UNIVERSITY OF MISKOLC

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ 1992

BİLSEL CONGRESSES

I. KOCAELİ INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY

DATE: 13-14 JUNE 2026

LOCATION: KOCAELİ UNIVERSITY

CONGRESS BOOK

KOCAELİ

- SOCIAL SCIENCES
- HEALTH SCIENCES
- NATURAL SCIENCES & ENGINEERING
- FINE ARTS
- SPORTS SCIENCES
- EDUCATION SCIENCES
- LAW

REGISTER NOW AND SECURE YOUR PLACE!

HTTPS://BILSELKONGRELERI.COM

1. KOCAELI INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY

CONGRESS BOOK

13-14 JUNE 2026
KOCAELİ/TÜRKİYE

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Bora YENİHAN

01.08.2026

by BILSEL PUBLISHING

ISBN: '978-625-8531-55-8'

All rights of this book belong to BILSEL PUBLISHING.
The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

https://bilselkongreleri.com/

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

1. KOCAELİ INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY

DATE and PLACE

13-14 JUNE 2026

KOCAELİ/TÜRKİYE

ORGANIZATION

Bilgiseli Uluslararası Bilimsel
Araştırmalar Strateji Geliştirme
Kongre ve Org.Hizm.Tic.Ltd.Şti
Kocaeli University -Türkiye

University of Miskolc- Hungary

SUPPORTING UNIVERSITIES

Guglielmo Marconi University of Rome-Italy

HONORARY CONGRESS PRESIDENT

Prof. Dr. Nuh Zafer CANTÜRK – Rector of Kocaeli University

Prof. Dr. Zita HORVATH – Rector of the University of Miskolc

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Prof. Dr. Gökçe CEREV

Kocaeli University -Türkiye

Assoc. Prof. Gabor MELYPATAKI

University of Miskolc- Hungary

University Academician Representative

Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK
Kocaeli University-Türkiye

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İlyas ERPAY
Siirt Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Abdulkadir AKTURAN
Piri Reis Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Beril BAYKAL
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Bora YENİHAN
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Hasan Bora USLUER
Galatasaray Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Sevda KÖSE
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Dr. Hilda TÓTH
University of Miskolc-Macaristan
Dr. Bernadett SOLYMOSI-SZEKERES
Universty of Miskolc-Macaristan
Dr. Edit KRISTION
Universtity of Miskolc-Macaristan
Dr. Katalin LIPTÁK
habil, University of Miskolc-Macaristan
Dr. David MATE
University of Miskolc-Macaristan

CONGRESS SECRETARIAT
Arş. Gör. Zahide PEKER
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doktorant Gülnihal TUNCEL
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye

PARTICIPANTS COUNTRY

Hungary, Romania, Azerbaijan, Italy, Albania, Lithuania, Indonesia, Pakistan, Brazil, Türkiye

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdurrahman BENLİ
Sakarya Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Aziz ÇELİK
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Csilla CSAK
University of Miskolc-Macaristan
Prof. Dr. Emel ÇETİNKAYA
Sakarya Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Kürşat ÇELİK
Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Muhsin HALİS
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Recep TARI
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Sayım YORGUN
İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sinem YILDIRIMALP
Sakarya Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Şerif CANBAY
Düzce Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tuncay YILMAZ
Sakarya Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Laura Diaconu MAXIM
Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania
Prof. Dr. Marinescu VALENTINA
University of Bucharest, Romania
Prof. Dr. Venelin TERZIEV
Russian Academy of Natural History, Moscow, Russia
Prof. Ass. Dr. Venet SHALA
University of Prishtina "Hasan Prishtina", Kosova
Prof. Dr. Manole COJOCARU
Titu Maiorescu University, Romanya
Prof. Dr. Khiari Reguia
Center for Scientific and Technical Research on Arid Regions (CRSTRA) Omar El BERNAOUI, Algeria
Prof. Dr. Abdelkarim BOUA
Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez, Morocco
Prof. Dr. Chaya BAGRECHA
Jain Deemed tobe University, India
Prof. Dr. Meziani BRAHİM
Djilali Bounaama University of Khemis Miliana, Algeria
Prof. Dr. Nana JINCHARADZE
Euripean University, Georgia
Prof. Dr. Froilan D. MOBO
Philippine Merchant Marine Academy
Prof. Dr. Mamoona MUSHTAQ/Shahid-Govt. Graduate College Township, Pakistan
Prof. Dr. Kiril POSTOLOV
University Ss. Kiril and Metodij, North Macedonia
Prof. Dr. Hendri HERMAWAN-ADINUGRAHA
UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
Prof. Dr. Hassan ZARIOUH
Mohammed I University, Oujda Morocco
Prof. Dr. Mete Kaan NAMAL
Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent ARPAT
Bandırma 17 Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin BACAK
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Suat UĞUR
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Özgür TOPKAYA
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Sci. Džana Rahimić RAMIĆ
University of Sarajevo,Bosna-Hersek
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Pakistan
Assoc. Prof. Dr. Henry Akpojubaro EFEGBERE
Edo State University Uzairue, Nigeria
Assoc. Prof. Dr. Girija Shankar PANIGRAHİ
KIIT Deemed to be University, India
Assoc. Prof. Dr. Seyed Mehdi TALEBI
Arak University, Iran
Assoc. Prof. Dr. Rozina KHATTAK
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Pakistan
Assoc. Prof.Dr. Mohammad Jafar CHAMANKAR
Urmia University/Iran
Assoc. Prof. Dr. Vakeel Ahmad KHAN
Aligarh Muslim University, India
Assoc. Prof. Dr. Aliaksandr SUSHA,
Belarusian State University, Belarus
Assoc. Prof. Dr. Nesrine EL HOUARI,
University of Tlemce, Algeria
Assoc. Prof. Dr. Valbona Habili SAUKU
Tirana University, Albania
Doç. Dr. Ali Kemal NURDOĞAN
Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Abdulkadir ALTUNSOY
Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu Özsoy ÖZMEN
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Aslı TAŞDEMİR
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Betül Urhan ÇELİK
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Derya KESKİN
Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan UZUN
Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin GENCER
Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. İrep Kıroğlu BAYAT
Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Onat ÖZTÜRK
Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Orkun Saip DURMAZ
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Assoc. Prof. Pasquale PELUSO
Guglielmo Marconi University of Rome-İtalya
Assoc. Prof. Marzia ROSSI
Guglielmo Marconi University of Rome-İtalya
Assoc. Prof. Brigita STANIKŪNIENĖ
Kaunas University of Technology-Litvanya
Assoc. Prof. Remigijus BUBNYS
Kaunas University of Technology-Litvanya
Assoc. Prof. Valentina FRANCA
University of Ljubljana-Slovenya
Assoc. Prof. Magdolna VALLASEK
Sapientia Hungarian University of Transylvania-Romanya
Dr. Ljubinka KOVACEVIC, PhD
University of Belgrade, Serbia
Dr. Dan TOP, PhD
Valahia University of Targoviste, Romania
Dr. Bahar ALTUNOK
İnönü Üniversitesi
Dr. Çağlar AKAR
Okan Üniversitesi
Dr. Ekrem BULUT
Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Feyza TURGAY
Kocaeli Üniversitesi
Dr. Hüseyin ÇOTUR
Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Nurten Ebru ÖZDEMİR

Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Ömer CEYLAN
Kocaeli Üniversitesi
Dr. Ömer Furkan ÖZDEMİR
Kocaeli Üniversitesi
Dr. Ömer Şükrü YUSUFOĞLU
Fırat Üniversitesi
Dr. Salih TOSUN
Balıkesir Üniversitesi
Dr. Seyran Gürsoy ÇUHADAR
Kocaeli Üniversitesi
Dr. Solomon Uchechukwu EZE
Nnamdi Azikiwe University, Awka, Nigeria
Dr. Anıtha RAJASEKARAN
Botany,Bharathi Womens College, India
PhD Devi RAMAN
Annamalai University, India
Dr. Ananda MAJUMDAR
Brander Garden After School Parents Association, Canada
Dr. Beloufa NABIL
Hydrometeorological Institute for Training and Research IHFR Oran Algeria
Dr. Mansoor AHMED
Government College University, Pakistan
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI
University of Tizi Ouzou, Algeria
Dr. Drita AVDYLI
Chairwoman of National Chamber of Mediation Albania
Dr. Ramona MARİNACHE
University of Bucharest, Romania
Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO
Teacher's Training Center Sibiu under Romanian Ministry of Education Romania
Dr. Mohammed BENTAHAR
Tahar Moulay University, Algeria
Dr. Mirjeta CENAJ,
Sports University of Tirana, Albania
Dr.Silva IBRAHİMİ
University of Tirana, Boston USA
Dr. Mirela KAPO
Newyork Tirana University, Albania
Dr. Vıncent Abıodun MICHEAL
The Federal Polytechnic, Bida, Nigeria
Dr. Israr Ali KHAN
Institute of Numerical Sciences KUST, Pakistan
Dr Muhammad FAISAL
Ministry of State and Frontier Region (SAFRON)
Dr hc Vicente PİRONTİ
Open University Humaniza, Brazil
PhD. Irina Teodora MANOLESCU
Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania
Dr. Gopalakrishnan CHINNASAMY
Jain Deemed to-be University, India
Dr. Vaishali KRISHNA
Jawaharlal Nehru University, India
Dr. Ali Ruhan ÇELİK
Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Nesrin AÇIKGÖZ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Hanife Candır ŞİMŞEK
Doğuş Üniversitesi
Dr. Altuğ YENGİNAR
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE

CONGRESS PROGRAM

Zoom Meeting ID: 857 1200 2324

Passcode: 377514

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/85712002324?pwd=lH3SKwaiGmXKtr8CvWm0Qw6ciSddfm.1

PARTICIPATING COUNTRIES

Hungary, Romania, Azerbaijan, Italy, Albania, Lithuania, Indonesia, Pakistan, Brazil, Türkiye

IMPORTANT

- **To join an online session, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal link Name'' and solidify the session.**
- **Each presentation is allocated 10 minutes.**
- **Zoom is free to use and does not require users to create an account.**
- **Participants may access Zoom without prior registration.**
- **Zoom can be used on computers, tablets, and smartphones.**
- **Presenters are kindly requested to join their session at least 10 minutes before their scheduled presentation time.**
- **All registered congress participants may attend and listen to any session live.**
- **In the absence of the designated session chair, the session will be chaired by the most senior academic present.**
- **Presentations may be delivered in Turkish, English, Hungarian, or Italian.**

TECHNICAL INFORMATION

- **Please ensure that your computer is equipped with a functioning microphone.**
- **Presenters should be able to use the screen-sharing feature in Zoom for their presentations.**
- **Certificates of attendance will be issued in PDF format and sent to participants after the conclusion of the congress.**

Participation in the Congress is compulsory. Certificates of Participation will not be issued to participants who fail to attend.

ÖNEMLİ

- **Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için**
- **online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.**
- **Online sunum yapabilmek için https://zoom.us/join sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID**
- **or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.**
- **Sunumlar için 10 dakika süre ayrılmıştır.**
- **Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.**
- **Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.**
- **Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışmaktadır.**
- **Sunum yapacakların sunum saatinden 10 dk önce oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.**
- **Tüm katılımcılar oturumlara online katılıp dinleyebilir.**
- **Oturumlarda belirlenmiş olan oturum başkanlarının bulunmadığı durumlarda, en kıdemli hoca oturum başkanı olacaktır.**
- **Kongrede sunumlar Türkçe, İngilizce, Macarca ve İtalyanca yapılacaktır**

TEKNİK BİLGİLER

- **Bilgisayarınızda çalışır durumda mikrofon bulunmalıdır.**
- **Zoom'da ekran paylaşma özelliği kullanılabilmelidir.**
- **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.**

Kongreye katılım zorunludur, katılım sağlamayan katılımcılarımıza Kongre Katılım Belgesi gönderilmeyecektir.

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 10:00 - 11:15

OPENING SPEECHES AND KEYNOTE LECTURES

SESSION CHAIR: **Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK**

ZOOM MAIN HALL / ANA SALON

SPEAKERS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Pasquale PELUSO	**Guglielmo Marconi University**	**MINORS, DIGITAL PLATFORMS AND ALGORITHMIC VULNERABILITY: THE RISKS OF EARLY INTERNET ACCESS BETWEEN SELF-DETERMINATION, DIGITAL REPUTATION AND THE PROTECTION OF THE CHILD'S BEST INTERESTS**
Assoc. Prof. Dr. Hasan Bora USLUER	**Galatasaray University**	**NAVIGATING DISTRUPTION: THE EFFECTS OF A STRAIT OF HORMUZ CLOSURE ON INTERNATIONAL TRADE, ENERGY FLOWS, AND GLOBAL SUPPLY CHAINS**
Assoc. Prof. Dr. Gábor MÉLYPATAKI	**Miskolc University**	**BETWEEN SOCIETY 4.0 AND SOCIETY 5.0- TECHNOLOGICAL AND SOCIAL CHANGES IN THE NEAR FUTURE**
Assoc. Prof. Dr. Abdülkadir AKTURAN	**Piri Reis University**	**DYNAMIC CAPABILITIES AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE: RECONCEPTUALIZING COMPETITIVE ADVANTAGE IN ENVIRONMENTS OF PERSISTENT UNCERTAINTY**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Hasan UZUN**

SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Şeymanur DAL, Doç. Dr. Hasan UZUN	Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi, Fırat Üniversitesi	**TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLERİN SAĞLIĞA ERİŞİMİNDEKİ ENGELLER**
YL Öğr. Kevser ULUCAN, Doç. Dr. Hasan UZUN	Fırat Üniversitesi	**GÖÇMENLERDE SOSYAL YALNIZLIK**
YL Öğr. Orkhan MAMMADZADA, Doç. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ	Fırat Üniversitesi	**RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK PERFORMANSINA ETKİSİ: 2005-2024 DÖNEMİ İÇİN AĞIRLIKLI EKONOMİK PERFORMANS ENDEKSİ YAKLAŞIMI**
Dr. Arş. Gör. Sera YILDIRIM DALYAN	Fırat Üniversitesi	**2025 AİLE YILI POLİTİKALARININ SOSYAL POLİTİKA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**
Dr. Arş. Gör. Sera YILDIRIM DALYAN	Fırat Üniversitesi	**İŞSİZLİĞİ KİM DAHA AĞIR YAŞAR? İŞSİZLİĞİN PSİKOSOSYAL BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Abdülkadir AKTURAN**

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Doç. Dr. Abdülkadir AKTURAN,	**Piri Reis Üniversitesi**	**DİNAMİK YETENEKLER VE KURULUŞSAL DİRENÇ: SÜREKLİ BELİRSİZLİK ORTAMLARINDA REKABET AVANTAJINI YENİDEN KAVRAMSALLAŞTIRMA**
Doç. Dr. Abdülkadir AKTURAN, **Dr. Öğr. Görevlisi Yeşim OCAK**	Piri Reis Üniversitesi	**PARADOKSAL LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL ÇİFT YÖNLÜLÜK: PARADOKS TEORİSİNİ VE KEŞİF-SÖMÜRÜ GERİLİMİNİ ENTEGRE EDEN KURAMSAL BİR ÇERÇEVE**
Dr. Öğr. Üyesi Hande KUL GELAL, **Doç. Dr. Pınar GÜROL**	Piri Reis Üniversitesi	**KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE ULUSAL LOJİSTİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**
Arş. Gör. Ahmet KAYA, **Arş. Gör. Salih BAKKAL,** **Doç. Dr. Pınar GÜROL**	Piri Reis Üniversitesi	**TÜRKİYE'DE LOJİSTİK EĞİTİMİNDE KALİTE GÜVENCESİNİN GÖRÜNÜMÜ: 86 LİSANS PROGRAMINDAN BULGULAR**
Dr. Öğr. Doğa Melis ZEYBEK, **Prof. Dr. Gökçe CEREV**	Kocaeli Üniversitesi	**DOĞAL AFET SONRASINDA EĞİTİMDE VEYA İSTİHDAMDA YER ALMAYAN (NEET) KADINLARA YÖNELİK İŞGÜCÜ POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Prof. Dr. Özgür TOPKAYA**

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Özgür TOPKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇALIŞMA YAŞAMINA ETKİLERİ**
YL Öğr. Öner Oğulcan SAKA, Lisans Öğr. Umut BAŞARMAK	Sakarya Üniversitesi	**ENDÜSTRİ 5.0'A GEÇİŞTE İŞ GÜCÜ AÇIĞI: SAKARYA ÖRNEĞİNDE MESLEKİ EĞİTİM SİSTEMİNİN UYUM KAPASİTESİ**
YL Öğr. Berkan KURTARAN	Sakarya Üniversitesi	**SOSYAL POLİTİKANIN DİJİTALLEŞMESİ ve MEKÂNSAL EŞİTSİZLİK: SAKARYA'DA AKILLI ŞEHİR PRATİKLERİNİN SOSYO-POLİTİK ANALİZİ**
Dr. Büşra YÜKSEL GÜNGÖR	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	**ZONGULDAK MADENLERİNDE TAHLİSİYE EKİPLERİNİN DENEYİMLERİ: RİSK, ÖLÜM VE FEDAKÂRLIK**
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Burcu KARAALİ	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	**EĞİTİMDE CİNSİYETE DAYALI YATAY AYRIŞMA: YÜKSEKÖĞRETİMDE ERKEK ÖĞRENCİLERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**
Dr. Öğr. Üyesi Akın ÖZDEMİR	Sakarya Üniversitesi	**TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ARAŞTIRMALARINDA ERKEĞİN ÖZNE OLARAK TEMSİLİ: 1990–2025 WEB OF SCIENCE TARAMASI**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Dr. Hüseyin ÇOTUR**

SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
PhD Candidate Erla KADIU	University of Tirana	**EXTERNAL DEBT AND EUR/ALL EXCHANGE RATE DYNAMICS IN ALBANIA: A VAR ANALYSIS**
PhD Petronela Daniela FERARU	National College Iași and "Ion Neculce" High School	**DIGITAL SPIRITUALITY AND RELIGIOUS TRANSFORMATION AMONG EUROPEAN YOUTH: SOCIOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES**
PhD Petronela Daniela FERARU	National College Iași and "Ion Neculce" High School	**THE CULTURE OF HYPERCONNECTIVITY: SOCIAL MEDIA, IDENTITY, AND EMOTIONAL FRAGMENTATION AMONG YOUNG EUROPEANS**
Jurga BAGAMOLOVIENĖ, Prof. Dr. Remigijus BUBNYS	Kaunas University	**WHEN IGNORING BECOMES PAINFUL: BIAS BLIND SPOT AND OSTRACISM IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS**
Žaneta APVINIENĖ, Prof. Dr. Remigijus BUBNYS	Kaunas University	**MANAGERS' COGNITIVE BIASES IN CONTEMPORARY ORGANIZATIONAL MANAGEMENT: A NARRATIVE LITERATURE REVIEW**
Mohamad KHANJI	Gaziantep University	**FROM DISPLACEMENT TO RETURN: REFUGEE AND IDP REINTEGRATION AND THE ROLE OF HUMANITARIAN ACTORS IN SYRIA**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Prof. Dr. Güven DELİCE**

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Güven DELİCE	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	**JEOPOLİTİK RİSKLERİN KÜRESEL BÜYÜME, ENFLASYON VE FİNANSAL KOŞULLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**
Yüksek Lisans Öğrenci Altantugs BATTULGA	KTO Karatay Üniversitesi	**KÜRESEL PAZAR BELİRSİZLİKLERİ VE JEOPOLİTİK RİSKLER ÇERÇEVESİNDE İHRACAT PAZARI BELİRLEME: TARIM TEKNOLOJİLERİ EKİPMANLARI SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**
Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU, Cansu ÇALIŞIR ÇETİN	Kocaeli Üniversitesi	**TÜRKİYE'DE RASYONEL TERCİH TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN SUÇ EKONOMİSİ**
Dr. Fatime NAS	Bağımsız Araştırmacı	**TÜRKİYE'DE TARIMSAL ALANLARDAKİ DEĞİŞİMİN TARIMSAL DIŞ TİCARETE YANSIMALARI**
Dr. Öğr. Ardahan Batuhan BALCİ, Prof. Dr. Üzeyir AYDIN	Dokuz Eylül Üniversitesi	**SAVAŞ EKONOMİSİ, SAVUNMA SANAYİ VE EKONOMİK PERFORMANS: DÜNYA SAVAŞLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**
Dr. Öğretim Üyesi Serdar DEMİRCİ	Çankırı Karatekin Üniversitesi	**PARAMETRİK SİGORTALAR VE TÜRK SİGORTA HUKUKUNDA UYGULANABİLİRLİĞİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Aykut AYKUTALP**

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Burçin CANAR	Çankırı Karatekin Üniversitesi	**AB ÜYELİĞİ HEDEFİNİ ÖNCELEYEN TÜRK DIŞ POLİTİKASI**
YL Öğr. Emre ÇELEBİ, Prof. Dr. Tahsin GÜLER	Balıkesir Üniversitesi	**ANA GÜVENLİK SORUNU OLARAK: TERÖRİZMİN İNCELENMESİ VE TERÖRSÜZ TÜRKİYE SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**
YL Öğr. Ceren GÖKÇEN, Prof. Dr. Tahsin GÜLER	Balıkesir Üniversitesi	**YENİ KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMINDA ETİK DÖNÜŞÜM**
Araştırma Görevlisi Mustafa BOZOKLU	Marmara Üniversitesi	**GÜÇ VE MEŞRUİYETİN DENGE NOKTASI: VERGİ DEVLETİ**
Doç. Dr. Aykut AYKUTALP	Kafkas Üniversitesi	**RADİKAL DEMOKRATİK TEORİDE DEVLET VE TEMSİL: LACLAU/MOUFFE'UN POPÜLİZM STRATEJİSİ VE HARDT/NEGRİ'NİN ÇOKLUK KURAMI**
Doç. Dr. Aykut AYKUTALP	Kafkas Üniversitesi	**TUTKULARIN SİYASALLAŞMASI VE SOL POPÜLİZM: "DUYGULANIMSAL HEGEMONYA" İNŞASINDA TEMSİL SORUNU**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ

SESSION-1 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
YL Öğr. Ercan KARA, Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ	Bartın Üniversitesi	İŞLETMELERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE İNOVASYON
YL Öğr. Ayşegül ŞİMŞEK, Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ	Bartın Üniversitesi	DUYGUSAL ZEKANIN YENİLİK DİRENCİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Oğuz Vecdi ÖNCÜ	İstanbul Beykent Üniversitesi	BANKACILIK PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİNDE RESMİ FİNANSAL VERİLERİN SINIRLILIKLARI: KGF KREDİLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME VE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜNE YANSIMALARI
Dr. Öğr. Üyesi H. Mücahit ŞİŞLİOĞLU	İstanbul Beykent Üniversitesi	LİMAN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE DAYALI ÇOK KRİTERLİ KARAR DESTEK MODELİ: MARMARA BÖLGESİ LİMANLARI UYGULAMASI
Dr. Öğr. Üyesi Okan ŞENELDİR	Kocaeli Üniversitesi	BELİRSİZLİK ALTINDA KARAR YORGUNLUĞU: MİKRO KARAR YAPILARI VE BİLİŞSEL ENERJİ KORUNUMU ÜZERİNE DİSİPLİNLERARASI BİR MODEL
Psikolog Mustafa Taha TAÇ, Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR	Boyabat 75.Yıl Devlet Hastanesi, Sinop Üniversitesi	SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MOBBİNG ALGISI VE İŞ GÜCÜ VERİMLİLİĞİ İLİŞKİSİ

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Dr. Gábor MÉLYPATAKI**

SESSION-1 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Assist. Lecturer Dávid Adrián MÁTÉ	Miskolc University	**SOME ISSUES OF LABOR RECRUITMENT IN THE LIGHT OF DIGITAL CHANGES**
Dr. Bányai KRISZTINA	Miskolc University	**EFFECTIVE ANIMAL PROTECTION OR A LEGAL DEAD END? THE NE BIS IN IDEM PRINCIPLE AND THE SANCTIONS IN ANIMAL WELFARE LAW (HU)**
Thi Anh Nguyet TRUONG	Miskolc University	**FOREIGN INVESTMENT AND ENVIRONMENT: A STUDY OF ENVIRONMENTAL CLAUSES IN INVESTMENT TREATIES OF HUNGARY, SLOVAKIA AND TURKEY**
Dr. Ágnes JUHÁSZ	Miskolc University	**THE RISE OF AUTOMATED CONTRACTING: LEGAL ATTRIBUTION AND THE FUTURE OF CONTRACT LAW**
PhD Student Elham ALMOGRABY	Miskolc University	**THE LEGALITY AND THE ENFORCEABILITY OF AI-DRIVEN ARBITRATION AWARDS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES**
PhD Student Molnár ANDREA	Miskolc University	**CONDUCT AND INTERPRETATION IN CONTRACTUAL CONTEXTS OF BREACH**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Dr. Katalin LIPTÁK**

SESSION-1 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Asmaa MEKKAOUI	Miskolc University	**DOUBLE TAXATION IN DIGITAL GREEN JOBS: CHALLENGES OF REMOTE WORK WITHIN THE EUROPEAN GREEN ECONOMY**
PhD Zoltán ANGYAL	Miskolc University	**REFORM OF THE PRELIMINARY RULING PROCEDURE AT THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION**
PhD Student Lovász Lilla ADÉL	Miskolc University	**REFORMING HUNGARIAN URBAN LAW FOR CLIMATE RESILIENCE: CHALLANGES AND OPPORTUNITIES IN SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT**
Dr. Katalin LIPTÁK	Miskolc University	**LOCAL DEVELOPMENT INITIATIVES AND THEIR EMPLOYMENT EFFECTS IN RURAL SETTLEMENTS IN HUNGARY**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 11:30 - 13:00

SESSION CHAIR: **Dr. Endre DOMANICZKY**

SESSION-1 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Endre DOMANICZKY	Consulate of Hungary in Melbourne	**CARDINAL JÓZSEF MINDSZENTY AND THE HUNGARIAN COMMUNITY IN AUSTRALIA – ON THE 70TH ANNIVERSARY OF THE 1956 REVOLUTION**
Dr. Endre DOMANICZKY	Consulate of Hungary in Melbourne	**BONEGILLA – CENTRAL EUROPEAN IMMIGRANTS IN AUSTRALIA AFTER THE WWII AND THEIR LEGACY**
Dr. Anikó BUCSI	Miskolc University	**ON THE BOUNDARY BETWEEN PROTOCOL AND TRANSPARENCY: THE FUTURE OF DIPLOMATIC ETHICS IN AUSTRALIAN AND HUNGARIAN PRACTICE**
Zoltán G. NAGY	University of Debrecen	**STRUCTURE OVER SUBSTANCE: DOES ESG GOVERNANCE SUPPORT LABOUR-LAW COMPLIANCE IN HUNGARY?**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:00

SESSION CHAIR: **Prof. Dr. Gökçe CEREV**

SESSION-2 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Hüseyin ÇOTUR	Milli Savunma Üniversitesi	**6 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASI HATAY VE KAHRAMANMARAŞ'IN EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL GÖSTERGELERİNDE DEĞİŞİM: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**
Dr. İrem SAVCI KÖROĞLU	Milli Eğitim Bakanlığı	**OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİMDE EŞİTSİZLİKLER: EĞİTİM YOKSULLUĞUNUN ERKEN DÖNEMDE YENİDEN ÜRETİMİ**
Dr. Öğr. Aybüke Burcu ER	Kocaeli Üniversitesi	**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENTEGRASYONUN SİYASAL TEMELLERİ: FEDERALİZM PERSPEKTİFİ**
Dr. BÜŞRA NAYİR	Kocaeli Üniversitesi	**BAKIMIN POLİTİK EKONOMİSİ PERSPEKTİFİNDEN SAĞLIK SEKTÖRÜNDE KADIN EMEĞİ VE SENDİKAL TEMSİL**
Öğr.Gör. Dr. Nesrin AÇIKGÖZ	Dumlupınar Üniversitesi	**MOR EKONOMİ PERSPEKTİFİNDEN DİJİTALLEŞEN ÇALIŞMA YAŞAMI: YAPAY ZEKÂ VE UZAKTAN ÇALIŞMANIN KADINLARIN BAKIM YÜKÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:00

SESSION CHAIR: **Prof. Dr. Laura DIACONU**

SESSION-2 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Laura DIACONU (Maxim)	University of Iasi	**ASSESSING THE ENVIRONMENTAL POLICY EFFECTIVENESS IN THE RENEWABLE ENERGY - POLLUTION NEXUS**
Vella Putricia AZ ZAHRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF COMMUNITY PARTICIPATION IN WASTE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT**
Salma TSABITAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**SUSTAINABLE WASTE MANAGEMENT POLICIES FOR ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE DEVELOPMENT**
Vikky Amelia PUTRI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**AUDITING THE ECHO: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE DETECTION OF CORPORATE GREENWASHING IN SUSTAINABILITY REPORTING**
Irma SAFITRI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ASSESSING THE READINESS OF INDONESIAN PUBLIC COMPANIES FOR THE ADOPTION OF ISSB-BASED SUSTAINABILITY DISCLOSURE STANDARDS (PSPK 1 AND PSPK 2)**
Dr. Vicente PIRONTI	Open University Humaniza	**HUMANITY'S AWAKENING IN THE AMAZON: THE HUB HUMANIZA AS AN ASAVIKA FRAMEWORK FOR WORLD ENVIRONMENT DAY 2026, CLIMATE ACTION, GREEN INNOVATION, CREATIVE ECONOMY, COMPASSIONATE AI, AND PLANETARY REGENERATION**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:00

SESSION CHAIR: Dr. Öğr Üyesi Emre YÜCELAND

SESSION-2 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Başak ARDA, Zehra Betül HIZ	Kocaeli Üniversitesi	**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN "KODLAMA" KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ**
Uzman Sosyal Bilgiler Öğretmeni Fundanur YANIK	Halitpaşa Ortaokulu	**EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ KULLANIMI: SOSYAL BİLGİLER DERSİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME**
Mustafa Hakan KARABULUT, Prof. Dr. Mehmet Emin USTA	Sakarya Üniversitesi	**ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ**
Dr. Öğr Üyesi Emre YÜCELAND	Ağrı İbrahim ÇEÇEN Üniversitesi	**DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİNİN YENİDEN TANIMLANAN MESLEKİ ROLLERİ**
Öğr. Gör. Oğuz SÖNMEZOĞLU	Maltepe Üniversitesi	**SİVİL HAVACILIK EĞİTİMİNDE SANAL GERÇEKLİK VE OYUNLAŞTIRMA: ÖĞRENCİ TUTUMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Erdem DİRİMEŞE**

SESSION-2 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Furkan SÜNER, Doç. Dr. Erdem DİRİMEŞE	Düzce Üniversitesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**
Süleyman MENEK	İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü	**AVRUPA BİRLİĞİ DİJİTAL EĞİTİM EYLEM PLANI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EĞİTİM POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**
Öğretmen Büşra DOĞAN, Prof. Dr. Mehmet Emin USTA	Yenibağarası Nadire Sanlı İlkokulu, Sakarya Üniversitesi	**EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ NİCEL TEZLERİNİNCELENMESİ BİBLİYOMETRİK ANALİZ ÇALIŞMASI (2021-2025)**
Natevan PAŞAYEVA	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	**AİLE EĞİTİMİ MÜDAHALELERİNİN UZUN VADELİ SONUÇLARININ ÖLÇÜLMESİ**
Doç. Dr. Hıdır ÖNÜR, Uzm. Sosyolog Duygu ÇIKLA	Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Turgutlu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı	**İNTİHAR VE PSİKOLOJİK RAHATSIZLIKLAR: TURGUTLU ÖRNEĞİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:30

SESSION CHAIR: **Dr. Cihan KILIÇ**

SESSION-2 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
YL Öğr. Havva GÜR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	**DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA MUSTAFA ASIM KÖKSAL'IN ÇOCUK ŞİİRLERİ**
YL Öğr., Necmiye ERDİK, Prof. Dr. İbrahim SAR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE DEĞERLER VE EMPATİ DÜZEYLERİNİN AKRAN ZORBALIĞINA ETKİSİ**
Berfin KILIÇ, Özlem KANBAY, Mustafa POSLU	Kocaeli Üniversitesi	**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ŞİFRELEME KAVRAMINA İLİŞKİN ZİHİNSEL ALGILARI: METAFORİK BİR ANALİZ**
Dr. Cihan KILIÇ	Yıldız Teknik Üniversitesi	**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DİJİTAL İYİ OLUŞ, SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VEBİLİŞSEL ESNEKLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:00

SESSION CHAIR: **Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ERTAŞ**

SESSION-2 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
YL Öğr. Muhammed Salih TURHAN, Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ERTAŞ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	**KLASİK ARAP ŞİİRİ SEÇKİLERİNDE SÖZÜN İCRA GÜCÜ: BEDEVÎ HAYATINDAN SARAY KÜLTÜRÜNE HAZIRCEVAPLIK VE KRİZ YÖNETİMİ**
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ERTAŞ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	**HENDEK VE HAYBER GAZVELERİNDE ŞİİRSEL ATIŞMALAR: CÂHİLİYE HAMÂSETİNDEN İSLÂMÎ DEĞERLERE DÖNÜŞÜM**
Öğr. Gör. Murat GÖKMEN, YL Mezunu Seda GÖKMEN	Düzce Universitesi	**BİR REYER SEGAN: II SURİYE CUMHURİYETİ'NİN MEDALİME VE BİZAH VEŞLİĞİYLE VASİRETİNE DÖNEVLENMESİ VE SÖĞÜÇLENMESİ**
YL Öğr. Aziz Muhammed SARIKAYA, Prof. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	**EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE ANADOLU'DAKİ HADİS KÜLTÜRÜ**
YL Öğr. Sadi ERBEK, Prof. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	**MOĞULTAY B. KILIÇ'IN ED-DÜRRÜ'L-MANZUM MİN KELAMİ'L-MUSTAFE'L-MASUM ADLI ESERİNDE KENDİ USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRME**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30-15:00

SESSION CHAIR: **Dr. Öğretim Üyesi Mustafa DİLSİZ**

SESSION-2 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
YL Öğr. Elif SARIKAYA, Doç. Dr. Fatih TOK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	**KUR'AN'DA NAKLEDİLEN AHİRET HAYATINDAKİ DİYALOGLARIN YER, ZAMAN VE MUHATAPLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ**
YL Öğr. Yasemin FAKİR	Tokat Müftülüğü	**OSMANLI/TÜRK MUSİKİSİNDE MEŞK GELENEĞİ VE İCRA ÂDÂBI: CEM BEHAR'IN AŞK OLMAYINCA MEŞK OLMAZ ESERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DİLSİZ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	**HİCRÎ VI. ASIRDA KUR'ÂN İLİMLERİ'NİN MUHTEVASI: EBÜ'L-FEREC İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN FÜNÛNÜ'L-EFNÂN İSİMLİ ESERİ ÖZELİNDE**
YL Öğr. Nuran AY	Batman Üniversitesi	**17. YÜZYIL ŞAİRİ İLMî VE KALEM REDİFLİ KASİDESİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30 - 15:00

SESSION CHAIR: **Dr. Necibe RAFIZADE**

SESSION-2 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Necibe RAFIZADE	Azerbaycan Arabuluculuk Konseyi	**MEDIATION IN AZERBAIJAN: SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION**
Irina Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	**AN ANALYSIS OF THE CURRENT PROTESTS AGAINST KIOSKS, CAFES, AND SELLING POINTS IN CISMIGIU PARK FROM BUCHAREST, ROMANIA**
Irina Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	**ANALYSING THE VISUAL EFFECT OF ART DECO PERFUME BOTTLES FROM THE LATE NINETEENTH-EARLY TWENTIETH CENTURY**
Gunel SHEFIYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30 - 15:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. İsmail ÖZER**

SESSION-2 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin HAZIRBULAN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	**KÂĞIT ÜZERİNDE HİCAZ'A YOLCULUK: 1844 SURRE-İ HÜMÂYUN'UNDA OSMANLI BÜROKRATİK SÜREÇLERİ**
Öğr. Gör. Dr. Gökçe SÜZGÜN IŞIK, Av. Ensar IŞIK	Bursa Teknik Üniversitesi	**OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA NEDEN APA STİLİ KULLANILMAMALI?**
Doç. Dr. İsmail ÖZER	Ordu Üniversitesi	**DİYARBAKIR'DA EĞİTİM FAALİYETLERİ İÇERİSİNDE DİYARBAKIR HALKEVİ'NİN ROLÜ**
YL Öğr. Sefer TOPU, Prof. Dr. Zafer KOYLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN İŞÇİ SINIFINA VE SOL İDEOLOJİYE YAKLAŞIMI**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30 - 15:00

SESSION CHAIR: **Dr. Magdolna VALLASEK**

SESSION-2 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
PhD Senior Lecturer, Florina Florentina MOROZAN	University of Oradea	**CIVIL LAW PROTECTION OF THE HUMAN BODY: ROMANIAN REGULATIONS IN A COMPARATIVE LAW PERSPECTIVE**
Dr. Magdolna VALLASEK	University of Transylvania	**CLOSING, BRIDGING, FILLING THE GAPS: REFLECTIONS ON THE PAY TRANSPARENCY DIRECTIVE 2023/970/EU WITH A SPECIAL FOCUS ON ROMANIAN REGULATIONS**
Prof. Dr. Popa Carmen TEODORA	Universitatea Din Oradea	**OBSERVATIONS REGARDING THE REDUCTION OF EXCESSIVE LIBERALITIES DISPOSITIONS**
Dr. Bokor- Szőcs IZABELLA	Babes- Bolyai University	**PATERNITY LEAVE AND NON-TRANSFERABLE PARENTAL LEAVE RIGHTS: DEVELOPMENTS IN ROMANIAN AND EUROPEAN LABOUR LAW**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 13:30 - 15:00

SESSION CHAIR: **Asst. Prof. Muhammad FAISAL**

SESSION-2 HALL-11

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Drp. Jurgen MECAJ, Dr. Erarda VUKA	Mediterranean University of Albania	**FACULTY ADOPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HIGHER EDUCATION: THE ROLE OF DATA ANALYTICS AND AI DATASETS IN PEDAGOGICAL INNOVATION, GOVERNANCE AND INSTITUTIONAL DECISION-MAKING**
Asst. Prof. Muhammad FAISAL	Allama Iqbal Open University	**GENERATIVE AI FOR POLICY-CO-DESIGNS; INCLUDING BENEFICIARY VOICES IN SAFETY NET ARCHITECTURE**
Asst. Prof. Muhammad FAISAL	Allama Iqbal Open University	**AUTOMATED CROSS-BORDER ESCROW MECHANISMS AI-DRIVEN MILESTONE VALIDATION FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT GRANTS**
Major Gheorghe GIURGIU, Prof Dr. Manole COJOCARU	TItu Maiorescu University	**OPTIMIZING OUTCOMES IN PSORIASIS: IMPACT OF DENIPLANT NUTRACEUTICALS**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Dr. Yusuf Can DEMİR**

SESSION-3 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Elektrik-Elektronik Mühendisi Batuhan DURMAZ	Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.	**ELEKTRİKLİ ARAÇ ÇEKİŞ UYGULAMALARI İÇİN FARKLI ROTOR TOPOLOJİLERİNE SAHİP GÖMÜLÜ MIKNATISLI SENKRON MOTORLARIN ELEKTROMANYETİK VE TERMAL KARŞILAŞTIRMASI**
Yüksek Makine Mühendisi Süleyman CAN, Prof. Dr. Ömer Faruk CAN	Dicle Üniversitesi	**AŞI DEPOLARINDA SOĞUTMA VE SICAKLIK YÖNETİMİ İÇİN GELİŞMİŞ SOĞUTMA SİSTEMLERİNİN TASARIMI**
Dr. Yusuf Can DEMİR	Kocaeli Üniversitesi	**BENZER ENLEM VE FARKLI İKLİM KOŞULLARINDA FOTOVOLTAİK PERFORMANS ANALİZİ: ANTALYA VE ŞANLIURFA İLLERİ İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR PVSYST SİMÜLASYONU**
YL Öğr. Muhammed DOVLATOV, Dr. Öğretim Üyesi Ozan ATEŞ	İstanbul Gedik Üniversitesi	**LEAN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND PERFORMANCE MEASUREMENT IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR WASTE ELIMINATION AND VALUE CREATION**
Hossein POORGHORBAN NOGHONDAR, Dr. Öğr. Üyesi Sena Gizem ARSLAN	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	**MUHARİP GAZİLERDE FİZİKSEL AKTİVİTE DÜZEYİ İLE UYKU KALİTESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Arş. Gör. Dr. Tolga BARMAN**

SESSION-3 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
YL Öğr. Yasin KAYA, Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur OKTAR	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	**İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN MEDYADA TEMSİLİ: "DEAF U" DİZİSİ ÜZERİNE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR İNCELEME**
Arş. Gör Işılay BALCI İŞAT	Beykent Üniversitesi	**MASKENİN ÖTESİNDE: BLUE EYE SAMURAI'DA STRATEJİK BİR PERFORMANS OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET**
Dr. Öğr. Burcu ÇULCU, Doç. Dr. Mert GÜRER	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli Üniversitesi	**TÜRKİYE'DE SÖYLEM KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR ANALİZ**
Arş. Gör. Dr. Tolga BARMAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	**LEE CHANG-DONG'UN ŞİİR FİLMİNİN KUÇURADİ'NİN DEĞER FELSEFESİ AÇISINDAN YORUMU**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Bora YENİHAN

SESSION-3 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Khafidhotul AFIDA, Hana VAUZİYAH, Alfat Ibnu FİRDAN, Afan Rifan HAKİM	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE PARADIGM SHIFT IN WORKFORCE DYNAMICS: EVALUATING THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ADMINISTRATIVE EMPLOYMENT AND DIGITAL LITERACY REQUIREMENTS**
M. Zulfa ATTAMAMA, Yulianti Aulia DIANA, Mohamad Erik SAPUTRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ACCELERATING THE CREATIVE ECONOMY THROUGH THE UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE GRAPHIC DESIGN INDUSTRY**
MULLYANINGSIH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ANALYSIS OF THE USE OF AI IN FINANCIAL REPORT PREPARATION**
Abelia INTANI, Athaya CANDRAKANTA, Lailatul MAULIDYA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE CREATIVE INDUSTRY'S CONTRIBUTION TO INCREASING COMMUNITY INCOME POST-PANDEMIC**
Ummu Hanifah Nur AGUSTIN, Istijabah HIDAYATI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ACCOUNTANTS HUMAN RESOURCE READINESS IN RESPONDING TO TECHNOLOGICAL DISRUPTION: A REVIEW OF TECHNICAL COMPETENCIES AND BUSINESS ETHICS**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK

SESSION-3 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
M. Atha ADHIPRAMANA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	THE INFLUENCE OF MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS ON THE SUSTAINABILITY OF MSMES
Fasha Septia ARDİANSYAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	DIGITAL WALLET VERSUS CASH: AN ANALYSIS OF DOMINANT PAYMENT METHODS AMONG MSMES DURING CAR FREE DAY AT ALUN-ALUN KAJEN, PEKALONGAN REGENCY
Muhammad ATHIF	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	RESILIENCE OF HALAL MSMES IN THE DIGITAL ERA: THE ROLE OF REGIONAL BUSINESS INCUBATORS IN ACCELERATING LOCAL SHARIA ECONOMIC GROWTH
Khulaelatudil AZZAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	ECONOMIC TRANSFORMATION OF DEVELOPMENT THROUGH DIGITAL-BASED MSME EMPOWERMENT IN INCREASING LOCAL ECONOMIC RESILIENCE
Nasywa Amalia YULECHA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	THE ROLE OF MSMES AS A PILLAR OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDONESIA
AGISTA EKA PRATIWI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN MSME MARKETING STRATEGY FROM THE PERSPECTIVE OF ECONOMIC SOCIOLOGY
Elsa TRIANA, Vikky Amelia PUTRI, Sheilla Nurul MAULIDDAH, Farras TSABITAH, Ikke Nur KHASANAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	THE CATALYST OF GROWTH: DIGITAL FINANCIAL INCLUSION AND THE RESILIENCE OF MSMES IN THE MODERN ECONOMY

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Assoc. Prof. Dr. Ayşin KONAK**

SESSION-3 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Nayla Tara CHANTIKA, Nasywa Amalia YULECHA, Selly Yusfita ARZETY, Aura Fitra ANDINI, Callysta Catriona MARSHANDA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ANALYSIS OF TRADITIONAL SMALL-SCALE TRADERS ADVANTAGES IN FACING MODERN RETAIL COMPETITION**
Athaya CANDRAKANTA, Abelia INTANI, Lailatul MAULIDYA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**COMMUNITY EMPOWERMENT THROUGH LOCAL CULTURE-BASED CREATIVE ECONOMY**
Sauqi Masda KAMA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF COMMUNITY SOCIAL RELATIONSHIPS IN IMPROVING THE ECONOMIC CONDITIONS OF SMALL TRADERS**
Mutiara SALSABILA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE EFFECT OF TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY ON VILLAGE FINANCIAL MANAGEMENT**
Amanda SHERLYANA, Faila Shofa I'ANA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF GOVERNMENT POLICIES ON NATIONAL ECONOMIC GROWTH**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Assoc. Prof. Aygun AHMADOVA**

SESSION-3 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
PhD Arzu KARIMOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**TƏHSİLALANLARDA NİTQİN İNKİŞAFI ÜZRƏ İŞİN PSİXOLOJİ VƏ METODİK ƏSASLARI**
PhD Arzu KARIMOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**NARRATION AS A MEANS OF DEVELOPING MONOLOGIC SPEECH**
Assoc. Prof. Aygun AHMADOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**THEME AND GENRE TYPOLOGY IN AZERBAIJANI CHILDREN'S LITERATURE**
Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**THE PHILOSOPHY OF "COMPREHENSION OF CREATION" IN THE MONOGRAPH OF NIZAMI GANJAVI'S POEM "KHOSROV AND SHIRIN"**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Əbülfəz Tahir ƏZİMLİ**

SESSION-3 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Doç. Dr. Əbülfəz Tahir ƏZİMLİ	Nakhchivan State University	**COMPLETE AZERBAIJAN LITERATURE: CLASSIC POETISM AND NEW VITAL CONTENT IN THE LYRICS OF MOHAMMED KHALIFA AJIZ**
Dr. Ülker BAHŞİYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**SOUTH AZERBAIJAN LITERATURE AND M. IBRAHIMOV**
Dr. Ülker BAHŞİYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**ÂŞIK VEYSEL YARATICILIĞI VE MİLLİ DEĞERLER**
Rahila HUMMETOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	**AŞIQ MİKAYIL AZAFLI POEZİYASINDA FORMA VƏ MƏZMUN VƏHDƏTİNİN YARADILMASINDA ALLİTERASİYANIN POETİK İMKANLARI**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Assist. Prof. Dr. Bilge HAMARAT YALÇIN**

SESSION-3 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Muhammad Umar CHASANI, Rifki Khoirul AMIN, Kodam Wijoyo SAPUTRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF JCI VOLATILITY AND RUPIAH DEPRECIATION ON GENERATION Z STUDENTS' INVESTMENT BEHAVIOR**
Ajeng Virjatullah AZIZ, Arlenti Lidya KIRANI, Elsa Nor ROHMA, Luli IRYANI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE INFLUENCE OF DIGITAL FINANCIAL LITERACY ON GENERATION Z INVESTMENT DECISIONS**
Widia Reza VALENTINA, Nala MAGHFIROH, Navila Bunga SAFIRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**VISUAL SEMIOTIC PSYCHOLOGY IN LOCAL PRODUCT PACKAGING: AN ANALYSIS OF GEN Z CONSUMERS' EMOTIONAL RESPONSES TO MINIMALIST DESIGN**
Ita Idzil QURBA, Chusnul Aulia HADI, Afwa ZANUBA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ANALYSIS OF GENERATION Z'S INTEREST IN BECOMING A CONTENTCREATOR AS A PRIMARY CAREER CHOICE IN THE CREATIVE ECONOMY SECTOR**
Aisyah Dini RAHMAWATI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**WARDAH PRODUCT DIGITAL MARKETING STRATEGY IN INFLUENCING GENERATION Z CONSUMER BEHAVIOR**
Muhammad Umar CHASANI, Rifki Khoirul AMIN, Kodam Wijoyo SAPUTRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF JCI VOLATILITY AND RUPIAH DEPRECIATION ON GENERATION Z STUDENTS' INVESTMENT BEHAVIOR**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Dr. Akın ÖZDEMİR**

SESSION-3 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Nayla Tara CHANTIKA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**DIGITAL SHIFT IN THE FASHION BUSINESS ERA: FROM CONVENTIONAL TO ONLINE MARKET**
Risna Vika AMALIA, Ida FADHILAH, Dwi Novi FITRI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**CRACKING THE ALGORITHM: HOW TO MAXIMIZE YOUR AFFILIATE SALES PERFORMANCE**
Siska AFRIANI, Hani HIDAYAH, Velisah Intan EDITRIYA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**DIGITAL DEVELOPMENT AND THE TRANSFORMATION OF SOCIETY IN THE MODERN ERA**
Muhammad Hala FATHURRIZQI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**FINANCIAL LITERACY IN THE DIGITAL MARKETPLACE: IMPLEMENTING FINANCIAL MANAGEMENT PRACTICES AMONG ONLINE SHOP BUSINESSES IN PEKALONGAN CITY**
Luna Rahma AGUSTIN, Muhammad Nailul AZKA, Shofa AINY	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INDUSTRY 4.0: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITALIZATION, LABOR TRANSFORMATION, AND SOCIAL INEQUALITY**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 15:30-17:00

SESSION CHAIR: **Res. Asst. PhD(c) Zahide PEKER**

SESSION-3 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dwi Alfiatur ROKHMAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE EFFECT OF TOTAL ASSETS, SECURITIES ISSUED, AND THIRD PARTY FUNDS OF BANKS AND SHARIA BUSINESS UNITS ON ECONOMIC GROWTH IN INDONESIA 2014-2024**
MUHAMAD Haikal MUZZAMIL	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE WAQF AS AN INSTRUMENT OF ISLAMIC ECONOMIC DEVELOPMENT**
Auliyail IZZAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF ISLAMIC FINANCIAL TECHNOLOGY IN SUPPORTING THE GROWTH OF THE ISLAMIC ECONOMY**
Rista Dzurrotun NASHIKHAH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF MANAGEMENT ACCOUNTING IMPLEMENTATION ON BUSINESS DECISION MAKING**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Ali YEŞİLDAL**

SESSION-4 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Bahar ALTUNOK, Dr. Öğr. Üyesi Nurten Ebru ÖZDEMİR	İnönü Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi	**ATİPİK ÇALIŞMA ÇAĞINDA SOSYAL GÜVENLİK VE REFAHIN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ**
Dr. Öğr. Üyesi Nurten Ebru ÖZDEMİR, Dr. Öğr. Üyesi Bahar ALTUNOK	Bitlis Eren Üniversitesi, İnönü Üniversitesi	**İŞKUR GENÇLİK PROGRAMI KAPSAMINDA ÇALIŞAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI, İYİ OLUŞ HALLERİ VE SOSYAL KORUMA ALGILARININ SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**
Doç. Dr. Ali YEŞİLDAL	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi	**HIZLI KENTLEŞME VE SOSYAL YARDIM REJİMLERİ: YEREL YÖNETİMLERİN ARTAN ROLÜ**
Doç. Dr. Ali YEŞİLDAL	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi	**SOSYAL DEVLETTEN YEREL REFAHA: KENTLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN DÖNÜŞÜMÜ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Ayşin KONAK**

SESSION-4 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Doç. Dr. Ayşin KONAK, Özge KARAGÖZ	Kocaeli Üniversitesi	**ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE TOPLUMSAL CİNSİYETLE BİÇİMLENEN SOSYAL KİMLİKLER**
Dr. Öğr. Üyesi Atanur KARAAHMETOĞLU	Kırklareli Üniversitesi	**İŞVERENİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KURULU OLUŞTURMA VE SAĞLIK PERSONELİ ÇALIŞTIRMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
Meryem BOYUKTAŞ, Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi	**YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖĞRENİM GÖREN GENÇLERDE İŞSİZLİK KAYGISI: GENÇ İŞSİZLİĞİ ÜZERİNE BİR DERLEME**
Öğr. Gör. Büşra SAĞLIK, Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kırklareli Üniversitesi	**İSTİHDAMIN GENÇ YETİŞKİN KADINLARIN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ**
Dr. Öğr. Üyesi Hakan TURAN, Nimet TÜRKMEN	Hitit Üniversitesi, Hitit Üniversitesi Erol Olçok Eğitim ve Araştırma Hastanesi	**KAMU GÖREVLİLERİNİN EYLEMLERİNDEN DOĞAN ZARARLARDA İDARENİN SORUMLULUĞU: TÜRK VE İSVİÇRE HUKUKUNUN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Doç. Dr. Hasan Bora USLUER**

SESSION-4 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dr. Öğr. Gülnihal TUNCEL, Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi	**MHRS VE E-NABIZ SİSTEMLERİNİN YAŞLILAR AÇISINDAN KULLANILABİLİRLİK SORUNU: DİJİTAL SAĞLIK EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**
Dr. Öğr. Gülnihal TUNCEL, Prof. Dr. Gökçe CEREV	Kocaeli Üniversitesi	**ILO SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE 4688 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ**
İshak KELEŞ, Arş. Gör. Zahide PEKER, İlayda Ecenaz ELMASCIOĞLU, İlayda ATICI	Kocaeli Üniversitesi	**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YENİ NESİL ÇALIŞMA MODELLERİNE BAKIŞI VE BEKLENTİLERİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ**
Arş. Gör. Zahide PEKER	Kocaeli University	**TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE KAYBI: SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BEYİN GÖÇÜ**
Assoc. Prof. Hasan Bora USLUER	Piri Reis University	**ELECTRONIC BILLS OF LADING IN MARITIME TRADE: APPLİCATIONS, BENEFITS, AND CHALLANGES**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Assoc. Prof. Giovanna PALERMO**

SESSION-4 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Antimo CESARO, PhD Chiara SARGIOTTA	University of Campania "Luigi Vanvitelli"	**CULTURE AND POLITICAL PARTICIPATION IN THE AGE OF E-DEMOCRACY**
Assoc. Prof. Giovanna PALERMO	University of Campania "Luigi Vanvitelli"	**LAW IN TRANSITION: CRISIS OF THE LEGAL MODEL AND IDEOLOGICAL CONSTRUCTIONS**
Assoc. Prof. Raffaella PERRELLA	University of Campania "Luigi Vanvitelli"	**THE ABUSED CHILD: RELATIONSHIP MODELS AND DYSFUNCTIONAL BONDS**
Assoc. Prof. Michele LANNA	University of Campania "Luigi Vanvitelli"	**NO LAW ZONE URBAN TRANSFORMATIONS IN THE AREAS OF INTERDICTION**
PhD Annachiara Lamberti ZANARDI	Guglielmo Marconi University	**YOUTH DEVIANCE IN CONTEMPORARY SOCIETY: BETWEEN DISCOMFORT, IDENTITY, AND THE SEARCH FOR RECOGNITION**
Assoc. Prof. Marzia ROSSI	Guglielmo Marconi University	**MINORS, DIGITAL PLATFORMS AND ALGORITHMIC VULNERABILITY: THE RISKS OF EARLY INTERNET ACCESS BETWEEN SELF-DETERMINATION, DIGITAL REPUTATION AND THE PROTECTION OF THE CHILD'S BEST INTERESTS**
Assoc. Prof. Pasquale PELUSO	Guglielmo Marconi University	**FROM SANCTION TO RESTORATION: RETHINKING THE MEANING OF PUNISHMENT IN CONTEMPORARY SOCIETY**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Dr. Bilge HAMARAT YALÇIN**

SESSION-4 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK, YL Öğr. Bahar ÜNAL	Kocaeli Üniversitesi	**ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARININ İŞ–YAŞAM SINIR YÖNETİMİ: SINIR TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN SORUNLAR, FIRSATLAR VE ÖRGÜTSEL DİNAMİKLER**
Dr. Bilge HAMARAT YALÇIN	Kocaeli Üniversitesi	**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ VE AVRUPA VATANDAŞLIĞI**
YL Öğr. Seyit Yusuf YILDIRIM, Doç. Dr. Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi	**İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDEKİ DÖNÜŞÜM:İŞE ALIM SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKA**
Prof. Dr. Ednan AYVAZ, Ramazan MUTLUER	Kocaeli Üniversitesi	**FİNANSAL İŞLEM AĞLARINDA YAPISAL RİSKLERİN TESPİTİ: GRAFİK TABANLI BİR DENETİM ZEKÂSI YAKLAŞIMI**
Arş. Gör. Melih KURAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	**REFAH DÜNYASINDA YENİ TARTIŞMALAR: ŞÖVENİZM, POPÜLİZM VE MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DERLEME**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Bora YENİHAN

SESSION-4 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Dina Indah MAULIDA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE EFFECT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS ON POVERTY REDUCTION IN RURAL AREAS OF INDONESIA**
Kibrat BARAHAMA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY IN REDUCING REGIONAL INEQUALITY IN INDONESIA**
Kamila Savana ENRIQ, Ayu Amelia AMANDHITA, Najma Faela SUFA, Waynee Sheptiani SHALSALAVEN, Maulida Nuril ARIFIN	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ECONOMIC GROWTH, INCOME INEQUALITY, AND POVERTY REDUCTION IN INDONESIA: A PANEL DATA APPROACH**
Eva Tia PUTRI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**EMPOWERING THE POOR THROUGH PRODUCTIVE ZAKAT: AN ISLAMIC SOCIAL FINANCE APPROACH TO SUSTAINABLE POVERTY ALLEVIATION**
Eva Tia PUTRI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF INVESTMENT, TRADE, AND CONSUMPTION ON ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM DEVELOPING REGIONS**
Arfania Zuhru FILA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ISLAMIC ECONOMICS AS A DRIVER OF INCLUSIVE DEVELOPMENT: ADDRESSING GLOBAL INEQUALITY AND POVERTY CHALLENGES**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK**

SESSION-4 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Muhammad Nailul AZKA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**SHARIA ECONOMIC DEVELOPMENT: EMPOWERMENT OF MICRO AND SMALL ENTERPRISES BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES**
Laroaena Nadia Ayu FATHMASARI, Nafila Tri AFRIZA, Takawa MAFAZA, Alfi Anita SASIA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**SHARIA DIGITAL ECONOMIC TRANSFORMATION AS A STRATEGY FOR STRENGTHENING NATIONAL ECONOMIC RESILIENCE IN THE ERA OF GLOBALIZATION**
Dwi Alfiatur ROKHMA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF CASH-INTENSIVE LABOR PROGRAMS IN IMPROVING VILLAGE COMMUNITY WELFARE FROM A SHARIA ECONOMIC PERSPECTIVE IN 2025**
Edgina Amelia ASIH, Meitya Djasmine HAYATI, Julia FITRIYANI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF ISLAM IN THE ETHICS OF TECHNOLOGY USE IN THE DIGITAL ERA**
Meitya Djasmine HAYATI, Julia FITRIYANI, Edgina Amelia ASIH	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**INTEGRATION OF SCIENCE, TECHNOLOGY, AND ISLAMIC VALUES**
Eka Fairus SABILA, Lafita ATIYANI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ECONOMIC INEQUALITY AND ITS IMPLICATIONS FOR SOCIAL WELFARE**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Dr. Nesrin AÇIKGÖZ**

SESSION-4 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Alfi Anita SASIA, Takawa MAFAZA, Nafila Tri AFRIZA, Laroaena Nadia Ayu FATHMASARI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF THE HALAL INDUSTRY IN DRIVING GLOBAL ECONOMIC GROWTH: A REVIEW OF INNOVATION AND CHANGES IN MODERN CONSUMER BEHAVIOR**
Lailatul MAULIDYA, Athaya CANDRAKANTA, Abelia INTANI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE DEVELOPMENT OF THE HALAL INDUSTRY IN SUPPORTING INDONESIA'S CREATIVE ECONOMY IN 2025**
Nala MAGHFIROH, Widia Reza VALENTINA, Navila Bunga SAFIRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**DIPLOMACY ECONOMY CREATIVE HALAL: STRATEGY PROMOSI PRODUK BUDAYA INDONESIA MELALUI PAMERAN GLOBAL DAN PLATFORM DIGITAL**
Yulianti Aulia DIANA, Mohamad Erik SAPUTRA, M. Zulfa ATTAMAMA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF DIGITAL INNOVATION IN ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF THE HALAL CREATIVE INDUSTRY AMID GLOBAL MARKET COMPETITION AND CHANGES IN CONSUMER BEHAVIOR**
Muhamad Izan ZAHRIYA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**ANALYSIS OF DETERMINANT FACTORS ON THE DEPRECIATION OF THE INDONESIAN RUPIAH AGAINST THE US DOLLAR AND ITS IMPACT ON THE DOMESTIC ECONOMY**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **Dr. Necibe RAFIZADE**

SESSION-4 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Rani Aulia SARI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF ACCOUNTING SYSTEM DIGITALIZATION ON THE TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY OF FINANCIAL STATEMENTS IN COMPANIES IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION**
Nova ELIZA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF BLOCKCHAIN IN MODERN ACCOUNTING TRANSFORMATION**
Arlenti Lidya KIRANI, Elsa Nor ROHMA, Ajeng Virjatullah AZIZ, Luli IRYANI,	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF ACCOUNTING TRANSPARENCY IN ENHANCING FIRM VALUE IN THE DIGITAL ECONOMY ERA**
Dian Riski APRILIA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE APPLICATION OF THE PROHIBITION OF GHARAR IN E-COMMERCE TRANSACTIONS ON INDONESIAN MARKETPLACES**
Dina Indah MAULIDA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE EFFECT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS ON POVERTY REDUCTION IN RURAL AREAS OF INDONESIA**
Yanuar SETIAJI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF INVESTMENT IN ENCOURAGING ECONOMIC DEVELOPMENT AND JOB CREATION**

13.06.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:30-19:00

SESSION CHAIR: **PhD(c) Gülnihal TUNCEL**

SESSION-4 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TITLE
Shofa AINY, Luna Rahma AGUSTIN	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE DUAL MANIFESTATIONS OF SOCIAL CHANGE: ANALYZING THE SOCIO-ECONOMIC PROGRESS AND CULTURAL DISRUPTION IN MODERN SOCIETY**
Agista Eka PRATIWI, Muhammad Adhie MASSARDY	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE ROLE OF RELIGION IN SOCIAL SOLIDARITY AND STATE FORMATION: AN ANALYSIS OF IBN KHALDUN'S SOCIOLOGY OF RELIGION**
M. NAJMUDDIN	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**FOREIGN INVESTMENT AND LOCATION ADVANTAGES OF CENTRAL JAVA: A LITERATURE STUDY BASED ON OLI THEORY**
Cesi LISTIANI	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**THE IMPACT OF ONLINE LEARNING ON STUDENTS ACADEMIC PERFORMANCE**
Muhammad Haidar ASYKAR	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**SOCIO-PSYCHOLOGICAL STUDY OF THE JUST FRIENDS RELATIONSHIP AND ITS IMPACT ON ADOLESCENT'S SOCIAL BEHAVIOUR**
Widi Budhi UTOMO, Rifki Khoirul AMIN, Kodam Wijoyo SAPUTRA	Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	**UTILIZATION OF E-COMMERCE AS AN EDUCATIONAL MEDIUM AND ENTREPRENEURIAL OPPORTUNITY FOR STUDENTS**

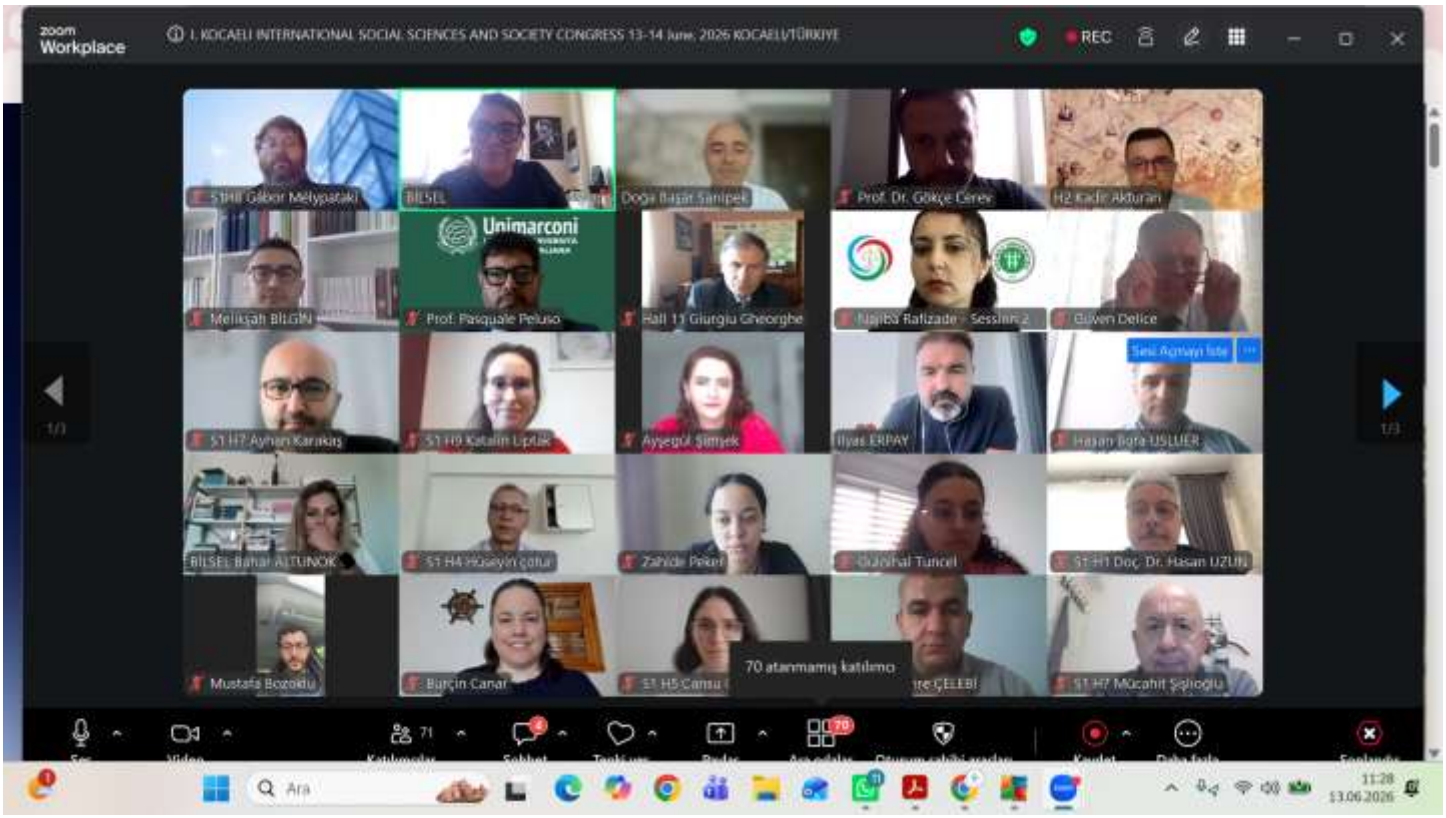
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
70 atanmamış katılımcı

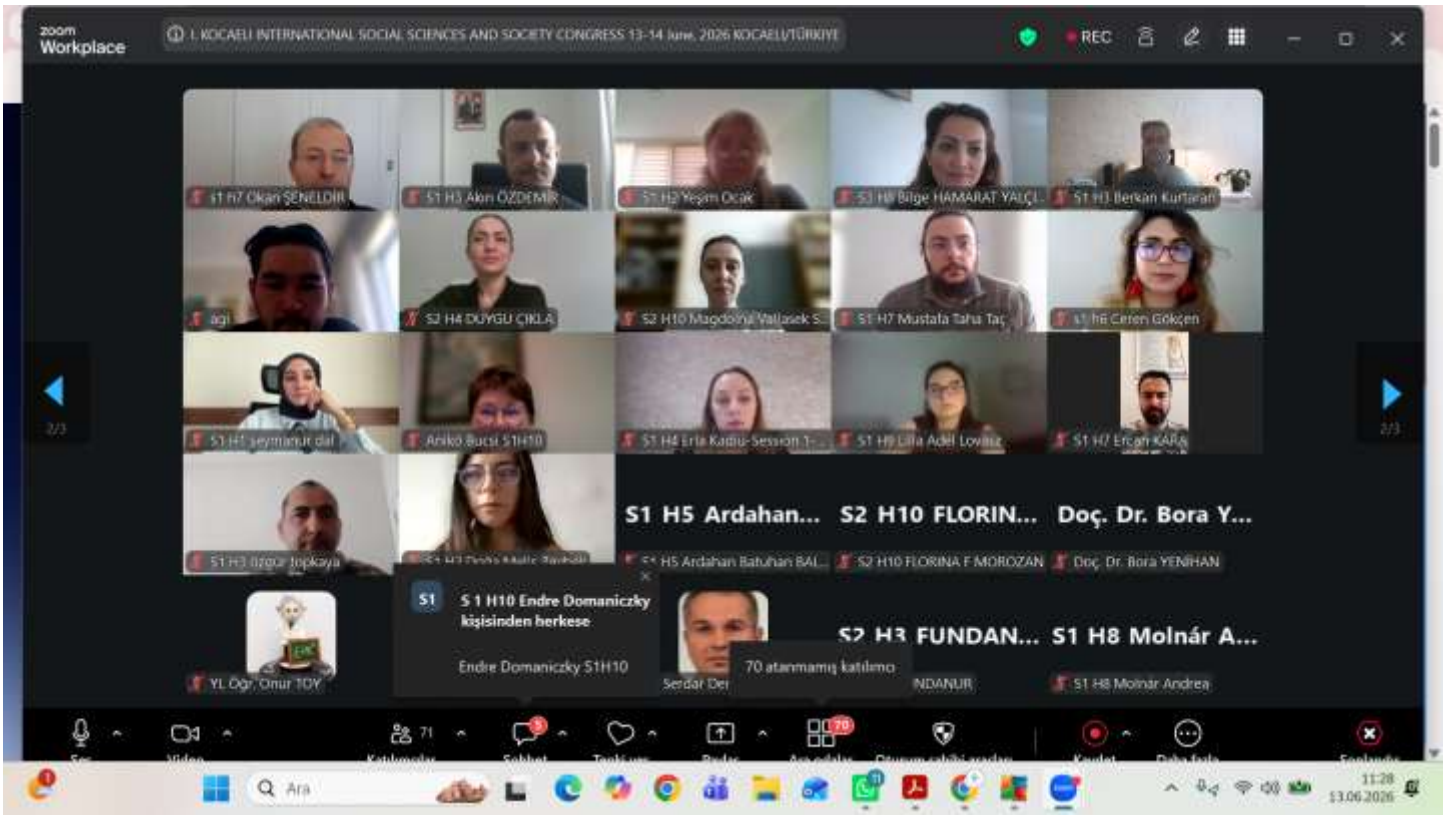
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
S1 H5 Ardahan...
S2 H10 FLORIN...
Doç. Dr. Bora Y...
S1 H10 Endre Domaniczky kişisinden herkese
Endre Domaniczky S1H10
70 atanmamış katılımcı

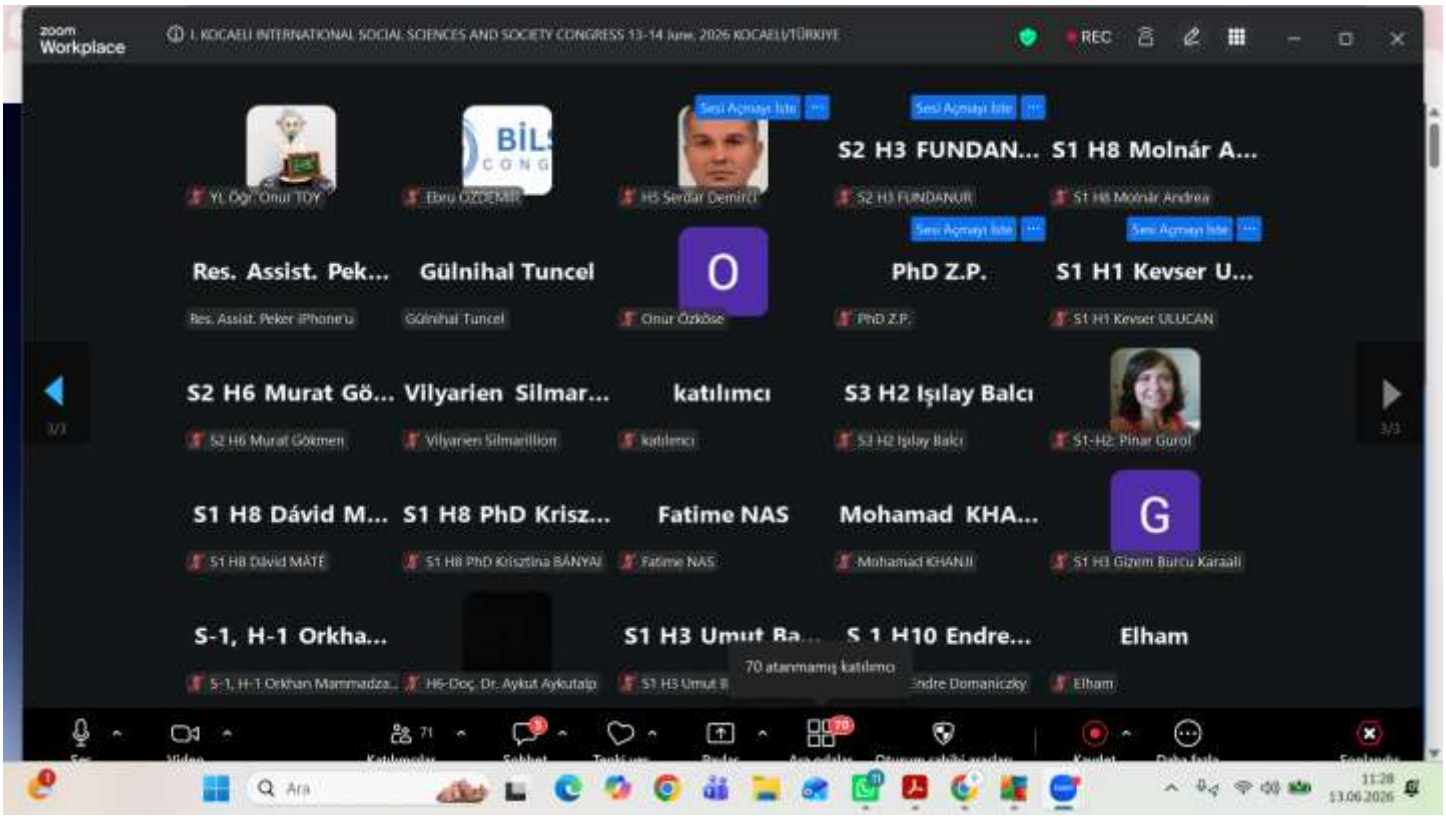
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
S2 H3 FUNDAN...
S1 H8 Molnár A...
Res. Assist. Pek...
Gülnihal Tuncel
PhD Z.P.
S1 H1 Kevser U...
S2 H6 Murat Gö...
Vilyarien Silmar...
katılımcı
S3 H2 Işılay Balcı
S1 H8 Dávid M...
S1 H8 PhD Krisz...
Fatime NAS
Mohamad KHA...
S-1, H-1 Orkha...
S1 H3 Umut Ba...
S 1 H10 Endre...
Elham
70 atanmamış katılımcı

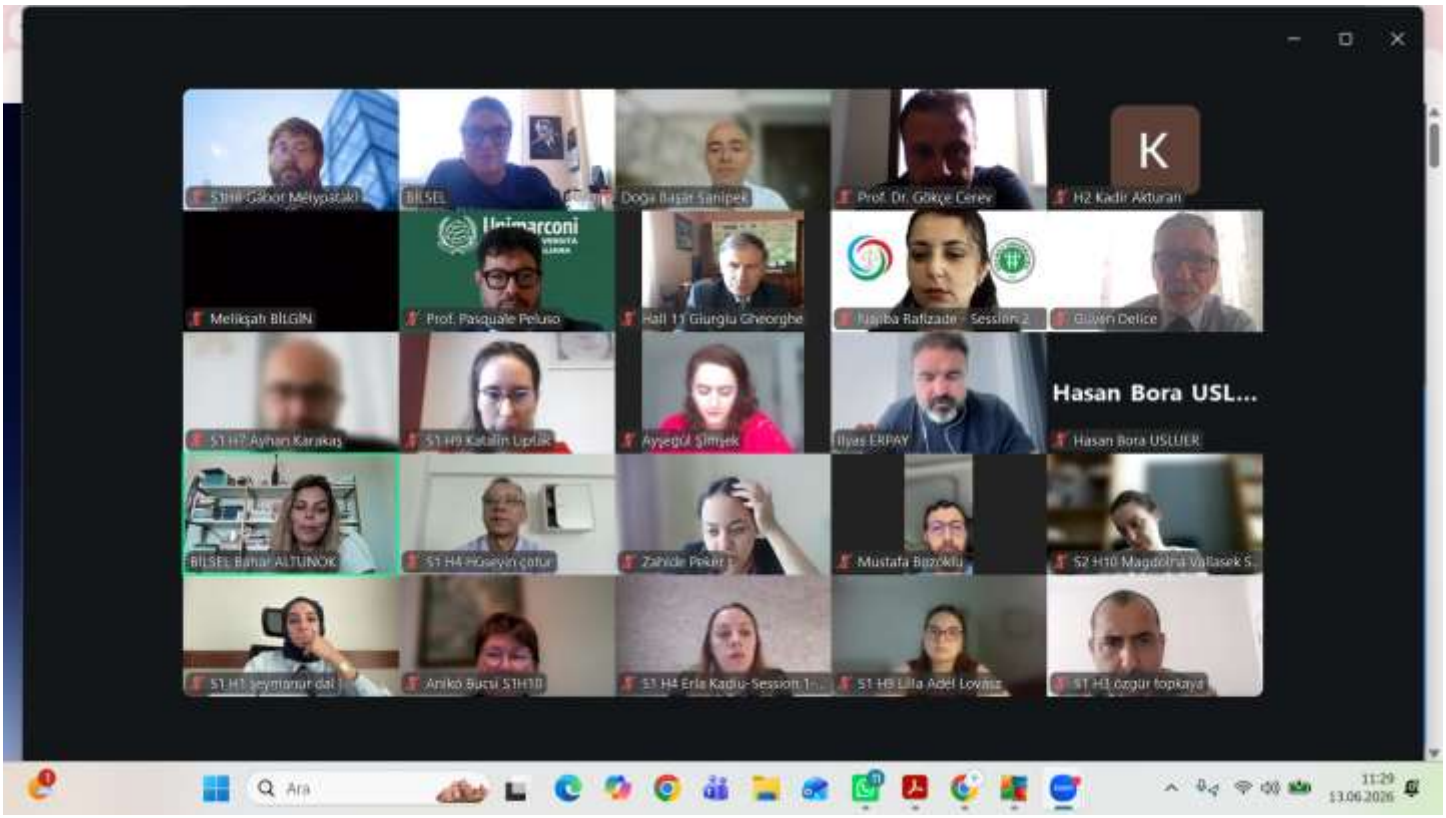
Hasan Bora USL...

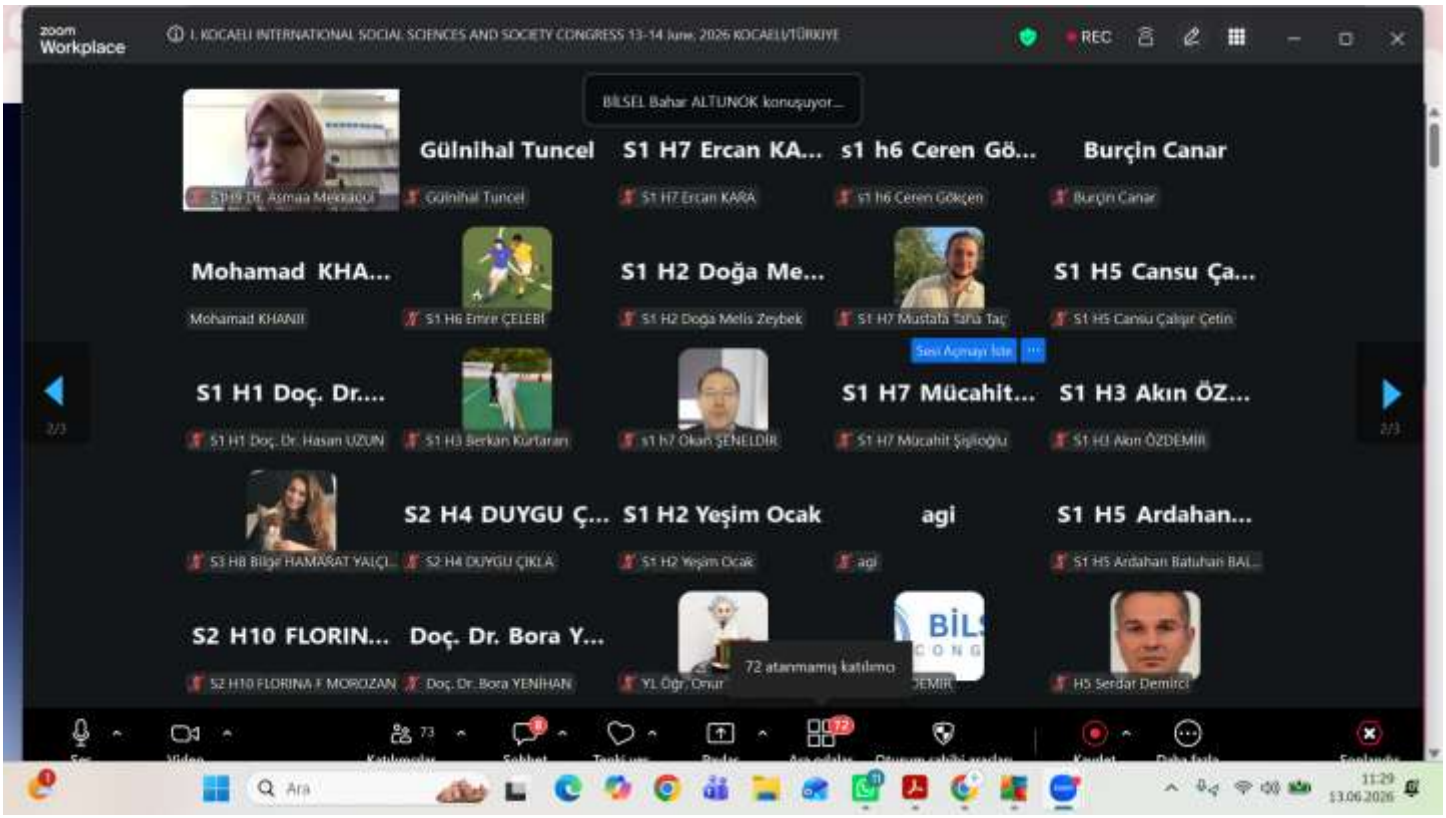
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
BİLSEL Bahar ALTUNOK konuşuyor...
Gülnihal Tuncel
S1 H7 Ercan KA...
s1 h6 Ceren Gö...
Burçin Canar
Mohamad KHA...
S1 H2 Doğa Me...
S1 H5 Cansu Ça...
S1 H1 Doç. Dr....
S1 H7 Mücahit...
S1 H3 Akın ÖZ...
S2 H4 DUYGU Ç...
S1 H2 Yeşim Ocak
agi
S1 H5 Ardahan...
S2 H10 FLORIN...
Doç. Dr. Bora Y...
72 atanmamış katılımcı
Ara
11:29
13.06.2026

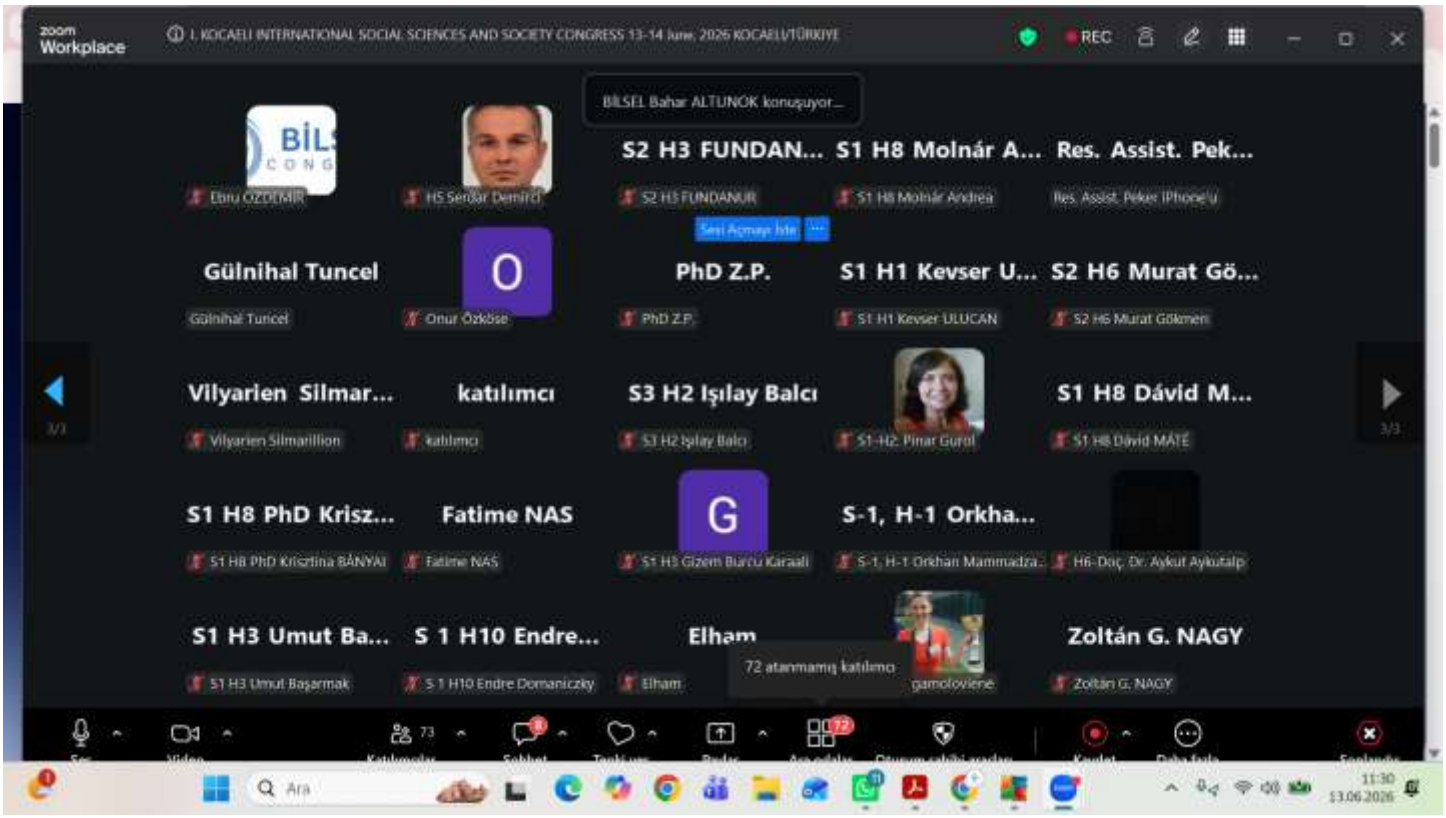
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
BİLSEL Bahar ALTUNOK konuşuyor...
S2 H3 FUNDAN...
S1 H8 Molnár A...
Res. Assist. Pek...
Gülnihal Tuncel
PhD Z.P.
S1 H1 Kevser U...
S2 H6 Murat Gö...
Vilyarien Silmar...
katılımcı
S3 H2 Işılay Balcı
S1 H8 Dávid M...
S1 H8 PhD Krisz...
Fatime NAS
S-1, H-1 Orkha...
S1 H3 Umut Ba...
S 1 H10 Endre...
Elham
Zoltán G. NAGY
72 atanmamış katılımcı
Ara
11:30
13.06.2026

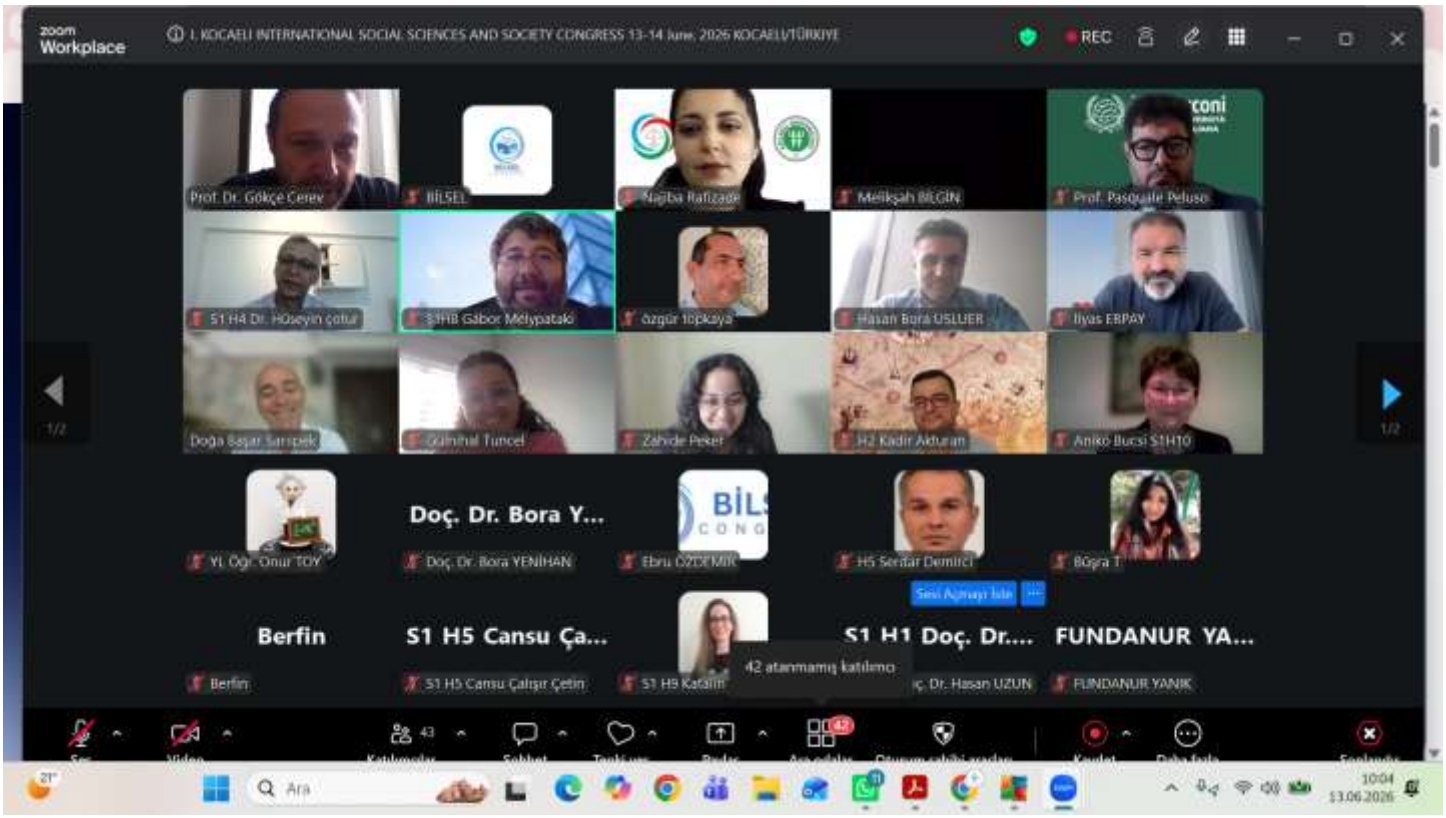
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
Prof. Dr. Gökçe Cerev
BİLSEL
Nejiba Rafizade
Melikşah BİLGİN
Prof. Pasquale Peluso
S1 H4 Dr. Hüseyin çoTur
S1H8 Gábor Mélypataki
özgür topkaya
Hasan Bora USLUER
İlyas ERPAY
Doğa Başar Sarıspek
Gülnihal Tuncel
Zahide Peker
H2 Kadir Akduran
Aniko Bucsi S1H10
Doç. Dr. Bora Y...
Yl. Öğr. Onur TOY
Doç. Dr. Bora YENİHAN
Ebru ÖZDEMİR
H5 Serdar Demirci
Büşra T.
Berfin
S1 H5 Cansu Ça...
S1 H1 Doç. Dr....
FUNDANUR YA...
S1 H5 Cansu Çalışır Çetin
S1 H9 Katalin
42 atanmamış katılımcı
Hasan UZUN
FUNDANUR YANIK
Ara

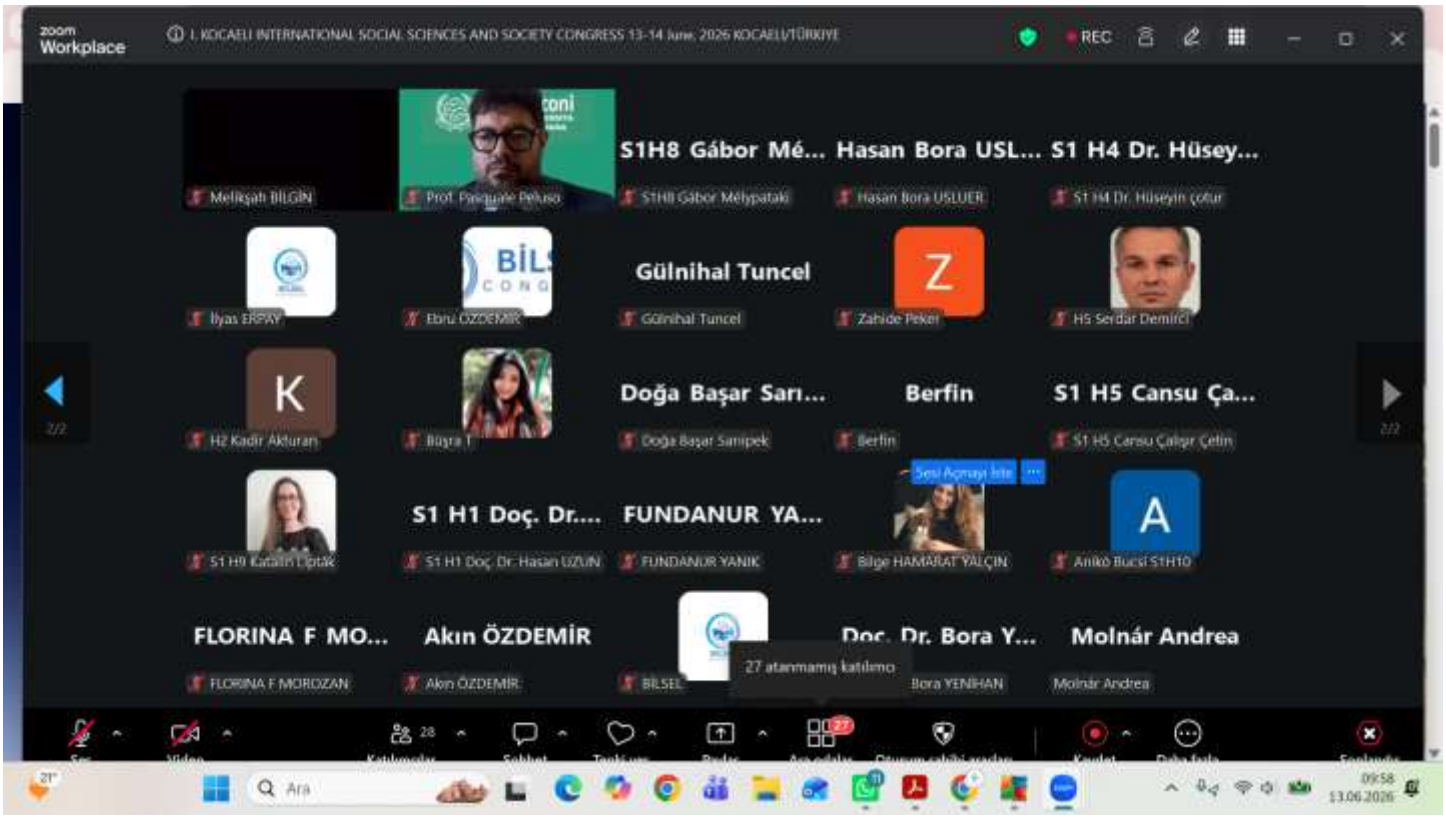
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
Melikşah BİLGİN
Prof. Pasquale Peluso
S1H8 Gábor Mé...
Hasan Bora USL...
S1 H4 Dr. Hüsey...
İlyas ERPAY
Ebru ÖZDEMİR
Gülnihal Tuncel
Zahide Peker
H5 Serdar Demirci
H2 Kadir Akduran
Büşra T.
Doğa Başar Sarı...
Berfin
S1 H5 Cansu Ça...
S1 H9 Katalin Ljptak
S1 H1 Doç. Dr....
FUNDANUR YA...
Bilge HAMARAT YALÇIN
Aniko Bucsi S1H10
FLORINA F MO...
Akın ÖZDEMİR
Doç. Dr. Bora Y...
Molnár Andrea
27 atanmamış katılımcı
Ara

zoom Workplace
Toplantı
Hasan Bora USLUER adlı kişinin ek
REC
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS
Navigating Disruption: The Effects of a Strait of Hormuz Closure on International Trade, Energy Flows, and Global Supply Chains
Qatar
Dubai
Abu Dhabi
Al Ain
United Arab Emirates
Assoc. Prof. Dr. Hasan Bora USLUER
13.06.2026
13-14 June, 2026
KOCAELI/TÜRKIYE
Prof. Dr. Gökçe Cerev
BILSEL
Doğa Başar Sarışık
Hasan Bora USLUER
Prof. Pasquale Peluso

zoom Workplace
Toplantı
Hasan Bora USLUER adlı kişinin ek
REC
Hasan Bora USLUER konuşuyor...
1.Introductions
THE WORLD'S KEY MARITIME CHOKE POINTS
Strait of Gibraltar
Suez Canal
Bab el-Mandeb
Strait of Hormuz
Cape of Good Hope
Primary Choke Points
Secondary Choke Points
Melikşah BİLGİN
Ilyas ERSAY
Vallasek Magdolna
S1H8 Gábor Mé...
S1H8 Gábor Mélypataki

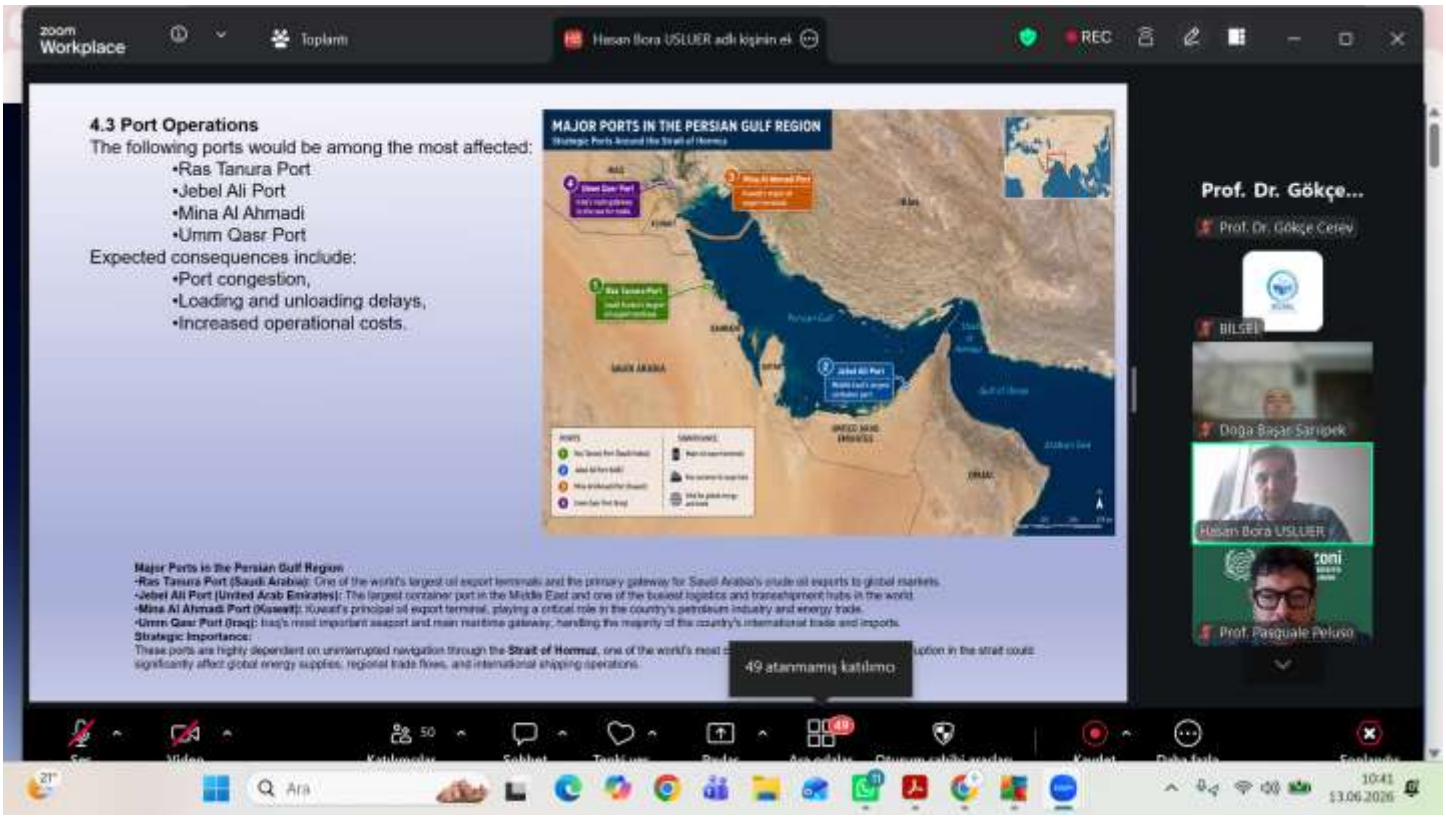
zoom Workplace
Toplantı
Hasan Bora USLUER adlı kişinin ek
REC
4.3 Port Operations
The following ports would be among the most affected:
•Ras Tanura Port
•Jebel Ali Port
•Mina Al Ahmadi
•Umm Qasr Port
Expected consequences include:
•Port congestion,
•Loading and unloading delays,
•Increased operational costs.
MAJOR PORTS IN THE PERSIAN GULF REGION
Major Ports in the Persian Gulf Region
Strategic Importance:
49 atanmamış katılımcı
Prof. Dr. Gökçe...
Prof. Dr. Gökçe Cesev
BILSEL
Doga Başar Sarıipek
Hasan Bora USLUER
Prof. Pasquale Peluso

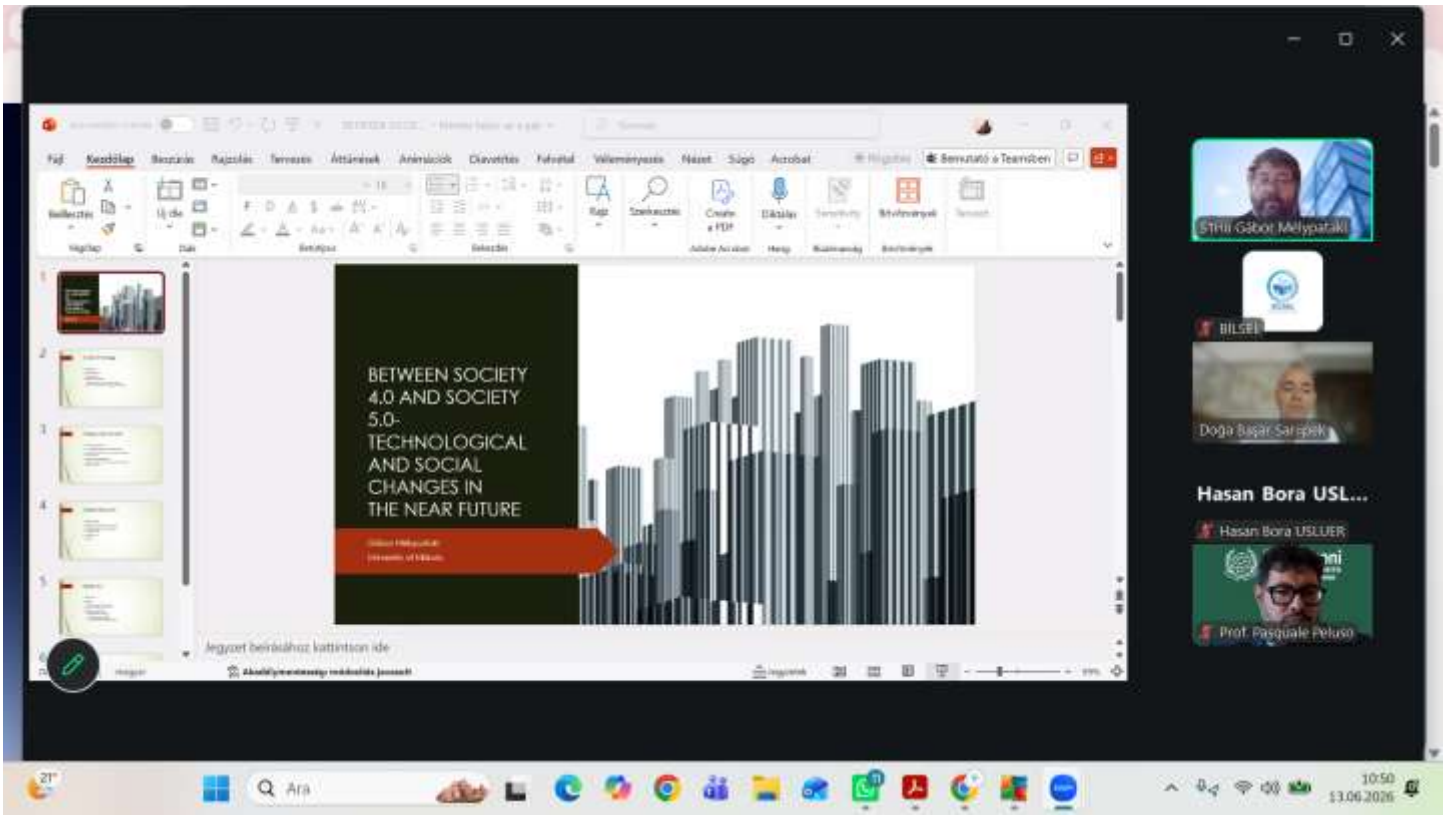
BETWEEN SOCIETY 4.0 AND SOCIETY 5.0- TECHNOLOGICAL AND SOCIAL CHANGES IN THE NEAR FUTURE
Jegyzet beírásához kattintson ide
STRII Gábor Mélypataki
BILSEL
Doga Başar Sarıipek
Hasan Bora USL...
Hasan Bora USLUER
Prof. Pasquale Peluso

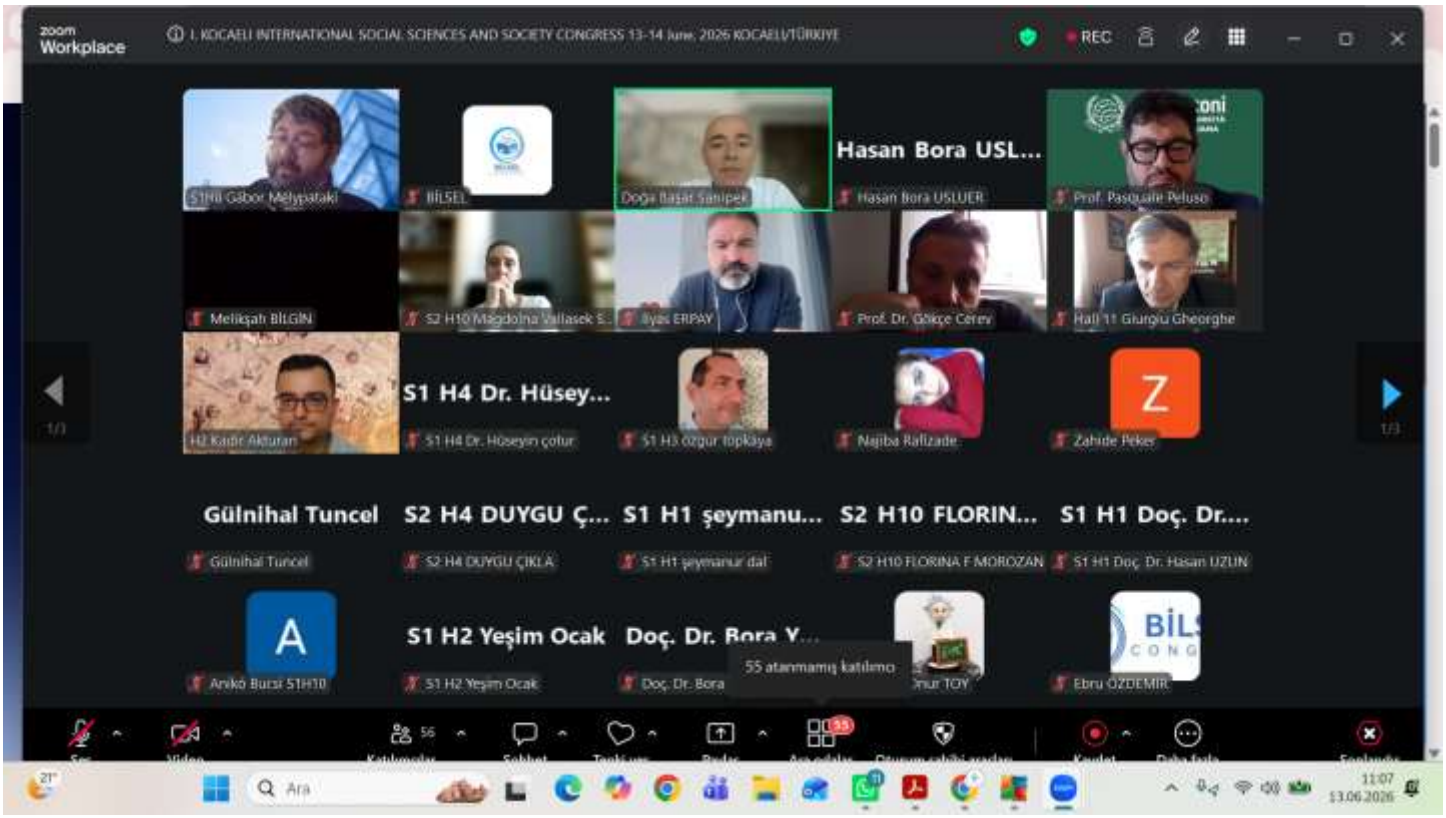
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
Hasan Bora USL...
S1 H4 Dr. Hüsey...
Gülnihal Tuncel
S2 H4 DUYGU Ç...
S1 H1 şeymanu...
S2 H10 FLORIN...
S1 H1 Doç. Dr....
S1 H2 Yeşim Ocak
Doç. Dr. Bora Y...
55 atanmamış katılımcı

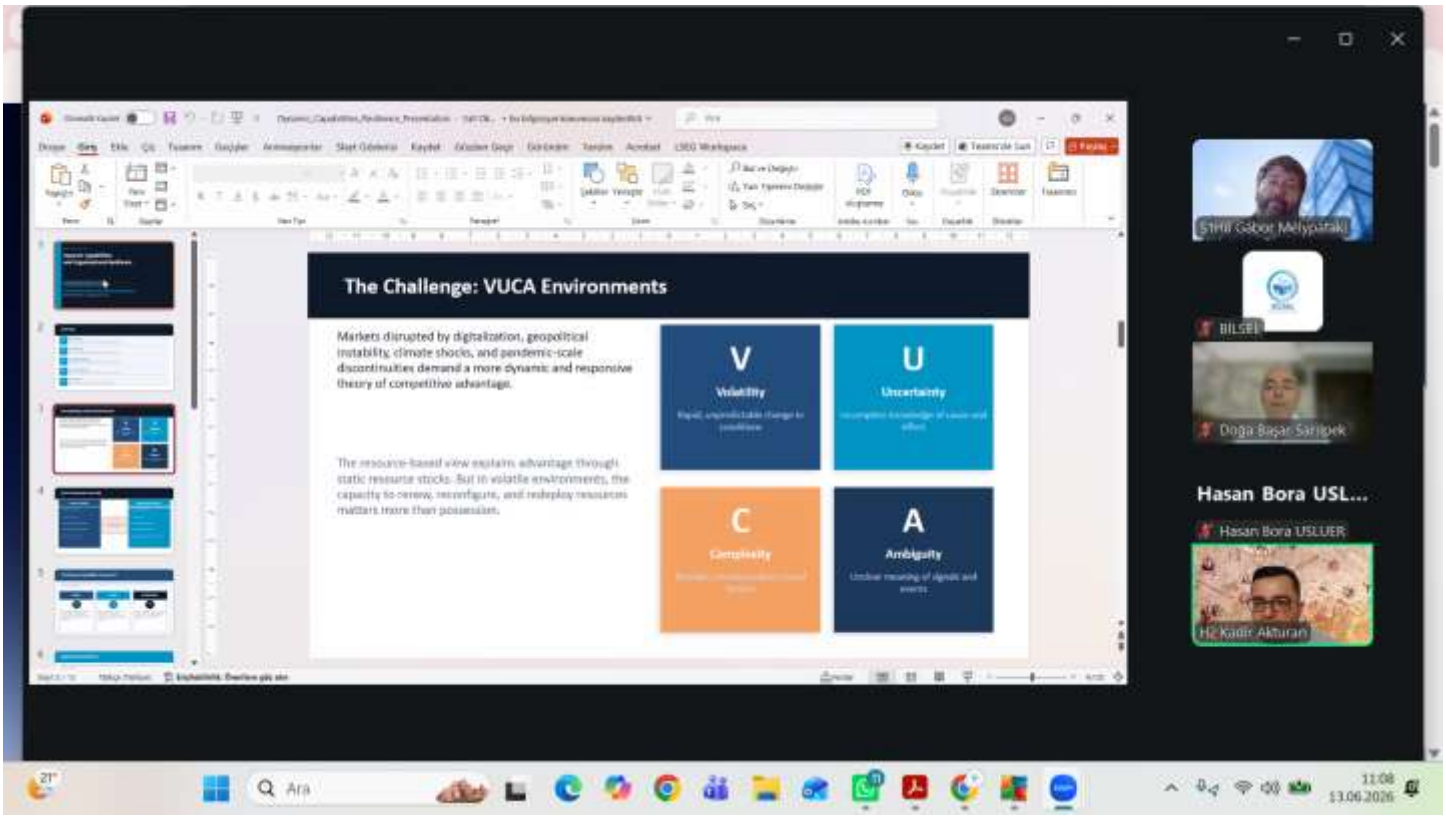
The Challenge: VUCA Environments
Markets disrupted by digitalization, geopolitical instability, climate shocks, and pandemic-scale discontinuities demand a more dynamic and responsive theory of competitive advantage.
V
Volatility
U
Uncertainty
C
Complexity
A
Ambiguity
Hasan Bora USL...

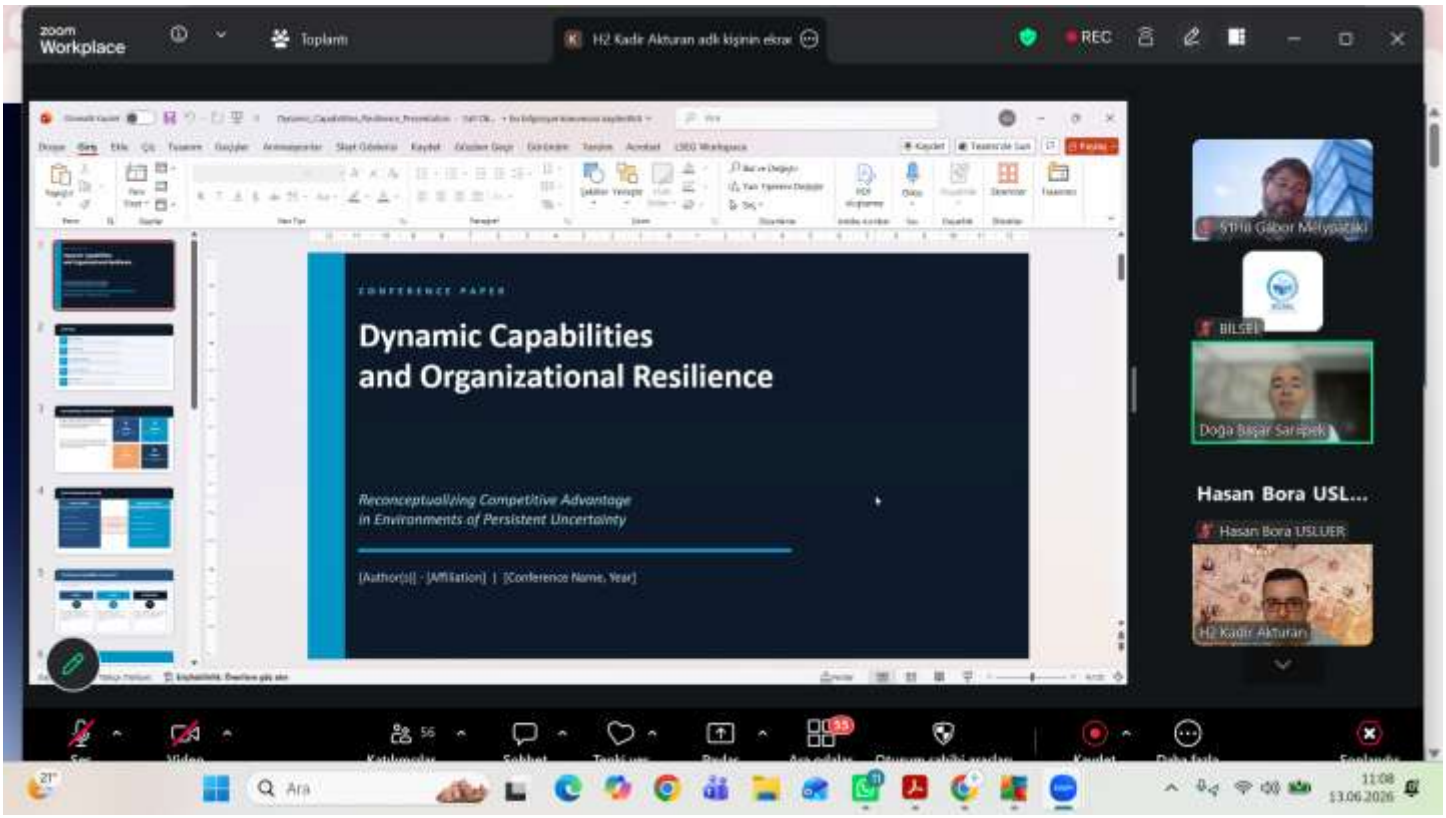
zoom Workplace
Toplantı
H2 Kadir Akturan adlı kişinin ekranı
REC
CONFERENCE PAPER
Dynamic Capabilities and Organizational Resilience
Reconceptualizing Competitive Advantage in Environments of Persistent Uncertainty
[Author(s)] · [Affiliation] | [Conference Name, Year]
BİLSEL
Hasan Bora USL...
Hasan Bora USLUER
H2 Kadir Akturan

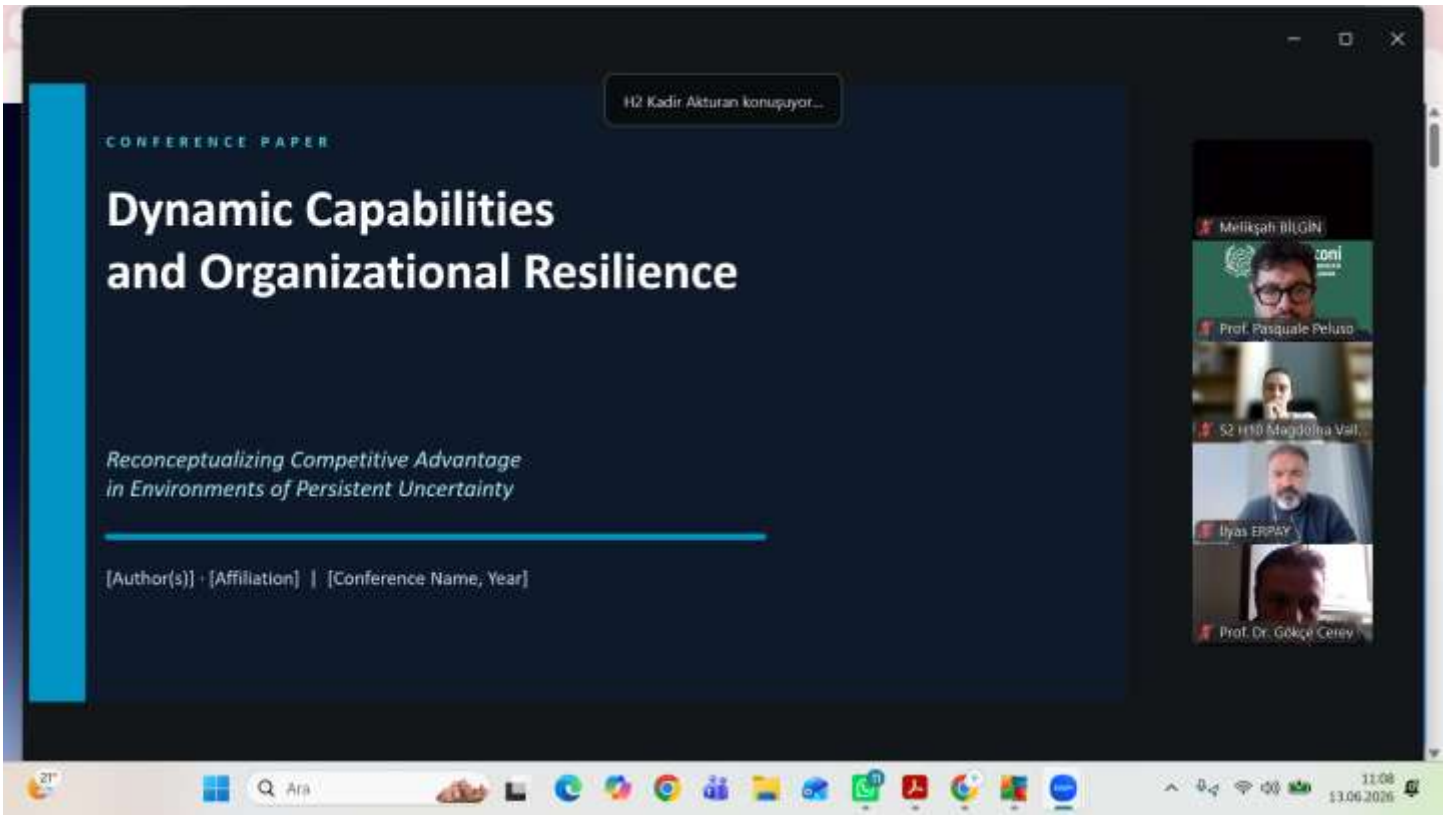
H2 Kadir Akturan konuşuyor...
CONFERENCE PAPER
Dynamic Capabilities and Organizational Resilience
Reconceptualizing Competitive Advantage in Environments of Persistent Uncertainty
[Author(s)] · [Affiliation] | [Conference Name, Year]
Meliksah BILGIN
Prof. Pasquale Peluso
Ilyas ERPAY
Prof. Dr. Gökçe Cerev

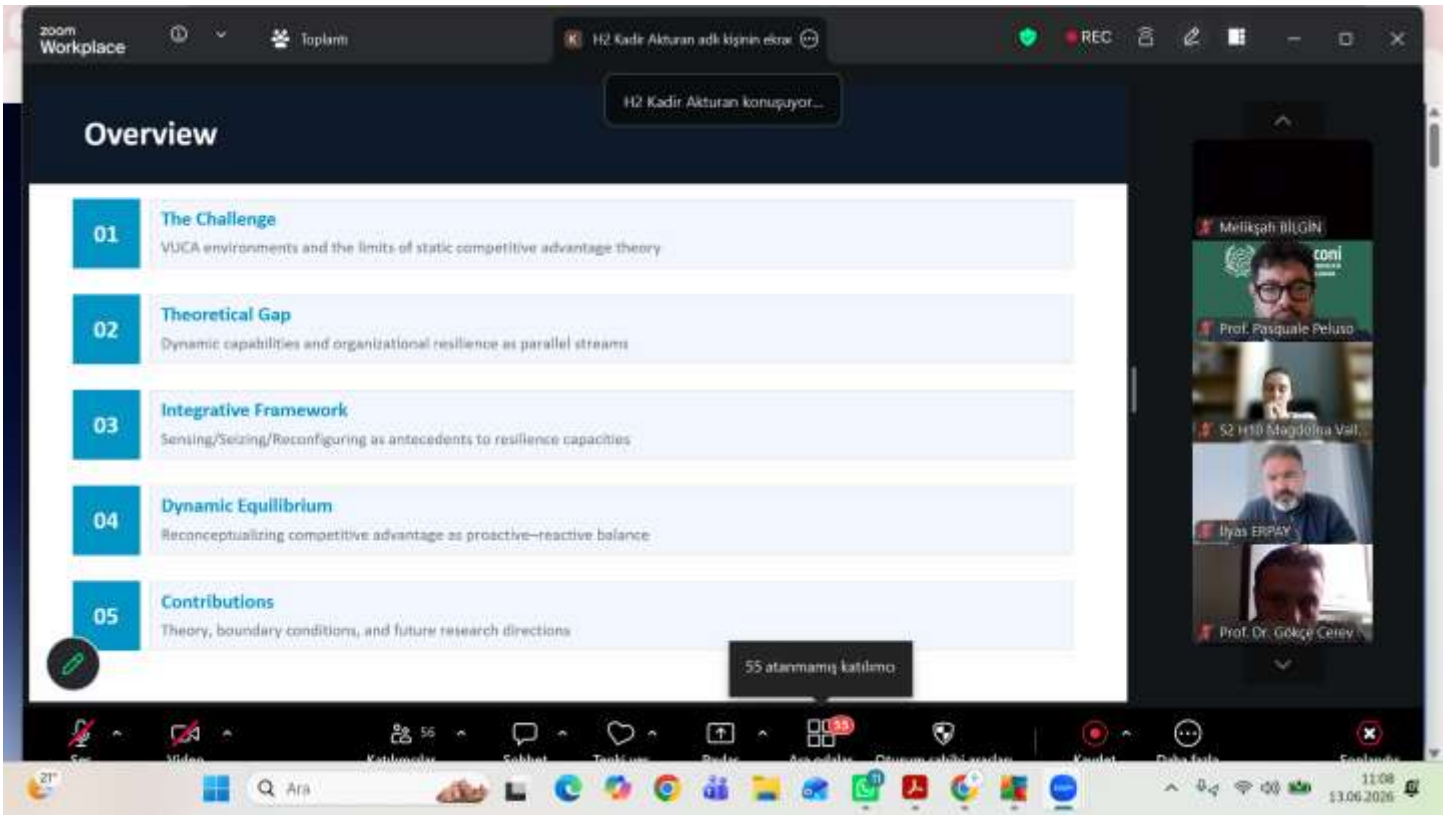
Overview
01 The Challenge
VUCA environments and the limits of static competitive advantage theory
02 Theoretical Gap
Dynamic capabilities and organizational resilience as parallel streams
03 Integrative Framework
Sensing/Seizing/Reconfiguring as antecedents to resilience capacities
04 Dynamic Equilibrium
Reconceptualizing competitive advantage as proactive–reactive balance
05 Contributions
Theory, boundary conditions, and future research directions
H2 Kadir Akturan konuşuyor...
55 atanmamış katılımcı

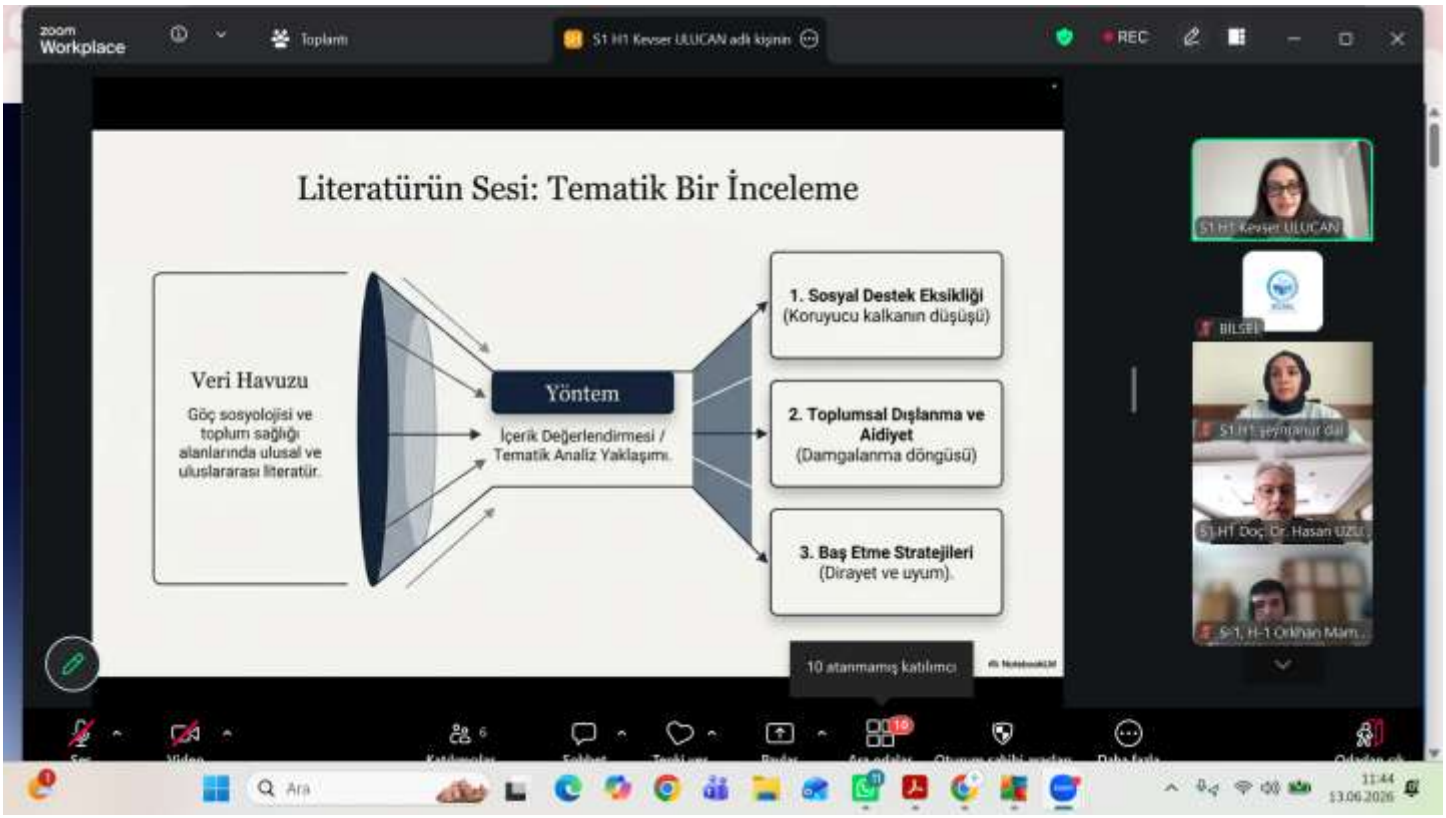
Literatürün Sesi: Tematik Bir İnceleme
Veri Havuzu
Göç sosyolojisi ve toplum sağlığı alanlarında ulusal ve uluslararası literatür.
Yöntem
İçerik Değerlendirmesi / Tematik Analiz Yaklaşımı.
1. Sosyal Destek Eksikliği
(Koruyucu kalkanın düşüşü)
2. Toplumsal Dışlanma ve Aidiyet
(Damgalanma döngüsü)
3. Baş Etme Stratejileri
(Dirayet ve uyum).
10 atanmamış katılımcı

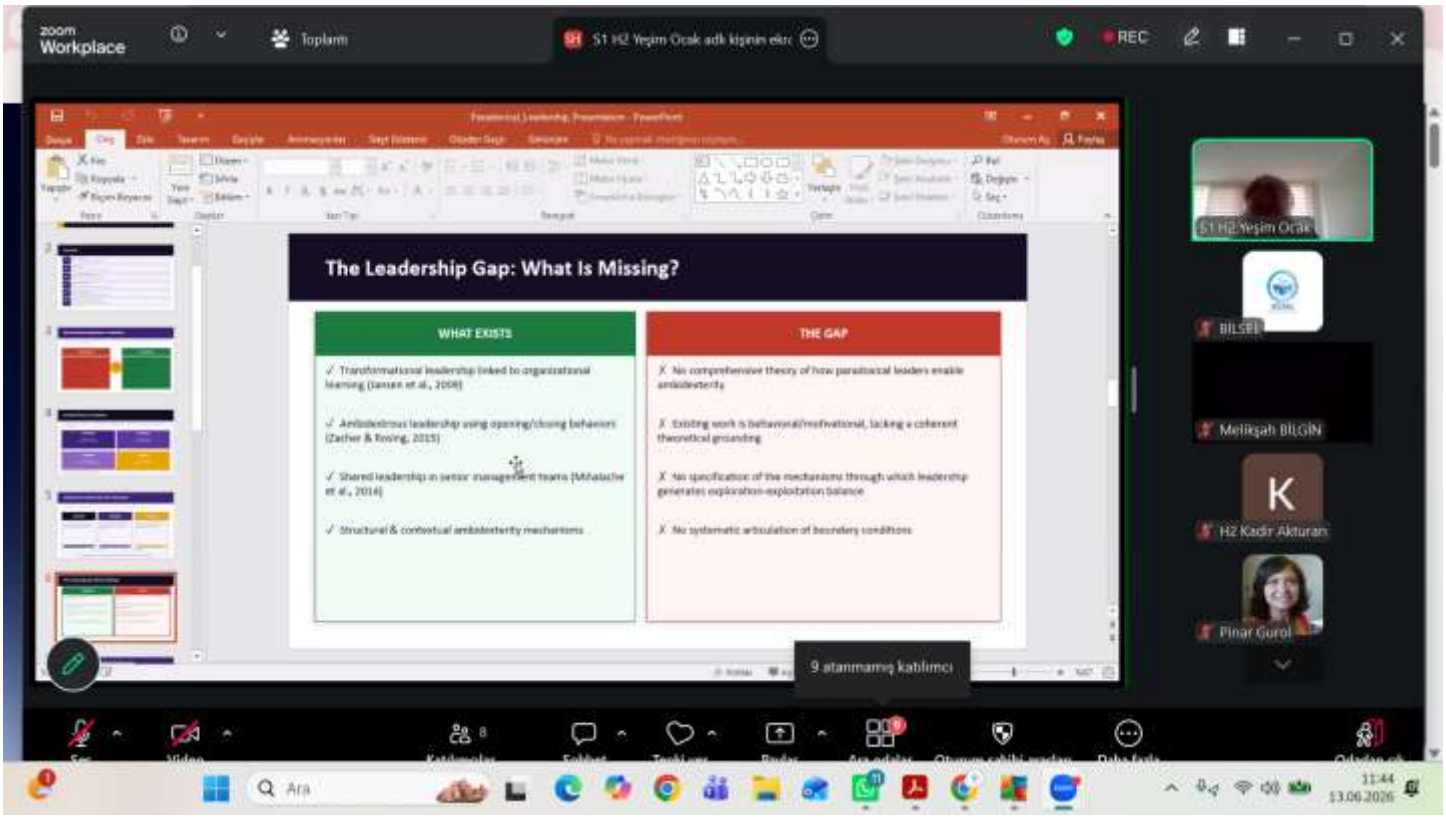
zoom Workplace
Toplantı
S1 H2 Yeşim Öcak adlı kişinin ekr
REC
The Leadership Gap: What Is Missing?
WHAT EXISTS
THE GAP
✓ Transformational leadership linked to organizational learning (Jansen et al., 2008)
✓ Ambidextrous leadership using opening/closing behaviors (Zacher & Rosing, 2015)
✓ Shared leadership in senior management teams (Mihalache et al., 2014)
✓ Structural & contextual ambidexterity mechanisms
✗ No comprehensive theory of how paradoxical leaders enable ambidexterity
✗ Existing work is behavioral/motivational, lacking a coherent theoretical grounding
✗ No specification of the mechanisms through which leadership generates exploration-exploitation balance
✗ No systematic articulation of boundary conditions
S1 H2 Yeşim Öcak
BİLSEL
Melikşah BİLGİN
H2 Kadir Akturan
Pınar Gürol
9 atanmamış katılımcı
Ara
11:44
13.06.2026

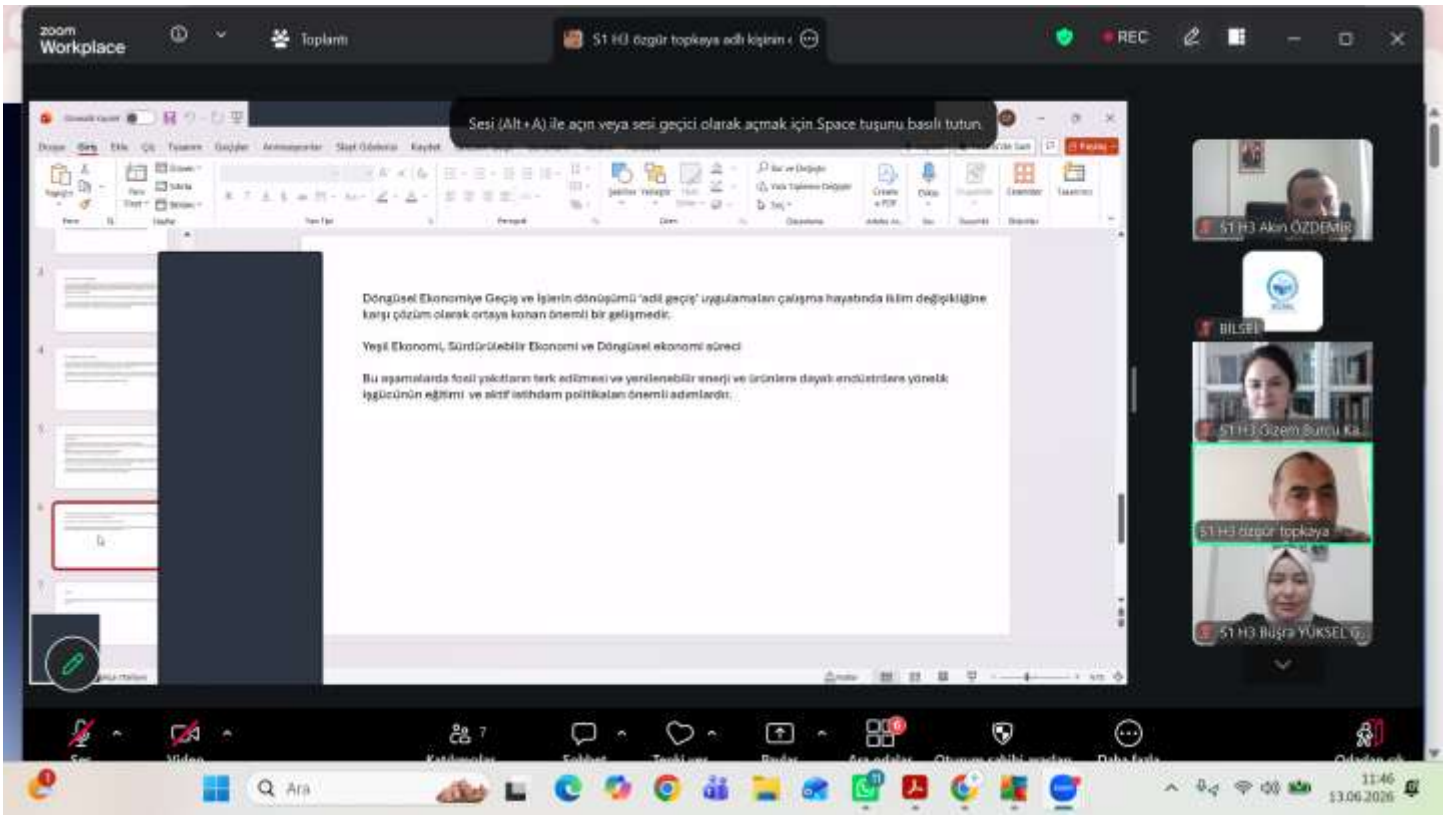
zoom Workplace
Toplantı
S1 H3 özgür topkaya adlı kişinin e
REC
Sesi (Alt + A) ile açın veya sesi geçici olarak açmak için Space tuşunu basılı tutun
Döngüsel Ekonomiye Geçiş ve İşlerin dönüşümü 'adil geçiş' uygulamaları çalışma hayatında iklim değişikliğine karşı çözüm olarak ortaya konan önemli bir gelişmedir.
Yeşil Ekonomi, Sürdürülebilir Ekonomi ve Döngüsel ekonomi süreci
Bu aşamalarda fosil yakıtların terk edilmesi ve yenilenebilir enerji ve ürünlere dayalı endüstrilere yönelik işgücünün eğitimi ve aktif istihdam politikaları önemli adımlardır.
S1 H3 Akın ÖZDEMİR
BİLSEL
S1 H3 Özgür topkaya
S1 H3 Büşra YÜKSEL
Ara
11:46
13.06.2026

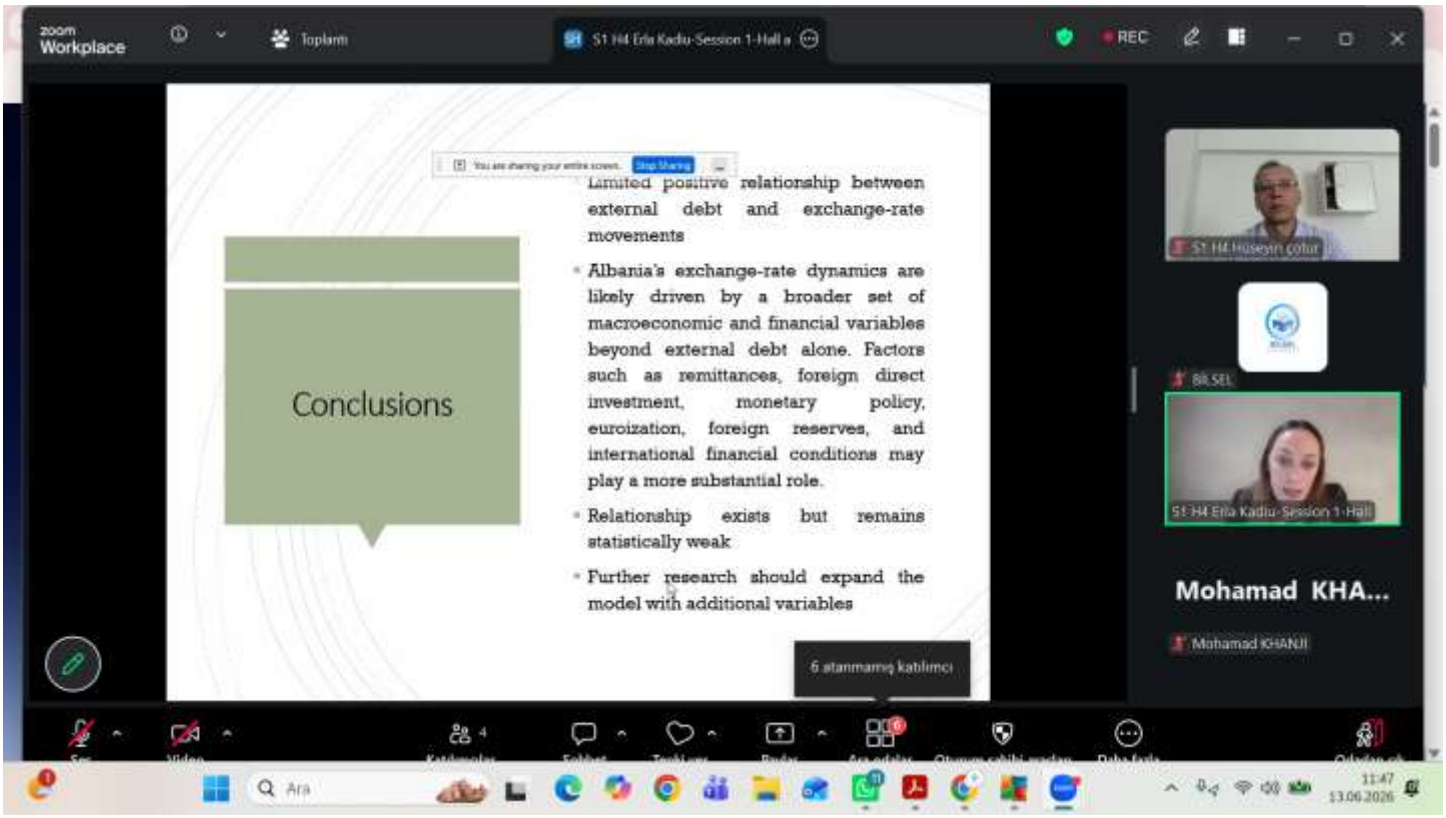
Conclusions
Limited positive relationship between external debt and exchange-rate movements
Albania's exchange-rate dynamics are likely driven by a broader set of macroeconomic and financial variables beyond external debt alone. Factors such as remittances, foreign direct investment, monetary policy, euroization, foreign reserves, and international financial conditions may play a more substantial role.
Relationship exists but remains statistically weak
Further research should expand the model with additional variables
6 atanmamış katılımcı
Mohamad KHA...

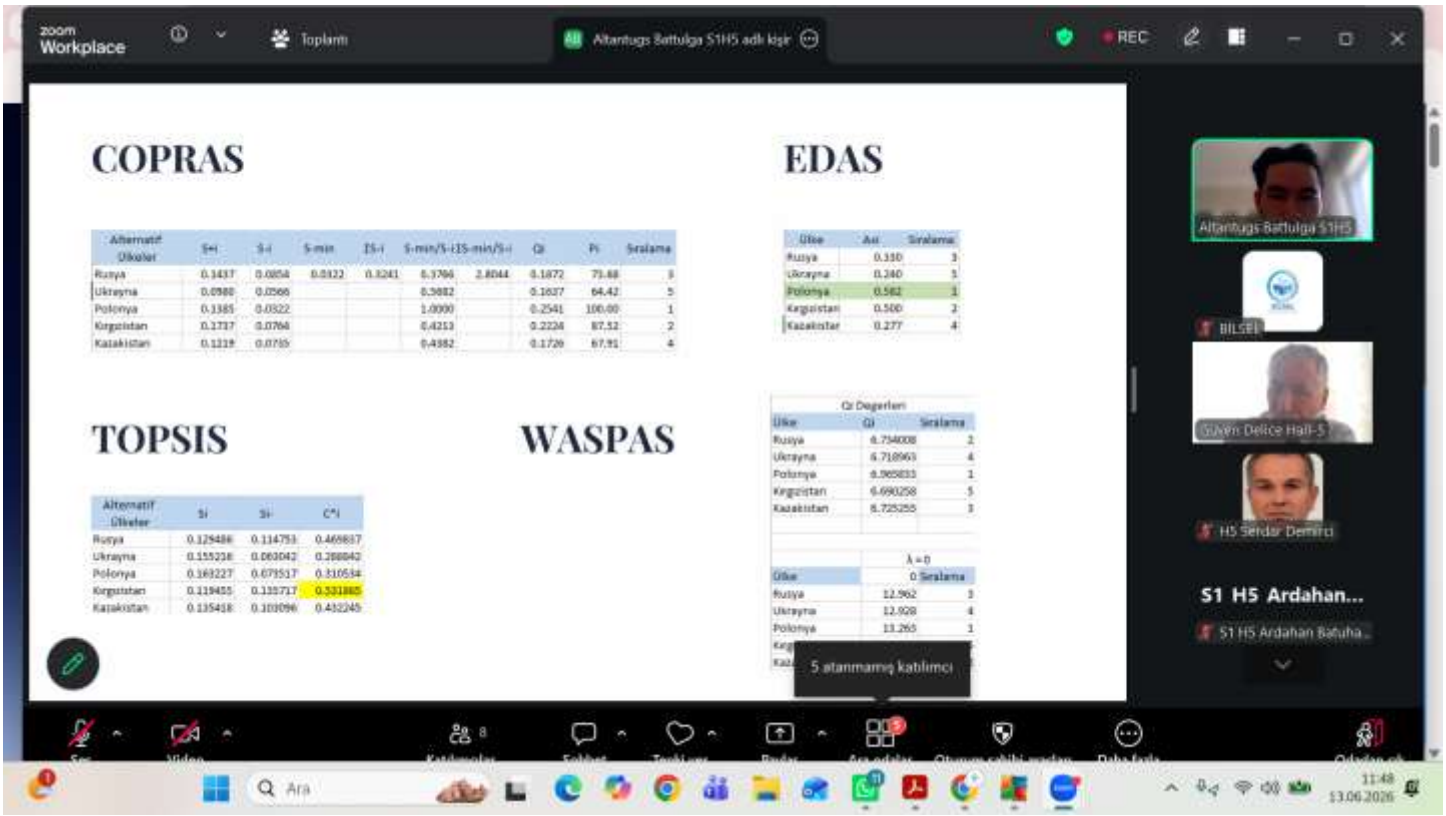
COPRAS
EDAS
TOPSIS
WASPAS
5 atanmamış katılımcı
S1 H5 Ardahan...

zoom Workplace
Toplantı
Altantugs Battulga S1H5 adlı kişi
REC
Rasyonel Seçim ve 'Hava Durumu Radarı'
Ekonomik beklentilere odaklanan "sakin sular haritası" yerine; yaklaşan fırtınaları tespit eden bir radar sistemi.
Dinamik
Risk Analizi
Güvenli
Liman Seçimi
Esnek
Rota Belirleme
S1 H5 Ardahan...
5 atanmamış katılımcı

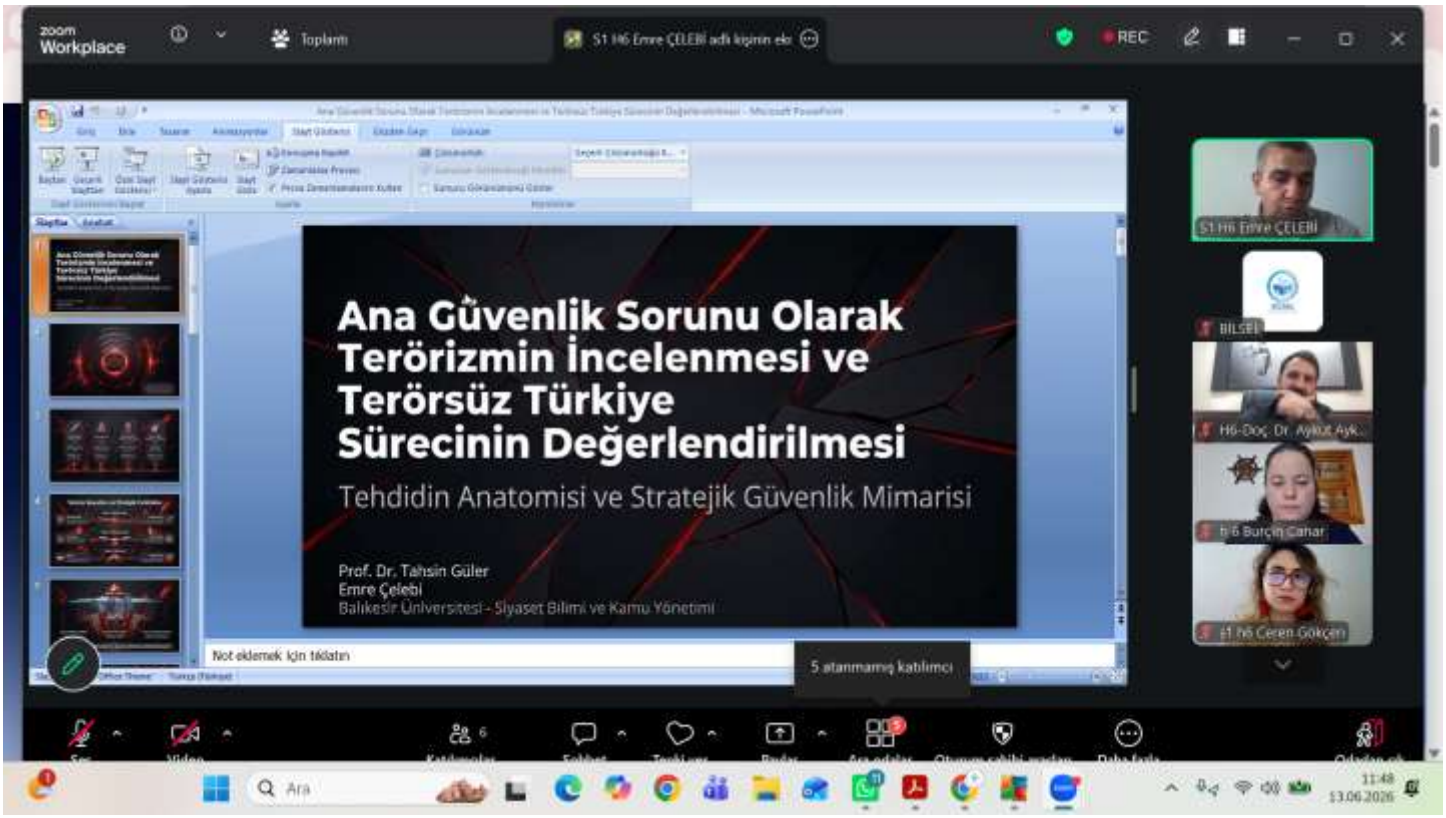
zoom Workplace
Toplantı
S1 H6 Emre ÇELEBİ adlı kişinin ekr
REC
Ana Güvenlik Sorunu Olarak Terörizmin İncelenmesi ve Terörsüz Türkiye Sürecinin Değerlendirilmesi
Tehdidin Anatomisi ve Stratejik Güvenlik Mimarisi
Prof. Dr. Tahsin Güler
Emre Çelebi
Balıkesir Üniversitesi - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Not eklemek için tıklatın
5 atanmamış katılımcı

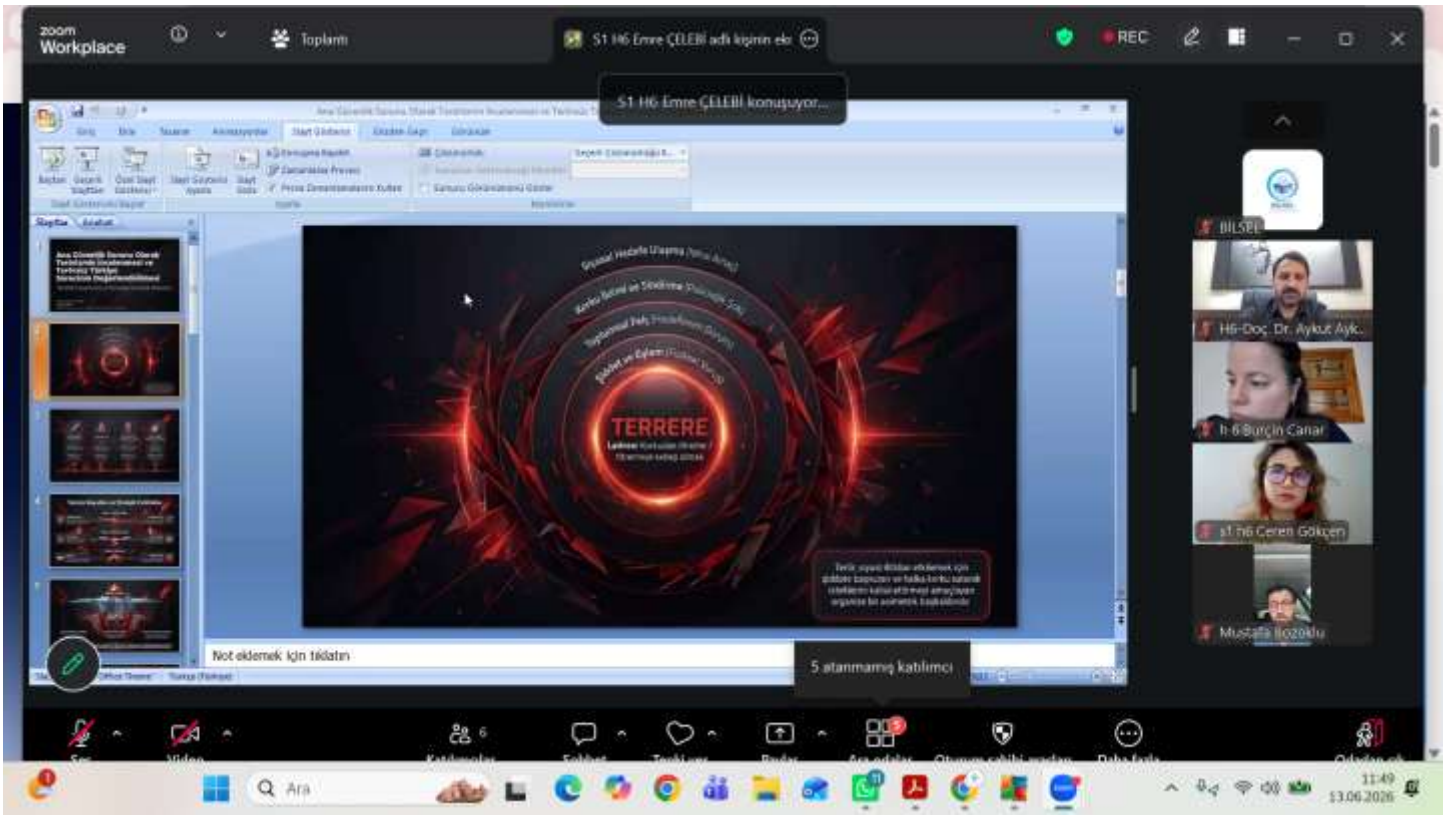
zoom Workplace
Toplantı
S1 H6 Emre ÇELEBİ adlı kişinin ekr
REC
S1 H6 Emre ÇELEBİ konuşuyor...
TERRERE
Not eklemek için tıklatın
5 atanmamış katılımcı
BİLSEL
H6-Doç. Dr. Aykut Ayk..
h 6 Burçin Canar
s1 h6 Ceren Gökçen
Mustafa Bozoklu
Ara

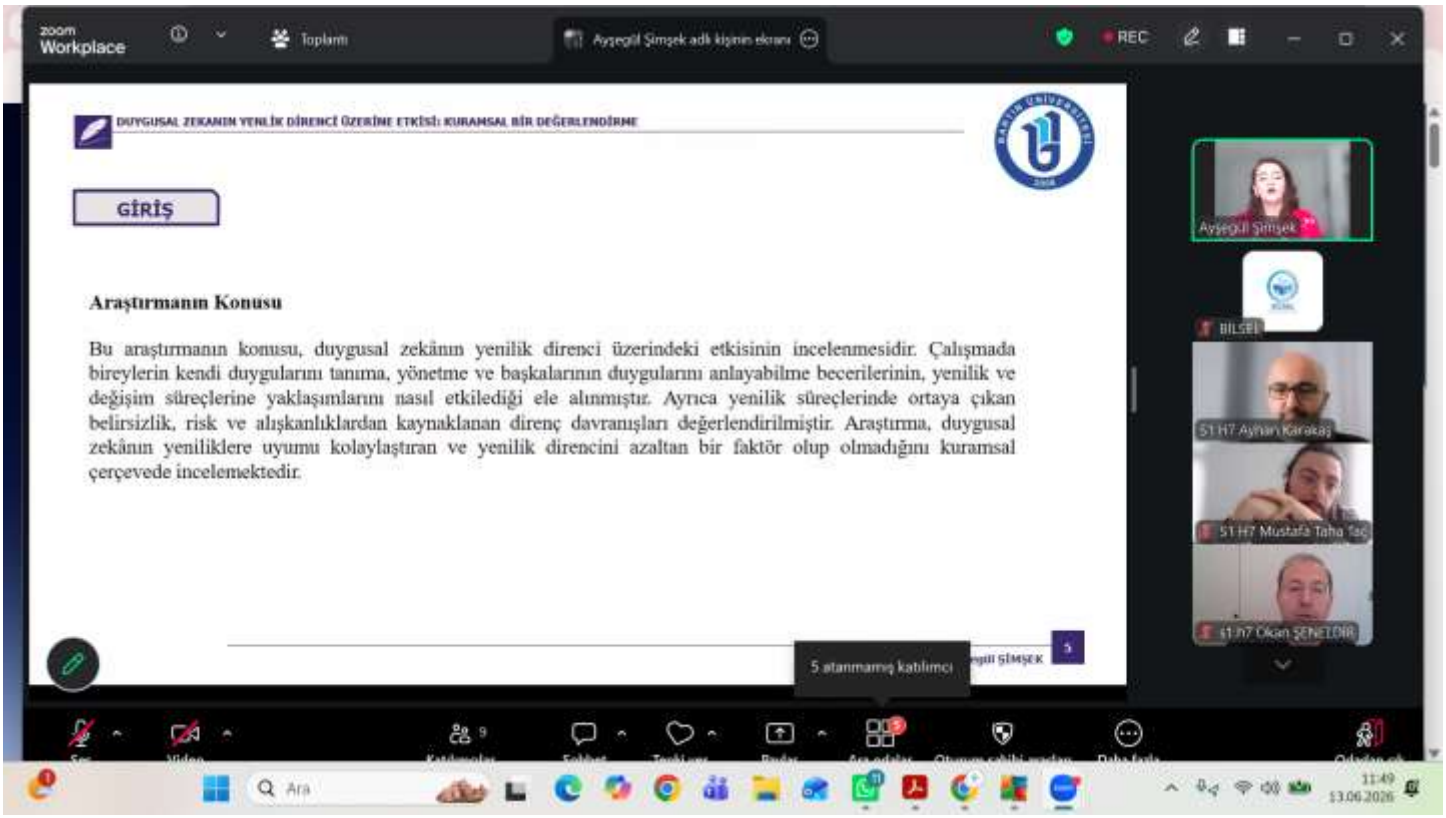
zoom Workplace
Toplantı
Ayşegül Şimşek adlı kişinin ekranı
REC
DUYGUSAL ZEKANIN YENİLİK DİRENCİ ÜZERİNE ETKİSİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME
GİRİŞ
Araştırmanın Konusu
Bu araştırmanın konusu, duygusal zekânın yenilik direnci üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Çalışmada bireylerin kendi duygularını tanıma, yönetme ve başkalarının duygularını anlayabilme becerilerinin, yenilik ve değişim süreçlerine yaklaşımlarını nasıl etkilediği ele alınmıştır. Ayrıca yenilik süreçlerinde ortaya çıkan belirsizlik, risk ve alışkanlıklardan kaynaklanan direnç davranışları değerlendirilmiştir. Araştırma, duygusal zekânın yeniliklere uyumu kolaylaştıran ve yenilik direncini azaltan bir faktör olup olmadığını kuramsal çerçevede incelemektedir.
5 atanmamış katılımcı
Ayşegül Şimşek
BİLSEL
S1 H7 Ayhan Karakaş
S1 H7 Mustafa Taha Taç
s1 h7 Okan ŞENELDİR
Ara

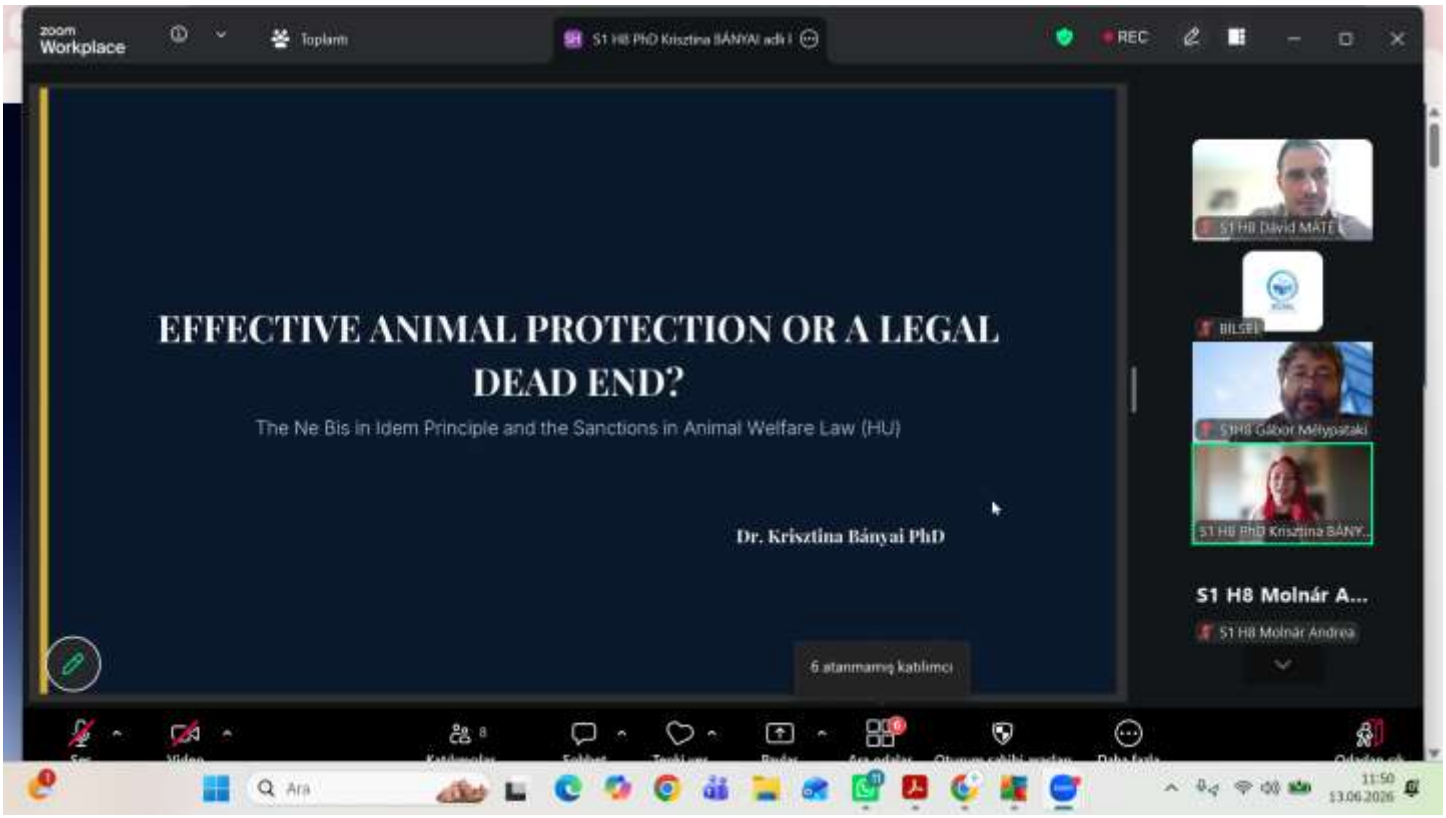
zoom Workplace
Toplantı
S1 H8 PhD Krisztina BÁNYAI adlı i
REC
EFFECTIVE ANIMAL PROTECTION OR A LEGAL DEAD END?
The Ne Bis in Idem Principle and the Sanctions in Animal Welfare Law (HU)
Dr. Krisztina Bányai PhD
S1 H8 David MÁTÉ
BILSEL
S1H8 Gábor Mélypataki
S1 H8 PhD Krisztina BÁNY...
S1 H8 Molnár A...
S1 H8 Molnár Andrea
6 atanmamış katılımcı
Ara
11:50
13.06.2026

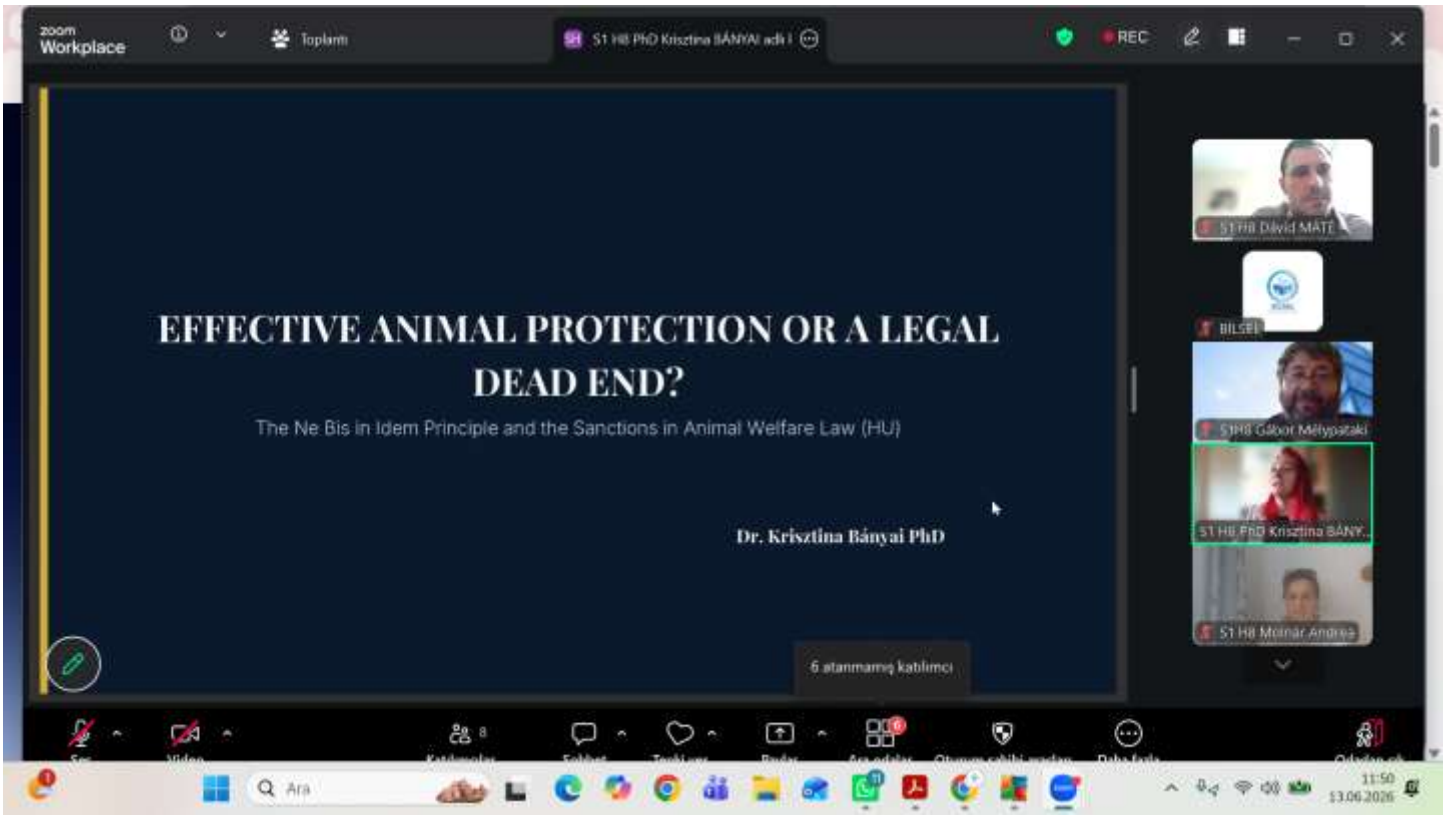
zoom Workplace
Toplantı
S1 H8 PhD Krisztina BÁNYAI adlı i
REC
EFFECTIVE ANIMAL PROTECTION OR A LEGAL DEAD END?
The Ne Bis in Idem Principle and the Sanctions in Animal Welfare Law (HU)
Dr. Krisztina Bányai PhD
S1 H8 David MÁTÉ
BILSEL
S1H8 Gábor Mélypataki
S1 H8 PhD Krisztina BÁNY...
S1 H8 Molnár Andrea
6 atanmamış katılımcı
Ara
11:50
13.06.2026

zoom Workplace
Toplantı
S1 H8 PhD Krisztina BÁNYAI adlı i
REC
The Judicial Pillars
Keywords: the principle of ne bis in idem, twofold assessment, prohibiton of double proceedings, identity of facts, parallel procedure, administrative procedure, administrative fine, animal welfare fine, criminal procedure, animal torture, aggregation of sanctions, the role of prosecutor in the field of animal protection
The principle of ne bis in idem: The same conduct cannot be the subject of two proceedings or sanctions with similar functions and purposes
Basis of animal protection: Animal welfare is one of the European Union's priorities, and the Treaty of Lisbon recognizes animals as sentient beings. Differentiated protection of animals is justified by their sensitivity and suffering ability /Article 13, Treaty on the Functioning of the European Union/
case law of Court of Justice of the European Union (CJEU) & European Court of Human Rights (ECtHR/ECHR)
Act XXVIII of 1998 Animal Protection Act
Criminal Code
Civil Code
Hungarian Constitutional Court Decisions
Act on Administrative Sanctions (from 1st of January, 2021)
7 atanmamış katılımcı
S1 H8 PhD Krisztina BÁNY...
S1 H8 Molnar Andrea
Elham
S2 H10 Magdol...
Anh Nguyet
Ara

zoom Workplace
Toplantı
S1 H9 Lilla Adél Lovász adlı kişinin
REC
Previous researches on climate change regulations.
The aim of this research (the topic of my PhD) is to examine whether Hungary's current urban legal framework is capable of supporting climate-resilient urban development and explores the reforms necessary to align Hungarian urban governance with the emerging paradigm of adaptive urban law.
The central question: To what extent does Hungary's urban legal framework support climate adaptation, and what legal reforms are necessary to enhance the resilience of Hungarian cities in the face of accelerating climate change?
INTRODUCTION
6 atanmamış katılımcı
S1 H9 Lilla Adél Lovász
BİLSEL
S1 H9 Katalin Liptak
S1 H9 Dr. Asmaa Mekkaoui
Ara

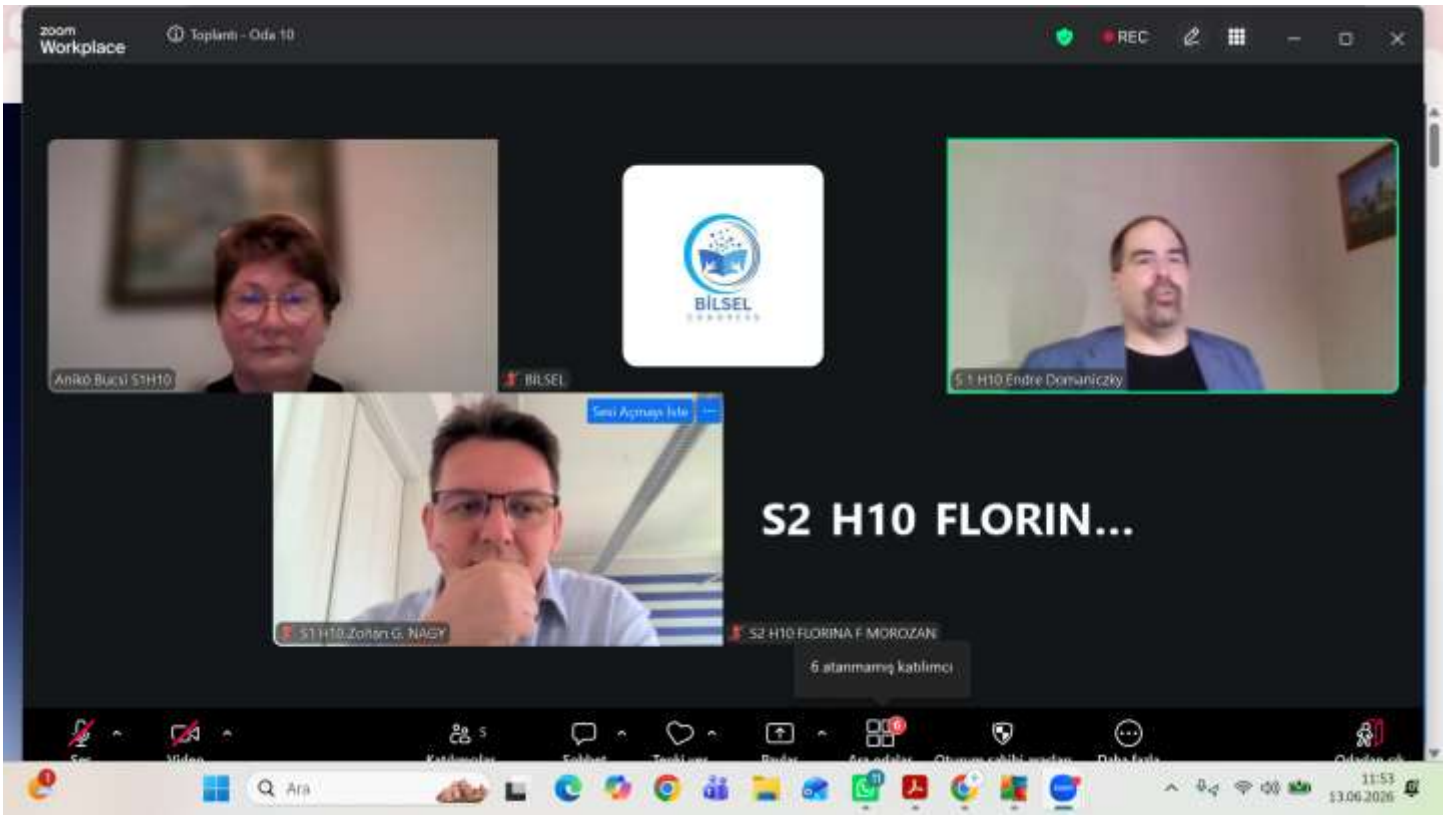
zoom Workplace
Toplantı - Oda 10
REC
Anikó Bucsi S1H10
BİLSEL
S 1 H10 Endre Domaniczky
Sesi Açmayı İste
S2 H10 FLORIN...
S1 H10 Zoltan G. NAGY
S2 H10 FLORINA F MOROZAN
6 atanmamış katılımcı
Ara
11:53
13.06.2026

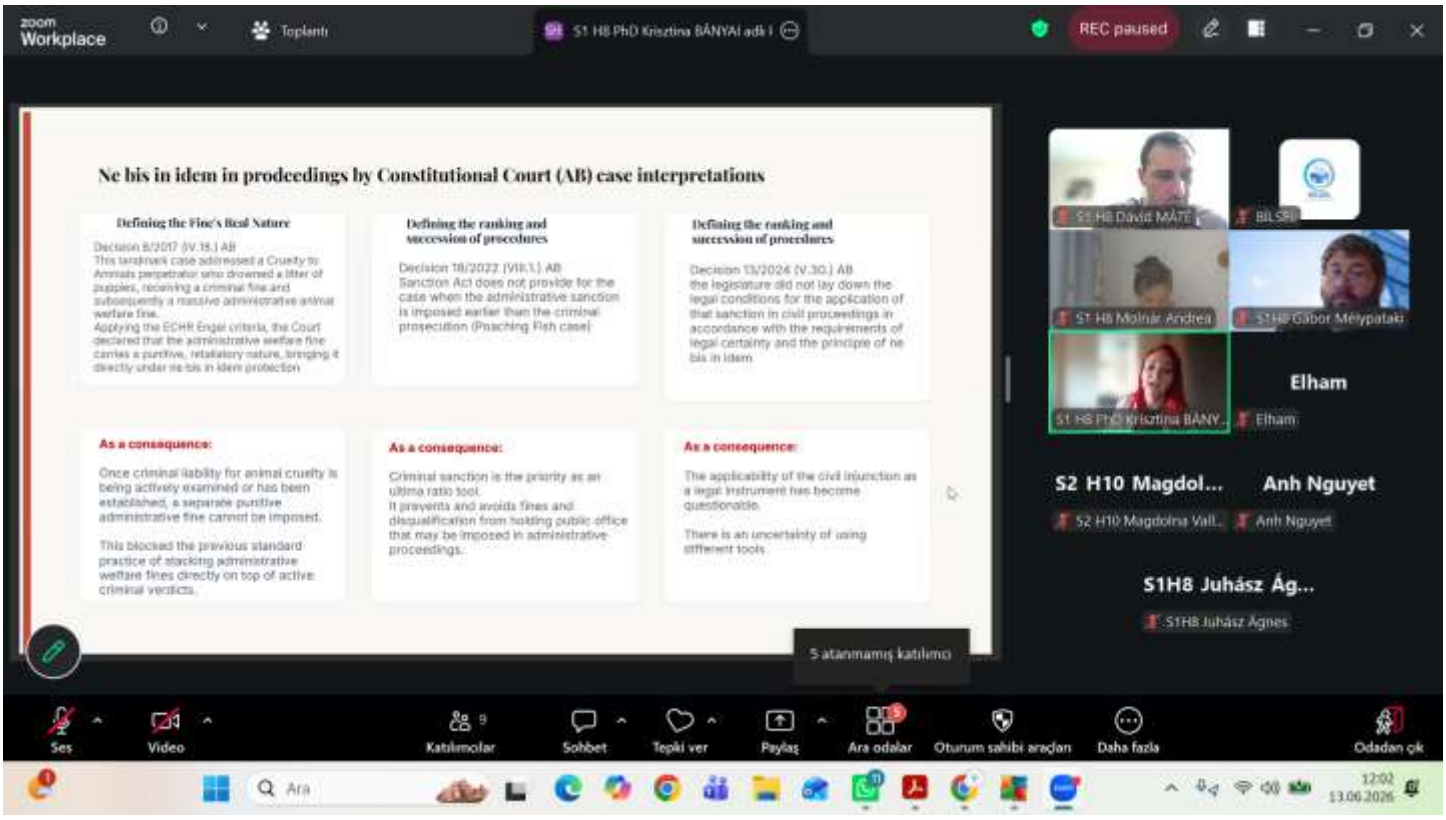
zoom Workplace
Toplantı
S1 H8 PhD Krisztina BÁNYAI adlı
REC paused
Ne bis in idem in prodeedings by Constitutional Court (AB) case interpretations
Defining the Fine's Real Nature
Defining the ranking and succession of procedures
Defining the ranking and succession of procedures
As a consequence:
As a consequence:
As a consequence:
5 atanmamış katılımcı
S1 H8 David MÁTE
BİLSEL
S1 H8 Molnár Andrea
S1H8 Gábor Mélypataki
S1 H8 PhD Krisztina BÁNY...
Elham
Elham
S2 H10 Magdol...
Anh Nguyet
S2 H10 Magdolna Vall...
Anh Nguyet
S1H8 Juhász Ág...
S1H8 Juhász Ágnes
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık
Ara
12:02
13.06.2026

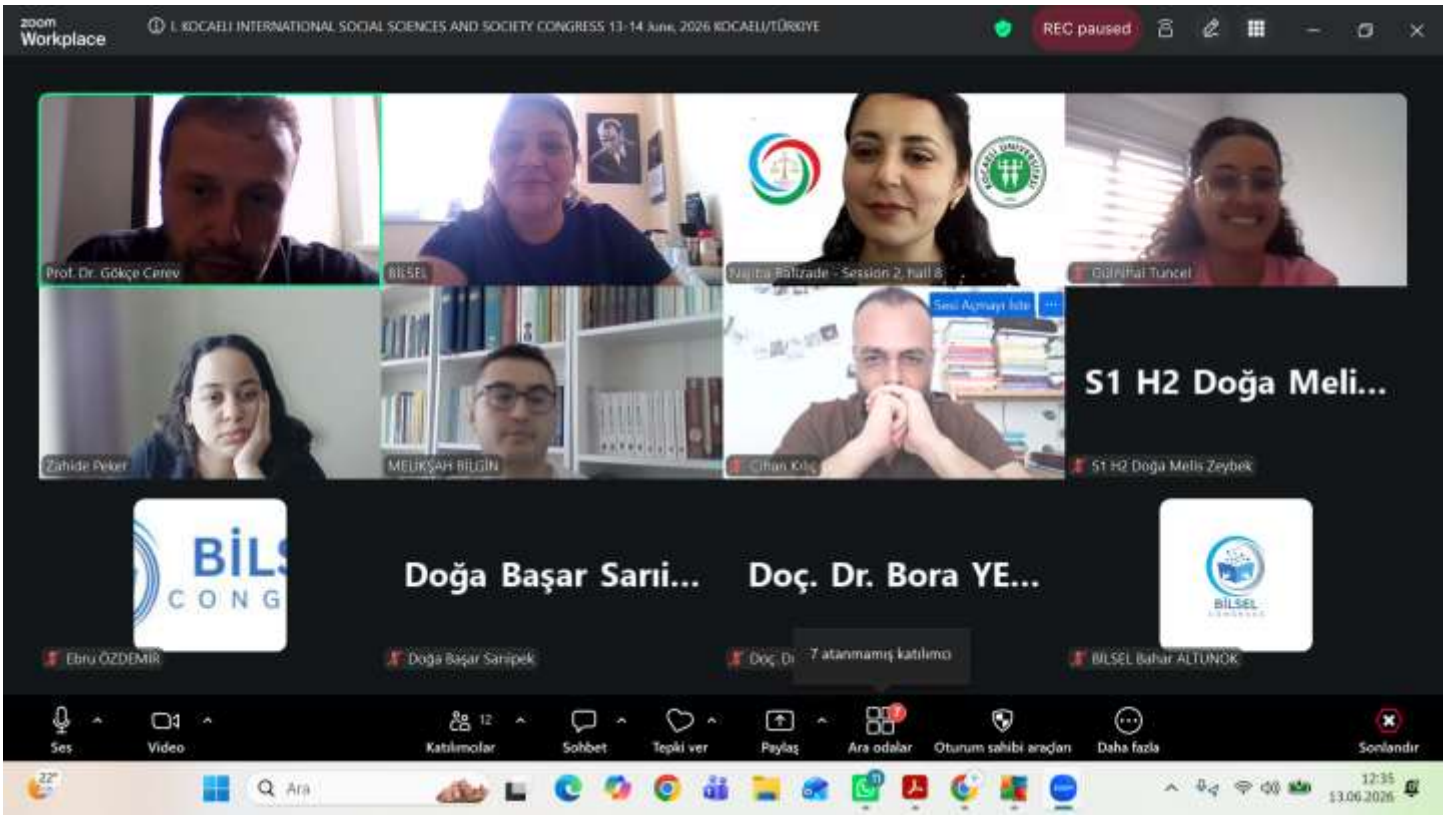
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC paused
Prof. Dr. Gökçe Cerev
BİLSEL
Najiba Rafizade - Session 2, hall 8
Gülnihal Tuncel
Zahide Pekel
MELİKŞAH BİLGİN
Cihan Kılıç
S1 H2 Doğa Meli...
S1 H2 Doğa Melis Zeybek
Doğa Başar Sarıı...
Doç. Dr. Bora YE...
Ebru ÖZDEMİR
Doğa Başar Sarıpek
7 atanmamış katılımcı
BİLSEL Bahar ALTUNOK
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Sonlandır

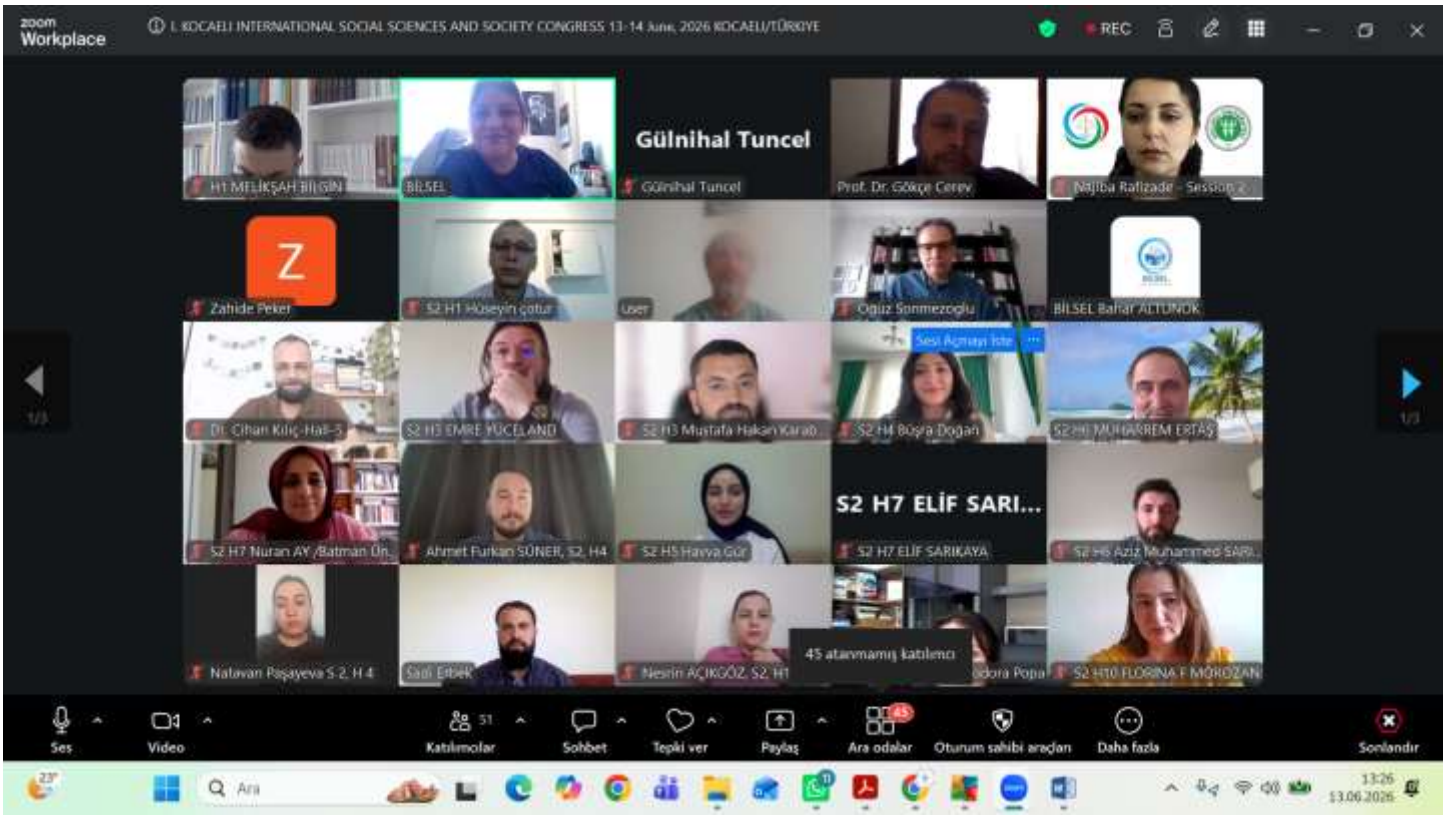
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
H1 MELİKŞAH BİLGİN
BİLSEL
Gülnihal Tuncel
Prof. Dr. Gökçe Cerev
Najiba Rafizade - Session 2
Zahide Pekel
S2 H1 Hüseyin çoltur
User
Oguz Sonmezoglu
BİLSEL Bahar ALTUNOK
Dr. Cihan Kılıç -Hall-5
S2 H3 EMRE YÜCELAND
S2 H3 Mustafa Hakan Karab...
S2 H4 Büşra Doğan
S2 H6 MUHARREM ERTAŞ
S2 H7 Nuran AY /Batman Ün...
Ahmet Furkan SÜNER, S2, H4
S2 H5 Havva Gür
S2 H7 ELİF SARI...
S2 H7 ELİF SARIKAYA
S2 H8 Aziz Muhammed SARI...
Natavan Paşayeva S 2, H 4
Sadi Erbek
Nesrin AÇIKGÖZ, S2, H1
45 atanmamış katılımcı
S2 H10 FLORINA F MOROZAN
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Sonlandır

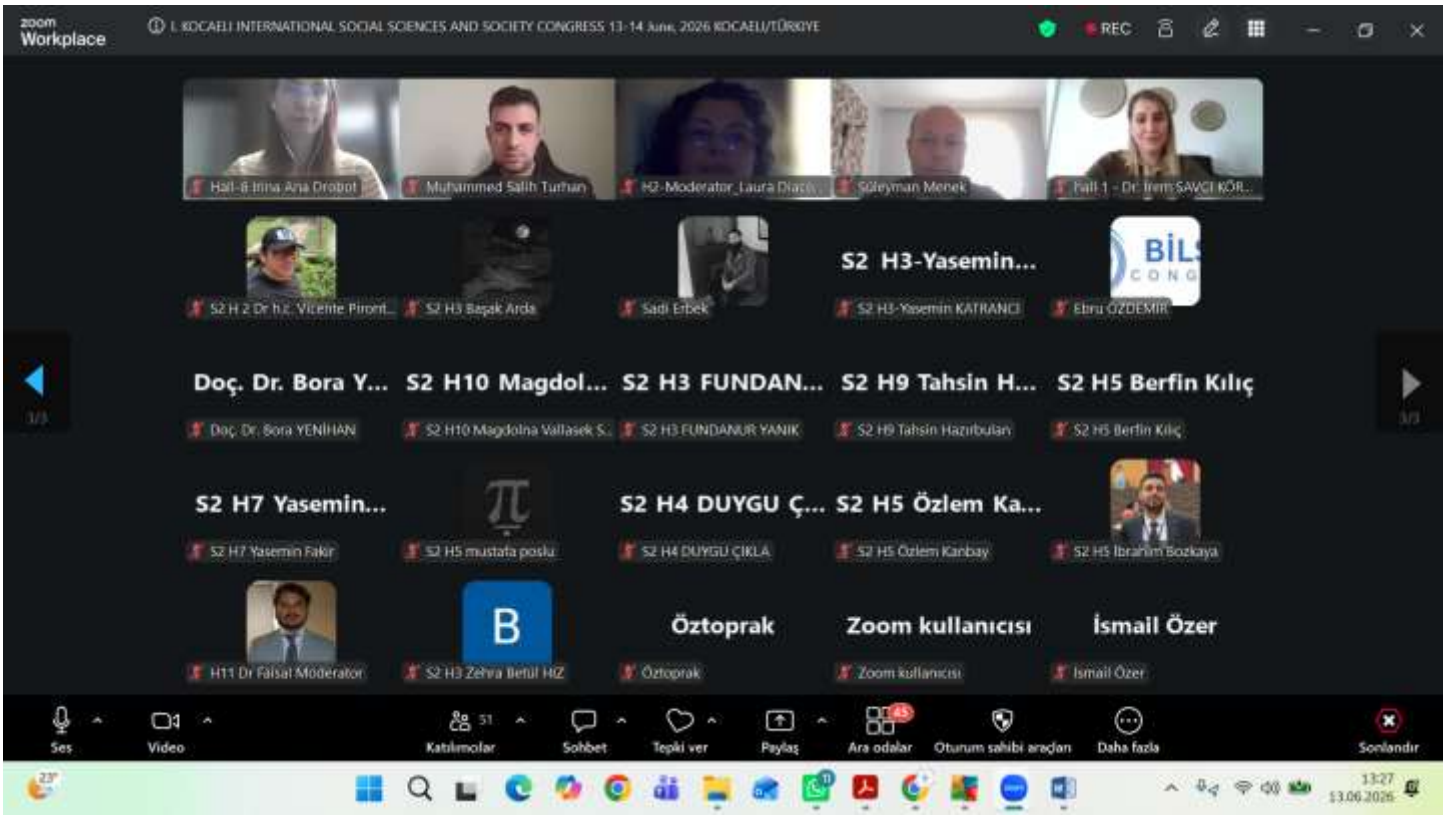
zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
Hall-8 Irina Ana Drobot
Muhammed Salih Turhan
H2-Moderator_Laura Diacu...
Süleyman Menek
Hall 1 - Dr. İrem SAVCI KÖR...
S2 H 2 Dr h.c. Vicente Pironti...
S2 H3 Başak Arda
Sadi Erbek
S2 H3-Yasemin...
S2 H3-Yasemin KATRANCI
Ebru ÖZDEMİR
Doç. Dr. Bora Y...
S2 H10 Magdol...
S2 H3 FUNDAN...
S2 H9 Tahsin H...
S2 H5 Berfin Kılıç
Doç. Dr. Bora YENİHAN
S2 H10 Magdolna Vallasek S...
S2 H3 FUNDANUR YANIK
S2 H9 Tahsin Hazırbulan
S2 H5 Berfin Kılıç
S2 H7 Yasemin...
S2 H4 DUYGU Ç...
S2 H5 Özlem Ka...
S2 H7 Yasemin Fakir
S2 H5 mustafa poslu
S2 H4 DUYGU ÇIKLA
S2 H5 Özlem Kanbay
S2 H5 İbrahim Bozkaya
H11 Dr Faisal Moderator
S2 H3 Zehra Betül HIZ
Öztoprak
Zoom kullanıcısı
İsmail Özer
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Sonlandır

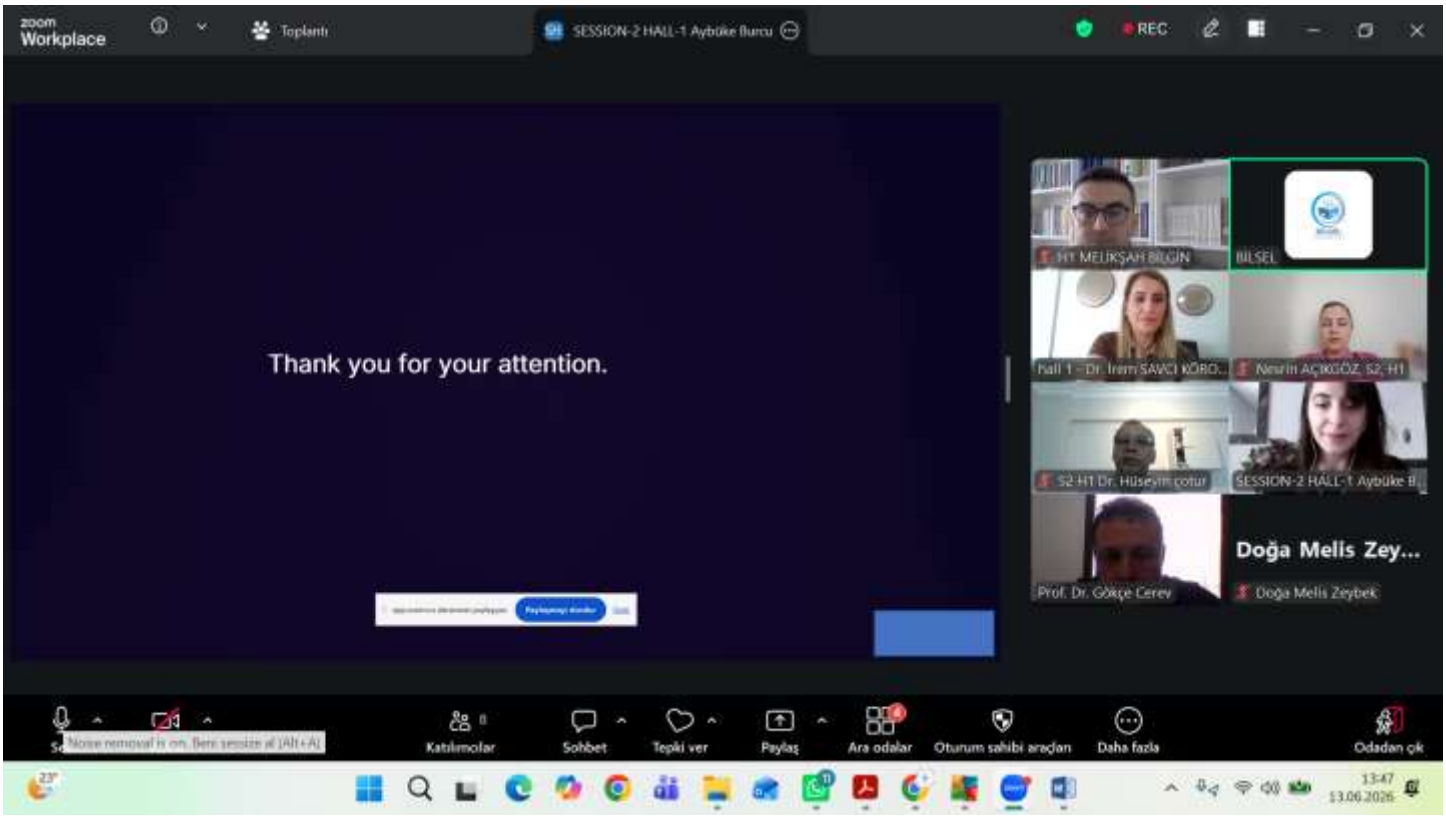
zoom Workplace
Toplantı
SESSION-2 HALL-1 Aybüke Burcu
REC
Thank you for your attention.
H1 MELİKŞAH BİLGİN
BİLSEL
Hall 1 - Dr. İrem SAVCI KÖRO...
Nesrin AÇIKGÖZ, S2, H1
S2 H1 Dr. Hüseyin çotur
SESSION-2 HALL-1 Aybüke B...
Prof. Dr. Gökçe Cerev
Doğa Melis Zey...
Doğa Melis Zeybek
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

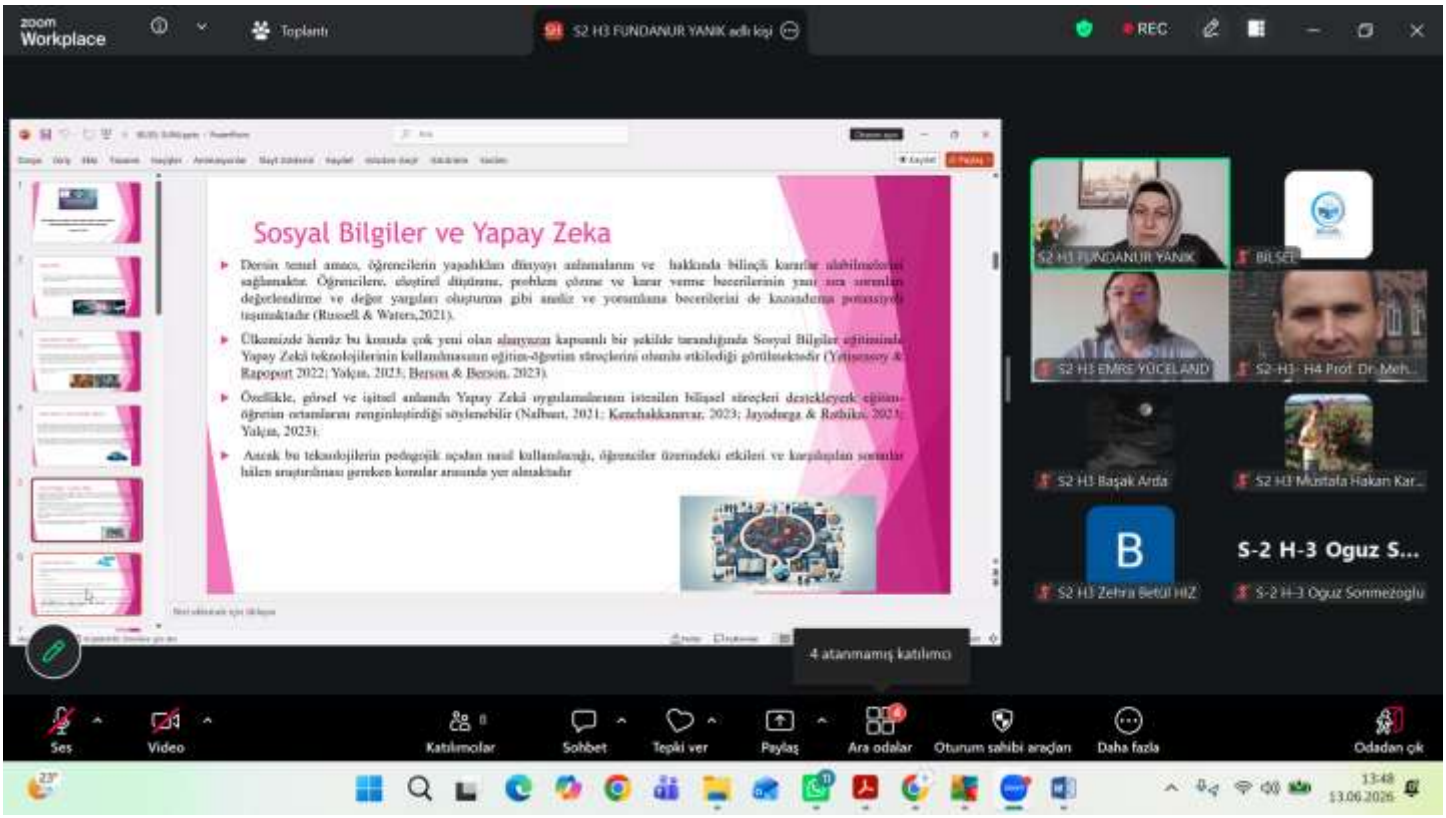
zoom Workplace
Toplantı
S2 H3 FUNDANUR YANIK adlı kişi
REC
Sosyal Bilgiler ve Yapay Zeka
Dersin temel amacı, öğrencilerin yaşadıkları dünyayı anlamalarını ve hakkında bilinçli kararlar alabilmelerini sağlamaktır. Öğrencilere, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerilerinin yanı sıra sonuçları değerlendirme ve değer yargıları oluşturma gibi analiz ve yorumlama becerilerini de kazandırma potansiyeli taşımaktadır (Russell & Waters,2021).
Ülkemizde henüz bu konuda çok yeni olan alanyazın kapsamlı bir şekilde tarandığında Sosyal Bilgiler eğitiminde Yapay Zekâ teknolojilerinin kullanılmasının eğitim-öğretim süreçlerini olumlu etkilediği görülmektedir (Yenmez & Ayaportı 2022; Yalçın, 2023; Berson & Berson, 2023).
Özellikle, görsel ve işitsel anlamda Yapay Zekâ uygulamalarının istenilen bilişsel süreçleri destekleyerek eğitim-öğretim ortamlarını zenginleştirdiği söylenebilir (Nalbant, 2021; Kanchakkanavar, 2023; Jayadevga & Rathika, 2023; Yalçın, 2023).
Ancak bu teknolojilerin pedagojik açıdan nasıl kullanılacağı, öğrenciler üzerindeki etkileri ve karşılaşılan sorunlar hâlen araştırılması gereken konular arasında yer almaktadır
S2 H3 FUNDANUR YANIK
BİLSEL
S2 H3 EMRE YÜCELAND
S2-H3- H4 Prof. Dr. Meh...
S2 H3 Başak Arda
S2 H3 Mustafa Hakan Kar...
S2 H3 Zehra Betül HIZ
S-2 H-3 Oguz S...
S-2 H-3 Oguz Sonmezoglu
4 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

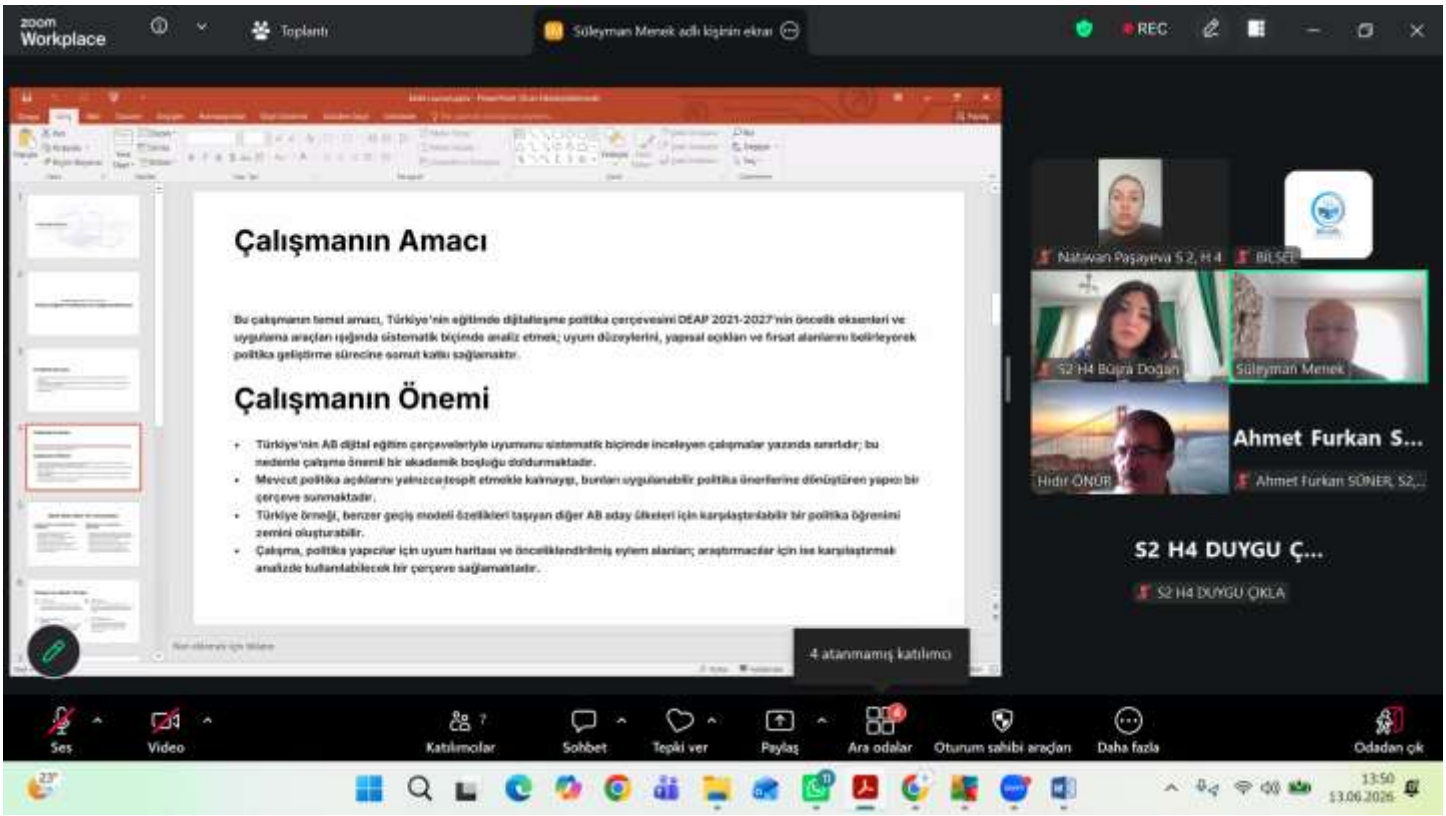
zoom Workplace
Toplantı
Süleyman Menek adlı kişinin ekranı
REC
Çalışmanın Amacı
Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin eğitimde dijitalleşme politika çerçevesini DEAP 2021-2027'nin öncelik eksenleri ve uygulama araçları ışığında sistematik biçimde analiz etmek; uyum düzeylerini, yapısal açıkları ve fırsat alanlarını belirleyerek politika geliştirme sürecine somut katkı sağlamaktır.
Çalışmanın Önemi
Türkiye'nin AB dijital eğitim çerçeveleriyle uyumunu sistematik biçimde inceleyen çalışmalar yazında sınırlıdır; bu nedenle çalışma önemli bir akademik boşluğu doldurmaktadır.
Mevcut politika açıklarını yalnızca tespit etmekle kalmayıp, bunları uygulanabilir politika önerilerine dönüştüren yapıcı bir çerçeve sunmaktadır.
Türkiye örneği, benzer geçiş modeli özellikleri taşıyan diğer AB aday ülkeleri için karşılaştırılabilir bir politika öğrenimi zemini oluşturabilir.
Çalışma, politika yapıcılar için uyum haritası ve önceliklendirilmiş eylem alanları; araştırmacılar için ise karşılaştırmalı analizde kullanılabilecek bir çerçeve sağlamaktadır.
Natavan Paşayeva S 2, H 4
BİLSEL
S2 H4 Büşra Doğan
Süleyman Menek
Hıdır ÖNÜR
Ahmet Furkan S...
Ahmet Furkan SÖNER, S2,...
S2 H4 DUYGU Ç...
S2 H4 DUYGU ÇIKLA
4 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

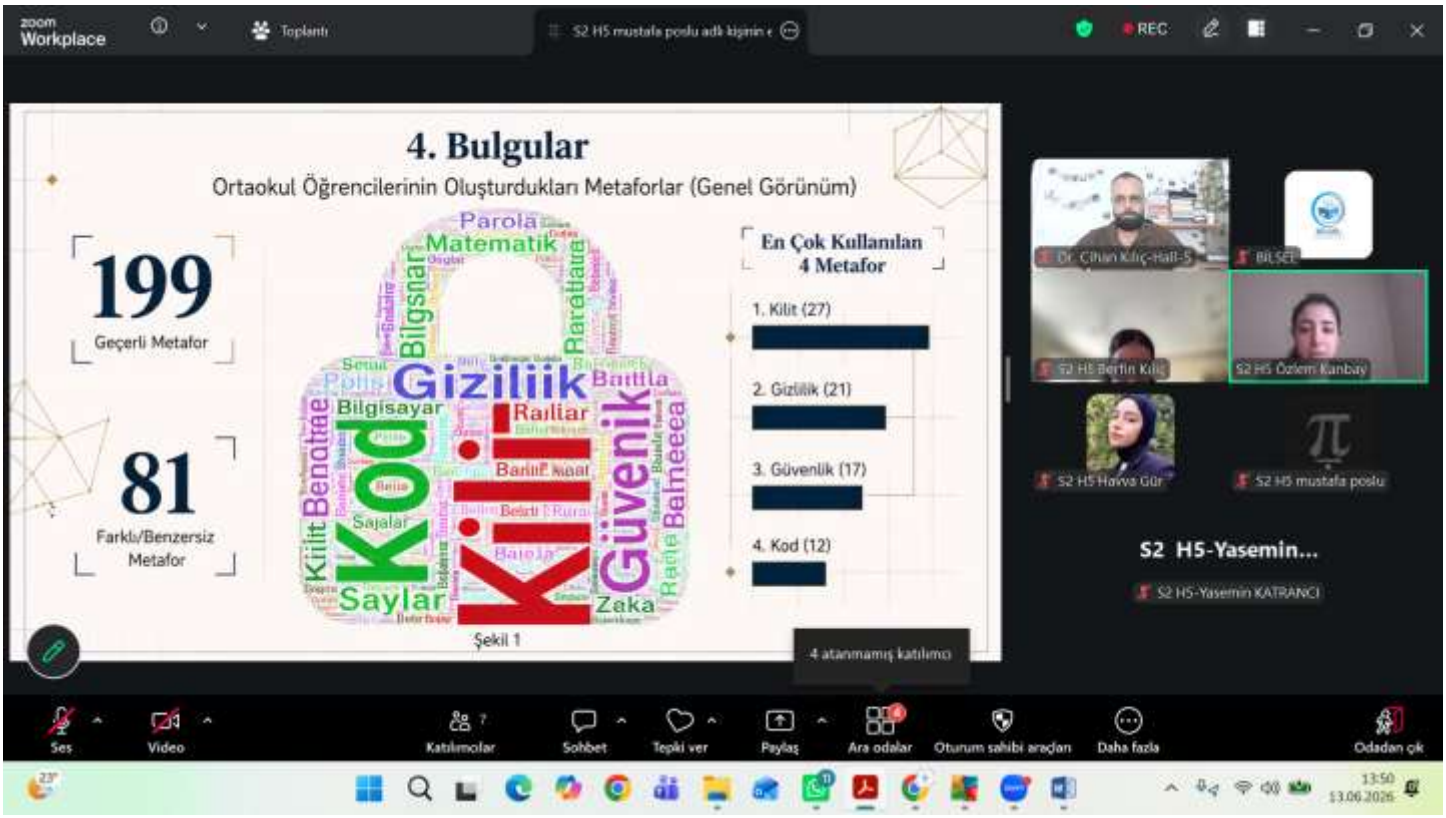
4. Bulgular
Ortaokul Öğrencilerinin Oluşturdukları Metaforlar (Genel Görünüm)
199
Geçerli Metafor
81
Farklı/Benzersiz Metafor
En Çok Kullanılan 4 Metafor
1. Kilit (27)
2. Gizlilik (21)
3. Güvenlik (17)
4. Kod (12)
Şekil 1
4 atanmamış katılımcı
S2 H5-Yasemin...
S2 H5-Yasemin KATRANCI

GİRİŞ
Askerî Vakaların Ötesi: Gazvelerin edebî ve psikolojik cephesini yansıtan manzum miras.
Vezin ve Form: Mübareze/düello anındaki sıcak psikolojiyi yansıtan esnek ve kısa Recez formu.
Kaynaklar: İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-nebeviyye'si, Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Meğâzî'si ve Taberî'nin Târîh'i.
5 atanmamış katılımcı
S2 H6 Aziz Muh...
Öztoprak

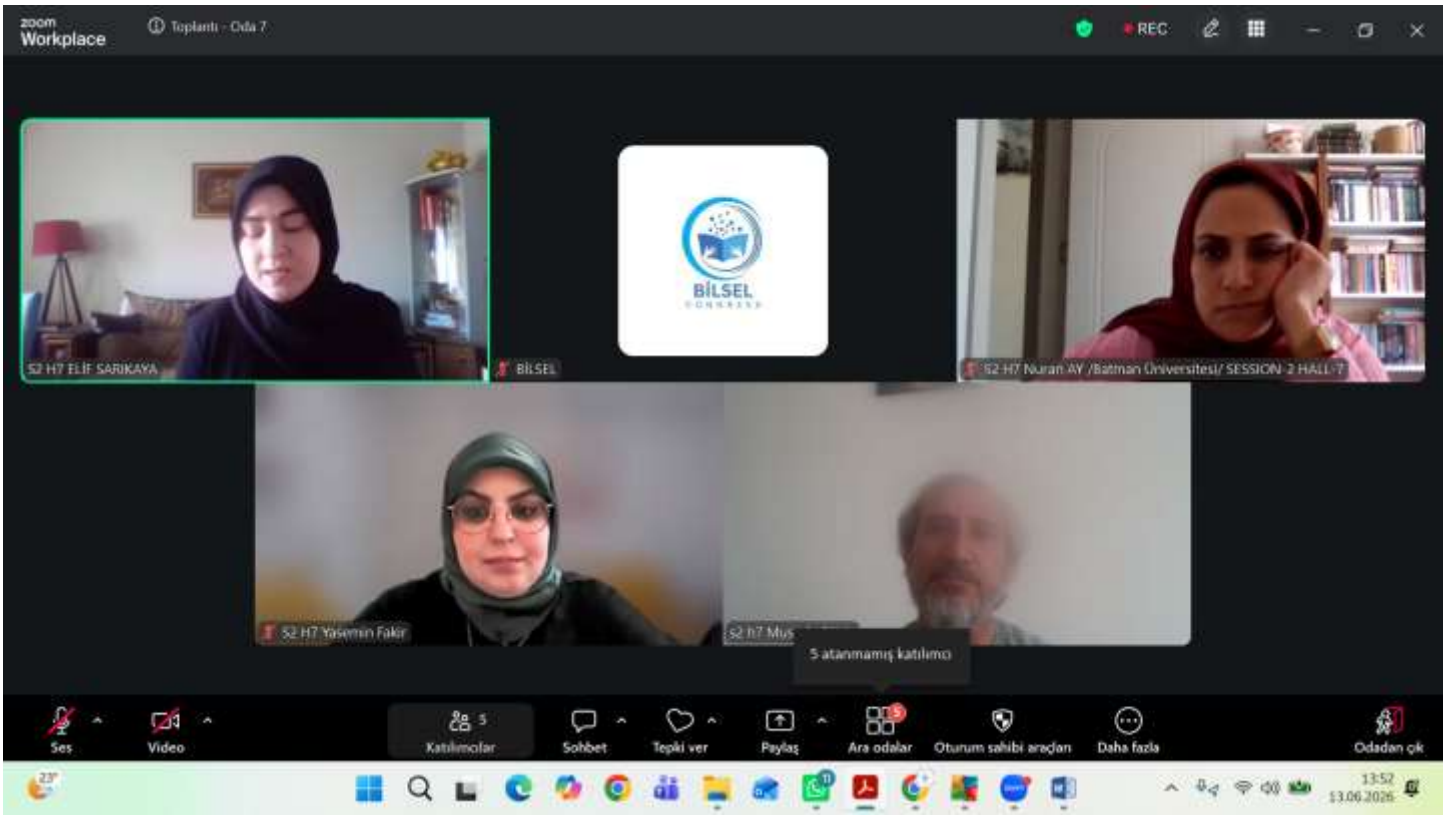
zoom Workplace
Toplantı - Oda 7
REC
S2 H7 ELİF SARIKAYA
BİLSEL
S2 H7 Nuran AY /Batman Üniversitesi/ SESSION-2 HALL-7
S2 H7 Yasemin Fakir
S2 h7 Mus
5 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

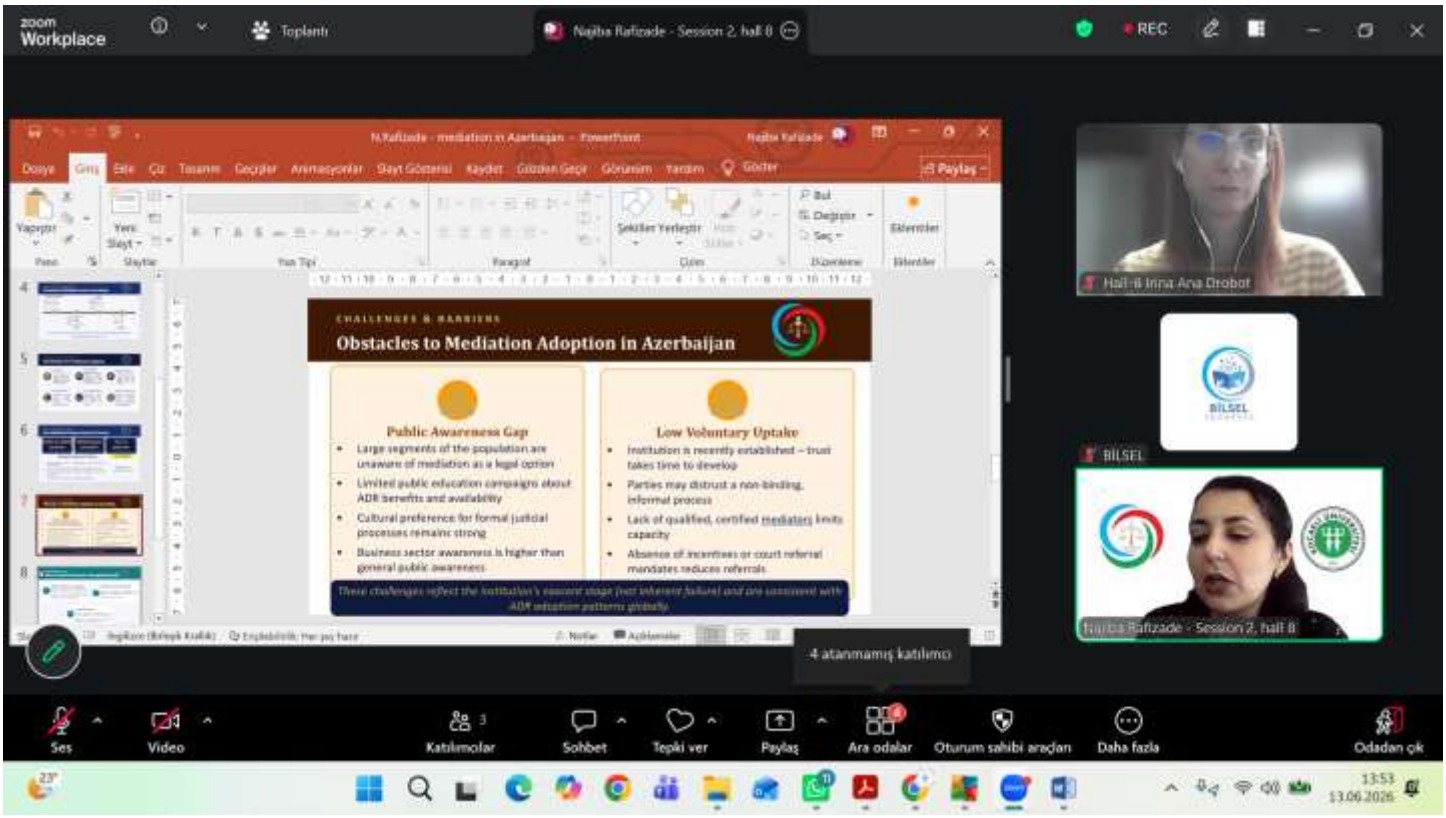
zoom Workplace
Toplantı
Najiba Rafizade - Session 2, hall 8
REC
CHALLENGES & BARRIERS
Obstacles to Mediation Adoption in Azerbaijan
Public Awareness Gap
Large segments of the population are unaware of mediation as a legal option
Limited public education campaigns about ADR benefits and availability
Cultural preference for formal judicial processes remains strong
Business sector awareness is higher than general public awareness
Low Voluntary Uptake
Institution is recently established – trust takes time to develop
Parties may distrust a non-binding, informal process
Lack of qualified, certified mediators limits capacity
Absence of incentives or court referral mandates reduces referrals
Hall-8 Inna Ana Drobot
BİLSEL
Najiba Rafizade - Session 2, hall 8
4 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

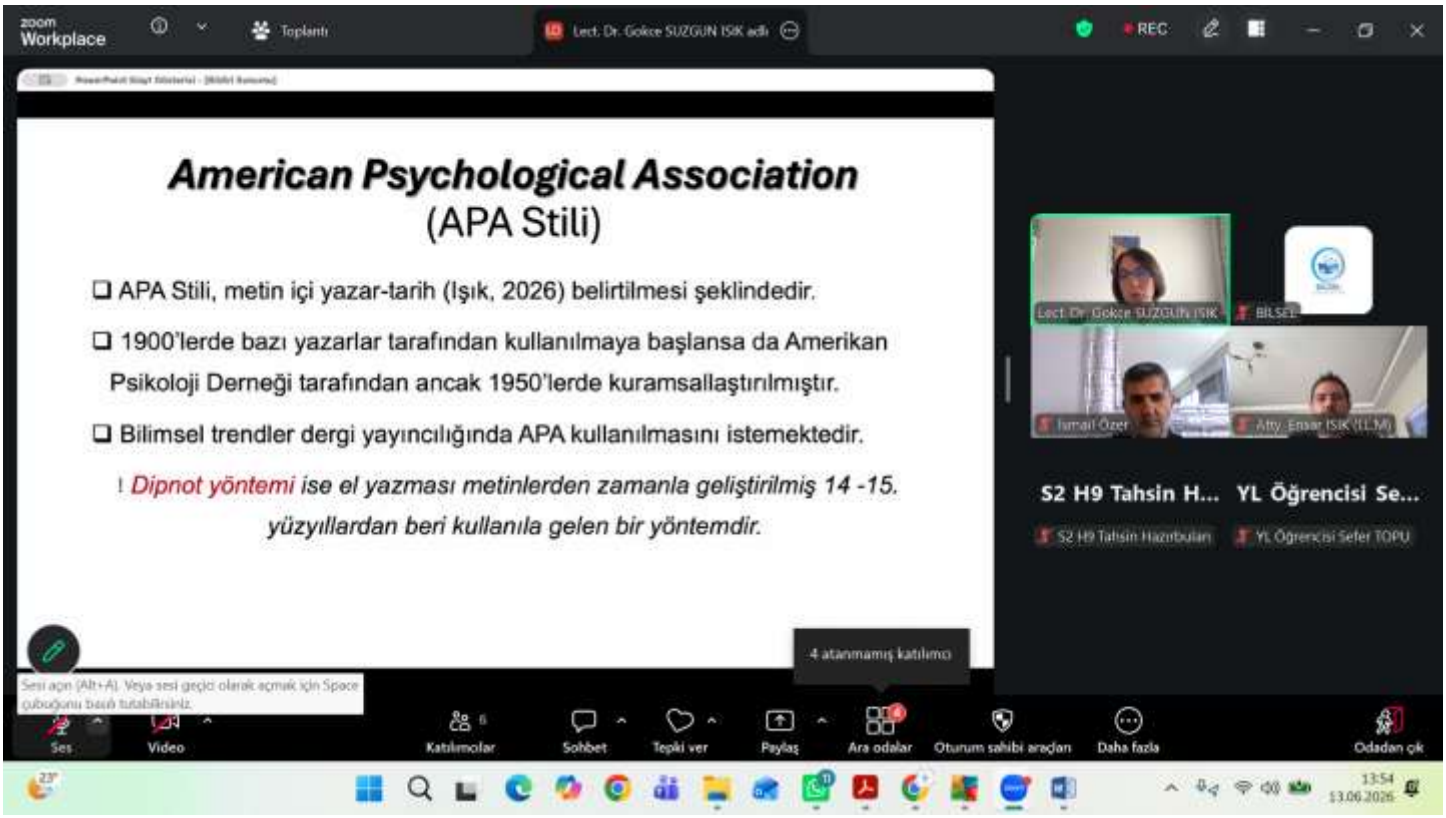
zoom Workplace
Toplantı
Lect. Dr. Gokce SUZGUN ISIK adlı
REC
American Psychological Association
(APA Stili)
❑ APA Stili, metin içi yazar-tarih (Işık, 2026) belirtilmesi şeklindedir.
❑ 1900'lerde bazı yazarlar tarafından kullanılmaya başlansa da Amerikan Psikoloji Derneği tarafından ancak 1950'lerde kuramsallaştırılmıştır.
❑ Bilimsel trendler dergi yayıncılığında APA kullanılmasını istemektedir.
! Dipnot yöntemi ise el yazması metinlerden zamanla geliştirilmiş 14 -15. yüzyıllardan beri kullanıla gelen bir yöntemdir.
Lect. Dr. Gokce SUZGUN ISIK
BILSEL
İsmail Özer
Atty. Ensar ISIK (LLM)
S2 H9 Tahsin H...
YL Öğrencisi Se...
S2 H9 Tahsin Hazırbulan
YL Öğrencisi Sefer TOPU
4 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

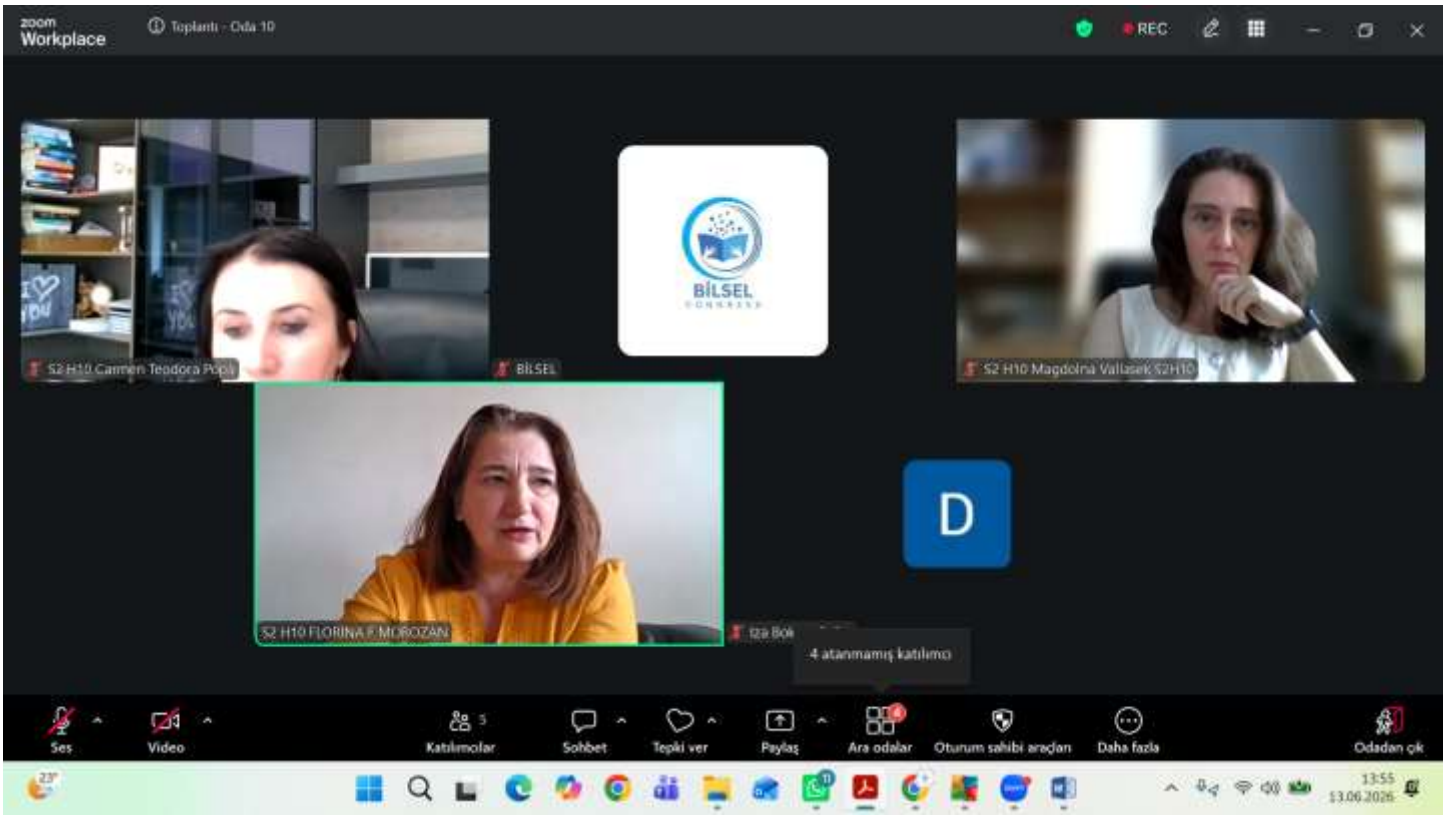
zoom Workplace
Toplantı - Oda 10
REC
S2 H10 Carmen Teodora POPA
BILSEL
S2 H10 Magdolna Vallasek S2H10
S2 H10 FLORINA P. MOROZAN
D
4 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

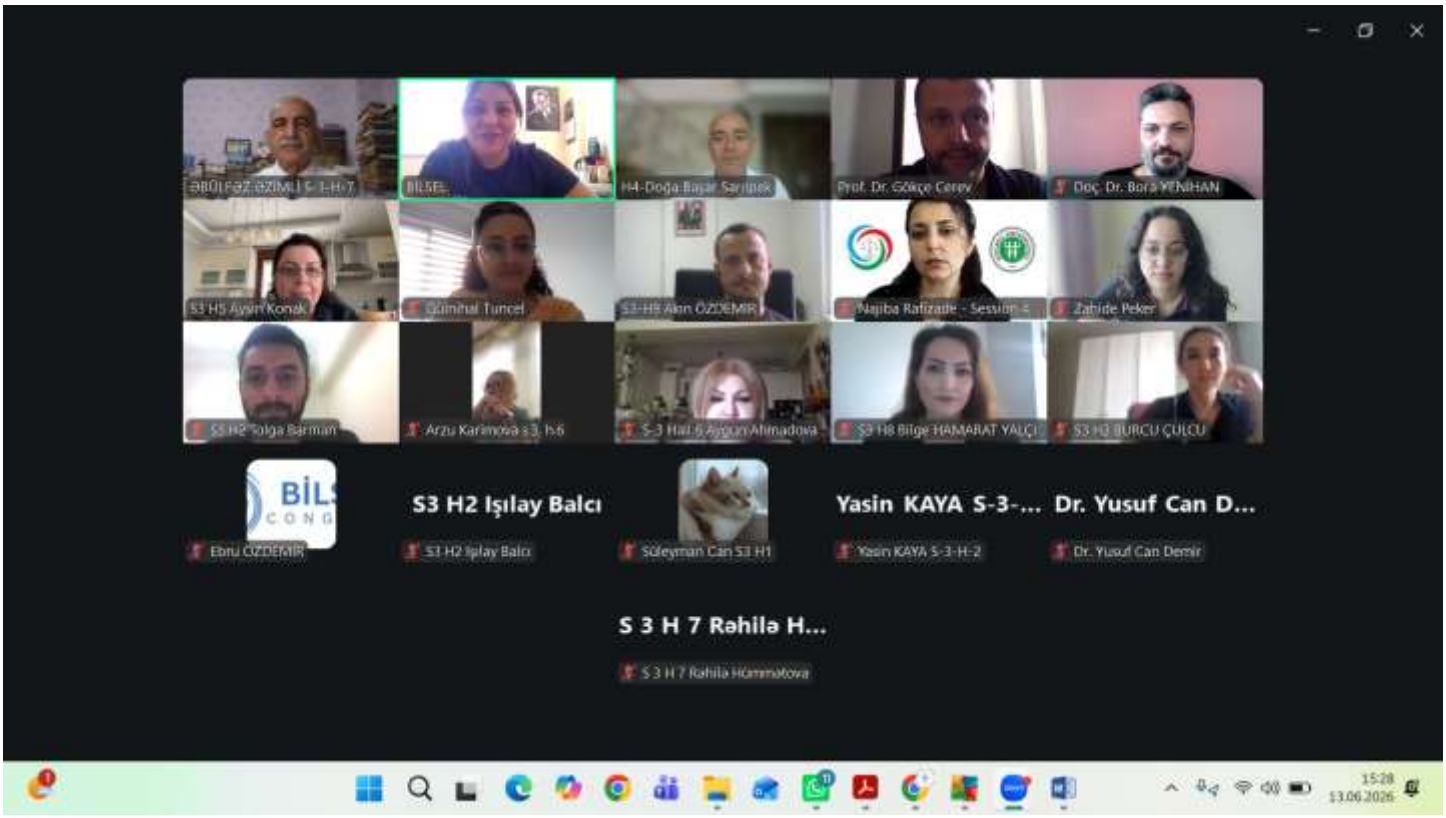
S3 H2 Işılay Balcı
Yasin KAYA S-3-... Dr. Yusuf Can D...
S 3 H 7 Rəhilə H...

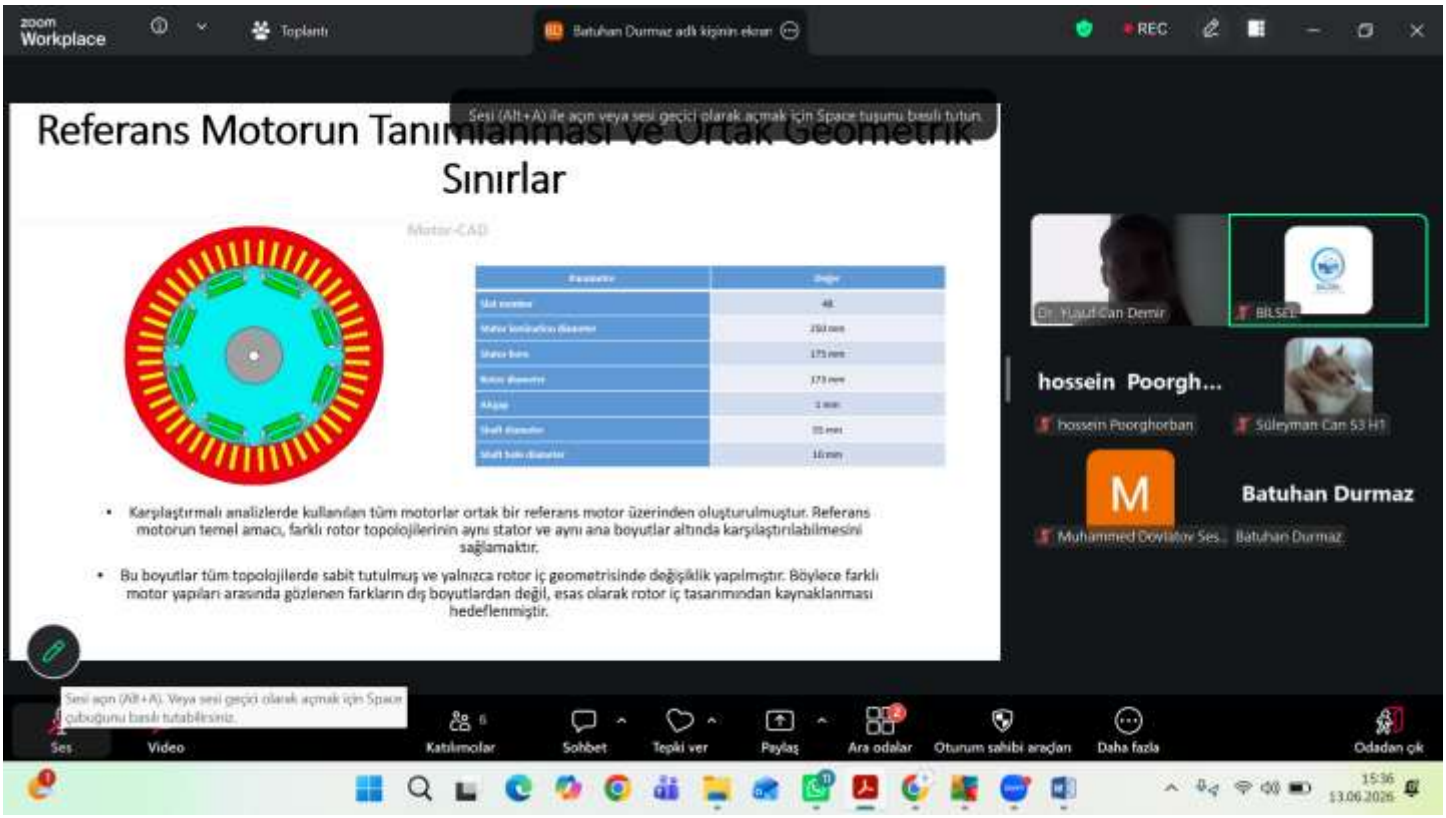
Referans Motorun Tanımlanması ve Ortak Geometrik Sınırlar
Motor-CAD
Karşılaştırmalı analizlerde kullanılan tüm motorlar ortak bir referans motor üzerinden oluşturulmuştur. Referans motorun temel amacı, farklı rotor topolojilerinin aynı stator ve aynı ana boyutlar altında karşılaştırılabilmesini sağlamaktır.
Bu boyutlar tüm topolojilerde sabit tutulmuş ve yalnızca rotor iç geometrisinde değişiklik yapılmıştır. Böylece farklı motor yapıları arasında gözlenen farkların dış boyutlardan değil, esas olarak rotor iç tasarımından kaynaklanması hedeflenmiştir.
hossein Poorgh...
Batuhan Durmaz

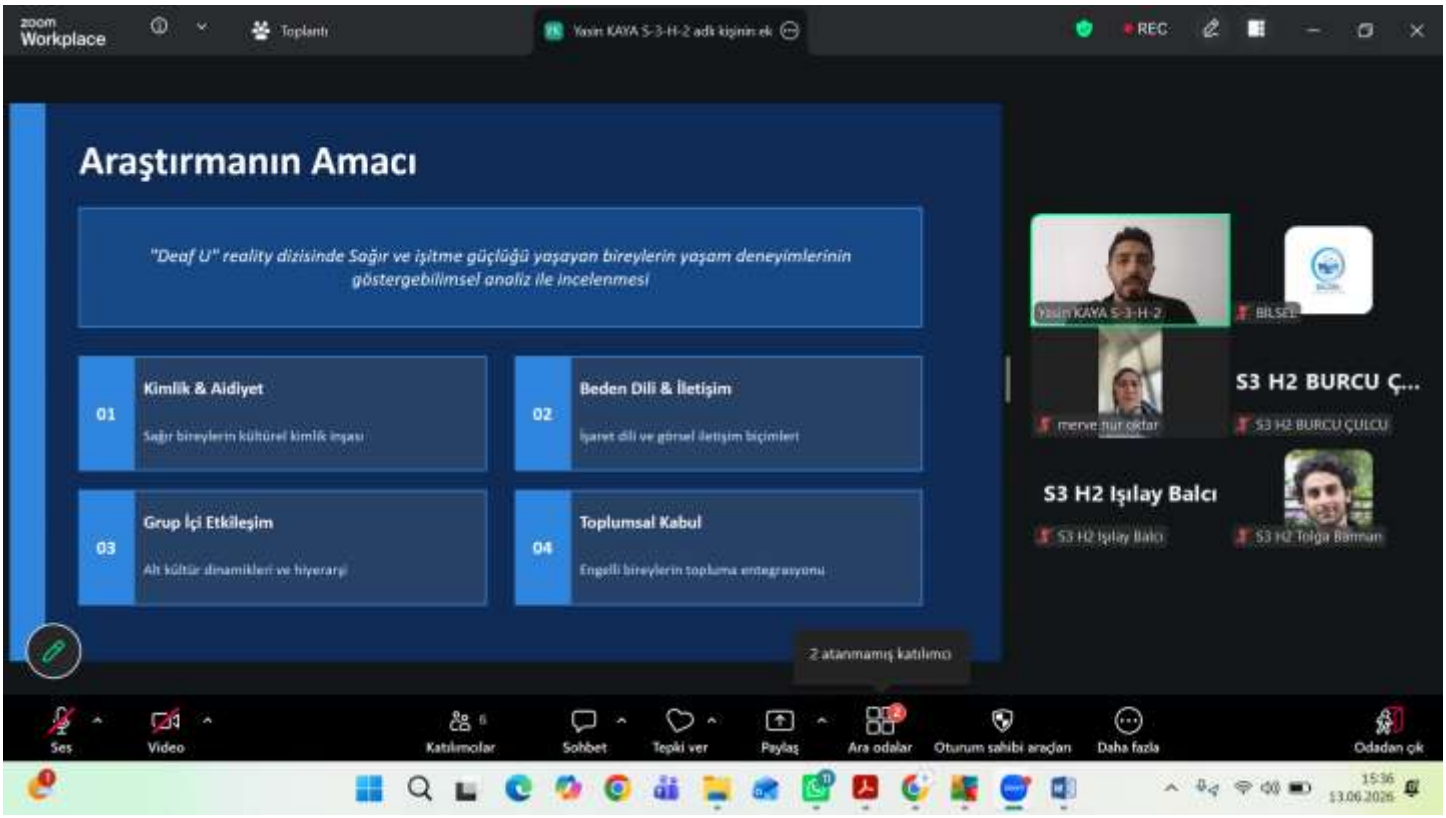
Araştırmanın Amacı
"Deaf U" reality dizisinde Sağır ve işitme güçlüğü yaşayan bireylerin yaşam deneyimlerinin göstergebilimsel analiz ile incelenmesi
01 Kimlik & Aidiyet
Sağır bireylerin kültürel kimlik inşası
02 Beden Dili & İletişim
İşaret dili ve görsel iletişim biçimleri
03 Grup İçi Etkileşim
Alt kültür dinamikleri ve hiyerarşi
04 Toplumsal Kabul
Engelli bireylerin topluma entegrasyonu
S3 H2 BURCU Ç...
S3 H2 Işılay Balcı
2 atanmamış katılımcı

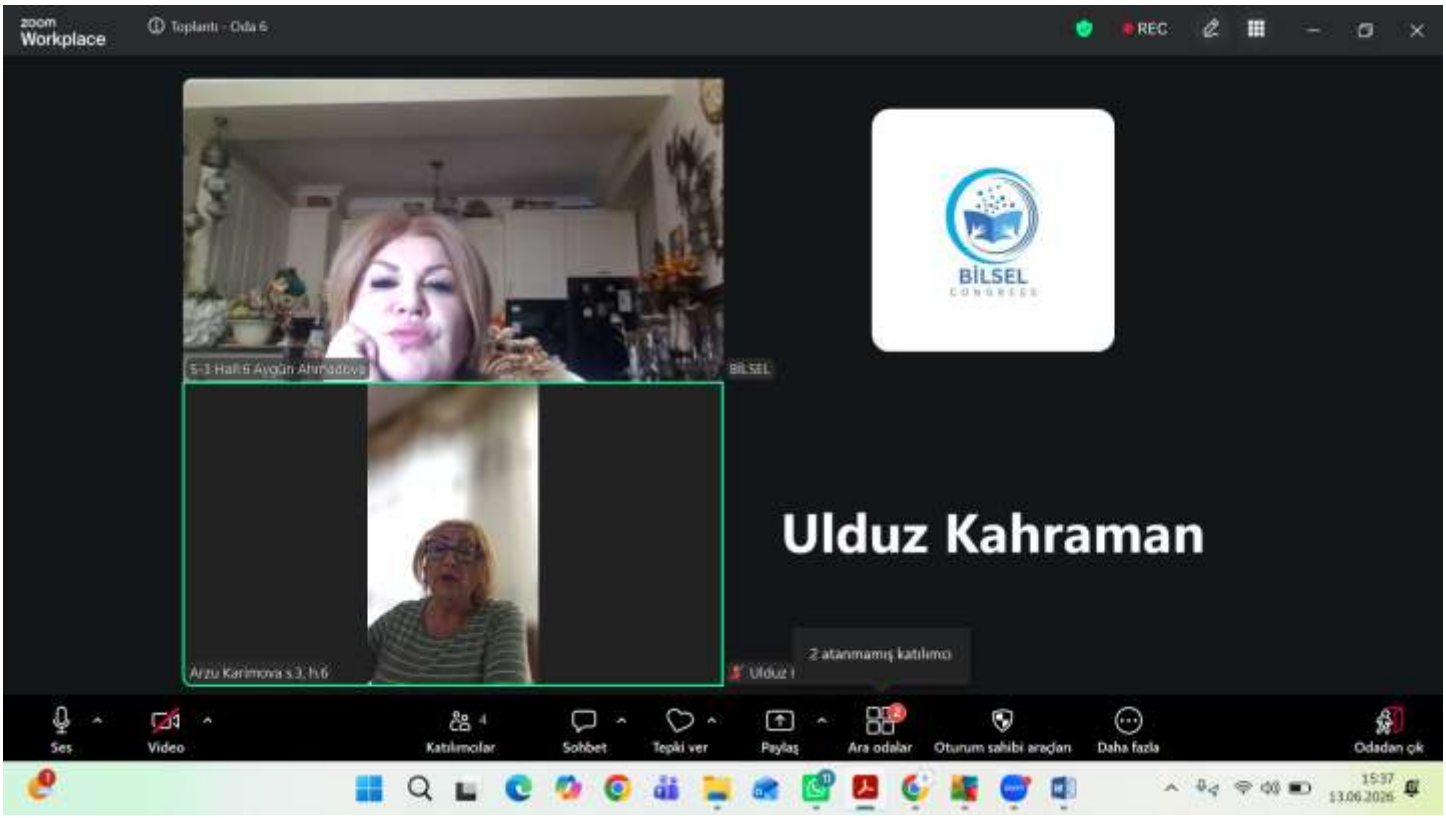
Ulduz Kahraman
2 atanmamış katılımcı

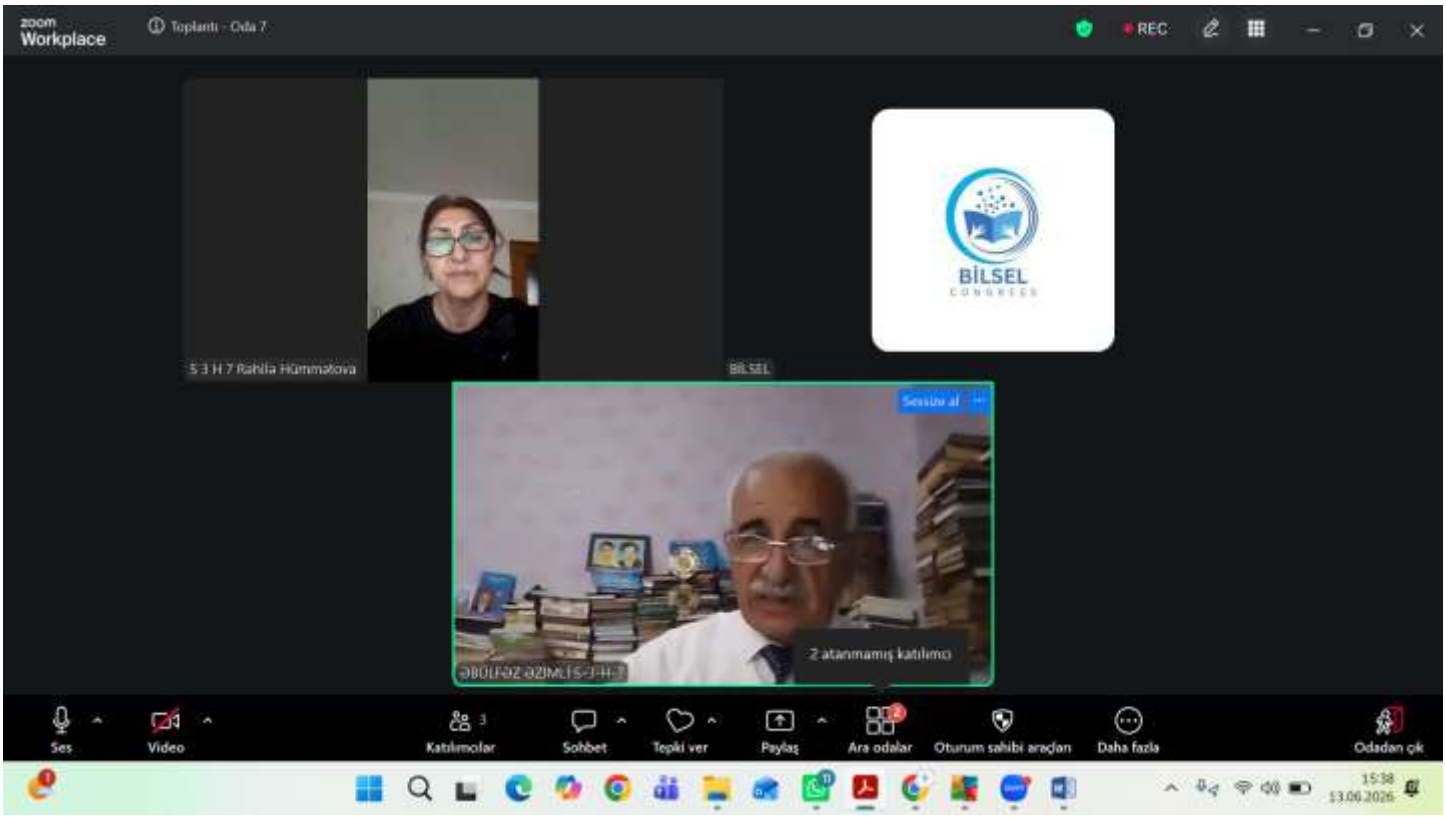
zoom Workplace
Toplantı - Oda 7
REC
5 3 H 7 Rahila Hümmətova
BİLSEL
BİLSEL CONGRESS
Sessiz al
2 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

zoom Workplace
I. KOCAELI INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS 13-14 June, 2026 KOCAELI/TÜRKIYE
REC
S4 H2 Atanur
BİLSEL
Prof. Dr. Gökçe Cerev
S4 H3 Gülnihal Tuncel
S4/H3 - Res. Asst., PhD(c) Zahide Peker
S4 H5 Bilge HAMARAT YALÇIN
S4 H2 Saglik Busra
S4 H2 Ayşın Konak
Najiba Rafizadə - Session 4, hall 8
S4 H2 Nimet Türkmen
H7 Doğa Başar Sarıipek
Doç. Dr. Bora YENİHAN
Nesrin AÇIKGÖZ, S4, H8
H5 YL Öğr. Bahar Ünal
S4 H2 ozge karagoz
Sesi Açmayı İste
S4 H2 Meryem B...
Arlenti Lidya Kir...
Işılay Balcı
14 atanmamış katılımcı
Ebru ÖZDEMİR
S4 H2 Meryem Boyuklas
S4 H5 Seyit Yusuf Yıldırım
Işılay Balcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Sonlandır

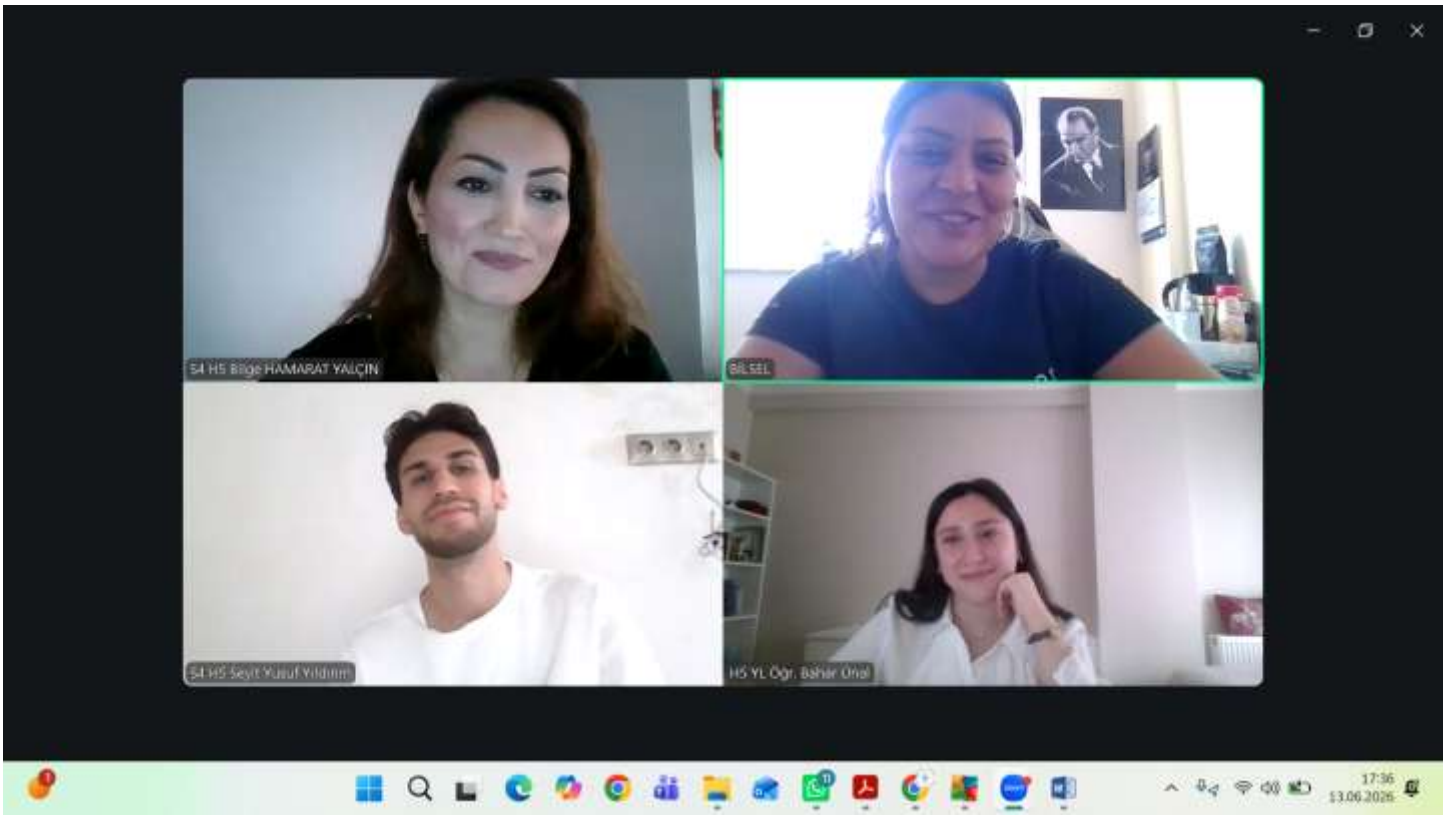
S4 H5 Bilge HAMARAT YALÇIN
BİLSEL
S4 H5 Seyit Yusuf Yildirim
H5 YL Öğr. Bahar Onal

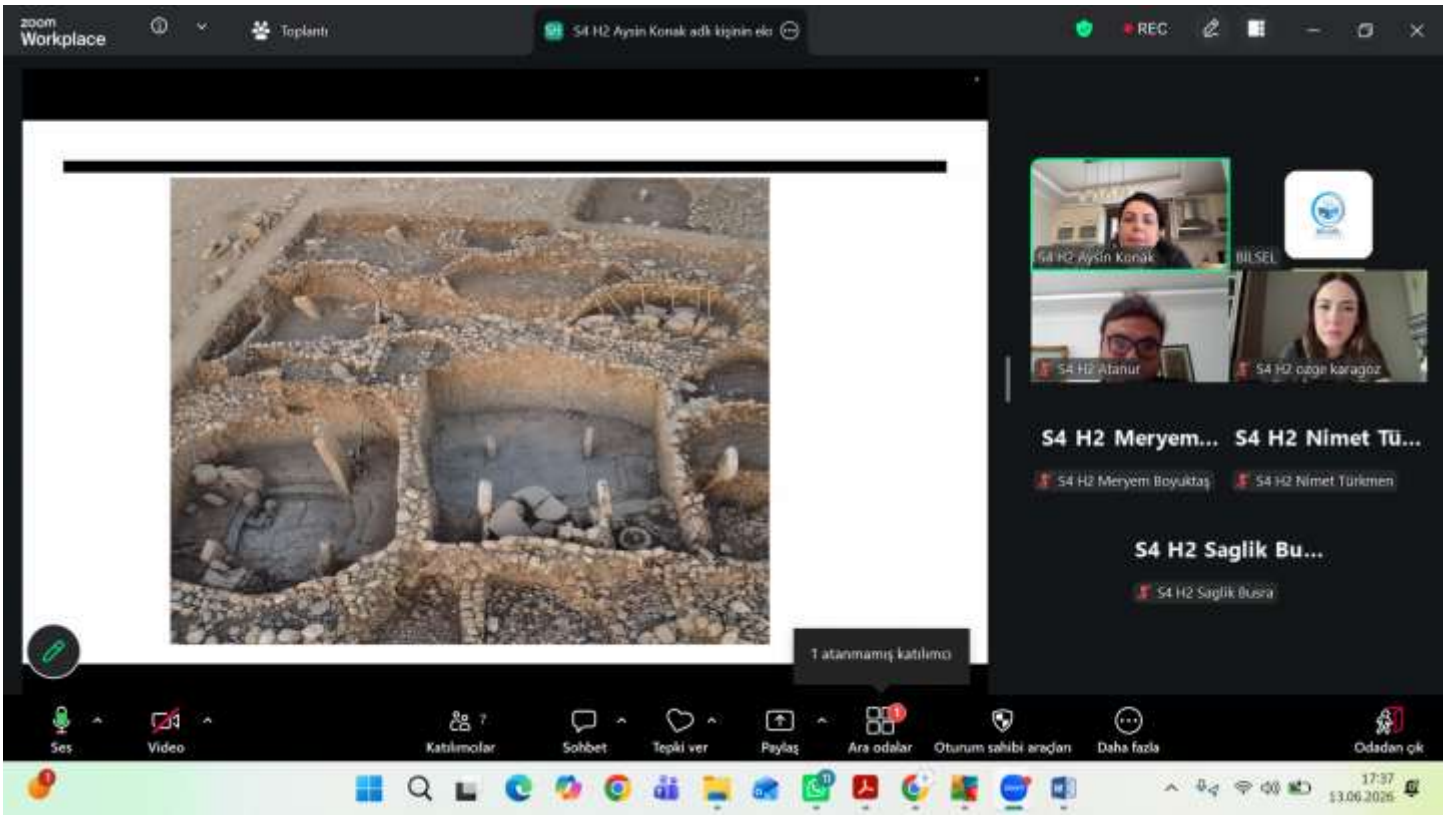
zoom Workplace
Toplantı
S4 H2 Aysin Konak adlı kişinin ekr
REC
S4 H2 Aysin Konak
BİLSEL
S4 H2 Atanur
S4 H2 ozgn karagoz
S4 H2 Meryem...
S4 H2 Nimet Tü...
S4 H2 Meryem Boyuktaş
S4 H2 Nimet Türkmen
S4 H2 Saglik Bu...
S4 H2 Saglik Busra
1 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

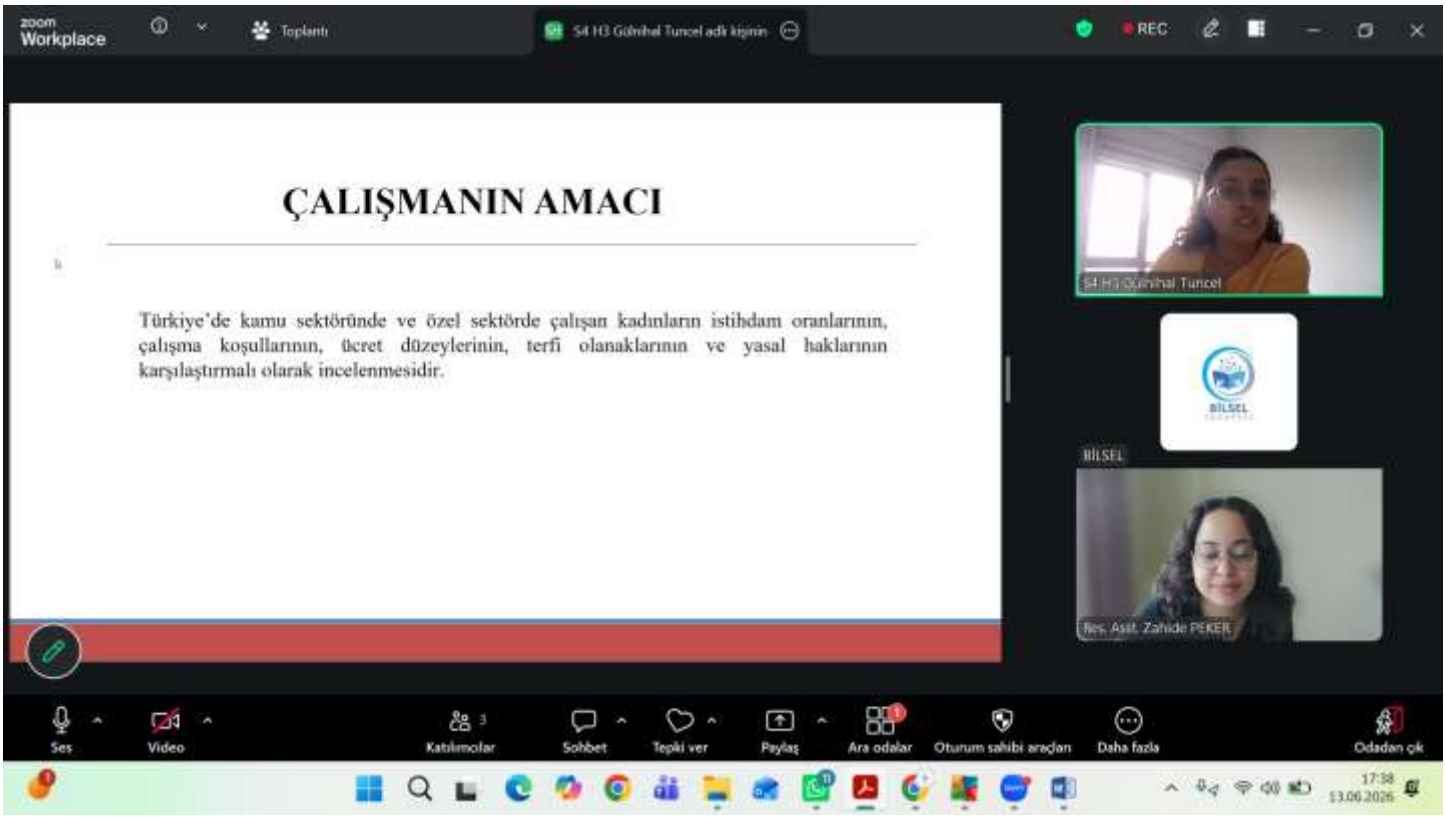
zoom Workplace
Toplantı
S4 H3 Gönihal Tuncel adlı kişinin
REC
ÇALIŞMANIN AMACI
Türkiye'de kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan kadınların istihdam oranlarının, çalışma koşullarının, ücret düzeylerinin, terfi olanaklarının ve yasal haklarının karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.
S4 H3 Gönihal Tuncel
BİLSEL
Res. Asst. Zahide PEKER
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

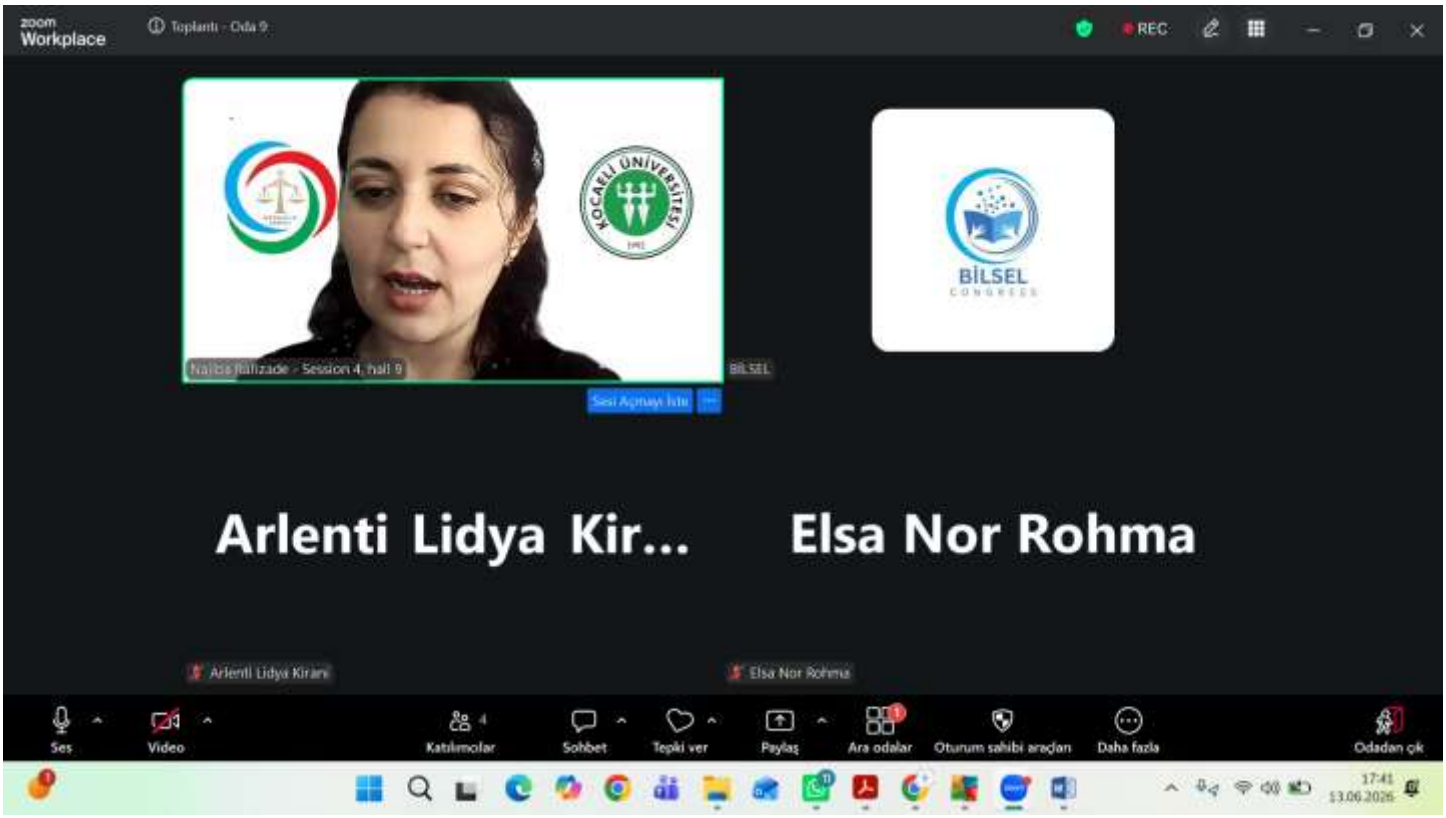
zoom Workplace
Toplantı - Oda 9
REC
BİLSEL
Arlenti Lidya Kir...
Elsa Nor Rohma
Arlenti Lidya Kirani
Elsa Nor Rohma
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLERİN SAĞLIĞA ERİŞİMİNDEKİ ENGELLER 12

GÖÇMENLERDE SOSYAL YALNIZLIK 14

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK PERFORMANSINA ETKİSİ: 2005-2024 DÖNEMİ İÇİN AĞIRLIKLI EKONOMİK PERFORMANS ENDEKSİ YAKLAŞIMI 24

2025 AİLE YILI POLİTİKALARININ SOSYAL POLİTİKA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 28

İŞSİZLİĞİ KİM DAHA AĞIR YAŞAR? İŞSİZLİĞİN PSİKOSOSYAL BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 30

DİNAMİK YETENEKLER VE KURULUŞSAL DİRENÇ: SÜREKLİ BELİRSİZLİK ORTAMLARINDA REKABET AVANTAJINI YENİDEN KAVRAMSALLAŞTIRMA 33

PARADOKSAL LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL ÇİFT YÖNLÜLÜK: PARADOKS TEORİSİNİ VE KEŞİF-SÖMÜRÜ GERİLİMİNİ ENTEGRE EDEN KURAMSAL BİR ÇERÇEVE 45

KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE ULUSAL LOJİSTİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 47

TÜRKİYE'DE LOJİSTİK EĞİTİMİNDE KALİTE GÜVENCESİNİN GÖRÜNÜMÜ: 86 LİSANS PROGRAMINDAN BULGULAR 49

DOĞAL AFET SONRASINDA EĞİTİMDE VEYA İSTİHDAMDA YER ALMAYAN (NEET) KADINLARA YÖNELİK İŞGÜCÜ POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 51

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇALIŞMA YAŞAMINA ETKİLERİ 67

ENDÜSTRİ 5.0'A GEÇİŞTE İŞ GÜCÜ AÇIĞI: SAKARYA ÖRNEĞİNDE MESLEKİ EĞİTİM SİSTEMİNİN UYUM KAPASİTESİ 84

SOSYAL POLİTİKANIN DİJİTALLEŞMESİ ve MEKÂNSAL EŞİTSİZLİK: SAKARYA'DA AKILLI ŞEHİR PRATİKLERİNİN SOSYO-POLİTİK ANALİZİ 86

ZONGULDAK MADENLERİNDE TAHLİSİYE EKİPLERİNİN DENEYİMLERİ: RİSK, ÖLÜM VE FEDAKÂRLIK 100

EĞİTİMDE CİNSİYETE DAYALI YATAY AYRIŞMA: YÜKSEKÖĞRETİMDE ERKEK ÖĞRENCİLERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA 102

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ARAŞTIRMALARINDA ERKEĞİN ÖZNE OLARAK TEMSİLİ: 1990–2025 WEB OF SCIENCE TARAMASI 104

EXTERNAL DEBT AND EUR/ALL EXCHANGE RATE DYNAMICS IN ALBANIA: A VAR ANALYSIS 106

DIGITAL SPIRITUALITY AND RELIGIOUS TRANSFORMATION AMONG EUROPEAN YOUTH: SOCIOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES 114

THE CULTURE OF HYPERCONNECTIVITY: SOCIAL MEDIA, IDENTITY, AND EMOTIONAL

FRAGMENTATION AMONG YOUNG EUROPEANS 159

WHEN IGNORING BECOMES PAINFUL: BIAS BLIND SPOT AND OSTRACISM IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS 196

MANAGERS' COGNITIVE BIASES IN CONTEMPORARY ORGANIZATIONAL MANAGEMENT: A NARRATIVE LITERATURE REVIEW 197

FROM DISPLACEMENT TO RETURN: REFUGEE AND IDP REINTEGRATION AND THE ROLE OF HUMANITARIAN ACTORS IN SYRIA 198

JEOPOLİTİK RİSKLERİN KÜRESEL BÜYÜME, ENFLASYON VE FİNANSAL KOŞULLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 199

KÜRESEL PAZAR BELİRSİZLİKLERİ VE JEOPOLİTİK RİSKLER ÇERÇEVESİNDE İHRACAT PAZARI BELİRLEME: TARIM TEKNOLOJİLERİ EKİPMANLARI SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ 201

TÜRKİYE'DE RASYONEL TERCİH TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN SUÇ EKONOMİSİ 203

TÜRKİYE'DE TARIMSAL ALANLARDAKİ DEĞİŞİMİN TARIMSAL DIŞ TİCARETE YANSIMALARI 217

SAVAŞ EKONOMİSİ, SAVUNMA SANAYİ VE EKONOMİK PERFORMANS: DÜNYA SAVAŞLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 229

PARAMETRİK SİGORTALAR VE TÜRK SİGORTA HUKUKUNDA UYGULANABİLİRLİĞİ 250

AB ÜYELİĞİ HEDEFİNİ ÖNCELEYEN TÜRK DIŞ POLİTİKASI 273

ANA GÜVENLİK SORUNU OLARAK: TERÖRİZMİN İNCELENMESİ VE TERÖRSÜZ TÜRKİYE SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 285

YENİ KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMINDA ETİK DÖNÜŞÜM 307

GÜÇ VE MEŞRUİYETİN DENGE NOKTASI: VERGİ DEVLETİ 324

RADİKAL DEMOKRATİK TEORİDE DEVLET VE TEMSİL: LACLAU/MOUFFE'UN POPÜLİZM STRATEJİSİ VE HARDT/NEGRİ'NİN ÇOKLUK KURAMI 326

TUTKULARIN SİYASALLAŞMASI VE SOL POPÜLİZM: "DUYGULANIMSAL HEGEMONYA" İNŞASINDA TEMSİL SORUNU 328

İŞLETMELERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE İNOVASYON 330

DUYGUSAL ZEKANIN YENİLİK DİRENCİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME 351

BANKACILIK PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİNDE RESMİ FİNANSAL VERİLERİN SINIRLILIKLARI: KGF KREDİLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME VE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜNE YANSIMALARI 361

LİMAN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE DAYALI ÇOK KRİTERLİ KARAR DESTEK MODELİ: MARMARA BÖLGESİ LİMANLARI UYGULAMASI 365

BELİRSİZLİK ALTINDA KARAR YORGUNLUĞU: MİKRO KARAR YAPILARI VE BİLİŞSEL

ENERJİ KORUNUMU ÜZERİNE DİSİPLİNLERARASI BİR MODEL 367

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MOBBİNG ALGISI VE İŞ GÜCÜ VERİMLİLİĞİ İLİŞKİSİ 369

SOME ISSUES OF LABOR RECRUITMENT IN THE LIGHT OF DIGITAL CHANGES 371

EFFECTIVE ANIMAL PROTECTION OR A LEGAL DEAD END? THE *NE BIS IN IDEM* PRINCIPLE AND THE SANCTIONS IN ANIMAL WELFARE LAW (HU) 372

FOREIGN INVESTMENT AND ENVIRONMENT: A STUDY OF ENVIRONMENTAL CLAUSES IN INVESTMENT TREATIES OF HUNGARY, SLOVAKIA AND TURKEY 373

THE RISE OF AUTOMATED CONTRACTING: LEGAL ATTRIBUTION AND THE FUTURE OF CONTRACT LAW 374

THE LEGALITY AND THE ENFORCEABILITY OF AI-DRIVEN AWARDS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES 375

CONDUCT AND INTERPRETATION IN CONTRACTUAL CONTEXTS OF BREACH 376

DOUBLE TAXATION IN DIGITAL GREEN JOBS: CHALLENGES OF REMOTE WORK WITHIN THE EUROPEAN GREEN ECONOMY 377

REFORM OF THE PRELIMINARY RULING PROCEDURE AT THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION 378

REFORMING HUNGARIAN URBAN LAW FOR CLIMATE RESILIENCE: CHALLANGES AND OPPORTUNITIES IN SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT 379

LOCAL DEVELOPMENT INITIATIVES AND THEIR EMPLOYMENT EFFECTS IN RURAL SETTLEMENTS IN HUNGARY 380

CARDINAL JÓZSEF MINDSZENTY AND THE HUNGARIAN COMMUNITY IN AUSTRALIA – ON THE 70TH ANNIVERSARY OF THE 1956 REVOLUTION 381

BONEGILLA – CENTRAL EUROPEAN IMMIGRANTS IN AUSTRALIA AFTER THE WWII AND THEIR LEGACY 382

ON THE BORDER OF PROTOCOL AND TRANSPARENCY: THE FUTURE OF DIPLOMATIC ETHICS EXAMINED FROM THE PERSPECTIVE OF AUSTRALIAN AND HUNGARIAN PRACTICE 383

STRUCTURE OVER SUBSTANCE: DOES ESG GOVERNANCE SUPPORT LABOUR-LAW COMPLIANCE IN HUNGARY? 384

6 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASI HATAY VE KAHRAMANMARAŞ'IN EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL GÖSTERGELERİNDE DEĞİŞİM: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 385

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİMDE EŞİTSİZLİKLER: EĞİTİM YOKSULLUĞUNUN ERKEN DÖNEMDE YENİDEN ÜRETİMİ 404

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENTEGRASYONUN SİYASAL TEMELLERİ: FEDERALİZM PERSPEKTİFİ 416

MOR EKONOMİ PERSPEKTİFİNDEN DİJİTALLEŞEN ÇALIŞMA YAŞAMI: YAPAY ZEKÂ VE UZAKTAN ÇALIŞMANIN KADINLARIN BAKIM YÜKÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 426

ASSESSING THE ENVIRONMENTAL POLICY EFFECTIVENESS IN THE RENEWABLE ENERGY - POLLUTION NEXUS 428

THE ROLE OF COMMUNITY PARTICIPATION IN WASTE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT 429

SUSTAINABLE WASTE MANAGEMENT POLICIES FOR ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE DEVELOPMENT 430

AUDITING THE ECHO: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE DETECTION OF CORPORATE GREENWASHING IN SUSTAINABILITY REPORTING 432

ASSESSING THE READINESS OF INDONESIAN PUBLIC COMPANIES FOR THE ADOPTION OF ISSB-BASED SUSTAINABILITY DISCLOSURE STANDARDS (PSPK 1 AND PSPK 2) 433

HUMANITY'S AWAKENING IN THE AMAZON: THE HUB HUMANIZA AS AN ASAVIKA FRAMEWORK FOR WORLD ENVIRONMENT DAY 2026, CLIMATE ACTION, GREEN INNOVATION, CREATIVE ECONOMY, COMPASSIONATE AI, AND PLANETARY REGENERATION 434

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN "KODLAMA" KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ 447

EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ KULLANIMI: SOSYAL BİLGİLER DERSİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME 449

ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ 451

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİNİN YENİDEN TANIMLANAN MESLEKİ ROLLERİ 468

SİVİL HAVACILIK EĞİTİMİNDE SANAL GERÇEKLİK VE OYUNLAŞTIRMA: ÖĞRENCİ TUTUMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 470

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 472

AB DİJİTAL EĞİTİM EYLEM PLANI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EĞİTİM POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 474

EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ NİCEL TEZLERİN İNCELENMESİ BİBLİYOMETRİK ANALİZ ÇALIŞMASI (2021-2025) 492

AİLE EĞİTİMİ MÜDAHALELERİNİN UZUN VADELİ SONUÇLARININ ÖLÇÜLMESİ 513

İNTİHAR VE PSİKOLOJİK RAHATSIZLIKLAR: TURGUTLU ÖRNEĞİ 515

DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA MUSTAFA ASIM KÖKSAL'IN ÇOCUK ŞİİRLERİ 526

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ŞİFRELEME KAVRAMINA İLİŞKİN ZİHİNSEL ALGILARI: METAFORİK BİR ANALİZ 528

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DİJİTAL İYİ OLUŞ, SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE BİLİŞSEL ESNEKLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ 530

KLASİK ARAP ŞİİRİ SEÇKİLERİNDE SÖZÜN İCRA GÜCÜ: BEDEVÎ HAYATINDAN SARAY KÜLTÜRÜNE HAZIRCEVAPLIK VE KRİZ YÖNETİMİ 532

HENDEK VE HAYBER GAZVELERİNDE ŞİİRSEL ATIŞMALAR: CÂHİLİYE HAMÂSETİNDEN İSLÂMÎ DEĞERLERE DÖNÜŞÜM SÜRECİ 534

BİR REYER SEGAN: II SURİYE CUMHURİYETİ'NİN MEDALİME VE BİZAH VEŞLİĞİYLE VASİRETİNE DÖNEVLENMESİ VE SÖĞÜÇLENMESİ 548

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE ANADOLU'DA HADİS KÜLTÜRÜ 576

MOĞULTAY B. KILIÇ EL-HANEFÎ'NİN ED-DÜRRÜ'L-MANZUM ADLI ESERİNDE KENDİ USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRMESİ 586

KUR'ÂN'DA NAKLEDİLEN AHİRET HAYATINDAKİ DİYALOGLARIN YER, ZAMAN VE MUHATAPLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ 601

OSMANLI/TÜRK MUSİKİSİNDE MEŞK GELENEĞİ VE İCRA ÂDÂBI: CEM BEHAR'IN AŞK OLMAYINCA MEŞK OLMAZ ESERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME 613

HİCRÎ VI. ASIRDA KUR'ÂN İLİMLERİ'NİN MUHTEVASI: EBÜ'L-FEREC İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN *FÜNÛNÜ'L-EFNÂN* İSİMLİ ESERİ ÖZELİNDE 615

17. YÜZYIL ŞAİRİ İLMî VE KALEM REDİFLİ KASİDESİ 625

MEDIATION IN AZERBAIJAN: SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION 627

AN ANALYSIS OF THE CURRENT PROTESTS AGAINST KIOSKS, CAFES, AND SELLING POINTS IN CISMIGIU PARK FROM BUCHAREST, ROMANIA 637

ANALYSING THE VISUAL EFFECT OF ART DECO PERFUME BOTTLES FROM THE LATE NINETEENTH-EARLY TWENTIETH CENTURY 644

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS 650

KÂĞIT ÜZERİNDE HİCAZ'A YOLCULUK: 1844 SURRE-İ HÜMÂYUN'UNDA OSMANLI BÜROKRATİK SÜREÇLERİ 653

OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA NEDEN APA STİLİ KULLANILMAMALI? 670

DİYARBAKIR'DA EĞİTİM FAALİYETLERİ İÇERİSİNDE DİYARBAKIR HALKEVİNİN ROLÜ 672

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN İŞÇİ SINIFINA VE SOL İDEOLOJİYE YAKLAŞIMI 694

CIVIL LAW PROTECTION OF THE HUMAN BODY: ROMANIAN REGULATIONS IN A COMPARATIVE LAW PERSPECTIVE 697

CLOSING, BRIDGING, FILLING THE GAPS: REFLECTIONS ON THE PAY TRANSPARENCY DIRECTIVE 2023/970/EU WITH A SPECIAL FOCUS ON ROMANIAN REGULATIONS 698

OBSERVATIONS REGARDING THE REDUCTION OF EXCESSIVE LIBERALITIES DISPOSITIONS 699

PATERNITY LEAVE AND NON-TRANSFERABLE PARENTAL LEAVE RIGHTS: DEVELOPMENTS IN ROMANIAN AND EUROPEAN LABOUR LAW 700

FACULTY ADOPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HIGHER EDUCATION: THE ROLE OF DATA ANALYTICS AND AI DATASETS IN PEDAGOGICAL INNOVATION, GOVERNANCE AND INSTITUTIONAL DECISION-MAKING 701

GENERATIVE AI FOR "POLICY-CO-DESIGN" INCLUDING BENEFICIARY VOICES IN SAFETY NET ARCHITECTURE 711

AUTOMATED CROSS-BORDER ESCROW MECHANISMS AI-DRIVEN MILESTONE VALIDATION FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT GRANTS 712

OPTIMIZING OUTCOMES IN PSORIASIS: IMPACT OF DENIPLANT NUTRACEUTICALS 713

ELEKTRİKLİ ARAÇ ÇEKİŞ UYGULAMALARI İÇİN FARKLI ROTOR TOPOLOJİLERİNE SAHİP GÖMÜLÜ MIKNATISLI SENKRON MOTORLARIN ELEKTROMANYETİK VE TERMAL KARŞILAŞTIRMASI 714

AŞI DEPOLARINDA SOĞUTMA VE SICAKLIK YÖNETİMİ İÇİN GELİŞMİŞ SOĞUTMA SİSTEMLERİNİN TASARIMI 716

BENZER ENLEM VE FARKLI İKLİM KOŞULLARINDA FOTOVOLTAİK PERFORMANS ANALİZİ: ANTALYA VE ŞANLIURFA İLLERİ İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR PVSYST SİMÜLASYONU 726

LEAN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND PERFORMANCE MEASUREMENT IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR WASTE ELIMINATION AND VALUE CREATION 738

MUHARİP GAZİLERDE FİZİKSEL AKTİVİTE DÜZEYİ İLE UYKU KALİTESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 758

İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN MEDYADA TEMSİLİ: "DEAF U" DİZİSİ ÜZERİNE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR İNCELEME 770

MASKENİN ÖTESİNDE: BLUE EYE SAMURAI'DA STRATEJİK BİR PERFORMANS OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET 784

TÜRKİYE'DE SÖYLEM KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR ANALİZ 786

LEE CHANG-DONG'UN ŞİİR FİLMİNİN KUÇURADİ'NİN DEĞER FELSEFESİ AÇISINDAN YORUMU 808

THE PARADIGM SHIFT IN WORKFORCE DYNAMICS: EVALUATING THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ADMINISTRATIVE EMPLOYMENT AND DIGITAL LITERACY REQUIREMENTS 819

ACCELERATING THE CREATIVE ECONOMY THROUGH THE UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE GRAPHIC DESIGN INDUSTRY 820

ANALYSIS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FINANCIAL REPORT PREPARATION 822

THE CREATIVE INDUSTRY'S CONTRIBUTION TO INCREASING COMMUNITY INCOME POST-PANDEMIC 823

ACCOUNTANTS HUMAN RESOURCE READINESS IN RESPONDING TO TECHNOLOGICAL DISRUPTION: A REVIEW OF TECHNICAL COMPETENCIES AND BUSINESS ETHICS..... 824

THE INFLUENCE OF MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS ON THE SUSTAINABILITY OF MSMES 825

DIGITAL WALLET VERSUS CASH: AN ANALYSIS OF DOMINANT PAYMENT METHODS AMONG MSMEs DURING CAR FREE DAY AT ALUN-ALUN KAJEN, PEKALONGAN REGENCY 826

RESILIENCE OF HALAL MSMES IN THE DIGITAL ERA: THE ROLE OF REGIONAL BUSINESS INCUBATORS IN ACCELERATING LOCAL SHARIA ECONOMIC GROWTH..... 827

ECONOMIC TRANSFORMATION OF DEVELOPMENT THROUGH DIGITAL-BASED MSME EMPOWERMENT IN INCREASING LOCAL ECONOMIC RESILIENCE..... 828

THE ROLE OF MSMES AS A PILLAR OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDONESIA 829

UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN MSME MARKETING STRATEGY FROM THE PERSPECTIVE OF ECONOMIC SOCIOLOGY 830

THE CATALYST OF GROWTH: DIGITAL FINANCIAL INCLUSION AND THE RESILIENCE OF MSMES IN THE MODERN ECONOMY 831

ANALYSIS OF TRADITIONAL SMALL-SCALE TRADERS ADVANTAGES IN FACING MODERN RETAIL COMPETITION 832

COMMUNITY EMPOWERMENT THROUGH LOCAL CULTURE-BASED CREATIVE ECONOMY 833

THE ROLE OF COMMUNITY SOCIAL RELATIONSHIPS IN IMPROVING THE ECONOMIC CONDITIONS OF SMALL TRADERS 834

THE EFFECT OF TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY ON VILLAGE FINANCIAL MANAGEMENT..... 835

THE IMPACT OF GOVERNMENT POLICIES ON NATIONAL ECONOMIC GROWTH 836

TƏHSİLALANLARDA NİTQİN İNKİŞAFI ÜZRƏ İŞİN PSİXOLOJİ VƏ METODİK ƏSASLARI.... 838

NARRATİF ANLATIMIN MONOLOJİK KONUŞMANIN GELİŞİMİNDE BİR ARAÇ OLARAK ROLÜ 840

AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA TEMA VE TÜR TİPOLOJİSİ 847

THE PHILOSOPHY OF “COMPREHENSION OF CREATION” IN THE MONOGRAPH OF NIZAMI GANJAVI’S POEM “KHOSROV AND SHIRIN”..... 851

COMPLETE AZERBAIJAN LITERATURE: CLASSIC POETISM AND NEW VITAL CONTENT IN THE LYRICS OF MOHAMMED KHALIFA AJIZ 854

SOUTH AZERBAIJAN LITERATURE AND M. IBRAHIMOV 856

ÂŞIK VEYSEL YARATICILIĞI VE MİLLİ DEĞERLER 857

AŞIQ MİKAYIL AZAFLI POEZİYASINDA FORMA VƏ MƏZMUN VƏHDƏTİNİN YARADILMASINDA ALLİTERASİYANIN POETİK İMKANLARI 865

THE IMPACT OF JCI VOLATİLİTY AND RUPİAH DEPRECİATİON ON GENERATİON Z STUDENTS' INVESTMENT BEHAVİOR 872

THE INFLUENCE OF DIGITAL FINANCIAL LITERACY ON GENERATION Z INVESTMENT DECISIONS 874

VISUAL SEMIOTIC PSYCHOLOGY IN LOCAL PRODUCT PACKAGING: AN ANALYSIS OF GEN Z CONSUMERS' EMOTIONAL RESPONSES TO MINIMALIST DESIGN 875

ANALYSIS OF GENERATION Z'S INTEREST IN BECOMING A CONTENT CREATOR AS A PRIMARY CAREER CHOICE IN THE CREATIVE ECONOMY SECTOR 877

WARDAH PRODUCT DIGITAL MARKETING STRATEGY IN INFLUENCING GENERATION Z CONSUMER BEHAVIOR 878

THE IMPACT OF JCI VOLATİLİTY AND RUPİAH DEPRECİATİON ON GENERATİON Z STUDENTS' INVESTMENT BEHAVİOR 879

DIGITAL SHIFT IN THE FASHION BUSINESS ERA: FROM CONVENTIONAL TO ONLINE MARKET 881

CRACKING THE ALGORITHM: HOW TO MAXIMIZE YOUR AFFILIATE SALES PERFORMANCE 882

DIGITAL DEVELOPMENT AND THE TRANSFORMATION OF SOCIETY IN THE MODERN ERA 883

FINANCIAL LITERACY IN THE DIGITAL MARKETPLACE: IMPLEMENTING FINANCIAL MANAGEMENT PRACTICES AMONG ONLINE SHOP BUSINESSES IN PEKALONGAN CITY 884

SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INDUSTRY 4.0: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITALIZATION, LABOR TRANSFORMATION, AND SOCIAL INEQUALITY 885

THE EFFECT OF TOTAL ASSETS, SECURITIES ISSUED, AND THIRD PARTY FUNDS OF BANKS AND SHARIA BUSINESS UNITS ON ECONOMIC GROWTH IN INDONESIA 2014-2024 887

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE WAQF AS AN INSTRUMENT OF ISLAMIC ECONOMIC DEVELOPMENT 888

THE ROLE OF ISLAMIC FINANCIAL TECHNOLOGY IN SUPPORTING THE GROWTH OF THE ISLAMIC ECONOMY 889

THE IMPACT OF MANAGEMENT ACCOUNTING IMPLEMENTATION ON BUSINESS DECISION MAKING 890

ATİPİK ÇALIŞMA ÇAĞINDA SOSYAL GÜVENLİK VE REFAHIN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ .. 891

İŞKUR GENÇLİK PROGRAMI KAPSAMINDA ÇALIŞAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI, İYİ OLUŞ HALLERİ VE SOSYAL KORUMA ALGILARININ SOSYAL

POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 895

HIZLI KENTLEŞME VE SOSYAL YARDIM REJİMLERİ: YEREL YÖNETİMLERİN ARTAN ROLÜ 899

SOSYAL DEVLETTEN YEREL REFAHA: KENTLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN DÖNÜŞÜMÜ 907

ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE TOPLUMSAL CİNSİYETLE BİÇİMLENEN SOSYAL KİMLİKLER 916

İŞVERENİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KURULU OLUŞTURMA VE SAĞLIK PERSONELİ ÇALIŞTIRMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 945

YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖĞRENİM GÖREN GENÇLERDE İŞSİZLİK KAYGISI: GENÇ İŞSİZLİĞİ ÜZERİNE BİR DERLEME 964

İSTİHDAMIN GENÇ YETİŞKİN KADINLARIN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ 972

KAMU GÖREVLİLERİNİN EYLEMLERİNDEN DOĞAN ZARARLARDA İDARENİN SORUMLULUĞU: TÜRK VE İSVİÇRE HUKUKUNUN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ 986

MHRS VE E-NABIZ SİSTEMLERİNİN YAŞLILAR AÇISINDAN KULLANILABİLİRLİK SORUNU: DİJİTAL SAĞLIK EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 988

ILO SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE 4688 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 995

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YENİ NESİL ÇALIŞMA MODELLERİNE BAKIŞI VE BEKLENTİLERİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ 1006

TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE KAYBI: SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BEYİN GÖÇÜ 1010

CULTURE AND POLITICAL PARTICIPATION IN THE AGE OF E-DEMOCRACY 1022

LAW IN TRANSITION: CRISIS OF LEGAL MODELS AND IDEOLOGICAL CONSTRUCTIONS 1036

THE ABUSED CHILD: RELATIONSHIP MODELS AND DYSFUNCTIONAL BONDS 1051

NO LAW ZONE URBAN TRANSFORMATIONS IN THE AREAS OF INTERDICTION 1052

YOUTH DEVIANCE IN CONTEMPORARY SOCIETY: BETWEEN VULNERABILITY, IDENTITY CONSTRUCTION AND THE SEARCH FOR RECOGNITION 1070

MINORS, DIGITAL PLATFORMS AND ALGORITHMIC VULNERABILITY: THE RISKS OF EARLY INTERNET ACCESS BETWEEN SELF-DETERMINATION, DIGITAL REPUTATION AND THE PROTECTION OF THE CHILD'S BEST INTERESTS 1084

FROM SANCTION TO RESTORATION: RETHINKING THE MEANING OF PUNISHMENT IN CONTEMPORARY SOCIETY 1085

ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARININ İŞ–YAŞAM SINIR YÖNETİMİ: SINIR TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN SORUNLAR, FIRSATLAR VE ÖRGÜTSEL DİNAMİKLER 1086

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ VE AVRUPA VATANDAŞLIĞI 1098

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDEKİ DÖNÜŞÜM: İŞE ALIM SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKA 1100

FİNANSAL İŞLEM AĞLARINDA YAPISAL RİSKLERİN TESPİTİ: GRAFİK TABANLI BİR DENETİM ZEKÂSI YAKLAŞIMI 1102

REFAH DÜNYASINDA YENİ TARTIŞMALAR: ŞÖVENİZM, POPÜLİZM VE MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DERLEME 1104

THE EFFECT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS ON POVERTY REDUCTION IN RURAL AREAS OF INDONESIA 1106

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY IN REDUCING REGIONAL INEQUALITY IN INDONESIA 1107

ECONOMIC GROWTH, INCOME INEQUALITY, AND POVERTY REDUCTION IN INDONESIA: A PANEL DATA APPROACH 1108

EMPOWERING THE POOR THROUGH PRODUCTIVE ZAKAT: AN ISLAMIC SOCIAL FINANCE APPROACH TO SUSTAINABLE POVERTY ALLEVIATION 1109

THE IMPACT OF INVESTMENT, TRADE, AND CONSUMPTION ON ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM DEVELOPING REGIONS 1110

ISLAMIC ECONOMICS AS A DRIVER OF INCLUSIVE DEVELOPMENT: ADDRESSING GLOBAL INEQUALITY AND POVERTY CHALLENGES 1111

SHARIA ECONOMIC DEVELOPMENT: EMPOWERMENT OF MICRO AND SMALL ENTERPRISES BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES 1112

SHARIA DIGITAL ECONOMIC TRANSFORMATION AS A STRATEGY FOR STRENGTHENING NATIONAL ECONOMIC RESILIENCE IN THE ERA OF GLOBALIZATION 1113

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF CASH-INTENSIVE LABOR PROGRAMS IN IMPROVING VILLAGE COMMUNITY WELFARE FROM A SHARIA ECONOMIC PERSPECTIVE IN 2025 1115

THE ROLE OF ISLAM IN THE ETHICS OF TECHNOLOGY USE IN THE DIGITAL ERA 1116

INTEGRATION OF SCIENCE, TECHNOLOGY, AND ISLAMIC VALUES 1117

ECONOMIC INEQUALITY AND ITS IMPLICATIONS FOR SOCIAL WELFARE 1118

THE ROLE OF THE HALAL INDUSTRY IN DRIVING GLOBAL ECONOMIC GROWTH: A REVIEW OF INNOVATION AND CHANGES IN MODERN CONSUMER BEHAVIOR 1119

THE DEVELOPMENT OF THE HALAL INDUSTRY IN SUPPORTING INDONESIA'S CREATIVE ECONOMY IN 2025 1121

DIPLOMACY ECONOMY CREATIVE HALAL: STRATEGY PROMOSI PRODUK BUDAYA INDONESIA MELALUI PAMERAN GLOBAL DAN PLATFORM DIGITAL 1123

THE ROLE OF DIGITAL INNOVATION IN ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF THE HALAL CREATIVE INDUSTRY AMID GLOBAL MARKET COMPETITION AND CHANGES IN CONSUMER BEHAVIOR 1125

ANALYSIS OF DETERMINANT FACTORS ON THE DEPRECIATION OF THE INDONESIAN RUPIAH AGAINST THE US DOLLAR AND ITS IMPACT ON THE DOMESTIC ECONOMY . 1127

THE IMPACT OF ACCOUNTING SYSTEM DIGITALIZATION ON THE TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY OF FINANCIAL STATEMENTS IN COMPANIES IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION 1128

THE ROLE OF BLOCKCHAIN IN MODERN ACCOUNTING TRANSFORMATION 1129

THE ROLE OF ACCOUNTING TRANSPARENCY IN ENHANCING FIRM VALUE IN THE DIGITAL ECONOMY ERA 1131

THE APPLICATION OF THE PROHIBITION OF GHARAR IN E-COMMERCE TRANSACTIONS ON INDONESIAN MARKETPLACES 1133

THE EFFECT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS ON POVERTY REDUCTION IN RURAL AREAS OF INDONESIA 1134

THE ROLE OF INVESTMENT IN ENCOURAGING ECONOMIC DEVELOPMENT AND JOB CREATION 1135

THE DUAL MANIFESTATIONS OF SOCIAL CHANGE : ANALYZING THE SOCIO-ECONOMIC PROGRESS AND CULTURAL DISRUPTION IN MODERN SOCIETY 1136

THE ROLE OF RELIGION IN SOCIAL SOLIDARITY AND STATE FORMATION: AN ANALYSIS OF IBN KHALDUN'S SOCIOLOGY OF RELIGION 1137

FOREIGN INVESTMENT AND LOCATION ADVANTAGES OF CENTRAL JAVA: A LITERATURE STUDY BASED ON OLI THEORY 1138

THE IMPACT OF ONLINE LEARNING ON STUDENTS ACADEMIC PERFORMANCE 1139

SOCIO-PSYCHOLOGICAL STUDY OF THE JUST FRIENDS RELATIONSHIP AND ITS IMPACT ON ADOLESCENTS' SOCIAL BEHAVIOR 1140

UTILIZATION OF E-COMMERCE AS AN EDUCATIONAL MEDIUM AND ENTREPRENEURIAL OPPORTUNITY FOR STUDENTS 1141

NAVIGATING DISRUPTION: THE EFFECTS OF A HORMUZ CLOSURE ON INTERNATIONAL TRADE, ENERGY FLOWS, AND GLOBAL SUPPLY CHAINS 1142

ELECTRONIC BILL OF LADING IN MARITIME TRADE, APPLICATIONS, BENEFITS AND CHALLENGES 1160

TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLERİN SAĞLIĞA ERİŞİMİNDEKİ ENGELLER

Şeymanur DAL, Doç. Dr. Hasan UZUN

Fırat Üniversitesi, Sağlık Yönetimi, seymanurdal@icloud.com, 0009-0006-3490-1204

Fırat Üniversitesi, Çalışma Sosyolojisi, huzun@firat.edu.tr , 0000-0002-3526-2540

Özet

Bu çalışma Türkiye'de sayıları giderek artan ve toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası haline gelen göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişim süreçlerini, yapısal, politik, toplumsal ve bireysel engeller doğrultusunda incelemektir. Türkiye'nin 2011 sonrası geliştirdiği yasal çerçeve özellikle Geçici Koruma Statüsü altındaki bireylere geniş haklar tanısa da, uygulama aşamasında bu hakların önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Çalışmanın bulguları, sağlık hizmetlerine erişimin sadece yasal bir statü meselesi olmadığını, dil sorunu, ekonomik yetersizlikler, bürokratik karmaşa ve kurumsal ayrımcılığın sistemi göçmenler için çoğu zaman ulaşılamaz kıldığını göstermektedir. Özellikle herhangi bir yasal kaydı bulunmayan göçmenlerin yüksek tedavi maliyetleri ve sınır dışı edilme korkusu nedeniyle tıbbi yardımı ancak hayati risk aşamasında talep ettikleri tespit edilmiştir. Sağlık sisteminin merkezileşmesiyle kurulan Göçmen Sağlığı Merkezleri'nin dil engelini aşmada sağladığı kolaylıklara rağmen bu hizmetlerin belirli gruplarla sınırlı kalmasının sistem içinde yeni bir dışlanma alanı oluşturduğu görülmüştür. Araştırma göçmenlerin resmi bilgilendirme kanallarındaki eksikliği iletişimsel dayanışma ağları, sosyal medya ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla aşmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Kesişimsel bir bakış açısıyla ele alınan toplumsal cinsiyet rolleri ve çalışma koşulları gibi unsurların özellikle göçmen kadınların ve güvencesiz çalışan işçilerin sağlık deneyimlerini daha da zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye'nin kriz odaklı bir sağlık politikasından tüm göçmen gruplarını kapsayan, hak temelli ve çok dilli bir entegrasyon modeline geçmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Sağlığı, Sağlık Hizmetlerine Erişim, Geçici Koruma, Sağlık Politikaları, Yapısal Engeller, Türkiye.

BARRİERSTO HEALTHCARE ACCESS FORMİGRANTS İN TURKEY

Şeymanur DAL, Assoc. Prof. Dr. Hasan UZUN

Fırat University, Health Management, seymanurdal@icloud.com, 0009-0006-3490-1204

Fırat University, Sociology of Work, huzun@firat.edu.tr, 0000-0002-3526-2540

Abstract

This study examines the structural, political, social, and individual obstacles to migrants' access to healthcare in Türkiye, a process that has become increasingly common and integrated into societal norms. While Türkiye's "Temporary Protection Status," established in 2011, grants individuals broad rights, significant obstacles exist in its implementation. The study reveals that access to healthcare is often hindered by economic constraints, bureaucratic complexities, and institutional discrimination. In particular, it has been found that migrants without any legal registration often seek medical assistance only when their lives are at risk, due to the long treatment duration and fear of deportation. Despite the ability of Migrant Health Centers, established through the centralization of the healthcare system, to overcome language barriers, these features remain limited to specific groups, creating a new area of exclusion within the system. The research shows that migrants continue to overcome deficiencies in official information channels through communication networks, social media, and civil society organizations. From an intersectional perspective, factors such as gender roles and working conditions are understood to further complicate the health experiences of migrant women and precarious workers. Consequently, this study advocates for Turkey to move away from a crisis-focused health policy and instead adhere to a rights-based, regional, and multilingual integration model that encompasses all migrant groups.

Keywords: Migrant Health, Access to Healthcare, Temporary Protection, Health Policies, Structural Barriers, Türkiye.

GÖÇMENLERDE SOSYAL YALNIZLIK

Öğrenci, Kevser ULUCAN[1] Doç. Dr., Hasan UZUN[2]

[1]Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, kevserulucan@icloud.com , ORCID:0009-0006-9409-8054

[2]İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, huzun@firat.edu.tr, ORCID:0000-0002-3526-2540

Özet

Göç, bireylerin yaşam koşullarını, sosyal ilişkilerini ve psikolojik iyi oluşlarını etkileyen önemli bir toplumsal olgudur. Göç sürecinde bireyler yalnızca fiziksel olarak yer değiştirmemekte; aynı zamanda mevcut sosyal destek ağlarından, kültürel bağlardan ve alışılmış yaşam çevrelerinden uzaklaşmaktadır. Bu durum göçmen bireylerde yalnızlık, aidiyetsizlik, yabancılaşma ve sosyal izolasyon gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu çalışma; göç sosyolojisi ve toplum sağlığı alanlarında göçmenlerin sosyal yalnızlık deneyimlerini inceleyen literatürün değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Çalışmada göç, yalnızlık, sosyal destek, toplumsal dışlanma, aidiyet ve baş etme stratejileri konularında yayımlanmış ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmalar değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular sosyal destek eksikliği, toplumsal dışlanma ve aidiyet sorunu ile baş etme stratejileri temaları altında incelenmiştir. Literatür bulguları, sosyal destek ağlarının yalnızlığa karşı koruyucu bir işlev gördüğünü, buna karşın sosyal destek eksikliğinin yalnızlık, sosyal izolasyon ve aidiyet kaybını artırdığını göstermektedir. Ayrıca ayrımcılık, damgalanma ve toplumsal dışlanma deneyimlerinin göçmen bireylerin aidiyet duygularını zayıflatarak yalnızlık hissini derinleştirdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte göçmen bireylerin yalnızlıkla baş etmede sosyal destek arama, problem çözme odaklı yaklaşımlar, dini ve kültürel kaynaklardan yararlanma ile aktif uyum stratejilerini kullandıkları görülmektedir. Sonuç olarak göçmenlerde sosyal yalnızlığın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sosyal ve toplumsal boyutları bulunan çok yönlü bir olgu olduğu söylenebilir. Bu nedenle göçmenlerin sosyal destek ağlarını güçlendiren, toplumsal katılımı artıran ve aidiyet duygusunu destekleyen müdahalelerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmenler, Sosyal Yalnızlık, Sosyal Destek, Aidiyet.

SOCIAL LONELINESS AMONG IMMIGRANTS

Student, Kevser ULUCAN[1], Assoc. Prof. Dr., Hasan UZUN[2]

[1] Master's Student, Department of Entrepreneurship and Innovation Management, Institute of Social Sciences, Fırat University, Elazığ, Türkiye. ORCID: 0009-0006-9409-8054. E-mail: kevserulucan@icloud.com

[2] Associate Professor, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Fırat University, Elazığ, Türkiye. ORCID: 0000-0002-3526-2540. E-mail: huzun@firat.edu.tr

Abstract

Migration is an important social phenomenon that affects individuals' living conditions, social relationships, and psychological well-being. During the migration process, individuals not only relocate physically but also become separated from their existing social support networks, cultural ties, and familiar living environments. This situation may lead to problems such as loneliness, loss of belonging, alienation, and social isolation among migrants. This study focuses on evaluating the literature examining the experiences of social loneliness among migrants from the perspectives of migration sociology and public health. National and international studies on migration, loneliness, social support, social exclusion, belonging, and coping strategies were reviewed. The findings were analyzed under the themes of lack of social support, social exclusion and sense of belonging, and coping strategies. The literature indicates that social support networks serve a protective role against loneliness, whereas a lack of social support increases loneliness, social isolation, and feelings of non-belonging. Furthermore, experiences of discrimination, stigmatization, and social exclusion were found to weaken migrants' sense of belonging and deepen feelings of loneliness. At the same time, migrants were observed to cope with loneliness through seeking social support, adopting problem-focused approaches, utilizing religious and cultural resources, and implementing active adaptation strategies. In conclusion, social loneliness among migrants is a multidimensional phenomenon that encompasses not only individual but also social and societal dimensions. Therefore, it is important to develop interventions that strengthen social support networks, enhance social participation, and promote a sense of belonging among migrants.

Keywords: Migration, Migrants, Social Loneliness, Social Support, Belonging.

1. GİRİŞ

Göç, bireylerin yaşamlarının tamamını ya da bir bölümünü geçirmek amacıyla sürekli veya geçici olarak bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gerçekleştirdikleri coğrafi yer değiştirme sürecidir (Demir, 1996; TÜİK, 2005). Tarih boyunca önemli bir toplumsal olgu olarak kabul edilen göç; toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapıları üzerinde doğrudan etkili olmuştur (Kızılçelik, 1996). Bununla birlikte göç süreci, farklı kültürlerden gelen bireylerin bir arada yaşamasını beraberinde getirerek kültürel uyum sorunlarını da ortaya çıkarmaktadır. Dil, din, gelenek ve kültürel değerler açısından farklı geçmişlere sahip bireylerin aynı toplumsal ortamda yaşamaya başlaması, göçmenlerin uyum sürecini zorlaştırabilmektedir (Aksoy, 2012).

Göçmen olma durumu; aile yapısının parçalanması, sosyal ağların zayıflaması ve psikososyal stresin artması gibi çeşitli sorunlara neden olabilmektedir (Hiott et. al., 2008). Bireyin alıştığı çevreden uzaklaşması; yalnızlık, yabancılaşma, değersizlik hissi ve geride bırakılan yakınlara ilişkin suçluluk duyguları gibi psikolojik sorunları beraberinde getirebilmektedir (Şahin, 2001). Bunun yanında yeni yerleşilen toplumdaki kültürel farklılıklar, sosyal rollerin değişmesi ve aidiyet duygusunun zayıflaması göçmen bireylerde yalnızlık hissini artırabilmektedir (Balcıoğlu & Samuk, 2002). Bir göçmenin yaşı, cinsiyeti, göç nedeni, üyesi olduğu toplumsal sınıf, eğitim düzeyi, kültürel geçmişi ve ülkede kalma süresi ne kadar olursa olsun göçmenlik durumundan dolayı, bireyin iç dünyasında birtakım değişiklikler meydana gelmektedir (Şahin, 2001). Özellikle afet, savaş ve ekonomik zorluklar gibi çeşitli sebepler yüzünden zorunlu olarak göç etme durumunda kalan bireyler yalnızlık ve sosyal izolasyon deneyimleyebilmektelerdir (Tuzlu & Bademli, 2014).

Özellikle göçmen gruplar, yalnızlık duygusundan en fazla etkilenen topluluklar arasında yer almaktadır. Göç sonrası süreçte bireyler yalnızca yeni bir topluma uyum sağlamaya çalışmamakta, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve benlik algısında da dönüşüm yaşamaktadır. Ayrıldıkları ülkedeki ben ile göç sonrası şekillenen ben arasındaki farklılık, köksüzlük ve aidiyetsizlik hissinin yoğunlaşmasına neden olabilmektedir. Göç süreci, bireylerin sosyal çevrelerinden uzaklaşmasına ve sosyal destek ağlarının zayıflamasına neden olarak yalnızlık duygusunu artırabilmektedir. Özellikle dil farklılıkları, kültürel uyum sorunları, ayrımcılık deneyimleri ve aidiyet eksikliği göçmenlerde sosyal yalnızlığın derinleşmesine yol açmaktadır. Göçmen bireyler yalnızca fiziksel olarak yer değiştirmemekte, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve benlik algılarında da dönüşüm yaşamaktadır. Bu süreçte kendilerini yabancı, dışlanmış ve köksüz hissedebilmektedirler. Ayrıca sosyal destek mekanizmalarının yetersiz olması ve toplumsal katılımın azalması göçmenlerde yalnızlık hissini artıran önemli faktörler arasında yer almaktadır (Süleymanlı ve ark., 2024). Literatür incelendiğinde yalnızlık kavramına ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, göçmenlerin yaşadığı sosyal yalnızlığı ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu durum göç dalgaları sonrasında meydana gelen uyum sorunları göçmen yalnızlığının sosyo-psikolojik açıdan ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada, göçmen bireylerin sosyal yalnızlık deneyimlerini inceleyen araştırmalar değerlendirilmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma; göç sosyolojisi ve toplum sağlığı alanlarında göçmenlerin sosyal yalnızlık deneyimlerini inceleyen literatürün değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Çalışmada göç, yalnızlık, sosyal destek, toplumsal dışlanma, aidiyet ve baş etme stratejileri konularında yayımlanmış ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Ulaşılan kaynaklar içerik açısından değerlendirilmiş ve bulgular tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda sosyal destek eksikliği, toplumsal dışlanma ve aidiyet ile baş etme stratejileri başlıkları altında bütüncül bir bakış açısıyla sentezlenmiştir. Bu doğrultuda göçmen bireylerde sosyal yalnızlığı etkileyen faktörler ve yalnızlıkla baş etmede kullanılan stratejiler literatür bulguları ışığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1 Sosyal Destek Eksikliği

Algılanan sosyal destek, bireyin çevresindeki kişiler tarafından kabul edildiğini, değer gördüğünü ve desteklendiğini hissetmesiyle ilişkilidir (Doğan, 2019). Bu süreçte aile, arkadaş ve yakın çevreden alınan sosyal destek göçmen bireylerin yeni topluma uyum sağlamalarında önemli bir rol oynamaktadır (Doğan, 2019). Buna karşın sosyal desteğin yetersiz olması; yalnızlık, aidiyet eksikliği, kaygı ve sosyal dışlanma duygularını artırabilmekte, bireylerin psikolojik iyi oluşlarını ve toplumsal uyum süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Karakaya Aydın, 2019). Bununla birlikte güçlü sosyal destek ağlarının sosyal izolasyonu azalttığı, yalnızlık hissini hafiflettiği ve göçmen bireylerin kendilerini daha güvende hissetmelerini sağladığı belirtilmektedir (Doğan, 2019). Göç süreci bireylerin alışılmış sosyal çevrelerinden uzaklaşmasına, sosyal ilişkilerinin zayıflamasına ve psikososyal açıdan kırılgan hale gelmesine neden olabilmektedir. Özellikle aile, akraba ve arkadaş ilişkilerinin kesintiye uğraması göçmen bireylerde yalnızlık, aidiyetsizlik ve sosyal dışlanma hissini artırmaktadır (Karakaya Aydın, 2019; Doğan, 2019). Yeni toplumda karşılaşılan dil farklılıkları, kültürel uyum sorunları ve ekonomik güçlükler ise göçmenlerin sosyal ilişkiler kurmasını zorlaştırarak sosyal destek eksikliğini derinleştirebilmektedir (Karakaya Aydın, 2019; Doğan, 2019).

Göçmen bireylerde yalnızlık deneyiminin önemli belirleyicilerinden biri sosyal destek eksikliğidir. Yapılan çalışmalarda sosyal destek ve geniş sosyal ağların yalnızlığa karşı koruyucu faktörler olduğu belirtilirken, sosyal destek ağlarının yetersiz olmasının yabancılaşma ve sosyal izolasyon duygularını artırdığı vurgulanmaktadır. Göçmenlerin ailelerinden ve arkadaş çevrelerinden uzak kalmaları, yeni sosyal ilişkiler kurmakta güçlük

yaşamaları ve destek kaynaklarına erişememeleri yalnızlık hissini derinleştirebilmektedir. Buna karşılık sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve sosyal katılımın artırılması yalnızlığın azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Süleymanlı ve ark., 2024).

Salway ve arkadaşlarının göçmen ve etnik azınlık gruplarında yalnızlığın azaltılmasına yönelik yaptığı kanıt sentezinde sosyal destek, yalnızlık deneyimini belirleyen temel mekanizmalardan biri olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal destek yalnızca bireyin çevresinde insanların bulunmasıyla sınırlı değildir; duygusal destek, bilgi desteği, araçsal destek, arkadaşlık/eşlik etme ve bireyin kendisini değerli hissetmesini sağlayan onaylayıcı destek gibi çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Göçmen bireyler açısından sosyal desteğin önemi, göç süreciyle birlikte mevcut aile, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık ağlarının zayıflaması ya da tamamen kaybedilmesiyle daha belirgin hale gelmektedir. Yeni toplumsal çevrede dil farklılıkları, kültürel uyum güçlükleri, ayrımcılık, kurumsal engeller ve sosyal ilişki kurma normlarına yabancılık, bireylerin destek kaynaklarına erişimini sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle göçmenlerde yalnızlık yalnızca sosyal ilişkilerin niceliksel azlığıyla değil, aynı zamanda kişinin ihtiyaç duyduğunda duygusal olarak anlaşılacağı, destekleneceği ve değer göreceği ilişkilerden yoksun kalmasıyla ilişkilidir. Özellikle algılanan sosyal destek, stresli ve zorlayıcı yaşam koşullarında koruyucu bir işlev üstlenmekte; bireyin "ihtiyaç duyduğunda başvurabileceği bir destek ağı olduğu" duygusu yalnızlık hissini azaltabilmektedir. Buna karşılık sosyal destek ağlarının yetersizliği, göçmen bireylerde desteklenmeme, görünmez kalma, toplumsal bağlardan kopma ve aidiyet kaybı gibi deneyimleri derinleştirebilmektedir. Bu bağlamda ortak kimliğe ve benzer yaşam deneyimlerine dayalı sosyal destek grupları, göçmen bireylerin yalnızlıkla baş etmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu gruplar, bireylere güvenli ve karşılıklı bir paylaşım alanı sunmakta; benzer sorunları yaşayan kişilerle bir araya gelme, deneyimleri normalleştirme, içselleştirilmiş damgalanmayı azaltma, öz-değeri güçlendirme ve yeni sosyal bağlar geliştirme açısından işlev görmektedir. Özellikle göçmen kadınlar açısından sosyal destek grupları, yalnızlıkla baş etmenin ötesinde sosyal katılımı artıran, bilgiye ve hizmetlere erişimi kolaylaştıran, güçlenmeyi destekleyen ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayan önemli bir mekanizma olarak değerlendirilebilir (Salway et. al., 2020).

3.2 Toplumsal Dışlanma ve Aidiyet Sorunu

Toplumsal dışlanma ve damgalanma, göçmen bireylerde yalnızlık deneyiminin oluşumunda önemli sosyal belirleyiciler arasında yer almaktadır. Sosyal Kimlik Yaklaşımı'na göre bireyler yalnızca kişilerarası ilişkilerden değil, aynı zamanda ait oldukları sosyal gruplardan da psikolojik kaynaklar elde etmektedir. Bir gruba ait olma duygusu öz-değeri, güven duygusunu ve sosyal bağlılığı güçlendirirken, dışlanma ve damgalanma süreçleri bu kaynakları zayıflatabilmektedir (Salway et. al., 2020). Göç süreci bireylerin yalnızca fiziksel olarak yer

değiştirmesine değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerinin, sosyal rollerinin ve aidiyet duygularının değişmesine de neden olmaktadır. Göçmen bireyler yeni toplumda dil farklılıkları, kültürel uyum sorunları, ekonomik güçlükler ve ayrımcılık gibi nedenlerle toplumsal dışlanma yaşayabilmektedir. Özellikle göç sonrası süreçte bireylerin sosyal çevrelerinden uzak kalmaları ve toplumsal yaşama tam olarak katılım sağlayamamaları aidiyet duygusunun zayıflamasına yol açabilmektedir (Sözer, A. (2019). Toplumsal dışlanma; göçmen bireylerin eğitim, sağlık, çalışma yaşamı ve sosyal ilişkiler alanlarında çeşitli engellerle karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Yaşanan dışlanma deneyimleri bireylerin kendilerini toplumdan uzak, yalnız, güvensiz ve yabancı hissetmelerine yol açabilmektedir (Çaha, Ö. 2021). Bununla birlikte sosyal kabul görme, toplumsal katılım ve güçlü sosyal ilişkilerin aidiyet duygusunu güçlendirdiği; göçmen bireylerin topluma uyumlarını kolaylaştırarak sosyal dışlanma hissini azalttığı belirtilmektedir (Sözer, 2019; Çaha, 2021).

Göçmen bireyler yalnızlık deneyimlerinde aidiyet duygusunun zayıflaması ve toplumsal dışlanma önemli belirleyiciler arasında yer almaktadır. Araştırmalar, bireyin yaşadığı topluma ait hissetmemesinin, sosyal beklentilerinin karşılanmamasının ve toplumsal yaşama yeterince katılamamasının yalnızlık hissini artırdığını göstermektedir. Ayrıca göçmenlerin damgalanma, ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimleri; eğitim, istihdam ve sosyal ilişki alanlarında çeşitli engellerle karşılaşmalarına neden olmakta ve bu durum yalnızlığı derinleştirmektedir. Buna karşılık sosyal entegrasyonun güçlenmesi, yerel topluluklarla etkileşimin artması ve aidiyet duygusunun gelişmesi yalnızlığın azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Süleymanlı ve ark., 2024). Göçmen bireyler yeni toplumda ayrımcılık, ötekileştirme ve sosyal kabul eksikliğiyle karşılaştıklarında kendilerini toplumun meşru bir üyesi olarak görmekte zorlanabilmekte ve aidiyet duyguları zayıflayabilmektedir. Nitekim yalnızlık ve etnik köken ilişkisini inceleyen çalışmalar, göçmen ve etnik azınlık gruplarının yalnızlık deneyimlerinde sosyal dışlanma, ayrımcılık ve kabul görmeme algısının belirleyici olduğunu göstermektedir (Victor et. al., 2012). Bununla birlikte damgalanma süreçleri yalnızca bireylerin sosyal ilişkilere erişimini sınırlandırmamakta, aynı zamanda öz-değer algısını da olumsuz etkileyerek sosyal ortamlardan geri çekilmeye neden olabilmektedir. Aidiyet duygusunun zayıflaması, bireyin sosyal katılımını azaltmakta ve yalnızlığı derinleştiren bir döngü oluşturmaktadır. Bu nedenle göçmenlerde yalnızlığın azaltılmasına yönelik müdahalelerin yalnızca bireysel sosyal becerileri geliştirmeye değil, aynı zamanda toplumsal kabulü artırmaya, ayrımcılığı azaltmaya ve aidiyet duygusunu güçlendirmeye odaklanması gerektiği belirtilmektedir (Salway et. al., 2020).

3.3 Baş Etme Stratejileri

Göçmen bireylerin yalnızlıkla baş etme süreçleri, yalnızca bireysel dayanıklılık ya da psikolojik uyum becerileriyle açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Göç süreci bireyleri yalnızca

fiziksel olarak bir yerden başka bir yere taşımamakta; aynı zamanda mevcut sosyal ağlardan, aile ilişkilerinden, kültürel bağlardan ve alışılmış destek mekanizmalarından uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle göçmenlerin karşılaştıkları yalnızlık deneyimi, sosyal ilişkilerin azalmasının ötesinde, aidiyet kaybı, sosyal destek eksikliği, ayrımcılık, ekonomik güçlükler ve kültürel uyum sorunlarıyla iç içe geçmiş bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte geliştirilen baş etme stratejileri ise göçmenlerin psikolojik uyumlarını, sosyal katılımlarını ve yaşam kalitelerini belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Mak et al., 2020; Salway et. al., 2020).

Mak ve arkadaşlarının (2020) sistematik derlemesine göre göçmen bireyler göçle ilişkili stresörlerle baş etmede en sık problem çözme, destek arama ve uyum sağlama stratejilerine başvurmaktadır. Problem çözme odaklı baş etme, bireyin karşılaştığı güçlükleri aktif biçimde analiz ederek çözüm üretmeye çalışmasını ifade etmektedir. Yeni bir dil öğrenmek, eğitim veya iş olanaklarını araştırmak, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim yollarını öğrenmek ya da yeni sosyal ilişkiler kurmaya yönelik girişimlerde bulunmak bu stratejinin örnekleri arasında yer almaktadır. Problem çözme odaklı yaklaşım, bireyin yaşadığı belirsizlikler karşısında kontrol duygusunu yeniden kazanmasına yardımcı olmakta ve göç sonrası uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Özellikle yeni yaşam koşullarına aktif biçimde uyum sağlamaya çalışan bireylerin psikolojik iyi oluşlarının daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Mak et al., 2020).

Göçmen bireylerin kullandığı bir diğer önemli baş etme mekanizması sosyal destek aramadır. Sosyal destek; aile üyeleri, arkadaşlar, komşular, hemşehri grupları, dini topluluklar, sivil toplum kuruluşları ve profesyonel destek sistemleri aracılığıyla sağlanabilmektedir. Ancak güncel literatür sosyal desteğin yalnızca ilişki sayısıyla açıklanamayacağını, destekleyici ilişkilerin niteliğinin de belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle ortak deneyimlere dayalı sosyal destek ağları göçmen bireylerin yalnızlıkla baş etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Benzer yaşam olayları yaşamış kişilerle kurulan ilişkiler, bireyin yaşadığı güçlükleri normalleştirmesine ve yalnız olmadığını fark etmesine yardımcı olmaktadır. Göçmenlerin başvurduğu bir diğer strateji uyum sağlama (accommodation) olarak tanımlanmaktadır. Bu strateji bireyin değiştirmekte zorlandığı koşulları kabul ederek yaşamını sürdürebilmesini ifade etmektedir. Kısa vadede bireyin stres düzeyini azaltabilen bu yaklaşım, bazı durumlarda psikolojik dayanıklılığı destekleyebilmektedir. Ancak uzun süreli ayrımcılık, sosyal dışlanma veya kötü yaşam koşulları karşısında yalnızca kabullenmeye dayalı baş etme biçimleri bireyin güçsüzlük duygusunu artırabilmekte ve sosyal geri çekilmeye neden olabilmektedir. Bu nedenle literatür, uyum sağlama stratejisinin tek başına yeterli olmadığını; sosyal destek ve aktif problem çözme yaklaşımlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Mak et al., 2020).

Baş etme stratejilerinin önemli bir boyutunu da dini ve kültürel kaynaklardan yararlanma oluşturmaktadır. İnanç sistemleri bireylere yalnızca manevi destek sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda yeni sosyal ilişkilerin kurulabileceği topluluklar da sunmaktadır. Dini faaliyetlere katılım, kültürel kimliğin korunması ve benzer kültürel geçmişe sahip bireylerle etkileşim kurulması göçmenlerin aidiyet duygularını güçlendirebilmekte ve yalnızlık hissini azaltabilmektedir. Bu durum özellikle göç sonrasında kaybedilen sosyal ağların yerine yeni dayanışma ağlarının oluşturulması açısından önem taşımaktadır (Mak et al., 2020; Desie et. al., 2024). Desie ve arkadaşlarının (2024) Etiyopyalı göçmen geri dönenler üzerinde yürüttüğü araştırma, baş etme stratejilerinin ağırlıklı olarak dini uygulamalar, planlama, olumlu yeniden çerçeveleme ve aktif baş etme davranışları etrafında şekillendiğini göstermektedir. Araştırmada dini baş etme en sık kullanılan strateji olarak belirlenirken, planlama ve aktif baş etme gibi problem odaklı yaklaşımların da yaygın olarak kullanıldığı saptanmıştır. Buna karşılık madde kullanımı ve davranışsal geri çekilme gibi kaçınmacı stratejilerin daha düşük düzeyde kullanıldığı görülmüştür. Bulgular, göçmen bireylerin yalnızlık, damgalanma ve psikolojik sıkıntılarla mücadelede hem manevi kaynaklardan hem de aktif problem çözme yaklaşımlarından yararlandıklarını göstermektedir. Ayrıca psikolojik sıkıntının baş etme stratejileriyle pozitif ilişkili olması, bireylerin yaşadıkları zorluklar karşısında çeşitli uyum mekanizmaları geliştirmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır (Desie et. al., 2024).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu derleme kapsamında incelenen çalışmalar, göçmen bireylerde sosyal yalnızlığın çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Sosyal destek eksikliği, toplumsal dışlanma ve aidiyet sorunları ile baş etme stratejileri göçmenlerin yalnızlık deneyimini şekillendiren temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Göç süreci yalnızca bireylerin fiziksel olarak yer değiştirmesine neden olmamakta; aynı zamanda mevcut sosyal ilişkilerden, kültürel bağlardan ve alışılmış destek sistemlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Bu durum, göçmen bireylerin yeni toplumsal çevrelerinde yalnızlık, yabancılaşma ve aidiyetsizlik duygularını daha yoğun yaşamalarına neden olabilmektedir. Literatürde sosyal destek ağlarının yalnızlığa karşı koruyucu bir işlev gördüğü, buna karşın sosyal destek eksikliğinin yalnızlık, sosyal izolasyon ve aidiyet kaybını artırdığı vurgulanmaktadır. Göçmen bireylerin ailelerinden ve yakın sosyal çevrelerinden uzak kalmaları, yeni sosyal ilişkiler kurmakta güçlük yaşamaları ve destek kaynaklarına erişimde çeşitli engellerle karşılaşmaları yalnızlık deneyimini derinleştirebilmektedir. Özellikle algılanan sosyal desteğin yetersiz olması, bireylerin kendilerini değersiz, görünmez ve toplumsal bağlardan kopmuş hissetmelerine neden olabilmektedir. Araştırmalar ayrıca toplumsal dışlanma, ayrımcılık ve damgalanmanın göçmen yalnızlığını artıran önemli sosyal belirleyiciler olduğunu göstermektedir. Yeni toplumda kabul görmeme, ötekileştirilme ve sosyal yaşama tam katılım sağlayamama deneyimleri göçmen bireylerin aidiyet duygularını zayıflatmakta ve yalnızlık hissini güçlendirmektedir. Bu durum, yalnızlığın yalnızca bireysel

bir deneyim olmadığını; sosyal ilişkiler, toplumsal kabul ve aidiyet süreçleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Göçmen bireylerin yalnızlıkla baş etme süreçlerinde ise sosyal destek arama, problem çözme odaklı yaklaşımlar, dini ve kültürel kaynaklardan yararlanma ile aktif uyum stratejilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle ortak deneyimlere dayalı sosyal destek ağları, göçmenlerin yalnız olmadıklarını fark etmelerine, yeni sosyal ilişkiler geliştirmelerine ve aidiyet duygularını güçlendirmelerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte dini ve kültürel toplulukların da hem sosyal destek hem de psikolojik dayanıklılık açısından önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda göçmenlerde sosyal yalnızlığın azaltılmasına yönelik müdahalelerin yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de planlanması gerekmektedir. Göçmenlerin sosyal destek ağlarını güçlendirecek programların geliştirilmesi, sosyal katılımı artıran uygulamaların yaygınlaştırılması, ayrımcılık ve damgalanmayı azaltmaya yönelik politikaların desteklenmesi ve aidiyet duygusunu güçlendirecek toplumsal entegrasyon çalışmalarının yürütülmesi önerilmektedir. Özellikle göçmen kadınlar, yaşlılar ve diğer kırılgan gruplara yönelik sosyal destek programlarının yaygınlaştırılması, yalnızlığın azaltılmasında önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalarda göçmen yalnızlığının farklı yaş grupları, cinsiyetler ve göç deneyimleri açısından incelenmesi; yalnızlığı azaltmaya yönelik müdahalelerin etkililiğinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(20), 292–303.

Balcıoğlu, İ., & Samuk, F. (2002). Göç ve ruh sağlığımız. In İ. Balcıoğlu (Ed.), *Medikal ve psikososyal açıdan göç olgusu*(ss. xx–xx). Alfabe Basım Yayın.

Çaha, Ö. (2021). Mülteciler, vatandaşlık, dışlanma. In *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (ss. 1–19).

Demir, G. (1996). Göç nedenleri ve göç edenlerin beklentilerindeki gerçekleşme durumu. In *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri* (ss. 85–93).

Desie, Y., Gezie, L. D., Habtamu, K., Minaye, A., Asnake, M., Mulugeta, E., et al. (2024). The mediating role of psychological distress in the association between migration experiences and stigma and coping strategies: A cross-sectional study on Ethiopian migrant returnees. *BMC Psychiatry, 24*(1), Article 827. https://doi.org/10.1186/s12888-024-06229-6

Doğan, İ. F. (2019). Algılanan sosyal destek ile yaşam tatmini ve özgüven ilişkisi: Göçmenler üzerinde bir araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 12*, 586–606. https://doi.org/10.26466/opus.586846

Hiott, A. E., Grzywacz, J. G., Davis, S. W., Quandt, S. A., & Arcury, T. A. (2008). Migrant farmworker stress: Mental health implications. *The Journal of Rural Health, 24*(1), 32–39. https://doi.org/10.1111/j.1748-0361.2008.00134.x

Karakaya Aydın, Ş. (2019). *Arap zorunlu göçmenlerde travmatik yaşantılar, göç sonrası yaşam zorlukları ve manevi başa çıkma ve sosyal destek bağlamında psikolojik dayanıklık*

Kızılçelik, S. (1996). Mersin'e göç etmiş insanların sağlık koşulları üzerine bir çalışma. In *Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri* (ss. 20–22).

Mak, J., Roberts, B., & Zimmerman, C. (2021). Coping with migration-related stressors: A systematic review of the literature. *Journal of Immigrant and Minority Health, 23*(2), 389–404. https://doi.org/10.1007/s10903-020-00996-6

Salway, S., Such, E., Preston, L., Booth, A., Zubair, M., Victor, C., & Raghavan, R. (2020). *Reducing loneliness among migrant and ethnic minority people: A participatory evidence synthesis*. *Public Health Research, 8*(10), 1–246. https://doi.org/10.3310/phr08100

Sözer, A. (2019). Göç, toplumsal uyum ve aidiyet. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(28), 418–431. https://doi.org/10.35675/befdergi.547817

Süleymanlı, E., Çaylak, M., Atlı, C., Akdağ, Z. S., & Değirmenci, S. (2024). Göçmen yalnızlığının sosyo-psikolojik açıdan değerlendirilmesi. *Sosyologca, 9*(18–19), 103–128.

Şahin, C. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(2), 57–67.

Tuzcu, A., & Bademli, K. (2014). Göçün psikososyal boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(1), 56–66. https://doi.org/10.5455/cap.20130719130511

Victor, C. R., Burholt, V., & Martin, W. (2012). Loneliness and ethnic minority elders in Great Britain: An exploratory study. *Journal of Cross-Cultural Gerontology, 27*(1), 65–78. https://doi.org/10.1007/s10823-012-9161-6

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK PERFORMANSINA ETKİSİ: 2005-2024 DÖNEMİ İÇİN AĞIRLIKLI EKONOMİK PERFORMANS ENDEKSİ YAKLAŞIMI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Orkhan MAMMADZADA1/ Doç. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ2

1Fırat Üniversitesi, Maliye, omemmedzade89@gmail.com, https://orcid.org/0009-0003-5456-1612

2Fırat Üniversitesi, Maliye, akostekci@firat.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-8485-887X

Özet

Kriz ve belirsizlik dönemlerinde ülkelerin ekonomik istikrarlarını koruyabilmeleri ve sürdürülebilir ekonomik performans sergileyebilmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle savaş, pandemi ve finansal krizler gibi dışsal şokların ülkelerin ekonomik performansları üzerindeki etkilerinin incelenmesi politika yapıcılar açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güney Kafkasya ülkelerinin ekonomik performansı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Analizde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a ait 2005-2024 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Ekonomik performansın ölçülmesinde, Khramov ve Lee (2013) tarafından geliştirilen ve literatürde kabul gören Ağırlıklı Ekonomik Performans Endeksi (W-EPI) metodolojisi esas alınmıştır. Endeks; enflasyon, işsizlik, bütçe dengesi ve ekonomik büyüme olmak üzere dört temel makroekonomik göstergeden oluşturulmuştur.

Bulgular, savaşın Güney Kafkasya ülkeleri üzerinde farklı ekonomik sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Savaş öncesi dönemde Ermenistan'ın ortalama EPI değeri 89,5, Gürcistan'ın ise 82,4 olarak hesaplanmıştır. Savaş sonrasında değerler sırasıyla 96,4 ve 91,4'e yükselmiştir. Bu artışta, Rusya kaynaklı göç, sermaye girişleri ve havale akımlarının ekonomik faaliyetleri desteklemesi önemli rol oynamıştır. Buna karşılık Azerbaycan'ın savaş öncesi dönemde 83,9 olan ortalama EPI değeri, savaş sonrasında 79,6'ya gerilemiştir. Azerbaycan, enerji ihracatındaki artıştan olumlu etkilenmiş olsa da, savaşın yol açtığı enflasyonist baskılar ve artan maliyetler ekonomik performans üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Ayrıca çalışmada EPI serilerine ilişkin otokorelasyon katsayıları incelendiğinde, Ermenistan ve Gürcistan'ın ilk gecikme katsayılarının sırasıyla 0,515 ve 0,348 olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerde ekonomik performanstaki değişimlerin belirli ölçüde süreklilik gösterdiğine işaret etmektedir. Buna karşılık Azerbaycan'ın ilk gecikme katsayısının 0,166 düzeyinde kalması, ekonomik performansın daha zayıf bir süreklilik sergilediğini

göstermektedir. Bulgular, savaş sonrasında Ermenistan ve Gürcistan'da gözlenen performans artışlarının Azerbaycan'a kıyasla daha kalıcı bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güney Kafkasya ekonomileri üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirerek bölgesel ekonomik dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Rusya-Ukrayna Savaşı, Ekonomik Performans Endeksi

THE IMPACT OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR ON THE ECONOMIC PERFORMANCE OF SOUTH CAUCASUS COUNTRIES: A WEIGHTED ECONOMIC PERFORMANCE INDEX APPROACH FOR THE 2005-2024 PERIOD

Master's Student, Orkhan MAMMADZADA1/ Assoc. Prof. Dr. Ahmet KÖSTEKÇİ2

1Firat University, Finance, omemmedzade89@gmail.com, https://orcid.org/0009-0003-5456-1612

2Firat University, Finance, akostekci@firat.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-8485-887X

Abstract

During times of crisis and uncertainty, it is of great importance for countries to maintain their economic stability and demonstrate sustainable economic performance. For this reason, examining the effects of external shocks—such as wars, pandemics, and financial crises—on countries' economic performance provides policymakers with valuable insights.

This study examines the effects of the Russia-Ukraine War on the economic performance of the South Caucasus countries. The analysis uses annual data for Azerbaijan, Armenia, and Georgia covering the period from 2005 to 2024. To measure economic performance, the study employs the Weighted Economic Performance Index (W-EPI) methodology developed by Khramov and Lee (2013), which is widely accepted in the literature. The index is composed of four key macroeconomic indicators: inflation, unemployment, budget balance, and economic growth.

The findings indicate that the war had varying economic consequences for the countries of the South Caucasus. In the pre-war period, Armenia's average EPI value was calculated at 89.5, while Georgia's was 82.4. Following the war, these values rose to 96.4 and 91.4, respectively. This increase was largely driven by migration from Russia, capital inflows, and remittance flows, which supported economic activity. In contrast, Azerbaijan's average EPI value, which was 83.9 in the pre-war period, declined to 79.6 after the war. Although Azerbaijan benefited from the increase in energy exports, the inflationary pressures and rising costs caused by the war had a negative impact on economic performance.

Furthermore, an examination of the autocorrelation coefficients for the EPI series in the study reveals that the first-order lag coefficients for Armenia and Georgia are 0.515 and 0.348, respectively. This indicates that changes in economic performance in these countries exhibit a certain degree of continuity. In contrast, Azerbaijan's first-order lag coefficient of 0.166 suggests a weaker degree of persistence in economic performance. Overall, the

findings reveal that the performance improvements observed in Armenia and Georgia following the war have a more enduring character compared to those in Azerbaijan.

In conclusion, by assessing the effects of the Russia-Ukraine War on the economies of the South Caucasus from a comparative perspective, the study contributes to a better understanding of regional economic dynamics.

Keywords: South Caucasus, Russia-Ukraine War, Economic Performance Index

2025 AİLE YILI POLİTİKALARININ SOSYAL POLİTİKA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Arş. Gör., Sera YILDIRIM DALYAN

1Fırat Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sera.yildirim@firat.edu.tr, 0000-0002-2196-4314

Özet

Türkiye'de aile kurma ve çocuk sahibi olma kararları, son yıllarda bireysel tercihlerle açıklanamayacak ölçüde yapısal bir sosyal politika meselesine dönüşmüştür. Evlenme oranlarındaki gerileme, ilk evlenme ve ebeveynlik yaşının yükselmesi, boşanmaların artması ve doğurganlığın nüfusun yenilenme düzeyinin altına düşmesi, aile kurumunun sürdürülebilirliğinin çok boyutlu biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu gelişmeler, 2025 Aile Yılı kapsamında uygulamaya konulan politikaların söz konusu yapısal sorunlara ne ölçüde yanıt verdiğinin değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, 2025 Aile Yılı kapsamında uygulamaya konulan politikaları, Türkiye'de aile kurma ve doğurganlık kararlarını şekillendiren dinamikleri sosyal politika perspektifinden tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, aile politikalarının nakit transferleri, evlilik kredileri ve doğum yardımlarıyla sınırlandırılmasının, aile kurma ve doğurganlık niyetlerini uzun vadede güçlendirmede yetersiz kalabileceği ileri sürülmektedir. Uluslararası sosyal politika deneyimleri, etkili aile politikalarının gelir ve istihdam güvencesini, erişilebilir konutu, nitelikli ve uygun maliyetli bakım hizmetlerini, kapsayıcı ve ücretli ebeveyn izinlerini, iş–aile yaşamı uyumunu ve bakım sorumluluklarının toplumsal cinsiyet temelinde adil paylaşılması gibi birbirini tamamlayan politika araçlarına dayanması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak çalışma, 2025 Aile Yılı politikalarını önemli bir başlangıç olarak değerlendirmekte; ancak aileyi güçlendirmeye yönelik kalıcı ve etkili bir sosyal politika anlayışının, kadınları annelik ile istihdam arasında zorunlu bir tercihe itmeyen, bakım sorumluluğunu toplumsallaştıran, gençlerin ekonomik ve sosyal güvencelerini artıran ve çocukların güvenli bir gelecek içinde yetişmesini destekleyen hak temelli, kapsayıcı ve sürdürülebilir düzenlemelere dayanması gerektiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: 2025 Aile Yılı, aile kurma, doğurganlık, sosyal politika.

AN ASSESSMENT OF THE 2025 YEAR OF THE FAMILY POLICIES FROM A SOCIAL POLICY PERSPECTIVE

PhD, Res. Asst., Sera YILDIRIM DALYAN

1Fırat University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, sera.yildirim@firat.edu.tr, 0000-0002-2196-4314

Abstract

In Turkey, decisions concerning family formation and childbearing have increasingly become a structural social policy issue that cannot be adequately explained solely in terms of individual preferences. Declining marriage rates, the rising ages at first marriage and parenthood, increasing divorce rates, and fertility falling below replacement level necessitate a multidimensional consideration of the sustainability of the family institution. These demographic and social developments also require an assessment of the extent to which the policies introduced under the 2025 Year of the Family address the underlying structural challenges.

This study examines the policies implemented within the framework of the 2025 Year of the Family from a social policy perspective, with particular attention to the economic, social, and institutional dynamics shaping family formation and fertility decisions in Türkiye. It argues that restricting family policies to cash transfers, marriage loans, and childbirth benefits may be insufficient to strengthen family formation and childbearing intentions over the long term. International evidence and comparative social policy experience demonstrate that effective family policies should be built on a complementary set of measures, including income and employment security, access to affordable housing, high-quality and affordable care services, inclusive and paid parental leave, work–family reconciliation, and a gender-equitable distribution of care responsibilities.

In conclusion, the study considers the policies introduced under the 2025 Year of the Family to be an important initial step. Nevertheless, a lasting and effective social policy approach to strengthening families requires rights-based, inclusive, and sustainable arrangements that do not compel women to choose between motherhood and employment, treat care as a collective social responsibility, enhance the economic and social security of young people, and enable children to grow up in safe and secure conditions.

Keywords: 2025 Year of the Family, family formation, fertility, social policy.

İŞSİZLİĞİ KİM DAHA AĞIR YAŞAR? İŞSİZLİĞİN PSİKOSOSYAL BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Arş. Gör., Sera YILDIRIM DALYAN

1Fırat Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sera.yildirim@firat.edu.tr, 0000-0002-2196-4314

Özet

İşsizlik, modern toplumların önemli sosyoekonomik sorunlarından biri olmayı sürdüren, bireyin psikolojik bütünlüğünü, toplumsal konumunu ve geleceğe ilişkin güven duygusunu etkileyen çok boyutlu bir süreçtir. Bu etkilerin temelinde, çalışma hayatının gelir elde etme, kimlik inşası, gündelik zamanın düzenlenmesi, toplumsal statü edinimi, sosyal aidiyet kazanımı ve yaşamın anlamlandırılması açısından merkezi bir işlev üstlenmesi yer almaktadır. Dolayısıyla iş kaybı, ekonomik yoksunlukla sınırlı kalmayarak benlik algısının zedelenmesi, sosyal ilişkilerin daralması, toplumsal rollerin belirsizleşmesi ve gelecek beklentilerinin aşınması gibi psikososyal sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sonuçların niteliği ve şiddeti, bireyin sahip olduğu kaynaklara, işsizliğe yüklediği anlama ve erişebildiği destek mekanizmalarına göre farklılaşmaktadır.

Bu çalışma, "İşsizliği kim daha ağır yaşar?" sorusundan hareketle işsizliğin psikososyal sonuçlarını ağırlaştıran veya hafifleten temel belirleyicileri bütüncül bir kavramsal çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda belirleyiciler; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, mesleki deneyim, gelir güvencesi, algılanan istihdam edilebilirlik ve işin merkezî konumunu içeren bireysel boyut; işsizliğin geçici ve yönetilebilir bir durum ya da kalıcı, kontrol edilemez ve kişisel yetersizlikle ilişkilendirilen bir kriz olarak anlamlandırılmasını kapsayan bilişsel boyut; aile ve çevre desteği, sosyal koruma mekanizmaları ve başa çıkma kaynaklarından oluşan sosyal boyut çerçevesinde ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, işsizlik psikolojisinin tekil ve homojen bir olgu olarak değerlendirilmesi, sürecin çok boyutlu yapısını açıklamada sınırlı kalmaktadır. Yüksek iş merkeziliği, sınırlı ekonomik kaynaklar ve düşük algılanan istihdam edilebilirlik bireysel kırılganlığı artırırken, işsizliğin kalıcı, kontrol edilemez ve kişisel başarısızlığın bir göstergesi olarak anlamlandırılması birey üzerindeki psikolojik yükü derinleştirmektedir. Güçlü sosyal destek ağları, gelir güvencesi ve kurumsal destek mekanizmaları ise bu etkilerin hafiflemesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle işsizlikle mücadele politikalarının istihdam yaratma, psikososyal destek, beceri geliştirme ve sosyal koruma hedeflerini bütüncül bir yaklaşımla ele alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik psikolojisi, psikososyal belirleyiciler, işin merkeziliği, bilişsel değerlendirme, sosyal destek, başa çıkma kaynakları.

WHO EXPERIENCES UNEMPLOYMENT MORE SEVERELY? AN EXAMINATION OF THE PSYCHOSOCIAL DETERMINANTS OF UNEMPLOYMENT

PhD, Res. Asst., Sera YILDIRIM DALYAN

1Fırat University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, sera.yildirim@firat.edu.tr, 0000-0002-2196-4314

Abstract

Unemployment is a multidimensional process that continues to be one of the major socioeconomic problems in modern societies, affecting an individual's psychological well-being, social status, and sense of security regarding the future. These effects largely stem from the central role of work in generating income, shaping identity, structuring daily time, conferring social status, fostering social integration and belonging, and providing meaning in life. Therefore, job loss can lead to psychosocial consequences that extend beyond economic deprivation, such as a deterioration in self-perception, narrowing of social relationships, blurring of social roles, and erosion of future expectations. The nature and severity of these consequences vary depending on the individual's available resources, the meaning they ascribe to unemployment, and the support mechanisms they can access.

Starting from the question "Who experiences unemployment more severely?", this study aims to examine, within an integrated conceptual framework, the principal determinants that intensify or mitigate the psychosocial consequences of unemployment. These determinants are addressed across three dimensions. The individual dimension encompasses age, gender, educational attainment, marital status, occupational experience, income security, perceived employability, and work centrality. The cognitive dimension concerns whether unemployment is appraised as a temporary and manageable condition or as a permanent and uncontrollable crisis associated with personal inadequacy. The social dimension includes support from family and wider social networks, social protection mechanisms, and coping resources.

In conclusion, treating the psychology of unemployment as a singular and homogeneous phenomenon provides only a limited explanation of its multidimensional nature. High work centrality, limited economic resources, and low perceived employability increase individual vulnerability, while interpreting unemployment as permanent, uncontrollable, and indicative of personal failure intensifies its psychological burden. Conversely, strong social support networks, income security, and institutional support mechanisms contribute to mitigating these effects. Policies addressing unemployment should therefore integrate employment creation, psychosocial support, skills development, and social protection within a comprehensive

policy framework.

Keywords: Psychology of unemployment, psychosocial determinants, work centrality, cognitive appraisal, social support, coping resources.

DİNAMİK YETENEKLER VE KURULUŞSAL DİRENÇ: SÜREKLİ BELİRSİZLİK ORTAMLARINDA REKABET AVANTAJINI YENİDEN KAVRAMSALLAŞTIRMA

Doç. Dr., Abdülkadir AKTURAN

Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aakturan@pirireis.edu.tr, ORCID ID: 0009-0008-9107-0333

Özet

Günümüzün iş ortamı daha değişken, belirsiz, karmaşık ve muğlak (VUCA) olup, rekabet avantajını statik kaynak tabanlı açıklamalarla izah etmeyi zorlaştırmaktadır. Dinamik yetenekler çerçevesi (Teece vd., 1997; Teece, 2007), firmaların değişen bağlamlarda kaynakları nasıl uyarladıkları ve yeniden yapılandırdıkları konusunda baskın bir bakış açısı haline gelmiştir, ancak örgütsel dayanıklılık açısından teorik olarak yetersizdir. Bu makale, firmaların sürekli belirsizlikte rekabet avantajını sürdürme biçimini yeniden kavramsallaştırmak için dinamik yetenekler teorisini ve örgütsel dayanıklılık araştırmasını entegre eden kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Dinamik yeteneklerin (yani algılama, yakalama ve yeniden yapılandırma) emici, uyarlanabilir ve onarıcı tepkilerin dayanıklılık kapasitelerini mümkün kılan öncül mekanizmalar olduğunu savunuyoruz. Bu entegrasyonun, dinamik yeteneklerin proaktif değer yaratımını, dayanıklılık teorisinin ise aksama altında reaktif sürekliliği açıkladığı mevcut literatürdeki temel bir gerilimi çözdüğünü savunuyoruz. Ortaya çıkan çerçeve, rekabet avantajını statik bir sonuçtan ziyade proaktif adaptasyon ve reaktif toparlanma arasında dinamik bir denge olarak kavramsallaştırarak her iki görüşü de genişletmektedir. Teorik katkılar, sınır koşulları ve stratejik yönetim araştırmaları ve uygulamaları için çıkarımlar tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: dinamik yetenekler, örgütsel direnç, rekabet avantajı, VUCA ortamları, stratejik yönetim.

DYNAMIC CAPABILITIES AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE: RECONCEPTUALIZING COMPETITIVE ADVANTAGE IN ENVIRONMENTS OF PERSISTENT UNCERTAINTY

Assoc. Prof., Abdülkadir AKTURAN

Piri Reis University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, aakturan@pirireis.edu.tr,

ORCID ID: 0009-0008-9107-0333

Abstract

Today's business environment is more volatile, uncertain, complex and ambiguous (VUCA) – making it more difficult to explain competitive advantage through static resource-based accounts. The dynamic capabilities framework (Teece et al., 1997; Teece, 2007) has become a dominant perspective on how firms adapt and reconfigure resources in changing contexts, yet it is theoretically underspecified with respect to organizational resilience. This paper presents a conceptual framework that integrates dynamic capabilities theory and organizational resilience research to reconceptualize the way in which firms sustain competitive advantage in persistent uncertainty. Dynamic capabilities (i.e. sensing, seizing, and reconfiguring) are argued to be antecedent mechanisms by which resilience capacities of absorptive, adaptive, and restorative response are enabled. This integration is argued to solve a core tension in the existing literature, where proactive value creation is accounted for by dynamic capabilities, while reactive continuity under disruption is accounted for by resilience theory. The resulting framework extends both views by conceptualizing competitive advantage as a dynamic equilibrium between proactive adaptation and reactive recovery rather than a static outcome. Theoretical contributions, boundary conditions and implications for strategic management research and practice are discussed.

Keywords: dynamic capabilities, organizational resilience, competitive advantage, VUCA environments, strategic management

INTRODUCTION

The question of how firms sustain competitive advantage has been the concern of strategic management scholars for decades. The resource-based view (RBV) foundational work established that firms with resources that are rare, valuable, inimitable and non-substitutable (VRIN) can achieve above normal returns (Barney, 1991; Peteraf, 1993). Yet the essentially static character of RBV, its focus on stocks of resources rather than processes of resource deployment and renewal, has drawn sustained critique in the face of environmental turbulence (Eisenhardt & Martin, 2000; Teece et al., 1997). Markets disrupted by digitalization, geopolitical instability, climate-related shocks, and pandemic-scale discontinuities require a more dynamic and responsive theory of competitive advantage.

To address these limitations, Teece et al. (1997) proposed the dynamic capabilities framework, which conceptualizes dynamic capabilities as the firm's ability to integrate, build, and reconfigure internal and external competences to address rapidly changing environments. Subsequent refinements identified three meta-level capability clusters, sensing opportunities and threats, seizing opportunities, and managing threats through reconfiguration and transformation (Teece, 2007), to provide a more micro-founded account of strategic adaptation. Since then, the dynamic capabilities framework has evolved to produce a large body of empirical and theoretical research (Barreto, 2010; Di Stefano, Peteraf, & Verona, 2010), but it has been criticized for not being sufficiently attentive to how companies survive and recover from severe, sudden and unexpected disruptions (Duchek, 2020; Lengnick-Hall et al., 2011).

Organizational resilience provides a complementary yet distinct theoretical perspective, broadly defined as a firm's ability to anticipate, absorb, adapt to, and recover from disruptions while maintaining the continuity of core functions (Bhamra et al., 2011; Williams et al., 2017). Resilience scholarship has roots in ecological systems theory (Holling, 1973), organizational learning (Weick, 1993), and crisis management (Vogus & Sutcliffe, 2007), and has generated considerable momentum in management research following major organizational disruptions such as the 2008 financial crisis and the COVID-19 pandemic (Duchek, 2020; Kuckertz et al., 2020; Wenzel et al., 2020).

Despite the apparent theoretical complementarity between dynamic capabilities and organizational resilience, the two bodies of literature have developed largely in parallel, with limited cross-fertilization. This paper addresses this gap by proposing an integrative conceptual framework that specifies the mechanisms through which dynamic capabilities function as antecedents to resilience capacities, and by reconceptualizing competitive advantage as a dynamic equilibrium rather than a static endowment. In doing so, it is responded to calls for greater

theoretical integration in strategic management research (Helfat & Peteraf, 2009) and contribute to the emerging discourse on resilient strategy (Lengnick-Hall et al., 2011; Williams et al., 2017).

1. THEORETICAL BACKGROUND

1.1 The Dynamic Capabilities Framework

A dissatisfaction with the essentially equilibrium-based logic of the resource-based view led to the development of the dynamic capabilities' framework. As defined by Teece et al. (1997, p. 516), dynamic capabilities are "the firm's ability to integrate, build, and reconfigure internal and external competences to address rapidly changing environments. The key insight was that competitive advantage in high-velocity markets derives not just from superior resources, but from the ability to renew, reconfigure, and redeploy those resources as competitive conditions change.

Subsequently, Teece (2007) proposed a more refined taxonomy that identified three clusters of dynamic capabilities. Sensing includes scanning, creation, learning and interpretive activities that firms use to identify technological opportunities and competitive threats. Seizing is the mobilization of resources to capture value from sensed opportunities. It includes decisions on enterprise architecture, business models and investment. Reconfiguring implies the constant alignment and realignment of tangible and intangible assets. It involves the management of cospecialized assets and the decentralization of decision-making to allow for rapid response.

Dynamic capabilities have been studied empirically in different contexts, relating them to innovation outcomes (Eisenhardt & Martin, 2000), internationalization (Teece, 2014), and firm performance (Barreto, 2010; Wang & Ahmed, 2007). However, Barreto (2010) claimed that the field is still conceptually blurred, for example, there is still a debate whether dynamic capabilities are processes, routines or higher-order capacities and whether they are necessarily associated with positive outcomes. A common criticism, in particular, is that the framework is largely oriented toward pro-active opportunity exploitation and less able to explain how firms survive and bounce back from major, unanticipated disruptions (Duchek, 2020; Teece et al., 2016).

1.2 Organizational Resilience: Foundations and Dimensions

Theoretical roots of resilience can be traced back to research on ecological systems, where Holling (1973) distinguished between engineering resilience and the speed of recovery to a previous equilibrium following disturbance and ecological resilience the capacity to absorb disturbance and reorganize while undergoing change. These insights have been extended and diversified in further applications to organizational settings. Weick's (1993) analysis of the Mann Gulch disaster underscored the importance of improvisation and sensemaking to

organizational survival under conditions of crisis, whereas high reliability organization (HRO) research (Weick, Sutcliffe, & Obstfeld, 1999) focused on processes of mindful organizing that inhibit small failures from cascading into catastrophe.

In the strategic management literature, organizational resilience is increasingly considered to be a multi-dimensional construct consisting of three temporally ordered capacities (Duchek, 2020; Lengnick-Hall et al., 2011; Williams et al., 2017). Anticipative capacity is the ability to identify potential disruptions before they occur and to prepare for them. Absorptive capacity, however, is not to be confused with the knowledge-based usage of Cohen and Levinthal (1990) but is instead the capacity to resist the initial shock of a disruption without catastrophic loss of core functions. Adaptive and restorative capacity is the capacity to change operations, structures, and strategies in response to disruption and to ultimately return or exceed prior performance levels.

More recently, literature has argued that resilience is not a static organizational characteristic, but rather a dynamic and path-dependent capability that develops through ongoing processes of resource accumulation, capability development and organizational learning (Duchek, 2020; Vogus & Sutcliffe, 2007; Williams et al., 2017). It is this dynamic quality that has led to calls for integration with the capabilities-based perspective in strategic management (Teece et al., 2016).

1.3 The Gap: Dynamic Capabilities and Resilience as Complementary but Disconnected

The current literature review shows that dynamic capabilities and organizational resilience relate to similar but theoretically distinct phenomena. Dynamic capabilities are mainly focused on proactive, opportunity-driven adaptation under conditions of gradual or patterned environmental change, while organizational resilience concerns reactive, threat-driven survival under conditions of acute disruption and crisis. This distinction, analytically useful though it may be, risks being a false dichotomy. In the real world, competitive environments are marked by gradual shifts and sudden discontinuities that often occur simultaneously or in rapid succession.

Furthermore, the two literatures have important theoretical affinities. Both are process- rather than stock-oriented, both are focused on path-dependency, organizational learning and managerial cognition, and both are essentially about the capacity to maintain valued outcomes over time in the face of change (Helfat & Peteraf, 2009; Teece et al., 2016). The lack of systematic theoretical integration is a major gap in the literature of strategic management with both conceptual and practical implications.

2. AN INTEGRATIVE CONCEPTUAL FRAMEWORK

2.1 Dynamic Capabilities as Antecedents to Resilience Capacities

It is suggested that the three meta-level dynamic capabilities identified by Teece (2007) sensing, seizing and reconfiguring, are distinct antecedent mechanisms that cultivate the temporal dimensions of organizational resilience. The proposition is based on the theoretical observation that resilience is not an emergent property of organizations in crisis, but rather a latent capacity that is built through ongoing processes of capability development in times of relative stability (Duchek, 2020; Williams et al., 2017).

The main antecedent of anticipative resilience capacity is sensing capabilities, those related to environmental scanning, opportunity identification and threat detection. Companies that have developed advanced environmental sensing routines can better detect subtle signals of coming disruption and thus are able to prepare beforehand rather than improvise afterwards. This argument is consistent with organizational learning theory (Crossan, Lane, & White, 1999) and strategic foresight research (Day & Schoemaker, 2005), both of which acknowledge early signal detection as fundamental to adaptive responsiveness.

The main antecedent of absorptive resilience capacity is seizing capability. These include resource mobilization, configuring the business model and investment decision making. Firms with strong seizing capabilities can quickly mobilize and redeploy resources in response to disruption, buffering their core functions from the worst immediate impacts. The relationship has been tentatively supported by studies of firm performance during the COVID-19 pandemic (Kuckertz et al., 2020; Wenzel et al., 2020), which found that firms with greater strategic flexibility a key ingredient of seizing capability exhibited superior performance retention during acute disruption.

The main precursor of adaptive and restorative resilience capacity is the capacity for re-configuration - the capability for constant alignment of asset portfolios, organizational structures, and knowledge bases. Companies used to constant reconfiguration be better able to reconfigure themselves after disruptions, taking advantage of the change brought about by crisis as an opportunity to renew the organization (Lengnick-Hall et al., 2011). This proposition is consistent with the ambidexterity literature (O'Reilly & Tushman, 2008) which also argues that capabilities for organizational transformation led to superior long-run performance.

Formally:

Proposition 1: Sensing capabilities are positively associated with anticipative resilience capacity, mediated by the development of organizational sensemaking routines for early threat detection.

Proposition 2: Seizing capabilities are positively associated with absorptive resilience capacity, mediated by the degree of strategic resource flexibility maintained by the firm.

Proposition 3: Reconfiguring capabilities are positively associated with adaptive and restorative resilience capacity, mediated by organizational learning and knowledge recombination processes.

2.2 Reconceptualizing Competitive Advantage as Dynamic Equilibrium

The marriage of dynamic abilities and organizational resilience allows a redefinition of competitive advantage that goes beyond the proactive-reactive dichotomy of each framework in isolation. Our proposition is that lasting competitive advantage in the context of persistent uncertainty is best understood as a dynamic equilibrium that is a constant negotiation between value creation via proactive adaptation and value preservation through reactive resilience.

This re-conceptualization draws upon the equilibrium theory in organizational economics (Levinthal & March, 1993) and the more general systems perspective on organizational adaptation (March, 1991). It's seen that competitive advantage not as a stock of superior resources to be defended (Barney, 1991) or a flow of changes in adaptive capacity (Teece et al., 1997) but as a continuous process of dynamic balancing that consists of both creating new sources of value and maintaining enough absorptive and restorative capacity to withstand disruptions that threaten existing value streams.

This framing has important consequences for our thinking about competitive heterogeneity. Whereas the RBV explains performance differences in terms of resource heterogeneity, and the dynamic capabilities framework explains them in terms of capability heterogeneity, our framework suggests that performance differences under conditions of persistent uncertainty are best explained by the degree of alignment between dynamic capability profiles and resilience capacity profiles. Firms whose capability portfolios are misaligned exhibiting strong sensing but weak seizing, or strong reconfiguring but weak anticipation will be systematically disadvantaged relative to firms with more balanced and integrated profiles.

2.3 Boundary Conditions

The proposed framework is subject to important boundary conditions that future empirical research should address. First, the relationships between dynamic capabilities and resilience capacities are likely to be moderated by environmental munificence. In highly munificent environments, even firms with relatively weak resilience capacities may survive disruption by leveraging abundant external resources; the proposed mechanisms are therefore most theoretically relevant in resource-constrained or hypercompetitive environments.

Second, managerial cognition and top management team (TMT) composition are likely to moderate the translation of dynamic capabilities into resilience capacities. Upper echelons theory (Hambrick & Mason, 1984) and managerial cognition (Helfat & Peteraf, 2014) suggest that TMT characteristics such as cognitive diversity, risk tolerance and previous experience of crisis will shape the extent to which organizational capabilities are successfully mobilized in response to disruption.

Third, industry-level institutional factors such as regulatory environments, industry standards, and competitive dynamics may create enabling or constraining conditions for the development of resilient dynamic capabilities. Institutional theory (DiMaggio & Powell, 1983) suggests that isomorphic pressures may reduce capability heterogeneity across industries and therefore the performance implications of the capability-resilience alignment is proposed.

3. DISCUSSION

3.1 Theoretical Contributions

This paper makes three major theoretical contributions. First, a theoretically grounded explanation of the mechanisms through which dynamic capabilities serve as antecedents of organizational resilience capacities is provided. Earlier conceptual work has noted the affinity between the two frameworks (Teece et al., 2016; Williams et al., 2017) but has not identified the micro-level mechanisms that connect the two. Our framework advances this agenda by relating the three meta-level dynamic capabilities to the three temporal dimensions of organizational resilience.

Second, the concept of dynamic equilibrium is proposed as a contribution to the reconceptualization of competitive advantage, a framing that accommodates both proactive value creation and reactive value preservation. The contribution addresses ongoing debates about the nature and sustainability of competitive advantage in dynamic environments (Wiggins & Ruefli, 2005) and adds to the theoretical range of both the dynamic capabilities framework and resilience research.

Third, this framework adds to the theoretical integration in strategic management by making explicit the connections between dynamic capabilities theory, organizational resilience, organizational learning, and upper echelons theory. The integrative orientation is a response to calls for more theoretically unified accounts of organizational adaptation (e.g., Helfat & Peteraf, 2009) and to locate the present work within a broader program of theoretical synthesis.

3.2 Implications for Research and Practice

The framework suggests a rich agenda for future empirical research. Quantitative research can operationalize dynamic capability profiles and resilience capacity dimensions with well-established measurement instruments (Barreto, 2010; Duchek, 2020) and test the proposed propositions in different industry contexts and types of disruption. In particular, longitudinal and comparative case study designs are well suited to trace the process mechanisms through which capabilities translate into resilience outcomes over time.

For practitioners, the framework points to the fact that resilience capacity is a strategic priority to work on during relatively stable periods and not only as a reactive concern. Organizations that invest in sensing, seizing and reconfiguring capabilities as part of an integrated strategic orientation are likely to develop the anticipative, absorptive and restorative capacities necessary to sustain competitive advantage through disruption cycles.

4. CONCLUSION

This paper develops an integrative conceptual framework connecting dynamic capabilities theory and organizational resilience research. The paper proposes sensing, seizing and reconfiguring capabilities as separate antecedent mechanisms supporting anticipative, absorptive and adaptive resilience capacities respectively. In addition, competitive advantage is characterized as a dynamic equilibrium, a continual balancing act between proactive value creation through strategic adaptation and reactive value preservation through resilient recovery. Theoretical Integration of these two capabilities addresses a fundamental tension in the literature, where dynamic capabilities are mostly concerned with opportunity exploitation in contexts of gradual change and resilience is mostly concerned with survival and recovery under threat in contexts of acute disruption. Linking these parallel streams, the framework closes an important theoretical gap in strategic management and broadens the explanatory scope of both perspectives beyond their traditional boundaries.

The proposed framework provides testable propositions that can be investigated empirically in different industrial and environmental contexts. Important boundary conditions are articulated, including environmental munificence, managerial cognition and top management team composition, and industry-level institutional factors. These boundary conditions delimit the scope of the framework's applicability and guide future empirical research designs. For practitioners, the framework emphasizes that resilience capacity should be nurtured as a strategic priority in times of relative stability, rather than as a reactive imperative invoked only in times of crisis. Firms that invest systematically in the development of integrated dynamic capability profiles are likely to be better positioned to develop the anticipative, absorptive and restorative capacities needed to sustain competitive advantage across successive disruption cycles. Overall, the integrated view presented here offers a more holistic,

theoretically robust and practically relevant explanation of how firms sustain competitive advantage over time in an era of persistent and multidimensional uncertainty.

REFERENCES

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management, 17*(1), 99–120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Barreto, I. (2010). Dynamic capabilities: A review of past research and an agenda for the future. *Journal of Management, 36*(1), 256–280. https://doi.org/10.1177/0149206309350776

Bhamra, R., Dani, S., & Burnard, K. (2011). Resilience: The concept, a literature review and future directions. *International Journal of Production Research, 49*(18), 5375–5393. https://doi.org/10.1080/00207543.2011.563826

Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly, 35*(1), 128–152. https://doi.org/10.2307/2393553

Crossan, M. M., Lane, H. W., & White, R. E. (1999). An organizational learning framework: From intuition to institution. *Academy of Management Review, 24*(3), 522–537. https://doi.org/10.2307/259140

Day, G. S., & Schoemaker, P. J. (2005). Scanning the periphery. *Harvard business review*, *83*(11), 135-148.

Di Stefano, G., Peteraf, M., & Verona, G. (2010). Dynamic capabilities deconstructed: A bibliographic investigation into the origins, development, and future directions of the research domain. *Industrial and Corporate Change, 19*(4), 1187–1204. https://doi.org/10.1093/icc/dtq027

DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review, 48*(2), 147–160. https://doi.org/10.2307/2095101

Duchek, S. (2020). Organizational resilience: A capability-based conceptualization. *Business Research, 13*(1), 215–246. https://doi.org/10.1007/s40685-019-0085-7

Eisenhardt, K. M., & Martin, J. A. (2000). Dynamic capabilities: What are they? *Strategic Management Journal, 21*(10–11), 1105–1121. https://doi.org/10.1002/1097-0266(200010/11)21:10/11<1105::AID-SMJ133>3.0.CO;2-E

Hambrick, D. C., & Mason, P. A. (1984). Upper echelons: The organization as a reflection of its top managers. *Academy of Management Review, 9*(2), 193–206. https://doi.org/10.2307/258434

Helfat, C. E., & Peteraf, M. A. (2009). Understanding dynamic capabilities: Progress along a developmental path. *Strategic Organization, 7*(1), 91–102. https://doi.org/10.1177/1476127008100133

Helfat, C. E., & Peteraf, M. A. (2014). Managerial cognitive capabilities and the microfoundations of dynamic capabilities. *Strategic Management Journal, 36*(6), 831–850. https://doi.org/10.1002/smj.2247

Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23. https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245

Kuckertz, A., Brändle, L., Gaudig, A., Hinderer, S., Reyes, C. A. M., Prochotta, A., Steinbrink, K. M., & Berger, E. S. C. (2020). Startups in times of crisis—A rapid response to the COVID-19 pandemic. *Journal of Business Venturing Insights*, 13, e00169. https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2020.e00169

Lengnick-Hall, C. A., Beck, T. E., & Lengnick-Hall, M. L. (2011). Developing a capacity for organizational resilience through strategic human resource management. *Human Resource Management Review, 21*(3), 243–255. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2010.07.001

Levinthal, D. A., & March, J. G. (1993). The myopia of learning. *Strategic Management Journal, 14*(S2), 95–112. https://doi.org/10.1002/smj.4250141009

March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning. *Organization Science, 2*(1), 71–87. https://doi.org/10.1287/orsc.2.1.71

O'Reilly, C. A., & Tushman, M. L. (2008). Ambidexterity as a dynamic capability: Resolving the innovator's dilemma. *Research in Organizational Behavior*, 28, 185–206. https://doi.org/10.1016/j.riob.2008.06.002

Peteraf, M. A. (1993). The cornerstones of competitive advantage: A resource-based view. *Strategic Management Journal, 14*(3), 179–191. https://doi.org/10.1002/smj.4250140303

Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic Management Journal, 28*(13), 1319–1350. https://doi.org/10.1002/smj.640

Teece, D. J. (2014). The foundations of enterprise performance: Dynamic and ordinary capabilities in an (economic) theory of firms. *Academy of Management Perspectives, 28*(4), 328–352. https://doi.org/10.5465/amp.2013.0116

Teece, D. J., Peteraf, M., & Leih, S. (2016). Dynamic capabilities and organizational agility: Risk, uncertainty, and strategy in the innovation economy. *California Management Review, 58*(4), 13–35. https://doi.org/10.1525/cmr.2016.58.4.13

Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, *18*(7), 509–533. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199708)18:7<509::AID-SMJ882>3.0.CO;2-Z

Vogus, T. J., & Sutcliffe, K. M. (2007). Organizational resilience: Towards a theory and research agenda. *Proceedings of the 2007 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics* (pp. 3418–3422). https://doi.org/10.1109/ICSMC.2007.4414160

Wang, C. L., & Ahmed, P. K. (2007). Dynamic capabilities: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, *9*(1), 31–51. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2007.00201.x

Weick, K. E. (1993). The collapse of sensemaking in organizations: The Mann Gulch disaster. *Administrative Science Quarterly*, *38*(4), 628–652. https://doi.org/10.2307/2393339

Weick, K. E., Sutcliffe, K. M., & Obstfeld, D. (1999). Organizing for high reliability: Processes of collective mindfulness. *Research in Organizational Behavior*, 21, 81–123. Available at: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3468427

Wenzel, M., Stanske, S., & Lieberman, M. B. (2020). Strategic responses to crisis. *Strategic Management Journal*, *41*(7), V7–V18. https://doi.org/10.1002/smj.3161

Wiggins, R. R., & Ruefli, T. W. (2005). Schumpeter's ghost: Is hypercompetition making the best of times shorter? *Strategic Management Journal*, *26*(10), 887–911. https://doi.org/10.1002/smj.492

Williams, T. A., Gruber, D. A., Sutcliffe, K. M., Shepherd, D. A., & Zhao, E. Y. (2017). Organizational response to adversity: Fusing crisis management and resilience research streams. *Academy of Management Annals*, *11*(2), 733–769. https://doi.org/10.5465/annals.2015.0134

PARADOKSAL LİDERLİK VE ÖRGÜTSEL ÇİFT YÖNLÜLÜK: PARADOKS TEORİSİNİ VE KEŞİF-SÖMÜRÜ GERİLİMİNİ ENTEGRE EDEN KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

1. Doç. Dr. Abdülkadir AKTURAN

2. Dr. Öğr. Görevlisi Yeşim OCAK

1 Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aakturan@pirireis.edu.tr , ORCID: **https://orcid.org/0009-0008-9107-0333**

2 Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Meslek Yüksek Okulu, yocak@pirireis.edu.tr., ORCID: https://orcid.org/0009-0001-2332-8429

Özet

Örgütsel çift yönlülük, yani keşifsel yenilik ve sömürücü verimliliğin eş zamanlı olarak takip edilmesi, yönetim araştırmalarında en önemli ve kalıcı gerilimlerden birini temsil eder. Bu gerilimi yönetmeye yönelik yapısal, bağlamsal ve sıralı yaklaşımlar kapsamlı bir şekilde incelenmiş olsa da çift yönlülüğü mümkün kılan liderliğin rolü nispeten sınırlı teorik ilgi görmüştür. Bu makale, paradoks teorisinden (Smith & Lewis, 2011) ve örgütsel çift yönlülük literatüründen (March, 1991; O'Reilly & Tushman, 2013) yararlanarak, çift yönlü örgütlenmeyi mümkün kılan kendine özgü bir liderlik yaklaşımı olarak paradoksal liderlik için teorik bir çerçeve geliştirmektedir. Paradoksal liderliği, eş zamanlı olarak rekabet eden ancak birbiriyle ilişkili liderlik taleplerini içeren bir davranış repertuarı olarak kavramsallaştırıyoruz ve bunun, keşif-sömürü dengesini sağlamak için bilişsel yeniden çerçeveleme, davranışsal entegrasyon ve örgütsel alan yaratma olmak üzere üç mekanizma aracılığıyla işlev gördüğünü savunuyoruz. Bu çalışmada, çevresel dinamizm, örgüt büyüklüğü ve örgüt kültürü de dahil olmak üzere, paradoksal liderliğin çift yönlülüğü mümkün kılmadaki etkinliğini düzenleyen bir dizi sınır koşulu geliştiriyoruz. Çerçeve, paradoks teorisini liderlik alanına genişletiyor, çift yönlü liderliğin süreç temelli bir açıklamasını sunuyor ve gelecekteki ampirik araştırmalar için test edilebilir önermeler üretiyor.

Anahtar Kelimeler: paradoksal liderlik, örgütsel çift yönlülük, paradoks teorisi, keşif-sömürü gerilimi, liderlik davranışı

PARADOXICAL LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL AMBIDEXTERITY: A THEORETICAL FRAMEWORK INTEGRATING PARADOX THEORY AND THE EXPLORATION–EXPLOITATION TENSION

1. Assoc. Prof. Abdülkadir AKTURAN

2. Dr. Yeşim OCAK

1 Piri Reis Üniversity, Faculty of Economics and Administrative Sciences, aakturan@pirireis.edu.tr ,

ORCID: https://orcid.org/0009-0008-9107-0333

2 Piri Reis Üniversity, Denizcilik Meslek Yüksek Okulu, yocak@pirireis.edu.tr., ORCID: https://orcid.org/0009-0001-2332-8429

Abstract

Organizational ambidexterity the simultaneous pursuit of exploratory innovation and exploitative efficiency represents one of the most consequential and persistent tensions in management research. While structural, contextual, and sequential approaches to managing this tension have been extensively studied, the role of leadership in enabling ambidexterity has received comparatively limited theoretical attention. This paper draws on paradox theory (Smith & Lewis, 2011) and the organizational ambidexterity literature (March, 1991; O'Reilly & Tushman, 2013) to develop a theoretical framework for paradoxical leadership as a distinctive leadership approach that enables ambidextrous organizing. We conceptualize paradoxical leadership as a behavioral repertoire comprising simultaneously competing yet interrelated leadership demands, and argue that it functions through three mechanisms cognitive reframing, behavioral integration, and organizational space creation to enable exploration–exploitation balance. We further develop a set of boundary conditions, including environmental dynamism, organizational size, and organizational culture, that moderate the effectiveness of paradoxical leadership in enabling ambidexterity. The framework extends paradox theory into the leadership domain, contributes a process-based account of ambidextrous leadership, and generates testable propositions for future empirical research.

Keywords: paradoxical leadership, organizational ambidexterity, paradox theory, exploration–exploitation tension, leadership behavior

KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE ULUSAL LOJİSTİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi, Hande KUL GELAL 1/ Doç. Dr., Pınar GÜROL2

1 Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, Mikro İktisat, hkul@pirireis.edu.tr, 0000-0002-9492-4161

2 Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, Lojistik Mühendisliği, pinargurol@gmail.com, 0000-0001-7368-1757

Özet

Lojistik performans; ticari rekabet gücünün, ekonomik verimliliğin ve sürdürülebilir kalkınmanın temel belirleyicilerinden biridir. Lojistik performansın belirleyicilerini inceleyen önceki çalışmalar büyük ölçüde altyapı kalitesi, kurumsal kapasite ve dış ticarete açıklık gibi faktörlere odaklanırken, kadınların işgücüne katılımının olası katkısı literatürde sınırlı düzeyde ele alınmıştır. Bu çalışma, kadın işgücüne katılımının OECD ülkelerinde ulusal lojistik performans ile ilişkili olup olmadığını incelemekte ve bu ilişkinin ekonomik gelişmişlik düzeyi kontrol edildiğinde devam edip etmediğini araştırmaktadır.

Araştırmada, Dünya Bankası tarafından yayımlanan Lojistik Performans Endeksi (LPI) verilerinin mevcut olduğu yılları kapsayan 38 OECD ülkesine ait panel veri kullanılmıştır. Kadın işgücüne katılım oranı temel açıklayıcı değişken olarak ele alınırken, kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH), ticaretin GSYH içindeki payı ve kadınların yükseköğretimdeki okullaşma oranı kontrol değişkenleri olarak modele dâhil edilmiştir. İşgücüne katılım ile lojistik performans arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve panel veri yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Elde edilen bulgular, kadın işgücüne katılımı ile lojistik performans arasında pozitif yönlü ikili bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. İşgücü piyasasında kadınların daha yüksek düzeyde temsil edildiği ülkeler genel olarak daha yüksek lojistik performans sergilemektedir. Ancak ekonomik gelişmişliği temsil eden değişkenler modele dâhil edildiğinde bu ilişkinin büyüklüğü ve istatistiksel anlamlılığı önemli ölçüde azalmaktadır. Bu sonuçlar, gözlenen ilişkinin büyük ölçüde kadın işgücüne katılımından ziyade ülkelerin daha geniş yapısal ve kalkınmışlık özelliklerinden kaynaklandığını göstermektedir..

Anahtar Kelimeler: Kadın İşgücüne Katılımı, Lojistik Performans Endeksi, OECD Ülkeleri, Ekonomik Gelişmişlik, Lojistik Rekabet Gücü

WOMEN IN THE WORKFORCE AND NATIONAL LOGISTICS PERFORMANCE: EVIDENCE FROM OECD COUNTRIES

Asst. Prof. Dr., Hande KUL GELAL 1/ Assoc. Prof. Dr., Pınar GÜROL 2

1 Department of Economics and Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Piri Reis University, Microeconomics, hkul@pirireis.edu.tr, 0000-0002-9492-4161

2 Department of Logistics Management, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Piri Reis University, Logistics Engineering, pinargurol@gmail.com, 0000-0001-7368-1757

Abstract

Logistics performance is a critical determinant of trade competitiveness, economic efficiency, and sustainable development. In the previous studies, which mainly focused on infrastructure quality, institutional capacity, and trade openness as drivers of logistics performance, the potential contribution of female participation in the labour market has received limited at literature. This study investigates whether female labour force participation is associated with national logistics performance across OECD countries and examines whether this relationship persists after controlling for economic development.

The analysis utilises panel data from 38 OECD countries covering the years in which the World Bank Logistics Performance Index (LPI) is available. Female labour force participation rate is employed as the primary explanatory variable. GDP per capita, trade (% of GDP), and female tertiary education enrolment are incorporated as control variables. Descriptive statistics, correlation analysis, and panel data techniques are used to explore the relationship between workforce participation and logistics performance.

The findings show a positive bivariate association between female labour force participation and logistics performance. Countries exhibiting higher levels of female participation in the labour market generally demonstrate stronger logistics performance. However, the magnitude and statistical significance of this relationship decline substantially when indicators of economic development are included in the analysis. These results suggest that the observed association is largely driven by broader structural and developmental characteristics rather than by female labour force participation alone.

Keywords: Female Labour Force Participation, Logistics Performance Index, OECD Countries, Economic Development, Logistics Competitiveness

TÜRKİYE'DE LOJİSTİK EĞİTİMİNDE KALİTE GÜVENCESİNİN GÖRÜNÜMÜ: 86 LİSANS PROGRAMINDAN BULGULAR

Arş. Gör. Ahmet KAYA1 / Arş. Gör. Salih BAKKAL2 / Doç. Dr. Pınar GÜROL3

1 Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, Pazarlama, akaya@pirireis.edu.tr, 0000-0001-5707-5386

2 Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, Üretim Yönetimi, sbakkal@pirireis.edu.tr, 0000-0003-4119-7703

3 Piri Reis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, Lojistik Mühendisliği, pinargurol@gmail.com, 0000-0001-7368-1757

Özet

Şeffaflık, hesap verebilirlik ve sürekli iyileştirmeye yönelik artan beklentilerle birlikte kalite güvencesi, diğer alanlarda olduğu gibi yükseköğretim sistemlerinde de bir zorunluluk hâline gelmiştir. Akreditasyon, eğitim standartlarının sağlanmasını ve kurumların güvenilirliğinin artırılmasını amaçlayan en yaygın dış kalite güvencesi mekanizmalarından biridir. Lojistik eğitiminde akreditasyon, program kalitesinin geliştirilmesinde ve eğitim çıktılarının paydaş beklentileriyle uyumlu hâle getirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de lojistik ve tedarik zinciri yönetimi eğitiminin önemi giderek artmasına rağmen, lojistik alanındaki lisans programlarında akreditasyon uygulamalarının mevcut durumuna ilişkin çalışmalar sınırlı sayıdadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki lojistik alanında faaliyet gösteren lisans programlarında akreditasyonun yaygınlığını ve dağılımını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında lojistik eğitimi veren lisans programlarının akreditasyon durumları değerlendirilmiş ve kalite güvencesi uygulamalarının genel görünümü ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, lojistik alanındaki yükseköğretim programlarında akreditasyon uygulamalarına ilişkin genel bir çerçeve sunmakta ve farklı kurumsal özelliklere sahip yükseköğretim kurumları arasında akreditasyonun benimsenme düzeylerinde farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Çalışma, lojistik eğitimi bağlamında kalite güvencesi literatürüne sektöre özgü bulgular sunmakta ve Türkiye'de kalite güvencesi uygulamalarının geliştirilmesine yönelik olarak yükseköğretim kurumlarına, akreditasyon kuruluşlarına ve politika yapıcılara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akreditasyon, Kalite Güvencesi, Lojistik Eğitimi, Yükseköğretim

QUALITY ASSURANCE LANDSCAPE OF LOGISTICS EDUCATION IN TÜRKİYE: EVIDENCE FROM 86 UNDERGRADUATE PROGRAMS

Res. Assist. Ahmet KAYA, 1/ Title, Res. Assist. Salih BAKKAL, 2/ Assoc. Prof. Dr., Pınar GÜROL 3

1 Department of Logistics Management, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Piri Reis University, Marketing, akaya@pirireis.edu.tr, 0000-0001-5707-5386

2 Department of Logistics Management, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Piri Reis University, Production Management, sbakkal@pirireis.edu.tr, 0000-0003-4119-7703

3 Department of Logistics Management, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Piri Reis University, Logistics Engineering, pinargurol@gmail.com, 0000-0001-7368-1757

Abstract

With increasing demands for transparency, accountability, and continuous improvement, quality assurance has become a necessity in higher education systems, as it has in other areas. Accreditation is one of the most widely recognised external quality assurance mechanisms that aims to ensure educational standards and enhance institutional credibility. In logistics education, accreditation plays an important role in improving program quality and aligning educational outcomes with stakeholder expectations. Despite the growing importance of logistics and supply chain management education in Türkiye, limited evidence exists regarding the current state of accreditation practices within logistics-related undergraduate programs.

This study aims to examine the prevalence and distribution of accreditation among undergraduate programs for logistics programs in Türkiye. With increasing demands for transparency, accountability, and continuous improvement, quality assurance has become a necessity in higher education systems, as in other fields. The findings provide an overview of accreditation practices in logistics-related higher education programs and highlight differences in accreditation adoption among institutional characteristics. The study contributes to the quality assurance literature by presenting sector-specific evidence from logistics education and offers insights for higher education institutions, accreditation bodies, and policymakers seeking to strengthen quality assurance practices in Türkiye.

Keywords: Accreditation, Quality Assurance, Logistics Education, Higher Education

DOĞAL AFET SONRASINDA EĞİTİMDE VEYA İSTİHDAMDA YER ALMAYAN (NEET) KADINLARA YÖNELİK İŞGÜCÜ POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktora öğrencisi, Doğa Melis ZEYBEK[1]/ Prof. Dr., Gökçe CEREV [2]

[1]Kocaeli Üniversitesi, Yoksulluk Çalışmaları Doktora Programı, dogamelis@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3656-0627

[2]Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, gokce.cerev@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9908-343X

Özet

Doğal afetlerin toplumsal alanlarda meydana getirdiği olumsuz etkilerin bir boyutu da işgücü piyasalarında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı 2023 yılında Kahramanmaraş'ta meydana gelen, "Asrın Felaketi" olarak da ifade edilen, depremin bölgedeki işgücü piyasalarında meydana getirdiği sorunları "Eğitimde veya İstihdamda Yer Almayan (NEET)" kapsamındaki kadınlar özelinde incelemektir. Çalışma doğal afet sonrası işgücü piyasalarına yönelik uygulanacak politikalar için karar desteği oluşturma ve politika yapıcılara veri desteği sağlama açısından önem arz etmektedir. Çalışma aynı zamanda literatürde doğal afet sonrası NEET politikalarına yönelik yapılan çalışma eksiğini tamamlamayı hedeflemektedir. Çalışmada resmi istatistik verilerinden ve birincil kaynaklardan literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda doğal afet sonrası NEET kadınlara yönelik yürütülen seçili programlarda mesleki eğitim, beceri eğitimi, istihdam eşleştirme, girişimcilik desteği, hibe mekanizmaları ve işgücü piyasasına geçişini destekleyen uygulamaların öne çıktığı tespit edilmiştir. Gelecekte üretilecek olan sosyal politikaların Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018- 2023/2024-2028) ile On İkinci Kalkınma Planı çerçevesinde geliştirilmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, NEET Kadınlar, Sosyal Politika, Deprem Sonrası Programlar

EVALUATION OF LABOUR MARKET POLICIES FOR WOMEN WHO ARE NOT IN EDUCATION, EMPLOYMENT OR TRAINING (NEET) AFTER THE NATURAL DISASTER

PhD Student, Doğa Melis ZEYBEK [1]/ Prof. Dr., Gökçe CEREV [2]

[1]Kocaeli University, PhD Programme in Poverty Studies, dogamelis@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3656-0627

[2] Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations, gokce.cerev@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9908-343X

Abstract

One of the adverse effects of natural disasters on society becomes visible in labour markets. This study aims to examine the labour market problems caused by the 2023 Kahramanmaraş earthquakes, referred to as the "Disaster of the Century", with a specific focus on women classified as "Not in Education, Employment or Training" (NEET). The study is significant as it provides decision-making support for post-disaster labour market policies and offers data to inform policymakers' decisions. It also aims to address the limited body of research on post-disaster policies targeting NEET women. The study was conducted through a literature review based on official statistical data and primary sources, and the data obtained were interpreted using descriptive analysis. The findings show that selected programmes targeting NEET women after the earthquakes prominently included vocational training, skills development, job matching, entrepreneurship support, grant mechanisms, and initiatives facilitating transition into the labour market. The study concludes that future social policies should be developed in line with the Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan (2018–2023 / 2024–2028) and the Twelfth Development Plan.

Keywords: Women's Employment, NEET Women, Social Policy, Post-Earthquake Programmes

GİRİŞ

Doğal afetler meydana geldikleri coğrafyalarda mevcut toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirebilen olaylardır. Doğal afetler üzerine yapılan çalışmalar, afetlerin toplumun tüm kesimleri üzerinde aynı düzeyde ve biçimde olumsuz etki yaratmadığını; yoksulluk, kaynaklara erişim, dışlanma ve yaşam koşulları gibi faktörlerin bazı grupları afetler karşısında daha savunmasız hâle getirdiğini ortaya koymaktadır (Hewitt, 1983; Wisner vd., 2003; Cutter vd., 2003). Yoksulluk, bireylerin ve ailelerin afetlere hazırlanma, afetlerden korunma ve afet sonrası toparlanma kapasitelerini sınırlandırarak kırılganlıklarını artırmaktadır. Bu bağlamda afet sonrasında kişiler ve aileler; barınma, beslenme, sağlık, eğitim ve yeniden geçim sağlama ihtiyaçları arasında tercih yapmak zorunda kalabilmekte, bu durum uzun vadeli toparlanma süreçlerini zorlaştırmaktadır (Hallegatte ve Walsh, 2021; Zeren, 2025). Doğal afetler, yalnızca fiziksel yıkıma yol açan olaylar değil; önceden var olan toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretebilen ve derinleştirebilen toplumsal süreçler olarak da değerlendirilmektedir (Reid, 2013; Cocina-Díaz vd., 2025).

Türkiye'de açıklanan resmi verilere göre 6 Şubat 2023 tarihinde merkez üsleri Pazarcık ve Elbistan olan Mw 7.7 ve Mw 7.6 büyüklüğünde iki deprem meydana gelmiş; depremler Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerini etkilemiştir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023; Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023a). 6 Şubat 2023 depremlerinden etkilenen 11 ilin toplam nüfusu, 2022 yılı verilerine göre 14.013.196 kişidir. Bu nüfus, Türkiye nüfusunun yaklaşık %16,4'üne karşılık gelmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023a). Bu genel veriler yaşanan depremlerin toplumsal boyutunu ve etkilenen nüfusun büyüklüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Temel işgücü piyasası göstergeleri, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) İşgücü İstatistikleri 2021 ve İstatistiklerle Kadın 2022 bültenlerinde görüldüğü üzere, kadınların Türkiye genelinde işgücü piyasasında erkeklere kıyasla dezavantajlı bir konumda bulunduğunu göstermektedir (TÜİK, 2022, 2023). Depremden etkilenen illerin yer aldığı Düzey 2 bölgelerine ilişkin bölge planları ve kalkınma ajansı raporlarında yer alan kadın istihdamı, kadınların işgücüne katılımı ve NEET gençlere ilişkin göstergeler ise bu kırılganlığın bölgesel düzeyde de önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Çukurova Kalkınma Ajansı, 2024; İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2024; Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2023). Deprem sonrası etkilenen bölgede meydana gelen istihdam kaybı, göç, artan bakım yükü ve kamu hizmetlerine erişimde yaşanan zorluklar, zaten kırılgan konumda olan kadınların işgücü piyasasına katılımını daha da zorlaştırmıştır. Afetlerin mevcut sorunları derinleştiren etkisi, eğitimde veya istihdamda yer almayan (NEET) kadınlar açısından da ayrıca önem taşımaktadır. NEET kapsamındaki kadınlar işgücü piyasasının dışında kalmanın ötesinde; bakım sorumlulukları, toplumsal cinsiyet normları, düşük gelir ve

güvencesizlik nedeniyle çok boyutlu bir dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde NEET kadınların istihdama erişimi, bireysel becerilerin ötesinde daha geniş bir sosyal politika sorunu olarak değerlendirilmelidir. Deprem sonrası bölgede işgücü politikalarında mesleki eğitim, beceri geliştirme, girişimcilik desteği, istihdam eşleştirme ve hibe mekanizmaları gibi uygulamalar öne çıkmıştır.

1. KAVRAMSAL VE POLİTİK ÇERÇEVE

NEET kavramı eğitimde, istihdamda veya mesleki/yetiştirme programlarında yer almayan gençleri tanımlamak için kullanılan bir göstergedir (Elder, 2015). Tarihsel süreçte 1980'lerin sonunda İngiltere'nin sosyal politika rejiminde yaşanan değişimlerle birlikte işsizlik yardımlarının dışında kalan 16-18 yaş aralığındaki gençlerin savunmasızlığını tanımlamak için yeni bir gösterge ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1999 yılında İngiltere Sosyal Dışlanma Birimi'nin yayımladığı *Bridging the Gap* (Social Exclusion Unit, 1999) raporuyla NEET tanımlanmış ve bir gösterge olarak kullanımı yaygınlaşmıştır (Eurofound, 2012). 2010 yılında Avrupa İstihdam Komitesi (EMCO) ve Eurostat, Avrupa 2020 Strateji çerçevesinde NEET kavramını standart bir gösterge haline getirmiştir (Mascherini, 2018). NEET ana göstergesi 15-24 yaş grubunu kapsamakta olup eğitimin uzaması ve ekonomik krizin etkileri nedeniyle analizlere sıklıkla 25-29 yaş grubu da dahil edilmekte ve üst sınır değişebilmektedir. NEET kapsamı beş alt grupta değerlendirilmektedir. Bu gruplar;

i) geleneksel anlamda işsiz olanlar,

ii) sağlık sorunu veya bakım sorumluluğu olanlar,

iii) iş aramaktan umudunu kesmiş kişiler,

iv) becerilerine uygun iş veya eğitim fırsatı arayanlar,

v) gönüllü şekilde eğitim veya istihdamda yer almayanlar (Eurofound, 2012).

2015 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde 2016-2030 dönemini kapsayan "insanlar, gezegen ve refah" için takip edilecek amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçları içeren bir eylem planı olarak "Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi" kabul edilmiştir (United Nations, 2015). Türkiye açısından da TÜİK, Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri kapsamında NEET'i "işsiz veya işgücüne dahil olmayan genç nüfus içinde yer alıp aynı zamanda örgün eğitim, yaygın eğitim, çıraklık eğitimi ya da kursa devam etmeyen nüfus'' olarak ifade etmektedir.

NEET kapsamında değerlendirilen gençler arasındaki heterojen yapı, sosyal politika açısından önemlidir. Kavram çoğu zaman eğitimden ya da işgücü piyasasından "kopuş" üzerinden değerlendirilse de kadınlar açısından cinsiyete dayalı iş bölümü ve bakım emeği, bu kategorinin oluşumunu ve sürekliliğini anlamak bakımından belirleyicidir. Lüküslü ve Çelik'in Türkiye'de NEET kapsamındaki kadınlara ilişkin çalışması, bu kategorinin yalnızca okuldan işe geçiş perspektifiyle açıklanamayacağını; geleneksel toplumsal cinsiyet normları, hane içi

emek ve bakım sorumluluklarıyla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir (Lüküslü ve Çelik, 2022). Benzer biçimde Türkiye literatürünü sistematik olarak inceleyen Çakmak ve Yiğit, NEET olma durumunun yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, hanehalkı yapısı, ebeveyn eğitimi, iş deneyimi ve bölgesel farklılıklarla ilişkili olduğunu belirtmektedir (Çakmak ve Yiğit, 2022). Rahmani ve Groot ise NEET göstergesinin eğitim düzeyi, iş deneyimi, sağlık durumu, yoksulluk, bakım emeği, aile yapısı, ebeveyn eğitimi ve yaşanılan çevre gibi çoklu faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Rahmani ve Groot, 2023).

Afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde NEET kapsamında değerlendirilen kadınların durumu daha karmaşık hâle gelmektedir. Doğal afetlerin etkileri yalnızca fiziksel yıkım ve gelir kaybı yaratmamakta; aynı zamanda eğitim sürekliliğini, işgücü piyasasına erişimi, bakım yükünü, ulaşımı ve yerel kurumsal kapasiteyi de etkilemektedir. Deprem bölgesinde yaşayan NEET kapsamındaki kadınlara yönelik istihdam odaklı programlar geniş anlamda sosyal politika zemininde değerlendirilmelidir. NEET kavramı nedenlerden çok sonuçlara vurgu yapmakta ve gençleri "çalışmak ya da eğitim almak istemeyen kişiler" olarak damgalama riski taşımaktadır. NEET olma durumu bireysel eksikliklerden çok yapısal eşitsizlikler ve fırsatlara erişim sorunlarıyla birlikte değerlendirilmelidir (Serracant, 2014).

Türkiye'nin 12. Kalkınma Planı'nda eğitimde veya istihdamda yer almayan gençlerin oranının düşürülmesi ve istihdam oranlarının artırılması hedeflenmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023b). 2018-2023 ve 2024-2028 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgelerinin sosyal politika çerçevesi karşılaştırıldığında, 2018-2023 belgesi genç kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlarını; kadın istihdamı, mesleki beceri geliştirme ve nitelikli istihdam başlıkları altında ele almıştır. Kadınların geleneksel istihdam alanlarıyla sınırlı kalmaması, bilişim ve turizm gibi sektörlerde mesleki eğitimlere katılması, belge/sertifika kazanması ve işveren farkındalığının artırılması gibi çıktılar öngörülmüştür (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2018). 2024-2028 belgesi ise NEET kavramına yer vermekte, "özellikle NEET genç kadınların", insana yakışır iş olanaklarına erişebilmesi için mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları ve danışmanlık faaliyetlerinden daha fazla yararlandırılmasını hedeflemektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). 2024-2028 Belgesi afetlerin kadınlar ile kız çocukları üzerindeki etkilerinin farklılaştığı ve mevcut eşitsizlikleri orta ve uzun vadede derinleştirebildiği kabul etmekte; "afet ve acil durumlar"ı kesişen çalışma alanları arasında saymaktadır. Ancak politikaların sonuç ölçümünün hâlâ ağırlıklı olarak istihdama kalıcı geçişten çok programa katılım ve beceri kazandırma göstergeleri üzerinden ilerlediği söylenebilir.

2. DEPREM BÖLGESİNİN GENEL GÖSTERGELERİ VE DEĞİŞEN KOŞULLAR

Doğal afetlerin etkilerini değerlendirebilmek için bölgenin deprem öncesi durumu ile deprem sonrası durumunun karşılaştırılması üretilecek olan politikalar açısından büyük önem taşımaktadır.

2.1. Bölgenin Deprem Öncesi ve Deprem Sonrası Genel Görünümü

Depremden etkilenen ve on bir ilden oluşan bölge deprem öncesi dönemde yaklaşık 14 milyonluk nüfusuyla toplam nüfusun %16,4'ünü ve 3,8 milyon kişilik istihdamıyla toplam istihdamın %13,3'ünü oluşturmaktaydı. Deprem bölgesinde yer alan Gaziantep, Adana, Kahramanmaraş ve Hatay sanayi ve ihracat kapasitesiyle öne çıkan iller arasında yer almaktaydı. Bölgeden yapılan ihracat 2022'de 21,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bu tutar Türkiye toplam ihracatının %8,6'sına karşılık gelmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023a; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024).

Bölge, deprem öncesinde de kadın istihdamı ve gençlerin işgücü piyasasına geçişi açısından kırılgan bir yapıya sahiptir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü, genç işsizliği, kayıt dışı çalışma, bakım yükleri ve eğitimden istihdama geçişteki kopukluklar, özellikle genç kadın NEET grubunu etkileyen temel yapısal sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Türkiye genelinde deprem öncesi dönemde 15-24 yaş grubundaki gençlerin NEET oranı %24,2, genç kadınlarda bu oran %32,3 düzeyindeyken, örneğin deprem bölgesinde Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan TRC2 Bölgesi'nde 15-24 yaş NEET oranı %48,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu genel göstergeler deprem bölgesinde gençlerin ve özellikle genç kadınların eğitim ve istihdam dışında kalma riskinin deprem öncesinde de yüksek olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2022; Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2023).

Bölgede yaşanan deprem savunmasızlıkları artırmıştır. İşyerlerinin hasar görmesi, üretim faaliyetlerinin durması ya da kapasite kaybına uğraması, kayıtlı ve kayıt dışı çalışanlar açısından iş ve gelir kayıplarına yol açmıştır. Deprem sonrasında sanayi üretimi kayıplarının özellikle Kahramanmaraş ve Hatay'da yoğunlaştığı; Gaziantep, Malatya ve Adıyaman'da da önemli düzeyde üretim kayıplarının yaşandığı tespit edilmiştir. Sanayi işletmelerindeki toplam hasarın yaklaşık 155 milyar TL olduğu; hasar paylarının Kahramanmaraş'ta %38,7, Hatay'da %28,7, Gaziantep'te %13,3, Malatya'da %6,9 ve Adıyaman'da %4,5 düzeyinde gerçekleştiği raporlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

Deprem bölgesinde hasarın bu derece ciddi olması, deprem sonrası toparlanmanın yalnızca fiziksel altyapının yeniden inşasıyla sınırlı olmadığını; üretim kapasitesinin, insan kaynağının ve yerel işgücü piyasasının yeniden güçlendirilmesini de gerektirdiğini göstermektedir. Kadınlar açısından ise hane gelir kaybı, bakım yüklerinin artması, eğitimden kopuş ve güvenli istihdam olanaklarının daralması, eğitimde veya istihdamda yer almama riskini artıran koşullar yaratmıştır. Bu nedenle deprem sonrası istihdam ve beceri geliştirme programlarının, özellikle genç kadınların işgücü piyasasına geçişini destekleyen sosyal politika araçları olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025; Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2025).

2.2. Deprem Bölgesinde NEET Göstergesi Açısından Genel Görünüm

Deprem bölgesi açısından bölgenin göstergeleri özellikle Kalkınma ajansları bölge planlarında yer almaktadır. Bu bağlamda TRC2 Bölge (Diyarbakır, Şanlıurfa) Planı'nda 15-24 yaş NEET oranı %48,2 olarak açıklanmıştır. NEET gençlere yönelik demografik, ekonomik ve eğitim durumunu analiz eden çalışmaların desteklenmesi, iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve dijital teknolojiler, yeşil işler ve geleceğin meslekleri alanında beceri geliştirme programlarının güçlendirilmesi bölge için kalkınma ajansı planlarında ayrıca önerilmektedir (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2023).

Adana ve Mersin illerini kapsayan TR62 Bölge Planı ise 15-29 yaş NEET oranını 2022'de %28,6 olarak açıklamakta ve 2028 yılı için bu oranı %15'e düşürmeyi hedeflemektedir. TR62 bölge planında kadınların işgücüne katılım oranının %38,3'ten %45'e çıkarılması ve kadın işsizlik oranının %17,1'den %15'e düşürülmesi hedeflenmektedir (Çukurova Kalkınma Ajansı, 2024). Adıyaman, Gaziantep ve Kilis illerini kapsayan TRC1 Bölge Planı'nda kadın istihdamının düşüklüğü bölgenin temel kırılganlık alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2024). Bu durum genç kadınların işgücü piyasasına geçişinde yapısal engellerin bulunduğuna işaret etmektedir.

Deprem bölgesinde NEET genç kadın grubu, doğrudan tanımlanmış ve izlenen bir kategori olmaktan çok; kadın istihdamı, genç işsizliği, bakım yükleri, eğitimden kopuş, mesleki beceri eksikliği ve deprem sonrası işgücü kaybı göstergelerinin kesişiminde görünür hale gelmektedir. Bu nedenle NEET kapsamını değerlendirmek için yalnızca NEET oranlarına değil; kadınların işgücüne katılımı, genç işsizliği, mesleki eğitim olanakları, bakım hizmetleri, sosyal destek mekanizmaları ve istihdama geçiş programları gibi göstergelere birlikte bakılmalıdır.

3. DOĞAL AFET SONRASI NEET KAPSAMINDAKİ KADINLARA YÖNELİK İŞGÜCÜ POLİTİKALARI

İşgücü piyasasına yönelik politikalar içinde önemli bir yere sahip olan NEET odaklı müdahaleler özellikle deprem bölgesinde yeniden yapılanma ve toplumsal yaşamın normale dönüşünün hızlanması açısından önem taşımaktadır.

3.1. Deprem Bölgesinde İşgücü Piyasası Programlarının Genel Görünümü

Deprem bölgesinde yer alan on bir ilde kadınların ve gençlerin istihdama katılımını desteklemeye yönelik programlar merkezi kamu kurumları, kalkınma ajansları, belediyeler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektörün iş birlikleri aracılığıyla yürütülmektedir. Yürütülen programlarda doğrudan NEET genç kadınlara odaklanan sınırlı sayıdaki müdahalenin yanı sıra kadın istihdamı, genç istihdamı, girişimcilik, mesleki

eğitim, kooperatifçilik, sosyal uyum ve ekonomik güçlenme başlıkları altında NEET kadınları dolaylı biçimde kapsayan daha geniş uygulamalar da bulunmaktadır.

Tablo 1'de yalnızca çalışma kapsamına alınan 11 deprem ili içinde yürütülen veya bu illerle ilişkilendirilebilen seçili programlar gösterilmiştir. Bazı programlar ulusal ölçekte ya da daha geniş bir bölgesel kapsamda uygulanmakla birlikte tabloda, bu çalışmada yer verilen deprem bölgesi illeri dikkate alınmıştır.

Tablo 1. Deprem Bölgesi İllerinde Yürütülen Programlar, Yürütücüler ve Uygulama İlleri

Program	**Yürütücü ve Ortaklar**	**Kapsamdaki Afet Bölgesi İlleri**	**Hedef Grup / Kapsam**	**Program Amacı**
Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi (2022-2024), (2025-2027)	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, UNDP, Sabancı Vakfı	Ulusal ölçekli; çalışma kapsamındaki illerde yerel uygulama ve paydaş faaliyetleriyle ilişkilendirilebilir	1. fazda 18-29 yaş NEET genç kadınlar; 2. fazda 18-35 yaş NEET genç kadınlar	Güçlenme, mesleki eğitim, istihdama geçiş
NEET PRO (2022-)	İŞKUR, Avrupa Birliği IPA II desteği, hibe faydalanıcısı kuruluşlar	Hibe projelerinin yürütüldüğü deprem bölgesi illeri	15-29 yaş arası eğitimde ve istihdamda olmayan gençler	Mesleki eğitim, aktif işgücü programı, hibe destekli uygulamalar
SEECO Projesi (2021-)	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Avrupa Birliği, Dünya Bankası, kalkınma ajansları, belediyeler, STK'lar	Adana, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Hatay, Osmaniye, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Şanlıurfa	Mülteciler ve ev sahibi topluluklar; kadınlar ve gençler	Sosyal girişimcilik, geçim kaynakları, sosyal uyum
H.O.P.E in Action Projesi (2025-2026)	UNDP Türkiye, İsveç Hükümeti finansmanı	Depremden etkilenen iller; çalışma kapsamındaki illerle ilişkilidir	Kadınlar, kadın liderliğindeki işletmeler	Ekonomik güçlenme, mesleki beceri, kadın istihdamı
Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi (2021-2024)	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AB IPA II	Ulusal ölçekli; çalışma kapsamındaki illerdeki kadın kooperatifleriyle ilişkilendirilebilir	Kadın kooperatifleri, kadın üreticiler	Kooperatifçilik, girişimcilik, üretim desteği

Program	Yürütücü ve Ortaklar	Kapsamdaki Afet Bölgesi İlleri	Hedef Grup / Kapsam	Program Amacı
Kadın Girişimci Kredi Paketi (2021-)	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Halkbank	Ulusal ölçekli; çalışma kapsamındaki illerdeki kadın girişimciler yararlanabilir	Kadın girişimciler / en az yarısı kadın olan işletmeler	Finansman, girişimcilik desteği
Kadın girişimciliği ve kadın istihdamı destekleri	Kalkınma ajansları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Çalışma kapsamındaki illeri kapsayan kalkınma ajansı bölgeleri	Kadınlar, kadın girişimciler	Girişimcilik, hibe, teknik destek
SoGreen Projesi (2024- 2031)	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dünya Bankası	81 il; çalışma kapsamındaki deprem bölgesi illeri dahil	Kadınlar, gençler ve kırılgan gruplar	Yeşil geçim kaynakları, istihdam, girişimcilik, altyapı
İşPozitif Platformu (2024-)	İŞKUR, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Ulusal ölçekli; çalışma kapsamındaki illerdeki kadın iş arayanlar ve işverenler yararlanabilir	Kadınlar, işverenler, iş arayan kadınlar	Kadın istihdamı, işveren desteği, işe yönlendirme
Toplum Yararına Programlar / TYP	İŞKUR, kamu kurumları	Afet ve acil durum bölgeleri; çalışma kapsamındaki deprem illeri dahil	İşsizler, özel politika gerektiren gruplar	Geçici gelir desteği, çalışma deneyimi
Üretim Sürecine Katılım Programı / ÜSKAP (2025-)	İŞKUR	Hatay	18-35 yaş arası iş arayanlar	İşbaşı öğrenme, üretim sürecine katılım
WomenUP (2021- 2024)	SGK, AB ve Türkiye Cumhuriyeti iş birliği	Kahramanmaraş, Şanlıurfa	Kadın işverenler ve ilave istihdam edilen kadın çalışanlar	Kayıtlı kadın istihdamı, finansal destek

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024), Avrupa Birliği Başkanlığı (2022a, 2022b, 2021–2024), Çukurova Kalkınma Ajansı (2024), Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (2025), Halkbank (t.y.), İpekyolu Kalkınma Ajansı (2024), İŞKUR (t.y.-a, t.y.-b, t.y.-c), Karacadağ Kalkınma Ajansı (2023), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(t.y.-a, 2024), SEECO (t.y.), UNDP Türkiye (2022-2026, 2025-2026) ve World Bank (2024) kaynaklarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi ve NEET PRO, NEET kategorisini açık biçimde kullanan başlıca programlar olarak öne çıkarken; SEECO, H.O.P.E in Action, SoGreen, İşPozitif, TYP, ÜSKAP, WomenUP ve kadın girişimciliği destekleri, NEET kapsamında yer alan genç kadınları dolaylı biçimde kapsayabilecek programlar olarak değerlendirilebilir. Deprem bölgesinde yerel yönetimlerin de kendi kurumsal kapasiteleri ve yerel ihtiyaçlar doğrultusunda kadınlara ve gençlere yönelik mesleki eğitim, beceri geliştirme, işverenlerle buluşturma toplantıları, kadın girişimciliği destekleri ve kadın kooperatiflerine yönelik faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Bu faaliyetler genellikle belediyelerin meslek edindirme merkezleri, kadın yaşam merkezleri, sosyal hizmet birimleri veya ilgili yerel paydaşlarla kurduğu iş birlikleri üzerinden şekillenmektedir. Ancak bu uygulamalar doğrudan NEET genç kadın kategorisiyle tanımlanmamakta; daha çok kadın istihdamı, genç istihdamı, mesleki beceri kazandırma ve yerel ekonomik güçlenme başlıkları altında yürütülmektedir. Benzer biçimde, yerelde kurulmuş ve ilgili desteklere erişebilen kadın kooperatifleri, kadınların üretime katılımını, gelir getirici faaliyetlere erişimini ve yerel ekonomik toparlanma süreçlerine dâhil olmasını destekleyen önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu destekler özellikle dikiş, gıda üretimi, el emeği ürünleri, tarımsal üretim ve yerel pazarlara erişim gibi alanlarda kadınların ekonomik hayata katılımını güçlendirmektedir. Ancak yerel yönetim faaliyetlerinde olduğu gibi kooperatif desteklerinde de genç kadın NEET grubuna ilişkin ayrı bir hedefleme ya da izleme göstergesi genellikle bulunmamaktadır. Bu durum, söz konusu yerel müdahalelerin NEET kadınlara ne ölçüde ulaştığını değerlendirmeyi sınırlamaktadır.

3.2. Deprem Bölgesinde İşgücü Piyasası Programlarının Değerlendirilmesi

Deprem bölgesinde NEET kapsamındaki kadınlara doğrudan ya da dolaylı biçimde temas eden işgücü programları genel olarak mesleki eğitim ve beceri geliştirme alanlarında yoğunlaşmaktadır. Özellikle yerel yönetimler, İŞKUR, kalkınma ajansları ve uluslararası kuruluşlar iş birliğinde yürütülen programlar kadınların ve gençlerin işgücü piyasasına geçişini kolaylaştırmak amacıyla sertifikalı eğitim, beceri geliştirme ve bazı örneklerde işverenlerle bağlantı kurma mekanizmalarını içermektedir. Mesleki eğitimin NEET kapsamındaki genç kadınlar açısından etkili olabilmesi, yalnızca kurs verilmesine değil, eğitimin işgücü piyasasıyla bağının kurulmasına bağlıdır. Eğitim sonrası işverenlerle buluşturma, organize sanayi bölgelerine yönlendirme, mentorluk ve işe yerleştirme destekleri eğitimin istihdama dönüşmesini kolaylaştıran temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

İŞKUR'un NEET PRO, İşPozitif, TYP ve ÜSKAP gibi programları eğitim ve istihdam arasında köprü kurma potansiyeline sahiptir. NEET PRO doğrudan 15-29 yaş arası eğitimde veya istihdamda olmayan tüm gençlere

yönelirken, ÜSKAP gibi programlar belirli yaş aralıklarında iş arayanların üretim sürecinde beceri kazanmasını hedeflemektedir.

NEET genç kadınları kapsayabilecek girişimcilik, hibe ve kooperatifçilik destekleri diğer önemli uygulamalar olarak değerlendirilebilir. Kadın girişimci kredileri, KOOP-DES, KOSGEB destekleri, kalkınma ajanslarının kadın girişimciliği destekleri, finansman destekleri, kadın çiftçi ve kadın girişimci destekleri ile kadın kooperatiflerine yönelik programlar bu alanda öne çıkmaktadır. Bu programlar, kadınların istihdamını yalnızca ücretli çalışma üzerinden değil, üretim, yerel pazarlar, e-ticaret ve kooperatifleşme üzerinden de desteklemektedir. Ancak bu programlarda genç kadın NEET grubunun ayrı bir hedef grup olarak izlenmemesi, programların bu kişilere ne ölçüde ulaştığını değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Sosyal uyum ve ekonomik güçlenme programları NEET kapsamındaki genç kadınlar açısından önem taşıyan diğer uygulama alanlarıdır. Bu bağlamda SEECO ve H.O.P.E in Action programları öne çıkmaktadır. SEECO, geçici koruma altındaki kişiler ve ev sahibi topluluklar için kadın ve gençlerin geçim kaynaklarını iyileştirmeyi ve sosyal uyumu güçlendirmeyi hedeflemektedir. H.O.P.E in Action ise depremden etkilenen bölgelerde kadınların ekonomik güçlenmesini, kadın liderliğindeki işletmelerin desteklenmesini ve kadın istihdamının teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Bu programlarda deprem sonrası toparlanma yalnızca istihdam yaratma meselesi olarak değil, sosyal uyum, ekonomik dayanıklılık ve yerel kalkınma bağlamında ele alınmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

NEET statüsü, yalnızca işsizliği değil, gençlerin eğitimden ve işgücü piyasasından farklı biçimlerde uzak kalma durumlarını da kapsadığından geniş ve kırılgan bir risk kategorisi olarak değerlendirilebilir. Gençlik döneminde eğitimden ve işgücü piyasasından uzak kalmanın, "yara izi etkisi" (*scarring effect*) meydana getirerek kişilerin gelecekteki istihdam olanaklarını, kazanç düzeylerini, iş niteliğini ve mesleki beklentilerini olumsuz etkileyebileceği ifade edilmektedir (Mühlböck vd., 2022). NEET statüsü tekil ve homojen bir deneyime değil, farklı nedenlerle eğitim ve istihdam dışında kalan gençleri kapsayan heterojen bir yapıya işaret etmektedir (Mascherini, 2018). Bu nedenle NEET kadınlara yönelik politikalar, yalnızca bireysel beceri eksikliklerine değil, bakım sorumlulukları, toplumsal cinsiyet normları ve bölgesel eşitsizlikler gibi yapısal dinamiklere de odaklanmalıdır.

Çalışma kapsamında incelenen seçili programlar değerlendirildiğinde uluslararası kuruluşların, kalkınma ajanslarının ve yerel yönetimlerin iş birlikleri daha görünür hale gelirken, kadın kooperatifleri, mesleki eğitimler, sosyal girişimcilik ve hibe destekleri ise hedefli ancak sınırlı etkili müdahale alanları olarak öne çıkmaktadır. Bu farklılaşma, illerin ekonomik yapıları, depremden etkilenme düzeyleri, yerel kurumsal kapasite ve uluslararası

finansman desteklerine erişim farklarıyla açıklanabilir. Genel olarak NEET kapsamlı program alanı geniş fakat parçalıdır. Bölgede mesleki eğitim, istihdam eşleştirme, girişimcilik, hibe, kooperatifçilik, sosyal uyum ve ekonomik güçlenme eksenlerinde çok sayıda müdahale bulunduğu görülmektedir. Ancak genç kadın NEET grubunu sistematik biçimde tanımlayan, program çıktılarında bu grubu ayrı izleyen ve eğitimden istihdama geçiş sonuçlarını ölçen bütünlüklü bir çerçeve sınırlıdır. Özellikle yürütülen programların il, yaş, cinsiyet ve NEET statüsü temelinde izlenmesi, programların eğitimden istihdama geçiş sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Mikro kredi ve benzeri finansman uygulamaları, yoksullukla mücadelede ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına erişimini desteklemede önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir (Kumar, 2016'dan aktaran Demir ve Sezgin, 2018; Ateş ve Öğütoğulları, 2012'den aktaran Demir ve Sezgin, 2018). Mikro kredi, tabloda ayrı bir program başlığı olarak yer almamakla birlikte, kadın girişimciliği, hibe, kredi ve kooperatifçilik destekleriyle birlikte kadınların ekonomik güçlenmesine yönelik finansman araçları bağlamında tartışılabilir. Ancak bu araçlar tek başına yeterli görülmemeli; bakım yükü, güvenli istihdam, sosyal koruma, mesleki beceri, pazara erişim ve gelir güvencesi gibi yapısal koşullarla birlikte değerlendirilmelidir. Kadın kooperatifleri, yerel kalkınma açısından yalnızca ticari kâr üretmeye değil, kadınların üretime katılımını, dayanışma ağlarını ve yerel ekonomik toparlanmayı desteklemeye de katkı sunmaktadır. Kadın kooperatiflerinde mevzuatın kolaylaştırılması ve yasal zorlukların giderilmesi, kooperatiflerin sürdürülebilirliği açısından kritik görülmektedir (Duguid vd., 2015). Tüm bunlar değerlendirildiğinde, genç kadınlar açısından bütüncül sosyal politikalar afetin etkileriyle birlikte daha da önem kazanmaktadır. Jane Jacobs'a göre kentler, çok sayıda değişkenin karşılıklı ilişki içinde işlediği karmaşık sistemlerdir; bu nedenle kent sorunları tekil, mekanik ya da parçalı çözümlerle ele alınamaz (Jacobs, 1961). Bu doğrultuda, parçalı müdahaleler yerine sosyal yardımların, konut politikalarının, istihdam desteklerinin, bakım hizmetlerinin ve kentsel hizmetlerin koordineli biçimde tasarlanması; kadın istihdamına yönelik sosyal politikalarda bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2023). *06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan (Kahramanmaraş) Mw: 7.7–Mw: 7.6 depremleri raporu*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2018). *Kadının güçlenmesi strateji belgesi ve eylem planı 2018–2023*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *Kadının güçlenmesi strateji belgesi ve eylem planı 2024–2028*. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022a). *Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi (WOMENCOOP)*. https://ab.gov.tr/kadinlarin-kooperatifler-yoluyla-guclendirilmesi-womencoop-_53206.html

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022b). *Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlere yönelik işgücü piyasası destek programı (NEET PRO)*. https://ab.gov.tr/ne-egitimde-ne-istihdamda-olan-genclere-yonelik-isgucu-piyasasi-destek-programi-neet-pro-_53207.html

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021–2024). *Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi (WOMEN-UP)*. https://ab.gov.tr/kayitli-kadin-istihdaminin-desteklenmesi-women-up-_53390.html

Cocina-Díaz, V., Dema-Moreno, S., & Llorente-Marrón, M. (2025). Gender inequalities in contexts of disasters of natural origin: A systematic review. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences, 14*(2), 83–112. https://doi.org/10.17583/rimcis.14808

Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly, 84*(2), 242–261. https://doi.org/10.1111/1540-6237.8402002

Çakmak, B. Y., & Yiğit, B. (2022). Türkiye'de ne eğitimde ne istihdamda yer almayan genç (NEET) olmak: Sistematik literatür analizi. A. Özdemir (Ed.), *Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri seçme yazılar-VI* içinde (ss. 149–165). Değişim.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025). *Ulusal istihdam stratejisi 2025–2028*. https://www.csgb.gov.tr/Media/y1vlqieo/ulusal-istihdam-stratejisi-2025-2028-1.pdf

Çukurova Kalkınma Ajansı. (2024). *TR62 Çukurova Bölge Planı 2024–2028*. https://www.cka.org.tr/uploads/pages_v/2024-2028-cbp-130625.pdf

Demir, Ö., & Sezgin, E. (2018). Yoksulluğun finansal boyutu ve yoksullukla mücadele ekonomisi. G. Cerev ve B. Yenihan (Ed.), *Yoksulluk: Farklı boyutlarıyla* içinde (ss. 63–82). Dora Basım-Yayın.

Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2025). *2024–2028 TR63 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı*. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı.

Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). *Türkiye'de kadın kooperatiflerinin mevcut durumu*. Dünya Bankası.

Elder, S. (2015). *What does NEETs mean and why is the concept so easily misinterpreted?* (Technical Brief No. 1). International Labour Office.

Eurofound. (2012). *NEETs: Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Publications Office of the European Union.

Halkbank. (t.y.). *Kadın girişimci kredisi*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://www.halkbank.com.tr/tr/ureten-kadinlar/kadin-girisimci-kredileri/kadin-girisimci-kredisi

Hallegatte, S., & Walsh, B. (2021). Natural disasters, poverty and inequality: New metrics for fairer policies. É. Laurent ve K. Zwickl (Ed.), *The Routledge handbook of the political economy of the environment* içinde (ss. 111–131). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780367814533-10

Hewitt, K. (Ed.). (1983). *Interpretations of calamity from the viewpoint of human ecology*. Allen & Unwin.

İpekyolu Kalkınma Ajansı. (2024). *TRC1 Düzey II Bölgesi 2024–2028 Bölge Planı*. https://ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/trc1-duzey-ii-bolgesi-2024-2028-bolge-plani.pdf

İstanbul Teknik Üniversitesi. (2023). *6 Şubat 2023 04.17 Mw 7,8 Kahramanmaraş (Pazarcık, Türkoğlu), Hatay (Kırıkhan) ve 13.24 Mw 7,7 Kahramanmaraş (Elbistan/Nurhak-Çardak) depremleri: Nihai rapor*. İstanbul Teknik Üniversitesi. https://haberler.itu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/2023_itu_subat_2023_deprem_son_raporu.pdf?sfvrsn=1583fe76_2

İŞKUR. (t.y.-a). *İşPozitif*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://ispozitif.iskur.gov.tr/

İŞKUR. (t.y.-b). *Toplum yararına programlar (TYP)*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/toplum-yararina-programlar-typ/

İŞKUR. (t.y.-c). *Üretim sürecine katılım programı*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://ekutuphane.csgb.gov.tr/Media/4dbdqpp3/126.pdf

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.

Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2023). *TRC2 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı 2024–2028*. https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/XG6P72EH_trc2_bolge_plani_2024_2028_2.pdf

Lüküslü, D., & Çelik, K. (2022). Gendering the NEET category: Young NEET women in Turkey. *Turkish Studies, 23*(2), 200–222. https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1882861

Mascherini, M. (2018). Origins and future of the concept of NEETs in the European policy agenda. J. O'Reilly, J. Leschke, R. Ortlieb, M. Seeleib-Kaiser, ve P. Villa (Ed.), *Youth labor in transition: Inequalities, mobility, and policies in Europe* içinde (ss. 503–529). Oxford University Press.

Mühlböck, M., Kalleitner, F., Steiber, N., & Kittel, B. (2022). Scarring dreams? Young people's vocational aspirations and expectations during and after unemployment. *Social Inclusion, 10*(2), 252–264. https://doi.org/10.17645/si.v10i2.5162

Rahmani, H., & Groot, W. (2023). Risk factors of being a youth not in education, employment or training (NEET): A scoping review. *International Journal of Educational Research, 120*, 102198. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2023.102198

Reid, M. (2013). Disasters and social inequalities. *Sociology Compass, 7*(11), 984–997. https://doi.org/10.1111/soc4.12080

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (t.y.-a). *Türkiye Sosyal Kapsayıcı Yeşil Geçiş Projesi (SoGreen)*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/uluslararasi-projeler/01179b

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). *Bölgesel gelişme ulusal stratejisi 2024–2028*. https://baka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/bolgeselgelismeulusalstratejisi20242028.pdf

SEECO. (t.y.). *Sosyal Girişimcilik, Güçlendirme ve Uyum Projesi*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://seeco.org.tr/

Serracant, P. (2014). A brute indicator for a NEET case: Genesis and evolution of a problematic concept and results from an alternative indicator. *Social Indicators Research, 117*, 401–419. https://doi.org/10.1007/s11205-013-0352-5

Social Exclusion Unit. (1999). *Bridging the gap: New opportunities for 16–18 year olds not in education, employment or training*. The Stationery Office.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023a). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023b). *On ikinci kalkınma planı (2024–2028)*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri yeniden imar ve gelişme raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/02/Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Yeniden-Imar-ve-Gelisme-Raporu-1.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri tanımları*. Erişim tarihi: 2 Haziran 2026, https://veriportali.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İşgücü istatistikleri, 2021*. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/45645

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *İstatistiklerle kadın, 2022*. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/49668

Türkiye Socially Inclusive Green Transition Project. (2024–2031). *Türkiye Socially Inclusive Green Transition Project*. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099031124170520652/pdf/BOSIB-226380b4-31cb-4005-a10e-e795d7a06b0d.pdf

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (A/RES/70/1). United Nations General Assembly.

UN Women. (2023). *UN Women brief on earthquakes in Türkiye: Impacts and priorities for women and girls*. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-03/UN%20Women%20Brief%20on%20Earthquake%20in%20Turkiye%20Gendered%20impacts%20and%20response_0.pdf

UNDP Türkiye. (2022–2026). *Geleceğini Kuran Genç Kadınlar*. https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/gelecegini-kuran-genc-kadinlar

UNDP Türkiye. (2025–2026). *Kadınların Güçlenmesi için Fırsatlar Projesi / H.O.P.E. in Action*. https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/kadinlarin-guclenmesi-icin-firsatlar-projesi

Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., & Davis, I. (2003). *At risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters* (2. baskı). Routledge.

World Bank. (2024, March 29). *World Bank to support women, youth-owned small businesses and industry adapt to green transition in Türkiye*. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/03/29/world-bank-to-support-women-youth-owned-small-businesses-and-industry-adapt-to-green-transition-in-turkiye

Zeren, H. (2025). Ekonomik eşitsizlik ve afet kayıpları: Yoksulluk-afet döngüsünün analizi. *Journal of Original Studies, 6*(1), e3000. https://doi.org/10.47243/jos.3000

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇALIŞMA YAŞAMINA ETKİLERİ

Prof. Dr. Özgür TOPKAYA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, ÇEEİ Bölümü, ozgurtopkaya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8278-2637

Özet

Çalışmada betimsel analiz yöntemiyle iklim değişikliğinin çalışma yaşamına etkileri konusu ortaya konmaktadır. İklim değişikliği çalışma hayatıyla doğrudan ilgili birçok soruna sebep olmaktadır. Yüksek sıcaklıklar, ultraviyole radyasyon, aşırı hava olayları, işyeri hava kirliliği, vektör kaynaklı hastalıklar ve pestisitler bu sorunlar arasındadır. Uluslararası Çalışma Örgüt (UÇÖ), iklim değişikliğinin özellikle yoksul, kayıt dışı çalışanları, mevsimlik ve göçmen işçiler ile mikro ve küçük ölçekli işletmeleri etkileyeceğini belirtmektedir. Geleneksel mekanizmalar, iklim değişikliğiyle ilgili şokların neden olduğu kayıpları belirli bir ölçüde çözmek veya hafifletmek için elverişlidir. Ancak, sosyal koruma vb. gibi bu tür mekanizmalar büyük bir şok durumunda yeterli veya sürdürülebilir olmayabilir. İklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek için ekonomik modeller sürdürülebilirlik kapsamında daha döngüsel bir modele dönüşmekte ve işçiler ve işçi örgütleri 'iklim adaleti' talep etmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini hafifleten sektörlerde nitelikli işlerin yaratılmasını desteklemek, yüksek karbonlu sektörlerden düşük karbonlu sektörlere işçi transferini sağlamak, güvenli ve sağlıklı iş yerleri gibi dayanıklılık önlemlerini uyarlamak, tazminat gelirini ortadan kaldırmak ve istihdamı azaltmak, sosyal korumayı teşvik etmek ve sendikalarla diyalog kurmak ye almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Döngüsel Ekonomi, İş Yaşamı, Sosyal Koruma, Adil Geçiş

EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON WORK-LIFE

Prof. Dr. Özgür TOPKAYA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, ÇEEİ Bölümü, ozgurtopkaya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8278-2637

Abstract

This paper uses descriptive analysis to reveal the problem of climate change on work-life. Climate change causes several problems which are directly related to work-life. High temperatures, ultraviolet radiation, extreme weather events, workplace air pollution, vector related illnesses and pesticides are among the problems. International Labour Organization (ILO) expresses that climate change is expected to affect employment particularly poor, informal workers, seasonal and migrant workers, and micro and small-scale businesses. Traditional mechanisms are valid to solve or relieve the losses caused by climate change related shocks to a certain extent. However, these mechanisms like social protection cannot be enough or sustainable in cases of a great schock. To combat adverse effects of climate change economic models are transforming into a more circular pattern in the scope of sustainability and workers and worker organizations demand climate justice. Supporting the creation of decent quality jobs in sectors that mitigate climate change, transfer of workers from high carbon sectors to low carbon sectors, adapting resilience measures such as safe and healthy workplaces, compensation income eradication and reduced employment and encouraging social protection and dialogue with trade unions are among the ways that can decrease negative effects of climate change.

Key Words: Climate Change, Circular Economy, Work-life, Social Protection, Just transition

INTRODUCTION

Socio-economic life is threatened by climate change problem. Climate change is considered one of the most significant problems of mankind. The primary cause of climate change is the lack of a sufficiently ecologically oriented mindset within the context of increasing population, industrialization, and developing technology, or the inadequacy of implementing plans and programs to prevent climate change. The acceleration of anthropogenic activities has led to undesirable climate anomalies. CO2 emissions have increasingly exceeded normal levels, leading to a critical greenhouse effect (Özdemir et al. , 2020). Due to global climate change, there has been a continuous and significant increase in the number of large-scale natural disasters. These are called “catastrophic” hydro-meteorological disasters since 1980. 91% of major natural disasters worldwide are caused by atmospheric conditions. Hydro-meteorological disasters cause the deaths of more than 300 thousand people worldwide each year, seriously affect 325 million people, and cause economic losses of 125 billion US dollars. In Europe, severe weather and climate conditions such as floods, storms, droughts, and heat waves are directly responsible for 64% of disasters since 1980. The annual average number of events resulting from weather and climate conditions in Europe and causing disasters has doubled in the 1990s compared to the previous decade, while the number of non-climate-related disasters such as earthquakes has remained the same (AFAD, 2024).

The importance of climate conditions for the continuation of life in natural ecosystems is widely recognized. The fact that people are negatively affected by climate changes despite having access to modern technology serves as a reminder of many things. The recent hurricanes Irma, Harvey, and Maria, which are considered outcomes of climatic anomalies, have provided insight into the damage that climatic events can inflict. It is reported that these three hurricanes alone caused numerous deaths and over $200 billion in financial losses. Furthermore, it has been noted that zoonotic diseases have increased in recent years, and climate change is among the primary causes. While the effects of climatic anomalies are not always as devastating and short-lived, it is thought that they can have more striking long-term consequences. In fact, these considerations have led to differing paradigmatic views on climate change. At this point, in recent years, the use of the term "climate crisis" instead of the term climate change has come to the fore (Özdemir et al. , 2020).

Work life is one of the many areas that climate change affect negatively. Employee wellbeing is affected negatively due to extreme changes in the weather. Some weather events even demolish the place of work in the form of floods. Climate change as a social risk factor with specific characteristics that goes beyond the individual prevention mechanism. Climate change related risks affect people’s living and working environment, their employment and economic security, their health and their welfare in general. Not only low-income populations

are vulnerable but also middle income and high-income populations are also vulnerable to climate change related risks as well (Gugushvili & Otto, 2023). This article discusses climate change problem and then its affects on work-life. Moreover, good practice implementations to mitigate the problem of climate change are stressed.

1. CLIMATE CHANGE

Past debates about climate change were about whether climate change existed seem to be disappeared. Studies about the existence of climate change date back to 1988. The Intergovernmental Panel for Climate Change (IPCC) has revealed, because of its intensive studies since 1988, that change exists and is caused by humans (IPCC, 1990; IPCC, 1995; IPCC, 2001; IPCC, 2007; IPPC, 2022) (Ekmekçi, 2008).

Fore and most important problematic area of climate change is health risks. Conducted studies put forward that 1 celcius degrees increase in temperatures caused fatality increase by 2,2 % related to mental health and morbidity by %0,9. Older aged individuals are more vulnerable to health risk since they are apt to cold-hot weather interaction more likely. Particularly children, pregnant, bedridden, mental retardates and people living in the developing and less developed countries are under the health risks (Yıldız, 2025). Climate change causes extreme weather events, heat, sea level rise, air pollution, pathogens/vector distribution change, ecological change, water scarcity and reduced food production. Under these risks several vulnerability factors arise namely demographic, geographical, biological factors and health status, sociopolitical, socioeconomic, health systems capacity, gender and equity. Moreover, people and communities, health workforce, infrastructure, energy systems, water systems, food systems and health systems are exposed to these risks (World Health Organization-WHO, 2023). Climate is defined as average levels of weather conditions in an area for the three decades period by World Meteorological Organization (WMO) (IPCC, 2007; Pittock, 2005; Thorpe, 2005, Kılıç, 2009). To combat global climate change Kyoto Protocol in 1997 and Paris Agreement in 2015 were signed to decrease the emissions of greenhouse gases (Aşık & Yayla, 2025).

Immigration is one of the impacts that climate change causes. Pull and push factors balance change in a region when a climate shock occurs. People must leave their homes and move to other regions in their countries or abroad. Based on estimations in 2021, 38 million people were displaced domestically due to climate change. 23.7 million of them change their residences due to natural disasters. Of the total displacement caused by disasters, 1.4 million were due to geophysical causes (earthquakes, volcanic eruptions, landslides), and 22.3 million were due to weather-related causes. Weather-related displacements include 11.5 million due to storms, 10.1 million due to floods, 451,000 due to forest fires, 240,000 due to drought, 37,000 due to landslides, and 20,000 due to extreme heat (Özvar, 2025).

Literature differentiates between the acute and chronic physical risks related to climate change. Acute ones are those that are event based and cause short term extreme weather events as in the cases of floods, hurricanes, wildfires, heatwaves and droughts. These weather events occur suddenly and usually cause severe impacts on nations and economies. As the global temperature rises, added to atmospheric and hydrological patterns shift, intensity of acute events increases as well. On the other hand, chronic climate risks are associated with longer-term shifts in climate patterns, as in the case of steadily increasing global temperatures, sea level rises, and changes in the humidity patterns. These risks would take decades to unfold and cause persistent environmental and economic damage. Higher average temperatures and altered rainfall patterns are among the chronic risk factors, and they cause disruption of ecosystems, agricultural output and human health in the long term (International Chamber of Commerce, 2024).

Figure 1: Number of Affected People and Weather Related Event

Source: International Chamber of Commerce, 2024:11.

Figure 1 represents weather-related events around the world and the number of people affected. Based on the data of the International Chamber of Commerce 657 million people are affected by the extreme weather events in America Region. The most common type of weather event is cyclone for the other High-Income Countries and drought for the Latin America and Caribbean. Moreover, one of the world's wealthiest regions, Europe and Central Asia, is also under the risk of climate change. Based on the data 155 million people, 31% of the total population of the region is exposed to climate change. The most common weather event for this region is drought. East Asia and the Pacific region has 1,308 million people at risk of climate change. Most common type of weather event is heat. These people represent 63% of total population. World's poorest region Sub-Saharan Africa has 471

million people at risk of climate change. Most common weather event is drought. Based on the estimates 87% percent of world population is at risk of climate change.

Heat is one of the extreme weather events around the world and it is caused by humans in addition to natural effects. The idea that human activities can alter the climate dates back nearly two centuries when Industrial Revolution began. The data on industrialization and its effect on climate has prompted a more comprehensive approach. With industrialization the issue of climate change has gained a new dimension since the mid-19th century, encompassing not only natural but also anthropogenic impact. The Industrial Revolution, just as it has a bearing on many economic, political, and social issues, also raises the issue of climate change. The transformation it brought in the human-environment relationship is examined through the lens of changes in resource and energy use. During this period, the intense migration of the population to cities, the emergence of new manufacturing industries, the advanced transportation network, and technological innovations increased the need for resources and energy. Significant increases in fossil fuel use, land use changes, and deforestation, among other activities that impact climate change, have become prominent. Therefore, in addition to natural impacts related to climate change, such as volcanic eruptions, changes in solar energy, and changes in the Earth's orbit and rotation, greenhouse gas emissions resulting from human activities are also considered (Özvar, 2025). Based of the estimations of January 2025, temperatures were above average across the world in January 2025. World temperatures average increased 1.33 Celsius degrees above average of 20th century baseline which was 12.0 Celcius degrees. (National Oceanic and Atmospheric Administration, 2025).

Figure 2: World Temperatures 1880-1884 and 2015-2019 Period

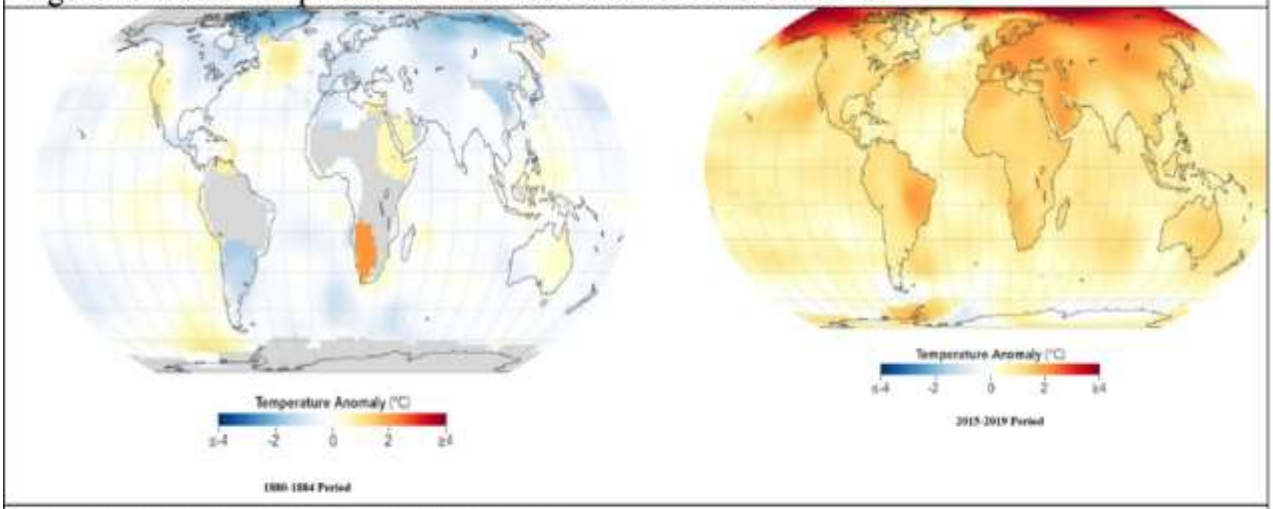

Source: Earth Observatory, NASA, 2025

Based on NASA estimates temperature of Earth has increased by at least 1.1. Celsius since 1880 and majority of the temperature rise occurred since 1975 at a rate of roughly 0.20 Celcius Degrees per decade. The maps refer to the increase of temperature as anomaly due to the reason that NASA has established a connection between temperature rise and industrialization since 1880. Although mass production began in the 1800s the maps show that its effect was seen in the 1880s (Earth Observatory, NASA, 2025).

Sea level changes or in other words sea level rise is another problematic area related to climate change. This problem mainly occurs due to changes in the amount of ocean water, changes in the ocean floor, shifts in Earth's gravity or rotation and the rising or sinking of land over the years. In recent years melt down of glaciers and large ice sheets on land add more water to the ocean. Sea level rise mainly poses substantial threats to coastal societies around the world (United Nations Climate Change, 2025:7, Oppenheimer et al., 2019). Sea level rise is mild with rates of less than 5 mm per year. While Baltic and along the West Coast of Canada sea level rise drops, high rates of sea level rise with rise rates of 10mm or above per year are found in the Pacific, in the United States along the coast of the Gulf Coast, on the West Coast of India, in Japan, in Thailand and in Australia. The mean rate of sea level rise is 1.4 mm per year (Voortman & Vos, 2025).

Air Pollution can be described as pollution of air that is breathed indoors and outdoors by any chemical, physical or biological factor that potentially risk human and ecosystem well being. These are classified as particulate matter, fine particulate matter, sulfur dioxide, nitrogen dioxide, ozone and carbon monoxide (Çağlayan&Yavuz, 2022). It is estimated that over 60 people (per 100.000 people) people died because of air pollution in 2017. It was estimated over 110 people (per 100.000 people) in 1990s (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Korea, 2021).

Pathogens/Vector Distribution is another problematic area. Vectors are insects such as fleas, ticks and various kinds of mosquitoes that carry and spread illnesses. Weather conditions affect growth and number of these creatures to a greater extent each year. Not only the weather conditions but also the land use, socioeconomic and cultural factors, pest control, access to health care, human responses to disease risks caused by vectors affect vector borne diseases. When climate change occurs, vectors and pathogens may expand their geographically effective range. Because of the climate change people in North America recently face diseases such as Lyme disease, dengue fever, West Nile virus disease, Rocky Mountain spotted fever, plague and tularemia (www.cdc.gov).

Ecological Change is another element of climate change. Ecology is a field of science first coined by German Biolog and philosopher Ernest Haeckel in 1866. It refers to interaction of organisms with themselves and their

surroundings. It also refers to transition of matter, energy and knowledge (Egerton, 2013). Ecology is continuously degraded due to several reasons: Excess use of energy is one of the reasons. Energy is primarily obtained from fossil fuels, and they cause sulfur dioxide and carbon dioxide emissions. The capacity of plants and oceans to bind CO2 from the atmosphere is 204 billion tons/year. In contrast, 207 billion tons/years of CO2 is emitted to the atmosphere. 7 billion tons/year fossil fuel waste is emitted to the atmosphere every year. The world's self-cleaning capacity is exceed by three billion tons and this amount continues to accumulate in the atmosphere. Deforestation, concentration of harmful substances around human dwellings, production of harmful artificial materials and use of extensive artificial fertilizers are other problems that cause ecological change. (Çelik & Demirarslan, 2014).

Water Scarcity also stressed as a problem with regard to climate change. Two-thirds of the world's population (more than 5 billion people) is thought to suffer from severe water scarcity during at least one month of the year. Approximately half a billion people worldwide experience severe water scarcity year-round. Half of the world's largest cities experience water scarcity. The total amount of water on Earth is 1.4 billion km³. 97.5% of this water consists of saltwater in seas and oceans. The remaining 2.5%, or 35 million km³, is freshwater. However, 68.7% of this freshwater consists of glaciers in the poles (Antarctica and Greenland), 0.8% of fossil fuels underground, 30.1% of groundwater, and only 0.4% of surface water and atmospheric vapor. Currently, the amount of usable surface water on Earth represents only 0.001% of the total potential (Başaran, 2022).

Evaporation, excess use and climate related scarcity of water form the problem of water scarcity. Water scarcity is described as lack of water for the demand. It affects all continents and according to World Economic Forum 2019 water scarcity is one of the global risk factors (Başaran, 2022). Every year, 500,000 km³ of water evaporates into the atmosphere. While continents lose 70,000 km³ of water through evaporation, they receive 110,000 km³ through precipitation. Approximately 40 km³ of this precipitation flows through rivers and reaches the seas and lakes in closed basins, but only 9,000 km³ can be technically and economically utilized. Freshwater use occurs in three areas: agriculture, industry, and residences, and there is significant competition for water among these sectors. While the share of water use in agriculture was 90.5% in the early 20th century, it has decreased to 69% today. Water use has risen to 23% in industry and energy, and 8% in residences compared to 20th century. 73% of the world's total water consumption is used for irrigation. Irrigated agricultural land was 253 million hectares in 1995 and was expected to reach 290 million hectares in 2010 and 330 million hectares in 2025. As a result of population growth, 45 times more water is used today compared to 300 years ago. While total water consumption was 1 000 km3 in 1940, it doubled to 2 000 km3 in 1960, doubled again to 4 130 km3 in 1990, and reached 5 200 km3 in 2000. In general, the significant impacts that climate change will have on water resources

can be summarized as follows, depending on the region where the basins are located: a decrease or increase in surface water potential, changes in the recharge of underground aquifers and therefore their discharge, changes in the frequency, seasons, and magnitude of extreme flows (floods and droughts), changing precipitation patterns, erosion problems caused by vegetation and land uses, changes in the flow regimes of streams fed by snow water, and increases in agricultural water requirements (Karaman & Gökalp, 2010).

Increases in global temperatures and a decreasing trend in precipitation, coupled with global warming, will raise water shortages and droughts. Drought, defined as a natural phenomenon that causes land and water resources to fall significantly below normal recorded levels and disrupts the hydrological balance, has become more complex with the effects of global warming and climate change. Droughts are classified as meteorological, hydrological, agricultural, and socioeconomic. Drought is one of the most significant negative consequences of the impact of global warming and climate change on precipitation patterns. It is predicted that there will be more precipitation in regions that previously received rainfall, while this problem will worsen in regions experiencing drought. In other words, global warming will cause floods, inundations, hurricanes, and severe droughts in some regions. This will put many people at risk of hunger and thirst. The warming trend in the atmosphere is leading to increased evaporation, drought, and irregular precipitation. Consequently, humanity faces the risk of experiencing periodic droughts worldwide due to the reduction in beneficial precipitation due to irregular precipitation (Karaman & Gökalp, 2010).

Reduced Food Production cause hunger. Based on 2022 estimates there are between 691 and 783 million people in the world faced hunger. By 2030 this number is projected to decrease to 600 million (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2023). Hunger is mainly the problem of regions where humanitarian crises occur. United Nations office for the Coordination of Humanitarian Affairs estimates that 280 million people are affected by acute hunger daily. The crises are a mix of violence, displacement of settlers, climate shocks, economic instability, regional conflicts which in turn affect food security negatively (World Bank, 2025).

2. CLIMATE CHANGE AND WORK-LIFE

Work life is seriously affected by climate change. Workers find it very difficult to perform their job particularly in hot indoor and outdoor conditions. They face with physiological strain and risk of ill health. Hot weather conditions cause workers to have hyperthermia, abnormal kidney function, dehydration and neurological dysfunction. Worker productivity decreases by 2-3% for every degree increase beyond 20 Celcius degrees in wet-bulb globe temperature (World Health Organization & World Meteorological Organization, 2025).

Work safety and health of workers is at risk from six different perspectives due to climate change. These are stated as high temperatures, ultraviolet radiation, extreme weather events, workplace air pollution, vector related illnesses, pesticides. Those working in agriculture, environmental goods and services, construction, waste collection, emergency repairs, transportation, tourism, and sports are most affected by extreme heat. At least 2.41 billion people are exposed to extreme heat at work annually. The primary health effects of extreme heat include heat stress, heat stroke, heat exhaustion, rhabdomyolysis, heat syncope, heat cramps, heat rash, cardiovascular disease, acute kidney injury, chronic kidney disease, and physical injuries. Each year, extreme heat causes 22.85 million workplace injuries, 18,970 work-related deaths, and 2.09 million disability deaths. UV radiation is particularly harmful to workers working outdoors, including construction workers, agricultural workers, lifeguards, electrical utilities, gardeners, postal workers, and dock workers. Annually, 1.6 billion workers are exposed to UV solar radiation at work. The primary health problems caused by UV solar radiation include sunburn, skin blisters, acute eye damage, weakened immune systems, pterygium, cataracts, skin cancers, and macular degeneration. Each year, 18,960 people die from non-melanoma skin cancer alone. Extreme weather events affect healthcare personnel, firefighters, other emergency workers, construction workers involved in cleaning, agricultural workers, and fishing workers. Data is limited on how many of these workers are exposed to extreme weather events or what health problems they experience. However, it is estimated that 2.06 million people died from weather, climate, and water hazards (not just occupational exposures) between 1970 and 2019 (ILO, 2024a:).

Workplace air pollution affects all workers, especially those working outdoors, transportation workers, and firefighters. As air pollution increases, the number of workers exposed to this risk increases. It is estimated that 1.6 billion outdoor workers are affected annually. Health problems caused by air pollution include lung cancer, respiratory diseases, and cardiovascular diseases. Air pollution causes 860,000 work-related deaths each year. Vector-borne diseases primarily affect outdoor workers, including farmers, foresters, landscapers, gardeners, painters, roofers, pavers, construction workers, and firefighters. Health problems such as malaria, Lyme disease, dengue fever, schistosomiasis, leukemia, chagas disease, and African trypanosomiasis. Each year, over 15,170 work-related deaths occur due to parasitic and vector diseases. Pesticides most severely impact workers in agriculture, plantations, chemical industries, forestry, pesticide sales, green spaces, and vector control. A significant portion of the 873 million agricultural workers are at increased risk of exposure to pesticides. The primary health problems resulting from this risk include poisoning, cancer, neurotoxicity, endocrine disruption, reproductive disorders, cardiovascular disease, chronic obstructive pulmonary disease, endocrine disruption, and immune suppression. Pesticide poisoning accounts for more than 300,000 deaths annually (ILO, 2024a:).

International Labour Organization (ILO) stresses that climate change is expected to significantly impact employment both sectorally and regionally. The first negative impact of climate change is job losses. Indeed, job losses may occur due to workers being forced to relocate due to extreme weather events, or due to damage to transportation, industrial infrastructure, residential areas, and workplaces. Similarly, in the agricultural sector, damage to agricultural products due to excessive rainfall, temperature increases, and hurricanes could lead to job losses. Another negative impact that could occur as a result of extreme weather events is business interruptions. Disruptions to workplaces, raw materials, production sites, and supply chains due to weather conditions are expected to lead to business interruptions. Undoubtedly, climate change has a significant impact on working conditions, which affect labor productivity, and on occupational health and safety. For example, heat stress among workers due to increased temperatures is predicted to lead to lost working hours and even days of work. Furthermore, migration resulting from an uninhabitable environment will significantly impact employment. The negative impacts of climate change on employment are expected to be most severely impacted by the poor, informal workers, seasonal and migrant workers, and micro and small-scale enterprises. Furthermore, sectors that are more dependent on natural resources and climate, such as energy, water, agriculture and food production, fishing, forestry, tourism, transportation, construction, heavy industry such as iron and steel manufacturing, and mining (Yardımcıoğlu, 2024).

ILO's 2018 report states that particularly sectors that use fossil fuels will be affected by climate change negatively. According to the ILO report, among the sectors expected to be negatively affected by climate change, all sectors involving electricity generation based on fossil fuels, mining, and agriculture stand out. It is estimated that approximately 2 million jobs will be lost, particularly in coal, oil, and natural gas mining. Another sector affected by global climate change is agriculture. The use of fertilizers and livestock farming, in particular, leads to greenhouse gas emissions, leading to soil degradation and desertification, and the decline of freshwater resources, leading to biodiversity degradation. It is estimated that one-third of the world's soil has been degraded as a result of intensive farming and fertilization, and that if the current situation persists, the majority of the topsoil will be degraded within 60 years. Furthermore, difficulties in accessing safe water resources are expected to lead to disruptions in land use in the coming years, and some regions will experience significant losses in crop yields (Murat & Şengül, 2024).

3. PRACTICES TO OVERCOME THE PROBLEM OF CLIMATE CHANGE'S ADVERSE EFFECTS ON WORK-LIFE

Transition to circular economy basically involves a societal change, a change in everyday social practices and relations (Zavos et al., 2024). Its roots date back to Brundlandt Report from 1987 about sustainable development titled as 'Our Common Future' (Azazi, 2022). Digitalization paves way to this transition and climate change provides momentum. As discussed in the above parts of the study, the problem of climate change is vast, and it affects different segments of society at the same time. Therefore, instead of applying policies towards certain groups of society which is also futile due to the nature of the problem, society level policies should be supported for climate change. The most wholistic approach would be to transform societies into digital societies in the scope of circular economy and digitalization. At this point these social policies as mainstream social policies that target all socio-economic fronts are vertical social policies. These social policies should be a goal in struggling with the problem of climate change. Contrary to horizontal social policies which aim to relieve the problem of certain income groups in society; climate related social policies should be vertical that is designed to relieve the problem of all stakeholders in society including all policy making bodies from international level to sub-national level. Vertical policy coordination is stressed in the papers about sustainable development goals (UNDESA, 2021) which also state in the development goal 13 to overcome the problem of climate change. SDG 13 targets integration of climate change measures into national policies, improvement of education, awareness-raising and institutional capacity of climate change mitigation, adaptation, impact reduction and early warning (sustainabledevelopment.un.org, 2025).

Sustainable development has three important dimensions. Economic Sustainable Development: The system's sustainability is its ability to consistently produce goods and services to maintain manageable levels of government and financial resources. It aims to reduce external debt and prevent excessive sectoral imbalances that could negatively impact agricultural or industrial production. Environmentally Sustainable Development: The avoidance of excessive use of renewable environmental resources and the management of non-renewable resources through a regulated use policy. It also aims to utilize economic resources responsibly, protect and enrich biodiversity, ensure atmospheric stability, and preserve the functions of other ecosystems. Social Sustainable Development: The aim is to increase social distribution equity, gender equality, including in education and health, and the provision of social services, accountability, and participation (Kaman & Bozkurt, 2025).

Moreover, Climate change will cause job losses and ultimately it will have negative effects on the economies. Therefore, suggesting social policy solutions that would create burden on the national economies is futile. To

mitigate the problem of climate change related social policy issues should be in a way that transforms economy and the society that is resistant to climate change related shocks. Combating negative effects of climate change should be a mainstream agenda like eliminating gender discrimination, considering the disadvantaged groups' needs and providing equal opportunities for all.

Worker organizations demand climate justice frequently. For the first time in 2023 United Nations stressed workers' rights in the Just Transition Work Programme. International Trade Union Confederation (ITUC) stressed several issues related to climate change. Supporting the creation of decent quality jobs in sectors that mitigate climate change, transfer of workers from high carbon sectors to low carbon sectors, adapting resilience measures such as safe and healthy workplaces, compensating income eradication and reduced employment and encouraging social protection and dialogue with trade unions (Global Union Outlook, 2024).

Adaptation of sustainable economy to fight against climate change and designation of policies for this purpose is one of the mainstream solutions. Economic development is critical to the social well-being of a community, resources need to be used wisely. So that future generations can sustain their lives (Rosenblatt, 2005). 'Just transition program' is a remarkable initiative in this respect. This program aims to motivate countries in their transition to low carbon and environmentally sustainable economies and societies. First introduced to help defend the interests of workers faced with job losses as a result of adoption of environmental regulation, it has expanded to include the broader interests of affected communities and other stakeholders, different concepts of justice and elements of procedural justice such as inclusive and participatory decision-making in a manner a new form of social dialogue. This concept was introduced at local and national levels but global climate issues can not be ignored. Global transition to low-carbon economies can be considered as an opportunity to reduce dependency on fossil-fuel and pollution intensive exports, design production more efficient and advance structural transformation avoiding the inequality-perpetuating traps of the commodity dependence (United Nations, Committee for Development Policy, 2023).

Green jobs can be one of the social policy solution the climate change problem. In recent years, to mitigate rising greenhouse gas emissions and the accompanying global climate change, sectors that utilize fossil fuels for production and the number of employees working in these sectors have increased. These employees, who contribute to advancements in environmental technologies and low-carbon production, have become known as "green-collar" workers. Green jobs employing green-collar workers are defined as jobs that contribute to the preservation or improvement of environmental quality. However, in recent years, green jobs have become a significant part of the labor market, and their scope is being reshaped beyond areas such as biodiversity, nature

conservation, and waste disposal. In this context, renewable energy, energy efficiency, carbon finance, low-carbon transportation fuels, climate change consulting, and low-carbon jobs have been added to the recently defined green jobs, broadening the scope of the concept (Murat & Şengül, 2024).

Industrial clusters has been discussed for long to achieve economic development. This approach can be adopted to combat climate change. Creating industrial clusters with green jobs and factories with low or no carbon emissions can help decrease the several risks related to climate change. Increasing the number of green industrial clusters would soon lead to spill over effect and the economies with high carbon emissions can stop production.

Eliminate the risk before it occurs approach should be implemented about all areas of climate change threats. From selection of settlements to construction of roads, railways and airports climate change should be mainstream issues that should be addressed. Asheville City in the USA is one of the many examples of city level response to build resilience for climate change. Although the city is 650meters high from the sea-level, types of severe weather events still affect the city. In 2004 eleven people died and 140 homes were destroyed due to tropical storms (U.S. Climate Resilience Toolkit, 2017).

4. CONCLUSION

Climate change is one of the global challenges that threatens the wellbeing of societies. Starting with the industrial revolution the levels of carbon dioxide emissions increased and caused green house effect around the world. Extreme weather events are common and usual today and they cause increase of mortality rates, economic loss and welfare degradation. Social policy field and climate change are both related to each other about their existence belonging to industrial revolution.

Although traditional mechanisms are valid to solve or relieve the losses caused by climate change related shocks, mechanisms like the social protection cannot be enough or sustainable in cases of a great shock. Because climate change affects the dynamics of economy in the long run negatively. It causes employment loss, different kinds of occupational hazards and illnesses as well as injuries which deteriorate economic capacity.

REFERENCES

AFAD (2024). İklim değişikliği ve buna bağlı afetlere yönelik yol haritası belgesi, 2014-2023, planlama ve zarar azaltma dairesi başkanlığı, teknolojik afetler risk azaltma *Çalışma Grubu Raporu*, Ankara, pp. 1-56.

Aşık, Z., Yayla, M.E. (2025). Küresel isınmanın sonuçları ve post travmatik stres bozukluğu: bir olgu sunumu, *The Journal of Turkish Family Physician*, Cilt 16 Sayı 1, pp. 61-66.

Azazi, H. (2022). Türkiye'de yeşil ekonomi, yeşil işler ve yeşil istihdam, *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Vol. 3, No: 2, pp. 93-100.

Başaran, M. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de su kıtlığı, *Mühendis ve Makine*, Nisan 2022, pp. 41-46.

Çağlayan, Ç, Yavuz M. (2022). Health Impacts of air pollution, briefing report, (Editor: Genon K. Jensen) *European Union Project*, Health Environment and Climate in Turkey.

Çelik, B.Y., Demirarslan, K.O. (2014). Global Ekolojik sorunların irdelenmesi, ISEM 2014 uluslararası çevre ve ahlak Sempozyumu, *Sempozyum Kitabı*, pp. 203-209.

Earth Observatory NASA (2025), < https://earthobservatory.nasa.gov/world-of-change/global-temperatures >, Access Date May 28th, 2025.

Egerton, Frank N. (2013). History of ecological sciences, part 47: ernst haeckel's ecology, *Bulletin of the Ecological Society of America, Contributions*, July 2013, pp. 222-244.

Ekmekçi, M. Jeolojik *Geçmişten Günümüze İklim Değişiklikleri, İklim Değişimi Sempozyumu*, *TMMOB*, 13-14 Mart 2008 Ankara, pp. 5-24.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (2023). The state of food security and nutrition in the world, urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural-urban continuum, *Report*, ISSN 2663-807x(online), pp. 1-316.

Global Union Outlook (2024). Climate and justice, *Magazine, Swedish Trade Union Confederation*, pp. 1-16.

Gugushvili D, Otto A. (2023). Determinants of public support for eco-social policies: a comparative theoretical framework, *Social Policy and Society*, 22 (1), pp. 1-15, doi: 10.1017/S1474746421000348.

International Chamber of Commerce-ICC (2024). The economic cost of extreme weather events, *Report, Oxera* 2024, pp. 1-51.

ILO (2024a), İklim değişikliğinin iş sağlığı ve güvenliğine etkileri, *Rapor*, 2024, pp. 1-12.

IPCC (2007). Climate change *Report*, Cambridge University Press.

Kaman, D., Bozkurt, Y. (2025). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: geleceği şekillendirecek strajiler, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 83, pp. 299-316.

Karaman, S., Gökalp, Z. (2010). Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin su kaynakları üzerine etkileri, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (1). Pp. 59-66.

Kılıç, C. (2009). küresel iklim değişikliği çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma çabaları ve türkiye, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, ss. 19-41.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Korea (2021). *Air Pollution: An Introduction to Its Causes, Effects, and Solutions*, 2021.1, pp. 1-132.

Murat, G. & Şengül, B. (2024). Küresel iklim değişikliğinin işgücü verimliliği ve istihdam üzerine yansımaları: bir sosyal politika önlemi olarak yeşil işler, *Mülkiye Dergisi*, 48(3), pp. 715-746.

National Oceanic and Atmospheric Administration (2025). *NOAA Climate science and services monthly climate update, presented by: russel vose, anthony artusa*, January, Brief, pp. 1-11.

Oppenheimer M, Glavovic BC., J. Hinkel R., van de Wal, A.K. Magnan, A. Abd-Elgawad, R. Cai, M. Cifuentes-Jara, R.M. DeConto, T. Ghosh, J. Hay, F. Isla, B. Marzeion, B. Meyssignac, and Z. Sebesvari (2019). Sea *Level Rise and Implications for Low Lying Islands, Coasts and Communities. In: The Ocean and Cryosphere in a Changing Climate,* (H, O, Pörtner, D.C. Roberts, V. Masson-Delmotte, P. Zhai, M. Tignor, E. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegria, M. Nicolai, A. Okem, J. Petzold, B. Rama, N.M. Weyer (eds)), Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 321-345. httpss.//doi.org/10.1017/9781009157964.006.

Özdemir, S., Özkan K., Mert A. (2020). Ekolojik bakış açısı ile iklim değişim senaryaloı, *Biological Diversity and Conservation*, 13/3, pp. 361-371.

Özvar, S. (2025). İklim değişikliği: etkiler ve karşılaşılan zorluklar kapsamında bir değerlendirme, *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 68, pp. 81-106.

Pittock, A. Barrie (2005). *Climate Change Turning Up The Heat*, CSIRO Publishing Australia.

Rosenblatt, R.A. (2005). Ecological change and the future of the human species: can physicians make a difference?, *Annals of Family Medicine*, Vol. 3, No.2, March/April, 2005, pp. 173-176.

IPPC (2022). *Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge Universty Press, pp. 321-446.

Sustainabledevelopment.un.org., 2022. "Climate Change", < https://sustainabledevelopment.un.org/topics/climatechange >. Access date: September 26. 2025.

Thorpe, Alan. J. (2005). *Climate Change Prediction A Challenging Scientific Proble*, Institute of Physics, London.

U.S. Climate Resilience Toolkit, Asheville Makes a Plan for Climate Resilience, Case Study, 2017 <https://toolkit.climate.gov/case-study/asheville-makes-plan-climate-resilience >, Access Date Maye 28, 2025.

United Nations Climate Change (2025). *Technical Guide on Sea Level Rise,* Report, pp. 1-51.

United Nations Committee for Development Policy (2023). *Just Transition*, Report, pp.1-3.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), 2021. Horizontal and Vertical Integration are More Necessary than Ever for COVID-19 Recovery and SDG Implementation, Future of the World, Policy Brief No: 115, pp. 1-6.

Voortman, H.G., Vos, R. (2025). A Global perspective on the local sea level changes, *Journal of Marine Science and Engineering*, 13, 1641, doi.org/10.3390/jmsel13091641, pp. 1-21.

World Bank (2025) . Food security update, *Report*, January 17, 2025, pp. 1-23.

World Health Organization (WHO) (2023). Climate Change, News Room , Fact Sheets, October 12, 2023, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health> Access Date: March 24, 2025.

www.cdc.gov, "Vector Born Diseases", Public Health March 2, 2024. An Official Website of the United States Government, <https://www.cdc.gov/climate-health/php/effects/vectors.html> , Access Date: September 11th, 2025.

World Health Organization and World Meteorological Organization (2025). Climate change and workplace stress *Technical Report and Guidance*, ISBN (WHO) 978-92-4-009981-4 (Electronic Version).

Yardımcıoğlu, D. (2024). İklim değişikliğinin çalışma hayatına etkileriyle mücadele: adil bir geçiş için toplu iş hukuku düzenlemelerinden yararlanılması, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi* Dergisi, Cilt 26, S. 1, pp. 467-511.

Yıldız, P. (2025). İklim değişikliği ve beyin sağlığı, *Beyin Farkındalığı 2025 Özel Sayısı*, Ağustos 2025, pp. 7-13.

Zavos, S., Lehtokunnas, T., Pyyhtinen, O. (2024). The (missing) social aspect of the circular economy: a review of social scientific articles, *Sustainable Earth Reviews*, 2024 7:11, pp. 1-17.

www.sustainable development.un.org., 2025.

ENDÜSTRİ 5.0'A GEÇİŞTE İŞ GÜCÜ AÇIĞI: SAKARYA ÖRNEĞİNDE MESLEKİ EĞİTİM SİSTEMİNİN UYUM KAPASİTESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Öner Oğulcan SAKA 1/ Lisans Öğrencisi, Umut BAŞARMAK2
1Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ogulcan.saka@ogr.sakarya.edu.tr, 0009-0003-9510-0118
2Sakarya Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, umut.basarmak@ogr.sakarya.edu.tr, 0009-0001-9211-5096

Özet

Günümüzde Endüstri 4.0'ın otomasyon ve verimlilik odaklı paradigmasının ötesine geçen Endüstri 5.0, üretimde kapsayıcılık ve sürdürülebilirliği ön plana çıkarmakta ve iş gücü piyasasında kapsamlı bir beceri dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin önde gelen sanayi bölgelerinden Sakarya ilini odak noktası alarak mevcut mesleki eğitim sisteminin özellikle Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin (MTAL) ve Mesleki Eğitim Merkezlerinin (MESEM) bu yeni paradigmaya uyum kapasitesini değerlendirmektedir. Bu doğrultuda, Sakarya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansının (MARKA) ikincil veri setleri kullanılarak sektörel istihdam ve eğitim çıktıları trend analizleriyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, iş gücü arzı ile talebi arasında üç temel yapısal uyumsuzluk olduğunu göstermektedir. Birincisi, sektörel yoğunlaşma ve niceliksel daralmadır; MESEM kayıtları ağırlıklı olarak motorlu araçlar ve güzellik hizmetleri gibi geleneksel alanlarda yoğunlaşmakta, Endüstri 5.0'ın gerektirdiği ileri teknoloji alanlarında ise belgelendirme kapasitesi yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, 2020 yılından itibaren MTAL öğrenci sayılarındaki yapısal azalma, teknik bilgi düzeyi yüksek ara eleman arzını riske atmaktadır. İkincisi, yatay cinsiyet ayrışmasıdır; Sakarya'daki üniversitelerin verilerine göre kadın öğrenciler sağlık ve eğitim bilimlerinde yoğunlaşırken mühendislik ve bilgisayar bilimleri gibi STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) alanlarında erkek baskınlığı sürmekte, bu ayrışma istihdam düzeyinde de kendini yeniden üretmektedir. Kadın istihdamının eğitim, sağlık ve gıda imalatında kümelenmesi, sanayi ve teknik alanlarda ise erkek egemenliğinin devam etmesi Endüstri 5.0'ın kapsayıcılık ilkesiyle doğrudan çelişmektedir. Üçüncü olarak, mekânsal dengesizlik öne çıkmaktadır; eğitim arzının Adapazarı ve Erenler gibi merkez ilçelerde yoğunlaşması, çevre sanayi bölgelerinin nitelikli iş gücüne erişimini sınırlamaktadır. Analizler, Sakarya'nın mesleki eğitim ekosisteminin Endüstri 5.0'a yapısal olarak yeterince hazır olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, mesleki eğitim yatırımlarının nüfus yerine sektörel uzmanlaşma endekslerine göre planlanması, STEM alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve merkez-çevre dengesini gözeten esnek eğitim modellerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beceri Uyumsuzluğu, Cinsiyet Ayrışması, Endüstri 5.0, Mesleki Eğitim.

LABOR FORCE GAP IN THE TRANSITION TO INDUSTRY 5.0: ADAPTIVE CAPACITY OF THE VOCATIONAL EDUCATION SYSTEM IN THE CASE OF SAKARYA

Master's Student, Öner Oğulcan SAKA1/ Undergraduate Student, Umut BAŞARMAK 2
1Sakarya University, Department of Labour Economics and Industrial Relations,
ogulcan.saka@ogr.sakarya.edu.tr, 0009-0003-9510-0118
2Sakarya University, Department of Management Information Systems,
umut.basarmak@ogr.sakarya.edu.tr, 0009-0001-9211-5096

Abstract

Moving beyond the automation- and efficiency-driven paradigm of Industry 4.0, Industry 5.0 prioritizes inclusivity and sustainability, necessitating a comprehensive skill transformation in the labor market. Focusing on Sakarya, a leading Turkish industrial province, this study evaluates the adaptive capacity of the existing vocational education system—particularly Vocational and Technical Anatolian High Schools (MTAL) and Vocational Education Centers (MESEM)—to this new paradigm. Using secondary datasets from the Sakarya Provincial Directorate of National Education, the Social Security Institution (SGK), the Turkish Statistical Institute (TÜİK), and the East Marmara Development Agency (MARKA), sectoral employment and educational outputs were examined through trend analyses. Findings reveal three fundamental structural mismatches between labor supply and demand. First is sectoral concentration and quantitative contraction: MESEM enrollments predominantly cluster in traditional fields like automotive and beauty services, while certification capacity in advanced technologies required by Industry 5.0 remains inadequate. Furthermore, the structural decline in MTAL students since 2020 risks the supply of highly technical mid-level workers. Second is horizontal gender segregation: university data in Sakarya show female students concentrate in health and educational sciences, whereas male dominance persists in Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) fields like engineering and computer science, reproducing this segregation at the employment level. The clustering of female employment in education, health, and food manufacturing, alongside continued male dominance in industrial and technical fields, directly contradicts Industry 5.0's inclusivity principle. Third, spatial imbalance emerges: concentrating educational supply in central districts like Adapazarı and Erenler restricts peripheral industrial zones' access to qualified labor. Analyses indicate Sakarya's vocational education ecosystem is not yet structurally prepared for Industry 5.0. Therefore, recommendations include planning vocational education investments based on sectoral specialization indices rather than population, promoting gender equality in STEM, and developing flexible education models attentive to the center-periphery balance.

Keywords: Gender Segregation, Industry 5.0, Skill Mismatch, Vocational Education.

SOSYAL POLİTİKANIN DİJİTALLEŞMESİ VE MEKÂNSAL EŞİTSİZLİK: SAKARYA'DA AKILLI ŞEHİR PRATİKLERİNİN SOSYO-POLİTİK ANALİZİ[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, Berkan KURTARAN (Birinci yazar)1

1Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, berkan.kurtaran3@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7102-5104

Özet

Akıllı şehir araştırmaları çoğunlukla teknolojik altyapıya odaklanırken, sosyal politika uygulamalarında akıllı teknolojilerin sürece nasıl dahil edildiği ve bunun bölgeler arası gelişmişlik farklarını nasıl etkilediği ise sınırlı düzeyde incelenmiştir. Bu çalışma, sosyal politika uygulamalarında hem merkezi idarenin taşra kuruluşlarında (il müdürlükleri) akıllı teknolojilerin hizmet sunumunda nasıl kullandığını hem de bu sürecin merkez ve çevre ilçelerde nasıl farklılaştığını incelemektedir. Sakarya ili örnekleminde sürdürülen saha araştırmasında sosyal politika ile doğrudan ilişkili olduğu değerlendirilen beş il müdürlüğünden (İM1–İM5) 16 katılımcı seçilmiştir. İlçe belediyeleri ise gelişmişlik düzeyine göre 3 merkez- 3 çevre ilçe olarak iki gruba ayrılmış ve 9 katılımcıyla görüşülmüştür. Veriler yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmelerle toplanmış ve Braun ve Clarke'ın altı aşamalı yansıtıcı tematik analiz yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak beş tema belirginleşmiştir: (1) Merkezi yapıya bağımlı dijitalleşme süreçleri: il müdürlüklerinin yazılım ve veri altyapısı tamamen merkezi idareye bağlı olduğu için yerel ihtiyaçlara hızlı biçimde cevap verilmesini zorlaştırmaktadır. (2) Kurumlar arası koordinasyon sorunları ve enformel ilişkiler: kişisel verilerin korunması mevzuatı ve veri sahipliği anlaşmazlıkları resmi iş birliğini zayıflatmış, yerini kişisel ilişkiler üzerinden yürüyen iletişim ağları almıştır. (3) Merkez–çevre dijital uçurumu: merkez ilçeler kendine özgü dijital çözümler geliştirebilirken, daha da kırsal diyebileceğimiz çevre ilçeler altyapı ve personel sorunları nedeniyle temel belediye hizmetlerine öncelik vermek zorunda kalmaktadır. (4) Veri mevcudiyetine rağmen analitik kapasite eksikliği: belediyelerin elinde geniş bir veri bulunmasına rağmen bu veriyi yorumlayacak analitik kapasitenin eksik olduğu tespit edilmiştir. (5) Yapay zekânın alana göre farklılaşan rolü: yapay zekâ sağlık hizmetlerinde nesnel bir denetleyici olarak görülürken, sosyal hizmetlerde insan değerlendirmesinin yerini tam olarak alamayan bir destek aracı olarak konumlandırılmaktadır. Bulgular, sosyal politika alanındaki akıllı şehir dönüşümünde teknolojik altyapıdan çok yetki paylaşımı, kurumsal koordinasyon

[1] Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından "3005 - Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destek Programı" kapsamında finansal olarak desteklenmiştir (Proje numarası: 223K162, Proje adı: Herkes İçin Akıllı Şehirler: Etkin Yönetişim Çerçevesinde Paydaşların Önceliklerinin Araştırılması ve Sosyo-Politik Modelde Vatandaş Odaklı Bir Akıllı Şehir Eylem Planının Geliştirilmesi). Ayrıca projenin yürütücüsü Dr. Öğr. Üyesi Akın Özdemir'e değerli katkı ve yönlendirmeleri için teşekkür ederiz.

ve veri entegrasyonunun belirleyici olduğunu göstermektedir. Ayrıca akıllı teknolojilerin kent ölçeğinde merkez-çevre ayrımını besleyerek bölgesel adaletsizlikleri derinleştirme potansiyeli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı şehir, Dijital Bölünme, Mekansal Eşitsizlik, Sosyal Politika.

THE DIGITALIZATION OF SOCIAL POLICY AND SPATIAL INEQUALITY: A SOCIO-POLITICAL ANALYSIS OF SMART CITY PRACTICES IN SAKARYA

Master's Student, Berkan KURTARAN 1

1Sakarya University, Labor Economics and Industrial Relations, berkan.kurtaran3@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7102-5104

Abstract

While smart city discussions mostly focus on technological infrastructure, the ways in which smart technologies are integrated into social policy practices and how this affects development disparities between districts remain understudied. This study examines both how provincial institutions of the central administration operating in the field of social policy use smart technologies in service delivery in Sakarya and how this process differs between central and peripheral districts. A qualitative research method was adopted in the study. Since they are directly related to social policy, 16 participants were selected from the provincial directorates of the Social Security Institution, Turkish Employment Agency, Family and Social Services, Health, and National Education. District municipalities were divided into two groups according to their level of development: Erenler, Arifiye, and Serdivan representing central districts, and Karasu, Pamukova, and Kocaali representing peripheral districts. Interviews were conducted with 9 participants from these six municipalities, bringing the total number of participants to 25. Data were collected through semi-structured face-to-face interviews and analyzed using Braun and Clarke's six-phase reflexive thematic analysis approach. The analysis revealed five themes: (1) Digitalization processes dependent on the central structure: since the software and data infrastructure of provincial directorates are entirely dependent on the central administration, responding rapidly to local needs becomes difficult. (2) Inter-institutional coordination problems and informal relations: legislation on the protection of personal data and disputes over data ownership have weakened formal cooperation, which has been replaced by communication networks based on personal relations. (3) The center–periphery digital divide: while central districts are able to develop their own digital solutions, peripheral districts, which can be described as more rural, have to prioritize basic municipal services due to infrastructure and personnel problems. (4) Lack of analytical capacity despite data availability: although municipalities possess extensive data, they lack the analytical capacity to interpret it. (5) The differentiated role of artificial intelligence according to field: while artificial intelligence is regarded as an objective supervisory mechanism in health services, in social services it is positioned as a support tool that cannot fully replace human evaluation. The findings show that, in the smart city transformation of the social policy field, authority sharing, institutional coordination, and data integration are more decisive than technological infrastructure.

GİRİŞ

Son yıllarda hız kazanan kentsel dijital dönüşüm süreci, kamu hizmetlerinin üretimi ve sunumu üzerinde köklü etkiler doğurmaktadır. Akıllı şehir kavramı, başlangıçta verimlilik ve teknolojik yenilik söylemi etrafında şekillenmiş olsa da son dönemde bu kavramın sosyal boyutları ve eşitsizlikle ilişkisi giderek daha fazla tartışılmaktadır (Hollands, 2008, s. 310-315; Kitchin, 2014, s. 2-3). Özellikle sosyal politika alanında dijitalleşme, hizmet sunumunun yanı sıra hizmetlere erişim biçimlerini de etkilemektedir.

Türkiye'de akıllı şehir uygulamaları büyük ölçüde büyükşehir belediyeleri ve merkezi idare kanalıyla yürütülmektedir. Bu yapı, küçük ve çevre ilçe belediyelerinin finansal, teknik ve beşeri kapasite kısıtları nedeniyle dijital dönüşüme sınırlı düzeyde katılabilmesine yol açmaktadır. Mekânsal eşitsizlik yazını, bu tür yapısal asimetrilerin teknolojik yatırımlar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini tartışmakta (Harvey, 1973, s. 60-265; Soja, 2010). Buna karşın sosyal politika kurumları özelinde yapılmış ampirik çalışmalar oldukça sınırlı kalmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmak amacıyla Sakarya ili örnekleminde nitel bir saha araştırması yürütmüştür. Araştırma, sosyal politika alanıyla yakından ilişkili beş il müdürlüğü ile merkez ve çevre konumundaki altı ilçe belediyesini kapsayan 25 katılımcıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmanın temel sorusu şudur: Sakarya'da sosyal politika kurumları akıllı teknolojileri hizmet sunumuna nasıl entegre etmektedir ve bu süreç merkez–çevre ilçeler arasında nasıl farklılaşmaktadır?

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde akıllı şehir, dijital bölünme ve mekânsal eşitsizlik literatürü ele alınmakta, yöntem ikinci bölümde açıklanmakta, bulgular beş tema çerçevesinde üçüncü bölümde sunulmakta, sonuçlar ve politika önerileri ise dördüncü bölümde tartışılmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Akıllı Şehir: Tekno-Merkezcilikten Sosyal Boyuta

Akıllı şehir kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel yönetim, altyapı ve hizmet sunumuna entegrasyonunu ifade etmektedir (Caragliu vd., 2011, s. 65). Erken dönem literatür bu kavramı ağırlıklı olarak verimlilik, sürdürülebilirlik ve rekabet edebilirlik ekseninde ele almıştır (Batty vd., 2012, s. 483). Ancak Kitchin (2014, s. 8-10), akıllı şehir söyleminin tekno-determinist varsayımlara dayandığını ve sosyal çelişkileri görünmez kılan depolitize bir dil kullandığını ileri sürmüştür. Hollands (2008, s. 310-315) ise akıllı şehir kavramının gerçek anlamda "akıllı" olabilmesi için teknolojik yatırımların sosyal adalet ve katılımcı yönetişim hedefleriyle bütünleşmesi gerektiğini savunmaktadır.

Son dönemde öne çıkan eleştirel akıllı şehir yaklaşımı, IBM gibi şirketlerin kentsel söylemi nasıl kurduğunu ve tekno-okratik bir yönetim anlayışını nasıl dayattığını sorgulamaktadır (Söderström vd., 2014, s. 307-320). Dijital altyapının hangi gruplara hizmet ettiği ve bu süreçten kimlerin dışlandığı sorusu, yönetişim araştırmalarında giderek merkezi bir yer kazanmaktadır (Meijer & Bolívar, 2016, s. 403-404). Buradan çıkan sonuç şudur: Akıllı şehir teknolojileri salt teknik araçlar değil, aynı zamanda kaynak dağılımını ve yönetsel süreçleri şekillendiren politik araçlardır.

1.2. Dijital Bölünme ve Mekânsal Eşitsizlik

Dijital bölünme (digital divide) kavramı başlangıçta bireysel internet erişimindeki eşitsizlikleri tanımlamak için kullanılmış, ancak zamanla kurumsal kapasiteler ve coğrafi mekânlar arasındaki teknolojik uçurumları da kapsayacak biçimde genişlemiştir (van Dijk, 2006, s. 221-224; Warschauer, 2003, s. 31-47). Kentsel ölçekte bu uçurum, merkez ve çevre arasındaki altyapısal, finansal ve beşeri kapasite farklılıklarıyla yakından ilişkilidir. Norris (2001), dijital bölünmenin siyasal katılımı da bizzat etkilediğini, dezavantajlı gruplardaki teknolojik dışlanmanın demokratik açıkları derinleştirdiğini göstermiştir.

Mekânsal eşitsizlik yazını, Harvey'in (1973) sermaye birikim süreçlerinin coğrafi eşitsizlikler ürettiğine ilişkin temel savından beslenmiştir. Soja (2010) ise bu eşitsizliklerin yalnızca üretim süreçlerinden değil, karar alma mekanizmalarındaki güç asimetrilerinden de kaynaklandığını göstermiştir. Bu çerçeve, teknolojik yatırımların nereye aktığını ve kimi dışarıda bıraktığını sormayı mümkün kılmaktadır. Graham (2002, s.34-40), kentsel altyapı ağlarının "çekirdek–çevre" mantığıyla örüldüğünü, teknoloji yatırımlarının değer üretme kapasitesi yüksek mekânları önceliklendirirken çevreyi sistematik olarak dışladığını ileri sürmüştür.

1.3. Sosyal Politikada Dijitalleşme

Sosyal politika literatüründe dijitalleşme, hem hizmet etkinliğini artıran bir araç hem de eşitsizlikleri derinleştiren bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Eubanks, 2018). Yapay zekâ ve veri analitiğinin sosyal yardım sistemlerine entegrasyonu, şeffaflık, hesap verebilirlik ve insani değerlendirme tartışmalarını beraberinde getirmektedir (Coeckelbergh, 2020). Bunun yanı sıra kurumlar arası veri entegrasyonu ve koordinasyon kapasitesi, sosyal politikada dijitalleşmenin işlevselliğini doğrudan belirlemektedir (Mergel vd., 2019). Bannister ve Connolly (2012, s. 216) ise kamu yönetiminde dijital dönüşümün teknik değil öncelikle kurumsal bir sorun olduğunu, mevcut yönetişim kültürünün değişmeden salt teknolojik yatırımların yeterli olmayacağını savunmuştur.

Türkiye'de sosyal politikanın dijitalleşmesi merkezi bir e-devlet altyapısı üzerinden ilerlemektedir. Yerel yönetimlerin bu süreçteki rolü ise kısıtlı kalmaktadır. 2012 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile

hizmet yetki ve sorumluluklarının büyükşehir belediyelerine devredilmesi, çevre ilçe belediyelerinin kaynak ve kapasite kısıtlarını derinleştirmiştir (Kuhlmann & Wollmann, 2014, s. 95-112). Bu yapısal bağlam, Sakarya örneğini hem ampirik hem de kuramsal açıdan özgün kılmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Nitel yöntem, katılımcıların öznel deneyimlerini, anlamlandırma süreçlerini ve kurumsal pratikleri derinlemesine kavramak amacıyla tercih edilmiştir. Araştırmanın sahasını Sakarya ili oluşturmaktadır. Sakarya'nın hem sanayileşmiş bir büyükşehir hem de geniş kırsal hinterlandıyla merkez–çevre dinamiklerini açık biçimde yansıtması, alan seçiminde belirleyici olmuştur.

Katılımcılar iki ana grup olarak belirlenmiştir. Birinci grubu, sosyal politika ile doğrudan ilişkili beş il müdürlüğü oluşturmaktadır: İM1, İM2, İM3, İM4 ve İM5 kodlarıyla tanımlanan bu kurumlardan toplam 16 katılımcıyla görüşülmüştür. İkinci grubu ise gelişmişlik düzeyine göre iki kategoriye ayrılmış ilçe belediyeleri oluşturmaktadır: M1, M2 ve M3 merkez ilçe belediyeleri, Ç1, Ç2 ve Ç3 ise çevre ilçe belediyeleri olarak konumlandırılmış ve bu belediyelerden toplam 9 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Araştırmaya katılan toplam katılımcı sayısı 25'tir.

Veriler yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Bu format, önceden belirlenmiş soru güzergâhının yanı sıra katılımcının deneyimlerine ve kurumsal bağlama göre esneklik sağlamaktadır (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 130-135). Görüşmeler 2024–2025 yılları arasında gerçekleştirilmiş, her görüşme katılımcıların onayıyla ses kaydına alınmış ve ardından deşifre edilmiştir.

Veriler, Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı yansıtıcı tematik analiz (reflexive thematic analysis) yaklaşımıyla çözümlenmiştir. Bu yaklaşım: veriyle tanışma, ilk kodların üretilmesi, temaların aranması, temaların gözden geçirilmesi, temaların tanımlanması ve bulguların yazıya dökülmesi aşamalarından oluşmaktadır. Analiz sürecinde araştırmacının refleksivitesi sistematik olarak gözetilmiş, hem tümevarımsal hem de tümdengelimsel kodlama süreçleri bir arada yürütülmüştür.

3. BULGULAR

Tematik analiz sürecinde beş ana tema ortaya çıkmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan kurumlar ve katılımcı dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Örneklemi

Kod	Kategori	Konum	Katılımcı Sayısı
M1	Merkez İlçe Belediyesi	Merkez	2
M2	Merkez İlçe Belediyesi	Merkez	2
M3	Merkez İlçe Belediyesi	Merkez	2
Ç1	Çevre İlçe Belediyesi	Çevre	1
Ç2	Çevre İlçe Belediyesi	Çevre	1
Ç3	Çevre İlçe Belediyesi	Çevre	1
İM1	İl Müdürlüğü	Merkez	4
İM2	İl Müdürlüğü	Merkez	3
İM3	İl Müdürlüğü	Merkez	4
İM4	İl Müdürlüğü	Merkez	2
İM5	İl Müdürlüğü	Merkez	3
TOPLAM			**25**

Aşağıda her tema, öne çıkan katılımcı alıntıları ve destekleyici kurumsal örneklerle özetlenmektedir.

3.1. Merkezi Yapıya Bağımlı Dijitalleşme Süreçleri

Araştırmaya katılan tüm belediyelerde ortak bir yapısal kısıt olarak öne çıkan ilk tema, dijitalleşme süreçlerinin merkezi idareye ve büyükşehir belediyesine yüksek düzeyde bağımlılığıdır. 2012 yılında yürürlüğe giren Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile ulaşım, su ve kanalizasyon gibi temel altyapı hizmetlerinin merkeze devredilmesi, ilçe belediyelerinin hem mali hem de teknik özerkliğini ciddi biçimde daraltmıştır. Bu yapı dijitalleşme inisiyatifini de fiilen merkeze taşımıştır. Bovaird ve Löffler (2009, s. 14-29), merkezi yönetimin hâkimiyetinin yerel kapasite geliştirmeyi sistematik biçimde kısıtladığını karşılaştırmalı kamu yönetimi perspektifinden ortaya koymuştur.

Bu yetki devrinin gündelik işleyişe nasıl yansıdığını M2 yetkilisi şöyle anlatıyor:

"2003 yılında Büyükşehir Yasası çıkmasıyla birlikte Sakarya Büyükşehir Belediyesi'ne bağlandık. Dolayısıyla ulaşım, su ve kanalizasyon birimlerimiz Büyükşehir Belediyesi bünyesine alındı personel araç gereciyle birlikte."

Yetki devri yalnızca hizmet sunumunu değil mali planlamayı da kapsamaktadır: genel bütçeye bağlılık ihale süreçlerinde esneklik payını ortadan kaldırmakta, güncel bir harita talebi gibi sıradan bir veri ihtiyacı dahi büyükşehir onayına takılabilmektedir. Bu sınırı Ç3 yetkilisi tereddütsüz kabul ediyor:

"Büyükşehir Belediyesi bu konuda öncü olmalı, hatta büyükşehir bile değil, belki de merkezi idare öncü olmalı ama şehir ölçeğini düşündüğümüzde büyükşehir öncü olmalı. Bizim yapabileceğimiz bir şey değil, bizim bütçemizi aşıyor, kadromuzu ve networkümüzü aşıyor."

Teknolojik yatırım kararlarında da yerel inisiyatifin değil merkezi onayın belirleyici olduğu görülmektedir. Akıllı kent uygulamaları ve ulaşım planlamaları Ulaşım Koordinasyon Merkezi üzerinden yürütülmekte, ilçe belediyeleri bu süreçte fiilen devre dışı kalmaktadır. Sahadaki bu tablo, büyükşehir yasasının yarattığı mali ve kurumsal asimetriyi somut biçimde gözler önüne sermektedir: dijitalleşme, ilçe belediyelerinin inisiyatif alabileceği bir alan olmaktan önemli ölçüde çıkmış ve çoğunlukla merkezi kararların uygulandığı bir zemine dönüşmüştür (Kuhlmann & Wollmann, 2014, s. 95-112).

3.2. Kurumlar Arası Koordinasyon Sorunları ve Enformel İlişkiler

İkinci temada öne çıkan bulgu, kurumlar arası veri akışının ve operasyonel koordinasyonun ciddi yapısal engellerle karşı karşıya olduğudur. Bu engellerin başında Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) kapsamındaki veri paylaşım kısıtları gelmektedir. Mergel vd. (2019), dijital dönüşümde kurumlar arası birlikte çalışabilirliğin salt teknik değil öncelikle hukuki ve örgütsel bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. Sakarya örneğinde de benzer bir durum gözlemlenmiştir.

M2 yetkilisinin başından geçen bir olay bunu somutlaştırıyor:

"Nüfus müdürlüğünü arıyorsunuz, biliyorsunuz TC kimlik çıkarılırken iletişim ve adres bilgisinin güncel olması zorunlu. Oradan bu veriyi çok rahat alabilecekken maalesef geçenlerde yaşadığım bir olayda 'mevzuat gereği veremiyoruz' dediler."

Veri kısıtlarının yol açtığı silolaşma aynı kurum içinde bile kendini göstermekte, birimler arasında bilgi akışı neredeyse tamamen kesilmektedir. Koordinasyon krizinin vatandaşa yansıması da benzer biçimde belgelenmiştir: dijital ortamda saniyeler içinde tamamlanabilecek işlemler kurumlar arası güven eksikliği nedeniyle fiziksel evrak trafiğine dönüşebilmekte, MAKS gibi kurulu dijital altyapılar bazı kurumlarca

kullanılmamakta, mahkemeler dahi UYAP üzerinden erişilebilecek verileri kabul etmeyip kâğıt çıktı talep edebilmektedir.

Resmi koordinasyon mekanizmalarındaki bu aksaklıklar, enformel ilişki ağlarının önem kazanmasına yol açmıştır. Ç2 yetkilisinin eleştirisi bu örüntüyü özetler niteliktedir:

"Ciddi şikayetlerimizden birisi şu: Biz, yönetişimde enformel ağlar kurmak zorunda kalıyoruz. Yani elektrik, su, doğalgaz firmalarına ya da büyükşehir belediyesine yönelik altyapı taleplerimizi ilettiğimizde, araya siyasi bağlantılar kurmak zorunda kalıyoruz. Yoksa resmi yazışmalarımıza çok yanıt alamıyoruz."

Benzer örüntüler diğer katılımcılar tarafından da doğrulanmış, resmi kanalların yetersiz kaldığı noktalarda kişisel bağlantıların süreci hızlandırdığı, ancak bunun kalıcı bir çözüm sunmadığı ifade edilmiştir. Bannister ve Connolly'nin (2012, s. 217) dikkat çektiği gibi, dijital dönüşüm teknik bir mesele olmaktan çok kurumsal kültür ve yönetişim kapasitesiyle belirlendiğinde, enformel çözümler resmi dönüşümün önünde bir engele dönüşmektedir.

3.3. Merkez–Çevre Dijital Uçurumu

Dijital yatırımlar mekânsal olarak merkez ilçelerde yoğunlaşırken, çevre ilçeler bu süreçten büyük ölçüde dışlanmaktadır. Graham'ın (2002, s. 40-42) kentsel altyapı ağlarındaki "çekirdek-çevre" örüntüsü, elde edilen verilerde ampirik bir karşılık bulmaktadır. Bulgular, dijital farklılıkların sosyal hizmetlere, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişim üzerinde de etkileri olduğunu göstermektedir.

Çevre ilçenin bu tablo karşısındaki konumunu Ç2 yetkilisi şöyle özetliyor:

"Bizim sorumluluğumuzda yani Ç2'nin sorumluluk alanlarında, akıllı durak, bisiklet yolu, bisiklet uygulamaları gibi teknoloji tabanlı yatırımlar pek mevcut değil. Bu da bizim çok küçük bir belediye olmamız ve bütçe eksikliğimizden kaynaklanıyor. Haliyle, teknolojik yatırımlar sadece Büyükşehir'in gerçekleştirebildiği birkaç alanla sınırlı kaldı."

Toplu taşıma hizmetinin dahi merkez-çevre ayrımını pekiştirdiği, yatırım kararlarının fayda-maliyet mantığıyla düşük gelirli çevre ilçeleri sona bıraktığı, yetersiz internet bant genişliği ve kırılgan enerji altyapısı gibi fiziksel eksikliklerin teknolojik yatırımları pratikte işlevsiz kılabildiği katılımcılar tarafından bir dizi somut örnekle doğrulanmıştır. Ç3'te ise nüfusun hızla yaşlanması, teknolojik dönüşümün önünde ayrıca demografik bir engele dönüşmektedir.

Buna karşın merkez ilçelerde tablo farklılık göstermektedir. M3, alışveriş merkezlerinden elde ettiği alternatif finansman modeliyle teknoloji yatırımı kapasitesini sürdürülebilir kılmaktadır:

"Serdivan Alışveriş Merkezinin %27'si, Cadde 54'ün %33'ü M3'e ait. Biz buraların alışveriş merkezi yapılmasına imkân tanıdık ve karın değil, toplam cironun %27 ve %33'ünü alıyoruz. Bu da ekonomik kaynaklarımızı sürdürülebilir kılıyor."

Bu asimetri eğitim ve sağlık alanlarında da tekrarlanmaktadır: teknoloji tabanlı eğitim projelerinin finansmanı çoğunlukla belediye kaynaklarına bağlı kalırken, kent merkezine inşa edilen şehir hastanesi ulaşım ve altyapı yatırımlarının önemli bir bölümünü kendine çekmektedir. Elde edilen bulgular, Soja'nın (2010) mekânsal adaletsizlik yaklaşımıyla paralellik taşımaktadır.

3.4. Veri Mevcudiyetine Rağmen Analitik Kapasite Eksikliği

Belediyelerin ve kurumların elinde önemli miktarda veri bulunmasına karşın, bu veriyi anlamlı politikaya ve öngörüye dönüştürecek analitik kapasite ciddi biçimde eksik kalmaktadır. Ortaya çıkan bu tezatlık, veri üretimi ile verinin analiz edilmesi arasında bir kapasite farkına işaret etmektedir. Batty vd. (2012), akıllı şehir altyapısının işe yaraması için salt donanım yatırımının değil, "akıllı insan" yani analitik okuryazarlığa sahip insan kaynağının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Fitzgerald vd. (2013, s. 3) ise örgütsel dönüşümün teknolojik dönüşümü her zaman geride bıraktığını göstermiştir.

M1'den gelen bir benzetme bu paradoksu tam olarak yansıtıyor:

"%80 bunun sorumluluğu aslında belediye tarafından. Çünkü adama Ferrari'yi verirsin. Anahtarı da verirsin. Benzin de fuldür ama çalıştıramaz."

Sosyal medya, WhatsApp ve telefon aramalarından zengin bir veri akışı toplanabildiği, ancak bu veriyi işleyecek nitelikli analiz personelinin istihdam edilemediği katılımcılar tarafından tekrarlanan bir bulgudur. Ç1'de ise tersine bir örüntü gözlenmiş, her sokak lambasının koordinatına kadar detaylı bir coğrafi bilgi sistemi kurulmasına karşın bu veri yalnızca envanter takibi için kullanılabilmiş, stratejik politika üretimine dönüştürülememiştir.

Kapasite kısıtını derinleştiren bir diğer etken, kökleşmiş kurumsal ve toplumsal atalettir. Arşivlerin büyük bölümü dijitalleştirilmiş olmasına rağmen deneyimli personelin ekrandaki veriye güvenmeyip fiziksel dosyaya yönelmeye devam ettiğini İM1 yetkilisi şu sözlerle anlatıyor:

"O dosyayı alacak arkadaş eski 30 yıllık arkadaş... O dosyanın tozunu bir teneffüs edecek, şöyle bir elleyecek, öyle bakacak ki yaptığı işten emin olsun."

Bu psikolojik bariyer yalnızca memurlarla sınırlı kalmamakta, e-Devlet üzerinden eksiksiz işleyen başvurularını bile kuruma gelerek fiziksel olarak tekrarlayan vatandaşlar düzeyinde de "dijital güvensizlik" olarak

karşılık bulmaktadır. Bu veriler, Fitzgerald vd.'nin (2013, s. 3-4) dijital olgunluk argümanını ampirik düzeyde desteklemektedir.

3.5. Yapay Zekânın Alana Göre Farklılaşan Rolü

Beşinci tema, yapay zekânın farklı kurumsal alanlarda birbirinden belirgin biçimde ayrışan roller üstlendiğini gözler önüne sermektedir. Coeckelbergh'in (2020) vurguladığı gibi, yapay zekânın farklı etki alanlarında nasıl konumlandırıldığı salt teknik bir tercih değil, aynı zamanda derin bir etik ve siyasal seçimdir.

Sağlık alanında yapay zekâ, insan önyargısını ve kayırmacılığı dışlayan nesnel bir denetleyici olarak konumlanmaktadır: İM4, nöbet çizelgelerini yapay zekâya devrederek mobbing iddialarını ortadan kaldırmış, radyolojik teşhis süreçlerine yapay zekâyı entegre etmiştir. İM1 ise algoritmalarını kayıt dışı istihdam ve usulsüz faturalandırma tespitinde ekonomik bir denetçi olarak kullanmaktadır. İM2'nin entegre veri sistemi ise mükerrer ödemeleri ve insan hatalarını neredeyse sıfıra indirmiştir.

Sosyal hizmetler alanında ise tablo kökten farklılaşmaktadır. Yapay zekânın bu alanda nihai karar verici olamayacağını İM3 uzmanları etik bir kavrama dayandırıyor:

"Yapay zekanın yapamayacağını düşündüğümüz şey mevcut da bence biraz bu. Çünkü burada işte devreye vicdan giriyor... Direksiyonda insanın olması ama co-pilotta yapay zekanın olması işleri çok kolaylaştırır."

Eubanks'ın (2018) gösterdiği gibi, algoritmik karar sistemleri sosyal yardım alanında dezavantajlı grupları sistematik olarak dışlama riski taşımaktadır. Nitekim İM3 uzmanları bu riski sezgisel olarak fark etmiş ve insan gözetimini vazgeçilmez saymıştır. İM2'nin sahası ise akıllı sistemlerin "dijital dışlanma" üretme potansiyelini açık biçimde ortaya koymaktadır:

"40-45 yaş üstü, engelliler, şiddet gören kadınlar, uzun süreli işsizler... Bunlar portalı kullanamıyor. Bunlara kişisel danışman gibi davranmak gerekiyor."

Norris'in (2001) siyasal dijital bölünme tezinde işaret ettiği gibi, dijital sistemler mevcut erişim eşitsizliklerini azaltmak yerine çoğu zaman yeniden üretmektedir. İM5'in ölçme-değerlendirme alanındaki yapay zekâ vizyonu da benzer bir mekânsal eşitsizlikle karşı karşıyadır: merkez ilçelerde donanımlı STEM laboratuvarları kurulurken, çevre ilçe okullarının önceliği temel fiziksel güvenliği sağlamak olarak kalmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Sakarya ili örnekleminde yürütülen nitel araştırmayla sosyal politika kurumlarındaki akıllı şehir pratiklerini beş tema çerçevesinde analiz etmiştir. Araştırma bulguları, dijital dönüşümün seyrini belirleyen

unsurun teknoloji değil, yetki dağılımı, kurumlar arası koordinasyon ve analitik kapasite olduğunu ortaya koymaktadır.

2012 Büyükşehir Kanunu'nun ilçe belediyeleri üzerinde yarattığı yapısal kısıt, dijitalleşme kapasitesini doğrudan sınırlamaktadır. Çevre ilçeler hem mali hem de teknik bağlamda inisiyatif alanını büyük ölçüde yitirmiştir (Kuhlmann & Wollmann, 2014, s. 95-112). İkinci temada, resmi koordinasyon mekanizmalarının işlev yitimi enformel ilişki ağlarını yönetişimin fiili zeminine taşımıştır. KVKK kaynaklı veri paylaşım engelleri kurumsal silolaşmayı derinleştirmiştir (Mergel vd., 2019; Bannister & Connolly, 2012).

Belgelenen merkez–çevre dijital uçurumu ise akıllı şehir teknolojilerinin mekânsal adaleti dönüştürmek bir yana mevcut eşitsizlikleri yeniden üretme potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu bulgu Graham'ın (2002) kentsel ağ eşitsizlikleri argümanı ve Soja'nın (2010) mekânsal adaletsizlik kavramıyla örtüşmektedir. Dördüncü tema, kurumlarda veri üretiminin yüksek olmasına rağmen bu verinin karar alma süreçlerine yeterince yansıtılamadığını göstermektedir. Beşeri sermaye ve kurumsal kapasite yatırımları olmaksızın veri birikiminin başlı başına bir çözüm sunamayacağına işaret etmektedir (Fitzgerald vd., 2013, s. 4).

Son olarak, yapay zekânın kurumsal alana göre farklı işlevlerle kullanıldığı görülmüştür: sağlık ve sosyal güvencede nesnel bir denetleyici, sosyal hizmetlerde ise insan yargısının yerini alamayan bir yardımcı araç olarak işlev görmektedir. "Co-pilot" metaforu, yapay zekânın insan gözetiminden bağımsız karar veremeyeceği alanlardaki sınırı açıkça ortaya koymaktadır. Bu bulgu Coeckelbergh'ün (2020) insani hesap verebilirlik argümanı ve Eubanks'ın (2018) dijital dışlanma tespitleriyle uyum içindedir.

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu politika önerileri öne çıkmaktadır: yerel yönetim reformu tartışmalarında dijital kapasitenin sistematik biçimde ele alınması ve İller Bankası paylarının ilçe belediyelerinin teknoloji yatırımlarını destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmesi, kurumlar arası veri paylaşım mevzuatının hizmet etkinliğini önceleyen daha esnek bir çerçevede yapılandırılması, belediyeler bünyesinde veri analizi ve dijital politika üretimi için özel birimler kurulması, sosyal hizmetlerde yapay zekâ uygulamalarının insani denetim ve etik gözetim mekanizmalarıyla birlikte tasarlanması ve akıllı şehir projelerinin merkezi değil çevre ilçelerin ihtiyaçlarını esas alarak tasarlanması gerekmektedir.

Bu çalışmanın bazı kısıtları mevcuttur. Araştırma tek bir ilde yürütülmüş olup bulgular farklı bağlamlara genellenemez, katılımcı sayısının görece sınırlı olması ve yalnızca kurumsal temsilcilerin dahil edilmesi vatandaş perspektifini dışarıda bırakmaktadır. Gelecek araştırmaların vatandaş deneyimlerini ve karşılaştırmalı kent çalışmalarını kapsayacak biçimde kurgulanması, bu alandaki bilgi birikimini önemli ölçüde derinleştirecektir.

KAYNAKLAR

Bannister, F., & Connolly, R. (2012). Forward to the past: Lessons for the future of e-government from the story so far. Information Polity, 17(3–4), 211–226. https://doi.org/10.3233/IP-2012-000282

Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Ouzounis, G., & Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future. European Physical Journal Special Topics, 214(1), 481–518. https://doi.org/10.1140/epjst/e2012-01703-3

Bovaird, T., & Löffler, E. (2009). Public management and governance (2nd ed.). Routledge.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. Journal of Urban Technology, 18(2), 65–82. https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117

Coeckelbergh, M. (2020). AI ethics. MIT Press.

Eubanks, V. (2018). Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor. St. Martin's Press.

Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D., & Welch, M. (2013). Embracing digital technology: A new strategic imperative. MIT Sloan Management Review, 55(2), 1–12.

Graham, S. (2002). Bridging urban digital divides? Urban polarisation and information and communications technologies (ICTs). Urban Studies, 39(1), 33–56. https://doi.org/10.1080/00420980220099050

Harvey, D. (1973). Social justice and the city. Johns Hopkins University Press.

Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? City, 12(3), 303–320. https://doi.org/10.1080/13604810802479126

Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. GeoJournal, 79(1), 1–14. https://doi.org/10.1007/s10708-013-9516-8

Kuhlmann, S., & Wollmann, H. (2014). Introduction to comparative public administration: Administrative systems and reforms in Europe. Edward Elgar Publishing.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing (2nd ed.). SAGE.

Lillesand, T., Kiefer, R. W. ve Chipman, J. (2015). Remote sensing and image interpretation (7. bs.). Wiley.

Meijer, A., & Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: A review of the literature on smart urban governance. International Review of Administrative Sciences, 82(2), 392–408. https://doi.org/10.1177/0020852314564308

Mergel, I., Edelmann, N., & Haug, N. (2019). Defining digital transformation: Results from expert interviews. Government Information Quarterly, 36(4), 101385. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002

Norris, P. (2001). Digital divide: Civic engagement, information poverty, and the internet worldwide. Cambridge University Press.

Soja, E. W. (2010). Seeking spatial justice. University of Minnesota Press.

Söderström, O., Paasche, T., & Klauser, F. (2014). Smart cities as corporate storytelling. City, 18(3), 307–320. https://doi.org/10.1080/13604813.2014.906716

van Dijk, J. A. G. M. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. Poetics, 34(4–5), 221–235. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.004

Warschauer, M. (2003). Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide. MIT Press.

ZONGULDAK MADENLERİNDE TAHLİSİYE EKİPLERİNİN DENEYİMLERİ: RİSK, ÖLÜM VE FEDAKÂRLIK

Dr. Büşra YÜKSEL GÜNGÖR1

1Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

busra.yuksel@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9102-2712

Özet

Madencilik sektörü yüksek risk düzeyiyle karakterize edilmesine rağmen, bu alandaki araştırmalar büyük ölçüde üretim süreçleri, iş kazaları ve iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına odaklanmakta; kazalar sonrasında müdahale ve kurtarma faaliyetlerini yürüten tahlisiye ekiplerinin deneyimleri ise sınırlı biçimde incelenmektedir. Bu çalışma, Zonguldak'ta görev yapan tahlisiye ekiplerinin deneyimlerini analiz ederek riskin nasıl algılandığını, anlamlandırıldığını ve mesleki kimlik içerisinde nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma nitel yöntemle tasarlanmış; tahlisiye ekiplerinde görev yapan 10 kişiyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, tahlisiye ekiplerinin ölümle doğrudan temas eden bir emek pratiği içerisinde çalıştıklarını ve bu deneyimin zamanla mesleki sosyalleşmenin bir parçası hâline geldiğini göstermektedir. Katılımcılar, yüksek risk koşullarını yalnızca teknik bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk ve mesleki yükümlülük olarak değerlendirmektedir. Risk, açık biçimde bilinen ve kabul edilen bir gerçeklik olmasına rağmen, "görev", "gönüllülük", "cesaret" ve "fedakârlık" söylemleri aracılığıyla normalleştirilmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Bunun yanında ekipman yetersizlikleri, organizasyonel sorunlar ve kurumsal eksikliklerin risk düzeyini artırdığı; ancak bu eksikliklerin çoğu zaman bireysel özveri ve mesleki bağlılık üzerinden telafi edildiği görülmektedir. Böylece kurumsal sorumluluğun belirli ölçüde bireyselleştirildiği ve fedakârlık söyleminin yapısal sorunları görünmez kılan bir işleve sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışma, madencilik literatüründe büyük ölçüde ihmal edilen tahlisiye ekiplerine odaklanarak önemli bir ampirik boşluğu doldurmakta ve riskin yalnızca teknik bir tehlike değil, aynı zamanda yapısal, kültürel ve mesleki süreçler içerisinde üretilen çok katmanlı bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tahlisiye ekipleri, madencilik, risk, mesleki kimlik, fedakârlık.

EXPERIENCES OF MINE RESCUE TEAMS in ZONGULDAK: RISK, DEATH, AND SACRIFICE

Dr. Büşra YÜKSEL GÜNGÖR1

1Zonguldak Bülent Ecevit Univesity, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Workplace, field of work, busra.yuksel@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9102-2712

Abstract

Although the mining industry is characterized by exceptionally high levels of occupational risk, existing research has largely focused on production processes, workplace accidents, and occupational health and safety practices, while the experiences of mine rescue teams have received comparatively limited scholarly attention. This study examines the experiences of mine rescue personnel in Zonguldak, Türkiye, with the aim of exploring how risk is perceived, interpreted, and reproduced through professional identity. Employing a qualitative research design, the study draws on in-depth interviews conducted with ten members of mine rescue teams. The data were analyzed using thematic analysis. The findings reveal that mine rescue personnel operate within a labor process marked by direct exposure to death and life-threatening situations, where encounters with mortality gradually become incorporated into professional socialization. Participants do not perceive high-risk working conditions merely as technical necessities; rather, they interpret them as moral obligations and integral components of their professional responsibilities. Risk, while openly acknowledged and anticipated, is normalized and legitimized through discourses of duty, voluntarism, courage, and sacrifice. Furthermore, the findings indicate that inadequate equipment, organizational shortcomings, and institutional deficiencies intensify occupational risks. Nevertheless, these shortcomings are frequently compensated for through individual commitment, self-sacrifice, and professional dedication. As a result, institutional responsibility is partially individualized, while narratives of sacrifice function to obscure structural and organizational problems. By focusing on mine rescue teams an occupational group largely overlooked in the mining literature this study addresses an important empirical gap. The findings demonstrate that risk should not be understood solely as a technical hazard or an individual experience; rather, it is a multidimensional phenomenon that is structurally distributed, culturally interpreted, and continuously reproduced within labor processes. In doing so, the study contributes to broader debates on risk, occupational culture, and the social construction of hazardous work.

Keywords: Mine rescue teams, mining, risk, professional identity, sacrifice.

EĞİTİMDE CİNSİYETE DAYALI YATAY AYRIŞMA: YÜKSEKÖĞRETİMDE ERKEK ÖĞRENCİLERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi, Gizem Burcu KARAALİ1

1 Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Bölümü Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Anabilim Dalı, gkaraali@bandirma.edu.tr, 0000-0002-9232-0129

Özet

Yatay ayrışma (cam duvarlar) kavramı, emek piyasalarında belirli meslek gruplarının ve çalışma alanlarının erkeklerle özdeşleştirilirken, belirli alanların ise kadınlarla özdeşleştirilmesini ifade etmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet normları ile ilişkilendirilmekte ve bireylerin eğitim tercihlerini, mesleki yönelimlerini ve kariyer fırsatlarını etkilemektedir. Dolayısıyla temelleri eğitim süreci içerisinde atılan bu ayrışma neticesinde yükseköğretimde bazı bölümlerde kadın öğrenciler yoğunlaşırken, bazı bölümler ise erkek öğrenci ağırlıklı olmaktadır. Çalışmada, YÖK Atlas verileri ışığında, erkek öğrencilerin çoğunlukta olduğu bölümler ile azınlıkta olduğu bölümlerde öğrenim gören erkek öğrencilerin deneyimlerine odaklanılmaktadır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde fenomenoloji deseni ile yürütülmüştür. Erkek öğrencilerin çoğunlukta olduğu Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği, Elektrik Mühendisliği ile azınlıkta olduğu Beslenme ve Diyetetik, Hemşirelik, Sosyal Hizmet gibi bölümlerde öğrenim gören 15 erkek öğrenci çalışmanın katılımcı grubunu oluşturmaktadır. Kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan katılımcılara ilişkin veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış ve MAXQDA 2024 programı kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma bulguları, erkeklerin azınlıkta olduğu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin bölüm tercihlerini çevrelerine açıklama ve meşrulaştırma ihtiyacı hissettiklerini göstermektedir. Buna karşılık, erkeklerin çoğunlukta olduğu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet kimliklerinin görünmez ve sorgulanmayan bir konumda kaldığı görülmektedir. Çalışma ile eğitimde yatay ayrışmanın; öğrencilerin gündelik deneyimlerini, aidiyet duygularını ve mesleki kimlik oluşum süreçlerini şekillendirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyete Dayalı Yatay Ayrışma, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları, Eğitim.

HORIZONTAL GENDER SEGREGATION IN EDUCATION: A QUALITATIVE STUDY ON THE EXPERIENCES OF MALE STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

Asst. Prof., Gizem Burcu KARAALİ[1]

[1] Division of Management and Sociology of Work, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bandırma Onyedi Eylül University, gkaraali@bandirma.edu.tr, 0000-0002-9232-0129

Abstract

Horizontal gender segregation (glass walls) refers to the concentration of women and men in different occupational groups and fields of work, whereby certain occupations are associated with men while others are associated with women. This phenomenon is closely linked to gender norms and influences individuals' educational choices, career orientations, and employment opportunities. As a result, the foundations of this segregation are laid during the educational process, leading to the concentration of female students in some fields of higher education, while others remain predominantly male. Drawing on data from YÖK Atlas, this study focuses on the experiences of male students enrolled in programs where men constitute the majority and those in which men represent a minority. The research was conducted within the framework of a qualitative research approach using a phenomenological design. The study group consisted of 15 male students enrolled in programs where male students are the majority, such as Marine Engineering and Electrical Engineering, and programs where male students are in the minority, including Nutrition and Dietetics, Nursing, and Social Work. Participants were recruited through snowball sampling. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis with MAXQDA 2024. The findings indicate that male students studying in female-dominated programs feel the need to explain and legitimize their educational choices to others. In contrast, the gender identities of students enrolled in male-dominated programs remain largely invisible and unquestioned. The study concludes that horizontal gender segregation in education shapes students' everyday experiences, sense of belonging, and processes of professional identity formation.

Keywords: Horizontal Gender Segregation, Gender, Gender Stereotypes, Education.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ARAŞTIRMALARINDA ERKEĞİN ÖZNE OLARAK TEMSİLİ: 1990–2025 WEB OF SCIENCE TARAMASI

Dr. Öğr. Üyesi, Akın ÖZDEMİR
Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, akinozdemir@sakarya.edu.tr, 0000-0002-7415-7006

Özet

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yazını uzun süredir ağırlıklı olarak kadınların deneyimleri üzerine kuruludur. Erkeğin bu eşitsizliğin yalnızca karşı kutbu değil, kimi durumlarda öznesi de olabileceği görüşü, 1990'larda yükselen üçüncü dalga feminizm ve eleştirel erkeklik incelemeleriyle kuramsal bir zemin kazanmıştır. Connell, Masculinities (1995) adlı çalışmasında erkekliğin "ast" ve "marjinal" biçimlerini tanımlayarak bu çerçevenin temelini kurmuş; Crenshaw'ın 1989'da geliştirdiği kesişimsellik kavramı da eşitsizliğin tek bir eksende okunamayacağını göstermiştir. Buna karşın erkeğin toplumsal cinsiyet temelli dezavantajının bağımsız bir araştırma konusu olarak ne ölçüde incelendiği belirsizdir. Bu çalışma, ilgili yazının kadın, erkek ve LGBTİ+ bireyler açısından nasıl dağıldığını ve erkeğin ne ölçüde bağımsız bir özne olarak ele alındığını saptamayı amaçlamaktadır.

Tarama, Web of Science Core Collection üzerinde 1990–2025 arasında yayımlanmış makale ve derleme türündeki kayıtlarla sınırlandırılmıştır. Kadın, erkek ve LGBTİ+ bireyler için ayrı ayrı üç sorgu kurulmuş; toplumsal cinsiyet eşitliğini temsil eden 14 terimlik küme sabit tutularak yalnızca cinsiyet grubuna ilişkin terimler değiştirilmiştir. Pek çok araştırma birden fazla cinsiyet grubunu birlikte ele aldığından üç sorgu büyük ölçüde örtüşmektedir; bu örtüşen kayıtlar küme işlemleriyle ayıklanarak her gruba özgü kayıtlar belirlenmiştir.

Bulgular belirgin bir asimetriye işaret etmektedir. Kadını tek başına konu alan 17.315 kayda karşılık, erkeği tek başına konu alan kayıt sayısı 1.851'dir. Erkeğin geçtiği 28.134 yayının yaklaşık yüzde 90'ı erkeği kadınla birlikte, çoğunlukla bir karşılaştırma terimi olarak ele almaktadır. Erkeği bağımsız biçimde inceleyen bu 1.851 çalışmanın yalnızca 16'sı erkek mağduriyetini ya da dezavantajını doğrudan adlandırmaktadır.

Bu sonuçlar, erkeğin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin öznesi olarak yazında sınırlı biçimde temsil edildiğini göstermektedir. Burada anahtar kelime taramasının çalışmaların çerçevesini değil sözcük tercihini ölçtüğü, erkeğin çoğu zaman işaretlenmemiş norm olarak kaldığı dikkate alınmalıdır. Çalışma, erkeğin dezavantajını doğrudan inceleyen araştırmalara duyulan gereksinimi görünür kılmakta ve sonraki içerik çözümlemeleri için bir çıkış noktası sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erkek, Kadın, LGBTİ+, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.

MEN AS A SUBJECT IN GENDER INEQUALITY RESEARCH: EVIDENCE FROM THE WEB OF SCIENCE (1990–2025)

Assistant Professor, Akın ÖZDEMİR

Sakarya University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Sakarya, Türkiye, akinozdemir@sakarya.edu.tr, 0000-0002-7415-7006

Abstract

Research on gender inequality has predominantly centered on women's experiences. The idea that men can also be subjects of this inequality, not only its other side, emerged in the 1990s, with third-wave feminism and critical studies on men and masculinities. In Masculinities (1995), Connell defined subordinated and marginalized masculinities, and Crenshaw's 1989 concept of intersectionality showed that inequality cannot be read along a single axis. Yet how far men's gender-based disadvantage has been studied in its own right remains unclear. This study maps how the literature is distributed across women, men, and LGBTI+ individuals, and how far men appear as subjects rather than points of comparison.

The search was limited to articles and reviews published between 1990 and 2025 in the Web of Science Core Collection. Three separate queries were run for women, men, and LGBTI+ individuals; a fixed set of 14 gender-equality terms was held constant, and only the gender-group terms varied. Because many studies address more than one group, the queries overlap substantially; set operations isolated the records specific to each group.

The findings show a clear asymmetry. Against 17,315 records focusing on women alone, only 1,851 focus on men alone. Of the 28,134 records that mention men, roughly 90% treat men together with women, mostly as a point of comparison. Of these 1,851 men-focused studies, only 16 explicitly name male victimhood or disadvantage.

These results suggest that men remain only marginally represented as subjects of gender inequality. A caveat: a keyword search captures word choice rather than a study's framing, and men frequently remain the unmarked norm. The study points to the need for research that addresses men's disadvantage directly and offers a starting point for the content analysis to follow.

Keywords: Gender Equality, LGBTI+, Men, Women.

EXTERNAL DEBT AND EUR/ALL EXCHANGE RATE DYNAMICS IN ALBANIA: A VAR ANALYSIS

Erla KADIU, PhD Candidate1

1Mınıstry of Finance of Albania| PHD Candıdate, University of Tirana, Faculty of Economy

erlakadiu@yahoo.com

ORCID Number: 0009-0009-3978-1231

Abstract

The relationship between external debt and exchange-rate dynamics has been widely discussed in the literature, particularly in the context of small open and emerging economies. Previous studies generally suggest that higher levels of external debt can increase exchange-rate vulnerability, as foreign-currency-denominated debt liabilities raise concerns about debt sustainability and amplify the effects of currency depreciation on balance sheets. At the same time, exchange-rate movements may feed back into debt dynamics. Based on this literature, this paper examines the dynamic relationship between external debt and EUR/ALL exchange-rate movements in Albania over the period 2008–2025. The analysis is conducted using quarterly data from the Bank of Albania and World Bank and employs a Vector Autoregression (VAR) framework. The empirical approach follows several steps. Unit root properties are tested using Augmented Dickey-Fuller and Phillips-Perron tests to ensure data stationarity. The optimal lag length is selected based on standard information criteria, followed by VAR stability diagnostics to confirm model adequacy. Additional diagnostic tests are applied to check for serial correlation and heteroskedasticity in the residuals. The study further investigates dynamic interactions through Granger causality tests, impulse response functions, and forecast error variance decomposition. The results indicate a weak and limited positive relationship between external debt growth and EUR/ALL exchange-rate movements in Albania. However, the estimated effects are not statistically strong. Impulse response functions also suggest that shocks to external debt have minor and short-lived effects on exchange-rate behavior. Overall, the findings suggest that exchange-rate dynamics in Albania are not primarily driven by external debt developments alone. Instead, they are more likely influenced by a broader set of macroeconomic, monetary, and external sector factors, reflecting the complexity of exchange-rate determination in a highly euroized and externally dependent economy.

Keywords: External Debt, Exchange Rate, Debt Sustainability, Small Open Economies

1. INTRODUCTION

Exchange-rate stability is a key macroeconomic objective for small open economies, particularly those with high levels of financial openness and external exposure. In emerging market contexts where euroization is very present, such as Albania, the economy is often characterized by substantial foreign-currency liabilities and reliance on external financing sources, which can raise vulnerabilities related to exchange-rate fluctuations. In Albania, in early years country secured its financing mostly in domestic market, and then while the economy increased and the country deepened its relations with foreign investors, the country started borrowing in external markets. Borrowing in external markets offers more favorable conditions, especially in terms of costs because it offers lower costs than the domestic market, and also the country can benefit from long term loans, but in the other side it exposes the country on exchange rate risk.

In this regard, external borrowing can affect exchange-rate behavior through multiple interconnected channels. Rising external indebtedness may heighten perceptions of macroeconomic risk and debt sustainability concerns among investors and market participants, thereby generating pressures for domestic currency depreciation. Conversely, movements in the exchange rate can feed back into the debt position itself: when depreciation occurs, the local currency value of foreign-currency-denominated liabilities increases, thereby intensifying the debt burden and potentially reinforcing external fragilities.

This paper investigates the dynamic interaction between external debt growth and EUR/ALL exchange-rate movements in Albania by employing a Vector Autoregression (VAR) framework. The basic research question is whether variations in external debt have a measurable impact on exchange-rate dynamics, and whether exchange-rate movements, in turn, exert feedback effects on external debt accumulation.

The main contribution of this study is its focused empirical approach, which explicitly models the bilateral relationship between external debt and the EUR/ALL exchange rate within a VAR setting. While existing literature on Albania often addresses exchange-rate determinants in a broader macroeconomic context, there is comparatively limited empirical evidence that isolates this specific interaction using a system-based VAR methodology.

2. LITERATURE REVIEW

The relationship between exchange rate and external debt has been studied and discussed in many studies in theoretical and practical way. (Eichengreen and Hausmann 2003) within the “Original Sin” framework, argue that when a country’s external debt is denominated in foreign currency, a real exchange rate depreciation increases the burden of debt servicing by reducing the purchasing power of domestic output relative to foreign liabilities.

Further more it argues that a Government being aware of these dangers, may use macroeconomic and regulatory policies to limit foreign borrowing.

(CALVO and REINHART 2002) in "Fear of Floating," explain that emerging-market economies often avoid large exchange-rate fluctuations due to the potentially destabilizing impact on debt positions, inflation expectations, and financial stability. Furthermore, recent years UNCTAD reports on external debt sustainability further emphasize the connection between exchange-rate vulnerability and foreign-currency debt accumulation in developing economies and this is further emphasized by word bank country reports.

In (Cécile Couharde,Serge Rey,Audrey Allegret. 2023) report, it identifies a nonlinear relationship between external debt and real exchange rate dynamics, suggesting that the impact of external debt depends on the level of indebtedness in the economy. The authors find that when the external debt-to-GDP ratio remains relatively low, additional external debt exerts a significant positive effect on real exchange rate movements. However, once external debt exceeds a critical threshold, the effect becomes statistically insignificant. The study further argues that high levels of external debt reduce national wealth and consumption, contributing to adjustments in the current account deficit and the stabilization of debt levels. Consistent with the NATREX framework, the findings indicate that higher external indebtedness accelerates the convergence of the real exchange rate toward its long-run equilibrium level. Empirical studies also support the existence of links between external debt and exchange-rate movements. (Kouladoum 2018), examining Chad, finds evidence that external debt contributes positively to exchange-rate depreciation in the long run. (Bunescu 2014) similarly discusses the impact of external indebtedness on exchange-rate stability in developing economies. For Albania, (Velaj and Nexhipi 2022) investigate the determinants of the EUR/ALL exchange rate and identify a statistically significant positive relationship between debt variables and exchange-rate dynamics. IMF Article IV reports on Albania frequently discuss the country's external vulnerabilities, euroization, and sensitivity to foreign financing conditions.

Despite this literature, relatively limited Albania-focused research employs a dedicated VAR model examining the bilateral dynamics between external debt growth and exchange-rate changes. This paper attempts to contribute to this gap.

3. DATA AND METHODOLOGY

The empirical analysis uses quarterly data covering the period 2008Q1–2025Q4. Data were obtained from the Bank of Albania and Ministry of Finance of Albania.

The first variable is Gross External Debt, representing Albania's stock of external debt. The second variable is the EUR/ALL exchange rate, calculated as the quarterly average of the official exchange rate.

The variables were transformed into quarterly logarithmic percentage changes as follows: $EXTDEBTG = 100 \times [log(EXTDEBTt) - log(EXTDEBTt-1)]$

$EXCHG = 100 \times [log(EURALLt) - log(EURALLt-1)]$

Stationarity tests were performed using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests. The results indicate that EXTDEBTG is stationary in level according to the ADF test. The EXCHG variable produced mixed ADF evidence but was confirmed stationary in level according to the Phillips-Perron test. Consequently, both variables were treated as stationary and included in a standard VAR specification.

The optimal lag structure was selected through the Lag Length Criteria procedure. The LR, FPE, and AIC criteria selected four lags, while SC and HQ selected zero lags. Given the quarterly frequency and the economic logic of the model, VAR(4) was selected as the preferred specification.

The estimated model can be represented as:

$$EXTDEBTGt=\alpha 1+i=1\sum 4\beta iEXTDEBTGt-i+i=1\sum 4\gamma iEXCHGt-i+ut$$

$$EXCHGt=\alpha 2+i=1\sum 4\delta iEXCHGt-i+i=1\sum 4\theta iEXTDEBTGt-i+vt$$

The estimated VAR(4) model investigates the dynamic interaction between external debt growth and EUR/ALL exchange-rate changes in Albania. The analysis seeks to determine whether increases in external indebtedness generate depreciation pressures on the domestic currency and whether exchange-rate movements influence the dynamics of external debt.

The analysis additionally employs stability diagnostics, residual serial-correlation tests, residual normality tests, heteroskedasticity tests, Granger causality tests, impulse response functions, and forecast error variance decomposition.

4. **Empirical Results**

The VAR(4) specification satisfies the stability condition, with all inverse roots located inside the unit circle. Residual diagnostic tests indicate a statistically adequate specification. The residual serial-correlation LM test fails to reject the null hypothesis of no serial correlation. The residual normality test based on the Lütkepohl framework also fails to reject multivariate normality, with a joint Jarque-Bera probability of 0.148. Furthermore,

the residual heteroskedasticity test fails to reject the null hypothesis of homoskedastic residuals, with a probability value of 0.189.

VAR Residual Serial Correlation LM Tests
Date: 06/04/26 Time: 13:08
Sample: 2008Q1 2025Q4
Included observations: 67

Null hypothesis: No serial correlation at lag h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	3.133827...	4	0.535...	0.787462...	(4, 110.0)	0.535...
2	8.547078...	4	0.073...	2.201178...	(4, 110.0)	0.073...
3	5.932156...	4	0.204...	1.509659...	(4, 110.0)	0.204...
4	4.691264...	4	0.320...	1.187160...	(4, 110.0)	0.320...

Null hypothesis: No serial correlation at lags 1 to h

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	3.133827...	4	0.535...	0.787462...	(4, 110.0)	0.535...
2	10.17105...	8	0.253...	1.295912...	(8, 106.0)	0.253...
3	12.79143...	12	0.384...	1.079374...	(12, 102.0)	0.385...
4	15.93175...	16	0.457...	1.003563...	(16, 98.0)	0.459...

VAR Residual Normality Tests
Orthogonalization: Cholesky (Lutkepohl)
Null Hypothesis: Residuals are multivariate normal
Date: 06/04/26 Time: 13:10
Sample: 2008Q1 2025Q4
Included observations: 67

Component	Skewness	Chi-sq	df	Prob.*
1	0.547982...	3.353186...	1	0.0670...
2	-0.08787...	0.086220...	1	0.7690...
Joint		3.439406...	2	0.1791...

Component	Kurtosis	Chi-sq	df	Prob.
1	3.211299...	0.124640...	1	0.7240...
2	4.074029...	3.220295...	1	0.0727...
Joint		3.344936...	2	0.1877...

Component	Jarque-Bera	df	Prob.
1	3.477827...	2	0.175711185242...
2	3.306515...	2	0.191425269819...
Joint	6.784342...	4	0.147733149489...

*Approximate p-values do not account for coefficient estimation

VAR Residual Heteroskedasticity Tests (Levels and Squares)
Date: 06/04/26 Time: 13:12
Sample: 2008Q1 2025Q4
Included observations: 67

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
56.4055140...	48	0.1895534925922848

Individual components:

Dependent	R-squared	F(16,50)	Prob.	Chi-sq(16)	Prob.
res1*res1	0.292869...	1.294267...	0.23788...	19.62223...	0.23771...
res2*res2	0.318724...	1.461986...	0.15249...	21.35456...	0.16528...
res2*res1	0.244608...	1.011928...	0.46053...	16.38877...	0.42617...

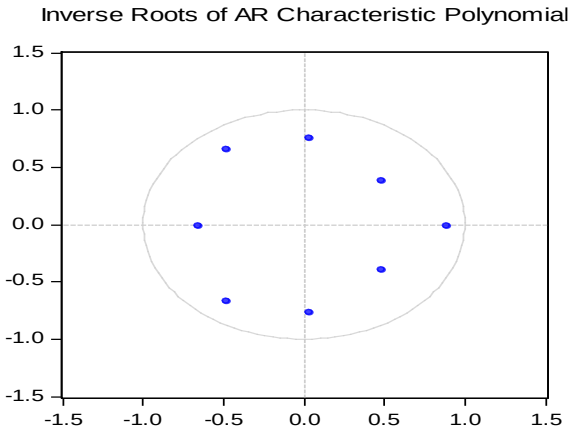

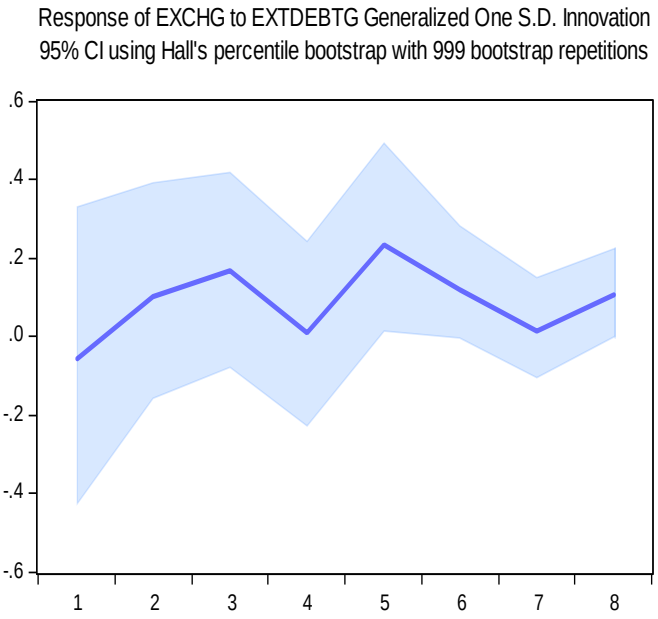

The Granger causality tests indicate no statistically significant causal relationship in either direction. Exchange-rate changes do not Granger-cause external debt growth, while external debt growth does not Granger-cause exchange-rate changes. Impulse response analysis suggests the existence of a limited positive dynamic relationship between the two variables. A positive shock in external debt growth tends to generate moderate depreciation pressures on the EUR/ALL exchange rate during subsequent quarters. Similarly, positive exchange-rate shocks tend to increase external debt growth over time. However, bootstrap confidence intervals frequently overlap with zero, indicating that the estimated effects remain statistically weak.

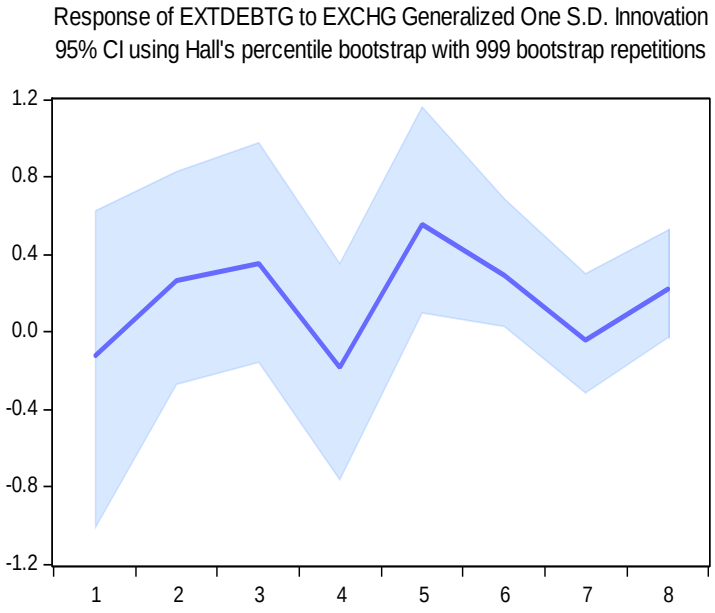

Forecast error variance decomposition further confirms the limited magnitude of the relationship. Exchange-rate innovations explain only a relatively small share of external debt fluctuations, while most variation remains attributable to the variables' own shocks.

Overall, the empirical evidence suggests that the relationship between external debt growth and EUR/ALL exchange-rate dynamics in Albania exists in economic terms but remains relatively modest in statistical magnitude.

5. CONCLUSIONS

This paper examined the relationship between external debt growth and EUR/ALL exchange-rate dynamics in Albania using a VAR framework covering the period 2008Q1–2025Q4.

The results suggest the presence of a limited positive dynamic relationship between external debt and exchange-rate movements. Nevertheless, the statistical strength of the relationship remains relatively weak, and no Granger causality is identified in either direction.

The findings imply that Albania's exchange-rate dynamics are likely driven by a broader set of macroeconomic and financial variables beyond external debt alone. Factors such as remittances, foreign direct investment, monetary policy, euroization, foreign reserves, and international financial conditions may play a more substantial role.

The paper is subject to several limitations. The quarterly sample remains relatively small, and the model includes only two variables. Future research may extend the analysis through Structural VAR models, VECM specifications, or the inclusion of additional macroeconomic variables such as inflation, current-account balance, foreign reserves, and interest-rate differentials.

Despite these limitations, the paper contributes to the discussion on Albania's external vulnerability and exchange-rate dynamics by providing a statistically consistent VAR analysis of the relationship between external debt growth and EUR/ALL exchange-rate movements.

REFERENCES

Bunescu, Liliana. 2014. *The Impact of External Debt on Exchange Rate Variation in Romania.* Economics and Sociology. doi:10.14254/2071-.

CALVO , GUILLERMO A., and CARMEN M. REINHART. 2002. *FEAR OF FLOATING*.* Paper, Massachusetts Institute of Technology: THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS.

Cécile Couharde,Serge Rey,Audrey Allegret. 2023. *External debt and real exchange rates'adjustment in the euro area: New evidence from a non linear NATREX model.* HAP Open Science. https://hal.science/hal-04141404v1.

Eichengreen, Barry , and Ricardo Hausmann. 2003. *CURRENCY MISMATCHES, DEBT INTOLERANCE AND ORIGINAL SIN: WHY THEY ARE NOT THE SAME AND WHY IT MATTERS.* Working Paper 10036, 1050 Massachusetts Avenue: NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. Accessed 2003. http://www.nber.org/papers/w10036.

Kouladoum, Jean-Claude. 2018. *External debts and real exchange rates in developing countries: evidence from Chad.* Report, Munich Personal RePEc Archive.

Velaj, Entela , and Olta Nexhipi. 2022. *The Exchange Rate and the Factors Affecting it- The Case of Albania.* Report, Albania: Review of Economics and Finance.

UNCTAD. Domestic and External Public Debt in Developing Countries.

IMF Albania Article IV Consultation Reports.

Bank of Albania. Gross External Debt Statistics.

Bank of Albania. Exchange Rate Statistics.

DIGITAL SPIRITUALITY AND RELIGIOUS TRANSFORMATION AMONG EUROPEAN YOUTH: SOCIOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES

PhD, Petronela Daniela FERARU

National College Iași and "Ion Neculce" High School, Târgu Frumos, Romania, Sociology,

daniela_feraru_p@yahoo.com, ORCID: 0009-0009-8954-6336

Abstract

Digitalization and technological transformation increasingly influence the ways younger generations experience spirituality, religious belonging, and symbolic meaning within contemporary European societies. The expansion of social media, virtual communities, algorithmic communication, and online religious content contributes to the emergence of new forms of digital spirituality characterized by individualized practices, fluid identities, and technologically mediated religious interaction. This paper examines the sociological and anthropological implications of digital spirituality among European youth, focusing particularly on the transformation of religious practices and symbolic belonging within digitally mediated environments. The study investigates how younger individuals increasingly engage with spirituality through online platforms, virtual communities, and algorithmically distributed religious content. Particular attention is given to the shift from institutional religious participation toward individualized spiritual practices shaped by digital interaction, emotional connectivity, and symbolic self-expression. The research additionally explores how technological mediation influences perceptions regarding transcendence, collective identity, and religious authenticity among younger generations.

From a sociological and anthropological perspective, the paper analyzes the transformation of religious socialization processes within technologically saturated societies characterized by hyperconnectivity and cultural pluralism. The study also addresses the risks associated with fragmented religious identities, symbolic superficiality, and the commodification of spirituality within digital environments. Methodologically, the research combines comparative sociological analysis with anthropological interpretation and recent European studies concerning religion, youth culture, and digital interaction. The paper argues that digital spirituality represents not merely a technological adaptation of traditional religion but a broader transformation affecting symbolic belonging, collective rituals, and the social organization of meaning among European youth. Consequently, contemporary sociology and anthropology must increasingly integrate digital mediation into the analysis of religion and spiritual identity within modern societies.

Keywords: Digital Spirituality, European Youth, Sociology of Religion, Anthropology, Technological Mediation.

1. INTRODUCTION

The rapid expansion of digital technologies has fundamentally transformed social interaction, cultural production, and the construction of individual and collective identities across contemporary societies. Among the many social domains affected by digitalization, religion and spirituality have undergone significant transformations, particularly among younger generations who increasingly navigate their social and symbolic worlds through digitally mediated environments. The proliferation of social media platforms, online communities, mobile applications, streaming services, artificial intelligence, and algorithmically curated content has generated new opportunities for religious expression, spiritual exploration, and symbolic belonging beyond traditional institutional structures (Campbell, 2021; Hoover, 2022).

Within the European context, these developments occur alongside broader processes of secularization, globalization, cultural diversification, and individualization. Although institutional religious participation has declined in many European countries, spirituality has not disappeared. Rather, it has increasingly become individualized, fragmented, and mediated through digital technologies that allow users to construct personalized forms of belief and practice adapted to their own needs, experiences, and identities (Possamai, 2021; Davie, 2023). Consequently, contemporary researchers have observed the emergence of what is frequently described as digital spirituality, a phenomenon characterized by technologically mediated engagement with religious and spiritual content, virtual communities, symbolic interaction, and online ritual participation.

The relationship between digital technology and religion represents one of the most significant areas of inquiry within contemporary sociology and anthropology. Traditional approaches often conceptualized religion as an institution organized around collective rituals, stable communities, and geographically situated places of worship. However, digital environments increasingly challenge these assumptions by enabling religious interaction that transcends physical boundaries and institutional control. Through social media, online prayer groups, virtual pilgrimages, religious influencers, and algorithmically recommended spiritual content, young individuals are exposed to diverse forms of religious and spiritual expression that contribute to new patterns of religious socialization and identity formation (Campbell & Evolvi, 2020; Lövheim, 2022).

European youth constitute a particularly important population for investigating these transformations. As digital natives, younger generations experience religion and spirituality within contexts characterized by permanent connectivity, information abundance, and continuous exposure to diverse cultural narratives. Digital platforms facilitate encounters with multiple religious traditions, alternative spiritual movements, and individualized belief systems, creating opportunities for experimentation, hybridization, and reinterpretation of

religious meaning. At the same time, digital environments may also contribute to symbolic fragmentation, superficial engagement, and the commercialization of spirituality through platform-based economies and algorithmic visibility mechanisms (Giordan & Woodhead, 2022).

From a sociological perspective, digital spirituality raises important questions concerning the transformation of religious authority, community formation, and collective identity. Religious institutions increasingly compete with digital actors, influencers, content creators, and decentralized online communities for symbolic legitimacy and audience attention. Consequently, religious authority becomes more fluid and negotiated, while traditional distinctions between religious participation, spiritual exploration, and cultural consumption become increasingly blurred (Hoover, 2022).

Anthropological perspectives further emphasize the symbolic and experiential dimensions of digital spirituality. Rituals, sacred spaces, narratives, and symbolic practices are no longer confined to physical environments but increasingly emerge within digital spaces characterized by interactivity, personalization, and transnational connectivity. Virtual rituals, online commemorative practices, livestreamed ceremonies, and digitally mediated religious experiences demonstrate how technology contributes to the reconfiguration of symbolic meaning and collective belonging within contemporary societies (Hutchings, 2021).

Despite growing scholarly interest, important questions remain regarding the long-term implications of digital spirituality for religious identity, social cohesion, and cultural continuity. While digital environments may foster accessibility, participation, and intercultural dialogue, they may simultaneously encourage fragmented identities, weakened communal bonds, and the commodification of spiritual experiences. Understanding these dynamics is therefore essential for contemporary sociology and anthropology seeking to explain how technological mediation influences the organization of meaning and belonging among younger generations.

This paper examines the phenomenon of digital spirituality among European youth from sociological and anthropological perspectives. The study explores how digital technologies reshape religious participation, spiritual practices, symbolic identities, and collective forms of belonging. Particular attention is devoted to the transition from institutional religious engagement toward individualized forms of spirituality mediated through digital platforms and virtual communities. Furthermore, the paper analyzes both the opportunities and challenges associated with digital spirituality, including issues related to authenticity, identity construction, symbolic consumption, and social integration.

By integrating contemporary sociological theory, anthropological interpretation, and recent European research, the article seeks to contribute to ongoing academic debates concerning religion, technology, youth

culture, and digital transformation. Ultimately, the study argues that digital spirituality represents not simply a technological adaptation of religion but a broader cultural transformation that reshapes how meaning, identity, and transcendence are experienced within contemporary European societies.

2. THEORETICAL FOUNDATIONS OF DIGITAL SPIRITUALITY

2.1. Religion in Late Modernity and Digital Society

The transformation of religion within contemporary societies cannot be understood independently from the broader processes associated with late modernity, globalization, and digitalization. Sociological theories developed during the twentieth and twenty-first centuries have increasingly emphasized that religion operates within social environments characterized by accelerated technological change, cultural diversification, and growing individual autonomy. Rather than disappearing, religion has adapted to these changing conditions, generating new forms of belief, participation, and symbolic expression that challenge traditional institutional models (Berger, 2014; Davie, 2023).

One of the most influential perspectives concerning contemporary religion is provided by the theory of individualization. According to Beck (2010), individuals increasingly construct personal biographies independent of traditional institutional frameworks, selecting values, beliefs, and lifestyles according to personal preferences rather than inherited collective obligations. This process has important implications for religious life because spiritual identities become increasingly individualized, flexible, and open to reinterpretation. Consequently, younger generations frequently engage with religion not as a fixed institutional commitment but as a dynamic resource for personal meaning and self-construction.

Digital technologies have accelerated these transformations by creating unprecedented access to information, symbolic resources, and transnational networks. The emergence of digital society has fundamentally altered the conditions under which religious knowledge is produced, distributed, and consumed. Religious authority is no longer monopolized by institutional actors but increasingly shared with digital influencers, online communities, content creators, and algorithmically curated information systems (Campbell, 2021). As a result, religious participation becomes more decentralized, interactive, and personalized.

The concept of networked religion proposed by Campbell and Evolvi (2020) provides a useful framework for understanding these developments. Recent discussions concerning networked theology further emphasize how religious beliefs, authority structures, and spiritual practices are increasingly negotiated within digitally interconnected environments (Campbell & Garner, 2024). Networked religion refers to forms of religious engagement shaped by digital connectivity, where individuals participate in multiple overlapping communities

and construct hybrid identities through online interaction. Religious authority, community membership, and ritual participation become increasingly flexible and mediated through technological infrastructures. Such transformations are particularly visible among younger generations, whose social lives are deeply embedded within digital communication environments.

From this perspective, digital society does not simply provide new channels for religious communication but fundamentally restructures the social organization of religious experience. Religious meaning is increasingly negotiated within digital networks characterized by rapid information exchange, algorithmic visibility, and transnational interaction. Understanding these processes is therefore essential for analyzing contemporary forms of spirituality and religious belonging among European youth.

2.2. Digital Spirituality as an Emerging Social Phenomenon

The concept of digital spirituality has emerged as an important analytical category for understanding contemporary forms of religious and spiritual engagement mediated through digital technologies. Unlike traditional institutional religion, digital spirituality frequently emphasizes personal experience, emotional authenticity, self-expression, and individualized meaning-making. Digital platforms provide spaces where individuals may explore diverse spiritual traditions, participate in virtual communities, and construct personalized spiritual identities independent of formal religious structures (Possamai, 2021). Contemporary scholarship increasingly views digital spirituality as part of a broader transformation of religion occurring within technologically mediated societies (Helland, 2023).

Digital spirituality reflects broader cultural shifts toward subjective forms of religiosity characterized by flexibility and personal choice. Contemporary individuals increasingly combine elements from different religious traditions, spiritual practices, and cultural narratives, creating hybrid forms of belief adapted to personal needs and life experiences. Social media platforms, online forums, podcasts, video-sharing services, and mobile applications facilitate access to a vast range of spiritual content that would have been unavailable through traditional religious institutions.

Research suggests that younger generations frequently engage with spirituality through digital practices such as following religious influencers, participating in online prayer groups, consuming motivational and spiritual content, attending livestreamed ceremonies, and joining virtual communities organized around shared beliefs and values (Lövheim, 2022). These activities contribute to the formation of new spiritual networks that transcend geographical and institutional boundaries.

An important characteristic of digital spirituality is its emphasis on participation rather than affiliation. Individuals may actively engage with religious and spiritual content without formally identifying with a particular religious institution. This shift reflects broader transformations in contemporary culture where identity becomes increasingly fluid, situational, and self-directed. Digital spirituality therefore represents not merely a technological extension of traditional religion but a distinct social phenomenon associated with changing patterns of belonging and meaning-making.

At the same time, scholars have identified potential challenges associated with digital spirituality. The abundance of available content may encourage superficial engagement, fragmented identities, and the commodification of spiritual experiences. Algorithmic recommendation systems often prioritize visibility, popularity, and emotional engagement, potentially influencing how spiritual knowledge is encountered and interpreted. Consequently, digital spirituality must be analyzed not only as a source of innovation but also as a phenomenon shaped by technological and economic structures.

2.3. Anthropological Perspectives on Symbolic Meaning and Ritual Transformation

Anthropological approaches provide valuable insights into the symbolic dimensions of digital spirituality. Throughout human history, religious beliefs and practices have contributed to the construction of symbolic systems that organize meaning, establish social bonds, and connect individuals to broader cultural narratives. Rituals, sacred spaces, myths, and collective ceremonies have traditionally functioned as mechanisms through which communities create and reproduce shared understandings of reality.

Digital environments increasingly transform these symbolic processes by relocating religious interaction into virtual spaces. Anthropologists argue that digital technologies do not eliminate symbolic meaning but instead create new contexts within which symbolic practices are performed and interpreted (Hutchings, 2021; Ammerman, 2022). Online rituals, virtual memorials, livestreamed ceremonies, and digital acts of devotion illustrate how sacred experiences are being reconfigured through technological mediation.

The concept of digital ritual has become particularly relevant for understanding contemporary religious practices. Digital rituals often combine traditional symbolic elements with interactive technological features, enabling participation across geographical boundaries and facilitating new forms of collective engagement. Examples include virtual prayer meetings, online commemorations, digital pilgrimages, and livestreamed religious celebrations that allow participants to experience collective rituals without physical co-presence.

Anthropological research further highlights the importance of symbolic authenticity within digitally mediated environments. While some individuals perceive online religious experiences as meaningful and

spiritually significant, others question their authenticity due to the absence of physical interaction and embodied participation. These debates reveal broader tensions between tradition and innovation, materiality and virtuality, presence and mediation within contemporary religious life. From an anthropological perspective, digital spirituality may therefore be understood as part of an ongoing process of cultural adaptation through which societies reinterpret religious symbols, practices, and identities in response to technological change. The transformation of rituals, sacred spaces, and symbolic belonging demonstrates that spirituality remains deeply connected to social and cultural contexts, even as these contexts become increasingly digitalized.

3. EUROPEAN YOUTH AND THE TRANSFORMATION OF RELIGIOUS BELONGING

The relationship between European youth and religion has undergone profound transformations during the last decades. Processes such as secularization, globalization, digitalization, increased mobility, and cultural pluralization have contributed to significant changes in how younger generations perceive religious institutions, spiritual practices, and symbolic identities. While traditional indicators often reveal declining levels of institutional religious participation among young Europeans, contemporary research suggests that spirituality continues to occupy an important place in many individuals' lives, although expressed through increasingly individualized and digitally mediated forms (Davie, 2023; European Values Study, 2024). Recent surveys also indicate increasing use of digital platforms for religious information, spiritual exploration, and participation in online faith-related activities among younger adults (Pew Research Center, 2024).

Unlike previous generations, contemporary European youth frequently encounter religious and spiritual content through digital environments before engaging with formal religious institutions. This tendency is reinforced by the widespread use of social media platforms among European youth, which have become central environments for communication, identity construction, and information seeking (Statista, 2024). Social media platforms, video-sharing applications, podcasts, online communities, and digital influencers expose young people to diverse religious narratives, ethical perspectives, and spiritual practices. Consequently, religious belonging is increasingly shaped by personal exploration and selective engagement rather than inherited institutional affiliation. These patterns reflect broader transformations in youth culture, where identity formation increasingly occurs within digitally mediated environments characterized by constant connectivity and participatory communication (Bennett & Robards, 2023).

Sociologists have described this transformation as a shift from collective religious membership toward individualized spiritual participation. Younger individuals often construct personalized systems of belief by combining elements derived from traditional religions, popular culture, wellness movements, mindfulness

practices, environmental ethics, and digital communities. Such patterns illustrate broader cultural processes characterized by increased autonomy and symbolic flexibility within contemporary European societies (Possamai, 2021).

Furthermore, digital communication technologies facilitate the emergence of transnational religious networks that transcend national, linguistic, and institutional boundaries. Through online interaction, young people may participate simultaneously in multiple communities, engage with diverse traditions, and develop hybrid spiritual identities that would have been difficult to sustain within exclusively offline contexts.

3.1. From Institutional Religion to Individualized Spirituality

One of the most significant transformations observed among European youth concerns the gradual movement away from institutional religious participation toward individualized forms of spirituality. This transition does not necessarily imply a complete rejection of religion but rather a reconfiguration of how religious meaning is experienced and expressed.

Contemporary studies indicate that many young Europeans continue to express interest in questions related to meaning, purpose, transcendence, and ethical responsibility while simultaneously demonstrating lower levels of attachment to traditional religious institutions. Instead of regular participation in organized religious activities, young individuals increasingly seek personalized spiritual experiences adapted to their individual needs, lifestyles, and identities (Giordan & Woodhead, 2022). Table 1 summarizes the principal characteristics distinguishing traditional institutional religiosity from contemporary digital spirituality among European youth.

Table 1. Transformation of religious belonging among European youth.

Traditional Religious Participation	Digital Spirituality
Institutional affiliation	Individualized participation
Physical places of worship	Digital and hybrid spaces
Collective rituals	Personalized practices
Stable religious identity	Fluid spiritual identity
Clerical authority	Distributed digital authority
Community membership	Networked belonging
Structured doctrine	Selective meaning-making

Note. The table summarizes major sociological transformations associated with contemporary forms of religious belonging among European youth.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Possamai (2021), and Davie (2023).

The comparison illustrates that religious transformation involves more than declining institutional participation. Rather, contemporary spirituality increasingly emphasizes flexibility, autonomy, and digital mediation. These changes reflect broader shifts toward individualized forms of identity construction characteristic of late-modern societies.

Figure 1 presents a conceptual model illustrating the transition from institutional religion toward digital spirituality among European youth.

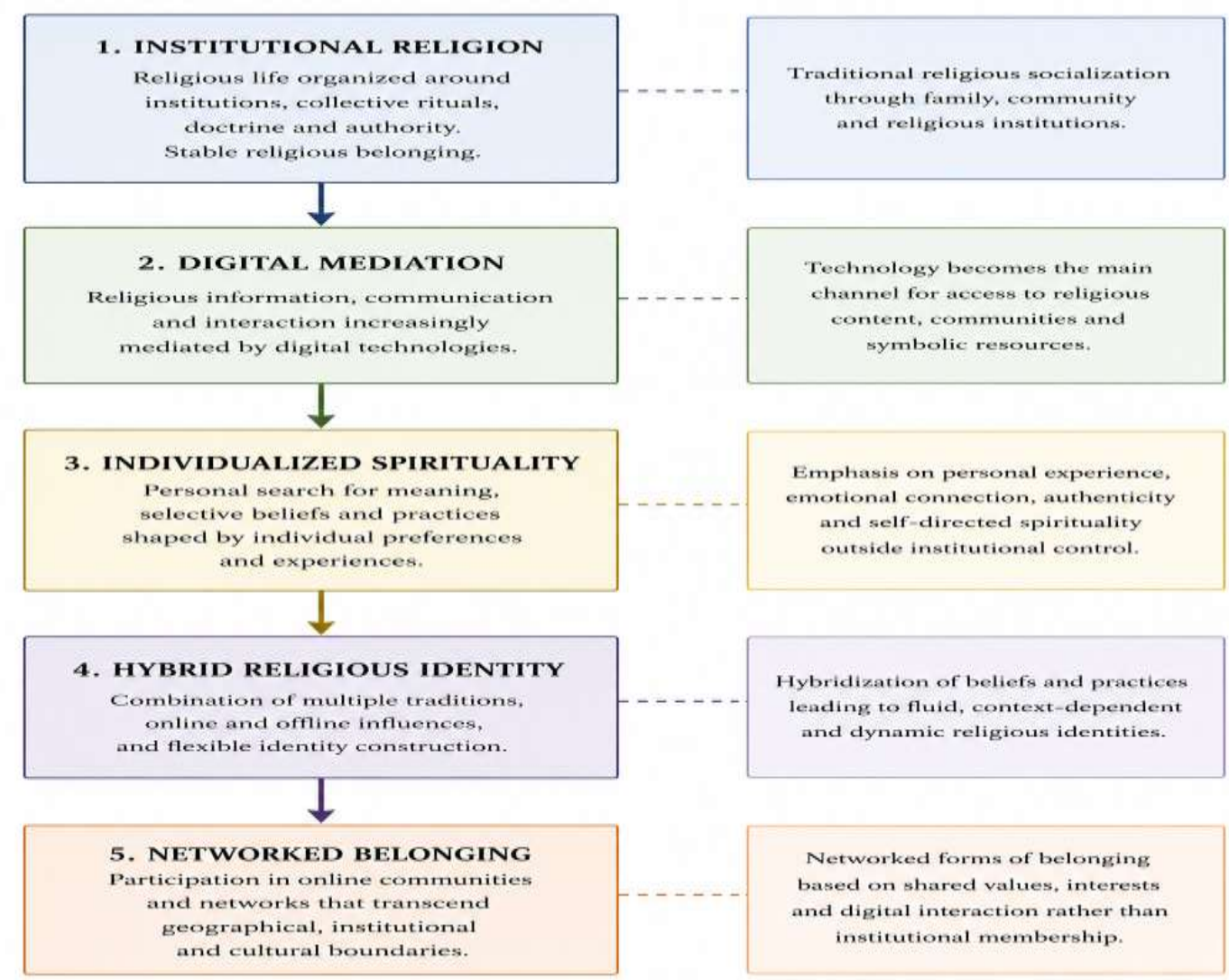

Figure 1. Conceptual model of the transition from institutional religion toward digital spirituality among European youth.

Note. The figure illustrates the sociological transition from institutional religious participation toward individualized and digitally mediated forms of spirituality among European youth.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Possamai (2021), Davie (2023), Hoover (2022), and Lövheim (2022).

The conceptual model illustrates the gradual transformation of religious belonging among European youth. The process begins with institutional religion, traditionally characterized by collective rituals, stable authority structures, and community-based socialization. The expansion of digital technologies introduces new forms of mediation that facilitate access to religious content, symbolic resources, and transnational networks.

As a result, spirituality increasingly becomes individualized, allowing young people to construct personalized systems of belief shaped by personal experiences, emotional needs, and selective engagement with religious traditions. These developments contribute to the emergence of hybrid religious identities that integrate both online and offline influences while remaining flexible and context-dependent.

The final stage of the model emphasizes networked belonging, where participation is organized through digital communities and symbolic connections rather than formal institutional membership. This transformation reflects broader processes of individualization, digitalization, and cultural pluralization that characterize contemporary European societies and reshape traditional forms of religious socialization and collective identity.

The model highlights how technological mediation increasingly influences religious socialization processes. While traditional institutions continue to play important roles in many communities, digital platforms have become significant environments for exploring spirituality, constructing symbolic identities, and participating in religious discourse. Consequently, religious belonging among younger generations is increasingly characterized by hybridity, combining elements of institutional traditions with digitally mediated forms of spiritual engagement.

3.2. Online Religious Communities and Digital Participation

The expansion of digital communication technologies has facilitated the emergence of online religious communities that increasingly complement or, in some cases, replace traditional forms of religious participation. Unlike geographically bounded congregations, digital communities allow individuals to engage with religious content and spiritual discussions regardless of physical location, institutional affiliation, or cultural background.

These developments have significantly transformed the ways young Europeans experience belonging, participation, and collective identity within religious contexts.

Online religious communities encompass a broad range of digital spaces, including social media groups, livestreamed worship services, virtual prayer networks, discussion forums, religious podcasts, video-sharing channels, and mobile applications. Such platforms provide opportunities for interaction, learning, emotional support, and spiritual exploration while reducing barriers associated with physical attendance and institutional membership (Campbell, 2021; Hutchings, 2021).

For many young individuals, digital participation offers flexibility and accessibility that traditional religious institutions may struggle to provide. Through digital environments, users can access religious resources on demand, participate anonymously when desired, and engage with diverse perspectives representing multiple religious traditions. Consequently, participation increasingly becomes individualized and interest-based rather than determined by geographical proximity or inherited affiliation. Similar tendencies have been identified in contemporary youth cultures, where digital participation supports flexible forms of belonging and community engagement that extend beyond traditional institutional structures (Bennett & Robards, 2023).

At the same time, online religious communities facilitate the development of transnational networks connecting individuals across cultural, linguistic, and national boundaries. These networks contribute to the circulation of religious ideas, symbols, and practices while fostering new forms of collective identity organized around shared values and interests rather than local institutional structures. These forms of networked participation reflect broader transformations associated with digitally connected societies, where collective identities increasingly emerge through online interaction and communication networks (Castells, 2022).

Table 2 summarizes the principal characteristics of online religious communities and their sociological implications for European youth.

Table 2. Characteristics of online religious communities.

Dimension	Sociological Characteristics
Accessibility	Participation independent of location and time
Diversity	Exposure to multiple religious traditions
Interactivity	Continuous communication and engagement
Flexibility	Personalized levels of participation
Connectivity	Formation of transnational networks

Identity Construction	Opportunities for self-expression and experimentation
Community Building	Development of digital forms of belonging

Note. The table summarizes the principal characteristics associated with online religious communities and digital participation.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Hutchings (2021), and Lövheim (2022).

The characteristics presented above demonstrate that online religious communities operate according to social dynamics that differ substantially from traditional congregational models. Digital participation emphasizes flexibility, accessibility, and networked interaction, allowing young people to engage with spirituality in ways that correspond to contemporary patterns of communication and identity construction.

Figure 2 illustrates the principal dimensions of digital participation within online religious communities.

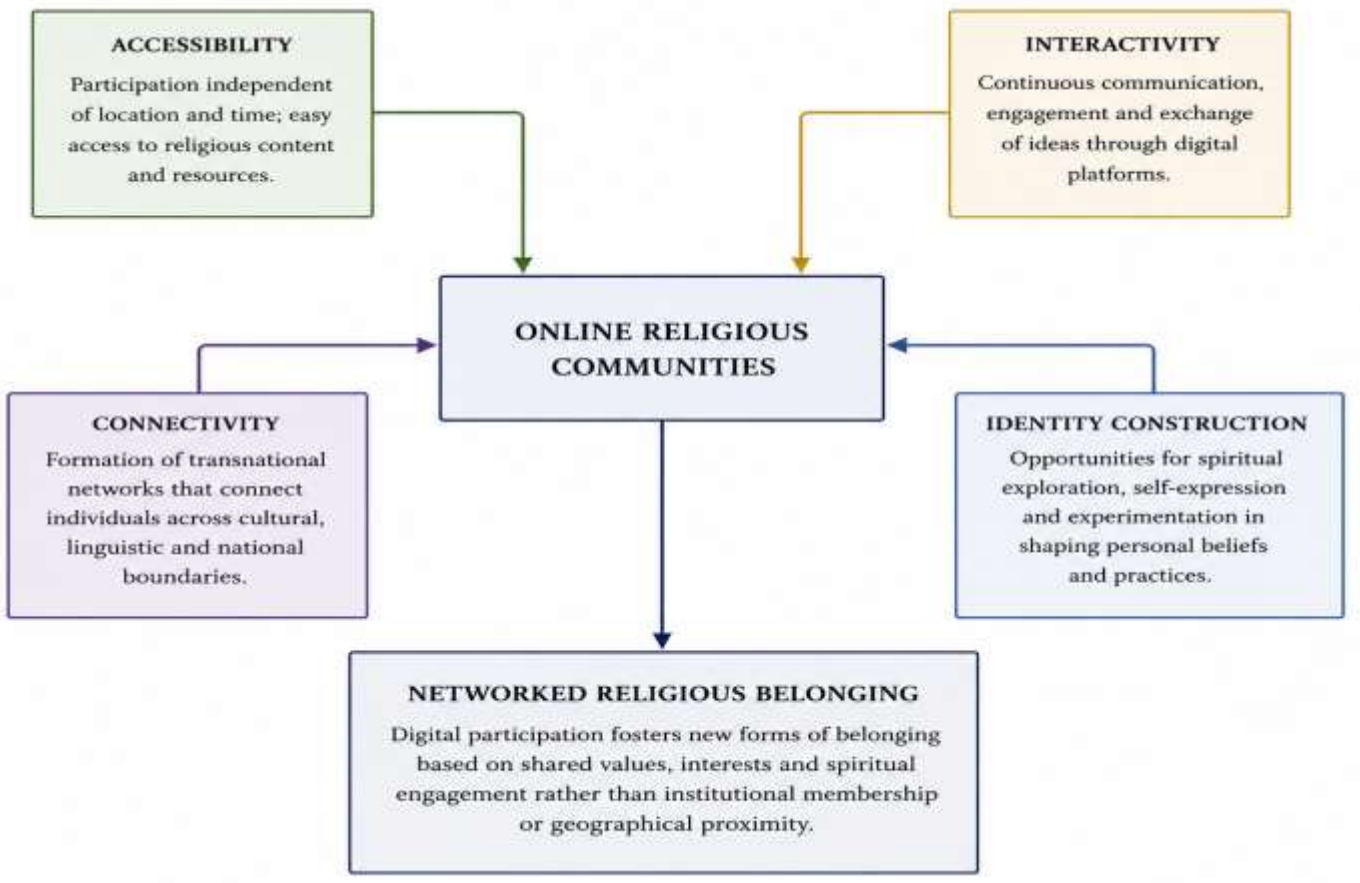

Figure 2. Dimensions of digital participation in online religious communities.

Note. The figure illustrates the principal dimensions that characterize online religious communities among European youth. Accessibility, interactivity, connectivity, and identity construction contribute to the development of networked forms of religious belonging facilitated by digital technologies and online participation.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Hutchings (2021), Lövheim (2022), and Hoover (2022).

The conceptual framework presented in Figure 2 highlights the multidimensional nature of digital participation within contemporary religious environments. Accessibility enables young individuals to engage with religious content regardless of geographical or temporal constraints, while interactivity facilitates continuous communication and exchange of ideas through digital platforms.

Connectivity further supports the formation of transnational networks that connect individuals across diverse cultural and religious contexts. Simultaneously, digital environments create opportunities for identity construction by allowing users to explore, negotiate, and express personal beliefs and spiritual orientations. Together, these dimensions contribute to the emergence of networked religious belonging, a form of participation increasingly based on shared interests, values, and digital interaction rather than traditional institutional membership.

The figure demonstrates that online religious communities function not merely as technological extensions of existing religious institutions but as social spaces that actively shape contemporary forms of spirituality, identity, and belonging among European youth.

The conceptual framework demonstrates that digital participation is shaped by the interaction of accessibility, connectivity, interactivity, and identity construction. Together, these dimensions contribute to the emergence of networked forms of religious belonging that increasingly characterize the spiritual experiences of European youth. Rather than replacing traditional religious communities entirely, digital environments frequently operate alongside offline participation, creating hybrid models of engagement that combine physical and virtual forms of interaction.

3.3. Religious Identity Construction in Social Media Environments

Social media platforms have become important environments for identity construction among contemporary youth and identity negotiation among younger generations (Lövheim, 2022; Evolvi, 2024). Beyond their communicative functions, platforms such as Instagram, TikTok, YouTube, Facebook, and X facilitate the

continuous presentation, negotiation, and reinterpretation of personal identities. Religious and spiritual identities are increasingly shaped within these digital environments, where users encounter diverse symbolic narratives, religious content creators, and virtual communities that influence their perceptions of belief and belonging.

The construction of religious identity within social media environments differs substantially from traditional forms of religious socialization. Historically, religious identity was primarily formed through family influence, institutional participation, and community-based interaction. In contemporary digital societies, however, social media introduces additional sources of influence that operate through algorithms, peer networks, influencers, and user-generated content. Consequently, identity formation becomes more dynamic, individualized, and continuously negotiated. Such developments correspond to wider processes of digital identity construction observed among contemporary youth, where online environments function as important spaces for self-presentation, experimentation, and symbolic negotiation (Bennett & Robards, 2023).

Digital environments provide opportunities for self-expression and experimentation that allow young individuals to explore multiple dimensions of spirituality without necessarily committing to a single religious tradition. Through participation in online discussions, content sharing, and symbolic self-presentation, users may construct hybrid identities that combine traditional religious beliefs with contemporary cultural values and personal experiences (Lövheim, 2022; Giordan & Woodhead, 2022).

At the same time, social media platforms contribute to increased visibility of religious diversity. Young people are exposed to a broad range of religious narratives, ethical perspectives, and spiritual practices originating from different cultural and geographical contexts. This exposure may encourage intercultural understanding and religious pluralism while simultaneously generating challenges related to identity coherence and authenticity.

Table 3 summarizes the principal factors influencing religious identity construction in social media environments.

Table 3. Factors influencing religious identity construction in social media.

Factor	Influence on Identity Formation
Religious Influencers	Exposure to alternative interpretations and beliefs
Peer Networks	Social validation and shared experiences
Algorithmic Recommendations	Personalized exposure to religious content
Online Communities	Sense of belonging and participation

User-Generated Content	Active self-expression and identity negotiation
Religious Diversity	Exposure to multiple traditions and perspectives
Digital Self-Presentation	Symbolic construction of spiritual identity

Note. The table presents the principal factors influencing the development of religious identities within social media environments.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Lövheim (2022), Hoover (2022), and Giordan & Woodhead (2022).

The factors identified above demonstrate that religious identity construction is increasingly influenced by digital interactions and symbolic exchanges occurring within online environments. Social media platforms not only provide access to religious information but also function as spaces where identities are actively negotiated and performed.

Figure 3 presents a conceptual model of religious identity construction in social media environments.

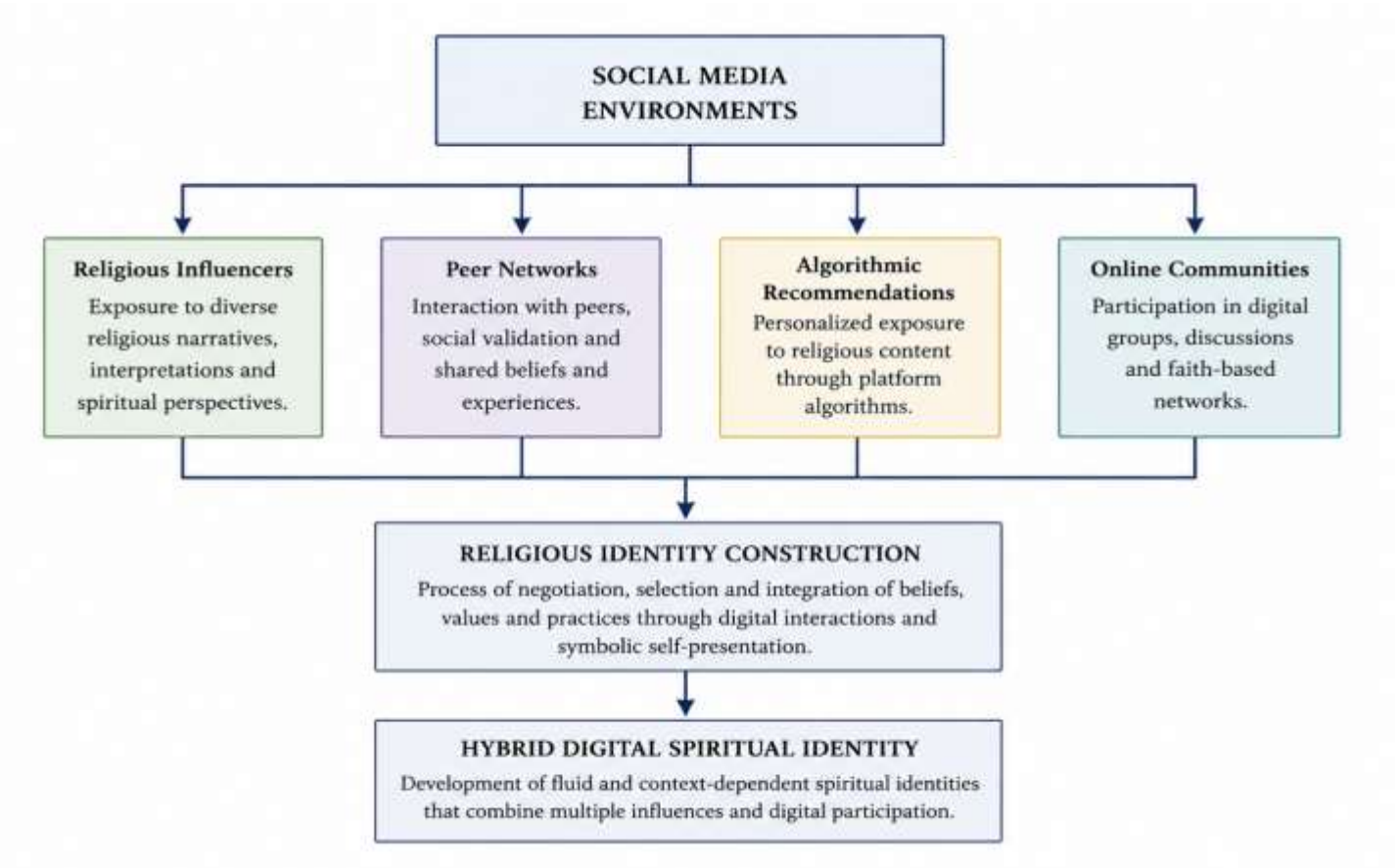

Figure 3. Religious identity construction in social media environments.

Note. The figure illustrates the principal mechanisms through which social media environments contribute to the construction of religious identity among European youth. Religious influencers, peer networks, algorithmic recommendations, and online communities shape processes of identity negotiation, self-expression, and spiritual exploration, contributing to the emergence of hybrid digital spiritual identities.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Lövheim (2022), Hoover (2022), Giordan and Woodhead (2022), and Possamai (2021).

The conceptual model presented in Figure 3 demonstrates that religious identity construction within contemporary digital environments is shaped by multiple interconnected influences. Social media platforms function not only as channels of communication but also as spaces where religious meanings, beliefs, and symbolic affiliations are continuously negotiated and reinterpreted.

Religious influencers contribute by offering alternative interpretations of spirituality and belief, while peer networks provide social validation and opportunities for shared experiences. Algorithmic recommendation systems further shape exposure to religious content by personalizing information flows according to user preferences and previous interactions. Simultaneously, online communities facilitate participation, dialogue, and the development of collective forms of belonging.

The interaction of these factors contributes to the construction of religious identity as an ongoing and dynamic process rather than a fixed characteristic. As a result, many young individuals develop hybrid digital spiritual identities that integrate diverse influences, personal experiences, and symbolic resources encountered across digital environments. This transformation reflects broader processes of individualization, cultural pluralism, and technological mediation that increasingly characterize contemporary European societies.

These developments contribute to the emergence of increasingly fluid and hybrid forms of religious belonging among European youth.

4. DIGITAL MEDIATION AND THE RECONFIGURATION OF RELIGIOUS EXPERIENCE

Digital technologies increasingly influence not only how religion is communicated but also how religious experiences are perceived, interpreted, and enacted. Contemporary forms of spirituality are becoming progressively intertwined with technological infrastructures that mediate access to religious content, facilitate participation in rituals, and create new opportunities for symbolic engagement. Consequently, digital mediation represents a significant factor in the transformation of religious experience among European youth. These developments correspond to broader trends identified within the field of digital religion studies (Helland, 2023).

The concept of digital mediation refers to the processes through which technological systems influence communication, interaction, meaning-making, and social participation. Contemporary research further highlights the growing role of media environments in shaping public expressions of religion and the circulation of religious narratives within digital societies (Knott, 2023). Within religious contexts, digital mediation affects relationships between believers, religious authorities, communities, and symbolic traditions. Through social media platforms, livestreamed ceremonies, virtual communities, mobile applications, and artificial intelligence systems, young individuals increasingly encounter religion in digitally mediated forms rather than exclusively through direct institutional participation (Campbell, 2021; Hoover, 2022).

From a sociological perspective, digital mediation contributes to the decentralization of religious authority and the diversification of spiritual experiences. Individuals are no longer limited to religious content produced by local institutions but may access global networks of religious knowledge, alternative interpretations, and diverse spiritual perspectives. These developments expand opportunities for personal exploration while simultaneously challenging traditional mechanisms of religious regulation and community cohesion.

Anthropologically, digital mediation transforms the symbolic environments within which religious experiences occur. Sacred narratives, rituals, symbols, and collective practices increasingly circulate through digital channels, generating new forms of interaction between individuals and symbolic systems. As a result, religious experiences become embedded within technological contexts characterized by interactivity, personalization, immediacy, and transnational connectivity.

4.1. Virtual Rituals and Online Sacred Spaces

One of the most visible consequences of digital mediation is the emergence of virtual rituals and online sacred spaces. Historically, religious rituals were closely associated with physical locations, collective gatherings, and embodied participation. Churches, mosques, synagogues, temples, and pilgrimage sites functioned as central spaces where communities experienced sacred meaning through shared practices and symbolic interaction.

Contemporary digital technologies increasingly enable religious participation beyond physical environments. Livestreamed services, virtual prayer meetings, online commemorative ceremonies, digital pilgrimages, and interactive worship platforms allow individuals to participate in religious activities regardless of geographical location. These developments became particularly visible during periods of social disruption, when many religious institutions expanded their digital presence to maintain community engagement (Hutchings, 2021).

Virtual rituals differ from traditional rituals in several important respects. Participation is frequently more flexible, individualized, and technologically mediated. Physical co-presence is replaced by digital connectivity, while symbolic interaction occurs through screens, platforms, and virtual communication tools. Nevertheless, research suggests that many participants perceive such experiences as meaningful and emotionally significant despite the absence of physical proximity.

Table 4 summarizes the principal differences between traditional and digitally mediated religious experiences.

Table 4. Traditional and digitally mediated religious experiences.

Dimension	Traditional Religious Experience	Digitally Mediated Religious Experience
Participation	Physical presence	Virtual participation
Sacred Space	Institutional locations	Digital environments
Ritual Performance	Collective and embodied	Hybrid and mediated
Communication	Face-to-face interaction	Platform-based interaction
Accessibility	Location dependent	Global accessibility
Authority	Institutional leaders	Multiple digital actors
Community	Local congregation	Networked communities

Note. The table compares the principal characteristics of traditional and digitally mediated religious experiences.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Hutchings (2021), and Hoover (2022).

The comparison indicates that digital mediation does not eliminate religious experience but restructures the contexts within which such experiences occur. Rather than replacing traditional forms of participation entirely, virtual environments increasingly complement and extend existing religious practices.

Figure 4 illustrates the process through which digital mediation contributes to the reconfiguration of religious experience.

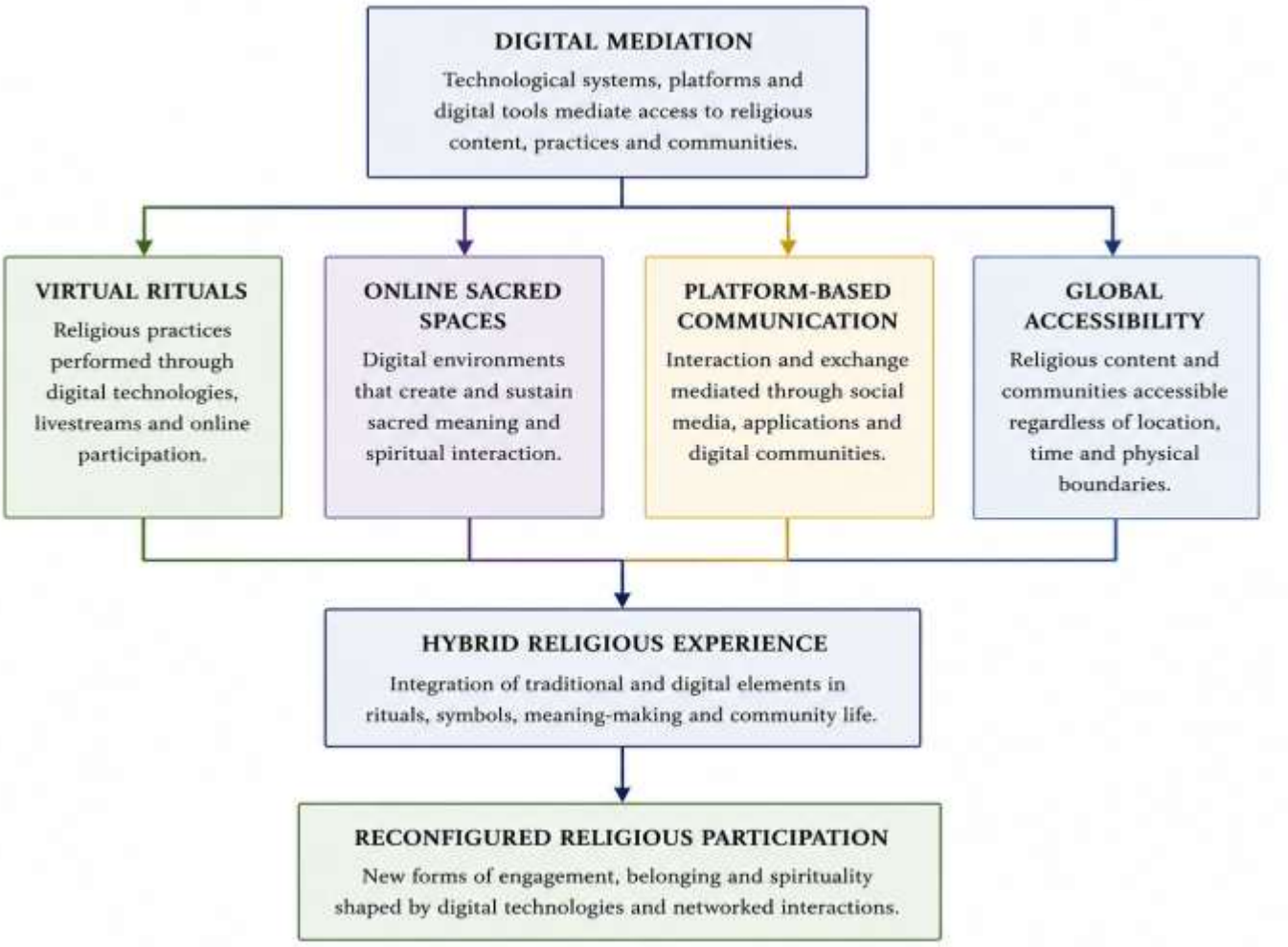

Figure 4. Digital mediation and the reconfiguration of religious experience.

Note. The figure illustrates the principal mechanisms through which digital mediation transforms religious experience among European youth. Virtual rituals, online sacred spaces, platform-based communication, and global accessibility contribute to the emergence of hybrid religious experiences that reshape contemporary forms of participation, belonging, and spiritual engagement.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Hutchings (2021), Hoover (2022), Davie (2023), and Possamai (2021).

The conceptual model presented in Figure 4 demonstrates how digital mediation increasingly influences the organization and experience of religious life within contemporary societies. Technological systems facilitate access to religious content, communities, and symbolic resources, creating new opportunities for participation that transcend traditional geographical and institutional boundaries.

Virtual rituals and online sacred spaces enable individuals to engage with religious practices in digitally mediated environments, while platform-based communication supports interaction, dialogue, and the circulation of religious meanings across diverse communities. Global accessibility further expands participation by allowing users to access religious resources regardless of location or time constraints.

The interaction of these dimensions contributes to the development of hybrid religious experiences that combine traditional spiritual elements with contemporary digital practices. As a result, religious participation becomes increasingly flexible, personalized, and networked, reflecting broader transformations associated with digitalization, globalization, and cultural change. The model therefore highlights the growing importance of technological mediation in shaping contemporary forms of spirituality and religious belonging among European youth.

4.2. Algorithmic Religion and Platform-Based Spiritual Consumption

The increasing integration of algorithmic systems into everyday digital life has significantly influenced the ways individuals encounter religious and spiritual content. Social media platforms, search engines, video-sharing services, and recommendation systems increasingly determine which forms of religious information become visible, accessible, and influential. Consequently, contemporary spirituality is shaped not only by personal beliefs and institutional traditions but also by technological infrastructures that organize attention, visibility, and symbolic consumption. The growing dependence of younger generations on social media platforms further amplifies the influence of algorithmic recommendation systems on religious visibility and symbolic consumption (Statista, 2024).

Algorithmic systems operate by analyzing user preferences, browsing histories, engagement patterns, and social interactions to deliver personalized content. Within religious contexts, these mechanisms influence exposure to sermons, spiritual messages, religious influencers, online rituals, motivational content, and discussions concerning ethical or existential questions. As a result, religious exploration increasingly occurs within digitally curated environments where algorithms function as intermediaries between users and symbolic resources (Hoover, 2022). These processes reflect the broader logic of platform societies, where digital infrastructures increasingly organize visibility, interaction, and access to information across multiple domains of social life (van Dijck et al., 2021).

This phenomenon has led some scholars to describe the emergence of algorithmic religion, a concept referring to the growing role of digital platforms and automated recommendation systems in shaping religious knowledge, authority, and participation. Unlike traditional forms of religious mediation, where institutions

exercised significant control over religious communication, contemporary digital platforms decentralize authority and distribute visibility according to algorithmic criteria such as engagement, popularity, and user behavior.

For European youth, algorithmic mediation offers both opportunities and challenges. On the one hand, digital platforms provide unprecedented access to diverse religious traditions, spiritual perspectives, and intercultural dialogue. Young individuals can explore a broad range of beliefs and practices beyond the limitations of local religious environments. On the other hand, algorithmic personalization may create informational echo chambers, reinforce existing preferences, and encourage selective exposure to particular narratives while limiting engagement with alternative perspectives.

Furthermore, platform-based spiritual consumption increasingly reflects broader patterns of consumer culture. Religious and spiritual content often competes for attention within environments dominated by entertainment, commercial advertising, and influencer culture. Consequently, spirituality may become commodified, fragmented, and integrated into broader systems of digital consumption. In platform societies, religious and spiritual content becomes integrated into systems governed by datafication, connectivity, and algorithmic selection, influencing both visibility and engagement patterns (van Dijck et al., 2021). Table 5 summarizes the principal characteristics of algorithmic religion and platform-based spiritual consumption.

Table 5. Characteristics of algorithmic religion.

Dimension	Characteristics
Personalization	Content adapted to user preferences
Algorithmic Visibility	Religious content selected by platform systems
Decentralized Authority	Multiple actors compete for influence
Continuous Consumption	Permanent access to spiritual content
Symbolic Diversity	Exposure to multiple traditions
Commercialization	Integration with digital market logics
Selective Exposure	Reinforcement of existing preferences

Note. The table summarizes the principal characteristics associated with algorithmic religion and platform-based spiritual consumption.

Source. Developed by the author based on Hoover (2022), Campbell (2021), and Possamai (2021).

The characteristics presented above indicate that contemporary religious participation is increasingly influenced by technological systems that organize access to symbolic resources and shape patterns of engagement.

Algorithmic mediation therefore represents an important factor in the transformation of religious experience among digitally connected generations.

Figure 5 illustrates the process through which algorithmic systems influence spiritual consumption and religious engagement.

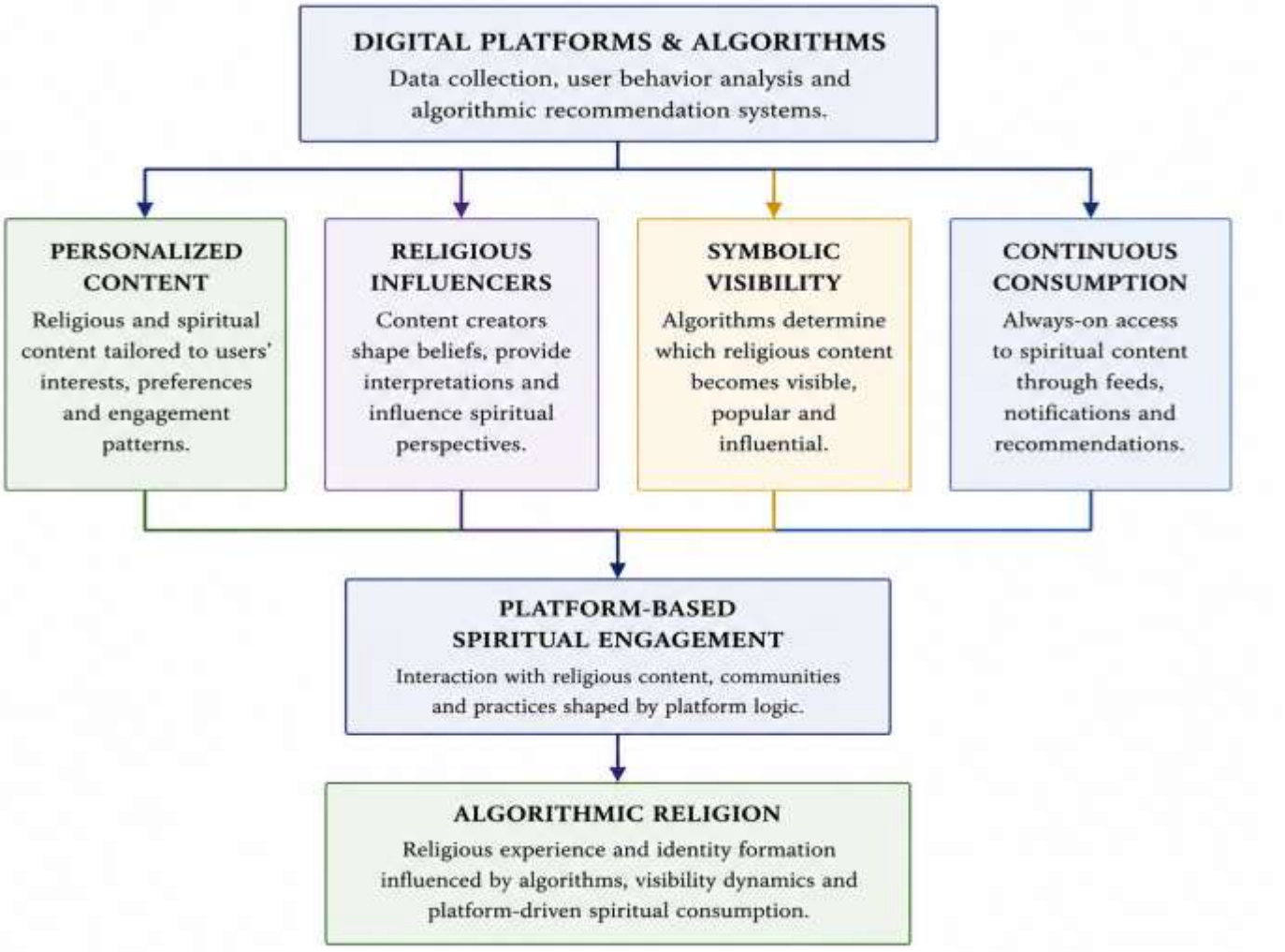

Figure 5. Algorithmic religion and platform-based spiritual engagement.

Note. The figure illustrates the mechanisms through which digital platforms and algorithmic systems shape contemporary forms of spiritual engagement among European youth. Personalized content, religious influencers, symbolic visibility, and continuous consumption contribute to platform-based religious participation and the emergence of algorithmically mediated forms of spirituality.

Source. Developed by the author based on Hoover (2022), Campbell (2021), Possamai (2021), Lövheim (2022), and Giordan and Woodhead (2022).

The conceptual framework presented in Figure 5 demonstrates the growing influence of digital platforms and algorithmic systems on contemporary religious experiences. Platform algorithms increasingly determine the visibility and accessibility of religious content by analyzing user behavior, preferences, and engagement patterns. Consequently, exposure to spiritual information is no longer shaped exclusively by religious institutions but also by technological systems that organize attention and symbolic visibility.

Personalized content enables users to access religious materials adapted to their interests and beliefs, while religious influencers contribute to the dissemination of alternative interpretations and spiritual narratives. Simultaneously, algorithmic visibility mechanisms determine which forms of religious content achieve prominence within digital environments, influencing public perceptions and patterns of engagement. Continuous consumption further reinforces these processes by providing uninterrupted access to religious and spiritual resources through feeds, notifications, and recommendation systems.

Together, these factors contribute to platform-based spiritual engagement, where religious participation becomes increasingly integrated into the logic of digital platforms. The resulting phenomenon of algorithmic religion reflects a broader transformation in which technological infrastructures play a central role in shaping spiritual exploration, identity construction, and contemporary forms of religious belonging among European youth.

4.3. Emotional Connectivity, Authenticity, and Digital Transcendence

Beyond questions of participation, visibility, and identity construction, digital spirituality also raises important issues concerning emotional experience, authenticity, and perceptions of transcendence. Contemporary digital environments increasingly facilitate forms of emotional connectivity that influence how individuals experience meaning, belonging, and spiritual engagement. For many young Europeans, digital platforms function not only as sources of information but also as spaces where emotional experiences are shared, validated, and collectively interpreted.

The concept of emotional connectivity refers to the capacity of digital technologies to create feelings of proximity, empathy, and shared experience among geographically dispersed individuals. Through livestreamed ceremonies, virtual prayer groups, online memorial practices, and interactive religious communities, participants often report experiencing emotional engagement and spiritual connection despite the absence of physical co-

presence (Hutchings, 2021). These developments challenge traditional assumptions that meaningful religious experiences necessarily require face-to-face interaction.

At the same time, questions concerning authenticity remain central to contemporary debates on digital spirituality. Critics argue that digitally mediated religious experiences may lack the embodied dimensions traditionally associated with ritual participation and sacred encounters. The absence of physical presence, material symbols, and direct communal interaction raises concerns regarding the depth and durability of online spiritual engagement. However, empirical studies increasingly suggest that many participants perceive digital religious experiences as authentic and personally meaningful, particularly when such experiences are integrated into broader patterns of spiritual practice (Campbell, 2021).

Digital transcendence represents another emerging concept within the sociology and anthropology of religion. The term refers to experiences of meaning, connection, awe, and symbolic engagement facilitated through technological mediation. While traditional understandings of transcendence often emphasize sacred places and collective rituals, contemporary digital environments create alternative spaces where individuals encounter symbolic narratives, spiritual content, and emotionally significant interactions that contribute to perceptions of transcendence and existential meaning.

These developments illustrate the growing complexity of contemporary religious experience. Rather than replacing traditional spirituality, digital environments frequently expand the range of contexts through which individuals seek emotional support, spiritual connection, and symbolic significance.

Table 6. Dimensions of digital spiritual experience.

Dimension	Characteristics
Emotional Connectivity	Shared feelings and virtual support networks
Authenticity	Perceived legitimacy of digital experiences
Digital Transcendence	Experiences of meaning and symbolic connection
Participation	Active engagement in online spiritual practices
Community Belonging	Sense of inclusion within virtual communities
Personal Reflection	Individual exploration of beliefs and values
Symbolic Engagement	Interaction with religious narratives and symbols

Note. The table summarizes the principal dimensions associated with digitally mediated spiritual experiences among European youth.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Hutchings (2021), Hoover (2022), and Davie (2023).

The dimensions presented above indicate that digital spirituality extends beyond information consumption and identity construction. Emotional engagement, perceptions of authenticity, and experiences of transcendence constitute important components of contemporary spiritual life within digitally mediated environments.

Figure 6 presents an integrative model of digital spiritual experience among European youth.

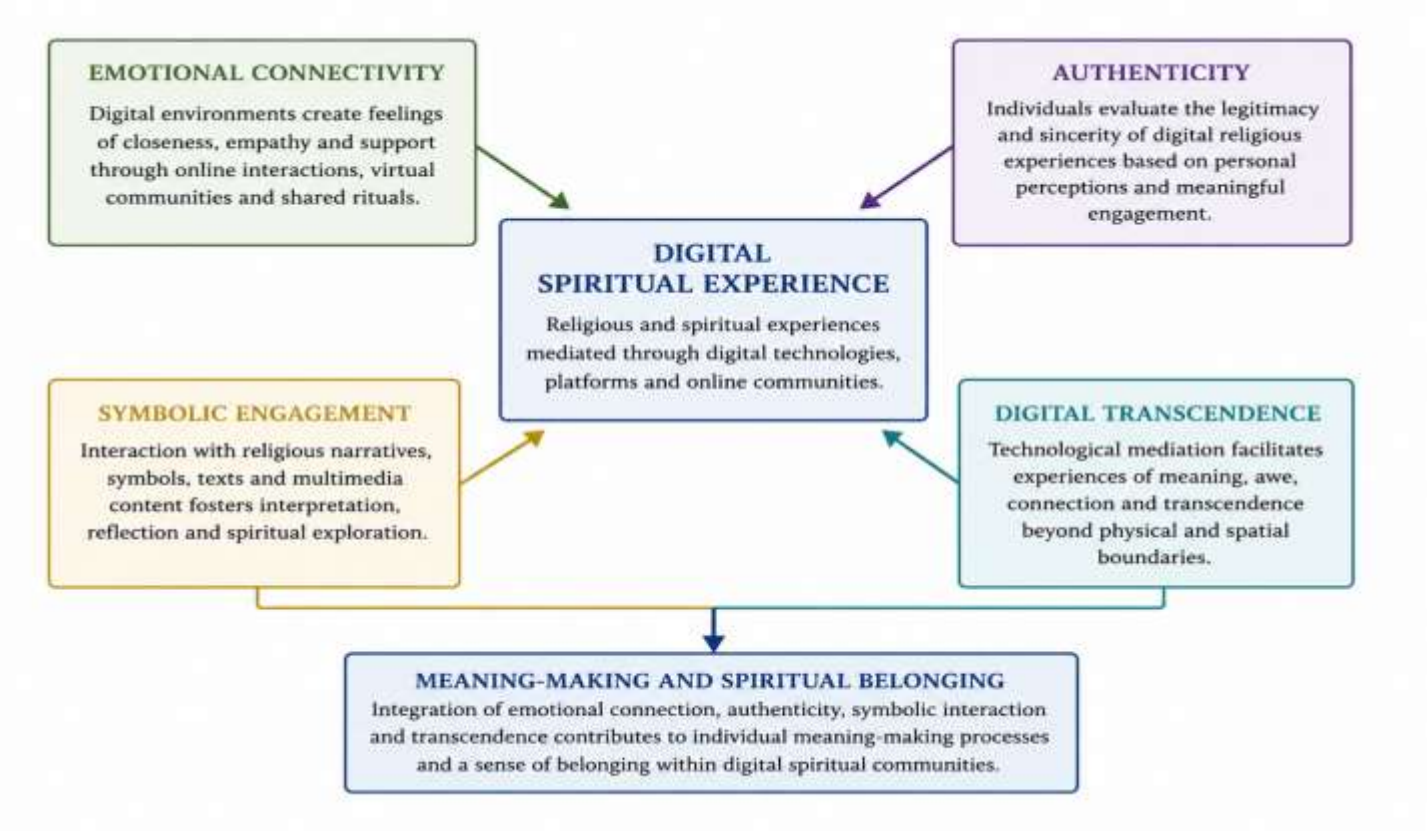

Figure 6. Integrative model of digital spiritual experience among European youth.

Note. The figure illustrates the principal dimensions that shape digital spiritual experiences among European youth. Emotional connectivity, authenticity, symbolic engagement, and digital transcendence interact within digitally mediated environments, contributing to processes of meaning-making and the development of spiritual belonging.

Source. Developed by the author based on Campbell (2021), Hutchings (2021), Hoover (2022), Davie (2023), Lövheim (2022), and Possamai (2021).

The integrative model presented in Figure 6 highlights the multidimensional nature of digital spirituality within contemporary European societies. Digital spiritual experiences emerge through the interaction of emotional, symbolic, and existential processes facilitated by technological mediation. Rather than functioning merely as channels for information exchange, digital environments increasingly serve as spaces where individuals seek meaning, connection, and spiritual fulfillment.

Emotional connectivity contributes to the formation of supportive networks and shared experiences that foster feelings of belonging and participation. Authenticity influences how individuals evaluate the legitimacy and significance of digitally mediated spiritual encounters, while symbolic engagement enables interaction with religious narratives, symbols, and cultural meanings. Digital transcendence further expands opportunities for experiencing awe, reflection, and existential connection beyond traditional spatial and institutional boundaries.

The interaction of these dimensions contributes to meaning-making and spiritual belonging, which represent central outcomes of contemporary digital spirituality. The model demonstrates that technological mediation does not necessarily diminish the significance of religious experience but instead creates new contexts through which spiritual identities, values, and forms of belonging are constructed and maintained. Consequently, digital spirituality should be understood as a complex sociocultural phenomenon reflecting broader transformations in religion, technology, and youth culture within contemporary Europe.

5. SOCIOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL CHALLENGES

The emergence of digital spirituality among European youth has generated significant opportunities for religious participation, identity exploration, and intercultural interaction. However, these developments are accompanied by a series of sociological and anthropological challenges that require critical examination. While digital technologies expand access to religious resources and facilitate new forms of symbolic engagement, they also transform traditional mechanisms of religious socialization, community formation, and meaning-making in ways that may generate tensions, ambiguities, and unintended consequences.

Contemporary scholars increasingly emphasize that digital spirituality should not be understood exclusively as a positive innovation or as a threat to traditional religion. Rather, it represents a complex sociocultural phenomenon characterized by both opportunities and risks. The same technologies that enable participation and inclusion may simultaneously contribute to fragmentation, commercialization, superficial engagement, and the weakening of collective forms of belonging (Campbell, 2021; Hoover, 2022).

From a sociological perspective, these transformations raise important questions concerning the future of religious institutions, collective identities, and social cohesion. Anthropological approaches further highlight the

need to examine how symbolic systems, rituals, and cultural meanings are reconfigured within technologically mediated environments. Understanding these challenges is therefore essential for evaluating the long-term implications of digital spirituality for contemporary European societies.

5.1. Fragmented Religious Identities

One of the most frequently discussed consequences of digital spirituality concerns the emergence of fragmented religious identities. Digital environments expose individuals to an unprecedented diversity of religious narratives, symbolic resources, and spiritual practices originating from multiple cultural and ideological contexts. While such diversity may encourage openness and exploration, it may also contribute to increasingly fragmented and fluid forms of identity construction.

Traditional religious identities were often shaped through relatively stable processes of socialization involving families, local communities, and institutional participation. These mechanisms provided coherent symbolic frameworks through which individuals interpreted beliefs, values, and social roles. In contrast, contemporary digital environments encourage selective engagement with multiple sources of meaning, allowing individuals to combine elements from different traditions and construct personalized spiritual identities (Possamai, 2021).

For European youth, this process frequently results in hybrid identities characterized by flexibility and adaptability rather than institutional consistency. Individuals may simultaneously draw inspiration from religious teachings, mindfulness practices, self-development philosophies, environmental ethics, and online spiritual communities. While such hybridity reflects contemporary cultural pluralism, it may also generate uncertainty regarding symbolic belonging, religious commitment, and identity coherence.

Anthropologically, fragmented religious identities illustrate broader processes of cultural hybridization associated with globalization and digitalization. The boundaries separating religious traditions become increasingly permeable, enabling the circulation and reinterpretation of symbols across cultural contexts. Consequently, identity becomes an ongoing project of negotiation rather than a stable social category inherited through institutional affiliation.

Some scholars argue that these developments contribute to greater individual autonomy and creativity in meaning-making. Others suggest that excessive fragmentation may weaken collective identities and reduce the capacity of religious communities to provide stable frameworks of social integration. The challenge therefore lies in understanding how individualized spiritual identities can coexist with meaningful forms of collective belonging within increasingly digital societies.

5.2. Commodification of Spirituality in Digital Culture

A second major challenge associated with digital spirituality concerns the increasing commodification of religious and spiritual experiences within contemporary digital culture. As spiritual content becomes integrated into platform-based economies, religious symbols, practices, and narratives are increasingly subjected to the same market dynamics that shape other forms of digital consumption. Consequently, spirituality may be transformed from a collective system of meaning and belonging into a consumable product organized around visibility, popularity, and personal satisfaction.

Digital platforms operate within economic models that prioritize user engagement, attention retention, and content circulation. Within these environments, spiritual messages often compete alongside entertainment, lifestyle content, commercial advertising, and influencer-driven communication. As a result, religious and spiritual content may become packaged in forms designed to maximize engagement rather than theological depth or symbolic complexity (Hoover, 2022).

The growing popularity of religious influencers, motivational spirituality channels, wellness-oriented spiritual content, and commercially branded mindfulness practices illustrates this transformation. Many forms of contemporary spirituality are increasingly presented through formats that emphasize personal development, emotional well-being, self-improvement, and individual fulfillment. While such approaches may increase accessibility and attract younger audiences, they can also contribute to the simplification and commercialization of complex religious traditions (Giordan & Woodhead, 2022).

From a sociological perspective, commodification reflects broader processes associated with consumer culture and neoliberal forms of individualization. Individuals increasingly approach spirituality as consumers selecting products, experiences, and symbolic resources according to personal preferences. Religious affiliation may therefore become less important than the capacity of spiritual content to satisfy individual emotional, psychological, or existential needs. In this context, spiritual engagement often resembles cultural consumption rather than participation within stable religious communities.

Anthropological perspectives emphasize that commodification may alter the symbolic meanings traditionally associated with religious practices and sacred narratives. Rituals, symbols, and spiritual experiences risk becoming detached from their original cultural and historical contexts and reinterpreted primarily according to market-oriented logics. Consequently, sacred meanings may be transformed into cultural commodities circulating within global digital networks.

At the same time, it is important to recognize that commodification does not necessarily eliminate spiritual significance. Many individuals continue to derive genuine meaning and personal transformation from digitally mediated spiritual experiences. The challenge lies in understanding how market mechanisms influence the production, circulation, and consumption of spiritual content without reducing spirituality entirely to commercial exchange.

For European youth, the commodification of spirituality represents a particularly important issue because digital platforms constitute primary environments for information seeking, identity construction, and symbolic exploration. The increasing integration of spirituality into platform economies raises important questions concerning authenticity, authority, and the future relationship between religion and consumer culture. Understanding these dynamics is therefore essential for evaluating the broader social consequences of digital spirituality within contemporary European societies.

The dynamics described above reinforce the mechanisms illustrated in Figure 5, where algorithmic visibility, personalized content, and platform-based engagement contribute to the growing integration of spirituality into contemporary digital consumption patterns.

5.3. Symbolic Superficiality and Hyperconnectivity

Another significant challenge associated with digital spirituality concerns the emergence of symbolic superficiality within environments characterized by permanent connectivity and information abundance. Contemporary digital culture exposes individuals to an unprecedented volume of religious, spiritual, and symbolic content circulating continuously across social media platforms, video-sharing services, discussion forums, and online communities. While this accessibility expands opportunities for spiritual exploration, it may simultaneously encourage forms of engagement that prioritize immediacy, visibility, and emotional impact over deeper reflection and sustained commitment.

The concept of hyperconnectivity refers to the condition in which individuals remain continuously connected to digital networks, information flows, and social interactions. For contemporary European youth, hyperconnectivity represents a normal aspect of everyday life. Religious and spiritual content is therefore consumed alongside entertainment, news, commercial advertising, lifestyle advice, and social communication, often within the same digital environments. This coexistence of diverse content forms may contribute to the fragmentation of attention and reduce opportunities for prolonged engagement with complex religious ideas and symbolic traditions (Lövheim, 2022). Such conditions contribute to the increasing mediation of everyday

experience, where digital environments play a central role in organizing attention, communication, and the production of social meaning (Couldry & Hepp, 2023).

From a sociological perspective, symbolic superficiality emerges when religious symbols, narratives, and practices are encountered primarily as brief, decontextualized, and rapidly consumable forms of content. Social media platforms frequently favor short videos, visual images, inspirational quotations, and emotionally engaging messages that can be quickly shared and consumed. Although such formats may increase visibility and accessibility, they often simplify complex theological, ethical, and cultural traditions, reducing opportunities for critical reflection and deeper understanding.

The acceleration of digital communication further contributes to this phenomenon. The rapid circulation of information encourages continuous novelty and constant engagement, creating environments in which symbolic meanings may become increasingly transient and fragmented. Religious messages compete for attention within highly dynamic communication systems where visibility is often determined by popularity and algorithmic amplification rather than depth of content or cultural significance. The continuous circulation of content may reduce opportunities for sustained reflection while encouraging rapid symbolic consumption shaped by platform logics and attention economies (Couldry & Hepp, 2023).

Anthropological perspectives suggest that symbolic superficiality may influence the ways individuals construct meaning and experience transcendence. Traditionally, religious rituals, narratives, and sacred symbols acquired significance through repeated participation, communal interpretation, and cultural continuity. In digitally mediated environments, however, symbolic experiences may become increasingly individualized, episodic, and detached from broader cultural frameworks. Consequently, the relationship between individuals and symbolic traditions may become more fluid and less rooted in collective forms of memory and belonging.

Nevertheless, it would be misleading to view hyperconnectivity exclusively as a source of superficiality. Digital environments also create opportunities for learning, dialogue, and engagement with diverse religious perspectives. Many young people actively use digital resources to explore spiritual questions, access educational materials, and participate in meaningful discussions concerning ethics, identity, and purpose. The effects of hyperconnectivity therefore depend largely on the ways individuals interact with available technologies and symbolic resources.

The challenge for contemporary societies lies in encouraging forms of digital engagement that promote critical reflection, cultural understanding, and meaningful participation while avoiding tendencies toward symbolic fragmentation and superficial consumption. Educational institutions, religious organizations, and digital

platforms may play important roles in supporting deeper forms of engagement capable of balancing accessibility with intellectual and spiritual depth.

From a broader sociological and anthropological perspective, symbolic superficiality and hyperconnectivity illustrate the complex relationship between technological innovation and cultural continuity. While digital technologies expand access to religious and spiritual resources, they also transform the conditions under which meaning is constructed, transmitted, and experienced. Understanding these tensions is essential for evaluating the future development of spirituality and religious belonging among European youth. These developments demonstrate how digital mediation increasingly influences not only communication practices but also the social construction of reality and symbolic experience among younger generations (Couldry & Hepp, 2023).

5.4. Opportunities for Inclusion, Diversity, and Intercultural Dialogue

Despite the challenges associated with fragmented identities, commodification, and symbolic superficiality, digital spirituality also creates significant opportunities for inclusion, diversity, and intercultural dialogue within contemporary European societies. Digital technologies facilitate connections among individuals from different cultural, religious, linguistic, and geographical backgrounds, enabling forms of interaction that would have been difficult to achieve through traditional institutional structures alone. Media environments increasingly function as spaces for public dialogue, intercultural communication, and the negotiation of religious diversity (Knott, 2023).

One of the most important advantages of digital environments is their capacity to increase access to religious knowledge and spiritual resources. Young people can engage with diverse traditions, perspectives, and worldviews through online platforms that provide educational content, virtual discussions, and opportunities for intercultural exchange. Such exposure may contribute to greater awareness of religious diversity and encourage more inclusive attitudes toward individuals belonging to different faith communities (Council of Europe, 2023; UNESCO, 2024; Evolvi, 2024).

Digital communication also supports the development of transnational communities that transcend national and cultural boundaries. Through social media platforms, discussion forums, virtual events, and collaborative online projects, young people may participate in conversations concerning ethical values, social responsibility, environmental sustainability, human rights, and global citizenship. These interactions often create opportunities for mutual learning and the development of intercultural competencies that are increasingly important within diverse European societies.

From a sociological perspective, digital spirituality may contribute to social inclusion by providing spaces where individuals can explore questions of meaning and identity without facing barriers related to geography, social status, physical mobility, or institutional membership. Online communities frequently offer support for individuals who may feel marginalized or disconnected from traditional religious structures, allowing them to participate in discussions and networks that foster belonging and recognition.

Anthropological approaches further emphasize the role of digital environments in facilitating cultural exchange and symbolic dialogue. Digital platforms enable encounters between diverse religious narratives, rituals, and symbolic systems, encouraging processes of cultural interaction and reinterpretation. Such exchanges may promote empathy, mutual understanding, and respect for diversity while reducing stereotypes and prejudices associated with unfamiliar religious traditions.

For European youth, these opportunities are particularly significant within societies characterized by increasing cultural pluralism and mobility. Digital spaces often function as environments where young individuals encounter alternative perspectives, negotiate cultural differences, and develop more nuanced understandings of religious diversity. These experiences may contribute to the formation of inclusive identities capable of integrating local, national, European, and global dimensions of belonging.

Moreover, digital spirituality may support democratic values by encouraging dialogue, participation, and collaborative engagement across cultural and religious boundaries. Online initiatives promoting intercultural communication, peacebuilding, and social solidarity demonstrate the potential of digital technologies to strengthen social cohesion and foster constructive interaction among diverse communities.

Nevertheless, realizing these opportunities requires critical digital literacy and responsible engagement with online environments. Educational institutions, community organizations, and religious actors play important roles in helping young people navigate digital spaces in ways that promote informed participation, respectful dialogue, and meaningful intercultural exchange. Without such support, the benefits of digital connectivity may be undermined by misinformation, polarization, and superficial engagement.

Overall, digital spirituality should be understood not only as a source of transformation and challenge but also as a potential resource for inclusion, diversity, and intercultural understanding. The ability of digital technologies to connect individuals across cultural and religious boundaries represents one of the most significant opportunities associated with the evolving relationship between religion, spirituality, and digital culture in contemporary Europe.

The opportunities and challenges discussed throughout this chapter demonstrate that digital spirituality is a multifaceted phenomenon shaped by complex interactions among technology, culture, identity, and social structures. These considerations provide an important foundation for examining future developments in digitally mediated spirituality and religious participation among younger generations.

6. FUTURE TRENDS IN DIGITAL SPIRITUALITY AMONG EUROPEAN YOUTH

The continuing evolution of digital technologies is likely to generate new forms of spiritual engagement, religious participation, and symbolic interaction among younger generations. As artificial intelligence, virtual reality, immersive digital environments, and advanced communication systems become increasingly integrated into everyday life, the relationship between technology and spirituality will continue to evolve in ways that challenge traditional sociological and anthropological assumptions concerning religion, community, and transcendence.

Future developments are unlikely to replace existing forms of religious practice entirely. Rather, emerging technologies will probably contribute to the diversification of spiritual experiences, creating hybrid environments where physical and digital forms of participation coexist. Understanding these trends is essential for anticipating how religion and spirituality may develop within increasingly interconnected and technologically mediated societies.

6.1. Artificial Intelligence and Religious Interaction

Artificial intelligence (AI) is rapidly becoming one of the most influential technologies shaping contemporary social life. AI systems increasingly support communication, information retrieval, content generation, and personalized recommendations across digital platforms. Within religious contexts, these technologies are beginning to influence how individuals access spiritual knowledge, engage with religious content, and seek guidance concerning ethical and existential questions.

AI-powered applications can already provide religious information, answer theological questions, recommend spiritual resources, and facilitate personalized learning experiences. Recent studies indicate that younger users increasingly perceive AI systems as accessible sources of guidance and information regarding ethical, existential, and spiritual concerns (Singler, 2024).

From a sociological perspective, AI has the potential to further decentralize religious authority by expanding access to knowledge and reducing dependence on institutional intermediaries. Individuals may increasingly rely on intelligent systems to explore religious traditions, compare beliefs, and obtain personalized

responses to spiritual concerns. These developments could strengthen processes of individualization already evident within contemporary digital spirituality.

Anthropological perspectives raise additional questions concerning authenticity, trust, and symbolic authority. Religious traditions have historically relied upon human interpretation, communal transmission, and embodied forms of interaction. The growing role of artificial intelligence introduces new forms of mediation that may reshape perceptions of expertise, legitimacy, and religious knowledge. Consequently, future research will need to examine how AI influences relationships between technology, authority, and spiritual meaning.

Another important issue concerns the potential emergence of AI-generated religious content and virtual spiritual assistants capable of providing personalized guidance. As these technologies become more sophisticated, questions regarding theological accuracy, ethical responsibility, and the legitimacy of machine-mediated spiritual advice will become increasingly relevant. Future sociological and anthropological research should therefore investigate how individuals negotiate trust and authenticity when interacting with AI-based religious systems (Singler, 2024).

Although artificial intelligence offers significant opportunities for accessibility and learning, it also raises concerns regarding misinformation, algorithmic bias, ethical accountability, and the potential oversimplification of complex religious traditions. The long-term implications of AI-mediated spirituality therefore remain an important area of sociological and anthropological inquiry.

These concerns highlight the need for critical examination of the growing relationship between artificial intelligence, religious authority, and spiritual meaning-making (Singler, 2024).

6.2. Virtual Reality, Metaverse Environments, and Emerging Sacred Spaces

The development of virtual reality (VR), augmented reality (AR), and metaverse environments represents another significant trend with potential implications for the future of spirituality and religious participation (Radde-Antweiler, 2023). These technologies create immersive digital spaces in which individuals can interact with others, participate in collective activities, and experience symbolic environments that increasingly blur the boundaries between physical and virtual reality.

Religious institutions and spiritual communities have already begun experimenting with virtual environments that replicate or reinterpret traditional sacred spaces. Virtual churches, online temples, immersive prayer rooms, digital pilgrimage experiences, and metaverse-based religious gatherings illustrate the growing integration of spirituality within technologically mediated environments. Such initiatives demonstrate how digital

innovation may expand opportunities for participation while transforming traditional understandings of sacred space and communal worship.

From a sociological perspective, virtual reality environments may significantly alter the organization of religious participation. Historically, sacred spaces have functioned as important centers of community formation, collective identity, and ritual practice. Virtual environments increasingly provide alternative settings where individuals can gather, interact, and engage in symbolic activities regardless of geographical location. For younger generations accustomed to digital communication, immersive environments may become increasingly relevant contexts for spiritual exploration and religious participation.

Anthropological approaches emphasize that sacred spaces are not defined solely by physical characteristics but also by symbolic meanings, collective experiences, and cultural interpretations. Virtual environments therefore possess the potential to acquire sacred significance when participants attribute symbolic value and emotional importance to digitally mediated experiences. In this sense, emerging sacred spaces within virtual environments represent contemporary extensions of broader human processes of meaning-making and symbolic construction. Recent research suggests that virtual environments may increasingly function as meaningful symbolic spaces where religious experiences, rituals, and collective identities are constructed through digital interaction (Radde-Antweiler, 2023).

The concept of digital pilgrimage further illustrates these transformations. Traditional pilgrimages have historically involved physical journeys toward locations regarded as sacred or spiritually significant. Digital technologies increasingly enable virtual forms of pilgrimage through immersive simulations, interactive storytelling, and digitally reconstructed sacred sites. Although such experiences differ from traditional forms of pilgrimage, they may nevertheless facilitate reflection, learning, and symbolic engagement for participants who might otherwise face geographical, economic, or physical barriers. Such developments indicate that technological mediation can expand access to sacred experiences while simultaneously redefining traditional understandings of pilgrimage and religious presence (Radde-Antweiler, 2023).

At the same time, virtual sacred spaces raise important questions regarding authenticity, embodiment, and communal experience. Critics argue that immersive technologies cannot fully reproduce the sensory, emotional, and social dimensions associated with physical religious participation. Others contend that virtual environments create novel forms of engagement that should be understood according to their own cultural and technological characteristics rather than evaluated solely through traditional standards of religious practice.

For European youth, virtual reality and metaverse environments may become increasingly significant as technologies continue to evolve and become more accessible. These environments provide opportunities for experimentation with identity, participation, and symbolic belonging while simultaneously generating new forms of religious expression and community formation. The emergence of digitally mediated sacred spaces therefore represents an important area for future sociological and anthropological research.

Ultimately, the expansion of immersive technologies suggests that future religious experiences may increasingly occur within hybrid realities where physical and virtual dimensions coexist. Understanding how individuals navigate these environments will be essential for explaining the ongoing transformation of spirituality and religious life in technologically advanced societies.

6.3. Hybrid Models of Religious Participation

The future development of spirituality among European youth is unlikely to be characterized by a complete replacement of traditional religious institutions by digital technologies. Instead, contemporary evidence increasingly suggests the emergence of hybrid models of religious participation that combine offline and online forms of engagement. These models reflect broader social transformations in which digital technologies become integrated into existing cultural and institutional practices rather than functioning as entirely separate alternatives.

Hybrid participation refers to forms of religious involvement that simultaneously incorporate physical and digital dimensions of spiritual life. Individuals may attend religious services in person while also participating in online discussion groups, following religious influencers on social media, accessing digital educational resources, or engaging in virtual prayer communities. Such patterns illustrate the growing interdependence between institutional religion and digitally mediated forms of spirituality.

From a sociological perspective, hybrid models provide a framework for understanding how religious institutions adapt to changing technological environments while maintaining continuity with established traditions. Rather than abandoning traditional forms of participation, many religious organizations increasingly integrate digital tools into their activities to enhance communication, accessibility, and community engagement. Livestreamed services, mobile applications, digital learning platforms, and online support networks represent examples of this evolving relationship between technology and religious practice.

For European youth, hybrid participation offers flexibility and personalization while preserving opportunities for collective engagement and social interaction. Digital environments facilitate access to religious content and communities, whereas physical participation continues to provide embodied experiences, interpersonal relationships, and shared ritual practices. The coexistence of these dimensions may contribute to

more diversified and adaptable forms of religious belonging capable of responding to contemporary social realities.

Anthropological approaches emphasize that hybrid participation reflects ongoing processes of cultural adaptation rather than cultural rupture. Throughout history, religious traditions have incorporated new communication technologies, organizational structures, and symbolic practices in response to changing social conditions. Digital technologies represent a contemporary stage within this broader process of adaptation, enabling the reinterpretation of rituals, symbols, and community structures while preserving their cultural significance.

Hybrid models may also help address some of the challenges associated with digital spirituality. The combination of online accessibility and offline participation can reduce risks related to symbolic superficiality, social isolation, and fragmented identities by maintaining connections with established communities and collective practices. At the same time, digital environments continue to provide opportunities for innovation, inclusion, and intercultural dialogue.

The increasing prevalence of hybrid participation suggests that future forms of spirituality will likely be characterized by flexibility, multidimensionality, and technological integration. Religious belonging may become less dependent on singular institutional affiliations and more closely associated with participation across multiple interconnected environments. Consequently, contemporary spirituality is likely to involve ongoing movement between physical and digital spaces rather than exclusive commitment to either domain.

Taken together, the developments discussed throughout this chapter indicate that digital spirituality should be understood as an evolving process rather than a fixed outcome. Artificial intelligence, virtual reality, immersive environments, and hybrid participation models will continue to reshape the ways European youth engage with questions of meaning, identity, and transcendence. These transformations provide an important foundation for the broader sociological and anthropological discussion developed in the following section.

7. DISCUSSION

The analysis presented throughout this study demonstrates that digital spirituality represents one of the most significant transformations affecting contemporary religious life among European youth. The findings suggest that digital technologies do not merely provide new channels for religious communication but fundamentally reshape the ways individuals construct meaning, experience spirituality, develop religious identities, and participate in symbolic communities. Consequently, digital spirituality should be understood as a

broader sociocultural transformation situated at the intersection of religion, technology, globalization, and youth culture.

From a sociological perspective, the emergence of digital spirituality reflects wider processes associated with individualization, networked communication, and cultural pluralization. Such transformations correspond to broader shifts toward network-based forms of social organization and identity construction observed across contemporary digital societies (Castells, 2022). Contemporary European youth increasingly navigate religious and spiritual questions within environments characterized by information abundance, digital connectivity, and exposure to diverse cultural influences. These conditions contribute to the weakening of exclusive institutional affiliations while simultaneously encouraging more flexible and personalized forms of spiritual engagement. Rather than abandoning religion altogether, many young people appear to reinterpret religious traditions through individualized frameworks adapted to their personal experiences, values, and social contexts.

The analysis also highlights the growing importance of digital mediation in shaping contemporary forms of religious participation. Social media platforms, online communities, recommendation algorithms, and emerging immersive technologies increasingly influence how religious content is accessed, interpreted, and shared.

Religious authority becomes more decentralized, symbolic resources become more accessible, and participation becomes less dependent upon geographical proximity or institutional membership. These developments support theoretical perspectives emphasizing the transformation of religion within networked societies characterized by fluid forms of communication and interaction (Campbell, 2021; Hoover, 2022). These developments are consistent with broader theories of platform societies, which emphasize the growing influence of digital infrastructures in organizing communication, visibility, participation, and access to symbolic resources within contemporary social life (van Dijck et al., 2021). Such developments illustrate the growing relevance of networked forms of religious organization and theological reflection within contemporary digital culture (Campbell & Garner, 2024).

At the same time, the study demonstrates that digital spirituality generates important tensions and contradictions. While digital environments facilitate inclusion, accessibility, and intercultural dialogue, they may also contribute to fragmented identities, symbolic superficiality, and the commodification of spirituality. The coexistence of these opportunities and challenges reflects the complexity of contemporary digital culture, where technologies simultaneously expand possibilities for engagement and introduce new forms of social and symbolic vulnerability.

Anthropological perspectives provide additional insight into these transformations by emphasizing the evolving nature of symbolic systems, rituals, and sacred spaces. The emergence of virtual rituals, online communities, digital pilgrimage experiences, and immersive spiritual environments demonstrates that religious meaning continues to be actively produced and negotiated within technologically mediated contexts. Rather than disappearing, sacred experiences are increasingly reconfigured through new symbolic forms adapted to digital environments. These developments illustrate the capacity of human societies to reinterpret cultural traditions in response to changing technological conditions while preserving fundamental concerns related to meaning, belonging, and transcendence. These processes correspond to broader perspectives on lived religion, which emphasize how religious meaning is continuously produced and negotiated through everyday practices and social experiences (Ammerman, 2022).

An important contribution of the present study concerns the recognition that digital spirituality is not synonymous with secularization. Although institutional religious participation has declined in many European contexts, the analysis indicates that spirituality remains relevant for many young individuals seeking identity, purpose, emotional support, and symbolic orientation. Digital technologies therefore appear to facilitate the transformation of spirituality rather than its disappearance. This observation supports contemporary sociological arguments suggesting that modernization and digitalization generate new forms of religious expression rather than simply reducing the social significance of religion.

The discussion also highlights the increasing emergence of hybrid models of participation that combine physical and digital dimensions of religious life. Such models suggest that the future of spirituality is unlikely to be exclusively virtual or exclusively institutional. Instead, religious participation will likely continue to evolve through the interaction of traditional practices and technological innovation, creating multidimensional forms of belonging that integrate both online and offline experiences.

Finally, the study underscores the importance of interdisciplinary approaches for understanding digital spirituality. Sociology contributes valuable insights concerning social structures, institutions, identities, and patterns of participation, while anthropology provides perspectives on symbols, rituals, cultural meanings, and lived experiences. Together, these disciplines offer a comprehensive framework for analyzing the complex ways in which technology influences religion and spirituality within contemporary societies.

Overall, the findings indicate that digital spirituality represents a dynamic and evolving phenomenon that challenges conventional understandings of religion while creating new possibilities for symbolic engagement, identity formation, and community participation. The continuing development of digital technologies will likely

intensify these transformations, making digital spirituality an increasingly important area of inquiry within both sociology and anthropology.

8. CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS FOR SOCIOLOGY AND ANTHROPOLOGY

The present study examined the phenomenon of digital spirituality among European youth from sociological and anthropological perspectives, focusing on the ways technological mediation influences religious participation, identity construction, symbolic belonging, and experiences of meaning. The analysis demonstrates that digital spirituality represents a significant transformation within contemporary religious life, reflecting broader processes of digitalization, globalization, individualization, and cultural pluralization that increasingly characterize European societies.

The findings indicate that digital technologies have fundamentally altered the contexts within which younger generations encounter religion and spirituality. Social media platforms, online communities, algorithmic recommendation systems, virtual environments, and emerging technologies such as artificial intelligence increasingly shape how religious content is accessed, interpreted, and integrated into everyday life. As a result, spirituality becomes more personalized, flexible, and networked, while traditional forms of institutional participation are complemented by digitally mediated modes of engagement. Recent European surveys further confirm the growing importance of digital environments as primary spaces for spiritual exploration and religious communication among younger generations (Pew Research Center, 2024).

A central conclusion of this study is that digital spirituality should not be understood simply as a technological extension of religion. Rather, it constitutes a broader cultural transformation affecting symbolic systems, social relationships, forms of belonging, and processes of identity construction. Contemporary European youth increasingly navigate spiritual questions through digital environments that provide access to diverse religious traditions, alternative narratives, and transnational communities. These developments contribute to the emergence of hybrid identities and new forms of religious participation that transcend conventional institutional boundaries.

The analysis further demonstrates that digital spirituality generates both opportunities and challenges. On the one hand, digital environments facilitate inclusion, accessibility, intercultural dialogue, and participation in global networks of meaning and support. They create opportunities for spiritual exploration, community formation, and engagement with diverse perspectives that may strengthen mutual understanding within culturally plural societies. On the other hand, digital spirituality is also associated with fragmented identities, symbolic superficiality, algorithmic influence, and the commodification of religious experience. These challenges highlight

the need for critical approaches capable of balancing technological innovation with meaningful forms of engagement and cultural continuity.

From a sociological perspective, the study contributes to contemporary debates concerning the transformation of religion within networked societies. The findings support theoretical arguments suggesting that religion is not disappearing under conditions of modernization and digitalization but rather adapting to new technological and cultural contexts. Religious authority, participation, and belonging increasingly operate through decentralized and digitally mediated structures that coexist with traditional institutions. Consequently, understanding religion in the twenty-first century requires greater attention to the role of technological infrastructures in shaping social interaction and symbolic life.

Anthropological perspectives further emphasize that digital spirituality involves ongoing processes of symbolic reinterpretation and cultural adaptation. Rituals, sacred spaces, narratives, and collective practices are increasingly reconstructed within digital environments while continuing to address fundamental human concerns related to meaning, identity, belonging, and transcendence. The emergence of virtual rituals, online sacred spaces, and immersive forms of participation illustrates the capacity of human cultures to adapt symbolic traditions to changing technological conditions without abandoning their social significance.

The discussion of future trends suggests that artificial intelligence, virtual reality, immersive environments, and hybrid participation models will continue to reshape spiritual experiences among younger generations. These technologies are likely to generate new forms of religious interaction while simultaneously raising important questions concerning authenticity, authority, ethical responsibility, and cultural continuity. Future research should therefore examine the long-term implications of technological mediation for religious communities, identity formation, and social cohesion within increasingly digital societies.

Several limitations should be acknowledged. As a theoretical and analytical study, the paper relies primarily on existing literature and conceptual interpretation rather than original empirical data. Future investigations could incorporate comparative cross-national research, digital ethnography, survey-based studies, and longitudinal approaches to explore how digital spirituality develops across different cultural and religious contexts within Europe. Such research would contribute to a deeper understanding of the relationship between technology, spirituality, and social change.

In conclusion, digital spirituality represents a complex and evolving phenomenon that reflects the ongoing transformation of religion in technologically mediated societies. Rather than signaling the disappearance of religion, digitalization appears to facilitate new forms of spiritual expression, symbolic engagement, and

community participation adapted to the realities of contemporary life. Understanding these developments remains essential for sociology and anthropology as they seek to explain how meaning, identity, and belonging are negotiated within an increasingly interconnected digital world.

REFERENCES

Ammerman, N. T. (2022). *Studying lived religion: Contexts and practices*. New York University Press.

Beck, U. (2010). *A God of one's own: Religion's capacity for peace and potential for violence*. Polity Press.

Bennett, A., & Robards, B. (2023). *Youth cultures in the age of digital media*. Palgrave Macmillan.

Berger, P. L. (2014). *The many altars of modernity: Toward a paradigm for religion in a pluralist age*. De Gruyter. https://doi.org/10.1515/9781614516477

Campbell, H. A. (2021). *Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds* (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003124580

Campbell, H. A., & Evolvi, G. (2020). Contextualizing current digital religion research on emerging technologies. *Human Behavior and Emerging Technologies, 2*(1), 5–17. https://doi.org/10.1002/hbe2.149

Campbell, H. A., & Garner, S. (2024). *Networked theology: Negotiating faith in digital culture*. Baker Academic.

Castells, M. (2022). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age* (Updated ed.). Polity Press.

Couldry, N., & Hepp, A. (2023). *The mediated construction of reality* (Updated ed.). Polity Press.

Council of Europe. (2023). *Reference framework of competences for democratic culture*. Council of Europe Publishing. https://www.coe.int

Davie, G. (2023). *Religion in modern Europe: A memory mutates* (updated ed.). Oxford University Press.

European Commission. (2024). *European Education Area*. https://education.ec.europa.eu

European Values Study. (2024). *European Values Study 2024 findings*. https://europeanvaluesstudy.eu

Evolvi, G. (2024). *Religion, digital media and youth culture in Europe*. Routledge.

Giordan, G., & Woodhead, L. (2022). *A sociology of spirituality*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003182511

Helland, C. (2023). *Digital religion revisited*. Routledge.

Hoover, S. M. (2022). *The media and religious authority*. Penn State University Press.

Hutchings, T. (2021). *Creating church online: Ritual, community and new media*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003156321

Knott, K. (2023). *Media, religion and public life*. Routledge.

Lövheim, M. (2022). Digital media and religion: Current perspectives and future directions. *Social Compass, 69*(3), 356–372. https://doi.org/10.1177/00377686221090825

Pew Research Center. (2024). *Religion and digital technology among young adults in Europe*. Pew Research Center.

Possamai, A. (2021). *Religion and spirituality in contemporary Europe*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69774-4

Radde-Antweiler, K. (2023). *Virtual religion: Technology, spirituality and sacred spaces in the digital age*. Routledge.

Singler, B. (2024). *Religion, artificial intelligence and the future of humanity*. Routledge.

Statista. (2024). *Social media usage among young people in Europe*. Statista Research Department.

UNESCO. (2024). *Culture and sustainable development*. UNESCO. https://www.unesco.org/en/sustainable-development/culture

UNESCO. (2024). *Digital learning and cultural transformation*. UNESCO. https://www.unesco.org

van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2021). *The platform society: Public values in a connective world* (Updated ed.). Oxford University Press.

Weber, M. (2002). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (T. Parsons, Trans.). Routledge. (Original work published 1905).

THE CULTURE OF HYPERCONNECTIVITY: SOCIAL MEDIA, IDENTITY, AND EMOTIONAL FRAGMENTATION AMONG YOUNG EUROPEANS

PhD, Petronela Daniela FERARU

National College Iași and "Ion Neculce" High School, Târgu Frumos, Romania, Sociology,

daniela_feraru_p@yahoo.com, ORCID: 0009-0009-8954-6336

Abstract

The expansion of social media and permanent digital connectivity has profoundly transformed communication practices, identity formation, and emotional experiences among younger generations in Europe. Within contemporary digitally mediated societies, social interaction increasingly occurs through algorithmic platforms characterized by accelerated information exchange, symbolic visibility, and continuous online engagement. This paper examines the sociological consequences of hyperconnectivity on identity construction, emotional stability, and interpersonal relationships among young Europeans. The study investigates how prolonged exposure to social media environments increasingly shapes self-perception, emotional regulation, social comparison, and patterns of symbolic interaction among younger individuals. Particular attention is given to the influence of digital visibility, algorithmic stimulation, and online performance culture on anxiety, emotional exhaustion, and identity fragmentation within hyperconnected social environments. The research additionally explores how social media contributes simultaneously to social belonging and emotional vulnerability among younger generations navigating digitally saturated societies.

From a sociological perspective, the paper analyzes the relationship between hyperconnectivity, emotional fragmentation, and the transformation of interpersonal communication within contemporary Europe. The study also addresses the normalization of multitasking behaviors, attention instability, and digital dependency affecting social interaction and psychological well-being among young users. Methodologically, the research combines comparative sociological analysis with recent European studies concerning social media usage, youth culture, digital sociology, and emotional behavior. The paper argues that hyperconnectivity increasingly functions as a structural social condition influencing identity formation, emotional experience, and social integration among European youth. Consequently, contemporary societies must develop more balanced approaches to digital interaction capable of preserving emotional stability, reflective communication, and sustainable forms of social belonging within technologically accelerated environments.

Keywords: Hyperconnectivity, Social Media, Identity, Emotional Fragmentation, European Youth.

1. INTRODUCTION

The rapid expansion of digital technologies has transformed contemporary societies in unprecedented ways, reshaping communication practices, social relationships, identity construction, and emotional experiences. Among the most significant consequences of digitalization is the emergence of hyperconnectivity, a social condition characterized by continuous access to digital networks, permanent online engagement, and constant exposure to information flows. For younger generations, particularly those who have grown up within digitally mediated environments, hyperconnectivity has become an integral dimension of everyday life, influencing how individuals communicate, interact, construct identities, and experience emotions.

Within Europe, social media platforms such as Instagram, TikTok, YouTube, Snapchat, Facebook, and X have become central environments for social interaction among young people. Recent reports indicate that adolescents and young adults spend substantial portions of their daily lives connected to digital platforms, using social media not only for communication but also for entertainment, self-expression, information seeking, and social validation. Consequently, social media increasingly functions as a primary space where identities are constructed, negotiated, and publicly displayed (van Dijck et al., 2021; Bennett & Robards, 2023).

From a sociological perspective, hyperconnectivity extends beyond technological access and represents a structural characteristic of contemporary digital societies. Continuous connectivity influences social norms, expectations, and interpersonal relationships, creating new forms of social participation while simultaneously generating pressures associated with visibility, responsiveness, and constant availability. Young individuals increasingly experience social interaction within environments governed by algorithmic systems that organize attention, prioritize engagement, and shape symbolic recognition through mechanisms such as likes, comments, shares, and follower counts (Couldry & Hepp, 2023).

The growing centrality of social media has important implications for identity formation among European youth. Traditional processes of identity construction were largely influenced by family, educational institutions, peer groups, and local communities. In contrast, contemporary digital environments expose young people to continuous streams of social comparison, symbolic performance, and audience feedback. Through social media platforms, individuals actively curate self-presentations, monitor social reactions, and negotiate personal identities within highly visible digital spaces. These processes contribute to new forms of identity construction characterized by fluidity, reflexivity, and ongoing self-evaluation.

At the same time, increasing digital connectivity has generated concerns regarding emotional well-being and psychological resilience. Numerous studies suggest that excessive social media use may contribute to anxiety,

emotional exhaustion, attention instability, fear of missing out (FOMO), and reduced capacity for sustained reflection. The pressure to remain continuously connected and socially visible may create forms of emotional vulnerability that affect both individual well-being and interpersonal relationships (Twenge, 2023; OECD, 2024).

The concept of emotional fragmentation provides a useful framework for understanding these developments. Emotional fragmentation refers to the experience of dispersed attention, fluctuating emotional states, and difficulties maintaining coherent emotional regulation within environments characterized by continuous stimulation and rapid information exchange. In hyperconnected societies, emotional experiences are increasingly shaped by notifications, online interactions, social comparison processes, and algorithmically curated content. Consequently, young people may experience emotional overload while simultaneously remaining highly connected to digital networks.

Despite growing scholarly interest in hyperconnectivity and social media, important questions remain regarding the relationship between digital connectivity, identity construction, and emotional fragmentation among European youth. Existing research frequently focuses either on technological behaviors or on psychological outcomes, while fewer studies integrate sociological perspectives concerning identity, symbolic interaction, emotional regulation, and social belonging within digitally saturated environments. Recent European debates have increasingly highlighted concerns regarding the effects of digital media on youth mental health, emotional resilience, and social development (European Parliament, 2024).

This study aims to examine the sociological consequences of hyperconnectivity among young Europeans, focusing specifically on the relationship between social media use, identity construction, emotional fragmentation, and interpersonal communication. The research combines quantitative data collected from 530 participants with qualitative evidence obtained through 20 semi-structured interviews. Through this mixed-methods approach, the study seeks to provide a comprehensive understanding of how hyperconnectivity shapes contemporary youth experiences within European digital societies.

The paper argues that hyperconnectivity increasingly functions as a structural social condition that influences identity formation, emotional experience, and social integration among younger generations. While digital platforms create opportunities for communication, participation, and belonging, they also generate new forms of emotional vulnerability, identity pressure, and social fragmentation. Understanding these dynamics is therefore essential for developing more balanced approaches to digital engagement capable of supporting emotional well-being, reflective communication, and sustainable forms of social participation in contemporary Europe.

2. LITERATURE REVIEW AND THEORETICAL FRAMEWORK

2.1. Hyperconnectivity and Digital Society

The concept of hyperconnectivity has emerged as one of the defining characteristics of contemporary digital societies. Hyperconnectivity refers to the condition in which individuals maintain continuous access to digital networks through smartphones, social media platforms, messaging applications, and other communication technologies. Unlike earlier forms of technological connectivity, hyperconnectivity is characterized by the permanent availability of information, constant social interaction, and the integration of digital communication into virtually every aspect of everyday life.

The expansion of digital technologies has significantly altered traditional patterns of social interaction. Contemporary societies increasingly depend on networked communication systems that facilitate immediate information exchange across geographical and cultural boundaries. As a result, individuals are exposed to unprecedented levels of connectivity that influence how they communicate, access information, establish relationships, and participate in social life. Hyperconnectivity has therefore become not merely a technological phenomenon but also a structural social condition shaping contemporary forms of interaction and belonging.

Similar observations were advanced by Wellman and Rainie (2012), who argued that networked forms of communication increasingly structure social interaction, access to information, and patterns of participation within digitally connected societies.

According to Castells (2022), digital networks have transformed the organization of social life by creating new forms of communication, collective participation, and identity construction. Within networked societies, social relationships increasingly develop through digitally mediated interactions that transcend traditional temporal and spatial limitations. Similarly, Couldry and Hepp (2023) argue that digital media increasingly shape the social construction of reality by influencing how individuals interpret experiences, construct meanings, and engage with others.

For younger generations, hyperconnectivity represents a normal and expected dimension of everyday existence. Adolescents and young adults often engage simultaneously in multiple communication channels while continuously navigating online and offline environments. This condition contributes to the emergence of new social norms emphasizing constant availability, rapid responsiveness, and continuous participation within digital networks.

At the same time, scholars have raised concerns regarding the consequences of permanent connectivity. Excessive exposure to digital communication may contribute to information overload, fragmented attention, reduced opportunities for reflection, and difficulties maintaining clear boundaries between personal, educational, and social domains. These developments highlight the need for sociological analyses capable of examining both the opportunities and challenges associated with hyperconnected lifestyles.

2.2. Network Society and Platform Culture

Theoretical discussions concerning hyperconnectivity are closely linked to broader analyses of network society and platform culture. Castells (2022) describes contemporary society as increasingly organized through networks that facilitate the circulation of information, symbols, and social relationships. Digital platforms occupy a central position within these networks, functioning as infrastructures that mediate communication, visibility, and participation.

Social media platforms have become particularly influential in shaping everyday social experiences. Through algorithmic systems, platforms organize information flows, prioritize content visibility, and influence patterns of interaction among users. These mechanisms affect not only communication practices but also processes of identity formation, emotional expression, and social comparison. Jenkins (2020) emphasized that digital platforms facilitate participatory cultures in which users simultaneously consume, produce, and circulate content, thereby expanding opportunities for engagement and social interaction.

According to Ellison and Boyd (2023), social network sites have evolved into complex environments that support the maintenance of interpersonal relationships, facilitate social interaction, and enable the creation of digitally mediated forms of community. Their analysis highlights the growing significance of social media platforms as infrastructures through which contemporary social life is organized and experienced.

Van Dijck, Poell, and de Waal (2021) emphasize that platform societies are characterized by increasing dependence on digital infrastructures that structure access to information and social interaction. Within these environments, user behavior is continuously monitored, analyzed, and transformed into data used to personalize content and maximize engagement. Consequently, social media platforms function as powerful actors influencing how individuals perceive themselves and others.

Platform culture also encourages the public performance of identity. Users are frequently motivated to present carefully curated versions of themselves while seeking visibility, recognition, and validation through audience engagement. Such dynamics contribute to the growing significance of symbolic capital measured through followers, likes, comments, and online popularity.

These developments are particularly relevant for young people, whose identity formation processes increasingly occur within digitally mediated spaces characterized by visibility, comparison, and algorithmic influence. Understanding platform culture is therefore essential for explaining contemporary forms of hyperconnectivity and their social consequences.

2.3. Identity Construction in Social Media Environments

The increasing integration of social media into everyday life has transformed traditional processes of identity construction among young people. Identity is no longer developed exclusively through face-to-face interactions, family relationships, educational experiences, or local communities. Instead, digital platforms have become important social spaces where individuals continuously construct, negotiate, and display personal identities before diverse online audiences.

From a sociological perspective, identity formation is closely connected to processes of symbolic interaction. According to symbolic interactionist approaches, individuals develop self-understanding through interactions with others and through interpretations of social feedback. Within digital environments, these processes are amplified by technological mechanisms that provide immediate forms of evaluation through likes, comments, shares, views, and follower counts. Consequently, social media platforms increasingly function as spaces where personal value, social recognition, and symbolic status are continuously assessed and negotiated.

The concept of self-presentation is particularly relevant for understanding identity construction in online environments. Social media users actively curate personal profiles, select images, share experiences, and communicate specific aspects of their identities. These practices contribute to the creation of carefully managed digital selves designed to generate positive impressions and social approval. Unlike traditional social interactions, digital platforms allow individuals to repeatedly modify and refine their self-presentations, increasing opportunities for identity experimentation and symbolic performance.

Contemporary research suggests that social media environments encourage ongoing processes of social comparison. Young users are frequently exposed to idealized representations of lifestyles, achievements, physical appearance, and personal success. Such exposure may influence self-esteem, self-perception, and identity development by establishing standards against which individuals evaluate themselves. While social comparison can sometimes motivate personal development, excessive comparison may contribute to dissatisfaction, insecurity, and identity-related pressures.

Hjorth, Burgess, and Richardson (2022) emphasize that digital media increasingly shape the everyday experiences of younger generations by influencing communication practices, self-expression, and identity

development. Their work suggests that digital environments have become central contexts within which young people negotiate belonging, visibility, and personal meaning.

Algorithmic systems further influence identity construction by determining which content becomes visible and which forms of self-presentation receive social attention. As a result, identity development increasingly occurs within environments shaped by platform logics, visibility metrics, and audience engagement mechanisms. Bennett and Robards (2023) argue that contemporary youth identities are increasingly characterized by flexibility, reflexivity, and continuous adaptation to digitally mediated social contexts.

Understanding these dynamics is essential for examining how hyperconnectivity influences identity formation among European youth. Social media platforms not only facilitate communication but also actively shape the symbolic environments within which identities are constructed, maintained, and transformed.

2.4. Emotional Fragmentation and Digital Well-Being

Alongside the transformation of identity construction, hyperconnectivity has generated significant changes in emotional experience and psychological well-being. Continuous exposure to digital communication, social media content, and online interactions creates environments characterized by constant stimulation, rapid emotional shifts, and sustained demands on attention and emotional regulation.

The concept of emotional fragmentation refers to the dispersion of emotional attention across multiple simultaneous stimuli, resulting in fluctuating emotional states and difficulties maintaining emotional coherence. In hyperconnected environments, individuals frequently move between different forms of content, social interactions, notifications, and information streams. Such conditions may contribute to fragmented emotional experiences characterized by reduced opportunities for reflection, emotional processing, and psychological recovery.

Fear of Missing Out (FOMO) represents one of the most widely studied emotional consequences of hyperconnectivity. FOMO refers to the anxiety associated with the perception that others may be experiencing rewarding events, opportunities, or social interactions from which one is excluded. Social media platforms intensify these perceptions by continuously displaying curated representations of social activities, achievements, and experiences. Consequently, young users may feel pressure to remain constantly connected in order to avoid missing important social information.

Researchers have also identified emotional exhaustion as a growing challenge within digitally saturated environments. The expectation of permanent availability, rapid responsiveness, and continuous engagement may

create chronic psychological strain. Notifications, messages, and algorithmically generated content continuously compete for users' attention, reducing opportunities for cognitive rest and emotional recovery. Over time, such conditions may contribute to stress, fatigue, and decreased well-being. Recent evidence further indicates that smartphone dependency and intensive digital engagement may contribute to reduced emotional well-being and increased psychological vulnerability among adolescents (Vanden Abeele, 2024).

At the same time, digital platforms can provide important emotional benefits. Social media facilitates social support, access to peer communities, emotional expression, and opportunities for maintaining interpersonal relationships across geographical distances. The relationship between hyperconnectivity and emotional well-being is therefore complex, involving both positive and negative consequences depending on patterns of use, individual characteristics, and social contexts.

Recent studies emphasize the importance of digital well-being as a framework for understanding healthy relationships with technology. Digital well-being refers to the ability to use digital technologies in ways that support psychological health, emotional balance, meaningful social interaction, and overall quality of life. Within increasingly hyperconnected societies, promoting digital well-being has become an important objective for educators, families, policymakers, and researchers seeking to mitigate the risks associated with excessive connectivity while preserving the benefits of digital communication.

Recent research further suggests that the relationship between social media use and well-being is neither uniformly positive nor uniformly negative. According to Valkenburg (2024), the effects of social media on psychological well-being vary considerably depending on individual characteristics, patterns of use, social contexts, and personal vulnerabilities. This perspective highlights the importance of examining hyperconnectivity through multidimensional sociological and psychological frameworks rather than assuming universal outcomes. Verduyn et al. (2022) argue that social media effects on subjective well-being depend largely on how platforms are used, suggesting that active and socially meaningful engagement may generate different outcomes than passive consumption and social comparison.

These theoretical perspectives provide the foundation for the present empirical investigation examining how hyperconnectivity influences identity construction, emotional fragmentation, and social experiences among European adolescents.

3. METHODOLOGY

3.1. Research Design

This study employed a mixed-methods research design combining quantitative and qualitative approaches in order to obtain a comprehensive understanding of the relationship between hyperconnectivity, identity construction, and emotional fragmentation among European youth. The mixed-methods approach was selected because it allows both the measurement of behavioral patterns and the exploration of subjective experiences associated with social media use and permanent digital connectivity.

The quantitative component examined patterns of social media use, online identity construction, emotional well-being, social comparison, and digital dependency among young individuals. The qualitative component complemented these findings by exploring personal perceptions, emotional experiences, and everyday practices associated with hyperconnected lifestyles.

The integration of quantitative and qualitative evidence enabled a multidimensional analysis of hyperconnectivity as both a behavioral phenomenon and a sociocultural condition influencing identity formation and emotional experience.

3.2. Quantitative Study

The quantitative study was conducted between January and April 2025 and involved a sample of 530 participants aged between 15 and 24 years. Respondents were recruited from secondary schools, high schools, and universities through voluntary participation procedures.

The questionnaire was administered online using anonymous data collection procedures. Participation was voluntary, and respondents were informed about the objectives of the research, confidentiality measures, and ethical considerations.

The survey instrument included 24 items organized into five analytical dimensions: Hyperconnectivity and digital engagement; Social media dependence; Identity construction and self-presentation; Emotional fragmentation and emotional well-being; Digital well-being and disconnection practices.

Responses were measured using a five-point Likert scale ranging from 1 (Strongly disagree) to 5 (Strongly agree).

Table 1. Socio-demographic characteristics of respondents (N = 530).

Variable	Category	Frequency	Percentage (%)
Gender	Female	296	55.8
	Male	234	44.2
Age	15–17 years	172	32.5
	18–20 years	198	37.4
	21–24 years	160	30.1
Educational Level	High school students	304	57.4
	University students	226	42.6
Residence	Urban	348	65.7
	Rural	182	34.3

Note. Percentages are rounded to one decimal place.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The sample reflects a relatively balanced distribution across age groups and educational categories, allowing for the examination of hyperconnectivity patterns among diverse segments of European youth.

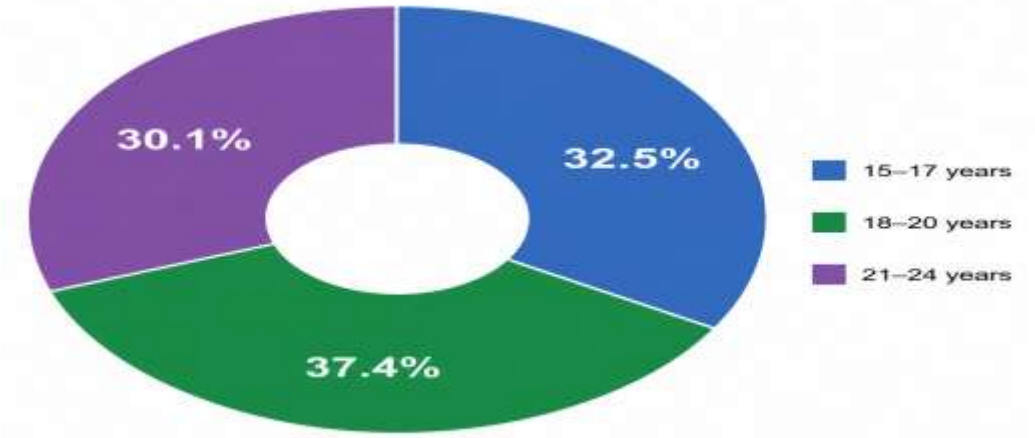

Figure 1. Distribution of respondents by age group.

Note. The figure presents the percentage distribution of respondents across the three age categories included in the quantitative study (N = 530). The largest group consisted of participants aged 18–20 years (37.4%), followed by respondents aged 15–17 years (32.5%) and young adults aged 21–24 years (30.1%).

Source. Author's quantitative survey (2025).

The figure illustrates the relatively balanced age distribution of participants included in the quantitative study. The largest group consisted of respondents aged 18–20 years, followed by adolescents aged 15–17 years and young adults aged 21–24 years.

3.3. Qualitative Study

The qualitative component consisted of 20 semi-structured interviews conducted with participants selected from the broader population represented in the quantitative survey. Purposeful sampling was employed to ensure diversity regarding age, gender, educational level, and intensity of social media use.

The interviews lasted between 35 and 60 minutes and were conducted either face-to-face or through video conferencing platforms. Participants were encouraged to reflect upon their experiences with social media, perceptions of online identity, emotional consequences of continuous connectivity, and strategies used to manage digital engagement.

The interview guide included questions concerning: daily social media practices; perceptions of constant connectivity; online self-presentation; experiences of social comparison; emotional reactions associated with social media use; digital fatigue and emotional exhaustion; interpersonal relationships in digital environments; strategies of digital disconnection.

All interviews were anonymized and transcribed for thematic analysis.

3.4. Data Analysis

Quantitative data were analyzed using descriptive statistical procedures, including frequency distributions, percentages, and comparative analyses across demographic categories. The quantitative findings were used to identify dominant patterns of social media use, identity construction, and emotional experiences among respondents.

Qualitative data were analyzed through thematic analysis. Interview transcripts were coded iteratively, allowing the identification of recurring themes, shared experiences, and significant narratives concerning hyperconnectivity and emotional fragmentation.

The integration of quantitative and qualitative findings provided a comprehensive framework for understanding how hyperconnectivity shapes identity, emotional well-being, and social participation among younger generations.

3.5. Research Limitations

The study presents several limitations that should be considered when interpreting the findings. First, the quantitative data were collected through self-reported responses, which may be influenced by social desirability bias and subjective perceptions. Second, although the sample included participants from diverse educational backgrounds, it cannot be considered fully representative of all European youth populations. Third, the cross-sectional design limits the possibility of establishing causal relationships between social media use and emotional outcomes. Future longitudinal and cross-national studies may provide deeper insights into the long-term consequences of hyperconnectivity among young people.

4. HYPERCONNECTIVITY PATTERNS AMONG YOUNG EUROPEANS

4.1. Daily Social Media Use and Connectivity Habits

The quantitative findings indicate that social media occupies a central position in the daily lives of young social media users. The vast majority of respondents reported spending multiple hours per day connected to social media platforms, reflecting the increasing normalization of permanent digital engagement. Hyperconnectivity appears not merely as a technological practice but as an integral component of contemporary social interaction, communication, entertainment, and identity management.

These findings are broadly consistent with recent reports published by Pew Research Center (2024) and Statista (2025), which document high levels of daily social media engagement among adolescents and young adults across Europe and other developed regions.

Participants were asked to estimate the average amount of time spent daily on social media platforms. The results reveal considerable levels of digital engagement, with a substantial proportion of respondents reporting more than four hours of daily social media use. These findings support previous research suggesting that younger generations increasingly organize significant aspects of everyday life around digitally mediated communication environments.

Table 2. Average daily time spent on social media (N = 530).

Daily Social Media Use	Frequency (n)	Percentage (%)
Less than 1 hour	24	4.5
1–2 hours	78	14.7
3–4 hours	146	27.5
5–6 hours	172	32.5
More than 6 hours	110	20.8
Total	**530**	**100.0**

Note. Percentages are rounded to one decimal place.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The data demonstrate that more than half of the respondents (53.3%) spend at least five hours per day on social media platforms. This finding suggests that social media has become deeply embedded in everyday routines and social practices among young people.

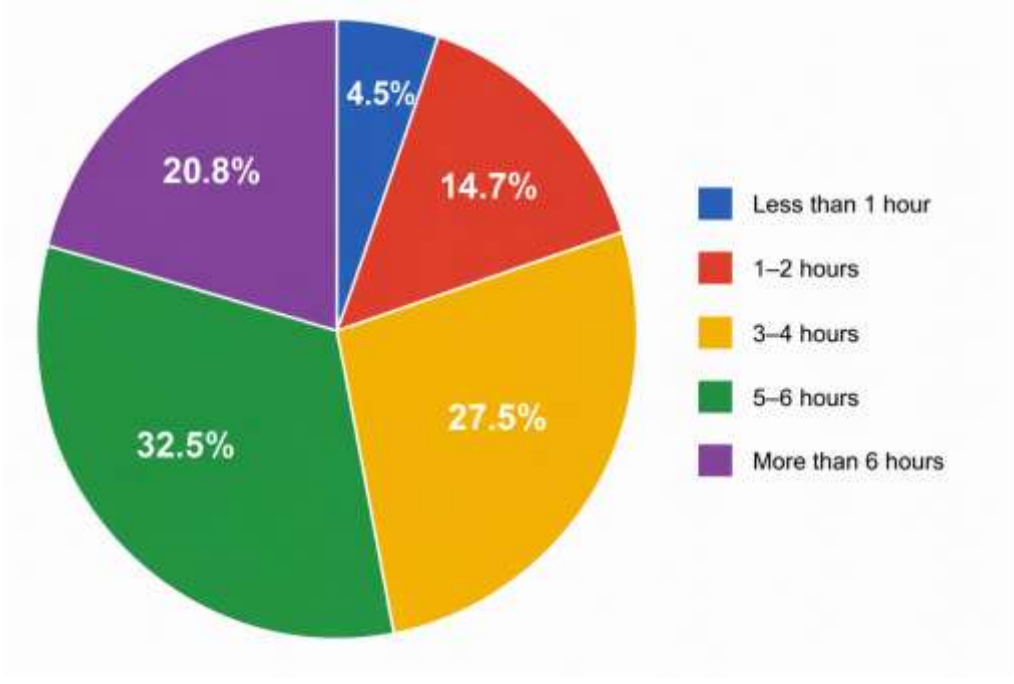

Figure 2. Distribution of daily hours spent on social media.

Note. The figure presents the percentage distribution of respondents according to the average number of hours they spend on social media per day (N = 530). The largest category consists of participants reporting 5–6 hours of daily social media use (32.5%), followed by respondents spending 3–4 hours (27.5%) and more than 6 hours per day (20.8%). The findings indicate a high prevalence of intensive social media use among young Europeans.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The figure illustrates the predominance of intensive social media use among participants. The largest category consists of respondents spending between five and six hours daily on social media, followed by those reporting more than six hours of daily use. These patterns highlight the growing prevalence of hyperconnectivity among younger generations.

4.2. Preferred Social Media Platforms

Participants were asked to identify the social media platforms they use most frequently in their daily activities. The results reveal substantial differences in platform popularity, reflecting broader trends in youth digital culture and communication preferences. The findings indicate a clear dominance of highly visual and algorithm-driven platforms that encourage continuous engagement, content consumption, and social interaction.

Table 3. Most frequently used social media platforms (N = 530).

Platform	Frequency	Percentage (%)
Instagram	416	78.5
TikTok	402	75.8
YouTube	389	73.4
Snapchat	248	46.8
Facebook	181	34.2
X (Twitter)	104	19.6
LinkedIn	52	9.8

Note. Multiple responses were permitted.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The results indicate that Instagram, TikTok, and YouTube represent the dominant digital environments among young Europeans. These platforms combine visual communication, algorithmically personalized content,

and high levels of user engagement, making them particularly influential in shaping everyday communication practices and social experiences.

The relatively lower popularity of Facebook and X suggests a gradual shift away from platforms traditionally associated with older generations toward newer environments emphasizing visual storytelling, short-form videos, and rapid interaction. Such patterns reflect broader transformations in digital culture and support the argument that hyperconnectivity is increasingly structured through platform ecosystems designed to maximize user attention and engagement.

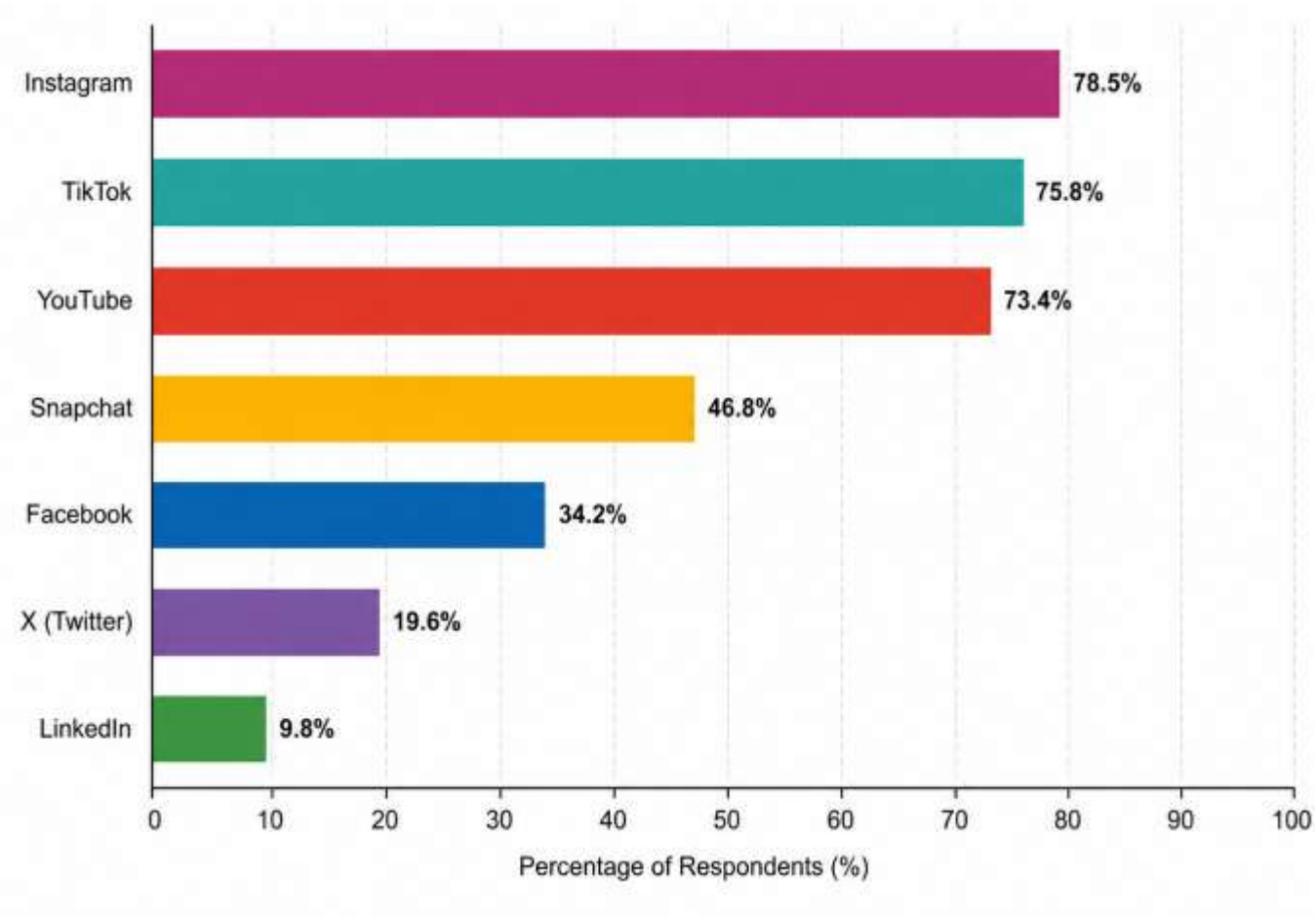

Figure 3. Distribution of preferred social media platforms.

Note. The figure presents the percentage distribution of respondents according to their most frequently used social media platforms. Multiple responses were permitted. Instagram (78.5%), TikTok (75.8%), and YouTube (73.4%) emerged as the most popular platforms among participants, indicating the dominance of visually oriented and algorithmically driven digital environments.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The figure illustrates the comparative popularity of major social media platforms among respondents. Instagram, TikTok, and YouTube occupy dominant positions within the digital lives of participants, highlighting the growing importance of visually oriented and algorithmically driven environments in contemporary youth culture. The concentration of users around a limited number of highly influential platforms suggests that identity construction, social comparison, and emotional experiences increasingly occur within specific digital ecosystems characterized by continuous connectivity and personalized content exposure.

5. SOCIAL MEDIA AND IDENTITY CONSTRUCTION

5.1. Perceived Influence of Social Media on Self-Image

Participants were asked to evaluate the extent to which social media influences their perceptions of themselves, personal appearance, lifestyle expectations, and social identity. The findings indicate that social media plays a significant role in shaping self-image among young participants, reflecting the increasing importance of digitally mediated environments in contemporary identity construction.

The majority of respondents acknowledged that social media content influences how they evaluate themselves and compare their lives with those of others. Continuous exposure to curated images, personal achievements, and idealized lifestyles appears to contribute to heightened awareness of personal appearance, social status, and individual success. These findings support sociological perspectives emphasizing the growing role of digital environments in identity formation. Rather than functioning merely as communication tools, social media platforms increasingly operate as symbolic spaces where individuals negotiate personal value, social recognition, and self-understanding.

Table 4. Perceived influence of social media on self-image (N = 530).

Statement	Agree (%)	Neutral (%)	Disagree (%)
Social media influences how I perceive myself	72.8	15.5	11.7
I compare my life with what I see online	68.5	18.7	12.8
Social media affects my self-confidence	61.3	20.6	18.1
Online content influences my lifestyle aspirations	74.2	14.9	10.9
Social media shapes my perception of success	66.4	19.8	13.8

Note. Percentages may not total 100 due to rounding.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The findings demonstrate that social media exerts considerable influence on self-perception and identity-related processes. Particularly noteworthy is the high proportion of respondents reporting that online content affects lifestyle aspirations (74.2%) and personal self-perception (72.8%). These results suggest that digital environments increasingly function as reference systems through which young individuals evaluate themselves and define personal goals.

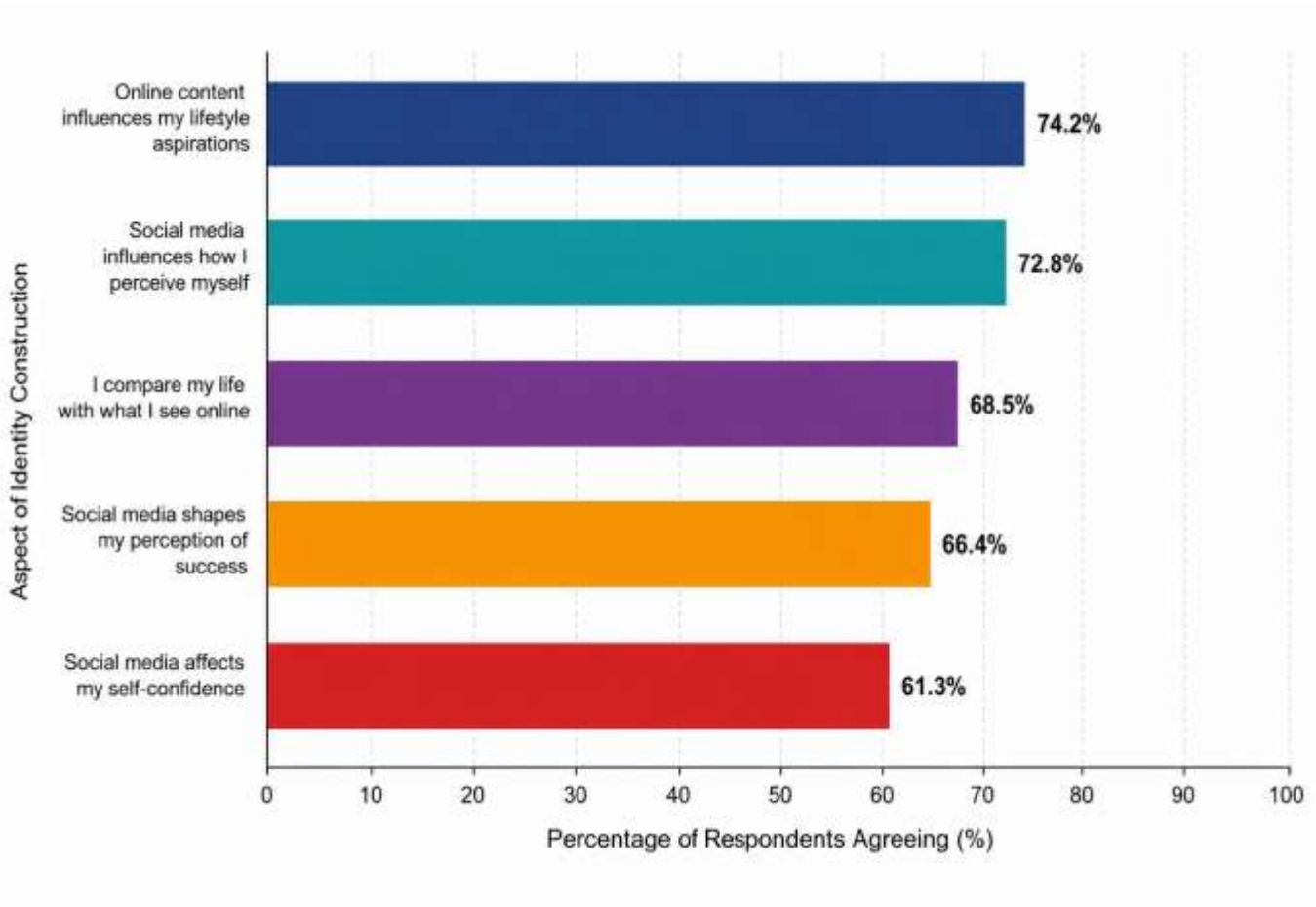

Figure 4. Perceived influence of social media on self-image and identity construction.

Note. The figure presents the percentage of respondents who agreed that social media influences various dimensions of identity construction and self-perception. The highest levels of agreement were recorded for the influence of online content on lifestyle aspirations (74.2%) and self-perception (72.8%), followed by social comparison (68.5%), perceptions of success (66.4%), and self-confidence (61.3%). The findings suggest that social media platforms play a significant role in shaping identity-related attitudes and personal evaluations among young Europeans.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The figure highlights the strong influence of social media on identity-related dimensions among participants. Lifestyle aspirations and self-perception emerge as the most affected areas, suggesting that social media increasingly shapes both personal expectations and self-evaluation processes. The findings indicate that digital environments function not only as communication platforms but also as symbolic frameworks through which young individuals interpret success, appearance, and personal achievement.

5.2. Online Validation Behaviors and Social Recognition

Within contemporary social media environments, social recognition is increasingly expressed through measurable indicators such as likes, comments, shares, views, and follower counts. These mechanisms provide immediate forms of feedback that may influence self-esteem, emotional well-being, and perceptions of social acceptance. For many young users, online validation has become an important component of everyday digital interaction.

The survey findings indicate that a substantial proportion of respondents actively monitor audience reactions to their online content. While many participants reported using social media primarily for communication and entertainment, significant numbers also acknowledged the importance of receiving positive feedback from online audiences.

The results suggest that digital validation functions as a symbolic mechanism through which individuals assess social belonging, popularity, and personal value. Consequently, online feedback systems may contribute both to positive experiences of recognition and to increased vulnerability to social comparison and external evaluation.

Table 5. Online validation behaviors among respondents (N = 530).

Statement	Agree (%)	Neutral (%)	Disagree (%)
I pay attention to the number of likes on my posts	69.8	17.6	12.6
Positive comments make me feel appreciated	76.4	13.2	10.4
I feel disappointed when posts receive little engagement	58.7	20.4	20.9
The number of followers influences perceptions of popularity	71.5	15.7	12.8
Online recognition affects my mood	63.9	18.3	17.8

Note. Percentages may not total 100 due to rounding.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The findings reveal the growing importance of digital recognition within contemporary youth culture. More than three-quarters of respondents (76.4%) reported that positive comments make them feel appreciated, while 71.5% indicated that follower counts influence perceptions of popularity. These results suggest that social media platforms increasingly function as environments where symbolic status and social approval are publicly displayed and continuously evaluated.

Particularly noteworthy is the fact that 63.9% of respondents acknowledged that online recognition influences their mood, highlighting the emotional significance of digital feedback systems. Such findings support sociological arguments concerning the growing role of visibility, recognition, and audience engagement in identity construction processes within hyperconnected societies.

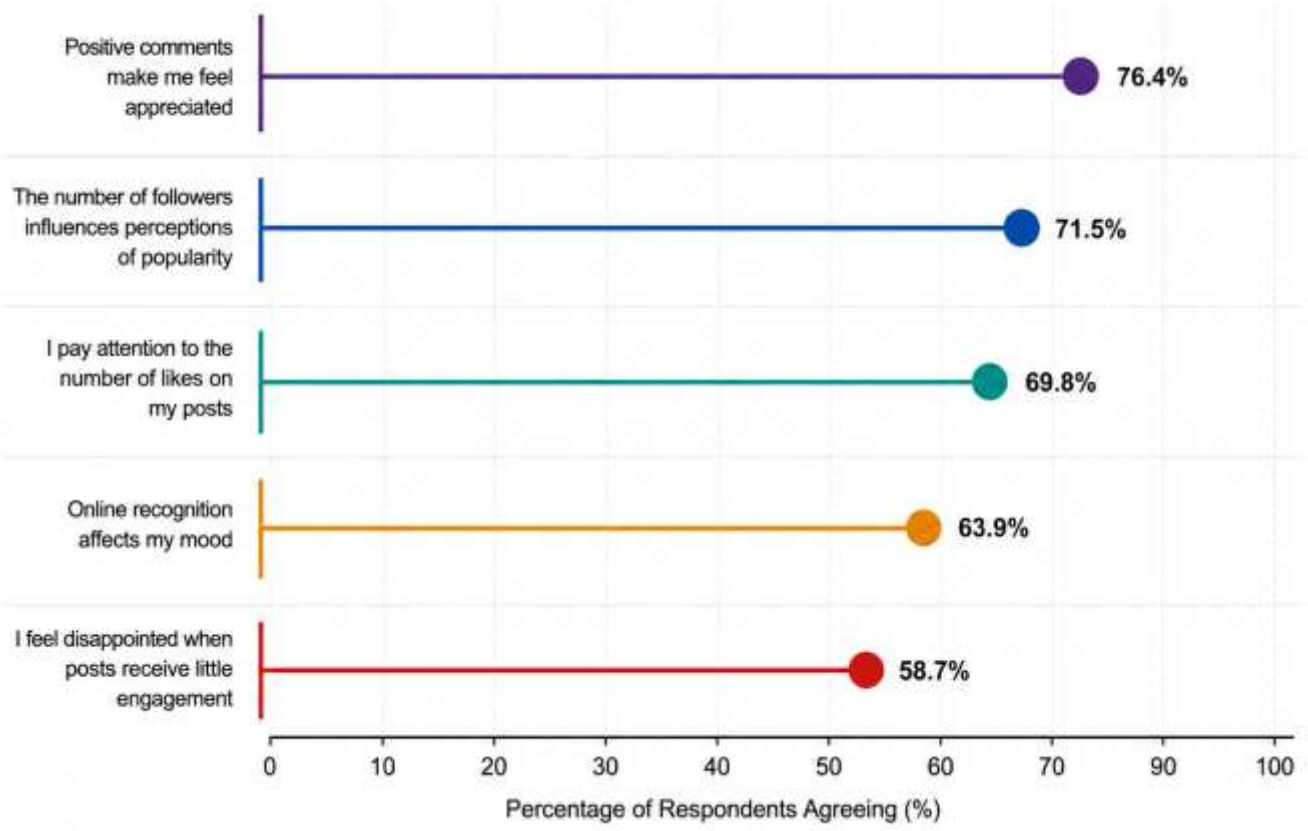

Figure 5. Online validation behaviors and importance of social recognition.

Note. The figure illustrates the percentage of respondents who agreed with statements regarding online validation behaviors and the role of social recognition in social media environments. The results reveal

substantial levels of engagement with digital feedback mechanisms, including likes, comments, follower counts, and audience reactions. Higher percentages indicate stronger agreement with the influence of online recognition on self-perception and emotional experiences.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The findings presented in Figure 5 demonstrate the growing importance of online validation within the everyday digital experiences of European youth. The highest level of agreement was recorded for the statement that positive comments make respondents feel appreciated (76.4%), suggesting that social media interactions increasingly function as sources of emotional affirmation and social recognition.

Similarly, 71.5% of participants agreed that follower counts influence perceptions of popularity, indicating that numerical indicators of online visibility have become significant markers of symbolic status within digital environments. The fact that 69.8% of respondents reported paying attention to the number of likes received on their posts further highlights the relevance of quantifiable feedback mechanisms in shaping online behavior.

Particularly noteworthy is the emotional dimension of digital recognition. More than six out of ten respondents (63.9%) acknowledged that online recognition affects their mood, while 58.7% reported feeling disappointed when their posts receive little engagement. These findings suggest that social media platforms increasingly influence emotional well-being through systems of public evaluation and continuous audience feedback.

From a sociological perspective, the results support the argument that social media platforms have evolved beyond simple communication tools and now function as environments where social approval is quantified, displayed, and emotionally internalized. Consequently, digital validation has become an important component of identity construction and emotional experience among young Europeans living in hyperconnected societies.

The figure demonstrates that online validation represents a significant dimension of social media use among young Europeans. Positive comments and follower counts emerge as the strongest indicators of perceived social recognition, while emotional reactions to engagement levels suggest that digital feedback systems increasingly influence personal well-being and self-evaluation. These findings support the argument that social media platforms function not only as communication tools but also as environments where social approval is quantified, displayed, and emotionally internalized.

6. EMOTIONAL FRAGMENTATION AND DIGITAL PRESSURE

6.1. Emotional Consequences of Hyperconnectivity

The quantitative findings indicate that prolonged exposure to digital environments is associated with multiple forms of emotional pressure among digitally connected youth. Respondents reported experiencing various consequences related to continuous connectivity, including fear of missing out (FOMO), emotional exhaustion, attention instability, anxiety, and sleep disturbances.

The results suggest that hyperconnectivity increasingly influences emotional well-being by creating environments characterized by constant stimulation, uninterrupted information flows, and continuous social comparison. While digital technologies facilitate communication and social participation, excessive connectivity may simultaneously contribute to emotional strain and reduced psychological recovery.

These findings support contemporary sociological perspectives describing hyperconnectivity as a structural condition capable of reshaping emotional experiences, behavioral patterns, and interpersonal relationships within digitally mediated societies.

The present findings are consistent with recent evidence indicating significant associations between intensive social media use and adverse psychological outcomes among adolescents and young adults. A systematic review conducted by Keles, McCrae, and Grealish (2024) identified recurring links between excessive social media engagement, anxiety symptoms, emotional distress, and reduced psychological well-being. These observations reinforce concerns regarding the emotional consequences of prolonged exposure to hyperconnected digital environments.

Table 6. Emotional consequences of hyperconnectivity among respondents (N = 530).

Emotional Consequence	Agree (%)	Neutral (%)	Disagree (%)
I often experience FOMO (Fear of Missing Out)	71.7	15.8	12.5
Social media contributes to feelings of anxiety	67.4	18.1	14.5
I feel emotionally exhausted after prolonged online activity	73.2	14.0	12.8
Social media affects my sleep quality	59.8	18.9	21.3
I have difficulty maintaining attention for long periods	76.1	12.4	11.5

Note. Percentages may not total 100 due to rounding.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The findings reveal that emotional fragmentation represents a significant aspect of young people's digital experiences. Attention instability (76.1%) and emotional exhaustion (73.2%) emerged as the most frequently reported consequences, followed by FOMO (71.7%) and anxiety (67.4%). These results suggest that continuous exposure to social media environments may generate sustained emotional pressure affecting concentration, emotional regulation, and overall well-being.

The prevalence of sleep-related difficulties (59.8%) further indicates that digital engagement extends beyond daytime communication practices and increasingly influences broader patterns of daily functioning.

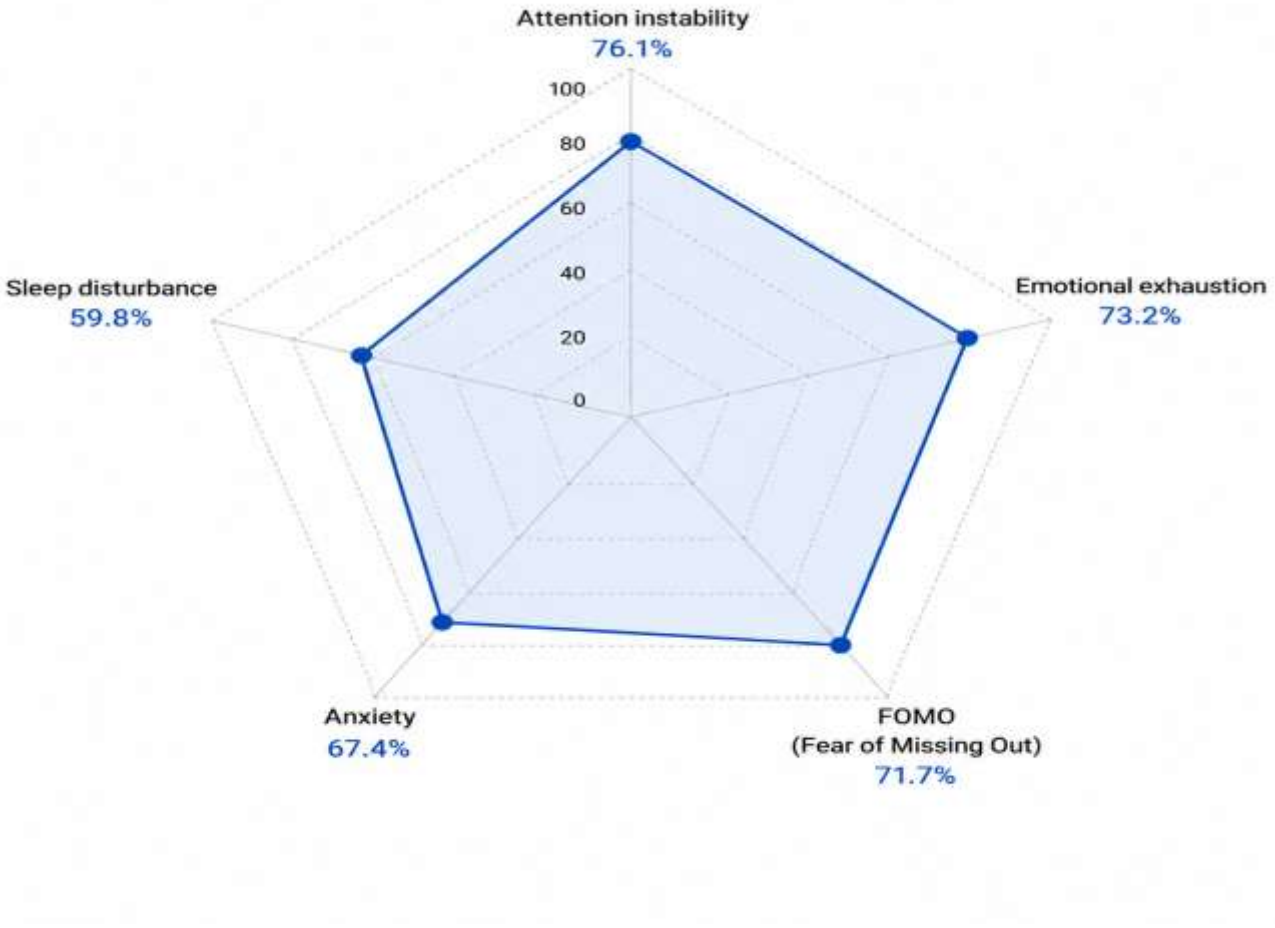

Figure 6. Emotional consequences of hyperconnectivity among respondents.

Note. The figure presents the prevalence of five major emotional consequences associated with hyperconnectivity and intensive social media use among respondents. The dimensions analyzed include attention instability (76.1%), emotional exhaustion (73.2%), fear of missing out (FOMO) (71.7%), anxiety

(67.4%), and sleep disturbance (59.8%). The radar chart illustrates the multidimensional profile of emotional fragmentation experienced by younger generations within digitally saturated environments.

Source. Author's quantitative survey (2025).

Figure 6 reveals that hyperconnectivity is associated with multiple interconnected forms of emotional vulnerability among young Europeans. The highest percentage was recorded for attention instability (76.1%), suggesting that continuous exposure to notifications, short-form content, and rapid information flows may negatively affect sustained concentration and cognitive focus. This finding supports concerns regarding the growing difficulty of maintaining prolonged attention within digitally mediated environments.

Emotional exhaustion emerged as the second most prevalent consequence (73.2%), indicating that extensive social media engagement may contribute to feelings of psychological fatigue and emotional overload. The constant need to process information, respond to messages, and remain socially visible appears to generate significant emotional demands on young users.

Similarly, FOMO (71.7%) was reported by a substantial proportion of respondents, reflecting the pressure to remain continuously informed and connected in order to avoid missing important social interactions, events, or opportunities. This phenomenon highlights the social expectations embedded within hyperconnected cultures, where permanent availability is often perceived as necessary for maintaining social belonging.

Anxiety (67.4%) also represents a significant emotional consequence, suggesting that social comparison, online visibility, and continuous evaluation may contribute to heightened psychological tension. Although sleep disturbance recorded the lowest prevalence among the analyzed dimensions (59.8%), the percentage remains considerable and indicates that digital engagement increasingly affects recovery processes and overall well-being.

Taken together, the results demonstrate that emotional fragmentation is not a single isolated outcome but rather a multidimensional condition shaped by the cumulative effects of hyperconnectivity. The overall profile suggests that digital environments influence emotional well-being through interconnected mechanisms affecting attention, emotional regulation, psychological resilience, and everyday functioning. From a sociological perspective, these findings support the argument that emotional fragmentation has become an important characteristic of youth experiences within contemporary hyperconnected societies.

6.2. Hyperconnectivity, Attention Instability, and Digital Dependency

The findings presented thus far indicate that hyperconnectivity affects not only emotional well-being but also behavioral patterns associated with attention management and digital dependency. Continuous access to

social media platforms, messaging applications, and algorithmically curated content creates environments characterized by frequent interruptions, rapid task switching, and reduced opportunities for sustained concentration.

Participants were asked to evaluate several statements concerning digital dependency, compulsive checking behaviors, and difficulties disengaging from online environments. The results reveal that many respondents experience challenges associated with regulating their digital engagement and maintaining balanced patterns of technology use.

These findings support contemporary sociological arguments suggesting that hyperconnectivity increasingly functions as a structural condition influencing not only communication practices but also cognitive habits and everyday behavioral routines.

Table 7. Indicators of digital dependency and attention instability (N = 530).

Statement	Agree (%)	Neutral (%)	Disagree (%)
I check my smartphone immediately after waking up.	78.3	10.9	10.8
I frequently check notifications without a specific reason.	74.9	13.6	11.5
I find it difficult to disconnect from social media.	69.4	16.2	14.4
I often switch between multiple digital tasks simultaneously.	81.1	9.4	9.5
Social media distracts me from important activities.	66.8	17.3	15.9

Note. Percentages may not total 100 due to rounding.

Source. Author's quantitative survey (2025).

The findings reveal substantial levels of digital dependency among respondents. The highest level of agreement was observed for multitasking behaviors (81.1%), followed by checking smartphones immediately after waking up (78.3%) and frequent notification monitoring (74.9%). These patterns suggest that digital technologies have become deeply integrated into everyday routines and attention processes.

Particularly significant is the fact that nearly seven out of ten respondents (69.4%) reported difficulties disconnecting from social media platforms. This finding indicates that hyperconnectivity extends beyond functional technology use and may increasingly resemble forms of behavioral dependency characterized by habitual engagement and persistent online presence.

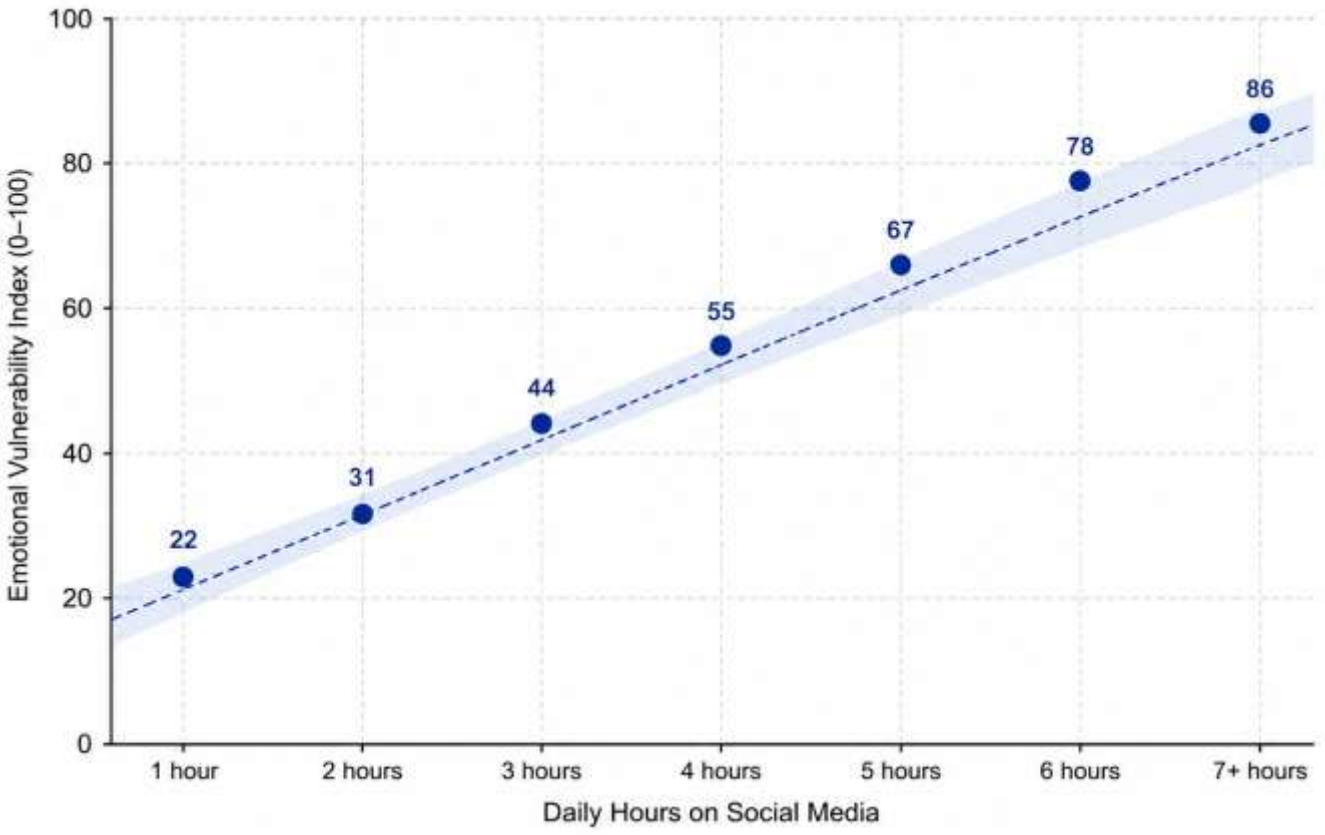

Figure 7. Relationship between daily social media use and emotional vulnerability.

Note. The figure illustrates the relationship between the average number of hours spent daily on social media and the Emotional Vulnerability Index among respondents. The index integrates indicators associated with anxiety, emotional exhaustion, fear of missing out (FOMO), attention instability, and perceived psychological strain. Higher values indicate greater levels of emotional vulnerability. The trend line highlights the positive association between increased social media use and emotional vulnerability.

Source. Author's quantitative survey (2025).

Figure 7 demonstrates a clear positive relationship between daily social media use and emotional vulnerability among young Europeans. As the number of hours spent on social media increases, the Emotional Vulnerability Index rises steadily, indicating that intensive digital engagement is associated with higher levels of psychological and emotional strain.

Respondents who reported approximately one hour of daily social media use displayed the lowest vulnerability levels (index = 22), whereas participants spending seven or more hours online exhibited substantially

higher vulnerability scores (index = 86). The progression appears relatively linear, suggesting a cumulative effect whereby increased exposure to social media environments corresponds with greater emotional challenges.

The observed pattern may be explained by several interconnected mechanisms. Prolonged social media use increases exposure to social comparison processes, continuous information flows, algorithmically curated content, and online evaluation. These experiences may contribute to anxiety, emotional fatigue, attention fragmentation, and concerns regarding social inclusion. Furthermore, extended connectivity often reduces opportunities for psychological recovery and uninterrupted offline engagement.

From a sociological perspective, the findings support the argument that hyperconnectivity functions as a structural condition influencing emotional well-being. Although the relationship illustrated in the figure does not establish direct causality, it provides strong evidence that intensive participation in digitally mediated environments is associated with increased emotional vulnerability among young people. The results reinforce broader concerns regarding the long-term consequences of permanent connectivity for emotional resilience, mental well-being, and sustainable forms of social participation within contemporary European societies.

7. QUALITATIVE FINDINGS: EXPERIENCES OF HYPERCONNECTIVITY AND EMOTIONAL FRAGMENTATION

7.1. Emerging Themes from the Semi-Structured Interviews

The qualitative component of the study consisted of 20 semi-structured interviews conducted with participants aged between 16 and 24 years. The interviews explored personal experiences related to social media use, identity construction, emotional well-being, and perceptions of continuous digital connectivity.

The thematic analysis identified five major themes that consistently emerged across participant narratives:

1. Permanent Connectivity as a Social Expectation;
2. Online Validation and Emotional Dependence;
3. Social Comparison and Identity Pressure;
4. Digital Fatigue and Emotional Exhaustion;
5. Strategies of Selective Disconnection.

The findings suggest that hyperconnectivity is perceived not merely as a technological condition but also as a social expectation embedded within contemporary youth culture. Participants frequently described feelings of obligation to remain available, informed, and responsive within digital environments.

Several respondents reported that social media platforms had become indispensable tools for maintaining friendships, accessing information, and participating in peer-group interactions. At the same time, many interviewees expressed concerns regarding emotional pressure, excessive comparison, and the difficulty of disconnecting from online spaces.

Table 8. Main themes identified through qualitative interviews (N = 20).

Theme	Number of Mentions	Participants Mentioning Theme (%)
Permanent connectivity as a social expectation	18	90.0
Online validation and emotional dependence	17	85.0
Social comparison and identity pressure	16	80.0
Digital fatigue and emotional exhaustion	15	75.0
Selective disconnection strategies	13	65.0

Note. Themes were identified through thematic analysis of semi-structured interviews. Multiple themes could be reported by the same participant.

Source. Author's qualitative interviews (2025).

The qualitative findings reinforce the quantitative results by illustrating how hyperconnectivity shapes everyday experiences, emotional responses, and social expectations. Particularly noteworthy is the widespread perception that remaining constantly connected has become a normative requirement within contemporary youth culture.

Many participants described checking social media immediately after waking up, monitoring notifications throughout the day, and experiencing discomfort when temporarily disconnected from digital networks. These narratives support the quantitative evidence concerning digital dependency and continuous connectivity behaviors.

Representative Interview Excerpts

Participant 4 (female, 18 years):

"If I do not respond quickly, I feel like I am missing something important or that people will think I am ignoring them."

Participant 11 (male, 20 years):

"Sometimes I open social media without even realizing it. It has become automatic."

Participant 17 (female, 22 years):

"There are days when I feel overwhelmed by everything I see online, but I still keep scrolling."

Participant 8 (male, 19 years):

"Even when I want to take a break from social media, I feel disconnected from what my friends are doing."

These narratives illustrate the complex relationship between digital participation, emotional regulation, and social belonging within hyperconnected environments.

7.2. Integrating Quantitative and Qualitative Findings

The combined findings indicate that hyperconnectivity influences identity formation and emotional well-being through multiple interconnected mechanisms. The quantitative results demonstrated significant levels of social media engagement, online validation behaviors, emotional fragmentation, and digital dependency. The qualitative findings provide additional insight into the subjective experiences underlying these patterns.

Together, the results suggest that hyperconnectivity functions simultaneously as: a communication infrastructure; a mechanism of identity construction; a source of social recognition; a contributor to emotional vulnerability; a framework shaping everyday social expectations.

The findings are also consistent with recent European studies highlighting the central role of digital environments in shaping social participation, emotional well-being, and youth experiences within contemporary societies (Livingstone et al., 2024; European Union Agency for Fundamental Rights, 2024).

The integration of both methodological approaches strengthens the overall validity of the study and provides a more comprehensive understanding of how digital environments influence the lives of European adolescents.

7.3. Conceptual Model of Hyperconnectivity, Identity Construction, and Emotional Fragmentation

The integration of quantitative and qualitative findings allowed the development of a conceptual model illustrating the main mechanisms through which hyperconnectivity influences identity formation and emotional well-being among young Europeans. The model synthesizes the relationships identified throughout the study and demonstrates how continuous digital connectivity contributes simultaneously to social participation, identity

construction, emotional regulation, and psychological vulnerability. The findings suggest that hyperconnectivity operates as a complex social process rather than a simple technological phenomenon.

The model begins with intensive social media engagement, which exposes individuals to continuous online interaction, algorithmic content distribution, and permanent social visibility. These conditions encourage online self-presentation and social comparison processes, which in turn increase the importance of external validation and audience feedback. As these mechanisms intensify, respondents become more vulnerable to emotional pressures associated with visibility, recognition, and social evaluation.

Over time, the cumulative effects of these processes contribute to emotional fragmentation, characterized by attention instability, emotional exhaustion, anxiety, and fear of missing out. The qualitative interviews further revealed that many young people perceive permanent connectivity as a social expectation, reinforcing cycles of continuous engagement and emotional dependency.

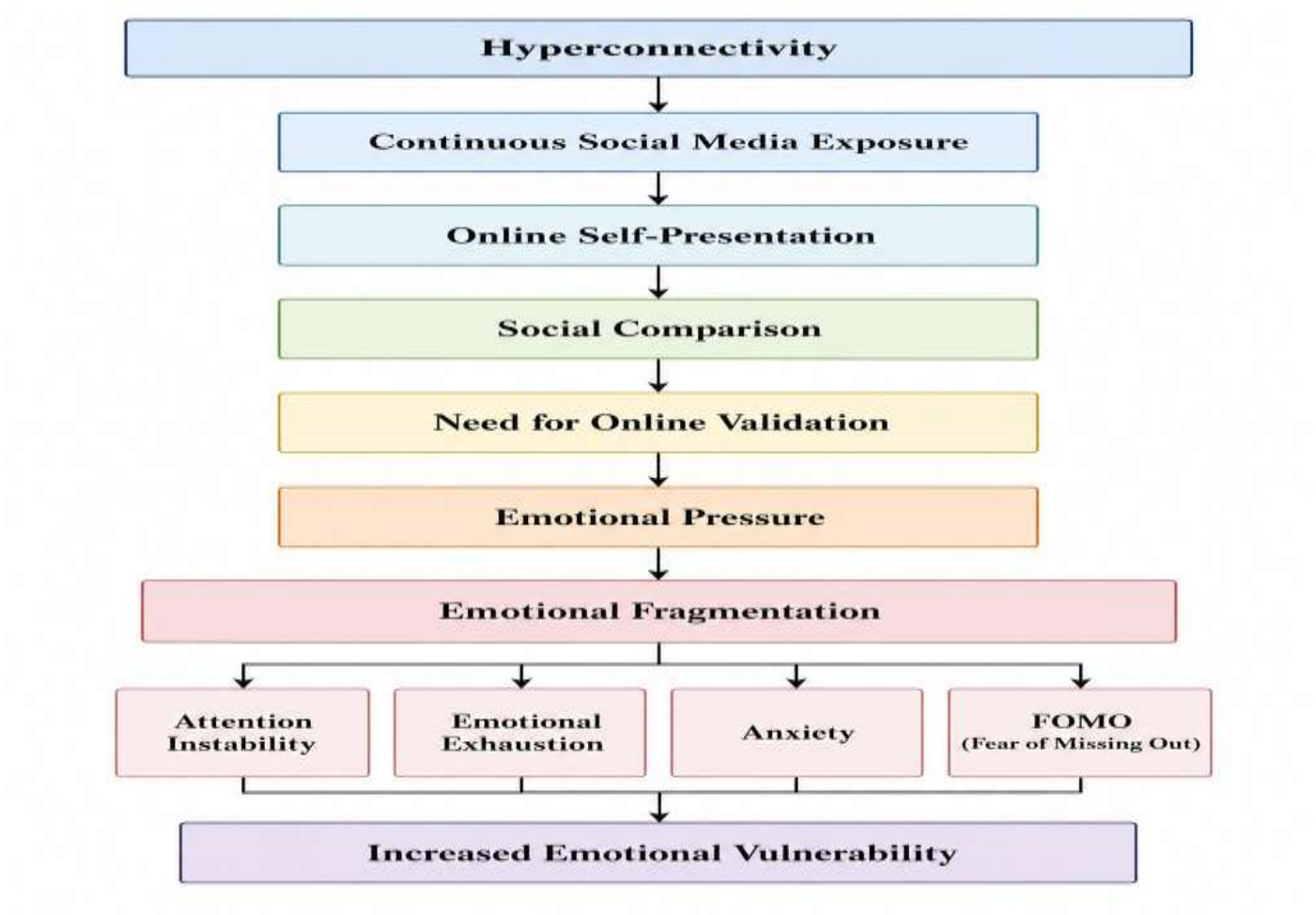

Figure 8. Conceptual model of hyperconnectivity, identity construction, and emotional fragmentation.

Note. The figure presents the conceptual model developed through the integration of quantitative and qualitative findings. The model illustrates the sequential process through which hyperconnectivity contributes to continuous social media exposure, online self-presentation, social comparison, and the growing need for online validation. These mechanisms generate emotional pressure, which may subsequently lead to emotional fragmentation expressed through attention instability, emotional exhaustion, anxiety, and fear of missing out (FOMO). Together, these dimensions contribute to increased emotional vulnerability among young Europeans.

Source. Author's conceptual model based on quantitative survey data (N = 530) and qualitative interviews (N = 20), 2025.

Figure 8 synthesizes the principal findings of the study into a comprehensive explanatory framework. The model demonstrates that hyperconnectivity functions as the initial condition shaping contemporary digital experiences among digitally connected youth. Continuous exposure to social media environments increases opportunities for online self-presentation, encouraging individuals to construct and manage public digital identities.

As digital visibility expands, social comparison becomes more frequent and influential. Respondents reported regularly evaluating their achievements, appearance, lifestyles, and social status against the content shared by others. This process contributes to the growing importance of online validation, where likes, comments, followers, and engagement metrics become symbolic indicators of recognition and social acceptance.

The findings suggest that the increasing dependence on digital validation generates emotional pressure associated with maintaining visibility, achieving social approval, and meeting perceived expectations within online communities. Over time, these pressures contribute to emotional fragmentation, a multidimensional condition characterized by attention instability, emotional exhaustion, anxiety, and FOMO.

The final stage of the model highlights increased emotional vulnerability as the cumulative outcome of these interconnected processes. The qualitative interviews reinforced this interpretation by revealing that many participants perceive permanent connectivity not simply as a personal preference but as a social obligation necessary for maintaining relationships, visibility, and participation in peer networks.

From a sociological perspective, the model demonstrates that hyperconnectivity should be understood as a complex social phenomenon affecting identity formation, emotional regulation, and patterns of social integration. Rather than producing isolated psychological effects, digital environments generate interconnected mechanisms that influence how young people construct identities, experience emotions, and navigate social relationships within contemporary European societies.

8. DISCUSSION

8.1. Hyperconnectivity as a Structural Social Condition

The findings of this study indicate that hyperconnectivity has evolved beyond a purely technological phenomenon and increasingly functions as a structural condition shaping the everyday lives of young Europeans. The quantitative results revealed extensive social media engagement, widespread reliance on digital communication, and significant levels of emotional and cognitive consequences associated with continuous connectivity. These findings support contemporary sociological perspectives that conceptualize digital connectivity as an integral component of social organization within networked societies.

The prevalence of intensive social media use observed among respondents demonstrates the central role of digital platforms in communication, identity construction, and social participation. Platforms such as Instagram, TikTok, and YouTube have become dominant environments through which young people access information, maintain relationships, and construct symbolic representations of themselves. Consequently, social interaction increasingly occurs within algorithmically mediated environments characterized by visibility, personalization, and continuous engagement.

The results further suggest that hyperconnectivity contributes to the emergence of new social norms emphasizing constant availability, rapid responsiveness, and permanent participation in online networks. The qualitative interviews revealed that many participants perceive continuous connectivity as a social expectation rather than a voluntary choice. Such findings indicate that digital engagement has become embedded within broader systems of social belonging and cultural participation.

8.2. Identity Construction and the Logic of Digital Validation

One of the most significant findings of the study concerns the growing role of digital validation in identity construction processes. The quantitative results demonstrated that large proportions of respondents pay attention to likes, comments, follower counts, and other indicators of online recognition. The qualitative interviews further revealed that digital feedback often serves as an important source of emotional affirmation and social acceptance.

These findings support sociological theories emphasizing the importance of symbolic interaction in identity development. Within social media environments, identity is increasingly constructed through public self-presentation and audience feedback. Unlike traditional face-to-face interactions, digital platforms provide immediate and quantifiable indicators of social approval, allowing individuals to continuously evaluate their visibility and popularity.

However, the findings also suggest that reliance on external validation may increase vulnerability to emotional pressure and social comparison. As personal value becomes increasingly associated with online recognition, young individuals may experience heightened sensitivity to audience reactions and engagement metrics. Consequently, digital validation functions simultaneously as a source of social affirmation and a potential contributor to emotional dependency.

8.3. Emotional Fragmentation in Hyperconnected Environments

The study provides substantial evidence supporting the concept of emotional fragmentation as a central consequence of hyperconnectivity. The findings revealed high levels of attention instability, emotional exhaustion, anxiety, FOMO, and sleep disturbances among respondents. These dimensions appear not as isolated phenomena but as interconnected components of a broader process affecting emotional regulation and psychological well-being.

The concept of emotional fragmentation offers an important framework for understanding how digital environments shape emotional experiences. Continuous exposure to notifications, social comparison, algorithmically curated content, and information overload may reduce opportunities for sustained attention, emotional reflection, and psychological recovery. As a result, young people increasingly navigate environments characterized by rapid emotional shifts and constant cognitive stimulation.

The positive relationship identified between daily social media use and emotional vulnerability further reinforces this interpretation. Respondents reporting longer periods of online engagement consistently exhibited higher levels of emotional strain, suggesting that intensive connectivity may contribute to cumulative emotional pressures over time.

8.4. Sociological Implications

The findings have several important implications for contemporary sociology. First, they demonstrate that analyses of youth culture must increasingly account for the influence of digital infrastructures on identity formation and emotional experience. Second, they highlight the importance of examining how algorithmic systems shape symbolic interaction, social comparison, and perceptions of self-worth.

Finally, the results suggest that hyperconnectivity represents a multidimensional social phenomenon requiring interdisciplinary approaches capable of integrating sociological, psychological, educational, and technological perspectives. Understanding these dynamics is essential for developing strategies that promote

healthier relationships with digital technologies while preserving the benefits of online communication and participation.

8.5. Contribution of the Study

The present research contributes to the growing field of digital sociology by integrating quantitative and qualitative evidence regarding the relationship between hyperconnectivity, identity construction, and emotional fragmentation among European youth. The study proposes a conceptual model that explains how continuous social media exposure influences emotional vulnerability through mechanisms of social comparison and online validation. Furthermore, the mixed-methods design provides a comprehensive understanding of both behavioral patterns and subjective experiences associated with contemporary digital life.

9. PRACTICAL IMPLICATIONS AND FUTURE RESEARCH DIRECTIONS

The findings of this study highlight the need for educational institutions, families, and policymakers to promote digital well-being among young people. Programs focusing on media literacy, critical digital engagement, and emotional resilience may help individuals navigate hyperconnected environments more effectively. Similar recommendations have been advanced by UNESCO (2024) and UNICEF (2024), both of which emphasize the importance of digital literacy, responsible technology use, and the promotion of healthy online environments for younger generations.

These recommendations are aligned with recent European policy concerns regarding the growing impact of digital media on youth mental health. The European Parliament (2024) emphasizes the necessity of strengthening digital literacy initiatives, promoting healthier online practices, and supporting preventive measures aimed at reducing the psychological risks associated with intensive social media use among adolescents and young adults.

Educational systems should increasingly incorporate discussions concerning social media use, online validation, digital dependency, and emotional regulation into formal and non-formal learning activities. Such initiatives may contribute to the development of healthier digital habits and greater awareness of the psychological consequences associated with intensive connectivity.

Future research should explore longitudinal relationships between hyperconnectivity and emotional well-being, investigate cross-cultural differences within European societies, and examine the impact of emerging technologies such as artificial intelligence, immersive platforms, and virtual environments on identity formation

and emotional experience. Additionally, comparative studies involving different age groups could provide valuable insights into how hyperconnectivity affects various stages of the life course.

10. CONCLUSIONS

The rapid expansion of digital technologies and social media platforms has fundamentally transformed the social experiences of younger generations across Europe. Within contemporary hyperconnected societies, digital communication has become deeply embedded in everyday life, influencing identity formation, emotional experiences, interpersonal relationships, and patterns of social participation. This study sought to examine the sociological implications of hyperconnectivity among young participants by exploring the relationships between social media use, identity construction, online validation, emotional fragmentation, and psychological vulnerability.

The quantitative findings revealed extensive levels of digital engagement among respondents, with a substantial proportion reporting prolonged daily use of social media platforms. Instagram, TikTok, and YouTube emerged as the dominant digital environments, reflecting the increasing importance of visually oriented and algorithmically driven platforms in contemporary youth culture. These findings confirm that social media occupies a central position within the everyday routines and communication practices of young people.

The study also demonstrated the significant role of social media in shaping identity construction processes. Respondents reported that online content influences self-perception, lifestyle aspirations, perceptions of success, and social comparison behaviors. Furthermore, indicators of online validation, including likes, comments, and follower counts, were found to exert considerable influence on emotional experiences and perceptions of social recognition. These results suggest that digital environments increasingly function as symbolic spaces where personal value and social acceptance are continuously negotiated.

One of the most important findings concerns the prevalence of emotional fragmentation among participants. Attention instability, emotional exhaustion, FOMO, anxiety, and sleep disturbances emerged as significant consequences associated with intensive social media use. The positive relationship identified between daily online engagement and emotional vulnerability further indicates that prolonged exposure to hyperconnected environments may contribute to cumulative emotional pressures affecting psychological well-being.

The qualitative interviews provided valuable insight into the subjective experiences underlying these patterns. Participants frequently described permanent connectivity as a social expectation linked to belonging, visibility, and participation in peer networks. Many interviewees reported difficulties disconnecting from digital environments and emphasized the emotional significance of online recognition and audience feedback. These

narratives reinforced the quantitative evidence and highlighted the complex ways in which hyperconnectivity influences everyday social life.

The conceptual model developed through the integration of quantitative and qualitative findings illustrates how hyperconnectivity generates a sequence of interconnected processes involving continuous social media exposure, online self-presentation, social comparison, and digital validation. Together, these mechanisms contribute to emotional pressure, emotional fragmentation, and increased emotional vulnerability. The model demonstrates that hyperconnectivity should be understood not merely as a technological phenomenon but as a multidimensional social condition affecting identity, emotions, and social relationships.

From a sociological perspective, the findings underscore the necessity of incorporating digital infrastructures and algorithmic environments into contemporary analyses of youth culture and social interaction. As digital technologies continue to shape the organization of everyday life, understanding their influence on emotional well-being, symbolic interaction, and identity formation becomes increasingly important.

In conclusion, hyperconnectivity represents one of the defining social characteristics of contemporary European youth. While digital platforms provide unprecedented opportunities for communication, participation, and self-expression, they also generate new forms of emotional pressure and vulnerability. Consequently, fostering digital well-being, critical media literacy, and balanced patterns of technology use will remain essential challenges for educators, policymakers, families, and researchers seeking to support healthy social development within increasingly connected societies.

REFERENCES

Bennett, A., & Robards, B. (2023). *Youth Cultures in the Age of Digital Media*. London: Palgrave Macmillan.

Boyd, D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. New Haven, CT: Yale University Press.

Castells, M. (2022). *The Rise of the Network Society* (3rd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell.

Couldry, N., & Hepp, A. (2023). *The Mediated Construction of Reality* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.

Ellison, N. B., & Boyd, D. (2023). Sociality through social network sites. In W. H. Dutton (Ed.), *The Oxford Handbook of Internet Studies* (pp. 151–172). Oxford: Oxford University Press.

European Commission. (2024). *Digital Economy and Society Index (DESI) 2024 Report*. Brussels: European Commission.

European Parliament. (2024). Mental Health and Digital Media Among European Youth. Brussels: European Parliamentary Research Service.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2024). *Being Young in a Digital Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Hjorth, L., Burgess, J., & Richardson, I. (2022). *The Routledge Companion to Digital Media and Children*. London: Routledge.

Jenkins, H. (2020). *Participatory Culture in a Networked Era*. Cambridge: Polity Press.

Keles, B., McCrae, N., & Grealish, A. (2024). A systematic review: The influence of social media on depression, anxiety and psychological distress in adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth, 29(1), 1–17.*

Livingstone, S., Stoilova, M., & Nandagiri, R. (2024). Youth digital engagement and online well-being in Europe. *Journal of Children and Media, 18*(2), 145–161.

Marwick, A. E. (2023). Status, attention, and visibility in social media culture. *Social Media + Society, 9*(1), 1–12.

OECD. (2024). *How's Life in the Digital Age? Opportunities and Risks of the Digital Transformation for People's Well-Being*. Paris: OECD Publishing.

Papacharissi, Z. (2023). *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Pew Research Center. (2024). *Teens, Social Media and Technology 2024*. Washington, DC: Pew Research Center.

Robards, B., & Bennett, A. (2022). Social media and youth identity. *Young, 30*(4), 395–411.

Rosa, H. (2019). *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.

Statista. (2025). *Social Media Usage Among Young People in Europe*. Hamburg: Statista Research Department.

Turkle, S. (2017). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Books.

Twenge, J. M. (2023). *Generations: The Real Differences Between Gen Z, Millennials, Gen X, Boomers, and Silents*. New York: Atria Books.

UNESCO. (2024). *Global Education Monitoring Report: Technology in Education*. Paris: UNESCO.

United Nations Children's Fund (UNICEF). (2024). *The State of the World's Children: Children in a Digital World*. New York: UNICEF.

Valkenburg, P. M. (2024). Social Media Use and Well-Being: What We Know and What We Need to Know. *Current Opinion in Psychology, 57*, 101742.

van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2021). *The Platform Society: Public Values in a Connective World* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Vanden Abeele, M. M. P. (2024). Digital well-being and smartphone dependency among adolescents. *Computers in Human Behavior, 150*, 107953.

Verduyn, P., Ybarra, O., Résibois, M., Jonides, J., & Kross, E. (2022). Do social network sites enhance or undermine subjective well-being? A critical review. *Social Issues and Policy Review, 16*(1), 274–302.

Wellman, B., & Rainie, L. (2012). *Networked: The New Social Operating System*. Cambridge, MA: MIT Press.

World Health Organization. (2024). *Adolescent Mental Health and Digital Environments*. Geneva: WHO.

WHEN IGNORING BECOMES PAINFUL: BIAS BLIND SPOT AND OSTRACISM IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS

Jurga Bagamolovienė[1] / Prof. dr. Remigijus Bubnys[2]

[1] Kaunas University of Technology, master's student, jurga.bagamoloviene@ktu.edu

[2] Kaunas University of Technology, professor, remigijus.bubnys@ktu.edu, ORCID: 0000-0002-7614-7688

Abstract

Modern public sector organizations operate in a complex social environment where hierarchical structures and bureaucratic procedures create fertile ground for the entrenchment of cognitive biases. In a managerial context, the bias blind spot is evaluated as a systematic tendency to overestimate one's own ability to be objective while emphasizing the biases of others, which creates prerequisites for interpersonal conflicts and social isolation. The *research object* is the expression of the bias blind spot and ostracism-induced social pain in public sector organizations. The *research aim* is to reveal how the bias blind spot encourages ostracism and the expression of its resulting social pain within public sector organizations.

The applied *narrative scientific analysis method* revealed that the bias blind spot, arising from the introspection illusion and naive realism, acts as a primary metacognitive filter that systematically distorts the perception of social reality at micro, organizational, and macro levels. This phenomenon transforms into ostracism, conceptualized as a passive form of "cold violence" or the intentional omission of actions in situations where interpersonal contact is normatively expected. Such expressions of social exclusion induce neurobiologically detectable social pain, which undermines fundamental employee needs-belonging, self-esteem, control, and meaningful existence and leads to systemic public sector pathologies: strategic ignorance, responsibility avoidance, and institutional non-coordination. The research insights reveal a systemic chain of causes and consequences where individual cognitive errors evolve into organizational problems. These results have practical significance for enhancing managerial qualifications, increasing psychosocial safety, and ensuring uniform quality of public service delivery.

Keywords: bias blind spot, ostracism, social pain, public sector, cognitive biases.

MANAGERS' COGNITIVE BIASES IN CONTEMPORARY ORGANIZATIONAL MANAGEMENT: A NARRATIVE LITERATURE REVIEW

Žaneta Apvinienė[1] / Prof. dr. Remigijus Bubnys[2]

[1] Kaunas University of Technology, Management master's student, zaneta.apviniene@ktu.edu

[2] Kaunas University of Technology, professor, remigijus.bubnys@ktu.edu, ORCID: 0000-0002-7614-7688

Abstract

Modern organizations operate in a complex social environment characterized by uncertainty, information overload, and rapid technological change, which intensifies the challenges of managerial decision-making processes. Contemporary studies emphasize that cognitive biases significantly affect managerial thinking and strategic decisions (Fasolo, 2024; Mirbagheri & Rafiei Atani, 2025). Despite growing scholarly interest, research on managers' cognitive biases remains fragmented in the context of organizational management. The *object* is managers' cognitive biases in contemporary organizational management. The *research aim* is to analyze the contemporary issues of managers' cognitive biases and their significance for organizational decision-making processes.

The *narrative literature review method* enabled the systematic and conceptual examination of theoretical insights presented in the scientific literature regarding managers' cognitive biases and their impact on decision-making processes in contemporary organizational management. In the context of contemporary organizational management, these cognitive biases become particularly relevant due to increasing uncertainty, information overload, and rapid environmental changes. The analysis revealed that overconfidence bias, confirmation bias, the availability heuristic, and status quo bias are among the most frequently discussed cognitive biases in scientific literature. These cognitive factors may lead to limited evaluation of alternatives, inaccurate risk perception, flawed strategic decisions, and inefficient allocation of organizational resources.

The analysis also revealed that managers' cognitive biases significantly affect strategic decision-making, organizational adaptability to environmental changes, internal communication quality, and employees' trust in management. Consequently, cognitive biases may have long-term effects on organizational effectiveness and competitiveness. The results suggest that understanding managers' cognitive biases and applying strategies aimed at reducing their impact are important prerequisites for effective organizational management.

Keywords: cognitive biases, organizational management, managerial decision-making.

FROM DISPLACEMENT TO RETURN: REFUGEE AND IDP REINTEGRATION AND THE ROLE OF HUMANITARIAN ACTORS IN SYRIA

Mohamad KHANJI[1]

[1]Gaziantep University, Institute for Migration, Master in Migration Studies,

mohamad.khanji95@gmail.com, ORCID: 233210111025

Abstract

Return and reintegration have received a great deal of attention within discourse in humanitarian contexts in light of the recent political developments in Syria. It may seem like the ideal and permanent fix to dislocation but the process of reintegration can be something a bit complex—that involved a lot of different layers, even a bit hazardous. This article will consider Syrian returnees' individual experience to which it also examines the contribution of humanitarian agencies to return and reintegration in Syria, and specifically in wartorn, displaced and state-compromised areas.

In order to realize this, this research analyzes the role of humanitarian organizations, which are UN agencies, INGOs and local humanitarian actors, in enabling returnees to access housing, civil documents, healthcare services, education, income-generating activities and other basic social needs in an extremely politically turbulent and economically unstable environment. Additionally, this effort aims at examining some of the barriers returnees experienced when returning to Syria, including the damage to property and property confiscation, bureaucratic hurdles, insecurity and instability, poor infrastructure, limited employment opportunities, and fragmentation of communities.

Methodologically, this research will employ mixed methods. Here, qualitative data will be collected through semi structured interviews of returning Syrians and humanitarian services staff who will provide their firsthand accounts of reintegration and issues encountered, and their views on the humanitarian assistance received. While quantitative data will be collected from returnees in the main Syrian regions after returning home. Data will be conducted for both data types using thematic analysis and descriptive statistics methodologies.

The results that follow from such an analysis are anticipated to render important contributions to migration and humanitarian studies as well as disclose the distance between the theoretical frameworks created and the practice. Further suggestions will be given as to their practical relevance for humanitarian organizations and policy makers as the aim remains to plan future efforts in a sustainable manner for reintegration and resilience of communities in post-conflict Syria.

JEOPOLİTİK RİSKLERİN KÜRESEL BÜYÜME, ENFLASYON VE FİNANSAL KOŞULLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Prof. Dr. Güven DELİCE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Finans ve Bankacılık Bölümü, guvendelice@cumhuriyet.edu.tr, ORCID:0000-0002-8034-8896

Özet

Giderek şiddetlenen Jeopolitik gerginlikler ve sıcak çatışmalar ulusal güvenlik kaygıları eşliğinde çok kutuplu bir küresel yeniden yapılanma sürecine ivme kazandırmıştır. Bu sürecin uzun vadeli ekonomik etkileri, yeni küresel yapılanmanın biçimini belirleyecek bileşenler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda kısa ve orta vadeli en önemli riskler arasında, enflasyon, büyüme beklentilerindeki bozulma ve finansal koşulların sıkılaşması dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, ABD/İsrail-İran savaşı üzerinden söz konusu risklerin incelenmesidir. Bu bağlamda konuyla istatistiki veriler ve yapılan tahminler üzerinden savaşın küresel ve bölgesel düzeyde enflasyon, büyüme ve finansal koşullarda ortaya çıkarabileceği etkiler değerlendirme konusu yapılacaktır.

Savaşın yansımaları, tedarik zincirlerini, uluslararası ticareti ve finansal istikrarı küresel boyutlarda etkileyen bir şok dalgası başlatmıştır. İran'ın misilleme kapasitesi, savaşın kısa vadede sona ereceğine ilişkin beklentileri akamete uğratmış; şiddetlenen krizin küresel düzeyde bir stagflasyona (durgunluk içinde enflasyon) kaynaklık etme potansiyeli belirginleşmiş; birçok ülkede büyüme ve enflasyon tahminleri revize edilmeye başlanmıştır. Enflasyonist baskıların boyutu hakkında kesin değerlendirmeler yapabilmek için henüz erken olmakla birlikte, savaşın uzaması enflasyon beklentilerini artırarak bir ücret-fiyat sarmalını harekete geçirebilecektir. Maliyet kaynaklı baskılar talep dinamikleriyle birleşirse kalıcı enflasyon tehdidi oluşabilecektir Yükselen enflasyonun merkez bankalarını faiz oranlarını yükseltmeye zorlayacağı öngörüleri yapılmaktadır. Faiz oranlarındaki artışlar küresel finansal koşulları daha da sıkılaştırabilecektir. Enflasyonun yanısıra bir diğer tehlike küresel büyüme oranları üzerinden ortaya çıkmaktadır. Koşulların iyileşmemesi halinde küresel ekonomide durgunluk riski konusunda uyarı yapan IMF, 2026 büyüme tahminini Ocak ayına göre 0.2 puan aşağı çekerek 3,1 olarak revize etmiştir. Kalıcı bir barış durumunda bile ekonomik büyüme oranlarının iyileşmesi zaman alacaktır.

Savaşın kalıcı olarak ne zaman ve nasıl sona ereceğine ilişkin sağlıklı öngörüler yapılamamakta, bu da enerji arzı kesintilerinin daha uzun süre devam edeceği ve stagflasyon tehdidinin somutlaşması beklentilerini beslemektedir. Uzun vadede tedarik zincirleri yeniden yapılandırılabilir, enerji arzındaki aksaklıklar giderilebilir, alternatif ticari rotalar oluşturulabilir, üretim merkezleri yeniden yönlendirilebilir ve bazı ekonomik zorluklar ortadan kaldırılabilir. Ancak kısa ve orta vadede bunların gerçekleşmesi mümkün gözükmemekte; enflasyonist baskılar ve düşük büyüme riski giderek şiddetlenmektedir.

Anahtar kelimeler: Jeopolitik riskler, ABD/İsrail-İran savaşı, Enflasyon, Büyüme, Finansal koşullar

THE EFFECTS OF GEOPOLITICAL RISKS ON GLOBAL GROWTH, INFLATION, AND FINANCIAL CONDITIONS

Prof. Dr. Güven DELİCE
Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, guvendelice@cumhuriyet.edu.tr, ORCID:0000-0002-8034-8896

Abstract

The increasing intensity of geopolitical tensions and armed conflicts, coupled with national security concerns, has accelerated a multipolar global restructuring process. The long-term economic impacts of this process are a key component in shaping the new global structure. In this context, the most important short- and medium-term risks include inflation, deterioration in growth expectations, and tightening financial conditions. The aim of this study is to examine these risks in the context of US/Israel-Iran war. In this context, the potential impact of the war on inflation, growth, and financial conditions at global and regional levels will be evaluated using statistical data and projections.

The repercussions of the war have triggered a shockwave affecting supply chains, international trade, and financial stability on a global scale. Iran's capacity for retaliation has undermined expectations that the war would end in the short term. The intensification of the crisis has increased its potential to trigger global stagflation (inflation within a recession); growth and inflation forecasts have begun to be revised in many countries. While it is too early to make definitive assessments about the extent of inflationary pressures, a prolonged war could increase inflation expectations, triggering a wage-price spiral. Cost-driven pressures, combined with demand dynamics, could pose a persistent threat of inflation. It is predicted that rising inflation will force central banks to raise interest rates. Increases in interest rates could further tighten global financial conditions. Besides inflation, another problem arises from global growth rates. The IMF has warned of a risk of recession in the global economy if conditions do not improve, and has revised its 2026 growth forecast to 3.1% (0.2 percentage points lower than in January). Even in a state of lasting peace, it will take time for economic growth rates to improve.

It is impossible to make sound predictions about when and how the war will end permanently. This fuels expectations that energy supply disruptions will continue for a longer period and that the threat of stagflation will materialize. In the long term, supply chains can be restructured, disruptions in energy supply can be resolved, alternative trade routes can be created, production centers can be reoriented, and some economic challenges can be overcome. However, these do not seem likely to happen in the short and medium term; inflationary pressures and the risk of low growth are intensifying.

Keywords: Geopolitical risks, US/Israel-Iran war, Inflation, Growth, Financial conditions

KÜRESEL PAZAR BELİRSİZLİKLERİ VE JEOPOLİTİK RİSKLER ÇERÇEVESİNDE İHRACAT PAZARI BELİRLEME: TARIM TEKNOLOJİLERİ EKİPMANLARI SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrenci, Altantugs BATTULGA[1]

[1]KTO Karatay Üniversitesi, Uluslararası Ticaret, altantugsbattulga@gmail.com, 0009-0003-1808-1240

Özet

Artan jeopolitik kırılganlıklar, ticari yaptırımlar ve 2025 sonrası öngörülen küresel pazar belirsizlikleri altında faaliyet gösteren tarım teknolojileri ekipmanları sektörü için stratejik ihracat rotalarının belirlenmesini ticari açısından önemlidir. Küresel ticaretin jeo-ekonomik bir parçalanma sürecinden geçtiği günümüzde, işletmelerin tek bir pazara bağımlı kalmadan güvenli limanlar bulması ve riskleri dağıtarak pazar çeşitlendirmesine gitmesi sürdürülebilirlik açısından hayati bir zorunluluk haline gelmiştir. Araştırmada, belirlenen alternatif ülkeler ve ihracat rotaları arasındaki en uygun seçimi yapabilmek adına Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) modellerinden yararlanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında objektif yaklaşım sunan CRITIC ve MEREC yöntemleri entegre edilmiş; alternatiflerin sıralanmasında ise COPRAS, EDAS, TOPSIS ve WASPAS yöntemleri kullanılarak karşılaştırmalı bir analiz yürütülmüştür. Elde edilen sonuçların tutarlılığını ve güvenilirliğini test etmek amacıyla model çıktısına duyarlılık analizi uygulanmıştır. Bu bütünleşik analiz sonucunda, geleneksel pazar araştırmalarının aksine, sadece potansiyel ekonomik göstergeleri değil; yolsuzluk algı endeksi, jeopolitik risk faktörleri ve lojistik performans gibi birbiriyle çelişen çok boyutlu kısıtları eş zamanlı olarak değerlendiren, yaptırımlar ve istikrarsızlıklar etrafında güvenli manevra yapmaya olanak tanıyan rotaların ortaya konması hedeflenmektedir. Elde edilen bu sonuçlar hem literatüre hem de sektöre çok yönlü katkılar sunmaktadır. Literatüre katkı bağlamında, Ticaret Politikası Belirsizliği (TPB) teorisi ilk kez dinamik politik riskleri (yaptırımlara maruz kalma vb.) nicel veri setleriyle ölçülebilir ağırlıklı kriterler olarak ÇKKV modellerine entegre ederek mevcut metodolojik ve kuramsal boşlukları doldurmaktadır. Sektörel ve küresel pazara katkısı açısından ise geliştirilen bu model, ihracatçılar için yaklaşan jeopolitik fırtınaları önceden tespit eden bir 'hava durumu radarı' işlevi görmektedir. Böylece, belirsizlik dönemlerinde uzman önyargısını en aza indiren rasyonel, dayanıklı ve esnek bir rota belirleme stratejisi sunularak, Türkiye gibi dış ticarete bağımlı ülkelerin rekabet avantajı sağlaması desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik Kırılganlıklar, Ticari Yaptırımlar, İhracat Rotası Belirleme, Tarım Teknolojileri Ekipmanları Sektörü, Çok Kriterli Karar Verme.

DETERMINING EXPORT MARKETS WITHIN THE FRAMEWORK OF GLOBAL MARKET UNCERTAINTIES AND GEOPOLITICAL RISKS: THE CASE OF THE AGRICULTURAL TECHNOLOGY EQUIPMENT SECTOR

Master's Student, Altantugs BATTULGA[1]

[1]KTO Karatay University, International Trade, altantugsbattulga@gmail.com, 0009-0003-1808-1240

Abstract

Determining strategic export routes is of critical commercial importance for the agricultural technology equipment sector, which operates under rising geopolitical vulnerabilities, trade sanctions, and projected post-2025 global market uncertainties. In today's world, where global trade is undergoing a process of geo-economic fragmentation, finding safe havens and achieving market diversification by spreading risks has become a vital necessity for businesses to ensure sustainability. In this study, Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) models were utilized to select the most appropriate option among the identified alternative countries and export routes. An objective approach was adopted for criteria weighting by integrating the CRITIC and MEREC methods, while a comparative analysis was conducted for ranking the alternatives using the COPRAS, EDAS, TOPSIS, and WASPAS methods. A sensitivity analysis was applied to the model output to test the consistency and reliability of the findings. Through this integrated analysis, and unlike traditional market research, the study aims to reveal routes that allow for safe maneuvering around sanctions and instabilities by simultaneously evaluating not only potential economic indicators but also conflicting multi-dimensional constraints such as the corruption perceptions index, geopolitical risk factors, and logistics performance. These results offer multifaceted contributions to both the literature and the industry. In terms of its contribution to the literature, it fills existing methodological and theoretical gaps by integrating Trade Policy Uncertainty (TPU) theory into MCDM models for the first time, using quantitative datasets to measure dynamic political risks (such as exposure to sanctions) as weighted criteria. Regarding its sectoral and global market contributions, the developed model functions as a 'weather radar' for exporters, detecting approaching geopolitical storms in advance. Consequently, by providing a rational, resilient, and flexible route-determination strategy that minimizes expert bias during periods of uncertainty, it supports countries dependent on foreign trade, such as Turkey, in gaining a competitive advantage.

Keywords: Geopolitical Fragilities, Trade Sanctions, Export Route Determination, Agricultural Technology Equipment Sector, Multi-Criteria Decision Making.

TÜRKİYE'DE RASYONEL TERCİH TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN SUÇ EKONOMİSİ

Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU / Cansu ÇALIŞIR ÇETİN

1Kocaeli Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000 0001-6930-0181

2Bağımsız Araştırmacı, İktisat, cansucalisir0@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5961 2579

Özet

Suç olgusu tarih boyunca toplumların karşı karşıya kaldığı temel sosyal sorunlardan biri olmuş ve farklı disiplinler tarafından çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren suçun ekonomik yönüne odaklanan çalışmalar, bireylerin suç davranışlarını fayda-maliyet değerlendirmeleri çerçevesinde ele alan rasyonel tercih yaklaşımının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yaklaşım, suçun yalnızca hukuki veya sosyolojik bir mesele değil, aynı zamanda ekonomik koşullardan etkilenen bir karar süreci olduğunu ileri sürmektedir. İşsizlik, gelir düzeyi, gelir dağılımı ve enflasyon gibi ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimlerin bireylerin suç işleme eğilimleri üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de suç oranları ile seçilmiş sosyoekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemektir. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan yıllık veriler kullanılmış olup analiz dönemi 2009-2025 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada suç oranı bağımlı değişken olarak ele alınırken; işsizlik oranı, kişi başına gelir ve enflasyon oranı bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli etkileşimlerin belirlenebilmesi amacıyla Vektör Otoregresif (VAR) modelinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular, ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimlerin suç oranları üzerinde anlamlı etkiler oluşturduğunu ve suç-ekonomi ilişkisinin Türkiye açısından önemli bir araştırma alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç Ekonomisi, Rasyonel Tercih Teorisi, İşsizlik, VAR analizi.

THE ECONOMICS OF CRIME WITHIN THE FRAMEWORK OF RATIONALITY

Prof. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU / Cansu ÇALIŞIR ÇETİN

1Kocaeli University, Department of Economics, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000 0001-6930-0181

2Independent Researcher, Economics, cansucalisir0@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5961 2579

Abstract

Crime has been one of the fundamental social problems faced by societies throughout history and has been examined in its various dimensions by different disciplines. In particular, studies focusing on the economic aspects of crime since the second half of the 20th century have contributed to the development of the rational choice approach, which analyzes individuals' criminal behavior within the framework of cost-benefit analyses. This approach argues that crime is not merely a legal or sociological issue, but also a decision-making process influenced by economic conditions. It is believed that changes in economic indicators such as unemployment, income level, income distribution, and inflation may affect individuals' propensity to commit crimes.

The aim of this study is to empirically examine the relationship between crime rates and selected socioeconomic indicators in Turkey. The study utilizes annual data published by the Turkish Statistical Institute (TÜİK) and the General Directorate of Judicial Records and Statistics, with the analysis period covering the years 2009–2025. In the study, the crime rate is treated as the dependent variable, while the unemployment rate, per capita income, and inflation rate are included in the model as independent variables. A Vector Autoregressive (VAR) model was employed to identify short- and long-term interactions among the variables. The findings indicate that changes in economic indicators have significant effects on crime rates and that the crime-economy relationship is particularly significant for Turkey.

Keywords: Crime Economics, Rational Choice Theory, Unemployment, VAR Analysis.

GİRİŞ

Suç, insanlık tarihi boyunca süregelen ve suçluluk duygusu ile sosyal yapının bir parçası olan bir olgudur. Toplumda var olan düzen ile değerlere ve kurallara uyulması ile devam ettirilir. Toplumda bulunan normlara uyulmaması sonucunda toplumda suç ve sapkın davranışlar ortaya çıkmaktadır. Bu haliyle toplum zaman zaman bireyin ihtiyaçlarını karşılayan zaman zaman ise bireyleri suça sürükleyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. (Yıldırım, 2014, s. 3:4) Bunun yanında suç toplumda büyük sosyal maliyetlere neden olmaktadır. (Aslan & Öcal, 2012, s. 85) Toplumdaki suç yatkınlığı; sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi farklı disiplinlerin bir arada çalışmalarını sağlamaktadır. (Işık, Sezgin, & Öksüz, 2022, s. 111)

İktisadın araştırma kapsamı birey ve toplumu ilgilendiren konulardır. Günümüzde iktisadın çalışma alanına sağlıktan hukuka politikadan dine eğitimden aile yapısına kadar bir çok konu girmektedir. McKenzie ve Tullock'un "İktisadın Yeni Dünyası" olarak adlandırdığı bu yeni düzende suç olgusu da iktisat konuları arasında yerini almıştır. (Güvel, 2004: 3) Suç olgusunu belirleyen faktörlerden en önemlisi genel ekonomik yapıdır. Ekonomik yapı içerisinde işsizlik, gelir dağılımı, yoksulluk, ücret ve bunlara bağlı olgular suça yönelik davranışın ortaya çıkmasına ve gelişim göstermesine uygun ortamı oluşturmaktadır. (Tsushima, 1995: 499-501) Ekonomik yapı nedeniyle ortaya çıkan suç türleri şiddet suçlarından ziyade hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık gibi mala karşı işlenen suçlardır. (Scorcu ve Celini, 1998: 208) Bu çalışmada, Türkiye'de 2009-2025 dönemindeki TÜİK'ten alınmış işsizlik oranları (ISS), TÜFE oranları (TUFE), gayri safi yurt içi hasıla oranları (GSYIH) ve Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nden alınmış mal varlığına karşı işlenmiş suç oranları (SUC) incelenmiştir. Çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Öncelikle ADF testi ile değerlendirilmiştir. Ardından VAR analizi uygulanmıştır.

Bireylerin bilinçli seçimleri sonucunda suça yönelirler. Akılcı olarak kabul edilen insan tamamıyla rasyonel olmadığından suça yönelim halindedir. Sınırlı akılcılık kavramı suç kararının verirken özgür irade esas olmak ile birlikte akılcılığı sınırlandıran fiziksel ve genetik faktörler, değerler sistemi, suç fırsatları ve ruhsal nedenler bulunmaktadır. (Güvel, 2004: 36-44) Suçun kararını belirli bir fayda-maliyet analizine dayandırılması ve suç eylemini risk-nötr olarak değerlendirmeleridir. Bireylerin risk-nötr oluşu, suç işlenmesi sonucunda yakalanma olasılığı ve cezanın sertliğine duyarlı olmaları gelmektedir. Bu bireyler suç faaliyetinden kaynaklanan faydanın beklenen getirisi çok yüksek olduğunda suça yönelecekleri öngörülmektedir. (Güvel, 2004: 51)

Suç eylemi ve hukuki eylem arasında bireylerin beklenen fayda temelinde seçim yapması bir karar verme modelidir. Birey ceza alacağı bir faaliyette bulunma kararını etkileyen faktörler arasında suçtan beklenen kazançlar, yakalanma ve mahkum olma ihtimali, cezanın kapsamı ve yasal faaliyetlerdeki fırsatlar yer almaktadır. Örnek olarak, ekonomik model, suç faaliyetinden beklenen kazanç hukuki yolla elde edilecek olan kazançtan

fazla olursa suç işleniyor olarak kabul etmektedir. (Witte ve Witt, 2000) Ekonominin gelişmesi ile birlikte suç oranlarındaki değişikliği inceleyen araştırmalarda her zaman birbirleriyle tutarlı sonuçlar çıkmamaktadır. Mala yönelik ve şiddet suçlarındaki etki farklılaşmaktadır. Gelişme ile mala yönelik suçlarda artış olabilir. (Kızmaz, 2012: 67) Fakat bu ihtimalin yanında insanların refaha eriştikçe bireyler yasal kazançlarını kaybetmek istemeyebilirler. Ekonomik refahını maksimum yapma yöneliminde olan bireylerin suç işleme kararını almasıyla bir malı satın alması arasında nitelik olarak fark bulunmadığı suça ilişkin ekonomik modellerin ana görüşüdür. Modeller bireylerin belirsizlik durumundaki kararları üzerinde durmuşlardır. (Kubar, 2020: 366) Bireyler hedefledikleri refah seviyesine erişemeyecekleri düşüncesine girdiklerinde beklentilerinden kaynaklanan baskı artışı ile bireyler refah seviyelerini arttırmak için suç işlemeye yönelebilirler.

Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıladaki artış ülkenin suç oranının azaldığı fakat gelir dağılımındaki dengesizliklerin artışı ile ülkedeki suç oranlarının artacağı yönünde tahminler bulunmaktadır. (Aktaş ve Nalçacı, 2022: 338)

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: LİTERATÜR TARAMASI

Cantor ve Land (1985), çalışmasında 1946-1982 yılları arasındaki ABD yıllık zaman serileri verilerini kullanmıştır. Suç fırsatı etkisini ve suç motivasyonu etkisini araştırmışlardır. İşsizlik ve suç arasında negatif ilişkinin varlığı sonucuna varmışlardır.

Grogger (1998), çalışmasında piyasa ücretlerinin gençlerin suçluluğu üzerindeki etkisini araştırmak için ücretler ve suçtan elde edilen getirilerin karşılaştırıldığı bir modeli analiz etmiştir. Suç getirilerinin belirleyicilerini ve suç katılımının ücretlere duyarlılığını araştırmıştır. Ücretlerdeki %20'lik bir düşüşün suç oranında %20 oranında artışa neden olduğu sonucuna varmıştır.

Burdett, Lagos ve Wright, (2003), çalışmasında suç davranışının yanı sıra işsizlik ve ücret dağılımını da incelemiştir. Genç nüfusun suçlarının işgücü piyasa koşullarına duyarlı olduğu sonucuna varmışlardır.

Cömertler ve Kar (2007), çalışmasında 2000 yılına ait il bazlı verileri kullanarak Türkiye genelinde suç miktarının artışına sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisini araştırmışlardır. İşsizlik ve suç oranları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Gillani, Rehman ve Gill (2009), çalışmasında suç ve işsizlik, yoksulluk ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamıştır. 1975-2007 yılları arasında Pakistan'ın zaman serisi verileri kullanılarak değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sonucuna varmıştır. Ek olarak, işsizliğin, yoksulluğun ve enflasyonun suçun nedeni olduğu sonucuna varmıştır.

Fougere, Kramarz ve Pouget (2009), çalışmasında 1990-2000 yılları arasında Fransa'da işsizlik ve suç arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Suç ve işsizlik arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ek olarak, genç işsizliğindeki artışların suç oranlarını yükselttiği sonucuna varılarak suçla mücadele için genç işsizliğiyle mücadelenin incelenmesi gerektiği görülmüştür.

Ata (2011), çalışmasında işsizlik ve ücret gibi unsurların suç davranışı ile ilişkisini araştırmıştır. İşsizliğin suç üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ücret düzeyinin ise suç üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır.

Wu ve Wu (2011), çalışmasında 2002-2007 yılları arasındaki Birleşik Krallık panel kullanmışlardır. Gelir eşitsizliği ve işsizliğin ekonomik nedenlerle işlenen suçları ne kadar açıkladığı araştırmışlardır. Çalışma, suçun ekonomik bir olgu olduğu sonucunu desteklemiştir.

Mulok, Kogid, Lily ve Asid (2016), çalışmasında 1980-2013 yılları arasında Malezya'da suç ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Uzun vadede ekonomik büyüme ve suç arasında olumlu ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna varmışlardır. Kısa vadede ise suç ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varmışlardır.

Ha, Andresen ve Davies (2020), çalışmasında 1981-2009 yılları arasında Kanada eyaletleri için işsizlik ve suç modelinin zamansal istikrarını araştırmıştır. Kısa vadede işsizlik ve suç arasında tutarlı bir ilişki olmadığı sonucuna varırken uzun vadede değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Dikkaya ve Aytekin (2020), çalışmasında 1980-2018 yılları arasındaki Türkiye'deki iktisadi büyüme, işsizlik ve suç verilerini yıllık dönemler halinde analiz etmiştir. İktisadi büyüme ve işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, iktisadi büyümeden suça doğru ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna varmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında kullanılan veri seti, TÜİK tarafından yayınlanan 2009-2025 zaman aralığında Türkiye'deki işsizlik oranları, gayri safi yurt içi hasıla oranları ve TÜFE verileri ve Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nden alınan mal varlığına karşı işlenmiş suç oranlarıdır. Bu veriler yıllık veriler olarak E-views programı aracılığıyla incelenmiştir.

Değişkenler	Açıklama	Kaynak	Tarih Aralığı
SUC	Malvarlığına Karşı İşlenmiş Suç Oranları	Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü	2009-2025
ISS	İşsizlik Oranları	TÜİK	2009-2025
GSYIH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Oranları	TÜİK	2009-2025
TUFE	Enflasyon Oranları	TÜİK	2009-2025

3. BULGULAR

Çalışmada öncelikle ortak örneklemlerin varlığı Common Sample ile analiz edilmiştir. Cusum-Cusum Square testlerinin ardından Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ve Phillips Perron (PP) testi yapılmıştır. Ardından LM testi ile VAR analizi yapılmıştır.

3.1. Hipotezler

H1: *İşsizlik oranlarındaki artış suç oranlarını arttırır.*

(İşsiz kalan bireyler için suç, alternatif bir gelir kapısı haline gelebilir. Bu durum suçun fırsat maliyetini düşürerek rasyonel tercih yaklaşımı açısından mantıklı bir seçenek haline getirebilir.)

H2: *Kişi başına gelir düzeyindeki artış suç oranlarını azaltır.*

(Gelir yükseldikçe suçun fırsat maliyetini yükseltebilir. Bireyler yasal kazançlarını kaybetmeyi göze almak istemezler. Fakat gelir dağılımındaki eşitsizlikler yoksunluk hissini arttırarak suç davranışını teşvik edebilir.)

H3: *Enflasyon oranındaki artış suç oranını arttırır.*

(Enflasyon bireylerin satın alma gücünü düşürür. Ekonomik baskı altında bireyler suç işlemeyi rasyonel bir çıkış yolu olarak görebilir.)

Suç oranı bağımlı değişken olarak alınan regresyon modelinde işsizlik oranı, kişi başına gelir ve enflasyon oranı bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Regresyon analizindeki tüm değişkenlerin aynı yıllara ait gözlemler olduğunun tahminini yapabilmek için analize Common Sample analizi ile başlanmıştır.

Modele baktığımızda işsizlik ve gelir katsayısı negatif çıkmıştır. Her iki değişkenin sonuçları da istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum işsizlik oranı ve gelir artışının suç oranları üzerinde doğrudan bir etki göstermediğini ortaya koymaktadır. Enflasyon katsayısı ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, enflasyonun suç oranlarını arttırıcı etkisini doğrulamaktadır. Ekonomik baskı altında bireylerin suça yönelme

ihtimali yükselmektedir. Modelde otokorelasyon bulunmamaktadır ve model suç oranlarındaki değişimin yüzde 75'ini açıklayarak genel olarak güçlü bir açıklama gücüne sahiptir.

	SUC	ISS	LGSYIH	LTUFE
Mean	0,187047	10,535780	3,007024	2,683018
Median	0,177880	10,483330	2,877408	2,410542
Skewness	0,568884	0,434617	-0,969054	0,867484
Kurtosis	1,823735	2,157403	5,225972	2,340700

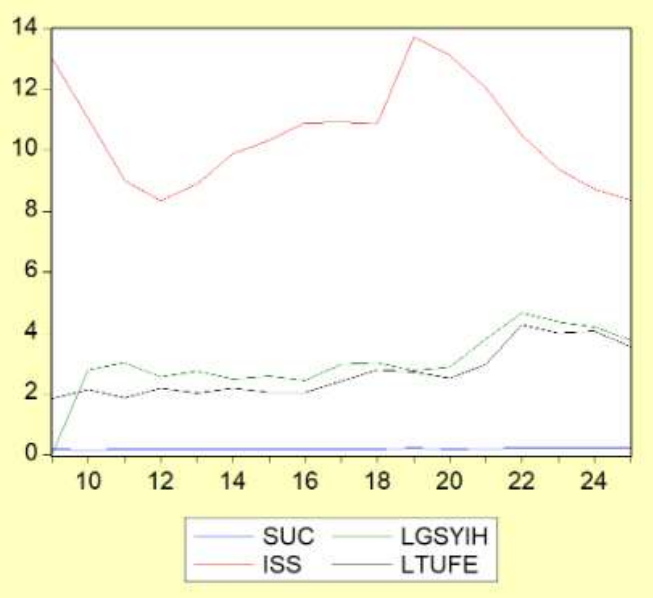

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
ISS	-0,001400	0,001910	-0,733106	0,476500
LGSYIH	-0,001585	0,005190	-0,305446	0,764900
LTUFE	0,023291	0,006214	3,748118	0,002400
C	0,144079	0,024950	5,774698	0,000100
R-Squared		0,752711		
Prob (F-Statistic)		0,000306		

3.2. Cusum ve Cusum Square Testleri

Cusum ve Cusum Square test sonuçlarına göre model istikrarlı ve güvenilirdir. Bu sonuç, 2009-2025 dönemi için kurulan regresyon modelinde katsayıların zaman içinde değişmediğini yani ekonomik göstergeler ile suç oranları arasındaki ilişkinin yapısal olarak tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

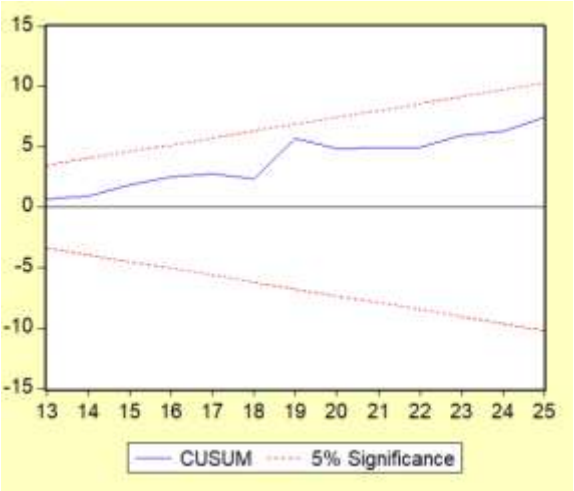

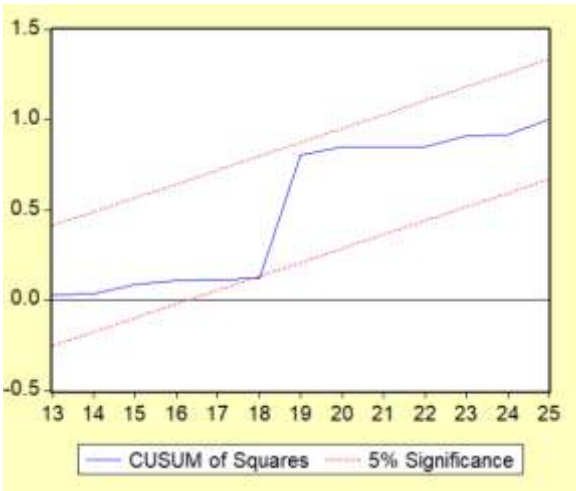

3.3. Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) Testleri

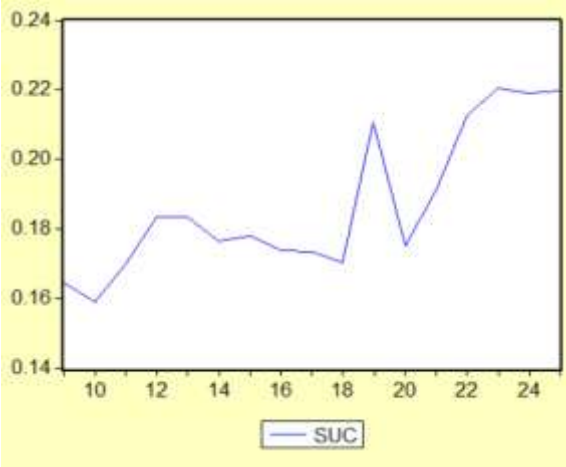

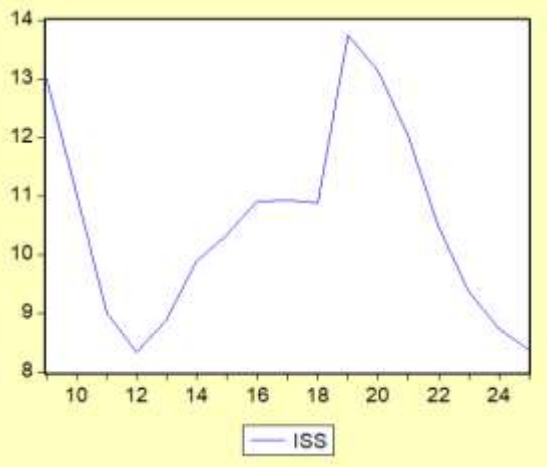

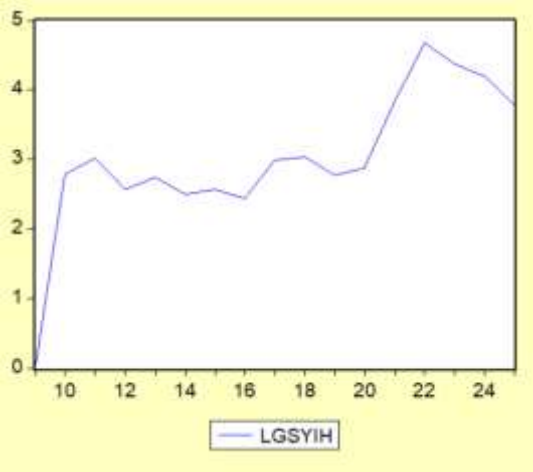

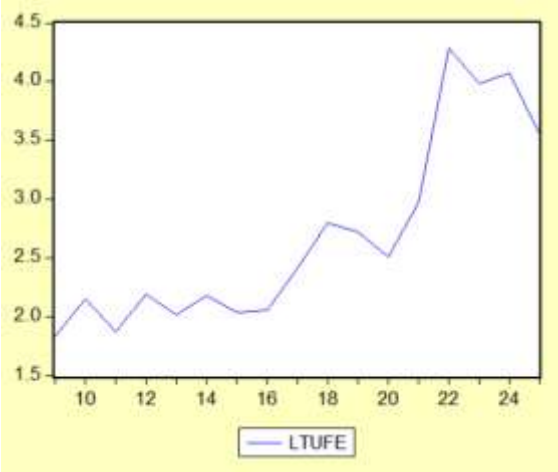

ADF Birim Kök Test İstatistik Değerleri

Değişkenler	Seviye	Test	Prob.	%1	%5	%10	Sonuç
SUC	1.Fark	-4,05762	0,000369	-4,0113	-3,1003	-2,6927	DURAĞAN
ISS	1.Fark	-2,765889	0,011881	-2,757	-1,9677	-1,6285	DURAĞAN
LGSYIH	2.Fark	-4,64401	0,002241	-4,0681	-3,1222	-2,7042	DURAĞAN
LTUFE	2.Fark	-3,413154	0,000217	-2,776	-1,9699	-1,6295	DURAĞAN

PP Birim Kök Test İstatistik Değerleri

Değişkenler	Seviye	Test	Prob.	%1	%5	%10	Sonuç
SUC	1.Fark	-6,916198	0,000043	-3,9635	-3,0818	-2,6829	DURAĞAN
ISS	2.Fark	-4,56737	0,00073	-4,0113	-3,1003	-2,6927	DURAĞAN
LGSYIH	1.Fark	-6,058135	0,000035	-3,9635	-3,0818	-2,6829	DURAĞAN
LTUFE	2.Fark	-6,40767	0,000086	-4,0113	-3,1003	-2,6927	DURAĞAN

3.4. Serial Correlation LM

Lag uzunluğu 2 olarak seçilmiş modelin artıklarında otokorelasyon bulunmamaktadır. Bu durum seçilen Lag uzunluğunun yeterli olduğunu ve modelin hata terimlerinin bağımsız olduğunu göstermektedir. Lag seçimi uygun olarak yapılan modelin güvenilirliği yüksektir.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-Statistic	0,559009	Probability	0,5872
Obs*R-squared	1,568435	Probability	0,456477
R-squared	0,092261	Prob(F-statistic)	0,944685

3.5. VAR Analizi

Var analizi modeli ile değişkenlerin cari dönem içerisinde birbirlerini nasıl etkiledikleri araştırılmıştır.

İşsizlik oranlarındaki bir dönemdeki artış modelde gözlemlenen etkiye göre mal varlığına karşı işlenen suçlarda azalma olarak ilişkilendirilir. Bu bulgu başlangıçta beklenmedik olabilir. Fakat işsizlik oranı değişkeninin enflasyon ve gelirle etkileşim içinde olması işsizliğin mal varlığına karşı işlenen suçlarda dolaylı etkisini desteklemektedir.

Gelir katsayıları negatif yöndedir, fakat çoğu anlamlı değildir. Bu durum gelir artışının mal varlığına karşı işlenmiş suç oranını azaltıcı etkisinin doğrudan değil daha çok eşitsizlik ve göreli yoksunluk üzerinden dolaylı biçimde ortaya çıktığı yönünde yorumlanabilmektedir.

Enflasyon katsayıları ise hem suç denklemi hem de diğer denklemler içinde güçlü ve anlamlıdır. Bu bulgu, enflasyonun mal varlığına karşı işlenen suç davranışı üzerinde ekonomik baskının en belirgin gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

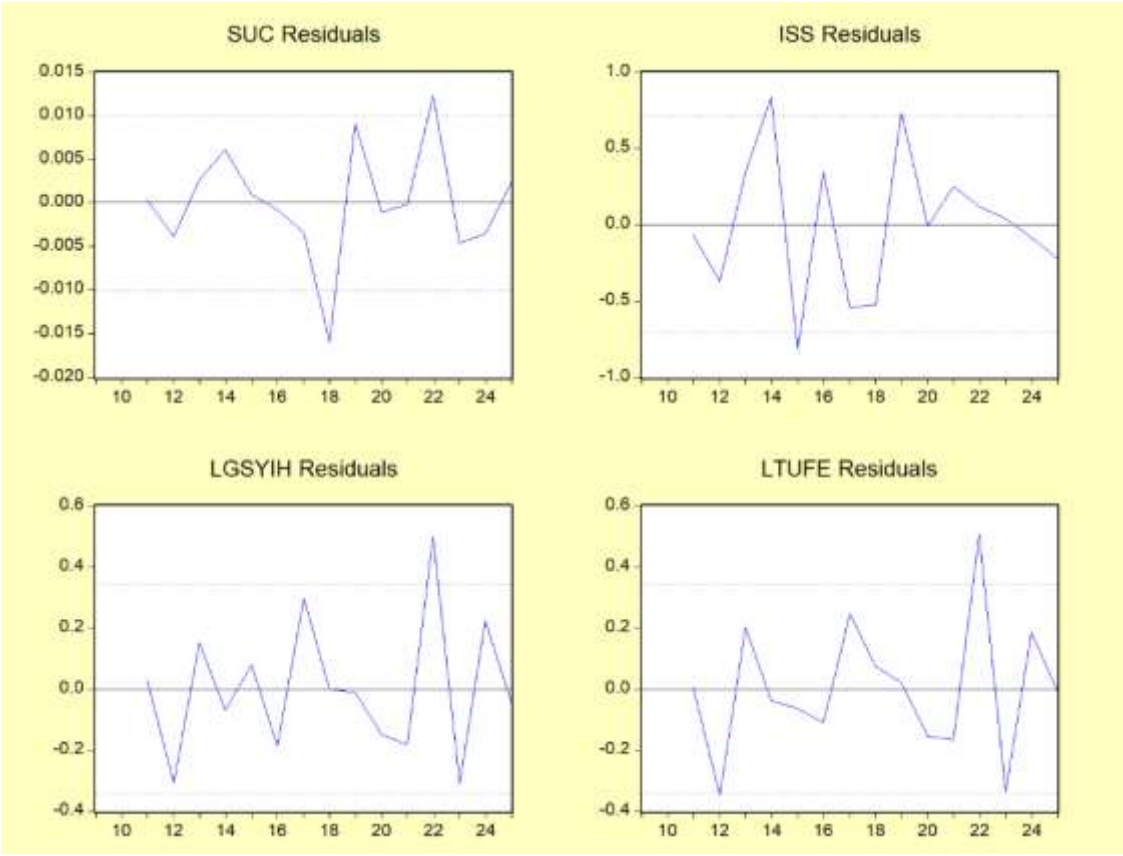

	SUC	ISS	LGSYIH	LTUFE
SUC(-1)	-0,503783	-106,890400	17,292890	-6,179747
	-0,438940	-31,056800	-15,056000	-15,033300
	(-1,14774)	(-3,44177)	-1,148570	(-0,41107)
SUC(-2)	-0,120945	-27,480070	17,088110	8,477221
	-0,286500	-20,271300	-9,827300	-9,812480
	(-0,42215)	(-1,35561)	-1,738840	-0,863920
ISS(-1)	-0,001654	1,446315	-0,010656	0,233828
	-0,004480	-0,316740	-0,153550	-0,153320
	(-0,36956)	-4,566210	(-0,06939)	-1,525080
ISS(-2)	0,002608	-0,889334	0,265785	-0,048437
	-0,005200	-0,368060	-0,178430	-0,178160
	-0,501350	(-2,41625)	-148.955,000	(-0,27187)
LGSYIH(-1)	0,003503	-0,399855	0,651814	1,483801
	-0,018760	-1,327170	-0,643400	-0,642430
	-0,186780	(-0,30128)	-1,013080	-2,309680
LGSYIH(-2)	0,010029	0,829200	0,093382	0,287223
	-0,005270	-0,372730	-0,180690	-0,180420
	-1,903790	-2,224680	-0,516790	-1,591950
LTUFE(-1)	0,018429	1,720438	-0,180267	-0,436446
	-0,014520	-1,027450	-0,498100	-0,497350
	-1,269120	-1,674470	(-0,36191)	(-0,87755)
LTUFE(-2)	0,003158	0,598871	-0,566011	-0,245481
	-0,011210	-0,793060	-0,384470	-0,383890
	-0,281730	-0,755140	(-1,47220)	(-0,63946)
C	0,198345	22,419080	-6,292445	-3,271647
	-0,081930	-5,796910	-2,810270	-2,806040
	-2,420920	-3,867420	(-2,23909)	(-1,16593)

Modelin genel durumuna bakıldığında R2 değerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir, bu durum her denklemin kendi bağımlı değişkenini güçlü bir şekilde açıkladığını göstermektedir. Grafiklerde belirgin bir sapma olmaması modelin hata terimlerinin dengeli ve güvenli olduğunu göstermektedir. F istatistiklerinin anlamlı olması ise modelin genel olarak güçlü bir açıklama gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

	SUC	ISS	LGSYIH	LTUFE
R-squared	0,891993	0,922254	0,908111	0,925194
Adj. R-squared	0,747984	0,818592	0,785592	0,825452
Sum sq. resids	0,000602	3,012148	0,707913	0,705781
S.E. equation	0,010014	0,708537	0,343490	0,342973
F-statistic	6,194016	8,896762	7,412010	9,275921
Log likelihood	54,644680	-9,243603	1,617050	1,639677
Akaike AIC	-6,085958	2,432480	0,984393	0,981376
Schwarz SC	-5,661127	2,857310	1,409224	1,406206
Mean dependent	0,190444	10,338330	3,218786	2,775363
S.D. dependent	0,019948	1,663544	0,741812	0,820923

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Suç antik çağlardan günümüze kadar uzanan zaman boyunca süregelen bir olgudur. İktisadi araştırmalar dışındaki sosyal bilim dallarında çok uzun zamandan gelen araştırma tarihi bulunmaktadır. İnsan davranışlarının ekonomiye dayanması ile birlikte suç olgusunun da ekonomik boyutları araştırılmaya başlanmıştır. Suç'un ekonomik analizi ilk olarak Becker'in öncülüğünde olmuştur. Suç kavramını iktisadın "seçim" analizine dayandırarak "akılcı bir seçim" olarak adlandırmıştır.

İşsizlik oranlarındaki artışın, kişi başına gelir düzeyindeki artışın ve enflasyon oranlarındaki artışın suç oranlarını nasıl etkilediği VAR analizi ile incelenmiştir. Suç oranı bağımlı değişken olarak alınmış olup işsizlik oranı, GSYİH ve TÜFE oranları modele dahil edilerek analizler yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre bireylerin işsiz kalması fırsat maliyetini düşürerek suçun fırsat maliyetini düşürür. Kişi başına gelir düzeylerindeki artış suçun fırsat maliyetini yükselterek, bireylerin suça yönelimini düşürür. Son olarak enflasyon oranlarındaki artış bireylerin suç işlemeyi rasyonel bir çıkış olarak görmelerine neden olur.

Modelde işsizlik ve gelir değişkenlerinin sonuçlarına bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu durum suç oranlarının işsizlik ve gelir artışından doğrudan etkilenmediğini ortaya koymaktadır. Enflasyon katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olması ekonomik baskı altında bulunan bireylerin suça yönelme ihtimallerini arttırmaktadır.

Regresyon sonucu işsizlik ve gelirin doğrudan anlamlı çıkmamış olması suç davranışı üzerinde tamamen etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Örnek olarak işsizlik oranı yükseldiğinde bireylerin gelir kaynakları azalır. Bu durum doğrudan suç oranını arttırmayabilir çünkü herkes suç işlemeyi tercih etmez. Fakat işsizliğin yarattığı ekonomik baskı, enflasyon karşısında bireyleri daha kırılgan hale getirir. bu da işsizliğin enflasyonun suç üzerindeki etkisini dolaylı olarak güçlendirir.

Suç, sadece hukuki veyahut sosyolojik bir mesele değildir; aynı zamanda ekonomik istikrarla doğrudan bağlantılı toplumsal bir olgudur. Suç oranlarını azaltmak için çeşitli sosyal politikalar geliştirilebilir. Bireylerin temel gıda ve barınma maliyetleri kontrol altına alınarak bireylerin suç davranışına yönelimleri engellenebilir. Bu şekilde temel gereksinimlerini tamamlayan bireyler suçu bir seçenek olarak görmekten uzaklaşacaktır. Aynı şekilde meslek eğitim programları ve genç işsizliğini azaltmaya yönelik projeler ile bireylerin suçu alternatif bir gelir kapısı olarak görmeleri engellenebilir. Vergi politikalarıyla desteklenen düşük gelirli toplumsal gruplar bu destekler ile kalkınmayı sağlayıp suçtan uzak durma davranışı sergileyebilirler. Davranış şekilleri değişen bireylerin bulunduğu bir dünyada suç oranlarını azaltmak ekonomik istikrarı ve sosyal adaleti güçlendiren politikalarla mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

Aktaş, E., & Nalçacı, M. E. (2022). Suç ve ekonomi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (14), 316-340.

Aslan, A., & Öcal, O. (2012). Türkiye'de Suç Oranlarının Sürekliliği. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 5*(1), 85-92.

Ata, A. (2011). Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki: Yatay-Kesit Analizi. *Çalışma ve Toplum, 4*(31), 113-134.

Burdett, K., Lagos, R., & Wright, R. (2003). Crime, Inequality, and Unemployment. *American Economic Review, 93*(5), 1764-1777.

Cantor, D., & Land, K. (1985). Unemployment and Crime Rates in the Post-World War II United States: A Theoretical and Empirical Analysis. *American sociological review*, 317-332.

Cömertler, N., & Kar, M. (2007). Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62*(2), 37-57.

Dikkaya, M., & Aytekin, İ. (2020). İktisadi Büyüme, İşsizlik ve Suç Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR), 6*(2), 261-274.

Fougère, D., Kramarz, F., & Pouget, J. (2009). Youth Unemployment and Crime in France. *Journal of the European Economic Association, 7*(5), 909-938.

Gillani, S., Rehman, H., & Gill, A. (2009). Unemployment, Poverty, Inflation and Crime Nexus: Cointegration and Causality Analysis of Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 79-98.

Grogger, J. (1998). Market Wages and Youth Crime. *Journal of Labor Economics, 16*(4), 756-791.

Güvel, E. A. (2004) Suç ve Ceza Ekonomisi, Ankara: Roma Yayınları.

Ha, O., Andresen, M., & Davies, G. (2020). The Temporal (in)Stability of the Unemployment and Crime Relationship. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 64*(8), 840-859.

Işık, S., Sezgin, B., & Öksüz, M. (2022). Türkiye'de Kamu Eğitim Harcamalarının Suç Oranları Üzerindeki Etkisi. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(2), 108-118.

Kızmaz, Z. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme. *Mukaddime*, (5), 51-74.

Kubar, Y. (2020). Ekonomik Suçlar Üzerine Bir Alan Çalışması: Kayseri Kapalı Cezaevi Örneği. *The Journal of Social Science*, 4(7), 359-376.

Mulok, D., Kogid, M., Lily, J., & Asid, R. (2016). The Relationship between Crime and Economic Growth in Malaysia: Re-Examine Using Bound Test Approach. *Malaysian Journal of Business and Economics (MJBE), 3*(1), 15-26.

Scorcu A. E. ve Cellini R. (1998) "Economic Activity and Crime in the Long Run: an Empirical Investigation on Aggregate Data from Italy, 1954-1994", International Review of Law and Economics, 18, 279-292.

Witte, A. D. ve Witt, R. (2000). "Crime Causation: Economic Theories", Encyclopedia of Crime and Justice, pp. 1-17.

Wu, D., & Wu, Z. (2011). Crime, Inequality and Unemployment in England and Wales. *Applied Economics*, 1-28.

Yıldırım, A. (2014). Sosyo-Kültürel Yapı ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya İli Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16*(Özel Sayı 1), 1-7.

TÜRKİYE'DE TARIMSAL ALANLARDAKİ DEĞİŞİMİN TARIMSAL DIŞ TİCARETE YANSIMALARI

Dr. Fatime NAS

Bağımsız Araştırmacı, İktisat Tarihi, fatimenas@hotmail.com, ORCİD: 0009-0000-4025-8725

Özet

Tarım, tarihsel süreçte medeniyetlerin kurulmasında her ne kadar mihenk taşı olsa da günümüzde ülke ekonomilerine katkısı ile önemini sürdürmektedir. Bir ülkenin cari dengesine olan katkıları, ihraç edilen tarımsal ürünlerle döviz girdisi sağlaması ve ithal edilen tarımsal ürünlerin ülkenin döviz kaybının önüne geçilebilmesi gibi önemli unsurlarla dış ticaret üzerinde etkisini göstermektedir.

Tarım sektörü doğal şartlardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Doğası gereği sınırlı olan araziler zaman zaman tarımsal üretim dışında kullanılabilmekte, tarımsal üretimi ve dolayısıyla tarımsal dış ticareti de etkilemektedir. 2001 yılında ülkemizdeki toplam tarımsal alan 40 milyon 967 bin hektar olarak gerçekleşmiştir. İnceme konusu olan dönemin sonunda ise bu alan 38 milyon 63 bin hektara düşmüştür. İnceleme konusu yapılan dönem içinde oransal düşüş yaklaşık %7'dir. Toplam tarım alanında yaşanan bu düşüş tarım sektörü açısından bir kayıp olarak değerlendirmek mümkündür.

Stratejik bir sektör olarak değerlendirilen tarımda bu düşüş üzerinde önemle durmak gerekir. Bilindiği gibi uluslararası bir kriz durumunda (Covid 19, Rusya –Ukranya savaşı gibi) tahıl gibi tarımsal ürünlerde fiyatlar çok ciddi bir artış gösterebilmektedir. Bu durum ise tarımsal ithalatın parasal değerinde ciddi artışa neden olabilmektedir. Bu gibi olumsuz bir duruma düşmemek için tarımla ilgili tarımsal alanların korunması ve tarımsal alanlardaki üretimin verimliliğini artırıcı yöntemlere başvurulmasında fayda vardır. Ayrıca tarımsal alanların korunması tarımsal ihracata olumlu yansıması sonucu ülkemize döviz girdisi sağlaması açısından ülke ekonomisine olumlu yansıması olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal İhracat, Tarımsal İthalat, Tarımsal Alan.

THE IMPACT OF CHANGES IN AGRICULTURAL AREAS IN TURKIYE ON AGRICULTURAL FOREIGN TRADE

Dr. Fatime NAS

Independent Researcher, Economic History, fatimenas@hotmail.com, ORCİD: 0009-0000-4025-8725

Abstract

Agriculture, while a cornerstone in the establishment of civilizations throughout history, maintains its importance today through its contribution to national economies. Its impact on foreign trade is evident in several key aspects, including its contribution to a country's current account balance, generating foreign exchange through exported agricultural products, and preventing foreign exchange losses from imported agricultural products.

The agricultural sector is significantly affected by natural conditions. Land, being inherently limited, can sometimes be used for purposes other than agricultural production, impacting agricultural output and consequently, agricultural foreign trade. In Turkiye, changes in agricultural land after 2000 had an impact on agricultural foreign trade. In 2001, the total agricultural land in our country was 40,967,000 hectares. By the end of the period under study, this area had decreased to 38,063,000 hectares. The percentage decrease during the period under review is approximately 7%. This decrease in total agricultural land can be considered a loss for the agricultural sector.

In agriculture, considered a strategic sector, this decline deserves special attention. As is known, in the event of an international crisis (such as Covid-19 or the Russia-Ukraine war), prices of agricultural products like grains can increase significantly. This, in turn, can lead to a substantial increase in the monetary value of agricultural imports. To avoid such a negative situation, it is beneficial to protect agricultural areas and to employ methods that increase the productivity of agricultural production. Furthermore, protecting agricultural areas will positively impact the national economy by providing foreign currency inflow to our country through agricultural exports.

Keywords: Agricultural Exports Agricultural Imports Agriculture Area.

GİRİŞ

Tarımın keşfi insanlık tarihinde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Neolitik Dönemden daha önce avcılık-toplayıcılık ve göçebe hayat tarzıyla yaşamını sürdüren insanoğlu tarımın keşfiyle avcılık-toplayıcılıktan yiyecek üretimine, göçebelikten yerleşik hayata geçmiştir. (Gürler, 2012, s:4) Avcılık-toplayıcılıktan yerleşik düzene geçen göçebe topluluklar sadece kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde çeşitli aletleri işleyerek, tohum ve fidelerden yararlanarak tarım ekonomisinin ilk basamağı olan geçimlilik tarımı meydana getirmişlerdir. (İnan, 2016, s:10) İş bölümü ve ürün fazlalığı olmadığı ilk aşamada artı ürün söz konusu değildi dolayısıyla topluluklarda değişim yapılacak üründe yoktu (Gürler, 2012, s:6).

İnsanoğlunun barınma ve beslenme ihtiyaçlarını kalıcı ve istikrarlı bir duruma gelmesinden sonra, düşünme ve yenilik (icat) yapması kolaylaşmıştır. Bu dönemden itibaren tarım gittikçe gelişmiştir (Doğanay, vd., 2019, s:11). tarım aletlerinin kullanılması (kara sabanlar, fide kazıkları saz kamışı, çapalar, baltalar, çakmak taşından orak parçaları) tarım ürünlerinin ihtiyaç fazlası üretimine neden olmuştur (Bordeul, vd., 2015, s:22). Gereksinim fazlası tarımsal ürün yetiştirilmesi ve ürünü arz edecek büyük bir kitlesel nüfusun olması (şehirlerin ortaya çıkması) ve geçimlilik tarımından kitlesel nüfus için pazar üretimine geçiş geçimlilik tarımı ticari tarıma dönüştürmüştür (Çetin, 2013, s:20).

Tarım, tarihsel süreçte medeniyetlerin kurulmasında her ne kadar mihenk taşı olsa da günümüzde ülke ekonomilerine katkısı ile önemini sürdürmektedir. Bir ülkenin cari dengesine olan katkıları, ihraç edilen tarımsal ürünlerle döviz girdisi sağlaması ve ithal edilen tarımsal ürünlerin ülkenin döviz kaybının önüne geçilebilmesi gibi önemli unsurlarla dış ticaret üzerinde etkisini göstermektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Tarımsal arazi, ekilebilir toprağı ve meraları ifade etmektedir. Ekilebilir arazi, tahıllar gibi hasad edeilen ürünlerin yetiştiği araziyi, biçme veya otlatma gibi geçici çayırları meyve ve sebze bahçelerini ve geçici olarak nadasa bırakılmış araziyide içermektedir. Odun ve kereste için yetiştirilen ağaçlar bunun dışında kalmaktadır. Kalıcı mera, doğal ve ekili ürünlerde olmak üzere beş veya daha fazla yıl boyunca yem için kullanılan arazidir. Buna ek olarak tarımsal-çevresel göstergeler arasında organik tarım arazisi ve tarangenik tarım araziside yer almaktadır. Hektar olarak ölçümü yapılmaktadır (OECD, 2023).

Tarımsal alanın verimliliğini etkileyen bir çok farklı faktör olmakla birlikte özellikle, toprak, iklim ve topoğrafya gibi fiziki koşullar ve ürün talebi, ürünün maddi değeri ve uygulanan tarım politikaları sayılabilir.

Türkiye'de tarımsal alanlarda yaşanan değişimlerle ilgili özellikle raporlar dikkat çekmektedir. İlgili bakanlıklar ve Türkiye İhracatçılar Meclisi gibi bazı kurumlarda bu konuya katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada 2001-2021 yılları arasında tarımsal arazilerde meydana gelen değişim inceleme konusu yapılmış olup, özellikle tarımsal arazilerdeki değişimlerinin nedenleri ürün bazlı olacak şekilde sebep ve sonuçlarının dış ticarete yansımaları amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2001-2021 yıllarında tarımsal alanlarda meydana gelen değişim nüfus artışı ve turizm sektöründe de meydana gelen artış ile birlikte stratrejik önemi olan tarım sektörünün önemini dahada artırmıştır. Tarımsal üretim dış ticaretimizde önemli bir paya sahip olmakla birlikte bazı ürün grubunda net ihracatçı (meyve-sebze), bazı ürün gruplarında ise net ithalatçı (hayvancılık-yağlı tohumlular- tahıl) konumda bulunmaktayız.

Tarım sektörü doğal şartlardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Doğası gereği sınırlı olan araziler zaman zaman tarımsal üretim dışında kullanılabilmekte, tarımsal üretimi ve dolayısıyla tarımsal dış ticareti de etkilemektedir. Bu çalışma ile, tarımsal alanlardaki değişimin, tarımsal dış ticaret üzerinde ne gibi etkileri oluşturduğu, TÜİK ve T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan elde edilen veriler ile seçili yıllar göz önünde bulundurularak tarihsel ve karşılaştırma yöntemi kullanılarak veriler sebep ve sonuçlarıyla birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. TÜRKİYE'DE TARIM ALANLARINDA DEĞİŞİM (2001-2021) VE DIŞ TİCARET

2001-2021 yılları arasında toplam tarımsal alandaki değişikler dönem içinde farklılıklar göstermektedir. 2001 yılındaki toplam tarımsal alan 40 milyon 967 bin hektar iken bu rakam 2005 yılında 41 milyon 223 bin hektarla pik noktasına ulaşmıştır. 2005 yılında ulaşılan en üst rakamdan sonra yıllar içinde hafif değişiklikler göstermekle beraber 2021 yaklaşık 38 milyon hektara düşmüştür. Dönem içinde oransal düşüş yaklaşık %7'dir. Toplam tarım alanında yaşanan bu düşüş tarım sektörü açısından bir kayıp olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 1: 2001-2021 yıllarında Türkiye'de tarımsal alanlar (bin ha)

Yıl	Toplam Tarım Alanı	Tahıllar ve Diğer Bitkilerin Alanları		Sebze Bahçeleri Alanı	Süs Bitkileri Alanı	Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı	Çayır ve Mera Arazisi
		Ekili Alan	Nadas				
2001	40.967	17.917	4.914	909	-	2.610	14.617
2002	41.196	17.935	5.040	930	-	2.674	14.617
2003	40.644	17.408	4.991	911	-	2.717	14.617
2004	41.210	17.962	4.956	895	-	2.780	14.617
2005	41.223	18.005	4.876	894	-	2.831	14.617
2006	40.493	17.440	4.691	850	-	2.895	14.617
2007	39.504	16.945	4.219	815	-	2.909	14.617
2008	39.122	16.460	4.259	836	-	2.950	14.617
2009	38.912	16.217	4.323	811	-	2.943	14.617
2010	39.011	16.333	4.249	802	-	3.011	14.617
2011	38.231	15.692	4.017	810	4	3.091	14.617
2012	38.399	15.463	4.286	827	5	3.201	14.617
2013	38.423	15.613	4.148	808	5	3.232	14.617
2014	38.558	15.782	4.108	804	5	3.243	14.617
2015	38.551	15.723	4.114	808	5	3.284	14.617
2016	38.328	15.575	3.998	804	5	3.329	14.617
2017	37.964	15.498	3.697	798	5	3.348	14.617
2018	37.797	15.421	3.513	784	5	3.457	14.617
2019	37.716	15.398	3.387	790	5	3.519	14.617
2020	37.762	15.628	3.173	779	5	3.559	14.617
2021	38.063	16.031	3.059	755	5	3.595	14.617

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022.

Türkiye nüfusunun incele konusu olan dönemde %20 artığı düşünülürse tarımsal alandaki % 7'lik düşüş daha anlamlı hale gelecektir. Başka bir deyişle, Türkiye'de kişi başına düşen toplam tarım alanı 2021 yılında, 2001

yılına göre %27'lik bir azalma kaydetmiştir. Stratejik bir sektör olarak değerlendirilen tarımda bu düşüş üzerinde önemle durmak gerekir. Toplam tarımsal alanda yaşanan daralmanın çok değişik nedenleri vardır. Bu sebepler arasında ülkede şehirleşme oranın artması ve bunun beraberinde getirdiği yapılaşmadır. Özellikle gerek özel sektör gerekse kamu sektörü şehirleşme nedeniyle doğan konut ihtiyacını gidermek için tarımsal alanlara yönelmişlerdir. Ülkenin sanayileşme çabaları kapsamında çok sayıda organize sanayi bölgelerinin kurulması da tarımsal alanlar üzerinde baskıyı artırmıştır. Ayrıca ülkede yapılan çeşitli imar çalışmaları (yollar, ray hatları gibi) tarımsal alanların azalmasında bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Tahıllar Diğer Bitkisel Alanlar ve Nadas

Tahıllar ve diğer ekilen tarımsal alanlara dönem içinde baktığımızda, 2001 yılında 17 milyon 917 bin olan hektar dönem sonunda yani 2021 yılında 16 milyon 31 bin hektara düşmüştür. Oransal olarak düşme %9,41 karşılık gelmektedir. Ülke nüfusunun inceleme konusu dönemde %20 oranda artığı da kabul edildiğinde tahıllar ve diğer bitkisel alanlarda kişi başına düşün alanda %30 oranında bir düşmeden bahsetmek mümkündür. Türkiye tahıl açığını özellikle iklim koşullarının uygun olmadığı yıllarda dışarıdan ithalat yoluyla karşılama yoluna gitmiştir. Bilindiği uluslararası bir kriz durumunda (covid 19, Rusya –Ukranya savaşı gibi) tahıl fiyatları çok ciddi bir artış gösterebilmektedir. Emtialar da yaşanan ciddi fiyat artışları enflasyona neden olabilmektedir. Ülkede enflasyon oranlarını yükselmesi de ekonomik dengelerin bozulmasına veya daha da kötüleşmesine neden olabilmektedir. Bu olumsuz duruma düşmemek için tahılla ilgili tarımsal alanların korunması ve tahıl üretiminde verimliliği artırıcı yöntemlere başvurulmasında fayda vardır.

Yine aynı dönemde nadas alanlarına baktığımızda, dönem başı olan 2001 yılında nadasa ayrılan tarımsal alan 4 milyon 194 bin hektar iken bu rakam dönem sonunda, 3 milyon 59 bin hektara düşmüştür (Tablo 1). Nadasa ayrılan alan daralması 1 milyon 135 bin hektara tekabül etmektedir. Oransal olarak nadasa ayrılan toprak alanlarında düşüş %27'dir. Nadasa ayrılan topakların daraltılması ülke tarımı açısından olumlu bir gelişmedir. Dönem içerisinde nadasa ayrılan toprağın %27 gibi yüksek bir oranda küçülmesinin değişik sebepler vardır. Bu sebepler arasında topraklarda gübre kullanımının gittikçe artması, tarımsal ürünlerde münavebeli ekime geçilmesi, tarımla uğraşanların bu konuda daha bilinçli bir hale gelmeleri gibi sebepleri saymak mümkündür.

3.2. Sebze Bahçeleri Alanı

Toprak alanı kullanım guruplarında biriside sebze bahçeleri alanlarıdır. 2001-2021 döneminde sebze bahçe alanlarına baktığımızda genelde hafif bir düşmeden bahsetmek mümkündür.

2001 yılında Türkiye'de sebze bahçeleri için ayrılan tarımsal alan 909 bin hektarken bu miktar 2021 yılında 755 bin hektara düşmüştür. Sebze bahçe alanın daralması miktar olarak154 bin hektar, oransal olarak ise %17

civarındadır. Bu ciddi bir düşüştür. Ayrıca bu dönemde Türkiye nüfusunun %20 artığı da göz önünde tutulduğunda, kişi başına düşün sebze bahçeleri alanın %37 gibi yüksek bir orana çıktığı görülmektedir.

Sebze bahçe alanlarının düşmesini, bu alanlara yeterli teşvikin verilmemesi, bu alanların başka tarımsal faaliyetlere ayrılması, köyde yaşayıp ihtiyaçlarını köyden karşılayan nüfusun bir kısmının şehirlere göç ederek tüketici hale gelmesinin de etkili oldmuştur.

3.3. Süs Bitkileri Alanı

İnceleme konusu olan dönemde, süs bitkilerinin ekim alanlarında kısmı olsa da bir genişleme olmuştur. 2011 yılında süs bitkilerinin üretim alanı 4 bin hektarken bu rakam 2021 yılında 5 bin hektara yükselmiştir (Tablo 1). Bahsedilen tarihler arasında süslü bitkileri üretim alanında bin hektarlık bir genişleme olmuştur. Oransal olarak artış %20'dir. Süs bitkileri alanın genişlemesinde, süs bitkileri alt grubuna sağlanan desteklerin artması, yurt dışı talebin yükselmesi, örtü altı tarım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve diğer vb. faktörlerin etkisi vardır.

3.4. Meyve İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı

Bitkisel tarım alt gruplarından meyve, içecek ve baharat ekim alanlarında 2002-2021 tarihleri arasında dramatik bir değişim söz konusudur. Dönem başında yani 2002 yılında meyve, içecek ve baharat ekim alanları 2 milyon 610 bin hektarken, 2021 yılında bu alan 3 milyon 595 bin hektara yükselmiştir. Miktar olarak artış 985 bin hektar, oransal artış ise %37,7'dir (Tablo 1).

Şekil 1: Meyve, içecek ve baharat bitki alanlarında değişim

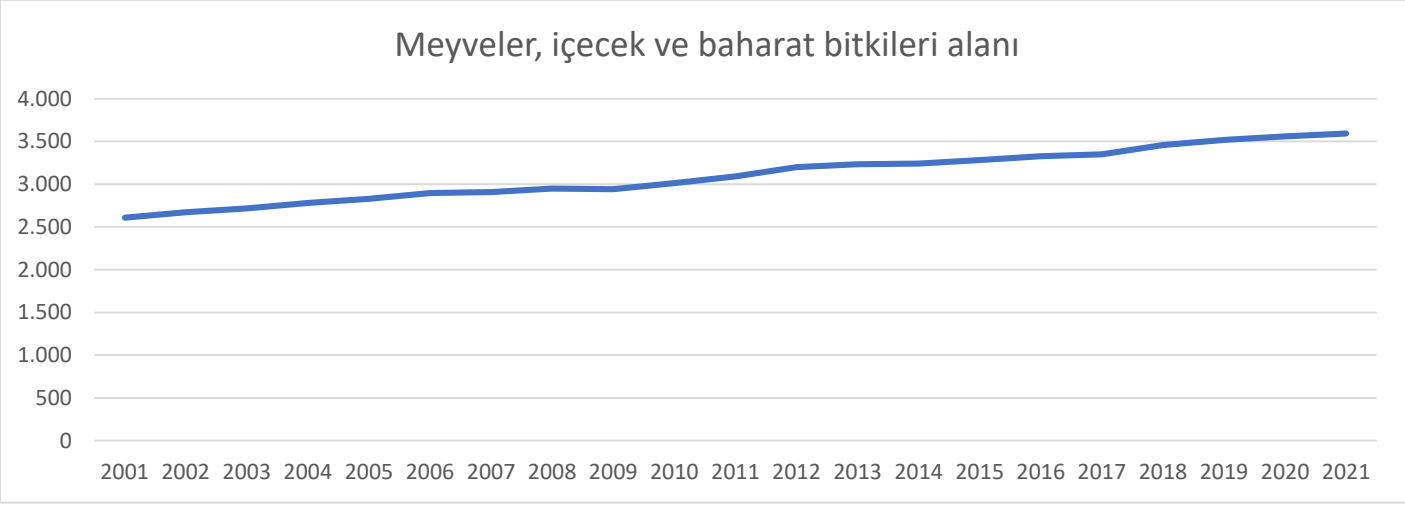

Meyve, içecek ve baharat ekim alanlarında, inceleme konusu olan dönemde yaşanan %37,7 artışın temelinde birçok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler arasında meyve, içecek ve baharat ürünlerine gerek iç gerekse dış

talebin artması, devlet tarafından sağlanan desteklerin artırılması, uluslararası şirketlerin ülkemizde doğrudan yatırım yaparak bu ürünleri yetiştirmeleri, meyve, içecek ve baharat ürünlerinin üretimlerinde yeni teknolojilerin kullanılması gibi faktörleri sayabiliriz.

3.5. Çayır ve Mera Arazisi Alanları

Bilindiği gibi hayvancılığın gelişimi ve verimli bir şekilde yürütülmesinde çayır ve mera arazilerinin önemli vardır. Çayır ve meraların yeterliği hayvan beslenmesi ve yetiştiriciliğinde maliyeti olumlu yönde etkilemektedir. Hayvan yetiştiriciliğinde en önemli unsur yem fiyatlarıdır. Çayır ve mera alanlarının yeterliliği, hayvan yetiştiriciliğinde maliyetleri düşürecektir. Hayvanını mera ve çayırlarda besleyemeyen üretici mecburen hayvanlarını yem ile besleyecektir. Yem fiyatları da dövize bağlı olarak değişmektedir. Döviz kurlarında yaşanan artışlar yem fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Yem fiyatlarının yükselmesi berberinde et ve süt ürünleri fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Doğal olarak bu durum ülkede yaşayan insanların özellikle çocukları sağlığını yakından ilgilendirmektedir. Bu kadar hayati bir öneme sahip meraların korunması ile ilgili ülkemizde 1998 yılına kadar bir kanunu düzenleme söz konusu değildi.1998 yılında çıkarılan Mera Kanunu ile bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Çayır ve mera alanı ile ilgili 2002-2021 tarihleri arasında bir değişme gözlenmemektedir. 2002 tarihinde 14 milyon 617 bin hektar olan mera ve çayır alanları 2021 yılında da aynı rakamlarda gözükmektedir (Tablo 1). Mera ve çayır alanlarında bir değişmenin yaşanmasının temel nedeni mera Kanunu gereğince meralarla ilgili ülkemizde yapılan tespit ve tahdit çalışmalarından kaynaklanmaktadır. 2001 yılında mera ve çayır alanları ile ilgili yapılan tespit ve tahdit çalışmaları varlığını küçük değişiklikler dışında aynen muhafaza etmektedir. İnceleme bu küçük değişiklikler göz ardı edilebilir. Aynı dönem içinde ülke nüfusunun %20 artığı göz önünde tutulduğunda mera ve çayır alanında ülkemizde kişi başına düşen alanın %20 azaldığı görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi mera ve çayır alanlarında yaşanan olumsuz bir gelişmenin hemen hayvansal ürün fiyatlarına yansıması kaçınılmazdır.

Şekil 2: Çayır ve mera arazileri alanlarında değişim

3.6. Tarımsal Alanlardaki Değişim ve Dış Ticaret

Dış ticaretin alt bileşenlerinden olan tarımın, bir ülkenin cari dengesine olan katkıları, ihraç edilen tarımsal ürünlerle döviz girdisi sağlaması ve ithal edilen tarımsal ürünlerin ülkenin döviz kaybının önüne geçilebilmesi gibi önemli unsurlarla dış ticaret üzerinde etkisini göstermektedir.

Türkiye 2001-2021 yıllarında tarımsal dış ticaretinde değişim yaşanmıştır. Gerek tarımsal ihracatta ve gerek tarımsal ithalatta ciddi oranda artış kaydedilmiştir. Genel olarak tarımsal ihracattımızda istikrarlı bir şekilde artış kaydedilirken, tarımsal ithalatımızda bazı yıllarda azalış yaşanmıştır.

Tablo 2: 2001-2019 Türkiye tarımsal dış ticareti

Yıl	Tarımsal İhracat (Dolar)	Tarımsal İthalat (Dolar)	Tarımsal İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2001	4.071.067.236	1.552.190.780	262,3
2002	3.752.287.095	2.005.928.462	187,1
2003	4.845.490.295	2.915.363.789	166,2
2004	7.828.200.230	3.237.506.995	241,8
2005	8.048.472.893	3.463.428.704	232,4
2006	8.048.472.893	3.685.215.948	218,4
2007	9.142.120.234	5.393.251.282	169,5
2008	10.840.206.714	8.759.545.476	123,8
2009	10.701.174.547	6.354.649.070	168,4
2010	12.040.472.321	7.682.820.718	156,7
2011	14.427.477.758	10.961.496.797	131,6
2012	15.251.005.646	10.733.967.604	142,1
2013	16.977.197.238	11.200.160.566	151,6
2014	17.994.845.057	12.418.337.732	144,9
2015	16.788.925.396	11.242.924.314	149,3
2016	16.249.144.275	11.037.854.771	147,2
2017	16.908.661.940	12.666.085.265	133,5
2018	17.673.078.424	12.844.670.352	137,6
2019	17.946.464.170	12.652.048.992	141,8

Kaynak: TÜİK, 2022'den düzenlenmiştir.

Dönemin başında (2001) tarımsal ihracatın ithalata oranı 262 seviyesindeyken bu rakam 2009 yılında 168 seviyesinde gerçekleşmiştir. Daha öncede ifade edildiği gibi, dönem başı ile dönem sonu arasındaki süreçte tarımsal ihraç ve ithalat oranlarında önceki dönemlere göre çok dramatik değişmeler gözlenmemekle beraber bazı yıllarda tersi bir durum gözlemlenmektedir. Örneğin 2003 yılında tarımsal ihracatım ithalata oranı 166 seviyesinde iken bu oran 2004'te 241 2007'de ise 169 oranına düşmüştür 2004, 2005 ve 2006 yılarında tarımsal ihracatın tarımsal ithalat oranlarında dönem içerisindeki diğer yıllara nazaran daha fazla gözükmesi güçle ekonomiye geçiş nedeniyle döviz kurlarının ihracat için daha cazibeli hale gelmesi, tarımsal koşulların (ülkede

ciddi bir kuraklığın yaşanmaması), uluslararası ortamda koşuların uygun seyretmesinin etkisi bulunmaktadır. 2010-2019 yılları arasında tarımsal ihracatın tarımsal ithalatı karşılama oranlarında genel olarak çok fazla bir değişikliğin gerçekleşmediği bir dönem olarak gözükmektedir. 2010 yılında tarımsal ihracatım tarımsal ithalata oranı %156 seviyesinde iken bu oran dönem sonu olan 2019 yılında %141 şeklinde gerçekleşmiştir. Dönem içindeki süre içerisinde bu oran bir ara (2011 yılında) %131 oranına düşmüş daha sonra 2012 yılında %151 çıkmış daha sonra 2018 yılında %137'ye düşmüştür.

2001-2019 yıllarında gerçekleştirdiğimiz tarımsal dış ticareti etkileyen bir çok unsur olmakla birlikte tarımsal alanlarınında mevcut durumu önem arz etmiştir. Tarımsal alanların korunması tarımsal ihracat oranlarınında artışında etkili olacaktır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye'de 2001-2021 döneminde toplam tarımsal alanda kısmen de olsa daralma yaşanmıştır. 2001 yılında ülkemizdeki toplam tarımsal alan 40 milyon 967 bin hektar olarak gözükmektedir İnceme konusu olan dönemin sonunda ise bu alan 38 milyon 63 bin hektara düşmüştür.

Tarımsal dış ticaret rakamları ise Türkiye'nin gerçek potansiyelini yansıtmaktan uzak bulunmaktadır. Yapısal olarak tarıma destek sağlanmakla birlikte özellikle tarımsal alanların korunması sonucunda tarımda verimlik artışı gerçekleştirince özellikle tarımsal dış ticaretimizde ciddi bir sıçrayış yaşanabilecektir.

Stratejik bir sektör olan tarımda 2001-2021 yılları arasında tarımsal alanlarda ki değişim üzerinde önemle durmak gerekir. Bilindiği gibi uluslararası bir kriz durumunda (Covid 19, Rusya–Ukranya savaşı gibi) tahıl gibi tarımsal ürünlerde fiyatlar çok ciddi bir artış gösterebilmektedir. Bu durum ise tarımsal ithalatın parasal değerinde ciddi artışa neden olabilmektedir. Bu gibi olumsuz bir duruma düşmemek için tarımla ilgili tarımsal alanların korunması ve tarımsal alanlardaki üretimin verimliliğini artırıcı yöntemlere başvurulmasında fayda vardır. Ayrıca tarımsal alanların korunması tarımsal ihracata olumlu yansıması sonucu ülkemize döviz girdisi sağlaması açısından ülke ekonomisine olumlu yansıması olacaktır.

KAYNAKÇA

Bordreuil, P., Chatonnet, F.B. ve Michel, C. (2015). *Tarihin Başlangıçları, Eski Yakıbdoğu Kültür ve Uygarlıklar.* (çev. Levent Başaran). İstanbul. Alfa Yayıncılık.

Çetin, B. (2013). *Uygulamakı Tarım Ekonomisi.* Ankara. Nobel.

Doğanay, H., ve Coşkun, O. (2013). *Tarım Coğrafyası*. Ankara. Pegem Yayıncılık.

Gürler, A.Z. (2012). Analitik Tarım Ekonomisi. Ankara. Nobel.

İnan, H. (2016), *Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği.* İstanbul. İdeal Kültür Yayıncılık.

Organisation For Economic Co-Operation and Development (OECD) (2023) *Agricultural Land*. oecd.org/en/data/indicators/agricultural-land.html

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2022). *Bitkisel ürün ve üretim*.

Tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tarla-ve-Bhce-Bitkileri/Urunler-Ve-Uretim.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Tarımsal dış ticaret fasıl olarak 2022.

SAVAŞ EKONOMİSİ, SAVUNMA SANAYİ VE EKONOMİK PERFORMANS: DÜNYA SAVAŞLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

İktisat Doktora Öğrencisi, Ardahan Batuhan BALCİ[1]/ Prof. Dr. Üzeyir AYDIN[2]

[1]Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat, ardahanbatuhanbalci@gmail.com, 0000-0002-8696-8252

[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat, uzeyir.aydin@deu.edu.tr, 0000-0003-2777-6450

Özet

Dünya savaşları yalnızca askeri ve siyasi sonuçlar doğurmamış; aynı zamanda kamu harcamaları, savunma sanayi üretimi, ekonomik organizasyon kapasitesi ve uluslararası ekonomik sistem üzerinde önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dönemlerinde savaş ekonomisi uygulamaları ile savunma sanayi üretiminin ekonomik performans üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada tarihsel karşılaştırmalı analiz yöntemi benimsenmiş; kamu harcamaları, kişi başına düşen GSYH, borç-enflasyon göstergeleri ve savunma sanayi üretim verileri kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular, savaş dönemlerinde kamu harcamalarının ve savunma sanayi üretiminin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Özellikle ham madde kaynaklarına erişim, sanayi üretim kapasitesi ve ekonomik organizasyon gücü yüksek olan ülkelerin savaş sürecinde ekonomik ve askeri açıdan daha avantajlı konuma geldiği görülmektedir. ABD örneğinde savaş döneminde kişi başına düşen gelir ile savunma sanayi üretimi arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Buna karşılık savaş finansmanında borçlanma ve para arzındaki genişleme politikalarının özellikle Avrupa ekonomilerinde yüksek enflasyon ve ekonomik kırılganlık yarattığı anlaşılmaktadır.

Çalışma sonucunda modern savaşların yalnızca askeri kapasiteyle değil; ekonomik kaynak yönetimi, üretim kapasitesi ve savaş ekonomisi organizasyonuyla da doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle çalışma, savaş ekonomisi literatürüne savunma sanayi üretimi ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi tarihsel karşılaştırmalı perspektiften ele alarak katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Ekonomisi, Savunma Sanayi, Ekonomik Performans, Kamu Harcamaları, Dünya Savaşları

JEL Kodları: *N20, N40, H56, F51*

WAR ECONOMY, DEFENSE INDUSTRY AND ECONOMIC PERFORMANCE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WORLD WARS

PhD Student in Economics, Ardahan Batuhan BALCİ[1]/ Prof. Üzeyir AYDIN[2]

[1]Dokuz Eylul University, Economics, ardahanbatuhanbalci@gmail.com, 0000-0002-8696-8252

[2]Dokuz Eylul University, Economics, uzeyir.aydin@deu.edu.tr, 0000-0003-2777-6450

Abstract

World wars have generated not only military and political consequences, but also significant transformations in public expenditures, defense industry production, economic organization capacity, and the international economic system. The aim of this study is to comparatively examine the effects of wartime economic policies and defense industry production on economic performance during the First and Second World Wars. The study employs a historical comparative analysis method and utilizes data on public expenditures, GDP per capita, debt-inflation indicators, and defense industry production.

The findings indicate that both public expenditures and defense industry production increased significantly during wartime periods. In particular, countries with greater access to strategic raw materials, higher industrial production capacity, and stronger economic organization gained substantial economic and military advantages during the wars. In the case of the United States, a positive relationship was identified between GDP per capita and defense industry production during the wartime period. In contrast, war financing policies based on borrowing and monetary expansion generated high inflation and economic fragility, particularly in European economies.

The study concludes that modern wars are closely associated not only with military capacity, but also with the management of economic resources, industrial production capacity, and the organization of wartime economies. In this respect, the study contributes to the war economy literature by addressing the relationship between defense industry production and economic performance from a historical comparative perspective.

Keywords: War Economy, Defense Industry, Economic Performance, Public Expenditures, World Wars

JEL Codes: *N20, N40, H56, F51*

GİRİŞ

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, yalnızca askeri ve siyasi sonuçlar doğurmamış; aynı zamanda devletlerin ekonomik yapıları, kamu harcamaları, sanayi üretim kapasiteleri ve uluslararası ekonomik sistem üzerinde önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Özellikle savaş dönemlerinde uygulanan savaş ekonomisi politikaları, savunma sanayi üretimindeki artış ve ham madde kaynaklarına erişim, devletlerin ekonomik ve askeri kapasitesini belirleyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Bu nedenle dünya savaşlarının ekonomik boyutunun incelenmesi, savaş dönemlerinde meydana gelen üretim ilişkilerini, kamu harcamalarını ve ekonomik dönüşümleri analiz edebilmek açısından önem arz etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmalarının, özellikle Almanya üzerinde oluşturduğu ekonomik ve siyasi baskı, Avrupa'daki istikrarsızlığın derinleşmesine neden olmuştur. Versay Antlaşması ile Almanya'ya yüklenen savaş tazminatları, kaybedilen topraklar ve askeri sınırlamalar, savaş sonrası dönemde ülkede ciddi sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum yalnızca Almanya'yı değil, savaş sonrası ekonomik ve siyasi dengelerin yeniden şekillendiği Avrupa kıtasını da etkileyen önemli bir süreç oluşturmuştur.

Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ekonomik sorunlar, revizyonist politikaların güç kazanmasına ve devletlerin etki alanlarını genişletme arayışlarına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Almanya'nın "Lebensraum" politikası, ekonomik coğrafya ve kaynak ihtiyacı ekseninde değerlendirilebilecek başlıca örneklerden biridir. Hossbach Bildirgesi ile ortaya konulan bu yaklaşım, Almanya'nın artan nüfusu ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda yeni yaşam alanları oluşturma hedefini temel almıştır (Hart, 2019: 9). Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkış sürecinde ekonomik ve stratejik faktörlerin önemini göstermektedir.

1 Eylül 1939 tarihinde başlayan İkinci Dünya Savaşı, kısa süre içerisinde küresel ölçekte geniş bir etki alanına ulaşmış ve savaşın ekonomik sonuçları yalnızca savaşan devletleri değil, uluslararası ekonomik sistemi de etkilemiştir. Özellikle savaş sürecinde savunma sanayi üretiminde meydana gelen artış, kamu harcamalarının genişlemesi ve ham madde kaynaklarının stratejik önemi, savaş ekonomisinin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Savaş sonrasında ise Avrupa'daki ekonomik yıkımın etkisiyle yeni uluslararası ekonomik kurumların kurulması gündeme gelmiş; bu kapsamda Bretton Woods sistemi ile birlikte Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kurumlar ortaya çıkmıştır.

Dünya savaşlarının ekonomik etkilerine ilişkin literatürde kamu harcamaları, savaş finansmanı ve ekonomik büyüme ilişkisi sıklıkla incelenmesine rağmen; savunma sanayi üretim kapasitesi, ham madde erişimi ve savaş ekonomisi uygulamalarının ekonomik performans üzerindeki bütüncül etkilerini karşılaştırmalı biçimde ele alan

çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle savaş dönemlerinde ekonomik kapasite ile savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği ve savaş sonrası ekonomik dönüşüm süreçlerine nasıl yansıdığı literatürde tartışmalı bir alan oluşturmaktadır. Bu çalışma, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dönemlerinde savunma sanayi üretimi, kamu harcamaları ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi tarihsel karşılaştırmalı perspektifle inceleyerek söz konusu literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir:

"Savaş dönemlerinde savunma sanayi üretim kapasitesi, kamu harcamaları ve ekonomik organizasyon yapısı ülkelerin ekonomik performansını nasıl etkilemiştir?"

Çalışmada ayrıca savaş ekonomisi uygulamalarının savaş sonrası ekonomik dönüşüm süreçleri üzerindeki etkileri de değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sürecinde savaş ekonomisi uygulamaları, savunma sanayi üretimi, kamu harcamaları ve ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimleri karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada tarihsel karşılaştırmalı analiz yöntemi benimsenmiş olup, savaş dönemlerine ait ekonomik veriler betimsel analiz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Tarihsel karşılaştırmalı analiz yöntemi tercih edilmesinin temel nedeni, farklı savaş dönemlerinde ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimlerin ülkeler arası benzerlik ve farklılıklar çerçevesinde değerlendirilebilmesine olanak sağlamasıdır. Çalışmada özellikle savaşın temel aktörleri konumunda bulunan ABD, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'ya odaklanılmıştır. Bu ülkelerin seçilmesinde savaş sürecindeki ekonomik büyüklükleri, savunma sanayi üretim kapasiteleri ve küresel ekonomik sistem üzerindeki etkileri belirleyici olmuştur. Analiz kapsamında kamu harcamaları, kişi başına düşen GSYH, savunma sanayi üretimi ve borç-enflasyon göstergeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kişi başına düşen GSYH, kamu harcamaları, savunma sanayi üretimi ve savaş sonrası ekonomik dönüşümler üzerinden dünya savaşlarının ekonomik etkileri analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında savaş dönemlerinde ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1. SAVAŞ KAVRAMI VE SAVAŞ EKONOMİSİ

Savaş kavramı, tarih boyunca devletler arasındaki siyasi, ekonomik ve stratejik mücadelelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Modern savaş anlayışı ise yalnızca askeri güçle değil; ekonomik kapasite, sanayi üretimi, kamu harcamaları ve kaynak organizasyonuyla da doğrudan ilişkilidir. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sürecinde ortaya çıkan "total savaş" anlayışı, devletlerin ekonomik kaynaklarını doğrudan savaş üretimine yönlendirmesine neden olmuştur.

Napoleon Bonaparte'ye göre savaşların belirli bir amaç doğrultusunda sistemli şekilde yürütülmesi

gerekmektedir. Bonaparte, savaşların yalnızca askeri güçle değil, aynı zamanda stratejik planlama ve organizasyon kapasitesiyle yönetilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bonaparte, 2003: 22). Bu yaklaşım, modern savaş ekonomisinin temel unsurlarından biri olan ekonomik ve lojistik organizasyonun önemini ortaya koymaktadır.

Clausewitz ise savaşı siyasetin farklı araçlarla devamı olarak değerlendirmekte ve savaş sürecinde devletlerin yalnızca askeri değil; ekonomik, toplumsal ve siyasal kapasitesinin de belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Clausewitz'e göre savaşın temel amacı; düşmanın askeri gücünü etkisiz hale getirmek, kaynaklarını kontrol altına almak ve kamuoyu desteğini sağlamaktır (Clausewitz, 2017: 36). Bu durum modern savaşlarda ekonomik kaynakların, kamu harcamalarının ve savunma sanayi üretiminin savaşın sonucu üzerindeki etkisini göstermektedir.

Savaş ekonomisi ise devletlerin ekonomik kaynaklarını savaş sürecinin ihtiyaçlarına göre yeniden organize ettiği ekonomik sistemi ifade etmektedir. Savaş dönemlerinde artan kamu harcamalarının finansmanı çoğu zaman para arzındaki genişleme, borçlanma ve savaş tahvilleri aracılığıyla sağlanmıştır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sürecinde kömür, petrol, çelik ve çeşitli stratejik ham maddeler savaş ekonomisinin temel unsurları arasında yer almıştır. Bu nedenle modern savaşların yalnızca askeri güçle değil; ekonomik organizasyon kapasitesi, sanayi üretimi ve kaynak yönetimiyle de doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Clausewitz savaşın farklı düzeylerde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve savaşın stratejik, harekât ve taktik boyutlarına dikkat çekmiştir.

TABLO 1: Clausewitz'e Göre Savaşın Düzeyleri

Sınıflandırma	Zaman	Mekan
Sonraki düzey olarak adlandırılan (strateji)	Savaş	Ülke
Strateji (harekatlar)	Sefer	Harekat sahası
Taktik (taktik)	Muharebe	Mevzi

Kaynak: Clausewitz (2017: 67)

Clausewitz'e göre savaşın sevk ve idaresi yalnızca askeri kapasiteyle değil; devletin ekonomik, siyasal ve toplumsal organizasyon gücüyle de ilişkilidir (Clausewitz, 2018: 749). Modern savaş ekonomisi literatüründe devletlerin savaş dönemlerinde artan kamu harcamaları aracılığıyla ekonomik üretim kapasitesini genişlettiği yaklaşımı "Military Keynesianism" çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, savunma harcamalarının

özellikle kriz ve savaş dönemlerinde toplam talebi artırarak üretim kapasitesi ve istihdam üzerinde genişletici etkiler oluşturabileceğini ileri sürmektedir. Bunun yanında savaş ekonomileri yalnızca kısa dönemli büyüme etkileriyle değil; yüksek borçlanma, enflasyon ve kaynak tahsisindeki bozulmalar nedeniyle uzun dönemli ekonomik kırılganlıklar açısından da değerlendirilmektedir. Bu nedenle savaş ekonomileri büyüme ve ekonomik istikrar arasında çift yönlü bir ilişki ortaya çıkarmaktadır.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE EKONOMİK DURUM

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkış sebepleri arasında; sömürge yarışı, pazar arayışları, devletlerarası anlaşmazlıklar, ekonomik rekabet akla gelmektedir. Savaşın ülkelerin iktisadi büyüklüklerine dair etkisi için savaşın kapsam alanından ziyade ülkelerin elinde bulundurduğu maddi kuvvetlerin çeşitliliği önem arz etmektedir.

Keynes'e göre Almanya'nın savaş öncesi ekonomik gücü; kömür ve demir madenleri, sanayi üretim kapasitesi ve gelişmiş lojistik altyapısına dayanmaktadır (Keynes, 2018: 95). Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'nın iktisadi olarak ham madde kaynaklarını ve üretim kapasitesini Keynes şu şekilde tarif ediyor; Savaştan önce mevcut olan Alman sanayisi şu belli başlı konular etrafında kümelenmiştir: ilk olarak dış ticaret yoluyla elde edilen deniz ticareti kazanımları yer almaktadır. Kömür ve demir madenleri ile bu madenlerin yarattığı sınai gelişim ise ikinci sırada yer alırken ulaştırma ve lojistik imkanlarının gelişmişliği ve Alman gümrük tarifesi ise üçüncü sırada yer almaktadır (Keynes, 2018: 84).

TABLO 2: Ülkelere Göre Reel GSYH'nin Savaş Zamanı Değişimi: (1914-1918)

	Birleşik Krallık	ABD	Almanya	Avusturya	Rusya	Fransa
1913	100	100	100	100	100	100
1914	92.3	101.0	85.2	83.5	94.5	92.9
1915	94.9	109.1	80.9	77.4	95.5	91.0
1916	108.0	111.5	81.7	76.5	79.8	95.6
1917	105.3	112.5	81.8	74.8	67.7	81.0
1918	114.8	113.2	81.8	73.8	...	63.9

Kaynak: Maddison (1995: 148-51), Rusya hariç Gatrell (2005)

Tablo 2'ye göre, savaşın başlangıcı olan 1914 yılında henüz ABD savaş dışı olduğu için en yüksek Reel GSYH sahip ülke olarak gözükmektedir. Ardından savaşın dahilinde büyük bir etki alanına sahip olan Rusya'nın 1914

yılındaki hem müttefiklerine hem de rakiplerine karşı en yüksek Reel GSYH miktarını taşıdığı açıkça görülmektedir. Ardından; Fransa, Birleşik Krallık, Almanya ve Avusturya gelmektedir.

Birleşik Krallık savaşın başlangıcında görece düşük ekonomik büyüklüğe sahip olmasına rağmen savaş sonunda ekonomik kapasitesini artırmıştır. Tam tersine en büyük rakibi olan Almanya savaşın başında İngiltere'ye kıyasla daha düşük bir Reel GSYH ile başlamış ve aynı seviyenin çok da uzağında olmayan bir noktadan savaşı tamamlamıştır.

Avusturya'nın durumu da Almanya'nın durumuna benzemektedir. Rakiplerine kıyasla daha düşük bir ekonomik kapasiteyle savaşa başlamış ve savaşın yükü rakipleri için bir avantaj teşkil ederken Avusturya için bu dezavantaj olmuş ve Reel GSYH sürekli olarak azalmıştır.

Düşüş trendi içerisindeki iki ülke Rusya ve Fransa'dır. Rusya savaşın ilk yıllarında yüksek ekonomik kapasite sahip olmasına rağmen savaşın ilerleyen dönemlerinde ciddi daralma yaşamıştır. Fransa ise rakiplerine kıyasla savaşa hiç de azımsanmayacak bir Reel GSYH büyüklüğü ile başlamıştır.

Savaşın son yılları haricinde azalsa bile istikrarlı bir surette (azalarak azalan) bir eğilimle Reel GSYH değişim göstermiştir. Savaşın son yılında ise Almanya ile girişilen mücadelenin verdiği yıpranma ile hem rakiplerine hem de müttefiklerine göre en büyük daralmayı yaşamıştır. Bunun için Fransa'nın Almanya tarafından savaş süresince maruz kaldığı ekonomik ve fiziksel yıkım, ülkenin ekonomik kapasitesini önemli ölçüde zayıflatmıştır.

Savaşın finansmanı sorunu tüm devletleri ilgilendiren başlıca öneme sahip bir konudur. Savaş dönemlerinde artan kamu harcamalarının finansmanı çoğu zaman para arzındaki genişleme ve borçlanma yoluyla sağlanmıştır. Savaş dönemlerinde para arzındaki genişleme ve borçlanma politikaları savaş sonrasında özellikle Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık yaratmıştır.

Almanya, 1919 yılında kurulan Weimar Cumhuriyeti döneminde çeşitli düzenlemelerle savaş esnasında basılan paraların yarattığı enflasyonist ortamı ve savaş sonrası tarafından zorla alınan toprakları ile ağır savaş tazminatı baskısı hem enflasyonu hem de iç karışıklıkları beraberinde getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki Kamu harcamalarının seyri ve ardından enflasyonun seyrine baktığımızda göreceklerimiz esasında kendisini başka sorunlarla birleştirerek bir ülkenin büyük ve içinden çıkılmaz bir sorunlar silsilesi ile karşılaştığını göstermektedir.

Savaşın başlangıç yılı olan 1914'te İngiltere'deki ekonomik durum zorlu gözükmektedir. Banka faizlerindeki değişiklik İngiltere Merkez Bankası'nın durumunu zorlaştırmıştır. Personel alımları ve askeri harcamalar ile birlikte artan kamu harcamalarının etkisi yıllar itibariyle 2 ve 3 kat artış göstermiştir. (Kalaycı, 2018: 11).

TABLO 3: Devlet Harcamalarının Milli Gelirdeki Payı: 1913-1918, Ülkeye göre (mevcut fiyatlarla GSYİH'nin yüzdesi)

	Avustralya	Kanada	Fransa	Almanya	Birleşik Krallık	ABD
1913	5.5	7.0	10.0	9.8	8.1	1.8
1914	5.7	10.0	22.3	23.9	12.7	1.9
1915	9.6	13.1	46.4	43.8	33.3	1.9
1916	14.0	16.5	47.2	50.3	37.1	1.5
1917	17.2	15.7	49.9	59.0	37.1	3.2
1918	17.2	16.9	53.5	50.1	35.1	16.6

Kaynak: Obstfeld &Taylor (2003); Mitchell (2003a, 2003b); Fransa Hautcoeur (2005); Almanya Sommariva ve Tullio (1987); ve Birleşik Krallık Feinstein (1972: tablo 2 ve 3) ve (Broadberry, Harrison, 2005: 28)

Tablo 3'e göre savaş başlamadan önce kamu harcamalarının seyrinde en düşük oranın ABD'de olduğu ve en yüksek oranın da Fransa'da olduğu gözlemlenmektedir. Savaşın başlangıç yılı olan 1914 yılından savaşın son yılı olan 1918 yılına kadarki süreçte sadece Avustralya'nın kamu harcamalarının milli gelirine oranla sürekli olarak artan oranda arttığı dikkat çekmektedir.

Geriye kalan ülkelerden hiçbirisinin artan oranda artan bir kamu harcama eğilimi bulunmamaktadır. Kanada'nın ise kamu harcamalarını yakın bir eğilimde tuttuğu gözükmektedir. Fransa'da ise en çarpıcı nokta savaşın ilk yılında savaştan bir önceki yıla göre kamu harcamasının milli gelire oranı neredeyse iki katına çıkmıştır.

İlerleyen süreçlerde de bu oran artma eğilimi göstermiştir. Fransa için söylediklerimizin benzerleri Almanya için de geçerlidir. Birleşik Krallık ise savaşın ilk yılı büyük bir kamu harcaması eğilimine girmiş ancak girilen bu eğilim devam etmiştir ve hükümetin mali programının, savaşın seyri ne olursa olsun değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır.

ABD'nin savaş öncesinde diğer ülkelere kıyasla daha düşük kamu harcaması oranına sahip olduğu gözlemlenmektedir. ABD, savaşa giriş tarihinden sonra sadece bir yıl sonrası için ve son yıl olan 1918'de kamu harcamasını artırmıştır. 1918 yılında yaptığı kamu harcaması 1913-1918 arası dönemdeki kamu harcamasının yapıldığı en büyük yıldır.

TABLO 4: Birinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'da Borç ve Enflasyon

	Borç-GSYH oranı		
	1913	**1920**	**Yıllık Enflasyon (1914-1918)**
Avusturya	63.3%	--	13.5%
Belçika	49.5%	102.7%	25.2%
Fransa	66.3%	185.5%	30.0%
Almanya	42.1%	--	17.9%
Hollanda	61.6%	59.6%	33.1%
Macaristan	--	--	53.7%
İtalya	69.2%	142.3%	36.3%
Birleşik Krallık	25.8%	130.7%	20.6%
Polonya	--	--	66.4%

Kaynak: (Reinhart & Rogoff: 2009), (Lopez, Mitchener, 2018: 40)

Tablo 4'e göre, savaş öncesi dönemden savaştan 2 yıl sonrası süreçte ülkelerin Borç-GSYH oranları Hollanda hariç olmak üzere artış göstermiştir. Özellikle savaşın kilit aktörlerinden olan Birleşik Krallık ve Fransa'nın artışı yüksek bir düzeyde görünmektedir. İtilaf Devletleri safında yer alan İtalya'nın da durumu az önce bahse konu olan devletler ile aynı durumdadır.

Yıllık enflasyon oranlarına baktığımız zaman ise, 1914-1918 yıllarında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'nın artan Borç-GSYH oranlarına binaen yıllık enflasyon oranlarında da yüksek bir artış izlenilmiştir. Savaşın üç büyük aktörü olan; İngiltere, Fransa ve Almanya'nın enflasyon oranlarının diğer ülkelerin bazılarına göre daha az bir artış izlendiği gözlemlenmektedir.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA VE SONRASINDA EKONOMİK DURUM

3.1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Ekonomik Durum

II. Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla birlikte İngiltere ve Fransa'nın da Polonya'nın yanında savaşa katılmasıyla başlamıştır. (Yıldız, 2019: 65).

Savaş esnasındaki sanayi üretiminin en önemli sorunlarının başında ham madde tedariği sorunu öne çıkmaktadır. Bu sorunun çözümünden önce ham maddelerin savaş ekonomisi üzerindeki yerine ve önemine bakmakta fayda vardır.

Savaş için hayati önemde yaklaşık yirmi temel madde bulunmaktadır. Savaşın genel üretimi için kömür, hareket kabiliyeti için petrol, patlayıcılar için pamuk, yün ile demir, ulaşım için kauçuk, genel silahlar ve bütün elektrikli teçhizatlar için bakır, çelik yapımı ve mühimmat için nikel, mühimmat için kurşun, dinamit için gliserin, dumansız barut için selüloz, detantörler için cıva, uçaklar için alüminyum, kimyasal araç-gereçler için platin, çelik yapımı için ve genel olarak metalurji için antimon, manganez, mühimmat ve makine araç gereçleri için asbest, yalıtkan olarak mika, patlayıcılar için asit ve sülfür (Hart, 2019: 31).

Savaşa katılan ülkeler içerisinde ABD'nin ham maddelere erişimi diğer ülkelere göre daha kolaydı. Dünya petrol üretiminin 2/3'ünü, pamuğun ve bakırın yarısını üretmekle birlikte bu ham maddeleri sanayisinde kullanan ABD sadece antimon, nikel, kauçuk kalay ve kısmen de manganez yönünden dışarıya bağımlıydı (Hart, 2019: 31-32).

TABLO 5: ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Savunma Sanayi Üretimi

	1940	**1941**	**1942**	**1943**	**1944**	**1945**
Toplam gemi üretimi		1906	11342	24621	40265	16045
Uçak gemileri		1	1	15	6	7
Uçak gemileri, refakat		2	13	50	38	13
Savaş gemileri		2	4	2	2	
Büyük kruvazörler				4	1	8
Kruvazör ışığı		1	8	7	11	7
Destroyerler		16	81	128	78	74
Destroyer Refakatçi				306	193	6
Denizaltılar		11	34	56	79	37
Çıkarma gemisi		1042	9488	21533	37614	14521
Toplam Uçak Üretimi		6019	19433	47836	85898	46080
Bombardıman uçağı	1191	4115	12627	29355	35003	16140
Savaş uçağı	1685	4416	10769	23988	38873	20977
Lojistik uçağı	290	532	1984	7012	9834	4426
Toplam Tank Üretimi	331	4052	24997	29497	17565	11968

Kaynak: (Gropman, 1996: 98)

Ham madde tedariğinin savaşın üzerinde oynadığı role atfen Tablo 5'e göre ülkelerin gereksinim duyduğu kaynakların cinsleri ve ihtiyaç seviyeleri savaşın dört büyük ülkesine göre tabloyla gösterilmiştir.

TABLO 6: İkinci Dünya Savaşı'na Katılan Ülkelerin Tedarik Bakımından Yetersiz Olduğu Emtia Kaynakları

ABD	ALMANYA	BRİTANYA	RUSYA
Antimon	Pamuk	Antimon	Antimon
Nikel	Kauçuk	Cıva	Nikel
Kauçuk	Kalay	Petrol	Kauçuk
Kalay	Platin	Sülfür	Bakır
Manganez	Cıva	Pamuk	Sülfür
**	Boksit	Yün	**
**	Demir Cevheri	Bakır	**
**	Bakır	Kurşun	**
**	Antimon	Manganez	**
**	Manganez	Kauçuk vd.	**
**	Nikel	**	**
**	Sülfür	**	**
**	Yün	**	**
**	Petrol	**	**

Kaynak: (Hart, 2019: 31-32).

Not: Yazar tarafından paragraf içerisinde düz yazı olarak verilen açıklamalar tarafımızca tablolaştırılmıştır.

Tablo 6'ya göre tüm ülkelerin; Antimon ve kauçuk ham maddelerinde dışa bağımlı olduğu görülmektedir. 1938 yılında, savaştan bir yıl önce dünya genelindeki ülkelerin; nüfusu, GSYİH'i, bölgelerin durumu ve mevcut sınırları ise Tablo 7'de belirtilmiştir.

TABLO 7: Nüfus, GSYH, Bölge (Alan), Müttefik ve Mihver Güçlerinin İmparatorluk Çağdaş Sınırları İçerisindeki Durumu (1938)

	Nüfus	Toplam Bölge (Alan)	Bölge, km kare 100 kişi başına	GSYİH, 1990 yılı, ABD Doları fiyatlarıyla	Kişi başına düşen gelir ($ cinsinden)
MÜTTEFİK KUVVETLER					
Birleşik Krallık	47.5	245	5	284.2	5983
Fransa	42.0	551	13	185.6	4424
Birleşik Krallık Dominyonları	30.0	19185	639	114.6	3817
Çekoslovakya	10.5	140	13	30.3	2882
Polonya	35.1	389	11	76.6	2182
Fransız Kolonileri	70.9	12099	171	48.5	684
Birleşik Krallık Kolonileri	453.8	14994	33	284.5	627
MÜTTEFİK KUVVETLER TOPLAMI (SADECE FRANSA VE BİRLEŞİK KRALLIK)	89.5	796	9	469.8	5252
MİHVER KUVETLER					
Almanya	68.6	470	7	351.4	5126
Avusturya	6.8	84	12	24.2	3583
İtalya	43.4	310	7	140.8	3244
Japonya	71.9	382	5	169.4	2356
Japon Kolonileri	59.8	1602	27	62.9	1052
İtalyan Kolonileri	8.5	3488	412	2.6	304
MİHVER KUVVETLERİ TOPLAMI (KOLONİLER DE DAHİL TAMAMI)	258.9	6336	24	751.3	3598

SADECE ALMANYA, AVUSTURYA, İTALYA VE JAPONYA	190.6	1246	7	658.8	3598
ÇİN (MANÇURYA HARİÇ)	411.7	9800	24	320.5	778
MÜTTEFİKLER/MİHVER (SADECE BÜYÜK KUVVETLER)	2.7	7.5	2.8	1.4	0.5
	0.5	0.6	1.4	0.7	1.5
ÇİN/ JAPON İMPARATORLUĞU	3.1	4.9	1.6	1.4	0.4

Kaynak: Nüfus: Maddison (1995), (Harrison, 1998: 1-42)

Tablo 7'ye göre, ülkeler hakimiyet alanları etrafında kümelenirken Müttefik kuvvetleri nüfus olarak (Dominyonlar, koloniler hariç) en yüksek nüfus sırasıyla; İngiltere, Fransa, Polonya ve Çekoslovakya şeklinde sıralanıyor.

Mihver kuvvetlerinde ise nüfus; Japonya, Almanya, İtalya ve Avusturya şeklindedir. Hakimiyet alanlarına baktığımızda ise (Dominyonlar ve koloniler hariç) Müttefik kuvvetlerin en büyükten en küçüğe doğru; Fransa, Polonya, İngiltere ve Çekoslovakya şeklinde sıralanıyor.

Koloniler ve Dominyonları toplam alan kategorisinde saymamamızın temel gerekçesi ise tabloda yer alan ülkelerin anavatanları dahilinde meydana gelen çatışma alanlarının ve etki sahasının o ülkenin nihai merkezine olan yakınlığı dolayısıyla tarafımızdan gerekçelendirilmiştir.

Mihver kuvvetlerinde ise büyükten küçüğe olacak şekilde; Almanya, Japonya, İtalya ve Avusturya şeklindedir. Kilometre kare başına 100 kişinin oranı ise büyükten küçüğe olmak üzere Müttefik kuvvetleri (dominyonlar ve koloniler hariç); Fransa, Çekoslovakya, Polonya, İngiltere ve Mihver kuvvetleri ise; Avusturya, Almanya, İtalya ve Japonya şeklinde sıralanabilir.

3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Ekonomik Durum

İkinci Dünya Savaşı 2 Eylül 1945 tarihinde sona ermiştir. Bu tarihten sonra dünya üzerinde çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin başında ise ülkelerin yıkımı, yıkım içerisindeki ülkelerin

yeniden inşa süreci ve bu sürecin baş mimarı olacak yeni ulus-üstü kurum ve kuruluşların ortaya çıkışı şeklinde söyleyebiliriz. Savaşın yarattığı yıkımın boyutları tüm Kıta Avrupası'nı zor bir duruma sokmuştur. Yeniden inşa sürecinde kurulan önemli ulus-üstü kurumların başında İkinci Dünya Savaşı devam ederken temelleri atılan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu bulunmaktadır.

Bahse konu olan bu iki kurumun önemi, savaş esnasında atılan temellerinin varlık sebebine dayanmaktadır. Dünya savaşının yarattığı yıkım, yıkımın ardından gelecek belirsizlik ortamı ve yeni aşırı siyasi ve politik yaklaşımların önüne geçebilmek bu kurumların temelini atanların başlıca savları arasındadır. Nasıl ki Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya Versay Barış Antlaşması ile dikte ettirilen savaş yükümlülüklerinin ters tepip bir başka Dünya Savaşı'na yol açmasına engel olunamadıysa da İkinci Dünya Savaşı belirli oranlarda savaşın aktörlerinin mağlup olacak ülkelerin idari ve siyasi erkanlarına yaklaşımını değiştirdiğini göstermektedir.

TABLO 8: Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı Dönemlerinde Kişi Başına Düşen GSYH ($)

Birinci Dünya Savaşı Dönemi	**ABD**	**ALMANYA**	**BİRLEŞİK KRALLIK**	**FRANSA**
1914	9096	4876	8131	5158
1915	9164	4621	8639	5177
1916	10222	4678	8702	5520
1917	9769	4705	8665	4748
1918	10471	4755	8630	3819
İkinci Dünya Savaşı Dönemi				
1939	11171	8617	9982	7640
1940	12005	8612	10928	6443
1941	13553	9103	11926	5274
1942	14870	9149	12176	4752
1943	16050	9389	12344	4559
1944	16999	9689	11803	3861
1945	16478	7195	11247	4101

Kaynak: (Maddison: 2003)

Tablo 8'e göre, Birinci Dünya Savaşı esnasında ABD ve Birleşik Krallık'ın Kişi Başına Düşen GSYH miktarı artış gösterirken bu durum Almanya ve Fransa için azalış şeklinde gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde ise Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi ABD ve Birleşik Krallık'ın Kişi Başına Düşen GSYH miktarı artış gösterirken; bu durum Almanya ve Fransa için azalış şeklinde gerçekleşmiştir.

Tablolardan da anlaşıldığı üzere İkinci Dünya savaşının kazananlarından olan ABD en dramatik verilere sahip ülke konumundadır. Bu nedenle ABD örneğini dikkate alarak kişi başına düşen GSYH miktarı ile savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde 1941-1945 dönemine ait kişi başına düşen GSYH verileri ile uçak, tank ve gemi üretim verileri esas alınmıştır.

Şekil 1: ABD'nin İkinci Dünya Savaşı Esnasındaki Kişi Başına Düşen GSYH Miktarıyla Uçak, Tank ve Gemi Üretimi Arasındaki Korelasyon

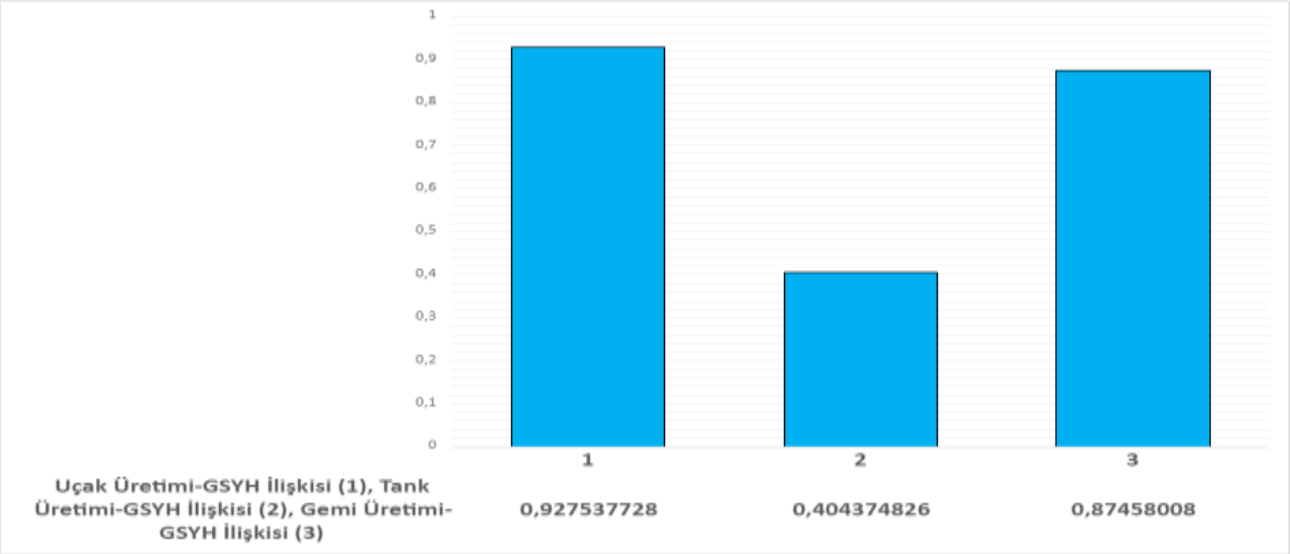

Kaynak: GSYH miktarı verileri Angus Maddison Database'den, ABD savunma sanayi üretim verileri Gropman'dan (1996: 98) alınmış olup; korelasyon analizi ve şekil tarafımızca oluşturulmuştur.

Bununla birlikte çalışmada gerçekleştirilen korelasyon analizinin sınırlılıkları da bulunmaktadır. Analiz yalnızca 1941-1945 dönemine ait verilerle gerçekleştirildiğinden örneklem büyüklüğü sınırlıdır. Bu nedenle elde edilen bulgular nedensellik ilişkisi ortaya koymaktan ziyade, savaş döneminde ekonomik kapasite ile savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkinin yönü hakkında genel bir değerlendirme sunmaktadır. Daha kapsamlı ekonometrik analizlerin farklı ülke grupları ve daha geniş zaman aralıklarıyla ele alınması literatür açısından önemli katkılar sağlayabilir. Şekil 1'e göre ABD'nin kişi başına düşen GSYH miktarı ile uçak ve gemi üretimi arasında yüksek düzeyde pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu durum savaş sürecinde artan ekonomik kapasitenin savunma sanayi üretimine doğrudan yansıdığını göstermektedir. Tank üretimi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişkinin ise diğer üretim kalemlerine kıyasla daha düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sürecinde ekonomik kapasite, sanayi üretimi ve savunma sanayi arasındaki ilişkinin savaş ekonomisinin temel dinamiklerinden biri olduğunu ortaya koyması açısından iyi bir örnektir.

4. BRETTON WOODS VE EKONOMİK ETKİLERİ

1944 yılında Bretton Woods antlaşmasıyla ortaya iki yeni kurum çıkmıştır. Bunlar, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'dır. Bu iki kurumun temel önemi savaş sonrası dönemde ülkelerin hem ulusal hem de uluslararası arenada ortaya çıkabilecek iktisadi sorunların önüne geçebilmektir. Bretton Woods ile birlikte ödemeler dengesi fazlası veren ülkeler bu fazla kısmı dolar cinsiyle tutmaktaydı. Böylece ABD Hazine bonolarına yapılan

yatırımlarla faiz kazancı sağlıyorlardı. Uygun görmeleri halinde ise onsunu 35 dolar fiyatından altına çevirebilmekteydiler (Akbay, 2011: 4).

Bu durumun sonucu olarak ülkeler parasal genişlemeye gerektiği şekliyle gidemediler. Bunun sonucunda da parasal sorunlar baş gösterdi. Bu sorunların en önemlilerinin başında 1973 Petrol Krizi gelmektedir. Bu kriz esnasında ülkeler artık Altın Standardı'nın kaldırıldığını kabul etti. Dünyada karşılıksız para basılmasına müteakip enflasyon artışı meydana geldi. Artan enflasyonu durdurmak için de ülkeler faiz oranlarında artışa gitti bu da küresel finans sistemini durgunluğa sevk etti.

IMF temel olarak parasal yardımlar ile gelişmekte olan ülkelere fon sağlamıştır. Bu fonların aktarımı hususunda ise ülkelerin ödemeler dengesi açığı sorunları ile mücadele için yardımcı olmuştur. Ardından IMF serbest piyasa ekonomisi ile ilişkili olması için dış ticaret üzerinde de çeşitli işlevlere de sahip olmuştur (Özkaya, 2009: 104-105).

Serbest piyasa ekonomisi küreselleşme döneminde ortaya çıkan eşitsizliklerle dünya çapında çeşitli sorunlar yaratmıştır. Bunun sebepleri ise; ekonomik ve sosyal dengesizliklerde etkinlik ve etkinlik dışılık arasındaki ikili ilişkiyi piyasa ekonomisinin düzeltebileceğine dair olan inanç belirliyordu (Kissinger, 1998: 64-133).

Kissinger düşüncelerini aynı şekilde şöyle devam ettirmektedir; IMF'yi değiştirmek gereklidir. Onu başlangıçta olduğu gibi yönlendiren, görüş veren ve yargılarıyla sorun çözen bir kuruluş haline getirmek gerekir. Bunun için IMF'yi küçük fonlar ve kısa vadeli fonlarla desteklemek yeterlidir. Çünkü bugün olduğu gibi IMF'ye milyarlarca dolar borç vermekle, onu kazanamayacağı bir kumara yöneltmiş ve daha büyük borçlarla batağa sürüklemiş oluruz (Kissinger, 1998: 68-137). Bretton Woods sistemi savaş sonrası dönemde uluslararası ekonomik istikrarın sağlanması ve küresel ticaretin yeniden yapılandırılması açısından önemli rol oynamıştır.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dönemlerinde savaş ekonomisi uygulamaları, kamu harcamaları, savunma sanayi üretimi ve ekonomik performans göstergeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, modern savaşların yalnızca askeri kapasiteyle değil; ekonomik organizasyon gücü, sanayi üretim kapasitesi, ham madde erişimi ve kamu kaynaklarının etkin mobilizasyonuyla da doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, Clausewitz'in savaşın yalnızca askeri değil aynı zamanda ekonomik ve siyasal kapasiteyle de bağlantılı olduğu yönündeki yaklaşımıyla uyumludur.

Çalışmanın bulguları, savaş dönemlerinde kamu harcamalarının belirgin biçimde arttığını ve devletlerin ekonomik kaynaklarını büyük ölçüde savunma sanayi üretimine yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık gibi savaşın temel aktörleri konumundaki ülkelerde kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payının ciddi düzeyde yükseldiği görülmektedir. Bu durum, savaş dönemlerinde devlet müdahalesinin arttığını ve ekonomik kaynak tahsisinin piyasa mekanizmasından ziyade savaşın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular bu yönüyle "Military Keynesianism" yaklaşımını destekler niteliktedir. Savunma harcamalarının toplam talep, üretim kapasitesi ve istihdam üzerindeki genişletici etkileri özellikle savaş ekonomilerinde daha belirgin hale gelmektedir.

Bununla birlikte çalışma, savaş ekonomilerinin yalnızca kısa dönemli üretim artışları yaratmadığını; aynı zamanda uzun dönemli ekonomik kırılganlıklar oluşturabildiğini de göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinde gözlemlenen yüksek borç yükü ve enflasyon oranları savaş finansmanının sürdürülebilirliği konusunda önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle Almanya örneğinde savaşın finansmanında para arzındaki genişleme ve borçlanma politikalarının hiper enflasyonist baskılar oluşturduğu görülmektedir. Bu durum savaş ekonomilerinin kısa vadede üretim kapasitesini artırabilmesine rağmen, uzun vadede mali istikrarsızlık ve ekonomik kırılganlık yaratabileceğini göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde ise ekonomik performans üzerinde belirleyici olan temel unsurun yalnızca askeri kapasite değil; ham madde erişimi, sanayi organizasyonu ve üretim kapasitesi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ABD'nin petrol, bakır, pamuk ve çelik gibi stratejik kaynaklara erişim avantajı ile yüksek üretim kapasitesi, savaş sürecindeki ekonomik ve askeri üstünlüğünü destekleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Buna paralel olarak ABD'nin savaş döneminde uçak, gemi ve tank üretiminde ulaştığı yüksek kapasite, savaş ekonomisinin endüstriyel üretim gücüyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen korelasyon analizi de ekonomik kapasite ile savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir. ABD örneğinde kişi başına düşen GSYH ile uçak ve gemi üretimi arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki bulunması, savaş dönemlerinde ekonomik büyüklüğün savunma sanayi kapasitesine doğrudan yansıdığını göstermektedir. Bununla birlikte analizde kullanılan zaman aralığının sınırlı olması nedeniyle elde edilen sonuçların nedensellik ilişkisi ortaya koymaktan ziyade yönsel değerlendirme sunduğu dikkate alınmalıdır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda daha geniş ülke örneklemleri ve uzun dönemli veri setleriyle ekonometrik analizlerin gerçekleştirilmesi literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise savaşların yalnızca savaş dönemini değil; savaş sonrasında kurulan uluslararası ekonomik sistemi de dönüştürdüğüdür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Bretton Woods sistemi, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar savaş sonrası ekonomik istikrarın yeniden tesis

edilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu durum dünya savaşlarının yalnızca askeri ve siyasi sonuçlar doğurmadığını; aynı zamanda küresel ekonomik düzenin yeniden yapılandırılmasında belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç olarak çalışmanın bulguları, savaş ekonomilerinde ekonomik kapasite, kamu harcamaları, ham madde erişimi ve savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkinin savaşın sonucu üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yüksek sanayi üretim kapasitesine ve güçlü ekonomik organizasyona sahip devletlerin savaş sürecinde daha avantajlı konuma geldiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, savaş ekonomisi literatürüne tarihsel karşılaştırmalı perspektiften katkı sunmakta ve ekonomik kapasite ile savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkinin savaşların ekonomik sonuçları açısından merkezi bir role sahip olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ekonomik etkileri; savaş ekonomisi uygulamaları, kamu harcamaları, savunma sanayi üretimi ve ekonomik göstergeler çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan analizler, savaş dönemlerinde kamu harcamalarının ve savunma sanayi üretiminin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Özellikle sanayi üretim kapasitesi yüksek devletlerin savaş sürecinde ekonomik ve askeri açıdan daha avantajlı konuma geldiği görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Avrupa ekonomilerinde ciddi daralmalar meydana gelirken, savaş finansmanının büyük ölçüde borçlanma ve para arzındaki genişleme yoluyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum savaş sonrası dönemde yüksek enflasyon ve borç yükü gibi ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde ise ham madde kaynakları, savunma sanayi üretimi ve ekonomik organizasyon kapasitesi savaşın temel belirleyici unsurları arasında yer almıştır.

Çalışmada ayrıca savaş sonrası dönemde Bretton Woods sistemi ile birlikte IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kurumların ortaya çıktığı ve küresel ekonomik sistemin yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Sonuç olarak dünya savaşlarının yalnızca askeri ve siyasi değil; aynı zamanda ekonomik sistemin dönüşümü açısından da önemli etkiler meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nı yalnızca askeri ve siyasi sonuçlar üzerinden değil; savunma sanayi üretimi, kamu harcamaları ve ekonomik performans ilişkisi çerçevesinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmesidir. Bu yönüyle çalışma, savaş ekonomisi literatüründe ekonomik kapasite ile savunma sanayi üretimi arasındaki ilişkiye tarihsel perspektiften katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbay, O. S. (2011). *Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme*. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Metinleri, 06/2011.

Bonaparte, N. (2003). *Savaş ve Strateji İle İlgili Görüşlerim* (E. Gündüz, Çev.). Q-Matris Yayınları.

Clausewitz, C. V. (2017). *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*. Çev. Gökhan Aydın Doruk Yayıncılık.

Clausewitz, C. V. (2018). *Savaş Üzerine*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Feinstein, C. H. (1972). *National Income, Expenditure, and Output of the United Kingdom, 1855-1965*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gatrell, P. (2005). *Russia's First World War: A Social and Economic History*. Pearson Longman.

Gropman, A. L. (1996). *Mobilizing U.S. Industry in World War II: Myth and Reality*. Washington DC: Institute for National Strategic Studies, National Defense University.

Harrison, M. (1998). *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*. Cambridge University Press, 1-42.

Hart, B. H. (2018). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hart, B. H. (2019). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hautcoeur, P. C. (2005). "Was the Great War a Watershed? The Economics of World War I in France". In S. N. Broadberry & M. Harrison (Ed.), *The Economics of World War I*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kalaycı, İ. (2018). "Sona Erişinin 100. Yılında I. Dünya Savaşı'nın Ekonomik Cephesine Dair Bir İnceleme". *Avrasya Etüdleri*, 54, 179-210.

Keynes, J. M. (2018). *Versay Sulhu'nun Netayic-i İktisadiyesi (Versay Barışı'nın İktisadi Sonuçları)*. İstanbul: Islık Yayınları.

Kissinger, H. (1998). "Le F.M.I. fait plus de mal que de bien". *Le Monde*, Mülkiye, Cilt XXIV, Sayı 222.

Lopez, J. A., & Mitchener, K. J. (2018). *Uncertainty and Hyperinflation: European Inflation Dynamics after World War I*. Federal Reserve Bank of San Francisco & Santa Clara University.

Maddison, A. (1995). *Monitoring the World Economy 1820-1992*. Paris: OECD.

Maddison, A. (2003). *The World Economy: Historical Statistics*. Paris: OECD.

Mitchell, B. (2003a). *International Historical Statistics: Europe, 1750-2000* (5th ed.). Basingstoke: Palgrave.

Mitchell, B. (2003b). *International Historical Statistics: The Americas, 1750-2000* (5th ed.). Basingstoke: Palgrave.

Obstfeld, M., & Taylor, A. M. (2003). "Sovereign Risk, Credibility, and the Gold Standard: 1870-1913 versus 1925-31". *Economic Journal*, 113(487), 241-275.

Özkaya, H. Ö. (2009). "IMF'nin Değişen Rolü: Bretton Woods'tan Günümüze". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 102-117.

Reinhart, C. M., & Rogoff, K. (2009). *This Time is Different*. Princeton: Princeton University Press.

Sommariva, A., & Tullio, G. (1987). *German Macroeconomic History, 1880-1979: A Study of the Effects of Economic Policy on Inflation, Currency Depreciation, and Growth*. Basingstoke: Macmillan.

Yıldız, Ö. Y. (2019). "II. Dünya Savaşı'na Genel Bir Bakış". *Journal of International Management and Social Researches*, 12, 65.

PARAMETRİK SİGORTALAR VE TÜRK SİGORTA HUKUKUNDA UYGULANABİLİRLİĞİ

Dr. Öğretim Üyesi, Serdar DEMİRCİ

Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Ticaret Hukuku

serdardemirci@karatekin.edu.tr; ORCID: 0000-0001-6450-9824

Özet

İklim değişikliği, doğal afetlerin artan yıkıcılığı, tarımsal üretimin iklim koşullarına bağımlılığı ve işletmelerin fiziksel hasar bulunmasa dahi ekonomik kayba uğrayabilmesi, sigorta hukukunda klasik hasar tasfiye süreçlerinin sınırlarını daha görünür hâle getirmiştir. Özellikle deprem, sel, kuraklık, aşırı sıcaklık, don, enerji üretim sapması ve faaliyet kesintisi gibi risklerde zararın belirlenmesi uzun sürebilmekte; tazminata geç ulaşılması, sigorta korumasından beklenen ekonomik işlevi zayıflatabilmektedir. Parametrik sigorta, anılan ihtiyaç alanında, rizikonun ekonomik etkisini objektif ve ölçülebilir göstergeler üzerinden temsil eden; ödeme borcunu önceden belirlenmiş bir eşik değerin gerçekleşmesine bağlayan tamamlayıcı bir sigorta tekniği olarak öne çıkmaktadır.

Parametrik sigortanın Türk sigorta hukuku bakımından önemi, yalnızca hızlı ödeme sağlamasından değil, klasik zarar sigortası ilkeleriyle kurduğu gerilimli ilişkiden kaynaklanmaktadır. Sigortalanabilir menfaat, riziko, tazmin ilkesi, zenginleşme yasağı, takseli sigorta, yeni değer sigortası, baz risk ve sigortacılık faaliyetine ilişkin denetim hukuku kuralları, parametrik teminatların geçerliliği bakımından birlikte değerlendirilmelidir. Parametre ile sigorta ettirenin para ile ölçülebilir ve meşru menfaati arasında makul bir bağ kurulabildiği ölçüde, söz konusu yapı zarar sigortaları içinde özel ödeme mekanizmasına sahip bir teminat modeli olarak kabul edilebilir. Buna karşılık menfaat unsurundan kopan ve yalnızca dışsal olayın gerçekleşmesine dayanan ödeme vaatleri, sigorta sözleşmesi niteliğini tartışmalı hâle getirir.

Türk uygulaması bakımından DASK ve TARSİM, parametrik sigortaların gelişebileceği başlıca alanlar arasında yer almaktadır. Deprem bakımından hızlı likidite sağlayan tamamlayıcı teminatlar; tarım bakımından ise bölgesel verim, yağış, sıcaklık ve kuraklık göstergelerine dayalı endeks teminatları özel önem taşımaktadır. Modelin sağlıklı gelişimi, bağımsız veri altyapısı, açık poliçe kurgusu, baz riskin anlaşılır biçimde açıklanması ve sigorta ettirenin etkin şekilde aydınlatılmasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Parametrik sigorta, gösterge temelli sigorta, baz risk, sigortalanabilir menfaat, zenginleşme yasağı.

PARAMETRIC INSURANCE AND ITS APPLICABILITY UNDER TURKISH INSURANCE LAW

Assistant Professor Dr. Serdar DEMİRCİ
Çankırı Karatekin University, Faculty of Law, Department of Commercial Law
serdardemirci@karatekin.edu.tr; ORCID: 0000-0001-6450-9824

Abstract

Climate change, the increasing destructive impact of natural disasters, the dependence of agricultural production on climatic conditions, and the possibility that businesses may suffer economic losses even in the absence of physical damage have made the limits of traditional claims adjustment processes in insurance law more visible. Particularly in risks such as earthquakes, floods, droughts, extreme heat, frost, deviations in energy production, and business interruption, the determination of loss may take considerable time. Delayed access to indemnity may weaken the economic function expected from insurance protection. Within this context, parametric insurance stands out as a complementary insurance technique that represents the economic impact of risk through objective and measurable indicators and links the insurer's payment obligation to the occurrence of a predetermined threshold value.

The significance of parametric insurance under Turkish insurance law arises not merely from its capacity to provide rapid payment, but also from its complex relationship with the classical principles of indemnity insurance. Insurable interest, risk, the principle of indemnity, the prohibition of enrichment, agreed value insurance, new value insurance, basis risk, and supervisory rules governing insurance activities must be evaluated together in determining the legal validity of parametric covers. Where a reasonable connection can be established between the parameter and the policyholder's lawful and economically measurable interest, this structure may be regarded as a coverage model with a special payment mechanism within the framework of indemnity insurance. By contrast, payment promises detached from the element of interest and based solely on the occurrence of an external event render the insurance contract character of the arrangement legally questionable.

In terms of Turkish practice, DASK and TARSİM constitute two principal areas in which parametric insurance may develop. In the field of earthquake insurance, complementary covers providing rapid liquidity are of particular importance, whereas in agricultural insurance, index-based covers relying on indicators such as regional yield, rainfall, temperature, and drought come to the fore. The sound development of this model depends on an independent data infrastructure, clear policy wording, an intelligible explanation of basis risk, and effective pre-contractual information provided to the policyholder.

Keywords: Parametric insurance, index-based insurance, basis risk, insurable interest, prohibition of enrichment.

GİRİŞ

Sigorta hukuku, rizikonun ekonomik sonuçlarını bireysel malvarlığı üzerinde bırakmayan, söz konusu sonuçları prim karşılığında daha geniş bir risk topluluğu içinde dağıtan kurumsal bir koruma mekanizması üzerine kuruludur. Sigortanın amacı, rizikonun gerçekleşmesini engellemek değil; gerçekleşen rizikonun doğurduğu ekonomik yükü sigorta tekniği içinde taşınabilir hâle getirmektir. Bu nedenle sigorta sözleşmesi yalnız özel hukuk alanında kurulan bir borç ilişkisi olarak değil; güven, risk paylaşımı, teknik denge ve piyasa gözetimi unsurlarını aynı zeminde buluşturan karma nitelikli bir hukuki yapı olarak ele alınmalıdır. Türk sigorta hukuku öğretisinde sigortanın güvence sağlama, ekonomik ihtiyacı karşılama ve rizikoyu topluluk içinde dağıtma fonksiyonları özellikle vurgulanmaktadır (Arseven, 1991, s. 4; Ayhan et al., 2023, s. 1; Çeker, 2023, s. 1; Kaya & Kahya, 2017, s. 1; Kayıhan & Günergök, 2021, s. 4; Kender, 2021, s. 1; Özdamar & Doğan, 2020, s. 17; Yazıcıoğlu & Şeker Öğüz, 2022, s. 1).

Geleneksel zarar sigortası modeli, sigorta ettirenin para ile ölçülebilir menfaatinde meydana gelen gerçek zararın belirlenmesi ve sigorta bedeli sınırında giderilmesi esasına dayanır. Bu yapı, tazmin ilkesi ve zenginleşme yasağı ile yakından bağlantılıdır. Sigortacı, rizikonun gerçekleşmiş olmasını tek başına yeterli görmez; teminat altına alınan menfaatte zarar doğup doğmadığını, doğmuşsa miktarını ve zararla riziko arasındaki illiyet bağını değerlendirir. Anılan işleyiş sigorta hukukunun klasik mantığı bakımından tutarlı olmakla birlikte, doğal afetler, iklim kaynaklı zararlar, tarımsal üretim kayıpları, iş durması ve büyük ölçekli katastrofik risklerde tazminata erişimi geciktirebilir. Özellikle zararın yaygın, çok merkezli ve teknik olarak belirlenmesinin güç olduğu hâllerde, klasik hasar tasfiyesi sigortadan beklenen koruma fonksiyonunu zayıflatabilmektedir (Oyal, 2024, ss. 135–136; Özdamar & Doğan, 2020, s. 79; Ünan, 2016a, s. 16; Yazıcıoğlu & Şeker Öğüz, 2022, s. 84).

Parametrik sigorta, anılan gerilim alanında gelişen özel bir risk transfer tekniğidir. Modelde sigortacının ödeme borcu, fiilî zararın klasik eksper incelemesiyle hesaplanmasına değil; sözleşmede önceden belirlenen, objektif, ölçülebilir ve tarafların müdahalesine kapalı bir göstergenin kararlaştırılan eşik değere ulaşmasına bağlanır. Deprem büyüklüğü, yer ivmesi, rüzgâr hızı, yağış miktarı, sıcaklık seviyesi, don günü sayısı, su seviyesi, uçuş rötarı süresi veya bölgesel verim endeksi gibi göstergeler, rizikonun ekonomik etkisini temsil eden tetikleyici değer olarak kullanılabilir. Bu yönüyle parametrik sigorta, zararı tamamen dışlayan soyut bir ödeme vaadi değil; zararı doğurması kuvvetle muhtemel olayı önceden ölçülebilir hâle getirerek sigorta tazminatına hızlı erişim sağlayan sözleşmesel bir mekanizmadır (Lin & Kwon, 2020, ss. 122–123; Margan, 2021, s. 31; Oyal, 2024, ss. 140–145).

Bu bağlamda çalışmamızda da temel olarak parametrik sigortanın TTK m. 1401 anlamında sigorta sözleşmesi olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği meselesi incelenecektir. Parametrik tetikleyici yalnız sigorta sözleşmelerinde değil; afet tahvilleri, türev işlemler, alternatif risk transfer araçları ve sermaye piyasası ürünlerinde de kullanılabilir. Dolayısıyla bir sözleşmenin "parametrik" olması, onun kendiliğinden sigorta sözleşmesi olduğu sonucunu doğurmaz. Hukuki nitelendirme, ödeme mekanizmasından ziyade sigorta ettirenin para ile ölçülebilir ve meşru menfaatinin bir rizikoya karşı korunup korunmadığına, sigortacının ilgili rizikonun ekonomik sonuçlarını üstlenip üstlenmediğine ve sözleşmenin teminat sağlama işlevi taşıyıp taşımadığına göre yapılmalıdır (Oyal, 2024, ss. 150–154).

Parametrik sigorta Türk hukuku bakımından ayrıca denetim hukuku boyutu taşıyan bir meseledir. Sigorta sözleşmesi niteliğindeki parametrik ürünün Türkiye'de ancak sigortacılık ruhsatına sahip sigorta şirketleri tarafından sunulması mümkündür. Buna karşılık sigortalanabilir menfaatle bağlantısı kurulmayan, yalnızca dışsal bir olayın gerçekleşmesine bağlı soyut ödeme taahhütlerinin sigorta adı altında sunulması hem özel hukuk hem de kamu hukuku bakımından sorun doğurur. Bu nedenle parametrik sigortanın uygulanabilirliği, yalnız sözleşme özgürlüğü çerçevesinde değil; ruhsat, faaliyet sınırı, ürün denetimi, aydınlatma yükümlülüğü, veri kaynağının güvenilirliği ve sigorta ettirenin korunması ilkeleriyle birlikte değerlendirilmelidir (Oyal, 2024, ss. 151–153).

Parametrik sigorta, klasik zarar sigortasına alternatif veya onu bütünüyle ikame eden bağımsız bir sigorta türü olmaktan ziyade, zarar sigortaları içinde özel ödeme mekanizmasına sahip tamamlayıcı bir teminat modelidir. Bu noktada inceleme, parametrik sigortanın kavramsal yapısını, klasik tazminat sigortasından ayrılan yönlerini, baz risk sorununu, uluslararası uygulama alanlarını ve Türk sigorta hukuku bakımından geçerlilik koşullarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özellikle sigortalanabilir menfaat, tazmin ilkesi, zenginleşme yasağı, takseli sigorta, yeni değer sigortası, sigortacılık faaliyeti, DASK ve TARSİM uygulamaları üzerinden yapılacak değerlendirme, parametrik sigortanın Türk hukukunda hangi sınırlar içinde kabul edilebilir olduğunu belirlemeye yöneliktir (Demirci, 2023, ss. 31–32; Oyal, 2024, ss. 168–175).

1. PARAMETRİK SİGORTA KAVRAMI VE TERMİNOLOJİ

Parametrik sigorta kavramının doğru konumlandırılabilmesi için öncelikle sigorta sözleşmesinin genel işlevinden hareket etmek gerekir. Sigorta, tehlikenin gerçekleşmesi hâlinde ortaya çıkabilecek ekonomik ihtiyacın giderilmesini sağlayan ve riskin bireysel düzeyde taşınmasını önleyen bir güvence kurumudur. Modern sigorta hukukunda prim, riziko, sigortalanabilir menfaat, sigortacı ve sigorta ettiren unsurları, sözleşmenin hukuki kimliğini belirleyen temel yapı taşlarıdır. Dolayısıyla parametrik sigorta, yalnız teknik ödeme yöntemi üzerinden

değil, bu unsurlarla kurduğu ilişki çerçevesinde tanımlanmalıdır (Ayhan et al., 2023, s. 1; Çeker, 2023, s. 1; Kender, 2021, s. 1; Özdamar & Doğan, 2020, s. 17; Yazıcıoğlu & Şeker Öğüz, 2022, s. 1).

Parametrik sigorta sözleşmesi, belirli bir prim karşılığında, tarafların etkileyemeyeceği ve objektif olarak ölçülebilen bir göstergenin önceden belirlenen eşiğe ulaşması hâlinde sigorta ettirene kararlaştırılan tutarın ödenmesini öngören sözleşmedir. Hava sıcaklığı, yağış miktarı, rüzgâr hızı, deprem büyüklüğü, uçuş rötarı süresi veya belirli bir bölgede ortalama mahsul verimi gibi değerler tetikleyici gösterge olarak kullanılabilmektedir. Ödeme borcunun klasik zarar tespitine değil, rizikoyu temsil eden göstergeye bağlanması, parametrik sigortanın ayırt edici niteliğini oluşturur (Margan, 2021, s. 31; Oyal, 2024, ss. 140–143).

Parametrik sigorta terminolojisinde parametre veya endeks, zararı doğurabilecek olayın şiddetini, yoğunluğunu veya ekonomik etkisini temsil eden objektif göstergedir. Tetikleyici, anılan göstergenin sigortacının ödeme borcunu doğuracak eşik değere ulaşmasını ifade eder. Eşik değer, hangi seviyenin aşılması veya hangi seviyenin altına düşülmesi hâlinde ödeme yapılacağını gösterirken; ödeme formülü, tetikleyici gerçekleştiğinde sigorta ettirene hangi tutarın, hangi oranla veya hangi kademeye göre ödeneceğini belirler. Uluslararası literatürde saf parametrik sigorta, toplam zarar endeksine dayalı sigorta ve parametrik endeks sigortası gibi farklı modellerin geliştirilmiş olması, parametrik yapının tek tip ödeme mekanizmasıyla sınırlı olmadığını göstermektedir (Lin & Kwon, 2020, ss. 126–128).

Bu bağlamda indemnity insurance, klasik tazminat sigortasını ifade eder. Bu modelde sigortacının ödeme borcu, sigorta ettirenin gerçek zararının tespitine bağlıdır ve amaç sigorta ettireni zarardan önceki ekonomik durumuna mümkün olduğunca yaklaştırmaktır. Non-indemnity insurance ise ödemenin fiilî zarar miktarıyla birebir bağlantılı olmadığı, önceden belirlenmiş tutar veya formül üzerinden ödeme yapılan sigorta yapılarını ifade eder. Parametrik sigorta, gerçek zarar tespitine dayanmaması nedeniyle non-indemnity sigorta mantığına yaklaşsa da zarardan kopuk bir kazanç mekanizması olarak görülmemelidir. Seçilen parametre, sigorta ettirenin ekonomik menfaatini zarara uğratması beklenen rizikoyla makul bağlantı kurmalıdır (Lin & Kwon, 2020, s. 123; Oyal, 2024, ss. 143–145).

Terminolojik belirsizlik, parametrik sigortanın hukuki nitelendirilmesini de etkiler. “Parametrik” ifadesi aktüeryal modelleme literatüründe hayat dağılımları veya prim hesaplama modelleri bağlamında da kullanılabilmektedir. Buna karşılık bu çalışmada incelenen anlamıyla parametrik sigorta, yalnız istatistiksel modelleme tekniğini değil, sigortacının ödeme borcunu objektif bir tetikleyiciye bağlayan sözleşmesel yapıyı ifade eder. Dolayısıyla kavram, “parametrik model” veya “parametrik dağılım” gibi aktüeryal tekniklerden ayrıştırılmalı; sigorta sözleşmesinin ödeme mekanizmasına ilişkin özel bir kategori olarak değerlendirilmelidir (Dahan et al., 2004, ss. 431–434).

Bahse konu ayrımın korunması önemlidir. Zira aynı gösterge mantığı sermaye piyasası ürünlerinde, afet tahvillerinde, türev sözleşmelerde veya alternatif risk transfer araçlarında da kullanılabilir. Sigorta sözleşmesini anılan yapılardan ayıran husus, sigorta ettirenin para ile ölçülebilir ve meşru menfaatinin riziko karşısında korunmasıdır. Bu nedenle parametrik sigorta bakımından yalnız tetikleyici değerin varlığı değil, tetikleyici ile sigortalanan menfaat arasındaki ekonomik ve hukuki bağ belirleyicidir (Oyal, 2024, ss. 150–154).

2. PARAMETRİK SİGORTANIN İŞLEYİŞ MEKANİZMASI

Parametrik sigorta sözleşmesinin kurulmasında ilk aşama, teminat altına alınacak rizikonun hukuki ve teknik olarak belirlenmesidir. Riziko, sigorta ettirenin malvarlığında doğrudan veya dolaylı ekonomik kayıp doğurabilecek nitelikte olmalıdır. Ardından söz konusu rizikoyu temsil etme kabiliyeti bulunan objektif gösterge seçilir. Deprem sigortasında yalnız deprem büyüklüğü değil, yer ivmesi, şiddet, nüfus yoğunluğu veya bölgesel kırılganlık göstergeleri dikkate alınabilir; tarım sigortasında ise yağış, sıcaklık, bağıl nem, kuraklık ve bölgesel verim gibi göstergeler birlikte değerlendirilebilir (Pai et al., 2022, ss. 1–2; Prokopchuk et al., 2020, ss. 69–72).

Eşik değerin ve ödeme formülünün belirlenmesi, modelin ikinci aşamasını oluşturur. Ödeme mekanizması sabit, kademeli veya model bazlı olabilir. Saf parametrik yapılarda belirli eşik değer gerçekleştiğinde önceden kararlaştırılmış tutar ödenir. Parametrik endeks sigortalarında ise ödeme, göstergenin gerçekleşme derecesine göre artabilir veya azalabilir. Daha gelişmiş modellerde birden fazla gösterge birlikte kullanılarak ödeme tutarı hesaplanır. Bu yöntem, gerçek zarar ile parametrik ödeme arasındaki uyumsuzluğu azaltmayı hedeflemektedir (Lin & Kwon, 2020, ss. 126–128; Margan, 2021, ss. 31–34).

Veri kaynağının seçimi, parametrik sigortanın hukuki güvenilirliği bakımından merkezi öneme sahiptir. Tetikleyici verinin bağımsız, güvenilir, sürekli ve denetlenebilir kaynaktan elde edilmesi gerekir. Meteoroloji kurumları, deprem gözlem merkezleri, hidrometrik ölçüm istasyonları, uydu verileri, resmî istatistik kurumları veya uluslararası veri sağlayıcılar bu işlevi üstlenebilir. Uygulamada NOAA veya USGS gibi bağımsız kurumların veri sağlayıcı olarak kullanılması, objektifliğin ve ödeme hızının sağlanması bakımından dikkat çekici örnekler arasında gösterilmektedir (Brettler & Gosnear, 2020, ss. 24–26; Johnson, 2018, ss. 20–21).

Tetikleyici değerin gerçekleşmesinden sonra ödeme süreci, klasik sigorta modeline kıyasla daha kısa ve belirli şekilde işler. Klasik sigortada hasarın kapsamı, zarar miktarı, illiyet bağı, eskime payı ve teminat dışı haller üzerinde ayrıntılı inceleme yapılırken, parametrik modelde verinin doğrulanması ödeme borcunun doğması bakımından belirleyicidir. Hızlı ödeme, zararın hukuken önemsiz olduğu anlamına gelmez. Sözleşme kurulurken seçilen göstergenin sigorta ettirenin zarar ihtimalini makul biçimde temsil etmesi gerekir; aksi hâlde ilişki sigorta

hukukundan uzaklaşarak soyut şarta bağlı ödeme yapısına dönüşebilir (Lin & Kwon, 2020, s. 128; Oyal, 2024, ss. 144–145).

İşleyiş mekanizmasının pratik sonucu, sigortacının hasar tasfiyesi yerine veri doğrulama sürecine yönelmesidir. Bu durum uyuşmazlık alanını tamamen ortadan kaldırmaz; yalnız uyuşmazlığın merkezini değiştirir. Klasik sigortada tartışma çoğunlukla zararın kapsamı ve miktarı üzerinde yoğunlaşırken, parametrik sigortada veri kaynağı, ölçüm yeri, zaman aralığı, eşik değerin hesaplanması ve ödeme formülünün uygulanması ön plana çıkar. Sözleşme belgelerinde söz konusu unsurlar açık düzenlenmediğinde, parametrik sigortanın vaat ettiği hız ve şeffaflık zayıflar (Johnson, 2018, s. 21; Oyal, 2024, ss. 168–170).

3. PARAMETRİK SİGORTANIN KLASİK SİGORTA MODELİNDEN AYRILDIĞI NOKTALAR

Klasik zarar sigortalarında sigortacının ödeme borcu, teminat altına alınan rizikonun gerçekleşmesine ve sigorta ettirenin ekonomik menfaatinde zarar meydana gelmesine bağlıdır. Zarar sigortalarının ayırt edici unsuru zararın varlığıdır. Öğretide zarar, sigortalının malvarlığında eksilme meydana gelmesi, malvarlığının artma imkânının ortadan kalkması veya pasifin artması şeklinde açıklanmaktadır. Sigortacı, zenginleşme yasağı doğrultusunda sigorta edilen menfaatte meydana gelen gerçek zararı karşılar (Can, 2018, s. 33; Demir, 2023, s. 52; Günay, 2023, s. 167; Kaner, 2021, s. 37; Kara, 2021, s. 7; Kender, 2021, s. 235; Özdamar & Doğan, 2020, s. 79; Ulaş & Bektaş, 2023, s. 207; Ünan, 2016a, s. 16; Yazıcıoğlu & Şeker Öğüz, 2022, s. 84).

Parametrik sigortada riziko ile zarar arasındaki ilişki farklı bir teknikle kurulmaktadır. Sigortacının ödeme borcu, zararın klasik ekspertiz incelemesiyle belirlenmesine değil, zararı temsil ettiği kabul edilen göstergenin tetikleyici eşiğe ulaşmasına bağlanır. Bu nedenle parametrik sigorta klasik tazminat sigortasından ayrılır; ancak sigorta ettirenin para ile ölçülebilir menfaati korunmaya devam ettiği sürece zarar sigortaları sistematiğiyle bağını kaybetmez. Dolayısıyla parametrik sigorta, zarar sigortaları içinde özel ödeme ve tazminat belirleme yöntemi olarak ele alınabilir (Oyal, 2024, ss. 143–145).

Klasik tazminat sigortasında sigortacının edimi, zarar gören malvarlığı değerinin onarılması, yerine konulması veya gerçek zararın parasal olarak karşılanması şeklinde ortaya çıkar. Parametrik sigortada ise edim, önceden kararlaştırılmış veya formüle bağlanmış nakdi ödeme niteliği taşır. Bu yönüyle parametrik model, ödeme tekniği bakımından meblağ sigortasına benzer; ancak can sigortalarından farklı olarak sigorta ettirenin malvarlığındaki ekonomik menfaatin korunmasına yönelir. Öğretide parametrik sigortaların zarar sigortaları ve meblağ sigortalarından bağımsız üçüncü tür olarak değil, uygulamada mal sigortaları içinde yapılandırılan özel model olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Ayhan et al., 2023, s. 134; Demir, 2023, s. 58; Kaner, 2021, s. 45;

Kayıhan & Günergök, 2021, s. 35; Özdamar & Doğan, 2020, s. 142; Ünan, 2017, s. 1; Yazıcıoğlu & Şeker Öğüz, 2022, ss. 85–86).

Klasik sigortadan ayrılan bir diğer nokta, hasar incelemesinin işlevindeki değişimdir. Klasik modelde hasar incelemesi, hem sigortacının sorumluluğunu hem de tazminat miktarını belirler. Parametrik sigortada ise ödeme tutarı sözleşmede önceden belirlendiği için, asıl inceleme tetikleyici göstergenin gerçekleşip gerçekleşmediği ve verinin doğrulanması üzerinde yoğunlaşır. Bu nedenle parametrik sigorta, hasar tasfiyesi bakımından hız ve öngörülebilirlik sağlasa da, poliçe tasarımı aşamasında daha yüksek teknik dikkat gerektirir (Brettler & Gosnear, 2020, ss. 24–26; Johnson, 2018, ss. 20–21).

Söz konusu farklılık, Türk hukuku bakımından özellikle tazmin ilkesi ve zenginleşme yasağı açısından önem taşır. Parametrik ödeme, gerçek zarar ile her zaman birebir örtüşmeyebilir. Öğretide baz risk olarak ifade edilen sorun, parametrik ödeme ile fiilî zarar arasındaki uyumsuzluğu anlatır. Baz riskin ayrıntılı analizi aşağıda ayrıca yapılacaktır; burada belirtilmesi gereken husus, parametrik sigortanın hukuki geçerliliğinin parametre ile sigortalanabilir menfaat arasındaki ilişkinin güçlü kurulmasına bağlı olduğudur (Margan, 2021, ss. 31–34; Oyal, 2024, ss. 149–150).

4. ULUSLARARASI UYGULAMA ALANLARI

Parametrik sigortaların uluslararası uygulama alanları doğal afetler, iklim riskleri, tarım, kamu maliyesi, altyapı, enerji ve faaliyet kesintisi gibi risk gruplarında yoğunlaşmaktadır. Bu alanların ortak özelliği, zararın klasik yöntemlerle hızlı ve düşük maliyetle tespit edilmesinin güç olmasıdır. Uygulama örnekleri, söz konusu modelin yalnızca sigortalanması güç risklere çözüm sunmadığını; aynı zamanda afet sonrası hızlı likidite sağlayarak kamu otoriteleri, işletmeler ve bireyler bakımından kriz yönetimini kolaylaştırdığını göstermektedir. Aşağıda deprem, tarım-çevre, iklim-kamu riski ve ticari faaliyet kesintisi ekseninde ele alınan örnekler, parametrik sigortanın farklı hukuk ve piyasa düzenlerinde hangi ihtiyaçlara cevap verebildiğini ortaya koymaktadır (Broberg, 2020, ss. 693–694; Lin & Kwon, 2020, s. 122).

Deprem riski, parametrik sigortanın en elverişli uygulama alanlarından biridir. Çin'in Yunnan bölgesine ilişkin teknik incelemede, 2014 yılından itibaren uygulanan deprem parametrik sigortasında deprem büyüklüğünün temel tetikleyici parametre olarak alındığı ve eşik değerin 5 olarak belirlendiği görülmektedir. Uygulama sonuçları, yalnızca deprem büyüklüğüne dayalı modelin zararı karşılamakta yetersiz kalabildiğini ortaya koymuştur. Yunlong depreminde 96 milyon RMB ekonomik kayba karşı 28 milyon RMB ödeme yapılmış ve karşılama oranı %29,17'de kalmıştır. Yangbi depreminde ise 137,9 milyon RMB ekonomik kayba karşı yine 28 milyon RMB ödeme yapılmış ve karşılama oranı %20,3 olmuştur (Pai et al., 2022, ss. 1–2).

Yunnan örneği, deprem parametrik sigortasında yalnızca büyüklük eşiğine dayanmanın ciddi baz risk doğurabileceğini ortaya koymaktadır. Aynı incelemede deprem zararının yalnızca tehlike unsuruyla açıklanamayacağı; maruziyet ve kırılganlık göstergelerinin de modele dahil edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Türkiye gibi deprem riski yüksek ülkelerde parametrik deprem teminatının yalnızca moment büyüklüğü veya Richter ölçeği üzerinden değil; yer ivmesi, yapı stoku, nüfus yoğunluğu, bina kalitesi, ekonomik değer ve bölgesel kırılganlık göstergeleriyle birlikte modellenmesi daha sağlıklı sonuç verecektir (Pai et al., 2022, ss. 2–4, 10).

Romanya uygulaması, zorunlu konut sigortasına tamamlayıcı parametrik deprem mekanizması bakımından karşılaştırmalı örnek sunmaktadır. Vrancea deprem bölgesi ile Bükreş'in yüksek nüfus ve yapı yoğunluğu esas alınarak, zorunlu konut sigortası sistemine tetikleyici parametre olarak deprem büyüklüğü, şiddet ve muhtemel azami zarar hesabının birlikte değerlendirildiği parametrik katman eklenmesi tartışılmıştır (Radu & Alexandru, 2022, ss. 1–3, 13).

Tarım ve çevre riskleri bakımından ise parametrik sigortalar çoğunlukla hava endeksli ürünler şeklinde gelişmiştir. Yağış miktarı, sıcaklık, bağıl nem, kuraklık endeksi ve bölgesel verim gibi göstergeler tarımsal üretim kayıplarını temsil etmek üzere kullanılmaktadır. Tarımsal parametrik sigorta uygulamalarında asıl mesele, ölçülen hava olayı ile ürün kaybı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki kurulmasıdır. Anılan ilişki zayıfsa, çiftçi gerçek zarar gördüğü hâlde ödeme alamayabilir veya zarar sınırlı olduğu hâlde ödeme yapılabilir (Margan, 2021, ss. 32–34; Prokopchuk et al., 2020, ss. 69–72).

Sel riskine yönelik çalışmalar, su seviyesinin belirli noktaya ulaşması veya o noktayı aşması hâlinde ödeme yapılmasını öngören modeller üzerinde durmaktadır. Bosna-Hersek örneğinde sabit tazminatlı ve sel şiddetine orantılı ödeme yapan iki parametrik tarım sigortası modeli tartışılmıştır. Bununla birlikte yabancı literatürde bazı çalışmalarda hava endeksli poliçeler bakımından sigortalanabilir menfaatin gerekli olmadığı yönünde daha esnek yaklaşımlara rastlanmaktadır. Türk hukuku bakımından söz konusu yaklaşım aynen benimsenemez; zira sigortalanabilir menfaat, sigorta sözleşmesinin hukuki niteliğini belirleyen kurucu unsurlardandır (Baškot & Stanić, 2020, ss. 83–87; Oyal, 2024, ss. 160–161).

İklim kaynaklı zararlar ve kamu maliyesi bakımından parametrik risk havuzları ayrı önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde doğal afet sonrasında klasik insani yardımın ulaşmasına kadar geçen sürede kısa vadeli likidite ihtiyacı doğmaktadır. Karayipler, Afrika ve Pasifik bölgesinde geliştirilen çok ülkeli parametrik risk havuzları, afet sonrası erken ödeme sağlama kapasitesi nedeniyle dikkat çekmektedir. Bununla birlikte söz konusu havuzlar yalnızca geçici likidite sağlar; afet sonrası zararların tamamını karşılayan kapsamlı tazmin mekanizması olarak görülmemelidir (Broberg, 2020, ss. 693–695, 700).

İklim zararları bakımından parametrik sigortanın önemi yalnız ödeme hızından ibaret değildir. İklim değişikliği kaynaklı zararların hukuki sorumluluk rejimleri içinde tazmini, özellikle illiyet bağı, zarar ölçeği, zamansal uzaklık ve sorumluluğun sınırlandırılması bakımından güçlükler doğurmaktadır. Parametrik sigorta, kusur veya illiyet ispatına dayalı bir sorumluluk mekanizması yerine, önceden tanımlanmış objektif göstergeler üzerinden işleyen sözleşmesel bir risk paylaşımı modeli sunar. Bu nedenle iklim zararlarının uluslararası ölçekte yönetiminde, parametrik sigorta sorumluluk hukukunun alternatifi değil, belirli alanlarda onu tamamlayabilecek pragmatik bir finansman aracı olarak değerlendirilebilir (Horton, 2018, ss. 285–288; Horton & Keith, 2019, ss. 820–821).

Ticari işletmeler açısından parametrik sigorta, fiziksel hasar oluşmasa dahi ekonomik kayıp doğuran olaylarda tamamlayıcı teminat sağlayabilir. Özellikle non-damage business interruption, loss of attraction, erişim engeli, altyapı kesintisi, turizm gelir kaybı, enerji üretim sapması veya kritik tedarik zinciri aksaması gibi risklerde klasik sigorta ürünleri her zaman yeterli koruma sunmamaktadır. Uygulamada cat-in-a-box olarak anılan yapılarda belirli coğrafi alanda belirli şiddette afet gerçekleşmesi hâlinde önceden belirlenmiş ödeme yapılmaktadır (Brettler & Gosnear, 2020, ss. 24–26; Johnson, 2018, ss. 20–21).

Veri teknolojilerindeki gelişmeler, parametrik sigortaların uygulama alanlarını genişletmektedir. Tarım sigortalarında uydu verileri, yerel hava istasyonları, hassas tarım uygulamaları ve ürün modellemeleri; kırsal bölgelerde ise 5G, edge computing ve blockchain tabanlı veri altyapıları daha güvenilir tetikleyici sistemlerin kurulmasına katkı sağlayabilir. Veri altyapısı güçlendikçe, parametrik teminatların hem tarımsal üretim hem de enerji ve altyapı yatırımları bakımından daha uygulanabilir hâle gelmesi beklenmektedir (Kourtis et al., 2023, ss. 1–5; Vogt, 2020, ss. 1–2).

5. PARAMETRİK SİGORTALARIN AVANTAJLARI, SINIRLILIKLARI VE BAZ RİSK SORUNU

Parametrik sigortanın en önemli avantajı, tazminat ödeme sürecini hızlandırmasıdır. Klasik sigorta modelinde zararın kapsamı, teminat içi olup olmadığı, hasar miktarı, illiyet bağı ve istisnalar üzerinde inceleme yapılması gerekir. Parametrik sigortada ödeme borcu objektif verinin doğrulanmasına bağlı olduğundan, özellikle afet sonrası ilk aşamada sigorta ettirenin hızlı likiditeye ulaşması mümkün olur. Anılan özellik, doğal afetler ve geniş çaplı zararlar bakımından parametrik sigortanın en güçlü işlevi olarak kabul edilmektedir (Lin & Kwon, 2020, ss. 127–128; Oyal, 2024, ss. 145–146).

Modelin ikinci avantajı işlem maliyetlerini azaltmasıdır. Ekspertiz sürecinin sınırlanması, zarar tespiti ve belge incelemesinin daralması, sigortacı bakımından operasyonel maliyetleri düşürebilir. Sigorta ettiren bakımından ise ödeme sürecinin daha öngörülebilir hâle gelmesi sözleşmenin ekonomik işlevini güçlendirir. Ayrıca ödeme

koşulları önceden belirlendiğinden, teminat kapsamı üzerindeki uyuşmazlıklar klasik mal sigortalarına kıyasla azalabilir (Brettler & Gosnear, 2020, ss. 24–26; Oyal, 2024, ss. 145–149).

Ahlaki tehlikenin azalması parametrik sigortaların bir diğer üstünlüğüdür. Ahlaki tehlike, sigorta ettirenin sigorta korumasına güvenerek rizikonun gerçekleşme ihtimalini artıracak davranışlarda bulunması veya zararı büyütmesi ihtimalidir. Parametrik modelde ödeme, sigorta ettirenin veya sigortacının manipüle edemeyeceği objektif göstergelere bağlandığından, rizikonun kasten gerçekleştirilerek ödeme alınması ihtimali önemli ölçüde azalır. Özellikle doğal afet, hava olayı veya bağımsız istasyon verilerine dayalı ürünlerde söz konusu avantaj daha belirgindir (Lin & Kwon, 2020, ss. 127–128; Oyal, 2024, ss. 166–167).

Buna karşılık parametrik sigortanın en önemli dezavantajı baz risktir. Baz risk, parametrik ödeme ile sigorta ettirenin gerçek zararı arasındaki uyumsuzluğu ifade eder. Negatif baz riskte sigorta ettiren zarar görmesine rağmen parametre tetiklenmediği için ödeme alamaz veya aldığı ödeme zararı karşılamaz. Pozitif baz riskte ise sigorta ettiren hiç zarar görmediği veya sınırlı zarar gördüğü hâlde ödeme alır. İlk ihtimal sigorta korumasının yetersiz kalmasına, ikinci ihtimal ise zenginleşme yasağı tartışmasına yol açar (Margan, 2021, ss. 31–32; Oyal, 2024, ss. 149–150).

Baz riskin kaynakları coğrafi, ürün/endeks, sözleşme tasarımı ve zamansal uyumsuzluk şeklinde ayrıştırılabilir. Coğrafi baz risk, ölçüm noktası ile zarar mahallinin farklılaşmasından; ürün baz riski, seçilen parametrenin ekonomik zararı yeterince temsil etmemesinden; sözleşme tasarımı baz riski, eşik değer veya ödeme formülünün hatalı belirlenmesinden; zamansal baz risk ise özellikle tarımda hava olayının ürün gelişiminin hangi evresinde gerçekleştiğinin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla doğru parametre seçimi yalnız teknik bir aktüeryal mesele değil, sigorta sözleşmesinin hukuki güvenliği bakımından da belirleyici unsurdur (Margan, 2021, ss. 33–34).

Baz risk tamamen ortadan kaldırılamasa da azaltılabilir. Bunun için geniş veri setlerinden yararlanılması, tek tetikleyici yerine kademeli veya çoklu tetikleyici sistemlerin kurulması, coğrafi ölçüm noktalarının sigorta konusu menfaate yaklaştırılması ve ödeme formülünün gerçek zarar ihtimalini daha iyi temsil edecek şekilde oluşturulması gerekir. Türkçe literatürde de tetikleyici değer ile muhtemel zarar arasındaki korelasyonun doğru kurulması, farklı değer aralıkları için farklı tazminat miktarlarının öngörülmesi ve sigorta ettirenin baz risk konusunda açıkça aydınlatılması gerektiği belirtilmektedir (Oyal, 2024, ss. 170–172).

6. TÜRK SİGORTA HUKUKU BAKIMINDAN PARAMETRİK SİGORTANIN HUKUKİ NİTELİĞİ

Parametrik sigortanın Türk hukuku bakımından nitelendirilmesinde başlangıç noktası, TTK m. 1401'de yer alan sigorta sözleşmesi tanımıdır. Anılan hüküm, sigorta sözleşmesini; sigortacının bir prim karşılığında, kişinin para

ile ölçülebilir menfaatini zarara uğratan rizikonun gerçekleşmesi hâlinde zararı tazmin etmeyi veya belirli olaylar dolayısıyla para ödemeyi yahut diğer edimlerde bulunmayı üstlendiği sözleşme olarak düzenlemektedir. Bu tanımdan hareketle sigorta sözleşmesinin kurucu unsurları; prim, riziko, para ile ölçülebilir menfaat, sigortacı, sigorta ettiren ve sigortacının rizikoya bağlı edim borcudur. Parametrik sigorta, ödeme borcunu klasik zarar hesabından ayırsa da söz konusu unsurları bünyesinde taşıdığı ölçüde sigorta sözleşmesi niteliği kazanabilir (Kender, 2021, s. 184; Oyal, 2024, ss. 150–154; Ünan, 2016a, s. 14; Yazıcıoğlu & Şeker Öğüz, 2022, ss. 74–77).

Hukuki nitelendirme bakımından en kritik ayrım, parametrik tetikleyicinin işlevine ilişkindir. Tetikleyici, sigorta ettirenin menfaatini tehdit eden rizikonun ölçülebilir görünümü olarak kullanılıyorsa, sigorta hukukuna özgü teminat fonksiyonu korunur. Buna karşılık aynı tetikleyici, yalnız sermaye piyasası işlemi, türev ürün veya alternatif risk transfer aracı içinde pozisyon alınmasına hizmet ediyorsa, sözleşme sigorta hukukunun alanına girmeyebilir. Deprem büyüklüğü, rüzgâr hızı veya yağış miktarı gibi objektif göstergeler tek başına sigorta sözleşmesi yaratmaz; belirleyici olan, ilgili göstergenin sigorta ettirenin ekonomik menfaatini zarara uğratması beklenen rizikoyla bağlantılı biçimde kurgulanmasıdır (Lin & Kwon, 2020, ss. 122–123; Oyal, 2024, ss. 150–151).

Sigorta sözleşmesini benzer ödeme ilişkilerinden ayıran temel unsur, rizikonun sonuçlarının sigortacı tarafından üstlenilmesidir. Riziko, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği veya ne zaman gerçekleşeceği önceden bilinmeyen, gerçekleştiğinde zarar yahut ekonomik ihtiyaç doğuran olaydır. Parametrik yapıda riziko ile zarar arasındaki bağ doğrudan zarar tespiti yoluyla değil, rizikoyu temsil eden gösterge üzerinden kurulmaktadır. Belirli bölgede deprem şiddetinin veya yer ivmesinin belirli seviyeye ulaşması, o bölgede bulunan konut, işyeri veya ticari faaliyet bakımından ekonomik zarar ihtimalini temsil edebilir. Böylece parametre, sigorta ettirenin menfaatinden kopuk dışsal bir olay değil, menfaat üzerindeki rizikonun ölçülebilir ifadesi hâline gelir (Çeker, 2023, s. 65; Günay, 2023, ss. 63–64; Oyal, 2024, ss. 138–139; Özdamar & Doğan, 2020, s. 18; Ünan, 2016a, s. 14).

Parametrik sigortanın sigorta sözleşmesi niteliği taşıyabilmesi için yalnız gösterge ve ödeme formülü belirlenmesi yeterli değildir. Sözleşme, sigorta ettirenin hangi ekonomik menfaatinin korunduğunu açıkça göstermelidir. Menfaat unsuru bulunmadığında ödeme yapısı bahis veya kumar sözleşmesine yaklaşır; çünkü taraf, kendisine ekonomik zarar vermeyen olayın gerçekleşmesinden kazanç elde etme imkânına sahip olur. Zarar sigortalarında menfaat, bir kişi ile zarar görmesi hâlinde ekonomik kayıp yaratacak malvarlığı unsuru arasındaki değer ilişkisidir. Parametrik model bakımından aynı ilişki, parametre ile menfaat arasında makul ve objektif bağ kurulmasını gerektirir (Kara, 2020, s. 86; Oyal, 2024, ss. 160–161; Özdamar & Doğan, 2020, ss. 52–53; Sayhan, 2001, s. 35; Ünan, 2016a, s. 83).

Normatif zarar tartışması ayrı önem taşır. Alman hukukunda eşyanın kullanımından mahrum kalma veya tatil süresinin boşa harcanması gibi bazı ekonomik olmayan menfaatlerin sigortalanabilir kabul edilebildiği görülmektedir. Türk hukukunda ise menfaatin yalnız ekonomik değere sahip olması yeterli değildir; hukuk düzeni tarafından korunabilir nitelik taşıması da gerekir. Bu nedenle yalnız rahatsızlık, keyif kaybı veya soyut zaman kaybı gibi zararların parametrik sigortaya konu edilmesi Türk hukuku bakımından güçtür. Parametrik sigorta, malvarlığı üzerinde ekonomik sonuç doğurabilecek menfaatlerle ilişkilendirildiğinde sigorta sözleşmesi kimliğini korur (Hoffmann, 2024, s. 309; Kara, 2020, ss. 96–97; Oyal, 2024, ss. 160–163).

Sigortacılık denetim hukuku bakımından nitelendirme daha da belirleyici hâle gelir. 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'nun 3. maddesi sigorta ve reasürans şirketlerinin sigortacılık işlemleri ve bunlarla doğrudan bağlantılı işler dışında başka işle iştigal edemeyeceğini düzenlemektedir. Sigortacılık faaliyeti, tekil sigorta işleminden daha geniş bir kavram olmakla birlikte, faaliyetin çekirdeğinde TTK m. 1401 anlamında teminat verilmesine yönelik sigorta sözleşmesi yer alır. Parametrik ürün sigorta sözleşmesi niteliğindeyse, yalnız ruhsatlı sigorta şirketleri tarafından sunulabilir; sigorta niteliği taşımıyorsa, sigorta şirketinin ilgili ürünü sigorta poliçesi olarak sunması mümkün değildir (Oyal, 2024, ss. 151–153).

Faaliyet sınırı meselesi, parametrik sigortada teknoloji şirketleri, veri sağlayıcıları, platform işletmeleri ve modelleme kuruluşlarının rolünü de açıklığa kavuşturur. Söz konusu aktörler tetikleyici verinin toplanması, ölçülmesi, doğrulanması, modelleme altyapısının kurulması veya akıllı sözleşme mimarisinin işletilmesi bakımından sürece katkı sağlayabilir. Ancak rizikoyu prim karşılığında üstlenen ve ödeme borcu altına giren taraf sigortacılık ruhsatına sahip değilse, yapı sigorta sözleşmesi olarak kurulamaz. Dolayısıyla teknoloji temelli parametrik ürünlerde veri altyapısı ile sigorta riski üstlenimi birbirinden ayrıştırılmalı; veri sağlayıcı veya platform işletmecisi sigortacı gibi konumlandırılmamalıdır (Kourtis et al., 2023, ss. 1–5; Oyal, 2024, ss. 168–170).

Parametrik sigortanın hukuki niteliği, tazmin ilkesiyle ilişkisi bakımından da tartışmalıdır. Zarar sigortalarında sigortacı kural olarak sigortalının gerçek zararını tazmin eder; sigorta ettirenin zarardan fazla ödeme alması zenginleşme yasağına aykırılık doğurabilir. Parametrik sigortada ise ödeme, gerçek zarar miktarına göre değil, tetikleyici göstergenin gerçekleşmesine göre yapılır. Pozitif baz risk hâlinde sigorta ettirenin zarardan fazla ödeme alması; negatif baz risk hâlinde ise zarar görmesine rağmen ödeme alamaması veya yetersiz ödeme alması mümkündür. Söz konusu gerilim, parametrik sigortayı geçersiz kılan mutlak engel olarak değil, sözleşme tasarımında yönetilmesi gereken yapısal risk olarak değerlendirilmelidir (Margan, 2021, ss. 31–34; Oyal, 2024, ss. 149–160).

Türk hukukunda zenginleşme yasağı mutlak nitelikte değildir. Takseli sigorta, yeni değer sigortası ve kazanç kaybı sigortası gibi kurumlar, zarar sigortalarında bazı hâllerde önceden belirlenmiş değer veya soyut zarar kalemlerinin dikkate alınabildiğini göstermektedir. TTK m. 1464 uyarınca takseli sigortada taraflar sigorta değerini sözleşmede belirleyebilir; ancak esaslı biçimde fahiş takse hâlinde sigortacı indirim talep edebilir. TTK m. 1461/2 yeni değer sigortasına, TTK m. 1453/2 ise kazanç kaybının sigorta kapsamına alınmasına imkân tanımaktadır. Parametrik sigorta bu kurumlarla özdeş değildir; ancak tazmin ilkesinin Türk hukukunda her durumda katı biçimde uygulanmadığını göstermesi bakımından anılan düzenlemeler önemlidir (Can, 1998, s. 170; Oyal, 2024, ss. 157–159; Özşahin, 2023, s. 357; Şenocak, 2009, s. 198; Ünan, 2016b, s. 145).

Parametrik sigorta ile takseli sigorta arasındaki benzerlik, ödeme tutarının önceden belirlenmesinde ortaya çıkar; ayrım ise ödeme borcunu doğuran yapıda belirginleşir. Takseli sigortada sigorta değeri önceden tespit edilirken, parametrik sigortada ödeme borcu objektif göstergenin tetiklenmesine bağlanır. Tetikleyici değer gerçekleştiğinde sigorta ettirenin malvarlığında zarar doğması kural, zarar doğmaması istisna olmalıdır. Sigorta ettirenin tetikleyici değere ulaşılmamasında menfaati bulunduğu sürece sözleşme kumar veya bahis niteliği kazanmaz. Ahlaki tehlike riski de sınırlıdır; çünkü sigorta ettirenin depremi, seli, kuraklığı veya bağımsız meteorolojik veriyi tek taraflı biçimde meydana getirmesi mümkün değildir (Oyal, 2024, ss. 166–167, 174–175).

Aydınlatma yükümlülüğü, parametrik sigortaların geçerliliği ve sigorta ettirenin korunması bakımından özel ağırlık taşır. Sigortacı, yalnız prim, teminat ve ödeme tutarını açıklamakla yetinemez; tetikleyici göstergenin nasıl seçildiğini, hangi veri kaynağının esas alınacağını, veri uyuşmazlığı hâlinde hangi prosedürün uygulanacağını, ödeme formülünün nasıl işleyeceğini ve baz riskin hangi sonuçları doğurabileceğini açık biçimde anlatmalıdır. Sigorta ettiren, zarar görmesine rağmen parametre tetiklenmediğinde ödeme alamayabileceğini; parametre tetiklense bile ödemenin gerçek zararla birebir örtüşmeyebileceğini bilmelidir. Aksi hâlde parametrik sigorta, teknik bakımdan yenilikçi görünse de sigorta ettiren bakımından öngörülemez bir koruma aracına dönüşür (Lin & Kwon, 2020, s. 130; Oyal, 2024, ss. 171–175).

Veri kaynağının hukuki statüsü de nitelendirme bakımından tamamlayıcı öneme sahiptir. Parametrik sigorta, ödeme borcunu dış veriye bağladığından, veri toplama yöntemi, ölçüm aracı, veri sağlayıcının bağımsızlığı ve veriye itiraz imkânı sözleşmede açıkça düzenlenmelidir. Sigortacının kendi altyapısıyla veri topladığı yapılarda veri güvenliği, eş zamanlı paylaşım ve dış müdahaleye karşı koruma önem kazanır. Üçüncü kişi veya kurum verisinin esas alınması hâlinde ise hangi kurumun verisinin bağlayıcı olacağı ve farklı veri setleri arasında çelişki çıkarsa hangi yolun izleneceği gösterilmelidir. Bu hususlar açıklığa kavuşturulmadığında tetikleyiciye dayalı

ödeme mekanizması hukuki güvenlik üretmek yerine yeni uyuşmazlık alanları yaratır (Brettler & Gosnear, 2020, ss. 24–26; Johnson, 2018, ss. 20–21; Oyal, 2024, ss. 168–170).

Sonuç olarak parametrik sigorta, Türk hukuku bakımından kendiliğinden geçerli veya geçersiz kabul edilebilecek bir yapı değildir. Sözleşmenin sigorta niteliği; prim karşılığında riziko üstlenimi, sigortalanabilir ekonomik menfaat, parametre ile menfaat arasındaki makul bağlantı, tazmin ilkesiyle bağdaşabilir ödeme kurgusu, ruhsatlı sigortacı tarafından sunulma, bağımsız veri altyapısı ve güçlü aydınlatma rejimi birlikte değerlendirilerek belirlenmelidir. Bu şartlar sağlandığında parametrik sigorta, zarar sigortaları içinde özel ödeme mekanizmasına sahip tamamlayıcı teminat modeli olarak kabul edilebilir. Şartlar eksikse, yapı sigorta sözleşmesi olmaktan uzaklaşır; alternatif risk transferi, finansal bahis veya sermaye piyasası işlemi niteliğine yaklaşır (Lin & Kwon, 2020, ss. 123–129; Margan, 2021, ss. 31–36; Oyal, 2024, ss. 150–175).

7. SİGORTALANABİLİR MENFAAT, TAZMİN İLKESİ VE ZENGİNLEŞME YASAĞI

Sigortalanabilir menfaat, parametrik sigortaların Türk hukuku bakımından kabul edilebilirliğini belirleyen temel ölçüttür. Menfaat kavramı kanunda açık biçimde tanımlanmamış olmakla birlikte, zarar sigortalarında menfaatin zedelenmesi, rizikonun gerçekleşmesi nedeniyle malvarlığının önceki hâline göre kötüleşmesi şeklinde açıklanmaktadır. Öğretide yalnız ekonomik ve meşru menfaatlerin sigortalanabileceği kabul edilmektedir. Bu nedenle parametrik sigortada, sözleşme konusu göstergenin sigorta ettirenin hangi ekonomik menfaatini koruduğu açıkça belirlenmelidir (Can, 2018, ss. 31–32; Demir, 2023, s. 160; Kara, 2020, ss. 86, 96–97; Kayıhan & Günergök, 2021, s. 50; Özdamar & Doğan, 2020, ss. 52–53; Sayhan, 2001, s. 35; Ünan, 2016a, s. 83).

Tazmin ilkesi, zarar sigortalarında sigorta ettirenin zarardan fazlasını elde etmesini engellemeyi amaçlar. TTK m. 1459'da sigortacının sigortalının uğradığı zararı tazmin edeceği, TTK m. 1460'ta sigorta bedelinin sigorta değerine eşit olması gerektiği düzenlenmiştir. Eksik sigorta ve aşkın sigorta hükümleri de söz konusu sistematiğin devamı niteliğindedir. Parametrik sigortada ise ödeme gerçek zarara göre değil, parametreye göre yapıldığından, tazmin ilkesiyle ilk bakışta gerilim doğmaktadır (Oyal, 2024, ss. 154–160; Sayhan, 2001, s. 60; Ünan, 2016b, s. 1).

Yeni değer sigortası, zenginleşme yasağının mutlak uygulanmadığını gösteren kurumlardan biridir. TTK m. 1461/2, yeni değer sigortasına ilişkin sınırlı bir istisna öngörmektedir. Yeni değer sigortasında sigortacı, eski değeri değil, riziko gerçekleştiğinde aynı malın yeniden edinilmesi veya yerine konulması için gereken değeri esas alabilir. Bu durum bazı hâllerde sigortalının gerçek zararını aşan ödeme almasına yol açabilir. Bununla birlikte kurum, sigorta ettireni keyfi biçimde zenginleştirme amacı taşımaz; zararın giderilmesinde ikame değerinin esas alınması nedeniyle kabul edilir (Can, 1998, s. 170; Oyal, 2024, ss. 157–158; Ünan, 2016b, s. 145).

Takseli sigorta ise TTK m. 1464'te düzenlenmiştir. Taraflar sigorta değerini sözleşmede belirli bir para olarak kararlaştırmışlarsa, bu değer kural olarak taraflar arasında esas alınır. Takseli sigortanın amacı, sigorta değeri ile zarar miktarının tespitinde doğabilecek ispat sorunlarını azaltmak ve riziko gerçekleştiğinde tazminatın daha hızlı ödenmesini sağlamaktır. Ancak TTK m. 1464/2 uyarınca taksenin esaslı biçimde fahiş olması hâlinde sigortacı indirim talep edebilir. Bu sınırlama, takseli sigortanın zenginleşme yasağını dolanma aracı hâline gelmesini önlemeye yöneliktir (Oyal, 2024, ss. 159, 163–164; Özşahin, 2023, s. 357; Şenocak, 2009, s. 198).

Parametrik sigortada takseli sigortaya benzer şekilde önceden belirlenmiş ödeme tutarı bulunur; ancak iki yapı tamamen özdeş değildir. Takseli sigortada sigorta değeri önceden belirlenirken, parametrik sigortada ödeme borcu objektif göstergenin tetiklenmesine bağlanır. Parametrik modelde pozitif baz risk nedeniyle gerçek zararı aşan ödeme ihtimali bulunsa da, sigorta ettirenin tetikleyicinin gerçekleşmemesinde menfaati vardır. Çünkü tetikleyici çoğu durumda sigorta ettirenin malvarlığında zarar doğurması beklenen olayın gerçekleştiğini gösterir. Bu nedenle parametrik sigorta, kumar veya bahis sözleşmesi gibi görülmemelidir (Oyal, 2024, ss. 166–167, 174–175).

Kazanç kaybı sigortası da parametrik sigortanın hukuki analizi bakımından yol gösterici olabilir. TTK m. 1453/2, tarafların anlaşmasıyla kazanç kaybının sigorta kapsamına alınabileceğini düzenlemektedir. Kazanç kaybı çoğu zaman soyut nitelikte olduğundan, tazminatın gerçek zarar miktarıyla matematiksel olarak birebir örtüşmesi güçtür. Buna rağmen Türk hukuku, makul sınırlar içinde kazanç kaybının sigortalanmasına izin vermektedir. Bu düzenleme, parametrik sigortada ödeme tutarının gerçek zarar ile her zaman tam örtüşmemesinin tek başına sözleşmeyi geçersiz kılmayacağını göstermektedir (Ayhan et al., 2023, s. 259; Can, 2018, s. 83; Demir, 2023, s. 294; Günay, 2023, ss. 182–183; Kayıhan & Günergök, 2021, s. 46; Oyal, 2024, ss. 158–159; Ünan, 2016b, s. 165).

Bilgilendirme ve aydınlatma yükümlülüğü, parametrik sigortalar bakımından özellikle ağır önem taşır. Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmelik'in 5. maddesi uyarınca sigortacı, sigorta ettirene sigortanın işleyişi, teminatın kapsamı ve sözleşmenin teknik özellikleri hakkında gerekli bilgileri sağlamakla yükümlüdür. Parametrik ürünlerde sigortacı, tetikleyicinin nasıl çalışacağını, tetikleyici gerçekleşmezse zarar doğsa bile ödeme yapılmayabileceğini, tetikleyici gerçekleşirse ödemenin gerçek zararla birebir örtüşmeyebileceğini ve baz riskin sözleşmenin yapısal unsuru olduğunu açık ve anlaşılır şekilde anlatmalıdır (Oyal, 2024, ss. 171–172; Özdamar, 2009, s. 35; Şamlı, 2016, s. 2977).

8. TÜRK SİGORTACILIĞINDA PARAMETRİK SİGORTALARIN UYGULANABİLİRLİĞİ

Türk sigortacılığında parametrik sigortaların en güçlü uygulama alanlarından biri deprem riskidir. Türkiye'de zorunlu deprem sigortası 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu ve ilgili genel şartlar çerçevesinde uygulanmaktadır. Zorunlu deprem sigortası mevcut hâliyle parametrik sigorta değildir; klasik anlamda sigorta bedeli, teminat limiti ve zarar tespiti üzerinden işler. Deprem riskine ilişkin sigorta sözleşmeleri TTK sistematiği içinde zarar sigortaları yanında can sigortaları bakımından da gündeme gelebilmekle birlikte, zorunlu deprem sigortası hukuki niteliği itibarıyla zorunlu mal sigortasıdır (Bozkurt, 2022, s. 235; Can, 2009, ss. 33, 54; Demirci, 2023, ss. 27–30).

Zorunlu deprem sigortasının kapsamı, binalarda depremin doğrudan neden olduğu maddi zararlar ile deprem sonucu meydana gelen yangın, infilak, tsunami ve yer kayması sonucu oluşan maddi zararlarla sınırlıdır. Buna karşılık enkaz kaldırma masrafları, kâr kaybı, iş durması, kira mahrumiyeti, alternatif ikametgâh ve işyeri masrafları, mali sorumluluklar, taşınır mallar, bedeni zararlar ve manevi tazminat talepleri teminat dışında bırakılmaktadır. Parametrik deprem teminatı, özellikle bu dolaylı ve acil likidite ihtiyacına konu alanlarda klasik zorunlu deprem sigortasını tamamlayabilecek niteliktedir (Demirci, 2023, ss. 31–32).

Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında zorunlu deprem sigortası bakımından sigorta bedelinin hangi tarife üzerinden belirleneceği, poliçedeki bedel ile değişen tarife hükümleri arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı ve sigorta ettirenlerin güncel teminat değerlerinden yararlanıp yararlanamayacağı önemli tartışmalara yol açmıştır. 2023 yılında deprem sonrasında gündeme gelen tarife, teminat başlangıcı ve avans ödemelerine ilişkin tartışmalar, klasik deprem sigortasında dahi tazminatın zamanlaması, bedel yeterliliği ve sigorta ettirenin korunması sorunlarının devam ettiğini göstermektedir (Demirci, 2023, ss. 38–40).

Parametrik deprem teminatı, zorunlu deprem sigortasının yerine geçen model olarak değil, DASK'a veya ihtiyari konut/işyeri sigortalarına eklenen hızlı ödeme katmanı olarak tasarlanmalıdır. Belirli bölgede belirli şiddette deprem gerçekleşmesi hâlinde geçici barınma, ilk müdahale, acil onarım, iş durması veya taşınma giderleri için önceden belirlenmiş ödeme yapılması mümkündür. Böyle bir ürün, DASK'ın hasar tespit ve tazminat sürecini ortadan kaldırmaz; afet sonrası ilk aşamada sigorta ettirene likidite sağlayarak klasik tazminat sürecini tamamlar (Pai et al., 2022, ss. 1–2; Radu & Alexandru, 2022, ss. 1–3, 13).

Avans ödemesine ilişkin tartışma da parametrik sigortanın pratik değerini görünür kılar. TTK m. 1427 kapsamında, rizikonun gerçekleştiği bildiriminden başlayarak araştırmaların üç ay içinde tamamlanmamış olması hâlinde, tazminattan mahsup edilmek üzere avans ödemesi gündeme gelebilir. Uygulamada sigortacıların çoğu zaman nihai hasar miktarı netleşmeden ödeme yapmaktan kaçınması, özellikle afet hâllerinde sigorta ettirenin

acil likidite ihtiyacını artırmaktadır. Parametrik deprem teminatı, klasik avans mekanizmasının yerini almadan, daha hızlı ve öngörülebilir bir tamamlayıcı ödeme kanalı sağlayabilir (Demirci, 2023, s. 50).

Türkiye bakımından ikinci önemli alan tarım sigortalarıdır. Tarım sigortaları 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu çerçevesinde kurumsallaşmış olup, TARSİM sistemi tarımsal üretim risklerinin sigortalanmasında merkezi rol üstlenmektedir. Köy bazlı veya bölgesel verim mantığına yaklaşan ürünler, tam anlamıyla saf parametrik sigorta niteliği taşımasa da, bireysel parsel zararından ziyade bölgesel göstergelere yaklaşan yapılarıyla parametrik mantığa uygun gelişim alanı sunar. Tarımsal üretimde yağış, sıcaklık, don günü, kuraklık endeksi, toprak nemi, uydu verisi ve bölgesel verim gibi göstergelerin daha yoğun kullanılması, parametrik teminat tasarımı bakımından elverişli zemin oluşturabilir (Baškot & Stanić, 2020, ss. 83–87; Prokopchuk et al., 2020, ss. 69–72).

Tarımsal risklerde baz riskin yüksek olduğu unutulmamalıdır. Aynı köyde veya bölgede dahi toprak yapısı, ürün türü, sulama imkânı, tarımsal uygulama ve mikro iklim koşulları zarar düzeyini değiştirebilir. Bu nedenle Türk tarım sigortacılığında tek göstergeye bağlı ürünler yerine, birden fazla parametreyi birleştiren karma endeksler ve bölgesel veri doğrulama sistemleri tercih edilmelidir. Hassas tarım teknolojileri, yerel hava istasyonları, uydu verileri, 5G ve blockchain tabanlı veri işleme sistemleri parametrik tarım sigortalarının güvenilirliğini artırabilir (Kourtis et al., 2023, ss. 1–5; Prokopchuk et al., 2020, ss. 70–72; Vogt, 2020, ss. 1–2).

Enerji ve altyapı yatırımları bakımından da parametrik sigortalar önemli potansiyel taşımaktadır. Güneş enerjisi santrallerinde güneşlenme süresi veya radyasyon düzeyi, rüzgâr enerjisinde rüzgâr hızı, hidroelektrikte su debisi, liman ve ulaşım altyapısında aşırı yağış veya deprem parametreleri kullanılabilir. Bu tür ürünler, yatırımın gelir üretme kapasitesinin objektif doğal göstergelere bağlı olduğu durumlarda klasik sigorta ürünlerini tamamlayabilir. Ancak teminatın soyut gelir garantisine dönüşmemesi, sigortalanabilir menfaat ile parametre arasındaki bağın poliçede açık kurulmasına bağlıdır (Lin & Kwon, 2020, ss. 122–128; Touffut & Chaperon, 2021, ss. 16–17).

Türk uygulaması bakımından düzenleyici çerçeve de önem taşımaktadır. Parametrik sigortaların hangi branşlarda sunulabileceği, poliçede hangi asgari unsurların bulunacağı, veri kaynağının nasıl belirleneceği, baz riskin nasıl açıklanacağı, tüketici sigortalarında aydınlatmanın ne şekilde yapılacağı ve sigorta şirketlerinin sermaye/risk yönetimi bakımından nasıl yükümlülük üstleneceği açık bir çerçeveye bağlanmalıdır. SEDDK tarafından yayımlanacak rehber ilkeler, parametrik ürünlerin hem inovatif hem de sigorta hukukunun temel ilkeleriyle uyumlu biçimde gelişmesini sağlayabilir (Lin & Kwon, 2020, ss. 129–130; Oyal, 2024, ss. 168–175).

9. SONUÇ

Parametrik sigorta, klasik zarar sigortasının yerine geçen bağımsız ve bütünüyle farklı bir sigorta türü değildir. Daha doğru nitelendirmeyle, rizikonun ekonomik etkisini temsil eden objektif göstergeler aracılığıyla sigortacının

ödeme borcunu hızlandıran ve standartlaştıran özel bir sigorta tekniğidir. Doğal afetler, deprem, tarım, iklim riskleri, enerji üretim kaybı ve faaliyet kesintisi gibi alanlarda klasik sigorta ürünlerini tamamlayıcı nitelikte önemli bir işlev üstlenebilir (Lin & Kwon, 2020, ss. 122–128; Oyal, 2024, ss. 143–145).

Türk sigorta hukuku bakımından parametrik sigortaların uygulanabilirliği, sigortalanabilir menfaatin açıkça ortaya konulmasına bağlıdır. Parametre, sigorta ettirenin para ile ölçülebilir meşru menfaatini tehdit eden rizikoyu makul biçimde temsil ediyorsa, parametrik yapı TTK m. 1401 anlamında sigorta sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık parametre ile sigorta ettirenin ekonomik menfaati arasında yeterli bağlantı yoksa, sözleşme sigorta hukuku alanından uzaklaşarak bahis, kumar veya türev nitelikli soyut ödeme ilişkisine yaklaşabilir (Oyal, 2024, ss. 150–161).

Parametrik sigortaların en önemli hukuki sorunu, baz riskin tazmin ilkesi ve zenginleşme yasağı ile kurduğu ilişkidir. Negatif baz risk, sigorta ettirenin zarar gördüğü hâlde ödeme alamaması nedeniyle sigorta korumasını zayıflatır. Pozitif baz risk ise gerçek zarardan fazla ödeme ihtimali yaratarak zenginleşme yasağı bakımından tartışma doğurur. Ancak ödeme, manipüle edilemeyen objektif göstergelere bağlı olduğundan ve sigorta ettirenin tetikleyicinin gerçekleşmemesinde menfaati bulunduğundan, ahlaki tehlike riski klasik mal sigortalarına kıyasla daha sınırlıdır. Bu nedenle modelin toptan reddi yerine, sözleşme tasarımı ve aydınlatma yükümlülüğü üzerinden sınırlandırılması daha isabetlidir (Margan, 2021, ss. 31–36; Oyal, 2024, ss. 166–175).

Türkiye'de DASK ve TARSİM uygulamaları parametrik sigorta tartışması bakımından doğal başlangıç noktalarıdır. DASK mevcut hâliyle parametrik sigorta değildir; ancak Kahramanmaraş depremleri sonrasında sigorta bedeli, tarife değişikliği, avans ödemesi ve hızlı likidite ihtiyacı etrafında ortaya çıkan tartışmalar, parametrik tamamlayıcı deprem teminatlarının önemini artırmıştır. TARSİM'in bölgesel verim mantığına yaklaşan ürünleri ise saf parametrik model olmamakla birlikte, tarımsal endeks teminatları bakımından geliştirilebilir zemin sunmaktadır. Bu alanlarda geliştirilecek ürünlerin sigorta hukukunun temel ilkeleriyle uyumlu, veri temelli, şeffaf ve sigorta ettiren bakımından anlaşılabilir şekilde tasarlanması gerekir (Demirci, 2023, ss. 31–32, 38–40; Oyal, 2024, ss. 168–175).

Sonuç itibarıyla parametrik sigorta, Türk sigortacılığı bakımından risk transferinin sınırlarını genişletebilecek; ancak yalnızca doğru hukuki çerçeveyle güvenilir hâle gelebilecek bir modeldir. SEDDK rehberliği, poliçe standartları, bağımsız veri kaynağı şartı, baz risk açıklaması, sigortalanabilir menfaatin belirginleştirilmesi ve tüketici aydınlatmasının güçlendirilmesi, modelin sağlıklı gelişimi için zorunludur. Bu koşullar sağlandığında parametrik sigorta, özellikle deprem, tarım, iklim ve faaliyet kesintisi gibi alanlarda klasik sigorta korumasını ikame etmeyen; fakat onu tamamlayan, hızlı ödeme sağlayan ve afet sonrası ekonomik dayanıklılığı artıran

önemli bir sigorta hukuku aracı hâline gelebilecektir (Broberg, 2020, ss. 693–695; Lin & Kwon, 2020, ss. 127–130; Oyal, 2024, ss. 168–175).

KAYNAKÇA

Arseven, H. (1991). *Sigorta Hukuku* (2. Bası).

Ayhan, R., Çağlar, H., & Özdamar, M. (2023). *Sigorta Hukuku* (6. Bası). Yetkin Yayınları.

Baškot, B., & Stanić, S. (2020). Parametric Crop İnsurance Against Floods: The case of Bosnia and Herzegovina. *Economic Annals, 65*(224), 83–102. https://doi.org/10.2298/EKA2024083B

Bozkurt, T. (2022). *Sigorta Hukuku* (13. Bası). Yetkin Yayınları.

Brettler, D., & Gosnear, T. (2020). How Parametric İnsurance Can Help Fill The Gap Where Traditional İnsurance Falls Short. *Insurance Journal*, 24–26.

Broberg, M. (2020). Parametric Loss And Damage İnsurance Schemes As A Means To Enhance Climate Change Resilience İn Developing Countries. *Climate Policy, 20*(6), 693–703. https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1641461

Can, M. (1998). *Yeni Değer Sigortası*. İmaj Yayınevi.

Can, M. (2009). *Türk Özel Sigorta Hukuku* (3. Bası). İmaj Yayınevi.

Can, M. (2018). *Türk Özel Sigorta Hukuku: Cilt I*. Adalet Yayınevi.

Çeker, M. (2023). *6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Sigorta Hukuku* (26. Bası). Karahan Kitabevi.

Dahan, M., Frostig, E., & Langberg, N. A. (2004). Insurance Contracts Portfolios With Heterogenous Parametric Life Distributions. *Scandinavian Actuarial Journal, 2004*(6), 431–447. https://doi.org/10.1080/03461230410020383

Demir, İ. (2023). *Sigorta Hukuku Ders Kitabı*. Yetkin Yayınları.

Demirci, S. (2023). Deprem Riskine İlişkin Sigorta ve Tazmin Sürecine Dair Güncel Sorunlar. *Ankara Barosu Dergisi, 81*(Deprem Özel Sayısı-II Özel Hukuk), 23–64. https://doi.org/10.30915/abd.1381429

Günay, B. M. (2023). *Sigorta Hukuku* (5. Bası). Seçkin Yayıncılık.

Hoffmann, M. (2024). Parametrische (Sach)Versicherungen – Rechtliche Einordnung, Gestaltungsanforderungen und makroökonomische Wirkungen. *Recht und Schaden, 51*(6), 304–314.

Horton, J. B. (2018). Parametric Insurance As An Alternative To Liability For Compensating Climate Harms. *Carbon & Climate Law Review, 12*(4), 285–296. https://doi.org/10.21552/cclr/2018/4/4

Horton, J. B., & Keith, D. W. (2019). Multilateral Parametric Climate Risk Insurance: A Tool To Facilitate Agreement About Deployment Of Solar Geoengineering? *Climate Policy, 19*(7), 820–826. https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1607716

Johnson, D. (2018). Experts See Expanding Role For Parametric Insurance, İncluding For U.S. Disasters. *Insurance Journal*, 20–21.

Kaner, İ. D. (2021). *Sigorta Hukuku* (4. Bası). Filiz Kitabevi.

Kara, E. (2020). *Sigortalanabilir Menfaat İlkesi*.

Kara, H. (2021). *Sigorta Hukuku* (2. Bası). On İki Levha Yayıncılık.

Kaya, F., & Kahya, M. (2017). *Sigorta Ve Sigortacılık*. Beta Yayıncılık.

Kayıhan, Ş., & Günergök, Ö. (2021). *Türk Özel Sigorta Hukuku Dersleri* (6. Bası). Umuttepe Yayınları.

Kender, R. (2021). *Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku* (17. Bası). On İki Levha Yayıncılık.

Kourtis, M.-A., Batistatos, M., Xylouris, G., Oikonomakis, A., Santorinaios, D., Zarakovitis, C., & Chochliouros, I. (2023). Energy Efficiency İn Agriculture Through Tokenization of 5G and Edge Applications. *Energies, 16*(13), 5182. https://doi.org/10.3390/en16135182

Lin, X., & Kwon, W. J. (2020). Application Of Parametric İnsuranc In Principle-Compliant And Innovative Ways. *Risk Management and Insurance Review, 23*(2), 121–150. https://doi.org/10.1111/rmir.12146

Margan, S. K. (2021). Overcoming Basis Risk In Parametric Insurance. *Bimaquest, 21*(3), 31–40.

Oyal, A. B. (2024). Parametrik Sigorta Sözleşmeleri (Gösterge Temelli Sigorta Sözleşmeleri). *TAÜHFD, 6*(2), 133–185.

Özdamar, M. (2009). Sigortacının Sözleşme Öncesi Aydınlatma Yükümlülüğü. *Ankara Barosu Dergisi, 67*(4), 35–49.

Özdamar, M., & Doğan, B. (2020). *Sigorta Hukuku*. Seçkin Yayıncılık.

Özşahin, A. B. (2023). Takseli Sigortaya İlişkin TTK m. 1464/2'nin Değerlendirilmesi. *REGESTA, 8*(3), 347–362.

Pai, J., Li, Y., Yang, A., & Li, C. (2022). Earthquake Parametric Insurance With Bayesian Spatial Quantile Regression. *Insurance: Mathematics and Economics, 106*, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.insmatheco.2022.04.007

Prokopchuk, O., Prokopchuk, I., Mentel, G., & Bilan, Y. (2020). Parametric Insurance As An Innovative Development Factor Of The Agricultural Sector Of Economy. *Agris On-line Papers in Economics and Informatics, 12*(3), 69–86. https://doi.org/10.7160/aol.2020.120307

Radu, N., & Alexandru, F. (2022). Parametric Insurance—A Possible And Necessary Solution To Insure The Earthquake Risk Of Romania. *Risks, 10*(3), 59. https://doi.org/10.3390/risks10030059

Sayhan, İ. (2001). *Sigorta Sözleşmelerinin Konusu: Aşkın Sigorta-Eksik Sigorta, Sigorta Tazminatının Hesaplanması*. Yetkin Yayınları.

Şamlı, K. Y. (2016). Sigortacının Aydınlatma Yükümlülüğünü Düzenleyen TTK m. 1423 Hükmüne İlişkin Bazı Değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22*(3), 2977–3004.

Şenocak, K. (2009). Takseli Sigorta. *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, 25*, 179–207.

Touffut, T., & Chaperon, M. (2021). Parametric Insurance Comes Of Age. *Asia Insurance Review*, 16–17.

Ulaş, I., & Bektaş, İ. (2023). *Ulaş Sigorta Hukuku: Birinci Cilt Zarar Sigortaları-I* (9. Bası). Turhan Kitabevi.

Ünan, S. (2016a). *Türk Ticaret Kanunu Şerhi: Altıncı Kitap Sigorta Hukuku Cilt I: Genel hükümler (m. 1401–1452)*. On İki Levha Yayıncılık.

Ünan, S. (2016b). *Türk Ticaret Kanunu Şerhi: Altıncı Kitap Sigorta Hukuku cilt II: Zarar Sigortaları (m. 1453–1486)*. On İki Levha Yayıncılık.

Ünan, S. (2017). *Türk Ticaret Kanunu Şerhi: Altıncı Kitap Sigorta Hukuku Cilt III: Can Sigortaları (m. 1487–1520)*. On İki Levha Yayıncılık.

Vogt, W. (2020, December 17). New parametric insurance products coming to ag. *Southwest Farm Press*, 1–2.

Yazıcıoğlu, E., & Şeker Öğüz, Z. (2022). *Sigorta hukuku* (5. Bası). Filiz Kitabevi.

AB ÜYELİĞİ HEDEFİNİ ÖNCELEYEN TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Dr. Öğr. Üyesi, Burçin CANAR 1

1 Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türk Dış Politikası ve Karadeniz, burcincanar@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9491-4799

Özet

İki Dünya Savaşı'na neden olan Almanya-Fransa rekabetini sonlandırmak, Avrupa-Atlantik bağlarını güçlendirmek ve komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla Soğuk Savaş döneminde ekonomik iş birliğiyle temelleri atılan Avrupa bütünleşmesi, SSCB'nin dağılmasının ardından Avrupa Birliği (AB) adıyla ulus-üstü bir yapıya dönüşmüş ve sınırlarını, kıtanın doğusuna yaymayı hedeflemiştir. AB, NATO'yla birlikte Avrupa-Atlantik alanının Doğu Avrupa'dan Rusya Federasyonu'nun sınırlarına, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e ve Akdeniz'e genişletilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. 1947 Truman Doktriniyle Yunanistan'la birlikte ABD'nin etki alanının bir parçası olan ve yine Yunanistan'la birlikte 18 Şubat 1952'de NATO'ya katılan Türkiye'nin, Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olma kararında Yunanistan'ın üyeliği belirleyici olmuştur. Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıkları nedeniyle 1970'lerde kuzeyden (SSCB) değil, batıdan (Yunanistan) tehdit algılayan Ankara, Türkiye'nin üye olmadığı oluşumlara Yunanistan'ın üye olarak güçlenmesini istememiştir. 1981'de Yunanistan'ın o dönemki adıyla AT'ye katılmasının da etkisiyle Ankara, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine katılımını dış politikasında bir öncelik olarak belirlemiştir. Gümrük Birliğinin ardından özellikle Almanya tarafından imtiyazlı ortaklık öne çıkarılmakla birlikte, 1999'da aday ülke statüsü kazanan Türkiye ile 1 Mayıs 2004'te Güney Kıbrıs'ın da üye olduğu AB arasında Aralık 2004'te üyelik müzakerelerine başlama kararı alınmıştır. Brüksel, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin olarak 20 yılı aşkın bir süredir devam eden müzakere sürecini AB'nin bölgesel hedeflerine ulaşabileceği bir süreç olarak değerlendirmektedir. Nitekim bu süreçte, Kopenhag siyasi kriterlerinin ötesinde Kıbrıs ve Ege, Türkiye'nin üyeliği için koşul haline getirilirken, Heybeliada Ruhban Okulunun açılması, Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi konuları da Brüksel tarafından gündeme getirilmektedir. Ankara'nın dış politikasında AB üyeliği hedefini önceleyerek bu doğrultuda örneğin gümrük birliğine imza atarken Güney Kıbrıs'ın tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşmelerin takvime alınması kararına ve adaylık statüsünü elde etmek adına Kıbrıs ve Ege sorunlarının koşul olmayı sürdürmesine itiraz etmemesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımayan Ermenistan'la ilişkilerini normalleştirme çabası Türkiye'nin değil; başta Yunanistan ve Güney Kıbrıs olmak üzere AB üyelerinin çıkarlarını yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, AB, Kıbrıs, Ege, Yunanistan

TURKISH FOREIGN POLICY PRIORITIZING THE GOAL OF EU MEMBERSHIP

Asst. Prof. Dr., Burçin CANAR1

1Çankırı Karatekin University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of International Relations, Turkish Foreign Policy and the Black Sea, burcincanar@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9491-4799

Abstract

European integration, whose foundations were laid through economic cooperation during the Cold War to end the Germany-France rivalry that caused the two World Wars, strengthen Euro-Atlantic ties, and prevent the spread of communism, transformed into a supranational structure under the name of the European Union (EU) after the collapse of the USSR and aimed to expand its borders to the east of the continent. The EU, together with NATO, has played a significant role in expanding the Euro-Atlantic area from Eastern Europe to the borders of the Russian Federation, and from the Baltic Sea to the Black Sea and the Mediterranean. Türkiye, which became part of the US sphere of influence along with Greece under the 1947 Truman Doctrine and joined NATO on February 18, 1952, also along with Greece, considered Greece's membership a decisive factor in its decision to become part of European integration. Because of the Cyprus and Aegean disputes, Ankara, which perceived threat from the west (Greece) rather than the north (USSR) in the 1970s, didn't want Greece to gain strength by becoming a member of organizations to which Türkiye was not a member. Influenced by Greece's accession to the then-EC in 1981, Ankara identified Türkiye's participation in European integration as a priority in its foreign policy. Following the Customs Union, although a privileged partnership was particularly emphasized by Germany, the decision to start membership negotiations between Türkiye, which gained candidate country status in 1999, and the EU, which also included Southern Cyprus on May 1, 2004, was made in December 2004. Brussels views the negotiation process regarding Türkiye's membership, which has been ongoing for over 20 years, as a process through which the EU can achieve its regional objectives. Indeed, during this process, beyond the Copenhagen political criteria, Cyprus and the Aegean are being made conditions for Türkiye's membership, while the reopening of the Heybeliada Theological Seminary and the normalization of relations with Armenia are also being raised by Brussels. Ankara's foreign policy prioritizes its goal of EU membership, and in this direction, for example, while signing the customs union agreement, it does not object to the decision to schedule negotiations on Southern Cyprus's full membership application and to the fact that the Cyprus and Aegean issues remain conditions for obtaining candidate status, its efforts to normalize relations with Armenia, which does not recognize Türkiye's territorial integrity, reflect the interests of EU members, primarily Greece and Southern Cyprus, not Türkiye's.

Keywords: Turkish Foreign Policy, EU, Cyprus, Aegean, Greece

GİRİŞ

İki Dünya Savaşı'na neden olan Almanya-Fransa rekabetini sonlandırmak, Atlantik'in her iki yakası arasındaki bağları güçlendirmek ve komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla Avrupa bütünleşmesinin temelleri, Soğuk Savaş döneminde ekonomik iş birliğiyle atılmıştır. 1947 Truman Doktrini, 1948 Marshall Planı ve 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization*-NATO) aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) siyasi, askerî ve ekonomik alanda *Pax Americana* (Amerikan Barışı) olarak adlandırılan dünya düzenini kurmasıyla birlikte (Oran, 2001a, s. 486), Batı Avrupa'nın bütünleşme süreci de hız kazanmıştır. Alman yayılmacılığı ile Almanya-Fransa mücadelesini sona erdirmek ve kıtanın doğusuna yayılan komünist yönetimlerin, batısını da etki altına almalarını engellemek adına ilk olarak 1951'de Fransa, Federal Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur (Erhan & Arat, 2001a, s. 809). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (Euratom) kurulmasının ardından imzalanan 1958 Roma ve 1967 Füzyon anlaşmalarıyla AKÇT, AET ve Euratom, Avrupa Toplulukları (AT) olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Erhan & Arat, 2001a, s. 811). SSCB'nin dağılmasının ardındansa kıtanın bütünleşmesi, Avrupa Birliği (AB) adıyla ulus-üstü bir yapıya dönüşmüş ve sınırlarını öncelikli olarak, Doğu Avrupa'ya yaymayı hedeflemiştir. Avrupa bütünleşmesinin Soğuk Savaş sonrasında Birlik'e dönüşümü, bu süreçte bir kez daha yeni bir dünya düzenini ilan eden Washington'un, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından "yeni bir Avrupa" (Bush, 1989) çağrısında bulunmasıyla eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Böylece Almanya'nın birleşmesi sonrasında Doğu Avrupa'nın tamamının Batı Avrupa'yla bütünleşerek, kıtanın bütününde Rus etkisinin sona erdirilmesine yönelik "tam, özgür ve barış halinde bir Avrupa" hedefi; ABD'nin, NATO'nun ve AB'nin temsil ettiği Avrupa-Atlantik güçleri tarafından benimsenmiştir (Canar, 2022, s. 129-131). Bu doğrultuda AB, NATO'yla birlikte Soğuk Savaş sonrasında Avrupa-Atlantik alanının Doğu Avrupa'dan Rusya Federasyonu'nun (RF) sınırlarına, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e ve Akdeniz'e genişletilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Birlik'in genişleme stratejisinde, süregelen 20 yılı aşkın bir süreçte aday ülke statüsü elde etmesine ve müzakerelere başlanmasına rağmen, halen AB üyesi olmayan Türkiye'nin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Başta Almanya olmak üzere AB üyeleri tarafından zaman zaman gündeme getirilen üyelikten ziyade 'ayrıcalıklı ortaklık' söylemi AB'nin, Türkiye'nin üyeliğine bakışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim, 1947'de Truman Doktrinini, 1948'de Marshall Yardımını kabul etmesi ve 1952'de NATO'ya üye olmasıyla Soğuk Savaş döneminden bu yana Avrupa-Atlantik sisteminin bir parçası olan Türkiye, AB için öncelikli bir aday ülke olmamıştır. Ayrıca 1981'de Yunanistan'ın ve 2004'te Güney Kıbrıs Rum Kesiminin Birlik'e üye olmalarıyla

Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıklarında Atina'nın tezlerinin kabulü, Türkiye'nin üyeliği için birer koşul haline getirilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olma ve bu çerçevede Soğuk Savaş sonrasında AB'ye dönüşen bu oluşuma tam üye olmayı önceleyen dış politikası değerlendirilecektir. Çalışmada öncelikle, Avrupa bütünleşmesinin ortaya çıktığı Soğuk Savaş koşullarında, Türkiye'nin bu bütünleşmenin bir parçası olmayı hedefleyen dış politikası incelenecektir. İkinci bölümde ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ankara'nın, AB'ye tam üyelik hedefini merkezine alan dış politikası değerlendirilecektir. Çalışmanın temel varsayımlarından biri, Brüksel'in Türkiye'ye aday statüsünü vermekle ve taraflar arasında müzakerelere başlanmasıyla birlikte, Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıklarında Atina'nın tezlerinin kabulünü, Türkiye'nin üyeliği için birer koşul haline getirerek, müzakere sürecini AB'nin bölgesel hedeflerine ulaşabileceği bir süreç olarak değerlendirmesidir. Çalışma bu doğrultuda, Brüksel'in Türkiye'nin AB üyeliğini öncelememekle birlikte, Ankara'nın bu hedeften vazgeçmemesini önceleyen bir yaklaşımı benimsediğini savunacaktır. Çalışmada ayrıca, adaylık statüsü elde etmesine ve müzakerelere başlamasına rağmen AB üyeliğinden giderek uzaklaşan Türkiye'nin, yine de bu hedefi önceleyen dış politikasının Türkiye'nin değil; başta Yunanistan ve Güney Kıbrıs olmak üzere AB üyelerinin çıkarlarını yansıttığı ileri sürülecektir.

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNE KATILMA HEDEFİ

1947'de Truman Doktrinine, 1948'de Marshall Yardımına dahil olmasından ve 1952'de NATO'ya katılmasından itibaren siyasi, ekonomik ve askerî alanda ABD'nin etki alanın bir parçası olan ve dış politikasını Washington'un çıkarları çerçevesinde şekillendirmeye başlayan Türkiye, ABD'nin desteğiyle kıtanın batısında başlayan Avrupa bütünleşme sürecinin de bir parçası olmayı hedeflemiştir. Bu süreçte Türkiye'de "Amerika'nın "kusursuz bir kurtarıcı" olarak" algılanmasıyla (Oran, 2001a, s. 493) eş zamanlı olarak "Avrupalılaşma"nın "çağdaşlaşma" ile "eşdeğer" tutulması, Ankara'nın AET'ye bakışını şekillendiren etkenlerden biri olmuştur (Erhan & Arat, 2001a, s. 813). Ayrıca, ABD'den gelen ekonomik yardımların bazı şartlara bağlanarak azaldığı dönemleri de dikkate alan Ankara'nın, "AET'yi kendisini ekonomik bunalımdan kurtarabilecek bir "can simidi" olarak" görmesi (Erhan & Arat, 2001a, s. 813) de bu oluşuma yaklaşımında rol oynamıştır. Söz konusu etkenlerin yanı sıra Ankara'nın bu oluşuma bakışında asıl belirleyici olansa, Türkiye'nin taraf olmadığı oluşumlara katılarak güçlenmesini istemediği Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye üyelik başvurusunda bulunması olmuştur. Öyle ki Türkiye, Yunanistan'ın başvurusundan hemen iki hafta sonra, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye ortaklık için başvuruda bulunmuştur (Erhan & Arat, 2001a, s. 814, 819).

Böylece dış politika tercihlerini bağlı bulunduğu Batı Blokunun lideri ABD'nin, özelde de Kıbrıs konusunda karşı karşıya geldiği NATO müttefiki Yunanistan'ın tercihlerine dikkat ederek şekillendiren Türkiye, aynı anda Truman Doktrinine dahil olduğu ve aynı tarihte NATO üyesi olduğu Yunanistan'la yine aynı süreçte AET'ye üye olmayı hedeflemiştir. 1950'lerde dış politika çıkarlarını ABD'nin ve İttifak'ın çıkarlarıyla "özdeş algılayan" Ankara ve Atina, bu doğrultuda Kıbrıs sorununa ilişkin kendi "resmî politikalarından" vazgeçmişlerdir (Fırat, 2001a, s. 608). Ankara ve Atina, ABD ve NATO öncelikli dış politikaları çerçevesinde 1959 tarihli Zürich ve Londra anlaşmalarıyla Kıbrıs konusunda uzlaşsalar da Yunanistan'ın "ekonomik ve siyasal alanda görece güçlenmesini" istemeyen Türkiye (Erhan & Arat, 2001a, s. 814), tüm bu unsurları dikkate alarak Avrupa bütünleşmesine katılımını öncelikli bir dış politika hedefi olarak belirlemiştir. "Avrupa ile entegrasyon yarışında Yunanistan'dan geri kalmamayı" hedefleyen Ankara (Erhan & Arat, 2001a, s. 836), 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg Dışişleri Bakanları ve AET adına Konsey dönem başkanı tarafından imzalanan Ankara Anlaşması ile bu oluşumla ilişkilerini kurumsal bir zemine oturtmuştur (Erhan & Arat, 2001a, s. 814, 836). 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin AET'ye tam üyeliği, "nihai hedef olarak" belirlenmiştir. "Gümrük Birliği'ne ilişkin kuralları içeren Katma Protokol" 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanmış; 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle taraflar arasında "Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi için öngörülen 22 yıllık "Geçiş Dönemi" başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026).

1962 Küba Krizi sonrasında Soğuk Savaş'ta karşı Bloktan algılanan tehdidin azalarak, aynı Blokta yer alan ülkeler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıktığı yumuşama döneminde (Sander, 2002, s. 445, 446) Türkiye'nin AET'yle kurumsallaşan ilişkileri, bu dönemin şekillendirdiği Ankara'nın çok yönlü dış politikasının bir parçası olmuştur. Böylece 1962 Küba Krizi ve özellikle 1964 Johnson Mektubu sonrasında ABD'nin ve NATO'nun çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını merkezine alan bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye, aralarında AET'nin de yer aldığı bölgelerle ilişkilerini güçlendirmeyi tercih etmiştir (Erhan & Arat, 2001a, s. 831). 1979'a kadar süren yumuşama döneminde Kıbrıs politikasında Doğu Blokun lideri SSCB ile enosis karşıtlığında ortak bir tutum benimseyen Türkiye, bu süreçte Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıkları nedeniyle kuzeyden (SSCB) değil; batıdan, NATO müttefiki Yunanistan'dan tehdit algılamıştır (Canar, 2018, s. 223). 1967'de Albaylar Cuntasının yönetime el koyduğu Yunanistan'ın da henüz Topluluk üyesi olamadığı bu süreçte AT'yle ilişkileri, Ankara'nın çok yönlü dış politikası çerçevesinde yürütülmüştür. Bununla birlikte, Topluluğun Türkiye'ye yönelik olumsuz tutumu giderek açığa çıkmıştır. Nitekim, 14 Ağustos 1974'te Türkiye'nin İkinci Kıbrıs Harekâtı'nın Yunanistan'da Albaylar Cuntasının devrilerek, Karamanlis hükümetinin kurulmasına yol açması, AT'nin Yunanistan'a ve Türkiye'ye olan bakışını gözler önüne sermiştir. Öyle ki, Yunanistan'ın tekrardan demokrasiye dönüşü, "Topluluk tarafından

büyük sevgi gösterileriyle karşılanırken", "Topluluk üyeleri Türkiye'yi Kıbrıs harekâtı nedeniyle" kınamışlardır. (Erhan & Arat, 2001a, s. 848). Ayrıca, Ankara-Brüksel ilişkilerinin gergin olduğu bu süreçte 12 Haziran 1975 tarihinde Yunanistan'ın AT'ye tam üye olma isteğini açıklaması ve bu üyeliğin gerçekleşme ihtimali, Türkiye için geride kalmışlığın ötesinde Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıklarında Brüksel'in "devreye girmesi gibi bir tehlike"yi doğurmuştur (Erhan & Arat, 2001a, s. 849). Türkiye için söz konusu tehlike, Yunanistan'ın 1 Ocak 1981'de AT'ye tam üye olmasıyla gerçeğe dönüşmüştür.

12 Eylül 1980 darbe dönemi ile Turgut Özal döneminde dış politika hedeflerini yeniden Avrupa-Atlantik güçlerinin çıkarları doğrultusunda şekillendiren Ankara; Türkiye'nin, Yunanistan'ın da 1981'den itibaren üyesi olduğu AT'ye katılımını, öncelikli bir hedef olarak belirlemiştir. Nitekim, Türkiye'yi uluslararası kapitalist ekonomik sisteme eklemleyen 24 Ocak 1980 kararlarının "mimarı" olan Özal (Oran, 2001b, s. 16) Kıbrıs sorununu, Türkiye'nin AT üyeliğine "en büyük engel" olarak değerlendirmiştir (Fırat, 2001b, s. 117). Oysa Türkiye'nin AT üyeliği için 'en büyük engel' Kıbrıs değil; 1981'den bu yana Topluluk üyesi olan ve böylece Türkiye'nin üyeliği konusunda 'söz hakkı'nı, başka bir deyişle veto hakkını elde eden Yunanistan olmuştur. Buna rağmen Ankara, Akdeniz'den gelecek olası saldırılara karşı Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması bakımından adanın jeostratejik önemini dikkate alan, Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz'de kurulmuş olan dengenin korunmasına ve Kıbrıs Türklerinin adadaki varlığının ve özerkliğinin tanınmasına dayanan Kıbrıs politikasını önemsizleştirerek, Türkiye için AT üyeliğinin öncelikli ve önemli görüldüğü bir dış politikayı benimsemiştir.

Böylece Özal döneminde Kıbrıs sorununun Türkiye'nin çıkarları çerçevesinde çözümü değil; AT'ye üyelik hedefi öncelenerek; "bir kez daha Yunanistan'la eşitliği yakalayabilmek", "çağdaşlaşma" ile özdeşleştirilen "Avrupalılaşma"nın bir 'gereği'ni yerine getirmek, AT'yle "ortaklık ilişkisini" canlandırmak ve ekonomi politikalarının Toplulukla bütünleşmeye duyduğu ihtiyacı karşılamak amacıyla, 14 Nisan 1987 tarihinde AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur (Erhan & Arat, 2001b, s. 95, 96). AT Komisyonu'nun 18 Aralık 1989'da açıkladığı Türkiye'nin başvurusunun askıya alınmasını öneren görüşünde, tam üyeliği engelleyen nitelikte ekonomik ve siyasal sorunlar öne çıkarılmış ve 1993'ten önce yeni bir genişlemenin planlanmadığı vurgulanmıştır. Komisyon'un söz konusu görüşü, AT Bakanlar Konseyi'nin 5 Şubat 1990 tarihli toplantısında da benimsenmiş; özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin AT'nin önceliği olması nedeniyle Türkiye'nin başvurusu askıya alınmıştır (Erhan & Arat, 2001b, s. 101). Böylece Türkiye, dış politikasında AT'ye tam üyeliği öncelerken, AT'nin önceliği, Washington'la paylaştığı 'tam, özgür ve barış halinde bir Avrupa' vizyonu çerçevesinde, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Almanya'nın birleşmesiyle başlatılan, kıtanın doğusunun batısıyla bütünleşmesi sürecinin tamamlanması olmuştur.

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN AB ÜYELİĞİ HEDEFİ

Avrupa bütünleşmesi, Soğuk Savaş sonrasında yeniden yapılanan uluslararası sistemde Avrupa Birliği (AB) adıyla ulus-üstü bir yapıya dönüşmüş ve sınırlarını, kıtanın doğusuna yaymayı hedeflemiştir. Washington ve NATO tarafından "yeni dünya düzeni" değerleri, AB tarafındansa Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan 'demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve serbest pazar ekonomisi' değerlerinin yayılmasıyla Avrupa-Atlantik etki alanı, sınırlarını genişletmeye çalışmıştır (Canar, 2022, s. 132). Böylece AB, NATO'yla birlikte kıtanın doğusunun batısıyla bütünleşmesi hedefi doğrultusunda Avrupa-Atlantik alanının Doğu Avrupa'dan Rusya Federasyonu'nun sınırlarına, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e ve Akdeniz'e genişletilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte Birlik, Türkiye'ye ilişkin olarak gümrük birliğini ve ortaklık ilişkisini vurgularken (Baykal & Arat 2001, s. 327); Soğuk Savaş sonrasında da AB üyeliği hedefini önceleyen Türkiye için asıl engel, Kıbrıs Rum Hükümetinin 3 Temmuz 1990 tarihinde "tüm Kıbrıs" adına AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunması olmuştur (Fırat, 2001c, s. 453).

Bu süreçte Ankara Anlaşması uyarınca, Türkiye'nin AB'yle "bütünleşmesinde 22 yıl sürmesi öngörülen" Geçiş Döneminin 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlanmasının ardından, Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinde "sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan Gümrük Birliği tesis edilmiştir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). "Kıbrıs'ın AB üyeliği konusunda güvence" alan Atina, Türkiye ile gümrük birliğinin tesis edilmesi kararına veto kullanmamıştır (Fırat, 2001c, s. 461). Ankara, gümrük birliğini tam üyelik hedefi için önemli bir adım olarak değerlendirip bir kez daha AB üyeliği hedefini önceleyen dış politikasının somut bir göstergesi olarak bu antlaşmaya imza atarken, Güney Kıbrıs'ın "bütün adayı temsil ettiği iddiasıyla AB'ye yapmış olduğu tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşmelerin takvime alınması kararına" itiraz etmemiştir (Fırat, 2001c, s. 461). Böylece Ankara bir kez daha Kıbrıs konusunda kendi çıkarlarını dikkate almamış; gümrük birliği ile AB üyeliğine 'bir adım daha yaklaşmak' adına Güney Kıbrıs'ın tam üyeliğine giden sürece karşı çıkmamıştır. Gelinen noktada, Güney Kıbrıs AB üyeliğine daha da yaklaşırken, Türkiye aday ülkeler arasında yer almamıştır. Nitekim 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen AB Konseyi'nde, Birlik'in beşinci genişlemesine ilişkin alınan kararlarda Güney Kıbrıs'ın Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte 2000'lerin başında AB'ye üye olması öngörülmüş (Baykal & Arat 2001, s. 345); Türkiye, aday ülkeler arasında sayılmamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). Ayrıca, söz konusu Zirvenin sonuç bildirisinde doğrudan Türkiye'yle ilgili yer alan ifadelerde, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi, azınlıkların korunması konularının yanı sıra Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıklarında Atina'nın tezlerinin benimsenmiş olması Ankara'nın AB ile siyasi diyaloğu askıya almasına neden olmuştur (Baykal & Arat 2001, s. 345-347).

Bununla birlikte, 1999'a gelindiğinde AB'nin Türkiye'ye ilişkin tutumunda önemli bir değişiklik olmuş; 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB Konseyi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmiştir. NATO'nun 1999 tarihli Yugoslavya müdahalesi, enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması, Balkanlar'dan Güney Kafkasya'ya uzanan Karadeniz ve Hazar Havzasının merkezindeki stratejik konumuyla Türkiye'nin öneminin yeniden teyit edilmesi, Türkiye'nin NATO'daki veto yetkisiyle Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin oluşumunu engelleyebileceğini göstermesi, ABD'nin Türkiye'nin üyeliğini desteklemesi, AB ülkelerinin genelinde ve özellikle Yunanistan'da Türkiye'ye karşı "ılımlı bir tutuma" sahip olan iktidarların işbaşına gelmeleri ve Türkiye'de olumlu siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşanması; AB'nin tutum değişikliğinde etkili olan unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Baykal & Arat 2001, s. 353). Bununla birlikte, Türkiye'ye adaylık statüsü verilirken Kıbrıs ve Ege konularının Türkiye'nin AB üyeliği için birer koşul olmayı sürdürmesi; AB'nin tutum değişikliğinin temel nedeni olarak değerlendirilebilir. Nitekim, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların "Uluslararası Adalet Divanı aracılığıyla çözümlenmesi" vurgusunun yanı sıra Güney Kıbrıs için "Kıbrıs" ifadesinin kullanılarak, Kıbrıs sorununda siyasi bir çözüm olmasa da Güney Kıbrıs'ın tüm adayı temsilen AB üyesi olacağı karara bağlanmıştır (European Council Helsinki, 1999). Ankara 'aday ülke ilan edilmek adına' Kıbrıs ve Ege konularının koşul olmayı sürdürdüğü Zirve sonucunu kabul etmiştir.

Türkiye'nin AB üyeliği hedefi açısından bir diğer önemli dönüm noktası da 1 Mayıs 2004 tarihinde Güney Kıbrıs'ın AB'ye katılması olmuştur. Annan Planına ilişkin referandumdan "olumsuz sonuç çıksa dahi" Güney Kıbrıs'ın AB'ye üye olabileceği karara bağlanmış ve 1 Mayıs 2004'te "Kıbrıs bölünmüş şekilde resmen AB üyesi" olmuştur (Özersay, 2013, s. 649). Böylece Güney Kıbrıs Rum Kesimi de AB üyeliği hedefini önceleyen Türkiye'nin Birlik'e katılımında 'söz hakkı' elde etmiştir. Türkiye'nin AB üyeliği hedefinin gerçekleşmesi daha da zorlaşırken, müzakerelere başlanması kararlaştırılmış; ancak Birlik, üyelik için Türkiye'nin Güney Kıbrıs'la ilişkilerini normalleştirmesini zorunlu bir koşula dönüştürme olanağını da elde etmiştir.

Böylece, 16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Konseyi'nde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini "yeterince" karşıladığı teyit edilmiş ve Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması kararı alınmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). Ardından, 29 Ekim 2005 tarihinde Türkiye, "Ankara Anlaşması'nın AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihli 5. Genişlemesi doğrultusunda uyarlanması ve Gümrük Birliği uygulamalarının yeni AB üyelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik Ek Protokol"ü imzalamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). Bununla birlikte Ankara, söz konusu imzasının, "Ek Protokol'de atıfta bulunulan" Güney Kıbrıs'ın tanınması anlamına gelmeyeceğine ilişkin aynı gün bir deklarasyon yayımlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). AB ise, 21 Eylül 2005 tarihinde yayımladığı karşı deklarasyon ile Birlik üyesi tüm devletlerin tanınmasının

"katılım sürecinin zaruri bir parçası olduğunu" vurgulayarak (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026; Baykal & Arat 2001, s. 361), Birlik'e üyeliği önceleyen Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki çıkarlarından ödün vermesinin AB'ye katılım için zorunlu bir kriter olduğu, Brüksel tarafından bir kez daha ortaya konulmuştur.

Ardından, 3 Ekim 2005 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesi'nin onaylanmasıyla katılım müzakerelerinin genel ilkeleri ortaya konulmuştur. Söz konusu Belgede müzakerelerin ortak hedefinin üyelik olduğu belirtilmekle birlikte, "sonucun önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreç olduğu" vurgulanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). Böylece Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla birlikte 11 Aralık 2006'ya gelindiğinde Türkiye, "Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayana kadar" AB, 8 fasılda "müzakerelerin askıya alınmasını ve hiçbir faslın geçici olarak kapatılmamasını kararlaştırmıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026). Ardından 8 Aralık 2009'a gelindiğinde Güney Kıbrıs'ın "tek taraflı olarak 6 faslın açılmasını engelleyeceğini açıklaması" (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026), Türkiye'nin AB'ye katılma olasılığının bu süreçte giderek zorlaştığını göstermiştir. Nitekim 2011'e gelindiğinde tek bir fasılda "21 No'lu Trans Avrupa Ağları" Faslı'nda" Türkiye teknik kapanış kriterini" karşılarken, Ankara'dan "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs konularındaki beklentiler" (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2026) müzakere sürecinin çıkmaza girmesine yol açmıştır.

Bu süreçte başta Yunanistan için Türkiye'nin AB üyeliği hedefinden vazgeçmemesi temel bir öncelik olmuştur. Zira Atina, Türkiye'nin AB üyeliği hedefinden vazgeçmesi durumunda, Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıklarını "AB kriterleri çerçevesinde çözmesi için bir nedeni" olmayacağını değerlendirmektedir (Dayıoğlu, 2013, s. 567). Nitekim Atina'nın, Türkiye'nin AB'ye üye olabilmesi için Ankara'dan 'beklentilerinin' başında AB müktesebatına "tam uyumun" sağlanarak Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması, "Rum azınlık ile Patrikhane'nin hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi" gelmektedir (Dayıoğlu, 2013, s. 579). Ayrıca, Ege konusunda TBMM'nin *casus belli* kararını kaldırmasını talep eden Yunanistan, Türkiye'den Güney Kıbrıs'la ilişkilerini de normalleştirmesini beklemektedir (Dayıoğlu, 2013, s. 579). Türkiye'nin Kıbrıs'la ilişkilerini normalleştirmesi kadar, 1921'de Türkiye ile Ermenistan sınırını çizen Kars Antlaşması'nı dolayısıyla Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımayan Ermenistan'la da Ankara'nın ilişkilerini normalleştirmesi beklenmektedir. Böylece Kıbrıs ve Ege konularındaki 'beklentileri' ile müzakere sürecinin çıkmaza girmesinde etkili olan, özellikle de AB üyelerinin 'tamamının' tanınmasını, Türkiye'nin AB üyeliği için zorunlu bir koşul olarak belirleyen Birlik, Türkiye'nin üyeliğinden ziyade Ankara'nın üyelik hedefinden vazgeçmemesine dönük yaklaşımını ortaya koymuştur.

3. SONUÇ

1947 Truman Doktrini ile Yunanistan'la birlikte ABD'nin etki alanının bir parçası olan ve yine Yunanistan'la birlikte 18 Şubat 1952'de NATO'ya katılan Türkiye'nin, böylece Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren Avrupa-Atlantik etki alanının bir parçası olması; Ankara'nın Avrupa bütünleşmesine katılma kararında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, 1950'lerde başta ABD olmak üzere Avrupa-Atlantik güçlerinin çıkarlarıyla uyumlu bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye, AET'ye katılma kararını da bu süreçte almıştır. Kıbrıs ve Ege anlaşmazlıkları nedeniyle, Soğuk Savaş'ın, yumuşama dönemi koşullarıyla devam ettiği 1970'lerde Türkiye'nin SSCB'den ve Doğu Blokundan değil; NATO müttefiki Yunanistan'dan tehdit algılaması, Ankara'nın Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olma hedefini sürdürmesine neden olmuştur. 1981'de Yunanistan, o dönemki adıyla AT'ye katılırken ve 2004'e gelindiğinde Güney Kıbrıs, Birlik üyesi olurken; Türkiye, aday ülke statüsü elde etmesine ve müzakerelere başlamasına rağmen geçen 20 yılı aşkın sürede halen AB üyesi olmamıştır. Bununla birlikte, Avrupa bütünleşmesinin ilk başladığı dönemden bu yana değişen uluslararası, bölgesel ve iç etkenlere rağmen, Ankara için bu bütünleşmeye katılmak, Türk dış politikasının süregelen öncelikli hedefi olmaya devam etmiştir.

Brüksel, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin olarak 20 yılı aşkın bir süredir devam eden müzakere sürecini AB'nin bölgesel hedeflerine ulaşabileceği bir süreç olarak değerlendirmektedir. Birlik için önemli olan, Türkiye'nin AB üyeliğinden ziyade AB'ye tam üyelik hedefini önceleyen dış politikasından vazgeçmemesidir. Nitekim bu süreçte, Kopenhag siyasi kriterlerinin ötesinde Kıbrıs ve Ege, Türkiye'nin üyeliği için koşul haline getirilirken, Heybeliada Ruhban Okulunun açılması, Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi konuları da Brüksel tarafından gündeme getirilmektedir. Ankara'nın dış politikasında AB üyeliği hedefini önceleyerek bu doğrultuda örneğin gümrük birliğine imza atarken Güney Kıbrıs'ın tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşmelerin takvime alınması kararına ve adaylık statüsünü elde etmek adına Kıbrıs ve Ege sorunlarının koşul olmayı sürdürmesine itiraz etmemesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımayan Ermenistan'la ilişkilerini normalleştirme çabası Türkiye'nin değil; başta Yunanistan ve Güney Kıbrıs olmak üzere AB üyelerinin çıkarlarını yansıtmaktadır.

KAYNAKLAR

Baykal, S. & Arat, T. (2001). AB'yle ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II) (pp. 326-365). İletişim Yayınları.

Baykal, S. & Arat, T. (2013). AB'yle ilişkiler. . In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt III) (pp. 337-400). İletişim Yayınları.

Bush, G. (1989, May 31). *A Europe whole and free: Remarks to the citizens in Mainz. U.S. Diplomatic Mission to Germany*. https://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm.

Canar, B. (2022). Yeni Avrupa'nın inşası sürecinde Avrupa-Atlantik güçlerinin ve Rusya Federasyonu'nun Ukrayna politikaları, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar,* 16, 125-164.

Canar, B. (2018). SSCB-Türkiye ilişkilerinde Kıbrıs sorunu, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar, 8, 223-246.*

Dayıoğlu, A. (2013). Yunanistan'la ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II) (pp. 560-631). İletişim Yayınları.

European Council Helsinki. (1999). https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1-en.htm.

Erhan, Ç. & Arat, T. (2001a). AET'yle ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt I) (pp. 808-853). İletişim Yayınları.

Erhan, Ç. & Arat, T. (2001b). AT'yle ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II) (pp. 83-101). İletişim Yayınları.

Fırat, M. (2001a). Yunanistan'la ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt I) (pp. 576-614). İletişim Yayınları.

Fırat, M. (2001b). Yunanistan'la ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II) (pp. 102-123). İletişim Yayınları.

Fırat, M. (2001c). Yunanistan'la ilişkiler (1990-2001). In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II) (pp. 440-480). İletişim Yayınları.

Oran, B. (2001a). Dönemin bilançosu (1945-1960). In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt I) (pp. 479-498). İletişim Yayınları.

Oran, B. (2001b). Dönemin bilançosu (1980-1990). In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II) (pp. 9-33). İletişim Yayınları.

Özersay, K. (2013). Kıbrıs konusu. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt III) (pp. 622-689). İletişim Yayınları.

Sander, O. (2002). *Siyasi tarih (1918-1994)*. (10. Baskı). İmge.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2026). *Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerine ait bazı önemli tarihler.* https://ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/turkiye-_ab_ilişkileri_kronolojisi.pdf.

ANA GÜVENLİK SORUNU OLARAK: TERÖRİZMİN İNCELENMESİ VE TERÖRSÜZ TÜRKİYE SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Emre ÇELEBİ/ Prof. Dr. Tahsin GÜLER

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı,

celebiemre35@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0009-0005-2950-3255

Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamı Yönetimi Bölümü,

tahsin.guler@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7729-5172

Özet

Terörizm, geçmişten günümüze varlığını sürdüren ve tüm insanlığı etkileyen küresel bir güvenlik sorunudur. Toplumlarda korku, panik ve güvensizlik ortamı oluşturarak sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapıyı hedef alan terör olgusu, günümüzde devletlerin karşılaştığı en önemli tehditlerden biri haline gelmiştir. Bu çalışmada terör kavramı; tarihsel süreci, terörün çeşitleri, amaçları ve nedenleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, literatür taraması yapılmış, doküman incelemesi yöntemi kullanılarak yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışmada terör ve terörizm kavramlarının kökenleri ve literatürdeki kullanımları ele alınmış, kavramın; şiddet, korku, sindirme ve yıldırma unsurlarıyla ilişkilendirildiği; terör örgütlerinin ise siyasal ve ideolojik hedeflere ulaşmak amacıyla toplumsal düzeni bozmayı amaçladıkları ortaya konulmuştur. Sicarii hareketi, Haşhaşiler, Jakoben Terörü ve anarşist hareketler gibi örnekler üzerinden modern terör anlayışının tarihsel arka planı değerlendirilmiştir. Araştırmada ayrıca terörün çeşitleri; devlet terörü, devlete karşı terör, ulusal ve uluslararası terör, kır ve kent terörü olarak ele alınmıştır. Terör örgütlerinin medya organları ve sosyal medya araçlarını kullanarak toplumsal baskı oluşturmayı hedefledikleri anlaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre terörün ortaya çıkmasında sosyo-kültürel sorunlar, ekonomik eşitsizlikler, hızlı kentleşme, eğitim sistemindeki yetersizlikler, kültürel çatışmalar, feodal yapı ve medya etkisi önemli rol oynamaktadır. Buradan hareketle terörle mücadelede yalnızca askerî ve güvenlik odaklı politikaların yeterli olmadığı; başta ekonomi, eğitim, sosyal bütünleşme ve demokratikleşme olmak üzere pek çok başlıkta kapsamlı politikaların geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla "Terörsüz Türkiye" süreci terör örgütünün kendini feshetmesi ve tam anlamıyla silah bırakmasıyla başlayıp terörü besleyen kaynakların ortadan kaldırılmasını hedefleyen politikalarla desteklenmeli, süreç sadece bir güvenlik politikası olmanın ötesinde güçlü bir hukuk devleti, sağlam bir demokrasi ve sürdürebilir bir kalkınma hedefine ulaşmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Devlet, güvenlik, terör.*

TERRORISM AS A MAJOR SECURITY ISSUE: AN EXAMINATION OF TERRORISM AND AN EVALUATION OF THE "TERROR-FREE TÜRKİYE" PROCESS

Master's Degree Student, Emre ÇELEBİ/ Professor Dr., TAHSİN GÜLER

Balıkesir University, Graduate School of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration, celebiemre35@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0009-0005-2950-3255

Balıkesir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, tahsin.guler@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7729-5172

Abstract

Terrorism is a global security problem that has persisted from the past to the present and continues to affect all humanity. By creating an atmosphere of fear, panic, and insecurity within societies, the phenomenon of terrorism targets social, political, cultural, and economic structures and has become one of the most significant threats faced by states today. This study comprehensively examines the concept of terrorism in terms of its historical development, types, objectives, and underlying causes. A qualitative research method was adopted in the study; a literature review was conducted, and the document analysis method was employed by utilizing both domestic and international sources.

The study addresses the origins of the concepts of terror and terrorism as well as their usage in the literature, revealing that the concept is associated with elements such as violence, fear, intimidation, and coercion. It is further demonstrated that terrorist organizations aim to disrupt social order in pursuit of political and ideological objectives. The historical background of the modern understanding of terrorism is evaluated through examples such as the Sicarii movement, the Assassins, the Jacobin Reign of Terror, and anarchist movements. In addition, the study examines different forms of terrorism, including state terrorism, terrorism against the state, national and international terrorism, and rural and urban terrorism. It has been observed that terrorist organizations seek to create social pressure through the use of mass media and social media platforms.

According to the findings obtained in the study, socio-cultural problems, economic inequalities, rapid urbanization, inadequacies in the education system, cultural conflicts, feudal structures, and the influence of the media play a significant role in the emergence of terrorism. In this context, the study concludes that military and security-oriented policies alone are insufficient in combating terrorism; rather, comprehensive policies should be developed in multiple areas, particularly in the fields of economy, education, social integration, and democratization. Therefore, the "Terror-Free Türkiye" process should begin with the dissolution of terrorist

organizations and their complete disarmament, and it should be supported by policies aimed at eliminating the sources that sustain terrorism. Beyond being merely a security policy, the process should ultimately seek to establish a strong rule of law, a robust democracy, and sustainable development.

Keywords: State, security, terrorism.

GİRİŞ

Terör, geçmişten günümüze insanlığın küresel ölçekteki en büyük güvenlik sorunlarından birisi olarak pek çok araştırma ve incelemeye konu olmuştur. Günümüzde dünyanın her coğrafyasında terör faaliyetleri gözlenmekte, bu faaliyetler yerel, bölgesel ve hatta zaman zaman küresel tehdit boyutuna varmaktadır. Her gün medya organları ve sosyal medya araçları vasıtasıyla terör faaliyetleri bildirilmekte, başta insanlar olmak üzere birçok unsur bu faaliyetlerden olumsuz etkilenmektedir. Küresel ölçekteki bu terör faaliyetlerinden Türkiye de fazlaca etkilenmekte, başta güvenlik kuvvetleri olmak üzere sorumlu kurumlar teröre karşı yoğun bir mücadele vermektedir. Bilindiği üzere başarılı ve etkin bir mücadelenin temel kuralı mücadele edilen sorunun çok iyi tanınması ve bilinmesi gerekliliğidir. Dolayısıyla terörün ortadan kaldırılmasının başat koşulu da terör ve terörizm kavramlarının, tarihçesinin, çeşitlerinin, amacının ve onu doğuran koşulların en ince ayrıntısına kadar bilinmesidir. Bu düşünceden hareketle çalışmada; önemli bir güvenlik sorunu olan terör incelenerek terörün tamamen bitirilmesi bağlamında "Terörsüz Türkiye" süreci değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında terör kavramı öncelikle kavramsal çerçevede ele alınmış, öncelikle etimolojik kökenden yola çıkılmıştır. Sonrasında teoride şekli çizilen terör kavramının tarihteki faaliyet alanlarına dair örnek olaylar araştırılmıştır. Çalışmanın ilerleyen safhalarında araştırma bulgularının da işaret ettiği üzere terörün pek çok çeşidinin olduğundan hareketle terör çeşitleri üzerine bir tasnif yapılmıştır. Günümüzün güncel terör sorunlarının çözümünde yol gösterebileceği düşünülen son kısımda ise terörün amaç ve nedenleri üzerinde durularak "Terörsüz Türkiye" süreci değerlendirilmiştir.

1.TERÖR VE TERÖRİZM KAVRAMLARININ İNCELENMESİ VE FARKLI TANIMLAMALARIN ELE ALINMASI

Terör ve terörizmin tanımından önce kavramın etimolojik kökenine değinmek yerinde olacaktır. Terör kelimesi kaynağını Latince "terrere" sözcüğünden almakta olup sözcüğün lügat anlamı ise "korkudan titreme" veya "titremeye sebep olmaktır". (Wilkinson, 1974) Fransızca Petit Robert Sözlüğü'nün kelime " bir ülkede var olan baskın bir grubun insanların direnişinin önüne geçmek için ortaya çıkardığı ortak korkuyu" vurguladığı belirtilmektedir. (Keleş & Ünsal, 1982) Bu terim bugünkü anlamında ilk defa Fransa'da Fransız Devrimi'nden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Devrimin hemen akabinde 1793 Mart ile 1794 Temmuzu arasında geçen zaman "terör düzeni" veya "terör dönemi" olarak adlandırılmaktadır (Laquer, 1977).

Terör kelimesi literatürde anarşi, şiddet, yıldırma, korkutma ve sindirmeyle benzer anlamda kullanılmaktadır. Türkiye'de 1980 yılına kadar "anarşi" kavramı kullanılmış fakat bu terim sonrasında yerini "terör" kavramına bırakmıştır. Hardman, terörizmi, "belirli amaçlara ulaşabilmek maksadıyla şiddet kullanan grup veya partilerin

benimsediği" yöntem olarak ifade etmektedir. W.T. Mallison ve S.V. Mallison ise terörü: "Toplumsal veya politik amaçları gerçekleştirmek maksadıyla şiddetin aşırı bir biçimde kullanılması" olarak açıklamaktadır. (W.T. Mallison & S.V. Mallison, 1975) Yonah Alexander'a göre terörizm "gerçek veya gerçek olmayan hedefleri elinde bulundurmak üzere korku iklimi oluşturmak amacıyla organize olan bir grubun şiddet kullanması" olarak tanımlanmaktadır (Alexander, 1979).

Buraya kadar yabancı yazarların terör kavramına ilişkin ortaya koymuş oldukları görüşler ele alınmıştır. Teröre atfedilen tanımlamalardan çıkarımlar yapılarak, terör, siyasi iktidarı etkilemek için şiddete başvuran, halka korku salarak sindirmeye ve isteklerinin yerine getirilmesini sağlamaya çalışan bir grubun uluslararası devletlere veya ulus-devlete başkaldırısı olarak değerlendirebilir.

Bilindiği üzere özellikle sosyal bilimlere ait kavramların, üzerinde ittifak edilen tek bir tanımının olması düşünülemez. Nitekim bir kavramın zamana, coğrafyaya, içinde bulunulan konjonktüre, sahip olunan ideoloji ve bakış açılarına göre onlarca tanımının olabildiği görülmektedir. Benzer durum terör kavramı içinde söz konusudur. Nitekim Türkiye ile Avrupa Birliği arasında vize serbestîsi müzakerelerinde iki aktör arasında terör tanımının farklılığı önemli bir anlaşmazlık noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ulusal literatürde terör hakkında uluslararası literatüre bize özgü hassasiyetlerinde eklendiği tanımlamaların sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Yerli yazar ve bilim insanları da terör hakkında farklı tanımlamalar yapmışlardır. Terörizm konusu üzerine birçok eseri olan Dönmezer terörizmi, "Toplumsal, ulusal, etnik veya inanca dayalı amaçlar çerçevesinde, toplumsal sınıflar arasında fesat ve çatışma çıkarmak için şiddetin planlı ve yasa dışı kullanılması" olarak tanımlamaktadır (Dönmezer, 1977). Bozdemir terörü, "bireyleri korku ve baskı ile yıldırıp sindirerek belirli fikir ve tutumlara yönlendirilmesini amaçlayan cebir kullanma veya tehdit kullanımı" olarak ifade etmektedir (Bozdemir, 1982). Bayraktar'ın (1982) tanımına göre, "Tedhiş, belirli bir iktidara erişmek ya da siyasal amacı gerçekleştirmek için toplumda baskı ve korku ortamı oluşturmaya yönelik şiddet hareketlerinin sürekli kullanılmasıdır."

Genel itibariyle yerli yazarların yaptıkları tanımlamalar içinde bulundukları durumun bir yansımasıdır aslında. 1970'li yılların sonlarından itibaren başlayan Ermeni terör örgütü ASALA'nın terör saldırıları, 12 Eylül 1980 öncesi ülkede yaşanan anarşik sağ-sol çatışmaları, dini kullanarak yaratılan terör faaliyetleri ve uzun yıllar süren PKK terör örgütünün terör eylemlerinin insanları korkutarak ve sindirerek siyasal iktidarlara verdiği bölünme mesajlarının etkili olduğu görülmektedir.

2. TERÖRİZMİN TARİHÇESİ

2.1. İlk Terör Hareketleri

Haklarında bilgi ve belge toplanabilen ilk terörist gruplar hakkında en eskiye uzanan bilgiyi Walter Laqueur vermektedir. Laqueur'e göre ilk terörist gruplardan birisi M.Ö. 73-66 yıllarında etkinlik gösteren "Sicarii"lerdir. Dini kimliğe sahip bu örgütün üyeleri hedeflerine gündüz saatlerinde, kalabalık ortamlarda gizlice ve arkalarından saldırmışlardır. Bu grubun temel silahı, kıyafetlerinin altına gizlenen ve gruba adını veren "sica" olarak bilinen kısa kılıçlar olup düşmanlarını işlek ve kalabalık ortamlarda öldürdükten sonra kalabalık arasında gizlenmişlerdir. Romalılarla mücadeleye girişen Sicariiler Herodian rahiplerinin manastırlarına zarar vermiş, borçların tahsilini engellemek için tefecilerin senetlerini ve devlet belgelerini yok etmiş, buğday depolarını yakmış ve Kudüs'ün su yollarını imha etmişlerdir (Laquer, 1977).

Tarihin bilinen ikinci ve diğerlerine göre çok farklı bir ideoloji çerçevesinde var olan, terör örgütü mü yoksa bir mezhebin hayata geçirilmesi mi olduğu konusunda tartışmaların sürdüğü hareket ise Hasan Sabbah'ın başında bulunduğu "Haşhaşi"lerdir. İsmailililik görüşünü benimseyen dinsel bir tarikat olan, kuşatılması ve ele geçirilmesi çok zor olan kalelerde örgütlenen bu yapı küçük köylerden seçilen fedailerin suikast ve belirli hedeflere saldırı amacıyla yetiştirilmesiyle dönemin İslam coğrafyasında önemli bir terör sorunu olarak ortaya çıkmıştır. İçlerinde Büyük Selçuklu veziri Nizamü'l Mülk'ün de bulunduğu pek çok devlet adamına yönelik suikastlar gerçekleştiren ve Büyük Selçuklu Devleti'ne önemli zararlar veren bu terör örgütünün sonunu Moğollar getirmiştir. Bu örgüt, intihar saldırıları ve devlete sızma olarak nitelendirebilecek eylemleri günümüze miras bırakmıştır.

2.2. Başka Bir Terör: Jakoben Hareketi

Fransız Devriminden sonra Eylül 1793 ile Temmuz 1794 yılları arasında sürmüş olan Devrimin en sert ve tartışmalı evresi olan dönem "Jakoben Terörü" olarak isimlendirilmektedir. Nitekim bu dönem Jakoben hareketin lideri Maximilien Robespierre'in başta Jean Paul Marat olmak üzere yakın çalışma arkadaşlarının öncülüğünde gerçekleştirilen devlet terörüyle anılmaktadır. Bu dönemde devrimci Jakoben diktatörlük açlık ve kıtlığın hüküm sürdüğü, monarşi yanlılarının ayaklanmalarıyla sarsılan ülkeyi toparlayabilmek iddiasıyla bir tür olağanüstü hal rejimi uygulayarak aşırı sert önlemler almış, merkezileşmeyle birlikte terörü de bir silah olarak kullanmıştır (Öztürk, 2014). Jakobenler, yoksulluk ve savaş sonrası artan kıtlık için burjuvaziyi suçluyorlardı. Halk tarafından bu kesim Cumhuriyete ihanetle suçlanarak, bunlara karşı terör uygulanması isteniyordu.

Robespierrre'in "Cumhuriyetin korunması için erdem ve terörün birlikte kullanılması gerektiği" anlayışına dayanarak kurulan devrim mahkemeleriyle yaklaşık 17 bin kişi giyotinle idam edilmiş, başta devrim karşıtları, kral yanlıları ve soylular olmak üzere on binlerce kişi hapishanelerde ya da yargısız infazlarda ölmüştür. Bu

dönem modern bürokratik devlet yapısı içinde şiddet ve korkunun devletin bilinçli bir yönetim aracı haline gelmesi bakımından son derece dikkat çekici bir devlet terörü örneği oluşturmuştur.

2.3. Anarşizm ve Terör Örgütlerinin Artışı

Genel olarak tanımlayacak olursak anarşizm, toplum içerisindeki otoriteye karşı gelişmiş bir tepkidir. Anarşistlerin genel eğilimleri yönetildikleri kişi ya da kurumlara karşı isyan niteliğindedir. Anarşist düşünceye göre ideal yaşam, baskı ve zorlamanın olmadığı düzenli bir toplumda gerçekleşecektir. Bu düşünce doğrultusunda anarşistler siyasal otoriteyi ve yöneticilerin bulunmadığı toplumsal sistemi kurmaya çalışmaktadırlar.

Kendi içerisinde Bireyselci, Karşılıkçı ve Dayanışmacı, Kolektivist, Komünist ve Anarko-sendikalizm şeklinde alt dallara ayrılabilen anarşizmi daha iyi anlamak bakımından sözü edilen alt tonlara değinmek yerinde olacaktır. Bireyci Anarşizm'e göre toplum, özerk bireylerden oluşur; bireylerin karşılıklı sorumlulukları yoktur, sadece diğerlerine karşı sorumlulukları vardır. Karşılıkçı Anarşizm'e göre bireyler devlet yerine eşitlik, adalet ve karşılıkcı esaslara dayalı gönüllü anlaşmalarla yaşar (Walter, 2002). Kolektivist anarşizm, devletin ortadan kaldırılması ve bireylerin özgürlüğüyle devrim yolunun sağlanması gerektiğini savunmasıyla belirtilen anarşizm türlerinden ayrışır (Cevizci, 2005). Bakunin en önemli temsilcisidir. Komünist Anarşizm'in ayırt edici özelliği, ortaklığın üretim araçları ile sınırlandırılmaması aynı zamanda ortaya çıkan ürünü de kapsamasıdır. Kropotkin'in öncülüğünü yaptığı Komünist Anarşist doktrin olarak, "emeğe göre pay" yerine "ihtiyaca göre pay" prensibini benimsemektedir (Walter, 2002).

Her ne kadar başta devlet otoritesi olmak üzere her türlü otoriteye karşı olan devletsiz bir toplum tasavvuru peşinde koşan anarşizmin önde gelen temsilcilerinden Wolff, Bakunin ya da Kropotkin bu düşüncelerini pratikte hayata geçirememişlerse de temsil ettikleri bakış açısı günümüze değin pek çok terör ve şiddet olayının düşünce arka planını oluşturması bakımından etkili olmuştur.

Fransa, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde ve küresel gücü elinde tutan ülkelerde anarşist terör eylemleri sıklıkla yaşanmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot endüstri ve ticaret sergisini açmak üzere gittiği Lyon'da bir İtalyan genci tarafından "yaşasın devrim" çığlıklarıyla bıçaklanarak öldürülmüştür (Aryon, 1979). Sayılan ülkelerin bazı başkanları ve başbakanları da anarşist eylemlerin kurbanları arasında bulunmaktadır.

Devlete karşı bazı terör eylemlerinin ideolojik ve felsefi arka planını oluşturan anarşizm, temel düşmanı olan devlet otoritesini ve bu otoritenin görünür kullanıcıları olan devlet yetkililerini hedef almış, eylemleriyle devlet iktidarını sarsmayı ve sonuçta devlet olgusunu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

3. TERÖRÜN ÇEŞİTLERİ

Terörizm; temel stratejileri, operasyonel hedefleri ve etki alanları gibi kriterlere göre çeşitli gruplara ayrılsa da keskin bir biçimde birbirinden ayrılmaz. Tam tersi, terörün farklı çeşitleri çoğu zaman birbiriyle etkileşim halindedir. Bundan dolayı yapılan sınıflandırma araştırmacılara metodolojik bir rehberlik sunar (Aydınalp, 2011). Edward Hyams, terör faaliyetini yöneldiği hedef kitlesine göre "doğrudan" ve "dolaylı" şekilde iki kategoriye ayırmıştır. Doğrudan terör otoritenin (liderin) bizzat kendisini fiziksel olarak yok etmeyi amaçlarken, dolaylı terör otoriteye karşı itibar suikastında bulunarak halkın gözünde var olan meşruiyetini sorgulatmak aynı zamanda prestij kaybına uğratmayı amaçlamaktadır. Dolaylı saldırıların odağında doğrudan lider değil, devletin simgesi olan yapılar veya kişiler yer almaktadır (Aydınalp, 2011).

Wardlaw, terörü Yayla'nın da belirtiği gibi üç ana konuda sınıflandırmıştır. Bunlar; şahsi gayeler, gayrinizami harp unsurları yaşanan mücadeleler ve ideolojik amaçlarla yapılan psikolojik harp teknikleridir (Yayla, 1990). Collins ise terörü; patolojik, keyfi, maddi çıkar odaklı, devlet destekli ve radikal olarak gruplandırmıştır. Her terör eylemi mutlaka şiddet içermekle birlikte her şiddet eylemi terör içermemektedir. Gerek Wardlaw'ın şahsi gayeleri temel alan yaklaşımı gerekse Collins'in patolojik ve keyfi şiddet içeren sınıflandırmaları terör kapsamında değerlendirilmesi terörün doğasına uymamaktadır. Bu sınıflandırmalar, terörü politik bağlamından koparark kişisel ve psikolojik bir zemine indirgeyerek kavramın içini boşaltmaktadır (Yayla, 1990). Terörizmin bahsettiğimiz birçok sınıflandırmanın yanında, terör ve teröre karşı terör, kır merkezli terör ile kent merkezli terör, gelişigüzel veya ayırt edici terör, bireysel veya toplumsal terör gibi farklılıkları da söz konusudur. Terör, gayesi, uygulama biçimi ve etki alanı boyutuyla dört sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar; devlet eliyle yürütülen terör, devleti devirmeyi amaçlayan terör, yerel terör ve küresel nitelikli uluslararası terördür (Aydınalp, 2011).

Çalışma açısından en uygun tasnif aşağıdaki gibidir:

a) Devlet Eliyle Yürütülen Terör – Devlete Karşı Terör,

b) Kırsal Alan Terörü – Kent Terörü,

c) Yerel Nitelikli Terör – Küresel Nitelikli Uluslararası Terör.

3.1. Devlet Eliyle Yürütülen Terör

Devlet eliyle yürütülen terör, meşru devlet anlayışının benimsendiği toplumlarda kabul görmemekle beraber, literatürde yer alan çalışmalar ve incelemeler devletin mevcut yönetim biçimini korumak ve var olan otoriter yapısını sürdürmek amacıyla teröre başvurabildiğini göstermektedir. Devletlerin terörizmin uygulayıcısı olduğunu savunan bir kısım bilim insanı bunu otoriter ve totaliter rejimlerin uyguladığı şiddet ile birlikte

değerlendirmektedir (Koncagül, 2021). Bu bağlamda devletin ideolojisini ve yönetim anlayışını tehditlere karşı korumak ya da baskıcı rejimini devam ettirebilmek için terörü (baskı, şiddet, korku yayma vb.) bir vasıta olarak görmesi hatta terörle mücadelede illegal yöntemlerle aşırıya kaçarak devlet terörü yaratması söz konusudur. Bu durumda devletin gizli ve yeraltı olarak tabir edilen illegal yapılanmaları aktif olup gerçekleştirilen eylemlerin büyük çoğunluğu aydınlatılamamakta ve faili meçhul olarak kalmaktadır.

Devlet terörizmi, anti-demokratik ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Devleti yönetenler alacakları kararların daha kolay kabul edilmesi maksadıyla vatandaşlarını terör ile baskı ve korku ile sindirerek istenilen sonucu elde etmektedir. Terörü araştırması gereken devlet, terörü kullanınca suçlu olmamaktadır. Demokratik ülkeler devlet terörünü bir vasıta olarak kullanmaktan kaçınmaktadır (Çınar, 1997).

3.2. Devlete Karşı Terör

3.2.1. Devrimci Terör

Bu terör türünün esas amacı ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik düzeni yıkmaktır. Bunu çeşitli sebeplere dayandırmak mümkündür ancak asıl dikkat edilmesi gereken husus sebepler ve söylemlerden ziyade devleti yeniden inşa etme iddiasındaki terör örgütünün ideolojisinin anlaşılmasıdır. Bu terör hareketinin özellikle 1970'li ve 80'li yıllarda komünist ideolojiden önemli ölçüde beslendiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde pek çok devrimci terör örgütünün Marksist-Leninist, Maoist, antiemperyalist veya anarşist bir çizgi izlediği söylenebilir. Uyguladığı terör yöntemlerinden hareketle iktidarı ele geçirse dahi hiçbir zaman demokratik bir hukuk devleti olma imkanı olmayan bu tür terör örgütlerinin örneğin özel mülkiyeti kaldıracağını dile getirdiğinde, devleti kurduktan sonra halkın elinden toprağın mülkiyetini almayacağını kimse garanti edemez. Benzer bir şekilde devrimin finansmanının banka soygunlarıyla sağlanması, bankalarda bulunan paranın "kamulaştırma" adı alında gasp edilerek ele geçirilmesi vb. eylemler düzene zarar vermekten ziyade sözde hakkı savunulduğu iddia edilen halka zarar veren uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda; Tupamarolar (Uruguay), FARC (Kolombiya), Brezilya Milli Kurtuluş Ordusu, Halkın Devrimci Ordusu, 8 Ekim Hareketi, Halk Kurtuluş Hareketi, Brezilya Devrimci Komünist Partisi, Guatemala'daki Devrimci Silahlı Kuvvetler, 13 Kasım Hareketi, Meksika'daki Halk Silahlı Kuvvetleri, sosyal, siyasal ve ekonomik düzeni yıkmak amacıyla devlete yönelik terör uygulayan devrimci terör örgütleri arasında gösterilmektedir.

3.2.2. Ayrılıkçı – Bölücü Terör

En sık karşılaşılan terör türü, ayrılıkçı-bölücü terördür. Genelde devletin bölünmesini amaçlayan, kanlı eylem ve faaliyetler gerçekleştiren, geniş kitlelere yayılan bir örgütlenme modeliyle hedefte olan ülkenin sınır devletlerinden lojistik, istihbarat ve askeri alanlarda desteklenen bir yapılanmadan bahsedilebilir.

Etnik terör, ayrılıkçı ideolojiler doğrultusunda hareket eden etnik toplulukların gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerini ifade etmekte (Çakmak, 2008) savaş hali haricinde politik amaçlara ulaşmak maksadıyla zorlayıcı yöntemlere başvurulması şeklinde kendini göstermektedir (Gürses, 2007). Etnik terör örgütleri, etnik nedenlerle ayrımcılığa uğramış ve sırf bu sebeple mağdur olmuş kitle meydana getirmeye çalışmaktadır. Temel amacı, meydana getirdikleri kitleyi kontrol etmek ve hakimiyet altında bulundurmaktır (Gürses, 2007). Asıl hedefi ise, içinde bulunduğu ülkede farklı olduğunu düşünen kitleler üzerinden belirli bir bölgeyi ayırıp bağımsız hale getirmektir (Yılmaz, 1994). Bu sebeple ayrılıkçı örgütler, insanların birbirini düşman olarak algılamasını sağlamak ve kitleleri istedikleri gibi yönlendirmek için kendi taraftarlarını yaşadıkları ülkedeki vatandaşlardan farklı bir etnik kimlikle tanımlamaktadırlar. Bu farklı kimlik, kültürel farklılık, düşmanlık ve sonuçta terörizmi doğurmaktadır (Acar & Urhal, 2007).

Genelde kitle hareketleri toplumda bulunan memnuniyetsiz kesimlerden beslenme imkânı bulmaktadırlar. İnsanların birbirlerini düşman olarak algılamalarını isteyen ayrılıkçı örgütler, kendini destekleyenleri yaşadıkları toplumdan ayrı bir etnik kimliğe aitmiş gibi göstermektedir. Bu örgütler, etnik kimlik vurgusu ile kültürel çatışma ve düşmanlığı körükleyerek terörizmin ihtiyaç duyduğu altyapıyı oluşturmaktadırlar (Hoffer, 1998).

Toplumların nüfuslarında bulunan farklılıklar problemlerin gün yüzüne çıkması için zaman zaman elverişli bir ortam hazırlar. Böyle toplumlarda her an bir kargaşa durumu yaşanabilir. Etnik kimlik başta olmak üzere dil farklılıkları, dini yaşam özellikleri ve ırksal çeşitliliğin ayrılıklara/bölünmelere sebebiyet vermesi durumunda şiddet hatta aşırı şiddet ihtimali de artabilmektedir (Alparslan, 1983). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin büyümesi ve güçlenmesini istemeyen bir takım küresel güçlerin veya bazı komşu ülkelerin o ülkede faaliyet gösteren bu tür bölücü- ayrılıkçı terör örgütlerine silah, teçhizat, insan kaynağı, finansman ve uluslararası kamuoyunda yoğun destek sağladıkları bilinen bir gerçektir.

3.3. Kırsal Alan Terörü-Kent Terörü

Silahlı bir terör örgütü hem kırsal hem de kentsel alanda faaliyet yürüterek gerçekleştirdiği terör eylemleriyle korku ve siyasal etki üretebilmektedir. Örgüt kırsal alanda baskınlar, vur kaç saldırıları, patlayıcı tuzakları gibi yıpratma faaliyetleriyle kırsal alan hakimiyeti sağlayarak devletin kırsal otoritesini sarsmayı, kentlerde ise

kamusal alanlara ve devlet kurumlarına bombalı saldırılar, adam kaçırma ve suikastler, propaganda faaliyetleri ile halkı devlet otoritesine karşı kışkırtarak kamu düzeninin bozulmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Terör literatüründe kır terörü kavramına önemli katkı sağlayan isimler Fidel Castro ve Ernesto "Che" Guevara'dır. Castro'ya göre, kırsal bölgelerde silahlı direniş başlatan gruplar doğrudan devrimde çığır açanlar olmuştur. O, şehirlerdeki direnişin başarısız olacağına ve kentlerin direnişçilerin sonu olacağına inanır (Yayla, 1990). Bu nedenle dağlık bölgeler güvenlik kuvvetlerinin müdahalesini zorlaştıracağından devrimciler için korunaklı alanlar olarak görülmüştür (Debray, 1989). Bunun yanı sıra devrimcilerin şehirlerde başarısız olacağına olan inancın altında yatan düşünce devrimcilerin şehirlerde farklı uğraşlara girişebileceği ve motivasyonlarını kaybederek hedeflerinden sapabilecekleri düşüncesidir. Ancak zaman içerisinde kır teröristlerinin başarısız girişimleri ve kendilerine destekçi bulamamaları sebebiyle, teröristler büyük yerleşim yerlerine kaymaya ve bu bölgelerde kolaylıkla eylemler gerçekleştirileceklerini düşünmeye başlamışlardır. Kentler kırlara nazaran teröristlere daha fazla hedef ve eylem öncesi ve sonrasında koruma sağlamaktadır.

Robert Moss'a (1996) göre teröristlerin şehirleri tercih etmesinin sebepleri resmi kritik noktalara saldırabilmeleri, ses getiren başarılı eylemlerle yönetime karşı koymak ve devletin halkı konusunda yetersiz olduğunu göstererek bu sayede hem kitlelerini motive edebilmekte hem de bu yolla yeni destekçiler kazanmaktadır.

3.4. Küresel Nitelikli Uluslararası Terör-Yerel Nitelikli Terör

Küresel nitelikli uluslararası terörizmde, terörist eylemlerinin ülkenin sınırlarını aşacak şekilde bağlantılarının olması, yerel nitelikli terörizmde ise terörist eylemlerinin ülkenin sınırları içinde başlayıp ülke sınırları içinde sürmesi söz konusudur. İki durumu birbirinden ayıran yegane fark budur.

Terörist eylemin bir ülkeyle sınırlı kalmaması durumu onu küresel nitelikli uluslararası terör grubuna koyabileceği gibi, aynı milli sınırlar içerisinde farklı ülke vatandaşlarını etkilemesi de onu küresel nitelikli uluslararası terör grubunun içine koymaktadır. Uluslararası hukuka karşı gerçekleştirilen eylemlere de küresel nitelikli uluslararası terör denir (Çakmak, 2008). Bir ülkenin sınırları içinde başlayarak başka devletleri ya da yabancı uyruklu kişileri hedef alan örgütlü terör faaliyetleri küresel nitelikli uluslararası terörizm olarak ifade edilmektedir (Avşar, 1992).

Günümüzde hiçbir devlet veya kuruluş terörizmin olumsuz yansımalarından etkilenmemiş değildir. Küreselleşen dünyada terörist eylemlerin sonucunda ortaya çıkan ürkütücü manzara insanlarda bıraktığı karamsarlığı ve korkuyu doğrular niteliktedir. Toplumların yaşamış oldukları korku ve endişeden dolayı zaman zaman terör unsurlarının taleplerini yerine getirdikleri de görülmektedir. Bu sebepledir ki; terörizmle mücadele sadece belirli ülkelerin görevi değildir, nitekim terörizm tüm dünyayı tehdit etmektedir (Acar & Urhal, 2007).

Bazı ülkelerin, hedeflerine ulaşabilmek için diplomatik yolların tıkanması durumunda savaş yerine kendi çıkarları doğrultusunda diğer ülkelere karşı yıkıcı faaliyetlere hatta terörizme başvurduğu (Avşar, 1992) çoğu zaman bunu kendisi doğrudan sahaya inmeden Proxy Örgüt (vekil) olarak tabir edilen başka bir silahlı grup, milis ya da örgüt üzerinden yürüttüğü görülmektedir. Böylece hedef ülke istikrarsızlaştırılmakta, kaynaklarının büyük çoğunluğunun terörle mücadeleye aktarılması sağlanmakta, doğrudan saldırılmadığı için uluslararası sorumluluktan kaçınılmakta ve hedef ülke zayıflatılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye örneğinde bazı komşu ülkelerin uzun yıllar boyunca jeopolitik, stratejik hedefler doğrultusunda PKK/YPG terör örgütünü desteklemesi, belli zamanlarda ülkede var olan taleplere karşı onların sözcülüğünü yapması da bu duruma örnektir. Bunun aynısını dünya üzerinde birçok ülke rakibi olan ülkeye yapmaktadır. Terör istediğini yaptırmak için kılıfı oluşturulmuş mükemmel bir silahtır.

Bu bağlamda, günümüz koşulları dikkate alındığında ulusal terörün varlığından söz etmek pek mümkün olmayacaktır. Çünkü ulusal terör, bütün yönleriyle sadece belirli bir ülkenin sınırları içerisinde başlayan, sadece o ülkenin hedef olduğu ve yine o ülkenin vatandaşları tarafından gerçekleştirilen terör olarak tasvir edilebilir (Tezcan, 1988). Dolayısıyla günümüzde terörün mutlak surette bir dış desteği bulunmaktadır.

4. TERÖRÜN AMAÇLARI

Terörün amacı önceden belirlenen hedeflere ulaşmak maksadıyla bir korku iklimi yaratarak, panik ve karamsarlık duygusu ile devlete karşı var olan güveni ortadan kaldırmak, toplumsal birlik, beraberliği ve sosyal düzeni bozmaktır (Kuper, 1987).

Uçak kaçırma, banka soyma, liderlere veya devlet adamlarına suikast, okullarda ve toplu alanlarda bombalı eylemler gibi farklı yöntemleri kullanan terörist örgütler, yaptıkları ile kamuoyunun dikkatini çekmeye ve toplumu sindirmeye çalışırlar. Terör örgütleri var olan düzenin değişimi için iç savaş veya iç karışıklık çıkarmaya çalışırlar. Kendilerini, temsil ettikleri kitlelerin koruyucusu olarak adlandırır öyle görürler (Plano & Olton, 1988).

Terörizmin amacı toplumun dikkatini çekmektir. Yaptıkları eylemlerin mümkün olduğunca herkes tarafından bilinmesini isterler ve bunun için medya organları ya da sosyal medya araçlarını kullanırlar. Çünkü toplum üzerinde korku ikliminin oluşması için yapılan terör eyleminin kitleler tarafından öğrenilmesi hedeflenmektedir (Başeren, 1994).

5. TERÖRÜN NEDENLERİ

Terörizm ülkedeki mevcut sorunların nedeni olmaktan çok mevcut sorunların bir sonucudur. Terörün nedenleri arasında sayılabilecek pek çok durum mevcuttur. Bunlardan bazıları ekonomik, sosyal, kültürel nedenlerdir. Terörün nedenleri ele alınırken öncelikle iç ve dış nedenler şeklinde bir ayrımın yapılması uygun olacaktır.

5.1. İç Nedenler

5.1.1. Sosyo-Kültürel Nedenler

Küreselleşmenin etkisiyle hız kazanan kentleşme olgusu, toplumda farklı hayat tarzlarının ve farklı kültürlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Kentlere yönelen göç dalgaları ile çarpık kentleşme ve gecekondulaşma artmıştır. Bu da beraberinde kentlerde yarattığı gelir vb. dengesizlikler ile bireyler arasındaki ayrılığın önünü açmakta ve bireyler arasında benlik savaşına ve şiddete dönüşmektedir. Buradan yola çıkarak yapılan incelemeler şehirlerde oluşan şiddet hareketlerinde, sanayi sektörünün istihdam edemediği iş gücünün meydana getirdiği gecekondu alanlarının önemli rol oynadığını göstermektedir (Kongar, 1998). Yani şiddet insanlar arasında var olan farklılaşmanın arttığı yerde ortaya çıkmakta ve bu ortaya çıkan şiddet, terörizmin bir nedeni olmaktadır. Aynı zamanda kültürel farklılıklar da bir nedendir. Kültürün, Dönmezer'in tanımıyla (Dönmezer, 1980); bilgi, inanç, sanat, ahlâk, hukuk, örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş, karmaşık bir bütün olduğu düşünüldüğünde, bunlar arasındaki farklılıklar da birtakım sorunlara yol açabilmekte özellikle kültürel farklılıkları dikkate alınmayan bireyler, fark edilmek veya farklılıklarının tanınması maksadıyla eylemler yapmakta, şiddete hatta teröre başvurabilmektedir. Aynı zamanda bu tür farklılıklar bunu kullanmak isteyen iç ve dış terör destekçileri açısından uygun bir iklim yaratmaktadır.

5.1.2. İdarî Yapılanmadan Kaynaklanan Nedenler

Dünyada özellikle 1980'lerden itibaren yeni kamu yönetimi anlayışının etkisiyle yeni bir yönetim paradigması etkili olmaya başlamıştır. Bu paradigma geleneksel kamu yönetimi yapılarının; temelde merkezi yönetimin gücünün azaltılarak yerele ağırlık verilmesi, yönetimde etkinlik, şeffaflık ve hesap verilebilirlik anlayışının ve mekanizmalarının oluşturulmasıyla değişimini esas almaktadır.

Diğer taraftan bu süreçte küreselleşmenin etkisiyle ulus devletin gücünün azaltılmasına dönük girişimler de devletin boşalttığı alanların yeni aktörlerce doldurulmasına olanak sağlamaktadır. Sözü edilen yoğun değişim ve dönüşüm süreci doğrudan bir terör tehdidi oluşturmamasına rağmen bu süreçte devletin yönetim kapasitesi, kamu politikaları ve kurumsal işleyişindeki sorunların çözülemeyişi, hukukun üstünlüğünün sağlanamaması, kamu

hizmetlerinin sunumunda eşitsizlikler, yozlaşmalar vb. problemler halkın gözünde devletin yetersiz olduğu algısını pekiştirerek illegal yapıların doğmasına veya desteklenmesine olanak sağlamaktadır.

5.1.3. Eğitim Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Eğitim sisteminin etkin, güvenli ve tüm toplum tarafından erişilebilir olması terör unsurlarının hoşlandığı bir durum değildir. Bu sebepledir ki terör unsurları temsil ettiklerini düşündükleri toplumun eğitim almasını istememekte, eğitim sistemine karşı gelinmesi ve çocukların gerekirse okula gönderilmemesi konusunda baskı kurmaktadır. Hatta taleplerini daha da ileriye götürerek şiddet yoluna başvurmakta okul yakma, eğitimcilerin kaçırılması ve öldürülmesi gibi terör eylemlerine başvurabilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmada terör örgütüne katılanların %85 gibi büyük bir çoğunluğu eğitimini tamamlayamamış gençlerden oluşması tesadüfî değildir. Özellikle silahlı eylemcilerinin büyük bir çoğunluğunu eğitimsiz veya ilkokul mezunu kişiler oluşturmaktadır (Acar & Urhal, 2007). Dolayısıyla terör örgütleri, eğitimden uzak kalmış, yeterince bilinçlenememiş bir topluluğa hükmetmenin daha kolay olduğunu bilmektedir.

Fakat söz konusu durum son yıllarda değişmekte, terör örgütleri, dijital çağda teknik bilgi ve teknoloji kullanımına olan ihtiyaçları sebebiyle başta üniversite gençliği olmak üzere eğitimli kesimleri de insan kaynağı olarak kullanmak istemektedirler. Bu bakımdan bir anlamda toplumsal sosyalleşme aracı da olan eğitim sisteminin dışına itilen, kendisini dışlanmış hisseden, gelecek ve kariyer beklentisi kalmayanlar terör örgütlerinin özellikle ilgi gösterdiği kişiler durumundadır.

5.1.4. Medya ve Sosyal Medyanın Etkisi

Terör örgütleri için medya en önemli silahlardan biridir. Çünkü gerçekleştirdikleri eylemlerin herkes tarafından bilinmesini ve korku ikliminin yayılmasını isterler. Kitle iletişim araçları arasında en etkin araçlar olan medya ve sosyal medya araçları terör propagandasının en hızlı, kolay ve etkili yapılabileceği platformlardır. Bu sebeple terör örgütleri illegal ya da yasalardaki boşluklardan faydalanarak faaliyet yürüten basılı veya görsel yayın organları ile hedef ve amaçlarını kitlelerine ulaştırmak, terörü övmek, terör propagandası yapmak, hedefindeki bir kısım kitlede sempati bir kısmında ise korku, panik, yılgınlık ve ümitsizlik yaratmak istemektedirler. Bu aşamada terör örgütü için asıl kazanım yaptığı eylemde fiilen etkilenenlere verdiği zarardan ziyade bu eylemin toplumda yarattığı korku, endişe, yılgınlık haliyle özetlenebilecek olumsuz zihni etkidir.

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle dünyada en hızlı yayılan metanın bilgi olduğu aşikârdır. Bu durum sosyal medya mecralarında neyin doğru neyin yanlış olduğunun bilinmesinin zor olduğu bir durum yaratmakta, bu mecraların spekülasyon ve manipülasyona son derece açık olması sonucunu doğurmaktadır. Herhangi bir düzenleyici otoritenin olmadığı ya da yetersiz olduğu, her bilginin

doğru ya da yanlış istenildiği gibi paylaşılabildiği bu mecralar bir yandan temel hak ve hürriyetlerin özgürce kullanılabildiği alanlar olarak düşünülebilse de bu özgürlük ortamından kötü niyetli, illegal yapılar ve terör örgütleri de alabildiğine faydalanmaktadır.

5.1.5. Sosyo – Ekonomik Nedenler

Ekonomik ve toplumsal geri kalmışlık terörün en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Nitekim toplumun yaklaşık yarısının ekonomik zorlukları terörizmin en önemli nedenleri arasında gördüğü, kişi başına düşen milli gelir düştükçe kişilerin şiddet eylemlerine katılım oranının arttığı görülmektedir (Keleş & Ünsal, 1982). Aynı zamanda hızlı nüfus artışı, demografik değişimler, alınan yoğun göçler de gelir dağılımında dengesizliği artırmaktadır. Bu gibi istikrarı bozan, kontrol dışı ve kısa zamanda çözülmesi mümkün olmayan ekonomik sorunlar illegal yapıların ve terör örgütlerinin sevdiği bir iklimin oluşmasına neden olmaktadır. Terör örgütlerinin eleman devşirmek için çoğunlukla yoksul kesimlere yöneldiği gerçeğinden hareketle ekonomik nedenlerin terörün diğer nedenleri üzerinde bir çarpan etkisi yarattığı, bu bağlamda yapılan araştırmalarda gelir dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizliklerin bu sürece açık bir şekilde etki ettiği görülmektedir (Acar & Urhal, 2007).

5.2. Dış Nedenler

Uluslararası dengeler oluşturulurken, paranın yönü, enerji kaynaklarının sahipliği ve paylaşımı, jeopolitik ve jeo-stratejik durumlar; küresel, bölgesel ve yerel anlaşmazlıkların önünü açtığı gibi uluslararası hukuktan kaynaklanan savaşmama ilkesi de terörizmin bir yıldırma, istediklerini elde etmek amacıyla kullanılmasına neden olabilmektedir. Ülkeler birbirleri ile yaptıkları anlaşmalardan dolayı her ne kadar savaşmıyor olsa da o ülkenin içinde veya yakınında var olan örgütü kullanabilmekte aynı zamanda da o örgütü “terör örgütü” olarak değil de “özgürlük mücadelecisi” olarak görebilmektedir. Bu kapsamda terörizmle ortak ve etkin bir mücadele konseptinin geliştirilmesi çoğu zaman ileri sürülen farklı gerekçelerle mümkün olmamaktadır (Avşar, 2009).

Türkiye bulunduğu konum itibariyle jeopolitik ve jeo-stratejik öneme sahip bir ülkedir. Bu sebeple başta sınır komşularımız olmak üzere, Avrupa’da çoğu devlet ve ABD, PKK/YPG yi terör örgütü olarak görmemekle birlikte çıkarları doğrultusunda da kullanmaktadır. Örgütün hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına karşı eylem yapmalarına, miting ve gösteri düzenlemelerine müsaade etmektedirler. Örgütler faaliyet gösterdikleri ülkelerde kurdukları dernekler aracılığıyla kurumsallaşma imkanı elde etmektedir (Ergene, 1993). Örneğin PKK geçmişte Rusya tarafından enerji alanlarını elinde bulundurmak maksadıyla önemli bir aktör olarak değerlendirilmiş ve örgüt bu rolü sürdürmekten geri durmamıştır (Avşar, 2009). Çünkü bu örgütler açısından güçlü olmak ve güçlü olanın desteğini almak son derece önemlidir. Devletler de güçlerini kullanmak

için "zorlama", "ikna etme" veya "sindirme" gibi yöntemleri kullanmakta ve bunu yaparken de terör örgütlerini kullanmaktadır. Bir güç merkezi olma konumuna gelmek isteyen her ülke, bu yöntemlerden birini ya da birkaçını kullanma durumuyla yüzleşmektedir (Acar & Urhal, 2007).

Terörü bir güç olarak kullanan ülkeler; terörize edilen ülke sahip olduğu her türlü kaynağının büyük bir kısmını terörizmle mücadeleye ayırdığı için bu ülkenin gelişmesini ve güçlenmesini önlemektedirler. Ayrıca başta uyuşturucu ticareti vb. birçok yasadışı eylemlerde terör örgütünü kullanabilmekte, özellikle zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarının bulunduğu bölgeleri terörize ederek bu kaynakların işletilmesini ve ekonomiye kazandırılmasını geciktirmektedirler. Terörün yoğun olarak yaşandığı yerler incelendiğinde petrol, su gibi doğal kaynakların bulunduğu bölgeler olduğu görülmektedir (Acar & Urhal, 2007). Bu da pek çok terör örgütünün güçlü devletlerin çeşitli amaçları için kullanılan maşalar olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Son yıllarda özellikle ulaşım, iletişim ve silah teknolojilerindeki gelişmelerden terör örgütlerinin de ciddi biçimde yararlanmasıyla küresel terörizmin giderek arttığı görülmektedir. Nitekim ABD, Rusya ve diğer pek çok ülkenin en gelişmiş teknolojik silah, araç ve gereçleri artık teröristler tarafından da kullanılabilmektedir. Öyle ki günümüzde teröristler drone ile eylem yapabilmekte, yaptığı eylemleri yine teknolojik araçlarla tüm dünyaya canlı olarak yayınlayabilmektedir. Bu da terör örgütlerinin etkilemek istediği herkese ulaşma kapasitesini artırmaktadır. Terör örgütleri teknoloji desteğiyle acımasız/kanlı eylemler yapabilmekte, eylemlerinde çok çeşitli teknolojik, biyolojik ve kimyasal araç, gereç ve malzeme kullanabilmektedir.

Günümüzde binlerce internet sitesinde silah ve bomba yapımı, biyolojik mikrop üretimi ve sanal virüs programları yazma gibi bilgiler verilmekte, bomba, silah vb. malzemelerin bileşenleri sipariş verilerek elde edilebilmekte, binlerce internet sitesinde "teröristin el kitabı" adı altında birçok terör yöntemi sunulmaktadır. Günümüzde bilişim teknolojilerini kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanan terör örgütlerinin, ne zaman, nasıl, nerede ve kim tarafından yapıldığı bilinemeyecek olan teknolojik eylemleri gerçekleştirebilecekleri değerlendirilmektedir (Avşar, 2009).

6.YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın temel amacı, terör kavramını güvenlik sorunu bağlamında incelemek, terörizmin tarihsel gelişimini, türlerini, amaçlarını ve nedenlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında yerli ve yabancı akademik kaynaklar, kitaplar, makaleler, tezler ve bilimsel yayınlar incelenmiştir. Ayrıca terörizm alanında çalışma yapan araştırmacıların görüşleri karşılaştırmalı şekilde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle terör ve terörizm kavramlarının etimolojik kökenleri ile literatürdeki farklı tanımları ele alınmıştır. Daha sonra terörizmin tarihsel gelişimi incelenmiş; ilk terör hareketlerinden modern terör anlayışına kadar uzanan süreç değerlendirilmiştir. Çalışmanın devamında terörün türleri, amaçları ve nedenleri sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bilgiler sistematik biçimde sınıflandırılmış, konu başlıkları altında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma, mevcut literatürle sınırlı olup incelenen kaynakların sunduğu bilgiler doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır. Bu nedenle çalışma, terör olgusunun teorik boyutunu açıklamaya yönelik bir inceleme niteliği taşımaktadır.

7.BULGULAR

Bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda terörün yalnızca güvenlik boyutuyla ele alınamayacağı, aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal, psikolojik ve ekonomik yönleri bulunan çok boyutlu bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde terör kavramına ilişkin net bir tanımlamakla olmamakla birlikte, tüm tanımlamaların ortak noktasını şiddet, sindirme, korku oluşturma, toplumu belli düşüncelere yönlendirme ve siyasal amaç unsurlarının oluşturduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen tarihsel süreç, terörün insanlık tarihi kadar eski olduğunu gözler önüne sermektedir. Terörün, Sicarii hareketinden başını Hasan Sabbah'ın çektiği Haşhaşilere, Jakobenler ve anarşist hareketlerden modern örgütlü yapılara kadar farklı dönemlerde değişik şekillerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Özellikle Fransız Devriminin sonrasında modern terör anlayışının şekillendiği görülmektedir.

Terörün çeşitleri incelendiğinde, devlet terörü, devlete karşı terör, ayrılıkçı terör, kırsal ve kentsel terör ile uluslararası terör ve ulusal terör gibi farklı türlerin birbirleriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle uluslararası terörün günümüzde devletler arası ilişkilerde, dış destek ve küresel örgütlenme yapıları nedeniyle daha karmaşık bir hal aldığı görülmektedir.

Araştırmada ayrıca terörün temel amacının toplum üzerinde korku, panik ve güvensizlik ortamı oluşturmak ve toplumu sindirip amaçlarını elde etmek olduğu sonucuna ulaşılmış, terör örgütlerinin medya ve özellikle de sosyal medya mecralarında geniş kitlelere ulaşmayı hedefledikleri, bu nedenle toplumda yankı uyandıran eylemlere yöneldikleri görülmüştür.

Terörün nedenleri değerlendirildiğinde; sosyo-kültürel nedenler, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, hızlı kentleşme, eğitim sistemindeki eksiklikler, kültürel çatışmalar, feodal yapı ve medya etkisinin terörün ortaya çıkmasını

kolaylaştıran unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle toplumsal dışlanmışlık, ekonomik yetersizlik ve devlet-vatandaş ilişkisindeki güven sorununun terör örgütlerinin insan kaynağı kazanmasında etkili olduğu anlaşılmıştır.

8. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

SONUÇ

Terörizm, yalnızca belirli bir ülkenin değil, tüm dünyanın karşı karşıya olduğu küresel bir güvenlik sorunudur. Orta Doğu'da DEAŞ, El-Kaide, PKK/YPG; Afrika'da Boko Haram, JNIM (Jama'a Nusrat ul-Islam wa al Muslimin), El-Şebab; Avrupa'da ETA, IRA ve Amerika'da uyuşturucu kartellerini de sayacak olursak terörün küresel bir güvenlik sorunu olduğu netlik kazanmış olur. Ayrıca terör örgütlerinin bulundukları bölge dışında diğer bölgeleri de etkilemesi bu sorunun küreselliğini gözler önüne sermiştir.

Araştırma sonucunda terörün yalnızca silahlı eylemlerden ibaret olmadığı; siyasal, sosyal, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik boyutları bulunan çok yönlü bir yapı olduğu görülmektedir. Terör örgütlerinin toplumdaki ekonomik eşitsizliklerden, kültürel çatışmalardan ve yönetimsel sorunlardan faydalanarak varlıklarını sürdürdükleri ve kendilerine taraftar buldukları anlaşılmaktadır.

Ayrıca terör örgütlerinin medya, sosyal iletişim araçları, propaganda ve psikolojik etki unsurlarını etkin biçimde kullandıkları; toplumda korku, baskı, ümitsizlik ve güvensizlik oluşturarak devlet otoritesini zayıflatmayı amaçladıkları ve daha da önemlisi günümüzde uluslararası destek mekanizmalarının terör örgütlerinin faaliyetlerini sürdürmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.

TARTIŞMA

Terörle mücadelede yalnızca askerî ve güvenlik merkezli politikaların yeterli olmadığı açıktır. Güvenlik önlemleri kısa vadeli sonuçlar sağlasa da, terörü ortaya çıkaran toplumsal ve ekonomik nedenler ortadan kaldırılmadığı sürece kalıcı çözüm elde edilmesi güçleşmektedir. Özellikle genç nüfusun eğitime erişimindeki sorunlar, işsizlik, sosyal dışlanmışlık ve kültürel ayrışmalar terör örgütlerinin propaganda alanını genişletmektedir.

Terörle mücadele edilirken devletin tüm kurumları topyekün bir mücadele içinde bulunmalı, terörün ortaya çıkma nedenleri, beslendiği kaynaklar tümden ortadan kaldırılmalıdır. Eğitimden ekonomiye, aile politikalarından sosyal hayata tüm toplumsal alanlar ve de bireylerin psikolojisi bu süreçte ele alınmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'de; 2013-2015 yılları arasında yürütülen ve adına "çözüm süreci" denilen dönemde tam olarak bu yapılmak istenmiş, ancak terör örgütünün silah bırakmaması ve eylemlerle süreci sabote etmesiyle birlikte süreç son bulmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan bu süreçte terör örgütünün özellikle yerel yönetimlerin kamusal kaynaklarını kullanarak ilçelerde yığınak yaptığı, sözde kurtarılmış bölgeler oluşturduğu görülmüştür. Devletin

yeniden güvenlikçi politikalara dönme zorunluluğu ve yapılan güvenlik operasyonları sonucunda özellikle yurt içinde terör örgütü ve faaliyetleri bitme noktasına gelmiş, sınır ötesinde (Kuzey Irak ve Suriye'de) ise terör örgütüne karşı etkin bir mücadelede yürütülmüştür.

Gelinen noktada terör örgütü ile yeniden bir süreç başlatılmış, sürecin adı "Terörsüz Türkiye" olarak adlandırılmıştır. Bu süreçte bir önceki süreçte olduğu gibi terör örgütü tekrar silah bırakacağını taahhüt etmiş, bununla ilgili örgüt tarafından medya önünde sembolik de olsa bir silah bırakma töreni düzenlenmiştir. Son derece hassas, aceleye getirilmeden dikkatle yürütülmesi gereken bu sürecin nasıl bir noktaya gideceğini ve nasıl sonuçlanacağını zaman gösterecektir ancak özellikle devlet kanadı önceki girişimden alınan derslerle birlikte bu süreçte son derece dikkatli olmalı ve her türlü gerekli önlemleri almalıdır.

Bunun yanında sürecin başarıya ulaşmasında başta medya organları olmak üzere toplumun tüm kesimleri de sorumlulukta pay sahibidir. Özellikle bu süreçte medya organlarında ve sosyal medya mecralarında terör örgütlerinin görünürlük kazanmasını sağlayan, övücü, sansasyonel yayınlardan kaçınılması gerekmektedir.

Buraya kadar çalışmada bahsedildiği üzere terörün çok çeşitli sebepleri vardır. Terörsüz Türkiye sürecinin başarılı olması için muhakkak mevzuattan her alandaki kamu politikalarına kadar geniş bir perspektifte reformlar yapılması gerekecektir. Bu bağlamda aşağıda, süreci başarıya ulaştırabilecek bu reformlara ışık tutması bakımından çeşitli öneriler sunulmuştur.

ÖNERİLER

- Terörle mücadelede yalnızca güvenlik politikaları değil, sosyal, kültürel ve ekonomik politikaların da birlikte uygulanması,
- Eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve gençlerin sosyal yaşama aktif katılımlarının sağlanmasına dönük politikalarla son yıllarda son derece azalmış olan terör örgütlerine katılımın tamamen sıfırlanması,
- Bölgesel ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik geçmişten bu yana gerçekleştirilen kalkınma politikaları, yatırım teşvikleri vb. uygulamaların geliştirilerek devam ettirilmesi.
- Kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği, devletin vatandaşına, vatandaşın devlete olan güvenini artıran politikalara daha fazla ağırlık verilmesi.
- Medya kuruluşlarının terör haberlerini toplumsal psikolojiyi ve sürecin hassasiyetini de göz önüne alarak sorumluluk bilinci içerisinde vermesi, bu amaçla süreç ve dinamikleri hakkında bu kuruluşlarla sürekli iletişim halinde olunması ve toplantıların yapılması,

- Uluslararası terörle mücadelede devletler arasında istihbarat paylaşımının artırılması ve sınırlarımız içinde ve dışında terör örgütlerine verilen dış desteğin sona erdirilmesi için ilgili ülkelerin iş birliğine zorlanması.
- Toplumsal birlik ve beraberliği güçlendiren kültürel politikaların geliştirilmesi.

Bu bağlamda Terörsüz Türkiye hedefi ilkesel olarak desteklenmesi gereken bir devlet politikasıdır. Çünkü terörün sona ermesi, yalnızca silahların susması olarak değil can kayıplarının sona ermesi, toplumsal huzurun sağlanması ve bugüne kadar terörle mücadeleye harcanmış milli kaynakların kalkınmaya yönelmesi anlamına gelir. Asıl mesele sürecin sadece söylem de kalmaması, kalıcı olmasıdır.

Toplumun bu konuda temel şüphesi devletin politikalarına değil, geçmişte korku salmak ve istediklerini gerçekleştirmek için şiddeti defalarca kullanmış yapılaradır. 2013-2015 yıllarında yapılan süreçte göstermiştir ki, taktiksel geri çekilmeler her zaman kalıcı tasfiye anlamına gelmeyebilir. Terör örgütü silah bırakmayı taahhüt edip, bırakmayabilir. Silahlı kapasitenin sona ermesi kadar, propaganda kanallarının kapanması, kadro devşirme imkanlarının ortadan kaldırılması ve terörün yeniden üretilemeyeceği bir zemin oluşturulması şarttır. Bu nedenle kamuoyunda var olan kuşku barış karşıtlığı değil; meşru bir güvenlik refleksidir.

Bu sürecin selamete ermesi için toplumsal sinir uçlarına dokunacak eylemlere, bu eylemlerde terör örgütünün sembollerinin, liderlerinin posterlerinin kullanılarak bu sürecin zafer kutlamalarına dönüştürülmesine izin verilmemesi gerekmektedir. Çünkü terör yalnızca silahla değil; sembolle, anlatıyla ve psikolojik etkilerle de varlığını sürdürmektedir. Yaşanılan acıların bir anda dinmesi, yüreklerin hemen soğuması mümkün olmamakta, kalıcı bir barış için herkesin sorumlu davrandığı sakin, sağduyulu ve huzur içinde geçecek bir zamana ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Ü. ve Urhal, Ö. , (2007). Devlet, Güvenlik, İstihbarat-Terörizm, Ankara, Adalet Yayınevi.

Alexander, Y. Introduction, International Terrorism: National, Regional and Global Perspectives, ed. Yonah Alexander, New York: Praeger Publisher.

Alparslan, Ş. , (1983). Kriminoloji ve Hukuk Açısından Tedhişçilik, İstanbul, Teknik Yayınları.

Arvon, H. (1979). Anarşizm, Çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları.

Avşar, S. , (2009). Terör ve Türkiye'de Bölücü Terör Bağlamında Pkk, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Avşar, Z. , (1992). Kitle İletişim Araçları ve Terör, İstanbul, Kamer Yayınları.

Aydınalp, H. (2011). İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör, Birleşik Yayınevi.

Başeren, S. , (1994). "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme ve Mücadele", Avrasya Dosyası.

Bayraktar, K. (1982). Siyasal Suç, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi.

Bozdemir, M. (1982). "Terör (mü) ve Terörizm (mi) ?", Ankara, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okul Yıllığı.

Cevizci, A. (2005). Paradigma Felsefe Sözlüğü. "Anarşizm, Paradigma Yayıncılık.

Çakmak, H. , (2008). Terörizm, Ankara, Platin Yayıncılık.

Çınar, B. , (1997). Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör, Ankara, Sam Yayınları.

Debray, R. , (1989). Devrim İçinde Devrim, Çev:R. Güngör, İstanbul, Toplam Yayınevi.

Dönmezer, S. (1977). "Her Yönüyle Tedhiş", Son Havadis.

Dönmezer, S. , (1980), "Milletlerarası Tedhişçilik", Abdi İpekçi Semineri, Gazeteciler Cemiyeti.

Ergene, H. , (1993). Neden Hedef Türkiye? Ankara, Kitap Yayın Dağıtım.

Hoffer, E. , (1998). Kesin İnançlılar, Çev. Erkıl, G. , İstanbul, İm Yayınları.

Keleş, R. Ünsal, A. (1982) Kent ve Siyasal Şiddet, Ankara: S.B.F. Yayını.

Koncagül, İ, (2021) Terörizmin Unutulan Yüzü: Devlet Terörizmi, Savunma Bilimleri Dergisi, Sayı 39, s. 323-353.

Kongar, E. , (1998). 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Kuper, J. , (1987). Political Science and political Theory, Routledge and Kegan Paul.

Laqueur, W. (1977) Terrorism, Boston: Little Brown and Company.

Mallison, W.T. ve Mallison, S.V. International Terrorism and Political Crimes, ed. Cherif Bassioni, Springfield Charles Thomas.

Moss, R. (1996), Şiddet Nerede Başlıyor? Cogito (Şiddet) , İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Öztürk, A. (2014) Devrim, Jakobenizm ve Özgürlük", Bibliotech 20, s. 48-53.

Tezcan, D. , (1988). Terörizm ve Uluslar arası Yardımlaşma, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Walter, N. (2002). About Anarchism, Freedom Yayınları.

Wilkinson, P. (1974). Political Terrorism, New York: Macmillan.

Yayla, A. , (1990) “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, Ankara, A.Ü. S.B.F. Dergisi.

Yılmaz, A. , (1994). Etnik Ayrımcılık, Ankara, Vadi Yayınları.

YENİ KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMINDA ETİK DÖNÜŞÜM

Yüksek Lisans Öğrencisi Ceren GÖKÇEN[1], Prof. Dr. Tahsin GÜLER[2]

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,

cerengokcen1173@gmail.com, ORCİD ID: orcid.org/0009-0002-4387-8203

Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

tahsin.guler@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7729-5172

Özet

20. yüzyılın son çeyreğinde dünyada özellikle ekonomik ve siyasi konjonktürdeki değişim yönetim paradigmasının da değişimini zorunlu kılmış, otoriter, verimsiz, bürokratik bir yapı arz eden mevcut geleneksel kamu yönetimi; yerini performans, verimlilik, müşteri odaklılık ve piyasa temelli yönetim anlayışı üzerinde yükselen Yeni Kamu Yönetimi (YKY) anlayışına bırakmaya başlamıştır.

Çalışma, YKY yaklaşımı çerçevesinde kamu yönetiminde yaşanan etik dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. 1980'li yıllardan itibaren kamu sektöründe etkisini artıran YKY, performans, verimlilik, müşteri odaklılık ve piyasa temelli yönetim anlayışı gibi ilkeler üzerinden geleneksel kamu yönetimi paradigmalarından önemli ölçüde ayrışmıştır. Bu dönüşüm süreci, kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik artışı sağlarken, etik değerler, kamu yararı ve hesap verebilirlik gibi temel normlar açısından yeni tartışma alanlarını da beraberinde getirmiştir.

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesi yöntemine dayalı olarak tasarlanmış; ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik çalışmalar, kurumsal raporlar ve yasal düzenlemeler analiz edilmiştir. Çalışma bulguları, YKY'nin yapısı ve amaçladığı hedef ve ilkeler itibariyle etik altyapıyı normatif düzeyde güçlendirdiğini ancak uygulamada performans baskısı, özelleştirme ve kurumsal kültür gibi faktörler nedeniyle etik risklerin ortaya çıktığını göstermektedir. Türkiye örneği bağlamında ise 2000'li yıllarla birlikte etik bir kamu yönetimi oluşumunda süreç kurumsallaşmasına rağmen uygulamada çeşitli sınırlılıkların devam ettiği tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, YKY'nin etik boyutuna ilişkin literatüre eleştirel ve bağlamsal bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi, Kamu Etiği, Etik Dönüşüm, Hesap Verebilirlik

ETHİCAL TRANSFORMATİON İN THE NEW PUBLİC MANAGEMENT APPROACH

Ceren GÖKÇEN[1], Tahsin GÜLER[2]

[1] Master's Student, Balıkesir University, Institute of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration, cerengokcen1173@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0009-0002-4387-8203

[2] Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, tahsin.guler@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7729-5172

Abstract

In the last quarter of the 20th century, changes in the global economic and political conjuncture made a transformation in the management paradigm inevitable. The existing traditional public administration, characterized by an authoritarian, inefficient, and bureaucratic structure, gradually began to give way to the New Public Management (NPM) approach, which is based on principles such as performance, efficiency, customer orientation, and market-oriented management.

This study aims to examine the ethical transformation experienced in public administration within the framework of the NPM approach. Since the 1980s, NPM has increasingly influenced the public sector and has significantly diverged from traditional public administration paradigms through principles such as performance, efficiency, customer orientation, and market-based management. While this transformation process has increased efficiency in the delivery of public services, it has also brought about new areas of debate concerning fundamental norms such as ethical values, public interest, and accountability.

The research was designed within the scope of the qualitative research approach and is based on the document analysis method. Academic studies, institutional reports, and legal regulations in both national and international literature were analyzed. The findings of the study indicate that NPM strengthens the ethical infrastructure at the normative level in terms of its structure, objectives, and principles; however, ethical risks emerge in practice due to factors such as performance pressure, privatization, and organizational culture. In the context of Türkiye, although the institutionalization process toward an ethical public administration accelerated in the 2000s, various limitations in practice still persist. In this respect, the study provides a critical and contextual contribution to the literature on the ethical dimension of NPM.

Keywords: New Public Management, Public Ethics, Ethical Transformation, Accountability

GİRİŞ

Kamu yönetimi, toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümlere paralel olarak zaman içerisinde farklı yönetim anlayışları çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Kamu yönetiminde yaşanan bu dönüşüm süreci, özellikle refah devleti uygulamalarının maliyetlerinin artması, kamu hizmetlerinin etkinliğine yönelik eleştiriler ve yönetsel rasyonalite arayışlarıyla hız kazanmıştır (Pollitt & Bouckaert, 2017). Bu gelişmeler, geleneksel kamu yönetimi paradigmasının sorgulanmasına yol açmış ve 1980'li yıllardan itibaren Yeni Kamu Yönetimi (YKY) yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı, kamu sektöründe piyasa mekanizmalarının kullanımını, performans ölçümünü ve verimlilik odaklı yönetim anlayışını ön plana çıkararak kamu hizmetlerinin daha etkin sunulmasını hedeflemiştir (Hood, 1991, s. 4–6), YKY'yi profesyonel yöneticilik, performans standartları, çıktı odaklı denetim ve rekabetçi yapıların kamu yönetimine aktarılması olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle YKY, geleneksel bürokratik modelden önemli ölçüde ayrışan bir paradigma değişimini ifade etmektedir.

Ancak YKY'nin kamu yönetiminde yarattığı bu yapısal dönüşüm, etik değerler açısından yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Geleneksel kamu yönetiminde kamu yararı, tarafsızlık, hukuka bağlılık ve eşitlik gibi normatif ilkeler ön plandayken; YKY ile birlikte performans, etkililik, müşteri memnuniyeti ve rekabet gibi değerlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Denhardt ve Denhardt, bu dönüşümün kamu hizmetinin kamusal niteliğini zayıflatabileceğini ve etik sorumluluğun piyasa mantığı içerisinde ikincil hâle gelebileceğini ileri sürmektedir (Denhardt & Denhardt, 2015).

Literatürde YKY'nin etik boyutu, özellikle piyasa temelli yönetim anlayışının kamu ahlakı üzerindeki etkileri üzerinden tartışılmaktadır. Performans baskısı, özelleştirme ve taşeronlaştırma süreçleri, etik dışı davranış risklerini artıran temel unsurlar arasında gösterilmektedir (Pollitt & Bouckaert, 2017). Bu bağlamda YKY, bir yandan hesap verebilirliği artırmayı amaçlarken, diğer yandan kamu yararı kavramının içeriğinin belirsizleşmesine ve etik değerlerin araçsallaştırılmasına neden olabilmektedir.

Türkiye'de ise 2000'li yıllardan itibaren kamu yönetimi alanında gerçekleştirilen reformlar, büyük ölçüde YKY ilkeleri doğrultusunda şekillenmiştir. Stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme ve etik düzenlemeler bu sürecin temel unsurları olmuştur. 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanunu ile etik altyapının kurumsallaştırılması hedeflenmiş; etik davranış ilkeleri yasal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Bununla birlikte, etik düzenlemelerin uygulamadaki etkililiğinin sınırlı kaldığı ve kurumsal kültür ile yönetsel pratikler tarafından belirlendiği görülmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Bu çalışma, Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının kamu yönetiminde yol açtığı etik dönüşümü literatür temelli bir analizle ele almayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman incelemesi yöntemine dayanan çalışma, YKY'nin etik açıdan sunduğu katkıları ve sınırlılıkları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yönüyle araştırma, etik kamu yönetimi tartışmalarına kuramsal ve bağlamsal bir katkı sunmayı amaçlamaktadır (Bowen, 2009; Creswell, 2014).

1. Geleneksel ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımlarında Etik Anlayış

1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan ekonomik ve mali krizler, devletin her alana müdahale ettiği, merkeziyetçi, katı, hiyerarşik ve kurallara sıkı sıkıya bağlı olan Geleneksel Kamu Yönetimi (GKY) anlayışının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sorgulama süreci, esnek örgüt yapısına sahip, adem-i merkeziyetçi, yumuşak hiyerarşi anlayışını benimseyen ve minimal devlet yaklaşımını esas alan YKY anlayışına geçişi beraberinde getirmiştir. 1980'li yılların başlarından itibaren söz konusu yaklaşım uluslararası ölçekte yaygınlık kazanmış ve pek çok ülkede kamu yönetimi reformlarının temel referans noktası hâline gelmiştir. Türkiye'de ise bu dönüşüm, Özal döneminde hayata geçirilen idari ve siyasi uygulamalarla somutlaşmıştır (Çevikbaş, 2012, s.11).

Kamu yönetiminde etik anlayış, büyük ölçüde hâkim yönetim yaklaşımının değerler sistemi ve yönetsel öncelikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Türkiye'de kamu yönetimi literatüründe etik, uzun süre GKY yaklaşımı çerçevesinde ele alınmış; hukuka bağlılık, tarafsızlık ve kamu yararı gibi normatif ilkeler ön planda tutulmuştur (Eryılmaz, 2018). Bu bağlamda etik davranış, bireysel ahlaki tercihlerden ziyade mevzuata uyum ve hiyerarşik denetim mekanizmaları aracılığıyla güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Alkuş'a göre kamu yönetiminde yaşanan dönüşümün arkasındaki temel etkenlerden biri teknolojik gelişmelerdir. Teknolojide meydana gelen yenilikler, vatandaşların taleplerini, ihtiyaçlarını ve beklentilerini artırmış; buna karşın devletin sunduğu kamu hizmetleri hem nicelik hem de nitelik açısından yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu durum, kamu yönetiminin etkinliğinin, değerinin ve toplumsal karşılığının yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Böylece kamu yönetiminin işleyişine ilişkin yeni arayışlar gündeme gelmiş ve bu düşünsel birikim, YKY yaklaşımının doğmasına zemin hazırlamıştır (Alkuş, 2018, s.7). Hesap verebilirlik ilkesinin yalnızca yasal ve teknik gerekliliklerle sınırlı kalmasının yeterli olmadığı, bu ilkenin ancak uygun bir değerler bütünüyle yönlendirildiğinde anlamlı hâle geldiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda kamu çalışanlarının, özerklik ve hesap verme sorumluluğu çerçevesinde kurumun misyonunu, hedeflerini ve temel değerlerini göz önünde bulundurması gerektiği vurgulanmaktadır (Mohamed vd., 2016, s. 443). Bu bağlamda, sorumluluk, hiyerarşik pozisyonun doğası gereği kişiye atanan profesyonel ödevler bütünüyken; hesap verebilirlik, bu eylemlerin sonuçları için topluma karşı verilen nihai cevap verebilirlik yükümlülüğüdür (Ondrová, 2016, s. 399).

1980'li yıllardan itibaren YKY anlayışının etkisiyle birlikte kamu yönetiminde etik kavramı yalnızca kurallara uyum temelinde değil; performans, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi yönetsel değerler üzerinden yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Sobacı, 2007). Bu dönüşüm, etik anlayışın kapsamını genişleterek onu sonuç odaklı bir çerçeveye taşımış; ancak aynı zamanda kamu yararı, eşitlik ve toplumsal sorumluluk gibi ilkelerin geri plana itilmesi riskini de beraberinde getirmiştir.

1.1.Geleneksel Kamu Yönetiminde Bürokratik Etik

Klasik kamu yönetimi yaklaşımında etik, kamu görevlisinin kişisel değerlerinden ziyade görev ve yetki sınırlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bürokratik etik anlayışı, kamu görevlisinin tarafsız, kurallara bağlı ve kamu yararını önceleyen bir aktör olarak hareket etmesini öngörmektedir. Bu çerçevede etik ihlaller, çoğunlukla mevzuata aykırılık ve görevin kötüye kullanımı olarak değerlendirilmiştir (Acar & Sevinç, 2005). GKY esas olarak yönetim yapısının özellikleriyle ilgilenmektedir. Kurumun faaliyet gösterdiği toplum, önemsiz bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısına göre yönetimin etkinliği için yapının önemi büyüktür; bu nedenle GKY'de örgütün resmi yapısının tasarımına ağırlık verilmiş, yükümlülük paylaşımı, dikey ve işlevsel süreçler, yapı ile denetim gibi unsurlar üzerine inşa edilmiştir (Polatoğlu, 2001, s.35). Bu yapısal özellikler, bürokratik etik anlayışının kural temelli ve öngörülebilir bir zeminde şekillenmesine yol açmıştır. Bu çerçevede örgütsel ve yönetsel düzen, etik davranışı bireysel muhakemeden ziyade kurallar ve prosedürler aracılığıyla tanımlamış; böylece bürokratik etik, normatif ve biçimsel bir karakter kazanmıştır. Bu anlayış doğrultusunda etik, bireysel sorumluluk ve ahlaki değerlendirmeden çok, idari düzenin sürekliliğini sağlayan bir denetim aracı olarak konumlandırılmıştır. Bu çerçevede Frederickson'a göre etik, yalnızca yolsuzlukla mücadeleye indirgenebilecek dar bir kavram olmayıp, aynı zamanda kamu yönetiminde iyiliği teşvik eden ve değer temelli bir yönelimi ifade etmektedir (Adams & Balfour, 2005, s. 167).

Geleneksel yöntem, genel olarak dört ana unsur üzerine kurulmuştur. Yapı, Weber'in katı hiyerarşi esasına dayanan bürokrasi modeline göre düzenlenmiştir. Bu sistemde merkeziyetçilik, hiyerarşi, ömür boyu işe alım gibi ayrıntılı yönetmelikler ve görev tanımları mevcuttur. Söz konusu düzenleme, kamu görevlilerinin davranışlarının önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde standartlaştırılmasını amaçlamış ve etik davranışın sınırlarını da bu standartlar üzerinden tanımlamıştır.

Modelin ikinci yönü, devletin kendi merkezi yapılarının kamu hizmeti sunumundan doğrudan sorumlu olmasıdır. Bu modelde kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi söz konusu değildir. Bu yaklaşım, etik sorumluluğun hizmet sunumunda devlete ve kamu görevlisine ait olduğu, piyasa temelli değerlerin belirleyici olmadığı bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Üçüncü özellik, siyasal alan ile idari alanın ayrı tutulmasıdır. Siyasetçiler, aldıkları kararlarla kamu politikalarını oluştururken, yönetim bu politikaların uygulanmasını sağlar. Yönetim, bunu yaparken hiyerarşik ve merkezi yapılanmada belirlenen mali ve yasal kuralları göz önünde bulundurur. İdari ve siyasal alan arasındaki bu ayrım, bürokratik etik anlayışında kamu görevlisinin siyasi etkilerden arındırılmış, tarafsız ve hukuka bağlı bir aktör olarak konumlandırılmasını amaçlamaktadır.

Kamu hizmetlerinin sunumunda nicelik, nitelikten daha fazla önem taşımaktadır. Nihayetinde, geleneksel yöntem, özel sektördeki yönetim anlayışından farklı bir karaktere sahiptir. Bu bağlamda, kamu çalışanlarının profesyonel bir bürokrasi çerçevesinde ömür boyu istihdamı söz konusudur. Öte yandan, özel sektörde profesyonellik önemlidir; ancak iş güvencesi çalışanların performanslarına bağlı olarak değişmektedir (Eryılmaz, 2010, s.16). Ortaya çıkan bu yapı, kamu yönetiminde etik anlayışın performans ve çıktı temelli değil; görev, statü ve mevzuata uygunluk temelli bir çerçevede şekillenmesine neden olmuştur.

Geleneksel yaklaşımın en belirgin özelliği, profesyonel bürokratların modern devlet yapısı çerçevesinde kamu yönetimi görevlerini yerine getirmesidir. Bu görevler yürütülürken bürokratlar, siyasal yapılar ve özellikle özel sektör karşısında görece bağımsız bir konumda bulunmaktadır. Nitekim geçmiş dönemlerde devlet çalışanları, devlet organizasyonuna karşı tarafsızlık ve hukuka uygunluk çerçevesinde sadakat göstermenin yanı sıra belirli bir bireye (örneğin bir krala), lidere, bakana ya da bir siyasi partiye bağlılık sunmak durumunda kalabilmiştir (Katsamunska, 2012, s.76). Ayhan ve Önder'e göre, 19. yüzyılda ulus devlet yapısının ortaya çıkmasıyla birlikte kamu yönetiminin siyasi tarafsızlık ilkesi temelinde çalışması ve tüm vatandaşlara eşit mesafede durması anlayışı, kamu personeli ile devlet arasındaki ilişkilerde hâkim bakış açısı haline gelmiştir. Bu ulus devletler, katı hiyerarşik yapıları nedeniyle Weber'in bürokrasi teorisini benimsemişlerdir. Weber'in bürokrasi kavramı yeni olmamakla birlikte, geliştirdiği "ideal bürokrasi" yaklaşımı kamu yönetiminde rasyonel ve hukuksal temellere dayanan bir bürokrasi modelinin oluşmasına katkı sağlamıştır (Ayhan & Önder, 2017, s.28–29). Weberyen bürokrasi modeli, etik davranışı kişisel ahlaki tercihlerden bağımsızlaştırarak rasyonel-hukuki kurallar bütününe dayandırmış ve bürokratik etiğin kurumsal temelini oluşturmuştur. Türk kamu yönetimi literatüründe, bu yaklaşımın etik davranışı öngörülebilir kıldığı ancak katı kurallar nedeniyle yönetsel esnekliği sınırladığı ifade edilmektedir. Güler (2016), bürokratik etik anlayışının karmaşık toplumsal ihtiyaçlara cevap vermekte zorlandığını ve kamu hizmetlerinin niteliğini ikinci plana ittiğini belirtmektedir. Literatürde dile getirilen bu eleştiriler, geleneksel bürokratik etik anlayışının sınırlarını görünür kılmış ve etik anlayışta dönüşüm arayışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.2. Yeni Kamu Yönetimi ve Etiğin Dönüşümü

Kamu hizmetlerinin yönetimi alanında, GKY anlayışından belirgin biçimde ayrışan bu reform süreci, akademik literatürde farklı kavramlarla ifade edilmektedir. "Yeni kamu yönetimi", "kamu işletmeciliği", "girişimci yönetim" ve "piyasa odaklı kamu yönetimi" bu yaklaşıma yönelik kullanılan başlıca adlandırmalar arasındadır. Bu kavramlar içinde literatürde en yaygın kabul gören terim "Yeni Kamu Yönetimi"dir (Sözen, 2005, s.5).

YKY yaklaşımı, kamu yönetimini yalnızca örgütsel bir yapı olarak değil, etik değerlerin yeniden tanımlandığı bir yönetsel paradigma olarak ele almaktadır. Ancak bu yaklaşıma eleştirel bir alternatif olarak gelişen Denhardt ve Denhardt'a göre bu yaklaşımın temel unsurları; demokratik yurttaşlık, sivil toplumun güçlendirilmesi, postmodern kamu idaresi anlayışı, kurumsal insaniyet ve yeni kamu hizmeti yaklaşımıdır (Denhardt & Denhardt, 2007, s.27–45). Bu çerçevede etik, klasik bürokratik kurallara bağlılıktan ziyade yönetsel süreçlerin sonuçlarıyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

YKY yaklaşımı, kamu yönetiminde verimlilik, performans, etkinlik ve çıktı odaklılık gibi değerleri ön plana çıkarmıştır. Bu dönüşümle birlikte etik anlayış, yalnızca mevzuata uyum üzerinden değil; hizmet kalitesi, hesap verebilirlik ve kurumsal performans bağlamında ele alınmıştır. Türkiye'de bu yaklaşım özellikle 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen kamu yönetimi reformları ve stratejik yönetim uygulamaları aracılığıyla etkisini göstermiştir (Eryılmaz, 2018).

Bu yeni perspektifte devlet, yalnızca kendi imkânlarıyla yerine getirmesi gereken temel hizmetlerden sorumlu tutulmakta; diğer hizmetlerin ise özel sektör ya da alternatif hizmet sunum modelleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu anlayış, kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliğin artırılmasını temel hedef olarak benimsemektedir. Aynı zamanda merkeziyetçiliğin azaltılması ve yerinden yönetimin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Zira yerel halkın ihtiyaç ve taleplerinin bu yolla daha etkili biçimde karşılanabileceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda kamu yönetiminde görev alacak kişilerin sorumluluk alabilen, teknik ve mesleki yeterliliklere sahip bireyler olması gerektiği ön plana çıkmaktadır (Çevikbaş, 2012, s.11).

YKY yaklaşımının uygulamadaki en belirgin ilk örnekleri Thatcher dönemi İngiltere'sinde gerçekleştirilen reformlardır. 1980'li yıllarda hayata geçirilen bu reformlar kapsamında ekonomi, verimlilik ve etkililik temelinde çeşitli düzenlemeler yapılmış; devlet işletmeleri büyük ölçüde özelleştirilmiş ve kamu sektörünün kapsamı daraltılmıştır. Bu süreçte kamu hizmeti anlayışı, klasik yönetim modelinden uzaklaşarak işletme mantığına dayalı bir yapıya dönüştürülmüştür (Katsamunska, 2012, s.78). Böylece katı hiyerarşik bürokrasi anlayışının yerini, piyasa odaklı ve işletmeci bir kamu yönetimi modeli almıştır. Başka bir ifadeyle, siyasi ve bürokratik yönetici profili yerine profesyonel yöneticilerin ağırlık kazandığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Yeni Kamu İşletmeciliği

yaklaşımına göre özel sektör, maliyet bilincinin yüksekliği sayesinde kaynak planlamasında geleneksel kamu yönetimine kıyasla daha etkin bir performans sergilemektedir (Ayhan & Önder, 2017, s.31). Ancak bu "işletmeci" dönüşüm, beraberinde ciddi bir etik tartışmayı da getirmiştir. Sobacı (2007), piyasa temelli değerlerin kamu yönetiminde hâkim hâle gelmesinin, etik anlayışın kamu yararı ilkesinden uzaklaşarak ölçülebilir performans göstergelerine indirgenmesi riskini taşıdığını belirtmektedir. Bu noktada gerçek bir "etik dönüşüm"; vatandaşı sadece rasyonel bir 'tüketici' veya 'müşteri' olarak gören piyasa odaklı modelden; vatandaşı hakları ve ödevleri olan ahlaki bir özne olarak kabul eden demokratik yönetişim modeline geçişi zorunlu kılar (Spano, 2022, s. 164–165).

Bu dönüşüm süreci, etik kodların sadece disiplin suçlarını belirleyen hukuki metinler olmaktan çıkarılıp, kamu görevlilerinin günlük karar alma süreçlerinde bir pusula görevi gören kurumsal bir kültür haline getirilmesini kapsar. Etik dönüşümün en kritik basamağı ise, kamu yöneticilerine tanınan takdir yetkisinin sadece teknik kuralların uygulanması için değil, kamu yararını gözeten ahlaki bir sorumluluk bilinciyle kullanılmasıdır (Spano, 2022, s. 169-171).

2. Yeni Kamu Yönetiminde Etik Gerilim Alanları

YKY anlayışı, kamu yönetiminde yapısal ve yönetsel dönüşümler yaratırken, etik açıdan çeşitli gerilim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'de yapılan çalışmalar, bu gerilimlerin özellikle performans baskısı, piyasa mantığı ve özelleştirme uygulamaları etrafında yoğunlaştığını göstermektedir (Acar, 2013). YKY yaklaşımı, kamu yönetiminde etkinlik, verimlilik ve performans gibi ölçülebilir çıktıları ön plana çıkararak etik anlayışın kapsamını genişletmiştir. Ancak bu dönüşüm, kamu yararı ilkesinin nasıl korunacağı, yöneticilerin hangi etik ölçütlerle değerlendirileceği ve piyasa mantığının kamu hizmetlerine ne ölçüde uyarlanabileceği gibi temel soruları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda YKY, etik ilkeleri tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade, etik alanı yeni gerilim noktaları üzerinden yeniden tanımlamıştır (Sobacı, 2007, s. 52–54; Eryılmaz, 2018, s. 287).

2.1. Performans Odaklılık ve Etik Sorunlar

YKY anlayışının temel bileşenlerinden biri olan performans odaklılık, kamu hizmetlerinin sonuçlar üzerinden değerlendirilmesini esas almaktadır. Bu yaklaşım, kaynakların etkin kullanımını teşvik ederken, kamu görevlilerinin başarılarının sayısal göstergelerle ölçülmesini ön plana çıkarmıştır. Ancak performans göstergelerine aşırı vurgu yapılması, etik açıdan çeşitli riskleri de gündeme getirmektedir. Özellikle nicel hedeflerin öncelik kazanması, hizmetin niteliğinin geri planda kalmasına ve kamu görevlilerinin etik muhakeme yerine hedef baskısı altında hareket etmesine yol açabilmektedir. Sobacı (2007), performans yönetimi uygulamalarının etik denetim mekanizmalarıyla desteklenmediği durumlarda, kamu yararı ilkesinin

zayıflayabileceğini vurgulamaktadır (Sobacı, 2007, s. 61–63). Benzer şekilde Eryılmaz (2018), performans ölçütlerinin etik ilkelerle bütünleştirilmemesi hâlinde kamu hizmetinin araçsallaşma riski taşıdığını ifade etmektedir (Eryılmaz, 2018, s. 290). Rauh (2017), "idari kötü" (administrative evil) kavramı çerçevesinde, bir eylemin yasalara uygun olmasına rağmen ahlaki açıdan yıkıcı olabileceğini vurgular (s. 406–408). Sudrajat'a göre ise kamu yönetiminde etik ilkeler, iyi yönetişimin sağlanmasında ve kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılmasında temel bir rol oynamaktadır (Sudrajat, 2023, s. 41). Bu durum, bireylerin yalnızca teknik görevlerini yerine getirirken, büyük bir adaletsizliğin parçası hâline gelmesine yol açabilir; yani profesyoneller, "profesyonel maske" arkasına saklanarak eylemlerinin insani ve etik sonuçlarını göz ardı edebilirler (Rauh, 2017, s. 397, 408). Bu bağlamda, Rauh'un vurguladığı etik gerilimler, kamu hizmeti etiği ile idari kötülük arasındaki ilişkiyi anlamada kritik bir öneme sahiptir ve Adams ile Balfour'un (2005) idari kötülük ve kamu hizmeti etiği üzerine yaptığı çalışmalara paralel niteliktedir.

Performans yönetimi uygulamaları, kamu hizmetlerinde etkinliği artırmayı hedeflemekle birlikte, etik dışı davranış risklerini de beraberinde getirebilmektedir. Türk kamu yönetimi literatüründe, performans göstergelerine aşırı vurgu yapılmasının kamu görevlilerini nicel hedeflere yönelttiği ve etik karar alma süreçlerini zayıflattığı ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2018).

Bu durum, kamu hizmetlerinin niteliğinin geri planda kalmasına ve etik ilkelerin araçsallaştırılmasına yol açabilmektedir. Acar (2013), performans baskısının uzun vadeli kamu yararı yerine kısa vadeli yönetsel başarıları teşvik ettiğini belirtmektedir.

2.2. Piyasa Temelli Yönetişim, Kamu Yararı ve Hesap Verebilirlik

YKY yaklaşımıyla birlikte piyasa temelli değerler, kamu yönetiminde giderek daha görünür hâle gelmiştir. Rekabet, maliyet etkinliği ve müşteri memnuniyeti gibi kavramlar, kamu hizmetlerinin sunumunda belirleyici olmaya başlamıştır. Bu durum, kamu yararı kavramının içeriğinin yeniden tartışılmasını gerekli kılmıştır. Zira piyasa mantığına dayalı bir yönetim anlayışı, kamu hizmetlerini toplumsal fayda yerine ölçülebilir çıktılar üzerinden değerlendirme eğilimi taşımaktadır. Sobacı'ya göre bu dönüşüm, hesap verebilirliği güçlendirme potansiyeli taşımakla birlikte, kamu yararının piyasa kriterlerine indirgenmesi riskini de barındırmaktadır (Sobacı, 2007, s. 58–60). Ayhan ve Önder (2017) ise piyasa temelli yönetişim modellerinde hesap verebilirliğin yalnızca mali performansa odaklanmasının etik açıdan önemli boşluklar yarattığını belirtmektedir (Ayhan & Önder, 2017, s. 33–34).

YKY yaklaşımında piyasa mantığının kamu yönetimine taşınması, kamu yararı kavramının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Türkiye'de bu durum, vatandaşın "kamu yararının öznesi" olmaktan ziyade "hizmet alan müşteri" olarak konumlandırılması şeklinde eleştirilmektedir (Güler, 2016).

Bu dönüşüm, hesap verebilirlik anlayışını da etkilemiştir. Geleneksel siyasal ve hukuki hesap verebilirlik mekanizmalarına ek olarak, yönetsel ve performans temelli hesap verebilirlik ön plana çıkmıştır. Ancak literatürde, bu çok katmanlı yapının etik sorumluluğu belirsizleştirdiği vurgulanmaktadır (Sobacı, 2007).

2.3. Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Etik Tartışmalar

YKY anlayışının uygulama alanlarından biri olan özelleştirme ve taşeronlaştırma politikaları, kamu hizmetlerinin sunumunda devletin rolünü yeniden tanımlamıştır. Bu süreçte devlet, doğrudan hizmet sunan aktör olmaktan ziyade düzenleyici ve denetleyici bir konuma yönelmiştir. Ancak kamu hizmetlerinin özel sektör eliyle yürütülmesi, etik sorumluluğun sınırları konusunda belirsizlikler yaratmıştır. YKY'nin getirdiği esnek yapıların yarattığı etik riskleri yönetebilmek için, kurumların hiyerarşik denetimden ziyade; paydaş katılımına dayalı, dinamik bir hesap verebilirlik modelini benimsemesi elzemdir. (Hanifa vd., 2026 s.89-90). Katsamunska (2012), özelleştirme uygulamalarının kamu yararı ve toplumsal eşitlik ilkeleriyle yeterince ilişkilendirilmediği durumlarda etik sorunların derinleştiğini vurgulamaktadır (Katsamunska, 2012, s. 78–80). Türkiye bağlamında Çevikbaş (2012), taşeronlaştırma süreçlerinde hesap verebilirlik ve şeffaflık mekanizmalarının zayıflamasının, etik ihlaller için uygun bir zemin oluşturduğunu ifade etmektedir (Çevikbaş, 2012, s. 14–15).

Türkiye'de YKY uygulamalarının önemli unsurlarından biri olan özelleştirme ve taşeronlaştırma, kamu hizmetlerinin sunumunda etik açıdan yeni sorun alanları yaratmıştır. Özellikle sorumluluk paylaşımının belirsizleşmesi, etik ihlallerin tespitini ve yaptırım uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Acar & Sevinç, 2005).

Etik ilkeler, yalnızca hukuki yaptırımlardan farklı olarak kamu görevlilerinin doğru olanı yapma motivasyonunu şekillendirmektedir (Lukman vd., 2023, s.108). Bu süreçlerin, kamu yönetiminde etik denetimi zayıflattığı ve kurumsal etik kültürün gelişimini olumsuz etkilediği Türkçe literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır.

3. Yöntem (Metodoloji)

Bu araştırma, Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management–NPM) yaklaşımı kapsamında etik dönüşümün literatürde nasıl ele alındığını incelemeyi amaçlayan nitel, betimleyici ve doküman incelemesine dayalı bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı, sosyal bilimlerde karmaşık kavramların bağlamsal ve çok boyutlu şekilde incelenmesine olanak sağladığından uygun bir çerçeve sunmaktadır (Creswell, 2014).

3.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, YKY yaklaşımı çerçevesinde kamu yönetiminde yaşanan etik dönüşümü, kuramsal ve literatür temelli bir perspektifle incelemektir. Araştırma, geleneksel kamu yönetimi anlayışında hâkim olan kural temelli ve bürokratik etik yaklaşımı ile YKY'nin performans, verimlilik, piyasa temelli yönetişim ve çıktı odaklı değerleri arasındaki etik farklılaşmayı ve dönüşüm sürecini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışma, YKY'nin kamu yönetiminde etik anlayışı nasıl yeniden tanımladığını, performans yönetimi, özelleştirme ve piyasa mantığının etik değerler üzerindeki etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Özellikle performans baskısı, hesap verebilirlik mekanizmaları, kamu yararı kavramının dönüşümü ve kurumsal etik kültür bağlamında ortaya çıkan etik gerilim alanlarının literatürde nasıl ele alındığı sistematik biçimde değerlendirilmektedir.

Araştırmanın bir diğer amacı, Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan kamu yönetimi reformları çerçevesinde etik altyapının kurumsallaşma düzeyini incelemek ve yasal düzenlemeler ile uygulama pratikleri arasındaki uyumu etik perspektiften tartışmaktır. Bu bağlamda çalışma, YKY yaklaşımının etik boyutuna ilişkin normatif kazanımlar ile uygulamada ortaya çıkan sınırlılıkları birlikte ele alarak, kamu yönetiminde etik dönüşümün çok boyutlu niteliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Son olarak araştırma, YKY yaklaşımının etik etkilerini yalnızca yönetsel teknikler düzeyinde değil; kamu yararı, hesap verebilirlik ve etik sorumluluk kavramları çerçevesinde değerlendirerek, kamu yönetimi literatürüne eleştirel ve bütüncül bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

3.2 Araştırma Tasarımı

Çalışmada betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Betimsel araştırma deseni, araştırmacının olgulara müdahale etmeden mevcut durumu ortaya koymayı amaçladığı çalışmalarda kullanılmaktadır. Bu çalışma, yeni kamu yönetimi yaklaşımında etik dönüşüm olgularını mevcut literatür ve yasal çerçeve üzerinden analiz etmeyi hedeflediğinden, betimsel desen araştırmanın doğasına uygun görülmüştür. Yıldırım ve Şimşek'e göre betimsel çalışmalar, karmaşık ve çok boyutlu sosyal olguların kavramsal çözümlemesinde önemli bir işlev üstlenmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 69–71). Özellikle kamu yönetimi alanında etik, yönetişim, performans, hesap verebilirlik gibi soyut kavramların yorumlanmasında betimsel tasarım sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir.

3.3 Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan kitaplar, hakemli dergi makaleleri, kurumsal raporlar ile yürürlükteki mevzuatın incelenmesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi yöntemi, araştırma

konusunun hem tarihsel arka planının hem de kuramsal çerçevesinin bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak tanıyan etkili bir veri toplama tekniğidir (Bowen, 2009). İncelenen dokümanların seçiminde kamu yönetimi, etik, yolsuzluk ve yönetişim alanlarına ilişkin temel kuramsal çalışmalar ile güncel akademik yayınlar esas alınmıştır. Bu kapsamda özellikle 2000 yılı sonrası literatür, YKY yaklaşımı ve etik anlayışındaki dönüşüm çerçevesinde ele alınmıştır.

3.4. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Araştırmanın geçerliliği, farklı türde ve nitelikteki kaynaklardan elde edilen bilgilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yoluyla sağlanmıştır. Güvenirlik ise çalışmada kullanılan kavramların alan yazındaki yerleşik tanımlarla uyumlu biçimde ele alınması ve yararlanılan kaynakların açık ve sistematik biçimde sunulmasıyla desteklenmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirliğin sağlanması, araştırma sürecinin izlenebilir ve şeffaf bir biçimde yürütülmesiyle yakından ilişkilidir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 289).

3.5. Etik İlkeler ve Sınırlılıklar

Araştırma sürecinde bilimsel etik ilkelere titizlikle uyulmuş; kullanılan tüm kaynaklara uygun biçimde atıf yapılmıştır. Çalışma, literatür taraması ve doküman incelemesiyle sınırlı olup herhangi bir saha araştırması içermemektedir. Bu sınırlılık, bulguların uygulamaya dönük genellenebilirliğini kısıtlamakla birlikte, konunun kuramsal ve kavramsal düzeyde ayrıntılı biçimde ele alınmasına imkân tanımaktadır.

4. Bulgular

Bu çalışmada nitel doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilen ulusal ve uluslararası literatür ile yasal düzenlemeler sonucunda, geleneksel kamu yönetimi ile Yeni Kamu Yönetimi (YKY) yaklaşımlarının kamu sektöründe yarattığı etik paradigma değişimi ve ortaya çıkan gerilim alanlarına ilişkin önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Elde edilen ilk bulgu, her iki yönetim modelinin etiği konumlandırma biçimindeki radikal farklılıktır. Geleneksel bürokratik modelde etik, mevzuata sıkı sıkıya bağlılık ve hiyerarşik denetim mekanizmalarıyla sınırlı normatif bir çerçeveye sahipken; YKY yaklaşımıyla birlikte etik, sonuç odaklılık, performans ölçümü ve hesap verebilirlik gibi yönetsel değerler üzerinden yeniden tanımlanmıştır.

Çalışmanın kuramsal ve ampirik literatür taramasından elde edilen veriler doğrultusunda, Geleneksel Kamu Yönetimi (GKY) ile Yeni Kamu Yönetimi (YKY) yaklaşımlarının etik boyutları arasındaki yapısal farklar ve dönüşüm dinamikleri Tablo 1'de açıkça gösterilmiştir.

Tablo 1. Kamu yönetiminde geleneksel ve yeni yaklaşımların etik boyutlarının karşılaştırılması

Analiz kriterleri	**Geleneksel kamu yönetimi (GKY)**	**Yeni kamu yönetimi (YKY)**
Etik odak noktası	Süreç, mevzuat ve kurallara uyum	Sonuç, kurumsal performans ve çıktı odaklılık
Vatandaş algısı	Hak sahibi yasal özne ve eşit vatandaş	Hizmet alan müşteri ve rasyonel tüketici
Hesap verebilirlik	Hiyerarşik, siyasal ve yasal denetim	Yönetsel, mali ve performans temelli denetim
Temel değerler	Tarafsızlık, kamu yararı, hukuka bağlılık	Verimlilik, etkililik, maliyet bilinci, rekabet
Olası etik riskler	Katı kurallar sebebiyle yönetsel esneklik eksikliği	Performans baskısı, kamu yararının araçsallaşması

Tablo 1'de sunulan karşılaştırmalı bulgular, YKY'nin kamu yönetiminde verimlilik ve esneklik gibi normatif kazanımlar sunduğunu; ancak aynı zamanda performans baskısı altında etik dışı davranış risklerini (veri manipülasyonu, kısa vadeli başarı odaklılık vb.) artırdığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.1. Uygulamadaki Kurumsal Sınırlılıklar ve Risk Alanları

Analiz edilen dokümanlar ve Türkiye örneği bağlamındaki yasal altyapı (5176 sayılı Kanun vb.) incelendiğinde, normatif düzeyde güçlü bir etik altyapı inşa edilmesine rağmen uygulamada yapısal sınırlılıkların devam ettiği bulgulanmıştır. Özellikle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve taşeronlaştırılması süreçlerinde sorumluluk zincirinin parçalandığı, bu durumun da hesap verebilirlik mekanizmalarını zayıflatarak şeffaflığı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. YKY'nin getirdiği esnek yapıların kurumsal etik kültürle yeterince desteklenmemesi, kamu görevlilerinin teknik hedeflere ulaşırken insani ve ahlaki sorumlulukları göz ardı etmesi (idari kötü) riskini barındırmaktadır.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, YKY yaklaşımının kamu yönetiminde etik anlayış üzerinde yarattığı dönüşümü, literatüre dayalı bütüncül bir çerçevede değerlendirmektedir. Hanifa ve diğerlerinin de (2026) vurguladığı üzere, kamu sektöründe hesap verebilirlik artık sadece finansal bir denetim değil, aynı zamanda idari kararların toplumsal değerlerle uyumunu ölçen ahlaki bir performans göstergesidir. Geleceğin kamu yönetimi, verimlilik arayışını etik bütünlükten koparmadan sürdürmek zorundadır. Bulgular, YKY'nin kamu yönetiminde etkinlik, verimlilik ve performans odaklı bir yönetsel anlayışı güçlendirdiğini; ancak bu sürecin etik ilkelerin normatif içeriğini yeniden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında hukuka bağlılık, tarafsızlık ve kamu yararı etik davranışın temel referans noktaları olarak öne çıkarken, YKY ile birlikte etik değerlendirmelerin büyük ölçüde performans çıktıları ve ölçülebilir hedefler üzerinden yapılmaya başlandığı görülmektedir.

Literatür analizi, YKY'nin şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın, piyasa temelli yönetişim anlayışı, rekabetçi performans ölçütleri ve sözleşmeye dayalı hizmet sunumu, kamu hizmetinin etik boyutunu ikincil plana itebilecek riskler barındırmaktadır. Özellikle performans baskısının artması, kamu görevlilerinin etik muhakeme süreçlerini nicel hedeflere bağımlı hâle getirebilmekte; kamu yararı ilkesinin yerini kısa vadeli başarı göstergeleri alabilmektedir. Bu durum, etik davranışın yalnızca mevzuata uyum üzerinden değil, kararların toplumsal etkileri bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Türkiye bağlamında ele alındığında, YKY ilkelerinin kamu yönetimine entegrasyonu 2000'li yıllardan itibaren yürürlüğe konulan kamu yönetimi reformlarıyla hız kazanmıştır. Stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme ve etik mevzuat düzenlemeleri, kamu yönetiminde etik altyapının kurumsallaştırılmasına yönelik önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak bulgular, söz konusu düzenlemelerin uygulama düzeyinde beklenen etkiyi yaratmakta sınırlı kaldığını göstermektedir. Etik kuralların varlığına rağmen, kurumsal kültürün zayıflığı, denetim mekanizmalarının yetersizliği ve siyasal-etkinin yoğunluğu, etik ihlallerin süreklilik kazanmasına zemin hazırlamaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu temel bulgulardan biri, bürokratik etik sorunların yalnızca bireysel düzeyde ele alınmasının yetersiz olduğudur. Bürokratik yozlaşma; örgütsel yapı, yönetsel süreçler, siyasal müdahaleler ve kurumsal değerler sistemiyle doğrudan ilişkili, çok katmanlı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme ve taşeronlaşma uygulamalarıyla birlikte sorumluluk alanlarının belirsizleşmesi, hesap verebilirlik zincirinin parçalanması ve etik denetimin zayıflaması, YKY'nin etik boyutunda öne çıkan yapısal sorun alanlarıdır. Bu

bağlamda YKY, etik sorunları ortadan kaldırmaktan ziyade, etik tartışmaları yeni biçimler altında yeniden üretmektedir.

Sonuç olarak, YKY yaklaşımının kamu yönetiminde etik bir dönüşüm yarattığı; ancak bu dönüşümün normatif kazanımlar ile yapısal riskleri aynı anda barındırdığı söylenebilir. Etik anlayışın güçlendirilmesi, yalnızca mevzuat düzenlemeleriyle değil, kurumsal kültürün dönüştürülmesi ve yönetsel pratiklerin etik ilkelerle bütünleştirilmesiyle mümkün görünmektedir. Bu çalışma, YKY'nin etik boyutuna ilişkin literatüre eleştirel bir katkı sunmakta; Türkiye özelinde etik sorunların yapısal niteliğine dikkat çekmektedir.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan bulgular doğrultusunda kamu yönetiminde etik anlayışın güçlendirilmesine yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Kamu yönetiminde performans esaslı sistemler, etik ilke ve değerlerle bütünleştirilerek yeniden yapılandırılmalıdır. Performans göstergeleri yalnızca nicel çıktılar üzerinden değil, kamu yararı ve toplumsal etki boyutlarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Etik düzenlemelerin uygulamadaki etkililiğini artırmak amacıyla kurumsal etik kültür güçlendirilmelidir. Etik davranış, yalnızca kurallara uyum değil, örgütsel değerlerin içselleştirilmesi yoluyla desteklenmelidir.

Hesap verebilirlik ve denetim mekanizmaları çok katmanlı ve bağımsız bir yapıya kavuşturulmalıdır. Özellikle özelleştirme ve taşeronlaşma süreçlerinde sorumluluk alanlarının açık biçimde tanımlanması sağlanmalıdır.

Kamu görevlilerine yönelik etik eğitimler süreklilik arz edecek şekilde yapılandırılmalı ve mesleki kariyer süreçlerine entegre edilmelidir. Etik farkındalık, hizmet içi eğitimlerin ayrılmaz bir parçası hâline getirilmelidir.

Türkiye'de kamu yönetimi reformları, YKY ilkeleri ile kamu yararı anlayışı arasında denge kuracak şekilde yeniden değerlendirilmelidir. Etkinlik ve verimlilik hedefleri, etik sorumlulukların önüne geçmeyecek biçimde ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Acar, M. (2013). Yeni kamu yönetimi yaklaşımı ve kamu hizmetlerinde dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi, 46*(2), 1–22.

Acar, M., & Sevinç, İ. (2005). Kamu yönetiminde etik ve etik davranışın kurumsallaşması. *Amme İdaresi Dergisi, 38*(3), 1–18.

Adams, G. B., & Balfour, D. L. (2005). Public service ethics and administrative evil: Prospects and problems. In H. G. Frederickson & R. K. Ghere (Eds.), *Ethics in public management* (pp. 167–182). M. E. Sharpe.

Alkuş, O. (2018). *Kamu yönetiminde çağdaş yaklaşımlar*. Detay Yayıncılık.

Ayhan, E., & Önder, M. (2017). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı: Yönetişime açılan bir kapı. *Gazi Journal of Economics & Business, 3*(2).

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.

Çevikbaş, R. (2012). Yeni kamu yönetimi anlayışı ve Türkiye uygulamaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 9–32.

Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (2007). *The new public service: Serving, not steering* (Expanded ed.). M. E. Sharpe.

Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2015). *The new public service: Serving, not steering* (4th ed.). Routledge.

Eryılmaz, B. (2010). *Kamu yönetimi.* Okutman Yayıncılık.

Eryılmaz, B. (2018). *Kamu yönetimi.* Umuttepe Yayınları.

Frederickson, H. G. (1997). *The spirit of public administration.* Jossey-Bass.

Güler, B. A. (2016). *Kamu yönetimi: Yapı ve işleyiş.* İmge Kitabevi.

Hanifa, M. R., Wahyunengseh, R. D., & Suharto, D. G. (2026). Policy & Governance Review. *Policy & Governance Review, 10*(1), 85–102. https://doi.org/10.30589/pgr.v10i1.1361

Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration, 69*(1), 3–19.

Katsamunska, P. (2012). Classical and modern approaches to public administration. *Economic Alternatives*, (1), 74–81.

Lukman, S., Setyowati, E., & Herawati, H. (2023). Strengthening public service ethics in the era of Society 5.0. *Professional Law Review, 4*(2), 145–156. https://doi.org/10.25041/plr.v4i2.3064

Mohamed, A., Youssef, E. W., Malika, S., & Hafsa, L. (2016). New public management and ethics: Revisiting accountability theory through the example of public finance in Morocco. *European Scientific Journal, 12*(31), 440. https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n31p440

Ondrová, D. (2016). Odpowiedzialność etyczna w administracji publicznej. *Rocznik Administracji Publicznej*, 2016, 395–410. https://doi.org/10.4467/24497800RAP.16.021.5114

Polatoğlu, A. (2001). *Kamu yönetimi: Genel ilkeler ve Türkiye uygulaması.* METU Press.

Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2017). *Public management reform: A comparative analysis: Into the age of austerity* (4th ed.). Oxford University Press.

Rauh, C. J. (2017). Administrative evil and systemic conflict in public service. *Public Integrity, 19*(5), 397–412. https://doi.org/10.1080/10999922.2017.1381541

Riccucci, N. M. (2001). The old public management versus the new public management. *Public Administration Review, 61*(2), 172–175.

Sobacı, M. Z. (2007). Yeni kamu yönetimi anlayışı ve Türkiye'de uygulanabilirliği. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62*(3), 219–247.

Sözen, S. (2005). *Teori ve uygulamada yeni kamu yönetimi.* Seçkin Yayıncılık.

Spano, D. (2022). New public management and ethics. *Hungarian Journal of Beneficiary Policy and Administration, 10*(1), 161–174. https://doi.org/10.2478/hjbpa-2022-0016

Sudrajat, A. R. (2023). Implementation of ethics in public services towards good governance in the perspective of public administration. *Jurnal Syntax Admiration, 4*(1), 112–125. https://doi.org/10.46799/jss.v4i1.521

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs.). Seçkin Yayıncılık.

GÜÇ VE MEŞRUİYETİN DENGE NOKTASI: VERGİ DEVLETİ

Araştırma Görevlisi, Mustafa BOZOKLU

Marmara Üniversitesi, Mali Hukuk, mustafabozokluu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3674-8945

Özet

Bu bildiri, devlet, egemenlik ve mülkiyet kavramları arasındaki kurucu ilişkiyi "maddi anayasa" teorisi bağlamında incelemektedir. Siyaset felsefesi ve anayasa hukuku kesişiminde devlet iktidarı, toplumsal kaynaklar üzerindeki fiili güç (*potentia*) ile kurumsallaşmış meşru otorite (*potestas*) arasındaki diyalektik bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel anayasacılık yaklaşımı temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan şekli anayasa metinlerine odaklansa da bu normatif mekanizmaların işlevselliği, toplumdaki sosyoekonomik güç ve mülkiyet dağılımını yansıtan maddi anayasa ile olan uyumuna dayanmaktadır. Günümüz finansal kapitalizminde, bankacılık sistemi aracılığıyla içsel olarak yaratılan kredi-para rejimi, mülkiyetin belirli merkezlerde temerküz etmesine ve yapısal bir asimetrik güç dağılımına neden olmaktadır. Söz konusu süreçte ortaya çıkan mülksüzleşme eğilimi, şekli anayasa ile maddi anayasa arasındaki dengeyi bozarak egemenliğin demokratik niteliğini ve kamusal karar alma kapasitesini zayıflatmaktadır. Mülkiyetin sağladığı asgari sosyoekonomik güvenceden yoksun kalan bireylerin siyasal alanda etkin birer eyleyen özne olarak var olamaması, modern cumhuriyetçi eşitlik idealinin sürdürülebilirliğini yapısal bir krizle karşı karşıya bırakmaktadır.

Çalışma, tanımlanan bu meşruiyet ve temsil krizine karşı “vergi devleti” olgusunu salt bir kamu finansmanı mekanizması veya tarihsel bir kategori olarak değil, çağdaş bir anayasal mimari modeli olarak önermektedir. Bu bağlamda vergi devleti; güvenlik, bölüşüm ve adalet ilkeleri temelinde mülkiyet rejimini sistematik olarak dengeleyen kurucu bir siyasal iradeyi temsil etmektedir. Önerilen model, bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmesi için gerekli olan asgari maddi koşulları kurumsal bir güvence altına almayı ve mülkiyet sahipliğini toplumsal tabana yaymayı amaçlamaktadır. Mülkiyetin geniş kitlelere adil bir biçimde dağıtılması, egemenliğin demokratikleşmesi ve tahakküm içermeyen bir cumhuriyet yapısının kurumsal olarak yeniden tesisi için ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Sonuç itibarıyla bildiri, mülkiyet dengesinin salt iktisadi bir bölüşüm sorunu olmadığını, aksine devletin hukuki ve siyasal meşruiyetini sağlayan anayasal varlık koşullarının ayrılmaz bir unsuru olduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Potentia potestas, güvenlik, bölüşüm, adalet

THE BALANCE POINT OF POWER AND LEGITIMACY: THE TAX STATE

Araştırma Görevlisi, Mustafa BOZOKLU

Marmara Üniversitesi, Mali Hukuk, mustafabozokluu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3674-8945

Abstract

This paper examines the constitutive relationship between the concepts of state, sovereignty, and property within the context of the theory of "material constitution." At the intersection of political philosophy and constitutional law, state power is defined as a dialectical structure between de facto power (potentia) over societal resources and institutionalized legitimate authority (potestas). Although the traditional approach to constitutionalism focuses on formal constitutional texts that guarantee fundamental rights and freedoms, the functionality of these normative mechanisms relies on their alignment with the material constitution, which reflects the distribution of socioeconomic power and property in society. In contemporary financial capitalism, the credit-money regime, created endogenously through the banking system, causes property to concentrate in specific centers, leading to a structural asymmetric distribution of power. The resulting tendency toward dispossession disrupts the balance between the formal and material constitutions, thereby weakening the democratic nature of sovereignty and the capacity for public decision-making. The inability of individuals, who are deprived of the minimum socioeconomic security provided by property, to exist as effective acting agents in the political sphere confronts the sustainability of the modern republican ideal of equality with a structural crisis.

Against this defined crisis of legitimacy and representation, the study proposes the phenomenon of the "tax state" not merely as a mechanism of public finance or a historical category, but as a model of contemporary constitutional architecture. In this context, the tax state represents a constitutive political will that systematically balances the property regime on the basis of the principles of security, distribution, and justice. The proposed model aims to bring under institutional guarantee the minimum material conditions necessary for individuals to lead a life worthy of human dignity and to expand property ownership to the social base. The fair distribution of property among the masses is considered a prerequisite for the democratization of sovereignty and the institutional re-establishment of a republican structure free of domination. Consequently, the paper asserts that the balance of property is not merely an economic issue of distribution, but rather an inseparable element of the constitutional conditions of existence that provide the legal and political legitimacy of the state.

Anahtar Kelimeler: Potentia potestas, güvenlik, bölüşüm, adalet

RADİKAL DEMOKRATİK TEORİDE DEVLET VE TEMSİL: LACLAU/MOUFFE'UN POPÜLİZM STRATEJİSİ VE HARDT/NEGRİ'NİN ÇOKLUK KURAMI

Doç. Dr. Aykut AYKUTALP

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aaykutalp@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-5991-0306

Özet

Bu çalışma, günümüz toplumlarında meydana gelen bir dizi krizi aşmayı hedefleyen radikal siyaset anlayışının iki farklı paradigmasını karşılaştırmalı ve eleştirel bir çerçevede analiz etmektedir. Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau'nun geliştirdiği "popülizm" stratejisi ile Michael Hardt ve Antonio Negri'nin "çokluk" kuramı bu yaklaşımların merkezinde yer almaktadır. Çalışmanın temel iddiası, bu iki yaklaşım arasındaki ayrımın sadece stratejik bir tercih olmadığı; aksine temsil, egemenlik ve devlete ilişkin derin bir kuramsal yarılmayı içerisinde barındırdığıdır. Bu bağlamda Laclau ve Mouffe'un popülizm stratejisi; heterojen talepleri eşdeğerlik zincirleri üzerinden eklemleyerek siyasal temsili merkezileştirmeyi, böylece inşa edilecek bir "halk" kimliğiyle devlet iktidarını hedefleyen bir hegemonya mücadelesi yürütmeyi önermektedir. Ancak bu modelin, karar alma süreçlerini dar bir siyasal elit lehine yoğunlaştırarak toplumsal hareketlerin özerkliğini sınırladığı ve onları bir "temsil tuzağına" sürüklediği ileri sürülmektedir. Buna karşın Hardt ve Negri'nin "çokluk" yaklaşımı, devlet merkezli siyaset anlayışına karşı doğrudan katılım, yatay örgütlenme ve otonom kurumsallaşma ekseninde alternatif bir radikal demokratik ufuk sunmaktadır. Bu yaklaşım, siyasal eylemin devlet iktidarını ele geçirmek yerine egemenlik üretmeyen ve müşterekler temelinde örgütlenen kurumsal formların inşasına yönelmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, karar alma süreçlerinin çokluğun kolektif meclislerine dağıtılarak liderliğin ve temsilin yalnızca geçici, işlevsel bir koordinasyon rolüne ve taktik bir niteliğe sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte, bu modelde iktidarı ele geçi3rme stratejinin bulunmaması ve yatay örgütlenme modelinin merkeze alınması toplumsal hareketlerin ortak talepler etrafında hareket etme olanaklarını zayıflatarak çokluğun kalıcı olma sorununu ortaya çıkardığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Sonuç olarak çalışma, radikal demokratik siyasetin geleceğinin temsile dayalı ve devlet iktidarını ele geçirmeyi amaçlayan bir hegemonya mücadelesinde mi ya da çokluğun piyasadan ve devletten özerk biçimde inşa ettiği doğrudan katılımı merkeze koyan müşterekler zemininde mi şekilleneceği sorunsalını tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radikal demokrasi, Popülizm, Çokluk, Temsil, Devlet

STATE AND REPRESENTATION IN RADICAL DEMOCRATIC THEORY: LACLAU-MOUFFE'S POPULISM STRATEGY AND HARDT-NEGRI'S THEORY OF THE MULTITUDE

Abstract

This study analyzes, within a comparative and critical framework, two distinct paradigms of a radical political approach aimed at overcoming a series of crises emerging in contemporary societies. The "populism" strategy developed by Chantal Mouffe and Ernesto Laclau, and the "multitude" theory of Michael Hardt and Antonio Negri, lie at the heart of these approaches. The study's central argument is that the distinction between these two approaches is not merely a strategic choice; rather, it embodies a profound theoretical division regarding representation, sovereignty, and the state. In this context, Laclau and Mouffe's populism strategy proposes centralizing political representation by uniting heterogeneous demands through chains of equivalence, thereby waging a hegemonic struggle aimed at state power through the construction of a "people" identity. However, it is argued that this model limits the autonomy of social movements by concentrating decision-making processes in favor of a narrow political elite, thereby dragging them into a "representation trap." In contrast, Hardt and Negri's "multitude" approach offers an alternative radical democratic horizon centered on direct participation, horizontal organization, and autonomous institutionalization, in opposition to a state-centered understanding of politics. This approach argues that political action should be directed toward the construction of institutional forms that do not produce sovereignty and are organized on the basis of partnerships, rather than toward seizing state power. Within this framework, it posits that decision-making processes should be distributed among the collective assemblies of the multitude, with leadership and representation serving only a temporary, functional role of coordination and possessing a tactical nature. However, this model has been criticized on the grounds that the absence of a strategy to seize power and the centralization of a horizontal organizational model weaken the ability of social movements to act around common demands, thereby raising the issue of the multitude's sustainability. In conclusion, this study opens up a discussion on whether the future of radical democratic politics will be shaped within a hegemonic struggle based on representation and aimed at seizing state power, or on a common ground centered on direct participation that the multitude constructs autonomously from the market and the state.

Keywords: Radical democracy, Populism, Multitude, Representation, State

TUTKULARIN SİYASALLAŞMASI VE SOL POPÜLİZM: "DUYGULANIMSAL HEGEMONYA" İNŞASINDA TEMSİL SORUNU

Doç. Dr. Aykut AYKUTALP

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aaykutalp@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-5991-0306

Özet

Bu çalışma, siyaseti rasyonel bir konsensüs ve çatışmasızlık üzerinden okuyan yaklaşımlara karşı, günümüz siyasetinde ihmal edilen tutkuların ve duygulanımların kurucu gücünü Chantal Mouffe'un sol popülist stratejisi üzerinden tartışmaya açmaktadır. Mouffe'a göre neoliberalizm; siyaseti teknik bir yönetim, rasyonel bir idare ve uzmanlar arası bir mutabakata indirgeyerek toplumu hissizleştirmiş, böylece demokratik idealin temelini oluşturan eşitlik ve halk egemenliği ilkelerini aşındıran post-politik bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu post-politik durum, yurttaşların farklı toplumsal idealler arasında gerçek bir seçim yapma imkanını elinden alarak demokratik kurumlara duyulan güveni sarsmış ve kolektif tutkuları mobilize eden sağ popülist hareketlerin önünü açmıştır. Bu bağlamda, Mouffe sağ popülizmin yarattığı korku, tehdit ve dışlama pratiklerine karşı sol popülizmin görevinin ahlaki kınamalarla geri çekilmek olmadığını, aksine eşitlik ve özgürlük idealleri çerçevesinde örülmüş ortak duygulanımları seferber ederek halk inşa etmek olduğunu savunmaktadır. Mouffe, Spinoza'dan hareketle, bir duygulanımın ancak onu bastırabilecek daha güçlü bir karşı duygulanım tarafından yerinden edilebileceğini hatırlatır. Buna göre Mouffe kolektif kimliklerin rasyonel olarak kurulamayacağını aksine "libidinal" birer özdeşleşme süreci olduğunu savunur. Mouffe'un çerçevesini çizmiş olduğu tutkular siyasetinin temel problemi, duygulanımsal hegemonyanın kurulmasında siyasal öznelliği dikey bir liderlik ve temsil mekanizmaları ekseninde tanımlamasıdır. Bu durum, sol popülist stratejinin neoliberal teknik yönetime alternatif ararken, paradoksal olarak siyaseti "tutkuların/duygulanımların yönetimi" düzeyine indirgeyerek siyasal öznelliği pasif bir temsil nesnesine dönüştürme riskini içerisinde barındırmaktadır. Sonuç olarak çalışma; siyaseti teknokratik akıl ve rasyonel konsensüs dışında yeniden düşünmeye açan Mouffe'un duygulanımsal hegemonya stratejisinin, siyasal öznelliği yönlendirilecek pasif bir temsil nesnesine indirgeyip indirgemediğini ve siyaseti "duygulanımsal yönetim" tekniğine dönüştürerek eleştirdiği neoliberal teknokratik mantığın tuzağına düşüp düşmediğini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tutkuların Siyasallaşması, Siyasal Öznellik, Duygulanım, Sol Popülizm, Hegemonya

THE POLITICIZATION OF PASSIONS AND LEFT POPULISM: THE PROBLEM OF REPRESENTATION IN THE CONSTRUCTION OF "AFFECTIVE HEGEMONY"

Abstract

This study, against approaches that read politics through a rational consensus and lack of conflict, opens to discussion the constitutive power of passions and affects neglected in contemporary politics, through Chantal Mouffe's left populist strategy. According to Mouffe, neoliberalism has numbed society by reducing politics to a technical management, a rational administration, and a consensus among experts, thereby revealing a post-political condition that erodes the principles of equality and popular sovereignty which form the basis of the democratic ideal. This post-political condition has shaken the trust felt toward democratic institutions by taking away citizens' opportunity to make a real choice between different social ideals, and has paved the way for right populist movements that mobilize collective passions. In this context, Mouffe argues that against the practices of fear, threat, and exclusion created by right populism, the duty of left populism is not to retreat with moral condemnations, but on the contrary, to construct a people by mobilizing common affects woven within the framework of equality and liberty ideals. Mouffe, moving from Spinoza, reminds that an affect can only be displaced by a more powerful opposed affect. Accordingly, Mouffe argues that collective identities cannot be established rationally, but on the contrary, that they are a process of "libidinal" identification. The fundamental problem of the politics of passions whose framework has been drawn by Mouffe is that it defines political subjectivity along the axis of a vertical leadership and mechanisms of representation in the establishment of affective hegemony. This situation carries within itself the risk that the left populist strategy, while seeking an alternative to neoliberal technical management, paradoxically transforms political subjectivity into a passive object of representation by reducing politics to the level of the "management of passions/affects". Consequently, the study opens to discussion whether Mouffe's strategy of affective hegemony, which opens politics to being rethought outside technocratic reason and rational consensus, reduces political subjectivity to a passive object of representation to be directed, and whether it falls into the trap of the neoliberal technocratic mind it criticizes by transforming politics into a technique of "affective management".

Keywords: Politicization of Passions, Political Subjectivity, Affect, Left Populism, Hegemony

İŞLETMELERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE İNOVASYON

Yüksek Lisans Öğrencisi Ercan KARA[1]/ Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ[2]

[1]Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bölgesel Kalkınma İktisadı Anabilim Dalı, karaercan48@gmail.com, Orcid ID: 0009-0006-8612-8129

[2]Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, akarakas@bartin.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-9285-0552

Özet

Günümüzün dinamik iş ekosisteminde sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, işletmeleri sürekli bir devinim ve değişim yönetimi süreciyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu çalışmanın amacı, işletmelerde inovasyon faaliyetleri ile örgütsel değişim arasındaki karşılıklı etkileşimi ve bu süreçlerin kurumsal sürdürülebilirlik üzerindeki stratejik rollerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır. Literatür incelemeleri ve meta-analiz bulguları, inovasyon ile örgütsel değişim arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu bilimsel verilerle kanıtlamaktadır. İnovasyon süreci, statükonun bozulmasını ve geleneksel yöntemlerin yerini daha etkin yeniliklere bırakmasını zorunlu kılan bütüncül bir örgütsel değişim aşamasıdır. Küreselleşme ve teknolojik gereksinimlerin hızı, işletmeleri statik yapılardan uzaklaştırarak stratejik inovasyon merkezlerine dönüşmeye zorlamaktadır. Sürecin başarısı; dönüşümcü liderlik, öğrenen örgüt kültürü ve yaratıcılığı teşvik eden stratejik insan kaynakları politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Endüstri 4.0 ve dijital dönüşüm uygulamaları, operasyonel verimliliği maksimize ederek işletmelere sürdürülebilir rekabet avantajı kazandırmaktadır. Ayrıca inovasyonun yeşil kültür ve çevresel sürdürülebilirlik boyutları da modern işletmeler için toplumsal meşruiyet aracı haline gelmiştir. Sonuç olarak, inovasyon odaklı bir değişim yönetimi anlayışı, belirsizlikleri fırsata dönüştüren ve uzun vadeli performansı tesis eden en temel yönetim enstrümanıdır.

Anahtar Kelimeler: İşletmelerde Değişim Yönetimi, İnovasyon, Örgütsel Değişim.

CHANGE MANAGEMENT AND INNOVATION MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS

Master's Student Ercan KARA[1] / Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ[2]

[1]Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration

akarakas@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9285-0552

[2]Bartın University, Institute of Educational Sciences, Regional Development Economics Thesis-Based Master's Program, karaercan48@gmail.com, ORCID ID: 0009-0006-8612-8129

Abstract

In today's dynamic business ecosystem, social, economic, and technological developments compel organizations to operate within a continuous process of dynamism and Change Management. The primary aim of this study is to comprehensively examine the reciprocal interaction between innovation activities and organizational change, as well as to elucidate their strategic roles in ensuring corporate sustainability. Findings derived from extensive literature reviews and meta-analytical evidence demonstrate a statistically significant, positive, and strong relationship between innovation and organizational change. The innovation process constitutes a holistic phase of organizational transformation that necessitates the disruption of the status quo and the replacement of traditional practices with more efficient and novel approaches. The accelerating pace of globalization and technological demands compels organizations to move beyond static structures and evolve into strategically oriented innovation hubs. The success of this process is directly associated with transformational leadership, a learning-oriented organizational culture, and strategic human resource policies that foster creativity. In particular, the applications of Industry 4.0 and digital transformation enhance operational efficiency and provide organizations with a sustainable competitive advantage. Furthermore, the dimensions of innovation related to green culture and environmental sustainability have emerged as critical instruments for achieving societal legitimacy in modern organizations. In conclusion, an innovation-driven approach to change management represents a fundamental managerial instrument that enables organizations to transform uncertainties into opportunities while establishing long-term performance and resilience.

Keywords: Change Management, Innovation, and Organizational Change in Organizations.

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında sosyal, ekonomik ve teknolojik alanlarda meydana gelen hızlı gelişmeler, işletmeleri sürekli bir devinim ve değişim süreciyle karşı karşıya bırakmaktadır (Zengin, 2021). Kullanılan sistemlerin, bilgilerin ve teknik yöntemlerin baş döndürücü bir hızla değiştiği bu dinamik ekosistemde, örgütsel yapıların varlıklarını sürdürebilmeleri için bu hıza ayak uydurmaları temel bir zorunluluktur (Bekmezci, 2021). Örgütler de tıpkı insanlar gibi yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmek adına çevrelerine uyum sağlamak durumundadır (Zengin, 2021). Küreselleşme olgusuyla birlikte pazar sınırlarının ortadan kalkması, dünya genelini tek bir pazar haline getirmiş ve işletmelerin bu pazardaki rakiplerini önemli ölçüde artırmıştır (Bayram, 2024). Yoğun ve değişken rekabet koşulları altında faaliyet gösteren işletmelerin ayakta kalabilmesi, ancak çevrelerindeki bu değişimleri doğru analiz edip uygun stratejik yenilikler geliştirebilmelerine bağlıdır (Bayram, 2024). Bu süreçte işletmeler, ürünlerini, hizmetlerini ve üretim yöntemlerini sürekli iyileştirerek pazarın dinamik ihtiyaçlarına hızlı yanıt vermek zorundadır (Deniz, 2008).

Teknolojik gereksinimlerin engellenemeyen hızı, işletmelerin en son teknolojiyi yakalamalarını rekabetin en hayati unsurlarından biri haline getirmiştir (Akçakaya, 2018). Benzer şekilde, işletmelerin son teknolojiye erişim hızı pazardaki konumlarını belirlemektedir (Arıkan, 2018). Bu bağlamda inovasyon, işletmeler için sadece bir tercih değil, rekabet avantajı elde etmenin ve sürdürülebilirliğin temel anahtarıdır (Batmas, 2020). İnovasyon, en geniş tanımıyla bilgiyi ekonomik ve toplumsal bir faydaya dönüştürme sürecidir (Elçi, 2007). Bilgi çağından akıllı toplum çağına geçilen bu süreçte, riskleri fırsata dönüştürebilen işletmeler ancak öğrenen örgüt yapısına sahip olanlardır (Eroğlu, 2019). İnovasyon, yalnızca teknik yeniliklerle sınırlı kalmayıp; pazarlama, satış, yönetim ve örgütsel yapı gibi alanlarda da stratejik bir kaldıraç görevi görmektedir (Kaya, 2024). Değişim yönetimi ve inovasyon kavramları, birbirini sürekli besleyen ve tamamlayan bir yapı sergilemektedir (Zengin, 2021). İnovasyonun gerçekleştiği her noktada bir değişim söz konusudur; zira yeni bir yöntemin veya ürünün kullanılmaya başlanması, ister istemez eski olanın değiştirilmesi anlamını taşımaktadır (Batmas, 2020). Bu bağlamda inovasyon süreci, aslında örgütsel bir değişim yönetimi süreci olarak değerlendirilmelidir (Bekmezci, 2021). İnovasyonun başarısı, işletme içerisindeki değişim direncinin kırılmasına ve bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesine doğrudan bağlıdır (Batmas, 2020).

Değişimin bir yasa gibi kaçınılmaz olduğu modern iş dünyasında, inovasyonu bir kurumsal refleks haline getirebilen işletmeler belirsizliklere karşı çok daha dirençli hale gelmektedir (Mete, 2019). Yapılan güncel çalışmalar, inovasyon ile örgütsel değişim arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır (Bayram, 2024). Başarılı bir inovasyon stratejisi için yaratıcılığı destekleyen ve açık iletişimi

teşvik eden bir örgüt kültürü kurulmalıdır (Gümüşlüoğlu, 2009). Kurumsallaşmış bir yapı içerisinde içselleştirilen ve stratejik yönetim süreçleriyle entegre edilen inovasyon faaliyetleri, işletmeleri sürdürülebilir bir geleceğe taşıyacaktır (Mete, 2019). İşletmelerin yönetimsel bir yetenek olarak esnek ve hızlı olması, inovasyonun uygulanması anlamında kritik bir değişimi ifade eder (Zengin, 2021). Günümüzde rekabet artık bireysel işletmeler arasından çıkıp işletme ağları ve stratejik iş birlikleri arasına kaymıştır (Altın, 2020). Bu durum, birçok örgütü inovasyon stratejilerini dış bilgi kaynaklarına odaklamaya yöneltmiştir (Altın, 2020). Ayrıca, Endüstri 4.0 süreciyle birlikte dijitalleşen üretim sistemleri, işletmelerin iş yapış şekillerini radikal bir biçimde dönüştürmektedir (Mete, 2019). Statik kalan ve yenilenmeyen sistemler, gelişen yapılara ayak uyduramadığı için meşruluklarını kaybederek yok olma riskiyle karşı karşıyadır (Mete, 2019). Dolayısıyla, inovasyon odaklı bir değişim yönetimi, modern işletmeler için sadece bir başarı faktörü değil, aynı zamanda stratejik bir varoluş gerekliliğidir (Zengin, 2021).

2. LİTERATÜR ÇERÇEVESİ

2.1. Değişim Yönetimi Kavramı

Değişim kavramı, en yalın ifadesiyle bir nesnenin veya durumun zaman içerisinde farklılaşması olarak tanımlanmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Bu olgu, herhangi bir varlığın bulunduğu düzeyden başka bir düzeye getirilmesini de kapsamaktadır (Batmas, 2020). Efes'li Herakleitos'un "değişmeyen tek şeyin değişim olduğu" yönündeki tespiti, bu sürecin evrensel bir yasa olduğunu vurgulamaktadır (Göksel ve Yıldız, 2021). Örgütsel bağlamda değişim, bir sistemin veya ortamın planlı ya da plansız bir biçimde mevcut durumundan farklı bir forma dönüştürülmesi anlamını taşır (Batmas, 2020). Bu süreçte işletmeler, iç ve dış çevreden gelen çeşitli uyarılara yanıt vermek amacıyla yapısal düzenlemeler gerçekleştirmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021).Değişim yönetimi ise bir işletmenin, paydaş ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeteneklerini ve yönünü yenileme süreci olarak değerlendirilmektedir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Literatürde bu süreç; planlı yaklaşım, ani oluşum yaklaşımı, durumsallık ve tercih yaklaşımı olmak üzere dört temel kategoride ele alınmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Planlı yaklaşımın temelini atan Kurt Lewin, süreci "çözme, değişim ve yeniden dondurma" aşamalarıyla modellemiştir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Lewin'in modelindeki çözme evresi, değişime karşı direnç gösteren tarafların ikna edilmesini hedefler (Zengin ve Bekmezci, 2021). Değişim evresi mevcut durumdan yeni bir duruma geçişi simgelerken, yeniden dondurma evresi ise ulaşılan yeniliğin kurumda sabitlenmesini ifade eder (Batmas, 2020).

Örgütsel değişim, kurumların yapısal olarak çevre şartlarına uyarlanması ve performans artışı sağlaması açısından hayati bir öneme sahiptir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Bu dönüşüm süreci, bireysel seviyeden başlayarak grup

ve tüm sistem düzeyine yayılan geniş bir etki alanına sahiptir (Batmas, 2020). Modern yönetim anlayışına göre kurumsal yapıların değişimi, vizyoner bir bakış açısıyla yönetilmesi gereken ve süreklilik arz eden bir dünya görüşüdür (Zengin ve Bekmezci, 2021). İşletmelerin meşrulaşma ve denge kazanma gibi temel amaçları, onları kurumsal süreçlerini sürekli olarak gözden geçirmeye zorlayan dinamiklerdir (Mete, 2019). Sonuç olarak değişim yönetimi, örgütlerin dış çevrede yaşanan sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimlere duyarlı kalarak varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan stratejik bir araçtır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

2.2. İnovasyon Kavramı ve Türleri

İnovasyon kelimesi, Latince "yenilenmek veya değiştirmek" anlamına gelen "innovatus" sözcüğünden türetilmiştir (Mete, 2019). Türkçe literatürde bu kavramın karşılığı olarak "yenilik", "yenileme" veya "yenileşim" kelimeleri kullanılsa da, bu ifadeler inovasyonun özünde yatan ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürme vurgusunu tam olarak karşılayamamaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). İnovasyon, sadece yeni bir fikir üretmek değil, bu fikrin başarılı bir şekilde ticarileştirilerek katma değer yaratan bir çıktıya dönüştürülmesi sürecidir (Yanmaz Arpacı, 2019). Bu bağlamda yaratıcılık, yeni ve özgün fikirlerin ortaya atılmasını ifade ederken; inovasyon, bu fikirlerin hayata geçirilmesi ve uygulanması aşamasını temsil etmektedir (Gümüş ve Zengin, 2026). İnovasyon kavramının bilimsel temelleri ilk kez Joseph Schumpeter tarafından "ekonomik kalkınmanın itici gücü" olarak ortaya konulmuştur (Batmas, 2020). Schumpeter'e göre inovasyon, girişimcilerin yeni kombinasyonlar deneyerek piyasadaki dengeyi bozmaları ve sürekli bir dinamizm yaratmalarıdır (Bayram, 2024).

Uluslararası düzeyde en yaygın kabul gören tanım ise Oslo Kılavuzu'nda yer almaktadır (Mete, 2019). Bu kılavuza göre inovasyon; işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün, süreç, pazarlama yöntemi ya da organizasyonel yöntemin uygulanmasıdır (OECD/Eurostat, 2005). Bir çalışmanın inovasyon olarak nitelendirilebilmesi için mutlaka "yenilik" ve "ticari/toplumsal kullanım" koşullarını bir arada barındırması gerekmektedir (Yavuz, 2010). Literatürde inovasyon, gerçekleştirildiği alana göre temel olarak dört ana grupta sınıflandırılmaktadır (OECD/Eurostat, 2005). Bunlardan ilki olan ürün inovasyonu, işletmenin pazar ihtiyaçlarını karşılamak üzere teknik özellikleri, bileşenleri veya kullanım kolaylığı önemli ölçüde geliştirilmiş yeni bir mal veya hizmeti sunmasını ifade eder (Mete, 2019). İkinci tür olan süreç inovasyonu, üretim veya teslimat yöntemlerinde kullanılan tekniklerde, ekipmanlarda veya yazılımlarda yapılan önemli iyileştirmelerdir (Yanmaz Arpacı, 2019). Süreç inovasyonunun temel amacı, üretim maliyetlerini düşürürken ürün kalitesini ve operasyonel hızı artırmaktır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Üçüncü tür olan pazarlama inovasyonu, ürünün tasarımı, ambalajlanması, konumlandırılması veya fiyatlandırılması gibi alanlarda daha önce uygulanmamış yeni pazarlama yöntemlerinin kullanılmasını kapsar

(Batmas, 2020). Son olarak organizasyonel inovasyon, işletmenin ticari uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerinde yeni yöntemlerin uygulanarak idari maliyetlerin azaltılması ve iş tatmininin artırılması sürecidir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). İnovasyonlar, yarattıkları değişimin derecesine göre de radikal ve artımsal (kademeli) olarak ikiye ayrılmaktadır (Yavuz, 2010). Radikal inovasyon, mevcut teknolojileri ve pazarları kökten değiştiren, genellikle yüksek risk ve maliyet içeren büyük teknolojik atılımları ifade eder (Bayram, 2024). Artımsal inovasyon ise mevcut ürün veya süreçlerde yapılan küçük iyileştirmeler ve adım adım gerçekleştirilen geliştirmelerdir (Yanmaz Arpacı, 2019). Ayrıca Henry Chesbrough tarafından geliştirilen açık inovasyon yaklaşımı, işletmelerin inovasyon süreçlerinde sadece kendi iç kaynaklarına değil, üniversiteler, rakipler ve müşteriler gibi dış kaynaklara da odaklanması gerektiğini savunmaktadır (Mete, 2019). Bu modelin zıttı olan kapalı inovasyon ise tüm Ar-Ge ve yenilik süreçlerinin tamamen işletme sınırları içerisinde, dışarıdan bilgi transferi olmaksızın yürütüldüğü geleneksel yaklaşımı temsil etmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021).

2.3. Değişim Yönetimi ve İnovasyon İlişkisi

Değişim ve inovasyon, modern işletmelerin dış çevreye uyum sağlamasında ve rekabet avantajı elde etmesinde birbirini besleyen iki temel stratejik unsurdur. Bu iki kavram arasında güçlü bir nedensellik bağı bulunmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). İnovasyonun gerçekleştiği her noktada kaçınılmaz olarak bir değişim süreci yaşanmaktadır (Batmas, 2020). Bunun temel nedeni, yeni bir fikrin, ürünün veya yöntemin uygulanmaya başlanmasının, ister istemez eski olan yapıların değiştirilmesi veya tamamen terk edilmesi anlamını taşımasıdır (Batmas, 2020).Değişim olgusu olmadan inovasyonun hayat bulması mümkün değildir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Literatürde değişim yönetimi, inovasyon yönetimi için temel bir ön koşul olarak kabul edilmektedir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). İnovasyon, aslında örgütsel bir değişim yönetimi sürecini ifade etmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). İşletmelerin yönetimsel bir yetenek olarak esnek ve hızlı bir yapıya bürünmesi, inovasyonun uygulanması noktasında kritik bir örgütsel değişimi simgelemektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Yapılan güncel meta-analiz çalışmaları, inovasyon ile örgütsel değişim arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu bilimsel olarak kanıtlamaktadır (Bayram, 2024). Söz konusu analiz sonuçları, inovasyonun örgütsel değişimi tetiklediğini ve bu iki kavram arasında büyük düzeyde bir etkileşim bulunduğunu doğrulamaktadır (Bayram, 2024).

İnovasyon çalışmaları sonucunda örgüt yapısında veya operasyonel süreçlerde meydana gelen değişimler, işletme içerisinde her zaman aynı düzeyde kabul görmeyebilir (Batmas, 2020). Bu bağlamda, inovasyonun başarıya ulaşmasında değişimin etkin bir şekilde yönetilmesi en kritik faktörlerden biridir (Batmas, 2020). İşletme başarısı için duyulan yenilik ihtiyacı, değişim sürecinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

Değişimin yönetilmesi, aslında yenilik ihtiyacının sistematik olarak hayata geçirilmesi gayretlerinden kaynaklanmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).Sonuç olarak, inovasyon odaklı bir değişim yönetimi, işletmelerin çevresel belirsizliklere karşı direnç kazanmasını sağlamaktadır (Mete, 2019). İnovasyonu kurumsallaşmış bir yapı içerisinde içselleştiren işletmeler, değişimi bir stratejik araç olarak kullanarak sürdürülebilir büyümeye katkı sağlarlar (Bayram, 2024). İnovasyon yoluyla elde edilen yeni iş yapış şekillerinin örgüt içerisinde kalıcı hale getirilmesi, değişimin başarıyla sonuçlandığının en önemli göstergesidir (Zengin ve Bekmezci, 2021).

3. İşletmelerde Değişim ve İnovasyonun Mevcut Durumu

3.1. Küreselleşme ve Teknolojik Gelişmelerin Etkisi

Günümüzde işletmelerin içinde bulunduğu makro çevre, küreselleşme olgusu ve dijitalleşme süreçleri ile radikal bir dönüşüm yaşamaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Küreselleşme süreci, ulusal sınırların ekonomik anlamda önemini yitirmesine ve dünyanın tek bir pazar haline gelmesine yol açmıştır (Yanmaz Arpacı, 2019). Bu durum, işletmeler için yerel rakiplerin yanı sıra uluslararası aktörlerle de mücadele etme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir (Bozkurt ve Kalkan, 2014). Artan rekabet baskısı, örgütsel yapıların çevresel değişimlere daha hızlı ve etkin cevap verebilecek esnekliğe kavuşmasını zorunlu kılmıştır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Küresel pazarlarda ayakta kalabilmek, artık sadece düşük maliyetli üretim yapmakla değil, pazarın dinamik ihtiyaçlarına yenilikçi çıktılarla yanıt verebilme kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir (Ceylan ve Şakar, 2021).Teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin etkilerini derinleştiren ve değişim hızını artıran temel motor güç konumundadır (Mete, 2019). Özellikle bilgi teknolojilerindeki baş döndürücü ilerlemeler, bilginin toplanması, işlenmesi ve paylaşılması süreçlerini tarihte hiç olmadığı kadar kolaylaştırmıştır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019).

Bu bağlamda, Endüstri 4.0 olarak adlandırılan dördüncü sanayi devrimi, üretim sistemlerinin ve yönetim süreçlerinin dijitalleşmesi noktasında yeni bir aşamayı temsil etmektedir (Yanmaz Arpacı, 2019). Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Yapay Zekâ (YZ) gibi ileri teknolojiler, işletmelerin operasyonel verimliliklerini artırmalarının yanı sıra açık inovasyon stratejilerini destekleyen güçlü araçlar olarak öne çıkmaktadır (Kaya, 2024). Büyük veri analitiği sayesinde tüketici davranışlarının daha isabetli tahmin edilmesi, işletmelere geleceği öngörme ve stratejik kararlarını bu doğrultuda şekillendirme imkânı tanımaktadır (Mete, 2019).Teknolojik gereksinimlerin engellenemeyen hızı, ürün yaşam döngülerini önemli ölçüde kısaltmıştır (Akçakaya ve Arıkan, 2018). Bu durum, işletmeleri statik yapılardan uzaklaşarak sürekli bir "öğrenen organizasyon" kimliği kazanmaya itmektedir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Bilgi çağından akıllı toplum (Toplum 5.0) çağına geçiş sürecinde, teknoloji artık sadece bir üretim girdisi değil, rekabet avantajı sağlamanın temel bir enstrümanı haline dönüşmüştür (Mete, 2019).

Özellikle 5G teknolojisi, artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) gibi uygulamalar, hem iş yapış şekillerini hem de müşteri deneyimini yeniden tasarlamaktadır (Kaya, 2024). Bu dijital ekosistem içerisinde, yeniliklere uyum sağlayamayan veya teknolojik dönüşümü kurumsal yapılarına entegre edemeyen işletmelerin pazardaki meşruiyetlerini kaybederek yok olma riskiyle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021).Küreselleşme ve teknoloji arasındaki karşılıklı etkileşim, işletmeleri stratejik birer inovasyon merkezi olmaya zorlamaktadır (Yanmaz Arpacı, 2019). Bilimsel ve teknolojik bilgiyi ekonomik bir faydaya dönüştüremeyen yapıların, küresel rekabetin sertleştiği bu yeni dünya düzeninde sürdürülebilir bir performans sergilemesi olanaklı görünmemektedir (Batmas, 2020). Bu nedenle, mevcut durumdaki değişim baskısı, işletmelerin kurumsal reflekslerini inovasyon odaklı bir yönetim anlayışına göre yeniden kurgulamalarını gerektiren stratejik bir zorunluluktur (Zengin ve Bekmezci, 2021).

3.2. İşletmelerde Değişimi Tetikleyen Faktörler

İşletmelerin dinamik bir çevrede varlıklarını sürdürebilmeleri için değişimi tetikleyen unsurları doğru analiz etmeleri hayati önem taşımaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Literatürde işletmeleri değişime yönelten faktörler genel olarak dışsal ve içsel nedenler olmak üzere iki ana kategoride ele alınmaktadır (Batmas, 2020). Dışsal faktörler, işletmenin kontrolü dışında gerçekleşen ancak organizasyonun hayatta kalabilmesi için uyum sağlaması gereken çevresel değişkenlerdir (Zengin ve Bekmezci, 2021). İçsel faktörler ise işletmenin kendi yapısal işleyişinden, stratejik tercihlerinden veya operasyonel ihtiyaçlarından doğan değişim taleplerini ifade etmektedir (Batmas, 2020). Dışsal tetikleyicilerin başında küreselleşme olgusu gelmektedir (Yanmaz Arpacı, 2019). Sınırların kalkmasıyla birlikte artan uluslararası rekabet baskısı, işletmeleri daha esnek ve hızlı hareket edebilen yapılara dönüşmeye zorlamaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü hızı, ürün yaşam döngülerini önemli ölçüde kısaltarak işletmeleri sürekli bir yenilenme sürecine itmektedir (Bayram, 2024). Özellikle dijital dönüşüm ve Endüstri 4.0 uygulamaları, üretim sistemlerinin ve iş yapış yöntemlerinin kökten değiştirilmesini zorunlu kılan en güçlü dışsal etkenler arasındadır (Mete, 2019). Ayrıca, pazar koşullarındaki belirsizlikler ve rakiplerin gerçekleştirdiği inovatif hamleler, işletmeler için kaçınılmaz bir değişim baskısı yaratmaktadır (Bayram, 2024). Müşteri beklenti ve tercihlerindeki hızlı değişimler, işletmeler için kritik bir dışsal değişim kaynağıdır (Batmas, 2020). Günümüz tüketicilerinin daha seçici ve bilinçli hale gelmesi, işletmeleri ürün ve hizmetlerini sürekli iyileştirmeye ve müşteri odaklı yeni stratejiler geliştirmeye yöneltmektedir (Ceylan ve Şakar, 2021). Bunun yanı sıra, yasal düzenlemeler, hükümet politikaları ve uluslararası regülasyonlar, işletmeleri kurumsal yapılarını bu standartlara göre yeniden düzenlemeye mecbur bırakmaktadır (Mete, 2019). Küresel krizler, salgın hastalıklar veya jeopolitik

dalgalanmalar gibi olağanüstü durumlar da daralan piyasa şartlarında işletmelerin ayakta kalabilmek adına radikal değişimler yapmasını tetiklemektedir (Akkoyun, 2021). İçsel faktörler bağlamında, işletme performansındaki gerilemeler veya operasyonel verimsizlikler değişimi tetikleyen temel unsurlardır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

Finansal problemler, kârlılık oranlarının düşmesi veya kaynakların etkin kullanılamaması gibi durumlar, işletmeleri yeni yönetim modelleri ve maliyet düşürücü stratejiler aramaya itmektedir (Batmas, 2020). Üst yönetimin vizyon değişikliği veya organizasyonel kültürdeki dönüşüm ihtiyacı da işletme genelinde geniş kapsamlı bir değişim sürecini başlatabilmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Ayrıca, işletmenin sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmek amacıyla inovasyonu stratejik bir hedef olarak benimsemesi, kurumsal süreçlerin yeniden yapılandırılmasını gerektiren önemli bir içsel dinamiktir (Yanmaz Arpacı, 2019). Çalışanların ihtiyaçları, beklentileri ve iş tatmin düzeylerindeki farklılaşmalar da örgütsel değişim ihtiyacını doğuran içsel unsurlardır (Akkoyun, 2021). Nitelikli işgücünü çekmek ve elde tutmak isteyen işletmeler, yetenek yönetimi politikaları doğrultusunda insan kaynakları sistemlerini modernize etmek zorunda kalmaktadır (Işık ve Çiçek, 2019). Örgüt içi iletişim kopuklukları veya bölümler arası koordinasyon sorunları da verimliliği artırmak adına yapısal değişimlerin yapılmasına zemin hazırlamaktadır (Batmas, 2020). Sonuç olarak, işletmeler hem içsel hem de dışsal çevreden gelen bu çok boyutlu baskıları doğru algılayarak değişim sürecini vizyonel bir bakış açısıyla yönetmek durumundadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

3.3. İşletmelerde Uygulanan İnovasyon Türleri

İnovasyon, gerçekleştirildiği alana, meydana getirdiği değişimin derecesine ve kurumsal özelliklerine göre literatürde çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır (Yavuz, 2010). Genel olarak kabul gören en yaygın sınıflandırma Oslo Kılavuzu'nda yer alan; ürün, süreç, pazarlama ve organizasyonel inovasyon ayrımıdır (OECD/Eurostat, 2005). İşletmelerin rekabet avantajı elde etmek amacıyla başvurduğu bu türlerin her biri, organizasyonun farklı fonksiyonlarını modernize etmeyi hedeflemektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021).Ürün inovasyonu, işletmenin pazar ihtiyaçlarını karşılamak üzere teknik özellikleri, bileşenleri veya kullanım kolaylığı önemli ölçüde geliştirilmiş yeni bir mal veya hizmeti sunmasını ifade etmektedir (Mete, 2019). İşletmeler için hayati önem taşıyan bu tür, mevcut ürünlerde yapılan nitelikli iyileştirmeleri de kapsamaktadır (Yavuz, 2010). Örneğin, konaklama işletmelerinde misafirlerin oda kapısını mobil uygulama ile açabilmesi ürün inovasyonuna güncel bir örnektir (Batmas, 2020). Süreç inovasyonu ise üretim veya teslimat yöntemlerinde kullanılan tekniklerde, ekipmanlarda veya yazılımlarda yapılan önemli iyileştirmelerdir (Yanmaz Arpacı, 2019). Bu türün temel amacı, operasyonel süreçlerdeki maliyetleri minimize ederken çıktı kalitesini artırmaktır (Batmas, 2020).

Toyota tarafından geliştirilen "tam zamanında üretim" sistemi, süreç inovasyonunun literatürdeki en bilinen uygulamaları arasındadır (Mete, 2019).

Pazarlama inovasyonu, bir ürünün tasarımında, ambalajlanmasında veya fiyatlandırılmasında önemli değişiklikler içeren yeni bir pazarlama yönteminin uygulanmasıdır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). İşletmelerin satışlarını artırmak veya yeni pazarlara girmek için kullandığı bu yöntem, ürünün pazarlandığı hedef kitle nezdinde farkındalık yaratmayı amaçlar (Yavuz, 2010). Turizm sektöründe uygulanan "her şey hariç" konsepti, pazarlama inovasyonunun stratejik bir uygulama şekli olarak değerlendirilebilir (Batmas, 2020). Organizasyonel inovasyon ise işletmenin ticari uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerinde yeni yöntemlerin uygulanması sürecidir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Bu inovasyon türü, idari maliyetlerin azaltılması ve iş tatmininin artırılması yoluyla kurumsal performansın yükseltilmesini hedefler (Zengin ve Bekmezci, 2021).

İnovasyonlar, yarattıkları değişimin derecesine göre de radikal ve artımsal (kademeli) inovasyon olarak ikiye ayrılmaktadır (Bayram, 2024). Radikal inovasyon, mevcut teknolojileri ve pazarları kökten değiştiren büyük atılımları ifade etmektedir (Bayram, 2024). Artımsal inovasyon ise mevcut ürün veya süreçlerde adım adım gerçekleştirilen küçük iyileştirmelerdir (Yanmaz Arpacı, 2019). Son olarak, bilginin kaynağına göre yapılan açık ve kapalı inovasyon ayrımı günümüz iş dünyasında stratejik bir önem kazanmıştır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Kapalı inovasyon modeli, tüm yenilik süreçlerinin tamamen işletme sınırları içerisinde yürütüldüğü geleneksel yaklaşımı temsil eder (Yanmaz Arpacı, 2019). Açık inovasyon ise işletmelerin yenilik süreçlerinde üniversiteler ve rakipler gibi dış kaynakları aktif olarak kullanmasını içermektedir (Mete, 2019).

4. İşletmelerde Değişim Yönetimi ve İnovasyonun Etkileri

4.1. Ekonomik ve Rekabet Avantajı Sağlayan Etkiler

İşletmelerde gerçekleştirilen değişim yönetimi ve inovasyon faaliyetleri, organizasyonların sürdürülebilir geleceğine yapılan en stratejik yatırımlardan biri olarak kabul edilmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Bu süreçlerin işletme üzerindeki en belirgin etkilerinden ilki, rakipler karşısında elde edilen sürdürülebilir rekabet üstünlüğüdür (Yanmaz Arpacı, 2019). Küresel pazarın yoğun ve değişken rekabet koşulları altında inovasyon, işletmelerin ayakta kalabilmesi ve pazar lideri konumuna yükselebilmesi için birer emniyet mekanizması görevi görür (Zengin ve Bekmezci, 2021). Özellikle ticarileşerek başarıya ulaşmış inovasyon çalışmaları; pazar payının korunması, yeni piyasalara giriş ve karlılık oranlarının yükseltilmesi gibi hayati ekonomik kazanımlar sağlamaktadır (Batmas, 2020).İnovasyon faaliyetleri, kurumsal bilgiyi doğrudan ekonomik ve maddi bir değere dönüştürme kapasitesine sahiptir (Uyar, 2018). İşletmelerin büyüme hızı, devamlı artan kâr marjları ve ticarileşen fikirlerin yarattığı yüksek katma değer ile doğrudan ilişkilidir (Ocbagni, 2021). Bu noktada yenilikçi hamleler,

ürün portföyünü çeşitlendirerek ve müşterilerin değişen beklentilerine proaktif çözümler sunarak satış hacmini genişletmektedir (Yanmaz Arpacı, 2019). Başarılı bir ürün veya süreç inovasyonu, işletmelere rakiplerinden daha hızlı hareket etme olanağı tanıyarak "ilk hamle avantajını" kazandırır ve bu durum finansal piyasalardaki yatırım değerini yükseltir (Ocbagni, 2021).Maliyet yönetimi ve operasyonel verimlilik açısından inovasyon, üretim süreçlerindeki katma değer yaratmayan faaliyetlerin ayıklanmasını sağlar (Batmas, 2020). Süreç inovasyonları sayesinde üretim usulleri modernize edilerek hammadde kullanımında etkinlik ve kaynak verimliliği elde edilmektedir (Uyar, 2018). Düşük girdi maliyetleri ile yüksek kalitede çıktı üretilebilmesi, işletmelerin pazarda fiyat avantajı elde etmelerine ve "maliyet liderliği" stratejisini etkin bir şekilde uygulamalarına olanak tanır (Şahbaz ve Tanyeri, 2018). Ayrıca, Endüstri 4.0 ve otomasyon gibi teknolojik değişimlerin iş süreçlerine entegrasyonu, hata oranlarını minimize ederek üretim hızını ve esnekliğini artırmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).Michael Porter'ın teorik çerçevesinde vurguladığı üzere rekabet üstünlüğü, ancak sürekli araştırma-geliştirme ve yenilikçilik gayretleri ile inşa edilebilir (Batmas, 2020). Ürün kalitesini yükseltmek ve tamamlayıcı özellikler kazandırmak, işletmelerin ürünlerini pazarda ayırt edilebilir kılarak rekabet gücünü pekiştirmektedir (Altın, 2020). Bu bağlamda Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar, ürünlerin teknolojik seviyesini yükselterek ihracat birim fiyatlarının ve küresel pazar payının artmasına katkı sunar (Mete, 2019). Ayrıca, stratejik ittifaklar yoluyla elde edilen dışsal bilgi ve teknolojiler, yüksek maliyetli inovasyon projelerinde risklerin paylaşılmasını ve ekonomik tasarruf sağlanmasını mümkün kılar (Altın, 2020).

Rekabet avantajının ekonomik boyutunda inovasyon, müşteriler nezdinde marka imajını ve güvenilirliğini güçlendirerek sadık bir tüketici kitlesi oluşturulmasına hizmet eder (Uyar, 2018). İşletmeler, pazarın dinamik ihtiyaçlarına yenilikçi ve kaliteli çıktılarla yanıt verebildikleri ölçüde rekabetçi pozisyonlarını sağlamlaştırabilirler (Yanmaz Arpacı, 2019). Makro düzeyde bakıldığında ise bu tür inovatif gelişimler; sürdürülebilir ekonomik büyümeye, yeni istihdam alanlarının yaratılmasına ve ülkenin toplam üretim hacmindeki katma değerin artmasına zemin hazırlar (Batmas, 2020). Nihayetinde, kurumsallaşmış bir yapı içerisinde inovasyonu bir süreç olarak içselleştiren işletmeler, çevresel belirsizlikleri ekonomik fırsata dönüştürerek uzun vadeli finansal performans elde ederler (Işık ve Çiçek, 2019).

4.2. Sosyo-Kültürel Katkılar

İşletmelerde gerçekleştirilen değişim yönetimi ve inovasyon faaliyetleri, organizasyonel yapının ve yönetim anlayışının temelden dönüşmesine yol açan çok boyutlu etkilere sahiptir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Bu süreçlerin en belirgin yönetsel etkilerinden biri, geleneksel ve hiyerarşik yapılardan uzaklaşılarak daha esnek, yalın ve "organik" organizasyon modellerine geçişin tetiklenmesidir (Yanmaz Arpacı, 2019). İnovasyon odaklı

değişim süreci, işletmelerin çevresel belirsizliklere ve hızlı teknolojik gelişmelere uyum sağlama kapasitesini artırarak kurumsal bir esneklik kazandırmaktadır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Özellikle küçülme ve yalınlaşma stratejileri ile desteklenen bu dönüşüm, karar alma mekanizmalarını hızlandırmakta ve bürokratik engellerin yaratıcılığı köreltmesini minimize etmektedir (Yanmaz Arpacı, 2019).

Yönetsel açıdan inovasyon, liderlik tarzlarında radikal bir değişimi zorunlu kılmaktadır (Gümüşlüoğlu, 2009). Değişim yönetimi sürecini başarıyla yürüten işletmelerde, otoriter yönetim anlayışı yerini dönüşümcü (transformasyonel) liderliğe bırakmaktadır (Batmas, 2020). Dönüştürücü liderler, örgüt üyelerini işletmenin vizyonu doğrultusunda motive ederek yaratıcı potansiyelin açığa çıkmasını sağlamaktadır (Gümüşlüoğlu, 2009). Bu süreçte yöneticilerin algı yönetimi yetenekleri, çalışanların değişime olan direncini kırmada ve inovasyonu bir kurum kültürü haline getirmede kritik bir rol üstlenmektedir (Akkoyun, 2021). Ayrıca, demokratik yönetim anlayışının benimsenmesiyle çalışanların karar süreçlerine katılımı artmakta, bu da örgütsel bağlılığı ve sorumluluk bilincini güçlendirmektedir (Şen ve Bolat, 2015).İnovasyon faaliyetleri, işletmelerin "öğrenen organizasyon" kimliği kazanmasını sağlayarak yönetsel bir olgunluk aşamasına geçişi desteklemektedir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Sürekli öğrenme döngüsü içerisine giren örgütlerde, bireysel bilgiler paylaşılarak kurumsal hafızaya dönüştürülmekte ve bu durum işletmenin gelecekteki değişimlere karşı daha proaktif bir refleks geliştirmesine imkan tanımaktadır (Mete, 2019).

Kurumsallaşma düzeyinin artmasıyla birlikte, iş süreçleri kişilere bağımlılıktan kurtularak sistematik bir yapıya kavuşmakta, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri yönetim felsefesinin merkezine yerleşmektedir (Işık ve Çiçek, 2019).Örgütsel boyutta uygulanan inovasyonlar (organizasyonel inovasyon), idari maliyetlerin azaltılması ve iş süreçlerinin optimize edilmesi açısından doğrudan sonuçlar doğurmaktadır (Tiwari, 2008). Yeni iş yöntemlerinin ve prosedürlerin geliştirilmesi, bölümler arası koordinasyonu güçlendirerek operasyonel verimliliği maksimize etmektedir (OECD, 2005). Bu tür yenilikçi yaklaşımlar, çalışanların iş tatminini artırmanın yanı sıra beşeri sermayenin daha etkin yönetilmesine zemin hazırlamaktadır (Mete, 2019).Değişim ve inovasyonun örgütsel ve yönetsel etkileri, işletmeyi sadece teknik bir yenilenmeye değil, aynı zamanda stratejik bir zihniyet dönüşümüne sürükleyerek sürdürülebilir kurumsal başarıyı tesis etmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021).

4.3. Sosyo-Kültürel ve Çalışan Davranışlarına Etkiler

İşletmelerde gerçekleştirilen değişim ve inovasyon süreçleri, sadece teknik veya yapısal bir dönüşümü değil, aynı zamanda derin bir sosyo-kültürel etkileşimi de bünyesinde barındırmaktadır (Batmas, 2020). Bu süreçte çalışanlar, örgütün en değerli sosyo-teknik unsuru olarak yeniliklerin hayata geçirilmesinde merkezi bir rol oynamaktadır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Başarılı inovasyon uygulamaları, işletme içerisinde yaratıcılığı teşvik

eden ve bireylerin potansiyellerini ortaya çıkaran bir kültürün oluşmasına katkı sağlamaktadır (Gümüş ve Zengin, 2026). Ancak bu dönüşüm, çalışan davranışları üzerinde hem olumlu motivasyonel etkiler hem de belirsizlikten kaynaklanan direnç mekanizmaları oluşturabilmektedir (Akkoyun, 2021).Değişim süreci, çalışanlar arasında genellikle statükonun bozulması endişesi ve geleceğe dair bir belirsizlik algısı yaratarak direnç gösterilmesine neden olmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Yapılan araştırmalar, bireylerin alışmış oldukları yöntemleri terk etmemek istemeleri veya yetersiz kalma korkusu nedeniyle yeni uygulamalara karşı mesafeli durabildiklerini ortaya koymaktadır (Batmas, 2020). Özellikle eğitim seviyesi daha düşük veya yaşça daha büyük personelin, teknolojik yeniliklere karşı daha temkinli ve savunmacı bir tutum sergileyebildiği görülmektedir (Batmas, 2020). Bu noktada yöneticilerin algı yönetimi yetenekleri, çalışanların duygularına seslenerek bu direnci kırmada ve değişim değerlerini içselleştirmelerinde kritik bir önem arz etmektedir (Akkoyun, 2021).İnovasyon faaliyetlerinin kurumsal bir refleks haline geldiği işletmelerde ise çalışan davranışlarının olumlu yönde evrildiği saptanmıştır (Mete, 2019). Katılımcı yönetim anlayışının benimsendiği bu yapılarda, çalışanlar kendilerini yenilikçi sürecin bir parçası olarak görmekte ve bu durum örgütsel bağlılığı güçlendirmektedir (Gümüş ve Zengin, 2026).

İnovasyon süreci, bireylere yeni yetkinlikler kazandırarak iş tatminini artırmakta ve çalışanların teknik becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Işık ve Çiçek, 2019). Ayrıca, sürekli öğrenme döngüsü içerisine giren personelin kolektif çalışma bilinci gelişmekte ve bu durum kurum içerisinde güçlü bir dayanışma iklimi yaratmaktadır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019).Sosyo-kültürel açıdan bakıldığında, değişimin başarıyla yönetilmesi çalışanların "öğrenen örgüt" normlarını benimsemesine bağlıdır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). İşletmelerde çalışanlara yönelik düzenlenen eğitim ve oryantasyon programları, personeli değişime hazırlayan en etkili stratejik araçlar olarak öne çıkmaktadır (Batmas, 2020). Bu tür programlar sayesinde çalışanlar, yeni sistemlerin getireceği avantajları daha iyi analiz edebilmekte ve değişim sürecindeki kaygıları minimize edilmektedir (Gümüş ve Zengin, 2026). İnovasyon odaklı değişim çalışmaları işletmede sadece verimliliği artırmakla kalmamakta, aynı zamanda yenilikçiliği bir yaşam biçimi olarak gören dinamik bir kurum kültürünün inşasına hizmet etmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021).

5. İşletmeler İçin Değişim Yönetimi ve İnovasyon Stratejileri

5.1. İnovasyon Odaklı Örgüt Kültürü Oluşturma

İşletmelerin sürdürülebilir başarı elde edebilmeleri için inovasyonu sadece teknik bir faaliyet değil, bir yönetim felsefesi ve kurum kültürü olarak benimsemeleri gerekmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). İnovasyon odaklı bir örgüt kültürü, çalışanların yeni fikirler üretmesini teşvik eden, yaratıcılığı destekleyen ve değişimi doğal bir süreç olarak kabul eden paylaşılan değerler bütünüdür (Gümüş ve Zengin, 2026). Bu kültürün inşasında temel

adım, üst yönetimin inovasyonu bir vizyon olarak sahiplenmesi ve tüm kademelere bu vizyonu etkili bir şekilde iletmesidir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Kültürel bir üst yapı olarak inovasyon, kurumsallaşma süreciyle içselleştirildiğinde işletmenin kalıcı bir parçası haline gelmektedir (Mete, 2019).Başarılı bir inovasyon kültürü için "öğrenen organizasyon" yapısının kurulması kritik bir öneme sahiptir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Öğrenen örgütlerde bilgi sürekli olarak üretilir, paylaşılır ve kurumsal hafızaya aktarılır (Mete, 2019). Bu süreçte çalışanların denemelerde bulunmaları, risk almaları ve olası başarısızlıkların birer öğrenme fırsatı olarak görülmesi desteklenmelidir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019).

Yöneticilerin algı yönetimi yetenekleri, çalışanları inovasyona karşı koyan davranışlar yerine inovasyonu körükleyen düşünce ve eylemlere yönlendiren normlar geliştirebilir (Akkoyun, 2021). Hata yapma korkusunun minimize edildiği ortamlarda çalışanların yaratıcı potansiyelleri çok daha kolay açığa çıkmaktadır (Gümüş ve Zengin, 2026). Ayrıca, Kaizen gibi sürekli iyileştirme felsefelerinin kültüre entegre edilmesi, her çalışanın her hafta en az bir iyileştirme önerisi yaptığı birikimli bir inovasyon etkisi yaratmaktadır (Bayhan, 2004).Kültürel dönüşümün bir diğer ayağı ise açık iletişim ve işbirliği ortamının tesis edilmesidir (Batmas, 2020). Çalışanların fikirlerini özgürce ifade edebildiği, hiyerarşik engellerin yaratıcılığı köreltmediği esnek yapılar inovasyonu beslemektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). İnovasyon süreçlerine sadece belirli departmanların değil, işletmenin tüm birimlerinin ve hatta dış ortakların dahil edilmesi, bütüncül bir inovasyon ikliminin oluşmasına katkı sunar (Yanmaz Arpacı, 2019).

Modern iş dünyasında, özellikle çevre dostu yaklaşımları içeren "yeşil kültür"ün oluşturulması da inovasyon odaklı kültürün bir parçası haline gelmiştir (Karafakıoğlu, 2025).Stratejik insan kaynakları uygulamaları aracılığıyla çalışanlara inovasyon eğitimi verilmesi ve yaratıcı çabaların ödüllendirilmesi, bu kültürün kalıcı hale gelmesini sağlayan en önemli araçlardır (Gümüş ve Zengin, 2026). İşletmelerde çalışanların kendilerini yenilikçi sürecin bir parçası olarak görmeleri, hem örgütsel bağlılığı güçlendirmekte hem de değişime karşı direnci azaltmaktadır (Batmas, 2020). İnovasyon odaklı bir örgüt kültürü, işletmenin çevresel değişimlere karşı proaktif bir refleks geliştirmesine imkan tanıyarak sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

5.2. Liderlik ve Değişim Yönetimi Yaklaşımları

Değişim ve inovasyon süreçlerinin başarıyla yönetilmesi, örgüt içerisindeki liderlik anlayışı ve uygulanan yönetim modelleriyle doğrudan ilişkilidir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Liderin değişimi yönetme biçimi, örgüt üyelerinin bu sürece gösterdiği direncin kırılması ve yeniliklerin kalıcı hale gelmesi açısından hayati bir öneme sahiptir (Batmas, 2020). Bu bağlamda, literatürde değişim yönetimi süreçlerinde en çok vurgulanan yaklaşım

dönüşümcü (transformasyonel) liderliktir (Bayram, 2024). Dönüşümcü liderler, çalışanları işletmenin vizyonu doğrultusunda motive ederek yaratıcı potansiyelin açığa çıkmasını ve bireysel çıkarların ötesine geçilmesini sağlarlar (Batmas, 2020). Ayrıca bu liderlik tarzı, örgütün misyon, yapı ve kaynak yönetiminde radikal değişiklikler yaparak inovasyonun kurum kültürüne yerleşmesine katkıda bulunur (Yanmaz Arpacı, 2019).Değişim yönetiminde uygulanan temel yaklaşımlardan ilki, Kurt Lewin tarafından geliştirilen planlı değişim modelidir (Eroğlu ve Eroğlu, 2019). Bu model; mevcut durumun esnetildiği "çözme", yeni uygulamaların hayata geçirildiği "değişim" ve yeniliklerin kurumsal yapıda sabitlendiği "yeniden dondurma" aşamalarından oluşur (Zengin ve Bekmezci, 2021). Ancak değişim hızının çok yüksek olduğu kriz durumlarında, yukarıdan aşağıya yönetimin yetersiz kalabileceği ve sorumluluğun örgüt geneline yayıldığı "ani oluşum yaklaşımı" öne çıkmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

Bir diğer önemli yaklaşım olan John Kotter'ın sekiz aşamalı modeli; aciliyet hissi uyandırma, güçlü bir koalisyon kurma, bir vizyon yaratma ve yeni yaklaşımları kurumsallaştırma gibi stratejik adımları içermektedir (Bayram, 2024).Liderlerin değişim sürecindeki başarısı, teknik düzenlemelerin ötesinde beşeri unsurları nasıl yönettiklerine bağlıdır (Batmas, 2020). Liderlerin duygu yönetimi yetenekleri; korku, belirsizlik ve stres gibi olumsuz durumların örgüte zarar vermesini önleyerek çalışanların değişim sürecine uyumunu kolaylaştırır (Batmas, 2020). Bunun yanı sıra, yöneticilerin algı yönetimi yetenekleri, çalışanların inovatif faaliyetleri içselleştirmesini sağlayarak örgütsel öğrenmeyi tetikleyen kritik bir faktördür (Akkoyun, 2021). Katılımcı ve demokratik yönetim anlayışının benimsenmesi de çalışanların karar süreçlerine dahil olmasını sağlayarak inovasyon performansını ve kurumsal aidiyeti güçlendirmektedir (Şen ve Bolat, 2015). Liderlik, işletmeleri geleceğin belirsiz şartlarına hazırlayan en önemli değişim katalizörüdür (Zengin ve Bekmezci, 2021).

5.3. Teknoloji ve Dijital Dönüşümün Entegrasyonu

Hızla dijitalleşen dünyada açık inovasyon, nesnelerin interneti (IoT) ve yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin etkileşimi, iş dünyası için yeni fırsatlar yaratmaktadır (Kaya ve Bayram, 2024). Bu üç temel kavram bireysel olarak güçlü yenilik kapasitelerine sahip olsalar da birlikte kullanıldıklarında büyük bir sinerji oluşturmaktadır (Kaya ve Bayram, 2024). İşletmelerde bilişim teknolojileri ve dijital dönüşüm süreçleri, bilgiyi anlamlandırma, depolama ve paylaşma faaliyetlerini oldukça hızlı ve ucuz bir seviyeye taşımıştır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Teknolojik gereksinimlerin hızla değişmesi, işletmeleri statik yapılardan uzaklaştırarak sürekli bir dijital gelişim döngüsüne girmeye zorlamaktadır (Kaya ve Bayram, 2024). Bu süreçte özellikle Endüstri 4.0, üretim sistemlerinin ve yönetim süreçlerinin dijitalleşmesi noktasında yeni bir aşamayı temsil etmektedir (Yanmaz Arpacı, 2019).Endüstri 4.0 yaklaşımı ile siber-fiziksel sistemler, yapay zekâ, sensörler, robotik, nesnelerin

interneti ve büyük veri gibi ileri teknolojiler iş süreçlerine entegre edilmektedir (Ceylan ve Şakar, 2021). Bu dönüşüm sayesinde işletmeler, bireyselleşen müşteri isteklerine daha esnek ve hızlı bir şekilde yanıt verebilme kabiliyeti kazanmaktadır (Yanmaz Arpacı, 2019).

Dijital dönüşümün bir parçası olan IoT, fiziksel dünyanın dijital dünyaya aktarılmasıyla gerçek zamanlı veri toplama ve analiz gücü sunmaktadır (Kaya ve Bayram, 2024). Elde edilen bu büyük veri setleri, yapay zekâ sistemlerinin eğitilmesi ve performanslarının artırılması için kritik bir öneme sahiptir (Kaya ve Bayram, 2024). Teknoloji ve dijital dönüşümün entegrasyonu, sadece teknik bir yenilenme değil, aynı zamanda operasyonel verimliliği maksimize eden stratejik bir hamledir (Yanmaz Arpacı, 2019).Dijitalleşme süreci sektör bazında farklı dönüşümleri tetiklemektedir (Kaya ve Bayram, 2024). Yazılım sektöründe yapay zekâ algoritmaları kod üretimi ve test süreçlerini otomatikleştirerek verimliliği artırmaktadır (Kaya ve Bayram, 2024). Otomotiv sektöründe ise IoT teknolojileri araçların çevresel unsurlarla iletişim kurmasını sağlayarak akıllı trafik yönetimi ve filo optimizasyonu gibi alanlarda yeni çözümler sunmaktadır (Kaya ve Bayram, 2024). Üretim tesislerinde IoT cihazları üretim hatlarını sürekli izleyerek arızaları önceden tespit etmekte ve ürün kalitesini iyileştirmektedir (Kaya ve Bayram, 2024). Bu teknolojik platformlar aracılığıyla dış paydaşlarla kurulan iş birlikleri, inovatif fikirlerin daha hızlı geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlamaktadır (Kaya ve Bayram, 2024).Ancak dijital teknolojilerin işletmeye entegre edilmesi sürecinde bazı yapısal ve yönetsel engellerle karşılaşılmaktadır (Ceylan ve Şakar, 2021). Bilgi teknoloji sistemleri ile iş süreçleri arasındaki uyumsuzluk veya entegrasyon eksikliği, çalışanların iş yapış şekillerini sekteye uğratabilmektedir (Ceylan ve Şakar, 2021). Bu noktada yüksek teknolojiyi kullanabilecek nitelikli insan kaynağının doğru yönlendirilmesi ve elde tutulması hayati önem taşır (Akkoyun, 2021). İşletmelerin teknolojik değişimleri kurumsal hafızaya aktarabilmeleri için "Kurumsallaşma 4.0" olarak adlandırılan yeni bir sistematik yapıya ihtiyaç duyulmaktadır (Mete, 2019). Bu yaklaşım, dijital sistemleri ve yapay zekâyı kurumsal süreçlerin merkezine yerleştirerek, iş yaşam döngüsünün gerçek zamanlı yönetimini sağlamayı hedefler (Mete, 2019). Dijital dönüşümü kurumsal yapılarına başarıyla entegre eden işletmeler, küresel rekabet ortamında sürdürülebilir bir avantaj elde ederek geleceğin akıllı toplumuna hazırlanmaktadır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

5.4. İnsan Kaynakları ve Eğitim Politikaları

İşletmelerin stratejik hedeflerine ulaşabilmesi ve rekabet avantajı elde edebilmesi için beşerî sermayenin yönetimi en kritik faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Gümüş ve Zengin, 2026). Stratejik insan kaynakları yönetimi, örgütlerin yeterliliğini artırmak ve çalışanların yeteneklerini geliştirerek motivasyonlarını yüksek tutmak amacıyla uygulanan bütüncül bir yaklaşımdır (Işık ve Çiçek, 2019). İnovasyonun başarıya ulaşmasında

en temel etkenlerden biri olan yenilikçi insan kaynağı, kurumsal olanakların katma değere dönüştürülmesini sağlayan ana unsurdur (Gümüş ve Zengin, 2026). Bilgi çağından akıllı toplum çağına geçiş sürecinde, nitelikli insan sermayesi işletmelerin sosyo-teknik faktörlerinin dinamik dengesini kuran temel bir rol oynamaktadır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019).

İşe alım ve personel seçimi süreçleri, işletmenin inovasyon kapasitesini belirleyen stratejik bir başlangıç noktasıdır (Zengin ve Bekmezci, 2021). Kurumlar, yaratıcı potansiyeli yüksek ve problem çözme yeteneğine sahip bireyleri istihdam ederek inovasyon süreçlerini doğrudan destekleyebilirler (Gümüş ve Zengin, 2026). Bu aşamada "doğru kişi, doğru zaman ve doğru iş" prensibiyle hareket edilmesi, kurumsal performansın yükseltilmesi açısından yaşamsal bir gerekliliktir (Işık ve Çiçek, 2019). Ayrıca, profesyonelleşme düzeyi yüksek olan işletmelerde, işe alımların liyakat temelli standart kriterlere göre yapılması çalışan bağlılığını ve verimliliği artırmaktadır (Mete, 2019).Eğitim ve kişisel gelişim politikaları, çalışanların teknik yetkinliklerini artırırken aynı zamanda örgüt içi öğrenme alışkanlıklarını da geliştirmektedir (Zengin ve Bekmezci, 2021). Eğitim faaliyetleri, organizasyon içerisindeki bireylere kendilerini değerli hissettirerek motivasyon sağlamanın yanı sıra yeni teknolojilere uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır (Gümüş ve Zengin, 2026). Özellikle dijital dönüşüm ve Endüstri 4.0 süreçlerinde, personelin yeni iş yapış şekillerine hazırlanması için sürekli ve sistemli eğitim programlarının uygulanması bir zorunluluktur (Mete, 2019). Yenilikçilik; risk alabilen ve hata yapmaktan korkmayan bireylere ihtiyaç duyduğu için, eğitimler çalışanların özgüvenini ve inovasyon alternatiflerine yönelme isteğini artırmaktadır (Ceylan ve Şakar, 2021). Sürekli öğrenmeyi ilke edinen bu yapılar, çevresel değişimlere karşı daha esnek ve dirençli bir kurumsal kimlik kazanmaktadır (Eroğlu ve Eroğlu, 2019).

Çalışanların karar alma süreçlerine katılımının sağlanması, inovasyonun kurum kültürüne entegre edilmesinde stratejik bir önem taşımaktadır (Batmas, 2020). Demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışı, çalışanların aidiyet duygusunu güçlendirerek yenilikçi fikirlerin serbestçe ortaya çıkmasına imkân tanımaktadır (Şen ve Bolat, 2015). Bu noktada yöneticilerin, çalışanların inovatif katkılarını değerlendiren ve ödüllendiren şeffaf bir performans yönetim sistemi kurmaları gerekmektedir (Mete, 2019). Stratejik insan kaynakları uygulamaları çerçevesinde yaratıcı çabaların teşvik edilmesi, işletmenin yenilik yapma yeteneğini doğrudan pozitif yönde etkilemektedir (Gümüş ve Zengin, 2026). Nitelikli insan kaynağına yapılan sürekli yatırımlar, işletmeleri belirsizliklere karşı koruyan ve sürdürülebilir başarıyı tesis eden en güçlü yönetim enstrümanıdır (Zengin ve Bekmezci, 2021).

6. SONUÇ

Herakleitos'un "değişmeyen tek şeyin değişim olduğu" yönündeki asırlık tespiti, günümüzün dinamik ve karmaşık iş dünyasında bir doğa yasası gibi hüküm sürmeye devam etmektedir. İşletmelerde değişim yönetimi ve

inovasyon arasındaki karşılıklı etkileşim, modern ekonomik düzenin en belirleyici stratejik unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen literatür çerçevesi ve uygulama bulguları, inovasyonun sadece teknik bir yenilik veya ürün geliştirme faaliyeti olmadığını, aynı zamanda mevcut örgütsel yapıların, yöntemlerin ve zihniyet kalıplarının bütüncül bir şekilde farklılaştırılmasını gerektiren köklü bir örgütsel değişim süreci olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan güncel meta-analiz çalışmaları, inovasyon ile örgütsel değişim arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu bilimsel verilerle kanıtlamaktadır. İnovasyonun gerçekleştiği her noktada kaçınılmaz olarak bir değişim yönetimi süreci yaşanmaktadır; zira yeni bir teknolojinin veya iş modelinin devreye alınması, statükonun bozulmasını ve geleneksel yöntemlerin yerini daha etkin yeniliklere bırakmasını zorunlu kılar.

Bu bağlamda, inovasyonu bir kurumsal refleks ve stratejik bir varoluş gerekliliği haline getirebilen işletmeler, çevresel belirsizlikleri ve riskleri fırsata dönüştürme kapasitelerini artırarak pazarda kalıcı bir rekabet avantajı elde etmektedirler. Küreselleşme olgusu ve teknolojik gereksinimlerin durdurulamaz hızı, işletmeleri statik yapılardan uzaklaştırarak sürekli bir dijital gelişim döngüsüne girmeye mahkûm etmiştir. Özellikle Endüstri 4.0 süreciyle birlikte siber-fiziksel sistemler, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Yapay Zekâ (YZ) teknolojilerinin iş süreçlerine entegrasyonu, operasyonel verimliliği maksimize eden stratejik birer kaldıraç görevi görmektedir. Bu dijital ekosistem içerisinde işletmelerin geleneksel kurumsallaşma modellerini geride bırakarak, veriye dayalı ve gerçek zamanlı yönetimin esas alındığı "Kurumsallaşma 4.0" yapısına geçmeleri hayati bir önem taşımaktadır. Bu dönüşüm, işletmeleri sadece bugünün rekabetine değil, geleceğin akıllı toplumuna (Toplum 5.0) hazırlayan bir yol haritası niteliğindedir. Değişim ve inovasyon süreçlerinin başarıyla yönetilmesindeki en kritik başarı faktörlerinin başında dönüşümcü liderlik ve öğrenen örgüt kültürü gelmektedir. Liderlerin değişim sürecinde beşerî unsurları (çalışan davranışları, motivasyon ve algı yönetimi) etkin bir şekilde yönetmesi, yeniliklere karşı oluşabilecek doğal direnç mekanizmalarının kırılmasında anahtar rol oynar.

Peter Senge tarafından tanımlanan; kişisel ustalık, zihinsel modeller, ortak vizyon ve sistem düşüncesi gibi disiplinlerin kurumsal kültüre dahil edilmesi, bilginin sürekli üretilip paylaşılmasını sağlayarak değişimi doğal bir süreç olarak kabul eden bir yapı inşa etmektedir. Ayrıca, stratejik insan kaynakları yönetimi çerçevesinde yaratıcılığın ödüllendirilmesi ve katılımcı yönetim anlayışının benimsenmesi, inovasyon performansını doğrudan yükseltmektedir. Modern iş dünyasında rekabet artık bireysel işletmeler arasından çıkıp stratejik iş birlikleri ve ağ yapıları arasına kaymıştır. İşletmelerin sadece kendi iç kaynaklarına odaklandığı kapalı modeller yerini; üniversiteler, tedarikçiler ve hatta rakiplerle kurulan iş birliklerini kapsayan "açık inovasyon" stratejilerine bırakmıştır. Bu bağlamda, inovasyonu dış kaynaklardan tedarik etmek veya dışsal bilgi kaynaklarını kurumsal sürece entegre etmek, işletmelere esneklik ve hız kazandırmaktadır. Son olarak, inovasyonun çevresel

sürdürülebilirlik boyutu olan "yeşil inovasyon" uygulamaları, günümüz işletmeleri için sadece bir yasal zorunluluk değil, toplumsal meşruiyet kazanma aracıdır. Araştırma bulguları, yeşil bir kurum kültürünün oluşturulmasının inovasyon kabiliyetini doğrudan beslediğini ve kaynak verimliliği yoluyla ekonomik tasarruf sağladığını göstermektedir. Sonuç olarak, işletmelerin sürdürülebilir geleceği; değişimi bir tehdit yerine stratejik bir fırsat olarak gören, dijital dönüşümü kurumsal DNA'sına entegre eden ve inovasyonu beşerî sermayeye yapılan yatırımlarla destekleyen bütünsel bir yönetim vizyonuna bağlıdır.

KAYNAKLAR

Ağraş, S., Yıldız, A., ve Aktürk, E. (2020). Akıllı turizmin Türkiye'deki büyük şehirlerde uygulanabilirliği: İstanbul örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(21), 731–757.

Akbulut, G., Atmiş, E., ve Günşen, H. B. (2015). Farklı ilgi gruplarının milli park algıları üzerine bir değerlendirme: Küre Dağları Milli Parkı örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 15*(1), 133–145.

Arslan, E., ve Kendir, H. (2020). COVID-19 salgını sonrası yükselen trend kırsal turizm: Zile örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(4), 3668–3683.

Ayaz, N., ve Çobanoğlu, S. (2017). Ev kadınlarının turizm amaçlı yöresel yemek üretimine bakış açıları: Bartın ili örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 413–427.

Bostancı, S. (2016). Amasra salatası 30 çeşit sebzesiyle ilgi çekiyor. *Habertürk.*

Çeken, H., Dalgın, T., ve Çakır, N. (2012). Bir alternatif turizm türü olarak kırsal turizmin gelişimini etkileyen faktörler ve kırsal turizmin etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2*(2), 11–16.

Çeken, H., Karadağ, L., ve Dalgın, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım: Kırsal turizm ve Türkiye'ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8*(1), 1–14.

Çoşan, D., ve Seçim, Y. (2019). Bartın mutfak kültürü içerisinde tatlıların yeri ve önemi üzerine nitel bir çalışma. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi, (27)*, 279–292.

Davulcu, M. (2016). Bartın yöresi kırsal yerleşmelerinde aile yapısı ve yaşam kültürünün halk mimarisine etkisi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 4*(8), 93–144.

Demirezen, B. (2018). Tüm yönleri ile kırsal turizm ve Kayseri ili üzerine bir SWOT analizi çalışması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 79–102.

Göktaş Kaya, L., ve İribaş, F. (2020). Bartın geleneksel evleri, cephe düzenlemesi ve ahşap işçiliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (49)*, 1–26.

Gören, S. (2020). Gelenekten geleceğe Bartın işi tel kırma. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, (21)*, 344–359.

Günşen, H. B., ve Atmiş, E. (2020). Kalkınma planlarında yer alan orman köylüsüne ilişkin politikaların zamansal değişimi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 22*(1), 256–272.

İlban, M. O., ve Uluer Savgın, C. (2020). Nerede o eski mutfaklar. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 17*(3), 509–523.

İlter, B., Kundak, S., ve Cenikli, V. S. (2019). Sürdürülebilir kırsal kalkınmada bir alternatif olarak kadın girişimciliği: Afyonkarahisar örneği. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 3*(5), 30–37.

Karadeniz, V., Çelikoğlu, Ş., ve Altınbilek, M. S. (2010). Turistik özellikleri yönünden İnkumu rekreasyon alanı ve Çakraz tatil köyü (Bartın). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 165–188.

Karakaş, A., Demirkan, B., ve Aslan, A. (2022). Bartın halkının turizme bakış açısı. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (30)*, 444–462.

Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik turizm ve sürdürülebilir kırsal kalkınma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14*(22), 11–29.

Kırıkcı, S., ve Çetiner, N. (2021). Coğrafi işaretli el sanatlarının turistik ürün bağlamında değerlendirilmesi: Bartın işi telkırma örneği. *International Academic Social Resources Journal, 6*(27), 1150–1157.

Koday, S., ve Çelikoğlu, Ş. (2011). Geleneksel alışveriş mekânlarına bir örnek: Bartın kadınlar pazarı (Galla bazarı). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(2), 243–262.

Kuter, N., ve Ünal, H. E. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 9*(2), 146–156.

Kuter, N., ve Ünal, H. E. (2013). Kırsal kalkınmada kırsal turizmin önemi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 13*(2), 192–201.

Lise, Y. (2011). *Türkiye'nin orman sıcak noktaları*. Doğa Derneği Yayınları.

Özdemir, Ü. (2006). Amasra'da turizm ve çevresel etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi, (15)*, 33–52.

Öztürk, S. (2005). Kastamonu-Bartın Küre Dağları Milli Parkı'nın rekreasyonel kaynak değerlerinin irdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, (2)*, 138–148.

Sarı Nayim, Y., ve Yaman, S. Ö. (2019). Eskipazar (Karabük) peyzajının ekoturizm açısından değerlendirilmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 21*(2), 336–349.

Seçim, Y., ve Çoşan, D. (2019). Bartın yöresel yemek alışkanlıklarının tespit edilmesi üzerine bir araştırma. In S. Yıldız (Ed.), *Alternatif Turizm Araştırmaları* (pp. 3–26). İksad Publishing House.

Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi, 12*(1), 1–11.

Torun, E. (2013). Kırsal turizmin bölge insanına katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15*(24), 31–37.

Turoğlu, H., ve Özdemir, H. (2005). Bartın ilinin ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi, (13)*, 97–116.

Yıldız, D., ve Atmiş, E. (2021). Küre Dağları Milli Parkı'nda uygulanan kırsal kalkınma projelerinin sonuçlarının değerlendirilmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 23*(3), 990–1003.

Zeybek, H. İ., Aylar, F., ve Dinçer, H. (2020). Değirmendere Şelalesi (Ulus/Bartın), doğal ortam özellikleri ve turizm potansiyeli. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24*(1), 333–357.

DUYGUSAL ZEKANIN YENİLİK DİRENCİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşegül ŞİMŞEK[1]/ Prof. Dr. Ayhan KARAKAŞ[2]

[1]Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Merkez, Bartın

1aysegulsimsek@gmail.com, ORCID: 0009-0000-5673-5370

[2]Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Merkez, Bartın

ayhankarakas74@gmail.com, ORCID:0000-0001-9285-0552

Özet

Küreselleşen dünyada rekabetçi iş ortamlarında örgütlerin sürdürülebilir başarı elde edebilmeleri için yenilik süreçlerine uyum sağlayabilmeleri büyük bir önem taşımaktadır. Bireyler veya örgütler belirsizlikler, alışkanlıklar ve risk algıları gibi nedenlerle yenilik kavramına karşı direnç gösterebilmektedir. Bu bağlamda duygusal zekâ kavramı söz konusu direncin azaltılması hususunda önemli bir belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada duygusal zekânın bireylerin kendi duygularını tanıması ve yönetebilmesi aynı zamanda diğer bireylerin de duygularını anlama becerileri aracılığıyla yenilik süreçlerine nasıl uyum sağladığı incelenmiştir. Literatürde karşımıza çıkan bulgular doğrultusunda yüksek duygusal zekâ düzeyine sahip bireylerin değişim durumlarına daha açık oldukları ve yeniliklere karşı düşük direnç gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda duygusal zekânın stres yönetimi, empati ve iletişim becerileri üzerinde de olumlu etkilerinin olması yenilik süreçlerinde karşılaşılan belirsizliklerin daha etkin şekilde yönetilmesine katkı sağladığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda örgütlerde duygusal zekâ gelişimini destekleyen eğitim programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bu çalışmada duygusal zekâ kavramının yenilik direnci üzerindeki etkisi kavramsal bir çerçevede incelenmiştir ve sonuç olarak duygusal zekâ ve yenilik direnci arasındaki ilişki hususunda literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zekâ, Duygusal Zekâ, Yenilik, Direnç, Yenilik Direnci

THE IMPACT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON INNOVATION RESISTANCE: A THEORETICAL ASSESSMENT

Graduate Student, Ayşegül ŞİMŞEK[1]/ Prof.Dr.Ayhan KARAKAŞ[2]

[1]Bartın Unıversity Graduate Education Institute, Departmen of Business Administration , Center, Bartın

1aysegulsimsek@gmail.com, ORCID NO: 0009-0000-5673-5370

[2]Bartın Unıversity, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Departmen of Tourism Management, Center, Bartın

ayhankarakas74@gmail.com, ORCID Number:0000-0001-9285-0552

Abstract

In a globalized and competitive business environment, adapting to innovation processes is crucial for organizations to achieve sustainable success. Individuals and organizations öay resist innovation due to factors such as uncertaintes, habits, and risk perpections. In this context, emotional intelligence emerges as a significant determinant in reducing this resistance. This study examines how emotional intelligence, through individuals 'ability to recognize and manage their own emotions and understand the emotions of others, enables adaptation to innovation processes. Based on findings in the literatüre, it has been conclued that individuals with high levels of emotional intelligence are more open to change and show less resistance to innovation. Furthermore, the positive effects of emotional intelligence on stress management, empathy, and communication skills contribute to more effective management of uncrtaintiesencounterede in innovation processes. Based on these findings, it is recommended that training programs supporting the development of emotional intelligence be widespread in organizations. Thies study examines the impact ofemotional intelligence on innovation resistance within a conceptual framework and is expected to contribute to the literatüre on the relationship between emotional intelligence and innovation resistance.

Keywords: Intelligence, Emotion Intelligence, Innovation, Resistance, Innovation Resistance

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada dijitalleşmeyle beraber artan rekabet koşulları örgütlerin sürdürülebilir olabilmelerini sağlamak adına yenilik süreçlerine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Yenilik, sadece yeni ürünler ya da hizmetlerin geliştirilmesi olmamakla beraber aynı zamanda süreç ve hizmetlerin de geliştirilmesi ile yeniden şekillenen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber bireylerin ve örgütlerin yenilik kavramına karşı her zaman olumlu yaklaşmadıkları gözlenmektedir. Belirsizliklerin ve risklerin mevcut düzeni bozma ihtimali gibi faktörlerin olması yenilik olgusu karşısında bir dirence sebep olmaktadır. Yenlik direnci bireylerin yeni ürün ya da hizmetleri benimseyememesi ya da reddetmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda yenilik direncinin azaltılmasında bireylerin aktif rol oynadığı ve özellikle duygusal zekâ kavramının da bu noktada büyük bir öneme sahip olduğu karşımıza çıkmaktadır. Duygusal zekâ, bireylerin kendi duygularını tanımaları ve diğer bireylerin duygularına empati yapabilmelerini kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Bu çalışmanın amacı duygusal zekâ ve yenilik direnci arasındaki ilişkiyi kuramsal bir çerçeve olarak incelemektir. Bu bağlamda duygusal zekâ bireylerin yenilik olgusuna karşı tutumlarını incelemekte ve literatürde yer alan çalışmalar incelenerek değerlendirmeler yapılmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada duygusal zekanın yenilik direncine etkisi kuramsal bir çerçeve içerisinde ele alınmaktadır. Duygusal zekâ, ilk kez Peter Salovey ve John D. Mayer (1990) tarafından ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu kavramın duygusal zekanın uyum sağlayıcı üç temel yetenek kategorisinden oluştuğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda ilk olarak bireyin hem kendi duyguları hem de diğer bireylerin duygularını değerlendirebilme yeteneği olarak vurgulanmaktadır. İkinci olarak bireylerin hem kendi duygularını hem de diğer bireylerin duygularını düzenleyebilme kapasitesine sahip olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Üçüncü olarak ise duyguların problem çözme süreçlerinde kullanılabilme yetenekleri ele alınmakta ve bu bağlamda esnek planlama, yaratıcı düşünme ve motivasyon gibi bilişsel süreçlerin duygular aracılığıyla desteklendiği ifade edilmektedir (Mayer, Salovey, 1993, 433).

1.1.Duygu Nedir?

Duygu, bireyler tarafından deneyimlenen bir his olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hisse özgü belli başlı düşünceler, psikolojik ve biyolojik durumlar ve çeşitli davranışsal eğilimler içeren çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır (Goleman, 1996). Duygular birden fazla amaca hizmet eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Passons, 1975). Duyguların temel görevlerinden ilki, bireylerin harekete geçirilmesi için gerekli olan enerjinin sağlanmasıdır. İkinci görevi ise, bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi amacıyla çevreyi yönlendirmesine

veya bu ihtiyaçları karşılamaya uygun davranışlar sergilemesine rehberlik eden yönlendirici ve değerlendirici bir görev üstlenmesidir. Buradan sağlanan enerjinin bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik davranışları desteklemesi ya da çevre üzerinde etkide bulunmasına imkân tanıması durumunda olumlu duyguların ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Diğer yandan söz konusu enerjinin ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmaya veya zararlı çıktılar doğurabilecek unsurlara yönelmesi durumunda ise olumsuz duyguların ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

1.2.Duygusal Zekâ Nedir?

Mayer ve Salovey (1990) duygusal zekâ kavramını 5 başlıkta ele almıştır.

1. Duyguların farkında olunması: Bireylerin belirli durumlarda ne hissettiklerini algılayabilmesi olarak ifade edilmektedir. İçgörü geliştirilmesi ve bireylerin kendilerini daha iyi anlayabilmesi açısından, duyguların sürekli olarak farkında olunması önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Duyguları tanıyabilen bireylerde ruh hallerinin daha fazla bilincinde oldukları ve kişisel karar almayı gerektiren durumlarda daha sağlıklı değerlendirmelerde bulunabildikleri, daha özerk davranışlar sergileyebildikleri ve yaşama daha olumlu yönde bir bakış açısı ile yaklaşabildikleri ifade edilmektedir.
2. Duygularla başa çıkabilme: Farkına varılan duyguların uygun şekilde yönetilebilmesi olarak tanımlanmakta, duygusal zekanın temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu boyut; bireylerin kendisini yatıştırabilme, yoğun kaygı ve karamsarlık gibi olumsuz duygusal durumlarla baş edebilme yeteneğini kapsamaktadır. Söz konusu yeteneğin zayıf olduğu bireylerde sürekli bir huzursuzluk durumuyla karşılaştıkları ve buna karşılık bu yeteneğin güçlü olduğu bireylerin yaşamın olumsuz sürprizleri ve beklenmedik güçlükleri karşısında kendilerini daha kolay yoldan toparlayabildikleri ifade edilmektedir.
3. Kendini motive etmek: Bu süreçte bireyin öncelikli olarak duygularını belli başlı amaçlar etrafında toplayabilmesi gerekmektedir. Duygusal açıdan özdenetim yani doyumun ertelenebilmesi ve fevri davranışların kontrol altına alınabilmesi başarının temelinde yer alan önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini motive edebilme yeteneğine sahip bireylerde gerçekleşen faaliyetlerin daha yüksek düzeyde üretkenlik sergiledikleri gözlenmektedir.
4. Başkalarının duygularını fark edebilmek: Başka bir ifadeyle empati kurabilmek, duygusal zekanın vazgeçilmez özelliklerinin başında gelmektedir. Empatik bireyler tarafından, bireylerin ihtiyaçları ve beklentilerini yansıtan ipuçlarına karşı yüksek düzeyde duyarlılık gösterildiği ifade edilmektedir.

   Carl Rogers (1970) tarafından empati kavramı; bireylerin kendisini karşılarındaki bireylerin yerine koyarak olaylara onun bakış açıları ile yaklaşabilmesi ve o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru biçimde

anlayarak hissedebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımla beraber empati üç temel özellikle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

- Bireyin empati kurabilmesi için birey tarafından kendisinin karşısındaki kişinin yerine bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Yani empati kurmak isteyen bireyler, karşısındaki bireyin fenomenolojik alanına girebilmesi önem arz etmektedir. Fenomenolojik yaklaşıma göre her birey hem kendisini hem de çevresini kendine özgü olarak biçimde algılamaktadır. Bu algısal yaşantının bireye özgü olduğu ve söz konusu bireylerin fenomenolojik alanını oluşturduğu ifade edilmektedir (Merleau-Ponty 1973)
- Bireyin empati kurabilmesi için bireyin karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru şekilde anlaması gerekmektedir. Empatinin bileşenlerine ilişkin olarak araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları bulunmakla beraber, günümüzde ağırlıklı olarak kabul gören bu yaklaşımın empatinin duygusal ve bilişsel kavramlardan oluştuğu yönünde olduğu ifade edilmektedir (Pecukonis 1990, Poresky 1990).
- Empati kuran bireylerin zihninde empatik anlayışın karşıdaki bireye aktarılması gerekmektedir. Bu aktarımın gerçekleşmediği durumlarda empati sürecinin yarıda kaldığı kabul edilmektedir. Empatik tepkinin ortaya konması sürecinde iki yöntemden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi yüz ifadeleri ve beden dili aracılığı ile iletişim kurulması, ikincisi sözel ifadelerin kullanılması sürecidir. Empatik tepkinin en etkili şekilde ortaya konabilmesi için bu yöntemlerin birlikte kullanılması gerekliliği ifade edilmektedir.

5. İlişkileri yürütebilmek: İlişkilerin sürdürülebilir olması duygusal zekanın temel özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bireylerle kurulan ilişkilerin sürdürülebilir olması; popülerlik, liderlik ve kişilerarası etkinliliğin temelinde yer alan önemli bir kavram olarak kabul edilmektedir.

1.3.Yenilik Kavramı

Yenilik kavramı Latincede yenilenme, değişiklik yapma anlamlarını taşıyan "innovore" kelimesinden türetilmiş ve literatürde farklı bakış açıları ile ele alınarak tanımlanmıştır (Narayanan, 2001:67). Literatüre baktığımızda yenilik kavramı temelde "yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş bir fikir, ürün, hizmet, süreç ya da yöntemin geliştirilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Yenilik kavramı bir süreç ve bu sürecin sonunda çıktı olarak ele alınmaktadır. Süreç boyutunda yenilik, yeni ürünlerin ortaya konulmasına yönelik gerçekleştirilen faaliyetleri kapsamaktadır. Sonuç boyutundaki yenilik ise yapılan yenilik faaliyetleri sonucunda elde edilen yenilenmiş veya iyileştirilmiş mal ve hizmetleri ifade etmektedir (Schermerhon, 2007:333 Narayanan, 2001: 68). Yenilik, yeni kaynakların, müşterilerin ve pazarların bulunması veya mevcuttaki müşteri ve pazar unsurlarının yeniden

düzenlenmesi süreçleri olarak ifade edilmektedir (Hitt vd., 2002:6). Yenilik süreci, fikirlerden fırsat oluşturmaya çalışır (Thompson, 2001:468).

1.4.Yenilik Direnci Nedir?

Yenilik direncinin tanımlamak amacıyla Sheth ve Stellner (1979), literatürde alışkanlık ve riskle ilgili bileşenlerin etkisini araştırmıştır. Bu araştırmalar sonucu, bir kişinin alışkanlıklarının ve risk algılarının yeniliğe vereceği tepkiyi etkileyeceğini ve direnç kapasitesini belirleyeceği sonucuna varılmıştır. Bu araştırma bulgularını desteklemek amacıyla Sheth ve Stellner (1979), yenilik direnci kategorizasyonu oluşturmuşlardır. Bu kategoriler, alışkanlık ve risk seviyesinin (yüksek ya da düşük) birleşim olasılığına göre dört farklı kategoriye ayrıldı. Sonrasında yeniliğe direnç ile mücadele etmek için bir çerçeve oluşturdular. Ram (1987), değişime doğal bir yatkınlığı olmayanların, yalnızca yeni kavramların içsel değerine karşı çıkmak yerine, değişimi kendi başına arayan azınlıktan daha temsili ve rasyonel olabileceği teorisini daha detaylı inceledi ve tüketicilerin psikolojik dengeye yönelik doğal bir eğilime sahip olduğunu öne süren teorileri, bireyin davranış tutumlarındaki yaşanan değişikliğin bu dengeyi bozabileceğini gösterdiğini savundu. Bu araştırmalar sonucunda tüketicilerin yıkıcı bir yeniden uyum sürecini yaşamak yerine değişimi reddetmeyi tercih ettikleri sonucu karşımıza çıkmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada literatürde bulunan tüm çalışmalar incelenerek duygusal zekâ ve yenilik direnci arasındaki ilişkisi konusunda kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Konuyla alakalı makaleler, tezler, kitap yayınları ve bildiri çalışmaları incelenmiştir. Elde edilen verilerle kuramsal bir çerçeve oluşturularak duygusal zekâ kavramının yenilik direncine etkisi arasındaki ilişki düzeyi analiz edilmiştir. Araştırmada ikincil verilerden oluşan kaynaklardan yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1 Duygusal Zekâ ve Yenilik Direnci Arasındaki İlişki

Zekâ kavramının sözlükteki anlamı bireyin düşünme, akıl yürütme, yargıda bulunma, anlama ve buradan bir sonuç çıkarma becerileri toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede zekâ kavramı, bireylerin rasyonel düşünme yetileri doğrultusunda meydana gelen olayları değerlendirebilmeleri ve bu olaylara karşı olan tutumları olarak ifade edilmektedir (Wechsler, 1958:14). Zekâ kavramının diğer bir tanımı da öğrenme, anlama ve yeni durumlar karşısında uygun davranışlar geliştirme yeteneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer tanım da İbn-i Sina'ya aittir. İbn'i Sina zekâ kavramını, insanları diğer canlılardan ayıran en temel niteliğin maddi boyutlardan bağımsız olarak akli yetilerin oluşturabilme kapasitesi şeklinde literatüre kazandırmıştır (Yavuz, 2018:10). Soyut

bir anlam taşıyan ve uzun yıllardır bilimsel araştırmalarda konu olarak çalışılan zekâ kavramı, canlıların ayırt edici bir özelliği olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin hafızaları, tutumları ve davranış biçimleri incelenerek, araştırmacılar tarafından zekâ kavramına dair görüşlerin ileri sürüldüğü gözlenmektedir. Bu çerçevede zekâ kavramı bazı yaklaşımlarda bir kontrol mekanizması, bazı yaklaşımlarda ise çevreye uyum sağlama kapasitesi olarak ele alınmaktadır (Tura, 2022:12). 1920'lerin başlarında itibaren zekâ kavramının karşıtı olarak değerlendirilen duygu kavramı zamanla zekâ kavramı içerisinde ele alınmaya başladığı karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bazı araştırmacılar tarafından, bireyin sorunlarını etkin ve başarılı bir şekilde çözebilmelerinde duyguların düşünce ve davranış süreçlerine destek olacağı sonucuna varılmıştır (Mayer ve Salovey, 1997:13). Duygusal zekâ kavramına ilişkin literatürde birden fazla tanımlamanın yer aldığı görülmektedir. Bu tanımlamaların bir kısmı duygusal zekâ, zekânın bileşeni olarak ele alınırken diğer bir yaklaşım da kişilik yapısının bir unsuru ya da bağımsız bir düşünme yeteneği olarak değerlendirilmektedir. Literatürde farklı biçimlerde tanımlanabilmesine rağmen duygusal zekâ en genel anlamda bireylerin duygularını etkin şekilde kullanabilme yeteneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Duygusal zekâ kavramının doğuştan hazır bir özellik olarak ortaya çıkmadığı ve insan beyninin yapısı gereği erken dönemde edinilen duygusal deneyimlerin gelişimi etkilediği ve yaşam boyunca bireylerin davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir (Çetinel, 2019:4). Duygusal zekâ kavramı bireylerin kendi duygularını algılamaları ve başkalarının duygularından ayırt edebilme yeteneklerinin yanı sıra duygularını yönetebilme ve kontrol altına alabilme kapasiteleri olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede duygusal zekâ; duyguların ifade edilmesi ve sorun çözme süreçlerinde etkin şekilde kullanılmasını içeren çok boyutlu bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenocak, 2015:16).

Yenilik kavramı çoğu zaman beklenmedik ve önceden öngörülemeyen bir şekilde ortaya çıkan ve başlangıç aşamasında belirgin şekilde sınırlı olan bir gelişim süreci olarak değerlendirilmektedir. Yenilik, nadir, öngörülemeyen ve diğerlerinden ayırt edici bir özellik taşıyan bir 'siyah kuğu' niteliği gösterme eğilimindedir. Son yıllarda yenilikçilik kavramı, kâr amacı güden ve gütmeyen işletmeleri ilgilendiren önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Lee, 2012:9). Yenilikçilik yeni bir oluşum hali, eskiyi yeni bir tarzla yapmak anlamında da kullanılmaktadır (Top, 2008:14). Geleneksel normların mevcut çerçevesinde daha önce karşılaşılmamış çözümler veya süreçler ortaya konulması söz konusu olmaktadır. Bununla beraber, yenilik kavramı çoğu zaman ilk aşamada fark edilemeyen fakat sonraki süreçlerde önemli ve geniş kapsamlı etkiler oluşturan dönüştürücü bir güç olarak tanımlanmaktadır (Kramer ve Wrightson, 2016, s. 17). Geleneksel kodları tersine çeviren, alternatiflerle çelişerek onları ortadan kaldıran ya da onları engelleyen ifade edici davranışlar literatürde direnç olarak tanımlanmaktadır (Pitts, 1998, s. 71). Direnç kavramı bireysel, kolektif ve kurumsal düzeylerde insanların

sosyal yaşamlarının her aşamasında ortaya çıkan çeşitli eylemler ve davranışları tamamlayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Hollander & Einwohner, 2004, s. 534). Direnç, sadece toplumsal düzlemde değil aynı zamanda yeni bir işletim sisteminin mevcut donanım ya da kullanım alışkanlığı ile uyumsuzluk göstermesi sebebi ile kabul edilmemesi örneği gibi teknolojik sistemlerden kaynaklanan veya mevcut düzenle uyum sağlamayan durumlarda da gözlendiği karşımıza çıkmaktadır (Cornescu & Adam, 2013, s.459). Direnç kavramı; erteleme reddetme ve karşıtlık olmak üzere üç boyutta sınıflandırılmaktadır. Erteleme, ekonomik yetersizlikler ve alışkanlıklar ile uyumsuzluk sebebiyle benimsemenin geciktirilmesi; reddetme, yeniliğin kabul edilmemesi; karşıtlık ise yenilik kavramına yönelik açık bir muhalefetin çeşitli davranışlarla ifade edilmesi anlamını taşımaktadır (Kleijnen vd., 2009; Szmigin & Foxall, 1998). Yenilik direnci öncelikli olarak fonksiyonel ve psikolojik engellerden kaynaklanmaktadır (Talke ve Heidrenich, 2014). Fonksiyonel engeller bir yeniliğin algılanan işlevsel özelliklerinin bireylerde oluşan beklentilerini karşılayamaması sonucunda; psikolojik engellerin ise yenilik kavramında algılanan özelliklerin bireylerde psikolojik sorunlara yol açması halinde oluştuğu şeklinde tanımlanmaktadır (Heidenreich ve Handrcih, 2015).

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada duygusal zekanın yenilik direnci üzerinde oluşturduğu etki kuramsal bir çerçevede incelenmeye çalışılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda, duygusal zekâ düzeyi yüksek olan bireylerin değişim ve yenilik süreçlerinde daha aktif olduğu ve daha az direnç gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle de duyguların farkında olunup yönetilebilmesi ve empati kurabilme gibi duygusal zekâ birleşenlerinin bireylerde belirsizlik ve risk oluşumları karşısında daha uyumlu davranmalarını sağladığı karşımıza çıkmaktadır. Yeniliğe karşı direncin temelinde, psikolojik ve fonksiyonel engellerin duygusal zekâ aracılığı ile azaltılabileceği değerlendirilmektedir. Elde edilen bulgular duygusal zekanın sadece bireysel olmanın ötesinde örgütsel yenilik süreçlerini de doğrudan etkileyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar doğrultusunda, örgütlerde çalışan bireylerin duygusal zekâ düzeylerini geliştirmek amacıyla eğitimler verilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Çalışanların duygusal olarak farkındalık kazanmaları, empati, stres yönetimi ve etkili iletişim becerileri kazanmalarına yönelik eğitimlerin yaygınlaştırılması önerilmektedir. Aynı zamanda bireyler arasında açık iletişim, güven ve iş birliğini teşvik edecek bir yapılanmanın oluşturulması bireylerin yenilik süreçlerine daha pozitif yaklaşmalarını destekleyecektir. Gelecek çalışmalarda duygusal zekâ ve yenilik direnci arasındaki ilişki nicel yöntemlerle test edilmesi ve farklı sektörler üzerinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, N. Ç. (2025). Resistance towards innovative technologies: The case of trending products and services. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *25*(4), 328-352. https://doi.org/10.18037/ausbd.1664756

Cornescu, V., & Adam, C. R. (2013). The consumer resistance behavior towards innovation. *Procedia Economics and Finance*, *6*, 457-465. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(13)00163-9

Çetinel, G. (2019). *Duygusal zekânın çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisi: Çalışan algısına yönelik bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dursun, T. (2017). Teknolojik ürünlerde algılanan riskin tüketicilerin yenilikleri benimseme eğilimleri üzerinde etkisi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, *8*(26), 55-68.

Erdoğan, G. (2023). Fonksiyonel, psikolojik ve duygusal engeller ve mobil market alışverişi hizmetlerinin kullanımının inovasyon direnç teorisi çerçevesinde incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *18*(3), 792-810. https://doi.org/10.17153/oguiibf.1300989

Goleman, D. (1996). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Cox & Wyman Ltd.

Heidenreich, S., & Handrich, M. (2015). What about passive innovation resistance? Investigating adoption-related behavior from a resistance perspective. *Journal of Product Innovation Management*, *32*(6), 878-903.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., Camp, S. M., & Sexton, D. L. (2002). *Strategic entrepreneurship: Creating a new mindset*. Blackwell Publishing.

Hollander, J. A., & Einwohner, R. L. (2004). Conceptualizing resistance. *Sociological Forum*, *19*(4), 533-554. https://doi.org/10.1007/s11206-004-0694-5

İşmen, A. E. (2001). Duygusal zekâ ve problem çözme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *13*(13), 111-124.

Kleijnen, M., Lee, N., & Wetzels, M. (2009). An exploration of consumer resistance to innovation and its antecedents. *Journal of Economic Psychology*, *30*, 344–357.

Kramer, F. D., & Wrightson, J. A. (2016). Generating innovation. *Innovation, Leadership, and National Security* içinde (s. 17–30). Atlantic Council. [suspicious link removed]

Kışlalıoğlu, R. S. (2025). Tüketici direnci üzerine literatür incelemesi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, *2025*(1), 47-64.

Mayer, J. D., & Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, *17*, 433-442.

Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* içinde. Basic Books.

Merleau-Ponty, M. (1973). Phenomenology and the science of man. M. Natanson (Ed.), *Phenomenology and the social sciences* içinde (s. 47-105). Northwestern University Press.

Narayanan, V. K. (2001). *Managing technology and innovation for competitive advantage*. Prentice Hall.

Passons, W. A. (1975). *Gestalt approaches in counseling*. Holt, Rinehart and Winston.

Pecukonis, E. V. (1990). A cognitive/affective empathy training program as a function of ego development in aggressive adolescent females. *Adolescence*, *25*(97), 59-76.

Pitts, V. L. (1998). Reclaiming the female body: Embodied identity work, resistance and the grotesque. *Body & Society*, *4*, 67-84.

Schermerhorn, J. R. (2007). *Exploring management in modules*. John Wiley & Sons.

Szmigin, I., & Foxall, G. (1998). Three forms of innovation resistance: The case of retail payment methods. *Technovation*, *18*(6/7), 459–468.

Şenocak, M. (2015). *Duygusal zekâ ve liderlik tarzlarının çalışan verimliliği üzerine etkileri ve bir uygulama* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tanrıkulu, M. (2023). Grafik tasarımda yenilik ve direnç. *Grafik Tasarım Üzerine Güncel Okumalar*, 29.

Thompson, J. L. (2001). *Strategic management* (4. bs.). Thomson Learning.

Top, S. (2008). *İşletmelerde yenilik ve yaratıcılık yönetimi*. Beta Basım.

Tuğrul, C. (1999). Duygusal zekâ. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *1*, 12-20.

Tura, B. (2022). *Örgütsel zekâ düzeyinin öğretmenlerin yenilikçi çalışma davranışları üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

Wechsler, D. (1958). *The measurement and appraisal of adult intelligence*. Williams & Wilkins Company.

Yavuz, S. (2018). *Meslek lisesi öğretmenlerinin duygusal zekâlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BANKACILIK PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİNDE RESMİ FİNANSAL VERİLERİN SINIRLILIKLARI: KGF KREDİLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME VE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜNE YANSIMALARI

Dr. Oğuz Vecdi ÖNCÜ

İstanbul Beykent Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, vecdioncu@beykent.edu.tr ,

ORCID Nr: 0000-0001-8165-2614

Özet

Bankalar finansal aracılık faaliyetlerinde merkezi bir rol oynamakta olup, performanslarının doğru biçimde değerlendirilmesi düzenleyici otoriteler, yatırımcılar ve politika yapıcılar açısından büyük önem taşımaktadır. Geleneksel olarak bu değerlendirmeler, standartlaştırılmış ve güvenilir olduğu varsayılan kamuya açıklanan finansal tablolara dayanmaktadır.

Ancak söz konusu veriler muhasebe standartları, kurumsal yapılar ve makroekonomik politikalar tarafından şekillendirilmekte olup, gerçek ekonomik koşulları tam olarak yansıtma kapasitesi sınırlı olabilmektedir. Politika yoğun ekonomilerde finansal göstergeler aynı zamanda siyasi kararların etkilerini de içerebilmektedir.

Bu çalışma, bankacılık sektöründe raporlanan finansal göstergeler ile gerçek ekonomik koşullar arasındaki farklılıkların yapısal ve kurumsal nedenlerini incelemektedir. Özellikle para politikası kararları, düzenleyici esneklikler ve kredi genişleme politikaları gibi siyasal etkiler üzerinde durulmaktadır.

Türkiye'de özellikle Kredi Garanti Fonu (KGF) destekli krediler, reel sektöre finansman sağlamak ve ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma, KGF kredilerinin bankacılık performans göstergeleri üzerindeki etkilerini inceleyerek, resmi finansal verilerin sınırlılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada kavramsal ve analitik bir çerçeve oluşturularak, KGF mekanizmasının kredi büyümesi, risk algısı ve bilanço göstergeleri üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Ayrıca bu tür sapmaların, özellikle Veri Zarflama Analizi (DEA) ve Stokastik Sınır Analizi (SFA) çerçevesinde etkinlik ve verimlilik analizlerine etkileri tartışılmaktadır.

Bulgular, KGF gibi politika araçlarının bankacılık performansını olduğundan daha olumlu gösterebildiğini ve yalnızca resmi verilere dayalı analizlerin yanıltıcı olabileceğini ortaya koymaktadır.

KGF mekanizması, kredi büyümesi ve kârlılık üzerinde kısa vadeli olumlu etkiler yaratırken, risklerin finansal tablolarda tam olarak yansıtılmamasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla, yalnızca resmi finansal verilere dayalı performans değerlendirmeleri, özellikle KGF gibi politika araçlarının yoğun kullanıldığı dönemlerde yanıltıcı olabilir. Daha doğru sonuçlar için çok boyutlu ve politika duyarlı analiz yaklaşımlarının benimsenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Banka performansı, Kredi Garanti Fonu , Veri güvenilirliği, Etkinlik analizi

LIMITATIONS OF OFFICIAL FINANCIAL DATA IN BANKING PERFORMANCE EVALUATION: EVIDENCE FROM CREDIT GUARANTEE FUND (KGF) LOANS AND IMPLICATIONS ON EFFICIENCY ANALYSIS

Dr. Oğuz Vecdi ÖNCÜ

Istanbul Beykent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, vecdioncu@beykent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8165-2614

Abstract

Banks play a pivotal role in financial intermediation, making accurate assessment of their performance critically important for regulators, investors, and policymakers. Conventional performance evaluations predominantly rely on publicly disclosed financial statements, which are generally assumed to be standardized, transparent, and reliable.

However, these data are shaped by accounting standards, institutional structures, and macroeconomic policies, and their capacity to fully reflect real economic conditions may be limited. In policy-intensive economies, financial indicators can also include the effects of political decisions.

This study investigates the structural and institutional determinants of discrepancies between reported financial indicators and actual economic conditions in the banking sector. Emphasis is placed on policy-induced distortions, including monetary policy interventions, regulatory forbearance, and credit expansion programs.

In the Turkish context, Credit Guarantee Fund (KGF)-backed loans have been extensively utilized as a policy instrument to stimulate credit supply, support the real sector, and foster economic growth. This study aims to uncover the limitations of official financial data by analyzing the impact of KGF-supported lending on key banking performance indicators.

In this study, a conceptual and analytical framework is developed to assess the effects of the KGF mechanism on credit growth, risk perception and balance sheet indicators. In addition, the effects of such deviations on effectiveness and efficiency analyses, especially within the framework of Data Envelopment Analysis (DEA) and Stochastic Bounds Analysis (SFA), are discussed.

The findings suggest that policy instruments such as KGF-supported lending can lead to an overestimation of banking performance, rendering analyses based solely on official financial data potentially misleading. While the KGF mechanism generates short-term positive effects on credit expansion and profitability, it causes risks to not be fully reflected in the financial statements.

Therefore, performance evaluations based solely on official financial data can be misleading, especially during periods of intensive use of policy tools such as the KGF. The study therefore highlights the need for more accurate results, multidimensional and policy-sensitive analysis approaches should be adopted.

Keywords; Bank performance, Credit Guarantee Fund (KGF), Data reliability, Efficiency analysis

LİMAN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE DAYALI ÇOK KRİTERLİ KARAR DESTEK MODELİ: MARMARA BÖLGESİ LİMANLARI UYGULAMASI

Dr. Öğrt. Üyesi H. Mücahit ŞİŞLİOĞLU

İstanbul Beykent Üniversitesi, Lojistik Yönetimi Bölümü Başkanı, mucahitsislioglu@beykent.edu.tr

Orcid No: 0000-0001-5977-3612

Özet

Uluslararası ticarette ve bölgesel rekabette kritik rol oynayan limanlar için sürdürülebilirlik stratejik bir öncelik haline gelmiştir. Bu çalışma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden (SDG'ler) elde edilen kriterleri birleştirerek limanların sürdürülebilirlik performansını değerlendirmek için entegre bir çok kriterli karar destek (MCDS) modeli önermektedir. Değerlendirme kriterleri, sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları altında yapılandırılmış olup, liman performansının kapsamlı ve dengeli bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Önerilen modelin ilk aşamasında, hem her bir kriterin değişkenliği hem de aralarındaki ilişkiler dikkate alınarak kriterlerin nesnel ağırlıklarını belirleyen CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra limanların her bir sürdürülebilirlik boyutundaki performanslarına göre sıralanmasının hesaplanması için EDAS (The Evaluation Based on Distance from Average Solution) yöntemi uygulanırken, genel sürdürülebilirlik değerlendirmesinin elde edilmesi için de AHP (Analytic Hierarchy Process) yöntemi uygulanmıştır. Modelin uygulanabilirliği, Türkiye'nin en önemli deniz ticaret merkezlerinden biri olan Marmara Bölgesi'ndeki on üç limanın örnek olay çalışmasıyla gösterilmiştir. Bulgular, SAFİPORT'un değerlendirilen limanlar arasında en yüksek sürdürülebilirlik performansını elde ettiğini göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, daha sürdürülebilir liman operasyonlarını destekleyebilecek temel altyapı ve yönetimsel iyileştirme alanlarını da belirlemektedir. Önerilen model, limanların sürdürülebilirlik performansını artırmak isteyen kamu yöneticileri, liman yetkilileri ve denizcilik paydaşları için de sistematik, şeffaf ve uyarlanabilir bir karar destek aracı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Limanlar, Sürdürülebilirlik, Çok Kriterli Karar Desteği, CRITIC, EDAS.

AN INTEGRATED SDG-BASED MULTI-CRITERIA DECISION SUPPORT FRAMEWORK FOR EVALUATING SEAPORT SUSTAINABILITY: EVIDENCE FROM THE MARMARA REGION

Asst. Prof. H. Mücahit ŞİŞLİOĞLU

İstanbul Beykent Üniversitesi, Head of Logistics Management Department,

mucahitsislioglu@beykent.edu.tr, Orcid No: 0000-0001-5977-3612

Abstract

Sustainability has become a strategic priority for seaports, which play a critical role in international trade, regional competitiveness, and environmental performance. This study proposes an integrated multi-criteria decision support (MCDS) framework to assess the sustainability performance of seaports by incorporating criteria derived from the United Nations Sustainable Development Goals(SDG's). The evaluation criteria are structured under the economic, environmental, and social dimensions of sustainability, enabling a comprehensive and balanced assessment of port performance. Within the proposed framework, the CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation)method is used to determine the objective weights of the criteria by considering both the variability of each criterion and the interrelationships among them. Subsequently, the EDAS (The Evaluation Based on Distance from Average Solution) method is applied to rank the ports according to their performance within each sustainability dimension, while the AHP (Analytic Hierarchy Process) method is employed to obtain the overall sustainability evaluation. The applicability of the model is demonstrated through a case study of thirteen seaports located in Türkiye's Marmara Region, one of the country's most significant maritime trade hubs. The findings indicate that SAFİPORT achieves the highest sustainability performance among the evaluated ports. In addition, the results identify key infrastructural and managerial improvement areas that can support more sustainable port operations. The proposed model provides a systematic, transparent, and adaptable decision-support tool for policymakers, port authorities, and maritime stakeholders seeking to enhance the sustainability performance of seaport systems.

Keywords: Seaports, Sustainability, Multi-Criteria Decision Support, CRITIC, EDAS.

BELİRSİZLİK ALTINDA KARAR YORGUNLUĞU: MİKRO KARAR YAPILARI VE BİLİŞSEL ENERJİ KORUNUMU ÜZERİNE DİSİPLİNLERARASI BİR MODEL

Dr. Öğr. Üyesi, Okan ŞENELDİR

Kocaeli Üniversitesi Ali Rıza Veziroğlu MYO, Yönetim ve Organizasyon, seneldir@kocaeli.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-5464-7545

Özet

Günümüz örgütleri; belirsizlik, yoğun bilgi akışı, sürekli bağlantılı çalışma düzeni ve artan karar baskısı altında faaliyet göstermektedir. Özellikle hızlı değişen çevresel koşullar, yöneticiler ve çalışanlar üzerinde sürekli karar üretme zorunluluğu oluşturarak bilişsel yükün artmasına neden olmaktadır. Bu durum zamanla "karar yorgunluğu" olarak tanımlanan zihinsel tükenme sürecini ortaya çıkarmakta; dikkat sürekliliği, stratejik düşünme kapasitesi, muhakeme kalitesi ve problem çözme performansı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Karar yorgunluğu yalnızca bireysel bir psikolojik sorun değil, aynı zamanda örgütsel karar süreçlerinin verimliliğini etkileyen yapısal bir yönetim problemi olarak da değerlendirilmektedir. Bu bildirinin amacı, belirsizlik koşullarında ortaya çıkan karar yorgunluğu problemini disiplinlerarası bir bakış açısıyla inceleyerek "mikro karar yapıları" kavramı temelinde yeni bir kavramsal model geliştirmektir. Önerilen modele göre belirsizlik koşulları karar yükünü artırmakta, artan karar yükü ise karar yorgunluğunu tetiklemektedir. Bu noktada mikro karar yapıları; rutinleştirilmiş tercihler, önceden belirlenmiş davranış örüntüleri, standartlaştırılmış süreçler ve bilişsel yükü azaltan karar mekanizmaları aracılığıyla devreye girmektedir. Böylece bireyin sürekli yeni karar üretme ihtiyacı azalmakta, bilişsel enerji daha kontrollü kullanılmakta ve zihinsel kaynakların korunması mümkün hale gelmektedir. Korunan bilişsel enerji ise bilişsel dayanıklılığı destekleyerek bireylerin belirsizlik altında daha dengeli, tutarlı ve istikrarlı kararlar verebilmesine katkı sağlamaktadır. Araştırma; yönetim ve organizasyon, bilişsel psikoloji, davranış bilimleri ve karar teorisi literatürlerini bütünleştirerek karar süreçlerini "bilişsel enerji yönetimi" perspektifiyle yeniden yorumlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için teorik bir temel sunarken insan ve toplum bilimleri alanında disiplinlerarası yeni tartışma alanları da açmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karar Yorgunluğu, Mikro Karar Yapıları, Bilişsel Dayanıklılık, Belirsizlik Yönetimi, Karar Süreçleri.

DECISION FATIGUE UNDER UNCERTAINTY: AN INTERDISCIPLINARY MODEL ON MICRO DECISION STRUCTURES AND THE CONSERVATION OF COGNITIVE ENERGY

Assist. Prof. Dr., Okan ŞENELDİR

Kocaeli University Ali Rıza Veziroğlu Vocational School, Department of Management and Organization, seneldir@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5464-7545

Abstract

Contemporary organizations operate under conditions characterized by uncertainty, intensive information flow, constant connectivity, and increasing decision pressure. Rapidly changing environmental conditions, in particular, create a continuous necessity for managers and employees to produce decisions, thereby increasing cognitive load. Over time, this process gives rise to mental exhaustion referred to as “decision fatigue,” which negatively affects attentional continuity, strategic thinking capacity, quality of judgment, and problem-solving performance. Decision fatigue should be considered not only as an individual psychological issue but also as a structural managerial problem that influences the efficiency of organizational decision-making processes. The purpose of this study is to examine the problem of decision fatigue emerging under conditions of uncertainty through an interdisciplinary perspective and to develop a new conceptual model based on the notion of “micro decision structures.” According to the proposed model, uncertainty conditions increase decision load, while the increasing decision load triggers decision fatigue. At this point, micro decision structures function through routinized preferences, predetermined behavioral patterns, standardized processes, and decision mechanisms that reduce cognitive burden. In this way, the individual’s need to continuously generate new decisions decreases, cognitive energy is utilized in a more controlled manner, and the preservation of mental resources becomes possible. Preserved cognitive energy, in turn, supports cognitive resilience and contributes to individuals making more balanced, consistent, and stable decisions under uncertainty. The study reinterprets decision-making processes from the perspective of “cognitive energy management” by integrating the literature on management and organization, cognitive psychology, behavioral sciences, and decision theory. In this respect, the study aims not only to provide a theoretical foundation for future empirical research but also to open new interdisciplinary areas of discussion within the field of social sciences and humanities.

Keywords: Decision Fatigue, Micro Decision Structures, Cognitive Resilience, Uncertainty Management, Decision Processes.

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE MOBBİNG ALGISI VE İŞ GÜCÜ VERİMLİLİĞİ İLİŞKİSİ

Psikolog, Mustafa Taha TAÇ1/ Doç. Dr., FatmaTAŞDEMİR2

1Boyabat 75.Yıl Devlet Hastanesi, Psikoloji, mustafataha.tac@saglik.gov.tr, 0009-0008-8765-0925

2 Sinop Üniversitesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret, ftasdemir@sinop.edu.tr, 0000-0001-8706-7942

Özet

Bu çalışma, mobbing (psikolojik yıldırma) algısı ile iş gücü verimliliği arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Odaklanma gereksinimi, yüksek stres düzeyi ve yoğun iş yükü gibi özellikler, söz konusu ilişkinin sağlık sektörü özelinde incelenmesinin önemini artırmaktadır. İş arkadaşlarıyla ilişkiler, tehdit ve taciz, iş ve kariyer engellemeleri, özel yaşama müdahale ve işe bağlılık gibi alt boyutlardan oluşan mobbing algısı, mobbing ölçeği kullanılarak ölçülecektir. İş gücü verimliliği ise işte üretkenlik ölçeği aracılığıyla ölçülecektir. Mobbing algısının iş gücü verimliliği üzerindeki etkisini incelemede bireylerin medeni durumu, unvanı, yaşı, çalıştıkları birim ve gelir düzeyi gibi demografik özellikleri kontrol değişkenler olarak modele dahil edilecektir. Araştırmaya ilişkin veriler, Sinop ili özelinde kamu hastanelerinde çalışan bireylere uygulanacak anketler yoluyla toplanacaktır. Analizde, mobbing algısının iş gücü verimliliği üzerindeki etkisini tahmin etmek amacıyla sıradan en küçük kareler yöntemi kullanılacaktır. Ayrıca, bu etkinin cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma süresi, unvan, çalışanların görev yaptıkları birim ve gelir düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaşabileceği dikkate alınarak, mobbing değişkeni ile etkileşim terimleri modele dahil edilecektir. Elde edilecek ampirik bulguların, sağlık kurumlarında mobbingin önlenmesine yönelik politika geliştirme süreçlerine katkı sağlaması ve çalışan verimliliğinin artırılmasına destek olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, iş gücü verimliliği, sağlık sektörü

THE RELATIONSHIP BETWEEN MOBBING PERCEPTION AND LABOR PRODUCTIVITY IN THE HEALTHCARE SECTOR

Psychologist, Mustafa Taha TAÇ1/ Assoc. Prof. Dr., FatmaTAŞDEMİR2

1Boyabat 75th Year State Hospital, Psychology, mustafataha.tac@saglik.gov.tr, 0009-0008-8765-0925

2Sinop University, Department of International Business and Trade, ftasdemir@sinop.edu.tr, 0000-0001-8706-7942

Abstract

This study aims to empirically examine the relationship between perceived mobbing (psychological harassment) and labor productivity. The characteristics of the healthcare sector such as the need for sustained concentration, high stress levels, and heavy workloads further underscore the importance of investigating this relationship within this specific context. Perceived mobbing, which consists of sub-dimensions including relationships with colleagues, threats and harassment, work and career obstruction, interference with private life and organizational commitment, will be measured using a mobbing scale. Labor productivity will be measured through a workplace productivity scale. In analyzing the effect of perceived mobbing on labor productivity, demographic characteristics such as marital status, job title, age, department, and income level will be included in the model as control variables. The data for the study will be collected through surveys administered to employees working in public hospitals in the province of Sinop. The ordinary least squares (OLS) estimation method will be employed to estimate the impact of perceived mobbing on labor productivity. Furthermore, considering that this effect may vary across factors such as gender, age, marital status, tenure, job title, department, and income level, interaction terms between the mobbing variable and these characteristics will be incorporated into the model. The empirical findings are expected to contribute to the development of policies aimed at preventing mobbing in healthcare institutions and to support efforts to enhance employee productivity.

Keywords: Mobbing, labor productivity, healthcare sector

SOME ISSUES OF LABOR RECRUITMENT IN THE LIGHT OF DIGITAL CHANGES

Dávid Adrián MÁTÉ

University of Miskolc, Assistant Lecturer, Hungary, david.mate@uni-miskolc.hu

ORCID: 0000-0001-7995-6707

Abstract

Digital changes have a significant impact on working conditions, but also on many other areas of labor law. In the framework of this study, I examine the processes preceding employment, the hiring of labor. A major change has taken place in the field of labor recruitment recently, which is the result of the widespread application of artificial intelligence. Selection methods that are partially or completely devoid of human intervention have appeared in recruitment processes. However, the application of technological innovations raises a number of questions, especially in the areas of human rights, discrimination, equal opportunities, social differences and data protection. The search for professional and efficient labor primarily serves the interests of employers, but the question arises as to what impact it has on the rights and interests of applicants. One of the major difficulties in the field is that labor law protection does not, or does not, fully extend to the party applying for a job. Artificial intelligence is looking for the perfect employee, but it may not take into account the human potential of the applicants. The main question is whether the application of new solutions brings more benefits than the risks it carries. In the framework of the research, I would like to outline some innovative solutions used in the field of recruitment, their advantages and risks.

Keywords: recruitment, digitalization, job application, artificial intelligence

EFFECTIVE ANIMAL PROTECTION OR A LEGAL DEAD END? THE *NE BIS IN IDEM* PRINCIPLE AND THE SANCTIONS IN ANIMAL WELFARE LAW (HU)

dr. iur. Krisztina BÁNYAI PhD LL.M

Animal welfare lawyer, Prosecutor, B-A-Z. County Prosecutor's Office,

honorary Associate Professor, University of Miskolc,

e-mail: dr.banyai.krisztina@gmail.com, ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-4941-5410

Abstract

The fundamental guarantee of effective animal protection lies in the operation of a sanctioning system that provides a proportionate and deterrent effect against violations. In Hungarian legal practice, however, the relationship between administrative sanctions – particularly animal welfare fines and prohibition on keeping animals – and criminal assessment causes significant tensions in both legal theory and criminal policy. The central question of the presentation is how the constitutional principle of *ne bis in idem* (the prohibition of double jeopardy and double evaluation) influences the effectiveness of state action against animal cruelty.

The study highlights the relevant Constitutional Court decisions, which authoritatively define the constitutional boundaries of cumulative application of administrative and criminal sanctions and the mutual effect of the guarantees of the rule of law for offenders and the *ne bis in idem* principle that may influence the work of authorities. The arising and coexisting sanctions may directly undermine the efficacy of prevention, the deterrent effect may be lost, and the application of the most critical preventive tool – prohibition – can also become uncertain.

In light of the guidelines set by the Hungarian Constitutional Court, the presentation analyzes case law, outlining legislative and judicial solutions that could restore the efficiency of Hungarian animal protection by rethinking the complementary nature of sanctions, without violating the principle of *ne bis in idem*.

Keywords: *ne bis in idem*, animal protection, efficiency of sanctions, Constitutional Court

FOREIGN INVESTMENT AND ENVIRONMENT: A STUDY OF ENVIRONMENTAL CLAUSES IN INVESTMENT TREATIES OF HUNGARY, SLOVAKIA AND TURKEY

Thi Anh Nguyet TRUONG

PhD student, Faculty of Law, University of Miskolc, e-mail: anhnguyetdn94@gmail.com

Abstract

The relationship between foreign investment and environmental protection has emerged as a critical issue within contemporary international investment law. Traditionally, bilateral investment treaties (BITs) have predominantly prioritized investor protection through investment treaty standards. The integration of environmental interests into modern BITs marks a notable transition for promoting sustainable development goals. By using doctrinal and comparative analyses, this study explores the environmental clauses embedded in BITs concluded by Hungary, Slovakia and Turkey. It focuses on preambles, key treaties' provisions on general exceptions, promotion and protection of investments, investment and regulatory measures, expropriation, investment and environment, right to regulate, environmental measures and corporate social responsibility. Furthermore, a comparison between the traditional and modern BITs of three countries has been shown. While the early BITs contained no explicit references to the environmental clauses, the modern BITs signed by Hungary, Slovakia and Turkey increasingly incorporate environmental interests, which seeks to balance the investment protection and environmental sustainability. By examining striking variations in the treaty language, the BITs of Hungary, Slovakia and Turkey share the similarities and difference in the approaches and evolution of environmental interests. This study concludes that the incorporation of environmental interests in BITs of Hungary, Slovakia and Turkey illustrates a broader paradigm shift in international investment law-from a protection-centric regime to sustainable development objectives.

Keywords: Bilateral investment treaties (BITs), foreign direct investment (FDI), environmental interests, sustainable development.

THE RISE OF AUTOMATED CONTRACTING: LEGAL ATTRIBUTION AND THE FUTURE OF CONTRACT LAW

Dr. jur. habil. Ágnes Juhász PhD

University of Miskolc, Faculty of Law, civil law, agnes.juhasz@uni-miskolc.hu, ORCID: 0000-0002-6029-6988

Abstract

The increasing integration of artificial intelligence into transactions is fundamentally reshaping the processes of contract formation and performance. Whilst earlier forms of contractual automation were principally linked to smart contracts, and the automated execution of pre-defined contractual obligations, recent advances in agentic AI enable autonomous systems to participate in negotiation, decision-making and contract conclusion. These developments challenge traditional assumptions of contract law, particularly regarding the attribution of legally relevant acts and the role of human intention in contractual relationships.

The present study examines the legal implications of AI-enhanced contracting, focusing on autonomous AI agents capable of acting with varying degrees of independence from human users. This study pays particular attention to the distinction between AI agents and agentic AI systems, as well as to the broader phenomenon of contract automation throughout the contractual lifecycle. The analysis addresses three interrelated questions: firstly, how contracts concluded with the involvement of AI agents should be legally assessed; secondly, to whom the actions of such systems should be attributed; and thirdly, whether existing legal frameworks are capable of accommodating increasingly autonomous forms of contracting.

The present paper reviews the recent international and European regulatory initiatives, primarily paying attention to the UNCITRAL Model Law on Automated Contracting. Particular emphasis is placed on the legal recognition of automated contracting, the attribution of actions performed by automated systems, and the treatment of unexpected outcomes generated by autonomous technologies.

The paper argues that the primary legal challenge is not in the recognition of AI-supported contracts, but in determining responsibility and attribution when autonomous systems produce outcomes that were neither intended nor anticipated by their users. While existing principles of contract law provide a viable foundation for addressing many related issues, the growing autonomy of AI agents necessitates a reconsideration of traditional concepts of intention, control, and accountability.

Keywords: artificial intelligence, AI agents, automated contracting, attribution of action, unexpected outcomes

THE LEGALITY AND THE ENFORCEABILITY OF AI-DRIVEN AWARDS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

PhD Candidate, Elham Almograby[1]

[1]Faculty of Law-University of Miskolc, PhD Candidate, almoghrabie@gmail.com, ORCID: 0009-0005-3677-3499

Abstract

Artificial intelligence (AI) is increasingly integrated into international arbitration, moving from administrative support tools to sophisticated analytical systems capable of influencing legal reasoning. This article examines whether arbitral awards generated wholly or partially by artificial intelligence can be recognized and enforced under existing international arbitration frameworks. Using doctrinal and comparative legal methodology, the study analyzes the New York Convention, the UNCITRAL Model Law, national arbitration laws, and the ICSID Convention, demonstrating that these frameworks presuppose human adjudicators capable of independence, disclosure, and accountability. The findings indicate that these frameworks are neutral in terms of technology but biased toward humans, if identifiable human arbitrators have the power to make decisions, are independent, disclose information, are accountable, and make reasoned judgments. The article concludes that AI-assisted arbitration is compatible with current law so long as human arbitrators retain ultimate responsibility for the award. In contrast, fully autonomous AI adjudication faces significant enforceability barriers, particularly regarding due process, impartiality, public policy, and the absence of legal personality. Comparative case law further indicates that courts emphasize human accountability as a prerequisite for legitimacy.

Keywords: Artificial Intelligence; International Arbitration; New York Convention; Due Process; Enforceability.

CONDUCT AND INTERPRETATION IN CONTRACTUAL CONTEXTS OF BREACH

Andrea Molnár

University of Miskolc, Hungary, molnardr@t-online.hu

Abstract

In contractual relationships, parties receive signals through the conduct of the other party, which may often be ambiguous. Such conduct compels the receiving party to interpret it, to accommodate it, to react to it and to bear the consequences of its own conduct. This necessity becomes even more pronounced in breach-related situations, when the contractual order is disrupted and expectations are disturbed, uncertainty intensifies.

Private law seeks to provide stability in relation to contractual conduct, through its legal mechanisms, such as interpretation. Subsequent conduct is a law-recognized interpretative mechanism. The study examines how the subsequent conduct may acquire an interpretative role, with what dangers and what answers in the transnational commercial law and analyses how it may contribute to the clarification of contractual uncertainty. The study takes the Hungarian civil law into consideration as well.

DOUBLE TAXATION IN DIGITAL GREEN JOBS: CHALLENGES OF REMOTE WORK WITHIN THE EUROPEAN GREEN ECONOMY

Dr. Asmaa MEKKAOUI

Ferenc Deák Doctoral School of Law, University of Miskolc, Hungary, Labour Law Department,

asmaa.mekkaoui@student.uni-miskolc.hu, ORCID: 0009-0003-7143-6266

Abstract

The rapid advancement of digital technologies, the expansion of remote work, and the European Union's transition toward a green economy have significantly transformed contemporary employment relations. One notable outcome of these developments is the emergence of digital green jobs, which enable employees to work across national borders while contributing to environmentally sustainable economic growth. However, these new forms of employment have also generated legal and fiscal challenges, particularly regarding the risk of double taxation for cross-border remote workers. This study examines the issue of double taxation affecting individuals engaged in digital green jobs within the European Union. While previous research has addressed remote work and international taxation as separate topics, limited attention has been paid to the intersection of sustainability-oriented digital employment and cross-border tax obligations. The relevance of this issue has increased with the widespread adoption of teleworking arrangements and the EU's commitment to promoting digital and green transitions in the labour market. The research evaluates the effectiveness of existing European Union tax rules, bilateral tax treaties, and OECD international tax guidelines in addressing the taxation of remote workers operating across multiple jurisdictions. Using a qualitative methodology, the study analyses relevant legal instruments, policy documents, academic literature, and institutional reports. The findings indicate that current taxation frameworks remain largely based on traditional employment models characterized by a fixed physical workplace. As a result, they are often ill-suited to regulate modern forms of remote work, creating risks of conflicting tax residency determinations, overlapping taxing rights, and increased administrative burdens for both employees and employers. The study concludes that stronger international coordination, clearer rules on the allocation of taxing rights, and updated legal frameworks are necessary to reduce double taxation risks and support the sustainable development of digital green jobs within the European Union.

Keywords: Double Taxation, Green Jobs, Remote Work, European Economy

REFORM OF THE PRELIMINARY RULING PROCEDURE AT THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

dr. PhD, Zoltán ANGYAL

University of Miskolc, Faculty of Law, zoltan.angyal@uni-miskolc.hu

Abstract

The Court of Justice of the European Union is the judicial institution of the European Union. It is an institution that comprises two courts – the Court of Justice and the General Court. The Court enforces and interprets EU law. It ensures that the EU's institutions and Member States respect this law. The Court provides a single interpretation of EU law so that it is applied in the same way throughout the EU. Preliminary ruling proceeding is the most important court proceeding. Many of the most important principles of EU law have been decided through this type of case. Most of the cases heard by the Court of Justice (over 60%) are references for a preliminary ruling. The reform essentially saw a partial transfer of jurisdiction to give preliminary rulings from the Court of Justice to the General Court. That transfer, which has been effective since 1 October 2024, covers six specific areas, namely the common system of value added tax, excise duties, the Customs Code, the tariff classification of goods under the Combined Nomenclature, compensation and assistance of passengers in the event of denied boarding or of delay or cancellation of transport services and the system for greenhouse gas emission allowance trading. Since the reform came into effect, the new one-stop shop has already dealt with around 100 preliminary ruling cases. Approximately 85% of them were transmitted to the General Court because they fell exclusively within the six areas in which that court has specific jurisdiction under the relevant rules. The arrangements are therefore operating effectively and the initial results show that the reform is meeting its objectives.

REFORMING HUNGARIAN URBAN LAW FOR CLIMATE RESILIENCE: CHALLANGES AND OPPORTUNITIES IN SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT

Lilla Adél dr. Lovász

Central European Academy of the University of Miskolc, Young researcher,

lovaszlilla0207@gmail.com/lilla.lovasz@centraleuropeanacademy.hu, https://orcid.org/0009-0000-2139-692X

Abstract

Climate change increasingly challanges urban governance systems, requiring legal frameworks that move beyond traditional sustainability approaches toward an adaptation-oriented regulation. In today's Hungary, urban law remains largely rooted in conventional planning and environmental governance structures, which often lack the flexibility and resilience necessary to address emerging climate risks such as urban heat islands, flooding, water management pressures, and infrastructure vulnerability. This paper examines the extent to which Hungary's current urban legal system is capable of supporting climate adaptation within the broader framework of sustainable urban development.

Using the concept of adaptive urban law as a theoretical foundation, this study analyzes Hungary's constitutional provisions, spatial planning regulations, environment-related laws, and municipal governance mechanisms to identify legal barriers that hinder effective urban climate adaptation. Particular attention will be given to issues of centralized governance, fragmented regulatory approaches, and insufficient integration of climate resilience principles into urban development policies.

The paper argues that Hungary's legal framework requires significant transformation to incorporate adaptive governance principles, including preventive planning, flexible regulatory instruments, strengthened municipal authority, and climate-sensitive urban standards. By situating Hungary within broader European and international legal trends, this research also explores comparative lessons from more adaptation-focused jurisdictions. The Hungarian case demonstrates how transitional legal systems in Central and Eastern Europe can evolve toward more resilient urban governance models. Ultimately, the paper tries to contribute to the emerging sholarship on adaptative urban law by offering a national case study and broader implications for sustainable urban legal reforms.

LOCAL DEVELOPMENT INITIATIVES AND THEIR EMPLOYMENT EFFECTS IN RURAL SETTLEMENTS IN HUNGARY

Dr. Katalin LIPTÁK

Associate Professor with Habilitation, University of Miskolc, Faculty of Economics, Hungary,

katalin.liptak@uni-miskolc.hu https://orcid.org/0000-0001-6714-0858

Abstract

The concept of rurality and rural areas themselves have undergone significant transformation in Hungary over recent decades. Hungarian rural regions face a range of social and economic challenges, among which unemployment, outmigration, and weak local economic activity are particularly prominent. The significance of rural transformation lies in the fact that, at both global and national levels, a continuous demand for economic growth and consumption has emerged in line with the ideals of the welfare state. The impacts of globalization and new spatial shaping forces manifest differently across individual settlements (the global–local paradox), resulting in diverse responses of rural spaces to these challenges.

In addressing these issues, innovative local development initiatives have gained increasing importance, relying on local resources and community-based cooperation. The aim of this study is to examine how innovative local development initiatives based on public employment programs contribute to improving rural employability through the examples of two Hungarian small villages. The research is based on a qualitative methodology, employing non-participant observation in the settlements of Trizs and Küngös. The analysis focuses on the organization of public employment programs, their innovative elements, participant involvement, and their connections to local communities.

The findings indicate that, in both settlements, initiatives built on agricultural production, the manufacture of local products, and social cooperative collaborations have contributed to expanding employment opportunities, developing workers' competencies, and strengthening community cohesion. Based on the results of the study, it can be concluded that innovative local development initiatives can play a significant role in enhancing rural employability and supporting the socio-economic advancement of peripheral regions. At the same time, ensuring long-term sustainability requires strengthening market-oriented operations, expanding marketing opportunities for local products, improving training programs, and further encouraging cooperation among local stakeholders.

CARDINAL JÓZSEF MINDSZENTY AND THE HUNGARIAN COMMUNITY IN AUSTRALIA – ON THE 70TH ANNIVERSARY OF THE 1956 REVOLUTION

Dr. Endre DOMANICZKY PhD, habil

Consulate of Hungary in Melbourne, Head of the Consulate,

edomaniczky@gmail.com, https://orcid.org/0009-0007-4623-7598

Abstract

Posterity most often refers to Cardinal József Mindszenty as a Hungarian Catholic priest and, later, as Primate of Hungary. Yet in 1956, when he sought refuge at the U.S. Embassy in Budapest following the defeat of the freedom fight, a new chapter in his life began. He, together with 200,000 of his compatriots, became a refugee in 1956, but he was unable to start a new life due to the 15 years he spent at the U.S. Embassy in Budapest. The situation was finally resolved in 1971, but the deal between the superpowers and the Papal State was made behind the cardinal's back. Cardinal Mindszenty was eventually released, but instead of accepting the role of a retired high priest, which had been assigned to him, he decided to devote his final years to serving the European peoples oppressed by the Soviet dictatorship. Above all, he wished to support the Hungarians, but he never forgot the "small nations" behind the Iron Curtain either. He spoke out for the Poles, the Baltic peoples, the Czechs, and the Romanians as well. By this time, the elderly Mindszenty was already a legendary figure, made internationally known primarily by his past. He, who always considered his principles to be of the utmost importance, was persecuted by both the fascists and the communists. On the latter occasion, during the communist era, a movement of supporters emerged internationally in Mindszenty's defence. His reputation facilitated the integration of Hungarian refugees arriving in various countries in the late 1940s, including those who chose Australia as their home. Hungarian homes and schools were already being named after him at that time. After his release, during the last three years of his life, Mindszenty visited Hungarian communities on several continents (in Europe, North and South America, Australia, and Africa). Everywhere he went, he sought to inspire Hungarians not to give up their language and customs, and he spoke out against oppressive dictatorships. Today, as we commemorate the 70th anniversary of the 1956 Hungarian Revolution and War of Independence, we must also remember Cardinal Mindszenty, who, as the last of the '56 refugees to leave the country, did much to raise awareness of the 'Hungarian case' abroad.

Keywords: Hungary, 1956, Cardinal Mindszenty, minorities, Australia

BONEGILLA – CENTRAL EUROPEAN IMMIGRANTS IN AUSTRALIA AFTER THE WWII AND THEIR LEGACY

Dr. Endre DOMANICZKY PhD, habil

Consulate of Hungary in Melbourne, Head of the Consulate,

edomaniczky@gmail.com, https://orcid.org/0009-0007-4623-7598

Abstract

Australia lies very far from the rest of the world, which is why we know little about its history, culture, and settlement. Europeans had been attempting to colonize it since the early 17th century, but it was ultimately only the British who were able to establish a permanent settlement on its shores in the late 18th century. The colony, which grew out of a penal settlement, and later the country itself, remained British in culture until 1945, when the decision was made to admit people from outside the British Empire so that Australia could develop more quickly and become stronger. Thus, from the late 1940s onward, in addition to Western Europeans (such as the Dutch), refugees from Eastern European nations fleeing the Soviet army began arriving in large numbers. Alongside Estonians, Lithuanians, Poles, Romanians, and Czechs, Hungarians also arrived. Most of them began their new lives in a large camp until they found work in some part of the vast continent. This camp was located on the northern border of the state of Victoria, and its name was Bonegilla. During its three decades of operation, hundreds of thousands of people arrived here, and their descendants now number more than one and a half million. These immigrants, whom the government even gave a new name — they became the "new Australians" — slowly, over several decades, transformed Australia. From a slow, isolated world, the country became part of international life. The many immigrants brought different cultures and customs, which helped the country develop. These positive experiences also made it possible to welcome other immigrants from Asia and Africa, and to build a new, multicultural Australia. Most Hungarians also arrived in Australia via Bonegilla in the late 1940s or after the 1956 Hungarian Revolution. On the occasion of the 70th anniversary of the Hungarian Revolution, Hungarians in Bonegilla will also commemorate the event, but this will be a tribute not only to Hungarians but to all immigrants from Central Europe.

Keywords: Ethnic Minorities, Central Europe, Australia, Hungary

ON THE BORDER OF PROTOCOL AND TRANSPARENCY: THE FUTURE OF DIPLOMATIC ETHICS EXAMINED FROM THE PERSPECTIVE OF AUSTRALIAN AND HUNGARIAN PRACTICE

Anikó BUCSI

PhD Student, University of Miskolc, Faculty of Law, Deák Ferenc Doctoral School,

aniko.bucsi@gmail.com, ORCID: 0009-0002-9124-9962

Abstract

Gift-giving is a natural part of diplomatic life, present in human relations since ancient times and widely practiced as early as the era of ancient states. However, offering and accepting a gift can carry inherent dangers, which may even lead to serious criminal consequences. This activity holds particular significance in international relations, where refusing a gift can result in severe diplomatic complications, while accepting a high-value gift poses a risk of corruption. It is therefore crucial to examine how a given state protects its own apparatus and representatives on the international stage, and how it can ensure through national regulations that protocol courtesy does not become an instrument of corruption or illicit influence.

This analysis compares the Hungarian and Australian practices of diplomatic gift-giving, highlighting that despite a shared international legal framework, a country's traditions, cultural characteristics, and administrative model fundamentally determine the operation of diplomatic ethics and daily practice. The "gift register" found in the Australian model clearly demonstrates a possible path for future legal development: in modern diplomacy, gifts are acceptable, but only alongside the full application of the principles of publicity and transparency.

Keywords: gift-giving, diplomacy, criminal law, Australia, Hungary

STRUCTURE OVER SUBSTANCE: DOES ESG GOVERNANCE SUPPORT LABOUR-LAW COMPLIANCE IN HUNGARY?

Zoltán G. NAGY

Marton Géza Doctoral School of University of Debrecen,

Department of Environmental Law and Labor Law,

houkom@mailbox.unideb.hu, ORCID No. 0000-0001-9395-226X

Abstract

The governance ("G") pillar of Hungary's ESG framework—Act CVIII of 2023 and the supervised self-evaluation questionnaire operated by the SZTFH—has been examined primarily for its environmental and social content, while its relationship to labour-law compliance remains under-theorised. This paper argues that governance supports labour compliance only indirectly: it supplies the organisational scaffolding—oversight roles, ethics codes, grievance channels, supplier due-diligence and sanction tracking—within which compliance with the binding labour floor (the Labour Code, the Occupational Safety Act, and the equal-treatment regime) can be monitored and remedied. Mapping the questionnaire's governance items against the relevant ILO conventions and domestic statutes, the paper identifies two genuine touchpoints. The disclosure of administrative fines, expressly including occupational-safety, occupational-health and wage penalties, is the framework's only direct compliance-outcome check; the mandatory grievance mechanism, anchored in the UN Guiding Principles and the Whistleblowing Act (2023), provides the natural channel for wage, safety and harassment complaints.

Drawing on current Hungarian scholarship—notably work treating supply-chain due diligence as a new labour-law standard of conduct—the paper then sets out the principal challenges. Governance items predominantly verify the existence of structures rather than their effectiveness; they rely on self-declaration without independent assurance; the labour signal is diluted within heterogeneous, investor-facing indicators; and the framework omits the worker-voice and board-level participation mechanisms that scholarship identifies as the true governance–labour bridge. The paper concludes that, although governance offers the questionnaire's strongest compliance lever, its capital-market orientation and reliance on detected, sanctioned breaches limit its contribution and proposes a compliance-oriented redesign weighting labour penalties, evidencing worker access to remedy, and institutionalising employee representation.

6 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASI HATAY VE KAHRAMANMARAŞ'IN EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL GÖSTERGELERİNDE DEĞİŞİM: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Dr. Hüseyin ÇOTUR

Milli Savunma Üniversitesi, hcotur@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9335-0146

Özet

6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan depremler, Türkiye'nin yakın tarihindeki en yıkıcı afetlerden biri olarak geniş bir coğrafyada ciddi toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Çalışma, depremlerin yalnızca fiziksel yıkım ile sınırlı kalmayıp toplumların ekonomik yapısı, sosyal ilişkileri ve kültürel yaşamı üzerinde de belirgin dönüşümlere yol açtığı varsayımından hareket etmektedir. Araştırmanın amacı, meydana gelen depremlerin Hatay ve Kahramanmaraş'ın ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerinde meydana getirdiği değişimleri resmî istatistikler doğrultusunda incelemek ve iki il arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmaktır. Çalışma depremlerin zararlarının giderilmesine yönelik planlama ve koordinasyon süreçlerinde iyileştirme ve yeniden yapılanma politikalarına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda çalışma, betimsel araştırma deseninde karşılaştırmalı bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) verileri kullanılarak bulgular analiz edilmiştir.

Sonuçlar depremlerin belirtilen iller üzerindeki etkilerinin genel olarak benzerlik taşımasına rağmen, bazı boyutlarda belirgin farklılıklar sergilediğini göstermektedir. Bu durum, deprem sonrası uygulanan politikaların standart ve tek yönlü bir çerçevede yürütülmesinin yeterli olmayacağını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yeniden yapılanma ve iyileştirme süreçlerinin, illerin ekonomik potansiyeli, nüfus özellikleri ve toplumsal-kültürel yapısı dikkate alınarak bölgesel düzeyde farklılaştırılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Kahramanmaraş, Hatay, Deprem, Sosyal, Kültürel, Ekonomik

CHANGES IN ECONOMIC, SOCIAL, AND CULTURAL INDICATORS OF HATAY AND KAHRAMANMARAŞ AFTER THE FEBRUARY 6 EARTHQUAKES: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

The earthquakes of February 6, 2023, with epicentres in the Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş, were one of the most devastating disasters in Türkiye's recent history, causing significant social consequences across a wide geographical area. This study is based on the assumption that earthquakes not only cause physical destruction but also lead to significant transformations in the economic structure, social relations, and cultural life of societies. The aim of the research is to examine the changes in the economic, social, and cultural indicators of Hatay and Kahramanmaraş caused by the earthquakes, based on official statistics, and to conduct a comparative analysis between the two provinces. The study will contribute to improvement and reconstruction policies in planning and coordination processes aimed at mitigating the damage caused by the earthquakes. Accordingly, the study is designed as a comparative study using a descriptive research design. The findings were analysed using data from the Turkish Statistical Institute (TUIK) and the Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD).

The results show that although the effects of the earthquakes on the specified provinces are generally similar, they exhibit significant differences in some dimensions. This indicates that implementing post-earthquake policies within a standard and unilateral framework will not be sufficient. Therefore, it shows that reconstruction and recovery processes should be differentiated at the regional level, taking into account the economic potential, population characteristics, and socio-cultural structure of the provinces.

Key words: Kahramanmaraş, Hatay, Earthquake, Social, Cultural, Economic

GİRİŞ

Afetler, tarih boyunca meydana geldikleri bölgelerde önemli ölçüde can kaybına yol açmış; aynı zamanda toplumların ekonomik düzenini, sosyal yapısını ve kültürel birikimini derinden etkileyen sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Genel bir sınıflandırmayla afetler, doğal süreçlerden kaynaklanan afetler ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan afetler şeklinde iki ana grupta değerlendirilmektedir. İnsan kaynaklı afetler arasında savaşlar ve terör olaylarının yanı sıra endüstriyel kazalar, ulaşım kazaları, büyük ölçekli yangınlar, salgın hastalıklar ve nükleer, biyolojik ya da kimyasal içerikli olaylar yer almaktadır. Doğal afetler ise deprem, sel, çığ, heyelan, kaya düşmesi, kuraklık, kıtlık, aşırı meteorolojik olaylar ve volkanik faaliyetler gibi doğa temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Afetler içerisinde önemli bir yere sahip olan depremler, ani gelişmeleri ve kısa süre içerisinde geniş ölçekte yıkıcı sonuçlar doğurması bakımından dikkat çekicidir. Literatürde depremlerin etkilerinin yalnızca can ve mal kayıplarına bağlı olmadığı; bölgesel yapı, sosyoekonomik koşullar ve kurumsal kapasite gibi unsurların sonuçlarını belirgin biçimde farklılaştırdığı geniş bir biçimde yer almaktadır.

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler sonrasında Kahramanmaraş ve Hatay'ın ekonomik, sosyal ve kültürel verilerinin karşılaştırmalı olarak ele alınması, depremlerin her iki ilde yarattığı etkilerin hangi göstergelerde yoğunlaştığını ve hangi alanlarda daha derin kırılganlıklar ve farklılıklar olduğunu ortaya koyacaktır. Böyle bir karşılaştırma, depremlerin zararlarının giderilmesine yönelik planlama ve koordinasyon süreçlerinde bölgesel farklılıkların dikkate alınması gerekliliğini ortaya koyarak, iyileştirme ve yeniden yapılanma politikalarının tek tip uygulamalar yerine yerel ihtiyaçlara uygun biçimde geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, meydana gelen depremlerin Kahramanmaraş ve Hatay illerinin ekonomik, sosyal ve kültürel göstergeleri üzerindeki etkilerini resmî istatistikler çerçevesinde analiz etmek ve elde edilen bulgular doğrultusunda belirtilen iki il arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmaktır. Çalışma, depremlerin bölgesel düzeyde yarattığı çok boyutlu etkilerin anlaşılmasına katkı sunarak literatüre özgün bir perspektif kazandıracak ve aynı zamanda yeniden yapılanma sürecine yönelik politika geliştirme ve karar alma mekanizmalarına veri temelli bir dayanak oluşturacaktır. Çalışma, literatür taramasına dayalı betimleyici nitelikte bir araştırma olarak tasarlanmış; analiz sürecinde Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK ve AFAD tarafından yayımlanan veriler esas alınarak bulgular değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk kısmında deprem kavramı ile Dünyada ve Türkiye'de depremlerin vermiş olduğu can kayıpları ve ekonomik maliyetler incelenmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde yaşanan depremlerin Kahramanmaraş ve Hatay'ın ekonomik, sosyal ve kültürel hayatına etkilerinin

incelendiği bulgular kısmına yer verilmiştir. Son olarak araştırmanın sonuçları değerlendirilmiş ve görüş önerilerde bulunulmuştur.

1. DEPREM KAVRAMI, DÜNYA VE TÜRKİYE'DE GENEL GÖRÜNÜM

Depremler hem bir fay hattındaki ani kaymayı hem de kayma olayı sırasında yayılan sismik enerjiden kaynaklanan yer sarsıntısını tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Ani kayma, yer yüzeyindeki gerilim değişikliklerinden veya volkanik/magmatik aktiviteden kaynaklanabilmektedir (U.S. Geological Survey, t.y.). Dünya Sağlık Örgütü (t.y) depremlerin aniden ve uyarı vermeden meydana gelebildiğini, depremlerin yer kabuğundaki bir fay hattı boyunca tektonik plakalar arasındaki hareketten dolayı, yerin şiddetli ve ani bir şekilde sarsılması olarak tanımlamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (t.y.) depremlerin, yer sarsıntısına, toprak sıvılaşmasına, heyelanlara, çatlaklara, çığlara, yangınlara ve tsunamilere neden olabileceğini belirtmekte ve depremlerin neden olacağı yıkım ve zararın boyutlarının depremlerin büyüklüğüne, şiddeti ve süresine, yerel jeolojiye, meydana geldiği günün saatine, bina ve endüstriyel tesis tasarımı ve malzemelerine, uygulanan risk yönetimi önlemlerine bağlı olacağını belirtmiştir. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (t.y.) depremleri; yerkabuğu içindeki kırılmalar nedeniyle ani ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsma olarak tanımlamaktadır.

Dünya genelinde meydana gelen depremler, kuraklık, sel ve aşırı sıcaklıklar vb. nedeniyle meydana gelen afetlerin direkt ekonomik maliyetleri 2001-2020 yılları arasında yıllık 180-200 milyar dolara ulaşmıştır. Zincirleme ve ekosistem etkileri de dahil edildiğinde, toplam afet maliyetleri yıllık 2,3 trilyon ABD dolarını aşmaktadır (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2025). Depremlerin yol açtığı can kayıpları incelendiğinde, 1998-2017 yılları arasında dünya genelinde yaklaşık 750 bin kişinin yaşamını yitirdiği görülmektedir. Bu süre zarfında 125 milyondan fazla insan depremlerden olumuz olarak etkilenmiştir; verilen bu sayı acil durum aşamasında yaralanan, evsiz kalan, yerinden edilen veya tahliye edilen bireyleri kapsamaktadır (World Healthy Organization, 2025).

Türkiye'de ise son yüzyılda meydana gelen 7 şiddetinden büyük 15 depremde (Tekirdağ (Mürefte), Türkiye-İran Sınırı, Erzincan, Tokat (Erbaa), Samsun (Ladik), Bolu (Gerede-Çerkeş), Çanakkale (Yenice), Muğla (Fethiye-Rodos), Bolu (Abant), Balıkesir (Manyas), Kütahya (Gediz), Van (Muradiye), Kocaeli (Gölcük), Düzce, Van) toplam 70.877 can kaybı yaşandığı görülmektedir (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 2025). 06 Şubat 2023 tarihinde merkezi üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi ve Elbistan ilçesi olan Richter ölçeğine göre 7,7 ve 7,6 şiddetinde meydana gelen ve 11 ili (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Malatya, Kahramanmaraş, Şanlıurfa Kilis, Osmaniye) etkileyen depremlerde ise 12.713

can kaybı Kahramanmaraş (T.C. Kahramanmaraş Valiliği, 2024), 25.000 can kaybı Hatay olmak üzere (Hatay Valiliği, 2024) yaklaşık olarak 53,697 can kaybı meydana gelmiştir (TCCB Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2026). Depremlerin ekonomik maliyetinin 2 trilyon TL (103.6 milyar dolar) olduğu ve bu rakamın Türkiye'nin 2023 yılı milli gelirinin yaklaşık %9 oluşturduğu ifade edilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).

Depremlerin etkileri çoğunlukla can kayıpları ve fiziksel yıkım üzerinden değerlendirilmektedir. Ancak depremlerin ortaya çıkardığı sonuçlar, yalnızca ölüm ve yapı hasarı ile sınırlı kalmamakta; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da derin ve uzun vadeli etkiler meydana getirebilmektedir. Bu kapsamda depremlerin etkileri ekonomik, sosyal ve kültürel olarak üç temel boyutta ele alınabilir. Ekonomik etkiler, üretim faaliyetlerinde azalma, işsizlik oranlarında artış, istihdamın gerilemesi, millî gelirde düşüş, kişi başına düşen gelirin azalması ve dış ticaret hacminde daralma gibi göstergeler üzerinden değerlendirilebilmektedir. Sosyal etkiler ise ölüm oranlarının yükselmesi, deprem bölgesinden gerçekleşen göç hareketlerinin hızlanması, aile yapısında boşanma ve evlenme oranlarındaki değişiklikler gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Kültürel etkiler açısından ise kültürel miras unsurlarının zarar görmesi ve kültürel faaliyetlerde belirgin azalmaların ortaya çıkması depremin toplum üzerindeki olumsuz yansımaları arasında yer almaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma, betimsel tarama modeli kapsamında yürütülen karşılaştırmalı bir çalışma olarak tasarlanmış; TÜİK ve AFAD'ın verileri kullanılarak bulgular analiz edilmiştir. Neuman (2022) betimleyiciyi araştırmayı bir durumun, bir toplumsal ortamın veya ilişkinin özgün ayrıntıların sunan araştırma olarak tanımlamaktadır. Neuman betimleyici araştırmaların insanların ve toplumsal faaliyetlerin resmini sunduğu ve "nasıl" ve "kim" sorularına odaklandığını belirtmekte ve bu araştırmaların anket, alan araştırması ve içerik analizlerinden faydalanan araştırmalar olduğunu belirtmektedir.

Walliman (2006), karşılaştırmalı araştırmaların hem nitel hem de nicel araştırma yaklaşımları açısından uygun olduğunu ve kültürlerarası ile uluslararası bağlamlarda etkili biçimde uygulanabildiğini belirtmektedir. Yazara göre karşılaştırmalı araştırmalar, iki ya da daha fazla olgu veya vakayı inceleyerek aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymayı amaçlamakta; bu yönüyle sosyal olguların daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca çoklu vaka çalışmalarına dayanan karşılaştırmalı yaklaşımın önemli bir gücü, teori geliştirme sürecinde kullanılabilecek kavramların ortaya çıkarılmasına imkân vermesidir. Bu yaklaşım, araştırmacının teorinin farklı bağlamlarda ne ölçüde geçerli olduğunu daha açık biçimde değerlendirebilmesini sağladığından, teori oluşturma ve geliştirme süreçlerini de güçlendirmektedir (Walliman, 2006).

3. BULGULAR

3.1. Depremlerin Kahramanmaraş ve Hatay'ın Ekonomik Hayatına Etkileri

Depremlerin yol açtığı ekonomik hasar çeşitlilik gösterebilmektedir. Depremler nedeniyle konutlar, okullar, fabrikalar ve ekipmanları, yollar, barajlar ve köprüler gibi sermaye varlıkları ve altyapılar kaybedilebilmektedir. Ayrıca depremler nedeniyle can kayıpları yaşanmakta, nitelikli işgücünde ve beşeri sermayede azalmalar meydana gelebilmektedir (United Nations, 2016). Depremler bireylerin gelirlerinde azalmaya, ihracat ve ithalatta daralmalara, istihdam, işgücüne katılım oranlarının düşmesine, işsizlik oranlarının artmasına neden olabilecek olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle depremlerin ekonomik etkilerinin değerlendirilmesine imkan verecek olan Kahramanmaraş ve Hatay'a ait ekonomik veriler Tablo 1'de, iki ilin ekonomik verilerinin bir önceki yıla göre değişim oranları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 1 Kahramanmaraş ve Hatay'ın Ekonomik Verileri (2020-2025)

İl	Tarih	GSYH (Bin TL)	Kişi başına GSYH($)	Toplam ihracat (bin $)	Toplam ithalat (bin $)	İstihdam oranı (%)	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)
Kahramanmaraş	2020	46.430.760	5.259	861.318	982.322	-	-	-
Hatay		62.531.136	4.276	2.657.309	3.733.336	-	-	-
Kahramanmaraş	2021	68.129.301	6.003	1.357.910	1.362.914	-	-	-
Hatay		102.261.920	5.420	4.014.476	6.325.044	-	-	-
Kahramanmaraş	2022	143.774.679	6.827	1.420.403	1.837.725	41,8	49,2	15
Hatay		192.406.533	5.669	3.532.300	7.243.591	43,1	50,4	14,4
Kahramanmaraş	2023	233.007.142	8.015	974.136	1.239.851	39	45,6	14,6
Hatay		343.609.143	7.603	2.572.915	5.158.170	38	45,1	15,6
Kahramanmaraş	2024	415.331.229	10.430	1.138.203	1.145.996	44,4	50,4	11,8
Hatay		628.037.985	10.570	3.491.654	6.229.742	44,3	50,3	12
Kahramanmaraş	2025	-	-	1.256.051	1.267.358	45,8	50,8	9,9
Hatay		-	-	3.485.990	6.347.687	45,5	50,3	9,7

Kaynak : (TÜİK, t.y.) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1, Kahramanmaraş ve Hatay illerinin 2020–2025 dönemindeki ekonomik büyüklük, dış ticaret ve işgücü piyasası göstergelerini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Veriler genel olarak Hatay'ın toplam ekonomik hacim ve dış ticaret kapasitesi açısından Kahramanmaraş'tan daha büyük bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

GSYH değerleri her iki ilde de özellikle 2022 sonrası dönemde hızlı biçimde artış göstermiştir. Kişi başına GSYH göstergesinde ise 2023 yılında Kahramanmaraş daha yüksek değerlere sahipken, 2024 yılında Hatay çok sınırlı bir farkla öne geçmiştir.

Dış ticaret verileri Hatay'ın ihracat ve ithalat hacminin belirgin şekilde daha yüksek olduğunu, buna karşılık ithalatın ihracata göre sürekli fazla seyretmesi nedeniyle dış ticaret açığının daha büyük boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. 2023 yılında her iki ilde dış ticaret hacminde yaşanan düşüşler yaşanmıştır.

İşgücü piyasası göstergeleri 2023 yılında her iki ilde de istihdam ve işgücüne katılım oranlarının gerilediğini göstermektedir. Bu durumun deprem kaynaklı ekonomik durgunluk ve göç hareketlerinden kaynaklandığı ifade edilebilir. 2024 ve 2025 döneminde ise istihdam oranlarında artış, işsizlik oranlarında düşüş gözlenmiş; yeniden inşa süreci ve ekonomik toparlanmanın işgücü piyasasına olumlu yansıması olarak düşünülebilir.

Tablo 2 Kahramanmaraş ve Hatay'ın Ekonomik Verilerinin Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

İl	Yıl	GSYH Değişim Oranı (%)	Kişi başına GSYH ($) Değişim	Toplam İhracat Değişim Oranı (%)	Toplam İthalat Değişim Oranı (%)	İstihdam Değişim Oranı (%)	İşgücüne Katılım Değişim Oranı (%)	İşsizlik Değişim Oranı (%)
Kahramanmar	2021	46,72	14,15	57,62	38,73	-	-	-
Hatay		63,54	26,77	51,09	69,39	-	-	-
Kahramanmar	2022	111,03	13,73	4,60	34,81	-	-	-
Hatay		88,12	4,59	-12,02	14,52	-	-	-
Kahramanmar	2023	62,05	17,24	-31,42	-32,55	-6,70	-7,32	-2,67
Hatay		78,59	34,11	-27,16	-28,79	-11,83	-10,52	8,33
Kahramanmar	2024	78,25	30,14	16,84	-7,57	13,85	10,53	-19,18
Hatay		82,78	39,01	35,72	20,78(	16,58	11,53	-23,08
Kahramanmar	2025	-	-	10,35	10,49	3,15	0,79	-16,10
Hatay		-	-	-0,16	1,89	2,71	0,00	-19,17

Kaynak : (TÜİK, t.y.) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2, Kahramanmaraş ve Hatay illerinde 2020–2025 döneminde ekonomik büyüme, dış ticaret ve işgücü piyasası göstergelerinde meydana gelen yıllık değişimleri ortaya koymaktadır. Bulgular genel olarak her iki ilin ekonomik dinamiklerinin benzer şoklara maruz kaldığını, ancak bu şokların şiddeti ve toparlanma hızının

iller arasında farklılaştığını göstermektedir. Özellikle 2023 yılı verileri, 6 Şubat depremlerinin ardından oluşan ekonomik kırılmanın açık biçimde izlenebildiği kritik bir dönem olarak öne çıkmaktadır.

GSYH büyüme oranları incelendiğinde her iki ilde de 2021 ve 2022 yıllarında yüksek artışlar gerçekleşmiştir. Kahramanmaraş'ta 2022 döneminde bir önceki yıla göre GSYH artış oranının %111,03 gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Hatay'da ise aynı dönemde %88,12'lik artış gözlenmiş olup, her iki ilin de 2022 yılında belirgin bir ekonomik genişleme yaşadığı anlaşılmaktadır.

2023 döneminde de GSYH artışının sürmesi (Kahramanmaraş %62,05; Hatay %78,59) ilk bakışta büyümenin devam ettiği izlenimini verse de bu artışların deprem sonrası yeniden yapılanma harcamaları, kamu desteklerinden kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir. Nitekim 2023 yılı, ekonomik göstergelerin aynı anda hem büyüme hem de daralma sinyalleri verdiği çelişkili bir yapı sergilemektedir.

Kişi başına GSYH artış oranlarında Hatay'ın özellikle 2023 (%34,11) ve 2024 (%39,01) yıllarında Kahramanmaraş'a kıyasla daha yüksek artış yakaladığı görülmektedir. Bu durum, Hatay'da kişi başına düşen ekonomik değerin deprem sonrası dönemde daha hızlı toparlandığını veya nüfus hareketlerinin (göç) kişi başına düşen gelir hesaplamalarını etkilediğini düşündürmektedir. Dolayısıyla kişi başına gelir göstergesinin yalnızca üretim artışı değil, nüfus değişimleriyle de yakından ilişkili olduğu dikkate alınmalıdır.

İhracat ve ithalat değişimleri, deprem etkisinin en net görülebildiği alanlardan biridir. 2023 yılında her iki ilde ihracatta sert düşüşler gerçekleşmiştir (Kahramanmaraş %-31,42; Hatay %-27,16). Benzer şekilde ithalat da ciddi ölçüde azalmıştır (Kahramanmaraş %-32,55; Hatay %-28,79). Bu daralma, depremler nedeniyle üretim tesislerinde yaşanan hasar, lojistik hatların kesintiye uğraması ve dış ticaret altyapısının geçici olarak işlev kaybetmesiyle uyumludur.

2024 yılında ihracatta tekrar artış gözlenmesi (Kahramanmaraş %16,84; Hatay %35,72), yeniden yapılanma süreciyle birlikte üretim ve ticaret faaliyetlerinin kademeli biçimde toparlandığını göstermektedir. Hatay'ın ihracatta daha yüksek büyüme oranına ulaşması, ilin dış ticaret kapasitesinin yeniden devreye girdiğini ve toparlanmanın daha güçlü gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ithalatın Kahramanmaraş'ta azalmaya devam etmesi (%-7,57), Hatay'da ise artış göstermesi (%20,78) iki ilin toparlanma sürecinin farklılaştığını göstermektedir.

2025 yılında Kahramanmaraş'ta ihracat (%10,35) ve ithalatın (%10,49) birlikte artması, ekonomik aktivitenin daha dengeli biçimde genişlediğine işaret etmektedir. Hatay'da ise ihracatın yatay seyretmesi (%-0,16) ve ithalatın sınırlı artması (%1,89), dış ticarette büyümenin ivme kaybettiğini göstermektedir. Bu durum, yeniden

yapılanma kaynaklı geçici canlanmanın etkisinin azalmasıyla ilişkili olabileceği gibi, bölgesel üretim kapasitesinin henüz tam anlamıyla istikrara kavuşmadığını da düşündürebilir.

İşgücü piyasası göstergeleri deprem sonrası sosyoekonomik kırılganlığın en doğrudan yansıdığı alanlardan biridir. 2023 yılında istihdam oranındaki düşüş hem Kahramanmaraş'ta (%-6,70) hem de Hatay'da (%-11,83) belirgindir. Hatay'da daha keskin düşüş yaşanması, ilin ekonomik yapısının depremden daha ağır etkilenmesi ve işgücü piyasasında daha büyük ölçekli bir çözülme yaşandığını göstermektedir. Benzer şekilde işgücüne katılım oranı da her iki ilde azalmıştır (Kahramanmaraş %-7,32; Hatay %-10,52). Bu düşüşler, işyerlerinin kapanması, göç, geçici barınma sorunları ve ekonomik faaliyetlerin depremler nedeniyle kesintiye uğramasıyla açıklanabilir.

2024 yılında ise istihdam oranlarında güçlü bir toparlanma görülmektedir (Kahramanmaraş %13,85; Hatay %16,58). İşgücüne katılım oranlarındaki artış da (Kahramanmaraş %10,53; Hatay %11,53) aynı eğilimi desteklemektedir. Bu toparlanma, deprem sonrası dönemde hızlanan yeniden inşa faaliyetlerinin, kamu destekli yatırımların, bölgesel teşviklerin ve nakdi yardımların ekonomik hareketliliği artırmasıyla ilişkilendirilebilir. İnşaat sektörü merkezli yeniden yapılanma süreci, kısa vadede istihdam yaratıcı etki doğurarak işgücü piyasasını canlandırmış görünmektedir.

İşsizlik oranları açısından 2023 yılında Kahramanmaraş'ta sınırlı bir düşüş (%-2,67) görülmesine rağmen Hatay'da işsizlik oranının artışı (%8,33) dikkat çekmektedir. Bu durum, Hatay'da iş kayıplarının işgücü piyasasına daha yoğun yansıdığını göstermektedir. Ancak 2024 yılında işsizlik oranlarının her iki ilde de belirgin şekilde gerilemesi (Kahramanmaraş %-19,18; Hatay %-23,08) yeniden yapılanma sürecinin istihdam üzerindeki olumlu etkisini güçlendirmekle birlikte depremler nedeniyle meydana gelen göçlerin işsizlik göstergelerine olumlu yansıdığını da düşündürebilir. 2025 yılında işsizlikte düşüşün devam etmesi (Kahramanmaraş %-16,10; Hatay %-19,17) toparlanmanın süreklilik kazandığına işaret etmektedir.

3.2. Depremlerin Kahramanmaraş ve Hatay'ın Sosyal Hayatına Etkileri

İnsanlar depremler meydana geldikten sonra depremlerin olumsuz etkileri nedeniyle yaşamış oldukları bölgeleri terk ederek göç etmek durumunda kalmaktadır. Depremlerin ekonomik, sanayi ve altyapılara vermiş olduğu zararlar bölgede yaşayan insanları göçe mecbur etmektedir. Bu durum nüfusun azalmasına, işsizlik, istihdam oranlarında vb. değişmelere neden olmaktadır (Fırat, 2022: 57).

Literatür incelendiğinde depremlerin sosyal olarak etkileri; göçler nedeniyle toplam nüfusun azalması, can kaybı sayılarının artması, evlenme ve boşanma oranlarındaki azalış ve artışlar gibi sosyal etkilerinin olduğu

görülmektedir. Bu kapsamda Kahramanmaraş ve Hatay'a ait sosyal veriler Tablo 3'de, iki ilin sosyal verilerinin bir önceki yıla göre değişim oranları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 3 Kahramanmaraş ve Hatay'ın Sosyal Verileri (2020-2025)

İl	Yıl	Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (Binde)	Bebek Ölüm Hızı (Binde)	Boşanma Sayısı	Evlenme Sayısı	Doğum Sayısı	Net Göç Hızı (Binde)	Yıllık Nüfus Artışı (Binde)	Yıllık Ölüm Sayısı	Toplam Nüfus
Kahramanmar	2020	13,1	10	1.768	7.488	18.018	1,16	12,11	6.398	1.168.163
Hatay		12,2	10,1	2.513	11.110	26.043	3,56	18,51	9.598	1.659.320
Kahramanmar	2021	12,7	10,2	2.487	8.766	17.069	-7,15	2,68	6.678	1.171.298
Hatay		11,9	9,2	3.244	12.554	25.546	-7,79	6,84	10.033	1.670.712
Kahramanmar	2022	11,4	9,1	2.580	8.655	16.574	-4,39	5,23	5.736	1.177.436
Hatay		13	10,7	3.421	12.214	24.369	-4,77	9,13	8.719	1.686.043
Kahramanmar	2023	65,3	20,8	1.846	7.008	14.114	-44,26	-53,03	16.954	1.116.618
Hatay		68,1	20,5	2.419	9.560	20.150	-79,08	-87,59	27.637	1.544.640
Kahramanmar	2024	13,8	11,7	2.307	8.380	14.150	6,31	15,54	5.254	1.134.105
Hatay		14,4	11,9	3.486	11.376	19.827	1,51	11,29	8.130	1.562.185
Kahramanmar	2025	-	-	2.426	8.353	-	3,02	10,68	-	1.146.278
Hatay		-	-	3.556	11.423	-	4,04	9,78	-	1.577.531

Kaynak : (TÜİK, t.y.) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3, Kahramanmaraş ve Hatay'da 2023 yılında çok sert bir demografik kırılma yaşandığını göstermektedir. Bu yılda bebek ve beş yaş altı ölüm hızları olağanüstü artmış, buna karşılık doğum ve evlenme sayıları belirgin biçimde azalmıştır. Aynı süreçte nüfus artış hızı çok güçlü şekilde negatife dönmüş, göç hareketleri de anormal seviyelere çıkmıştır.

2024 yılında ise ölüm hızlarında keskin düşüş görülerek kısmi toparlanma başlamış; evlenme ve boşanma sayıları yeniden artış eğilimine girmiştir. Ancak her iki ilde de nüfus kaybı ve göç kaynaklı olumsuzlukların tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir.

Tablo 4 Kahramanmaraş ve Hatay'ın Sosyal Verilerinin Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

İl	Yıl	Beş Yaş Altı Ölüm Hızı Değişim	Bebek Ölüm Hızı Değişim Oranı (%)	Boşanma Sayısı Değişim Oranı (%)	Evlenme Sayısı Değişim Oranı (%)	Doğum Sayısı Değişim Oranı (%)	Net Göç Hızı Değişim Oranı (%)	Yıllık Nüfus Değişim Oranı (%)	Yıllık Ölüm Sayısı Değişim Oranı	Toplam Nüfus Değişim Oranı (%)
Kahramanmaraş	2021	-3,05	+2,00	+40,67	+17,07	-5,27	-716,38	-77,87	+4,38	+0,27
Hatay		-2,46	-8,91	+29,09	+13,00	-1,91	-318,82	-63,05	+4,53	+0,69
Kahramanmaraş	2022	-10,24	-10,78	+3,74	-1,27	-2,90	-38,60	+95,15	-14,11	+0,52
Hatay		+9,24	+16,30	+5,46	-2,71	-4,61	-38,77	+33,48	-13,10	+0,92
Kahramanmaraş	2023	+472,81	+128,57	-28,45	-19,03	-14,84	+908,20	-1114,15	+195,52	-5,17
Hatay		+423,85	+91,59	-29,29	-21,73	-17,31	+1557,44	-1059,37	+216,99	-8,39
Kahramanmaraş	2024	-78,87	-43,75	+24,97	+19,57	+0,26	-114,26	-129,30	-69,01	+1,57
Hatay		-78,85	-41,95	+44,11	+19,0	-1,60	-101,91	-112,89	-70,58	+1,14
Kahramanmaraş	2025	-	-	+5,16	-0,32	-	-52,14	-31,27	-	+1,07
Hatay			-	+2,01	+0,41	-	+167,55	-13,37	-	+0,98

Kaynak : (TÜİK, t.y.) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde, Kahramanmaraş ve Hatay'ın demografik göstergeler bakımından benzer eğilimler sergilemesine rağmen deprem sonrasında ortaya çıkan değişimlerin büyüklüğü açısından bazı önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Özellikle ölüm göstergeleri, göç hareketleri ve nüfus değişimleri açısından Hatay'ın daha ağır etkilendiği anlaşılmaktadır.

Beş yaş altı ölüm hızı açısından her iki ilde de 2023 yılında depremler nedeniyle bir önceki yıla göre olağanüstü artışlar yaşanmıştır. Ancak Kahramanmaraş'taki artış oranı (%472,81), Hatay'daki artış oranından (%423,85) daha yüksektir. Benzer şekilde bebek ölüm hızındaki artış da Kahramanmaraş'ta (%128,57), Hatay'a (%91,59) göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum, deprem sonrasında çocuk sağlığı göstergelerindeki

bozulmanın Kahramanmaraş'ta daha belirgin olduğunu göstermektedir. Buna karşın 2024 yılında iyileşme oranları her iki ilde birbirine oldukça yakın seyretmiştir.

Aile yapısına ilişkin göstergelerde ise farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. 2023 yılında depremlerin olduğu yılda boşanma sayılarında belirgin bir azalma görülmektedir. Her iki ilde de boşanma sayılarındaki artış ve azalışlar genel olarak benzer yönlü gerçekleşmekle birlikte, depremlerden sonra 2024 yılında boşanma sayılarında oransal artışlar Hatay'da (%44,11) Kahramanmaraş'a (%24,97) göre daha fazla olmuştur. Evlenme sayılarında da 2023 yılında her iki ilde düşüşler yaşanmıştır. Evlenme sayılarındaki düşüş Hatay'da (%-21,73) Kahramanmaraş'a (%-19,03) göre daha yüksek gerçekleşmiştir.

Doğum sayıları açısından iki il karşılaştırıldığında, Hatay'daki düşüşlerin çoğu dönemde daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle 2023 yılında Hatay'da doğum sayısı %-17,31 azalırken Kahramanmaraş'ta bu oran %-14,84 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, Hatay'ın deprem sonrasında nüfus yapısındaki değişimlerden ve göç hareketlerinden daha fazla etkilendiğine işaret etmektedir.

İller arasındaki en belirgin farklılık net göç hızı göstergesinde ortaya çıkmaktadır. 2023 yılında net göç hızındaki değişim oranı bir önceki yıla göre Hatay'da (%1557,44), Kahramanmaraş'a (%908,20) göre oldukça yüksektir. Aynı dönemde toplam nüfus değişiminde de Hatay'daki azalış (%-8,39), Kahramanmaraş'taki azalıştan (%-5,17) daha yüksektir. Bu bulgular, deprem sonrasında Hatay'ın daha yoğun nüfus kaybı yaşadığını ve zorunlu göç hareketlerinden daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Yıllık ölüm sayıları karşılaştırıldığında da Hatay'ın depremden daha ağır etkilendiği görülmektedir. 2023 yılında bir önceki yıla göre ölüm sayılarındaki artış Hatay'da %216,99 iken Kahramanmaraş'ta %195,52 olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde yıllık nüfus artış hızındaki değişim de Hatay'da daha olumsuz bir görünüm sergilemektedir. Bu durum, deprem kaynaklı demografik kırılmanın Hatay'da daha derin hissedildiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, her iki il de deprem sonrasında benzer demografik sorunlarla karşılaşmış olmakla birlikte, göç, nüfus kaybı ve ölüm göstergeleri açısından Hatay'ın daha ağır etkilendiği görülmektedir. Buna karşılık çocuk ölüm göstergelerindeki bozulmanın Kahramanmaraş'ta daha yüksek oranlarda gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Ayrıca deprem sonrasındaki normalleşme sürecinde Hatay'ın evlenme ve boşanma gibi sosyal göstergelerde daha hızlı toparlanma eğilimi sergilediği anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, depremin iki il üzerindeki etkilerinin aynı yönlü olmakla birlikte şiddeti ve toparlanma dinamikleri bakımından farklılaştığını ortaya koymaktadır.

3.3. Depremlerin Kahramanmaraş ve Hatay'ın Kültürel Hayatına Etkileri

Depremler, neden oldukları ağır can kayıpları ve ekonomik zararların yanı sıra kültürel mirasın üzerinde de ciddi etkiler yaratmaktadır. Depremlerin yıkıcı sonuçları; müzeler, kütüphaneler, tarihi yapılar ve arkeolojik alanlar gibi kültürel değerlerin muhafaza edildiği mekânlarda fiziksel hasar, işlev kaybı veya tamamen yok olma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. (Arıcan, 2023: 167). Depremler, kültürel varlıklarda meydana getirdiği fiziksel hasarların yanı sıra sosyal ve psikolojik düzeyde de olumsuz etkiler ortaya çıkarmakta; bu durum, bireylerin afet sonrası süreçte kültürel faaliyetlerden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, deprem sonrası süreçte kütüphane, müze, sinema ve tiyatro salonlarının sayıları ile bu alanların kullanıcı verileri Tablo 5'te, iki ilin kültürel verilerinin bir önceki yıla göre değişim oranları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5 Kahramanmaraş ve Hatay' ın Kültürel Verileri (2020-2024)

İl	Tarih	Halk kütüphanesi sayısı	Halk kütüphaneleri kullanıcı sayısı	Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze sayısı	Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze eser sayısı	Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze ziyaretçi	Sinema salonu sayısı	Sinema seyirci sayısı	Tiyatro salonu sayısı	Tiyatro seyirci sayısı
Kahramanmaraş	2020	14	83.969	2	30.286	6.311	16	153.96	1	13.209
Hatay		20	200.424	4	38.392	172.862	36	256.23	12	32.307
Kahramanmaraş	2021	14	103.849	2	30.386	13.247	12	110.26	0	0
Hatay		23	143.053	4	37.345	364.321	36	165.57	8	7.654
Kahramanmaraş	2022	14	158.398	2	30.386	40.164	8	238.10	3	13.582
Hatay		23	296.273	4	37.345	700.073	12	63.105	18	57.718
Kahramanmaraş	2023	15	69.479	2	30.665	3.332	12	75.400	5	8.273
Hatay		23	97.753	4	37.548	53.309	35	189.21	10	29.294
Kahramanmaraş	2024	15	102.503	2	31.019	0	12	139.10	2	16.026
Hatay		23	239.919	3	38.448	60.515	18	197.74	11	68.762

Kaynak : (TÜİK, t.y.) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 5, Hatay, 2020–2024 döneminde Kahramanmaraş'a kıyasla daha fazla kütüphane, müze, sinema ve tiyatro altyapısına sahip olduğunu ve kullanıcı ve ziyaretçi sayılarında genel olarak Hatay'da daha yüksek olduğunu göstermektedir.

2020–2022 döneminde her iki ilde kültürel katılım artış eğilimindeyken, özellikle müze ziyaretçi sayıları Hatay'da çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Ancak 2023 yılında kütüphane kullanıcıları, müze ziyaretleri ve sinema/tiyatro seyircileri yaşanan depremler nedeniyle keskin biçimde düşerek kültürel faaliyetlerde ciddi bir gerileme yaşanmıştır. 2024 yılında kütüphane ve sinema/tiyatro kullanımında kısmi toparlanma görülmekle birlikte, müze ziyaretçi sayılarının düşük kalması kültür turizminin tam olarak normale dönmediğini göstermektedir.

Tablo 6 Kahramanmaraş ve Hatay' ın Kültürel Verilerinin Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

İl	Yıl	Halk Kütüphanesi Sayısı Değişim Oranı	Halk Kütüphaneleri Kullanıcı Sayısı Değişim Oranı (%)	Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Müze Sayısı Değişim	Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Müze Eser Sayısı	Kültür ve Turizm Bakanlığına Bağlı Müze Ziyaretçi Sayısı	Sinema Salonu Sayısı Değişim	Sinema Seyirci Sayısı Değişim	Tiyatro Salonu Sayısı Değişim	Tiyatro Seyirci Sayısı Değişim
Kahramanmaraş	2021	0,00	+23,67	0,00	+0,33	+109,90	-25,00	-28,38	-	-
Hatay		+15,0	-28,63	0,00	-2,73	+110,76	0,00	-35,39	-33,33	-76,31
Kahramanmaraş	2022	0,00	+52,50	0,00	0,00	+203,19	-33,33	115,92	Tanım	Tanım
Hatay		0,00	+107,10	0,00	0,00	+92,21	-66,67	-61,89	+125,	+654,
Kahramanmaraş	2023	+7,14	-56,14	0,00	+0,92	-91,70	+50,0	-68,33	+66,6	-39,09
Hatay		0,00	-67,01	0,00	+0,54	-92,39	+191,	+199,	-44,44	-49,25
Kahramanmaraş	2024	0,00	+47,53	0,00	+1,15	-100,00	0,00	+84,5	-60,00	+93,7
Hatay		0,00	+145,44	-25,00	+2,40	+13,52	-48,57	+4,47	+10,0	+134,

Kaynak : (TÜİK, t.y.) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6 incelendiğinde, Kahramanmaraş ve Hatay'ın kültürel altyapı ve kültürel katılım göstergeleri bakımından benzer yönelimler sergilediği, ancak değişimlerin büyüklüğü ve dalgalanma düzeyi açısından önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Özellikle kültürel katılım göstergeleri (kullanıcı, ziyaretçi ve seyirci sayıları) Hatay'da daha yüksek oynaklık gösterirken, Kahramanmaraş'ta daha sınırlı ancak bazı alanlarda daha keskin düşüşler gözlenmektedir.

Halk kütüphaneleri sayısı her iki ilde de büyük ölçüde sabit kalmakta, bu durum fiziksel kültürel altyapının kısa vadede değişmediğini göstermektedir. Ancak kullanıcı sayıları bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Hatay'da kütüphane kullanıcı sayısı 2022 ve 2024 yıllarında sırasıyla %107,10 ve %145,44 gibi yüksek artışlar

gösterirken, 2023 yılında %-67,01 oranında sert bir düşüş yaşanmıştır. Kahramanmaraş'ta ise aynı göstergede daha ılımlı bir dalgalanma gözlenmiş, artış ve azalışlar daha dengeli bir seyir izlemiştir. Bu durum Hatay'da kültürel erişimin daha kırılgan ve dış şoklara duyarlı olduğunu göstermektedir

Müze göstergeleri incelendiğinde, Kahramanmaraş'ta müze sayısının tüm dönem boyunca değişmediği, Hatay'da ise 2024 yılında %25'lik bir azalma ile daha değişken bir kurumsal yapı bulunduğu görülmektedir. Müze ziyaretçi sayıları açısından her iki ilde de 2023 yılında çok sert düşüşler yaşanmıştır (Kahramanmaraş %-91,70; Hatay %-92,39). Ancak 2024 yılında Kahramanmaraş'ta ziyaretçi sayısının tamamen ortadan kalkması %-100'lük yapısal bir kırılmaya işaret ederken, Hatay'da %13,52'lik sınırlı bir toparlanma gerçekleşmiştir. Bu durum, Hatay'ın kültürel talep açısından kısmi iyileşme gösterebildiğini, Kahramanmaraş'ta ise toparlanmanın daha sınırlı kaldığını göstermektedir.

Sinema ve tiyatro göstergeleri birlikte değerlendirildiğinde, her iki ilde de kültürel katılımın dönemsel olarak yüksek dalgalanmalar gösterdiği, ancak bu dalgalanmaların düzeyi ve yönünün iller arasında farklılaştığı görülmektedir. Sinema alanında Hatay'da 2023 yılında seyirci sayısı %199,85 oranında artarken, Kahramanmaraş'ta aynı dönemde %-68,33 oranında düşüş yaşanmıştır. 2024 yılında ise Kahramanmaraş'ta %84,50'lik belirgin bir artışla toparlanma gözlenirken, Hatay'da daha sınırlı bir değişim (%4,47 artış) ortaya çıkmıştır. Bu durum, Kahramanmaraş'ta sinema talebinin kesintili ancak toparlanma eğilimli, Hatay'da ise daha önceki yıllarda yüksek oynaklık göstermesine rağmen 2024 itibarıyla görece dengelenen bir yapıya yöneldiğini göstermektedir. Tiyatro göstergelerinde ise Hatay'da 2022–2024 döneminde oldukça yüksek dalgalanmalar (sırasıyla %654,14 artış, %-49,25 düşüş ve %134,72 artış) görülürken, Kahramanmaraş'ta daha sınırlı ve düzensiz bir seyir izlenmiştir. Bu bulgular, Hatay'da tiyatro talebinin daha yüksek potansiyel barındırmasına karşın aşırı değişkenlik gösterdiğini, Kahramanmaraş'ta ise daha düşük düzeyde fakat istikrarsız bir kültürel talep yapısının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 depremlerinin Kahramanmaraş ve Hatay illerinin ekonomik, sosyal ve kültürel göstergeleri üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Elde edilen bulgular, her iki ilin benzer şiddette bir dışsal şoka maruz kalmasına rağmen, etki düzeyi, toparlanma kapasitesi ve sektörel kırılganlıklar açısından belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Ekonomik göstergeler açısından Hatay, toplam ekonomik büyüklük ve dış ticaret hacmi bakımından Kahramanmaraş'a göre daha yüksek bir seviyede yer almakla birlikte, deprem sonrası dönemde özellikle ihracat ve ithalat daralması, işgücü piyasasındaki çözülme ve göç kaynaklı etkiler bakımından daha yüksek dalgalanma

göstermiştir. Buna karşın Kahramanmaraş'ta ekonomik göstergeler daha düşük seviyelerde seyretmesine rağmen toparlanma eğilimi daha dengeli ve istikrarlı bir yapı ortaya koymaktadır. Bu durum, Hatay'ın daha büyük ekonomik ölçeğe sahip olmasına rağmen şoklara karşı daha kırılgan bir yapı taşıdığını, Kahramanmaraş'ın ise daha sınırlı fakat görece daha uyumlu bir ekonomik toparlanma süreci izlediğini göstermektedir.

Sosyal göstergeler açısından en belirgin farklılık göç hareketleri ve nüfus değişimlerinde ortaya çıkmaktadır. Hatay'da net göç hızındaki aşırı negatif yönlü değişim ve toplam nüfus kaybının daha yüksek olması, ilin deprem sonrası dönemde daha yoğun zorunlu yer değiştirme süreçlerine maruz kaldığını göstermektedir. Buna karşılık Kahramanmaraş'ta göç ve nüfus kaybı daha sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte çocuk ölüm hızları gibi bazı sağlık göstergelerinde Kahramanmaraş'ın daha yüksek oransal bozulma yaşadığı tespit edilmiştir. Bu durum, sosyal etkilerin iller arasında homojen dağılmadığını ve farklı kırılganlık alanları oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Kültürel göstergeler açısından Hatay, daha geniş kültürel altyapıya ve daha yüksek katılım düzeylerine sahip olmasına rağmen, yüksek oynaklık sergileyen bir yapı göstermektedir. Kahramanmaraş ise daha düşük düzeyli ancak bazı alanlarda daha keskin kırılmalar yaşayan bir kültürel profil ortaya koymaktadır. Özellikle müze ziyaretleri ve kültürel katılım göstergelerinde 2023 yılı sonrası her iki ilde ciddi düşüşler yaşanmış, Hatay'da kısmi toparlanma gözlenirken Kahramanmaraş'ta bazı göstergelerde daha kalıcı kayıplar ortaya çıkmıştır. Bu durum, Hatay'ın kültürel talep açısından daha esnek bir toparlanma kapasitesine sahip olduğunu düşündürmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Hatay ekonomik ve sosyal göstergeler bakımından daha yüksek şiddette dalgalanma ve kırılganlık sergilerken, Kahramanmaraş daha düşük ölçekli ancak bazı göstergelerde daha kalıcı kayıplar yaşayan bir yapı ortaya koymaktadır. Her iki ilde de 2023 yılı belirgin bir kırılma noktasıdır; ancak toparlanma süreçleri sektörler arasında farklı hızlarda gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, iki il arasında gözlenen farklılaşmalar dikkate alınarak aşağıda sunulan öneriler geliştirilmiştir.

1. Deprem sonrası iyileştirme politikaları tek tip yerine, Hatay ve Kahramanmaraş'ın farklı kırılganlık alanlarına göre uyarlanmalıdır. Hatay'da göç ve nüfus kaybı odaklı politikalara öncelik verilmelidir.

2. Hatay'da yüksek net göç ve nüfus kaybı nedeniyle geri dönüşü teşvik eden barınma, istihdam ve sosyal destek mekanizmaları güçlendirilmelidir.

3. Her iki ilde de istihdam artışı inşaat temelli kısa vadeli büyümeye dayanmaktadır. Sürdürülebilir istihdam için üretim çeşitliliği artırılmalıdır.

4. Kahramanmaraş'ta özellikle çocuk sağlığı göstergelerindeki bozulma dikkate alınarak sağlık hizmetlerine erişim artırılmalıdır.

5. Kültürel faaliyetlerdeki düşüşün kalıcı etkiler yaratmaması için müze, kütüphane ve kültür merkezleri yeniden işlevsel hale getirilmeli; kültürel katılımı artırıcı programlar uygulanmalıdır.

6. Hatay'da kültürel katılımın oynak yapısı dikkate alınarak sürdürülebilir kültür turizmi politikaları geliştirilmelidir; Kahramanmaraş'ta ise kültürel erişimin artırılmasına yönelik uzun vadeli kapasite geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.

Sonuç olarak, depremlerin iki il üzerindeki etkileri aynı yönlü olmakla birlikte, yapısal etkileri ve toparlanma dinamikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde yerel özelliklere duyarlı, çok boyutlu ve esnek politikaların benimsenmesinin uygun olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Arıcan, B. (2023). Deprem sonrasında bölgede bulunan müzelerin durumu: 2023 Kahramanmaraş depremi, Gaziantep ve Kahramanmaraş değerlendirmesi. In Ç. Ünüsan, M. Sezgin ve A. Köseoğlu (Ed.), *Deprem ve Turizm: Maraş Depremi Sonrası Turizm Sektörü Değerlendirmeleri* (ss. 163–182). Eğitim Yayınevi.

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (t.y.). *Deprem nedir?* http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremnedir/index.htm

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (2025). *Deprem bilgileri: Büyük depremler*. https://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/

Dünya Sağlık Örgütü. (t.y.). *Earthquakes*. https://www.who.int/health-topics/earthquakes#tab=tab_1

Hatay Valiliği. (2024). *Can kaybı arama sonuçları*. https://www.hatay.gov.tr/arama/ara/can%20kayb%C4%B1

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. https://www.hmb.gov.tr/haberler/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu

Kahramanmaraş Valiliği. (2024, 5 Şubat). *Valimiz Mükerrem Ünlüer'in 6 Şubat depremleri yıldönümü anma mesajı*. Kahramanmaraş Valiliği. https://www.kahramanmaras.gov.tr/vali-mukerrem-unluerin-6-subat-depremleri-yildonumu-anma-mesaji

Neuman, W. L. (2022). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar C.1. (Çev. Özlem Akkaya), Ankara: Siyasal Kitabevi.

TCCB Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2026). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri yeniden imar ve gelişme raporu*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2026/02/Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Yeniden-Imar-ve-Gelisme-Raporu.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (t.y.). *İl göstergeleri*. https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge

United Nations. (2016, May 17). *Economic recovery after natural disasters*. UN Chronicle. https://www.un.org/en/chronicle/article/economic-recovery-after-natural-disasters

U.S. Geological Survey. (t.y.). *Earthquake Hazards Program glossary*. https://www.usgs.gov/glossary/earthquake-hazards-program#E

United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2025). *Global assessment report on disaster risk reduction 2025: Resilience pays: Financing and investing for our future*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. https://www.undrr.org/gar

Walliman, N. (2006). *Social research methods*. SAGE Publications.

World Health Organization. (2025, March). *Earthquakes*. https://www.who.int/health-topics/earthquakes#tab=_1

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİMDE EŞİTSİZLİKLER: EĞİTİM YOKSULLUĞUNUN ERKEN DÖNEMDE YENİDEN ÜRETİMİ

Dr., İrem SAVCI KÖROĞLU1

1Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Akademileri, iremsavci47@hotmail.com, 0000-0002-6321-1003

Özet

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitime erişimde gözlemlenen eşitsizlikleri eğitim yoksulluğunun erken dönemde yeniden üretildiği bir mekanizma olarak kavramsallaştırmak ve Türkiye bağlamını uluslararası karşılaştırmalı bir çerçevede tartışmaktır. Erken çocukluk dönemi, beyin mimarisinin ve temel bilişsel-sosyal becerilerin oluştuğu kritik bir gelişimsel pencere olarak hem nörobilim hem de ekonomi yazınında belirgin biçimde ön plana çıkmaktadır; bu nedenle eğitime erişimdeki başlangıç farkları, ileri yaşlarda telafisi güç bir kümülatif dezavantaj sarmalına dönüşmektedir. Çalışma, kuramsal-derleme niteliğinde bir tasarımla; Bourdieu, Bernstein ve Bronfenbrenner gibi sosyolojik kuramcıları, Heckman'ın insan sermayesi yaklaşımını ve Sen-Nussbaum kapasite çerçevesini bütünleşik biçimde ele almaktadır. Aynı zamanda OECD, UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların son on beş yıllık veri ve raporlarını ile Millî Eğitim Bakanlığı istatistiklerini birlikte değerlendirmektedir. Bulgular; Türkiye'de beş yaş net okullaşma oranının yüzde 82,53'e ulaşmasına karşın okul öncesi kademede özel öğretim payının yüzde 18,8 ile en yüksek düzeye çıktığını, bölgesel ve sosyoekonomik eşitsizliklerin sürdüğünü ve nitelikli erken eğitime erişimin sınıfsal bir ayrıcalığa dönüştüğünü göstermektedir. Sonuç olarak, evrensel ve ücretsiz erişim, hedefli telafi politikaları, kamu kapasitesinin genişletilmesi ve öğretmen niteliğinin güçlendirilmesinden oluşan bütünleşik bir politika seti, eşitsizliğin erken dönemde kırılmasında belirleyici rol üstlenebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, eğitim yoksulluğu, fırsat eşitsizliği, erken çocukluk, kümülatif dezavantaj.

INEQUALITIES IN ACCESS TO PRE-PRIMARY EDUCATION: THE EARLY-LIFE REPRODUCTION OF EDUCATIONAL POVERTY

Dr, İrem SAVCI KÖROĞLU1

1 Ministry of National Education, National Education Academies, iremsavci47@hotmail.com, 0000-0002-6321-1003

Abstract

The aim of this study is to reconceptualise the observed inequalities in access to pre-primary education as a mechanism through which educational poverty is reproduced at an early stage of life, and to discuss the Turkish context within an internationally comparative framework. Early childhood stands out in both neuroscience and economics as a critical developmental window in which the architecture of the brain and core cognitive-social skills are established; for this reason, initial disparities in access translate, over the life course, into a cumulative disadvantage spiral that is difficult to remediate at older ages. The study adopts a conceptual-review design that integrates sociological theorists such as Bourdieu, Bernstein and Bronfenbrenner with Heckman's human capital approach and the Sen-Nussbaum capability framework, and concurrently draws on the most recent fifteen years of data and reports from international organisations including the OECD, UNESCO, UNICEF and the World Bank, alongside national statistics from the Turkish Ministry of National Education. Findings indicate that, although the net enrolment rate at age five in Türkiye has reached 82.53 per cent, the share of private provision in pre-primary education has climbed to its highest level across all schooling levels at 18.8 per cent, regional and socio-economic disparities persist, and access to high-quality early education has effectively become a class-based privilege. In conclusion, an integrated policy package consisting of universal and free access, targeted compensatory measures, expansion of public capacity and strengthening of teacher quality can play a decisive role in breaking the early-life reproduction of educational inequality.

Keywords: Pre-primary education, educational poverty, inequality of opportunity, early childhood, cumulative disadvantage.

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, bilişsel mimarisi ve sosyal-duygusal düzenleme kapasitesi bakımından beynin yaşam boyu en hızlı biçimlendiği gelişimsel pencere olarak kabul edilmektedir; bu pencerede maruz kalınan yoksunluk ya da yapısal zenginlik, sonraki yıllarda bilişsel performans, akademik başarı ve hatta yetişkinlik dönemi sağlık göstergeleri üzerinde uzun süreli izler bırakmaktadır (Johnson, Riis & Noble, 2016).

Sosyoekonomik zorlukların beyin gelişimine etkisini inceleyen çalışmalar, düşük gelire sahip ailelerden gelen çocuklarda dil ve yürütücü işlevle ilgili beyin bölgelerinde yapısal ve işlevsel farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, çocuklarda yaşamın ilk yılından itibaren ölçülebilmektedir (Farah, 2017). Aynı bulgular, küresel ölçekteki erken çocukluk müdahalelerinin önceliklendirilmesi gerektiği yönündeki ekonomik argümanlarla örtüşmektedir; özellikle dezavantajlı çocuklara yönelik nitelikli erken eğitim programlarının bireysel ve toplumsal getiri oranı %13'e ulaşabilmektedir (García, Heckman, Ermini Leaf & Prados, 2020).

OECD ülkelerinde 3-5 yaş okul öncesi okullaşma oranı 2022 itibarıyla ortalama %83 düzeyine yükselmiş, üye ülkelerin önemli bir bölümünde okul öncesinin son yılı fiilen evrensel hâle gelmiş ve kamu harcamalarının GSYH'ye oranı son altı yılda yaklaşık %9 artmıştır; buna karşın düşük gelirli ailelerin çocukları, üst gelir gruplarındaki akranlarına göre üç yaşından önce erken çocukluk eğitimine kaydolma olasılığı bakımından ortalama 18 puan geride kalmaktadır (OECD, 2024). Türkiye'de 2024-2025 öğretim yılında beş yaş net okullaşma oranı %82,53 ve brüt oran %94,41 olarak gerçekleşmiş; ancak özel öğretim kurumlarının payı okul öncesi kademede %18,8 ile tüm öğretim kademeleri içindeki en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2025).

Türkiye’de son on beş yılda erken çocukluk eğitimiyle ilgili araştırmalar artmıştır. Ancak, düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar ilkokuldan önce öğrenme süreçlerinde geride kalmaktadır. Bu durum temel eğitimdeki eşitsizliği artırmaktadır (Çelebi & Akpınar, 2020). Erken dönemdeki okul öncesi eğitim yoksunluğu, Dünya Bankası, UNESCO ve UNICEF'in geliştirdiği ve on yaşındaki çocukların basit bir metni okuyup anlama becerisinden yoksun olma oranı şeklinde tanımlanan öğrenme yoksulluğu kavramıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir (Dünya Bankası, UNICEF, UNESCO, FCDO, USAID ve Bill & Melinda Gates Vakfı, 2022).

Çalışmanın amacı, okul öncesi eğitime erişimdeki eşitsizlikleri eğitim yoksulluğunun erken dönemde yeniden üretildiği yapısal bir mekanizma olarak ele almak; Bourdieu'nün kültürel sermaye, Bernstein'ın dil kodları, Bronfenbrenner'ın ekolojik sistemler, Heckman'ın insan sermayesi ve Sen-Nussbaum'un kapasite çerçevelerini bütünleşik bir teorik zemin üzerinde değerlendirerek Türkiye bağlamına ilişkin politika çıkarımları

geliştirmektir. İzleyen bölümlerde öncelikle kuramsal çerçeveye yer verilmektedir. Sonrasında Türkiye'de eşitsizliklerin durumu hem ulusal hem de uluslararası verilerle ele alınmaktadır. Son bölümde ise erken yatırımın refah ve eğitim politikalarını bir arada tutan bütüncül bir yapıya oturtulması gerektiği önerilmektedir (UNESCO ve UNICEF, 2024).

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Okul öncesi eğitime erişimde gözlemlenen sınıfsal, bölgesel ve cinsiyet temelli ayrışmaların yorumlanması, tek bir kuramsal pencereye sıkıştırılmaya elverişli değildir; çünkü eşitsizliğin yeniden üretimi hem sembolik-kültürel hem ekonomik hem de kurumsal düzlemlerde eş zamanlı işleyen süreçlerin ürünüdür. İzleyen alt bölümlerde, çok katmanlı işleyişi açıklamada birbirini tamamlayan beş kuramsal hat sunulmakta; sosyolojik, ekolojik, ekonomik ve etik düzlemler aynı yapısal eşitsizliğin farklı yüzlerini birlikte aydınlatacak biçimde kurgulanmaktadır (Robeyns, 2017).

1.1. Kültürel Sermaye, Habitus ve Dil Kodları

Bourdieu'nün kültürel sermaye kuramı, ailelerin çocuklarına aktardığı dil pratikleri, okuma alışkanlıkları, sanatsal-kurumsal aşinalıklar ve sembolik kodlar üzerinden eğitimsel başarının sınıfsal olarak yeniden üretildiğini öne sürmekte; okulun, görünüşte tarafsız değerlendirme süreçleri içinde aslında orta sınıf habitusunu ödüllendiren bir alan olarak işlediğini ileri sürmektedir (Jæger & Breen, 2016).

Bu sembolik avantajın aktarımı bilinçli bir yatırım ile pasif maruz kalmanın iç içe geçtiği bir süreçtir; orta sınıf ebeveynler çocuklarına müzelere götürmek, ek dersler ayarlamak ve okul-aile temasını yoğun tutmak gibi pratikler aracılığıyla "planlı yetiştirme" adı verilen yoğun bir bakım rejimi uygulamaktadır (Lareau, 2011). Bernstein, sembollerin dildeki kullanımını açıklamaktadır. Orta sınıf çocukları evde ve okulda benzer bir dil yapısına maruz kalmaktadır. Dezavantajlı çocuklar ise evde daha basit ve genelde söyleneni tekrar eden bir dil ile büyümektedir. Bu durum, öğrencilerin okulda başarılarını farklılaştırmaktadır (Magnússon, Ragnarsdóttir, Reiss & Björnsdóttir, 2025).

Okul öncesi çağda çocuklar sembolik oyunlarla vakit geçirmektedir. Çocuklar kitaplarla daha çok ilgilenmektedir. Çocukların kelime dağarcığı büyümektedir. Çocuklar sınıf ortamına alışmaya başlamaktadır. Çocuklar yetişkinleri dinlemeyi bu yaşlarda öğrenmektedir. Bu davranışlar genelde dört ile altı yaş arasında ortaya çıkmaktadır. Nitelikli bir okul öncesi eğitime erişim zordur. Eğitime geç başlanmaktadır. Bu durum zamanla belirgin bir fark yaratmaktadır (Sullivan, 2018).

1.2. Ekolojik Sistemler ve Çok Katmanlı Yapısal Etkenler

Bronfenbrenner'ın biyoekolojik modeli, çocukların gelişiminin çevreyle ve zaman içinde şekillendiğini savunmaktadır. Okul öncesi eğitimin aile dışında pek çok etkisi bulunmaktadır. Mahallede yaşananlar, anne ve babanın iş durumları, ülkenin eğitim politikaları ve kültürü de okul öncesi eğitimi etkilemektedir (El Zaatari & Maalouf, 2022).

Kırsal bölgelerde yürütülen ampirik çalışmalar, dezavantajlı hanelerin çocuklarının erken öğrenme fırsatlarının belirlenmesinde ailenin yoksulluk düzeyiyle birlikte topluluk türü, erken eğitim politikalarının yerel uygulamaları ve kırsal kültürün macrosistem-düzey özelliklerinin birbirinden bağımsız etkiler taşıdığını göstermektedir; bu da "sadece aile odaklı" müdahalelerin neden kısa vadede beklenen telafiyi sağlayamadığını açıklamaktadır (Iruka, DeKraai, Walther, Sheridan & Abdel-Monem, 2020).

1.3. İnsan Sermayesi, Heckman Eğrisi ve Erken Yatırımın Getirisi

İnsan sermayesi yaklaşımı, beceri oluşumunun dinamik tamamlayıcılık ilkesi üzerinden işlediğini, erken dönemde edinilen bilişsel ve bilişsel olmayan becerilerin sonraki dönemlerde yapılacak yatırımların verimliliğini doğrudan artırdığını öne sürmektedir; bu çerçevede erken çocukluk müdahalelerinin marjinal getiri eğrisi yaşam döngüsünün geri kalanına kıyasla belirgin biçimde dik bir eğimle düşmektedir (Heckman, Moon, Pinto, Savelyev & Yavitz, 2010).

Carolina Abecedarian, Perry Preschool ve ABC/CARE gibi rastgele atamalı uzun dönemli izlem çalışmalarının yapısal modellerle güncellenmiş yeniden değerlendirmesi, doğumdan beş yaşına kadar uygulanan kapsamlı erken çocukluk programlarının her bir dolar başına yaklaşık 7,3'lük fayda-maliyet oranı ve %13,7 oranında bir iç verim ürettiğini ortaya koymakta; bu bulgu, getirinin daha uzun amortisman süresinin yanı sıra ileri yaşta uygulanacak müdahalelerin marjinal etkisinin sınırlı kalmasından kaynaklandığını göstermektedir (García ve diğerleri, 2020).

İskandinav refah devletlerinde uygulanan müdahalelerin meta-analitik incelemesi, Heckman eğrisinin temel önermesinin yüksek kapasiteli kamu programları altında dahi geçerliliğini koruduğunu; erken yatırımların hem bilişsel çıktılar üzerindeki etkisinin yüksek olması hem de mevcut beceri stoğuna daha az bağımlı olması nedeniyle ileri yaşlardaki müdahalelere kıyasla daha verimli sonuçlar ürettiğini göstermektedir (Rosholm, Mikkelsen & Svarer, 2021).

1.4. Kapasite Yaklaşımı ve Devletin Yapısal Yükümlülüğü

Sen ve Nussbaum'un ortaya koyduğu kapasite yaklaşımı, refahı sadece para ya da maddi olanaklara indirgememektedir. Bireylerin kendi istedikleri hayatı seçip yaşama hakkını öne çıkarmaktadır. Eğitim, hem kendi başına değerli bir amaç hem de diğer becerilerin gelişimini sağlayan bir araç konumundadır (Robeyns, 2017).

Kapasite yaklaşımının özgün katkısı, biçimsel hak ile gerçek erişim arasındaki uçuruma odaklanmasında belirginleşmektedir; çocukların eğitim hakkı yasal düzeyde tanınmış olsa dahi yoksullukla yaşayan ailelerin yoksunluk koşulları içinde geliştirdikleri "uyarlanmış tercihler" nedeniyle erken eğitim talebi yapısal olarak bastırılabilmektedir (Walker, McLean, Dison & Peppin-Vaughan, 2022).

Kapasite yaklaşımı, çocukların eğitim alma kapasitesini güvence altına alma yükümlülüğünü ailelere değil devlete atfetmekte; biçimsel fırsat eşitliği ile temel kapasiteler için eşik düzeyini sağlama yükümlülüğü arasında net bir ayrım yapmaktadır (Terzi, 2014). Nitelikli erken eğitime erişimi piyasa mekanizmasına bırakmanın neden bir adalet ihlali olduğu, böylelikle yalnızca ekonomik verimlilik değil aynı zamanda kapasite eşitliği zemininde de kuramsal düzlemde temellendirilebilmektedir (Walker, McLean, Dison & Peppin-Vaughan, 2022).

1.5. Eğitim Yoksulluğu: Kavramsal Çerçeve

Eğitim yoksulluğu, ekonomik yoksulluktan farklı bir boyutu ifade etmektedir. Eğitim yoksulluğu, eğitime ulaşmak ve eğitimden tam olarak faydalanmak ile ilişkilidir. Eğitim yoksulluğu, eğitime erişimi ve bu eğitimin ne şekilde kullanıldığını bütünleşik olarak açıklamaktadır. Dünya Bankası ile UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün 2019'da geliştirdiği öğrenme yoksulluğu göstergesi, on yaşında basit bir metni okuyup anlayamayan çocukların oranı olarak tanımlanmakta; pandemi sonrasında düşük ve orta gelirli ülkelerde %57'den %70'e yükseldiği rapor edilmektedir (Dünya Bankası ve diğerleri, 2022).

Erken çocuklukta nitelikli eğitime erişimin yapısal olarak kısıtlanması, öğrenme yoksulluğunun temel besleyici mekanizmalarından biri olarak işlemekte; UNESCO ve UNICEF'in 2024 tarihli ilk küresel erken çocukluk eğitimi ve bakımı raporu, dünya genelinde 300 milyondan fazla çocuğun 2030 yılına dek asgari okuma yeterliliğine ulaşamayacağını öngörmekte ve erken çocukluk yatırımlarının önceliklendirilmesini ülke eylem planlarının merkezi gündemi olarak konumlandırmaktadır (UNESCO ve UNICEF, 2024).

Eğitim yoksulluğunun kümülatif niteliği, erken dönemdeki açıkların telafisinin neden hem maliyetli hem de görece etkisiz olduğunu açıklamakta; nitekim Heckman çerçevesinin güncel ampirik testleri, beş yaşından sonra başlatılan müdahalelerin marjinal fayda-maliyet oranlarının erken müdahalelerin oranlarının ortalama dörtte birine indiğini ortaya koymaktadır (Rea & Burton, 2020).

2. OKUL ÖNCESİ EĞİTİME ERİŞİMDE EŞİTSİZLİKLERİN GÖRÜNÜMÜ

Erişim eşitsizliklerinin görgül haritası, Türkiye bağlamında bölgesel, sosyoekonomik, cinsiyet temelli ve kurumsal eksenlerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir manzara sunmakta; üstelik bu manzara, OECD-AB karşılaştırmalı verileri içine yerleştirildiğinde, evrensel erişim sağlayan ülkelerden belirgin biçimde ayrışmaktadır (OECD, 2024).

2.1. Türkiye'de Sosyoekonomik ve Bölgesel Farklılıklar

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2024-2025 örgün eğitim istatistiklerine göre Türkiye genelinde okul öncesi kademede yaklaşık 1 milyon 741 bin öğrenci eğitim almakta, beş yaş net okullaşma oranı %82,53'e ulaşmakta; ancak özel öğretim kurumlarının okul öncesi eğitim içindeki payı %18,8 ile tüm öğretim kademeleri arasındaki en yüksek değere çıkmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2025).

Yüksek maliyetli özel okullara giden öğrenci sayısı, okul öncesi eğitimin ailelerin sosyoekonomik düzeyine bağlı olduğunu göstermektedir. Bölgeler arasında ekonomik nedenlerle daha çok fark oluşmaktadır. Yapılan kavramsal değerlendirmeler, sosyoekonomik açıdan avantajlı ailelerin çocuklarının okul öncesi eğitime başlamadan önce öğrenme sürecinde mesafe almakta ve okul öncesi eğitime daha yüksek oranda katılarak temel eğitime başlangıçta dezavantajlı akranlarına göre çok daha yüksek bir okula hazırbulunuşlukla geçtiklerini göstermekte; dezavantajlı çocukların ise erişim kısıtları nedeniyle başlangıç farkının ilkokul yıllarında telafi edilemediğini ortaya koymaktadır (Çelebi & Akpınar, 2020).

Mevsimlik tarım işçisi, göçer ve yarı göçer aile çocuklarının okul öncesi eğitime erişimi, hareketlilik kaynaklı yapısal engeller nedeniyle kalıcı bir kırılganlık ekseni oluşturmakta; nitekim Bakanlık 2024 yılında 81 ilde kapsamlı eylem planları, e-Okul üzerinden izleme, mobil okul uygulamaları ve METİP kapsamında alternatif eğitim modellerini hayata geçirmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2024).

2.2. Ailenin Sosyoekonomik Statüsü ve Beyin Gelişimi

Düşük sosyoekonomik durum küçük çocukların beyin gelişimini etkilemektedir. Aile geliri, annenin eğitimi, çocukların dili duyma biçimleri, kronik stres ve sağlık hizmetlerine ulaşım düzeyi çocukların prefrontal ve dil bölgelerinde gözle görülür nörobiyolojik farklılıklar oluşturmaktadır (Farah, 2017).

Aile düzeyi sosyoekonomik göstergelerden erken çocukluk çıktılarına uzanan etki zinciri, gri madde gelişimi gibi yapısal beyin değişkenleri tarafından kısmen aracılanmakta; üç-beş yaş aralığında ölçülen yoksulluk göstergeleri, erken yetişkinlikte bilişsel, akademik ve psikiyatrik çıktıları öngörebilmektedir (Luby ve diğerleri, 2021).

Bu nörobiyolojik kanıt zincirinin politika önerme gücü, erken çocukluk yatırımının bireysel ve toplumsal getirisini ortaya koyan ekonomik kanıtlarla birleştiğinde belirgin biçimde güçlenmekte; nitelikli okul öncesi eğitime evrensel erişimin sağlanması, sosyoekonomik dezavantajın beyin gelişimi üzerindeki kalıcı izini kısmen ortadan kaldırabilecek nadir politika araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır (García ve diğerleri, 2020).

2.3. Devlet Politikaları, Yönetsel Parçalanma ve Özel Sektör Ağırlığı

Türkiye'de erken çocukluk hizmetleri iki farklı bakanlık tarafından yürütülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitimden sorumludur. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ise sıfır-üç yaş aralığındaki çocuklar ve kreşlerle ilgilenmektedir. İki farklı kurumsal yapının görev alması veri toplamayı, hizmet standartlarını bütünleştirmeyi ve sağlam bir stratejik plan geliştirmeyi zorlaştırmaktadır (Yağan-Güder & Güler-Yıldız, 2016).

Devlet okullarında okul öncesi kontenjan yetersizliği, talebin önemli bir bölümünün özel sektör tarafından karşılanmasına yol açmakta; %18,8 düzeyindeki özel öğretim payı, ücret farklılaşması üzerinden ailelerin sosyoekonomik konumunu doğrudan erişim biçimine dönüştürmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2025). Eğitim Reformu Girişimi raporuna göre, Türkiye'de aileler özel eğitim için diğer OECD ülkelerindeki ailelerden daha yüksek oranda bütçe ayırmaktadır. Bu durum, erken yaşta fırsat eşitsizliğini daha da büyütmektedir (ERG, 2020).

2.4. Uluslararası Karşılaştırmalı Perspektif ve Politika Dersleri

OECD Education at a Glance 2024 raporu, üye ülkelerde 3-5 yaş okul öncesi okullaşma oranının ortalama %83 düzeyine ulaştığını, sekiz ülkede son hazırlık yılı kayıtlarının %100'e dayandığını ve son on yıl içinde on OECD ülkesinin zorunlu eğitime başlama yaşını düşürerek okul öncesinin bir kısmını veya tümünü zorunlu kapsama aldığını ortaya koymaktadır (OECD, 2024).

Fransa, 1960'lardan itibaren genişleyen ücretsiz ve evrensel école maternelle geleneği üzerine inşa ettiği erken çocukluk yapılanmasıyla üç yaş okullaşma oranını %96,7'ye, beş yaş oranını ise neredeyse %100'e taşımış; 2019 yılında okul öncesini üç yaşından itibaren zorunlu hâle getirmiştir. Bulgular, okul öncesi eğitim alan çocukların, ailede eğitim seviyesi düşük olduğunda dil ve sayısal becerilerinin daha hızlı geliştiğini göstermektedir. Ancak okul öncesi eğitim, sosyoekonomik dezavantajları tamamen ortadan kaldırmamaktadır (Andreoli, Fusco, Prete & Vergolini, 2026).

İskandinav ülkeleri ve Estonya gibi yüksek kamu yatırımlı sistemler, ücretsiz erişim, üniversite düzeyinde öğretmen niteliği ve düşük öğrenci-öğretmen oranlarını birleştirerek erken çocukluk eğitiminde evrensel kapsama ulaşmış; bu ülkelerde uygulanan müdahalelerin meta-analitik değerlendirmesi, Heckman eğrisinin temel

önermelerinin yüksek refah rejimleri altında dahi geçerliliğini koruduğunu doğrulamaktadır (Rosholm, Mikkelsen & Svarer, 2021). Türkiye için çıkarılabilecek temel ders, evrensel ve nitelikli erişimin bir ekonomik güç sorunundan ziyade siyasi irade ve kamu kapasitesi düzenlemesi sorunu olduğu yönündedir; nitekim OECD ülkelerinin son on yılda kamu erken çocukluk harcamalarını GSYH'ye oran olarak %9 artırması, bu önceliklendirmenin politik fizibilitesini somut biçimde ortaya koymaktadır (OECD, 2024).

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Okul öncesi eğitime erişimde belirgin eşitsizlikler bulunmaktadır ve bu durum sadece kayıt olmak ya da katılımla sınırlı değildir. Söz konusu eşitsizlikler, eğitimde yoksulluğun kalıcılığını da ortaya koymaktadır. Çocukların içinde bulunduğu sosyal ortam ve çevresel faktörler, gelişim süreçleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Okul öncesi eğitime ulaşamayan çocuklar, temel bilgi ve becerileri kazanmakta güçlük çekmektedir. Dolayısıyla eğitimde eşitlik hedefine ulaşmak için daha kapsamlı stratejiler geliştirmek gerekmektedir. Farklı kuramsal yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, sınıf, bölge ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin ortak yapısal kökenlerden beslendiği görülmektedir. Bu nedenle izole ve tekil müdahaleler genellikle beklenen uzun vadeli etkiyi yaratmamaktadır (Lareau, 2011).

Türkiye'de beş yaş net okullaşma oranındaki belirgin artışa rağmen özel sektör payının %18,8'e ulaşması ve bölgesel-sosyoekonomik eşitsizliklerin kalıcılığı, nitelikli erken eğitimin sınıfsal bir ayrıcalığa dönüştüğünü ortaya koymakta; nitekim OECD çapındaki kanıtlar düşük gelirli aile çocuklarının erken çocukluk eğitimine kayıt olasılığında 18 puanlık bir dezavantajla karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır (OECD, 2024).

Politika düzleminde önerilen bütünleşik paket beş eksende somutlaşmaktadır. Birinci olarak, üç yaştan başlayarak evrensel, ücretsiz ve nitelikli erişimin yasal güvenceye kavuşturulması; ikinci olarak, mevsimlik tarım işçisi çocukları, göçer-yarı göçer aileler ve düşük gelirli haneler için hedefli telafi programlarının kalıcılaştırılması; üçüncü olarak, devlet okullarında okul öncesi kontenjanının özel sektör payını düşürecek biçimde genişletilmesi; dördüncü olarak, kırsal ve dezavantajlı bölgeler için mobil sınıf, taşıma merkezi anasınıfı ve gezici öğretmen gibi esnek modellerin yaygınlaştırılması; beşinci olarak ise öğretmen niteliğinin lisansüstü düzeyde güçlendirilmesi ve sınıf başına çocuk sayılarının düşürülmesi gerekmektedir (UNESCO ve UNICEF, 2024).

Önerilen paketin yapısal etkililiği, izole bir eğitim politikası olarak değil, ailelere yönelik gelir desteği, anne sağlığı hizmetleri, ücretli ebeveyn izni ve çocuk yoksulluğunu hedefleyen sosyal koruma araçlarıyla birlikte tasarlanan bütünleşik bir refah-eğitim mimarisi içinde gerçekleşebilecektir; nitekim Fransa'nın école maternelle deneyimi de ücretli izin sistemi ve crèche altyapısıyla birlikte kurgulandığında erken çocukluk eğitiminin

sosyoekonomik gradyanı zayıflatma kapasitesinin belirgin biçimde arttığını göstermektedir (Andreoli, Fusco, Prete & Vergolini, 2026).

Çalışmanın temel sınırlılıkları kuramsal-derleme tasarımının doğasından kaynaklanmakta; Türkiye'ye özgü ampirik veri kümeleri üzerinden çok değişkenli erişim modelleri tahmin edilmemiş, bölgesel eşitsizliklerin il-ilçe düzeyinde mekânsal-istatistiksel haritalaması yapılmamış ve okul öncesi eğitime katılımın uzun dönemli çıktıları üzerinde nedensel analiz yürütülmemiştir. Bu sınırlılıkları aşmak amacıyla, ileride ulusal ölçekte toplanan boylamsal veriler idari kayıtlarla entegre edilerek daha kapsamlı analizler gerçekleştirilebilir (Iruka, DeKraai, Walther, Sheridan & Abdel-Monem, 2020).

Gelecek araştırmalar açısından üç temel gündem öne çıkmaktadır: birincisi, Türkiye'de okul öncesi eğitime erişim ile uzun dönemli akademik, sağlık ve işgücü piyasası çıktıları arasındaki ilişkiyi izleyen boylamsal kohort çalışmalarının başlatılması; ikincisi, bölgesel ve sosyoekonomik kırılım üzerinden erişim eşitsizliğini ölçen ulusal bir izleme sisteminin kurulması; üçüncüsü ise nitelikli erken eğitime erişimin kapasite çerçevesi ile uyumlu çok boyutlu bir göstergeye dönüştürülmesidir (Walker, McLean, Dison & Peppin-Vaughan, 2022).

KAYNAKLAR

Andreoli, F., Fusco, A., Prete, V. & Vergolini, L. (2026). Preschool duration, family background and long-term outcomes: Evidence from the expansion of école maternelle in France. Oxford Bulletin of Economics and Statistics. https://doi.org/10.1111/obes.70038

Çelebi, M. & Akpınar, B. (2020). Türkiye'de eğitimde eşitsizlikleri azaltmak için uygulanan politikalar. Fiscaoeconomia, 4(2), 304-331. https://doi.org/10.25295/fsecon.2020.02.005

Dünya Bankası, UNICEF, UNESCO, FCDO, USAID ve Bill & Melinda Gates Vakfı. (2022). The state of global learning poverty: 2022 update. World Bank. https://www.worldbank.org/en/topic/education/publication/state-of-global-learning-poverty

Eğitim Reformu Girişimi [ERG]. (2020). Eğitim izleme raporu 2020: Öğrenciler ve eğitime erişim. ERG. https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2020-ogrenciler-ve-egitime-erisim/

El Zaatari, W. & Maalouf, I. (2022). How the Bronfenbrenner bio-ecological system theory explains the development of students' sense of belonging to school? SAGE Open, 12(4), 1-18. https://doi.org/10.1177/21582440221134089

Farah, M. J. (2017). The neuroscience of socioeconomic status: Correlates, causes, and consequences. Neuron, 96(1), 56-71. https://doi.org/10.1016/j.neuron.2017.08.034

García, J. L., Heckman, J. J., Ermini Leaf, D. & Prados, M. J. (2020). Quantifying the life-cycle benefits of an influential early-childhood program. Journal of Political Economy, 128(7), 2502-2541. https://doi.org/10.1086/705718

Heckman, J. J., Moon, S. H., Pinto, R., Savelyev, P. A. & Yavitz, A. (2010). The rate of return to the HighScope Perry Preschool Program. Journal of Public Economics, 94(1-2), 114-128. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2009.11.001

Iruka, I. U., DeKraai, M., Walther, J., Sheridan, S. M. & Abdel-Monem, T. (2020). Examining how rural ecological contexts influence children's early learning opportunities. Early Childhood Research Quarterly, 52, 15-29. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2019.09.005

Jæger, M. M. & Breen, R. (2016). A dynamic model of cultural reproduction. American Journal of Sociology, 121(4), 1079-1115. https://doi.org/10.1086/684012

Johnson, S. B., Riis, J. L. & Noble, K. G. (2016). State of the art review: Poverty and the developing brain. Pediatrics, 137(4), e20153075. https://doi.org/10.1542/peds.2015-3075

Lareau, A. (2011). Unequal childhoods: Class, race, and family life (2nd ed.). University of California Press.

Luby, J. L., Baram, T. Z., Rogers, C. E. & Barch, D. M. (2021). Neurodevelopmental optimization after early-life adversity: Cross-species studies to elucidate sensitive periods and brain mechanisms to inform early intervention. Trends in Neurosciences, 43(10), 744-751. https://doi.org/10.1016/j.tins.2020.08.001

Magnússon, Ó. Ö., Ragnarsdóttir, G., Reiss, M. J. & Björnsdóttir, A. (2025). A place for Basil Bernstein in the field: How applicable is Basil Bernstein's theory of codes and social groups as a way of understanding educational inequity in upper secondary education in Iceland during the first year of the COVID-19 pandemic? European Educational Research Journal. https://doi.org/10.1177/14749041241235974

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Mevsimlik tarım işçileri ve göçer ailelerin çocuklarının eğitime erişimini artırmak için 81 ilde yeni önlemler. MEB. https://www.meb.gov.tr/mevsimlik-tarim-iscileri-ve-gocer-ailelerin-cocuklarinin-egitime-erisimini-artirmak-icin-81-ilde-yeni-onlemler-hayata-geciriliyor/haber/35958/tr

Millî Eğitim Bakanlığı. (2025). 2024-2025 örgün eğitim istatistikleri. MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı. https://sgb.meb.gov.tr/www/2024-2025-orgun-egitim-istatistikleri-yayimlandi/icerik/771

OECD. (2024). Education at a Glance 2024: OECD indicators. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c00cad36-en

Rea, D. & Burton, T. (2020). New evidence on the Heckman curve. Journal of Economic Surveys, 34(2), 241-262. https://doi.org/10.1111/joes.12353

Robeyns, I. (2017). Wellbeing, freedom and social justice: The capability approach re-examined. Open Book Publishers. https://doi.org/10.11647/OBP.0130

Rosholm, M., Mikkelsen, M. B. & Svarer, M. (2021). Are impacts of early interventions in the Scandinavian welfare state consistent with a Heckman curve? A meta-analysis. Journal of Economic Surveys, 35(4), 1075-1110. https://doi.org/10.1111/joes.12400

Sullivan, A. (2018). Cultural capital, cultural knowledge and ability. Sociological Research Online, 23(4), 1-29. https://doi.org/10.1177/1360780418816998

Terzi, L. (2014). Reframing inclusive education: Educational equality as capability equality. Cambridge Journal of Education, 44(4), 479-493. https://doi.org/10.1080/0305764X.2014.960911

UNESCO ve UNICEF. (2024). The right to a strong foundation: Global report on early childhood care and education. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390215

Walker, M., McLean, M., Dison, A. & Peppin-Vaughan, R. (2022). South African universities and human development: Towards a theorisation and operationalisation of professional capabilities for poverty reduction. Higher Education, 83(3), 521-538. https://doi.org/10.1007/s10734-021-00682-y

Yağan-Güder, S. & Güler-Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(2), 424-446. https://doi.org/10.16986/HUJE.2016015696

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENTEGRASYONUN SİYASAL TEMELLERİ: FEDERALİZM PERSPEKTİFİ

Doktora Öğrencisi, Aybüke Burcu ER

Kocaeli Üniversitesi, Avrupa Birliği Çalışmaları Doktora Programı, aybkms@gmail.com, 0000-0002-5792-3928

Özet

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) ekonomik iş birliğinden siyasal ve kurumsal bütünleşmeye uzanan dönüşüm sürecini entegrasyon teorileri çerçevesinde incelemektedir. Bu kapsamda, Avrupa bütünleşmesinin tarihsel gelişim sürecini analiz ederek entegrasyon kavramının farklı boyutlarını ortaya koymak ve devletlerin neden entegrasyona ihtiyaç duyduğunu açıklamak çalışmanın amaçlarından birisidir. Çalışmanın temel amacı, Avrupa bütünleşmesinin tarihsel gelişimini analiz ederek entegrasyon kavramı ve türlerini açıklamak, ayrıca federalizmin AB entegrasyon sürecindeki rolünü değerlendirmektir. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu, AB'nin genişleme ve derinleşme süreçlerinin entegrasyon dinamiklerini nasıl şekillendirdiği ve devletlerin neden ulusüstü entegrasyon mekanizmalarına ihtiyaç duyduğudur. Çalışmanın hipotezi, Avrupa bütünleşmesinin yalnızca ekonomik çıkar temelli bir süreç olmadığı; güvenlik, siyasal istikrar, ortak kimlik oluşturma ve bölgesel barışı sürdürme hedefleri doğrultusunda kurumsal derinleşmeyi teşvik eden çok boyutlu bir entegrasyon modeli oluşturduğu yönündedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; tarihsel analiz, literatür taraması ve karşılaştırmalı kuramsal inceleme tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan başlayarak Roma Antlaşması sonrası genişleme ve derinleşme süreçleri ele alınmış; entegrasyon teorileri kapsamında özellikle federalizm yaklaşımı detaylı biçimde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, AB'nin zaman içerisinde ekonomik entegrasyonun ötesine geçerek siyasal, hukuki ve kurumsal alanlarda daha bütünleşik bir yapı geliştirdiğini göstermektedir. Ayrıca federalist yaklaşımın, ulusüstü kurumların güçlenmesi ve ortak politika üretim süreçlerinin derinleşmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, devletlerin küreselleşme, karşılıklı bağımlılık ve ortak güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda entegrasyona yöneldiğini ve AB'nin bu sürecin en gelişmiş örneklerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Entegrasyonu, Federalizm, Siyasal Bütünleşme.

THE POLITICAL FOUNDATIONS OF EUROPEAN UNION INTEGRATION:b A FEDERALIST PERSPECTIVE

PhD Student, Aybüke Burcu ER

Kocaeli University, European Union Studies Doctoral Programme, aybkms@gmail.com, 0000-0002-5792-3928

Abstract

This study examines the transformation process of the European Union (EU) from an economic cooperation framework to a political and institutional union through the lens of integration theories. In this context, one of the objectives of the study is to analyze the historical development of European integration, explore the different dimensions of the concept of integration, and explain why states need integration. The main purpose of the study is to analyze the historical evolution of European integration, explain the concept and types of integration, and evaluate the role of federalism in the EU integration process. Accordingly, the central research question investigates how the EU's enlargement and deepening processes have shaped integration dynamics and why states require supranational integration mechanisms. The study hypothesizes that European integration is not merely a process driven by economic interests; rather, it represents a multidimensional integration model that promotes institutional deepening in pursuit of security, political stability, common identity formation, and the preservation of regional peace. The research adopts a qualitative methodology and employs historical analysis, literature review, and comparative theoretical analysis techniques. The study examines the development of European integration from the establishment of the European Coal and Steel Community to the enlargement and deepening processes following the Treaty of Rome, while giving particular attention to the federalist approach within integration theories. The findings indicate that the EU has evolved beyond economic integration and has developed a more integrated structure in political, legal, and institutional domains. Furthermore, the federalist approach has played a significant role in strengthening supranational institutions and deepening common policy-making processes. In conclusion, the study demonstrates that states pursue integration in response to globalization, growing interdependence, and common security needs, and that the EU represents the most advanced example of this process.

Key words: European Union, European Integration, Federalism, Political Integration.

GİRİŞ

İki dünya savaşının yaşandığı, büyük çöküş ve yükselişlere sahne olan Avrupa; kadim tarihi itibarıyla farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu farklılıkları bünyesinde barındıran Avrupa'nın, bölgesel birlik kurma yönündeki çabalarının kökeni Eski Yunan ve Roma dönemine kadar dayanmaktadır. Her ne kadar farklı dönemlerde farklı düşünürler, filozoflar, diplomatlar, siyasetçiler veya kanaat önderleri tarafından Avrupa bütünleşmesi savunulsa da bu barış projesi ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında hayata geçirilmiştir (Ülger, 2015).

Özellikle insanlık tarihindeki en fazla kaybın yaşandığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da sosyolojik, ekonomik, politik ve askeri alanlarda travmatik bir dönem yaşanmıştır. Hem olası bir savaş tehdidi konumunda olan Almanya'yı zapt etmek, hem de her alanda yıkıma uğrayan Avrupa'nın yaşamakta olduğu bu süreci bertaraf etmek için barış arayışları bütünleşme fikrini pekiştirmiştir. Günümüzde "*AB*" olarak nitelendirilen, ekonomik politik ve hukuki bütünleşmeyi hedefleyen, üye ülkelerin kısmi yetki devrini esas alan, kendine has özellikler barındıran ulus üstü kurumun tohumları bu dönemde atılmıştır (Çelik, 2019).

1. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN KAVRAMSAL VE TARİHSEL TEMELLERİ

Etimolojik kökeni Fenike dilinden gelen "Avrupa", Yunan mitolojisinde bir prenses adı olarak nitelendirilir. Fenikelilerden Yunanlılara geçen bu sözcük "Europa" olarak anılır. Zamanla "Batı ülkesi" olarak anlam kazanan sözcük, ilk kez M.S. 800 yılında Kutsal Roma Germen İmparatoru Şarlman tarafından kullanılmıştır (Akdemir, 2023).

Avrupa bütünleşmesi fikrinin ortaya çıkışını Eski Yunan'a kadar götürmek mümkündür fakat ilk kez Birleşik Avrupa kavramının kullanılması Ortaçağ'a tekabül etmektedir. Dönemin düşünürleri Dante ve Pierre Dubois tarafından Birleşik Avrupa fikrinin temellerini atılmıştır. Yeniçağ ile beraber, dinin önceliğini bertaraf eden "Ulusçuluk" kavramı özellikle Batı Avrupa'da anlam kazanmış, 19. Yüzyılda ise bu olgu tüm Avrupa'ya sirayet etmiştir. Ortak kimlik oluşumundaki en kritik unsurlardan biri olan ulus devlet kavramı Fransız Devrimi'nin etkileriyle eşzamanlı olarak gelişmiş ve Kıta Avrupa'sında AB minvalinde bir bütünleşme arayışı başlamıştır. Takip eden süreçlerde de Birleşik Avrupa'nın yapılanmasına ilişkin çok fazla görüş öne sürülmüştür fakat hiçbiri 19.yıla kadar hayata geçirilememiştir (Akdemir, 2023).

Esas itibarıyla, Avrupa ülkeleri arasında kalıcı barışı ve istikrarı sağlamak amacıyla ileride "Altılar" olarak anılacak olan "*Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda*" tarafından bölgesel entegrasyonun inşası 1951'de *"Paris Antlaşması" ile "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)"* ile başlamıştır. Bütünleşme arayışları AKÇT'nin ulusüstü modelini ihtiva eden siyasi ve savunma alanlarında devam etse de başarısızlıkla

sonuçlanmıştır. Bütünleşme arayışları 1957'de "Roma Antlaşmaları ile kurulan *"Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)" ve "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTAM)"* ile devam etmiştir. Bahsi geçen bu üç kurum, 1965'te "*Füzyon Antlaşması"* ile tek Komisyon ve tek Konsey'in yer aldığı bir çatı altında birleştirilerek "*Avrupa Toplulukları*" olarak isimlendirilmiştir. Altılar'ın başarı ile sürdürdüğü bu entegrasyon süreci, birliğe yeni üyelerin katılımları ile devam etmiştir (Tepeli & Aydın, 2015).

Avrupa Topluluğu yeni üyelerin katılımı ile beraber genişlerken hukuki, ekonomik ve dış güvenlik alanlarındaki kurumsal değişiklikler ve yeniden inşa ile de derinleştirmiştir. 1992'de imzalanan, 1993'te yürürlüğe giren AB'nin (AB) kurucu antlaşması niteliğindeki "*Maastricht Antlaşması*" ile beraber Avrupa Topluluğu "*AB*" adını almış ve Şekil 1'de gösterildiği üzere üç sütunlu bir yapıyı oluşturmuştur: "*Avrupa Toplulukları", "Ortak Güvenlik ve Dış Politika (ODGP)" ile "Adalet ve İç işlerinde İş Birliği*" (Çelik, 2019).

Şekil 1: AB'nin Üç Sütunlu Yapısı

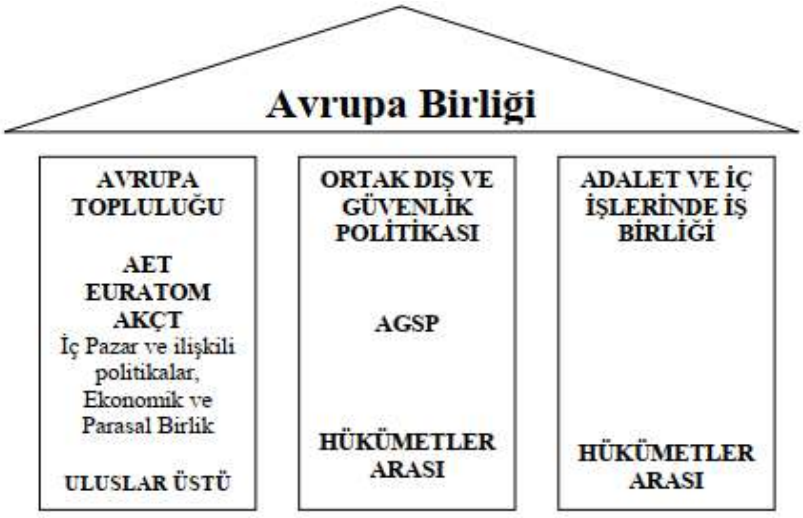

***Kaynak: Öner Akgül, "AB Ülkelerinin Yetkilerini Güvenlik Gerekçesiyle Tümüyle AB'ne Devretmedikleri Alanlar Üzerine Bir Çözümleme", Güvenlik Stratejileri Dergisi,Cilt 3, Sayı 6, (2007), s.205.**

Maastricht Antlaşması ile başlayan birliğin derinleşme ve genişleme süreci Nice ve Amsterdam Anlaşmaları ile devam etmiştir. 1990'lı yılların AB için emsalsiz genişleme ve derinleşme politikalarını uygulaması sebebiyle kritik bir dönem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şöyle ki; 1993 yılına kadarki süreçte birliğin üye sayısı altılardan on ikiye yükselmişken, 1993 yılı sonrasındaki dönemde üye sayısı aşamalı olarak on beş, yirmi beş, yirmi yedi ve son olarak yirmi sekize yükselmiştir. Bu genişleme temalı girişimlerin yönü özellikle 1990'lı yıllarda soğuk savaşın da sona ermesinin etkisiyle beraber Doğu ve Orta Avrupa'ya çevrilmiştir.

Birliğin derinleşme ve genişleme politikaları bürokratik krizleri da beraberinde getirmiştir. Bu karmaşıklığı bertaraf etmek adına, Avrupa Konvansiyonu görüşmeleri ve diğer uzun müzakerelerde ele alınan AB'nin temel hukuki metni haiz olması konusundaki ortak düşünceler neticesinde Avrupa Anayasası'nın hazırlanması kararlaştırılmıştır (Ülger, 2015). Fakat başta Fransa ve Hollanda'nın olumsuz oy kullanması olmak üzere, her üye ülkenin farklı kaygıları ve diğer aksaklıklar nedeni ile bu anayasa yürürlüğe girememiştir (Güneş, 2005). Nitekim, her ne kadar anayasanın hükümlerini ihtiva etse de "*anayasa*" kavramının kullanımından kaçınan yeni bir metin olarak,13 Aralık 2007'de "*Lizbon Antlaşması*" imzalanmış 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmiştir (Ülger, 2015.; Güneş, 2005).

1.1.Entegrasyon Kavramı

AB; normatif değerleri bağlamında genişleme ve derinleşme politikaları ile şekillenen, hükümetler arası ve ulusüstü nitelikleri olan kendine özgü bölgesel bir bütünleşme örneğidir. Dünya siyaset tarihindeki en somut örneklerden biri olarak İkinci Dünya Savaş'ının ardından ekonomik ve sosyal tahribat altında kalan Avrupa kıtasında, yaşanan ihtilafları bertaraf etme ve barışı tesis etme arayışının bir ürünü olarak bütünleşme gerçekleşmiştir. Bir başka ifade ile bütünleşmeye dair odaklanmaların uluslararası ilişkiler pratiğine yansıması özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastlamaktadır. (Ülger, 2015)

1.2.Entegrasyon Teorileri

Avrupa bütünleşmesi muğlaklıklar, çelişkiler ve karşıt güçleri ihtiva etmesi dolayısıyla tartışmaları da beraberinde getiren bir süreç olmuştur. Bu farklılıklar barındıran etkenler bütünleşmenin yöntemini ve modelini etkilemiş olup, Avrupa'nın geleceğine yönelik çeşitli perspektifleri doğurmuştur: Federalizm, hükümetlerarası yaklaşım, fonksiyonel yaklaşım, kurumsal yaklaşım ve çok düzeyli yönetişim yaklaşımı.

Federalizm bağlamında AB entegrasyonu bir çıkış değil varış olarak yorumlanmaktadır. Buna göre, bütünleşme federal kurumların oluşumuyla değil başarıyla neticelendiğinde bir anlam ihtiva edecektir. Avrupa Federalist Hareketi'nin kurucularından Ursula Hirschmann'un entegrasyona yönelik yorumu ise şu şekildedir: "federalist bir Avrupa'da, Avrupalıların zincirlerinden başka kaybedecek bir sey yoktur.

Fonksiyonel mantığa göre ise bütünleşme bölgesel değil evrensel boyuttadır. Entegrasyonun bir öğrenme süreci olduğunu savunan fonksiyonel yaklaşımın entegrasyon stratejisi önce teknik işlevi sonra siyasal işlevi ele almayı kabul eder. Neo-fonksiyonel yaklaşım bölgesel merkezli entegrasyonu savunurken, fonksiyonel yaklaşımsa evrensel boyutlu bir bütünleşmeyi kabul etmektedir. Yine Fonksiyonel yaklaşıma göre, iç siyasi çıkar çatışmalarını kabul etmezken, neo-fonksiyonel yaklaşım bunlara entegrasyonun başarısı için önem atfetmektedir. Fonksiyonel yaklaşımda tekniklik önem arz ederken, neo-fonksiyonel yaklaşımda siyasilik ön plandadır.

Kurumsal yaklaşıma göre entegrasyona neden ihtiyaç duyulur? Bütünleştirici yeni kurumlar, devletin tek başına yapamayacağı hedeflere ulaşmada kolaylık sağlar. Buna göre, entegrasyona dahil olmak, amaçlara ulaşmada büyük kolaylıktır. Çok düzeyli yönetişime göre entegrasyon ise, yönetim düzeylerinin çeşitlenme sürecidir.

Hükümetlerarası yaklaşıma göre entegrasyon ileri düzeyde gerçekleşen bir işbirliğidir. Bu işbirlikleri pazarlıklar yoluyla gerçekleşir ve entegrasyon işbirliğinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Entegrasyonu doğuran ve yönlendiren tetikleyici faktörler ulusal çıkarlardır. Liberal ve realist hükümetlerarası yaklaşımın ortak noktada buluştuğu konu ise devletlerin bütünleşmeye gitme sebepleridir. Moravcsik'e göre, pazarlıklarda güçlü olabilmek ve güçlü olabilmek için koalisyonlar gerekebilmektedir. Yine bu çerçevede, devletler dışlanma korkusunu bertaraf edebilmek için de bir bütünleşmenin parçası olmayı isteyebilirler.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE FEDERALİZM VE SİYASAL ENTEGRASYON:

Etimolojik kökeni Latince olan federalizm kavramı sözleşme ve işbirliği anlamlarına gelen "foedus" kelimesinden gelmektedir. Literatür bağlamında federalizme yönelik farklı yorumlamalar bulunmaktadır. Riker'in federalizm yorumu merkezi ve bölgesel hükümetler arasında bölünmüş olan her iki hükümetin de karar yetkisini barındırdığı siyasi yetki bir örgütlenme olduğu yönündedir. Riker federal sistemlerin 2 yolla oluşabileceğini savunur: barışçıl yolla gerçekleşen genişleme koşulu ve dış tehditlere karşı korunmak için taviz verilen askeri koşuludur. Riker'in bu yaklaşımına eleştiride bulunan Burgess ise başarılı bir federasyon için ortak değerlerin, anayasal ve demokratik düzenlemelerin varlığı şarttır. Burgess'e göre federasyon gönüllük ilkesine tabidir ve Sovyetler Birliği gibi otoriter rejimler federasyon olarak tanımlanamaz (Özdemir, 2019).

Federalizm kavramına ilişkin Amerikan siyasi literatürü için önem atfeden "The Federalist Papers" adlı eserde farklı değerlendirmeler ve tartışmalar yer almaktadır. The Federalist Paper'ın yazarlarında Hamilton, Madison ve Jay'a göre, federalizm toplumsal düzeydeki istikrar, düzen ve ahlaki anlayışın anayasa bağımsız yönetim ve özgürlükle taçlandırılması anlamına gelmektedir. Onların düşüncesine göre, devletler savaşlar ve çatışmalarla mücadele etmek yerine barış, ekonomik refahı tesis etmek için yerel ve merkezi hükümetler arası organik bir federal düzen kurmalıdır (Özdemir, 2019).

Bir başka federalizm yorumlamasında bulunan Putenford'a göre, federalizmin oluşum koşulları birbirinden farklı özellikler göstermekte olup federal ve konfederal yapıları bir bütün olarak ele alarak hepsi için "devletler sistemi" tabirini kullanır. Putenford'un federalizm pratiğinin sürekliliği için anayasa bir önkoşuldur (Özdemir, 2019).

Daniel Elazar federalizmi farklılıkları barındıran bir sistem olarak vurgulamakta ve "kendi kendine yönetim artı ortak yönetim" (self rule plus shared rule) şeklinde formüle etmektedir. Ona göre federalizm üm birlik altyapılı devlet sistemlerinin ve bölgesel yönetimlerin dahil olduğu familyanın bir alt türüdür (Yalçın, 2012).

14. yüzyıldan itibaren "Dubois, Dante, Althusius, Saint-Pierre, Kant, Victor Hugo, Proudhon, Coudenhove-Kalergi" Avrupa devletlerinin federal bir çatı altında birleştirilmesi fikrini savunmuşlardır. Federal yapıya olan entelektüel ilgi, her ne kadar 2. Dünya Savaşı'nı takriben federal Avrupa bütünleşmesi fikrinin savunucusu olan Spinelli ve Avrupa Federalistleri Birliği (AFB)'nin girişimleri ile artsa da başarısız siyasi entegrasyon denemelerinin sonrasında ilgi azalmıştır. Avrupa Tek Senedi (ATS) ve Maastricht Antlaşması'nı takip eden dönemde, bu ilgi tekrar artmış olup Avrupa bütünleşme hareketlerinin boyutu siyasi birliğe doğru evrilmiştir (Yalçın, 2012).

AB'nin örgüt yapısı ve çok düzeyli yönetişimi itibarıyla güç; ulusüstü, ulusaltı, ulusal ve yerel otoriteler arasında paylaşılmaktadır. Haliyle AB'nin kurumsal ve örgütsel bu yapısının federalizmle benzer özellikler taşıdığı yönünde düşünülmektedir. Dünyada federal sistemle yönetilen çok sayıda ülke bulunmaktadır ve her bir ülkenin kendine has uygulamaları kendi anayasaları tarafından belirlenmektedir. Daha açık bir ifade ile açıklamak gerekirse; federalizm yeknesak bir olgu olmamakla beraber, farklı dönemlerde, farklı devletlerde, farklı özellikler barındırabilmektedir (Ülger, 2015).

Federalizm ve federasyon kavramlarının arasındaki farka değinmek muhtemel bir anlam kargaşasını önlemek açısından önemlidir. Bu iki kavramın farklarına değinen ilk kişi Preston King'e göre federalizm; politik, kültürel, sosyo-ekonomik, felsefik, ve entelektüel etkenlerle şekillenmiş siyasi ideolojidir. King'e göre federasyon ise anayasal temeller üzerinde bağımsız bir devlet olarak merkezî hükümetin karar alma sürecinde yerel birimlerin de yer almasıdır. Yine King'in görüşüne göre, federalizm, federasyonun varoluş ve itici gücü olması sebebiyle iki kavram arasında mutlak bir illiyet bağı vardır (Yalçın, 2012).

Genel perspektiften ele alınacak olursa; Federal sistemle yönetilen devletlerde birinin diğerine üstünlük iddiası olmamak üzere ulusal ve yerel hükümetler egemenliği paylaşmaktadır. AB'nin temel sloganı "çeşitlilik içinde birlik" iken "gerektiğinde birlik mümkün olduğunca çeşitlilik" düşüncesi federalizmin temel ilkesi konumundadır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYONUNU ŞEKİLLENDİREN DİNAMİKLER

Avrupa bütünleşme süreci, yalnızca ekonomik iş birliği arayışının bir sonucu değil; aynı zamanda güvenlik kaygıları, siyasal istikrar ihtiyacı, küresel rekabet, karşılıklı bağımlılık ve uluslararası sistemde değişen güç dengelerinin etkisiyle şekillenen çok boyutlu bir entegrasyon sürecidir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletleri, ulusal çıkarlarını korumanın tek başına mümkün olmadığı düşüncesiyle ortak kurumlar ve ulusüstü mekanizmalar aracılığıyla daha bütünleşik bir yapı oluşturma eğilimine yönelmiştir.

Bu süreçte ekonomik karşılıklı bağımlılık, güvenlik ihtiyacı ve siyasal iş birliği entegrasyonun temel itici güçleri arasında yer almıştır. Nitekim neoliberal yaklaşım, devletler arasındaki artan karşılıklı bağımlılığın entegrasyonu teşvik ettiğini savunurken; neo-realist yaklaşım ise güvenlik ve güç dengesi arayışlarının bütünleşme süreçlerinde belirleyici olduğunu ileri sürmektedir (Turhan, 2018).

Bununla birlikte küreselleşme, enerji krizleri, göç hareketleri, uluslararası terörizm, Rusya-Ukrayna savaşı ve transatlantik ilişkilerde yaşanan dönüşüm gibi dışsal dinamikler de AB'nin entegrasyon sürecini yeniden şekillendiren önemli unsurlar hâline gelmiştir. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle ekonomik, teknolojik ve siyasal karşılıklı bağımlılığın artması, Avrupa devletlerini ortak politika üretmeye daha fazla yöneltmiştir. Enerji arz güvenliği konusunda ortaya çıkan kırılganlıklar, özellikle Rusya'ya olan enerji bağımlılığı bağlamında Avrupa Birliği'nin ortak enerji politikaları geliştirme arayışını hızlandırmıştır.

3.1.Devletleri Entegrasyona Yönelten Faktörler

Peki uluslararası ilişkiler literatürü bağlamında bütünleşme ya da entegrasyon hangi anlama gelmektedir? Bütünleşme; kısaca iki aktörün başka bir aktör oluşturduğu evrimsel ve dinamik bir süreçtir. Daha açık bir ifade ile basit bir iş birliğinin çok ötesinde olup, ulus-devletlerin ortak güç ve çıkarlarını maksimize etmek adına gönüllülük esasına dayanarak egemenliklerini devretmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki bütünleşme ile beraber entegrasyona katılan devletler ortak politika hedefleri hasebiyle egemenliklerinden ve yetkilerinden belli oranda ödün vermektedir. Devletlerin hassasiyetle savundukları egemenlik yetkilerini, kendi rızalarıyla kısıtlanmak üzere bir üst rejime devretmesinin birçok sebebi olabilmektedir (Özdemir, 2019).

Uluslararası alanda devletlerin ulusal egemenliklerini üst bir otoriteye devretmeyi kabul ederek bütünleşmeye ihtiyaç duymasının sebepleri nelerdir? Öncelikle kazanç-kayıp analizi yapan devletler tek başlarına elde edemeyecekleri amaçlar doğrultusunda ittifak veya iş birliği ile çözülemeyecek boyuttaki sorunlara yönelik entegrasyona yönelebilmektedir. İkinci olarak, uluslararası alanda etki kapasitesini artırmak isteyen meşruiyet arayışında olan devletler için entegrasyon bir gereklilik olabilmektedir (Özdemir, 2019).

Üçüncü olarak, devletler potansiyel dış tehditlere karşı savunmasız kalmamak için kolektif davranarak bütünleşmeye gidebilmektedir. Dördüncü olarak, devletler güçlü gelecek perspektifi derin ve vizyon sahibi liderleri tarafından bütünleşmeye yönlenmektedir. Bir diğer sebep olarak; ekonomik kalkınma ve refah seviyesine erişebilmek için güçlü bir bütünün parçası olmayı tercih etmektedir. Pazarlıklarda güçlü olabilmek ve güçlü olabilmek için koalisyonlar gerekebilmektedir. Yine bu çerçevede, devletler dışlanma korkusunu bertaraf edebilmek için de bir bütünleşmenin parçası olmayı isteyebilirler. Böylece, uyum ve işbirliği sağlanarak topluluk avantajlarından yararlanma fırsatı doğmaktadır.

Bu noktada somut bir örnek vermek gerekirse; Birleşik Krallık'ın başlangıçta karşı çıktığı AET'ye sonrasında üye olmak için başvurması gösterilebilir. Bir diğer devletlerin bütünleşmeye gitme sebebi olarak; hükümetler ulusal düzeyde güç artırdıkça, entegrasyona sıcak bakmaya başlarlar. Entegrasyonun tesisiyle beraber kurumsal yapı ve ortak politikalarda hükümetler arası pazarlıkların harcamaları azalmaktadır. Bir diğer sebep ise, entegrasyona dâhil olmak, politikacıların ulusal ve uluslararası nüfuzunu artırmaktadır. Ayrıca bir topluluğun parçası olmak ciddi manada güven sağlamaktadır. Son olarak da, yeni kapasite kazanımları, ortak politika amaçları ve meşruiyet arayışı da sebepler arasında gösterilebilmektedir (Ülger, 20115).

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında AB entegrasyon süreci; tarihsel gelişimi, kuramsal temelleri, federalizm yaklaşımı ve transatlantik ilişkiler bağlamında şekillenen dışsal dinamikler çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, Avrupa bütünleşmesinin yalnızca ekonomik iş birliğine dayanan teknik bir süreç olmadığını; aynı zamanda siyasal, güvenlik temelli ve jeopolitik faktörler tarafından yönlendirilen çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda entegrasyon kavramı ve entegrasyon teorileri incelenmiş, Avrupa bütünleşmesinin tarihsel gelişim süreci analiz edilmiş ve federalizmin AB içerisindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Çalışmada ulaşılan temel sonuçlardan biri, AB entegrasyonunun salt idealist bir birlik projesi olmadığıdır. Avrupa devletleri, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında güvenlik kaygıları, ekonomik kalkınma ihtiyacı, siyasal istikrar arayışı ve küresel güç dengeleri nedeniyle ulusal egemenliklerinin belirli alanlarını ulusüstü kurumlarla paylaşmayı kabul etmiştir. Bu durum, entegrasyonun yalnızca gönüllü bir siyasal tercih değil, aynı zamanda uluslararası sistemin zorlayıcı koşullarına karşı geliştirilen stratejik bir uyum mekanizması olduğunu göstermektedir.

Federalizm yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde ise AB'nin tam anlamıyla federal bir yapıya dönüşmediği; ancak birçok yönüyle federal özellikler taşıyan hibrit bir siyasal model geliştirdiği görülmektedir. Özellikle Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Adalet Divanı gibi ulusüstü kurumlar, egemenlik paylaşımının kurumsal boyutunu güçlendirmiştir. Buna karşın üye devletlerin ulusal çıkarlarını koruma eğilimleri, AB'nin tam federal bir yapıya dönüşmesinin önündeki en önemli engellerden biri olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda AB, klasik ulus-devlet modeli ile federal yapı arasında konumlanan özgün bir entegrasyon örneği olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Akdemir, E. (t.y.). *AB Teorileri, Tarihçe, Kurumlar ve Politikalar: Avrupa Bütünleşmesi: 1957 Öncesi* (ss. 45–46).

Archick, K., Akhtar, S. I., Belkin, P., & Mix, D. E. (2020). *Transatlantic relations: U.S. interests and key issues*. Congressional Research Service.

CBS News. (2018, July 15). *"I think the European Union is a foe," Trump says ahead of Putin meeting in Helsinki*. https://www.cbsnews.com/news/donald-trump-interview-cbs-news-european-union-is-a-foe-ahead-of-putin-meeting-in-helsinki-jeff-glor/

Çelik, H. (2019). AB'nin Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Faslı: Türkiye Üzerine Etkileri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2).

Erlanger, S. (2017). *For Europe, There's A New Threat In Town: The U.S. The New York Times*.

Güneş, A. (2008). Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*.

Özdemir, H. (2019). *Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori Ve dinamikleri* (3. bs.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Tepeli, E., & Aydın, A. H. (2015). AB ve Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişme Trendi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(1).

Turhan, E. (2018). Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Harici Farklılaştırılmış Entegrasyon Modelleri Ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: Neoliberal Bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27*(1), 95–120. https://izlik.org/JA22TL45YK

United States Department of State, Office of the Historian. (n.d.). *Foreign relations of the United States, 1950, Western Europe (Vol. III): Western European Union*. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/ch2subch2

Ülger, İ. K. (2015). *Avrupa Birliği Rehberi* (2. bs.). Umuttepe Yayınları.

Yalçın, C. (2012). *Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı ve Federalizm*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

MOR EKONOMİ PERSPEKTİFİNDEN DİJİTALLEŞEN ÇALIŞMA YAŞAMI: YAPAY ZEKÂ VE UZAKTAN ÇALIŞMANIN KADINLARIN BAKIM YÜKÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öğr.Gör. Dr. Nesrin AÇIKGÖZ1
Dumlupınar Üniversitesi, Emet Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, Kütahya, Türkiye,
nesrin.acikgoz@dpu.edu.tr, 0000-0002-1316-0703

Özet

Yapay zekâ, dijital platformlar ve uzaktan çalışma uygulamaları çalışma yaşamında köklü değişimler meydana getirirken, bu değişimlerin bakım emeği ve toplumsal cinsiyet eşitliği boyutları çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu çalışma, dijitalleşen çalışma yaşamını mor ekonomi perspektifi odağında ele alarak; yapay zekâ ve esnek çalışma modellerinin kadınların görünmeyen bakım yükü üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, uluslararası kuruluş raporları ve ilgili literatürün doküman analizleri değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Süreç kadın emeği ekseninde ele alındığında; dijitalleşmenin istihdama erişimi kolaylaştırıcı etkisinin arkasında, ev içi ücretsiz bakım emeğinin dağılımında derinleşen eşitsizlikleri besleyen bir yapı barındırdığı görülmektedir. Nitekim mor ekonomi modelinin görünmeyen emeğe dair iddiaları küresel verilerle incelendiğinde durumun makro boyutu netleşmektedir; ILO güncel verilerine göre, dünya genelinde ücretsiz bakım işlerine harcanan günlük 16,4 milyar saatin %76'sını kadınlar sırtlanmakta; dahası, bakım sorumlulukları nedeniyle işgücü dışında kalan 748 milyon kişinin 708 milyonunu (%94,6'sını) yine kadınlar oluşturmaktadır. İş süreçlerinde esneklik sağlayarak çalışma yaşamını optimize ettiği varsayılan dijital gelişmeler, bireylere mekândan bağımsız çalışma olanağı sunsa da mor ekonomi yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde; 7/24 ulaşılabilirlik ve anlık iletişim kanalları gibi unsurların ev ile çalışma yaşamı arasındaki sınırları muğlaklaştırdığı ve bakım sorumluluklarının büyük ölçüde kadınların üzerinde yoğunlaşmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim evin aynı zamanda bir çalışma mekânına dönüşmesi, kadınların ücretli emek ile ücretsiz bakım emeği arasında sıkışıp kalmasına ve her iki sorumluluğu birden üstlenerek artan bir "zaman yoksulluğu" döngüsüne girmesine neden olmaktadır.

Özellikle bakım sektörünün dijital platformlara taşınmasıyla birlikte, algoritmik yönetim biçimleri altında "güvencesiz, esnek ve geçici çalışma" biçimlerinin yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda çalışma, bakım sorumluluğunun yalnızca hane içine ve kadına yüklenemeyeceğini; devlet, aile ve sivil toplum ekseninde kolektif bir bakım politikasının inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, dijital çağda yapısal dönüşümlerin toplumsal cinsiyet körü yaklaşımlarla yürütülemeyeceği ve mor ekonomi odaklı kamusal politikalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mor Ekonomi, Dijitalleşme, Uzaktan Çalışma, Yapay Zekâ, Bakım Emeği.

DIGITALIZING WORKING LIFE FROM A PURPLE ECONOMY PERSPECTIVE: THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND REMOTE WORK ON WOMEN'S CARE BURDENS

Lecturer Dr. Nesrin AÇIKGÖZ1
Dumlupınar University, Emet Vocational School, Department of Social Work, Kütahya, Turkey, nesrin.acikgoz@dpu.edu.tr, 0000-0002-1316-0703

Abstract

While artificial intelligence, digital platforms, and remote work applications are causing radical changes in working life, the dimensions of care work and gender equality are often overlooked. This study aims to analyze the effects of artificial intelligence and flexible working models on women's invisible care burden by examining the digitalized working life from a purple economy perspective. The study is based on an evaluation of document analyses of reports from international organizations and the relevant literature.

When the process is examined from the perspective of women's labor, it is seen that behind the facilitating effect of digitalization on access to employment, there is a structure that fuels deepening inequalities in the distribution of unpaid domestic care work. Indeed, when the claims of the purple economy model regarding invisible labor are examined with global data, the macro dimension of the situation becomes clear; according to current ILO data, women bear 76% of the 16.4 billion hours spent daily on unpaid care work worldwide; moreover, 708 million (94.6%) of the 748 million people who are outside the workforce due to care responsibilities are women. While digital advancements, assumed to optimize working life by providing flexibility in business processes, offer individuals the opportunity to work regardless of location, when evaluated within the context of the purple economy approach, it is understood that elements such as 24/7 accessibility and instant communication channels blur the boundaries between home and work life, and care responsibilities continue to largely fall on women. Indeed, the transformation of the home into a workspace causes women to be trapped between paid labor and unpaid care work, leading to an increasing cycle of "time poverty" by undertaking both responsibilities simultaneously. Particularly with the shift of the care sector to digital platforms, the proliferation of "precarious, flexible, and temporary work" under algorithmic management models is noteworthy.

In this regard, the study argues that care responsibility cannot be solely placed on the household and women; a collective care policy must be built on the axis of the state, family, and civil society. In conclusion, it is emphasized that structural transformations in the digital age cannot be carried out with gender-blind approaches and that that there is a need for public policies focused on the purple economy.

Keywords: Purple Economy, Digitalization, Remote Work, Artificial Intelligence, Care Labor.

ASSESSING THE ENVIRONMENTAL POLICY EFFECTIVENESS IN THE RENEWABLE ENERGY - POLLUTION NEXUS

Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5745-3850, E-mail: lauradiaconu_07@yahoo.com

Faculty of Economics and Business Administration,, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, Romania

Abstract

The transition toward renewable energy occurred due to the will of mitigating the environmental degradation and achieving sustainable development. As the concerns regarding climate change, greenhouse gas emissions and environmental pollution increased, governments implemented environmental policies to accelerate the use of renewable energy technologies and reduce dependence on fossil fuels. Despite significant policy efforts, the effectiveness of environmental regulations in strengthening the renewable energy – pollution nexus remains a subject of ongoing scientific debate. Considering these aspects, the main purpose of this study is to analyze the effectiveness of environmental policies in the renewable energy – pollution nexus. In order to achieve this purpose, we conducted a systematic literature review combined with bibliometric analysis. The data we collected was processed by using the VOSviewer software, which enabled us to develop co-occurrence networks, citation maps, co-authorship relationships and thematic clusters. Our results revealed that five dominant thematic clusters that have emerged during the last century: renewable energy deployment, carbon emissions reduction, environmental governance, sustainable development and energy efficiency. We also noticed that international collaboration and policy integration represented critical factors influencing environmental outcomes.

Keywords: environmental policy, renewable energy, pollution

THE ROLE OF COMMUNITY PARTICIPATION IN WASTE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT

Veila Putricia Az Zahra
Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia
veila.putricia.az25045@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to examine the role of community participation in waste management as a strategic effort to achieve environmental sustainability. The increasing volume of waste generated by population growth, urbanization, and changing consumption patterns has become a significant environmental challenge. Therefore, active community involvement is essential in supporting effective waste management practices and fostering sustainable environmental development. This research employs a literature review approach by analyzing and synthesizing relevant academic publications, journal articles, books, government reports, and other credible sources related to community-based waste management and environmental sustainability. The study systematically reviews existing literature to identify key concepts, community engagement strategies, challenges, and best practices that contribute to sustainable waste management. The findings indicate that community participation plays a crucial role in improving waste management effectiveness through waste reduction, recycling activities, waste segregation at the source, and environmental awareness campaigns. Community-based initiatives encourage behavioral changes that support sustainable consumption and responsible waste disposal practices. The study also reveals that successful waste management programs require collaboration among communities, local governments, educational institutions, and environmental organizations. However, limited environmental awareness, inadequate infrastructure, and insufficient public education remain major barriers to effective implementation. The study highlights the importance of strengthening environmental education, enhancing public awareness programs, and promoting collaborative waste management policies. Policymakers and stakeholders should encourage community empowerment and provide adequate facilities to support sustainable waste management practices. These efforts can contribute significantly to environmental protection and long-term sustainability goals. This study offers a comprehensive synthesis of existing literature on community participation in waste management and emphasizes its strategic contribution to achieving environmental sustainability. It provides an integrated perspective that highlights the importance of collective action and stakeholder collaboration in addressing contemporary environmental challenges.

Keywords: Community Participation; Waste Management; Environmental Sustainability; Environmental Awareness; Sustainable Development.

SUSTAINABLE WASTE MANAGEMENT POLICIES FOR ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Salma Tsabitah

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

salma.tsabitah25094@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to examine sustainable waste management policies as a strategic approach to achieving environmentally friendly development. Increasing waste generation due to population growth, urbanization, and economic activities has created significant environmental challenges, including pollution, ecosystem degradation, and public health risks. Therefore, effective waste management policies are essential to support sustainable development goals and improve environmental quality.

This study employs a literature review approach by analyzing and synthesizing relevant academic articles, books, government regulations, policy reports, and previous research related to sustainable waste management and environmentally friendly development. The collected literature was systematically reviewed to identify key concepts, policy frameworks, implementation strategies, challenges, and best practices in waste management. The findings indicate that sustainable waste management policies contribute significantly to environmental protection, resource efficiency, and sustainable economic growth. Effective policies promote waste reduction, reuse, recycling, and circular economy practices while encouraging stakeholder participation from governments, businesses, and communities. The study also reveals that policy success depends on regulatory enforcement, public awareness, technological innovation, adequate infrastructure, and institutional collaboration. However, challenges such as limited funding, weak governance, low community participation, and inadequate waste treatment facilities continue to hinder policy implementation in many region.

The study highlights the importance of integrating sustainable waste management into national and local development agendas. Policymakers should strengthen regulatory frameworks, invest in environmentally friendly technologies, enhance public education programs, and encourage multi-stakeholder collaboration to improve waste management performance and environmental sustainability.

This study provides a comprehensive synthesis of sustainable waste management policies by linking environmental governance, circular economy principles, and sustainable development objectives. It offers a holistic perspective that can support policymakers, researchers, and practitioners in designing more effective waste management strategies for environmentally friendly development.

Keywords: Sustainable Waste Management; Environmental Policy; Green Development; Circular Economy; Environmental Sustainability.

AUDITING THE ECHO: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE DETECTION OF CORPORATE GREENWASHING IN SUSTAINABILITY REPORTING

Vikky Amelia Putri

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

vikky.amelia.putri25041@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

As stakeholders increasingly demand environmental accountability, corporate sustainability reporting has grown exponentially, yet this shift has simultaneously led to a rise in "greenwashing" the practice of making misleading or exaggerated environmental claims. Traditional auditing frameworks often struggle to verify the disparate, qualitative data found in Environmental, Social, and Governance (ESG) disclosures. To address this gap, this study explores the novel application of Artificial Intelligence (AI), specifically Natural Language Processing (NLP) and sentiment analysis, as an advanced auditing tool to detect and mitigate greenwashing in corporate reporting. Using a mixed-methods approach, this research develops an AI-driven framework that cross-references narrative corporate claims against external, verifiable datasets such as satellite imagery, supply chain logs, and environmental regulatory fines. The findings reveal that AI models can successfully identify linguistic patterns, discrepancies, and rhetorical anomalies that typify greenwashing with a significantly higher accuracy rate than traditional manual auditing methods. By automating the detection of these inconsistencies, AI enhances the verifiability and faithful representation of non-financial accounting data, thereby strengthening corporate reporting integrity and protecting investor capital from deceptive sustainability metrics. However, the study notes critical challenges, including the risk of algorithmic bias and the urgent necessity for accountants to develop data science competencies. Ultimately, this research provides a pioneering perspective on how the accounting profession can leverage cutting-edge technology to combat corporate misinformation, redefine assurance standards, and restore public trust in green accounting practices.

Keywords: Greenwashing Detection, Sustainability Auditing, Artificial Intelligence, ESG Reporting, Accounting Integrity.

ASSESSING THE READINESS OF INDONESIAN PUBLIC COMPANIES FOR THE ADOPTION OF ISSB-BASED SUSTAINABILITY DISCLOSURE STANDARDS (PSPK 1 AND PSPK 2)

Irma Safitri

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

İrma.safitri25090@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Growing attention to Environmental, Social, and Governance (ESG) issues has transformed corporate reporting from a purely financial orientation toward a more integrated sustainability-focused approach. In response to this global trend, the Indonesian Institute of Accountants (IAI) has issued the Sustainability Disclosure Standards (PSPK) 1 and PSPK 2, which adopt IFRS S1 and IFRS S2 developed by the International Sustainability Standards Board (ISSB). The implementation of these standards requires publicly listed companies in Indonesia to enhance the quality of sustainability-related disclosures that are relevant, reliable, and comparable. This study aims to analyze the readiness of Indonesian public companies to implement PSPK 1 and PSPK 2. The research employs a literature review approach by examining regulations, sustainability standards, professional reports, and scholarly publications related to sustainability reporting. The findings indicate that corporate readiness is influenced by several key factors, including sustainability governance, corporate strategy, risk management, and ESG performance measurement and reporting systems. Although many public companies have experience in preparing sustainability reports, significant challenges remain, including limitations in ESG data quality, integration of sustainability information with financial reporting, human resource readiness, and the need for assurance on sustainability disclosures. At the same time, the adoption of PSPK 1 and PSPK 2 is expected to improve transparency, strengthen investor confidence, and enhance corporate competitiveness in global markets. Therefore, strengthening organizational capacity, developing integrated reporting systems, and providing regulatory support are essential to ensure the effective implementation of sustainability disclosure standards in Indonesia.

Keywords: ISSB, PSPK 1, PSPK 2, sustainability reporting, ESG.

HUMANITY'S AWAKENING IN THE AMAZON: THE HUB HUMANIZA AS AN ASAVIKA FRAMEWORK FOR WORLD ENVIRONMENT DAY 2026, CLIMATE ACTION, GREEN INNOVATION, CREATIVE ECONOMY, COMPASSIONATE AI, AND PLANETARY REGENERATION

Dr. h.c. Vicente PIRONTI[1]

[1]Open University Humaniza, Social Technologies, Sustainability and Compassionate AI,

vicentepironti@gmail.com, ORCID: 0009-0000-3733-1637

Abstract

World Environment Day 2026 calls for climate action at a moment when the planetary crisis must be understood as a systemic challenge involving ecology, society, technology, finance, education, and human consciousness. This paper presents the HUB Humaniza in the Amazon as a theoretical and applied Asavika framework for climate action, green innovation, creative economy, compassionate artificial intelligence, and planetary regeneration. The study adopts a transdisciplinary and qualitative design, integrating conceptual synthesis, design science, participatory action research, and case-study reasoning focused on Pedra Branca do Amapari, Amapá, Brazil. The proposed model connects renewable energy, circular bioeconomy, cassava-based biodegradable bioplastics, eco-humanitarian banking, storytelling, chess pedagogy, Indigenous and local knowledge, green skills, and ethical digital technologies. Its central argument is that the Amazon should not be treated only as a biome to be protected or as a resource to be managed, but as a living planetary laboratory for a regenerative model of development. The contribution of the paper lies in translating the Asavika conjunction of the finite and the infinite into an operational architecture: infrastructure, governance, finance, and measurable impact are integrated with ethics, compassion, imagination, spirituality, and planetary responsibility. The HUB Humaniza is therefore presented as a replicable Global South prototype for sustainable development, community empowerment, and climate justice.

Keywords: World Environment Day 2026; HUB Humaniza; Amazon; Compassionate Artificial Intelligence; Planetary Regeneration.

1. INTRODUCTION

World Environment Day, observed annually on 5 June, has become the largest global platform for environmental engagement and action, mobilizing governments, institutions, civil society, businesses, schools, communities, and individuals across the world. The 2026 edition, hosted by the Republic of Azerbaijan in Baku, focuses on climate change and calls humanity to respond to the urgent signals sent by the Earth: rising temperatures, extreme weather, melting glaciers, biodiversity loss, ecosystem degradation, and increasing social vulnerability (United Nations Environment Programme [UNEP], 2026).

This paper is situated within that historical call. It proposes that climate action must no longer be treated as a narrow environmental agenda, but as a civilizational transition requiring the reorganization of economic systems, educational models, cultural narratives, technological governance, and human consciousness. The contemporary climatic paradigm cannot be decoupled from a profound epistemological rupture; it represents not merely an accumulation of carbon, but a systemic fracture in human values, imaginative capacity, financial ethics, and our collective ontological responsibility toward the biosphere.

The Amazon occupies a central place in this transition. It is one of the most significant ecological territories on Earth, but it is also a symbolic mirror of humanity's contradictions. It reveals both the beauty of life's interdependence and the destructive consequences of extractive development. It contains immense biodiversity, ancestral wisdom, cultural plurality, and ecological intelligence; at the same time, it faces deforestation, poverty, social exclusion, technological gaps, educational inequalities, and pressures from unsustainable economic models.

The contemporary environmental crisis cannot be understood through a single disciplinary lens. Climate change is not isolated from poverty, hunger, illiteracy, displacement, violence, inequality, pollution, technological exclusion, or the weakening of community bonds. These phenomena form an interconnected web of systemic dysfunction. The dominant global economic model has historically treated nature as an external resource, communities as labor units, and development as the expansion of production and consumption. This model has generated unprecedented technological capacity, but it has also intensified ecological degradation and social inequality.

The crisis is also financial. Traditional financial systems often direct capital toward short-term profitability rather than long-term ecological and social regeneration.

Green finance, impact investing, and ESG frameworks have advanced, but they remain insufficient when disconnected from vulnerable communities and local ownership. Climate finance must be democratized.

Communities most affected by climate change must not remain passive recipients of aid; they must become protagonists, co-owners, designers, and beneficiaries of regenerative economies.

The crisis is educational. Many educational systems still emphasize mechanistic learning, competition, memorization, and narrow professional training, while neglecting ecological literacy, emotional intelligence, ethical reasoning, creativity, strategic thinking, and planetary responsibility. The future requires citizens capable of understanding complexity, acting cooperatively, and making decisions that consider long-term consequences.

The crisis is technological. Artificial intelligence and digital systems are expanding rapidly, but their ethical foundations remain fragile. If AI is governed only by efficiency, profit, prediction, and control, it may reinforce exclusion, surveillance, manipulation, and ecological irresponsibility. Artificial intelligence must be architecturally reimagined, transitioning from an instrument of extractive optimization to a compassionate infrastructure dedicated to epistemic fairness, algorithmic transparency, climate justice, and the stewardship of planetary interdependence.

The crisis is cultural. Climate science alone does not automatically produce climate action. People act when knowledge becomes meaning, when information becomes emotion, when statistics become stories, and when responsibility becomes identity. Storytelling, theater, chess, music, poetry, cinema, dance, and Indigenous narratives are therefore not secondary elements; they are central instruments for climate mobilization.

Finally, the crisis is spiritual in the broadest philosophical sense. Humanity has developed unprecedented power without equivalent wisdom. The deepest ecological disorder is the illusion of separation: the belief that human beings can harm rivers, forests, animals, Indigenous communities, future generations, and the atmosphere without harming themselves. The HUB Humaniza responds to this illusion through the Asavika principle of unity: We Are One.

In this context, the HUB Humaniza in the Amazon emerges as a scientific, ethical, educational, technological, and social proposal. It is conceived as a living laboratory for regenerative development, located within the larger vision of the Open University Humaniza and grounded in the principles of Asavika Sciences. The HUB integrates green energy innovation, creative economy, digital technology, ethical AI, eco-humanitarian banking, green finance, bioplastics, storytelling, chess pedagogy, and community empowerment into a unified model for climate resilience and human development.

The fundamental question guiding this paper is: How can the HUB Humaniza in the Amazon become a global, replicable, and ethically grounded model for climate action, sustainable development, creative economy, compassionate AI, and planetary regeneration in alignment with the mission of World Environment Day 2026?

The answer proposed here is that climate action must unite five dimensions that are usually separated: ecological restoration, economic inclusion, technological ethics, cultural awakening, and spiritual responsibility. Without ecological restoration, humanity destroys its own home. Without economic inclusion, sustainability becomes a privilege. Without technological ethics, innovation may reproduce injustice. Without cultural awakening, environmental messages remain abstract. Without spiritual responsibility, human beings continue to act as if they were separate from the Earth.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

2.1. Asavika Sciences and the Conjunction of the Infinite and the Finite

Asavika Sciences provide the philosophical and epistemological foundation of this paper. They propose the conjunction of the finite and the infinite as a model for human and planetary transformation. The finite refers to the measurable structures of life: technologies, institutions, economic systems, infrastructure, public policies, educational programs, financial mechanisms, and environmental indicators. The infinite refers to the non-reducible dimensions of human existence: consciousness, imagination, ethics, generosity, spirituality, love, symbolic meaning, and the aspiration toward unity.

The climate crisis reveals what happens when the finite evolves without the infinite. Technology advances, but compassion does not. Markets expand, but justice does not. Information circulates, but wisdom does not. Production increases, but life deteriorates. Asavika Sciences seek to restore this balance by affirming that no sustainable civilization can be built only through instruments. It also requires purpose.

Within this framework, the Culture of Generosity is not merely a moral virtue. It is a civilizational technology. It reorganizes the logic of development from accumulation to contribution, from competition to cooperation, from indifference to responsibility, and from extraction to regeneration. It invites individuals, institutions, businesses, governments, and technologies to ask not only what can be gained, but what can be healed, restored, shared, and protected.

The HUB Humaniza applies this theoretical framework to the Amazon through five integrated principles:

- Ecological Interdependence: The recognition that human survival depends on the integrity of ecosystems.

- Community Protagonism: The transformation of vulnerable populations into active agents of development.

- Ethical Innovation: The alignment of technology with dignity, justice, and sustainability.

- Creative Pedagogy: The use of storytelling, chess, and arts as instruments of consciousness.

- Regenerative Economy: The creation of enterprises that restore rather than destroy life systems.

This theoretical structure aligns with the World Environment Day 2026 emphasis on climate action because it frames sustainability not only as mitigation or adaptation, but as a transformation of the human relationship with the Earth. Azerbaijan's national campaign for WED 2026 emphasizes that nature is central to climate resilience and the collective future, under the orientation "Inspired by Nature. For Climate. For Our Future" (Azerbaijan Ministry of Ecology and Natural Resources & UNEP, 2026). The Asavika framework extends this principle by asserting that nature is not only central to climate resilience; it is also central to the ethical re-education of humanity.

2.2. From Humanity's Awakening to Humanity's Awakening in the Amazon

The original Humanity's Awakening thesis proposed an integrated model combining eco-humanitarian banking, green finance, chess, storytelling, ethical AI, and regenerative economics. It argued that sustainable transformation requires the harmonization of finance, education, technology, culture, and ethics (Pironti, 2025). The present paper advances that framework into a new stage: Humanity's Awakening in the Amazon.

The Amazonian expansion is necessary because the climate crisis requires concrete territories where theories can become prototypes. The HUB Humaniza in the Amazon offers this possibility. It places the earlier conceptual architecture within a living ecosystem marked by ecological importance, cultural diversity, social vulnerability, and global symbolic power.

The HUB Humaniza in the Amazon has been previously defined as an initiative uniting green energy, creative economy, and digital technology to foster sustainable, ethical, and inclusive development in the Amazon. Its pillars include a Green Energy Innovation Nucleus focused on hydrogen, solar, biogas, and biomass solutions; a Creative Economy program rooted in storytelling, chess, and cultural empowerment; and a Digital Technology axis promoting ethical AI, youth digital training, and green-tech incubation (Pironti, 2025).

This paper rewrites the project as a global model in direct connection with World Environment Day 2026. It proposes that the HUB Humaniza can function as:

- A climate action laboratory for renewable energy, circular economy, and ecological entrepreneurship.

- A social technology platform for poverty reduction, education, and community empowerment.

- A creative economy ecosystem for cultural identity, storytelling, arts, and sustainable livelihoods.

- A digital ethics center for compassionate AI, climate governance, and youth digital inclusion.

- An eco-humanitarian financial model for green finance, microcredit, and ESG-aligned investment.

- A replicable Global South prototype for regions facing similar challenges of poverty, biodiversity, climate risk, and technological exclusion.

The Amazon becomes, in this framework, not the periphery of global development, but one of its most important teachers. It teaches interdependence. It teaches limits. It teaches diversity. It teaches that life is not organized as isolated fragments, but as systems of reciprocity.

3. METHODOLOGY

This paper adopts a transdisciplinary, qualitative, participatory, and action-oriented methodology. It combines conceptual analysis, design science, participatory action research, case-study reasoning, and applied social technology development.

3.1. Conceptual Synthesis

The first methodological layer is conceptual synthesis. The paper integrates previous Humaniza and Asavika frameworks, reorganizing them around the Amazonian HUB and the WED 2026 climate agenda.

3.2. Design Science Methodology

The second layer is design science. The HUB Humaniza is treated as an artifact: a designed social technology intended to solve real-world problems. Its validity depends on its capacity to be implemented, tested, adapted, evaluated, and replicated.

3.3. Participatory Action Research

The third layer is participatory action research. Communities are not objects of study; they are co-creators of solutions, requiring the participation of local leaders, educators, Indigenous representatives, artists, youth, entrepreneurs, scientists, and public managers.

3.4. Case Study: Pedra Branca do Amapari, Amapá, Brazil

The chosen case study, Pedra Branca do Amapari, serves as the primary territorial laboratory. This municipality, with a population of approximately 5,000 to 6,000 inhabitants, is characterized by geographic isolation, limited road infrastructure, and historical reliance on extractive activities. Logistical challenges, such as seasonal river transport dependency and intermittent internet connectivity, present significant barriers to traditional development models. However, these constraints make it an ideal testing ground. The territory's realities demand decentralized green energy (e.g., solar microgrids), offline-capable digital education tools, and community-based bioeconomy

initiatives. By grounding the HUB here, the paper moves from abstract theory to a context-specific, resilient prototype.

3.5. Evaluation Indicators

The model is evaluated through indicators including: renewable energy generation, reduction of fossil dependency, number of green enterprises created, income generated by creative economy initiatives, youth trained in digital/green skills, community participation rates, bioplastic prototypes developed, environmental education activities, inclusion of women/vulnerable groups, AI-supported transparency tools, partnerships created, policy influence, replication potential, and measurable contribution to SDGs.

4. FINDINGS

4.1. The HUB Humaniza as a Global Climate Solution

4.1.1. Green Energy Innovation

The first operational axis of the HUB Humaniza is green energy innovation. Climate action requires a rapid transition away from fossil-fuel dependency and toward renewable, decentralized, and locally adapted energy systems. In the Amazon, such systems must respect ecological limits, community realities, logistical challenges, and the specific conditions of tropical territories.

The Green Energy Innovation Nucleus may integrate solar energy, biomass, biogas, micro-hydro systems, and green hydrogen studies. These technologies should not be implemented as external impositions, but as participatory solutions co-designed with local communities, universities, engineers, environmental specialists, and public authorities. The purpose is not only to produce energy. It is to generate autonomy, education, employment, and ecological responsibility.

4.1.2. Circular Bioeconomy and Bioplastics

The second axis is circular bioeconomy. The original Humaniza framework already includes the production of 100% biodegradable bioplastics from cassava as a sustainable industrial alternative (Pironti, 2024). In the Amazonian HUB, this proposal can be expanded into a cooperative bioeconomy model using cassava, organic residues, local agricultural knowledge, and circular production chains. A cassava-based bioplastic chain integrates sustainable agriculture, farmer cooperatives, youth technical training, women-led enterprises, university research, industrial prototyping, circular economy education, local income generation, plastic pollution reduction, and climate-conscious production.

4.1.3. Eco-Humanitarian Banking

The third axis is eco-humanitarian banking. The Eco-Humaniza Bank model, inspired by humanitarian economics and ethical finance, proposes financial systems that prioritize dignity, inclusion, sustainability, and community empowerment (Pironti, 2025). In the Amazonian HUB, eco-humanitarian banking may support microcredit for green entrepreneurs, community cooperatives, Indigenous and local artisans, renewable energy microprojects, bioplastic startups, agroecological production, women's entrepreneurship, youth-led digital initiatives, creative economy enterprises, and climate adaptation projects.

Climate transition requires capital governed by ethical purpose. The Eco-Humaniza Bank proposes finance as a tool for dignity, regeneration, and shared prosperity. It may operate through microfinance, cooperative funds, ESG project evaluation, digital wallets, blockchain transparency, ethical AI decision support, community investment councils, social/environmental metrics, and financial literacy education. This model is especially relevant for the Global South, where climate vulnerability and financial exclusion overlap.

4.1.4. Creative Economy and Cultural Regeneration

The fourth axis is creative economy. The HUB Humaniza recognizes that communities are not only economic units; they are cultural universes. Storytelling, chess, theater, cinema, music, poetry, digital narratives, and visual arts can be used to translate climate action into lived meaning. The UNEP civil society climate-solutions document emphasizes storytelling and advocacy as instruments for building trust in science, countering misinformation, and inspiring action (UNEP, 2026).

Climate action depends on imagination. Storytelling helps communities narrate their relationship with nature. Theater transforms abstract concepts into embodied experience. Chess trains strategic foresight. Chess appears in the Humaniza framework as an archetype of strategic thinking, foresight, emotional resilience, and ethical decision-making (Pironti, 2024). In this paper, chess is reinterpreted as a pedagogical tool for climate intelligence. The climate crisis requires the ability to anticipate consequences, evaluate interdependence, sacrifice short-term gains for long-term survival, understand systems, remain emotionally stable under pressure, and act with strategic responsibility.

4.1.5. Compassionate Artificial Intelligence

The fifth axis is compassionate AI. The original Humanity's Awakening thesis proposes ethical AI and compassion emulators as mechanisms to guide resource allocation, reduce bias, and align technological decisions with human dignity and ecological stewardship (Pironti, 2025). In the Amazonian HUB, compassionate AI can support climate

risk mapping, renewable energy planning, project selection for green finance, monitoring of social and environmental impact, transparent community governance, digital education, early warning systems, sustainable agriculture data, biodiversity protection, and ethical decision-making in public policy.

Compassionate AI, within the Humaniza-Asavika framework, is ethically governed intelligence designed to minimize harm, promote fairness, and support ecological balance. To move beyond theoretical ethics, the HUB proposes the Regenerative Impact Scoring System (RISS) for green microcredit allocation. Unlike traditional scoring, RISS evaluates proposals through a multi-dimensional matrix weighing social vulnerability, ecological impact, and long-term viability. Example: When evaluating a large-scale monoculture project (high short-term profit, moderate ecological risk) versus a women-led cassava bioplastic cooperative (lower immediate profit, high social inclusion, zero ecological degradation), the AI's "compassion emulation" and "interdependence awareness" parameters flag the former for risk and prioritize the latter, recommending tailored financial mentoring.

The paper proposes three ethical principles for AI climate governance:

- Compassion Emulation: AI must consider human suffering, ecological damage, and long-term consequences.

- Interdependence Awareness: AI must evaluate decisions in relation to ecosystems, communities, and future generations.

- Moral Accountability: AI must remain accountable to human dignity, transparency, and ethical review.

4.1.6. Indigenous Knowledge, Amazonian Identity, and Planetary Stewardship

The Amazon is a living system inhabited by cultures, memories, and ecological practices. The WED civil society document recognizes Indigenous knowledge as essential for protecting biodiversity and climate resilience (UNEP, 2026). The paper rejects treating the Amazon as an economic frontier, proposing it instead as a center of planetary learning. Indigenous knowledge must be respected through partnership, consent, protagonism, and shared governance.

4.2. Alignment with World Environment Day 2026

World Environment Day 2026 calls humanity to accelerate climate action and guide the transition already underway (UNEP, 2026). The HUB Humaniza aligns with this call by offering an integrated model that translates climate action into local and global practice.

4.2.1. Alignment with Business Climate Solutions

The WED climate-solutions document for businesses emphasizes energy efficiency, renewable energy, durable and reusable products, circular business models, and green workforce training (UNEP, 2026). The HUB Humaniza responds through renewable energy pilots, circular bioplastic production, sustainable product design, green entrepreneurship, climate reporting through digital tools, ethical investment metrics, green workforce training, youth digital education, community-based low-carbon innovation, and ESG-oriented enterprise incubation.

4.2.2. Alignment with Civil Society Climate Solutions

The WED climate-solutions document for civil society emphasizes accountability, public participation, community mobilization, local resilience, Indigenous knowledge, and storytelling (UNEP, 2026). The HUB Humaniza responds through participatory governance, community workshops, Indigenous and local knowledge integration, storytelling circles, climate education, creative economy programs, local adaptation strategies, youth leadership, ethical AI for transparency, and inclusion of vulnerable populations.

4.3. Expected Results

The HUB Humaniza is expected to generate results across multiple dimensions:

- Environmental: Renewable energy pilots, reduction of plastic pollution, circular use of organic materials.

- Social: Inclusion of vulnerable communities, youth leadership, women's entrepreneurship.

- Economic: Green jobs, creative economy enterprises, bioplastic value chains.

- Educational: Chess-based strategic education, storytelling-based ecological literacy, ethical AI literacy.

- Technological: Compassionate AI prototypes, digital monitoring platforms, blockchain transparency experiments.

- Institutional: International Scientific Cooperative, university partnerships, policy briefs, replication manuals.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

World Environment Day 2026 calls humanity to move from awareness to action. The HUB Humaniza proposes action as integrated transformation. Climate solutions must be simultaneously technological and ethical, economic and cultural, local and global, material and symbolic.

Implementing this model involves navigating complex systemic risks:

- Resistance from Entrenched Extractivist Models: Illegal logging or mining may view the HUB as a threat. Mitigation: Demonstrate superior long-term economic viability through green job creation and secure formal partnerships with environmental protection agencies.

- The Digital Divide and Infrastructural Deficits: Lack of reliable internet/electricity. Mitigation: Prioritize "offline-first" technologies, decentralized mesh networks, and low-bandwidth solutions.

- Cultural Appropriation and Neo-colonial Dynamics: Risk of external actors exploiting Indigenous knowledge. Mitigation: Strict adherence to Free, Prior, and Informed Consent (FPIC). Local communities retain intellectual property rights and hold co-governance roles with veto power.

The central contribution of this paper is the affirmation that the climate crisis cannot be solved only by changing energy sources. Humanity must also change its source of meaning.

Humanity's awakening in the Amazon is not a metaphor. It is a scientific, ethical, ecological, cultural, and technological necessity. World Environment Day 2026 invites the world to act for climate. The HUB Humaniza in the Amazon offers a concrete framework for such action.

The paper argues that the Amazon must be protected not by isolating it from development, but by redefining development itself. Development must mean regeneration, dignity, cooperation, wisdom, and the flourishing of life. The HUB Humaniza stands as a proposal for the Global South and for the world. Its deeper contribution lies in the integration of the finite and the infinite: technology with ethics, finance with generosity, AI with compassion, education with imagination, and climate action with consciousness. If humanity recognizes that the Earth is not an object outside itself, but the living condition of its own existence, climate action will cease to be a duty imposed by fear and will become an expression of love, intelligence, and responsibility. The Amazon is not only a forest. It is a teacher. The HUB Humaniza is not only a project. It is a path. And World Environment Day 2026 is not only a date. It is a call for humanity to return to the source: one people, one planet, one shared future.

REFERENCES

Azerbaijan Ministry of Ecology and Natural Resources & United Nations Environment Programme. (2026). World Environment Day 2026: Theme and host. World Environment Day. https://www.worldenvironmentday.global/2026/about/theme-and-host

Emerson, R. W. (1993). Self-reliance and other essays. Dover Publications.

Floridi, L. (2019). The logic of information: A theory of philosophy as conceptual design. Oxford University Press.

Harari, Y. N. (2015). Sapiens: A brief history of humankind. Harper.

Jung, C. G. (1968). The archetypes and the collective unconscious. Princeton University Press.

Krishnamurti, J. (1973). The awakening of intelligence. Harper & Row.

Lorenz, E. N. (1993). The essence of chaos. University of Washington Press.

Nash, J. (1950). Equilibrium points in n-person games. Proceedings of the National Academy of Sciences, 36(1), 48–49. https://doi.org/10.1073/pnas.36.1.48

Owen, R. (1991). A new view of society and other writings. Penguin Classics.

Pironti, V. (2024). Ministry of generosity: Fostering a culture of generosity. Open University Humaniza.

Pironti, V. (2024). The 100% biodegradable bioplastic production chain: A sustainable alternative for eco-industries. Open University Humaniza.

Pironti, V. (2024). The mathematics of the chess game as an archetype of human transformation. Open University Humaniza.

Pironti, V. (2025). Humanity's awakening: Integrating eco-humanitarian banking, green finance, chess and storytelling for a sustainable future. Open University Humaniza.

Pironti, V. (2025). HUB Humaniza in the Amazon: An international framework for green innovation, creative economy, and compassionate AI grounded in the humanization of Asavika Sciences. SGS—Humanities & Management, 1(2), 45–67.

Raworth, K. (2017). Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist. Chelsea Green Publishing.

Sagan, C. (1994). Pale blue dot: A vision of the human future in space. Random House.

Schwab, K. (2021). Stakeholder capitalism: A global economy that works for progress, people and planet. Wiley.

Senge, P. M. (2006). The fifth discipline: The art and practice of the learning organization. Doubleday.

Tolstoy, L. (1904). What is man? And other essays. Oxford University Press.

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations. https://sdgs.un.org/2030agenda

United Nations Environment Programme. (2026). Climate solutions: Businesses. World Environment Day. https://www.worldenvironmentday.global/2026/latest/climate-solutions/businesses

United Nations Environment Programme. (2026). Climate solutions: Civil society groups. World Environment Day. https://www.worldenvironmentday.global/2026/latest/climate-solutions/civil-society-groups

United Nations Environment Programme. (2026). World Environment Day 2026: A global call for climate action. World Environment Day. https://www.worldenvironmentday.global/

Yunus, M. (2003). Banker to the poor: Micro-lending and the battle against world poverty. PublicAffairs.

Zak, P. J. (2012). The moral molecule: The source of love and prosperity. Dutton.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN "KODLAMA" KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ

Başak ARDA, Kocaeli Üniversitesi, Matematik Eğitimi, baarda16@gmail.com, ORCID: 0009-0005-0131-4727

Zehra Betül HIZ, Kocaeli Üniversitesi, Matematik Eğitimi, betulhizz@gmail.com, ORCID: 0009-0005-7570-6125

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, ortaokul öğrencilerinin "kodlama" kavramına yönelik algılarını ürettikleri metaforlar aracılığıyla derinlemesine incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 217 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri katılımcıların "Kodlama ……. gibidir; çünkü ……." cümlesini tamamlamaları istenen bir form aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, öğrencilerin kodlama kavramına yönelik 98 farklı metafor ürettikleri tespit edilmiştir. Bu metaforlar; Yöntem ve Uygulama, Sistemsel İşleyiş ve Yapı, Çaba ve Öğrenme Süreci, Kapsam ve Sonsuzluk, Sıralama ve Yerleşim, Bilgi Güvenliği ve Saklama ile Gizem ve Keşif olmak üzere yedi farklı kavramsal kategori altında toplanmıştır. Sonuçlar, öğrencilerin kodlamayı en yüksek frekansla (%22.1) yöntem ve uygulama süreci olarak algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin algılarının cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre niteliksel farklılıklar gösterdiği; kız öğrencilerin daha soyut ve keşif odaklı, erkek öğrencilerin daha yapısal ve kuralcı imgelere sahip oldukları; sınıf düzeyi arttıkça ise kodlama algısının somut araçlardan analitik süreçlere dönüştüğü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul öğrencileri, Kodlama, Metafor, Olgubilim

INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF "CODING" THROUGH METAPHORS

Başak ARDA, Kocaeli University, baarda16@gmail.com, ORCID: 0009-0005-0131-4727

Zehra Betül HIZ, Kocaeli University, betulhizz@gmail.com, ORCID: 0009-0005-7570-6125

Abstract

The primary purpose of this study was to examine middle school students' perceptions of the concept of "coding" in depth through the metaphors they produced. The study group of the research, in which the phenomenology design among qualitative research methods was used, consists of 217 students studying at a public middle school. Research data were collected via a form that asked participants to complete the sentence "Coding is like ……; because ……". As a result of the data analysis, it was determined that the students produced 98 different metaphors for the concept of coding. These metaphors were grouped under seven different conceptual categories: Method and Application, Systemic Operation and Structure, Effort and Learning Process, Scope and Infinity, Order and Placement, Information Security and Storage, and Mystery and Discovery. The results indicate that students perceive coding as a method and application process with the highest frequency (22.1%). Furthermore, it was determined that students' perceptions showed qualitative differences according to gender and grade level variables; female students held more abstract and discovery-oriented images, whereas male students held more structural and rule-based images; and as the grade level increased, the perception of coding transformed from concrete tools to analytical processes.

Keywords: Middle school students, Coding, Metaphor, Phenomenology

EĞİTİMDE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ KULLANIMI: SOSYAL BİLGİLER DERSİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Uzman Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Fundanur YANIK
Milli Eğitim Bakanlığı - Halitpaşa Ortaokulu, Sosyal Bilgiler Eğitimi, fundanuryanik@gmail.com, 0009-0000-9687-4156

Özet

Öğrencilerin ve öğretmenlerin öğrenme deneyimlerini dönüştürmek için önemli bir araç haline gelen Yapay Zeka uygulamaları, öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyaçlarını karşılayarak öğretim sürecini daha verimli ve eğlenceli hale getirmektedir. Gelecekte eğitimde rolünün artacağı tahmin edilen bu uygulamaların günümüzdeki mevcut durumunu bilmek te önem arzetmektedir. Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler dersi bağlamında öğrencilerin Yapay Zeka uygulamaları ve Yapay Zeka destekli eğitim araçlarını hem kendi kullanımları hemde derste kullanılmasına yönelik görüşlerini değerlenmektir. Ayrıca, Yeni Marif Modeli'nin de eğitimde desteklediği Yapay Zeka uygulamalarına yönelik farkındalığını sağlamaktır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada, olgubilim deseni kullanılarak; bir devlet okulunda, kolay ulaşılabilir örneklem yoluyla seçilen 5, 6, 7. sınıf düzeylerinde eğitim gören; toplam 28 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen uzman görüşü ile desteklenerek hazırlanan 7 soruluk görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş, öğrenci görüşleri oluşturulan 5 tema altında yorumlanmıştır. Bu temalar: "Yapay Zekâ Kullanım Durumu", "Öğrenmeye Katkıları", "Karşılaşılan Zorluklar", "Olumsuz Etkiler", Kullanıma Yönelik Öneriler" dir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilgiler dersinde yapay zekâ araçlarını aktif olarak kullandığı özellikle ödev yapma ve araştırma amacıyla yararlandıklarını göstermektedir. En çok tercih edilen yapay zeka araçları ChatGPT, Gemini olurken yapay zeka destekli dijital eğitim araçları Quiziz, Kahoot olmuştur, Canva ve diğer görsel araçlar özellikle 5 ve 6. sınıf öğrencileri tarafından tercih edilmiştir. Öğrenciler yapay zekânın öğrenmeyi kolaylaştırdığını ifade etmekle birlikte, yanlış bilgi riski ve hazırcılığa alıştırmaya yol açabileceğini de dile getirmiştir. Bu durum Yapay zekânın eğitimde bilinçli ve rehberli kullanılması gerektiğini göstermektedir. Çalışma kapsamında, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından, mart ayında eğitim paydaşlarına rehberlik etmek amacıyla yayımlanan " Yapay Zekâ Araçları: Öğretmen El Kitabı"ının genişletilmiş versiyonunu da tanıtarak öğrencilerde farkındalık sağlanmıştır. Yapay Zeka'nın sosyal bilgiler eğitiminde kullanılması, öğrencilerin tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgilerinin karmaşıklığını keşfedebilmeleri için önemli fırsatlar sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Yapay Zeka Kullanımı, Öğrenci Görüşleri, Eğitim Teknolojileri, MEB YEĞİTEK Yapay Zeka uygulamaları

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN EDUCATION: A REVIEW IN THE CONTEXT OF SOCIAL STUDIES COURSE

Specialist Social Studies Teacher, YANIK Fundanur
Ministry of Education- Halitpaşa Secondary School, Social Studies Education 0009-0000-9687-4156

Abstract

Artificial Intelligence (AI) applications, which have become an essential tool for transforming the learning experiences of students and teachers alike, render the instructional process more efficient and engaging by addressing students' individual learning needs. Given that the role of these applications in education is predicted to expand in the future, understanding their current state today is of paramount importance. This study aims to evaluate students' perspectives on AI applications and AI-supported educational tools within the context of Social Studies courses, regarding both their personal use and their integration into the classroom. Additionally, it seeks to raise awareness about AI applications, which are also supported by the new "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" (The New Century Education Model of Turkey). Adopted a qualitative research methodology, this study employed a phenomenological design. Semi-structured interviews were conducted with a total of 28 students in the 5th, 6th, and 7th grades, selected via convenience sampling at a public school. Data were gathered through a 7-item interview form developed by the researcher and validated by expert opinions. The collected data were analyzed using descriptive analysis, and students' views were interpreted under five established themes: "AI Usage Status," "Contributions to Learning," "Challenges Encountered," "Negative Effects," and "Recommendations for Usage." The research findings indicate that a vast majority of the students actively use AI tools in Social Studies courses, particularly leveraging them for homework completion and research purposes. While ChatGPT and Gemini emerged as the most preferred AI tools, Quizizz and Kahoot stood out as the leading AI-supported digital educational tools. Canva and other visual applications were primarily favored by 5th and 6th-grade students. Although students expressed that AI facilitates learning, they also highlighted the risks of misinformation and the potential of encouraging intellectual laziness (dependency on ready-made information). This situation underscores the necessity of utilizing AI in education in a conscious and guided manner. Within the scope of this study, student awareness was also raised by introducing the expanded version of the "Artificial Intelligence Tools: Teacher's Guidebook," which was published by the Ministry of National Education (MEB) in March to guide educational stakeholders. Ultimately, the integration of AI into social studies education can offer significant opportunities for students to explore the complexities of history, geography, and citizenship.

Keywords: Social Studies Education, Use of Artificial Intelligence, Student Opinions, Educational Technologies, MEB YEĞİTEK Artificial Intelligence Applications

ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Mustafa Hakan KARABULUT 1/ Prof. Dr., Mehmet Emin USTA 2

1Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı,

E-mail: mustafa.karabulut5@ogr.sakarya.edu.tr

2Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı,

E-mail: mehmeteminusta@sakarya.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2355-1203

Özet

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ araçlarını kullanımına yönelik olumlu ve olumsuz görüş ve önerilerini tespit etmektir. Bu çalışmada, nitel araştırma teknikleri kullanılmış ve içerik analizi yapılmıştır. Bu amaçla yapılan çalışma Sakarya İli Hendek İlçesinde ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde görev yapan 25 öğretmeni kapsamaktadır. Çalışma grubunun kent merkezi ve köylerde çalışıyor olmasına dikkat edilmiştir. Yapılan görüşler ile öğretmenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin görüşleri alınmış, temalar belirlenmiş ve elde edilen bulgular diğer çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin çoğunluğu eğitimde yapay zekayı kullanmaya başladığı ama bir kısmın yapay zekayı kullanma konusunda korkuları olduğu anlaşılmıştır. Özellikle yapay zekanın ders planı hazırlama ve sınav sorusu üretme gibi rutin işlerde iş yükünü hafifleterek zaman tasarrufu sağladığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin yapay zeka ile ilgili gördükleri sorunlar öğrencilerin akademik ve bilişsel yönlerine ket vurduğu, yaratıcılıklarını engellediği, psikolojik olarakta bağımlılığa neden olabileceğini, ayrıca öğretmenlerin yeterince yapay zeka ile ilgili tecrübe, bilgi ve birikim eksiklikleri olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca teknolojinin gelişimiyle öğretmenlik rolünün salt 'bilgi aktaran' konumdan, öğrenciye doğru bilgiyi bulmada yol gösteren bir 'rehber ve asistan' rolüne evrildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenler Bakanlığın açacağı hizmetiçi eğitimlerle uyumlu hale gelineceği, etik ve ahlaki kurallara uygun olduğu takdirde eğitimde kullanmanın faydaları olacağını dile getirmişlerdir. Son olarak, yapay zekanın eğitim sürecinde bir 'cevap makinesi' olmaktan ziyade, öğrencileri araştırmaya ve derinlemesine öğrenmeye iten bir 'düşünme partneri' olarak konumlandırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, öğretmen görüşleri, fırsatlar ve zorluklar, eğitim teknolojisi, öğretme ve öğrenme

TEACHERS OPINION AND RECOMMENDATIONS ON THE POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION

Mustafa Hakan KARABULUT 1/ Prof. Dr., Mehmet Emin USTA2

1Sakarya University, Graduate School of Educational Sciences, Department of Educational Sciences, E-mail: mustafa.karabulut5@ogr.sakarya.edu.tr

2Sakarya University, Graduate School of Educational Sciences, Department of Educational Sciences, E-mail: mehmeteminusta@sakarya.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2355-1203

Abstract

The aim of this study is to identify teachers' positive and negative opinions and suggestions regarding the use of artificial intelligence tools in education. This study utilized qualitative research techniques and conducted content analysis. The study included 25 teachers working at primary, secondary, and high school levels in Hendek District, Sakarya Province. Care was taken to ensure the study group worked in both the city center and villages. The opinions of teachers regarding the use of artificial intelligence in education were gathered, themes were identified, and the findings were compared with other studies. The research revealed that while the majority of teachers have begun using artificial intelligence in education, some have fears about its use. It was determined that artificial intelligence saves time by reducing workload in routine tasks such as lesson planning and exam question generation. The problems teachers perceived regarding artificial intelligence included hindering students' academic and cognitive development, inhibiting their creativity, potentially leading to psychological dependency, and a lack of sufficient experience, knowledge, and expertise among teachers regarding artificial intelligence. Furthermore, it has been observed that with the development of technology, the role of teaching has evolved from a mere 'information transmitter' to a 'guide and assistant' role that shows students the way to find the right information. However, teachers stated that they would become more aligned with the in-service training to be provided by the Ministry, and that there would be benefits to using artificial intelligence in education if it complies with ethical and moral rules. Finally, it was emphasized that artificial intelligence should be positioned not as an 'answer machine' in the educational process, but as a 'thinking partner' that encourages students to research and learn in depth.

Keywords: Artificial Intelligence, Academic Publishing, Peer Review, Editorial Systems, Digitalization

GİRİŞ

Endüstri 4.0 süreciyle birlikte nesnelerin interneti ve büyük veri gibi kavramlarla desteklenen otonom yapılar, toplumsal sistemleri hızla dönüştürmektedir. Bu dijital dönüşümün eğitim sistemlerini etkilememesi kaçınılmazdır; nitekim akıllı teknolojiler, öğrenme ve öğretme süreçlerine giderek daha fazla entegre olmaktadır (Öztemel, 2020). Günümüz sınıfları, teknolojik gelişmelerin içine doğan ve bilgiye doğrusal olmayan yollardan ulaşmayı tercih eden "dijital yerliler"den oluşmaktadır. Bu kuşağın gereksinimlerine geleneksel yöntemlerin yetersiz kalması, sınıf ortamlarının yeni nesil araçlarla desteklenmesini ve dijital kültürün eğitime entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır (İnci, Akpınar ve Kandır, 2017).

Eğitimde yapay zekâ tabanlı uygulamalar, öğrencilerin bireysel hızlarına ve ilgi alanlarına göre özelleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunma potansiyeline sahiptir. Özellikle ödev kontrolü ve notlandırma gibi rutin idari görevlerin otomatikleştirilmesi, öğretmenlerin üzerindeki yükü azaltarak öğrencileriyle daha nitelikli zaman geçirmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca akıllı öğretici sistemler, anında geri bildirim sağlayarak kavram yanılgılarının hızlıca düzeltilmesine yardımcı olmaktadır (Kamalov, Santandreu ve Gurrib, 2023). Ancak bu teknolojilerin bir eğitimcinin yerini tamamen alması beklenemez. Karakter gelişimi, aidiyet duygusu ve şefkat gibi unsurlar, kodlanmış makinelerin kopyalayamayacağı ve öğretmeni eşsiz kılan temel insani becerilerdir. Bu sebeple teknolojinin eğitimdeki rolünün bir "asistan" düzeyinde kalması daha gerçekçidir (Çetin ve Aktaş, 2021).

Öte yandan, yapay zekânın eğitimde kontrolsüz yaygınlaşması; veri gizliliği, akademik dürüstlük ve intihal gibi ciddi etik sorunları beraberinde getirmektedir. Öğrencilerin araştırma yapmak yerine ödevlerini otonom yazılımlara hazırlatmaları, analitik düşünme ve sorgulama yeteneklerini köreltebilir (Koçyiğit ve Darı, 2023). Ek olarak, bu algoritmaların tamamen tarafsız olduğunu söylemek güçtür; zira tasarımlarındaki toplumsal önyargılar, mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikleri derinleştirme riski taşımaktadır (Adaş ve Erbay, 2021). Bütün bu yeniliklerin sürdürülebilirliği ise sahadaki kilit aktörler olan öğretmenlerin yeniliğe açıklık ve teknoloji kabul düzeyleri ile doğrudan ilişkilidir. Gerekli teknik destek ve hizmet içi eğitimler sağlanmadığında, eğitimcilerin bu araçları kullanma niyetleri ve öz yeterlik inançları ciddi oranda zedelenmektedir (Şahin ve Dursun, 2022). Bu bağlamda, başarılı bir entegrasyon için öğretmenlerin hazırbulunuşluklarının, çekincelerinin ve beklentilerinin derinlemesine tespit edilmesi şarttır (Arslan, 2020).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanımına ilişkin deneyimleri ışığında görüşlerini alarak, yapay zekânın eğitimdeki yerini bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir. Çalışma; öğretmenlerin yapay zekâ araçlarına yönelik algıları, sınıf içi uygulamaları, karşılaştıkları zorluklar ve öğretim süreçlerine yönelik

beklentileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eğitimde dijitalleşme politikalarının hız kazandığı günümüzde, öğretmen görüşlerinin kendi bağlamı içinde nitel bir yaklaşımla ortaya konulması, karar vericiler için somut ve uygulanabilir eğitim politikalarının oluşturulmasına rehberlik etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırma Soruları

Araştırmanın temel problem cümlesi, *"Öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanımının olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin görüş ve önerileri nelerdir?"* şeklinde olup bu doğrultuda şu alt sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenler yapay zekâyı hangi eğitsel görevlerde ve ders süreçlerinde kullanmaktadır?
2. Yapay zekânın eğitim süreçlerinde kullanımının ne tür olumlu yönleri bulunmaktadır?
3. Yapay zekâ kullanımının öğrenciler üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkiler nelerdir?
4. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişimiyle öğretmenlerin kendi mesleki rollerindeki (rehberlik, içerik üretimi, ölçme-değerlendirme vb.) değişime ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Yapay zekânın eğitim sistemine sağlıklı entegre edilebilmesi için politika geliştiricilerden (MEB, YÖK vb.) beklentiler nelerdir?
6. Yapay zekânın okul yönetiminde hangi iş ve alanlarda kullanılabileceğine ilişkin düşünceler nedir?
7. Yapay zekânın eğitimde kullanımına ilişkin genel ve bütüncül düşünceler nelerdir?

Sınırlılıklar ve Tanımlar

Bu araştırma; 2025-2026 Eğitim-Öğretim yılında Sakarya ili Hendek ilçesinde ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan 25 öğretmenin görüşleri ve uygulanan açık uçlu anket formuna verilen cevaplar ile sınırlıdır.

- **Öğretmen:** Belirli bir öğretim programı doğrultusunda öğrencileri eğiten, yetiştiren ve hayata hazırlayan profesyonel kişidir (Arslangun ve Arslan, 2025).
- **Yapay Zeka:** İnsan muhakemesinin bir makineye öğrenebilen algoritmalar vasıtasıyla öğretilmesi işlemi olup, insan düşüncesini ve problem çözme becerilerini taklit etmeyi amaçlayan şemsiye bir kavramdır (Birtane, 2024).

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Yapay zekâ; bir bilgisayar, robot ya da programlanabilir bir cihazın insan gibi düşünebilme, öğrenebilme, karar verebilme ve problem çözebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Solak, Dal, Çınkır ve Onu, 2025). Alanın öncülerinden John McCarthy bu disiplini, zekâ sahibi makineleri ve zeki bilgisayar programlarını tasarlama bilimi

olarak ifade ederken; literatürde karmaşık problemlere yeni tepkiler üretebilen ve öğrendikçe uzmanlaşan sistemler olarak da ele alınmaktadır (Öztürk ve Şahin, 2018; Temur, 2025).

İnsan zekâsını taklit etme fikrinin felsefi kökenleri Antik Yunan'a kadar uzansa da modern yapay zekânın bilimsel temelleri 1940'lı yıllarda atılmıştır. McCulloch ve Pitts'in 1943'teki yapay sinir ağları modeli ve Alan Turing'in 1950'deki "Turing Testi", makinelerin bilişsel kapasitesini ölçmede dönüm noktası olmuştur (Adaş ve Erbay, 2022; Kapadokya Üniversitesi, 2024). Türkiye'de ise Ord. Prof. Dr. Cahit Arf, 1959 yılında sunduğu çalışmasıyla bu tartışmayı felsefi ve matematiksel olarak ülkemizde ilk açan isim olmuştur. Terim olarak ilk kez 1956 yılındaki Dartmouth Konferansı'nda resmiyet kazanan yapay zekâ, 1970'ler ve 1990'larda fon kesintileri nedeniyle iki büyük "Yapay Zekâ Kışı" (durgunluk dönemi) yaşamıştır (Alkaddour, 2022; Kopar, 2023; Olğaç, 2025). 1990'lardan sonra artan işlem kapasitesiyle birlikte kural tabanlı sistemlerden veri odaklı modellere geçilmiş; 2022 yılında OpenAI tarafından üretken yapay zekâ modellerinin (ChatGPT vb.) piyasaya sürülmesiyle kitlelerin günlük kullanımına sunulmuştur (Kopar, 2023).

Günümüzde yapay zekâ kapasitelerine göre üç ana kategoriye ayrılmaktadır: Belirli bir görevi yerine getiren Zayıf/Dar Yapay Zekâ, insan esnekliğinde problem çözen Genel Yapay Zekâ (AGI) ve insan aklının sınırlarını aşan varsayımsal Süper Yapay Zekâ (ASI) (KVKK, 2025; Olğaç, 2025). Bu yapıların omurgasını ise makine öğrenmesi, derin öğrenme, doğal dil işleme (NLP), uzman sistemler ve genetik algoritmalar oluşturmaktadır (İşcan ve Kaygısız, 2024).

Eğitimde bilişsel teknolojiler, idari süreçleri, öğrenme deneyimlerini ve öğretim yöntemlerini köklü bir biçimde dönüştürmektedir. Öğrenci verilerini analiz eden otonom yazılımlar, her bireyin kendi hızına göre özelleştirilmiş içerikler sunarak geleneksel eğitimin sınırlarını aşmaktadır (Chen, Chen ve Lin, 2020). Akıllı Öğretici Sistemler, doğal dil işleme yetenekleriyle birebir özel ders deneyimini simüle etmekte ve gerçek zamanlı dinamik profiller oluşturarak kavram yanılgılarını düzeltmektedir (Kamalov ve diğerleri, 2023). Ölçme-değerlendirmede ise kompozisyonları otomatik notlandırma ve müfredata uygun test üretme yeteneği sunmaktadır (Crompton ve Burke, 2023).

Ancak bu sistemlerin empati, sevgi ve pedagojik şefkat gibi tamamen insani yetenekleri barındırmaması, öğretmenin yerini almasını imkânsız kılmaktadır. Teknolojinin idari yükleri hafifleten bir "asistan" olarak konumlandırılması, öğretmenlerin öğrencilere ilham verme ve rehberlik etme rollerine daha fazla zaman ayırmasını sağlamaktadır (Çetin ve Aktaş, 2021). Bu entegrasyonun başarısı ise doğrudan öğretmenlerin hazırbulunuşluklarına ve yeniliğe açık teknoloji kabul düzeylerine bağlıdır (Aksakal, Emre ve Özbek, 2024).

İlgili Araştırmalar

Literatür incelendiğinde öğretmenlerin ve uzmanların yapay zekâ algılarına yönelik çeşitli çalışmalar dikkat çekmektedir:

- **Aksakal, Emre ve Özbek (2024):** Sınıf öğretmenlerinin yapay zekâya yönelik orta düzeyin üzerinde olumlu bakış açısına sahip olduğunu; mesleki kıdem, yaş ve mezuniyet türünün kabul düzeyini etkilemediğini tespit etmiştir.
- **Çetin ve Aktaş (2021):** Akademik uzmanların görüşlerine dayanarak, yapay zekânın pedagojik ve psikolojik altyapıdan yoksun olduğunu ve öğretmenin yerini almak yerine bir "asistan" olarak konumlandırılması gerektiğini savunmuştur.
- **Şahin ve Dursun (2022):** Teknoloji Kabul Modeli çerçevesinde öğretmen adaylarının niyetini şekillendiren en güçlü faktörün "algılanan fayda" olduğunu; kaygı ve direncin ise entegrasyon isteğini zedelediğini kanıtlamıştır.
- **Timms (2016):** Sınıf içindeki fiziksel donanıma sahip "eğitimsel işbirlikçi robotların" (kobotlar) çocukların bilimsel merakını ve grup etkileşimini artırmada ekran tabanlı yazılımlara göre daha etkili olduğunu belirtmiştir.
- **Arslan (2020):** Akıllı Öğretici Sistemlerin diyalog prensipleriyle öğrencilere birebir ders kalitesi sunduğunu, anında geri bildirimle öğretmenlerin yükünü hafifleterek eğitim paradigmasını dönüştürdüğünü raporlamıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde betimleyici olgusal (fenomenolojik) desen ile tasarlanmıştır. Olgusal desen, katılımcıların bir olguya veya kavrama ilişkin sahip oldukları deneyimlerin, algıların ve atfettikleri anlamların kendi doğal ortamlarında, dışarıdan bir manipülasyon olmaksızın keşfedilmesini ve derinlemesine betimlenmesini sağlar (Çetin ve Aktaş, 2021). Bu araştırmada da öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımına yönelik tecrübeleri, olumlu/olumsuz algıları ve geleceğe yönelik beklentileri doğrudan kendi ifadeleri üzerinden derinlemesine incelenmiştir.

Araştırmanın hedef evrenini, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Hendek ilçesindeki resmî eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada, evrenin ulaşılabilir ve sınırlı büyüklükte olması sebebiyle örnekleme yoluna gidilmemiş, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenerek gönüllülük esasıyla 25 öğretmenden oluşan bir çalışma grubu (tam sayım) yapılandırılmıştır. Katılımcıların gerçek kimlikleri gizlenerek Kişi 1'den Kişi 25'e kadar kod isimler verilmiştir.

Araştırmada veriler, nitel araştırma doğasına uygun olarak hazırlanan **"Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu"** ile toplanmıştır. Araştırmanın alt problemlerine paralel olarak hazırlanan 7 adet açık uçlu soru yer almaktadır. Sorular; yapay zekânın eğitim/yönetim süreçlerindeki rolü, olumlu-olumsuz etkileri, öğretmenlik rollerindeki dönüşüm ve politika yapıcılardan beklentileri saptamak üzere yapılandırılmıştır.

Zaman ve erişim kolaylığı sağlamak amacıyla formlar **Google Forms** aracılığıyla çevrim içi (online) olarak ulaştırılmıştır. Veri toplama öncesinde katılımcılara araştırmanın bilimsel amacı açıklanmış, gönüllülük ilkesi ve veri gizliliği taahhüt edilerek formların eksiksiz doldurulması sağlanmıştır.

Elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde **betimsel analiz** ve **içerik analizi** teknikleri bir arada iş koşulmuştur. Çevrim içi formlardan aktarılan yazılı metinler, araştırmanın 7 alt problemi çerçevesinde düzenlenmiştir.

Verilerin analiz süreci; verilerin okunması ve açık kodlama yöntemiyle sistematik olarak kodlanması, kodlar arasındaki ilişkilerden yola çıkılarak ortak temaların (olumlu yönler, endişeler, beklentiler vb.) saptanması, verilerin tematik matrise göre düzenlenmesi ve son aşamada bulguların yorumlanması adımlarıyla gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Betimsel analiz kapsamında, katılımcıların görüşlerini ham ve özgün haliyle yansıtmak adına kod isimler (Örn: Kişi 3, Kişi 14) kullanılarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2024; Çetin ve Aktaş, 2021).

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında öğretmenlerden elde edilen verilerin tematik analiz sonuçları, alt problemlere paralel olarak tablolar ve doğrudan alıntılar eşliğinde sunulmuştur.

3.1. Öğretmenlerin Yapay Zekâyı Eğitsel Görevlerde Kullanma Durumları

Katılımcıların "*Yapay zekâyı eğitimde hangi ders işleme süreçlerinde ve eğitsel görevlerde kullanıyorsunuz?*" sorusuna verdikleri yanıtların analizi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Ders/İşlem ve Görevlerdeki Rolü

Tema	Alt Kategori	Frekans	%
Planlama	Ders Planı Hazırlama	2	8
	Etkinlik Tasarlama	2	8
	Ses ve Video Tasarlama	1	4
	Toplam	5	20
Ölçme değerlendirme	Sınav Sorusu Hazırlama	5	20
	Süreç Değerlendirme	1	4
	Toplam	6	24
Yabancı dil	Konu Anlatımı	2	8
	Kelime Oyunları	1	4
	Toplam	3	12
Araştırma	Yeni Bilgi Edinme	1	4
	Toplam	1	4
Kullanmıyor	Kullanmıyor	11	44
	Toplam	11	44

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmenlerin %44'ünün (f=11) yapay zekâyı eğitsel süreçlerde henüz hiç kullanmadığı görülmektedir. Kullanan öğretmenler arasında ise en yüksek oran %20 (f=5) ile "Sınav Sorusu Hazırlama" ve %8'er oranla "Ders Planı Hazırlama" ile "Etkinlik Tasarlama" kategorilerindedir. Bulgu, öğretmenlerin yapay zekâya yönelik hâlen temkinli bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Ders planı yaparken veya aktivite çeşitlendirirken kullanıyorum, zaman zaman soru hazırlarken de yardım alıyorum." (Kişi 11)

"Yapay zekâyı derslerde kullanmıyorum. Zararlı olduğunu düşünüyor, öğrencileri hazırcılığa alıştırdığını düşünüyorum." (Kişi 22)

3.2. Yapay Zekânın Eğitim Süreçlerindeki Olumlu Yönleri

Öğretmenlerin yapay zekâ kullanımının avantajlarına yönelik görüşleri temalandırılarak Tablo 2'te verilmiştir.

Tablo 2.

Yapay Zekanın Eğitindeki Olumlu Yönleri

Tema	Alt Kategori	Frekans	%
İş Yükünü Azaltma	Etkinlik Hazırlama	5	20
	Ders Planlama	12	48
	Farklı Kaynaklara Ulaşım	1	4
	Toplam	18	72
Simülasyon	Görsel İçerik Üretme	3	12
	Toplam	3	12
Geri Bildirim	Öğrenme Eksiklerini Belirleme	2	8
	Sınav Sorusu Okuma	2	8
	Toplam	4	16

Tablo 2'ye göre öğretmenlerin büyük çoğunluğu %48 (f=12) yapay zekânın "Ders Planlama" sürecinde iş yükünü azalttığını düşünmektedir. İkinci sırada %20 (f=5) ile etkinlik hazırlama avantajı gelmektedir. Öğretmenler yapay zekâyı zaman tasarrufu sağlayan pratik bir asistan olarak değerlendirmektedir. Katılımcı alıntıları aşağıdadır:

"Ders planı ve etkinlik hazırlarken yapay zekâdan yararlanmak öğretmenler için ciddi zaman tasarrufu sağlamaktadır." (Kişi 15)

"Yapay zekâ ile hazırlanan görseller, haritalar ve simülasyonlar sayesinde öğrenciler tarihi olayları daha iyi hayal edebilir." (Kişi 11)

3.3. Yapay Zekânın Öğrenciler Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Katılımcıların, yapay zekânın öğrencilere yönelik olası risklerine dair görüşleri Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3.

Yapay Zekanın Öğrenciler Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Tema	Alt Kategoriler	Frekans	%
Akademik ve bilişsel	Hazır Bilgi Kullanma	13	52
	Analitik Düşünme	5	20
	Kopyacılık	2	8
	Toplam	20	80
Psikolojik	Teknoloji Bağımlılığı	5	20
	Toplam	5	20

Tablo 3 verileri incelendiğinde, "Akademik ve Bilişsel" risklerin toplamda %80 oranla ezici bir ağırlığa sahip olduğu; özellikle "Hazır Bilgi Kullanma" (%52, f=13) kaygısının ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. Öğretmenler, sistemin derinlemesine öğrenmeyi engelleyeceğinden endişe duymaktadır:

"Öğrencilerin yaratıcılığını körelttiğini, ödev hazırlama konusunda yardım aldıklarında tam öğrenmenin gerçekleşmesini engellediğini düşünüyorum. Öğrenciler soruların cevabını kendileri araştırmak yerine yapay zekâdan alabilir." (Kişi 14)

"Bağımlılık yapabilir, gerçeklik algısını yok edebilir. Zamanla özgüven eksikliğine neden olabilir." (Kişi 5)

3.4. Yapay Zekânın Öğretmenlik Rolleri Üzerindeki Dönüşüm Etkisi

Yapay zekânın öğretmenlerin mesleki rollerindeki değişime dair ürettiği yansımalar Tablo 4'te kategorize edilmiştir.

Tablo 4.

Yapay Zekanın Gelişimiyle Rol Değişimi

Tema	Alt Kategoriler	Frekans	%
Olumlu	Rehberlik	7	28
	İçerik ve Materyal	8	32
	Ölçme ve Değerlendirme	4	16
	Toplam	19	76
Olumsuz	Öğretmen Rolü ve Mesleği	5	20
	Teknolojiye Bağımlılık	1	4
	Toplam	6	24

Öğretmenlerin %76'sı (f=19) yapay zekânın mesleki rollere olumlu yansıyacağını savunmaktadır. Özellikle öğretmenlerin "bilgi aktaran" konumdan "bilgiye ulaşmada rehberlik eden" bir konuma evrileceği %28, (f=7) vurgulanmıştır. Olumsuz bakan %20'lik (f=5) kesim ise sosyal iletişimin kopmasından endişelidir:

"Öğretmenin mesleki rolü bilgiyi öğreten kişiden çıkıp bilgiye ulaşmada rehber konuma gelen kişi haline geliyor. Yapay zekâ... eğitimi daha verimli hâle getirmektedir." (Kişi 24)

"Çok fazla kullanılmasının sakıncalı olabileceğini düşünüyorum... Öğretmenin öğrenciler ile sosyal iletişimini yapay zekâ yapamayacağı için eksik kalır." (Kişi 12)

3.5. Politika Geliştiricilerden (MEB, YÖK vb.) Beklentiler

Yapay zekânın eğitim sistemine sağlıklı entegrasyonu adına öğretmenlerin merkezi otoritelerden beklentileri Tablo 5'da sınıflandırılmıştır.

Tablo 5.

Yapay Zekanın Geliştirilmesi İçin Beklentiler

Tema	Alt Kategoriler	Frekans	%
Altyapı Yatırımları	Hızlı ve Güvenilir İnternet Ulaşımı	6	24
	Teknolojik Altyapının Desteklenmesi	1	4
	Toplam	7	28
Etik ve Yasal Olma	Veri Güvenliği	5	20
	Toplumsal Normlar	3	12
	Toplam	8	32
Öğretmen Eğitimi	Hizmet içi Eğitim	10	40
	Toplam	10	40

Öğretmenlerin en temel beklentisi %40 (f=10) ile "Hizmet İçi Eğitim" olarak öne çıkmaktadır. Bunu %24 (f=6) ile hızlı ve güvenilir internet ulaşımı ve %20 (f=5) ile veri güvenliği mevzuatları takip etmektedir. Katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"Yapay zekânın eğitim sistemine etkili biçimde uyarlanabilmesi için öğretmenler, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu tarafından açık rehberler hazırlanmasını ve öğretmenlere yönelik uygulamalı eğitimler verilmesini beklemektedir." (Kişi 15)

"Yapay zekâ araçları sadece özel okullarda değil, en uzak köy okullarında bile ücretsiz ve yüksek hızlı internetle erişilebilir olması sağlanmalıdır." (Kişi 19)

3.6. Okul Yönetiminde Yapay Zekâ Kullanım Alanları

Katılımcıların yapay zekânın yönetim süreçlerindeki işlevselliğine dair görüşleri Tablo 6'de yer almaktadır.

Tablo 6.

Okul Yönetiminde Kullanabilecek Alanlar

Tema	Alt Kategoriler	Frekans	%
İdari İşler	Evrak ve Döküman	6	24
	Plan ve program	8	32
	Toplam	14	56
İletişim	Veli İletişimi	8	32
	Öğrenci Rehberlik	3	12
	Toplam	11	44

Okul yönetiminde yapay zekâ kullanımı "İdari İşler" %56, (f=14) ve "İletişim" %44, (f=11) temalarında toplanmıştır. Ders programı hazırlama ve veli bilgilendirme süreçleri %32'şer (f=8) oranla en çok önerilen alanlar olmuştur:

"Her türlü adaletsiz ders nöbet sınıf dağılımlarında da yapay zekâya bırakılabilir. Ders programı dağılımında kullanılabilir." (Kişi 7)

"Öğrencilerinin devamsızlıkları ve başarı durumlarının veliye bildirilmesinde kullanılabilir." (Kişi 14)

3.7. Yapay Zekânın Eğitimde Kullanımına İlişkin Genel Değerlendirmeler

Katılımcıların konuya dair bütüncül ve genel düşünceleri Tablo 7'de sergilenmiştir.

Tablo 7.

Yapay Zekanın Eğitimde Kullanımı

Tema	Alt Kategoriler	Frekans	%
Öğretmen Rolü	Teknoloji Kullanma Becerisi	8	32
	Rolün Artması	5	20
	Toplam	13	52
Öğrenme Süreci	Eğitimde Dijital Dönüşüm	12	48
	Toplam	12	48

Öğretmenlerin genel algısı %48 (f=12) oranında bu sürecin "Eğitimde Kaçınılmaz Bir Dijital Dönüşüm" olduğu yönündedir. Ancak bu dönüşümde öğretmenlerin teknolojik yetkinliklerinin (%32, f=8) artması gerektiği genel kabul görmektedir:

"Zamanla öğretmenlerin teknoloji kullanma becerileri daha da önem kazanacak. Öğretmenler öğrencilerin yapay zekâ kullanımı yolunda onlara rehberlik edecek ve yol gösterecektir." (Kişi 12)

"Yapay zekâ eğitimde doğru kullanıldığında öğrenmeyi destekleyen ve öğretimi daha verimli hâle getiren bir araç olabilir. Ancak bilinçli ve dengeli kullanılması önemlidir." (Kişi 9)

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, öğretmenlerin yapay zeka teknolojilerine yönelik tutumları ve görüşleri hem nicel hem de nitel veriler ışığında tartışılarak alanyazındaki güncel çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Nitel bulgulara göre öğretmenlerin %44'ünün yapay zekâyı henüz derslerinde kullanmadığı ve temkinli yaklaştığı; kullananların ise bu sistemleri planlama (%20) ve ölçme-değerlendirme (%24) gibi rutin işleri hafifletmek amacıyla iş koştuğu saptanmıştır. Katılımcılar yapay zekânın en büyük avantajının iş yükünü azaltması (%72) olduğunu belirtmiştir. Bu durum, yapay zekânın öğretmenleri evrak ve planlama gibi rutin görevlerden kurtararak öğrencilerine daha fazla pedagojik ve duygusal zaman ayırmalarını sağladığını vurgulayan uluslararası alanyazın çalışmaları ile doğrudan örtüşmektedir. Literatürde de yapay zekânın öğretmenin yerini almak yerine bir asistan/yardımcı rolü üstlenmesinin sınıf ve süreç yönetiminde çok daha etkili sonuçlar doğuracağı ifade edilmektedir (Şahin ve Dursun, 2022).

Buna karşın, öğretmenlerin en büyük endişesi %52 oranla öğrencilerin "hazır bilgi kullanmaya" (hazırcılık) yönelmesi, analitik düşünme ve problem çözme becerilerinin körelmesi riskidir. Bu bulgu, akademik literatürdeki siber güvenlik, intihal, etik ve eleştirel düşünme eksikliği tartışmalarıyla tamamen uyumludur (Karaca, 2023). Alanyazında yapay zekâ araçlarına aşırı güvenmenin kişisel yaratıcılığı engellediği ve öğrencileri pasif birer alıcıya dönüştürdüğü açıkça vurgulanmaktadır. Eğitimciler; makinelerin sadece matematiksel hesaplama yaptığını ancak anlamlandırma, empati kurma, şefkat ve kriz yönetme gibi insani değerlerden yoksun olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle yapay zekânın eğitimde tamamen bağımsız bırakılması yerine öğretmen denetiminde tutulması kritik bir zorunluluktur.

Son olarak, politika geliştiricilerden beklenen "hizmet içi eğitim" (%40), "etik ve yasal olma" (%32) ve "altyapı yatırımları" (%28) talepleri, Türkiye'nin ulusal eğitim stratejileriyle doğrudan örtüşmektedir. MEB tarafından yayımlanan *Eğitimde Yapay Zekâ Politika Belgesi ve Eylem Planı* ile *Cumhurbaşkanlığı Ulusal Yapay Zeka*

Stratejisi kapsamında; eğitimciler için yapay zekâ okuryazarlığının artırılması, "Yapay Zekâ Uygulamaları Etik Kurulu" oluşturulması ve KVKK standartlarında veri güvenliğinin sağlanması ana hedefler olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın bulguları, sahadaki öğretmenlerin doğrudan devletin üst politika hedefleri ve makro vizyon belgeleriyle tamamen aynı ihtiyaçlara sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

5. SONUÇ

Öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ teknolojilerine yönelik tutum ve algılarını nicel ve nitel verilerle inceleyen bu araştırmadan elde edilen temel sonuçlar şu şekildedir:

1. **Kullanım Eğilimi ve Fonksiyonu:** Öğretmenler yapay zekâyı mesleklerine bir tehdit olarak görmemekte, aksine "iş yükünü hafifleten pratik bir asistan" olarak kabul etmektedir. Mevcut kullanım pratikleri çoğunlukla ders planlama ve ölçme-değerlendirme (soru hazırlama) gibi öğretmen üzerindeki rutin bürokratik yükü azaltan alanlarda yoğunlaşmaktadır.
2. **Bilişsel Kaygılar:** Yapay zekânın kontrolsüz kullanımının, öğrencilerde hazır bilgiye alışma, tembellik, kopyacılık ve teknoloji bağımlılığı yaratarak analitik düşünme, yaratıcılık ve problem çözme gibi üst düzey bilişsel becerileri körelteceği sonucuna varılmıştır.
3. **Mesleki Rol Dönüşümü:** Yapay zekâ öğretmenlik mesleğini ikame edemeyecektir. Eğitimde insani dokunuşun, empatinin ve rehberliğin yeri doldurulamaz olduğundan, öğretmenin rolü "bilgi aktaran" geleneksel konumdan, "bilgiye ulaşmada rehberlik eden ve dijital süreçleri yöneten kılavuz" konumuna evrilecektir.

Politika ve Altyapı İhtiyacı: Yapay zekânın eğitim sistemine sağlıklı entegrasyonu; kağıt üzerindeki politikalardan ziyade öğretmenlere yönelik uygulamalı hizmet içi eğitimlerin verilmesine, okullar arası dijital uçurumu kapatacak adil altyapı yatırımlarına ve KVKK uyumlu yasal/etik sınırların net olarak çizilmesine bağlıdır.

KAYNAKLAR

Adaş, E. ve Erbay, B. (2022). Yapay zekâ sosyolojisi üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(1), 326-337. doi: 10.21547/jss.991383

Aksakal, Ş., Emre, İ. ve Özbek, M. (2024). Sınıf öğretmenlerinin yapay zekâya ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *7*(1), 1-13. Erişim adresi: https://izlik.org/JA37YU94PN

Alkaddour, M. (2022). Pazarlamada yapay zeka kullanımı. *İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi*, (1), 48-66. Erişim adresi: https://izlik.org/JA47WX75XX

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *11*(1), 71-88. Erişim adresi: https://izlik.org/JA76ZX87TN

Aslanargun, E. ve Arslan, E. (2025). Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı öğretmen adaylarının olumlu yaklaşımları. *IZU Journal Of Education*, *7*(1), 1-25. doi: 10.46423/izujed.1373845

Birtane, Ş. (2024). Hakime yardımcı yapay zeka. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (59), 233-272. doi: 10.54049/taad.1515051

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş. ve Çakmak, E. K. (2024). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (36). Ankara: Pegem Akademi.

Chen, L., Chen, P. ve Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, *8*, 75264-75278. doi: 10.1109/ACCESS.2020.2988510

Crompton, H. ve Burke, D. (2023). Artificial intelligence in higher education: the state of the field. *International Journal Of Educational Technology In Higher Education*, *20*(1), 1-22. doi: 10.1186/s41239-023-00392-8

Çetin, M. ve Aktaş, A. (2021). Yapay zeka ve eğitimde gelecek senaryoları. *OPUS International Journal Of Society Researches*, *18*(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 4225-4268. doi: 10.26466/opus.911444

Dülger, E.D. ve Gümüşeli, A. İ. (2023). Okul müdürleri ve öğretmenlerin yapay zekanın eğitimde kullanımına ilişkin görüşleri . *ISPEC Uluslararası Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Dergisi* , *7*(1), 133-153. doi: 10.26466/opus.911444

İnci, M. A., Akpınar, Ü. ve Kandır, A. (2017). Dijital kültür ve eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *37*(2), 493-522. Erişim adresi: https://izlik.org/JA79KS79ER

Kamalov, F., Santandreu Calonge, D. ve Gurrib, I. (2023). New era of artificial intelligence in education: Towards a sustainable multifaceted revolution. *Sustainability*, *15*(16), 12451. doi: 10.3390/su151612451

Kapadokya Üniversitesi. (2024, 24 Kasım). Yapay zeka tarihçesi. Erişim adresi: ai.kapadokya.edu.tr/yapay_zeka/yz-tarihcesi/

Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2025). *Yapay zekaya genel bakış*. Erişim adresi: kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/d4a738b6-5a86-454f-8788-b97758cab0da.pdf

Koçyiğit, A. ve Darı, A. B. (2023). Yapay zekâ iletişiminde ChatGPT: İnsanlaşan dijitalleşmenin geleceği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(2), 427-438. doi: 10.30692/sisad.1311336

Kopar, E. (2023, 20 Haziran). Yapay zekânın tarihçesi ve gelişimi. Web: https://www.brandingturkiye.com/yapay-zekanin-tarihcesi-ve-gelisimi/

Kuşçu, E. (2015). Çeviride yapay zeka uygulamaları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 45-58. Erişim adresi: https://izlik.org/JA77PH49PG

Olğaç, A. (2025, 8 Ocak). Yapay zekanın tarihi. Web: olgac.net.

Özdemir, N. D. (2023, Mayıs). *Öğretmenlerin yapay zeka kaygılarına ilişkin görüşleri*. 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Ufuk Üniversitesi, Ankara.

Öztemel, E. (2020). Yapay zekâ ve insanlığın geleceği. Şeker ve diğerleri. (Yay. haz.). *Bilişim teknolojileri ve iletişim: Birey ve toplum güvenliği*, (ss. 95-112).

Öztürk, K. ve Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi*, *6*(2), 25-36. Erişim adresi: https://izlik.org/JA73RE73XY

Pirim, A. G. H. (2006). Yapay zeka. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *1*(1), 81-93. doi: 10.19168/jyu.72783

Solak, Y., Dal, H., Onu, F. N. ve ÇINKIR, G. (2025). Yapay zeka etiği: eğitimde kullanımının sınırları ve sorumlulukları. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, *11*(49), 108-116. doi: 10.5281/zenodo.14762322

Şahin, F. ve Dursun, Ö. (2022). Teknoloji benimsemesinde yenilikçilik önemli mi? Öğretmen adaylarının BT'leri kullanma niyetini ele almak. *Eğitim Teknolojisi ve Çevrimiçi Öğrenme Dergisi* , *5* (3), 676-693. doi: http://doi.org/10.31681/jetol.1125238

Temur, S. (2025). Eğitimde yapay zekâ kullanımı: Etik sorunlar ve çözümler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (74), 568-595. doi: 10.21764/maeuefd.1516576

Timms, MJ (2016). Letting artificial intelligence in education out of the box: educational cobots and smart classrooms. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, *26* (2), 701-712. doi: 10.1007/s40593-016-0095-y

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİNİN YENİDEN TANIMLANAN MESLEKİ ROLLERİ

Dr. Öğr Üyesi, Emre YÜCELAND[1]

[1]Ağrı İbrahim ÇEÇEN Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi ABD, yucelandemre@gmail.com , 0000-0002-5759-7069

Özet

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşme sürecinde müzik öğretmenliği mesleğinin yeniden tanımlanan rollerini nitel bir bakış açısıyla incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı içinde doküman analizi deseniyle yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda öğretmen dijital yeterliği, müzik eğitiminde teknoloji kullanımı, yapay zekâ destekli öğrenme, çevrim içi/karma müzik öğretimi, dijital değerlendirme ve mesleki gelişim alanlarına ilişkin akademik yayınlar ile kurumsal çerçeve belgeleri amaçlı örnekleme yoluyla incelenmiştir. Veriler, tematik analiz ilkeleri doğrultusunda kodlanmış; elde edilen kodlar müzik öğretmenliği mesleğinin dijitalleşme bağlamında üstlendiği yeni sorumluluk alanları etrafında temalara dönüştürülmüştür. Bulgular, müzik öğretmenliğinin çalgı, ses, teori ve repertuvar aktarımına dayalı geleneksel bir öğreticilik rolüyle sınırlı kalmadığını; dijital öğrenme tasarımcılığı, müzik teknolojisi rehberliği, içerik üreticiliği ve küratörlüğü, performans verisi yorumlayıcılığı, dijital değerlendirme tasarımcılığı, kapsayıcı öğrenme ortamı düzenleyiciliği ve etik/yapay zekâ okuryazarlığı rehberliği gibi yeni işlevlerle genişlediğini göstermektedir. Sonuç olarak dijitalleşme, müzik öğretmenliği mesleğini teknik araç kullanımıyla sınırlı olmayan; pedagojik, sanatsal, etik, kültürel ve teknolojik boyutları birlikte dönüştüren çok katmanlı bir yeniden yapılanma alanı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, müzik öğretmenliği, dijitalleşme, dijital yeterlik, mesleki rol.

THE REDEFINED PROFESSIONAL ROLES OF MUSIC TEACHING IN THE PROCESS OF DIGITALIZATION

Assist. Prof. Dr. Emre YÜCELAND[1]

[1]Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Division of Music Education, yucelandemre@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5759-7069

Abstract

The aim of this study is to examine the redefined roles of the music teaching profession in the process of digitalization from a qualitative perspective. The research was designed within the qualitative research approach and structured according to the document analysis design. In this regard, academic publications and institutional framework documents related to teachers' digital competence, the use of technology in music education, AI-supported learning, online/blended music teaching, digital assessment, and professional development were examined through purposeful sampling. The data were coded in line with the principles of thematic analysis, and the codes obtained were transformed into themes around the new areas of responsibility assumed by the music teaching profession in the context of digitalization. The findings indicate that music teaching is no longer limited to a traditional instructional role based on the transmission of instrument, voice, theory, and repertoire knowledge; rather, it has expanded through new functions such as digital learning design, guidance in music technology, content production and curation, interpretation of performance data, digital assessment design, organization of inclusive learning environments, and guidance in ethical/artificial intelligence literacy. As a result, digitalization is evaluated as a multilayered field of restructuring that is not limited to the technical use of tools, but transforms the pedagogical, artistic, ethical, cultural, and technological dimensions of the music teaching profession together.

Keywords: Music education, music teaching, digitalization, digital competence, professional role.

SİVİL HAVACILIK EĞİTİMİNDE SANAL GERÇEKLİK VE OYUNLAŞTIRMA: ÖĞRENCİ TUTUMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Oğuz SÖNMEZOĞLU

Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Öğrencisi, o.sonmezoglu@iku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7967-2392

Özet

Bu çalışma, sivil havacılık eğitiminde sanal gerçeklik (VR) ve oyunlaştırma destekli eğitim uygulamalarının öğrencilerin ilgi, memnuniyet ve güven düzeyleri ile davranışsal niyetleri üzerindeki etkilerini Teknoloji Kabul Modeli (TAM) çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. VR ve oyunlaştırma yöntemlerinin mesleki eğitim ortamlarına entegrasyonu giderek yaygınlaşmakla birlikte, özellikle sivil havacılık gibi emniyet kritik sektörlerdeki etkilerine ilişkin ampirik bulgular sınırlı kalmaktadır. Araştırmada yarı deneysel iki grup karşılaştırma deseni benimsenmiştir. Türkiye'deki SHGM akreditasyonlu Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri programlarında öğrenim gören 410 öğrenci deney (VR ve oyunlaştırma destekli, n=177) ve kontrol (geleneksel, n=233) grubu olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Veri toplama aracı olarak Diaz-Noguera ve ark. (2017) tarafından geliştirilen ölçeğin TAM'ın davranışsal niyet bileşeniyle genişletilmiş uyarlanmış formu (29 madde, 4 boyut) kullanılmıştır. Veriler Mann-Whitney U testi, Spearman korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modellemesi ile çözümlenmiştir. Bulgular, VR ve oyunlaştırma uygulamalarının öğrencilerin ilgi, memnuniyet ve güven düzeylerini istatistiksel olarak anlamlı biçimde artırdığını ortaya koymuştur. Yapısal eşitlik modellemesi sonuçları, ilgi (β=0,631, p=0,009) ve memnuniyetin (β=0,683, p=0,001) davranışsal niyet üzerinde güçlü ve anlamlı etkiler oluşturduğunu göstermiştir. Araştırmanın en özgün katkısı, VR'ın davranışsal niyet üzerindeki etkisinin doğrudan değil, ilgi ve memnuniyet değişkenleri aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koyan tam aracılık mekanizmasının tespit edilmesidir. Bu bulgu, öğrencilerin teknolojiyi benimseme sürecinde deneyimsel değerlendirmelerin belirleyici olduğunu göstermekte ve TAM literatürüne sivil havacılık eğitimi bağlamında özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal gerçeklik, oyunlaştırma, sivil havacılık eğitimi, Teknoloji Kabul Modeli, davranışsal niyet

VIRTUAL REALITY AND GAMIFICATION IN CIVIL AVIATION EDUCATION: A STUDY ON STUDENT ATTITUDES

Lect. Oğuz SÖNMEZOĞLU

PhD (c) Graduate Education Institute, Maltepe University, o.sonmezoglu@iku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7967-2392

Abstract

This study aims to examine the effects of virtual reality (VR) and gamification-supported instructional applications on students' interest, satisfaction, and confidence levels, as well as their behavioral intentions, within the framework of the Technology Acceptance Model (TAM) in civil aviation education. Although the integration of VR and gamification into vocational training environments is increasingly widespread, empirical evidence regarding their effects in safety-critical sectors such as civil aviation remains limited. The study adopted a quasi-experimental two-group comparison design. A total of 410 students enrolled in SHGM-accredited Civil Aviation Cabin Services programs in Turkey were divided into an experimental group (VR and gamification-supported, n=177) and a control group (traditional instruction, n=233). An adapted version of the scale developed by Diaz-Noguera et al. (2017), extended with TAM's behavioral intention component (29 items, 4 dimensions), was used as the data collection instrument. Data were analyzed using the Mann-Whitney U test, Spearman correlation analysis, and structural equation modeling. Findings revealed that VR and gamification applications significantly increased students' interest, satisfaction, and confidence levels. Structural equation modeling results showed that interest (β=0.631, p=0.009) and satisfaction (β=0.683, p=0.001) exerted strong and significant effects on behavioral intention. The most distinctive contribution of the study is the identification of a full mediation mechanism, demonstrating that VR's effect on behavioral intention operates not directly, but through interest and satisfaction. This finding indicates that experiential evaluations are the primary determinants in students' technology adoption processes and offers an original contribution to the TAM literature within the context of civil aviation education.

Keywords: Virtual reality, gamification, civil aviation education, Technology Acceptance Model, behavioral intention

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, Ahmet Furkan SÜNER1/ Doç. Dr. Erdem DİRİMEŞE2
1Düzce Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, furkanafs@hotmail.com, 0000-0001-6711-9063
2 Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, erdemdirimese@gmail.com, 0000-0002-1873-6425

Özet

Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, özellikle genç erişkinlerde sosyal medya bağımlılığı önemli bir halk sağlığı sorunu olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı düzeyini ve ilişkili faktörleri değerlendirmektir. Çalışma kesitsel tipte bir çalışmadır. Çalışma Çaycuma Meslek Yüksekokulu'nda okuyan 389 üniversite öğrencisinde gerçekleştirilmiştir. Uygulanan anket formunda katılımcıların sosyodemografik özellikleri, sosyal medya kullanımlarıyla ilişkili bilgiler irdelenmiş olup ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği (SMBÖ) yer almıştır. Çalışma için gerekli ölçek izinleri ve etik kurul izni alınmıştır. Öğrencilerin yaş ortalaması 21.2 ± 3.1 olup, 250 (%64.3)'si kadındı. Öğrencilerin 64 (%16.5)'ü 1. sınıf, 222 (%57.1)'si 2. sınıf, 54 (%13.9)'ü 3. sınıf, 49 (%12.6)'u 4. sınıf öğrencisiydi. Öğrencilerin 378 (%97.2)'si bekardı, 60 (%15.4)'ı çalışıyordu. Öğrencilerin 366 (%94.1)'sı akıllı telefon kullanıyordu. 9 saatten fazla telefon kullananların sayısı 58 (%14.9)'di. SMBÖ toplam ölçek puan ortalaması 55.8 ± 17.4'tü. En sık kullanılan 3 sosyal medya platformu Instagram (317 (%81.5)), Tiktok (98 (%25.2)), Whatsapp (89 (%22.9))'tı. Yaş ile SMBÖ toplam puanı (r=0.048, p=0.350) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktu. Kız öğrencilerin SMBÖ toplam puanları erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksekti (W=14470, p=0.006). Sınıflar arasında SMBÖ puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (Kruskal–Wallis χ^2=9.738, p=0.021). En düşük puanlar 1. sınıflarda görüldü. SMBÖ toplam puanları bekar öğrencilerde anlamlı olarak fazlaydı (W=3122, p=0.005). Öğrencilerin çalışma durumuyla SMBÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki yoktu (W=10264, p= 0.623). Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı düzeyinin dikkate değer düzeyde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin büyük çoğunluğu sosyal medya platformlarını yoğun olarak kullanmaktadır. Kadın cinsiyette, üst sınıfta okuyanlarda ve bekarlarda sosyal medya bağımlılığı daha yüksek düzeydedir. Bulgular, üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığının önemli bir sorun olduğunu ve riskli gruplara yönelik müdahalelerin gerekliliği ortaya koymuştur. Üniversite öğrencilerinde bilinçli sosyal medya kullanımına yönelik programların yaygınlaştırılması yararlı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Öğrenci, Bağımlılık

AN ASSESSMENT OF SOCIAL MEDIA ADDICTION AND RELATED FACTORS AMONG UNİVERSTY STUDENTS

Assistant Professor Ahmet Furkan SÜNER1 / Associate Professor Erdem DİRİMEŞE2
1Duzce University, Faculty of Medicine, Department of Public Health, furkanafs@hotmail.com, 0000-0001-6711-9063
2 Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, erdemdirimese@gmail.com, 0000-0002-1873-6425

Abstract

With the increasing prevalence of social media use, social media addiction has emerged as a significant public health issue, particularly among young adults. The aim of this study is to assess the level of social media addiction and associated factors among university students. This is a cross-sectional study. The study was conducted among 389 university students enrolled at Çaycuma Vocational School. The survey form administered examined the participants' sociodemographic characteristics and information related to their social media use and included the Social Media Addiction Scale (SMAS). The necessary scale permissions and ethics committee approval were obtained for the study. The mean age of the students was 21.2 ± 3.1, and 250 (64.3%) were female. Among the students, 64 (16.5%) were first-year students, 222 (57.1%) were second-year students, 54 (13.9%) were third-year students, and 49 (12.6%) were fourth-year students. 378 (97.2%) of the students were single, and 60 (15.4%) were employed. 366 (94.1%) of the students used a smartphone. The number of students using their phones for more than 9 hours was 58 (14.9%). The mean total SMBÖ scale score was 55.8 ± 17.4. The three most frequently used social media platforms were Instagram (317, 81.5%), TikTok (98, 25.2%), and WhatsApp (89, 22.9%). There was no statistically significant relationship between age and the total SMBÖ score (r=0.048, p=0.350). Female students' total SMBÖ scores were significantly higher than those of male students (W=14,470, p=0.006). A statistically significant difference in SMBÖ scores was found across grades (Kruskal–Wallis χ^2=9.738, p=0.021). The lowest scores were observed in first-grade students. Total SMBÖ scores were significantly higher among single students (W=3122, p=0.005). There was no significant relationship between students' employment status and SMBÖ scores (W=10264, p=0.623). In conclusion, it was observed that the level of social media addiction among university students is noteworthy. Most students use social media platforms intensively. Social media addiction is higher among female students, those in upper-level classes, and single students. The findings highlight that social media addiction is a significant problem among university students and underscore the need for interventions targeting at-risk groups. Expanding programs promoting mindful social media use among university students could be beneficial.

Keywords: Social Media, Student, Addiction

AB DİJİTAL EĞİTİM EYLEM PLANI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EĞİTİM POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Süleyman MENEK

İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Avrupa Birliği, suleymanmenek35@gmail.com, 0009-0008-9326-8757

Özet

Avrupa Birliği'nin 2021-2027 dönemini kapsayan Dijital Eğitim Eylem Planı (DEAP), üye ve aday devletlerin eğitim sistemlerinde dijital dönüşümü yapısal ve sürdürülebilir biçimde yönetmeye yönelik kapsamlı bir politika çerçevesi sunmaktadır. İki temel öncelik ekseni üzerine inşa edilen plan, yüksek performanslı bir dijital eğitim ekosisteminin geliştirilmesini ve ölçülebilir dijital becerilerin tüm üye ülke vatandaşlarına kazandırılmasını hedeflemektedir. AB'ye aday ülke konumundaki Türkiye ise yaklaşık 19 milyon öğrenci ve 1 milyon öğretmeniyle bu dönüşümü kendi kurumsal kapasitesi ve demografik ölçeği çerçevesinde yönetmektedir. FATİH Projesi kapsamında gerçekleştirilen 1,8 milyar doları aşkın altyapı yatırımı ve EBA platformunun pandemi döneminde günlük 8 milyona yaklaşan kullanıcı sayısıyla küresel ölçekte öne çıkması, Türkiye'nin eğitimde dijital dönüşüm açısından önemli mesafe katettiğini ortaya koymaktadır.Bununla birlikte, bu altyapı başarısının pedagojik dönüşüm, kurumsal strateji ve dijital yeterlik ölçme boyutlarına yeterince yansıyamaması, Türkiye'yi DEAP çerçevesiyle karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada sistematik belge analizi yöntemiyle AB politika belgeleri, Eurydice raporları, OECD Dijital Eğitim Görünümü (2023), Eğitim Reformu Girişimi izleme raporları ve MEB stratejik dokümanları incelenmektedir. Analitik çerçeve olarak Dolowitz ve Marsh'ın politika transferi tipolojisi ile Mishra ve Koehler'in TPACK modeli kullanılmaktadır. Bulgular, Türkiye'nin altyapı ve içerik veri tabanı bakımından yüksek uyum gösterdiğini, buna karşın DigComp 2.2 ve DigCompEdu çerçeveleriyle kurumsal uyum, SELFIE öz-değerlendirme aracının yaygınlaştırılması, standart dijital yeterlik ölçme sistemleri ve uzun vadeli strateji belgesi konularında eksiklikler barındırdığını göstermektedir. Çalışma, bu eksikliklerin giderilmesine yönelik politika önerilerini hem AB uyum sürecinin gereklilikleri hem de ulusal eğitim politikası geliştirme perspektifinden somutlaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Eğitim Eylem Planı, Türkiye eğitim politikası, FATİH Projesi, dijital yeterlik, AB adaylık süreci ve eğitim.

EVALUATION OF EDUCATION POLICIES IN TURKEY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EU DIGITAL EDUCATION ACTION PLAN

Süleyman MENEK

Izmir Provincial Directorate of National Education, European Union, suleymanmenek35@gmail.com, 0009-0008-9326-

Abstract

The Digital Education Action Plan (DEAP), covering the European Union's 2021–2027 period, offers a comprehensive policy framework aimed at managing the digital transformation within the education systems of member and candidate states in a structural and sustainable manner. Built upon two core priority axes, the plan aims to foster the development of a high-performing digital education ecosystem and to equip all citizens of member countries with measurable digital skills. As an EU candidate country, Turkey (Türkiye)—with its nearly 19 million students and 1 million teachers—manages this transformation within the scope of its own institutional capacity and demographic scale. Over 1.8 billion dollars of infrastructure investment carried out under the FATİH Project and the global prominence of the EBA platform, which approached nearly 8 million daily users during the pandemic period, demonstrate that Turkey has made significant progress in terms of digital transformation in education.Nevertheless, the fact that this infrastructural success has not been sufficiently reflected in pedagogical transformation, institutional strategy, and digital competence measurement dimensions necessitates a comparative analysis of Turkey within the DEAP framework. Using the systematic document analysis method, this study examines EU policy documents, Eurydice reports, the OECD Digital Education Outlook (2023), Education Reform Initiative (ERG) monitoring reports, and strategic documents of the Ministry of National Education (MEB). Dolowitz and Marsh's policy transfer typology and Mishra and Koehler's TPACK model are utilized as the analytical framework. The findings indicate that Turkey exhibits high alignment in terms of infrastructure and content databases; however, it lacks institutional alignment with the DigComp 2.2 and DigCompEdu frameworks, the widespread adoption of the SELFIE self-reflection tool, standardized digital competence measurement systems, and a long-term strategic document. This study operationalizes policy recommendations aimed at addressing these gaps from the perspectives of both EU integration requirements and national education policy development.

Keywords: Digital Education Action Plan, Turkish education policy, FATİH Project, digital competence, EU candidacy process and education.

GİRİŞ

Dijital teknolojilerin eğitim sistemlerine entegrasyonu, 21. yüzyılın ikinci çeyreğine girilirken ulusal eğitim politikalarının en kritik öncelikleri arasındaki yerini pekiştirmiş durumdadır. Bu süreç, yalnızca okul ortamlarının teknolojik araçlarla donatılmasından ibaret değildir. Öğrenme anlayışının, öğretmen kimliğinin, ölçme-değerlendirme pratiklerinin ve kurumsal yönetişim biçimlerinin köklü biçimde dönüşmesini de beraberinde getirmektedir. Nitekim Vygotsky'nin (1978) sosyal yapılandırmacılık anlayışından Mishra ve Koehler'in (2006) Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPACK) modeline uzanan geniş kuramsal yelpaze, teknolojik donanımın tek başına öğrenmeyi dönüştürmediğini, dönüşümün ancak pedagojik yetkinlik, öğretim programı uyumu ve kurumsal destek mekanizmalarıyla bir arada gerçekleşebileceğini tutarlı biçimde ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği bu dönüşümü koordineli biçimde yönetmek amacıyla 2021-2027 dönemini kapsayan Dijital Eğitim Eylem Planı'nı (DEAP) yürürlüğe koymuştur (European Commission, 2020). COVID-19 pandemisinin eğitim sistemlerinin dijital hazırlık düzeylerini sınadığı bir konjonktürde hazırlanan bu plan, önceki 2018-2020 dönemine ait planın sınırlılıklarını aşmakta ve dijital dönüşümü artık salt teknoloji entegrasyonu olarak değil, öğrenme ekosistemlerinin bütünüyle yeniden yapılandırılması olarak çerçevelemektedir. Planın iki temel öncelik ekseni (yüksek performanslı dijital eğitim ekosistemi geliştirme ve dijital beceriler ile yeterliklerin artırılması) arasında zorunlu bir bütünsellik ilişkisi öngörülmektedir.

Türkiye, yaklaşık 19 milyon öğrencisi ve 1 milyonu aşkın öğretmeniyle bu dönüşümü kendi kurumsal dinamikleri içinde yönetmeye çalışan aday ülke konumundadır. FATİH Projesi kapsamında gerçekleştirilen 1,8 milyar doları aşkın yatırım, 600.000'den fazla etkileşimli tahta ile kamu okullarını donanım bakımından birçok Avrupa ülkesiyle rekabetçi hale getirmiştir. EBA platformu ise yüz bini aşkın etkileşimli içeriğiyle Avrupa'nın en büyük kamusal dijital öğrenme portallarından biri konumuna gelmiştir (OECD, 2023). Ancak Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG, 2022) izleme bulguları, bu altyapı yatırımının pedagojik kullanım kalitesi ve kurumsal dönüşüm derinliğine aynı ölçüde yansımadığını belgelemektedir.

Bu çalışma, söz konusu yapısal gerilimi DEAP çerçevesi aracılığıyla analiz etmeyi, Türkiye'nin politika pratiklerini AB'nin öngördüğü ölçüt, araç ve yeterlik çerçeveleriyle karşılaştırmalı biçimde değerlendirmeyi ve elde edilen bulgular ışığında hem ulusal politika yapıcılara hem de araştırmacılara somut katkı sunmayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, Türkiye'nin AB adaylık sürecinde eğitim alanındaki uyum düzeyinin belgelenmesine, dijital eğitim politikası yazınında karşılaştırmalı analizin derinleştirilmesine ve uygulanabilir politika öneri çerçevelerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Problem Durumu

Karşılaştırmalı eğitim politikası yazınında "politika-uygulama açığı" (policy-implementation gap) olarak kavramlaştırılan olgu, iyi tasarlanmış politika belgelerinin okul pratiğine yeterince nüfuz edememesi sorununu betimlemektedir (Spillane, 2006). Türkiye özelinde bu açık, altyapı yatırımı ile pedagojik dönüşüm hızı arasındaki eşitsizlik olarak somutlaşmaktadır. ERG'nin (2022) kapsamlı izleme raporu, etkileşimli tahtalara sahip sınıfların önemli bir bölümünde bu teknolojinin ya sınırlı biçimde ya da hiç kullanılmadığını ortaya koymuştur. Aynı rapor, öğretmenlerin dijital pedagojik yetkinlik profilindeki bölgesel ve kurumsal farklılıkların da derinliğini koruduğunu saptamaktadır.

Yapısal bir sorun olarak öne çıkan ikinci boyut, kurumsal strateji ve koordinasyon eksikliğidir. Türkiye, 2018-2019 dönemine gelindiğinde tüm politika boyutlarını bütünleştiren bağımsız ve kapsamlı bir dijital eğitim strateji belgesine sahip değildi. FATİH ve EBA, stratejik belgelerden önce gelen ve onları biçimlendiren fiilî çerçeveler olarak işlev gördü. Bu durum, operasyonel hız bakımından avantajlı görünse de uzun vadeli pedagojik vizyon, eşitlik mekanizmaları ve değerlendirme döngüsü bakımından yapısal bir kırılganlık barındırmaktadır. Üçüncü sorun boyutu ise uluslararası yeterlik çerçeveleriyle uyum eksikliğidir. DigComp 2.2 ve DigCompEdu, Avrupa'da 30'dan fazla ülke tarafından ulusal politika belgelerine entegre edilmişken Türkiye'nin bu çerçevelerle resmî uyumlulaşma süreci henüz tamamlanmamıştır (Eurydice, 2023).

Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu şöyle oluşturulmuştur: *Türkiye'nin mevcut eğitimde dijitalleşme politika çerçevesi, AB Dijital Eğitim Eylem Planı 2021-2027'nin öncelik eksenleri ve uygulama araçları açısından değerlendirildiğinde hangi uyum düzeyi ve hangi yapısal açıklar ortaya çıkmaktadır. Bu bulguların AB adaylık süreci ve ulusal politika geliştirme açısından anlamı nedir?*

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin eğitimde dijitalleşme politika çerçevesini DEAP 2021-2027'nin öncelik eksenleri ve uygulama araçları ışığında sistematik biçimde analiz etmek, uyum düzeylerini, yapısal açıkları ve fırsat alanlarını belgelemek ve bu temelde politika geliştirme sürecine somut katkı sağlamaktır.

Çalışmanın özgün değeri birkaç boyutta açıklanabilir. Öncelikle, Türkiye'nin AB dijital eğitim çerçeveleriyle uyumunu sistematik biçimde analiz eden çalışmalar literatürde sınırlıdır. Bu boşluğu doldurmaya yönelik çaba doğrudan özgün bir akademik katkı niteliği taşımaktadır. Öte yandan çalışma, mevcut politika açıklarını yalnızca eleştirel bir perspektiften tespit etmekle yetinmeyerek bunları uygulanabilir politika önerilerine dönüştüren yapıcı bir çerçeve sunmaktadır. Son olarak Türkiye örneğinin benzer geçiş modeli özellikleri gösteren diğer AB aday ülkeleri için de kıyaslanabilir bir politika öğrenimi zemini oluşturma potansiyeli taşıdığı değerlendirilmektedir.

Çalışma iki temel paydaş grubuna hitap etmektedir: politika yapıcılar ve araştırmacılar. Politika yapıcılar için DEAP çerçevesiyle uyum haritası ve önceliklendirilmiş eylem önerileri sunulmaktadır. Araştırmacılar için ise karşılaştırmalı eğitim politikası alanında kullanılabilecek analitik çerçeve ve belgelenmiş bulgular aktarılmaktadır.

Literatür Taraması

Eğitimde Dijitalleşme ve Politika Etkisi Üzerine Literatür;

Eğitimde dijitalleşme yazınının en köklü tartışmalarından biri, teknoloji yatırımının öğrenme çıktılarına doğrudan katkı yapıp yapmadığı sorusu etrafında şekillenmektedir. OECD'nin (2015) geniş kapsamlı çalışması, bilgisayarlara yoğun yatırım yapan ülkelerin okuma, matematik ve fen puanlarında beklenen gelişimi sergilemediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, yatırım-çıktı ilişkisinin aracı değişkenler olmaksızın kurulamayacağını ve bu aracı değişkenlerin başında pedagojik kapasite ile öğretmen yeterliliğinin geldiğini göstermektedir. Selwyn'in (2011) kanonik çerçevesinde "teknoloji ile öğrenme" ile "teknoloji sayesinde dönüşen öğrenme" arasındaki uçurum, bu aracı faktörlerin belirleyiciliğini kavramsallaştırmaktadır.

Fraillon ve diğerlerinin (2025) ICILS 2023 raporu, Avrupa genelinde bilgisayar ve bilgi okuryazarlığı performansları arasında 100 puanı aşan ülkeler arası farklar bulunduğunu göstermektedir. Bu farklılıkların açıklanmasında yalnızca altyapı değil, ulusal politika bütünlüğü, öğretmen yeterlikleri ve eşitlik mekanizmaları belirleyici rol oynamaktadır. Türkiye bu değerlendirmelere dâhil edilmediğinden karşılaştırmalı pozisyonu belirsiz kalmakta ve bu durum araştırmanın önemini pekiştirmektedir.

AB Politika Çerçeveleri ve Ülke Uyumu Üzerine Literatür;

Kluzer ve Pujol'un (2018) kapsamlı incelemesi, AB üyesi ülkelerin DigComp çerçevesini ulusal politikalarına entegre etme biçimlerinde ciddi tutarsızlıklar bulunduğunu ve "DigComp uyumlu" etiketinin zaman zaman yüzeysel benimsemeler için kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, çerçeve uyumunu biçimsel benimse olarak değil gerçek kurumsal içselleştirme düzeyi üzerinden değerlendirmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Costa ve diğerleri (2021) ise SELFIE'nin pilot uygulamalarını analiz ettikleri çalışmalarında aracın yalnızca okulların mevcut durumunu tespit etmekle kalmayıp kurumsal gelişim döngüsünü harekete geçiren katalizör işlevi gördüğünü saptamıştır.

Türkiye'nin AB dijital eğitim çerçeveleriyle ilişkisini inceleyen çalışmalar sınırlı sayıda olmakla birlikte Kabakçı Yurdakul ve diğerleri (2012), Türk öğretmenlerinin TPACK profilini ilk kez sistematik biçimde ortaya koyan çalışmalarıyla bu boşluğu kısmen doldurmaktadır. Yılmaz ve Toker'in (2022) güncel araştırması ise pandemi

sonrası dönemde Türk öğretmenlerinin dijital pedagojik yetkinliklerinin bölgesel farklılıklar sergilediğini ve hizmet içi eğitimlerin bu farklılıkları kapsamakta yeterince etkin olmadığını belgelemiştir.

Karşılaştırmalı Modeller (Estonya ve Finlandiya);

Dijital eğitim politikasının başarılı örnekleri arasında Estonya ve Finlandiya, yazında sıklıkla referans gösterilen iki referans ülke olarak öne çıkmaktadır. Estonya'nın 1996 yılında başlattığı Tiigrihüpe (Kaplan Sıçrayışı) programından 2030 Dijital Gündemi'ne uzanan 30 yıllık politika sürekliliği, Kalvet'in (2012) ifadesiyle "dijitalleşmeyi bir varoluş stratejisi olarak benimseyen küçük devlet" modelinin en güçlü örneğini sunmaktadır. HaridusSilm portalı aracılığıyla gerçek zamanlı eğitim verilerinin kamuoyuyla paylaşılması ve HARNO koordinasyonunda öğretmenlerin kariyer sistemiyle bütünleşik dijital yeterlik geliştirme programları, Estonya'yı politika-araştırma köprüsü ve veri güdümlü yönetişim açısından kıyaslama standardı konumuna taşımaktadır.

Finlandiya modeli ise Sahlberg'in (2011) "GERM karşıtı reform" kavramıyla çerçevelediği biçimde, standardizasyon ve rekabetten ziyade öğretmen özerkliği, güven kültürü ve bütüncül refah anlayışını ön planda tutan farklı bir dijital dönüşüm yolunu temsil etmektedir. ICILS 2023 verilerinde Finlandiya, ebeveyn eğitim düzeyine göre CIL puan farkının AB genelinde en düşük olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bulgu, teknoloji yatırımının değil pedagoji kültürü ve sosyal politikaların bütünleşik etkisini ortaya koymaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Politika Transferi Yaklaşımı

Dolowitz ve Marsh'ın (2000) politika transferi tipolojisi, bir ülkenin başka ülkelerden ya da uluslararası örgütlerden politika bilgisi, kurumsal düzenleme ve araçları nasıl benimsediğini analiz eden çok boyutlu bir çerçeve sunar. Tipoloji, transferin tam gönüllü benimsemeden tam zorla dayatmaya uzanan bir süreklilik içinde gerçekleşebileceğini savunur. Buna göre Türkiye'nin AB dijital eğitim çerçeveleriyle ilişkisi, "yarı gönüllü seçici adaptasyon" konumuna denk düşmektedir. Aday ülke statüsünün getirdiği kurumsal baskı mevcuttur ancak eğitim politikası ulusal egemenlik alanında kalmaya devam etmektedir.

Rose'un (1991) ders çıkarma kavramı bu analizde tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir. Rose'a göre politika yapıcılar başka sistemlerden yalnızca politika araçlarını değil başarı ve başarısızlık koşullarına ilişkin anlayışı da aktarabilirler. Türkiye'nin Estonya modeli başta olmak üzere dijital eğitimde başarılı Avrupa örneklerinden seçici biçimde yararlanması, bu kavramın pratik bir görünümüdür.

1.2. TPACK Modeli ve Pedagojik Dönüşüm

Mishra ve Koehler'in (2006) geliştirdiği Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPACK) modeli, öğretmenlerin dijital araçları etkili biçimde kullanabilmesi için teknolojik bilgi (TK), pedagojik bilgi (PK) ve alan bilgisinin (CK) bütünleşik biçimde işlev görmesi gerektiğini ileri sürer. Bu model, saf teknoloji yatırımının öğrenme çıktılarını iyileştirmek için yetersiz olduğunu, asıl belirleyicinin öğretmenin bu üç bilgi türünü eş zamanlı ve uyumlu biçimde kullanma kapasitesi olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye bağlamında TPACK, YEĞİTEK hizmet içi eğitimlerinin kitlesel ölçeğine rağmen TPACK bütünleşmesinin derinlik sorunu yaşadığını açıklayan teorik zemin olarak işlev görmektedir.

1.3. Dijital Yeterlik Kavramı

Ferrari'nin (2013) kapsamlı tanımına göre dijital yeterlik (digital competence); bireyin bilgi, beceri, tutum ve değerleri bir arada kullanarak dijital ortamlarda amaçlarını gerçekleştirme, anlamlı katılım sağlama ve özgün içerik üretme kapasitesidir. DigComp 2.2 (Vuorikari vd., 2022) bu yetkinliği beş alanda operasyonelleştirmektedir: (1) Veri ve bilgi okuryazarlığı, (2) İletişim ve iş birliği, (3) Dijital içerik oluşturma, (4) Güvenlik ve (5) Problem çözme. Her alan sekiz olgunluk düzeyinde (A1'den C2'ye) tanımlanmaktadır. Bu çerçeve, ulusal politikaların karşılaştırılmasında ortak bir analitik dil sunması bakımından bu çalışmanın metodolojik temelini oluşturmaktadır.

1.4. AB Dijital Eğitim Eylem Planı'nın Stratejik Mantığı

DEAP 2021-2027, önceki 2018-2020 dönemini kapsayan planın sınırlılıklarını aşmak amacıyla hazırlanmıştır. COVID-19 pandemisinin eğitim sistemlerinin dijital hazırlık açıklarını net biçimde görünür kıldığı bu süreçte plan, dijitalleşmeyi artık salt teknoloji entegrasyonu olarak değil, öğrenme ekosisteminin kökten yeniden tasarımı olarak çerçeveler (European Commission, 2020). Planın birinci önceliği olan yüksek performanslı dijital eğitim ekosistemi; kurumsal dijital kapasite ölçümü (SELFIE), Avrupa Dijital Eğitim Merkezi aracılığıyla ülkeler arası koordinasyon, veri yönetişimi ve yapay zekânın eğitimdeki etiksel çerçevelenmesini kapsamaktadır. İkinci öncelik olan dijital beceri ve yeterliğin artırılması ise DigComp 2.2 ve DigCompEdu'yu standart çerçeve olarak merkezine alan, nesiller boyu dijital okuryazarlığı güvence altına almayı hedefleyen geniş kapsamlı bir gündem barındırmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiş ve sistematik belge analizi (systematic document analysis) yöntemi kullanılmıştır. Bowen'in (2009) kapsamlı metodolojik çerçevesine göre belge analizi belgelerin amaçlı seçimini, sistematik içerik incelemesini, tematik kodlamayı ve karşılaştırmalı örüntü analizini bütünleştiren titiz bir nitel araştırma stratejisidir. Bu yöntemin tercih edilmesinin başlıca gerekçesi, politika araştırmalarında birbiriyle ilişkili çok sayıda resmî belgenin tutarlı ve önyargı riski minimize edilerek karşılaştırılmasına zemin hazırlamasıdır.

2.2. Veri Kaynakları

Birincil veri kaynakları olarak DEAP 2021-2027 belgesi, DigComp 2.2 çerçevesi (Vuorikari vd., 2022) ve DigCompEdu çerçevesi (Redecker, 2017) belirlenmiştir. İkincil kaynaklar arasında Eurydice Türkiye Raporu (2019, 2023), OECD Dijital Eğitim Görünümü (2023), MEB 2023-2027 Stratejik Planı, ERG Eğitim İzleme Raporu (2022), Eurostat DESI göstergeleri ve AB Komisyonu'nun State of the Digital Decade (2025) belgesi yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırmanın Temel Veri Kaynakları

Kaynak	Kuruluş	Kapsam	Bu Çalışmaya Katkısı
DEAP 2021-2027	Avrupa Komisyonu	AB geneli	Birincil çerçeve ve ölçüt kaynağı
DigComp 2.2 / DigCompEdu	JRC / Avrupa Komisyonu	AB geneli	Yeterlik analizi referans standardı
Eurydice Türkiye Raporları	EACEA / AB	Türkiye / AB	Öğretim programı, öğretmen yeterliği karşılaştırması
OECD Dijital Eğitim Görünümü 2023	OECD	30+ ülke	Altyapı ve politika karşılaştırmalı göstergeler
ERG Eğitim İzleme Raporu 2022	ERG Türkiye	Türkiye	FATİH pedagojik etki, bölgesel eşitsizlik verileri
MEB 2023-2027 Stratejik Planı	T.C. MEB	Türkiye	Ulusal hedefler ve politika taahhütleri
State of the Digital Decade 2025	Avrupa Komisyonu	AB üyesi ülkeler	KPI uyum oranları, altyapı göstergeleri

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

2.3. Analitik Çerçeve ve Kodlama Süreci

Analiz birimi olarak DEAP'ın iki temel öncelik ekseni seçilmiş ve her eksenin eylem maddeleri Türkiye politika belgeleriyle sistematik eşleşme çizelgesi aracılığıyla karşılaştırılmıştır. Her politika boyutu için üç düzeyli uyum kategorisi kullanılmıştır: tam uyum, kısmi uyum ve uyumsuzluk. Tematik içerik analizi Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı tümevarımcı kodlama yaklaşımına göre yürütülmüştür. Veri çeşitlemesi (triangulation) amacıyla politika belgeleri, akademik yazın bulguları ve uluslararası karşılaştırmalı raporlar çapraz kontrole tabi tutulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. AB Dijital Eğitim Eylem Planı'nın Temel Eksenleri ve Araçları

DEAP 2021-2027'nin mimari yapısı iki öncelik ekseni üzerine oturtulmuştur. Birinci eksen olan yüksek performanslı dijital eğitim ekosistemi yedi somut eylemi kapsamaktadır. Bunların en kritikleri şöyle sıralanabilir: (1) Avrupa Dijital Eğitim Merkezi'nin kurulması ve ülkeler arası koordinasyonun güçlendirilmesi (2) Kurumsal düzeyde dijital kapasite ölçümü için SELFIE aracının yaygınlaştırılması (3) Eğitim kurumlarına yönelik gönüllü Dijital Geçiş Yol Haritaları'nın hazırlanması (4) Yapay zekânın eğitimdeki kullanımına ilişkin etik ve pedagojik kılavuzların oluşturulması (5) Eğitim verisi yönetişimine ilişkin çerçeve ilkelerinin belirlenmesi. Bu eylemler, teknolojik altyapının ötesinde yönetişim, kalite güvencesi ve etik boyutları da kapsayan bütüncül bir ekosistem anlayışını yansıtmaktadır.

İkinci eksen olan dijital beceriler ve yeterliklerin artırılması, beş somut eylemi içermektedir: (1) DigComp 2.2'nin ulusal politika çerçevelerine entegrasyonu (2) Öğretmenler için DigCompEdu tabanlı mesleki gelişim programları (3) Kız çocukları ve kadınların BİT eğitimine katılımını artıracak girişimler (4) Dijital yeterliklerin yükseköğretim ve mesleki eğitimde tanınması (5) Veri okuryazarlığı ve yapay zekâ okuryazarlığının temel yeterlik olarak tanımlanması.

3.2. Birinci Eksen: Yüksek Performanslı Dijital Eğitim Ekosistemi - Türkiye Bulguları

3.2.1. Teknolojik Altyapı: Ölçek Başarısı

Türkiye'nin bu alt bileşendeki performansı, uluslararası ölçekte dikkat çekici bir tablo ortaya koymaktadır. 2003 yılında başlayan FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi, 2023 itibarıyla 600.000'i aşkın etkileşimli tahta, tüm kamu okullarında geniş bant internet altyapısı ve 1,8 milyar doları aşkın toplam yatırım hacmiyle dünyanın en kapsamlı ulusal eğitim teknolojisi yayılım programlarından biri konumuna gelmiştir (OECD, 2023). Bu ölçek, Türkiye'yi donanım yoğunluğu bakımından birçok Avrupa ülkesiyle rekabetçi kılmaktadır.

EBA platformu ise 2012 yılında hizmete girmesinden bu yana sürekli büyüyen bir ekosisteme dönüşmüştür. Yüz bini aşkın etkileşimli içerik, 30'dan fazla ders için kapsama, canlı ders imkânı, dijital kütüphane ve öğretmen geliştirme kaynakları platformun başlıca bileşenlerini oluşturmaktadır. COVID-19 pandemisi sırasında EBA'nın günlük yaklaşık 8 milyon kullanıcıya erişmesi, platformun kriz anındaki kurumsal kapasitesini ve dayanıklılığını somut biçimde kanıtlamıştır. Bu performans, Avrupa'nın en büyük kamusal dijital öğrenme ekosistemi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.2. SELFIE ve Kurumsal Öz-Değerlendirme Kapasitesi

DEAP'ın birinci ekseninin en önemli araçlarından biri olan SELFIE (Self-Reflection on Effective Learning by Fostering Innovation through Educational Technology), okulların dijital kapasitelerini çok paydaşlı öz-değerlendirme yoluyla analiz etmelerine olanak tanıyan ve 2018'de tam lansmanı gerçekleştirilen AB aracıdır. Araç, okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrenciler için ayrı ayrı anket modülleri içermekte ve kurumun dijital olgunluk profilini çok boyutlu biçimde ortaya koymaktadır (Costa vd., 2021). Avrupa genelinde 2023 itibarıyla 11.000'i aşkın okulun SELFIE uyguladığı bilinmektedir.

Türkiye'de SELFIE'nin uygulaması pilot düzeyde kalmaktadır. Sistematik ve kurumsal düzeyde yaygınlaştırılmamış olması, Türk okullarının Avrupa dijital olgunluk veri tabanına dâhil edilmesini ve karşılaştırmalı konumun belgelenmesini engellemektedir. Bu eksiklik, salt veri üretim boyutunun ötesinde okulların kendi güçlü ve zayıf yönlerini sistematik biçimde keşfetmelerini ve stratejik gelişim planları oluşturmalarını da kısıtlamaktadır.

3.2.3. Kurumsal Koordinasyon ve Strateji Belgesi

DEAP'ın birinci ekseninin öngördüğü entegre ekosistem anlayışı, tek bir bakanlık ya da programın sınırlarını aşan çok aktörlü koordinasyonu zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de MEB ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve üniversiteler arasındaki dijital eğitim koordinasyonunun kurumsal derinlikten yoksun olduğu görülmektedir. Bu tablonun yapısal nedeni, Türkiye'de 2018-2019 itibarıyla tüm politika boyutlarını bütünleştiren bağımsız ve kapsamlı bir dijital eğitim strateji belgesinin bulunmamasıdır. Söz konusu boşluk, politika sürekliliği ve kurumsal hafıza açısından önemli bir kırılganlık barındırmaktadır.

3.3. İkinci Eksen: Dijital Beceri ve Yeterliklerin Artırılması - Türkiye Bulguları

3.3.1. Öğretmen Dijital Yeterliği ve DigCompEdu Uyumu

YEĞİTEK koordinasyonunda yürütülen hizmet içi eğitimler, yüz binlerce öğretmene ulaşmaktadır. Kitlesel erişim bakımından bu rakam, Avrupa genelinde öne çıkan örnekler arasında değerlendirilebilir. EBA üzerinden öğretmenlerin dijital e-içerik geliştirmesi teşvik edilmekte, böylece pasif tüketici rolünün aşılması ve üretici-geliştirici kimliğinin pekiştirilmesi hedeflenmektedir. MEB Öğretmen Yeterlikleri Çerçevesi'nin güncellenmesi ve dijital pedagoji yeterliklerinin bu çerçeveye dâhil edilmesi politika düzeyinde olumlu adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, söz konusu eğitimlerin DigCompEdu'nun altı yeterlik alanı ve altı olgunluk düzeyiyle sistematik eşleşmesi henüz sağlanamamıştır. Kabakçı Yurdakul ve diğerlerinin (2012) bulguları ve Yılmaz ve Toker'in

(2022) güncel araştırması, Türk öğretmenlerinin TPACK profili açısından teknolojik bilgi ile pedagojik bilginin bütünleşmesinde sınırlılıklar yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, kitlesel eğitim kapsamı ile gerçek pedagogik içselleştirme arasındaki uçurum olarak tanımlanabilecek "yaygınlık-derinlik ikilemi"ni yansıtmaktadır.

3.3.2. Öğrenci Dijital Yeterliği: Ölçme Mekanizması Eksikliği

DigComp 2.2 çerçevesi, öğrenci dijital yeterliğinin hem geliştirilmesi hem de güvenilir biçimde ölçülmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersi ortaöğretimde müfredata dahildir ancak lise düzeyinde seçmeli statüde kalmaya devam etmektedir. Daha önemlisi, öğrenci dijital yeterliğini standartlaştırılmış ve karşılaştırılabilir biçimde ölçen ulusal bir değerlendirme sistemi henüz hayata geçirilmemiştir. Bu boşluk, politika iyileştirme döngüsünün ampirik kanıttan yoksun kalmasına, kaynak önceliklendirmenin güçleşmesine ve AB'nin ICILS gibi uluslararası değerlendirmelerdeki Türkiye pozisyonunun belirsiz kalmasına yol açmaktadır.

3.3.3. Eşitlik Boyutu ve İkinci Düzey Dijital Uçurum

EBA'nın 1.060'ı aşkın erişilebilir ders içeriği ve "Özelim Eğitimdeyim" projesi, özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin dijital öğrenme ortamlarına erişimini destekler niteliktedir. Bununla birlikte ERG'nin (2022) bulguları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile kırsal bölgelerdeki okullarda altyapı erişim kalitesi ile pedagojik kullanım boyutundaki bölgesel eşitsizliklerin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Van Deursen ve Van Dijk'in (2019) kavramlaştırdığı "ikinci düzey dijital uçurum" (teknolojiyi kullananlar arasındaki kullanım kalitesi farkları) Türkiye'de birinci düzey uçurumun (erişim eşitsizliği) kısmen kapanmasına rağmen varlığını korumaktadır.

3.4. Karşılaştırmalı Model: Türkiye ve Kuzey Avrupa Örnekleri

Türkiye'nin DEAP çerçevesiyle ilişkisi bütünsel biçimde değerlendirildiğinde, Dolowitz ve Marsh'ın (2000) tipolojisi açısından ülkenin "kısmi transfer ve stratejik gecikmeli adaptasyon" konumunda bulunduğu görülmektedir. Bu konum, tam politika transferinin (Estonya'nın DigComp'u ulusal çerçeveyle tam uyumlulaştırması) ile sembolik benimsemenin arasında bir yerde konumlanmaktadır.

Estonya örneğiyle karşılaştırıldığında en kritik fark, politika sürekliliği ve kurumsal hafıza boyutunda ortaya çıkmaktadır. 1996'dan günümüze uzanan 30 yıllık kesintisiz strateji, Estonya'ya dijital eğitimde parti üstü uzlaşının ürünü olan "gömülü politika" niteliği kazandırmıştır. Türkiye'de ise politikanın proje döngüleri etrafında örgütlenmesi, kurumsal hafızanın birikmesini güçleştirmektedir. Finlandiya örneğiyle karşılaştırıldığında ise temel fark pedagoji kültüründe yatmaktadır. Finlandiya'nın tutor öğretmen ağı, değişimin okul topluluklarından

içeriden üremesini sağlarken Türkiye'nin YEĞİTEK merkezli kitlesel eğitim modeli, bilgiyi yukarıdan aşağıya aktarmaktadır. Her iki yaklaşım da kendi özelindeki bağlamsal koşullara uygun olmakla birlikte pedagojik içselleştirme derinliği bakımından farklı sonuçlar üretmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin DEAP 2021-2027 Eksenleriyle Kapsamlı Uyum Değerlendirmesi

Dijital altyapı	Bağlantılı, donanımlı okul ortamları	FATİH (900K+ ET	✓	
	Kal	EBA (100K+ içerik, 8M günlük kullanıcı)	✓	Derinleştirme
SELFIE uygulaması	Kurumsal dijital öz-değerlendirme	Ya	Düşük ✗	
	6 alan & 6 düzey ile öğretmen eğitimi	Kitlesel eğitim; çerçeveu	Kısmi ≈	
Öğrenci dijitali	Di		Düşük ✗	
	Bütünleşik çok yıllı dijital eğitim planı	Ba	Düşük ✗	
Ço	Entegre ekosistem yönetişimi	EB merkezli; koordinasyon sınırlı	Düşük ✗	
	Etik & pedagojik YZ kılavuzu	EBA YZ rehberlik; ulusal çerçeveg	Kısmi ≈	

Kaynak: Yazar tarafından European Commission (2020), OECD (2023), Eurydice (2023), ERG (2022) ve MEB dokümanları temel alınarak hazırlanmıştır. ✓ = uyumlu, ≈ = kısmi uyum, ✗ = uyumsuz.

3.5. Karşılaştırmalı Çok Ülkeli Perspektif

Yazında incelenen ülke karşılaştırmaları, dijital eğitim başarısının tek bir değişkene indirgenemeyeceğini, bunun yerine politika sürekliliği, pedagojik kapasite, sistem bütünleşikliği ve eşitlik mekanizmalarının birlikte bulunmasının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır (Fraillon vd., 2025; OECD, 2023). Türkiye'nin profili bu karşılaştırmada "ölçek başarılı-derinlik gecikmeli" olarak tanımlanabilir.

Tablo 3: Seçilmiş Ülkeler İçin DEAP Uyum ve Politika Olgunluğu Profili

	Politika Sürekliliği			A l	
	3		Yaygın		l
	Federal kırılgan	Kısmi (%33)	Değişken	O	
	AB döngüsüne bağlı		Sınırlı	Orta (kırılgan)	nlulukçu / PNRR bağımlı
	Proje odaklı	Kısmi (süreçte)			Ö

Kaynak: Yazar tarafından European Commission (2020, 2025), Eurydice (2023), OECD (2023), ERG (2022), Fraillon vd. (2025) temel alınarak hazırlanmıştır.

Bu karşılaştırma, Türkiye'nin model tipolojisi açısından özgün bir konumda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Büyük ölçekli kamu bütçesi finansmanı sayesinde AB yapısal fonlarına bağımlılıktan görece bağımsız olan Türkiye, politika sürekliliği açısından proje döngüleri arasındaki kopukluk sorunuyla yüzleşmek durumundadır. Nitekim FATİH Projesi'nin vizyon belgesi öncesinde hayata geçmiş olması, proaktif planlama yerine reaktif genişlemenin bir göstergesidir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'nin eğitimde dijitalleşme politika çerçevesini DEAP 2021-2027'nin öncelik eksenleri ve uygulama araçları üzerinden analiz ederek hem yapısal güçleri hem de dönüşüm gerektiren kırılganlıkları sistematik biçimde ortaya koymuştur. Yapısal güçler arasında FATİH ve EBA eksenindeki devasa altyapı ölçeği, merkezi koordinasyon kapasitesinin sağladığı politika uygulama hızı ve EBA'nın içerik ekosisteminin zenginliği öne çıkmaktadır. Yapısal açıklar ise dört ana başlık altında toparlanabilmektedir: (1) uluslararası yeterlik çerçeveleriyle kurumsal uyumsuzluk (2) Kurumsal öz-değerlendirme mekanizmalarının yetersizliği (3) Ulusal standart dijital yeterlik ölçme sisteminin bulunmaması ve (4) Bütünleşik uzun vadeli dijital eğitim strateji belgesinin yokluğu.

Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde Türkiye'nin DEAP çerçevesiyle ilişkisi "ölçek başarısı eşliğinde derinlik gecikmeli geçiş modeli" olarak nitelendirilebilir. Bu geçiş sürecinin verimli biçimde yönetilmesi için politika yapıcıların teknoloji yatırımı kadar pedagojik dönüşüm mekanizmalarına ve kurumsal öğrenme altyapısına yatırım yapması gerekmektedir. Selwyn'in (2011) yerinde ifadesiyle "teknolojinin var olması öğrenmenin dönüşeceğini garanti etmez, dönüşümü sağlayan insanlardır."

Bulgulara dayalı olarak geliştirilen politika önerileri dört öncelik düzeyinde sunulmaktadır:

Acil Öncelikler:

- DigComp 2.2 ve DigCompEdu çerçeveleri, Türkiye'nin ulusal dijital yeterlik ve öğretmen yeterlik çerçeveleriyle resmî düzeyde uyumlulaştırılmalıdır. Bu uyumlulaştırma çalışması, AB katılım müzakerelerinde eğitim faslının güçlendirilmesi için stratejik bir araç olarak da değerlendirilebilir. MEB ve YÖK'ün ortak koordinasyonuyla uluslararası uzmanların da dâhil olduğu bir çalışma grubu kurulması öncelikli adım olmalıdır.
- Öğrenci dijital yeterliğini standartlaştırılmış biçimde ölçen ulusal bir değerlendirme sistemi oluşturulmalıdır. Bu sistem DigComp 2.2'nin beş temel alanını esas almalı, farklı kademelerde uygulanabilir olmalı ve sonuçları politika yapım sürecine doğrudan beslenmelidir. PISA ve ICILS değerlendirmelerine sistematik katılım da bu hedefin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

Kısa Vadeli Öncelikler (1-2 Yıl):

- SELFIE okullar dijital öz-değerlendirme aracının Türkiye'deki pilot uygulaması, önce pilot illerde yaygınlaştırılmalı ve ardından tüm eğitim sistemine kademeli biçimde entegre edilmelidir. Türk

okullarının Avrupa dijital olgunluk veri tabanına dahil edilmesi, karşılaştırmalı konumun belgelenmesi ve uluslararası araştırma iş birliklerinin güçlendirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

- YEĞİTEK hizmet içi eğitim programları DigCompEdu çerçevesinin altı yeterlik alanı ve olgunluk düzeyleriyle yeniden yapılandırılmalıdır. "Kitlesel katılım" hedefi yerini "belirlenen yetkinlik düzeyine ulaşma" hedefine bırakmalı ve eğitimler öğretmenlerin bireysel ihtiyaç profillerine göre farklılaştırılmalıdır.

Orta ve Uzun Vadeli Öncelikler:

- Estonya'nın Dijital Gündem 2030 modelinden ilham alınarak "Türkiye Dijital Eğitim Vizyonu 2035" adıyla çok paydaşlı ve çok yıllı bir strateji belgesi hazırlanmalıdır. Bu belge, eğitim, teknoloji, ekonomi ve diğer bakanlıkları kapsayan bir koordinasyon platformuyla geliştirilmelidir. Aynı zamanda ölçülebilir KPI'ları ve bağımsız izleme mekanizmalarını içermeli ve siyasi döngülerden bağımsız kurumsal bir taahhüt niteliği taşımalıdır.
- Dezavantajlı bölgelerdeki okullara yönelik "Dijital Dönüşüm Destek Fonu" oluşturulmalıdır. Bu fon; ekipman bakım, öğretmen yeterlikleri ve okul dijital yönetim kapasitesini birlikte ele alan bütünleşik paketleri desteklemelidir. "Tahta var mı?" yerine "Tahta etkin kullanılıyor mu?" sorusunu merkeze alan performans göstergelerine dayandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Argyris, C., & Schön, D. A. (1978). Organizational learning: A theory of action perspective. Addison-Wesley.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101.

Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). DigComp 2.1: The digital competence framework for citizens with eight proficiency levels and examples of use. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/38842.

Costa, P., Castaño-Muñoz, J., & Kampylis, P. (2021). Capturing schools' digital capacity: Psychometric analyses of the SELFIE self-reflection tool. *Computers & Education*, *162*, Article 104080. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104080

Dolowitz, D. P., & Marsh, D. (2000). Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy-making. Governance, 13(1), 5-23. https://doi.org/10.1111/0952-1895.00121.

Eğitim Reformu Girişimi. (2022). *Eğitim izleme raporu 2022*. ERG Yayınları. https://egitimreformugirisimi.org/yayinlar/egitim-izleme-raporu-2022/, (12.11.2023)

European Commission. (2020). *Digital Education Action Plan 2021-2027: Resetting education and training for the digital age* (COM/2020/624 final). EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0624, (24.03.2025)

European Commission. (2021). *2030 Digital Compass: The European way for the Digital Decade* (COM/2021/118 final). EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0118, (10.01.2023)

European Commission. (2025). *State of Digital Decade 2025: Keep building the EU's sovereignty and digital future*. Publications Office of the European Union. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/state-digital-decade-2025-report, (17.08.2025)

European Commission/EACEA/Eurydice. (2019). *Digital education at school in Europe* (Eurydice Report). Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2797/763.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2023). *Türkiye: Overview*. Eurydice National Education Systems, https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/turkiye/overview, (10.02.2024)

Ferrari, A. (2013). DIGCOMP: A framework for developing and understanding digital competence in Europe. Publications Office of the European Union.

Yılmaz, E. O., & Toker, T. (2022). COVID-19 salgını öğretmenlerin dijital yeterliliklerini nasıl etkiledi? *Milli Eğitim Dergisi*, *51*(235), 2713-2730. https://doi.org/10.37669/milliegitim.896996

Fraillon, J. (Ed.). (2025). *An international perspective on digital literacy: Results from ICILS 2023*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-87722-3 Kabakçı Yurdakul, I., Odabaşı, H. F., Kılıçer, K., Coklar, A. N., Birinci, G., & Kurt, A. A. (2012). The development, validity and reliability of TPACK-deep: A technological pedagogical content knowledge scale. Computers & Education, 58(3), 964-977.

Kalvet, T. (2012). Innovation: A factor explaining e-government success in Estonia. Electronic Government, An International Journal, 9(2), 142-157.

Kluzer, S., & Pujol Priego, L. (2018). DigComp into action: Get inspired, make it happen. Publications Office of the European Union.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Millî Eğitim Bakanlığı 2024-2028 stratejik planı*. MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı. https://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-bakanligi-2024-2028-stratejik-plani-yayimlandi/icerik/546, (10.05.2025)

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017-1054.

OECD. (2015). Students, computers and learning: Making the connection. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264239555-en

OECD. (2023). OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en, (24.02.2024)

Redecker, C. (2017). European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu (Y. Punie, Ed.). Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/159770

Rose, R. (1991). What is lesson-drawing? Journal of Public Policy, 11(1), 3-30. https://doi.org/10.1017/S0143814X00004918

Sahlberg, P. (2011). Finnish lessons: What can the world learn from educational change in Finland? Teachers College Press.

Selwyn, N. (2011). Education and technology: Key issues and debates. Continuum International Publishing.

Spillane, J. P. (2006). Distributed leadership. Jossey-Bass.

Van Deursen, A. J., & Van Dijk, J. A. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. New Media & Society, 21(2), 354-375.

Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). DigComp 2.2: The digital competence framework for citizens. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/115376

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.

Wenger, E. (1998). Communities of practice: Learning, meaning and identity. Cambridge University Press.

EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ NİCEL TEZLERİN İNCELENMESİ BİBLİYOMETRİK ANALİZ ÇALIŞMASI (2021-2025)

Öğretmen Büşra DOĞAN / Prof. Dr. Mehmet Emin USTA

Yenibağarası Nadire Sanlı İlkokulu İzmir/ Türkiye, Eğitim Bilimleri, bussratatarr@gmail.com,

https://orcid.org/0009-0006-4228-8999

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Sakarya/Türkiye,

mehmeteminusta@sakarya.edu.tr , https://orcid.org/0000-0003-2355-1203

Özet

Bu araştırmanın amacı, 2021-2025 yılları arasında Eğitim Yönetimi alanında hazırlanmış lisansüstü nicel tezleri bibliyometrik analiz yaklaşımıyla inceleyerek alandaki tematik ve yöntemsel eğilimleri ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında 154 lisansüstü nicel tez değerlendirmeye alınmıştır. İncelenen tezler yıl, üniversite, enstitü, konu, araştırma deseni, örneklem grubu, veri toplama aracı, analiz tekniği ve kullanılan istatistik programı bakımından analiz edilmiştir. Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, tezlerin büyük çoğunluğunun ilişkisel tarama deseninde yürütüldüğü belirlenmiştir. Konu alanları açısından liderlik, yöneticilik, okul yönetimi ve yönetişim temalarının en yoğun çalışılan başlıklar olduğu saptanmıştır. Örgütsel davranış, örgütsel bağlılık, iş doyumu, motivasyon, sinizm, mutluluk ve adanmışlık temalarının da alanda sıklıkla ele alınan konular arasında yer aldığı görülmüştür. Bunun yanında okul iklimi, okul kültürü, örgüt kültürü ve örgütsel imaj temalarının tezlerde dikkat çeken bir yoğunluğa sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, incelenen tezlerde öğretmen odaklı örneklem gruplarının baskın olduğunu, veri toplama sürecinde çoğunlukla kişisel bilgi formu ile hazır ya da uyarlanmış ölçeklerin tercih edildiğini göstermiştir. Veri analizinde ise SPSS temelli klasik istatistiksel yöntemlerin ağırlıklı olarak kullanıldığı belirlenmiştir. 2025 yılına gelindiğinde öğretmen failliği, proaktif davranış, yenilikçi iş davranışı, kapsayıcı liderlik, hizmetkâr liderlik, öğrenme merkezli liderlik ve mesleki mutluluk gibi çağdaş değişkenlerin öne çıkmaya başladığı görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmanın, Eğitim Yönetimi alanındaki lisansüstü araştırmaların mevcut durumunu ortaya koyması ve gelecekte yapılacak araştırmalara yön vermesi bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim yönetimi, lisansüstü tez, nicel araştırma, bibliyometrik analiz.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS STUDY OF QUANTITATIVE GRADUATE THESES WRITTEN IN THE FIELD OF EDUCATIONAL MANAGEMENT AND SUPERVISION (2021-2025)

Teacher Büşra DOĞAN / Prof. Dr. Mehmet Emin USTA

Yenibağarası Nadire Sanlı İlkokulu İzmir/ Türkiye, Eğitim Bilimleri, bussratatarr@gmail.com,

https://orcid.org/0009-0006-4228-8999

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Sakarya/Türkiye,

mehmeteminusta@sakarya.edu.tr , https://orcid.org/0000-0003-2355-1203

Abstract

The aim of this study is to examine postgraduate quantitative theses prepared in the field of Educational Administration between 2021 and 2025 through a bibliometric analysis approach and to reveal the thematic and methodological trends in the field. Within the scope of the study, 154 postgraduate quantitative theses were evaluated. The theses examined were analyzed in terms of year, university, institute, subject, research design, sample group, data collection tool, analysis technique, and statistical program used. The bibliometric analysis method was employed in the study. According to the findings obtained, it was determined that the great majority of the theses were conducted using the relational survey design. In terms of subject areas, the themes of leadership, management, school administration, and governance were identified as the most intensively studied topics. It was also observed that the themes of organizational behavior, organizational commitment, job satisfaction, motivation, cynicism, happiness, and dedication were among the topics frequently addressed in the field. In addition, it was found that the themes of school climate, school culture, organizational culture, and organizational image had a notable intensity in the theses. The results of the study showed that teacher-focused sample groups were dominant in the theses examined, and that personal information forms and ready-made or adapted scales were mostly preferred in the data collection process. In data analysis, it was determined that SPSS-based classical statistical methods were predominantly used. By 2025, it was observed that contemporary variables such as teacher agency, proactive behavior, innovative work behavior, inclusive leadership, servant leadership, learning-centered leadership, and professional happiness had begun to come to the fore. In this respect, it is considered that the study will contribute to revealing the current state of postgraduate research in the field of Educational Administration and to guiding future research.

Keywords: Educational administration, postgraduate theses, quantitative research, bibliometric analysis.

GİRİŞ

Eğitim yönetimi, eğitim örgütlerindeki beşerî ve maddi kaynakların, sistemin önceden belirlenmiş hedefleri doğrultusunda koordine edilmesini sağlayan hayati bir disiplindir. Küresel ekonominin bilgi temelli bir yapıya bürünmesiyle birlikte, devletler için en stratejik rekabet avantajı "nitelikli iş gücü" ve bu gücü yetiştiren eğitim sistemlerinin verimliliği haline gelmiştir. 21. yüzyılda etkili liderliğin okul çıktıları ve öğrenme kalitesi üzerindeki belirleyici rolü, eğitim yönetimi ve denetimi süreçlerinin akademik bir titizlikle incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle eğitim denetimi, sistemin aksaklıklarını gideren ve gelişimi destekleyen bir geri bildirim mekanizması olarak yönetim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu çalışma, 2021-2025 dönemini kapsayan beş yıllık süreçte Eğitim Yönetimi alanında hazırlanan nicel lisansüstü tezlerin genel bir panoramasını sunmaktadır. Söz konusu dönemin incelenmesi, özellikle pandemi sonrası ortaya çıkan kriz yönetimi ihtiyaçlarının, dijital dönüşümün ve değişen öğretmen-yönetici psikolojisinin akademik üretimdeki yansımalarını görmek adına elzemdir. Araştırma, mevcut literatürdeki tematik sıkışmaları (örneğin liderlik ve örgütsel bağlılık odağı) ve yöntemsel tekdüzeleşmeyi (SPSS ve ilişkisel tarama hakimiyeti) bibliyometrik verilerle ortaya koyarak, gelecekteki araştırmacılara ve politika yapıcılara somut bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Eğitim Yönetimi ve Tarihsel gelişim

Eğitim yönetiminin bilimsel bir disiplin olarak kurumsallaşması, 19. yüzyılın sonunda ABD'de başlamıştır. William Payne'in 1875 tarihli "Chapters on School Supervision" adlı eseri bu sürecin miladı kabul edilir. Alanın gelişimi; deneme-yanılmanın hakim olduğu "İdeolojik Dönem" (1820-1899), Taylor'un Bilimsel Yönetim İlkeleri ve Fayol'un yönetim süreçlerinin okullara uyarlandığı "Reçete Dönemi" (1900-1946) ve rasyonalizm ile ampirizmin öne çıktığı "Bilimsel Dönem" (1950 sonrası) olarak evreleşmiştir. Özellikle 1950 sonrası "Teori Hareketi", eğitim yönetimini sosyal bilimlerin kuramsal zeminine (psikoloji, sosyoloji) oturtmuş ve ampirik araştırma geleneğini başlatmıştır.

1.2. Yönetim Kuramları

Eğitim yönetimi kuramları, eğitim örgütlerinin yapısını, işleyişini, çalışan davranışlarını ve yönetim süreçlerini açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Bu kuramlar genel olarak klasik, neo-klasik, modern ve postmodern yönetim kuramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kuramlar, eğitim kurumlarının yalnızca kurallara ve hiyerarşiye dayalı yapılar olmadığını; insan ilişkileri, çevresel etkileşimler, değişim, kültürel

farklılıklar ve belirsizlik gibi pek çok unsurdan etkilenen dinamik örgütler olduğunu göstermektedir (Kaya, 1999). Bu nedenle eğitim yöneticilerinin farklı kuramsal yaklaşımları bilmesi, kurumlarını daha etkili, katılımcı, esnek ve gelişime açık biçimde yönetmelerine katkı sağlamaktadır.

1.2.1. Klasik yönetim kuramları (1900-1950)

Bu yaklaşım, örgütleri mekanik yapılar olarak görür ve verimliliği merkeze alır. Üç temel düşünce çizgisinden oluşur:

- Bilimsel Yönetim (Taylorizm): İşlerin bilimsel yöntemlerle parçalara ayrılmasını, standartlaştırılmasını ve en az girdiyle en yüksek çıktının hedeflenmesini savunur.
- Bürokrasi Kuramı (Max Weber): Kişisel ilişkilerden ziyade yasal otoriteye, hiyerarşiye, kurallara ve teknik yeterliliğe dayalı bir modeldir.
- Yönetim Süreçleri Kuramı (Henri Fayol): Yönetimi; planlama, örgütleme, komuta etme, eşgüdümleme ve kontrol işlevlerinden oluşan bütüncül bir süreç olarak tanımlar.

1.2.2. Neo-Klasik Yönetim Kuramları

Klasik kuramın ihmal ettiği psikolojik ve sosyal etkenleri ön plana çıkarır. İnsanı biyolojik ve psikolojik bir varlık olarak ele alır:

- Hawthorne Araştırmaları: Verimliliğin sadece fiziksel koşullara değil, moral, grup ilişkileri ve informal yapılar gibi sosyal faktörlere bağlı olduğunu kanıtlamıştır.
- Harwood Kuramı: Çalışanların karar süreçlerine katılımı arttıkça uyumun ve verimliliğin de arttığını göstermiştir.
- Tavistock Kuramı: Teknolojik değişimlerin çalışanların sosyal ilişkileri ve psikolojik durumları üzerindeki etkilerini incelemiştir.

1.3. Modern Yönetim Kuramları

Örgütleri çevresiyle sürekli etkileşim içinde olan açık sistemler olarak değerlendirir ve önceki yaklaşımları sentezlemeyi amaçlar. Öne çıkan bazı kuramlar şunlardır:

- Açık Sistem Kuramı: Örgütün çevreden girdi alıp çıktı ürettiği ve dinamik bir denge kurduğu süreçtir.
- Toplam Kalite Yönetimi: Kalite kontrolün sadece sonuçta değil, üretimin her aşamasında sürekli yapılmasını esas alır.

- Öğrenen Örgüt Kuramı (Senge): Sistem düşüncesi, kişisel ustalık ve paylaşılan vizyon disiplinleri üzerinden organizasyonel öğrenmeye odaklanır.
- Stratejik Yönetim ve Kriz Yönetimi: Geleceğe dönük vizyon geliştirme ile beklenmedik durumlara karşı hazırlıklı olma süreçlerini kapsar.

1.4. Postmodern Yönetim Kuramları

Belirsizlik, karmaşıklık ve çoğulculuğu merkezine alır; modernliğin mutlak doğru anlayışını eleştirir.

- Adhokrasi (Geçici Beraberlikler): Esneklik ve geçiciliği vurgular; özellikle sanal ortamlardaki bireysel ve esnek örgütlenmeleri açıklar.
- Kaos Kuramı: Düzen ve düzensizliğin birbirini izlediğini, küçük bir değişimin büyük sonuçlar doğurabileceğini (kelebek etkisi) savunur.
- Kuantum Kuramı: Örgütleri esnek, hassas ve holistik yapılar olarak görür; liderliği bir "caz seansına" benzeterek yaratıcılığı ve belirsizliği teşvik eder.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, geçmişteki ve mevcut durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan betimsel tarama ve doküman incelemesi modelleri kullanılmıştır. Araştırma, yayınların nicel göstergelerle çözümlenmesini sağlayan bibliyometrik analiz yaklaşımıyla yapılandırılmıştır. Yöntemsel çerçeve oluşturulurken Karasar (2020) ve Yıldırım & Şimşek (2021) tarafından tanımlanan akademik standartlar temel alınmıştır.

2.2. Araştırmanın evreni ve incelenen dokümanlar

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de Eğitim Yönetimi alanında 2021-2025 yılları arasında hazırlanmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yalnızca nicel yöntemle yürütülen lisansüstü tezler incelemeye alınmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan ve araştırma ölçütlerini karşılayan toplam 154 lisansüstü tez araştırmanın inceleme grubunu oluşturmuştur.

Araştırmaya dahil edilen tezler yüksek lisans ve lisansüstü düzeyde hazırlanmış olup, Eğitim Yönetimi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi, Eğitim Yönetimi ve Teftişi ya da bu alanlarla doğrudan ilişkili programlarda hazırlanmış çalışmalardan oluşmaktadır. Araştırmada yalnızca tam metnine ulaşılabilen ve nicel araştırma yöntemlerinden biriyle yürütüldüğü belirlenen tezler değerlendirmeye alınmıştır.

Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda, çalışmanın kapsamına alınacak belgelerin araştırma amacına uygun, erişilebilir ve incelenebilir nitelikte olması önem taşımaktadır (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu nedenle araştırmada tezlerin tam metnine ulaşılabilmesi temel ölçütlerden biri olarak belirlenmiştir.

Dahil Etme ve Dışlama Ölçütleri

Araştırmada incelenen tezlerin belirlenmesinde önceden oluşturulan dahil etme ve dışlama ölçütleri kullanılmıştır. Sistematik inceleme çalışmalarında dahil etme ve dışlama ölçütlerinin açık biçimde belirlenmesi, araştırmanın güvenirliği ve tekrarlanabilirliği açısından önemlidir (Page vd., 2021). Bu doğrultuda çalışmanın kapsamını sınırlandırmak ve yalnızca araştırma amacına uygun tezleri değerlendirmek amacıyla aşağıdaki ölçütler kullanılmıştır.

Dahil etme ölçütleri:

- 2021-2025 yılları arasında hazırlanmış tezler
- Lisansüstü tezler
- Eğitim Yönetimi alanındaki tezler
- Nicel yöntemle yürütülen tezler
- Tam metnine ulaşılan tezler
- Türkçe ve İngilizce hazırlanmış tezler

Dışlama ölçütleri:

- 2021 öncesinde hazırlanmış çalışmalar
- Makale, bildiri, kitap, rapor vb. çalışmalar
- Eğitim Yönetimi alanı dışındaki tezler
- Nitel, karma yöntemli, derleme ya da kuramsal çalışmalar
- Yalnızca özetine ulaşılan veya erişime kapalı tezler
- Türkçe ve İngilizce dilleri dışında kalan dillerde hazırlanmış çalışmalar

Verilerin Analizi

Tezler; yıl, konu, yöntem, örneklem ve analiz teknikleri gibi 11 farklı parametre üzerinden bir "Kodlama Tablosu"na işlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistik tekniklerinden frekans (f) ve yüzde (%) değerleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

1. Metodolojik dağılım

Tablo 1: *Araştırmaların metodolojilerine göre dağılımı*

Araştırma Deseni	Tez Sayısı	Oran (%)
İlişkisel tarama	113	73,4
Betimsel tarama / durum belirleme	20	13,0
Genel tarama modeli	8	5,2
Karşılaştırmalı tarama / nedensel karşılaştırma	5	3,2
Betimsel + ilişkisel tarama	4	2,6
Nedensel tarama / yordayıcı ilişkisel model	3	1,9
Deneysel / yarı deneysel etki çalışması	1	0,6
Toplam	**154**	**100,0**

Tablo 1 incelendiğinde, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerin f=113 ve %73,4 gibi ezici bir çoğunluğunun ilişkisel tarama deseninde olduğu görülmektedir. İncelenen 154 tezin %73,4'ü ilişkisel tarama desenini benimsemiş; bu durum alanda değişkenler arası korelasyon bulma eğiliminin baskınlığını teyit etmiştir. Deneysel çalışmalar ise %0,6 ile ihmal edilebilir bir düzeydedir. 2. Zamana göre dağılım

Tablo 2: *Araştırmaların yıllara göre dağılımı*

Yıl	Tez Sayısı	Oran (%)
2021	40	25,97
2022	45	29,22
2023	26	16,88
2024	23	14,94
2025	20	12,99
Toplam	**154**	**100,00**

Zamana göre dağılımda, tez üretiminin 2022 yılında f=45 (%29,22) ile zirve yaptığı görülmektedir. Bu durum, COVID-19 pandemisi sürecinde veri toplama aşamasında olan çalışmaların 2022'de tamamlanması ve

pandeminin getirdiği yönetsel krizlerin (uzaktan eğitim, kriz yönetimi) araştırma ilgisini tetiklemesiyle ilişkilendirilebilir.

Tablo 3 *Araştırmaların üniversitelere göre dağılımı*

Üniversite	Tez Sayısı	Oran (%)
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	31	20,13
Yeditepe Üniversitesi	27	17,53
Kırıkkale Üniversitesi	18	11,69
Yozgat Bozok Üniversitesi	10	6,49
Gazi Üniversitesi	8	5,19
Düzce Üniversitesi	8	5,19
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	4	2,60
Marmara Üniversitesi / İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Ortak Programı	4	2,60
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	1,95
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	3	1,95
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	3	1,95
Harran Üniversitesi	3	1,95
Uşak Üniversitesi	2	1,30
Trakya Üniversitesi	2	1,30
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	1,30
Başkent Üniversitesi	2	1,30
İstanbul Okan Üniversitesi	2	1,30
Hakkari Üniversitesi	2	1,30
Mersin Üniversitesi	1	0,65
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	0,65
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	1	0,65
Erciyes Üniversitesi	1	0,65
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	0,65
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	1	0,65
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	0,65
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	0,65
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	0,65
Adıyaman Üniversitesi	1	0,65

Girne Amerikan Üniversitesi	1	0,65
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	1	0,65
Atatürk Üniversitesi	1	0,65
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	0,65
Bahçeşehir Üniversitesi	1	0,65
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	0,65
Akdeniz Üniversitesi	1	0,65
Yıldız Teknik Üniversitesi / İstanbul Aydın Üniversitesi Ortak Programı	1	0,65
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	0,65
Hacettepe Üniversitesi	1	0,65
Toplam	**154**	**100,00**

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde, en fazla tezin Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde hazırlandığı görülmektedir (f=31; %20,13). Bunu Yeditepe Üniversitesi (f=27; %17,53) ve Kırıkkale Üniversitesi (f=18; %11,69) izlemektedir. İlk üç üniversitenin toplam tez sayısı 76 olup, bu sayı toplam tezlerin %49,35'ini oluşturmaktadır. Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel lisansüstü tezlerin belirli üniversitelerde yoğunlaştığını göstermektedir. İlk altı üniversite birlikte değerlendirildiğinde ise toplam 102 tezin bu kurumlarda hazırlandığı ve bunun toplam dağılımın %66,23'üne karşılık geldiği görülmektedir. Buna karşın çok sayıda üniversitenin yalnızca bir tezle temsil edilmesi, alanın farklı üniversitelere yayılmış olmakla birlikte üretim yoğunluğunun sınırlı sayıda kurumda toplandığını ortaya koymaktadır. Özellikle Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi ve Kırıkkale Üniversitesi'nin yüksek oranları, bu kurumların Eğitim Yönetimi alanında lisansüstü tez üretiminde öne çıktığını göstermektedir.

Tablo 4

Araştırmaların enstitülere göre dağılımı

Enstitü	Tez Sayısı	Oran (%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	**61**	**39,6**
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	**46**	**29,9**
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	**40**	**26,0**
Diğer	**7**	**4,5**
Toplam	**154**	**100,0**

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezin enstitülere göre dağılımı incelendiğinde, en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlandığı görülmektedir (f=61; %39,6). Bunu Eğitim Bilimleri Enstitüsü (f=46; %29,9)

ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (f=40; %26,0) izlemektedir. Bu üç enstitü türü birlikte değerlendirildiğinde toplam 147 tezin bu yapılar altında hazırlandığı ve bunun toplam tezlerin %95,5'ine karşılık geldiği görülmektedir. Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel lisansüstü tez üretiminin büyük ölçüde Sosyal Bilimler, Eğitim Bilimleri ve Lisansüstü Eğitim Enstitüleri bünyesinde yoğunlaştığını göstermektedir. Diğer enstitü türlerinin oranının düşük olması (f=7; %4,5), alanın kurumsal olarak belirli enstitü yapıları içinde konumlandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 5

Araştırmaların konularına göre dağılımı

Konu	Tez Sayısı	Oran (%)
Liderlik, yöneticilik, okul yönetimi ve yönetişim	80	51,9
Örgütsel davranış, bağlılık, iş doyumu, motivasyon, sinizm, mutluluk, adanmışlık	75	48,7
Okul iklimi, okul kültürü, örgüt kültürü ve örgütsel imaj	28	18,2
Öğrenme, öğretim, sınıf yönetimi, akademik başarı, okul performansı	25	16,2
Dijitalleşme, bilişim, teknoloji, bilgisayar kaygısı, TPAB	21	13,6
İletişim, çatışma, çalışan sesliliği ve kişilerarası beceriler	16	10,4
Öğretmenlik mesleği, mesleki doyum, mesleki mutluluk, hizmet içi eğitim	15	9,7
Kriz yönetimi / stres yönetimi / örgütsel stres	9	5,8
Kaynaştırma / özel eğitim / mülteci öğrenci / kapsayıcılık	8	5,2
Denetim ve öğretimsel/sanatsal denetim	4	2,6
Okul terk riski / devamsızlık / okuldan kopma	3	1,9
Kültürlerarası duyarlılık	1	0,6
Taşımalı eğitim / okul uygulamaları	1	0,6

İncelenen tezlerin konu dağılımı değerlendirildiğinde, en fazla çalışılan temanın liderlik, yöneticilik, okul yönetimi ve yönetişim olduğu görülmektedir (f=80; %51,9). Bunu örgütsel davranış, bağlılık, iş doyumu, motivasyon, sinizm, mutluluk ve adanmışlık teması izlemektedir (f=75; %48,7). Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel lisansüstü tezlerin büyük ölçüde okul yöneticilerinin liderlik ve yönetim davranışları ile öğretmenlerin örgütsel tutum ve davranışları arasındaki ilişkilere odaklandığını göstermektedir. Okul iklimi, okul kültürü ve örgütsel imaj temalarının üçüncü sırada yer alması (f=28; %18,2), okulun örgütsel atmosferinin de önemli bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir. Buna karşılık denetim temalı çalışmaların oldukça sınırlı kalması (f=4; %2,6), alanın adında yer alan denetim boyutunun nicel tezlerde yeterince temsil edilmediğine işaret etmektedir. Ayrıca okul terk riski, kültürlerarası duyarlılık ve taşımalı eğitim gibi konuların düşük oranlarda yer

alması, bu alanlarda araştırma boşluklarının bulunduğunu göstermektedir. Genel olarak konu dağılımı, tezlerin ağırlıklı olarak liderlik, örgütsel davranış ve okul iklimi ekseninde yoğunlaştığını; denetim, okul güvenliği, öğrenci riskleri ve kapsayıcılık gibi alanların ise daha sınırlı düzeyde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Yıllara göre konu değişimi incelendiğinde, tezlerin toplumsal ve eğitimsel krizlere duyarlı biçimde değiştiği görülmektedir. 2021'de daha klasik liderlik, denetim ve örgütsel bağlılık konuları baskınken; 2022'de COVID-19 pandemisi nedeniyle uzaktan eğitim, teknolojik liderlik, kriz yönetimi ve tükenmişlik temaları öne çıkmıştır. 2023 ve 2024'te okul iklimi, sinizm, stres, performans ve örgütsel bağlılık gibi pandemi sonrası toparlanma konuları güçlenmiştir. 2025'te ise araştırmalar öğretmenlerin daha aktif, yenilikçi ve özne konumunda ele alındığı öğretmen failliği, proaktif davranış, yenilikçi iş davranışı, mesleki mutluluk ve kapsayıcı liderlik gibi çağdaş örgütsel değişkenlere yönelmiştir.

Tablo 6

Araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı

Veri Toplama Araçları	**Tez Sayısı**	**Oran (%)**
Kişisel bilgi formu + hazır/uyarlanmış ölçek veya ölçekler	132	85,7
Kişisel bilgi formu + araştırmacı tarafından geliştirilen anket/form/envanter	10	6,5
Kişisel bilgi formu + hazır ölçek + araştırmacı formu/anketi birlikte	6	3,9
Ölçek + belge/not/akademik başarı/karne verisi	3	1,9
Sadece anket/form temelli veri toplama	3	1,9
Toplam	154	100,0

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezin veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunda kişisel bilgi formu ile birlikte hazır veya uyarlanmış ölçeklerin kullanıldığı görülmektedir (f=132; %85,7). Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerde standartlaştırılmış ölçek kullanımının oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Araştırmacı tarafından geliştirilen anket, form veya envanterlerin kullanıldığı çalışma sayısı ise sınırlıdır (f=10; %6,5). Hazır ölçek ile araştırmacı formunun birlikte kullanıldığı çalışmaların oranı da düşüktür (f=6; %3,9). Belge, not, akademik başarı veya karne verisi gibi ikincil veri kaynaklarına dayalı çalışmaların oldukça az olması (f=3; %1,9), alandaki nicel tezlerin daha çok algı ve tutum ölçmeye yönelik olduğunu göstermektedir. Genel olarak veri toplama araçları bakımından tezlerin büyük ölçüde kişisel bilgi formu ve hazır/uyarlanmış ölçeklere dayandığı, özgün anket geliştirme ya da belge/kayıt verisi kullanma eğiliminin ise sınırlı kaldığı söylenebilir.

Tablo 7

Araştırmaların örneklem türlerine göre dağılımı

Örneklem Türü	Tez Sayısı	Oran (%)
Öğretmen odaklı çalışmalar	128	83,1
Öğrenci odaklı çalışmalar	14	9,1
Okul yöneticisi odaklı çalışmalar	10	6,5
Diğer	2	1,3
Toplam	154	100,0

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezin örneklem türüne göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun öğretmen odaklı olduğu görülmektedir (f=128; %83,1). Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerde okul örgütü ve yönetim süreçlerinin ağırlıklı olarak öğretmen algıları ve öğretmen görüşleri üzerinden incelendiğini göstermektedir. Öğrenci odaklı çalışmaların oranı oldukça sınırlıdır (f=14; %9,1). Okul yöneticisi odaklı çalışmaların oranının da düşük olması (f=10; %6,5), okul yöneticilerinin çoğu araştırmada doğrudan katılımcı olmaktan çok öğretmenler tarafından değerlendirilen bir değişken olarak ele alındığını göstermektedir. Diğer örneklem gruplarının düşük oranı (f=2; %1,3), alanın nicel tezlerinde farklı paydaşların sınırlı biçimde temsil edildiğine işaret etmektedir. Genel olarak bu dağılım, Eğitim Yönetimi alanındaki araştırmaların büyük ölçüde öğretmen merkezli bir örneklem yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8

Araştırmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	Tez Sayısı	Oran (%)
Küçük örneklem (1–200 kişi)	24	15,6
Orta örneklem (201–400 kişi)	83	53,9
Büyük örneklem (401–700 kişi)	39	25,3
Çok büyük örneklem (701 kişi ve üzeri)	8	5,2
Toplam	154	100,0

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezin örneklem büyüklüklerine göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların en fazla orta örneklem grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. 201–400 kişi aralığında yürütülen 83 tez, toplam çalışmaların %53,9'unu oluşturmaktadır. Bunu 401–700 kişi aralığındaki büyük örneklemli çalışmalar izlemektedir (f=39; %25,3). Orta ve büyük örneklem grupları birlikte değerlendirildiğinde, tezlerin %79,2'sinin 201–700 kişi aralığında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerde

genellikle ölçek temelli veri toplama sürecine uygun, orta ve büyük büyüklükte örneklemlerin tercih edildiğini göstermektedir. Küçük örneklemli çalışmaların oranı %15,6 iken, çok büyük örneklemli çalışmaların oranı %5,2 ile sınırlı kalmıştır. Bu bulgu, alanda çok geniş örneklemli araştırmaların görece az olduğunu, araştırmaların daha çok ulaşılabilir öğretmen, öğrenci veya yönetici gruplarıyla yürütüldüğünü göstermektedir.

Tablo 9

Araştırmaların analiz tekniklerine göre dağılımı

Analiz Teknikleri	**Tez Sayısı**	**Oran (%)**
Betimsel istatistik + t-testi + ANOVA + korelasyon	62	40,3
Betimsel istatistik + t-testi + ANOVA + korelasyon + regresyon	38	24,7
Betimsel istatistik + non-parametrik testler	24	15,6
Korelasyon + regresyon / çoklu regresyon ağırlıklı çalışmalar	17	11,0
YEM / SEM / aracılık modeli kullanılan çalışmalar	7	4,5
Yalnızca betimsel veya düzey belirleme analizleri	6	3,9
Toplam	154	100,0

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezin analiz tekniklerine göre dağılımı incelendiğinde, en yaygın analiz paketinin betimsel istatistik, t-testi, ANOVA ve korelasyon analizlerinden oluştuğu görülmektedir (f=62; %40,3). Bunu betimsel istatistik, t-testi, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizlerini birlikte kullanan çalışmalar izlemektedir (f=38; %24,7). Bu iki grup birlikte değerlendirildiğinde, tezlerin %65,0'inde klasik parametrik analiz paketlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Betimsel istatistik ve non-parametrik testlerin birlikte kullanıldığı çalışmaların oranı %15,6'dır. Bu durum, bazı çalışmalarda parametrik test varsayımlarının karşılanmaması nedeniyle Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H gibi non-parametrik testlerin tercih edildiğini göstermektedir. Korelasyon ve regresyon ağırlıklı çalışmaların oranı %11,0 iken, yapısal eşitlik modellemesi, aracılık modeli veya SEM kullanılan çalışmaların oranı yalnızca %4,5'tir. Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerde ileri düzey modelleme tekniklerinin sınırlı kaldığını, analizlerin büyük ölçüde betimsel istatistikler, fark testleri, korelasyon ve regresyon gibi klasik nicel analiz tekniklerine dayandığını göstermektedir.

Tablo 10

Araştırmaların istatistik programlarına göre dağılımı

İstatistik Programı	Tez Sayısı	Oran (%)
SPSS	149	96,8
LISREL	3	1,9
AMOS	4	2,6

İncelenen nicel lisansüstü tezlerde kullanılan istatistik programlarına ilişkin dağılım incelendiğinde, SPSS programının açık ara en yaygın kullanılan analiz programı olduğu görülmektedir (f=149; %96,8). Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerde analizlerin büyük ölçüde klasik istatistiksel yöntemlere dayandığını göstermektedir. LISREL (f=3; %1,9) ve AMOS (f=4; %2,6) programlarının kullanım oranlarının oldukça düşük olması, yapısal eşitlik modellemesi, aracılık analizi ve çok değişkenli modelleme gibi ileri düzey analizlerin sınırlı sayıda çalışmada tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Program kullanım sıklıklarının toplamının %100'ü aşması, bazı tezlerde SPSS ile birlikte LISREL veya AMOS'un da kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak bu dağılım, alandaki nicel tezlerin büyük çoğunluğunun SPSS temelli analiz şeklinde yürütüldüğünü göstermektedir.

Tablo 11

Araştırmaların birbirleriyle ilişkilendirilen değişkenlerine göre dağılımı

Değişken İlişkisi / İlişki Grubu	Tez Sayısı	Oran (%)
Liderlik türleri ↔ öğretmen/okul/örgüt çıktıları	38	24,7
Örgütsel bağlılık ↔ iş doyumu / motivasyon / sinizm / tükenmişlik / adalet	24	15,6
Okul iklimi / okul kültürü ↔ öğretmen davranışları / bağlılık / performans	18	11,7
Örgütsel sinizm ↔ iş doyumu / mutluluk / bağlılık / iletişim / adanmışlık	13	8,4
Öğretmen iyi oluşu / yaşam doyumu / mesleki mutluluk ↔ liderlik / örgütsel değişkenler	11	7,1
Öğretmen failliği / proaktif davranış / yenilikçi iş davranışı ↔ okul iklimi / öz-yeterlik / adanmışlık	10	6,5
Yönetici desteği / güç kaynakları / yönetim anlayışı ↔ öğretmen çıktıları	9	5,8
Uzaktan eğitim / dijital beceri / teknoloji ↔ motivasyon / tutum / liderlik / okuryazarlık	8	5,2
Çatışma yönetimi / iletişim / çalışan sesliliği ↔ stres / iklim / liderlik	7	4,5
Özel eğitim / kaynaştırma / mülteci öğrenci ↔ tutum / yeterlik / tükenmişlik / doyum	6	3,9

Öğrenme / akademik başarı / okul performansı ↔ liderlik / öğrenen örgüt / öğretimsel liderlik	6	3,9
Denetim kavramları ↔ öğrenen okul / mesleki profesyonellik / öğretmen algısı	3	1,9
Okul terk / devamsızlık / akademik erteleme ↔ öğrenci özellikleri / akademik aidiyet	1	0,6
Kültürlerarası duyarlılık ↔ yönetim anlayışı	1	0,6
Toplam	154	100,0

İncelenen 154 nicel lisansüstü tezde değişken ilişkileri değerlendirildiğinde, en fazla çalışılan ilişki grubunun liderlik türleri ile öğretmen, okul ve örgüt çıktıları arasındaki ilişkiler olduğu görülmektedir (f=38; %24,7). Bu bulgu, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerde okul yöneticilerinin liderlik davranışlarının öğretmen motivasyonu, iş doyumu, örgütsel bağlılık, okul iklimi, okul performansı ve yenilikçilik gibi değişkenlerle yoğun biçimde ilişkilendirildiğini göstermektedir. İkinci sırada örgütsel bağlılık ile iş doyumu, motivasyon, sinizm, tükenmişlik ve adalet arasındaki ilişkiler yer almaktadır (f=24; %15,6). Okul iklimi ve okul kültürünün öğretmen davranışları, bağlılık ve performansla ilişkilendirildiği çalışmalar ise üçüncü sıradadır (f=18; %11,7). Buna karşın denetim kavramlarıyla ilişkili çalışmaların sınırlı kalması (f=3; %1,9), alanın denetim boyutunun değişken ilişkileri açısından yeterince temsil edilmediğini göstermektedir. Genel olarak tablo, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerin ağırlıklı olarak liderlik, örgütsel bağlılık, okul iklimi ve örgütsel davranış değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemeye odaklandığını ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma desenlerine ilişkin bulgular incelendiğinde, tezlerin büyük çoğunluğunun ilişkisel tarama deseninde yürütüldüğü görülmüştür. Karasar'a göre tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2020: 109). Bu bağlamda incelenen tezlerin büyük ölçüde tarama ve ilişkisel tarama desenlerinde yoğunlaşması, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerin mevcut durumu betimleme ve değişkenler arası ilişkileri ortaya koyma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada liderlik, yöneticilik, okul yönetimi ve yönetişim temalarının en yoğun çalışılan konu grubu olduğu görülmüştür. Bu bulgu, güncel eğitim liderliği literatürüyle uyumludur. Karaköse, Leithwood ve Tülübaş'ın eğitim liderliği araştırmalarının entelektüel gelişimini inceledikleri bibliyometrik ve tematik analiz çalışmasında, eğitim liderliği araştırmalarında liderlik, okul liderliği, öğretimsel liderlik ve okul geliştirme temalarının merkezi konumda olduğu belirtilmektedir (Karaköse vd., 2024). Benzer şekilde Türkiye'de eğitim yönetimi alanındaki doktora tezlerinde liderlik yaklaşımlarını inceleyen çalışmada da liderlik konusunun belirgin bir yoğunluk alanı

oluşturduğu ifade edilmektedir (Kaptan vd., 2025). Bu nedenle mevcut araştırmada liderlik temasının ilk sırada yer alması hem ulusal hem de uluslararası literatürdeki eğilimlerle uyumludur.

Örgütsel davranış, bağlılık, iş doyumu, motivasyon, sinizm, mutluluk ve adanmışlık temalarının ikinci sırada yer alması, okul örgütlerinin yalnızca yönetsel yapılar olarak değil, öğretmenlerin psikolojik, mesleki ve örgütsel deneyimlerinin şekillendiği sosyal sistemler olarak ele alındığını göstermektedir. Özellikle pandemi sonrası dönemde öğretmenlerin iş doyumu, tükenmişlik, motivasyon ve örgütsel bağlılık düzeylerine yönelik akademik ilginin artması beklenen bir durumdur. Westphal, Kalinowski, Hoferichter ve Vock'un K-12 öğretmenlerinde COVID-19 dönemindeki stres ve tükenmişliğe ilişkin sistematik derlemesinde, pandemi sürecinde öğretmen tükenmişliğinin arttığına yönelik bulgular bulunduğu belirtilmektedir (Westphal vd., 2022). Bu bağlamda mevcut çalışmada 2022 yılında uzaktan eğitim, kriz yönetimi, öğretmen motivasyonu, örgütsel stres ve tükenmişlik temalarının öne çıkması pandemi sonrası eğitim örgütlerinde yaşanan psikolojik ve yönetsel dönüşümle açıklanabilir.

Okul iklimi, okul kültürü, örgüt kültürü ve örgütsel imaj temalarının tezlerde önemli bir yer tutması da güncel literatürle ilişkilendirilebilir. Jiang ve Liu'nun TALIS müdür anketi verilerine dayalı çalışmasında okul ikliminin okul çevresi, okul yapısı, müdür özellikleri ve liderlik davranışlarından etkilendiği belirtilmektedir (Jiang ve Liu, 2024). Bu bulgu, mevcut araştırmada okul ikliminin öğretmen davranışları, bağlılık, performans, öğretmen failliği, proaktif davranış ve yenilikçilik gibi değişkenlerle sık ilişkilendirilmesini desteklemektedir.

Dijitalleşme ve dijital liderlik bulguları değerlendirildiğinde, incelenen tezlerde doğrudan "dijital liderlik" başlıklı çalışmaların bulunmadığı; ancak teknolojik liderlik, bilişim liderliği, dijital okuryazarlık, yeni medya okuryazarlığı ve uzaktan eğitim gibi yakın temaların sınırlı sayıda çalışıldığı görülmüştür. Okunlola ve Naicker'in eğitimde dijital liderlik araştırmalarını 1993-2024 döneminde bibliyometrik olarak inceledikleri çalışmada, dijital liderlik yayınlarının özellikle 2010 sonrasında arttığı ve yayın eğiliminin 2023 yılında zirve yaptığı belirtilmektedir (Okunlola ve Naicker, 2025). Bu durum, dijital liderliğin uluslararası alanda yükselen bir araştırma konusu olduğunu; ancak bu araştırmada incelenen Türkiye merkezli lisansüstü nicel tezlerde henüz güçlü ve bağımsız bir tema haline gelmediğini göstermektedir.

2025 yılına gelindiğinde öğretmen failliği, proaktif davranış, yenilikçi iş davranışı, kapsayıcı liderlik, hizmetkâr liderlik, öğrenme merkezli liderlik ve mesleki mutluluk gibi daha çağdaş değişkenlerin öne çıktığı görülmüştür. Bao'nun kapsayıcı liderlik ile öğretmen yenilikçi davranışı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, psikolojik güçlendirme ve okul yenilik ikliminin bu ilişkide aracı rol üstlendiği belirtilmektedir (Bao, 2024). Benzer şekilde Çelik, Polat ve Esen'in çalışmasında kapsayıcı liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide kapsayıcı iklim

ve duygusal bağlılığın aracı rolü incelenmiştir (Çelik vd., 2024). Bu bulgular, mevcut araştırmada 2025 tezlerinde kapsayıcı liderlik, öğretmen failliği, proaktif davranış ve yenilikçi iş davranışı temalarının öne çıkmasını desteklemektedir.

Bu araştırmada incelenen tezlerin büyük çoğunluğunda kişisel bilgi formu ile hazır veya uyarlanmış ölçeklerin kullanıldığı, örneklem türü bakımından öğretmen odaklı çalışmaların baskın olduğu ve analizlerde SPSS temelli klasik istatistiksel yöntemlerin tercih edildiği görülmüştür. Bu bulgu, alandaki nicel tezlerin yöntemsel olarak büyük ölçüde standart ölçek uygulamalarına, öğretmen algılarına ve klasik istatistiksel analizlere dayandığını göstermektedir. Donthu ve diğerleri, bibliyometrik çalışmaların yalnızca yayın sayılarını değil, bir alanın yöntemsel eğilimlerini, konu kümelerini ve araştırma boşluklarını da ortaya koymada işlevsel olduğunu belirtmektedir (Donthu vd., 2021: 286). Bu bağlamda mevcut araştırma, Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerin yöntemsel ve tematik eğilimlerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Genel olarak güncel literatürle birlikte değerlendirildiğinde, bu araştırmanın bulguları Eğitim Yönetimi alanındaki nicel tezlerin liderlik ve örgütsel davranış ekseninde yoğunlaştığını; pandemi sonrası dönemde uzaktan eğitim, kriz yönetimi, öğretmen iyi oluşu ve okul iklimi gibi temaların önem kazandığını; 2025 yılıyla birlikte ise öğretmen failliği, yenilikçilik, proaktiflik ve kapsayıcı liderlik gibi çağdaş değişkenlerin öne çıkmaya başladığını göstermektedir. Bununla birlikte dijital liderlik, yapay zekâ, okul güvenliği, zorbalık yönetimi, denetim modelleri ve deneysel uygulama çalışmaları gibi alanların hâlâ sınırlı temsil edilmesi, gelecekteki araştırmalar için önemli boşluklar oluşturmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, Eğitim Yönetimi alanında gelecekte yapılacak çalışmalarda ilişkisel tarama deseninin yanı sıra deneysel, yarı deneysel, boylamsal ve karma yöntemli araştırmalara daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Bu araştırmada deneysel ve yarı deneysel çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle okul yönetimi uygulamalarının, liderlik eğitimlerinin, denetim modellerinin veya öğretmen destek programlarının etkisini test eden müdahale temelli araştırmaların artırılması alan yazına katkı sağlayacaktır.

Gelecek araştırmalarda okul yöneticileri doğrudan örneklem olarak daha fazla çalışılmalıdır. İncelenen tezlerin büyük çoğunluğu öğretmen odaklıdır. Okul yöneticilerinin liderlik, karar alma, kriz yönetimi, denetim, okul güvenliği ve öğretmen destek süreçlerine ilişkin kendi görüşlerini içeren çalışmalar alan yazının çeşitlenmesini sağlayacaktır.

Araştırmalarda öğrenci, veli, müfettiş, il ve ilçe milli eğitim yöneticileri gibi farklı paydaşların daha fazla temsil edilmesi önerilmektedir. Bu sayede Eğitim Yönetimi alanındaki araştırmalar yalnızca öğretmen algılarına dayalı olmaktan çıkarak daha çok paydaşlı bir yapıya kavuşabilir.

Denetim alanına yönelik nicel araştırmalar artırılmalıdır. Öğretimsel denetim, klinik denetim, yansıtıcı denetim, akran denetimi, gelişimsel denetim ve çağdaş denetim modellerinin okul gelişimi, öğretmen mesleki gelişimi ve öğrenci başarısı üzerindeki etkileri araştırılabilir.

Okul güvenliği, akran zorbalığı, siber zorbalık ve kriz yönetimi gibi konular Eğitim Yönetimi açısından daha fazla çalışılmalıdır. Bu araştırmada bu temaların doğrudan yönetimle ilişkilendirildiği tezlere rastlanmaması, önemli bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir.

Dijital liderlik, yapay zekâ, veri temelli okul yönetimi, eğitimde algoritmik karar verme, dijital etik, çevrim içi okul iklimi ve teknoloji destekli denetim gibi güncel konulara yönelik araştırmalar artırılmalıdır. Özellikle 2025 yılıyla birlikte üretken yapay zekâ araçlarının akademik üretim sürecine girmesi, eğitim yönetimi alanında yapay zekâ temelli yeni araştırma konularının ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Lisansüstü tezlerde yalnızca SPSS temelli klasik analizlerin değil, AMOS, LISREL, SmartPLS, R ve Python gibi farklı analiz araçlarının kullanımını destekleyen yöntem eğitimleri verilmelidir. Bu durum tezlerde kullanılan analiz çeşitliliğini artıracaktır.

Ulusal ölçekte Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında hazırlanmış tezlerin düzenli olarak bibliyometrik analizlerinin yapılması önerilmektedir. Böylece alanın gelişim seyri, konu yoğunlukları ve araştırma boşlukları belirli aralıklarla izlenebilir.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, S. (2001). Türk ulusal eğitiminde teftiş sisteminin yapısı, işleyişi, sorunları ve öneriler. 2000 Yılında Türk Millî Eğitim Örgütü ve Yönetimi Ulusal Sempozyumu. Tekışık Vakfı Yayınları.

Aküzüm, C., & Özmen, E. (2013). Eğitim denetmenlerinin rollerini gerçekleştirme yeterlikleri bir meta-sentez çalışması. Ekev Akademi Dergisi, 56, 97-120.

Aldemir, C. (1997). Örgüt kuramı. Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Aydın, İ. (2016). Öğretimde Denetim. Pegem Akademi Yayınları.

Aydın, M., & Tekiroğlu, M. (2013). 1934 İzmir tedrisat müfettişleri kongresi: görüşler, sorunlar ve öneriler. BELGİ Dergisi, 1(5), 537-553.

Balcı, A. (2008). Türkiye'de eğitim yönetiminin bilimleşme düzeyi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 54(54), 181-209.

Bao, Y. (2024). A dual mediation model of the association between principal inclusive leadership and teacher innovative behavior. Scientific Reports, 14, 12320. https://doi.org/10.1038/s41598-024-63332-0

Baransel, A. (1979). Çağdaş yönetim düşüncesinin evrimi. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bates, R. (1982). Toward a critical practice of educational administration. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New York.

Beycioğlu, K., & Dönmez, B. (2006). Eğitim yönetiminde kuramsal bilginin üretimine ve uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 47(47), 317-342.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40.

Buluç, B. (1997). Türk eğitim sisteminde teftiş ve denetim alt sisteminin gelişim süreci. Bilgi Çağında Eğitim Dergisi, 4, 27-30.

Burgess, D., & Newton, P. (Eds.). (2015). Educational administration and leadership: Theoretical foundations. Routledge.

Çelik, Ç., Polat, S., & Esen, E. (2024). The relationship between inclusive leadership and innovative work behavior: The mediating role of inclusive climate and emotional commitment. Research in Educational Administration and Leadership, 9(3), 414-473. https://doi.org/10.30828/real.1420668

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of Business Research, 133, 285-296.

Erdoğan, İ. (2000). Okul yönetimi ve öğretim liderliği. Sistem Yayıncılık.

Eren, E. (1989). Yönetim psikolojisi (3. baskı). İşletme İktisadı Enstitüsü Yayın No: 105.

Fayol, H. (1949). General and industrial management. Sir Isaac Pitman & Sons, Ltd.

Greenfield, T. B. (1986). The decline and fall of science in educational administration. Interchange, 17(2), 57-80.

Hallinger, P., & Chen, J. (2015). Review of research on educational leadership and management in Asia: A comparative analysis of research topics and methods, 1995–2012. Educational Management Administration & Leadership, 43(1), 5-27.

Jiang, X., & Liu, R. (2024). Factors influencing school climate: An empirical study based on the TALIS principal survey. Humanities and Social Sciences Communications, 11, 722. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03203-1

Kaptan, O., Yalçın, Z., & Tabancalı, E. (2025). Analyzing leadership approaches in educational management doctoral theses in Turkey: A bibliometric study. Quality & Quantity, 59(1), 357-379. https://doi.org/10.1007/s11135-024-01936-4

Karaköse, T., Leithwood, K., & Tülübaş, T. (2024). The intellectual evolution of educational leadership research: A combined bibliometric and thematic analysis using SciMAT. Education Sciences, 14(4), 429. https://doi.org/10.3390/educsci14040429

Karasar, N. (2020). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler (35. baskı). Nobel Yayıncılık.

Kaya, Y. K. (1999). Eğitim yönetimi: Kuram ve Türkiye'de uygulama. Bilim Yayıncılık.

Lorenz, E. N. (1963). Deterministic non-periodic flow. Journal of the Atmospheric Sciences, 20, 130-141.

Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). Qualitative data analysis: A methods sourcebook (3rd ed.). Sage.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & The PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. PLoS Medicine, 6(7), e1000097.

Murphy, J. (1998). Preparation for the school principalship: The United States' story. School Leadership & Management, 18(3), 359-372.

Okunlola, J. O., & Naicker, S. R. (2025). Digital leadership in education: A bibliometric analysis of research trends from 1993 to 2024. F1000Research, 14, 687. https://doi.org/10.12688/f1000research.166667.2

Özdemir, M. (2018). Eğitim yönetimi alanın temelleri ve çağdaş yönelimler. Anı Yayıncılık.

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., … Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. BMJ, 372, n71.

Petersen, K., Feldt, R., Mujtaba, S., & Mattsson, M. (2008). Systematic mapping studies in software engineering. In Proceedings of the 12th International Conference on Evaluation and Assessment in Software Engineering (pp. 68-77).

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? Journal of Documentation, 25(4), 348-349.

Rae, A. I. (1999). Kuvantum Fiziği: Yanılsama mı, gerçek mi? (Y. Güler, Çev.). Evrim Yayınevi.

Sağır, M., & Göksoy, S. (Ed.). (2025). Eğitimde denetim ve değerlendirme (8. baskı). Pegem Akademi.

Senge, P. M. (2017). Beşinci disiplin öğrenen organizasyon sanatı ve uygulaması (18. baskı) (A. İldeniz & A. Doğukan & B. Pala, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Şahin, S., Elçiçek, Z., & Tösten, R. (2013). Türk eğitim sisteminde teftişin tarihsel gelişimi ve bu gelişim süreci içerisindeki sorunlar. International Journal of Social Science (JASSS), 6(5), 1105-1126.

TDK. (2026). Türkçe sözlük. https://sozluk.gov.tr/

Toprakcı, E. (2013). Sınıf yönetimi (1. baskı). Pegem Akademi.

Westphal, A., Kalinowski, E., Hoferichter, C. J., & Vock, M. (2022). K-12 teachers' stress and burnout during the COVID-19 pandemic: A systematic review. Frontiers in Psychology, 13, 920326. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.920326

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, K. (2018). Türkiye'deki eğitim yönetimi alanı ile ilgili çalışmalara eleştirel bir bakış. Journal of Human Sciences, 15(1), 123-154.

AİLE EĞİTİMİ MÜDAHALELERİNİN UZUN VADELİ SONUÇLARININ ÖLÇÜLMESİ

NATEVAN PAŞAYEVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ORCİD: 0009-0001-4269-7681

Özet

Aile, çocuğun ilk sosyalleşme ortamı olarak onun kişiliğinin, değerlerinin ve eğitim başarısının şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Son yıllarda ailelerin eğitim sürecine aktif katılımını sağlamaya yönelik çeşitli müdahale programları yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu müdahaleler; ebeveynlerin pedagojik bilgilerinin artırılması, aile-okul iş birliğinin güçlendirilmesi, evde öğrenme ortamının zenginleştirilmesi ve çocukların akademik gelişimine verilen desteğin artırılması gibi alanları kapsamaktadır. Ancak bu programların etkililiğini belirleyebilmek için uzun vadeli sonuçlarının sistematik bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aile eğitimi müdahalelerinin uzun vadeli sonuçları genellikle öğrencilerin akademik başarıları, sosyal-duygusal gelişimleri, davranış özellikleri ve gelecekteki eğitim motivasyonları temel alınarak ölçülmektedir. Araştırmalar, ebeveynlerin eğitim sürecine sürekli katılımının çocukların okula yönelik tutumlarını iyileştirdiğini, öğrenme motivasyonlarını artırdığını ve eğitim sonuçlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte, aile desteğinin güçlenmesi çocuklarda sorumluluk duygusunun, öz güvenin ve sosyal becerilerin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Uzun vadeli sonuçların ölçülmesinde çeşitli yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bunlar arasında uzun süreli izleme çalışmaları, anketler, görüşmeler, gözlemler, akademik göstergelerin analizi ve karşılaştırmalı araştırmalar yer almaktadır. Bu yöntemler aracılığıyla müdahalelerin etkisinin zaman içinde nasıl değiştiği ve sürdürülebilirliğinin hangi düzeyde olduğu belirlenebilmektedir. Özellikle boylamsal (longitudinal) araştırmalar, aile eğitimi programlarının gelecekteki sonuçlarının değerlendirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

Günümüz eğitim sisteminde aile eğitimi müdahalelerinin yalnızca kısa vadeli değil, aynı zamanda uzun vadeli etkilerinin de değerlendirilmesi gerekli görülmektedir. Bu değerlendirme, gelecekte uygulanacak programların planlanması, geliştirilmesi ve eğitim politikalarının oluşturulması için güvenilir bir veri tabanı sağlamaktadır. Sonuç olarak, aile eğitimi müdahalelerinin uzun vadeli sonuçlarının ölçülmesi, çocukların çok yönlü gelişimini destekleyen etkili eğitim stratejilerinin hazırlanmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: aile eğitimi, eğitim müdahaleleri, uzun vadeli sonuçlar, ebeveyn katılımı, akademik başarılar, izleme ve değerlendirme.

MEASURING THE LONG-TERM OUTCOMES OF FAMILY EDUCATION INTERVENTIONS

Natevan PASHAYEVA

Azerbaijan State Pedagogical University

ORCİD: 0009-0001-4269-7681, pasayeva.natavan@mail.ru

Abstract

Family plays a crucial role in shaping a child's personality, values, and educational success as the first environment of socialization. In recent years, various intervention programs aimed at ensuring the active participation of families in the educational process have been widely implemented. These interventions include enhancing parents' pedagogical knowledge, strengthening family-school cooperation, enriching the home learning environment, and increasing support for children's academic development. However, in order to determine the effectiveness of these programs, their long-term outcomes must be systematically evaluated.

The long-term outcomes of family education interventions are generally measured based on students' academic achievement, social-emotional development, behavioral characteristics, and future educational motivation. Research indicates that continuous parental involvement in the educational process improves children's attitudes toward school, increases their motivation to learn, and positively influences educational outcomes. Furthermore, stronger family support contributes to the development of children's sense of responsibility, self-confidence, and social skills.

Various methods are used to measure long-term outcomes. These include long-term follow-up studies, surveys, interviews, observations, analysis of academic indicators, and comparative research. Through these methods, it is possible to determine how the effects of interventions change over time and to what extent they are sustainable. In particular, longitudinal studies are of great importance in evaluating the future outcomes of family education programs.

In today's educational system, it is considered essential to evaluate not only the short-term but also the long-term effects of family education interventions. Such evaluation provides a reliable database for planning and improving future programs and for developing educational policies. Consequently, measuring the long-term outcomes of family education interventions makes a significant contribution to the design of effective educational strategies that support the holistic development of children.

Keywords: family education, educational interventions, long-term outcomes, parental involvement, academic achievement, monitoring and evaluation.

İNTİHAR VE PSİKOLOJİK RAHATSIZLIKLAR: TURGUTLU ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Hıdır ÖNÜR[1]/ Uzm. Sosyolog Duygu ÇIKLA[2]

[1]Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Sosyoloji Bölümü, hidir.onur@cbu.edu.tr, ORCID 0000-0001-6470-2595

[2]Turgutlu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, İnsan ve Toplum Bilimleri Sosyoloji Bölümü, dygckl90@gmail.com, ORCID 0000-0002-4971-136X

Özet

İntihar, bireysel nedenlerin ötesinde psikolojik, sosyal ve kültürel boyutları olan toplumsal bir olgudur. Özellikle psikolojik rahatsızlıklar ile sosyal çevre koşullarının etkileşimi, intihar davranışının anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, Manisa ili Turgutlu ilçesinin demografik ve sosyoekonomik özellikleri de dikkate alınarak 2015–2020 yılları arasında gerçekleşen intihar vakalarını, intihar eden bireylerin yakınlarının deneyimleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Yerel düzeydeki çalışmaların sınırlı olması nedeniyle araştırma, Turgutlu özelinde gerçekleştirilen ve öncü bir çalışma olma niteliği taşımaktadır. Durkheim' ın intihar teorisi çerçevesinde ele alınan araştırma, nitel araştırma desenine uygun olarak yürütülmüştür. Çalışmada, intihar eden 12 kişinin yakını ile görüşülmüş ve yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerden toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş; psikolojik rahatsızlıklar, aile ilişkileri, sosyal destek mekanizmaları, ekonomik sorunlar ve bireylerin yaşam olayları çerçevesinde analiz edilmiştir. Bulgular, intihar vakalarının önemli bir kısmında depresyon, anksiyete ve diğer ruhsal sorunlara ilişkin belirtilerin bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte aile içi çatışmalar, ekonomik güçlükler, yalnızlık, sosyal destek eksikliği ve yaşam krizlerinin psikolojik sorunlarla birlikte intihar riskini artırdığı belirlenmiştir. Katılımcıların anlatıları intihar davranışının tek bir nedene indirgenemeyeceğini, bireysel ve toplumsal etkenlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir. Bu sonuçlar, intiharın yalnızca klinik bir sorun olarak değil, sosyal bağlar ve toplumsal bütünleşme açısından da değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Durkheim' ın sosyal bütünleşme yaklaşımının da vurguladığı üzere, sosyal ilişkilerin zayıflaması intihar riskini arttırabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Psikolojik Rahatsızlıklar, Durkheim, Turgutlu

SUICIDE AND PSYCHOLOGICAL DISORDERS: THE CASE OF TURGUTLU

Assoc. Prof. Dr. Hıdır ÖNÜR[1] / Specialist Sociologist Duygu ÇIKLA[2]

[1]Manisa Celal Bayar University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, hidir.onur@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6470-2595

[2]Turgutlu Social Assistance and Solidarity Foundation (SYDV), Department of Sociology, dygckl90@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4971-136X

Abstract

Suicide is a social phenomenon that extends beyond individual causes and encompasses psychological, social, and cultural dimensions. In particular, the interaction between psychological disorders and social and environmental conditions play a significant role in understanding suicidal behavior. Taking into consideration the demographic and socioeconomic characteristics of the Turgutlu district of Manisa Province, this study aims to examine suicide cases that occurred between 2015 and 2020 through the experiences of the relatives of individuals who died by suicide. Due to the limited number of studies conducted at the local level, this research constitutes a pioneering study carried out specifically in Turgutlu. The study is grounded in Durkheim's theory of suicide and was conducted in accordance with a qualitative research design. Within the scope of the research, interviews were conducted with the relatives of 12 individuals who died by suicide, and a semi-structured interview form was used during the interviews. The data obtained from the interviews were analyzed through descriptive analysis and evaluated within the framework of psychological disorders, family relationships, social support mechanisms, economic difficulties, and significant life events. The findings indicate that a considerable proportion of the suicide cases involved symptoms related to depression, anxiety, and other mental health problems. Furthermore, family conflicts, economic hardships, loneliness, lack of social support, and major life crises were found to increase the risk of suicide in conjunction with psychological problems. The narratives of the participants demonstrate that suicidal behavior cannot be reduced to a single cause; rather, it emerges through the interaction of individual and social factors. These findings suggest that suicide should be evaluated not only as a clinical issue but also in terms of social ties and social integration. As emphasized by Durkheim's social integration approach, the weakening of social relationships may increase the risk of suicide.

Keywords: Suicide, Psychological Disorders, Durkheim, Turgutlu

GİRİŞ

İntihar, bireyin yaşamına kendi iradesiyle son vermesi şeklinde tanımlanmakla birlikte, yalnızca bireysel bir davranış olarak değerlendirilmesi mümkün olmayan çok boyutlu bir toplumsal olgudur. Tarih boyunca farklı toplumlarda dini, kültürel, hukuki ve ahlaki açılardan farklı şekillerde yorumlanan intihar, günümüzde halk sağlığı, psikoloji, psikiyatri ve sosyolojinin ortak çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir (American Psychiatric Association, 2013;WHO, 2021).Özellikle modern toplumlarda yaşanan hızlı ekonomik, kültürel ve teknolojik değişimler, bireyin toplumsal yaşam içerisindeki konumunu, sosyal ilişkilerini ve aidiyet duygusunu önemli ölçüde etkilemekte; bu durum intihar davranışının ortaya çıkışında rol oynayan toplumsal dinamiklerin daha görünür hâle gelmesine neden olmaktadır (Giddens, 2012).

Dünya Sağlık Örgütü verileri, her yıl yüz binlerce insanın intihar nedeniyle yaşamını yitirdiğini ve intiharın özellikle genç yaş gruplarında başlıca ölüm nedenleri arasında yer aldığını ortaya koymaktadır(WHO,2021).Bu durum, intiharın yalnızca bireyin yaşamını sonlandıran bir eylem olmadığını; ailesi, yakın çevresi ve toplum üzerinde uzun süreli sosyal, ekonomik ve psikolojik etkiler bırakan önemli bir toplumsal sorun olduğunu göstermektedir (Beautrais, 2006; WHO, 2021).Dolayısıyla intiharın nedenlerinin yalnızca bireysel ruhsal süreçlerle açıklanması yeterli değildir. Bireyin içinde yaşadığı sosyal çevre, aile ilişkileri, ekonomik koşulları, kültürel yapısı ve toplumsal bütünleşme düzeyi de intihar davranışının anlaşılmasında belirleyici unsurlar olarak değerlendirilmelidir (Giddens, 2012; Halbwachs, 1978).

Dünya Sağlık Örgütü, intiharı önemli bir halk sağlığı sorunu olarak değerlendirmekte ve önlenebilir ölüm nedenleri arasında ele almaktadır. İntiharın önlenmesinde risk faktörlerinin belirlenmesi kadar koruyucu faktörlerin güçlendirilmesi de önem taşımaktadır (WHO, 2023). Psikolojik rahatsızlıklar intihar davranışında önemli risk faktörleri arasında bulunmaktadır. Özellikle depresif bozukluklar, bireyin umutsuzluk, çaresizlik ve değersizlik duyguları intihar düşüncelerinin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir (Hawton & van Heeringen, 2009). Bununla birlikte ruhsal bir tanının bulunması tek başına intihar davranışını açıklamamaktadır. Sosyal destek sistemleri, aile ilişkileri ve yaşam koşulları bireyin krizlerle baş etme sürecinde önemli rol oynamaktadır (O'Connor&Nock,2014).

İntihar olgusunun sosyolojik açıdan ve sistematik biçimde ele alınması, Emile Durkheim'ın "Le Suicide" adlı eseriyle mümkün olmuş ve böylece intihar olgusu bilimsel nitelik kazanmıştır. Durkheim, intiharı bireysel psikopatolojilerin sonucu olarak görmek yerine toplumsal bütünleşme ve toplumsal düzenleme düzeyleriyle açıklamıştır(Durkheim,1897/2013). Durkheim'a göre bireyin toplumla kurduğu bağların zayıflaması, sosyal izolasyon ve aidiyet duygusunun azalması intihar riskini arttırabilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Bu

yaklaşım, intiharın bireysel bir davranış olmasına rağmen toplumsal koşullardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir (Durkheim,2013).

Türkiye'de intihar hızları birçok ülkeye göre daha düşük görünmekle birlikte son yıllarda sosyoekonomik değişimler, göç, kentleşme ve aile yapısındaki dönüşümlerle birlikte vakalarda artış gözlenmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021; Yıldız, 2019).Bu çalışmada da intihar kuramı temel alınarak Turgutlu ilçesindeki intihar olaylarının psikolojik boyutları sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

1.KURAMSAL ÇERÇEVE

İntihar olgusu tarih boyunca psikoloji, psikiyatri, biyoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Ortak gayesi intiharı anlamak ve nedenlerini belirleyerek çözüm önerileri geliştirmek olan tüm bilimlerin farklı bakış açılarıyla anlamlandırmaya çalıştığı intihar olgusunda; psikoloji ve psikiyatri bireyin ruhsal yapısı ve psikopatolojileri üzerinde durmakta, sosyoloji bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı ve sosyal ilişkilerini ön plana çıkarmaktadır (American Psychiatric Association,2013Giddens,2012). Sosyolojik yaklaşımın temelini oluşturan Emile Durkheim, 1897 yılında yayımladığı İntihar (Le Suicide) adlı eserinde intiharı, bireysel psikolojik süreçlerin ötesinde toplumsal bir olgu olarak değerlendirmiştir. Durkheim'a göre her toplumun kendine özgü bir intihar oranı bulunmakta ve bu oran toplumun sosyal yapısıyla doğrudan ilişkili olmaktadır. Bu yaklaşım, intiharın yalnızca bireysel tercihlerin sonucu olmadığını; bireyin toplumla kurduğu ilişkinin niteliği tarafından şekillendiğini göstermektedir. Durkheim, intiharın toplumsal bütünleşme ve toplumsal düzenleme düzeyleriyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir (Durkheim,1897/2013). Durkheim'ın egoistik, elcil, anomik ve fatalistik intihar sınıflandırması günümüzde de intihar araştırmalarının temel kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Egoistik intihar toplumsal bütünleşmenin zayıflamasıyla, elcil intihar aşırı bütünleşmeyle, anomik intihar toplumsal düzenin bozulmasıyla, fatalistik intihar ise aşırı toplumsal baskıyla ilişkilendirilmektedir (Durkheim,1897/2013). Maurice Halbwachs, Durkheim'ın yaklaşımını geliştirerek sosyal ilişkilerin niteliğine daha fazla vurgu yapmıştır (Halbwachs, 1978). Anthony Giddens ise modernleşme, bireyselleşme ve yalnızlaşma süreçlerinin toplumsal aidiyeti zayıflatarak intihar davranışını etkileyebileceğini ifade etmektedir (Giddens,2012). Çağdaş literatürde intiharın açıklanmasında biyopsikososyal yaklaşım benimsenmektedir. Ruhsal hastalıklar, aile içi iletişim sorunları, ekonomik güçlükler, göç, işsizlik, madde kullanımı ve sosyal destek eksikliği birlikte değerlendirilmektedir (American Psychiatric Association,2013;Joiner,2005;Yıldız,2019;Yüksel,2018).

Durkheim' ın etrafında şekillenen sosyolojik görüşler gibi ruh bilimciler de Sigmund Freud' un görüşleri etrafında şekillenmekte ve böylece psikolojik kuramlar, çoğu zaman depresyon, ümitsizlik yada başka bir nedenle beliren

ruhsal hastalıkla intiharı ilişkilendirmektedir. (Başaran, 2011). "Freud'a göre birey saldırganlık dürtüsünü en aşırı haline getirerek içe yönlendirdiğinde onu, kendini yok etme formuna dönüştürür ve intihar ortaya çıkar" (Aydoğan, 2020: 231). Diğer ruh bilimcilerden ise Adler, "öç alma davranışı veya kendini cezalandırma yöntemi", Fromm "bireyin katlanamadığı duyguların sonucunda başvurduğu eylem", Shneidman, "psikolojik acı" kökenli olarak intihar eylemini tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar, İnsan davranışı üzerine yoğunlaşırken ruhsal etkilere de vurgu yapmaktadır.

Uluslararası araştırmalar, psikolojik rahatsızlıkların intihar riskini artırdığını göstermekteyken Türkiye'de yapılan çalışmalar da aile içi iletişim sorunları, ekonomik güçlükler, işsizlik, kentleşme, göç ve sosyal destek eksikliğinin intihar davranışı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. (Yıldız, 2019; Yüksel, 2018). Araştırmanın kuramsal temeli bu nedenle Durkheim'ın toplumsal bütünleşme yaklaşımına dayandırılmıştır (Durkheim, 1897/2013). Yerel çalışmaların sınırlı olması nedeniyle Turgutlu örneği literatüre özgün katkı sağlamaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

2.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada temel amaç, Manisa ili Turgutlu ilçesinde 2015-2020 yılları arasında meydana gelen intihar olaylarını sosyolojik bakış açısıyla incelemek, intihar davranışında etkili olan psikolojik rahatsızlıkların etkisini sosyolojik bakış açısıyla ortaya koymaktır. Araştırmada özellikle Emile Durkheim'ın intihar kuramı temel alınmış; bireyin toplumsal bütünleşme düzeyi, aile ilişkileri, ekonomik koşulları, sağlık durumu, göç deneyimi, sosyal çevresi ve yaşam koşulları ile intihar davranışı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Böylece intiharın yalnızca bireysel ruhsal süreçlerle açıklanmasının yeterli olmadığı; toplumsal yapı içerisinde şekillenen çok yönlü bir olgu olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı ise yerel düzeyde elde edilen bulgular doğrultusunda, intiharı önlemeye yönelik öneriler geliştirmektir.

2.2 Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel araştırma deseninde hazırlanmış, araştırmada olgubilim yaklaşımı benimsenmiş ve toplanan veriler biyopsikososyal bakış açısıyla değerlendirilmiştir. İntihar eden bireylerin yakınlarıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi ile 2015-2020 yılı arasında Manisa ili Turgutlu ilçesinde meydana gelen intihar vakaları belirlenmiş ve intihar eden bireylerin yakınlarından çalışmaya katılım sağlamayı kabul eden 12 aile bireyi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmış ve gerekli etik kurul onayı alınarak görüşmeler de etik ilkelerine uygun hareket edilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve görüşmelerden elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Betimsel analiz yöntemiyle yapılan görüşme deşifreleri, katılımcıların doğrudan beyanları ile verilen beyanların orijinal biçimlerine sadık kalmak koşulu ile gerçekleştirilirken görüşülen bireylerin gizliliğine de dikkat edilmiş ve katılımcılar K1, K2, K3… K12 olarak kodlanmıştır. Böylece katılımcıların ifadeleri ortak temalar altında sınıflandırılmış ve psikolojik rahatsızlıklar ile toplumsal risk faktörleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Betimsel analiz sağlanan bu veriler, katılımcı ifadelerinin anlamlı kategoriler altında toplanmasına katkı sağlamış ve böylece elde edilen veriler ışığında kök nedenlere ulaşılmıştır. Bulgular, intiharın psikolojik ve toplumsal boyutlarının anlaşılması açısından önemli katkılar sunmuştur. Araştırmada psikolojik rahatsızlıklar, depresyon, aile içi iletişim sorunları, ekonomik güçlükler, yalnızlık, göç, sosyal destek eksikliği, kötü alışkanlıklar ve travmatik yaşam olayları öne çıkan temalar olmuştur.

Araştırmada özellikle Emile Durkheim'ın intihar kuramı temel alınmış; bireyin toplumsal bütünleşme düzeyi, aile ilişkileri, ekonomik koşulları, sağlık durumu, göç deneyimi, sosyal çevresi ve yaşam koşulları ile intihar davranışı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Böylece intiharın yalnızca bireysel ruhsal süreçlerle açıklanmasının yeterli olmadığı; toplumsal yapı içerisinde şekillenen çok yönlü bir olgu olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte araştırma, derinlemesine görüşmeler sayesinde intiharın toplumsal nedenlerini ayrıntılı biçimde ortaya koyması bakımından önemli bir nitel veri kaynağı oluşturmuştur.

2.3 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma yalnızca Manisa ili Turgutlu ilçesinde meydana gelen intihar olaylarını kapsamaktadır. Ayrıca araştırmada görüşmeyi kabul eden tercihen 18 yaş üstü 12 müntehir yakınıyla çalışılmıştır. Bazı ailelerin yaşadıkları travma nedeniyle görüşmeye katılmak istememesi ve intihara teşebbüs eden bireylerin araştırmaya dahil edilmemesi araştırmanın temel sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Elde edilen bulgular, mevcut literatür ile karşılaştırarak yorumlamış ve yorumların tutarlılığını sağlamaya özen gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde intiharın tek bir nedene bağlı olarak ortaya çıkmadığı açıkça görülmektedir. Aile içi iletişim sorunları, ekonomik güçlükler, işsizlik, göç ve kentleşme, sağlık sorunları, kötü alışkanlıklar, yalnızlık ve sosyal destek eksikliği birbirini etkileyen çok boyutlu risk alanlarını oluşturmaktadır.

3.1 Araştırmadaki Katılımcılar ve Temel Bulgular

Yapılan araştırmada 8 erkek ve 4 kadın birey olmak üzere 12 birey olmak üzere görüşme sağlanmıştır. Katılımcılardan 1 katılımcının yüksek öğretim mezunu olduğu ve diğer tüm katılımcıların ilkokul mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendini asarak intihar eden bireyler ilk sırada yer alırken onu ateşli silah kullanan bireylerin

intiharları izlemektedir. Kendini asarak intihar eden 5 erkek ve 2 kadın, kimyevi madde kullanarak intihar eden 1 erkek, yüksekten atlayarak intihar eden 1 erkek, ateşli silah kullanarak intihar eden 2 erkek ve 1 kadın birey bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan katılımcılar tarafından 1 müntehirin hiçbir kötü alışkanlığı bulunmadığı diğer müntehirlerin ise sigara alkol ve kumar oynama gibi kötü alışkanlıklarının bulunduğu belirlenmiştir. Ruhsal ve bedensel durumu ile tedavisine ilişkin elde edilen bulgular doğrultusunda ise 4 müntehirin herhangi bir ruhsal veya bedensel rahatsızlığının bulunmadığı, 6 müntehirin ruhsal rahatsızlığının bulunduğu ve ruhsal rahatsızlığı bulunan 4 müntehirin ise tedavi görmediği bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcıların çoğunlukla müntehirlerin rahatsızlıklarına bağlı geçirdiği tıbbi tedavi süreçlerine ve konulan teşhisler hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları, tedavi gören müntehirlerin ilaç kullanımı olması nedeniyle ruhsal tedavisinin bulunduğu bilgisine sahip olunduğu belirlenmiştir.

3.2 Psikolojik Temelli Bulgular

Araştırmada yapılan görüşmelerde bireylerin psikolojik rahatsızlıklarının çoğu zaman aile içi çatışmalar, ekonomik güçlükler, iş kaybı, yalnızlık ve sosyal destek eksikliği ile birlikte derinleştiğini göstermektedir. Araştırma bulguları biyopsikososyal yaklaşımı desteklemekte ve koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bireyin sosyal bağlarının güçlü olması, yaşam krizleriyle baş etme kapasitesini artıran koruyucu faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (WHO, 2021). Bazı katılımcılar, intihar eden yakınlarının daha önce psikolojik destek aldığını veya ilaç tedavisi gördüğünü, ancak tedavinin sürekliliğinin sağlanamadığını ifade etmiştir. Bazı bireylerin ise ruhsal sorunlarının fark edilmesine rağmen profesyonel yardım alma konusunda isteksiz davrandığı belirtilmiştir. Bu durum erken tanı ve düzenli psikososyal desteğin önemini göstermektedir.

"Eşimin hamile kalması eşimi olumsuz etkiledi. Antidepresan kullandığı bir dönem hamile kalmıştı. Hamile kaldığında çok tepki vermedi ama ilaç kullandığı için hamileliği tıbbi olarak uygun görülmedi. Ya hamileliği sonlanacaktı ya ilacı bırakacaktı. Aldırmadı bebeği ve ilacı bıraktı. İlacı bıraktığında farklılaşmıştı ama bir on gün sonra normale dönmüştü. Eşim ilacı bıraktıktan 15 gün sonra intihar etti" (K9, Evli, Müntehirin Eşi).

"Aslında ruhsal destek alabilseydi. Geçirdiği zor zamanları atlatabilirdi. İntihar etmezdi belki. Dedem zaten her şeyi yaşamış görmüş geçirmiş bir adamdı. Belki yine intihar ederdi ama en azından ruhsal destek ona bir nebze olsun fayda sağlardı" (K12, Bekar, Müntehirin Torunu).

Hastalık, maddi yetersizlik ve aile geçimsizliği bireyleri umutsuzluğa sürükleyerek intihara neden olabilir (Yıldırım Öztürk & Öztürk, 2021: 29). Yapılan araştırmalar daha çok bireyin ruhsal hastalıkları ve intihar ile

ilişkisi üzerine yoğunlaşırken Durkheim'ın da belirttiği üzere yaşanan ruhsal rahatsızlıklar, dolaylı olarak intihara etki ederken gerçek nedenini oluşturmamaktadır. Sadece intihar eden bireyin değil sevdiği birinin geçirdiği sağlık sorunu nedeniyle de bireyler karşılaştığı durumu kabul etmekte güçlük çekerek ve yaşadığı çaresizlik hissi nedeniyle yeni duruma ayak uyduramayarak kuralsızlık yaşamakta, yakınını kaybetme korkusu yaşayan birey beraberinde ruhsal çöküntü yaşayarak intihar eğilimi sergileyebilmektedir.

"Vefat etmeden bir gün önce annesini hastaneye götürmüştü. Vefat ettiği günde sabah gitmişlerdi. Öğlen gibi geldiler. Zaten ruhsal olarak çökmüştü. Eve gelip namaz kıldı. Sonra dükkâna gidiyorum ben dedi ve gitti. Bir daha da haber alamadım" (K2, Evli, Müntehirin Eşi).

"Eşimin ruhsal bir rahatsızlığı yoktu. Kadınsal rahatsızlıkları vardı ve tedavi görüyordu. Eşim zaten düşük yapmıştı bir kere. Ardından o gün doktor çocuğu olmayacağını söyleyince psikolojik olarak çöktü" (K7, Evli, Müntehirin Eşi).

Yapılan çalışmalarda intihar vakalarında sıkça görülen ruhsal hastalığın depresyon olduğu ifade edilmekte ve intiharla ilişkisi olduğu düşünülen diğer psikolojik hastalıkların ise alkol ve madde bağımlılığı ile çeşitli kişilik bozuklukları olduğu öne sürülmektedir. Ayrıca intihar teşebbüsünde bulunan bireyin suça eğilim gösterdiği ve bireydeki kronik rahatsızlıkların da intiharı tetiklediği açıkça ortaya konmaktadır (Alptekin & Duyan, 2022: 54).

"Babamın kumar oynadığını hiç görmedim. Fakat sigara ve alkol alırdı. Alkol bağımlısıydı. Ramazanda dahi alkol alırdı. Madde kullandığını görmedim ama beni uyuşturucu madde satıcısı insanlara arattırdığı için bilmiyorum. Ben tanık olmadım. Sadece kullandığına" (K1, Evli, Müntehirin Oğlu).

"Eşimin bedensel bir rahatsızlığı yoktu. Fakat ruhsal tedavi görüyordu yıllardır. Çok uzun zamandır. Ama ilk tedavi gördüğü yıllar yine iyiydi. Sonradan kötüleşti. İlaç aldıkça kötüleşti hatta. Bide çok doktor değiştirdik. Her doktor farklı ilaç verdi. Hep ilaçların etkisiyle oldu bunlar. Son zamanlarda ilaçları çok değişmişti" (K10, Evli, Müntehirin Eşi).

3.3 Toplumsal Temelli Bulgular

Yapılan çalışmadan elde edilen veriler, intihar davranışının tek bir nedene bağlı olmadığını; psikolojik, sosyal ve ekonomik etkenlerin birlikte rol oynadığını göstermektedir. Depresif belirtiler, aile içi sorunlar, ekonomik sıkıntılar ve tedavi sürekliliğinin bozulması öne çıkan bulgulardır. Araştırma sonucunda intihar davranışının tek bir nedene bağlı olmadığı, farklı risk faktörlerinin birbirini etkilediği karmaşık bir süreç olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda veriler altı ana tema altında toplanmıştır. Bunlar: aile içi iletişim ve yaşanan sorunlar, göç ve kentleşme, ekonomik sorunlar ve işsizlik, sağlık sorunları, kötü alışkanlıklar, medyadır.

Elde edilen bulgular, Emile Durkheim'ın intihar kuramını önemli ölçüde desteklemektedir. Özellikle toplumsal bütünleşmenin zayıflaması ve sosyal düzenin bozulması bireyin yaşamla kurduğu bağı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle intiharı yalnızca bireysel psikopatoloji ile açıklamak yerine, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapı ve sosyal ilişkiler ağı içerisinde değerlendirmek daha kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktadır.

"Annem ve babam ben çok küçük yaştayken ayrıldı. Bana ve kardeşlerime babaannem ve dedem baktı. Babam zaten bizimle hiç ilgilenmiyordu. Ortada yoktu. Babamızı çok görmezdik. Parçalanmış bir aileydik. Bağlarımız da kuvvetli değildi. Hala da değil. Kardeşlerimle çok sık görüşmeyiz" (K1, Evli, Müntehirin Oğlu).

"Oğlumun yakın çevresiyle çok ilişkisi yoktu. Hep sınırlı bir ilişkisi vardı. Kendi halindeydi. Toplumsal kurallara uymadığına hiç yanık olmadım" (K11, Evli, Müntehirin Babası).

Dünya Sağlık Örgütü yaptığı araştırmalarda düşük ve orta sosyo-ekonomik seviyeye sahip toplumların intihar oranlarının yüksek olduğunu belirtirken bu durum düşük sosyo-ekonomik koşullar da yaşayan bireyler içinde geçerli olmaktadır.

"Çok olmasa da zaman zaman aile olarak ekonomik sıkıntı yaşardık. Eşimin öyle kendisinin bir maddi ya da başka bir sıkıntısı yoktu. Ama yine de zaman zaman yaşanıyordu tabi. Eşimde bir şeyler yapmaya çalışıyordu kendi başına" (K9, Evli, Müntehirin Eşi).

"Benim bildiğim kadarıyla oğlum borcu falan yoktu. Ama meğer varmış öldükten sonra öğrendik banka kredisi çektiğini. Kredi borçları ve kişilere borçları varmış" (K5, Evli, Müntehirin Babası).

Araştırmadan elde edilen bulgular Durkheim' ın toplumsal bütünleşme yaklaşımı ile uyumlu sonuçlar vermekte ve bireyin sosyal destek eksikliği, yalnızlaşması ve ekonomik sorunları intihar riskini artıran temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Turgutlu ilçesinde yapılan araştırmadan elde edilen aile içi iletişim ve sorunlar, göç ve kentleşme, ekonomik sorunlar ve işsizlik, sağlık sorunları ve medya gibi bulgular, toplumsal etkenlerin bireyin intihar davranışına yönelik oluşturduğu etkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Tüm bulgular, Turgutlu ilçesinin toplum yapısıyla şekillenirken toplumsal dinamiklerin ve toplumsal farklılıklarının, intiharların da belirli nedenler üzerinden ele alınmasını, her toplumun kendisine has toplumsal etmenleri üzerinden irdelenmesinin de önünü açmaktadır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Manisa ili Turgutlu ilçesinde 2015-2020 yılları arasında meydana gelen intihar olayları sosyolojik bakış açısıyla incelenmiş ve intihar davranışının oluşumunda etkili olan toplumsal dinamikler değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmada sosyo-demografik bulgular incelendiğinde, Turgutlu ilçesinde intihar olaylarının giderek artış

gösterdiği, evli erkek intiharlarının yüksek olduğu ve yaşlı intiharlarının sıklaştığı, eğitim düzeyi düşük bireylerin intihar eğiliminde bulunduğu ayrıca sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan mahallerde intihar riskinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanında en çok kullanılan intihar etme yönteminin kendini asmak suretiyle, ikinci sırada ise ateşli silah kullanmak suretiyle gerçekleştiği, kötü alışkanlıklara sahip bireylerin intihar etme riskinin daha yüksek olduğu, sağlık sorunları yaşayan veya yakınları tarafından yaşanan sağlık sorunlarının bireyleri olumsuz etkileyerek intihara sürükleyebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında müntehir yakınlarıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular, intiharın tek bir nedene bağlı olarak açıklanamayacağını; biyolojik, psikolojik ve özellikle toplumsal faktörlerin birbiriyle etkileşim içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma, sosyal çevre, aile ilişkileri, ekonomik koşullar ve toplumsal destek mekanizmalarının da sürecin ayrılmaz parçaları olduğunu açıkça göstermektedir.

Durkheim, intihar eylemini sosyolojik perspektifte ele alarak intihar eylemlerinin toplumdan bağımsız ele alınamayacağını savunmuş ayrıca yaşanan toplumsal değişimler, toplumsal kurumlarda meydana gelen düzensizlikler ve toplumdan soyutlanan bireyin kendi yaşamını son vererek intihar eylemini gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Durkheim, bireyin toplumla kurduğu ilişkinin niteliğinin intihar davranışı üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Araştırmada görüşme yapılan müntehir yakınlarının anlatımları incelendiğinde, intihar eden bireylerin önemli bir bölümünün zamanla aile üyeleri ve sosyal çevreleriyle ilişkilerinin zayıfladığı, yaşadıkları sorunları paylaşmaktan kaçındıkları ve giderek yalnızlaştıkları görülmektedir. Bu durum, Durkheim'ın "toplumsal bütünleşme" kavramını destekleyen önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırma Türkiye' de yerel düzeyde yürütülen nitel intihar araştırmalarına katkı sağlayan özgün bir örnek niteliği taşımaktadır. Ayrıca en önemli katkılarından biri, intihar olgusunu yalnızca istatistiksel veriler üzerinden değil, müntehir yakınlarının deneyimleri ve gözlemleri üzerinden değerlendirmesidir. Böylece sayısal verilerin açıklamakta yetersiz kaldığı sosyal süreçler görünür hâle gelmiş; bireyin yaşam öyküsü ile toplumsal yapı arasındaki ilişki daha ayrıntılı biçimde ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları, intiharın yalnızca psikolojik ya da bireysel bir sorun olarak değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu göstermektedir. İntiharı önlemeye yönelik çalışmaların; ruh sağlığı hizmetleri, sosyal hizmet uygulamaları, aile danışmanlığı, ekonomik destek mekanizmaları, eğitim politikaları ve yerel yönetimlerin koruyucu sosyal hizmetlerini kapsayan bütüncül bir yaklaşımla planlanması gerekmektedir. Özellikle risk altındaki bireylerin erken dönemde belirlenmesi, sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve toplum temelli önleyici programların yaygınlaştırılması, intiharın

önlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır. Medya haberlerinin de kısıtlanması veya engellenmesi intiharı önlemede önemli düzeyde azaltıcı bir etki yaratacaktır.

Sonuç olarak intiharın önlenmesi, yalnızca sağlık alanının değil; sosyal hizmet, eğitim, hukuk, yerel yönetimler ve toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğunu gerektiren çok yönlü bir süreçtir. Bireyin toplumla kurduğu bağı güçlendiren, sosyal destek mekanizmalarını geliştiren ve risk faktörlerini erken dönemde belirlemeyi hedefleyen koruyucu politikalar, intihar davranışının azaltılmasında temel yaklaşım olarak benimsenmelidir.

KAYNAKLAR

Alptekin, K., & Duyan, V. (2022). *İntihar Ve İntiharı Önleme.* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic And Statistical Manual Of Mental Disorders (5th Ed.).* American Psychiatric Publishing.

Aydoğan, B. E. (2020). *İntihar Psikolojisini Anlamak: İntihar Kavramı Ve Kişiyi İntihara Götüren Sebepler*. D. M. Bulut Içinde, *Ölüm Ve İntihar Disiplinler Arası Bir Yaklaşım* (S. 215-248). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Başaran, E. (2011). *Kütahya' Da İntihar Olgusu: Merkez Alan Araştırması.* Yüksek Lisan Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniverstesi Sosyoloji Anabilim Dalı.

Durkheim, E. (1897/2013). *İntihar* (Çev. Z. Z. İlkgelen). İstanbul: Pozitif Yayınları. (Orijinal Eser 1897'de Yayımlanmıştır).

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.

Halbwachs, M. (1978). *The Causes Of Suicide*. Free Press.

Joiner, T. (2005). *Why People Die By Suicide*. Harvard University Press.

Yildirim Öztürk, E., & Öztürk, M. (2021). *2009-2018 Arasında Türkiye' De İntihar Hızı Ve İlişkili Özellikler*. Deu Tıp Dergisi, *35*(1), 23-32.

Yıldız, M. (2019). *Türkiye'de Intihar Davranışını Etkileyen Sosyolojik Faktörler.*

Yüksel, A. (2018). *İntihar Davranışı ve Sosyal Destek Ilişkisi.*

World Health Organization. (2021). *Suicide Worldwide In 2019: Global Health Estimates*. World Health Organization. *https://www.who.int/*

O'connor, R. C., & Nock, M. K. (2014). *İntihar Davranışının Psikolojisi*. The Lancet Psychiatry, 1(1), 73–85

DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA MUSTAFA ASIM KÖKSAL'IN ÇOCUK ŞİİRLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Havva GÜR,

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü-Felsefe ve Din Bilimleri-Din Eğitimi

havvagur172@gmail.com, https://orcid.org/0009-0007-8383-1094

Özet

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, 1913 yılında Kayseri'de dünyaya gelen Mustafa Asım Köksal, İslam tarihi ve Hz. Peygamber'in hayatı üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınan Türk-İslam toplumu içinde yetişmiş bir ilim insanıdır. Köksal, daha çok İslam tarihçisi kimliğiyle tanınıyor olsa da kendisi siyer, akaid ve dini ilimler alanında eserler kaleme almıştır. Köksal, hem yetişkinlerin hem de çocukların dini bilgiye ulaşmasını şiar edinerek toplumun her kesimine hitap etmeyi kendine görev edinmiştir. Köksal, keleme aldığı dini eserlerin yanında hem yetişkinler hem de çocuklar için şiirler yazmıştır. Özellikle çocuklar için yazdığı şiirler, din eğitimi ve çocuk edebiyatı açısından önem arz etmektedir. Akademik literatüre bakıldığında Köksal'ın tarih ve dini ilimler alanlarındaki eserleri ve sohbetleri üzerinde çalışmalar yapıldığı gözlenmektedir fakat Köksal'ın çocuk edebiyatı ve din eğitimini birleştiren çocuk şiirleriyle alakalı alanyazında yeterli çalışma yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu bildirinin temel amacı, Mustafa Asım Köksal'ın çocuk şiirlerini din eğitimi bağlamında gelişimsel dönemlere göre analiz ederek bilimsel bir bakış açısıyla ortaya koymaktır. Bu bildiri kapsamında, Köksal'ın çocuklar için yazdığı şiirler temalara ayrılarak detaylı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu şiirlerde çocuklara Allah ve Peygamber sevgisi, ibadet bilincinin ve değerlerin nasıl aktarıldığı bunun yanında güzel ahlaklı olmanın önemi üzerinde duran dizeler, din eğitimi açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Köksal'ın çocuk şiirlerini sistematik bir şekilde ele alarak, bu şiirlerin çocukların dini gelişimine uygun olup olmadığı, din eğitiminde materyal olarak kullanılabilirliği ve Köksal'ın çocukların manevi dünyasına sunduğu katkının din eğitimi açısından ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Mustafa Asım Köksal, Çocuk Şiirleri, Dini Gelişim

MUSTAFA ASIM KÖKSAL'S CHILDREN'S POEMS IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS EDUCATION

Master Degree, Havva GÜR,

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences - Philosophy and Religious Sciences - Religious Education, havvagur172@gmail.com , https://orcid.org/0009-0007-8383-109

Abstract

Mustafa Asım Köksal, born in Kayseri in 1913 during the late period of the Ottoman Empire, is a scholar raised within Turkish-Islamic society, widely recognized for his studies on Islamic history and the life of the Prophet Muhammad. Although Köksal is predominantly known as an Islamic historian, he authored various works in the fields of siyar (prophetic biography), akaid (Islamic creed), and religious sciences. Adopting the principle of ensuring access to religious knowledge for both adults and children, Köksal regarded appealing to all segments of society as his duty. In addition to his religious scholarly works, he wrote poetry for both adult and young audiences. His poems written specifically for children hold significant importance in terms of religious education and children's literature. A review of the academic literature reveals that while studies have been conducted on Köksal's works in history and religious sciences, as well as on his scholarly discourses, there is a lack of adequate research regarding his children's poems that integrate children's literature with religious education. The primary objective of this paper is to analyze Mustafa Asım Köksal's children's poems in the context of religious education according to developmental periods and to present them from a scientific perspective. Within the scope of this study, the poems Köksal wrote for children are categorized into themes and analyzed in detail. The verses emphasizing how the love of Allah and the Prophet, the consciousness of worship, and core values are transmitted to children, along with the importance of good morality, are evaluated through the lens of religious education. By systematically examining Köksal's children's poems, this paper addresses whether these poems are suitable for children's religious development, their usability as educational materials in religious education, and Köksal's contribution to the spiritual world of children from the perspective of religious education.

Keywords: Religious Education, Mustafa Asım Köksal, Children's Poetry, Religious Development.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ŞİFRELEME KAVRAMINA İLİŞKİN ZİHİNSEL ALGILARI: METAFORİK BİR ANALİZ

Berfin KILIÇ, Kocaeli Üniversitesi, Matematik Eğitimi, berfink222@gmail.com, ORCID: 0009-0000-8929-564X

Özlem KANBAY, Kocaeli Üniversitesi, Matematik Eğitimi, ozlemkanbay13@gmail.com, ORCID: 0009-0008-5517-0329

Mustafa POSLU, Kocaeli Üniversitesi, Matematik Eğitimi, mustafaposlu.314@gmail.com, ORCID: 0009-0000-5861-4898

Özet

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin şifreleme kavramı ile ilgili algılarını metaforlar yardımıyla incelemektir. Çalışmanın araştırma modeli olarak olgu bilim yaklaşımı benimsenmiştir. Çalışma grubu uygun örneklemeye göre belirlenmiştir. Bu bağlamda ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıfta öğrenim görmekte olan 100 kız, 88 erkek ve 11 cinsiyet belirtmek istemeyen olmak üzere toplam 199 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışmada üç bölümden oluşan bir form, veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Metaforların analizi ve yorumlanmasında dört aşamadan (adlandırma, eleme, kategori ve geçerlik-güvenirlik) oluşan bir süreç takip edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ortaokul öğrencilerinin şifreleme kavramı hakkında geçerli 199 metafor olmak üzere 81 farklı metafor geliştirdikleri ortaya çıkmıştır. En sık kullanılan metaforlar; kilit, gizlilik, güvenlik ve koddur. Ortaokul öğrencilerinin geliştirdikleri metaforları belirleme nedenleri olarak sundukları gerekçeler analiz edilmiş ve geliştirdikleri metaforların altı farklı kategoride toplandığı görülmüştür. Bu kategoriler; güvenlik, gizlilik, sıralı yapı, karmaşık yapı, dönüşüm ve diğer şeklindedir. Öğrencilerin şifreleme algılarının daha çok kilit metaforunda toplandığı ve şifrelemeyi veriye erişimi engelleyen veya veriyi koruma altına alan bir güvenlik aracı olarak somutlaştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metafor, algı, şifreleme, ortaokul öğrencileri

MIDDLE SCHOOL STUDENTS' MENTAL PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF ENCRYPTION: A METAPHORICAL ANALYSIS

Berfin KILIÇ, Kocaeli University, berfink222@gmail.com, ORCID: 0009-0000-8929-564X
Özlem KANBAY, Kocaeli University, ozlemkanbay13@gmail.com, ORCID: 0009-0008-5517-0329
Mustafa POSLU, Kocaeli University, mustafaposlu.314@gmail.com, ORCID: 0009-0000-5861-4898

Abstract

The aim of this study was to examine middle school students' perceptions of the concept of encryption through metaphors. A phenomenological research design was employed in the study. The study group was determined through sampling. In this context, the participants consisted of a total of 199 middle school students enrolled in the 5th, 6th, 7th, and 8th grades including 100 female students, 88 male students, and 11 students who preferred not to specify their gender. A three-part form was used as the data collection tool in the study. In the analysis and interpretation of the metaphors, a four-stage process consisting of naming, elimination, categorization, and validity-reliability procedures was followed. According to the findings, middle school students produced 81 different metaphors related to the concept of encryption, resulting in 199 valid metaphors in total. The most frequently used metaphors were lock, privacy, security, and code. The justifications provided by the students for generating these metaphors were analyzed, and the metaphors were grouped under six different categories. These categories were identified as security, privacy, sequential structure, complex structure, transformation, and other. The findings revealed that students' perceptions of encryption were predominantly concentrated around the metaphor of a lock, and that they tended to conceptualize encryption as a security tool that prevents unauthorized access to data or protects information.

Keywords: Metaphor, perception, encryption, middle school students

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DİJİTAL İYİ OLUŞ, SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI VE BİLİŞSEL ESNEKLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Cihan Kılıç 1

1Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, cihankilic88@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4618-8857

Özet

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinde dijital iyi oluş, sosyal medya bağımlılığı ve bilişsek esneklik düzeylerinin ölçümü yapılmış ve aralarındaki ilişkisel durumlar belirlenmiştir. Araştırma nicel araştırma türlerinden betimsel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Yıldız Teknik Üniversitesi'nin çeşitli lisans programlarında öğrenim gören ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle ulaşılmış olan 156 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın verileri Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilen bilişsel esneklik ölçeği; Hazar ve Avcı (2024) tarafından geliştirilen sosyal medya bağımlılığı ölçeği; Arslankara, Demir, Öztaş ve Usta (2022) tarafından geliştirilen dijital iyi oluş ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın bulgularında, bilişsel esneklik ile dijital iyi oluşun alt boyutları olan dijital tatmin ve güvenli ve sorumlu davranış alt boyutları arasında sırasıyla .254 ve .253 düzeyinde anlamlı korelasyonlar; bilişsel esneklik ile sosyal medya bağımlılığının alt boyutu olan davranışsal bağımlılık arasında -.413 düzeyinde anlamlı korelasyon bulunmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinde artış gösteren bilişsel esnekliğin dijital ortamlardaki iyi oluş düzeyini yükselteceği; sosyal medya bağımlılığını ise düşürebileceği tahmin edilmektedir. Bilişsel esneklikle ilgili bulunan sonuçlara göre, üniversite öğrencilerinin bilişsel esnekliklerini geliştirebilecek şekilde eğitim ve psikoloji programlarının oluşturulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, sosyal medya bağımlılığı, bilişsel esneklik dijital iyi oluş.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DIGITAL WELL-BEING, SOCIAL MEDIA ADDICTION, AND COGNITIVE FLEXIBILITY AMONG UNIVERSITY STUDENTS.

1Yıldız Technical University, Educational Sciences, cihankilic88@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4618-8857

Abstract

This study measured the levels of digital well-being, social media addiction, and cognitive flexibility among university students and determined the relationships between them. The research was conducted using a descriptive survey model, a type of quantitative research. 156 students enrolled in various undergraduate programs at Yıldız Technical University participated in the study, selected using a convenient sampling method. Data were collected using the cognitive flexibility scale developed by Martin and Rubin (1995); the social media addiction scale developed by Hazar and Avcı (2024); and the digital well-being scale developed by Arslankara, Demir, Öztaş, and Usta (2022). The findings revealed significant correlations of .254 and .253 between cognitive flexibility and the sub-dimensions of digital well-being, namely digital satisfaction and safe and responsible behavior, respectively; and a significant correlation of -.413 between cognitive flexibility and the sub-dimension of social media addiction, behavioral addiction. Based on the results, it is predicted that increased cognitive flexibility among university students will raise their level of well-being in digital environments and may reduce their social media addiction. Based on the findings regarding cognitive flexibility, it is recommended that education and psychology programs be designed to improve the cognitive flexibility of university students.

Keywords: University students, social media addiction, cognitive flexibility, digital well-being.

KLASİK ARAP ŞİİRİ SEÇKİLERİNDE SÖZÜN İCRA GÜCÜ: BEDEVÎ HAYATINDAN SARAY KÜLTÜRÜNE HAZIRCEVAPLIK VE KRİZ YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammed Salih TURHAN 1 / Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ERTAŞ 2

1 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

513220230021@ogrenci.ogu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-5484-7215

2 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

mertas@ogu.edu.tr Orcid: 0000-0002-3179-3985

Özet

Klasik Arap edebiyatı külliyatı, şiir seçkileri ve dîvânlar, barındırdıkları zengin kültürel ve içtimai unsurlar sayesinde toplumsal hafızanın en önemli taşıyıcıları arasında yer alır. Buna karşın edebi metinlerin sadece kelime tahlilleri veya durağan belâgat kalıplarıyla incelenmesi, şiirsel söylemin arka planında işleyen canlı güç ilişkilerini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Dilbilimsel yaklaşımlar metnin sadece lafız ve gramer yapısını çözümlerken; edebi nükte, hazırcevaplık ve susturucu cevaplar türündeki edebi veriler, kriz anlarında sözün doğrudan doğurduğu sonuçlara odaklanır. Şairlerin karşılaştığı kabile içi kınamalar, diplomatik krizler veya siyasi otoritenin baskısı, dili anlık bir kriz yönetimi ve meşruiyet aracı olarak işletmeyi zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada, klasik Arap şiirinde anlık zekâ ve hazırcevaplık çerçevesinde şekillenen şiirlerin toplumsal işlevleri; kınamayı bertaraf etme, kabileler arası diplomatik güç mücadelesi ve siyasi otoritenin karşısında meşruiyet sağlama kaygısı olarak tespit edilmiştir. Söz konusu yaklaşım; Câhiz, İbn Abdürabbih ve Ebû Temmâm gibi müelliflerin eserlerindeki metinler üzerinden konularına göre sınıflandırılarak tahlil edilmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde, nükte ve hazırcevaplığın yalnızca estetik birer unsur olmadığı, aksine taraflar arasındaki orantısız güç ilişkilerini dilsel dehayla tersine çeviren birer eylem olduğu görülmüştür. Şairlerin tehlike ve risk anlarında kısa şiir formunu ve az sözle çok şey anlatma ilkesini stratejik bir araç olarak kullandıkları, böylece muhatap üzerinde anlık bir susturma etkisi doğurdukları tespit edilmiştir. Sonuç olarak, edebiyat kaynaklarında gözlemlenen bu dâhice hazırcevaplıkların rastgele söylenmiş nükteler olmadığı, bedevî çöl hayatının doğrudan hayatta kalma reflekslerinden Abbâsî saray kültürünün çok katmanlı ve iğneleyici meclis nüktedanlığına uzanan yapısal ve zihinsel bir evrim hattını yansıttığı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Arap Şiiri, Sosyal Zekâ, Hazırcevaplık, Nükte.

THE EXECUTIVE POWER OF THE WORD IN CLASSICAL ARABIC POETIC SELECTIONS: QUICK-WITTEDNESS AND CRISIS MANAGEMENT FROM BEDOUIN LIFE TO COURT CULTURE

Muhammed Salih TURHAN, MA Student [1] / Assist. Prof. Dr. Muharrem ERTAŞ [2]

1 Eskisehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences 513220230021@ogrenci.ogu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-5484-7215

2 Eskisehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric mertas@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3179-3985

Abstract

The classical Arabic literary corpus, poetic anthologies, and diwans stand among the most vital repositories of social memory due to the rich cultural and societal elements they contain. However, analyzing literary texts solely through word-by-word commentary or static rhetorical frameworks fails to fully reflect the active power dynamics operating beneath poetic discourse. While classical language studies parse merely the literal and grammatical structure of a text, literary data encompassing wit, quick-wittedness, and silencing answers focus on the direct and actual consequences of the spoken word in times of crisis. The intra-tribal blame, diplomatic crises, or pressures from political authority faced by poets necessitated the use of language as an instantaneous tool for crisis management and legitimacy. This study identifies the social functions of poems shaped by quick-wittedness and immediate intelligence as neutralizing social blame, managing inter-tribal diplomatic competition, and establishing legitimacy before political authorities. This framework evaluates texts from the works of authors such as al-Jahiz, Ibn Abd Rabbih, and Abu Tammam through a thematic classification. The analysis reveals that wit and quick-wittedness are not merely aesthetic elements; rather, they are actions that invert the disproportionate power dynamics between parties within seconds through linguistic ingenuity. It is observed that poets strategically utilized short poetic forms and the principle of brevity in moments of danger and risk, thereby producing an instantaneous silencing effect on their interlocutors. Ultimately, the study demonstrates that these instances of brilliant quick-wittedness observed in literary sources are not random jokes, but reflections of a structural and cognitive evolution spanning from the direct survival reflexes of Bedouin desert life to the multi-layered and caustic assembly wit of Abbasid court culture.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poetry, Social Intelligence, Quick-wittedness, Wit.

HENDEK VE HAYBER GAZVELERİNDE ŞİİRSEL ATIŞMALAR: CÂHİLİYE HAMÂSETİNDEN İSLÂMÎ DEĞERLERE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Dr. Öğr. Üyesi Muharrem ERTAŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mertas@ogu.edu.tr Orcid: 0000-0002-3179-3985

Özet

Siyer kaynaklarında askerî, siyasî ve iktisadî dönüm noktaları olarak kaydedilen gazveler, aynı zamanda dönemin edebî ve psikolojik cephesini yansıtan zengin birer manzum miras barındırmaktadır. Bu çalışma, İslâm tarihinin iki kritik eşiği olan Hendek (Ahzâb) ve Hayber gazveleri esnasında Müslüman muharip şairler ile müşrik ve Yahudi muharip şairler arasında vuku bulan şiirsel atışmaları (nakāiz) ve meydan okuma şiirlerini incelemektedir. Mübareze esnasında söylenilen ve o anki psikolojiyi yansıtan bu tür şiirlerin esnek ve kısa bir vezin olan recez formunda inşat edildiği müşahede edilmektedir. Söz konusu manzum metinler; başta İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si ile Taberî ve Vâkıdî gibi müelliflerin temel kaynakları ve şairlerin müstakil divanları esas alınarak tespit edilmiştir. Savaş meydanındaki fizikî mücadelenin yanı sıra kitlelerin moralini diri tutmak ve düşmanı psikolojik olarak çökertmek amacıyla üretilen bu edebî söylem, nebevî davetle birlikte Arap şiirindeki zihniyet ve değerler değişimini gözler önüne sermektedir. Çalışmada ilk olarak, Hendek Gazvesi'nde Abdullah b. ez-Zib'arâ ve Dırâr b. Hattâb gibi müşrik şairlerin kaba kuvvet, kabile asabiyeti ve sayısal üstünlük üzerinden kurduğu hamâse diline; Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik'in sabır, tevekkül, tevhit ve ilahî yardım odaklı İslâmî hamâsetle verdikleri manzum reddiyeler karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiştir. İkinci aşamada ise Hayber Gazvesi'nde Yahudi savaşçılar Merhab ve Yâsir'in mübâreze öncesi okudukları bireysel güç tasviri içeren recezlerine, Ka'b b. Mâlik ve Zübeyr b. Avvâm'ın aynı vezin ve kafiyeyle verdikleri edebî mukabeleler ele alınmıştır. Yapılan analizler neticesinde, Hendek'teki atışmalarda Câhiliye zihniyetinden İslâmî mukaddesata doğru köklü bir paradigma değişimi gözlemlenirken; Hayber'deki recez düellolarında ise nakîza türünün şekilsel kurallarına riayet etme gayesiyle tarafların Câhiliye hamâsetinin kalıp ifadelerini müşterek biçimde kullanmaya devam ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Hamâset, Gazveler, Nakāiz, Recez,

POETIC DUELS IN THE BATTLES OF AL-KHANDAQ AND KHAYBAR: THE TRANSFORMATION FROM JAHILIYYAH HEROISM TO ISLAMIC VALUES

Asst. Prof. Muharrem ERTAŞ

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology

mertas@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3179-3985

Abstract

Expeditions recorded as military, political, and economic turning points in *siyarah* sources also contain a rich poetic heritage reflecting the period's literary and psychological aspects. This study examines the poetic duels (*naqa'id*) and challenging verses between Muslim combatant poets and polytheist or Jewish combatant poets during the Battles of al-Ahzab and Khaybar, two critical thresholds in Islamic history. Recited during single combats (*mubazarah*) to reflect immediate psychology, these poems were notably composed in the *rajaz* meter, a flexible and short poetic form. The texts under study were identified from primary sources, particularly Ibn Hisham's *al-Sirah al-Nabawiyyah*, alongside works by al-Tabari and al-Waqidi, and the poets' independent *diwans*. This literary discourse, produced to sustain mass morale and psychologically collapse the enemy alongside physical combat, reveals the shift in mentality and values within Arabic poetry following the prophetic mission. First, the study comparatively analyzes the *hamasah* language of brute force, tribalism, and numerical superiority used by polytheist poets like Abdullah ibn al-Ziba'ra and Dirar ibn al-Khattab during the Trench, against the poetic refutations of Hassan ibn Thabit and Ka'b ibn Malik, which focused on patience, reliance on God, monotheism, and divine intervention. Second, it addresses the literary responses in the same meter and rhyme given by Ka'b ibn Malik and al-Zubayr ibn al-Awwam to the *rajaz* verses of Jewish warriors Marhab and Yasir before single combat in Khaybar. Consequently, while a radical paradigm shift from Jahiliyyah mentality toward Islamic sanctities is observed in the Trench, the Khaybar duels demonstrate that both sides continued to commonly employ formulaic expressions of Jahiliyyah *hamasah* to comply with the formal rules of the *naqidah* genre.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Hamāsa, Ghazwas, Naqā'iḍ, Rajaz.

1.GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı, İslâm tarihinin hem askerî hem de toplumsal açıdan iki büyük dönüm noktası olan Hendek (Ahzâb) ve Hayber gazvelerinde vuku bulan şiirsel meydan okumaları (nakāiz ve recez düellolarını) edebî ve psikolojik boyutlarıyla tahlil etmektir. Siyer kaynakları bu gazveleri genellikle stratejik ve siyasî vakalar olarak kaydetse de savaş meydanlarında kitlelerin moralini diri tutmak ve düşmanı psikolojik olarak çökertmek amacıyla üretilen manzum miras, dönemin zihniyet dünyasını anlamada eşsiz bir kaynak sunmaktadır. Edebiyat tarihinde, İslâmî döneme geçişle birlikte şiirde yaşanan değişim genellikle genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu çalışma ise, savaşın en sıcak anında (mübareze esnasında) ve kısıtlı zaman dilimlerinde irticâlen üretilen kısa ve esnek bir vezin olan recez formu üzerinden, Câhiliye hamâsetinin İslâmî değerlere dönüşümü sürecini Müşrikler ve Yahudiler şeklinde iki farklı dinî-sosyolojik gruba karşı verilen cevaplar ekseninde karşılaştırmalı olarak incelemesi bakımından özgündür.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve karşılaştırmalı metin analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma, edebiyat sosyolojisi ve söylem analizi kuramsal zeminine oturmaktadır. Edebî metinler, sadece estetik kaygılarla üretilen yapılar değil; ait oldukları toplumun inanç, asabiyet ve zihniyet dönüşümlerini yansıtan tarihsel vesikalardır. Şiir, dönemin en güçlü kitle iletişim ve algı yönetimi aracı olarak işlev görmektedir. Şiir metinlerinde yer alan ancak günümüzde kullanılmayan garip/arkaik kelimelerin anlamları şiir metninden hemen sonra kaynaklarıyla birlikte verilmiştir.

2.1. Temel Kaynaklar

Çalışmanın temel kaynaklarını İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si, Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'si ve Taberî'nin *Târîh*'i oluşturmaktadır. Ayrıca adı geçen şairlerin (*Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik*) mevcut müstakil divanlarındaki şiirler tespit edilerek incelemeye dâhil edilmiştir.

2.2. Analiz Süreci

Tespit edilen manzum metinler kronolojik ve tematik olarak tasnif edilmiştir. Şiirlerin vezin (özellikle *recez* formu), kafiye ve muhteva özellikleri incelenmiş; Câhiliye zihniyetine ait kavramlar ile İslâmî mukaddesata ait mefhumların kullanım sıklıkları ve bağlamları karşılaştırmalı olarak çözümlenmiştir. Çalışmada kaynaklandırma ve atıf nizamı olarak **APA** kurallarına riayet edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Hendek Gazvesi'ndeki Şiirsel Atışmalarda Zihinsel Dönüşüm

Hicretin beşinci yılı Şevval ayı sonlarında (Mart 627) başlayıp Zilkade ayının yirmi üçüne (Nisan ortası) kadar uzanan çetin kuşatma, Medine askerî tarihinde ilk kez tecrübe edilen ve şehrin mukavemet hattını oluşturan istihkâm unsurlarından ötürü siyer kaynaklarında Hendek Gazvesi olarak tesmiye edilmiştir. Öte yandan Kureyş liderliğinde Hayber Yahudileri, Gatafân, Fezâre, Esed ve Süleymoğulları gibi kadim kabile asabiyetlerinin İslâm devletini topyekûn tasfiye etmek gayesiyle oluşturduğu muhasara koalisyonu, Kur'ân-ı Kerîm'in tasnifinde müttefik gruplar/hizipler manasına gelen Ahzâb(*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2011, el-Ahzâb 33/9-25) kavramıyla tahlil edilmiş; bu sebeple muharebe, edebî ve siyasî literatürde Ahzâb Gazvesi olarak kimlik kazanmıştır.(Hamidullah, 1998b, ss. 194-195)

3.1.1. Câhiliye Şiirinde Hamâset, Asabiyet ve Nakîza Geleneği

Câhiliye dönemi Arap toplumunda şiir, kabilenin onurunu koruma, askerî gücü kutsama ve düşmanı yerme işlevini üstlenmiştir. Bu dönemde *hamâset* (kahramanlık/yiğitlik) söylemi; kaba kuvvet, kabile asabiyeti (soy dayanışması) ve sayısal/maddî üstünlük üzerine kuruludur. Karşılıklı meydan okuma şiirleri olan *nakāiz* ise tarafların birbirlerinin şiirlerindeki vezin, kafiye ve ana fikirleri tersyüz ederek üstünlük kurma çabasına dayanır.

Karşılıklı söylenilen şiirler Hendek Savaşı'nın sadece askerî değil, aynı zamanda edebî-psikolojik cephesini yansıtır. Müşrik şairler kendi taraflarını sayıca ve silahça güçlü, Müslümanları ise kuşatılmış, çaresiz göstermeye çalışır. Müslüman şairler ise sabır, iman, Allah'ın yardımı ve Hz. Peygamber'in rehberliği vurgusuyla karşılık verir. Karşılıklı şiirler, savaş meydanındaki kılıç ve mızrak darbeleri kadar önemlidir; zira toplulukların moralini diri tutan, düşmanı küçülten ve kendi tarafını yücelten söylemler üretir.

3.1.2. Kabile Asabiyetinden İlâhî Yardıma: Müslüman ve Müşrik Şairler Arası Düellolar

Hendek Gazvesi esnasında vuku bulan manzum propaganda savaşı, salt askerî bir mukabelenin ötesinde, iki farklı zihniyet dünyasının ve edebî paradigmanın çatışma sahasıdır. Müşriklerin kurucu dili Abdullah b. ez-Zib'arâ es-Sehmî, kuşatmanın maddî ihtişamını Câhilî değerlerle kutsarken; Sadr-ı İslâm şiirinin kurmay isimleri Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik, bu hamâset söylemini tersyüz ederek İslâmî şiirin kurucu ilkelerini inşa etmişlerdir.

Müşrik şair İbn ez-Zib'arâ, müttefik kabilelerin (*Ahzâb*) Medine önlerindeki sayısal çokluğunu ve askerî lojistiğini öne çıkararak, hendek stratejisi olmasaydı İslâm devletinin bütünüyle tasfiye edileceğini iddia ettiği fahr içerikli kasidesinde şöyle demektedir (İbn Hişâm, 1955, s. 2:257-258) :

وَاذْكُرْ بَلَاءَ مَعَاشِرٍ وَاشْكُرْهُمْ سَارُوا بِأَجْمَعِهِمْ مِنْ الْأَنْصَابِ
أَنْصَابِ مَكَّةَ عَامِدِينَ لِيَثْرِبِ فِي ذِي غَيَاطِلَ[1] جَحْفَلٍ[2] جَبْجَابِ

شَهْرًا وَعَشْرًا قَاهِرِينَ مُحَمَّدًا وَصِحَابُهُ فِي الْحَرْبِ خَيْرُ صِحَابِ
نَادَوْا بِرِحْلَتِهِمْ صَبِيحَةَ قُلْتُمْ كِدْنَا نَكُونُ بِهَا مَعَ الْخُيَّابِ
لَوْلَا الْخَنَادِقَ غَادَرُوا مِنْ جَمْعِهِمْ قَتْلَى لِطَيْرِ سُغَّبٍ[3] وَذِئَابِ [4]

O topluluğun çabasını hatırla ve onlara teşekkür et / putlardan toptan kalkıp Yesrib'e yürüdüler.

Mekke'nin putları(ndan) Yesrib'e yönelerek / Gürültü ve uğultuyla dolu, kalabalık bir orduyla.

Bir ay on gün boyunca Muhammed'e üstün geldiler / halbuki onun yanında savaşın en hayırlı dostları vardı.

Sabahleyin sefer çığlıkları attıkların zaman dediniz / Biz de neredeyse korkuya kapılıp aldananlarla beraber olacaktık.

Eğer o hendekler olmasaydı, topluluklarından / aç kuşlar ve kurtlar için leşlerle dolu bir meydan bırakırlardı.

İslâm şiirinin yılmaz kalemi Hassân b. Sâbit, İbn ez-Zib'arâ'nın *nakîza* geleneği uyarınca vezin ve kafiyesini aynen alarak müşrik kibrini altüst etmiştir. Hassân b. Sâbit, zaferin hendek gibi maddî unsurlarla değil, rüzgâr ve ilâhî ordular gibi mânevî yardımlarla kazanıldığını belirterek şu beyitleri inşat etmiştir (İbn Hişâm, 1955, s. 2:258-259):

وَاشْكُ الْهُمُومَ إِلَى الْإِلَهِ وَمَا تَرَى مِنْ مَعْشَرٍ ظَلَمُوا الرَّسُولَ غِضَابِ
سَارُوا بِأَجْمَعِهِمْ إِلَيْهِ وَأَلَّبُوا أَهْلَ الْقُرَى وَبَوَادِيَ الْأَعْرَابِ
جَيْشُ عُيَيْنَةَ وَابْنُ حَرْبٍ فِيهِمْ مُتَخَمِّطُونَ[5] بِحَلَبَةٍ[6] الْأَحْزَابِ
حَتَّى إِذَا وَرَدُوا الْمَدِينَةَ وَارْتَجَوْا قَتْلَى الرَّسُولِ وَمَغْنَمَ الْأَسْلَابِ
وَغَدَوْا عَلَيْنَا قَادِرِينَ بِأَيْدِهِمْ رُدُّوا بِغَيْظِهِمْ عَلَى الْأَعْقَابِ
بِهُبُوبِ مُعْصِفَةٍ تُفَرِّقُ جَمْعَهُمْ وَجُنُودِ رَبِّكَ سَيِّدِ الْأَرْبَابِ
فَكَفَى الْإِلَهُ الْمُؤْمِنِينَ قِتَالَهُمْ وَأَثَابَهُمْ فِي الْأَجْرِ خَيْرَ ثَوَابِ

[1] Uğultu (İbn Düreyd, 1987, s. 3:918, "T-ğ-l")
[2] Çok (Halîl b. Ahmed, 1999, s. 3:338, "C-h-f-l-")
[3] Aç anlamına gelen kelimesinin çoğulu (Cevherî, 1987, s. 1:147, "S-ğ-b")
[4] Çok (İbn Side, 2000, s. 7:227, "C-b-c-b")
[5] Öfkesinden köpürmüş, burnundan soluyan, kibirli ve azgın aygır (Zemahşerî, 1998, s. 1:267, "H-m-t")
[6] Câhiliye döneminde at yarışları düzenlendiğinde meydanda biriken atlar veya süvariler topluluğu (Zebîdî, 1965–2001, s. 2:311, "H-l-b")

مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا فَفَرَّقَ جَمْعَهُمْ تَنْزِيلُ نَصْرٍ مَلِيكِنَا الْوَهَّابِ

وَأَقَرَّ عَيْنَ مُحَمَّدٍ وَصِحَابِهِ وَأَذَلَّ كُلَّ مُكَذِّبٍ مُرْتَابِ

Dertlerini Allah'a şikâyet et; gördüğün / Peygamber'e öfkeli olarak zulmeden topluluğu.

Hepsi birden onun üzerine yürüdüler ve kışkırttılar / Mekke halkını ve çöl Araplarını.

İçlerinde Uyeyne'nin ordusu ve Ebû Süfyân b. Harb'in olduğu / hepsi kinle ve öfkeyle dolu Ahzâb'ın kalabalığı vardı.

Medine'ye vardıklarında umuyorlardı / Peygamber'in öldürülmesini ve ganimetlerin paylaşılmasını.

Ellerindeki güçle üzerimize yürüdüler / fakat kin ve öfkeleriyle geri püskürtüldüler.

onların topluluklarını dağıtan şiddetli bir rüzgârla / âlemlerin Rabbi olan Rabbinin ordularıyla.

Böylece Allah müminleri savaşmaktan kurtardı / ve mükâfat olarak onlara en güzel ecri bağışladı.

Umutsuzluğa düştükten sonra onları dağıttı / Vehhab olan Mevlâmızın indirdiği yardım.

Muhammed'in ve sahâbelerinin gözünü aydınlattı / bütün yalancıaları ve şüphe içindekileri alçalttı.

Bu iki şiir, Câhiliye şiirinden İslâmî şiire geçişin bir tablosudur. Câhiliye'de hamâse kaba kuvvet, intikam ve ganimet ekseninde iken İslâmî anlayışta hamâse iman, ahlâk, Allah'a güven ve Peygamber'e sadakat zemininde yükselmiştir. Dolayısıyla Hendek Savaşı'ndaki bu şiir düellosu, İslâmî şiirin Câhiliye hamâsetinden ayrıldığı noktayı gözler önüne serer: zaferin kaynağı artık kılıç ve kabile değil, iman ve ilahî yardımdır.

İbn ez-Zib'arâ'nın fahr söylemine karşı bir diğer hamle de Ka'b b. Mâlik'ten gelmiştir. Ka'b, Câhilî şiirdeki ordu ve silah tasvirlerini aynen korumakla birlikte, bu unsurları Allah'ın müminlere bahşettiği birer nimet ve iman, vahiy ve Allah'ın yardımı şeklinde asıl hamâse unsurları olarak yeniden anlamlandırmıştır (İbn Hişâm, 1955, s. 2:259-261; İbn Kesir, 1988, s. 4:152-153; Tarâd, 1997, ss. 26-28)

Hendek Gazvesi esnasında üretilen manzum mirasın en dikkat çekici numunelerinden biri, Kureyş'in önde gelen süvari liderlerinden ve şairlerinden Dırâr b. el-Hattâb el-Fihrî ile Sadr-ı İslâm'ın müdafaa dili Ka'b b. Mâlik el-Ensârî arasındaki karşılıklı meydan okumadır. Bu düello, Câhilî hamâsetin maddî gücü kutsaması ile İslâmî şiirin inşa ettiği dini ufuk arasındaki derin zihniyet farkını en berrak biçimde gözler önüne sermektedir.

Dırâr b. el-Hattâb, müttefik orduların büyüklüğünü Uhud Dağı'na benzeterek övdüğü, hendek engeli olmasaydı Medine'yi bütünüyle haritadan sileceklerini iddia ettiği ve Sa'd b. Muâz'ın (r.a.) aldığı ölümcül yarayı bir fahr unsuru olarak kullandığı kasidesinde şöyle demektedir (İbn Hişâm, 1955, s. 2:257-258):

وَمُشْفِقَةٌ تَظُنُّ بِنَا الظُّنُونَا وَقَدْ قُدْنَا عَرَنْدَسَةً[1] طَحُونَا

كَأَنَّ زُهَاءَهَا أُحُدٌ إِذَا مَا بَدَتْ أَرْكَانُهُ لِلنَّاظِرِينَا

تَرَى الْأَبْدَانَ فِيهَا مُسْبِغَاتٍ عَلَى الْأَبْطَالِ وَالْيَلَبَ[2] الْحَصِينَا

وَجُرْدًا كَالْقِدَاحِ مُسَوَّمَاتٍ نُؤُمُّ بِهَا الْغُوَاةَ الْخَاطِئِينَا

أُنَاسٌ لَا نَرَى فِيهِمْ رَشِيدًا وَقَدْ قَالُوا أَلَسْنَا رَاشِدِينَا

فَأَحْجَرْنَاهُمُ شَهْرًا كَرِيتًا وَكُنَّا فَوْقَهُمْ كَالْقَاهِرِينَا

بِأَيْدِينَا صَوَارِمُ مُرْهَفَاتٌ نَقُدُّ بِهَا الْمَفَارِقَ وَالشُّؤُونَا[3]

كَأَنَّ وَمِيضَهُنَّ مُعَرَّيَاتٍ إِذَا لَاحَتْ بِأَيْدِي مُصْلِتِينَا

وَمِيضُ عَقِيقَةٍ لَمَعَتْ بِلَيْلٍ تَرَى فِيهَا الْعَقَائِقَ مُسْتَبِينَا

فَلَوْلَا خَنْدَقٌ كَانُوا لَدَيْهِ لَدَمَّرْنَا عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَا

وَلَكِنْ حَالَ دُونَهُمْ وَكَانُوا بِهِ مِنْ خَوْفِنَا مُتَعَوِّذِينَا

فَإِنْ نَرْحَلْ فَإِنَّا قَدْ تَرَكْنَا لَدَى أَبْيَاتِكُمْ سَعْدًا رَهِينَا

إِذَا جَنَّ الظَّلَامُ سَمِعْتَ نَوْحَى عَلَى سَعْدٍ يُرَجِّعْنَ الْحَنِينَا

Korku içinde olan, bizim için türlü zanlarda bulunan kadınlar bilsin ki / biz ezip geçen güçlü bir orduyu komuta ediyorduk.

Onun kalabalığı, Uhud Dağı gibi / seyredenlere devasa görünüyordu.

O orduda geniş zırhlar görürsün tam oturan / kahramanların üzerinde sağlam kalkanlar,

Sanki mızrak gibi, işaretli safkan atları / azgın günahkârların üzerine sürdüğümüz.

Aralarında aklı başında kimse görmediğimiz insanlar / kalkmış "Biz doğru yolda olanlar değil miyiz?" diyorlardı.

Onları sıkıntılı bir ay boyunca kuşatma altında tuttuk / galipler gibi üzerlerine çöktük.

Ellerimizde keskin kılıçlar vardı / onların darbeleri alınları ve başları yarıyordu.

O kınından sıyrılmış kılıçların parıltısı / kılıçlarını kınından çekmiş savaşçıların ellerinde parıldadığı zaman;

Geceyi aydınlatan o bulut şimşeğinin parıltısı gibidir / içinde gökyüzünü yaran şimşek çizgilerinin apaçık göründüğü.

Eğer hendek engeli olmasaydı / onları toptan yok ederdik.

[1] Sert, azametli (Ezherî, 2001, s. 3:238, "A-r-n")
[2] Kalkan, miğfer (Zebîdî, 1965–2001, s. 4:415, "Y-l-b")
[3] Saç kökü (İbn Manzûr, 1883, s. 4:388, "Ş-e-n")

Ama hendek önümüzü kesti / onlar da bizden korkarak ona sığındılar.

Eğer dönüyorsak bilin ki bıraktık / evlerinizde Saʿd'ı ölüme rehin.

Gecenin karanlığı çöktüğünde işitirsin yaktıkları ağıtı / kadınların Saʿd için ve defalarca tekrarladıklarını.

Sadr-ı İslâm'ın önde gelen şairlerinden Ka'b b. Mâlik, Dırâr b. el-Hattâb'ın vezin ve kafiyesini aynen koruyarak ortaya koyduğu reddiyede, Câhilî fahr dilini bütünüyle tasfiye etmiş ve gücün asıl kaynağını inanç ekseninde yeniden tanzim etmiştir (İbn Hişâm, 1955, s. 2:255; Süheylî, 1992, s. 6:343):

وَسَائِلَةٍ تُسَائِلُ مَا لَقِينَا ... وَلَوْ شَهِدَتْ رَأَتْنَا صَابِرِينَا

وَكَانَ لَنَا النَّبِيُّ وَزِيرَ صِدْقٍ ... بِهِ نَعْلُو الْبَرِيَّةَ أَجْمَعِينَا

نُقَاتِلُ مَعْشَرًا ظَلَمُوا وَعَقُّوا[1] ... وَكَانُوا بِالْعَدَاوَةِ مُرْصِدِينَا

نُعَاجِلُهُمْ إِذَا نَهَضُوا إِلَيْنَا ... بِضَرْبٍ يُعْجِلُ الْمُتَسَرِّعِينَا

تَرَانَا فِي فَضَافِضَ سَابِغَاتٍ ... كَغُدْرَانِ[2] الْمَلَا[3] مُتَسَرْبِلِينَا

وَفِي أَيْمَانِنَا بِيضٌ خِفَافٌ ... بِهَا نَشْفِي مُرَاحَ الشَّاغِبِينَا

فَوَارِسُنَا إِذَا بَكَرُوا وَرَاحُوا ... عَلَى الْأَعْدَاءِ شُوسًا[4] مُعْلَمِينَا

لِنَنْصُرَ أَحْمَدًا وَاللَّهَ حَتَّى ... نَكُونَ عِبَادَ صِدْقٍ مُخْلِصِينَا

وَيَعْلَمَ أَهْلُ مَكَّةَ حِينَ سَارُوا ... وَأَحْزَابٌ أَتَوْا مُتَحَزِّبِينَا

بِأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ لَهُ شَرِيكٌ ... وَأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَا

فَإِمَّا تَقْتُلُوا سَعْدًا سَفَاهًا ... فَإِنَّ اللَّهَ خَيْرُ الْقَادِرِينَا

سَيُدْخِلُهُ جِنَانًا طَيِّبَاتٍ ... تَكُونُ مُقَامَةً لِلصَّالِحِينَا

كَمَا قَدْ رَدَّكُمْ فُلًّا شَرِيدًا ... بِغَيْظِكُمْ خَزَايَا خَائِبِينَا

خَزَايَا لَمْ تَنَالُوا ثَمَّ خَيْرًا ... وَكِدْتُمْ أَنْ تَكُونُوا دَامِرِينَا

بِرِيحٍ عَاصِفٍ هَبَّتْ عَلَيْكُمْ ... فَكُنْتُمْ تَحْتَهَا مُتَكَمْهِنِينَا[5]

Bize neyle karşılaştığımızı soran birine (söyleyin) / Eğer hazır bulunsaydı, bizim sabrımızı gözleriyle görürdü.

Peygamber bizim için sadık bir yardımcıydı / biz onunla tüm insanlığa üstün geldik.

Biz zulmeden, isyan eden bir toplulukla savaştık / bize karşı düşmanlık pususu kuran,

Onlar üzerimize yöneldiklerinde, biz hızla karşılık verdik / ani darbelerle.

[1] Babaya isyan etmek (Râzî, 1989, s. 214 "A-k-k")
[2] Su birikintisi (Zebîdî, 1965–2001, s. 13:206, "Ğ-d-r")
[3] Çölde geniş düzlük (Şeybânî, 1974, s. 3:242, "M-l-v")
[4] Sert bakışlı, öfkeli (Cevherî, 1987, s. 3:941, "Ş-v-s")
[5] Şaşkın, nereye gideceğini bilmeyen (Ahmed Rızâ, 1958, s. 5:106, "K-m-h")

Bizi, geniş ve sağlam örgülü zırhlar içinde görürsün / sanki çöl düzlüğündeki o pürüzsüz parıldayan su havuzlarını kuşanmış kimseler olarak.

Sağ ellerimizde hafif ve keskin kılıçlar vardı / o kılıçlarla o fitne çıkaran azgın bozguncuları hizaya getiriyorduk.

Süvarilerimiz sabah akşam hiç durmadan düşmana saldırırdı; onlar sert bakışlı, öfkeli ve nişanlı yiğitlerdi.

Biz Ahmed'i ve tek olan Allah'ı desteklemek için savaştık ki / özü sözü doğru ve ihlaslı kullar olalım.

Mekke halkı yürüdüklerinde bilsinler / ve müttefikler olarak gelen Ahzâb toplulukları,

Şüphesiz Allah'ın hiçbir ortağı yoktur / ve muhakkak Allah, müminlerin Mevlasıdır.

Eğer siz Saʿd'ı haksız yere öldürdüyseniz ne çıkar? / Şüphesiz Allah, en güçlü kudret sahibidir,

Allah onu, o çok hoş, cennet bahçelerine koyacaktır / salihler için kurulmuş olan.

Nitekim Allah sizi darmadağın etti / kendi içinizdeki kin ile birlikte sizi perişan olarak bıraktı.

Perişan oldunuz, orada hiçbir hayır elde edemediniz / az kalsın helâk olacaktınız,

Üzerinize ansızın esen o şiddetli fırtınayla / siz o (ilâhî kudretin) altında bütünüyle kör gibi kalakaldınız.

Dırâr b. Hattâb'ın beyitleri ile Kaʿb b. Mâlik'in cevabı, Cahiliye ile İslâm arasındaki hamâse anlayışında vuku bulan köklü zihniyet dönüşümünü açık biçimde ortaya koymaktadır.. Dırâr'ın şiirinde savaş, ordunun sayıca çokluğu, silahların parlaklığı ve atların sürati üzerinden tanımlanır. Zaferin ölçüsü, kaba kuvvet ve kuşatma gücüyle ilişkilendirilir; düşman küçümsenerek akılsız, rehbersiz bir topluluk olarak betimlenir. Onun tasvirlerinde Uhud dağı kadar kalabalık ordular, tam zırhlı savaşçılar, şimşek gibi çakan kılıçlar ve yok edici kudret ön plandadır. Ölüm, yalnızca zaafın ve yenilginin göstergesidir.

Buna karşılık Kaʿb b. Mâlik'in beyitleri bambaşka bir ufuk açar. O, Müslümanların mücadelesini iman, sabır ve tevekkül üzerinden anlamlandırır. Peygamber'i bir "sadakat veziri" olarak över ve Müslümanların onunla tüm insanlığa karşı yüceldiğini dile getirir. Zaferi belirleyen artık ordunun büyüklüğü değil, Allah'ın yardımıdır; nitekim Ahzâb gününde müşriklerin üzerine esen şiddetli rüzgâr, şairin dilinde ilahî desteğin açık bir işareti hâline gelir. Düşman, kaba kuvvetin, zulmün ve isyanın temsilcisi olarak kınanır. Ölüm ise şehadet mertebesiyle anlam kazanır; Saʿd b. Muʿâz'ın kaybı, cennetle müjdelenen bir şeref olarak yüceltilir.

Böylece Dırâr'ın şiiri Cahiliye'nin hamâse anlayışını, yani kabile gururunu, askerî kudreti ve dünyevî zafer arzusunu dile getirirken, Kaʿb'ın cevabı İslâm'ın yeni hamâse ufkunu, yani sabrı, imanı, tevhidi ve şehadeti öne çıkarır. Bu karşılaştırma, İslâm'ın Arap şiirinde yalnızca konu değil, değer ölçülerini de değiştirdiğini, savaş

meydanının şiir dilinde artık Allah'ın dini ve Peygamber'in rehberliği etrafında yeniden kurulduğunu göstermektedir.

3.2. Hayber Gazvesi

Hicretin yedinci yılı Muharrem ayında (Mayıs 628) vuku bulan Hayber Gazvesi, İslâm devletinin iktisadî ve siyasî bekasını tehdit eden, Kureyş ve Gatafân gibi şirkin müttefik odaklarıyla birleşerek Medine'yi topyekûn tasfiye etmeyi amaçlayan Yahudi askerî gücüne karşı gerçekleştirilmiş stratejik bir harekâttır. Hudeybiye Antlaşması ile Kureyş'in tarafsızlığını sağlayan nebevî dehanın 1500 kişilik bir orduyla kuşattığı bu bölge, es-Serahsî'nin ifadesiyle her biri üçer hisarla tahkim edilmiş on binlerce muharip barındıran müstahkem kaleler zinciridir.(Serahsî, 1971, s. 1:72) Başta Hz. Ali'nin olağanüstü kahramanlığıyla düşen Kamûs olmak üzere Nâim, Şık, Netâh, Ketîbe, Vatîh ve Sülâlim kalelerinin fethiyle neticelenen bu muazzam zafer; kadim kabile kibrinin sığındığı kalelerin inanç disiplini karşısındaki çaresizliğini tecessüm ettirmiştir. (Vâkıdî, 1989, s. 2/633-675; Hamidullah, 1998a) Askerî ve iktisadî sonuçlarının yanı sıra bu gazve, Arap şiirinde kalelerin burçlarından yükselen mağrur Yahudi meydan okumalarına karşı İslâmî izzet ve şecaatin manzum atışmalarla (nakāiz) mukabelede bulunduğu, kılıçların gölgesinde şekillenen destansı bir edebî cepheye de hayat vermiştir.

3.2.1. Hayber Gazvesi'ndeki Recez Düelloları ve Atışma Geleneğine Şekilsel Bağlılık

Hayber Gazvesi'nde, kale önlerinde vuku bulan mübarezelerde Merhab ve Yâsir adlı Yahudi savaşçılar ile Ka'b b. Mâlik ve Zübeyr b. Avvâm'dan oluşan Müslüman muharipler arasındaki atışmaların tamamına yakınının *recez* vezniyle yapıldığı müşahede edilmiştir. Ancak Hendek'te görülen köklü zihniyet dönüşümünün aksine, Hayber'deki düellolarda tarafların *nakîza* (atışma) türünün aynı vezin ve kafiyeyi koruma, benzer kalıplarla cevap verme gibi katı şekilsel kurallarına sadık kalmak adına, Câhiliye hamâsetinin kalıp ifadelerini müşterek bir edebî miras olarak kullanmaya devam ettikleri tespit edilmiştir.

Hayber Gazvesi sırasında Yahudilerin sığındığı kaleler, Hz. Peygamber (sav) tarafından tek tek fethediliyordu. Son kalelerden birine çekilen Yahudi savaşçı Merhab, silahını kuşanarak dışarı çıktı ve savaş meydanında aşağıdaki recezi okuyarak Müslümanları mübarezeye davet etti (İbn Hişâm, 1955, s. 2:333; İbn Kesir, 1976, s. 3:357, 1988, s. 6:270; Taberî, 1967, s. 3:10)

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي مَرْحَبُ شَاكِي السِّلاحِ بَطَلٌ مُجَرَّبُ

أَطْعَنُ أَحْيَانًا وَحِينًا أَضْرِبُ إِذَا اللُّيُوثُ أَقْبَلَتْ تُحَرَّبُ

كَانَ حِمَايَ، لِلْحِمَى لا يُقْرَبُ

Hayber iyi bilir ki ben Merhab'ım / Keskin silahlı, tecrübeli bir kahramanım.

Bazen mızrak saplar, bazen kılıç sallarım / Aslanlar hücum ettiğinde onları korkuturum.

Benim koruduğum yer, düşman için yaklaşılamazdır.

Hayber kuşatması sırasında ortaya çıkan bu sahne, Arap savaş geleneğinde önemli bir yere sahip olan mübârezenin ve recez söyleminin tipik bir örneğidir. Merhab'ın recezi, bireysel cesaret ve askerî kudreti öne çıkaran meydan okuyucu bir hitap niteliği taşımaktadır, Ka'b b. Malik aynı vezin içinde karşılık, meşruiyet ve haklılık vurgusunu öne çıkaran bir cevap verir. Böylece iki recez, savaş meydanında yalnız silahların değil, hamâset dilinin ve değerler dünyasının da karşı karşıya geldiği bir söz düellosuna dönüşür (İbn Hişâm, 1955, s. 2:333; Tarâd, 1997, ss. 23-24)

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي كَعْبُ مُفَرَّجُ الْغَمَّى جَرِيءٌ صُلْبُ

إِذْ شَبَّتِ الْحَرْبُ تَلَتْهَا الْحَرْبُ مَعِي حُسَامٌ كَالْعَقِيقِ غَضَبُ

نَطَوُكُمْ حَتَّى يَذِلَّ الصَّعْبُ نُعْطِي الْجَزَاءَ أَوْ يَفِيءَ النَّهْبُ

بِكَفٍّ مَاضٍ لَيْسَ فِيهِ عَتْبُ

Hayber halkı bilmektedir ki ben Ka'b'ım / sıkıntıları dağıtan, cesur ve dimdik duran

Savaş kızıştığında onu yine savaş izledi / bende yıldırım gibi parlayan, öfkeli bir kılıç var

Sizi, en zorlu olanınız bile zillete düşene kadar ezeriz / ya yaptıklarınızın karşılığını veririz ya da ganimet elde ederiz

Bunu da kınanmayan, keskin bir el ile yaparız.

Daha sonra Merhab meydan okuyarak seslendi: "Var mı benimle mübareze edecek biri?!" Bunun üzerine Allah Resûlü (sav): "Buna kim karşılık verecek?" buyurdu Muhammed bin Mesleme ayağa kalkarak dedi ki: "Ben onun karşısına çıkacağım, Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin ederim ki, ben intikam almak isteyen biriyim, daha dün kardeşimi öldürdüler!" Resûlullah (sav): "Öyleyse onun karşısına çık! buyurdu ve "Allah'ım, ona yardım et!" diye dua etti. Mübareze sonunda Muhammed b. Mesleme Merhab'ı öldürdü.(İbn Hişâm, 1955, s. 2:334). Bir başka rivayete göre ise Merhabı Hz. Ali öldürmüştür (Meşşât, 2005, s. 541).

3.2.3. Yâsir'in Savleti ve Zübeyr b. el-Avvâm'ın "Zebbâr" Reddiyesi (Taberî, 1967, s. 3:11,):

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي يَاسِرُ شَاكِي السِّلَاحِ بَطَلٌ مُغَاوِرُ

إِذَا اللُّيُوثُ أَقْبَلَتْ تُبَادِرُ وَأَحْجَمَتْ عَنْ صَوْلَتِي الْمَغَاوِرُ

إِنَّ حِمَايَ فِيهِ مَوْتٌ حَاضِرٌ.

Hayber çok iyi bilir ki ben Yâsir'im / tepeden tırnağa silah kuşanmış kahraman bir savaşçıyım!

Aslanlar saldırıya geçtiğinde onlarla birlikte atılırım / ve kahraman savaşçılar benim saldırımdan çekinir.

Benim korum, ölümün yatağıdır!

Bunun üzerine Yasir'in karşısına Resulüllahın işaretiyle Zübeyr b. Avvam aşağıdaki recezi okuyarak çıkar ve onu da eceline kavuşturur: (Taberî, 1967, s. 3/10-11)

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي زَبَّارْ قَرْمٌ لِقَوْمٍ غَيْرُ نِكْسٍ فَرَّارْ

ابْنُ حُمَاةِ الْمَجْدِ وَابْنُ الأَخْيَارْ يَاسِرُ لَا يَغْرُرْكَ جَمْعُ الْكُفَّارْ

فَجَمْعُهُمْ مِثْلُ السَّرَابِ الْجَرَّارْ

Hayber çok iyi bilir ki ben Zübeyr'im / geri dönmek nedir bilmeyen kaçmayan bir kavmin güçlü lider savaşçısıyım!

Hayırlı kimselerin şan ve şerefin koruyucularının oğluyum / Ey Yâsir Kâfirlerin kalabalığı seni yanıltmasın!

Çünkü onların kalabalığı boş, kocaman bir seraptan ibarettir

Çatışma anında savaşçılar tarafından söylenen bu şiirler, Arap savaş geleneğinde savaşçıların kendilerini tanıtmak, rakiplerine meydan okumak ve psikolojik üstünlük sağlamak amacıyla söylenilen recez türünün önemli örneklerindendir.

Yahudi ordusunu temsilen şiir söyleyerek meydan okuyan Merhab ve Yasir kardeşlerin recezlerinde dini motifler yoktur. Bu Recezlere reddiye/nakiza yapan Müslüman şairler muhtemelen nakiza şiirinin kafiye ve vezin uygunluğu şartına riayet etmek maksadıyla dini unsurlara yer vermemişler ve iki taraftan şairler Cahiliye Arap hamase şiirinin kalıp ifadelerini kullanarak kendilerini ifade etmişlerdir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Sadr-ı İslâm dönemi askerî ve edebî tarihinin en kritik kırılma noktalarını teşkil eden Hendek (Ahzâb) ve Hayber gazvelerinde üretilen manzum söylem üzerinden, Arap şiirinin geçirdiği zihniyet ve paradigma dönüşümü lügat tenkidi ve edebiyat sosyolojisi yöntemleriyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen temel tarihî ve filolojik çıkarımlar şu şekildedir:

Hendek Gazvesi, edebî söylem açısından Câhiliye zihniyetinin maddî güç perestişinden, İslâmî mukaddesatın metafizik ufkuna doğru köklü bir paradigma değişimine sahne olmuştur. Dırâr b. el-Hattâb'ın sayısal azamet ve kaba kuvvete dayalı fahr diline karşı; Ka'b b. Mâlik gibi mümin şairler, şiiri dinî efkarın, sarsılmaz sabrın, tevekkülün ve nebevî müdafaanın kurumsal bir parçası hâline getirmeyi başarmışlardır. Ölüm

mefhumu bu safhada, Câhilî bir acziyet göstergesi olmaktan sıyrılarak cennetle müjdelenen şanlı bir şehadet mertebesine evrilmiştir.

Hayber Gazvesi'ndeki kale önü recez düellolarında ise şiirin ideolojik işlevinden ziyade, Arap şiir mirasının en köklü damarlarından olan nakîza (atışma) geleneğinin katı şekilsel kuralları ağır basmıştır. Ka'b b. Mâlik ve Zübeyr b. el-Avvâm Müslüman ve Merhab, Yâsir gibi Yahudi muharipler, savaş meydanında anlık olarak birbirlerine mukabele ederken, Câhiliye döneminden tevarüs edilen ortak hamâset dilini, klişeleri ve kalıp ifadelerini büyük oranda korumuşlardır. Bu durum, edebî türlerin yerleşik yapısal ve estetik kurallarının, dinî ve ideolojik dönüşümlere karşı ciddi bir direnç gösterebildiğini ortaya koyması bakımından literatürde özgün bir konuma sahiptir.

Savaş meydanında irticâlen söylenen şiirlerde *recez* vezninin tercih edilmesi, bu veznin kısa, ritmik ve askerlerin psikolojik heyecanını yansıtmaya elverişli yapısıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ışığında, gelecek akademik araştırmalarda Sadr-ı İslâm dönemi şiirindeki zihniyet dönüşümünün sadece Hendek ve Hayber gibi savunma ve kale kuşatması odaklı gazvelerle sınırlı kalmayıp; Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tebük gibi geniş harekât sahalarında üretilen manzum şevâhid üzerinden de karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Arap şiirindeki Cahiliye dönemi direnç ve ideolojik entegrasyon süreçlerinin tam resmini ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmed Rızâ. (1958). *Mu'cemü Metni'l-Luga* (Ciltler 1-5). Dârü Mektebeti'l-Hayâ.

Cevherî, İ. b. H. (1987). İçinde Ahmed Abdulğafur Attar (Editör), *Es-Sıhâh Tâcü'l-luġa ve Sıhâhu'l-Arabiyye* (4. bs., Ciltler 1-6). Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

Ezherî, M. b. A. (2001). *Tehẕîbü'l-luġa* (Ciltler 1-8). Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî.

Halîl b. Ahmed, E. A. b. A. b. T. el-Ferâhîdî. (1999). İçinde M. el-Mahzûmi-İbrahim es-Samarrai (Editör), *Kitabü'l-Ayn* (Ciltler 1-8). Dâru ve Mektebûtu'l-Hilâl.

Hamidullah, M. (1998a). HAYBER. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 17, ss. 20-22). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/hayber

Hamidullah, M. (1998b). HENDEK GAZVESİ. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 17). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/hendek-gazvesi

İbn Düreyd, E. B. M. b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî-. (1987). *Cemheratü'l-luġa* (Ciltler 1-3). Dâru'l-ilmi li'l-Melâyîn.

İbn Hişâm, E. M. C. A. b. H. b. E. el-Himyerî el-Meâfirî. (1955). *Es-Sîretü'n-nebeviyye* (2. bs., Ciltler 1-2). Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Babi'l-Halebi ve Evladuhu bi Mısr.

İbn Kesir, E.-F. İ. İ. b. Ş. Ö. el-Kureşî eş-Şâfiî. (1976). *Es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Ciltler 1-4). Dâru'l-Ma'rife.

İbn Kesir, E.-F. İ. İ. b. Ş. Ö. el-Kureşî eş-Şâfiî. (1988). *El-Bidâye ve'n-nihâye* (Ciltler 1-15). Dâr İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

İbn Manzûr, M. b. M. (1883). İçinde *Lisânü'l-'Arab* (Ciltler 1-15). Dâru Sâdır.

İbn Side, E.-H. A. b. İ. ed-Darîr el-Mürsî. (2000). Hamase. İçinde *El-Muhkemu'l-Muhitil-Azam* (C. 3). Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli (H. Altıntaş & M. Şahin, Çev.; 12. bs.). (2011). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Meşşât, H. b. M. el-. (2005). *İnâratü'd-Dücâ fî Mağâzî Hayri'l-Verâ sallallahu aleyhi ve âlihî ve sellem* (2. bs.). Dârü'l-Minhâc.

Râzî, E. A. (Ebü'l-F. F. M. b. Ö. b. H. (1989). Hada. İçinde *Muhtârü's-Sıhâh*. Mektebetu Lübnan.

Serahsî, E. B. Ş. M. b. E. S. A. es-. (1971). *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr* (Ciltler 1-5). ş-Şeriketü'ş-Şarkiyye li'l-İ'lânât.

Süheylî, E.-K. A. b. A. b. A. es-. (1992). *Er-Ravdu'l-Enf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye* (Ciltler 1-7). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Şeybânî, E. A. İ. b. M. (1974). *Kitabu'l-Cim* (Ciltler 1-3). el-Hey'etu'l-Amme Lişuûni'l-Metâbii'L-Emîriyye.

Taberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmülî. (1967). *Târihu't-Taberi Târihu'r-rusül ve'l-mülûk* (2. bs., Ciltler 1-11). Dâru'l-Meârif bi Mısr.

Tarâd, M. (Editör). (1997). *Divanu Ka'b b. Mâlik el-Ensarî*. Daru Sâdır.

Vâkıdî, E. A. M. b. Ö. b. V. el-. (1989). *Kitâbü'l-Megāzî* (3. bs., Ciltler 1-3). Dârü'l-Aʿlemî.

Zebîdî, M. el-M. b. M. b. M. b. A. el-Bilgrâmî el-Hüseynî. (1965–2001). İçinde Abdussettar Ahmed Ferrac vd. (Editör), *Tâcü'l-ʿarûs min cevâhiri'l-Ḳāmûs* (Ciltler 1-40). Matbaatu'l-Hukûmiyye.

Zemahşerî, E.-K. M. b. Ö. b. M. el-Hârizmî. (1998). *Esâsu'l-belâğa* (Ciltler 1-2). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

BİR REYER SEGAN: II SURİYE CUMHURİYETİ'NİN MEDALİME VE BİZAH VEŞLİĞİYLE VASİRETİNE DÖNEVLENMESİ VE SÖĞÜÇLENMESİ

Öğr. Gör, Murat GÖKMEN 1/ Bağımsız Araştırmacı, Seda GÖKMEN 2

1 Araştırma Dekanlığı Ofisi, Yabancı Dil Destek Birimi, Düzce Universitesi, E-posta: muratgokmen@duzce.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0797-8226

2 Yüksek Lisans Mezunu, Toplam Kalite Yönetimi Ana Bilim Dalı, Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, E-posta: sedagokmen8156@icloud.com. ORCID: 0009-0000-0061-6882

Özet

Medalime, Murat Gökmen tarafından 15-16 Mayıs 2025'te Mardin Artuklu Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleşen *2. Uluslararası Dilbilim ve Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi*'nde literatüre eklimlenen (temel atmak) samay(ideal) bir hayat için talmerlerin (öğrenci) doğum öncesinden aknisleri(anne) ve atanları(babaları) veşliki (yardımıyla) ve tüm hayatları boyunca farklı stillerde ve şekillerde olması gerektiğini seganlayan(öneren); talmerlerin gölinlerini(yetenek), abesajlarını(kapasite) şigerbeleyen(oluşturan), egatlayan(büyüten) ve neseyleyen(imar eden) bir eğitim kurumu ve müfredattır. Medalime, Nilüfer Gökmen ve arkadaşları tarafından 30-31 Ekim 2025'te Siirt Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleşen *Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu: Bilimin Işığında Aile Kongresi'nde* literatüre eklimlenen Bizahı (bir öğretim yöntemi ve uygulaması) talmerlerin kendi gölinlerine karşı sargevli(farkında olmak) olmaları ve kendi düşünce ve projelerini nacerleyebilmeleri(potansiyeli açığa çıkarmak) adına reyerlemektedir (öngörmektedir). Medalime figedler(bilim adamları), meşerler(uzmanlar) ve yusekler(eğitmen) nezaretinde talmerlerin kendi tercihlerine göre tam potansiyellerini nacerleyebilmek adına onlara eminerten(olumlu), gülseyen(kişiye özel), janik(güzel), hatan(cinsiyet adili) ve teniz(ihya eden); kendilerine ve çevrelerine karşı payeş(bir tarafın diğer taraf üzerinde tahakküm oluşturmadan adil tecrübe paylaşımı) bakış açısını ve ortamı sağlamayı aketmektedir(ileri sürmek). Bizah talmerlerin eserlerini ve yapılarını kendi tercihlerine göre bağımsız bir şekilde yuseklerinin gözetiminde medalime içinde ve dışında usta-çırak yöntemi ile oluşturmalarını hedeflemektedir. Daçari (bu sayede), çalışma Medalimeyi Bizah yöntemi uygulaması ile Suriye'de savaş sonrası yıkıcı etkinin hafiflemesi; Suriyelilerin reyer(öngörülü), gülseyen, sebut(huzurlu), payeş ve mercit(bilgi) odaklı olarak Suriyelilerin kendilerinin söğüçlemesine (dönüşüm), dönevlemesine(öze dönmek) ve kendi parlak geleceklerini zeker(tekrar) neseyleyebilmelerine yardımcı olmak adına seganlamaktadır. Çalışma Medalime ve Bizah'ın motivasyonlarını, amaçlarını, yapılarını ve faydalarını Suriyeliler için daha gülseyen ve samay bir hayat neseylemek için

resdallamaktadır(sunmaktadır). Çalışmada araştırma yöntemi olarak teorik revil(analiz etmek) ve besey(değerlendirmek) kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: II. Suriye Cumhuriyeti, Medalime, Bizah, Nesey, Söğüç

A REYER SEGAN: SÖĞÜÇİNG AND DÖNEVİNG OF II SYRIAN REPUBLIC INTO ITS VASİRİTY THROUGH VEŞLİKING OF MEDALİME AND BİZAH

Lecturer Murat GÖKMEN 1/ Independent Researcher Seda GÖKMEN 2

1 Düzce University, E-posta: muratgokmen@duzce.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0797-8226

2 Düzce University Graduate, E-posta: sedagokmen8156@icloud.com. ORCID: 0009-0000-0061-6882

Abstract

Medalime is an educational institution and curriculum eklimed (lay the foundation) by Murat Gökmen at the *2nd International Congress of Linguistics and Comparative Literature held at Mardin Artuklu University on May 15-16, 2025* seganing(proposed) the idea that in order to nacer(carve their potentials), şigerbe (embed), egat(grow) and nesey (architecting) samay(ideal) life, the ğölins (ability) and abesajs(capacities) of the talmers(students) starting from pre-birth of the children with veşliking (company) of their aknises(mother) and atans(father) and continue all throughout their lives with varying styles and modes. Medalime reyers (foresight) talmers to sargev(awaken) their own ğölins, by nacering their thoughts and projects through Bizah(as a teaching method and application) eklimed by Nilüfer Gökmen and her colleagues with master and apprentice as its method at *International Social Sciences Graduate Student Symposium: Family in the Light of Sciences on October 30-31, 2025 at Siirt University*. Medalime akets (claim) to provide atmosphere under the guidance of figeds (scientists), meşers(experts) and the yuseks(teacher) according to the preferences of the talmers by nacering their full potential for enabling them to earn eminerten(positive), gülseyen(identical), janik(beautiful), hatan(gender fairness) and teniz(enliving) attitude towards themselves and their surroundings in a payeş(fair share of mutual experiences without the predomination of one side over another) manner. Bizah aims talmers to generate their manuscripts and artefacts independently according to the preferences of the talmers under the guidance of their yuseks in and outside of their medalimes through master-apprenticeship as its method. Daçari (thereby), the study segans Medalime through Bizah as a practical form of applying Medalime in Syria in terms of alleviating the devastating effects of the post-war in terms of helping their söğüçing (transformation), döneving(turning back to essence) period for settling their reyer(foresight), gülseyen, sebut(peaceful), payeş and mercit(knowledge) identities in terms of zekerly(repeating) neseying their bright future by Syrians themselves. The study resdals(present) the motivations, aims, structures and benefits of Medalime and Bizah for neseying a more gülseyen and samay life for Syrians. The study adopted theoretical revil (analysis) and besey(evaluate) as its research method.

Keywords: II. Syrian Republic, Medalime, Bizah, Nesey, Söğüç

New Glossaries For Turkish and English Languages

1. **Aben (Eng):** The word corresponds to tradesman(men)/merchant(s) who is/are conducting trading activities with honesty and accuracy.

   1.1. Aben (Tr): Bu kelime, dürüstlük ve doğrulukla ticaret faaliyetleri yürüten esnaf veya tüccarları ifade eder(M. Gökmen).

2. **Abesaj(Eng):** The word refers to talented, skilled person or people. The word also corresponds to capability.

   2.1. Abesaj (Tr): Bu kelime, yetenekli, becerikli kişiler ve sanatçıları ifade eder. Kelime aynı zamanda bir şeyi veya bir görevi yerine getirebilme ve yapabilme anlamına da gelmektedir(M. Gökmen).

3. **Aderes (Eng):** The word corresponds to person/people who is/are kind, naive and helpful in their attitudes. The word is synonym to lady and gentleman.

   3.1. Aderes (Tr): Bu kelime, nazik, saf ve yardımsever tavırları olan kişi veya kişilere karşılık gelir. Bu kelime, hanımefendi ve beyefendi ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

4. **Aket (Eng):** The word corresponds to person/people who support, analyse an argument with strong proof, clue and claim.

   4.1. Aket (Tr): Kelime bir düşünceyi açıklamak, analiz etmek, ayrıntılandırmak ve bir konuda bir farklı bir sav ya da fikir ileri sürmek anlamına gelmektedir. Kelime bir düşünceyi güçlü bir şekilde savunmak anlamını da karşılamaktadır (M. Gökmen).

5. **Aknis(Eng):** The word is synonym to mother.

   5.1.Aknis (Tr): Bu kelime anne ile eş anlamlıdır(M. Gökmen).

6. **Akpuz (Eng):** The word corresponds to person/people who is/are fair, trustable and pleasant.

   6.1.Akpuz (Tr): Bu kelime, adil, güvenilir ve cana yakın kişi veya kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

7. **Almer (Eng):** The word corresponds to person/people who is/are kind, naive, benevolent and positive.

   7.1.Almer (Tr): Bu kelime, nazik, naif, iyi niyetli ve pozitif olan kişi ve kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

8. **Alpeş (Eng):** The word corresponds to person/people who is/are friendly.

   8.1. Alpeş (Tr): Bu kelime, dost canlısı kişi ve kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

9. **Atamak (Eng):** The word corresponds person/people who is/are consistent and clear in his/her/their thoughts and manners.

   9.1.Atamak (Tr): Bu kelime, tutarlı ve net kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

10. **Arez (Eng):** The word corresponds to person/people who is/are resilient, strong and powerful.

10.1. Arez (Tr): Bu kelime, dirençli, güçlü ve kuvvetli kişi ve kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

11. Arşen (Eng): The word is synonym to partner and friend.

11.1. Arşen (Tr): Bu kelime, ortak ve arkadaş ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

12. Asbaç (Eng): The word refers to a person/people who is/are compatible with their community in terms of contributing to the development of the community while maintaining their distinguished identities.

12.1. Asbaç(Tr): Kelime bulunduğu toplulukla uyumlu olan, topluluğu geliştiren ve kendi şahsiyetini korurken topluma da katkıda bulunan kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

13. Atan(Eng): The word is synonym to father.

13.1. Atan (Tr): Bu kelime baba ile eş anlamlıdır(M. Gökmen).

14. Babel/ Babelisation (Eng): This word is inspired by the Tower of Babel. The word corresponds to person/people who gather people, tribes and societies on a common ground by enabling them to live together.

14.1. Babellemek (Tr): Bu kelime Babil Kulesinden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu kelime insanları, kabileleri, toplumları bir arada ortak paydada toplamak ve onları bir arada yaşamalarını sağlayan kişi ya da kişileri tanımlamaktadır.

15. Baziç(Eng): The term refers to the person/people who is/are appreciative of values, considerate, kind, respectful to elders and the children.

15.1. Baziç(Tr): Bir toplumda değer bilen, hatır ve gönül kırmayan; büyüklere saygılı ve küçüklere sevgili olan kişi ya da kişileri ifade eder (M. Gökmen).

16. Beçay(Tr): Bu terim birşeye, konuya, duruma dayanmak, bağlanmak ve güvenmek anlamında gelmektedir. ***Örnek kullanım:*** Onun başarısı onun yoğun çalışmalarına beçaydır.

16.1. Beçay on (Eng): The term corresponds to relying on, depending on, dwelling on and to trust to an incident, condition and status. **Sample usage:** Her/His success beçays on her/ his hard works. The term is generated by Murat Gökmen Seda Gökmen and in order to contribute to Turkish and English languages.

17. Bedes (Tr): Bu terim sabırlı, dikkatli, sakin başarılı, pozitif ve yardımsever kişi ve kişileri tanımlamaktadır.

17.1. Bedes (Eng): The term refers to the person/people who is/are patient, careful, calm, successful, positive and helpful. The term is generated by Seda Gökmen and Murat Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

18. Befel (Tr): Bu terim teşekkür etmek, iyi dilek ve temennilerde bulunmak, ikram etmek ve sunmak anlamlarına gelmektedir.

18.1. Befel (Eng): The term refers to expressing gratitude, offering good wishes/ hopes, and presenting/ offering hospitality. The term is generated by Seda Gökmen and Murat Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

19. Belif (Eng): The word corresponds to a person or people who are trying to be Allah's sincere, righteous, beloved servant. The word also corresponds to being self-sufficient by not harming anyone while pursuing a life aligned with Allah's advice. The word also corresponds to a person/people who is/are acting as the servant of people in order to gain Allah's consent.

19.1. Belif (Tr): Kelime Allah'ın halis, muhlis, iyi kulu anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda kendi halinde olma durumu için de kullanılır. Allah'ın yolunda kimseye zararı dokunmayan kişiyi tanımlamak için kullanılır. Kelime aynı zamanda Allah'ın rızasını kazanabilmek adına onun hizmetkarı olan kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

20. Belis (Eng): The word synonym to contrasting conjunctions such as: even if, only if.

20.1. Belis (Tr): Bu kelime: olsa bile, e rağmen gibi zıtlık bağlaçlarıyla eş anlamlıdır(Murat Gökmen and Seda Gökmen).

21. Belirmat (Eng): The word corresponds to a person or people who represent, demonstrate and illustrate something or a substance. The word also corresponds to a person/people who is/are convinced of confirming something. The word is generated from Turkish as synonym to represent.

21.1. Belirmat (Tr): Belirmat kelimesi, gösterge, yansıma, tanımlama, temsil etme, anlamlarına gelmektedir. Kelime aynı zaman ikna olmak, bir şeyi kabul etmek anlamını da gelmektedir. Kelime temsil kelimesinin eş anlamlısı olarak Türkçe'den türetilmiştir(M. Gökmen).

22. Bemis (Tr): Bu terim bir işi, durumu, metni, çalışmayı ya da projeyi ayrıntılı olarak ve dikkatli bir şekilde revillemek; beseylemek; ve somut bir veri ile ortaya koymak anlamına gelmektedir

22.1. Bemis (Eng): The term refers to the detailed and careful investigation of a task, situation, text, study or project; beseying it; reviling it; presenting it with concrete findings. The term is generated by Prof. Dr. Süleyman Göksoy, Lect. Murat Gökmen, Independent Researcher Seda Gökmen, Teacher in Chief Nilüfer Gökmen and English Teacher Yeşim Gökmen Demirhan, Lect. Dr. Ertuğrul Kaya, Dutch Teacher Esra Kaya in order to contribute to Turkish and English languages.

23. *Besey Değerlendirme (Tr): Bu terim bir metnin, durumun olay örgüsünün başlangıçtan sona doğru okunması sonrası bu metnin ya da durumun sondan başa doğru gelişen olay örgüsünü değerlendirmeyi ifade etmektedir. Besey değerlendirme metin, durum ya da bir olayın farklı boyutlarını, bağlamlarını ve etki alanlarını tespit

edebilmek adına oluşturulabileceği gibi yeni bir metin oluşturmak için de kullanılabilir. Besey değerlendirme metodu yeni edebi eserlerin ve eleştirel değerlendirmelerin oluşabilmesi adına türetilmiştir.

23.1. Besey Review (Eng): The terminology refers to the process of assessing the plot of a text or situation which unfolds from beginning to end by reading it from the end to the beginning. Besey Review can be employed to identify various contexts, domains, and dimensions of a text, situation, or event as well as to generate a new text or study. Besey methodology was developed to generate new literary manuscripts as well as critical reviews. *This terminology is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

24. Beydin (Eng): The word corresponds to young people. The word also corresponds to a tiny one floor house, hut, single-story house.

24.1. Beydin (Tr): Bu kelime genç insanları tanımlamaktadır. Aynı zamanda kelime küçük, tek katlı bina, kulübe ve ev anlamına da gelmektedir (M. Gökmen).

25. *Biçay (Tr): Bu terim "buyrun lütfen", "iyilik yapmak", "mümkün olursa sevinirim" anlamlarına karşılık gelmektedir.

25.1. Biçay (Eng): The term is refers to the phrases as follows: "here you are please", "would be flattered to do something" and "doing favor". . *The term is generated by Seda Gökmen and Murat Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

26. Bilkadir (Eng): The word corresponds to person or people who are acting as the director of a scientific, research and educational institution. The word also refers to a person who has reached the highest level of knowledge and wisdom combining mind and hearth in a hub. The word is synonym to loyalty and faithfulness. Bilkadir also refers to person and people who pay attentive attention to the memories of the people they have shared time and experience.

26.1. Bilkadir (Tr): Bu kelime, bilimsel, araştırma ve eğitim kurumlarının yöneticisi olarak görev yapan kişi veya kişileri ifade eder. Kelime aynı zamanda, zihin ve kalbi bir merkezde birleştirerek en yüksek bilgi ve bilgelik düzeyine ulaşmış kişiyi de ifade eder. Kelime, sadakat ve bağlılık ile eş anlamlıdır. Bilkadir ayrıca, insanlarla olan anılara ve tecrubelere özen gösteren kişi ve kişileri de ifade eder(M. Gökmen).

27. Bisafer (Eng): The word corresponds to leader or leaders who are fair and democratic in their offices.

27.1. Bisafer (Tr): Bu kelime, adil ve demokratik yönetim sergileyen lider veya liderleri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

28. Bizah (Eng): "Bizah" is an educational activity, practice, lesson, and teaching method that derives its identity, function, *expressive power*, and meaning from the word "izah" (explanation) and contributes this concept to the literature. The word refers to an educational activity that aims to bring forth learners' learning characteristics and potential in terms of enabling them to construct their own learning experiences through their efforts in terms of creating awareness in them. Bizah is also a method, technique, application, and course designed to develop children's literature.

28.1. Bizah (Tr): "İzah" kelimesinin kimliği, faaliyeti, ifade gücü ve anlamından destek alan ve bu anlamı "Bizah" olarak literatüre katan bir eğitim faaliyeti, uygulaması, dersi ve öğretim yöntemidir. Kelime, öğrenenlerin öğrenme özelliklerini ve potansiyellerini ortaya çıkarabilmek; onların yaparak ve deneyimleyerek kendi öğrenmelerini oluşturmayı hedefleyen; öğrenenlerde farkındalık oluşturmayı hedefleyen bir eğitim uygulamasıdır. Bizah aynı zamanda çocuk edebiyatını geliştirmek için oluşturulmuş bir yöntem, teknik, uygulama ve derstir(M. Gökmen).

29. Budsa (Eng): The word literally means "that's exactly what I wanted to say"; "that's what I meant to say". The word is a synonym to indeed, of course and sure.

29.1. Budsa (Tr): Bu kelime "gerçek anlamıyla" ve "tam da bunu demek istedim" anlamına gelir. Bu kelime, gerçekten, elbette, tabiiki kelimeleri ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

30. Çeler (Tr): Bu terim araştırma, keşfetme, geliştirme ve buluş faaliyetleri yapan kişi ve kişileri tanımlamaktadır.

30.1. Çeler (Tr): The term refers to the person/ people who is/are engaged in research, exploration, discovery, and innovation. The term is generated by Seda Gökmen and Murat Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

31. Cerul (Eng): The word corresponds to person/people who is/are frank, courageous, helpful and humanist.

31.1. Cerul (Tr): Bu kelime, açık sözlü, cesur, yardımsever ve hümanist kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

32. Cinpin (Eng): The word corresponds to someone who defends the justice, the truth and is a truthful person. The word also corresponds to person/people who is/are confident and trustworthy.

32.1. Cinpin (Tr): Kelime hakkı, hakikatı savunan, doğru sözlü kişi ve kişileri tanımlamaktadır. Kelime ayrıca güven veren kişiler için de kullanılır (M. Gökmen).

33. Çobar (Eng): The word corresponds to person/people who is/are tidy, neat, clean and pure in their thoughts.

33.1. Çobar (Tr): Bu kelime, düşünceleri düzenli, temiz ve saf olan kişi veya kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

34. Çasib(Tr): Bu terim çünkü, bu nedenle, bundan dolayı, daçari, yaniska bağlaçlarıyla eş anlamlıdır.

34.1. Çasib(Eng): The term is a synonym to the conjuctions as such: because, therefore, for that reason, daçari and yaniska. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

35. Daçari (Eng): The word is synonym to moreover, furthermore, therefore. When the word is used in "daçar" form, it corresponds to donate something for a charity.

35.1. Daçari (Tr): Bağlaç anlamında dahası, ötesi, böylelikle anlamlarına gelmektedir. Kelime "daçar" şekliyle bir hayır kurumuna bağış yapmak anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

36. Danafer (Eng): The word corresponds to person/people who is/are sympathetic, entertaining, cheerful, and helpful.

36.1. Danafer (Tr): Kelime sempatik, eğlenceli, neşeli ve yardımsever kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

37. Dasem (Eng): The word corresponds to to person/people who is/are free-spirited, independent, sovereign. The word corresponds to person/people who disregard imprisonment by prioritizing respect and sovereignty of other people as well as their autonomy and freedom.

37.1. Dasem(Tr): Kelime özgür ruhlu, özgürlüğüne düşkün, başına buyruk anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda esareti kabul etmeyen, kendi bağımsızlığı yanında diğer insanların ve halkların da egemenliğine saygılı kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

38. Desak (Eng): The word corresponds to to person/people who is/are cautious, calm, serene, and peaceful.

38.1. Desak (Tr): Kelime tedbirli, sakin, dingin ve huzurlu kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

39. Defay (Eng): The word corresponds to person/people who is/are entrepreneur.

39.1. Defay (Tr): Bu kelime, girişimci olan kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

40. Devçel (Eng): The word corresponds to to person/people who donate or share something without any expectation. The word is synonym to generous.

40.1. Devçel (Tr): Bu kelime, hiçbir beklentiye sahip olmadan bir şey bağışlayan kişi veya kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime, cömert kelimesinin eş anlamlısıdır (M. Gökmen).

41. Dilaz (Eng): The word corresponds to person/people who is/are worthless and insignificant. The word is also synonym to cheap and meaningless.

41.1. Dilaz (Tr): Bu kelime, değersiz ve önemsiz kişi veya kişiler tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda ucuz ve anlamsız kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

42. Diyruz (Eng): The word corresponds to listening person/people attentively and share her/his/their feelings by supporting them. The word is synonym to empathy.

42.1. Diyruz (Tr): Bu kelime kişi/kişileri dikkatle dinlemek; onları destekleyerek duygularını paylaşmak anlamına gelir. Bu kelime empati ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

43. Dönev (Eng): The word corresponds to person/people who return to their starting point. The word also corresponds to person or people who return to their homes.

43.1. Dönev (Tr): Kelime başlangıç noktasına, başlanılan noktaya geri dönmek anlamına gelmektedir. Kelime ayrıca kişi/kişilerin evlerine geri dönmesi anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

44. Egat (Eng): The word literally refers to flourishing, cultivating, nurturing, putting in effort, and showing diligence for somebody or something to grow.

44.1. Egat (Tr): Bu kelime, birinin veya bir şeyin büyümesi için çaba sarf etmek, yetiştirmek, beslemek, emek vermek ve gayret göstermek anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

45. Ekat (Tr): Bu terim bireyi, bir durumu ya da fikri desteklemek, onun yanında olmak, onu savunmak, kuvvetlendirmek, geliştirmek ve bir düşünce ileri sürmek anlamlarına gelmektedir.

45.1. Ekat (Eng): The term refers to supporting, defending, reinforcing, developing and suggesting an individual, situation, or an idea. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

46. Eklim / Eklimisation (Eng.): The word corresponds to person or people who lay the foundations of a thing or a phenomenon. Although eklim is from the same word family with articulation, it corresponds to initial state of articulation.

46.1. Eklimleme (Tr): Bir şeyin, olgunun temellerini atma, ona ilk şeklini verme ve onun temel yapı taşını oluşturma anlamına gelmektedir. Eklemleme ile aynı kelime aile grubundan olsa da burada eklimleme eklemlemeden önceki durumu, özü ve ilk halin şekillenmesi anlamına gelmektedir(Prof. Dr. Süleyman Göksoy & Lect. Murat Gökmen).

47. Elizeb (Eng): The word corresponds to person or people who are generous, devoted, hardworking, noble, tolerant, helpful, optimist, cheerful, kind and humble

47.1. Elizeb (Tr) Kelime cömert, fedakar, çalışkan, asil, anlayışlı, anaç, yardımsever, iyimser güleryüzlü, nazik, alçak gönüllü kişi/kişileri tanımlamak için kullanılır(M. Gökmen).

48. Emak (Eng): The word corresponds to person/people who is/are eminerten, gülseyen, teniz, enrahim, sebut, belif and samay in her/his/their relations with people.

48.1. Emak (Tr): Bu kelime, insanlarla ilişkilerinde eminerten, gülseyen, teniz, enrahim, sebut, belif ve samay, olan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

49. **Eminerten (Eng):** The word corresponds to a person/people who is/are positive and patient when confronted with a problem or an obstacle. Eminerten people are dealing with problems with perseverance. The word also corresponds to person/people who entrust a task to Allah after doing everything that can be done by them. Moreover, the word eminerten can also be used for person/people who start doing another task after finishing her/his/their tasks without delay.

    49.1. **Eminerten (Tr):** Bu kelime, bir sorun veya engelle karşılaştıklarında olumlu ve sabırlı olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Eminerten insanlar sorunlarla azimle başa çıkmaktadır. Bu kelime, yapabileceği her şeyi yaptıktan sonra bir görevi Allah'a emanet eden kişi/ kişileri de tanımlamaktadır. Bununla beraber, eminerten kelimesi bir işi bitirdikten sonra başka bir işe vakit kaybetmeden başlayan kişi/kişileri tanımlamak için de kullanılabilir. (M. Gökmen).

50. **Enrahim (Eng):** The word is used to define person/people who rely on Allah's justice in her/his/their deeds. The word is synonym to eminerten.

    50.1. **Enrahim (Tr):** Kelime yaptıkları işlerde Allah'ın adaletine ve takdirine sığınan kişi/kişiler için kullanılmaktadır. Kelime eminerten ile eş anlamlıdır(M. Gökmen).

51. **Ereb (Eng):** The word corresponds to person/people who is/are tolerant, honest, trustworthy. The word also refers to person/people who live according to Allah's principles and truths.

    51.1. **Ereb (Tr):** Bu kelime, hoşgörülü, dürüst ve güvenilir kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime aynı zamanda Allah'ın ilkeleri ve gerçeklerine göre yaşayan kişi /kişileri de ifade etmektedir. (M. Gökmen)

52. **Ermev (Eng):** The word corresponds to person/people who do not give priority to the worldly things and spend his/her/their wealth for the sake of Allah for the people in need of.

    52.1. **Ermev (Tr):** Bu kelime, dünyevi şeylere öncelik vermeyen ve servetini Allah rızası için muhtaç insanlara harcayan kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

53. **Fesun (Eng):** The word refers to person/people who is/are steadfast, truthful, fair, self-sacrificing, and hardworking.

    53.1. **Fesun (Tr):** Bu kelime, kararlı, dürüst, adil, özverili ve çalışkan kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

54. **Felos (Eng):** The word corresponds to person/people who are successful and beautiful. The word also corresponds to person/ people who have a good and effective odor.

    54.1. **Felos (Tr):** Bu kelime, başarılı ve güzel olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda güzel ve etkili kokuya sahip kişi/ kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

55. **Feyev (Tr):** Bu terim barınmak, sığınmak, içeri girmek, ziyaret etmek ve saklanmak kelimleriyle eş anlamlıdır.

55.1. Feyev (Eng): The term is a synonym to the words as such: shelter, take refuge, go inside, visit and hide. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

56. Figed (Eng): The word corresponds to person/people who conduct his/her/their research(es) as their profession. The word is synonym to scientist and scholar.

56.1. Figed (Tr): Bu kelime araştırmalarını meslek olarak yürüten kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime, bilim insanı ve akademisyen ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

57. Gamay (Eng): The word corresponds to unexpected circumstances. The word is synonym to distopia.

57.1. Gamay(Tr): Bu kelime arzu edilmeyen durumlarla karşılaşma anlamına gelmektedir. Kelime distopya ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

58. Gaztab (Eng): The word corresponds to person/people who is/are quick and practical in her/his/ their works.

58.1. Gaztab (Tr): Bu kelime, işlerinde hızlı ve pratik olan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

59. Genet (Tr): Bu terim bir düşünceyi, olayı, durumu, toplumu, topluluğu oluşturmak, yaratmak ya da üretmek anlamına gelmektedir.

59.1. Genet (Eng): The term refers to generating, creating or producing an idea, event, situation, society or communities. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

60. Gesilay (Tr): Bu terim kendisine has özellikleri olan; geçmişin izlerinin/tecrübelerinin farkında olan ve gelecek ile ilgili olumlu ve pozitif düşünceler geliştiren kişi ya da kişileri tanımlamaktadır. Gesilay başkalarının deneyimlerinden kendi değerleri, kültürü ve anlayışı ile yorumlayarak harmanlayan; kopya, taklit ve tekrara düşmeyen fakat bulunduğu çevreyi zenginleştiren ve geliştiren kişi/kişileri tanımlamaktadır. Gesilay otantik kelimesiyle eş anlamlıdır**.**

60.1. Gesilay (Eng): The term refers to the person/people who possess distinctive characteristics; being aware of the traces/experiences of the past and fostering optimistic and positive perspectives regarding the future. Gesilay describes the person/people who blend the experiences of others with their distinguished values, cultures and understandings; refraining from copying, imitation and repetition, yet enriching and developing their respective environments. Gesilay is synonym to authentic. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

61. Görzah (Eng): This term is generated to define the act of presenting an event, situation, or expression that is planned to be submitted or lectured to the audiences through musical, performing arts, or rhetoric.

61.1. Görzah (Tr): Bu terim sunulması ya da öğretilmesi planlanan bir olayı, durumu ya da ifadeyi müzikal, sahne sanatları ya da edebi bir söylemle topluluk karşısında anlatma durumu için türetilmiştir(M. Gökmen).

62. Gutal (Eng): The word corresponds to person/people who are well-intentioned, hardworking, successful, knowledgeable in science, art and literature. The word corresponds to person and people who share their knowledge without hesitation with the people. Gutal also refers to the leader(s) who is/are moderate and fair in his/her/their offices.

62.1. Gutal (Tr): Bu kelime, iyi niyetli, çalışkan, başarılı, bilim, sanat ve edebiyat konusunda bilgili kişi ve kişileri ifade eder. Bu kelime, bilgilerini tereddüt etmeden insanlarla paylaşan kişi ve kişileri tanımlar. Gutal ayrıca, görevlerinde ılımlı ve adil olan liderleri de ifade eder (M. Gökmen).

63. Gülak (Eng): The word corresponds to being grateful, thankful for an occasion to specific person or people(M. Gökmen).

63.1. Gülak (Tr): Bu kelime, bir olay ya da durum için belirli bir kişi/kişilere yönelik minnetar ve müteşekkir olmak anlamına gelir (M. Gökmen).

64. Güldef: (Eng): The word corresponds to person or people who are thankful and glad.

64.1. Güldef: (Tr): Bu kelime, minnettar ve mutlu olan kişi veya kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

65. Gülseyen (Eng): The word corresponds to person or people who are noble, dignified, cheerful, peaceful, self-assured, determined and are in harmony with their environments. There is not an exact equivalent of this word in Turkish and English languages. Gülseyen refers to people who combine, confidence and content with humility with their manners.

65.1. Gülseyen (Tr): Kelime asil, vakur, kendinden emin, kararlı, etrafıyla uyumlu, güleç ve huzurlu kişileri tanımlamaktadır. Bu kelimenin Türkçe ve İngilizce'de tam bir karşılığı yoktur. Gülseyen kendinden emin, memnun olan ve tevazu sahibi kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

66. Ğazur (Eng): The word is synonym to garden, bostan, orchard.

66.1. Ğazur (Tr): Bu kelime bahçe, bostan, meyve bahçesi kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

67. Ğepir (Eng): The word is a synonym to presenter and announcer.

67.1. Ğepir (Tr): Bu kelime, sunucu ve spiker kelimeleriyle eşanlamlıdır (M. Gökmen).

68. Ğibis (Eng): The word is synonym to happy and peaceful.

68.1. Ğibis (Tr): Bu kelime mutlu ve huzurlu kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

69. Ğisan/Ğisen (Eng): The word is synonym to expensive and precious.

69.1. Ğisen (Tr): Bu kelime pahallı ve değerli kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

70. Ğoleni (Eng): The word describes helpful and pleasing person or persons.

70.1. Ğoleni (Tr): Bu kelime, yardımsever ve mutlu kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

71. Ğölin (Eng): The word is synonym to talented.

71.1. Ğölin (Tr): Bu kelime yetenekli kelimesiyle ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

72. Ğuzen(Eng): The word corresponds to person/people who is/are tall and powerful.

72.1. Ğuzen (Tr): Bu kelime, uzun boylu, güçlü kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

73. Ğünis (Eng): The word is synonym to fertility and productive(M. Gökmen).

73.1. Ğünis (Tr): Bu kelime, bereketlilik ve üretkenlik kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

74. Hamab (Eng): The word refers to person/people who is/are devoted to his/her/their faiths. The word corresponds to person/people who support Allah's truth. The word also corresponds to person/people who live and act as the defender of the truth by following Allah's path.

74.1. Hamab (Tr): Kelime dinine, diyanetine bağlı, hakkı, hakikati savunan; Allah'ın yolunda yaşayan doğrunun savunucusu olan kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen)

75. Hameç (Eng): The word corresponds to person/people who are loyal, devoted and self-sacrificing. Hameç people are known for their good deeds and generous contribution to their environments.

75.1. Hameç (Tr): Kelime vefalı, adanmış, cefakar, etrafına faydalı olan; iyi işlerle anılan ve hizmet üreten hayırsever kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

76. Hanya (Eng): The word corresponds to big house.

76.1. Hanya (Tr): Bu kelime büyük ev anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

77. Hatan (Eng): This word generated as an alternative vocabulary to gender studies taking its root from Hakan and Hatun in Turkish Language. Hatan as a new terminology prioritizes fair and decent society by supporting equal and fair opportunities for the sexes. This terminology emphasizes fair and equal status of the sexes in a society without prioritizing one over another. Hatan suggests a fair social status for the sexes in terms of daily and working life tasks. Hatan suggests that regardless of biological sexes people according to their preferences, capacities, talents and characteristics align with their biology can do any task that they want to do. Therefore, for Hatan, there is not a predefined gender role attained due for their biological sexes. Hatan fosters equal and fair distribution of roles in the society by prioritizing intellectual capacity of the parties. Fairness for Hatan is prior to equality.

77.1. Hatan (Tr): Bu kelime, Türkçe'deki Hakan ve Hatun kelimelerinden kök alan, toplumsal cinsiyet çalışmalarına alternatif bir kelime olarak türetilmiştir. Yeni bir terim olan Hatan, cinsiyetler arasında eşit ve adil fırsatlar sunulmasını destekleyerek adil ve ahlaklı bir toplumu önceliklendirmektedir. Bu terim,

toplumda cinsiyetler arasında adil ve eşit bir statüye öncelik verirken, herhangi birini diğerine göre öncelikli olarak değerlendirmemektedir. Hatan, günlük yaşam ve iş hayatındaki görevler açısından cinsiyetler için adil bir sosyal statü önermektedir. Hatan, biyolojik cinsiyetlerinden bağımsız olarak, insanların tercihlerine, yeteneklerine, becerilerine ve fizyolojilerine uygun özelliklerine göre istedikleri herhangi bir görevi yapabileceklerini önermektedir. Bu nedenle, Hatan için cinsiyetler için önceden belirlenmiş bir rol yoktur. Hatan, tarafların entelektüel kapasitelerine öncelik vererek toplumda rollerin adil ve eşit dağılımını teşvik etmektedir. Hatan için adalet, eşitlikten önce gelmektedir(M. Gökmen).

78. Hüs(z)dal (Eng): The word refers to bringing or presenting something.

78.1. Hüs(z)dal (Tr): Bu kelime, bir şeyi getirmek veya sunmak anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

79. İlaz (Eng): The word corresponds to person/people who is/are valuable and precious. The word is also synonym to expensive(M. Gökmen).

79.1. İlaz (Tr): Bu kelime, değerli ve kıymetli kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda pahalı kelimesinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

80. İsyak (Eng): The word corresponds to person or people who devote her/his/ their life to Allah and live according to Allah's fairness, justice and equality. The word is synonym to dervish in Turkish.

80.1. İsyak (Tr): Bu kelime, hayatını Allah'a adayan ve Allah'ın adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine göre yaşayan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime, Türkçe'de bulunan derviş kelimesiyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

81. Janik (Eng): The word corresponds to person/people who are beautiful, pleasant and easygoing (M. Gökmen).

81.1. Janik (Tr): Bu kelime, güzel, hoş ve uyumlu kişi/ kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

82. Jarşev (Tr): Bu terim literatür, kütüphane ve arşiv kelimeleriyle eş anlamlıdır.

82.1. Jarşev (Eng): The term is synonym to the words as follows: literature, library and archive. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

83. Jebel (Tr): Bu terim edebi eser türlerini (roman, kısa hikaye, şiir, masal vb) ve janralarını tanımlamaktadır.

83.1. Jebel (Eng): The term refers to the types of literary works(novel, short story, poem, tale) and their genres. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

84. Jekel (Tr): Bu terim sosyal ve beşeri bilimler bilimsel araştırma literatürünü tanımlamaktadır.

84.1. Jekel (Eng): The term refers to social and political sciences research literature. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

85. Jemel (Tr): Bu terim çocukların kendi eserleriyle oluşturduğu çocuk edebiyatı janrasını tanımlamaktadır

85.1. Jemel (Eng): The term refers to literary janra the chidren prepared by themselves. The term is generated by Nilüfer Gökmen, Yeşim Gökmen Demirhan, Seda Gökmen, Esra Kaya, Ertuğrul Kaya and Murat Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages

86. Jerel (Tr): Bu terim sanat eser türlerini ve janrasını tanımlamaktadır.

86.1. Jerel (Eng): The term refers to the types of art works and their genres. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

87. Jeril (Tr): Bu terim idealist, bilinçli, sargev düzeyi yüksek, değerlerine saygılı, yenilikçi, iyi niyetli ve ufku açık kişi/kişileri tanımlamaktadır.

87.1. Jeril (Eng): The term refers to person/people who is/are idealistic, conscientious, respectful of values, innovative, good-natured, and open-minded. The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

88. Jesel (Tr): Bu terim mimari eserlerin literatürünü ve janrasını tanımlamaktadır.

88.1. Jesel (Eng): The term refers to architectual products, their literature and janra. The term is generated by Seda Gökmen and Murat Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

89. Kadmer (Eng): The word corresponds to a person/people who is/are innovative, broad-minded and thoughtful.

89.1. Kadmer (Tr.): Kelime yenilikçi, ufku geniş, açık düşünceli ve görüşlü kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

90. Kayşe (Eng): The word corresponds to sincere, trustable, kind and witty person/people.

90.1. Kayşe (Tr): Kelime samimi, güven veren, kibar ve mantıklı kişi ve kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

91. Keysan (Eng): The word designates person/peoplewho organize and plan their affairs or works.

91.1. Keysan (Tr): Bu kelime, işlerini veya çalışmalarını organize eden ve planlayan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

92. Közek (Eng): The word refers to person/people who is/are smart, handsome, beautiful and nice in flesh and soul.

92.1. Közek (Tr): Bu kelime ruhu ve bedeni zeki, yakışıklı ve güzel olan insanları tanımlamaktadır (M. Gökmen).

93. Lamiz (Tr): Kelime birlik, beraberlik içinde ortak karar alma ve dayanışma içinde olmak anlamında gelmektedir.

93.1. Lamiz (Eng): The word refers to making joint decisions in a spirit of unity and solidarity. This word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

94. Latey (Eng): The word corresponds to knowledgeable, generous and benevolent person/people.

94.1. Latey (Tur): Kelime bilge, cömert ve fedakar kişi/kişileri tanımlamaktadır (Murat Gökmen and Seda Gökmen).

95. Limes (Eng): The word is synonym to contrasting conjunctions such as: but, however, despite, although, etc.

95.1. Limes (Tr): Bu kelime: ancak, yine de, e-rağmen, her ne kadar, vb zıtlık ifade eden bağlaçlarla eş anlamlıdır (Murat Gökmen and Seda Gökmen).

96. Maben (Eng): The word corresponds to merchant or merchants who carry out their commercial activities dishonestly. The word is an antonym to aben.

96.1. Maben (Tr): Bu kelime, ticari faaliyetlerini dürüst olmayan bir şekilde yürüten tüccar veya tüccarları tanımlamaktadır. Bu kelime, aben kelimesinin zıt anlamlısıdır(M. Gökmen).

97. Makpuz (Eng): The word is used for uncertain and ambiguous situations.

97.1. Makpuz (Tr): Kelime belirsiz ve muğlak durumlar için kullanılmaktadır(M. Gökmen).

98. Maroj (Eng): The word corresponds to person/people who is/are knowledgeable, attentive, sympathetic, thoughtful, tolerant and positive towards people and life.

98.1. Maroj (Tr): Kelime bilgili, ilgili, sempatik, düşünceli, anlayışlı, hayata pozitif bakan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

99. Medalime (Eng): The word refers to an educational institution, academy or a curriculum; **Medalim: (Eng):** The word defines scholar/scholars who teach and conduct his/her/their research(es) at Medalime; **Medal (Eng):** The word is synonym to scientific studies generated within the Medalime; **Medali (Eng):** The word is synonym to article and essay; **Medale(Eng):** The word is synonym to project, thesis and book; **Medalet(Eng):** The word corresponds to shorter and limited version of an article and essay.

99.1. Medalime (Tr): Kelime eğitim kurumu, akademi ya da müfredat anlamlarına gelmektedir. **Medalim(Tr):** Kelime bu kurumda ders veren ve araştırma yapan kişileri tanımlamaktadır. **Medal(Tr):** Kelime bu kurumda üretilen bilimsel çalışmaların genel ismi için kullanılır. **Medali(Tr):** Kelime makale ve bildiri kelimeleriyle eş anlamlıdır. **Medale(Tr):** Kelime proje, tez ve kitap kelimeleriyle eş anlamlıdır. **Medalet(Tr):** Kelime makalenin ve bildirinin daha kısa ve sınırlı halini tanımlamaktadır (M. Gökmen).

100. Mekif (Eng): The word corresponds to person/people who is/are courageous, logical and wise. The word corresponds to a person/people who disregard(s) captivity in terms of regarding freedom as the primary motivation of her/his/ their life. The word is synonym to Mujahid and Nefek.

100.1. Mekif (Tr): Bu kelime, cesur, mantıklı ve bilge olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime, esareti kabul etmeyen ve özgürlüğü birincil ilke olarak gören kişi/ kişileri de tanımlamaktadır. Kelime Mücahit ve Nefek kelimelerinin eş anlamlısıdır(M. Gökmen).

101. Mercit (Eng): This word refers to a person/persons who is/are rational and analytic in her/his/their attitude(s) (M. Gökmen).

101.1. Mercit (Tr): Bu kelime, tutumlarında analitik ve rasyonel olan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

102. Mesber (Eng): The word corresponds to person/people who work and serve in a particular field or an area with great effort. The word corresponds to person/people who dedicate her/himself/themselves to the society they live in. The word is synonym to altruism.

102.1. Mesber (Tr): Kelime emek veren, çalışan, bir konuda ya da alanda hizmette bulunan, topluma kendisini adayan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime diğerkamlık kelimesiyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

103. Meşer (Eng): The word corresponds to a person/people who is/are acting as instructor, teacher, expert trainer in a Medalime.. The word is synonym with yusek and teacher.

103.1. Meşer (Tr): Bu kelime Medalime'de eğitmen, öğretmen, uzman eğitmen olarak çalışan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime, yusek ve öğretmen kelimeleri ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

104. Meyar (Eng): The word refers to the person/people who objectively determine their her/his/their own education and training program requirements and deficiencies objectively by self-assessing themselves.

104.1. Meyar (Tr): Bu kelime, kendi eğitim ve öğretim programı gereksinimlerini ve eksikliklerini objektif olarak belirleyen, kendini değerlendiren kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

105. Mizif (Eng): The word corresponds to person/people who conduct his/her/their attitude(s) with intellect and consciousness.

105.1. Mizif (Tr): Kelime akıllı, bilinçli, farkındalık düzeyi yüksek kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

106. Mubay (Eng): The word corresponds to person/people who protect precious treasure, culture, language and religion of a community.

106.1. Mubay (Tr): Mubay kelimesi, çok değerli, kıymetli bir hazineyi, kültürü, dili, dini, insanın önem atfettiği en değerli varlığı koruyan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

107. Muhaz (Eng): The word corresponds to person/people who is/are courageous.

107.1. Muhaz (Tr): Bu kelime, cesur kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

108. Musbey (Eng): The word corresponds to person/people who is/are determined, confident, visionary, well-mannered, conscious, and rational in their manners

108.1. Musbey (Tr): Kelime tutumlarında kararlı, kendinden emin, ileri görüşlü, vizyoner, iyi huylu, bilinçli, mantıklı kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

109. Nacer (Eng): The word corresponds to carving the potential of a person or a community. The word corresponds to person people who cultivate and teach individual or a community by enabling them to feel self-sufficient. The word is synonym to carving a mine, path and way.

109.1. Nacer (Tr): Kelime bir nesnenin ya da kişinin potansiyelini ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Kelime bireyi ya da toplumu eğitmek, onu/onları eğiterek onları/onların kendisini/kendilerini yeterli hissetmesini/hissetmelerini sağlamak anlamına gelmektedir. Kelime maden, patika ve yol açmak kelimeleriyle eş anlamlıdır(M. Gökmen).

110. Nazut (Eng): The word corresponds to confident, trustable and polite person and people.

110.1. Nazut (Tr): Bu kelime, kendine güvenen, güvenilir ve kibar kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

111. Nefek (Eng): The word corresponds to person/people who is/are determined and committed. The word also corresponds to person/people who is/are successful in literature, art and science. Furthermore, the word also corresponds to person/people is/are determined to support the truth by sharing their thought fearlessly. The word is synonym to MasterChef.

111.1. Nefek (Tr): Bu kelime, kararlı ve adanmış kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime aynı zamanda edebiyat, sanat ve bilim alanlarında başarılı olan kişi/kişileri de tanımlamaktadır. Ayrıca, bu kelime düşüncelerini korkusuzca paylaşarak gerçeği savunmaya kararlı kişi/kişileri tanımlar. Bu kelime Üstad kelimesiyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

112. Nesey(Eng): The word is synonym to architect, designer and organiser.

112.1. Nesey (Tr): Kelime mimar, designator ve organizator kelimeleri ile eş anlamlıdır (Seda Gökmen and Murat Gökmen).

113. Nilener (Eng): The word corresponds to person/people who tidy up, arrange, assemble things or people. The word also corresponds to person/people who unites/unite disorganized, separated objects, community or parts of a structure in order to build a new pattern and form.

113.1. Nilener (Tr): Kelime toparlayan, düzenleyen, bir araya getiren kişi/kişileri tanımlamaktadır. Nilener dağınık halde olan eşyaları, dağılmış yapıdaki nesneleri, toplumları yeni bir form ve şekil oluşturmak için toparlayan kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

114. Nistuç (Eng): The word is synonym to good and nice. The word also corresponds to person/people who are good willing and helpful (M. Gökmen).

114.1. Nistuç (Tr): Bu kelime, iyi ve güzel kelimeleriyle eş anlamlıdır. Kelime aynı zamanda iyi niyetli ve yardımsever kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

115. Olpas (Tr): Bu eklime paylaşmayı seven; doğası gereği cömert ve yardımsever kişi/kişileri tanımlamaktadır.

115.1. Olpas (Eng): The word refers to person/people who are generous and helpful in nature. This terminology is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

116. Pamar (Eng): The word corresponds to person/people who is/are masters of their words. The word also corresponds to person/people who motivate people to listen to him/her/them attentively. The word is synonym to orator.

116.1. Pamar (Tr): Bu kelime, sözünün eri olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda, insanları kendisini dikkatle dinlemeye motive eden kişi/ kişileri de tanımlamaktadır. Bu kelime, belagat ustası kelimesinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

117. Payeş (Eng): The word refers to fair and equal share of the individuals' or communities' experiences without the predominance of one over another by contributing to their developments.

117.1. Payeş (Tr): Bu kelime, bireylerin/toplumların deneyimlerinin, birinin diğerine üstünlük taslamadan birbirlerinin gelişimlerine katkıda bulunarak adil ve eşit bir şekilde paylaşılmasını ifade etmektedir(Prof. Dr. Süleyman Göksoy & Lect. Murat Gökmen).

118. Puteş (Eng): The word corresponds to person/people who is/are determined, and difficult to persuade. The word also corresponds to person/people who does/do not like to talk much. The word also corresponds to traditional person/people

118.1. Puteş (Tr): Bu kelime, kararlı ve ikna edilmesi zor olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda, fazla konuşmayı sevmeyen kişi/ kişileri de tanımlamaktır. Kelime bunun yanında geleneksel olan kişi veya kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

119. Pusak (Eng). The word is synonym to obvious, clear, clean, pure, and untainted.

119.1. Pusak (Tr). Bu kelime, açık, net, temiz, saf ve lekesiz kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

120. Pürgez (Eng): The word corresponds to person/people who is/are beautiful, pretty and naïve. The word is synonym to easygoing, beautiful and janik.

120.1. Pürgez (Tr): Bu kelime, güzel, hoş ve saf olan kişi/kişileri tanımlar. Bu kelime, rahat, güzel ve janik kelimeleriyle eşanlamlıdır (M. Gökmen).

121. Rekem (Eng): The word corresponds to person/people who is/are magnificent, tremendous, elegant, exquisite and marvelous (M. Gökmen).

121.1. Rekem (Tr): Bu kelime, muhteşem, olağanüstü, zarif, enfes ve harika olan kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

122. Resdal (Eng): The word corresponds to a person/people who is/are acting as messenger, ambassador and courier. The word also corresponds to person/ people who please the recipient with the news he or she delivers. The word also corresponds to person/people who bring something new into the community.

122.1. Resdal (Tr): Bu kelime, haberci, elçi ve kurye kelimeleriyle eş anlamlıdır. Kelime ayrıca, verdiği haberle alıcıyı memnun eden kişi/kişileri de tanımlar. Bu kelime, topluma yeni bir şey getiren kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

123. Reşar (Eng): The word corresponds to person/people who is/are generous, easygoing, kind, respectable, worthy, gentlemen respected by his/her/their communities (M. Gökmen).

123.1. Reşar (Tr): Bu kelime, cömert, uyumlu, nazik, saygın, değerli, toplumları tarafından saygı duyulan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

124. Revil (Eng): The word corresponds to person/people who is/are examining, analyzing, diagnosing, investigating a substance, text and subject(M. Gökmen).

124.1. Revil (Tr): Bu kelime, bir maddeyi, metni veya konuyu inceleyen, analiz eden, teşhis eden, araştıran kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

125. **Reyer (Eng):** The word corresponds to a person/people who is/are patient, tolerant, optimistic, well-mannered, far-sighted and cautious.

125.1. Reyer (Tr): Bu kelime sabırlı, hoşgörülü, iyimser, nazik, ileri görüşlü ve ihtiyatlı olan kişi/kişileri tanımlamakradır (M. Gökmen).

126. **Rizis (Eng):** The word is synonym to heavy snow and rain.

126.1. Rizis (Tr): Bu kelime yoğun kar ve yağmur yağışı kelime gruplarıyla eş anlamlıdır (M. Gökmen).

127. **Samay (Eng):** The word corresponds to utopia, ideal and dream like life.

127.1. Samay (Tr): Bu kelime ütopya, ideal ve rüya gibi bir yaşam kelimeleriyle eş anlamlıdır(M. Gökmen).

128. **Sargev(Eng):** The terminology refers to the person/people who raise awareness in a society. The term refers to person/persons who alert the society, individuals, students for a particular issue in terms of assisting them by providing the means and opportunities to find the truth.

128.1. Sargev(Tr): Terim bir toplumda farkındalık oluşturan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Terim toplumu, kişileri, öğrencileri belli bir konuda uyaran, onlara yardımcı olan ve onlara doğruyu bulmaları için imkan ve olanak veren kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

129. **Sebut (Eng):** The word is synonym to refreshment, peace and tranquility words. The word is inspired by As- Seb'ut - Tivali meaning to, 'The common name of the long surahs of the Qur'ân which are namely al-Baqara, al-Imrân, Nisâ, Mâide, An'âm**,** A'râf and Tawbah (or Yûnus) '(Encyclopaedia of Islam, 2024)

129.1. Sebut (bulmak) (Tr.): Kelime ferahlık, esenlik ve huzura kavuşmak kelimeleriyle eş anlamlıdır. Kelime Es- Seb'ut –Tivali: "Kur'ân-ı Kerîm'in uzun sûrelerinden olan Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe sûrelerinin (veya Yûnus) ortak adlarından esinlenerek türetilmiştir(İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sebut-tuvel) (M. Gökmen).

130. **Segan (Eng):** The word corresponds to declare and support an idea. The word is synonym to argue, suggest and declare.

130.1. Segan (Tr): Bu kelime, bir fikri beyan etmek ve desteklemek anlamına gelmektedir. Kelime, tartışmak, önermek ve beyan etmek kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

131. **Selaz (Eng):** This word corresponds to person/persons who serve as a messenger, envoy, or courier. This word also corresponds to person/ people who bring something new into the society.

131.1. Selaz (Tr): Bu kelime, haberci, elçi ve kurye olarak görev yapan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda topluma yeni bir şey getiren kişileri de ifade etmektedir (M. Gökmen).

132. Selis (Eng): The word is synonym to tolerant and respectful person/people who pay special attention to coexistence and differences among the society.

132.1. Selis (Tr): Bu kelime, farklılıklara karşı hoşgörülü ve saygılı olan; farklılara ve farklı hayatlara özel ehemmiyet veren kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

133. Semzay (Eng.): The word corresponds to a person/people who is/are bright, luminous, and radiant. The word can also be used for person/people/society who possess substance and a distinctive level of talent with high potential. While the word can be used to describe expressions of the brightness of a light, a lamp, sun, or moon, it can also be used to describe a person, people, or groups who demonstrate bright talent with prominent success.

133.1. Semzay (Tr.): Kelime parlak, aydınlık, ışıl ışıl olmak anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda cevher sahibi olan ve ayırt edici seviyede iyi bir yeteneğe sahip olan, potansiyeli yüksek kişiyi/kişileri ve toplumları tanımlamak için de kullanılabilir. Kelime bir ışığın, kandilin, güneşin ya da Ayın aydınlığı anlamlarına da gelmektedir. Kelime aynı zamanda gelecek vaad eden, önemli başarılara imza atacak kişiyi, kişileri ve grupları tanımlamak için de kullanılabilir(M. Gökmen).

134. Serön (Eng): The word corresponds to person/people who is/are quite important. The word also corresponds to person/people who is/are residing in a prior position.

134.1. Serön (Tr.): Kelime oldukça önemli anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda son derece önemli olan, ilk sırada olmak anlamına da gelmektedir. Kelime öncelikli olmak, birincil ve ilk sırada olmak anlamlarına da karşılık gelmektedir(M. Gökmen).

135. Sicis (Tr): Bu kelime bir metni, durumu ve olayı çevirmek; döndürmek ya da düzeltmek anlamına gelmektedir.

135.1. Sicis (Eng): The word refers to translating a text, situation or event; or to revising or improving something. This word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

136. Sinaf (Eng): The word is synonym to congratulate.

136.1. Sinaf (Tr): Bu kelime tebrik etmek kelimesiyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

137. Sirce (Eng): The word is synonym to nature and natural life

137.1. Sirce (Tr): Bu kelime, doğa ve doğal yaşam kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

138. Söğiç (Eng): The word is synonym to move and relocate.

138.1. Söğiç (Tr): Kelime taşınmak ve yer değiştirmek kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

139. Sufye (Eng): The word corresponds to person/people who is/are generous. The word also corresponds to person/people who love to offer and share their possessions with the people.

139.1. Sufye (Tr): Kelime cömert olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda ikramı ve paylaşımı seven kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

140. Şarad (Eng): The word corresponds to person/people who is/are prospective.

140.1. Şarad (Tr): Bu kelime, gelecek vaat eden kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

141. Şigerbe (Eng): The word corresponds to person/people who spill, lay and place something on the ground. The word also corresponds to person/people who drink, gulping down water, ayran, milkshake and fruit juice.

141.1. Şigerbe (Tr): Kelime bir şeyi döken seren ve yerleştiren kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda su, ayran, meyve suyu içen, yudumlayan kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

142. Tayis (Eng): The word corresponds to person/people who is/are expert and specialist in a specific profession. The word is synonym to professional(M. Gökmen).

142.1. Tayis (Tr): Bu kelime, belirli bir meslekte uzman ve uzman olan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime, profesyonel ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

143. Talmer (Eng). The word is synonym to student and researcher.

143.1. Talmer (Tr). Bu kelime öğrenci ve araştırmacı kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

144. Temal (Eng): The word corresponds to person/people who act logically and rationally by being aware of their deeds.

144.1. Temal (Tr): Bu kelime, mantık çerçevesi içinde rasyonel hareket eden, farkındalık bilincine sahip ve varlığının farkında olan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

145. Teniz (Eng): The word means to be in a place. The word also corresponds to person or people who enrich and enliven a place where they residue.

145.1. Teniz (Tr): Bu kelime, bir yerde bulunmak anlamına gelmektedir. Bu kelime aynı zamanda, bulundukları yeri zenginleştiren ve ihya eden kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

146. Tepak (Eng): The word is synonym to highest point, the final destination and the ultimate goal.

146.1. Tepak (Tr): Kelime en son had, en üst nokta, nihai hedef kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

147. Tepuz (Eng): The word refers to asserting, claiming and analysing an idea.

147.1. Tepuz (Tr): Kelime savunmak, ileri sürmek ve analiz etmek kelimeleriyle eş anlamlıdır(M. Gökmen).

148. Toyber: (Eng): The word corresponds to person/people who assist and help people without any worldly expectation during their rainy days and circumstances.

148.1. Toyber (Tr): Kelime zor zamanlar ve durumlarla mücadelen eden(lere) dünyevi bir karşılık beklemeden yardım eden kişi/kişileri tanımlamaktadır **(**Seda Gökmen and Murat Gökmen).

149. Tuniç (Eng): The word corresponds to person or people who are handsome and beautiful.

149.1. Tuniç (Tr): Bu kelime, yakışıklı, güzel olan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

150. Tubat (Eng): The word is synonym to enjoining and combining things.

150.1. Tubat (Tr): Bu kelime, şeyleri birleştirmek ve bir araya getirmek anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

151. Uycak (Eng): The word refers to person/people who love something, somebody by allocating their time for them. The word also corresponds to devotion of a self for a person/ community benevolently and selflessly without any expectation and worldly gains.

151.1. Uycak (Tr): Kelime bir nesneyi, kişiyi seven, onunla/onlarla ilgilenen, ona/onlara emek veren ve onun/onlar için zaman harcayan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Kelime yardımsever, fedakarca ve cefakarca bir duruma, kişiye ya da topluma kendini adayan kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

152. Übiz (Tr): Kelime takip etmek, devam etmek, ilerletmek ve başarmak kelimeleriyle eş anlamlıdır.

152.1. Übiz (Eng): The word is synonym to: continue, such as, following, advance and succeed. This word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

153. Vanlis (Eng): The word is used for someone who is victorious. The word also corresponds to someone who is the first in a competition.

153.1. Vanlis (Tr): Kelime başarılı olan kişiler için kullanılır. Kelime ayrıca yarışmada birinci olan kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

154. Veşlik (Eng): The word corresponds to person/people who accompany thing/things, person/people in a protected manner.

154.1. Veşlik etmek (Tr): Kelime bir kişinin, kişilerin, nesnenin ya da nesnelerin bir yerden başka bir yere güvenli bir şekilde gitmesini sağlamak; onlara yarenlik etmek anlamlarına gelmektedir. (M. Gökmen).

155. Vasir (Eng): The word corresponds to representative, caliph of Allah on earth. The word also corresponds to person/people who take(s) over the investments and capital through kinship or donation. This inheritance can also be transmitted to person/people without familial relations and this inheritance be capital, property, business as well as culture, language and religion. The word is synonym to caliph and caliphate.

155.1. Vasir (Tr.): Kelime Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi, halifesi anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda kendisine akrabalık ve bağış yoluyla miras, yatırım, mal ve sermaye kalan kişi ve kişileri tanımlamaktadır. Bu miras akrabalık ilişkisi olmayan kişiye de arzu edildiğinde bırakılabilen miras sahibi anlamını da karşılamaktadır. Bu miras, sermaye, mülk, işletme olabileceği gibi kültür, dil ve din de olabilir. Bu kelime halife ve halifelik ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

156. Vazev (Eng): The word corresponds to person/people who perform their duties willingly with love, affection and wholeheartedly. The word also refers person/people who is/are appointed and assigned to a position or a mission.

156.1. Vazev (Tr): Bu kelime, görevlerini sevgi, şefkat ve tüm kalbiyle isteyerek yerine getiren kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime aynı zamanda bir pozisyona veya göreve atanan ve görevlendirilen kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

157. Yusek (Eng): The word corresponds to trainer/trainers who grow and raise children and generations. The word can also be used to describe person/people who is/are conducting farming and animal husbandry activities (M. Gökmen).

157.1. Yusek (Tr): Bu kelime, çocukları ve nesilleri yetiştiren ve büyüten öğretmen/öğretmenleri tanımlamaktadır. Ayrıca, kelime tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürüten kişi/kişileri de tanımlamak için kullanılabilir (M. Gökmen).

158. Yaniska(Conjunction) (Eng): The word is synonym to following conjunctions and phrases: Of course, absolutely, indeed and moreover. **Usage:** You are right in your deed, yaniska I will support you

158.1. Yaniska(Bağlaç) (Tr): Kelime şu bağlaçlarla eş anlamlıdır: Tabii ki, mutlaka, katılıyorum, haklısın ve üstelik. Kullanımı: Gittiğin yolda haklısın, yaniska, seni destekleyeceğim (M. Gökmen).

159. Zanib(p) (Eng): The word corresponds to person/people who serve and work selflessly for people by assisting them in their affairs solely for the sake of Allah's approval and acceptance. The word also corresponds to person/people who develop empathy and understanding towards people.

159.1. Zanib(p) (Tr): Bu kelime, yalnızca Allah'ın rızası ve kabulü için insanlara yardım ederek onlara için özveriyle çalışan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime aynı zamanda insanlara karşı empati ve anlayış gösteren kişi/kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

160. Zayan (Eng): The word corresponds to person/people who is/are generous in terms of paying special emphasis on goodness, loyalty and charity. The word also corresponds to person/people who spend their wealth for the sake of Allah.

160.1. Zayan (Tr): Kelime cömert, hayrı hasenatı seven, Allah yolunda varlığını harcayan yardımsever kişi ya da kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda servetini Allah yolunda harcayan kişi/kişileri de tanımlamaktadır(M. Gökmen).

161. Zeler (Eng): The word corresponds to person/people who act humorously and wittily. Zeler is a person who likes telling jokes. Zeler has a high persuasive ability and is consistent in what she/he wants it to be done.

161.1. Zeler (Tr): Bu kelime, mizahi ve esprili davranan kişi/kişileri tanımlamaktadır. Zeler, şaka yapmayı seven kişidir. Bunun yanı sıra, Zeler ikna kabiliyeti yüksek ve yapılmasını istediği konu ile ilgili istikrarlı olan kişi/ kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

162. Zeker (Eng): The word refers to repeating or repetition of something.

162.1. Zeker (Tr): Bu kelime, bir şeyin tekrarı veya yinelenmesi anlamına gelmektedir(M. Gökmen).

163. Zerab (Eng): The word corresponds to person/people who fearlessly defend the truth and live accordingly so as to seek the grace of Allah.

163.1. Zerab (Tr): Bu kelime, Allah'ın lütfunu aramak için hakkı korkusuzca savunan ve ona göre yaşayan kişi/kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

164. *Açadan (Tr): Bu terim "bu açıdan", bu bakış açısıyla", "bu sayede" ifadeleriyle eş anlamlıdır.

164.1. Açadan (Eng): The term is synonym to these expressions: “in this veil”, “within this perspective”, meanwhile”. *The term is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

165. *Hakşey (Tr): Bu kelime “işin aslı”, “işin doğrusu”, “açıkçası”, ifadeleriyle eş anlamlıdır.

165.1. Hakşey (Tr): The word is synonym to these expressions: “indeed”, “in fact”, “frankly” . *The word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

166. *Şerşey(Tr): Bu kelime olumsuz durumlar için kullanılır.

166.1. Şerşey (Eng): The word is used for negative circumstances. *The word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

167. Cerep (Tr): Bu kelime takdir etmek, beğenmek, desteklemek anlamına gelmektedir.

167.1. Cerep (Eng): The word refers to “appreciate”, “admire” and “support”. The word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

168. *Recas (Tr): Bu Kelime şeffaf olmak anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda topluma hizmet etmekte yüksek bir farkındalığa sahip olan kişi/kişileri tanımlamaktadır.

168.1. Recas (Eng): The word refers to being opaque. The word also corresponds to person/people who has/have high sense of servitute for the people. *The word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to Turkish and English languages.

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE ANADOLU'DA HADİS KÜLTÜRÜ[1]

Aziz Muhammed Sarıkaya (Birinci yazar), ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, azizazizsarikaya199.0@gmail.com, orcid: https://orcid.org/0009-0001-7339-7884
Prof. Dr. Mustafa Öztoprak (İkinci yazar), ESOGÜ İlahiyat Fakültesi, mustafaoztoprak@yaani.com orcid: https://orcid.org/0000-0003-4122-3959

Özet

Seyahatname alanında Evliya Çelebî'nin eseri diğerlerine göre ülkemizde daha fazla bilinmektedir. Gezilen alan itibariyle İbn Battuta daha fazla yere gitmişken Evliya Çelebî çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin topraklarında hareket etmiştir. Ancak Evliya Çelebî'nin gezip gördüğü yerlerdeki kültürü daha ayrıntılı aktarmasıyla İbn Battuta'dan ayrılmaktadır. Mezkur yerlerden birisi de Anadolu coğrafyası'dır. Bölgede yaşayan milletimizin günlük hayatı idame ettirdiği kültür temelde hadis/sünnet kültürüdür. Evliya Çelebî, Anadolu'daki hadis/sünnet kültürünü iki yönlü ele alır. Bunlar, yapılan uygulamaların hadis/sünnet olduğunun idrakinde olanlar ve bunları Müslümanlar için bereket kaynağı olarak görenler, diğeri de, günlük olarak yapılan eylemlerin adetten bir uygulama olarak görülen ancak sünnet kültüründen dayanağı bulunan haller. Birincisi açısından herhangi bir farklı değerlendirme durumu yokken ikincisi için sanki sünnetin farkında olmadan Anadolu insanının hayatında kültürleştiğine dikkat çekmektedir. Bu meyanda, kültürün sünnetleşmesinin problem olup, bir hayat tarzına dönüşmesi manasında sünnetin kültürleşmesi önem arz etmektedir. O'nun dikkat çektiği durum, bugün de Anadolu coğrafyasının genel duruşudur. Bu çerçevede, bölgenin sünnet kültürüyle yoğrulmuş bir kültüre sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Evliya Çelebî, seyahati esnasında ilim meclislerine de uğrar. Bunlardan öğrendiği hadisleri eserinde zikreder. Bu hal, seyyahların genel özelliğidir. İbn Battuta da gittiği yerlerdeki ilim meclislerine girmiş ve hadis kitapları okumuştur. Evliya Çelebî, Anadolu coğrafyasında hadis kültürü adına dikkat çektiği bir diğer nokta tekkelerdir. Bunlar, Ehl-i tasavvuf'un tekkeleri olduğu gibi Alevi Bektaşi tekkeleri de olabilmektedir. O, uğradığı tekkelerdeki özellikle sünnetten ilhamını alan edeb yönlerine dikkat çeker. Sufi kültürde edebin ziyade önem taşıdığı bir noktada Evliya Çelebî tekke kültürünün de sünnet kültürüyle yoğrulduğunu zikreder. O, gezdiği yerlerde uydurma bir rivayet gördüğünde mutlaka uyarıda bulunmaktadır. Ancak seyahatnamede sahih hadislerin yanında uydurma ve kaynağı belli olmayan rivayetlere de yer verdiği tespit edilmektedir. Muhtemelen o, rivayetleri zihnine alırken, edindiği kaynaklara güvenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Evliya Çelebî, Seyahatname, Anadolu, Kültür.

[1] Bu makale, ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitü'sü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Mustafa Öztoprak danışmanlığında devam eden "Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Anadolu'da Hadis Kültürü" başlıklı tezden üretilmiştir.

THE CULTURE OF HADITH IN ANATOLIA ACCORDING TO EVLİYA ÇELEBİ'S SEYAHATNAME

Master's Student, Aziz Muhammed Sarıkaya1/ Prof.Dr. Mustafa Öztoprak2
1ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences,
azizazizsarikaya199.0@gmail.com, orcid: https://orcid.org/0009-0001-7339-7884
2ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences,
mustafaoztoprak@yaani.com, 0000-0003-4122-3959

Abstract

In the field of travelogues, Evliya Çelebî's work is better known in our country than others. Although Ibn Battuta traveled to more places in terms of geographical scope, Evliya Çelebî primarily moved within the territories of the Ottoman Empire. However, Evliya Çelebî distinguishes himself from Ibn Battuta by providing a more detailed account of the cultures in the places he visited and observed. One of these mentioned regions is the Anatolian geography. The culture through which our nation, living in this region, sustains daily life is fundamentally based on Hadith/Sunnah culture. Evliya Çelebî addresses the Hadith/Sunnah culture in Anatolia in two ways: those who are aware that the practices performed are based on Hadith/Sunnah and view them as a source of blessing for Muslims, and those daily actions that are perceived as mere customs but actually have foundations in Sunnah culture. While there is no difference in assessment regarding the former, he draws attention to the fact that the latter seems to have become internalized in the life of the Anatolian people, perhaps without them being aware of the underlying Sunnah. In this context, while the "Sunnification of culture" poses a potential problem, the "culturization of the Sunnah," in the sense of it transforming into a lifestyle, holds great significance. The situation he highlights remains the general stance of the Anatolian geography even today. Within this framework, it becomes evident that the region possesses a culture kneaded with the tradition of the Sunnah. During his travels, Evliya Çelebî also visited scholarly assemblies and mentioned the Hadiths he learned there in his work. This is a common feature of travelers; Ibn Battuta also attended scholarly assemblies in the places he visited and read Hadith books. Another point Evliya Çelebî highlights regarding Hadith culture in Anatolia is the lodges. These could be the lodges of the Sufis as well as Alevi-Bektashi lodges. He points out the aspects of etiquette in the lodges he visited, which were particularly inspired by the Sunnah. At a point where etiquette carries great importance in Sufi culture, Evliya Çelebî notes that lodge culture was also kneaded with Sunnah culture. When he encountered a fabricated narration during his travels, he would certainly provide a warning. However, it is observed that the *Seyahatname* contains not only Sahih hadiths but also fabricated or unattributed narrations. He likely trusted the sources he consulted while committing these narrations to his memory.

Keywords: Hadith, Evliya Çelebî, Seyahatname, Anatolia, Culture.

GİRİŞ

Seyahat, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanın bulunduğu yerin dışındaki yerleri gezip-görme, tanıma çabası hep olagelmiştir. Belki de bu durum, insanın fıtratına verilen merak duygusundan kaynaklanmaktadır. Seyahatler, salt anlamda gezmek demek değil aksine bir amaca matuf olması tercih edilen bir durumdur. Çünkü rastgele yapılan işlerin, onu yapana herhangi bir katkısı olmayacaktır. Hadis tarihinde yaşanan rıhle süreçleri, Seyahatnâme alanının tematik halidir. Bir amaca matuf çabalardır. Lakin hadis almaya çıkan her bir râvi, sadece hadis almakla kalmamış aynı zamanda başka bilgi, belge, kültür ve âlimlerin görüşlerini de edinmiştir. Dolayısıyla seyahat etmek, hangi amaca göre olursa olsun kişinin kendini yetiştirme, geliştirme ve ilmini arttırması açısından önemli aşamalardan oluşmaktadır (Karaca, İbn Battuta Seyahatnamesi: 1). Evliya Çelebi de diğer seyyahlar gibi Osmanlı coğrafyasını gezmiş, dini ve kültürel birçok bilgiyi derlemiştir. Ülkemizde de fevkalade meşhur olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin Anadolu özelinde hadis-sünnete dair tespitleri çalışmamızın konusu olmuştur. Beş başlık altında örneklem usulüyle zemini hadis ilminin disiplini çerçevesinde tespit ve değerlendirmeye tabi tutacağız.

1. PEYGAMBER RÜYASI İLE SEYAHATE BAŞLAMASI

Rüya kültürü ve toplumda makes bulması evrensel bir durumdur. İslami kültür çerçevesinde de karşılığı olan bir olaydır. Bu çerçevede, Peygamberlere gelen vahyin bir kısmının rüya yoluyla gelmesi, sadık rüyanın ilahi emirler için değer taşıması, Ehl-i tasavvuf'un rüya ile hadis alması vs. örnekler zikredilebilir. Evliya Çelebî'de de rüya figürü görülmektedir. Seyahate çıkmasının sebebinin bu meyanda bir rüyadan kaynaklandığını bizzat kendisi şöyle beyan etmektedir:

"Evliya Çelebî, bir rüyasında Hz Peygamberin himayesinde olanlar İstanbul'a gelip buradan Tatar Hanına yardıma gideriz Şimdi Hz. Risalet, dahi imam-ı Hasan, İmamı Hüseyin, 12 imam ve bizden başka aşere-i mübeşşere ile gelecekler, rüyasında Hz Peygamberin sabah namazı kıldırdıktan sonra Sa'd b. Vakkas'ın öğrettiği gibi yani mihrapta elini öpüp sonra Şefaat Ya Rasülullâh! yardım rica et diyerek Rasülullâh'ı (s.a.s.) görüyor. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın öğrettiği gibi "Şefaat Ya Rasülellah değil de seyahat ya resulallah diye bir rüya görüyor". Ve Hz. Peygamber de tebessüm edip "şefaati seyahat ve ziyareti sıhhat ve selametle kolay eyle Yarabbi" diye dua ediyor.

Evliya Çelebî rüyasını Kasımpaşa mevlevihanesi şeyhi Abdullah dedeye gidip anlattıktan sonra o da şöyle diyor; "12 imamın elini öpmüşsün dünyada himmet sahibi olursun. Aşere-i mübeşşere'nin ellerinden öpmüşsün, cennete girersin. 4 halifenin ellerinden öpmüşsün dünyada bütün padişahların şerefli sohbetlerine katılıp sevdikleri kimselerden olursun. Mademki Hz. Peygamberin temiz yüzlerini görüp mübarek ellerini öperek hayır duasını almışsın, iki cihanda saadete erersin (Evliya Çelebî, 2006: 13-14).

Rüyalar, şahsidir. Sadece göreni bağlarlar. Evliya Çelebî, seyahate başlamadan önce yukarıda aktardığımız üzere bir rüyadan bahseder. Bu durum, onun rüyasının gereğince hareket etmesini sağlamıştır. Belki gördüğü rüyanın, hadislerde geçtiği üzere, Allah Rasulü'nün "Kim beni rüyasında görürse, muhakkak ki o beni (gerçekten) görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez."[1] hadisi mucibince seyahate karar vermiş görünmektedir. Anadolu toplumunda rüya kültürü fevkalade etkilidir. *Seyahatname*'nin başka yerinde Sultan Beyazıt'ın rüyasında Hz. Peygamberi gördüğü ve onun tavsiyesi üzerine hareket ettiği geçmektedir (Evliya Çelebî, 2006: 33).

Meselenin istismar edilebilme zemini bulunması hasebiyle konuya dair hadislerin anlaşılmasında belli kriterlere dikkat edilemsi elzemdir. Rüyada peygamber görülebilir, bunun delili hadislerdir. Ancak rüyada görülen kişi gerçekten peygamber mi değil mi sorusunun sorulması gerekir. Çünkü şemail kitaplarında zikredildiği üzere Allah Rasûlü'nün siması, yürüyüş tarzı, konuşma şekli, tavrı ile ilgili bilgilerle aktarılanların muvafık olması gerekir. Eğer bunun dışında bir durum varsa orada görülen silüetin Allah Rasûlü ile bir alakasının olmadığı ifade edilmelidir (Geniş bilgi için bk: Sakallı, "Rüya ve Hadis Rivayeti" 1994; Tartı, 2006: 9-40). Bu çerçevede Evliya Çelebî'nin gördüğü rüyanın şemailde zikredilen bilgilerle bağlantılı olduğu görülmektedir.

2. MİMARİDE HADİS KÜLTÜRÜ

Anadolu kültürünün temelini hadis/sünnet kültürü oluşturmaktadır. İnsanların yaptıkları birçok uygulama, hadislerdeki kaynağı bilinmeden yerine getirilmektedir. Halbuki onların geçmişten gelen ancak bilgi yönü inkıtaya uğramış hadis/sünnet kültürüne dair kaynakları bulunmaktadır. Mesela Anadolu'da mezarlar ağaçlandırılır, kimse onun nereden kaynaklandığını bilmez. İslam dünyasında da bu meyanda bir uygulama yoktur, ancak insanımız hadisten mülhem bunu yapmaktadır. Her cenazenin duyurulması adına salalar verilir, bu da hadise/sünnete dayanır (Ahatlı, 2009: 340-347).

Anadolu kültürünün bu derece hadis/sünnet kültürüyle bezenmiş haline bir diğer örnek, son dönemlerde subliminal mesaj şeklinde ifadelendirilen yöntemdir. Anadolu insanı, camilerin uygun yerlerine mutlaka namaza dair hadisleri, şadırvanlara temizlikle ilgili rivayetleri, gasilhanelerin kapısına ölümle ilgili sözleri yazdırmışlardır (Tatlı, 2013: 203-228). Evliya Çelebî bu çerçevede İstanbul'dan bir örneği zikretmektedir:

"Fatih Camii'nin kıble kapısından dışarı çıkarken sağ tarafta dört köşe beyaz mermer üzerine altın yaldızlı lacivert ile Hattat Demirci Çelebî hattı ile "Letüftehanne'l-Kostantiniyye..(Kostantiniyye kesinlikle fetholunacaktır) "hadisi şerifi yazılmaktadır." (Evliya Çelebî, 2006: 100). Camii, Fatih Sultan Mehmet adına yapıldığı için, İstanbul'un fethi müjdesinin muhatabı olarak mezkur hadis duvara nakşedilmiştir. Bu uygulama hem sonraki

[1] Buhârî, "İlim", 38; Müslim, "Rü'ya", 10; Ebû Dâvûd, "Edeb", 88.

gelenlere fethi hatırlatan bir nişane hem de fethi zihinlerde canlı tutmak için bir hatırlatıcı konumunda olmaktadır. Benzer uygulamalar, temizlik hadislerini şadırvanlara, her derdin bir ilacı vardır hadisini şifahanelere, ilimle ilgili hadisleri medreselerin duvarlarına, ölümü hatırlatıcı hadisleri mezarlara ve cami inşa etmekle ilgili hadisleri de mescitlerin duvarlarına nakşetmişlerdir. Dolayısıyla Anadolu kültürü, hadis/sünnet kültürünü hayatın her noktasına yerleştirmiştir.

3. HADİS/SÜNNETTEN MÜLHEM UYGULAMALAR

Evliya Çelebî'nin *Seyahatname*'sinde zaman zaman bazı rivayetlere hadis olduğunu zikretmeksizin işaret edilmiştir. Bu durum ya o sözün çok meşhur olması, kaynağını zikretmeye ihtiyaç hissdilmemesi ya da manayı ön plana çıkarmak amaçlı hareket etmenin bir sonucudur. *Seyahatname*'den konuya dair örneklem yöntemiyle birkaç somut delili şu şekilde zikredebiliriz:

Beyazid Camii bittikten sonra mihrap yapılırken Sultan Beyazıt kıble yönünü bulmak için 2 rekat namaz kılar ve o tarafa doğru yapılmasını söyler. Camide ilk defa cuma namazı kılınacağı zaman Sultan cemaate "Her kim ki ömründe yatsı ve ikindi namazlarının sünnetlerini terk etmemiş ise o imamlık yapsın" diye çağrıda bulunur. Kalabalık cemaat içinde namazlarını tam olarak kılmış bir kimse çıkmayınca, Beyazıt Han "Elhamdülillah kısacık ömrümüzde hazarda ve seferde hiç sünneti terk etmedik" deyip imamlık yaparlar (Evliya Çelebî, 2006: 60).

İkindi ve yatsı namazlarının sünnetleri gayri müekkettir. Allah Rasulü, bu namazları çoğu zaman kılmamış bazen kılmıştır. Dolayısıyla "ihmal edilebilen sünnet namazları kim ihmal etmediyse gelsin" derken aslında Hz. Peygamber'in sünnetine ittibaı üzerinden bir sınama yapmıştır. Tarihi kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Sultan Beyazıt'ın sünnetler hususunda hassasiyet gösterdiği malumdur (Taşköprülüzade, 2019: 60).

Seyahname'de hadis/sünnete atıf yapan bir diğer örnek ise güreştir. Evliya Çelebî bu konuda şöyle bir bölüm zikretmektedir:

"Sözün kısası peygamber zamanında bel bağlayan ve kemer kuşanan pehlivanlardan Hazreti Ma'di Kerb, Hazreti Ebi Talib oğlu Âkil. Süheyl-i Rumi, Sa'dü Said, Hazret-i Halid bin Velid, Mikdad bin Esved , Haddad, Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali , Hazret-i Hamza, Hazret-i Mâlik güreş yaparlardı. Güreş, İslâm adetlerindendir." (Evliya Çelebî, 2006: 76).

Hadis külliyatında yapılan araştırmaya göre, Allah Rasulü'nün güreşe dair bir sözü yoktur, lakin fiili vardır. Sahabeden Rükane b. Abdülyezid ile Allah Rasulü güreşmiştir. Konuya dair olay şöyledir: Rükâne, Mekke'nin o dönemdeki en ünlü ve yenilmez pehlivanlarından biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.) onu İslam'a davet ettiğinde, Rükâne "Eğer beni güreşte yenebilirsen söylediklerinin hak olduğuna inanırım" diyerek bir şart koşmuştur.

Yapılan güreşlerde Hz. Peygamber (s.a.s.) onu üst üste üç kez yenmiştir. Ancak Rükâne, gördüğü bu mucizeye rağmen o an iman etmemiş, "Bu büyük bir sihirdir" diyerek yenilgisini sihire bağlamıştır. Rükâne, çok daha sonra Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmuştur.[1]

Muhtemeldir ki Evliya Çelebî yukarıdaki örneklerden hareketle güreş yapmayı İslam adetlerindendir diye zikretmiştir.

Evliya Çelebî'nin çocukluğuna dair hadis/sünnete matuf bazı hatıraları vardır. Bunları şu şekilde zikredebiliriz: "O dünyaya geldiğinde merhum Sunullah efendi evinde bulunup, kulağımıza küpe olması için yüksek sesle ezan-ı Muhammediye okumuştur. Akika kurbanını Mevlevi şeyhi İsmail efendi kesmiştir." (Evliya Çelebî, 2006: 94). Ayrıca babasının nasihatine de yer verir: "Oğul! besmelesiz yemek yeme, sonra yoksul olursun.. Kötüye yoldaş olmaz zararını çekersin.. Kötülemeden dedikodudan fenalıktan uzak ol ahlaklı ol. İhtiyarlara hürmet et daima temiz ol haram ve yasak edilen şeylere yaklaşma." (Evliya Çelebî, 2006: 148). Evliya Çelebi, akika kurbanı, besmelesiz yemek yememek, dedikodu yapmamak, kötülükten uzak durmak, büyüklere hürmek etmek, harama yaklaşmamak gibi hadis/sünnetle düzenlenmiş uygulamalara hadis olduğunu söylemeden fiili olarak atıf yapmaktadır. Muhmemeldir ki o mezkur sünnete dair uygulamaları malum olması hasebiyle kaynak zikretmeden ve hadis bilgi verilmeden aktarılmıştır. Sadece buradan hareketle seyahatnamelerin bütüüncül olarak bilgi kaynağı olmadan ziyade bir araya getirilmiş, sahihi sakiminden ayrılmamış bilgi kümelerinden ibaret olduğu sonucuna götürmektedir. Dolayısıyla eserlerde yer verilen bilgilerin kaynak tashihi yapılmadan alınmaması gerekir.

4. ANADOLU İLE ALAKALI MERFU RİVAYETLER

Seyahatname'de Anadolu'ya dair bazı yerler için zikredilen hadisler bulunmaktadır. Hadislerden bazıları bizzat ilgili yerler için zikredilmişken bazı hadisler bir nevi yorum mahiyetli ilişkilendirmedir. Bu çerçevede örnekler şu şekildedir:

Akşemsettin hazretleri ayağa kalkıp şöyle hitap etti: "Ey Müslüman gaziler! Bilin ve anlayayın ki, hepinizin hakkında ahirzaman peygamberi, katılmışların büyüğü şöyle buyururlar: İstanbul mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden asker ne güzel askerdir!.. şimdi İnşallah hepimiz affolunmuşuzdur. Fakat bu savaş malını israf etmeyip İstanbul içinde hayır ve faydalı işler yapıp padişahınıza itaat ediniz (Evliya Çelebî, 2006: 53).

İstanbul'un fethi ile ilgili hadis, Buhârî, Müslim, Darimî, Ahmed b. Hanbel, Hakim en-Nisabûrî vb. birden fazla temel hadis kaynağında geçmektedir. Hadis, farklı kaynaklarda isnad bakımından *zayıf* ve *sahîh* sıhhatle

[1] Ebû Dâvûd, "Libas", 21.

nakledilmiştir. (Buhârî: "Menakıb", 25; Müslim: "Fiten", 18; Darimi: "Mukaddime", 43; Ahmed b. Hanbel: 2/176; Hakim: 4/553).

Diğer bir örnek Sultan Süleyman Han türbesi ile alakalıdır. Hicri 900 yılında Trabzon'da doğmuştur. Sultan Selim'in bundan başka oğlu olmamıştır. Bin yılın başında, yani 90 senesi evvelinde dünyaya geldiğinden, " إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا" ("Şüphesiz Allah, bu ümmet için her yüz yılın başında, onun dinini yenileyecek bir müceddid gönderir.")[1] (Hakim, 1429: 4/466) hadis-i şerifine uygun düşmüş ve 48 sene padişahlığı yaparak yedi iklimden geniş ülkeler fetheylemiştir (Evliya Çelebî, 2006: 88).

Bu hadis, her dönem tartışılan bir rivayettir. Sıhhat bakımından sahihtir. Lakin her bir grup/cemaat/oluşum kendi lideri hakkında bu rivayet merkezli tanımlama yapmaktadır. Evliya Çelebî de Sultan Süleyman için benzer değerlendirmede bulunmuştur. Konuya dair yapılan çalışmalarda ise hadisin anlaşılma ve yorumlamasının farklı olduğu görülmektedir. *Seyahatname* özelinde Anadolu ile ilintilendirilerek atıflar yapmıştır. Allah Rasulü'nün bu hadisi ömrünün sonlarına doğru söylediği tespiti varken, her asrın başı mı yoksa Hz. Peygamber'in hadisi zikrettiği tarih mi dikkate alınacaktır. Her bölgede birçok alimin olduğu bir durumda hangi kriterlerle müceddit belirlenecektir. Evliya Çelebi'nin tespiti gibi müceddidler yöneticilerden mi oluşacaktır yoksa alimlerden mi? Konuya dair birçok soru zihne gelirken Evliya Çelebi açısından mesele yönetici olarak nettir, ancak konuya dair yapılan çalışmalar böyle bir sonuca ulaşmamaktadır (Ertürk, 1997: 125-137).

5. UYDURMA RİVAYETLER

Seyahatnamelerin seyyahın gittiği yerler hakkında kültürel ve dini öğeleri tespit mahiyetli bir durumu vardır. Zaman zaman karşılaşılan durumlarla ilgili yorum yaparken hadis/sünnet kapsamındaki bilgiler hakkında genellikle değerlendirmeden kaçınmışlardır. Uydurma rivayetler hususu da bu çerçevededir. Müslümanlar arasında kaynağı bilinmeden nakledilen ve yapılan araştırmadan sonra alandaki eserlerde mevzu olduğu tespit edilen nakillerin olduğu erbabınca malumdur.[2] Seyahatnameler de halk inanışları ve nakilllerinin yoğunlukla yer aldığı eserler olması hasebiyle hadis olarak zikredilen uydurma veya kaynağı belli olmayan ifadelere denk gelmek mümkündür. Evliya Çelebî, "kışın Erzincan'dan Vardar Ali Paşa'nın yardımına gidişimiz" başlığı altında mezkûr meyanda şöyle bir rivayet zikretmektedir:

"Bardaklı Baba: .. Evliya Çelebî, Allah rızası için Veli'nin mübarek ruhuna bir hatim okuyarak ruhaniyetinden yardım istemiş. Aşinalık tespit ettik deyip kabir ziyareti kalpteki hüznü giderir.. "Bir işte tereddüte düştüğünüz

[1] Ebû Dâvûd, "Melâhim", 1.
[2] Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Sema Dağcı (2024). *Hadislerin Uydurulma Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

zaman, kabirlerden yardım isteyiniz" (Evliya Çelebî, 2006: 201). Bu rivayet, uydurmadır (Aclûnî, 1431: 1/85). Rivayetin hem isnad hem de metin açısından bakıldığında genel İslami anlayışın hilafına bir mesaj ihtiva ettiği malumdur. Ancak günümüz Anadolu kültürü içinde hem fikir hem de pratik bakımından benzer düşünceler yaşamaya devam etmektedir. Her sınav öncesi türbe ziyaretleri meselenin en somut örneğidir.

Seyahatname'deki konuya dair bir diğer örnek şu şekildedir: Ayasofya Hz. Peygamber dünyaya gelmeden 945 yıl önce Büyük İskender zamanında yapılmıştır. Hz. Peygamber'in doğduğu gece meydana gelen büyük zelzeleden Kisra takı, Kızılelma kilisesi ve Ayasofya'nın kubbesi yıkıldı. Hz. Muhammed Aleyhisselam'ın ağzından bir miktar tükürük ile mübarek ellerinin örneğini aldılar Mekke'ye gelip, Ebû Talib'in el yazısı ile ceylan derisi üzerine çizilmiş bu örnek halen bir kutuda saklıdır. Hz. Peygamber'in ağız suyundan zemzem suyundan ve Mekke'nin temiz toprağından bir miktar alan papazlar İstanbul'a geldiler. Ayasofya'nın kubbesinin yıkık olan kısmını tamir ettiler (Evliya Çelebî, 2006: 56).

Yukarıdaki örnekte iki yön vardır. Birincisi, Hz. Peygamber'in doğduğunda Kızılelma Kilisesi ve Ayasofya'nın kubbesinin çökmesi, diğeri bu yıkıntıları tamir etmek için Hz. Peygamber'in suyu ve zemzem suyundan getirildiğine dair nakiller. Her iki olayda kaynak bilgisi ve tarihi gerçekleşme bakımından uydurmadır.

Yukarıda zikredilen nakiller Anadolu'da dilden dile aktarılmaktadır. Ancak hadis kaynaklarında bu meyanda bir rivayete tespit edilememiştir. Muhtemeldir ki Evliya Çelebi mezkur nakilleri duyduğu şekliyle aktarmış ve herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır.

SONUÇ

Anadolu insanın günlük hayatında hadis/sünnetin etkisi fevkalade büyüktür. Her ne kadar yapılan uygulamaların hadis-sünnet olduğu bilinmese de erbabı araştırdığında altından nakiller çıkmaktadır. Anadolu'da hadis-sünnet kültürü sadece sözlü çerçevede değildir. Mimari, eğitim, savaş, aile hayatı vb. birçok alanda hadise-sünnete yer verildiği ve toplumun bu yönden eğitiminin yapılması murat edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumdan, Anadolu'da hayatı düzenleyen ana aktörünün hadis/sünnet kültürü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Evliya Çelebî'nin *Seyahatname*'sinde hem sahih hem de uydurma rivayetlere yer verdiği tespit edilmektedir. Yer verilen rivayetlerin çoğunluğu makbul iken bazılarında problem bulunduğu görülmektedir. Eserde geçen bazı rivayetler temel hadis kitaplarında mevzu olarak tespit edilmektedir. Ancak İslami bilgisi olan bir seyyahın, birçok kişi tarafından maruf olan bazı uydurma rivayetleri eserine niçin aldığına dair soru akla gelmektedir. Seyahatnameler, çoklu kültürü yansıtan Etnoğrafik çalışmalardır. Muhatap olunan kültürel ve dini olayları eserde olduğu hal üzere yansıtması esastır. Müelliflerin kendilerini hakem tutmaları isabetli bir durum değildir. Adeta onlar tespit yapar; ilmi çalışmalar da onlarda bulunan bilgilerin ne derece dini ve ne derece kültürel bir muhtevaya

sahip olduğunu netleştirir. Dolayısıyla Evliya Çelebî'nin eserinde Anadolu'daki olaylar neticesinde zikrettiği uydurma rivayet ve dini içerikli olayların nakledilmesi, kendi bulunduğu konum itibariyle normal karşılanması gereken bir durumdur.

KAYNAKLAR

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî (1431). *Keşfü'l-Hafa ve müzîlü'l-ilbâs*, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl (1993). *el-Câmi'u's-sahîh.* nşr. Mustafâ Dîb el-Bugâ. 7 Cilt. Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, Şam.

Dağcı, Sema (2024). *Hadislerin Uydurulma Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Darimi, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (1436). *Müsnedü'd-Darimi*, Darü'l-Muğni, Suudi Arabistan.

Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş'as es-Sicistânî (2009). *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Kurre Bellî. 8 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, Beyrut.

Ertürk, Mustafa (1997). "Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi", İslami Araştırmalar, Ankara, 125-137.

Evliya Çelebî (2006). *Seyahatname*, Yeni Şafak Yayınları.

Hakim en-Nisabûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah (1429). *el-Müstedrek ale's-Sahıhayn*, Darü'r-Risâle el-İlmiyye, Beyrut.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (2001). *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle,1. Basım, Beyrut.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (2009). *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.

Muhammed KARACA (2025). "İbn Battûta'nın Seyahatnâme'sindeki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirmesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (1955). *Sahîh-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī. 4 Cilt. Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (2001). *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî - Şuayb el-Arnaût. 10 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrut.

Sakallı, Talat (1994). *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta.

Tartı, Nevzat (2006). "Rüya Kültürü ve Hadisçi Karizması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun.

Tatlı, Bekir (2013). "Türk-İslam Mimarisinde Süsleme ve Hadis Kullanımı", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.

Taşköprülüzade, İsâmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi (2019). *eş-Şekaiku'n-nuʿmâniyye fî ʿulemâʾi'd-Devleti'l-ʿOsmâniyye,* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed bin Îsâ bin Sevre (2009). *el-Câmiʿu'l-kebîr: Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, Beyrut.

MOĞULTAY B. KILIÇ EL-HANEFÎ'NİN ED-DÜRRÜ'L-MANZUM ADLI ESERİNDE KENDİ USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRMESİ[1]

Sadi ERBEK[1], Prof. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK[2]

[1]ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, erbeksadi0098@gmail.com, orcid.org/0009-0003-7022-0340

[2]ESOGÜ İlahiyat Fakültesi, mustafaoztoprak@yaani.com orcid: https://orcid.org/0000-0003-4122-3959

Özet

Hüküm bildiren hadis literatüründe ilk dönemden itibaren birçok alimin eser yazdığı malumdur. Kimi fıkıh kimi fıkhu'l-hadis kimileri de bizzat *ahkam hadisleri* ifadesini eserlerine isim olarak vermişlerdir. Dördüncü bir kesim daha vardır ki onlar muhteva olarak hüküm bildiren hadislere yer verirken eserin başlığında onu zikretmemiştir. Moğultay b. Kılıç, bu kabil muhaddislerdendir. Hicri 690 yılında Kahire'de doğmuştur. Aslen Türk ve mezhebi olarak Hanefi olan Moğutay b. Kılıç, daha çok muhaddis yönüyle temayüz etmiştir. Küçük yaştan itibaren her ne kadar babası okçulukla uğraşmasını istese de o ilmi faaliyetlerin içinde olmuştur. Hadis ile birlikte, siyer, fıkıh, Arap dili, ensab ve şiir alanlarında da 100 civarında eser verdiği belirtilmektedir. Ahkam hadisleri alanındaki eseri *ed-Ed-Dürrü'l-Manzum min Kitabi'l-Mustafe'l-Masum*'dur. Çalışmamıza konu olan eserde yer alan hadislerin temel dayanağını, müellifin mukaddimesinde ifade ettiği üzere hadis literatürünün en muteber kaynakları kabul edilen Kütüb-i Sitte imamlarının asıllarını rivayet etmekte ittifak ettikleri nakiller oluşturmaktadır. Müellif, Kütüb-i Sitte'de ittifak edilen rivayetleri naklettikten sonra her babın peşinden Tirmizî (öl. 279/892), Ukaylî (öl. 322/934), İbn Adiy (öl. 365/976), Dârekutnî (öl. 385/995), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201)'e göre zayıflığı meşhur olan hadislere eserinde yer verdiğini ifade etmiştir. Hadis senet zincirinde müellif ile sahabi arasındaki ravilerin hazfedilerek doğrudan sahabiye yer verilmesi, eserin hacminden tasarruf etmeye ve okuyucuyu uzun isnad zincirleriyle yormamaya yönelik bir tercih olarak değerlendirilmiştir. Eserde sistematik bir öncelendirme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle *sahih* rivayetlere yer verilmiş; ardından *zayıf* hadisler zikredilerek kapsayıcı bir perspektif sunulmuştur. Çalışmamızda müellifin eserde takip ettiği metot tespit edilmiştir. Bu kapsamda, isnad ve râvi tenkidi metodolojisi, metin tenkidi ve rivayet aktarımı, yazarın kaynaklara yaklaşımı ve aralarındaki tercihi ve hadislerin sıhhat derecesine göre tasnifi üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserin, önceki dönemden ne kadar

[1] Bu makale, ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitü'sü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Mustafa Öztoprak danışmnalığında devam eden "Moğultay B. Kılıç El-Hanefî'nin Ed-Dürrü'l Manzûm Min Kelâmi Mustafa'l-Masûm Adlı Eserinde Hadislere Yer Verme Metodu" başlıklı tezden üretilmiştir.

etkilendiği ve sonraki dönemde muhaddisler tarafından ne kadar atıflar yapıp değerlendirmeye tabi tutulduğunun da tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Moğultay b. Kılıç, ed-Dürru'l-Manzum, Ahkam Hadisleri, Tenkit.

MOĞULTAY B. KILIÇ'S ASSESSMENT OF THE NARRATIONS THAT AL-HANAFÎ TRANSMITTED IN HIS WORK ED-DÜRRÜ'L-MANZUM THAT CONTRARY TO HIS OWN METHOD

Master's Student Sadi ERBEK[1]/ Prof.Dr. Mustafa ÖZTOPRAK[2]

[1]ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences, erbeksadi0098@gmail.com, 0009-0003-7022-0340

[2]ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences, mustafaoztoprak@yaani.com, 0000-0003-4122-3959

Abstract

It is a well-known fact that many scholars have authored works within the literature of *ahkam al-hadith* since the early period. Some have titled their works using terms such as *fiqh* or *fiqh al-hadith* (jurisprudence of Hadith), while others have explicitly incorporated the phrase *ahkam al-hadith* into their book titles. There is also a fourth group of scholars who, despite including legally ruling-bearing Hadiths in terms of content, did not explicitly mention this in the titles of their works. Mughaltay b. Qalij is one *muhaddith*. Born in Cairo in 690 AH, Mughaltay b. Qalij was of Turkish origin and adhered to the Hanafi school of law (*madhhab*); however, he is predominantly recognized for his scholarly identity as a *muhaddith*. Although his father wished for him to pursue archery from an early age, he dedicated himself to scholarly endeavors. Alongside Hadith studies, he is reported to have authored around one hundred works in the fields of *siyar*, *fiqh*, Arabic language, *ansab*, and poetry. His treatise in the field of legal Hadith is titled *al-Durr al-Manzum min Kitab al-Mustafa al-Ma'sum*. As the author states in his introduction, the primary foundation of the traditions included in the work under analysis consists of narrations upon whose core *usul* the authors of the *Kutub al-Sittah*—accepted as the most authoritative sources in Hadith literature—unanimously agreed to transmit. The author notes that after transmitting the narrations agreed upon in the *Kutub al-Sittah*, he includes at the end of each chapter those Hadiths whose weakness is widely recognized according to al-Tirmidhi (d. 279/892), al-Uqayli (d. 322/934), Ibn 'Adi (d. 365/976), al-Daraqutni (d. 385/995), al-Khatib al-Baghdadi (d. 463/1071), and Abu al-Faraj Ibn al-Jawzi (d. 597/1201). The *hadhf* of transmitters between the author and the Companion in the chain of transmission, thereby attributing the text directly to the Companion, is considered a deliberate choice aimed at conserving the volume of the work and avoiding overwhelming the reader with long *isnad* chains. A systematic prioritization is observed throughout the work. In this context, *sahih* narrations are presented first, followed by *da'if* Hadiths, thereby offering a comprehensive perspective. In this study, the methodology employed by the author in his work has been identified. Within this framework, emphasis has been placed on the methodology of *isnad* and *jarh wa-al-ta'dil*, *matn* criticism and the transmission of narrations, the author's approach to his sources and his preferences among them, as well as the classification of Hadiths according to their degree of authenticity. Furthermore, the extent to

which the work was influenced by the preceding period and the degree to which it was cited and evaluated by later *muhaddiths* have also been determined.

Keywords: Hadith, Mughaltay b. Qalij, al-Durr al-Manzum, *Ahkam al-Hadith*, Criticism.

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) helal ve haramlara dair söylediği hükme muhtevî rivayetlere dair telif edilen eserler, ahkâm hadis literatürünü oluşturmaktadır. Hicrî 4. asırda ilk örnekleri yazılan bu alana dair eserlere; özellikle Fatımîler sonrası dönemde Eyyûbî, Memlûk ve Osmanlılar devrinde dört fıkıh mezhebinin de temsil edildiği, ilmi anlamda hareketliliğin zirvede olduğu, âlimlerin her alanda eser telif ettiği bir ilim merkezi haline gelen Kahire bölgesinde de sıkça rastlamak mümkündür.

Tahâvî'nin (öl. 321/933) *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı ilk kurucu ve hacimli eserdir. Tahâvî her ne kadar mezkur şehrin kurulmasından önce yaşamış olsa da bölgenin ilmî harcının yoğrulmasında öncülük etmesi, hakezâ İbnü'l-Cârûd'un (öl. 307/919) *el-Müntekâ* adlı eseri de erken dönem Kahire hadis müktesebatından olması sebebiyle burada zikredilmektedir. Kahire bölgesinde alanın velûd simaların başında İbn Dakîkul'îd (öl. 702/1302) gelmektedir. Müellifin *el-İmâm fî ma'rifeti ehâdîsi'l-ahkâm* adlı eseri, alanın en şümullü ve üzerinde en çok ilmî anlamda kalem oynatılan kaynaklardan biridir. İbn Dakîkul'îd, kolaylık olması gayesiyle bu hacimli eserini özetlemiş *el-İlmâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm* adıyla yeniden tertip etmiştir. Ayrıyeten, Abdülganî el-Cemmâîlî'nin (öl. 600/1203) *'Umdetü'l-ahkâm* adlı çalışmasına yazdığı *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm* isimli şerhi de kendinden sonraki dönemlerde pek çok muhtasar ve şerh çalışmasına zemin hazırlamıştır. (Ahmet Özel, 1999: 407-408) Kahire'de ahkâm hadisi çalışmaları, Cemmâîlî ve İbn Dakîkul'îd'in bu eserleri etrafında şekillenir. Bu eksende üretilen başlıca çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

İbnü'l-Attâr (öl. 724/1324): İbn Dakîki'l-'Îd'in şerhini merkeze alıp Nevevî'nin (öl. 676/1277) *Münâfî* şerhinden eklemeler yaparak *Şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*'ı kaleme almıştır. Kutbüddin el-Halebî (öl. 735/1335): İbn Dakîki'l-'Îd'in eserini özetleyerek *el-İhtimâm bi-telhîsi Kitâbi'l-İlmâm* adıyla bir çalışma ortaya koymuştur. İbn Balabân (öl. 739/1339), Müellifin aynı eserini ihtisar ederek *Telhîsü'l-İlmâm fî ehâdîsi'l-ahkâm*'ı meydana getirmiştir. İbn Abdülhâdî (öl. 744/1343): İbn Dakîki'l-'Îd'in *el-İlmâm*'ını özetleyip fıkıh bablarına göre yeniden tasnif etmiş ve çalışmasını *el-Muharrer fi'l-hadîs* adıyla telif etmiştir. İbn Merzûk el-Hatîb (öl. 781/1379): *'Umdetu'l-ahkâm* üzerine *Teysîrü'l-merâm fî şerhi 'Umdeti'l-ahkâm* isimli şerhi yazmıştır. Bedreddin ez-Zerkeşî (öl. 794/1392): Aynı esere yönelik *en-Nüket 'ale'l-'Umde fi'l-ahkâm* (diğer adıyla *Tashîhu 'Umdeti'l-ahkâm*) adlı çalışmayı üretmiştir. İbnü'l-Mülakkın (öl. 804/1401): *'Umdetü'l-ahkâm* literatürüne *el-İ'lâm bi-fevâ'idi 'Umdeti'l-ahkâm* adlı eseriyle katkıda bulunmuştur (Emiroğlu, 2019: 206).

Diğer ahkâm hadisi çalışmaları arasında; Kahire ilmi geleneğinin öncülerinden İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) *Bulûgu'l-Merâm*'ı, İzzüddin b. Abdüsselâm'ın (öl. 660/1262) *el-İmâm fî beyâni edilleti'l-ahkâm*'ı[1]

[1] İzzüddin b. Abdüsselam'ın hayatının son 20 yılı Kahire'de geçmesi sebebiyle burada zikredilmiştir.

ve Nevevî'nin (öl. 676/1277) tamamlayamadığı ve "Zekât" bölümüne kadar getirebildiği *el-Hulâsa fî ehâdîsi'l-ahkâm*'ı (Kandemir, 2007: 33/45-49) yer almaktadır. Ayrıca Muhibbüddin et-Taberî'nin (öl. 694/1295) el-*Ahkâmü'l-kübrâ, el-Ahkâmü'l-vüstâ* ve *el-Ahkâmü's-suğrâ* adlı üçlemesi (Hatiboğlu, 2020: 31/38-39) ile Bedreddin İbn Cemâa'nın (öl. 733/1333), Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (öl. 476/1083) Şâfiî fıkhına dair *et-Tenbîh* adlı eserinin konu başlıklarını esas alarak *Sahihayn*'dan seçtiği hadislerle oluşturduğu *el-İ'lâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm*'ı (Akpınar, 1999: 19/388-392) bu türün önemli örneklerindendir. Bunların yanı sıra İbnü's-Sika es-Sayrafî'nin (öl. 742/1341) *el-Evâmir ve'n-nevâhî'si* (Akpınar, "İbnü's-Sika es-Sayrafî", 2000: 21/209-210), Muhammed b. Abdullah eş-Şiblî'nin (öl. 769/1367) *Keşfü'l-ibhâm bi-şerhi'l-ahkâm*'ı ile çalışmamızın konusunu teşkil eden Moğultay b. Kılıç'a ait *ed-Dürrü'l-manzûm min kelâmi'l-Mustafe'l-ma'sûm ve Menârü'l-İslâm* adlı eserleri kayda değer diğer çalışmalardır (Kepenek, 2024: 232).

Çalışmamıza konu olan eserde yer alan hadislerin temel dayanağını, müellifin mukaddimesinde ifade ettiği üzere hadis literatürünün en muteber kaynakları kabul edilen Kütüb-i Sitte imamlarının asıllarını rivâyet etmekte ittifak ettikleri rivâyetler oluşturmaktadır. Müellif, Kütüb-i Sitte'de ittifak edilen rivâyetleri naklettikten sonra her babın peşinden Tirmizî (öl. 279/892), Ukaylî (öl. 322/934), İbn Adî (öl. 365/976), Dârekutnî (öl. 385/995), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071), Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) katında zayıflığı meşhur olan hadislere eserinde yer verdiğini ifade etmiştir. Hadis senet zincirinde müellif ile sahabi arasındaki râvilerin hazfedilerek doğrudan sahabiye yer verilmesi, eserin hacminden tasarruf etmeye ve okuyucuyu uzun isnad zincirleriyle yormamaya yönelik bir tercih olarak değerlendirilmektedir. Eserde sistematik bir önceliklendirme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle sahih rivâyetlere yer verilmiş; ardından zayıf hadisler zikredilerek kapsayıcı bir perspektif sunulmuştur.

Moğultay b. Kılıç, her muhaddisin tasnif geleneğinde olduğu gibi, rivayetleri eserine dâhil ederken önceden belirlediği metodolojiye sadık kalma gayreti gütmüştür. Mukaddimede vazettiği bu usulün dışına çıkmama hususunda azami gayret gösterse de zaman zaman bir takım istisnai tasarruflarda bulunmuştur. Müellifin kendi koyduğu yöntemsel kuralların dışına çıkarak naklettiği istisnai rivayetler örneklem metoduyla tespit edilecek; ardından söz konusu metin ve isnadlar üzerinde gerekli değerlendirmeler yapılacaktır.

1. SAHİH HADİSLERDE USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER

Moğultay b. Kılıç, eserinin mukaddimesinde *sahih* rivayetlere dair kriterlerini ortaya koyarken Kütüb-i Sitte musanniflerinin üzerinde ittifak ettiği nakilleri derç edeceğini taahhüt etmiştir. Söz konusu rivayetlerin sıhhati hadis alimleri nezdinde genel kabul gördüğünden, bu hadislerin ardından ayrıca bir tashih veya sıhhat hükmü belirtmeye gerek görmemiştir. Temel dayanak olarak Kütüb-i Sitte'yi esas alan ve tahrîc kurallarına genel olarak

sadık kalan müellif, istisnai bir rivayet grubunda ise mezkûr imamların tamamının değil, içlerinden dört ya da beşinin ittifak ettiği nakillere yer vermiştir. Bu kısımda, müellifin tespit edebildiğimiz kadarıyla eserinde yer verdiği usülüne aykırı rivayetlere örneklem metoduyla incelenecektir. Eserde tespit ettiğimiz 5 rivayet şu şekildedir:

وعنها قالت: كان النبي صلى الله عليه وسلم يُصلِّي من الليل ثلاث عشرة ركعة، يوتر منها بخمس، لا يجلس في شيء من الخَمْس حتى يجلس في الآخرة فيُسَلِّم

Hz. Aişe'den (r.anhâ.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Nebi (s.a.s.) geceleyin on üç rekat namaz kılardı. Bu namazın içinden beş rekatını vitir olarak kılardı ki bu beş rekatın hiçbirisinde -teşehhüd için- oturmaz, sadece en sonundaki rekatta oturur ve sonra selam verirdi." (Moğultay, 2018: 204).

Söz konusu rivâyet, Moğultay b. Kılıç'ın usul kaymalarını gösteren ilk örneklerdendir. Zira mezkûr nakil, Kütüb-i Sitte imamlarından Müslim[1], Ebû Dâvûd[2], Tirmizî[3] ve Nesâî[4] tarafından tahriç edilmesine rağmen, Buhârî ve İbn Mâce'nin eserlerinde yer almamaktadır. Dolayısıyla tüm musanniflerin ittifak etmediği bu hadisin esere dahil edilmesi, mukaddimede taahhüt edilen ilkelerle çelişmektedir.

وعن عائشة رضي الله عنها قالت: كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يعتكف العشر الأواخر من رمضان حتى توفَّاه الله تعالى، ثم اعتكف أزواجه من بعده.

Hz. Aişe'den (r.anhâ.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Nebi (s.a.s.), Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi. Bu âdetini Allah Teâlâ kendisini vefat ettirene kadar devam ettirdi. Vefatından sonra ise eşleri itikâfa girmeye devam ettiler." (Moğultay, 2018: 261).

Bu hadis; Buhârî, [5] Müslim, [6] Ebû Dâvûd, [7] Tirmizî[8] ve Nesâî[9] tarafından aktarılırken İbn Mâce tarafından nakledilmemiştir. İbn Mâce'nin mutabakata dahil olmamasına rağmen rivayetin metne alınması, müellifin mukaddimedeki metodunun hilafına görünmektedir.

وعن ابن عباس، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لا تُعَذِّبوا بعذاب الله" و"ومَنْ بَدَّلَ دينَه فاقْتُلوه

[1] Müslim, "Salat-ı Müsafirîn ve Kasruha", 123.
[2] Ebû Dâvûd, "Salat", 314 (No. 1338).
[3] Tirmizî, "Vitr", 6 (No. 462).
[4] Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Kıyamu'l-Leyl ve Tatavvu'n-Nehar", 56 (No. 1424).
[5] Buhârî,"İtikaf", 1 (No. 1922).
[6] Müslim, "İtikaf", 5.
[7] Ebû Dâvûd, "Savm", 77 (No. 2462).
[8] Tirmizî, "Savm", 71 (No. 800).
[9] Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "İtikaf", 1 (No. 3322).

İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasülullâh (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın azabı ile kimseyi cezalandırmayın." ve "Dinini değiştireni öldürün." (Moğultay, 2018: 456).

Moğultay b. Kılıç'ın şahsi olarak koyduğu kural dışı tercihleri, Kütüb-i Sitte'den sadece bir imamın muhalefet ettiği durumlarda da devam etmektedir. Yukarıda geçen rivayet; Buhârî[1], Ebû Dâvûd[2], Tirmizî[3], Nesâî[4] ve İbn Mâce[5] tarafından tahriç edilmiş, fakat Müslim tarafından aktarılmamıştır. Müslim'in mezkûr nakli tahrîc etmeyerek istisna teşkil etmesine rağmen, hadis esere dahil edilmiştir.

وعن ابن عمر قال: كانوا يتبايعون الطَّعام جِزافًا بأعلى السوق، فنهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم أن يبيعوه حتى يَنْقُلوه

İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "İnsanlar pazar yerinde yiyecek maddelerini ölçüp tartmadan, göz kararı ile satın alırlardı. Bunun üzerine Nebi (s.a.s.), satın aldıkları bu yiyecekleri kendi yerlerine veya teslim alma noktalarına taşımadıkça, oldukları yerde başkalarına satmalarını yasakladı." (Moğultay, 2018: 145).

İlgili rivâyet, Kütüb-i Sitte müelliflerinden; Nesâî, [6] Ebû Dâvûd, [7] İbn Mâce, [8] Müslim[9] ve Buhârî'nin[10] eserlerinde yer bulmuşken, Tirmizî tarafından herhangi bir eserinde tahrîc edilmemiştir. Buna rağmen Moğultay b. Kılıç rivayeti eserine alarak kendi usulüne aykırı hareket etmiştir.

وعن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن اليهودَ إذا سلَّم أحدُهم عليكم فإنما يقول: السَّامُ عليكم، فقولوا: وعليكم

Hz. Âişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Rasülullâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Yahudilerden biri size selam verdiğinde ancak 'es-Sâmu aleyküm' -Ölüm üzerinize olsun- der. Siz de ona karşılık olarak: 'Ve aleyküm' -sizin de üzerinize olsun- deyin." (Moğultay, 2018: 468).

[1] Buhârî, "Cihad ve Siyer", 147 (No. 2854).
[2] Ebû Dâvûd, "Hudud", 1 (No. 4351).
[3] Tirmizî, "Hudud an Rasülillâh", 25 (No. 1525).
[4] Nesâî, "Tahrimu'd-Dem", 14 (No. 4060).
[5] İbn Mâce, "Hudud", 2 (No. 2535).
[6] Nesâî, "Bûyu", 57 (No. 4606).
[7] Ebû Dâvûd, "Bûyu", 67 (No. 3494).
[8] İbn Mâce, "Ticarat", 38 (No. 2229).
[9] Müslim, "Bûyu", 34.
[10] Buhârî, "Bûyu", 49 (No. 2017).

Söz konusu rivâyet Buhârî[1] Müslim,[2] Ebû Dâvûd, [3] Tirmizî[4] ve Nesâî'de[5] yer alırken, İbn Mâce'nin herhangi bir eserinde bulunmamaktadır. İbn Mâce'nin muhalefetine rağmen bu hadisin de esere seçilmesi, müellifin ittifak şartını esnettiği durumlara bir diğer pratik örnektir.

Kütüb-i Sitte'de geçen yukarıdaki beş rivayetin üç tanesi İbn Mace, birer tanesi de Tirmizi ve Müslim'de geçmemektedir. Buradan Moğultay b. Kılıç'ın mukaddimede belirlediği esasların dışına çıkarken çoğunlukla İbn Mace'de olmayan veya hadisin hilafına naklin olduğu tercihlerde bulunduğu tespit edilmektedir. *Sahih* hadislerde beş rivayetin kendi usulüne aykırı olarak tercih edilmesi, kalanların çoğunluğu oluşturması açısından güçlü bir ters düşme olarak değerlendirmemek lazımdır. Ancak var olan tercihleri de görmezlikten gelmek mümkün değildir.

2. ZAYIF HADİSLERDE USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER

Moğultay b. Kılıç, *zayıf* hadisler bağlamında *cerh ve ta'dîl* sahasında otorite kabul ettiği Tirmizî (öl. 279/892), Ukaylî (öl. 322/934), İbn Adî (öl. 365/976), Dârekutnî (öl. 385/995), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) gibi isimlerin tenkit mirasından istifade etmiştir. Bu doğrultuda, bazen adı geçen muhaddislerin şahsî değerlendirmelerini bazen de onların eserlerinde naklettikleri diğer rical otoritelerinin görüşlerini serdetmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde müellifin, bu alimler arasında en çok İbnü'l-Cevzî'nin *el-İlelü'l-Mütenâhiye* ve *et-Tahkîk* adlı eserlerine müracaat ettiği tespit edilmiştir. Moğultay b. Kılıç, rivayetlerin hemen ardına eklediği mezkûr iktibaslar, hadisin neden *zayıf* kabul edildiğini metodolojik gerekçeleriyle ortaya koymaktadır. Moğultay, mütemadiyen kaidesine bağlı kalsa da tespit edildiği üzere bazı rivayetlerde bu koyduğu kurala bağlı kalmayarak rivayetleri eserine derç etmiştir. Bu başlıkta *zayıf* hadislerde naklettiği kaideye aykırı olarak tespit ettiğimiz rivayetler ele alınacaktır.

وعن ابن عمر قال: كانت الصلاة خمسين، والغُسلُ من الجنابة سبعَ مِرارٍ، وغَسلُ البول من الثوب سبعَ مِرارٍ، فلم يَزَلْ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَسألُ حتى جُعلت الصلاةُ خمسًا، والغُسلُ من الجَنابة مرة، وغَسلُ البولِ من الثوب مرةً.

في إسناده عبدُ الله بن عُصْمٍ، وقد تَكَلَّم فيه غيرُ واحد.

İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Namaz, başlangıçta elli vakitti; cünüplükten dolayı yıkanmak yedi defaydı ve elbisedeki idrarın yıkanması da yedi defaydı. Rasülullâh (s.a.s.), namaz beş

[1] Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 378.
[2] Müslim, "Selam", 8.
[3] Ebû Dâvûd, "Edeb", 149 (No. 5206).
[4] Tirmizî, "Siyer an Rasülillâh", 40 (No. 1695).
[5] Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Ameli'l-yevm ve'l-leyleti", (No. 10140.)

vakte, cünüplükten dolayı yıkanmak bir defaya ve elbisedeki idrarın yıkanması da bir defaya indirilinceye kadar istemeye devam etti."

"İsnadında Abdullah b. Usm bulunmaktadır; onun hakkında birden fazla alim tenkitte bulunmuştur, güvenilirliği tartışmalıdır." (Moğultay, 2018: 104).

Yukarıda geçen rivâyet, lafzen Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) *es-Sünen*'inde[1] ve Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *el-Müsned*'inde (Ahmet b. Hanbel, 2001: 10/123-124) geçmektedir. Moğultay b. Kılıç'ın rivâyetin peşi sıra yer verdiği râvi Abdullah b. Usm ya da İbn Isme her iki rivâyetin senedinde de geçmektedir. Müellifin, râvi hakkında iktibas yaptığı değerlendirme Münzirî'ye (öl. 656/1258) ait *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*'da mezkûr rivâyetten sonra geçmektedir (Münziri, 2010: 1/190). Bununla beraber râvi hakkında rical kitaplarında şu bilgilere yer verilmektedir:

İbn Hibbân (öl. 354/965), Abdullah b. İsm hakkında eleştiride "aşırıya kaçtığı ve onunla ilgili değerlendirmelerinde çelişkiye düştüğü" ve "çok hata yapar" (İbn Hacer, et-Takrib, 1986: 314) , İbn Maîn, *sika*, Ebû Zür'a, "Bir beis yoktur", Ebû Hâtim, "Şeyh" (Zehebi, 2004: 5/228) değerlendirmelerinde bulunmaktadırlar.

İbn Hibbân, onu aynı zamanda *ed-Duafâ* kitabında da zikretmiş; "Rivâyetinin azlığına rağmen hadisleri çokça *münker'*dir. Güvenilir râvilerden, onların hadislerine hiç benzemeyen şeyler rivâyet eder; öyle ki insanın kalbine bu hadislerin vehim ürünü veya uydurma olduğu fikri doğar." demiştir. el-İclî (öl. 261/875) ise, "Abdullah b. Isme *sika* biridir." tespitinde bulunmaktadır. (İbn Hacer): "İclî'nin bununla kimi kastettiğini tam bilmiyorum; bu şahsı mı yoksa bir sonrakini mi kastetti?" (İbn Hacer, Tehzib: 1/36) demiştir.

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde Münzirî'den yapılan iktibasın haklı olduğu kanaati güçlü olup Moğultay b. Kılıç bunu tercih etmesi muhtemel durmaktadır.

وعن أبي أُمامةَ صُدَيِّ بنِ عَجْلان قال: قلت: يا رسول الله الرجلُ يتوضأ للصلاة ثم يُقبِّلُ أهلَه أو يُلاعِبُها، أيَنْقُض ذلك وُضوءَه؟ قال: "لا

في إسناده: رُكْنُ بنُ عبدِ الله الشامي، قال ابن حبان: روى عن مكحول نسخة أكثرها موضوعة

Ebû Ümâme Sudey b. Aclân'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam namaz için abdest alsa, sonra eşini öpse veya onunla şakalaşsa, bu durum onun abdestini bozar mı?" diye sordum. Rasülullâh (s.a.s.): "Hayır." buyurdu.

Bu hadisin senedinde Rükn b. Abdullah eş-Şâmî bulunmaktadır. İbn Hibbân onun hakkında "Mekhûl'den bir nüsha rivâyet etmiştir ki bunların çoğu *mevzudur*." demiştir (Moğultay, 2018: 158).

[1] Ebû Dâvûd, "Taharet", 95 (No. 247).

İlgili rivâyet, İbn Adî'nin *el-Kamil*'inde yer almaktadır (İbn Adi, 1997: 4/92-93). İbn Adî, bahsi geçen râviyle alakalı bilgiler verdikten sonra yukarıdaki rivâyeti vermiş, sonra da şu görüşü zikretmiştir; "Rükn'ün Mekhûl'den naklettiği burada zikrettiklerim dışında da hadisleri vardır. Ancak onun rivâyetlerinin geneli *münker*dir".

Yukarıda geçen İbn Hibban'ın ifadeleri ise müellife ait *Kitâbü'l-Mecrûhîn'*de yer alan Rükn b. Abdullah hakkındaki bilgilerde yer almaktadır. İbn Hibban, eserinde Rükn b. Abdullah için "Mekhûl'den, o da Ebû Ümâme'den bir 'nüsha' rivâyet etmiştir ki bu nüshanın çoğu *mevzû*dur." ifadeleri yer alır. Bu durum, Moğultay b. Kılıç'ın buradan iktibas ettiğini göstermektedir.

وعن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: ما ترك رسول الله صلى الله عليه وسلم الوضوءَ مما مسَّتْ النارُ حتى قُبِضَ.

في إسناده: يحيى بن أبي أُنَيْسَةَ، قال فيه أخوه زيد: كذاب.

Hz. Aişe'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Rasülullâh, vefat edinceye kadar ateşin değdiği şeylerden dolayı abdest almayı terk etmedi."

İsnadında Yahya b. Ebi Üneyse vardır; kardeşi Zeyd onun hakkında: 'Yalancıdır.' demiştir. (Moğultay, 2018: 159).

Hz. Aişe'den gelen rivâyet, İbnü'l-Cevzî'ye ait *İlelü'l-Mütenahiye*'de yer almaktadır (İbnü'l-Cevzi, 1981: 1/365). İbnü'l-Cevzî, rivâyetin peşi sıra şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu hadis, sadece Yahya b, Eneyse'nin (bazı nüshalarda Üneyse) rivâyetiyle bilinir; o ise yalancılığıyla tanınan biridir. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî de şöyle demiştir: 'Bu hadis, sadece Yahya'nın rivâyetiyle bilinir, o ise *metruk*tür." ifadesi Moğultay b. Kılıç'ın üstte verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Diğer taraftan, mezkûr râvinin kardeşinin kendisi hakkında *yalancı* olduğu ifadesi *Sahih-i Müslim*'de yer almaktadır.[1] Tabakat ve rical kitaplarında *zayıf* olarak zikredilmesine (İbn Hacer, Takrib: 588) karşın müellifin *kezzab* kavlini tercih etmesi kaynağa olan güvenini gösterdiğini zihinlere getirmektedir. Bu da müellifin metoduna aykırı bir durum olarak göze çarpmaktadır.

وعن أبي هريرة قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: "تحت كلِّ شَعْرةٍ جَنَابةٌ، فاغسلوا الشَّعَر، وأنْقُوا البَشَر.

في إسناده: الحارث بن وَجِيهٍ، قال أبو داود: منكر الحديث.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasülullâh şöyle buyurmuştur: "Her saç/kıl dibinde cünüplük vardır. Öyleyse saçları yıkayın, deriyi arındırın."

[1] Müslim, "Mukaddime" 1/26.

"İsnadında el-Hâris b. Vecîh vardır; Ebû Dâvûd onun hakkında: *münkerü'l-hadis'*tir. demiştir." (Moğultay, 2018: 162).

Bahsi geçen rivayet, İbn Mâce[1], Tirmizî[2] ve Ebû Dâvûd'un[3] *es-Sünen*'lerinde yer almaktadır. Moğultay b. Kılıç'ın hadisin hemen ardından zikrettiği değerlendirmelerin Ebû Dâvûd'dan iktibas edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu hadisin *zayıf* olduğuna dair muhtelif tenkitler müellifin mukaddimede otorite kabul ettiği diğer alimlerin eserlerinde mevcut olsa da Ebû Dâvûd'un bu kavline mezkûr kaynaklarda rastlanmamaktadır. İlgili râvi hakkında ricâl literatüründe genel bir *zayıflık* kaydının bulunduğu tescillidir (İbn Hacer, Takrib: 148). Bu bilgiler ışığında müellifin, mukaddimesinde ilan ettiği ana kaynak havuzunun dışına çıkarak, hadisin sıhhat durumunu temellendirme noktasında doğrudan Ebû Dâvûd'un şahsî tenkidî görüşünü esas aldığı müşahede edilmektedir.

وعن أبي هريرة قال: قال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: "من أَفْلَسَ أو ماتَ فوجد رجلٌ متاعَهُ بعَيْنِه فهو أحقُّ به

قال أبو داود: من يأخذ بهذا؟

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Nebi (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim iflas eder yahut ölür de bir adam sattığı malın aynısını bulursa, o malı geri almaya en layık olan kendisidir."

Ebû Dâvûd şöyle demiştir: "Bunu kim delil alır -kim kabul eder?" (Moğultay, 2018: 433).

İlgili rivayet, hadis musannefâtı içerisinde Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde yer almaktadır.[4] Bu rivayete dair Ebû Dâvûd'dan nakledilen tenkidî değerlendirmenin, müellifin mukaddimede *zayıf* hadisler hususunda itimat edeceğini beyan ettiği otoritelerin hiçbir eserinde yer almaması oldukça câlib-i dikkattir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu ifadelerin, Ebû Dâvûd'un eseri üzerine bir muhtasar kaleme alan Münzirî'nin *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd* isimli eserinde zikredildiği tespit edilmiştir. Moğultay b. Kılıç'ın sadece bir kısmını iktibas ettiği bu değerlendirme cümlesinin tamamı kaynakta şu şekilde aktarılmaktadır: "Bunu kim delil alır -kim kabul eder-? Ebû'l-Mu'temir'e gelince; o kimdir, *meçhul*dür. İşte bu, onun Ebû Dâvûd'un sözünün sonudur" (Münziri: 2/492).

Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere bu durum; müellifin, mukaddimesinde vazettiği metodolojik sınırların dışına çıkarak muahhar döneme ait farklı bir kaynaktan rivayet tahlili naklettiğini ve dolayısıyla yine usul dışı bir tasarrufta bulunduğunu tescillemektedir.

[1] İbn Mâce, "Teyemmüm" 107 (No. 597).
[2] Tirmizî, "Taharet" 78 (No. 106).
[3] Ebû Dâvûd, "Taharet" 95 (No. 248).
[4] Ebû Dâvûd, "Büyû'" 76, (No. 3523).

SONUÇ

Tahlil edilen rivayetler, müellifin mukaddimede vadettiği "Kütüb-i Sitte imamlarının ittifakı" şartına pratikte tam anlamıyla sadık kalamadığını göstermektedir. Tahric çalışmaları, Moğultay b. Kılıç'ın bazen İbn Mâce, Müslim veya Tirmizî gibi tek bir imamın muhalefetini göz ardı ederek teorik çerçevesini esnettiğini ortaya koymuştur. Bu durum, ilk bakışta metodolojik bir tutarsızlık gibi görünse de aslında müellifin katı bir kaynak şeması yerine dinamik bir hadis tenkidi yaklaşımını benimsediğini göstermektedir. Nitekim Moğultay b. Kılıç, *zayıf* hadisler için çizdiği referans çerçevesinin dışına çıkarak Ebû Dâvûd veya Münzirî gibi otoritelerin şahsî tenkitlerine başvurmuş; râvi incelemelerinde ise İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i veya *Sahîh-i Müslim*'in *Mukaddime*'si gibi farklı kaynaklardan iktibaslar yapmıştır. Lafız mutabakatını korumak, en ağır cerh hükmünü yansıtmak ve zayıflık gerekçesini güçlü argümanlarla temellendirmek adına sergilenen bu seçmeci esneklik, eserin ilmî muhtevasını tahkim etmeye yöneliktir. Netice itibarıyla, Moğultay b. Kılıç, *ed-Dürru'l-Manzûm* isimli eserdeki 361 rivayet arasında tespit edilen bu istisnalar, mukaddimedeki beyanın zahiren ihlali gibi dursa da genel toplam içerisindeki azlığı dikkate alındığında, eserin metodolojik bütünlüğünü sarsmayacak düzeydedir.

KAYNAKLAR

Akpınar, Cemil (1999). "İbn Cemâa, Bedreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-cemaa-bedreddin

Akpınar, Cemil (2000). "İbnü's-Sika es-Sayrafî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Haziran. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnus-sika-es-sayrafi

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (1989). *el-Edebü'l-müfred*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl (1993). *el-Câmi'u's-sahîh.* nşr. Mustafâ Dîb el-Bugâ. 7 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Yemâme, 5. Basım.

Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş'as es-Sicistânî (2009). *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Kurre Bellî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.

Emiroğlu, Nagihan (2019). *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri VII-VIII. Asırlar)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Hatiboğlu, İbrahim. (2020). "Muhibbüddin et-Taberî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/muhibbuddin-et-taberi

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh bin Adî el-Cürcânî (1997). *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (1986). *Takrîbü't-Tehzîb*. nşr. Muhammed Avvâme. Halep: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (2009). *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân (1981). *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*. nşr. İrşâdülhak el-Eserî. 2 Cilt. Faysalabad: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 2. Basım.

Kandemir, M. Yaşar (2007). "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/nevevi

Kepenek, Muhammed Yakup (2024). *Memlük Kahire'sinde Hanefi Alimlerin Hadis İlmine Katkıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Moğultay b. Kılıç Alâuddîn (2018). *ed-Dürrü'l-manzûm min kelâmi'l-Mustafe'l-ma'sûm*. nşr. Muhammed Avvâme - Hasan Abcî. y.y.

Münzirî, el-Hâfız Abdülazîm bin Abdilkavî (2010). *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvud*. nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Subhî bin Hasan Hallâk. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (1955). *Sahîh-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī. 4 Cilt. Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (2001). *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî - Şuayb el-Arnaût. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım.

Nesâî, Ebû Abdürrahmân Ahmed bin Şuayb (1986). *Sünenü'n-Nesâ'î bi-hâşiyeti's-Sindî ve Şerhi's-Süyûtî*. nşr. Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Muhammed bin Abdilhâdî es-Sindî - Celâlüddîn es-Süyûtî. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 2. Basım.

Özel, Ahmet (1999). "İbn Dakîku'l-îd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-dakikulid

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed bin Îsâ bin Sevre (2009). *el-Câmiʿu'l-kebîr: Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (2004). *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. nşr. Ganim Abbâs Ganim - Mecdî es-Seyyid Emîn. Cilt 11. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbâati ve'n-Neşr, 1. Basım.

KUR'ÂN'DA NAKLEDİLEN AHİRET HAYATINDAKİ DİYALOGLARIN YER, ZAMAN VE MUHATAPLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ[1]

Yüksek Lisans Öğrenci, Elif SARIKAYA / Doç. Dr. Fatih TOK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi,

elifdanismaz02@gmail.com, orcid: https://orcid.org/0009-0005-0806-8995

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, fatihtok25@gmail.com, orcid:

https://orcid.org/0000-0003-4881-5455

Özet

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ahiret diyalogları yalnızca dinî bir bilgilendirme aracı değil; aynı zamanda insan psikolojisini, toplumsal yapıyı, dilsel anlatımı ve mekânsal tasviri yansıtan çok katmanlı anlatılardır. Bu çalışmada ahiret hayatında geçen diyaloglar; dilbilimsel, sosyolojik, psikolojik ve mekânsal açılardan incelenmiştir. Çalışmada Kur'ân ayetlerinde geçen mahşer sahneleri, hesap-mizan anı, cennet-cehennem konuşmaları, meleklerin hitapları, pişmanlık ifadeleri ve insan-şeytan diyalogları araştırılarak analiz edilmiştir. Üslup Çeşitliliği açısından diyaloglarda genellikle kısa ve etkili cümle yapılarının, doğrudan hitapların ve kesinlik ifade eden zaman kiplerinin kullanılması dikkat çekici olarak görülmüştür. Sosyolojik açıdan ahiret diyaloglarının bireysel sorumluluk, toplumsal adalet, hesap verebilirlik ve otorite eleştirisi gibi işlevler taşıdığı anlaşılmıştır. Psikolojik incelemede ise inkâr, suçluluk, pişmanlık, korku, umut ve savunma duygularının yoğun biçimde işlendiği tespit edilmiştir. Mekânsal açıdan değerlendirildiğinde ise mahşer, cennet, cehennem ve A'râf gibi alanların yalnızca fiziksel mekânlar değil; aynı zamanda farklı psikolojik atmosferler ve iletişim biçimleri üreten sembolik yapılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ahiret kavramı ve ahiretin bütün safhalarını ele alan Kur'ân-ı Kerîm, insan hayatına yön veren derin anlamlar ve evrensel mesajlar içermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşamının Kur'ân ahlakı doğrultusunda şekillenmiş olması, Müslümanlar için en önemli örneklerden biridir. Bu sebeple bireyin hayatını, onun ortaya koyduğu ahlaki ve manevi ilkeler doğrultusunda sürdürmesi temel hedeflerden biri olarak görülmelidir. Ahirete iman; peygamberlere, ilahi kitaplara, meleklere, cennet ve cehennemin varlığına inanmayı kapsayan iman esaslarının ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla bu inanç unsurları, birbirini tamamlayan bir bütünün halkaları niteliğinde olup, kişinin sahih bir iman anlayışına ulaşabilmesi bu esasları kabul etmesiyle mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Ahiret Diyalogları, Psikolojik, Sosyolojik, Mekânsal Analizler

[1] Bu çalışma, Elif SARIKAYA'ya ait KUR'AN'DA YER VERİLEN AHİRET HAYATINA DAİR DİYALOGARIN TAHLİLİ" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

AN EXAMINATION OF THE DIALOGUES ABOUT THE AFTERLIFE AS RECOGNIZED IN THE QUR'AN IN TERMS OF PLACE, TIME, AND AUDIENCES

Master's Student, Elif SARIKAYA / Assoc. Prof. Dr., Fatih TOK

Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, Master's Student, elifdanismaz02@gmail.com, orcid: https://orcid.org/0009-0005-0806-8995

Assoc. Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, fatihtok25@gmail.com, orcid: https://orcid.org/0000-0003-4881-5455

Abstract

The dialogues about the afterlife in the Quran are not only a means of religious information; they are also multi-layered narratives reflecting human psychology, social structure, linguistic expression, and spatial description. This study examines the dialogues in the afterlife from linguistic, sociological, psychological, and spatial perspectives. The study thoroughly investigates and analyzes the scenes of the Day of Judgment, the moment of reckoning and balance, conversations about heaven and hell, the addresses of angels, expressions of remorse, and dialogues between humans and Satan as found in Quranic verses. In terms of stylistic diversity, the use of short and effective sentence structures, direct addresses, and definitive verb tenses is noteworthy. From a sociological standpoint, the dialogues are understood to carry functions such as individual responsibility, social justice, accountability, and critique of authority. The psychological analysis reveals that feelings of denial, guilt, remorse, fear, hope, and defense are intensely explored. From a spatial perspective, it has been concluded that realms such as the Day of Judgment, Paradise, Hell, and A'raf are not merely physical spaces; they are also symbolic structures that generate different psychological atmospheres and forms of communication. The Quran, which addresses the concept of the afterlife and all its stages, contains profound meanings and universal messages that guide human life. The fact that the life of the Prophet Muhammad (peace be upon him) was shaped according to the morality of the Quran is one of the most important examples for Muslims. Therefore, it should be considered one of the fundamental goals for an individual to live their life in accordance with the moral and spiritual principles he established. Belief in the afterlife is an inseparable part of the tenets of faith, which include belief in prophets, divine books, angels, and the existence of Paradise and Hell. Therefore, these elements of belief are like links in a whole that complement each other, and a person can only reach a sound understanding of faith by accepting these principles.

Keywords: The Holy Quran, Dialogues about the Hereafter, Psychological, Sociological, Spatial Analyses

1. GİRİŞ

Ahiret kavramı, insanların yaşantılarında yapmış olduğu amellerinin hesabının verileceği, iyiliklerin mükafatlandırılacağı, kötülüklerin ise cezalandırılacağı ebedi bir yer olarak tasvir edilir. Kur'ân, Allah'a döneceğimiz o günden korunmamız gerektiğini ifade eder. (Çelik, 2001). Kur'ân'ın ne babanın evladına ne de evladın babasına hiçbir fayda vermeyeceği bir gün olarak nitelediği ahiret günü hiç şüphesiz her canlı için mutlaka gerçekleşecektir.

Ahiret inancı, insanların dünya hayatındaki davranışlarına yön verir ve onları iyi işler yapmaya teşvik eder. Kur'ân ayetlerinde sık sık tekrarının önemi ise ölüm sonrası hayatın varlığının vurgulanmasıdır. İnkarcıların çürümüş bedenlerin tekrar diriltilemeyeceği ve ikinci bir hayatın olmadığını belirterek yaşamalarının ne kadar anlamsız olduğu açıklanmaktadır.

Kur'ân'ın kavramsal yapısı, büyük ölçüde karşıtlıklar üzerine kuruludur. Bu bağlamda dünya ve ahiret kavramları da birbirini tamamlayan iki temel gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Kur'ân'da "dünya" ve "ahiret" kelimelerinin eşit sayıda, yüz on beşer defa zikredilmesi, iki âlem arasındaki güçlü bağa ve dengeye işaret eden dikkat çekici bir husus olarak değerlendirilmektedir. (Muhammed, 1998).

Kur'ân'ın ahiret tasviri, genelde cennet zevkleri ve cehennem azabı şeklindedir. Her insanın yaptığı işleri müthiş ve daha önce hiç hissetmediği bir şekilde şuuruna vardırılacağı hesap gününün gerçekleşmesi ahiret anlayışının temelini oluşturmaktadır. (Topaloğlu, 2008).

Kur'ân-ı Kerîm'de, diyalog üslûbu içerisinde konuşan taraflar genelde insan olmakla birlikte, kimi zaman Allah ve melekler, kimi zaman Allah ile insan, kimi zaman Allah ile şeytandır. Bazen ise insan ile melek olduğu müşahede edilmektedir. Nihayet Yüce Allah'ın kıyamet günü yarattığı varlıklarla yapacağı konuşmalara da kitabında yer vermesi, diyalogun Kur'ân'da çokça kullanılan bir üslup olduğunu göstermektedir. (Görmez, 2016).

2. DİYALOG ÜSLUBU VE ÇEŞİTLERİ

Bu başlık altında, diyalog kavramının Kur'an'daki yeri ve işlevi incelenmektedir. İnsanın Rabbi ve diğer varlıklarla kurduğu iletişim köprüsünün merkezinde yer alan konuşma nimeti, karşılıklı etkileşimle ortaya çıkan en temel iletişim biçimi olarak değerlendirilmiştir. Fransızca kökenli *diyalog* ve Arapça literatürde *muhavere* kavramı, tarafların bir araya gelerek anlam üretme ve paylaşma sürecini temsil etmektedir.

Kur'ân, muhataplarını dönüştürme ve eğitme süreçlerinde diyalog üslubunu temel bir öğretici araç olarak kullanır. Bu üslubun amaçları; dini değerleri benimsetmek, tefekküre ve eyleme teşvik etmek, nasihatte bulunmak, hakikati hatırlatmak ve kişiyi ahlaki bir terbiye sürecinden geçirmektir. Kur'ân'da diyaloglar, Allah

ile insan, Allah ile melekler, Allah ile şeytan, peygamberler ile kavimleri ve insan ile melekler arasında gerçekleşen konuşmalar şeklinde çeşitlenmektedir. İlk diyalog örneği, Hz. Âdem'in yaratılışı sırasında melekler ve şeytanın huzurunda geçen konuşmadır.

Kur'ân'ın diyalog üslubu özellikle Mekkî ayetlerde yoğun olarak görülmektedir. Kur'ân, muhatapların düzeyine uygun bir hitabet stratejisi benimseyerek tartışma, kıssa, tasvir ve soru-cevap gibi farklı edebi yöntemler kullanmıştır. Bu çeşitlilik, Kur'ân'ın kapsamlı bir tebliğ sanatını yansıttığını göstermektedir.

Ahiret hayatına ışık tutan diyaloglarda ise daha çok teşvik ve sakındırma üslubu öne çıkmaktadır. Allah ve Peygamberine iman edenlerin cennete girecekleri, inkârcıların ise cehennem azabını tadacakları vurgulanırken; bazı diyaloglarda bilinmeyen konular açıklama üslubu ile izah edilmektedir. Böylece Kur'an'daki diyaloglar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde inanç, ahlak ve davranış biçimlerini şekillendiren güçlü bir öğretici araç olarak değerlendirilmektedir. Şimdi de Kur'ân'da kullanılan diyalog üslubunun çeşitlerine değinmek istiyoruz.

2.1. Soru-Cevap Üslubu

Bilgi aktarımının ötesinde, muhatabın akıl yürütmesini, vicdan muhasebesi yapmasını ve hakikati kendi kendine itiraf etmesini sağlayan bir yöntemdir. Bazı sorularda cevaptan ziyade sorunun yönünü değiştirerek insanı düşünmeye sevk etmek hedeflenir. Kur'ân ayetleri incelendiğinde; soru-cevap üslubunun muhatabın iddialarını çürütmek, muhatabın bildiği bir gerçeği kendisine onaylatmak ve onu köşeye sıkıştırmak, konunun önemini vurgulamak ve dinleyicide merak uyandırmak için kullanıldığı görülmektedir.

2.2. Tartışma (Cedel) Üslubu

Zıt görüşlerin çarpıştığı bu üslup, hakikati ortaya çıkarmak ve yanlışı çürütmek için kullanılır. Peygamber-kavim (Bakara 258), lider-takipçi (Sad 59-60) veya insan-şeytan arasındaki tartışmalar, sorumluluğun bireysel olduğunu ve mazeretlerin ahirette geçersizliğini vurgular. Kısaca bu üslup, insanı pasif dinleyici olmaktan çıkarıp sen bu tartışmada hangi taraftasın? sorusuyla yüzleştirir.

2.3. Açıklama Üslubu

Bu üslup, gaybi konuları idrak edilebilir hale getirerek, bireyin dünyevi eylemleriyle ahiretini inşa etmesi için ahlaki sorumluluk bilinci oluşturur. Kur'ân da açıklama üslûbu kullanarak kıyamet ve yeniden dirilmenin nasıl olacağını açıklamaktadır. (Ankebut 20). Bu üslup, bireyin ahiret bilincini dünyevi eylemleriyle inşa etmesi gerektiğini hatırlatan edebi bir ikna yöntemidir.

2.4. Tasvir Üslubu

Soyut kavramları somut ve canlı sahnelere dönüştüren, cennet ve cehennem manzaralarını, insanın zihninde görselleşecek kadar detaylı anlatarak, dinleyiciyi olay örgüsünün içine çeken etkili bir tebliğ yöntemidir. (Kutup, 1999). Özellikle cennet ve cehennemin nasıl bir yer olduğuna dair tasvirleri genelde peş peşe görmekteyiz. Kıyametin tasviri birçok surelerde izah edilmektedir. Kesin olarak gerçekleşecek olan açıklamalarıyla kıyametin varlığı tasvir üslubu kullanılarak izah edilmektedir. (Gaşiye 1-5, Vâkıa 1).

2.5. Teşvik ve Sakındırma Üslubu

Kur'ân-ı Kerîm'de terğîb ve terhîb (teşvik ve sakındırma) üslubu, İslam pedagojisi, kelam ve belâgatinin kesişim noktasında yer alan en köklü yöntemlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu üslup, insan psikolojisindeki ümit (recâ) ve korku (havf) dengesini gözeterek bireyi iman ve salih amele yönlendiren dinamik bir irşad aracıdır. Kur'ân'da genellikle cehennem azabı anlatıldığında hemen ardından cennet nimetleri zikredilmekte; böylece muhatabın ne mutlak bir ümitsizliğe ne de sahte bir güven duygusuna kapılmasına izin verilmemektedir. Nitekim ayette şöyle buyrulmaktadır: "*Şüphesiz iman edenler ve salih amel işleyenler için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İnkâr edenler ise ateş ehlidir.*" (Bakara 25, Âl'i İmran 15). Bu ayetlerde önce zalimlerin uğrayacağı ceza ve korku anlatılarak insan sakındırılmakta, ardından müminlere verilecek nimetler belirtilerek iyiliğe teşvik edilmektedir. Böylece korku ve ümit dengesi kurulmaktadır.

Kur'ân'da teşvik üslubunun daha baskın olduğu görülmektedir. Cennet tasvirleri cehennemden daha fazla zikredilmekte; müminler iman, ibadet, cihat ve sadaka gibi amellere yönlendirilmektedir. Bu bağlamda şu ayet dikkat çekicidir: "*Ey iman edenler! Size can yakıcı bir azaptan kurtaracak ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Resulüne iman eder, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad ederseniz, eğer bilirseniz işte bu sizin için en hayırlısıdır*." (Sâf 10-11).

Yukarıda belirtilen ayette, kulun kurtuluş ticareti Allah ve Resulüne iman etmek ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat etmek olduğu, cihadın diğer ameller içerisindeki üstün derecesini gösterdiğini Katade'ye göre ifade edilmiştir. (et-Taberi, E.C.M.b.C.b.Y. 883/1996).

Kur'ân'da teşvik ve sakındırma üslubu, kuru bir anlatıdan ziyade diyaloglar üzerinden canlandırılmaktadır. Peygamberler ile kavimleri, melekler ile insanlar ve ahirette bizzat taraflar arasında geçen konuşmalar bu yöntemin örnekleridir. Cennetliklerin melekler tarafından selamla karşılanacağı şu ayet, teşvik üslubunun en güzel örneklerinden biridir: "*Onlara: 'Selam size! Sabretmiş olmanıza karşılık cennete girin. Ne güzel bir son yurt!' denilecektir*." (Ra'd 24).

Kur'ân-ı Kerîm'de terğîb ve terhîb üslubu, ahiret bilincini pekiştiren, bireyi salih amele yönlendiren ve kötülükten sakındıran güçlü bir pedagojik yöntemdir. Cennet ve cehennem tasvirleriyle kurulan bu denge, insanın dünya hayatında doğru tercihler yapmasını ve ebedî kurtuluşu hedeflemesini sağlamaktadır.

2.6. İkna Üslubu

Kur'ân-ı Kerîm'de ikna üslubu, muhatabı inandırma, şüpheleri giderme ve hakikati kabul ettirme amacıyla kullanılan güçlü bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Ahirette gerçekleşecek diyaloglarda bu üslup, dünyada inkâr edilen gerçeklerin kesin ve kaçınılmaz birer tecrübi (yakin) bilgiye dönüştüğünü suçlunun kendi diliyle itiraf ettirilmesi esasına dayanmaktadır.

Nitekim Kur'ân'da Şeytan'ın takipçilerine hitaben söylediği şu ayet, ikna üslubunun en çarpıcı örneklerinden biridir: "*Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu, sadece çağırdım, siz de bana uydunuz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın*!" (İbrahim 22). Bu ifade, sorumluluğun tamamen insana ait olduğunu ve azaptan kaçış için başkasını suçlamanın geçersizliğini ortaya koymaktadır. Böylece inkârcılar, azabın merkezinde kendi özgür iradelerinin bulunduğunu idrak etmektedirler.

Kur'ân, ikna sürecinde oldukça zengin bir yöntem benimser. Bazen örnek şahsiyetlerin yaşam kesitlerini aktararak duygusal bir bağ kurar; bazen insanın doğasında var olan temel duyguları harekete geçirir; bazen de akılcı deliller ve mantıksal çıkarımlar kullanarak muhatabı ikna eder. Bu bağlamda ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: "*Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık*." (Mülk 10). Bu ayet, aklın ve düşünmenin önemini vurgularken, ikna üslubunun rasyonel boyutunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'daki ikna üslubu hem bireysel sorumluluğu hatırlatan hem de akıl, duygu ve mantığı birlikte harekete geçiren çok boyutlu bir yöntemdir. Ahiretteki diyaloglarda kullanılan bu üslup, dünyada ileri sürülen batıl iddiaları çürüterek insanı kendi iradesiyle yüzleştirmekte ve hakikati kabul etmeye yönlendirmektedir.

3. AHİRET HAYATINA DAİR DİYALOGLAR

İnsana özgü temel iletişim biçimi olan diyalog, Kur'ân'ın muhatabını dönüştürme ve ona ahlaki terbiye verme sürecinde kullandığı temel bir öğretici araçtır. Kur'ân, tarafları (Allah, melek, insan, şeytan) değişkenlik gösteren çok sayıda diyaloğa yer vererek, farklı muhatap kitlelerine uygun hitabet stratejileri geliştirmiştir. Bu diyaloglar, tebliğci için de birer iletişim rehberi niteliğindedir.

Kur'ân'da kullanılan diyaloglar, dini değerleri benimsetmek, tefekkür ve eyleme teşvik etmek, nasihatte bulunmak, hakikati hatırlatmak ve nihayetinde kişiyi ahlaki bir terbiye sürecinden geçirmek hedefindedir. Bu

diyaloglar vasıtasıyla bireylere konuşma sürecinde benimsemeleri gereken doğruluk ilkeleri ve kaçınmaları gereken kötü tutumlar ve davranışlar konusunda detaylı bir rehberlik sunar. (Erdinçli, 2016),

3.1. Kıyamet ve Yeniden Diriliş Sahneleri

Kıyamet süreci, dünya hayatının son bulmasıyla başlayan, ilahi iradenin mutlak egemenliğinin ilan edildiği bir geçiş dönemidir. Sûr'a üfürülüşle birlikte gerçekleşen diriliş anı, inkârcıların dünyevi inançsızlıklarıyla yüzleştiği ilk şok anlarına sahne olur. Bu bağlamda, inkârcıların diriliş anında, "*Bizi yattığımız yerden kim diriltti*?" (Yasin 52). şeklindeki sorgulamaları, dünyevi kibirlerinin ilahi kudret karşısındaki çöküşünü yansıtır.

3.2. Mahşer Meydanı Sahnesi

Mahşer, dünyadaki gizli ilişkilerin ve şer odaklı iş birliklerinin ifşa olduğu bir yüzleşme alanıdır. İnsanlar, melekler, şeytanlar ve Allah (c.c.) arasındaki diyaloglarda şu unsurlar öne çıkar: Mahşer meydanında dünyada kalış sürelerini "bir gün veya daha az" olarak nitelendirmeleri, ahiretin mutlak ve ebedi gerçekliği karşısında dünya hayatının göreceliliğini ve kısalığını vurgular. Bazı ayetlerde, Kur'ân'dan yüz çevirenlerin mahşer meydanına giderken zifiri karanlıklar içerisinde kalacakları hatta neredeyse kendi ellerini bile göremeyecekleri, o gün Allah'ın verdiklerinden başkasının nuru/ışığı olmayacağı; müminlerin ise kendilerine verilecek olan ışıklar sayesinde böyle bir sıkıntıyla karşılaşmayacakları bildirilir. (Hadid 12-14).

3.3. Şeytanın Konuşmaları

Araştırmada, ahiret hayatında Şeytan (İblis) ile insanlar arasında geçen diyalogların, onun dünyadaki kandırıcı ve saptırıcı rolünün nihai hesaplaşmasını yansıttığı görülmektedir. Şeytan, hesap gününde takipçilerine karşı en keskin tavrı takınarak sorumluluktan kaçmakta ve insanı kendi nefsiyle baş başa bırakmaktadır. Kur'ân'da, Şeytan'ın insanı saptırıcı rolü şu şekilde ifade edilmektedir: "*Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın… Şüphesiz biz şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır*." (Araf 27). Bu ayet, Şeytan'ın insanın düşmanı olduğunu ve iman etmeyenlerin dostu kılındığını açıkça ortaya koymaktadır. Hesap gününde ise Şeytan, dünyada insanları şüpheye düşürdüğü "diriliş ve hesap" vaatlerinin aslında hakikat olduğunu itiraf ederek kendi vaadinin bir kandırmaca olduğunu belirtir. Bu yüzleşmede Şeytan'ın takipçilerine söylediği şu cümle dikkat çekicidir: "*O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın*!" (İbrahim 22). Bu ifade, insanların cezayı çekerken Şeytan'ı suçlayarak teselli bulamayacaklarını, sorumluluğun tamamen kendilerine ait olduğunu göstermektedir. Böylece pişmanlık, hüsran ve suçlama odaklı diyalogların yoğunlukla yaşandığı bu mekânda, özellikle zayıflar ve kendilerini saptıran büyükler etrafında tartışmaların geçtiği görülmektedir. Dünyevi dostlukların ve aynı fikri benimseyenlerin

ahirette derin bir nefrete dönüşmesi ve birbirlerine lanet etmeleri, dünyevi çıkar ilişkilerinin ne denli temelsiz ve geçici bir zemine oturduğunun en net göstergesidir.

Kur'ân'da bu duruma işaret eden başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: "*Rabbim! Onu ben azdırmadım, o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi. Allah şöyle buyurur: 'Huzurumda tartışmayın, sizi daha önce uyarmıştım. Bende söz değişmez ve ben asla kullara zulmetmem*." (Kaf 27-29). Bu ayet, Şeytan'ın sorumluluğu reddetmesini ve Allah'ın kullarına zulmetmeyeceğini vurgulamaktadır. İfadeler göstermektedir ki, Şeytan yalnızca bir vesvese verici olup insanın iradesini yönlendiren bir çağırıcıdır; nihai sorumluluk ise insanın kendi seçimlerine aittir.

Ahirette Şeytan ile geçen diyaloglar, insanın dünyevi bahanelerinin geçersizliğini, bireysel sorumluluğun kaçınılmazlığını ve ilahi adaletin mutlaklığını ortaya koymaktadır. Bu diyaloglar, Müslümanlara Şeytan'ın tuzaklarından korunmaları gerektiğini hatırlatmakta ve Allah'a bağlılığın önemini pekiştirmektedir.

3.4. Cennette Geçen Konuşmalar

Kur'ân-ı Kerîm'de cennet ehlinin kendi aralarında ve meleklerle gerçekleştirdikleri diyaloglar, ahiret hayatının önemli bir parçası olarak tasvir edilmektedir. Bu konuşmalar, Allah'ın rahmetine mazhar olmanın verdiği sevinci, şükrü ve minneti yansıtırken; aynı zamanda müminlerin dünyadaki sorumluluk bilinci sayesinde ulaştıkları ebedî huzuru dile getirir. Kur'ân'da cennet nimetleri şu şekilde ifade edilmektedir: "*İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, 'Bu tıpkı daha önce bize verilen rızık!' diyecekler. Onlar için orada tertemiz eşler vardır ve orada ebedî kalacaklardır*." (Bakara 25).

Cennet ehli, dünyada Allah'a yönelerek ve O'ndan yardım dileyerek yaşadıklarını hatırlatır: "*Şüphesiz daha önce biz, ailemiz içinde yaşarken (Allah'a isyandan) korkardık. Allah da bize lütfetti ve bizi iliklere işleyen cehennem azabından korudu*" (Tur 26-27). Bu itiraf, müminlerin dünyadaki varoluşlarının özünü özetlemekte; onların yalnızca Allah'a yönelerek kurtuluşa erdiklerini göstermektedir. Ayrıca cennet ehli, cehennemdeki arkadaşlarını hatırlayarak şöyle der: "*Allah'a yemin ederim ki, neredeyse beni de mahvedecektin! Rabbimin lütfu olmasaydı ben de şimdi cehenneme getirilenler arasında olacaktım*." (Saffat 56-57).

Meleklerle cennet ehli arasındaki diyaloglar ise selam ve güven ortamını yansıtır: "*Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında kapılar açılır ve bekçiler onlara: 'Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.' derler*." (Zümer 73).

Yine başka bir ayette meleklerin cennetliklere hitabı şu şekilde aktarılır: "*Melekler onların yanına her kapıdan girerek: 'Sabretmenize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurdunun ardından ulaştığınız sonuç ne güzel oldu!' derler*." (Ra'd 23-24). Cennet ehlinin kendi aralarındaki ve meleklerle gerçekleştirdikleri diyaloglar, müminlerin dünyadaki sabır ve sorumluluk bilincinin ahirette ebedî mutlulukla karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu ayetler, insanlara hem teşvik hem de umut kaynağı olmakta; dünyada iman ve salih amelle yaşamanın ahiretteki karşılığını hatırlatarak ahiret bilincini pekiştirmektedir.

3.5. Cehennemde Gerçekleşen Diyaloglar

Kur'ân'da cehennem ehli arasında geçen diyaloglar, pişmanlık, suçlama ve hüsran odaklıdır. Bu konuşmalar, cehennemdeki acı dolu atmosferi yansıtırken aynı zamanda dünyevi hiyerarşilerin ahirette geçersizliğini ortaya koymaktadır. Nitekim ayet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır: *"Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar. Uyanlar şöyle derler: 'Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık*." derler. (Bakara 166-167). Bu ayetler, cehennemliklerin dünyada kendilerini saptıran önderlerinden uzaklaşmak istediklerini ve pişmanlıklarının fayda sağlamadığını göstermektedir. Tartışma üslubunun yoğunlukla kullanıldığı bu mekânda özellikle zayıflar ve kendilerini saptıran büyükler etrafında diyalogların geçtiği görülmektedir. Böylece dünyevi dostlukların ve aynı fikri benimseyenlerin ahirette derin bir nefrete dönüşmesi ve birbirleriyle lanet etme seviyesine gelmeleri, dünyevi çıkar ilişkilerinin ne denli temelsiz ve geçici bir zemine oturduğunun en net göstergesidir. Kur'ân'da cehennemliklerin karşılıklı ithamlarını ve beddualarını ortaya koyan başka bir ayette ise şöyle denilmektedir: *"Ey Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim sürdüyse cehennemde onun azabını bir kat daha artır*." (Sad 61). Bu diyalog, dünyevi otorite ilişkilerinin ahirette çöktüğünü ve herkesin kendi inkârının sorumluluğunu taşıdığını vurgulamaktadır.

Cehennemliklerin hesap verme ve cezalarını kabul etme sürecini içerir. Melekler, Allah'ın emriyle bu işlemi gerçekleştirir ve cehennemliklerle olan diyaloglarında onlara Allah'ın adaletini hatırlatır. Cehennem ehli görmüş oldukları çetin azabın bir an evvel son bulması için meleklerden kendileri için Allah'a dua etmelerini isterler. (Mümin 49-50).

Meleklerle cehennem ehli arasındaki konuşmalar ise ilahi adaletin kesinliğini hatırlatmaktadır: "*Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, 'Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?' diye sorarlar. Onlar da, 'Evet, bize bir uyarıcı gelmişti fakat biz onu yalanladık derler*." (Mülk 8-9). Bu ayet, cehennemliklerin kendilerine gönderilen peygamberleri reddettiklerini ve pişmanlıklarının artık geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç

olarak cehennem ehli arasındaki diyaloglar; bireysel sorumluluğun kaçınılmazlığını, dünyevi çıkar ilişkilerinin geçiciliğini ve ilahi adaletin mutlak surette tecelli edeceğini göstermektedir.

3.6. A'râf Ehlinin Konuşmaları

Kur'ân-ı Kerîm'de A'râf, cennet ile cehennem arasında bir perde/yer olarak tasvir edilmekte ve burada bulunanların hem cennet hem de cehennem ehliyle diyalog kurdukları bildirilmektedir. Bu mekân, dünyada iyilik ve kötülük arasında tereddüt eden, imanlarında belirsizlik yaşayan kimseler için ilahi bir durak niteliğindedir. (Yavuz, 1991).

Kur'ân'da A'raf ehlinin durumu şu şekilde ifade edilmektedir: "*İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz cennete girmedikleri halde (girmeyi) uman cennet ehline, 'Selâm size!' diye seslenirler. Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de 'Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma!' derler*." (A'raf 46-47). Bu ayet, A'raf ehlinin cennetliklere imrenerek selam verdiklerini, cehennem ehline bakınca ise Allah'a sığınarak azaptan korunmayı dilediklerini göstermektedir.

Kur'ân'da başka bir ayette münafıkların durumuna işaret edilerek şöyle buyrulmaktadır: "*Münafık erkeklerle münafık kadınların, iman edenlere, 'Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım' diyecekleri gün kendilerine, 'Arkanıza dönün de bir ışık arayın' denilecektir. Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet, onların bulunduğu dış tarafında ise azap vardır*." (Hadid 13). Bu ayet, A'raf ehlinin ve münafıkların durumunu karşılaştırmalı olarak ortaya koymakta; ilahi adaletin kesinliğini ve dünya hayatındaki tercihlerinin ahiretteki sonuçlarını açıkça göstermektedir.

A'raf ehli ile cennet ve cehennem ehli arasındaki diyaloglar, insanın dünya hayatındaki eylemlerinin ahiretteki kaderini belirlediğini hatırlatmaktadır. Bu sahneler, iman ve salih amelin önemini vurgularken; zulüm, inkâr ve tereddüdün ise ahirette belirsizlik ve azapla sonuçlanacağını göstermektedir. Böylece A'raf, ahiret bilincini pekiştiren ve insanı hakikate yönelten güçlü bir uyarı işlevi görmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dilbilimsel açıdan, Ahiret hayatında geçen diyaloglar, Kur'ân'ın kendine özgü üslup çeşitleriyle aktarılmaktadır. Ayetlerde kullanılan hitap, soru-cevap, teşvik ve sakındırma gibi dilsel yöntemler, muhatabı ikna etme ve yönlendirme işlevi taşır. Bu üslup hem anlam üretme hem de dini mesajın güçlü bir şekilde iletilmesini sağlar. Mekânsal açıdan, diyalogların geçtiği mekânlar (Kıyamet, Mahşer, Mizan, Cennet, Cehennem, A'raf) ahiret sahnesinin farklı boyutlarını temsil eder. Her mekân, insanın dünya hayatındaki eylemlerinin karşılığını

somutlaştıran bir bağlam sunar. Mekânların çeşitliliği, ahiret hayatının kapsamlı ve çok katmanlı yapısını ortaya koyar. Sosyolojik açıdan, Ahiret diyalogları, toplumsal ilişkilerin ve hiyerarşilerin ahirette nasıl çözüldüğünü gösterir. Dünya hayatında önderler ve onlara tabi olanlar, güçlüler ve zayıflar arasındaki ilişkiler ahirette yeniden değerlendirilir. Bu diyaloglar, bireyin sorumluluğunu toplumsal bağlardan bağımsız olarak üstlenmesi gerektiğini vurgular. Psikolojik açıdan, diyaloglarda pişmanlık, korku, ümit, minnet ve şükür gibi duygular öne çıkar. İnsanların kendi seçimleriyle yüzleşmeleri, ahirette yaşanan psikolojik bir hesaplaşma sürecine dönüşür. Kur'ân, bu duygusal boyutu kullanarak bireyin hem dünyada hem de ahirette sorumluluk bilincini pekiştirir.

Ahiret hayatındaki diyalogların dilbilimsel, mekânsal, sosyolojik ve psikolojik açıdan incelenmesi, Kur'ân'ın çok boyutlu hitap tarzını ortaya koymakta; bireylere dünya hayatında iman ve salih amelle yaşamanın ebedî kurtuluş için zorunlu olduğunu hatırlatan güçlü bir giriş çerçevesi sunmaktadır.

Araştırma, ahiret kavramının İslam inancında merkezi bir yere sahip olduğunu ve Kur'ân'da yer alan diyalogların bu inancı pekiştiren temel unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Ahiretin tüm aşamaları (Kıyamet, A'raf, Mahşer, Mizan, Cennet, Cehennem) Kur'ân'da ayrıntılı biçimde ele alınmış; Allah'ın farklı topluluklara farklı üsluplarla hitap etmesi, Kur'ân'ın evrensel ve kapsayıcı yapısını göstermiştir.

Çalışmada, ahiret hayatında geçen diyalogların bireylerin dünya hayatındaki sorumluluklarını hatırlattığı, inançlarını güçlendirdiği ve yaşamlarına yön verdiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, ahiretin varlığına iman; peygamberlere, indirilen kitaplara, meleklere, cennet ve cehenneme iman ile birlikte imanın şartlarını oluşturan bir bütünün parçası olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Kur'ân'ın ahiret hayatına dair sunduğu mesajların, Müslümanların yaşamlarını şekillendiren ve onları peygamberimizin örnekliğinde Kur'ân ahlakı üzere yaşamaya yönlendiren derin bir rehberlik sunduğu ifade edilmiştir. Ahiret bilinci, bireylerin hem dünya hem de ebedî hayatlarını düzenleyen temel bir inanç unsuru olarak ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

Abdelhaleem, M. (1998). *Kur'ân'da ahiret ve dünya hayatı*. Ekev Akademi Dergisi, 1(3), 321. https://makale.isam.org.tr/server/api/core/bitstreams/4cbe5252-f756-48cf-a199-a3c8a78e0d9c/content.

Çelik, A. (2001). *Kur'ân'a göre ahiret inancının bireysel ve toplumsal yönü*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16, 173-195. http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?midno=9380625&navdil=eng.

Erdinçli, A. (2016). *Kur'an diyaloglarında üslûp çeşitleri*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(1), 81-100. https://izlik.org/JA49RG33TN.

et-Taberi, E. C. M. b. C. (1996). *Cami'ul Beyan fi Tefsiri'l Kur'an*. (Cilt 1-8). (H. Karakaya ve K. Aytekin, Çev.). Hisar Neşriyat, Hisar Yayıncılık, (Orijinal Tarihi 883), https://dn760106.eu.archive.org/0/items/taberitefsiri3_201912/Taberi%20Tefsiri-1.pdf.

Görmez, H. (2016). *Beşer dilinin imkânları ve kur'an-ı kerim'in anlatım üslubuna dair*. İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1(27), 22-30. https://www.islamiarastirmalar.com/journal_article/beser-dilinin-imkanlari-ve-kuran-i-kerimin-anlatim-uslubuna-dair-human-language-facilities-and-on-the-narrative-style-in-the-quran/

Kutub, S. (1999). *Kur'an'da edebî tasvir*. İstanbul, RavzaYayınları.

Topaloğlu, B. (2008). *Sâat* (Cilt. 35, ss.322). İstanbul, TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/saat--kıyamet.

Yavuz, Y.Ş. (1991). A'râf, TDV İslâm Ansiklopedisi, (Cilt 3, s.s.259). İstanbul, TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/araf.

OSMANLI/TÜRK MUSİKİSİNDE MEŞK GELENEĞİ VE İCRA ÂDÂBI: CEM BEHAR'IN AŞK OLMAYINCA MEŞK OLMAZ ESERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Öğrencisi Yasemin FAKİR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslam Tarihi ve Sanatları Yüksek Lisans Öğrencisi, ysmnfkr@gmail.com, 0009-0004-5930-8955

Özet

Geleneksel Osmanlı/Türk musikisinde öğretim, repertuvar aktarımı ve icra anlayışı uzun yüzyıllar boyunca meşk sistemi aracılığıyla sürdürülmüştür. Meşk sistemi yalnızca eser öğretimine dayanan teknik bir yöntem değil; aynı zamanda tavır, üslûp, hâfıza, disiplin ve mûsikî anlayışının kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan geleneksel bir eğitim modeli olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Türk musikisi alanında da cami musikisi, tekke musikisi ve Mevlevî ayinleri gibi farklı icra ortamlarında meşk sistemi belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu çalışma, Cem Behar'ın Aşk Olmayınca Meşk Olmaz adlı eseri merkez alınarak Osmanlı/Türk musikisinde meşk geleneğinin icra âdâbı ile ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada öncelikle meşk kavramının tarihsel gelişimi ve Osmanlı/Türk musikisindeki yeri ele alınmıştır. Ardından meşkin yalnızca bir öğretim yöntemi olmadığı; aynı zamanda mûsikî çevresinde oluşan ahlâkî ve estetik değerlerin taşıyıcısı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda hocaya bağlılık, usûl bilgisi, hafıza, tekrar, sabır, sadakat, disiplin ve üslûp aktarımı gibi kavramlar değerlendirilmiştir. Ayrıca meşk sisteminin nota kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte geçirdiği dönüşüm ve modern müzik eğitimi içerisindeki konumu da eleştirel bir bakışla incelenmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; Cem Behar'ın ilgili eseri temel kaynak olarak değerlendirilmiş, konu klasik Türk musikisi ve Türk din musikisi literatürü çerçevesinde yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda meşk sisteminin yalnızca tarihsel bir öğretim modeli olmadığı, aynı zamanda Türk din musikisinde icra disiplini ve mûsikî âdâbını şekillendiren temel unsurlardan biri olduğu görülmüştür. Bu yönüyle çalışma, geleneksel Türk din musikisinin eğitim ve icra anlayışıyla ilgili tarihsel ve kültürel bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı/Türk Musikisi, Meşk, Cem Behar, İcra Âdâbı, Musikî Eğitimi

THE TRADITION OF MEŞK AND THE ETIQUETTE OF PERFORMANCE IN OTTOMAN/TURKISH MUSIC: AN ASSESSMENT THROUGH CEM BEHAR'S AŞK OLMAYINCA MEŞK OLMAZ

Master's Student Yasemin FAKİR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslam Tarihi ve Sanatları Yüksek Lisans Öğrencisi, ysmnfkr@gmail.com, 0009-0004-5930-8955

Abstract

In the traditional Ottoman/Turkish music tradition, musical training, repertoire transmission, and performance practice were maintained for centuries through the *meşk* system. *Meşk* was not merely a technical method based on teaching musical compositions; it was also regarded as a traditional educational model that enabled the transmission of musical style, performance attitude, memory, discipline, and musical understanding from one generation to another. Within the field of Turkish religious music, the *meşk* system played a significant role in different performance environments such as mosque music, *tekke* music, and Mevlevi rituals. This study aims to examine the relationship between the *meşk* tradition and performance etiquette (*icrâ âdâbı*) in Turkish religious music through Cem Behar's *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*.

The study first discusses the historical development of the concept of *meşk* and its place within Ottoman/Turkish music. It then emphasizes that *meşk* should not be considered solely as a teaching method, but also as a medium through which moral and aesthetic values within the musical tradition were transmitted. In this context, concepts such as loyalty to the master, knowledge of *usûl* (rhythmic cycles), memory, repetition, patience, discipline, fidelity, and the transmission of style are examined. In addition, the transformation of the *meşk* system following the widespread use of notation and its position within modern music education are evaluated from a critical perspective.

This study employs a qualitative research method. Cem Behar's work has been used as the primary source, and the subject has been interpreted within the framework of the literature on classical Turkish music and Turkish religious music. The findings suggest that the *meşk* system was not only a historical model of musical instruction, but also one of the principal elements shaping performance discipline and musical etiquette in Turkish religious music. In this respect, the study aims to provide a historical and cultural framework for understanding the educational and performative dimensions of traditional Turkish religious music.

Keywords: Turkish Religious Music, *Meşk*, Cem Behar, Performance Etiquette, Music Education

HİCRÎ VI. ASIRDA KUR'ÂN İLİMLERİ'NİN MUHTEVASI: EBÜ'L-FEREC İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN *FÜNÛNÜ'L-EFNÂN* İSİMLİ ESERİ ÖZELİNDE

Dr. Öğretim Üyesi, Mustafa DİLSİZ (Birinci yazar)
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mustafa.dilsiz@dpu.edu.tr, ORCID/ 0000-0002-0282-2564

Özet

Kur'ân ilimleri tarihinin Kur'ân'ın nüzûlünden itibaren başlayan bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Zira âyetlerin kıraâti, cem'i, nüzûl sebepleri, mekkî ve medenî ayırımı vb. birçok temel konuda sahabeden gelen rivâyetler, bu ilimlerin daha Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken neşet etmeye başladığını göstermektedir. Ancak şu var ki Kur'ân'a dair bu ilimler tedvin dönemine kadar hep şifahî olarak nesiller arasında intikal etmiştir. Tedvin faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte Kur'ân ilimlerine dair belirli konular üzerinde müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Tefsir ilmine dair ilk yazılı metinlerin tâbiîn döneminden itibaren yazıya geçtiğini birtakım rivâyetlerden anlıyoruz. Tefsir metinleriyle beraber nakledilen nâsih-mensûh, mekkî-medenî, esbâb-ü nüzûl vb. konularla ilgili bilgiler 'Ulûmü'l-Kurân hakkındaki ilk yazılı belgeleri teşkil etmektedir.

Kur'ân ilimlerini "'Ulûmü'l-Kur'ân" başlığı altında sistematik biçimde ilk defa ele alan ismin kim olduğu hususunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu bağlamda görüş ileri sürenlerden biri de Süyûtî'dir. (ö. 911/1505) O, *el-İtkân* adlı eserinde kendisinden önce bu alanda telif edilen bazı çalışmalara değinmiş ve bunların başında İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) eserini zikretmiştir. Bu bilgiden hareketle çalışmada, tefsir ve Kur'ân ilimleri alanında göze çarpan eserler kaleme alan, hicrî VI. asrın mümtaz simalarından Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Fünûnü'l-Efnân fî 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli kitabını merkeze alarak, bu dönemde Kur'ân ilimleri kapsamında incelenen başlıklar konu olarak seçilmiştir. İbnü'l-Cevzî, eserinde Kur'ân ilimleri alanında daha önceki literatürden yararlanmakla birlikte eserinde yeni konulara da yer vermiştir. Bu yönüyle *Fünûnü'l-Efnân* hicrî VI. asırda konuyla ilgili kaleme alınan seçkin eserlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada, söz konusu eser hem muhteva hem yapı bakımından önceki ve çağdaşı olan metinlerle karşılaştırılarak, dönemin Kur'ân ilimlerine dahil olan konularının ortaya çıkarılması ve bu dönemde yazılan eserlerle ilgili öne sürülen bazı fikirlerin tetkik edilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemine başvurulacaktır. Giriş bölümünde *Fünûnü'l-Efnân*'ın özgünlüğünün tespit edilmesi için hicrî VI. asra kadar 'ulûmü'l-Kur'ân ismiyle yapılan çalışmalar incelenecektir. Daha sonra bu asırda konuyla ilgili telif edilen diğer eserler bilimsel içerik analizi yöntemiyle ele alınacaktır. Eserlerdeki konu muhtevaları mukayese edilerek *Fünûnü'l-Efnân*'ın Kur'ân ilimlerine katkısı tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân İlimleri, 'Ulûmü'l-Kur'ân, İbnü'l-Cevzî, Fünûnü'l-Efnân

THE FORMATİON AND DEVELOPMENT OF QUR'ĀNİC SCİENCES İN THE SİXTH CENTURY AH: A STUDY ON *FUNŪN AL-AFNĀN* BY IBN AL-JAWZĪ

Assistant Professor Dr., Mustafa DİLSİZ

Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Theology

Department of Tafsīr, mustafa.dilsiz@dpu.edu.tr, ORCID/ 0000-0002-0282-2564

Abstract

It is widely accepted that the history of Quranic sciences (*ʿulūm al-Qurʾān*) is a process that began with the revelation of the Qurʾān. Indeed, the narrations transmitted from the Companions (*ṣaḥābah*) on many fundamental issues—such as the recitation (*qirāʾāt*) of verses, their compilation (*jamʿ*), the occasions of revelation (*asbāb al-nuzūl*), and the distinction between Meccan (*Makkī*) and Medinan (*Madanī*)—demonstrate that these sciences began to emerge while the Prophet (s.a.w.) was still alive. However, these sciences related to the Qurʾān were transmitted orally across generations until the period of codification (*tadwīn*). With the onset of codification activities, independent works began to be written on specific topics within Quranic sciences. We understand from certain narrations that the first written texts concerning the science of exegesis (*tafsīr*) date back to the period of the Successors (*tābiʿūn*). Information on topics such as the abrogating and abrogated (*nāsikh wa-al-mansūkh*), Meccan-Medinan, and the occasions of revelation, which were transmitted alongside tafsīr texts, constitutes the earliest written documents of ʿulūm al-Qurʾān.

There are various opinions regarding who first systematically addressed Quranic sciences under the specific title of ʿUlūm al-Qurʾān. One of those who proposed a view in this context is al-Suyuṭī (d. 911/1505). In his work *al-Itqān*, he mentioned some prior studies authored in this field and cited the work of Ibn al-Jawzī (d. 597/1201) at the forefront. Based on this information, this study focuses on *Funūn al-Afnān fī ʿUyūn ʿUlūm al-Qurʾān* by Abū al-Faraj Ibn al-Jawzī, one of the distinguished figures of the 6th century AH who authored prominent works in the fields of tafsīr and Quranic sciences; the titles examined within the scope of Quranic sciences in this period have been selected as the main subject. Although Ibn al-Jawzī utilized the previous literature of Quranic sciences in his work, he also included new topics. In this respect, *Funūn al-Afnān* can be evaluated as one of the outstanding works written on the subject in the 6th century AH.

By comparing the work in question with its preceding and contemporary texts in terms of both content and structure, this research aims to reveal the topics included in the Quranic sciences of the period and to examine certain ideas put forward regarding the works written during this era. Qualitative research methodology will be employed in this study. In the introduction, studies conducted under the title of ʿUlūm al-Qurʾān until the 6th

century AH will be examined to determine the originality of *Funūn al-Afnān*. Subsequently, other works authored on the subject in this century will be analyzed using the scientific content analysis method. By comparing the thematic contents of these works, the contribution of *Funūn al-Afnān* to its field will be analyzed.

Keywords: Tafsīr, Quranic Sciences, ʿUlūm al-Qurʾān, Ibn al-Jawzī, Funūn al-Afnān

GİRİŞ

Kuran İlimleri, Kur'an-ı Kerim'in nüzulü, tertibi, toplanması (cem'i), yazılması, kıraati, tefsiri, i'câzı (mucizevî yönü), nâsih ve mensûhu, hakkındaki şüphelerin giderilmesi ve benzeri konularla ilgili araştırmaları kapsar.(ez-Zürkânî, 1362/1943, Cilt 1, s. 27) Kur'ân ilimleri tarihi, genel olarak Kur'ân'ın nüzulüyle birlikte başlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Nitekim kıraat farklılıkları, cem' süreci, nüzul sebepleri, Mekkî–Medenî ayrımı gibi birçok temel konuda sahabe döneminden itibaren rivayetlerin varlığı, bu ilimlerin henüz Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken şekillenmeye başladığını göstermektedir. Ancak bu bilgiler, hicrî II. asra kadar büyük oranda sözlü aktarım yoluyla muhafaza edilmiştir. Tedvin faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte, Kur'ân'a dair meseleler yazılı hale getirilmiş ve belirli konular etrafında müstakil eserler kaleme alınmıştır. Tefsir metinleriyle beraber nakledilen nâsih-mensûh, mekkî-medenî, esbâb-ü nüzûl, fezâilü'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, i'râbü'l-Kur'ân vb. konularla ilgili bilgiler 'ulûmü'l-Kurân hakkındaki ilk yazılı belgeleri teşkil etmektedir.

Ancak 'ulûmü'l-Kur'ân konularını müstakil olarak ele alıp inceleyen ilk eserin hangisi olduğu, 'ulûmü'l-Kur'ân ifadesini terimsel anlamında ilk olarak kullanıp eser yazan müellifin kim olduğu konusunda değişik fikirler öne sürülmüştür. Bu bağlamda görüş ileri sürenlerden biri de Süyûtî'dir. (ö. 911/1505) O, el-İtkân adlı eserinde kendisinden önce bu alanda telif edilen bazı çalışmalara değinmiş ve bunların başında İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) çalışmasını zikretmiştir.(Süyûtî, 1974, Cilt 1, s. 31) Bu bilgilerden yola çıkarak bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

Terimsel manada "ulûmü'l-Kur'ân" kavramını kullanıp, bu ilimleri eserinde ilk işleyen müellif kimdir?

Hicrî VI. yüz yıldan önce tamamen 'ulûmü'l-Kur'ân konularına tahsis edilen eserler var mıdır?

İsminde "ulûmü'l-Kur'ân" ifadesi bulunan kitapların tamamı bu alana ait konuları mı incelemektedir?

Hicrî VI. yüz yılda "ulûmü'l-Kur'ân" alanında yazılan telifler hangileridir? Bunların muhtevalarındaki konular nelerdir?

İbnü'l-Cevzî'nin *Fünûnü'l-Efnân fî 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinin söz konusu literatürdeki yeri ve önemi nedir?

1. HICRÎ VI. ASRA KADAR 'ULÛMÜ'L-KUR'ÂN LİTERATÜRÜ

1.1. Kur'ân İlimlerinin Sistematik Biçimde 'Ulûmü'l-Kur'ân başlığı altında ilk kez incelenmesi Tartışması

'Ulûmü'l-Kur'ân ifadesi Fünûn'ü'l-Efnân'dan önceki dönemde yazılan başka kitaplara da isim olmuştur. Nitekim ez-Zürkânî (ö. 1367 h.), İbrahim b. Saîd el-Havfî'nin (ö. 430/1039) Kur'ân ilimleri alanında ilk eser yazan kişi olduğunu ve kitabına "el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân" adını verdiğini ileri sürmüştür. Zürkânî, Mısır Dârü'l-Kütüb'de bu eseri incelemiş ve metodunu tavsif etmiştir. Eserin, sıralı ve birbirini takip etmeyen on beş cildinin bulunduğunu belirtmiştir.(ez-Zürkânî, 1362, Cilt 1, ss. 34-35; Kattân, 1995, s. 10) Kitabın adından, alimler arasında içeriği konusunda bir görüş ayrılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu görüşe karşı çıkanlar, söz konusu eserin bir tefsir kitabı olduğunu, Kur'ân ilimleri kitabı olmadığını söylemişlerdir. Yazma eserin mevcut cüzleri incelendiğinde, bunun 'ulûmü'l-Kur'ân'a dair yazılan bir eser olmadığı ve bir tefsir eseri olduğu anlaşılmaktadır.(Hakkî, 2004, Cilt 1, s. 149)

Bu alanda en eski kitabın Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî'nin (ö. 328/940) *'Acâibü 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri olduğu da öne sürülmüştür.(Itr, 1987, ss. 73-74) Ancak bu eserin yapılan tetkikler sonucunda el-Enbârî'ye değil, İbnü'l-Cevzî'ye ait olduğu ortaya çıkarılmıştır.(er-Rûmî, 2003, s. 41; Haydar Saîd, 1997, s. 407) Burada akla şu soru gelebilir: 'Ulûmü'l-Kur'ân'a dair yazılan bu eser de İbnü'l-Cevzî'ye ait olduğuna göre neden *Fünûnü'l-Efnân* ondan daha fazla meşhur olmuştur? 'Acâibü 'Ulûmi'l-Kur'ân'da Kur'ân'ın faziletleri, yedi harf üzerine nüzûlü, Mushafların yazımı, sure, ayet ve kelimelerin sayısı gibi konulardan bahsedilmiştir.(İbnü'l-Cevzî, 2001, ss. 261-263) Yani bu eserde ele alınan Kur'an ilimleri *Fünûnü'l-Efnân*'a oranla daha sınırlıdır. Ayrıca ileride açıklanacağı üzere İbnü'l-Cevzî'ye ait *'Acâibü'l-Kur'ân*'ın aslında *Fünûnü'l-Efnân*'ın eksik bir nüshası olabileceği ortaya çıkmıştır.

1.2. İsim Benzerliği Gerekçesiyle 'Ulûmü'l-Kur'ân Literatürüne Dahil Edilen Eserler

Muhammed b. Halef b. el-Merzubân'ın (ö. 309/921) *el-Hâvî fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseri hicrî dördüncü asırda 'Ulûmü'l-Kur'ân'a dair yazılan eserler arasında gösterilmiştir.(er-Rûmî, 2003, s. 41; Subhî es-Sâlih, 2014, s. 124) Ancak bu kitabın da hacminden ve telif tarihinden dolayı bir tefsir kitabı olduğu dile getirilmiştir. Zira onun dönemine kadar terim anlamıyla Kur'ân ilimleri kapsamındaki konular bu genişliğe ulaşmamıştı.(Itr, 1987, s. 73)

İmam Eş'arî'nin (ö. 324/935-936) kayıp *el-Muhtezen fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseri de muhtemelen isminde "ulûmü'l-Kur'ân" ifadesinin bulunmasından dolayı hicrî IV. asırda Kur'ân ilimleri kapsamında yazılan

başka bir eser olarak zikredilmiştir.(en-Nebhân, 2005, s. 50) Ancak onun bu eserinin kelamî konuları ihtiva ettiğini İbn Asâkir bizzat İmam Eş'arî'den naklederek haber vermiştir.(İbn Asâkir, 1404/1984, s. 133)

Konuyla ilgili olarak dile getirilen başka bir eser de Ebu Davud Süleyman b. Necah'ın (öl. 496/1103) *el-Beyânü'l-Câmi' li 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseridir.(Çelik, 2002, s. 54) Ziriklî'nin *el-Âlâm* isimli biyografik eserine dayandırılarak ortaya atılan iddianın tespiti zor görülmektedir. Zira kitap günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla bunun bir tefsir kitabı mı yoksa müstakil olarak Kur'ân ilimlerine tahsis edilmiş bir kitap mı olduğu hususunda bir şey söylemek mümkün görünmüyor.

İsimlerinde "ulûmü'l-Kur'ân" ifadesi yer alan bu eserlerden bazılarının sadece belli başlı kitaplarda ismi geçip günümüze kadar gelmediği için "ulumu'l-Kur'ân"la ilgili olup olmadığı net değildir. Havfî'nin eserinde olduğu gibi, bazılarında ise "ulumü'l-Kur'ân" ifadesi ıstılâhî manada kullanılmamıştır. Bu çalışmaların içeriği incelendiğinde çoğunluğunun klasik tefsir eseri özelliği taşıdığı görülmektedir.

1.3. 'Ulûmü'l-Kur'ân Hakkında Tek Konuya Tahsis Edilmiş Eserler

ez-Zürkânî "Hicrî dördüncü asrından önce, herhangi bir kimsenin terim anlamıyla Kur'an ilimleri alanında telif ittiğini veya telif etmeye çalıştığını bilmiyoruz."(ez-Zürkânî, 1362, Cilt 1, s. 26) demiştir. Bu cümleyi, müstakil olarak Kur'ân ilimleriyle ilgili konuları tek bir kitaba alıp inceleyen herhangi bir çalışma olmaması açısından kabul edebiliriz. Ancak, değişik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Kur'ân ilimlerinin belirli bir konusunu ele alıp inceleyen ilk eserler, her ne kadar günümüze ulaşmasa da hicrî II. Asırdan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde Kur'ân ilimlerinin değişik konularına ayrılmış onlarca eser telif edilmiş ve bunlardan birçoğu elimizde mevcuttur. Bu anlamda nâsih-mensûh, garîbü'l-Kur'ân, esbâb-ü nüzûl, fedâilü'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân**,** i'râbü'l-Kur'ân vb. konulardan sadece birini inceleyen, hicrî VI. yüz yıla kadar literatüre kazandırılmış önemli sayıda eser bulunmaktadır. Ancak bu eserler kategorik olarak *Fünûnü'l-Efnân*'dan farklı olduğu için burada zikretmeye gerek duyulmamıştır.

2. HİCRÎ VI. ASIRDA 'ULÛMÜ'L-KUR'ÂN KAPSAMINDA YAZILAN ESERLER

Hicrî altıncı asırda 'ulûmü'l-Kur'ân alanında yazılan eserler iki başlık altında incelenecektir.

2.1. Mukaddimelerinde 'Ulûmü'l-Kurân'a Dair Konuların Yer Aldığı Tefsir Kitapları

İlk kitap, Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. 502/1108) *Tefsîru'r-Râgıb* olarak da anılan *Câmi'u't-Tefsîr* isimli eseridir. Kitabın mukaddimesinde şu konulara yer verilmiştir:

Tekil (müfred) ve birleşik (mürekkeb) sözlerde kapalılık/benzerlik (iltibas) meydana gelen durumların açıklanması, müşterek lafzın nitelikleri, lafızda müşterekliğin meydana gelme yönleri/sebepleri, dinleyicinin,

konuşanın maksadını anlamasını engelleyen kusurlar/engeller, genellikle ihtilafa yol açan ve şüpheleri çoğaltan durumlar, Kur'ân'ın içerdiği söz türlerinin kısımları, Kur'ân'ın (hükümleri ve manaları) açıklama yöntemi, tefsir ile tevil arasındaki fark, mananın kendisiyle ifade edildiği ve açıklandığı yönler/yollar, hakikat ve mecaz, mana bakımından umum ve husus, ismin lafızda fail kılınmasının gerekçelerinin/yollarının açıklanması, zahiren birbiriyle çelişkili gibi görünen lafızların açıklanması, Kur'ân'ın ilmî ve amelî tüm hikmetleri/hükümleri kapsadığının açıklanması, Kur'ân'ın kesin delilleri ve kanıtları içerdiği, dinlerin üzerinde döndüğü temel hükümler ile hükümlerden hangilerinde neshin caiz olup hangilerinde caiz olmadığı, tefsirde ihtiyaç duyulan nesih ile tahsis arasındaki farklar, Kur'ân'da, ümmetin tevilini bilmediği şeylerin bulunup bulunmadığı, Allah Teâlâ'nın bazı ayetleri müteşabih kılmasındaki hikmetin açıklanması, tefsir ilminin şerefi/fazileti, bir müfessirin ihtiyaç duyduğu araçların (ilim dallarının) açıklanması, tek bir ifadeyle iki farklı mananın kastedilmesinin caiz oluşu, i'câzü'l-Kur'ân.(el-İsfahânî, 1999, Cilt 1, ss. 1-46)

İkincisi, İbn Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) *el-Muharreru'l-Vecîz fî'l-Kitâbi'l-Azîz* isimli tefsiri. Kitabın mukaddimesinde şu konular üzerinde durulmuştur:

Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve seçkin alimlerden nakledilen; Yüce Kur'ân'ın fazileti ve ona sımsıkı sarılmanın nasıl olacağı, Kur'ân'ı tefsir etmenin fazileti ile dili üzerine konuşma ve irabı ile manalarının inceliklerini inceleme, Kur'ân'ı tefsir etme hususunda söylenenler, buna cüret etme(nin tehlikesi) ve müfessirlerin mertebeleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Şüphesiz bu Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir, ondan kolayınıza geleni okuyun" sözünün anlamı, Kur'ân'ın cem'i, harekelenmesi, noktalanması, hiziplere ve aşarlara (onarlı sayfalara) ayrılması, Kur'ân'da yer alan yabancı (Arapça dışındaki) dillerden kelimeler ve bunlarla ilgili hususlar, Alimlerin i'câzü'l-Kur'ân hakkında söyledikleri, Kur'ân'ı tefsir ederken îcâzı gerektiren lafızlar, Kur'ân'ın isimlerinin tefsiri, sure ve ayet kavramlarının zikri.(İbn Atıyye, 1422/2001, Cilt 1, ss. 33-57)

Muhteva analizi neticesinde el-İsfahânî'nin tefsirinde yirmi üç, İbn Atıyye'nin tefsirinde ise dokuz başlığın yer aldığı ve el-İsfahânî'nin konu yelpazesinin daha zengin olduğu görülmüştür. Ancak bu iki eserdeki konular tefsir mukaddimesi sınırları içinde işlenmişken; *Fünûnü'l-Efnân*'ın doğrudan Kur'ân ilimlerine hasredilmiş müstakil bir eser olması onu diğerlerinden ayırmaktadır.

2.2. 'Ulûmü'l-Kur'ân Konularını İnceleyen Müstakil Kitaplar

Bu başlıktaki kitapları da iki kısma ayırmak mümkündür:

Birincisi: Sadece 'Ulûmü'l-Kur'ân Konularına Tahsis Edilmiş Eserler

Bu tür kitaplara sadece İbnü'l-Cevzî'nin konumuzu teşkil eden ve tam ismiyle *Fünûnü'l-Efnân fî 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseri zikredilebilir. Zira bu dönemde baştan sona bu konulara tahsis edilmiş başka bir eser yoktur. İbnü'l-Cevzî'ye '*Acâibü 'Ulûmi'l-Kur'ân* isimli başka bir eser daha nispet edilmiş olsa da iki kitap üzerinde yaptığımız mukayeseli analizler, *'Acâibü'l-Kur'ân*'da ele alınan konuların *Fünûnü'l-Efnân* ile büyük ölçüde benzeştiğini, dahası mukaddime kısımlarının satır satır paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.(Karşılaştırınız İbnü'l-Cevzî, 1987, ss. 140-141, 2001, ss. 31-32) Bu durum, *'Acâibü 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ın ayrı bir eser olmaktan ziyade, *Fünûnü'l-Efnân*'ın eksik bir nüshası olduğu ihtimalini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Mukaddimenin kapanış cümlesinde telaffuz edilen "Acâibü 'Ulûmi'l-Kur'ân" ifadesinin, muhakkikler nezdinde yanıltıcı bir etki oluşturduğu ve böyle bir hataya zemin hazırladığı söylenebilir.

İkincisi: Dinin değişik alanlarındaki meselelerle beraber 'ulûmü'l-Kur'ân'a ait konuların da incelendiği eserler:

Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Meafiri'nin (öl. 546/115l) *Kanunu't-Te'vîl fi't-Tefsîr* adlı eseri. Müellif kitabına Kur'ân ilimlerine dair konuları başka konuların arasına serpiştirerek işlemiştir. Eserde Kur'ân ilimlerine dair şu konular yer almaktadır:

Kur'ân ilimlerine dair nakledilen haberler, Kur'ân ilimlerinin batınî yönü, sure başlarında yer alan (hurûf-u mukattaa) harfler, Kur'ân ilimlerinde ictihad ve yöntemi, emsâl'ü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın rey ile tefsir edilmesi, Muhkem ve Müteşâbih.(İbnü'l-Arabî, 1990, ss. 457-459) Eserde Kur'ân ilimleri kapsamına girebilecek konuları ihtiva eden yedi başlık tespit edilmiştir.

Ebû'l-Ferece İbnü'l-Cevzî'nin el-Müctebâ fî'l-Müctenâ isimli eseri. Kitapta Kur'ân ilimleri kapsamında şu konular yer almaktadır:

Kur'ân'da hitap, vakıf ve ibtidâ ile lafzî müteşabihleri konu alan bazı başlıklar bulunmaktadır.

İbnü'l-Cevzî'nin vaaz kitabı olarak hazırladığı *el-Müdhiş*'de de Kur'ân ilimlerine ait bazı konulara değinilmektedir. Kitapta Kur'ân ilimleriyle ilgili şu konular bulunmaktadır:

Kur'ân'da hitaplar, emsâlü'l-Kur'ân ve lafzî müteşâbihler.(İbnü'l-Cevzî, 2005, ss. 547-558)

Burada zikrettiğimiz eserler nicelik ve nitelik bakımından Kur'ân ilimlerinden içerdikleri konular göz önünde bulundurulduğunda, *Fünûnü'l-Efnân*'ın hem tamamen Kur'ân ilimlerini konu edinmesi hem de daha fazla konuyu içermesi açısından daha orijinal bir kitap olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada hicrî VI. asır ve öncesinde Kur'ân ilimlerine yönelik olarak kaleme alınan eserler incelenmiştir. Araştırmada söz konusu eser hem muhteva hem yapı bakımından önceki ve çağdaşı olan metinlerle karşılaştırılmış ve eserin 'ulûmü'l-Kur'ân literatürü açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil ettiği anlaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda İbnü'l-Cevzî'nin Kur'ân ilimleri alanında başka eserler de telif ettiği ancak *Fünûnü'l-Efnân*'ın bunların arasında en kapsamlısı olduğu tespit edilmiştir. O, eserini belli bir mantık silsilesi çerçevesinde kaleme almış ve eserinde alana yeni konular dahil etmiştir. Söz konusu eser, sahip oluğu bu niteliklerle kendi döneminde telif edilenler arasında temayüz etmiş, bu sayede hicrî VI. yüzyılda 'Ulûmü'l-Kur'ân konularını en kapsamlı ve en sistemli şekilde ele alan eser olmuştur. Bu dönemde, mezkûr eser dışında da Kur'ân ilimlerine dair bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu çalışmaların hiçbiri, muhtevası itibariyle Kur'ân ilimlerine tahsis edilmiş müstakil bir eser niteliği taşımamaktadır. Araştırma neticesinde, 'Ulûmü'l-Kur'ân ifadesini terimsel boyutuyla ilk kez kullanıp bu ilimleri eserinde işleyen ismin kesin olarak İbnü'l-Cevzî olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, eldeki bilgiler söz konusu konuları ondan önce müstakil bir eserde tasnif eden bir başka ismin varlığını doğrulamakta da yetersiz kalmaktadır. Bu yönüyle *Fünûnü'l-Efnân*'ın hicrî VI. asırda konuyla ilgili kaleme alınan en seçkin ve en orijinal kitap olduğu değerlendirilmiştir. Eser, kendisinden sonra kaleme alınan çalışmalara kaynaklık ederek Kur'ân ilimleri literatürünün önemli bir halkasını oluşturmuştur. Nitekim asırlar sonra İmam Süyûtî'nin meşhur eseri *el-İtkân*'da bu kaynaktan istifade etmesi, söz konusu etkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma alanın temel hatlarının şekillenmesine, onunla devam eden sürecin Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ı ile olgunlaşıp nihayetinde *el-İtkân*'da en ideal formuna ulaşmasına öncülük etmiştir.

KAYNAKLAR

Çelik, Ö. (2002). Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'ân İlimleri. *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III*, 47-87.

el-İsfahânî, E.-K. el-H. b. M. R. (1999). *Tefsîru'r-Ragıb el-İsfahânî* (C. 1). Tanta Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

en-Nebhân, M. F. (2005). *el-Medhal ilâ 'Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dârü Âlemü'l-Kur'ân.

er-Rûmî, F. b. A. b. S. (2003). *Dirâsât fî 'Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

ez-Zürkânî, M. A. (1362). *Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'an* (3. bs., Ciltler 1-2). Mektebetü 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürakâühü.

Hakkî, M. S. (2004). *'Ulûmü'l-Kur'ân min Hilâli Mukadimâti't-Tefâsîr min Neş'etihâ ilâ Nihâyeti Karni's-Sâmini'l-Hicrî* (Ciltler 1-2). Müessestü'r-Risâle.

Haydar Saîd, H. S. (1997). Tahkîku Nisbeti Kitâbi 'Acâibü ‘Ulûmi’l-Kur’ân li Ebî Bekr Muhammed b. El-Kâsım el-Enbârî. *Âlemü’l-Kütüb*, *1*(2), 403-416.

Itr, H. Z. (1988). el-Kısmü’l-evvel: Dirâse. İbnü’l-Cevzî, *Fünûnü’l-efnân fî ‘uyûni ‘ulûmi’l-Kur’ân* içinde (ss. 11–136). Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye

İbn Asâkir, E.-K. A. b. el-H. b. H. (1404). *Tebyînü Kezibi’l-Müfterî fîmâ Nüsibe ile’l-İmâm Ebi’l-Hasan el-Eşʿarî* (3. bs.). Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî.

İbn Atıyye, E. M. A. b. G. b. A. b. G. el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. (1422/2001). *El-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz* (1. bs., Ciltler 1-6). Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

İbnü’l-Arabî, E. B. M. b. A. b. M. el-Meâfirî. (1990). *Kânûnu’t-Te’vîl* (2. bs.). Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî.

İbnü’l-Cevzî, E.-F. C. A. b. A. b. M. (1987). *Fünûnü’l-Efnân fî ‘Uyûni ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye.

İbnü’l-Cevzî, E.-F. C. A. b. A. b. M. (2001). *Fünûnü’l-Efnân fî 'Acâibi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. Müessesetü Kütübi’s-Sekâfiyye.

İbnü’l-Cevzî, E.-F. C. A. b. A. b. M. (2005). *El-Müdhiş*. Dârü’l-Kütübi’l-’İlmiyye.

Kattân, M. H. (1995). *Mebâhis fî ‘Ulûmi’l-Kur’an*. Mektebetü Vehbe.

Subhî es-Sâlih, S. b. İ. es-Sâlih el-Lübnânî. (2014). *Mebâhis fî ‘Ulûmi’l-Kur’an*. Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn.

Süyûtî, E.-F. C. A. b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (1974). *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân* (Ciltler 1-4). el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb.

17. YÜZYIL ŞAİRİ İLMî VE KALEM REDİFLİ KASİDESİ

Yüksek Lisans Öğrenci, Nuran AY1

1Batman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı,233202051047@student.batman.edu.tr,0009-0006-9437-8929

Özet

Edebiyat tarihine ve şiir sanatının değerlendirmesine kaynaklık eden mecmualarda birçok şiire ve şaire ait bilgilere rastlanır. Mecmualar; derlendikleri dönemin edebi zevklerini, halkın eğilimlerini, hayata bakış açılarını yansıtması yönüyle ve barındırdığı kültürel hazinenin zenginliğiyle biyografik niteliği olan tezkirelerden farklı özellik göstermektedir. Mecmu'a-i eş'ar veya mecmu'atül'l-eş'ar adlarıyla bilinen ve antoloji mahiyetindeki şiir mecmuaları farklı bölge ve yüzyıllarda yaşamış şairlere ait şiirleri içermektedir. Mecmualar üzerine yapılan çalışmaların artmasıyla mecmua sayfalarında saklı bulunan kültürel mirasın ortaya çıkarılması söz konusu olmuştur. Mecmualar, çeşitli coğrafyalarda yaşamış ve adına daha önce rastlanmamış şairlere ulaşmamıza olanak sağlamaktadır. Mecmualar vasıtasıyla tezkirelerde yer bulamamış şairlere, divanı olmayan şairlerin şiirlerine ulaşılabilir. Divanı olduğu halde çeşitli sebeplerle şairin divanında yer almamış şiirlerine de rastlamamız mümkündür.

Kütüphanelerin unutulan yerlerinde saklı kalan ve günümüzde ortaya çıkan mecmualarla yeni şairlere veya bilinen şairlerin henüz bilinmeyen şiirlerine ulaşmamız olasıdır. Çalışmamızda 17. yüzyılda yaşamış İlmî mahlaslı şairin divanında yer almayan ve yayımlanmamış bir kasidesi yer almaktadır. Kaside; Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda kayıtlı bulunan 06 Mil YzA 5544/3 adlı yazma eserde tespit edilmiştir. Şiir; şekil, dil ve muhteva bakımından incelenmiş ve latin harflerine aktarılmıştır. Çalışmamızla Klasik Türk Edebiyatı'nda şairlere ait yeni verilere ulaşılabilmesi yönüyle mecmuaların edebiyat tarihine kaynaklık etmesine dikkat çekmek ve İlmî mahlaslı 17. yüzyıl şairinin yeni şiirinin gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, İlmî, Şiir Mecmuası, Kaside, Klasik Türk Edebiyatı

THE 17TH-CENTURY POET İLMÎ AND HİS QASİDA WİTH THE REDİF "KALEM" (PEN)

Master's Student, Nuran AY1

1Batman University, Department of Turkish Language and Literetre,

233202051047@student.batman.edu.tr, 0009-0006-9437-8929

Abstract

Poetry miscellanies (*mecmuas*) are among the most important sources for literary history and the study of poetic tradition, as they preserve valuable information about numerous poems and poets. Unlike *tezkires*, which primarily provide biographical accounts of poets, miscellanies offer insights into the literary tastes of the periods in which they were compiled, the cultural tendencies of society, prevailing worldviews, and the rich cultural heritage they embody. Known as *Mecmu'a-i Eş'âr* or *Mecmu'atü'l-Eş'âr*, these anthological collections contain poems composed by poets from different centuries and geographical regions.

The growing scholarly interest in miscellanies has facilitated the discovery and examination of a substantial body of literary and cultural material preserved within these manuscripts. Such collections enable researchers to identify poets whose names are absent from biographical sources and to access poems by poets who either did not compile a *divan* or whose works were not included in their collected poems. Moreover, miscellanies often preserve poems that, although belonging to poets with extant *divans*, were omitted from those collections for various reasons.

This study introduces an unpublished *qasida* by the seventeenth-century poet İlmî that is not included in his known *divan*. The poem was identified in the manuscript registered as 06 Mil YzA 5544/3 in the Manuscript Collection of the National Library. It has been examined in terms of its form, language, and content, and subsequently transcribed into the Latin alphabet. By bringing to light a previously unknown poem by İlmî, this study seeks to emphasize the significance of poetry miscellanies as primary sources for literary history and to contribute new findings to the field of Classical Turkish Literature.

Keywords: Seventeenth Century, İlmî, Poetry Miscellary, Qasida, Classical Turkish Literature

MEDIATION IN AZERBAIJAN: SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION

Najiba RAFIZADE

1 Azerbaijan Mediation Council, mediator, rafizade_najiba@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8750-3916

Abstract

This study examines the development, implementation and socio-economic impact of mediation as an alternative dispute resolution mechanism (ADR) in the Republic of Azerbaijan. Azerbaijan, as a modern country integrating into the global economic system and international legal framework, pays priority attention to the creation of modern dispute resolution mechanisms, including mediation and arbitration institutions, as part of ongoing legal reforms. The study analyses the formation of mediation legislation in Azerbaijan, starting with its incorporation into national legislation and formalization as a legal norm. The impact of this integration on the socio-legal development of the country, as well as on the change of the legal system as a whole. Special attention is paid to the socio-economic consequences of mediation in the context of Azerbaijan. The study highlights the benefits of mediation, including flexibility, maintaining long-term business relationships, consideration for the interests of the parties, confidentiality, and cost-effectiveness compared to traditional litigation. All these factors are a consequence of the positive influence of this institution on socio-economic processes. As a result of the study, some difficulties were also identified, which can include ignorance among the population, as well as the unwillingness of the population to apply to voluntary mediation, which can be explained by the recent establishment of this institution. s

Keywords: Mediation, Alternative Dispute Resolution (ADR), Azerbaijani Legal System, Socio-economic Impact, Legal Reforms,

AZERBAYCAN'DA ARABULUCULUK: ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Necibe RAFIZADE

1 Azerbaycan Arabuluculuk Konseyi, arabulucu, rafizade_najiba@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8750-3916

Özet

Bu çalışma, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizması (ADR) olarak arabuluculuğun gelişimini, uygulanmasını ve sosyoekonomik etkisini incelemektedir. Küresel ekonomik sisteme ve uluslararası hukuk düzenine entegre olan modern bir devlet olarak Azerbaycan, devam eden hukuk reformları çerçevesinde, arabuluculuk ve tahkim kurumları da dâhil olmak üzere modern uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının oluşturulmasına öncelikli önem vermektedir. Çalışmada, arabuluculuğun Azerbaycan'da ulusal mevzuata dâhil edilmesi ve hukuki norm olarak resmîleştirilmesi süreciyle başlayan mevzuat oluşumu analiz edilmektedir. Ayrıca, bu entegrasyonun ülkenin sosyal ve hukuki gelişimine ve genel olarak hukuk sisteminin dönüşümüne etkisi değerlendirilmektedir. Azerbaycan bağlamında arabuluculuğun sosyo-ekonomik sonuçlarına özel önem verilmektedir. Çalışmada; esneklik, uzun vadeli iş ilişkilerinin korunması, taraf menfaatlerinin dikkate alınması, gizlilik ve geleneksel yargılama süreçlerine kıyasla maliyet avantajı gibi arabuluculuğun sağladığı faydalar ele alınmaktadır. Tüm bu unsurlar, söz konusu kurumun sosyo-ekonomik süreçler üzerindeki olumlu etkisinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Araştırma sonucunda, bazı zorluklar da tespit edilmiştir. Bunlar arasında toplumdaki bilgi eksikliği ile bireylerin gönüllü arabuluculuğa başvurma konusundaki isteksizliği yer almaktadır ki bu, söz konusu kurumun yakın zamanda oluşturulmasından kaynaklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (ADR), Azerbaycan Hukuk Sistemi, Sosyo-Ekonomik Etki, Hukuk Reformları,

INTRODUCTION

Alternative dispute resolution (ADR) includes various mechanisms that allow parties to resolve conflicts outside of formal court proceedings. Among these mechanisms, mediation occupies a central place in this study. Mediation stands out as a process of cooperation in which a neutral mediator, who is essentially a third party, facilitates communication by helping the parties reach a voluntary, mutually acceptable agreement (Younas, 2025; Tanifum and Fabien, 2024; Alashqar, 2024; Əliyev and Əliyev, 2023). It is important to note that the mediator does not have the authority to make decisions, and the dispute is resolved solely on the basis of the consent and initiative of the parties themselves (Law Reform Commission (LRC), 2010; Rostovska et al, 2021). Mujtaba and Garner (2024) present these mechanisms as a kind of spectrum. There is a simple, informal negotiation process at one end, and formal and binding court proceedings at the other, with mediation and arbitration somewhere in the middle. The further along this spectrum the dispute progresses, the more control the parties transfer over the process and the final result to a third party. Mediation is located closer to the party-controlled end of the spectrum, where a neutral and impartial third party, the mediator, facilitates structured communication between the parties and helps them reach a voluntary, mutually acceptable agreement, but does not have the authority to impose a solution (Alashqar, 2024; Mujtaba and Garner, 2024).

The importance of alternative dispute resolution (ADR) methods is obvious for Azerbaijan. As the country strives to further integrate into the global economy and the international legal system, it views ADR as a central element of its broader legislative reform efforts. These mechanisms help to create effective, modern and international standards-compliant dispute resolution practices. But beyond the simple improvement of procedures, the introduction of ADR points to something more. This is a real shift in thinking, moving away from adversarial methods of conflict resolution to joint dispute resolution based on consensus. Azerbaijan considers the creation of effective dispute resolution mechanisms that meet international standards as a necessary step to attract foreign investment and ensure the smooth operation of major trade and energy agreements, on which its economy largely depends (Rustamli, 2023; Allahverdiyeva, 2022). Rustamli (2023) notes that the first post-independence institution for alternative dispute resolution in Azerbaijan, the Azerbaijan International Commercial Arbitration Court, was established back in 1992, mainly to appease foreign investors and reduce the country's dependence on litigation in unfamiliar foreign courts. However, despite the name "Arbitration Court", this body was actually a state court, not a genuine institution for alternative dispute resolution, and the confusion this caused in relations with foreign investors led to its being renamed the "Commercial Court" in 1995.

Mediation followed a similar institutional path as arbitration, but somewhat later. It officially became part of Azerbaijani legislation in 2019, when the Law of the Republic of Azerbaijan on Mediation was adopted, which gave the process official legal status and laid down its basic principles: confidentiality, voluntariness, equality of rights and cooperation of the parties, impartiality and independence of mediators and inadmissibility of interference in the mediation process[1]. The law also defined the roles of the mediator and the organization conducting mediation (Mirzayev, 2020; Allahverdiyeva, 2022; Əliyev and Əliyev, 2023; Law on Mediation, 2019). However, it can be easily said that the formal development of mediation in Azerbaijan can be traced from ancient informal dispute resolution traditions in the region (Allahverdiyeva, 2022; Younas, 2025). Building on this legal foundation, the Azerbaijan Mediation Council was established in 2020, which provided this area with an institutional framework designed to develop and coordinate mediation practices throughout the country. Since then, this field has continued to evolve through further reforms, the process of which continues to this day and reflects the sustained institutional commitment that forms the basis of this study.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

The theoretical argument for mediation builds on a set of advantages over adversarial litigation that are well documented in the literature. Mujtaba and Garner (2024), based on the classic work of Fischer and Uri (1991) "*Getting to Yes: Negotiating Agreement without Giving in*", distinguish between positional negotiations, where each side takes a tough position and defends its point of view, and principled or interest-based negotiations, where the parties separate people from the problem, focus on what is really important for them, rather than the positions they have taken, is to offer several options that could suit both sides, and evaluate proposals according to objective criteria. Mediation integrates this interest-based approach directly into the process, involving a neutral mediator who helps the parties find common ground that they might not find on their own (Fischer and Uri, 1991, cited in Mujtaba and Garner, 2024).

Based on this framework, the comparative literature on ADR methods points to six main advantages of mediation over traditional litigation. Firstly, it provides much more flexibility, allowing the parties to control the process, timing, and outcome in a way that is simply not available under strict court procedures (Alashqar, 2024). Secondly, since mediation works on the basis of cooperation rather than confrontation, it tends to be better for maintaining long-term business and personal relationships, which, according to Mujtaba and Garner (2024), is especially important in a work and commercial environment where parties often have to continue cooperating after a dispute is resolved. Thirdly, mediation is focused on the parties themselves. It focuses on what they really

[1] Unofficial translation of the principes by author

need and want, rather than fixing them in immutable legal positions (Fischer and Uri, 1991, cited by Mujtaba and Garner, 2024). Fourth, confidentiality is maintained throughout the entire process, which protects confidential business and personal information and often gives the parties confidence that they can speak openly (Oberman, 2012). Fifth, mediation is usually cheaper than litigation, regardless of whether time, fees, or other resources are taken into account (Rozdeiczer and Alvarez de la Campa, 2006). Sixth, and probably the most important point in the long run, agreements reached during mediation tend to show a higher level of voluntary compliance than court decisions, since the parties themselves determine the outcome rather than getting their hands on it (Shaliyev, 2025; Zhomartkyzy, 2023a).

These theoretical advantages are applicable not only within the borders of one country. Zhomartkyzy (2023b), considering the use of mediation in international economic conflicts, points to the same main reasons as maintaining working relationships, saving money, flexibility and confidentiality, which is why states and corporations are increasingly choosing mediation instead of litigation or arbitration in cross-border commercial and investment disputes. This resonates internationally with the same logic that Mujtaba and Garner (2024) and Alashqar (2024) apply to labour and civil disputes in countries closer to us. The fact that this pattern persists in such diverse settings, from labour conflicts in the United States to disputes between States, gives the theoretical framework a solid foundation and supports its application to the Azerbaijani case considered in this study.

2. METHOD

This study uses a qualitative method combining doctrinal and legal analysis with an integrative literature review, since there is no centralized national database on the still young mediation system in Azerbaijan yet. Relevant legal, academic, and institutional sources were identified by entering keywords into search engines, using primary legislation, secondary legal and doctrinal literature, and comparative empirical studies of the socio-economic consequences of mediation in Azerbaijan and other jurisdictions. Since full statistics for Azerbaijan have not yet been published, these comparative data serve as informed indirect confirmation rather than direct evidence, so the results should be considered as an assessment of the likely rather than confirmed socio-economic impact, at least until the Mediation Council of Azerbaijan or the Ministry of Justice publish national data on the number of cases. All materials in foreign languages cited in this study were translated with the assistance of Claude AI.

3. FINDINGS

The theoretical rationale for mediation outlined above is supported by empirical evidence from jurisdictions with established reporting systems. The tenth mediation audit of the Center for Effective Dispute Resolution (2023), based on responses from 328 commercial mediators across the United Kingdom, reports an overall dispute

resolution success rate of 92%, with 73% of cases settling on the day of mediation and a further 20% settling shortly thereafter. The Audit also estimates that commercial mediation saves UK businesses approximately £5.9 billion annually by reducing management time, legal costs, productivity losses, and the deterioration of commercial relationships (CEDR, 2023). Consistent with these findings, the World Bank's Alternative Dispute Resolution Manual: Implementing Commercial Mediation cites empirical studies reporting that 65 to 80 percent of parties and their counsel believed that mediation and arbitration reduced the time and cost of resolving commercial disputes compared with litigation. The Manual notes, however, that the empirical evidence is not entirely consistent and that outcomes vary across jurisdictions and case types (Rozdeiczer and Alvarez de la Campa, 2006). Specialized mediation providers describe mediation as an alternative to litigation that can reduce the costs and burden of litigation, while facilitating the achievement of mutually acceptable agreements and maintaining the current relationship between the parties (Ray, 2026).

These numbers are important for reasons that go far beyond the individual parties to any single dispute. When conflicts are resolved faster and at lower cost, the burden on the judicial system is reduced. This frees up judicial resources for cases that really need to be tried. This point is very important for small and medium-sized enterprises. These enterprises, as a rule, do not have the financial capacity for lengthy litigation. Therefore, they benefit more than most others from an affordable and inexpensive dispute resolution channel (Mujtaba and Garner, 2024). Foreign investors also benefit from this. They feel more confident in a predictable and neutral dispute resolution environment. Zhomartkyzy (2023b) documents the same pattern at the international level, in the settlement of economic disputes between states and multinational corporations. On a broader societal level, normalization of mediation promotes a culture of voluntary compliance and collaborative problem solving. Over time, this shifts the default response to conflict from confrontation to constructive dialogue (Əliyev and Əliyev, 2023).

In Azerbaijan, in particular, the institutional history demonstrates a clear path of development, albeit in a fairly short period of time. The Mediation Law of 2019 established the legal categories that define this area today. These include a mediator, a mediation organization, a mediation agreement, and a dispute settlement agreement known as a “barışıq sazişi” (baryshyg sazishi). The law also classified which disputes are subject to mediation. This covers civil and commercial matters, including those with a foreign element, as well as family disputes, labour disputes, and disputes arising from administrative and legal relations (Əliyev and Əliyev, 2023). The Azerbaijan Mediation Council was established later, in 2020. This provided the legal framework with an institutional house responsible for training mediators, coordinating mediation organizations, and developing the profession at the national level. This sequence of events deserves attention. Arbitration was institutionalized first, in 1992.

Mediation followed him about twenty seven years later, in 2019. Rustamli (2023) reveals the same pattern among other post-Soviet states, some of which created the potential for commercial arbitration before extending similar legal recognition to mediation. This suggests that the mediation sector in Azerbaijan, although still young, is built on an already proven institutional foundation, rather than starting from scratch.

Recent mediation studies in Azerbaijan show that the country has made significant progress in establishing an institutional framework for mediation, helped by the adoption of a Mediation Law, the establishment of a Mediation Council, and an increase in the number of cases referred to mediation. Official statistics indicate the growing use of mediation and an increase in the number of disputes resolved without trial, reflecting the gradual acceptance of this mechanism by the public (Shaliev, 2025). However, despite these encouraging developments, the literature available in the country contains little empirical data on the real socio-economic consequences of mediation. Existing research mainly focuses on legal reforms, implementation challenges, and institutional development, while offering limited statistical analysis of outcomes such as cost savings, dispute resolution time, judicial system efficiency, business productivity, or long-term compliance with settlement agreements. This highlights an important research gap and the need for a more comprehensive assessment of the socio-economic impact of mediation in Azerbaijan.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

This study focused on the topic of mediation in Azerbaijan, and in honesty on the socio-economic consequences of alternative dispute resolution methods. However, the lack of empirical as well as statistical data has made it difficult to conduct a full-fledged study, taking into account all the factors of this confrontation. Existing research mainly focuses on legal reforms, implementation challenges, and institutional development, while offering limited statistical analysis of outcomes such as cost savings, dispute resolution time, judicial system efficiency, business productivity, or long-term compliance with settlement agreements. This highlights an important research gap and the need for a more comprehensive assessment of the socio-economic impact of mediation in Azerbaijan. That is why the study provides statistical data from foreign countries, in particular the United Kingdom, where mediation has been successfully implemented in the system and is used in various fields.

Despite the obvious institutional progress, an honest look at the development of mediation in Azerbaijan should take into account the remaining problems. Two of them are particularly striking. The first is a real gap in public awareness. Most people are simply unaware of the existence of mediation as a legally recognized and affordable option. There is also a deep-rooted cultural trend towards formal litigation that has not disappeared. The second problem is the consistently low level of voluntary participation. Mediation is still a young institution here, and it

does not yet have the necessary reputation to earn broad public trust. Many people are still wary of an informal process that has no legal effect unless the parties actually reach an agreement. Without mandatory referral to a mediator in more regions or stronger financial incentives to try mediation first, a significant portion of disputes that could actually be resolved in this way never reach the mediator at all. However, it should be borne in mind that the obstacles Azerbaijan is currently facing do not look so much like evidence of a broken model as the usual friction of an institution that is still in the process of formation.

In conclusion, Azerbaijan has established a solid and credible legal framework for mediation in a relatively short period of time, drawing on the lessons of its previous experience in commercial arbitration. The socio-economic benefits associated with mediation in other countries, including lower costs, maintaining relationships, and reducing the burden on the courts, are well documented in the comparative literature. There is good reason to expect that these advantages will manifest themselves in Azerbaijan as the institute develops, although data on the number of cases and results specific to Azerbaijan will be required to confirm this, which will be published in the coming years. With continued investments in public education, mediator training, and institutional incentives, mediation has a real chance of becoming the cornerstone of a broader dispute resolution system in Azerbaijan.

REFERENCES

Alashqar, Y. (2024). The comparative view: Mediation, negotiation and arbitration. In I. M. AlDajani & M. Leiner (Eds.), *Reconciliation, conflict transformation, and peace studies* (pp. 131–150). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-47839-0_7

Allahyarova, F. (2022). Implementation of mediation in the Republic of Azerbaijan. *Российское право: образование, практика, наука* [Russian Law: Education, Practice, Science], 2022(1), 88–92.

Centre for Effective Dispute Resolution. (2023). The Tenth CEDR Mediation Audit: A survey of commercial mediator attitudes and experience in the United Kingdom. CEDR. https://www.cedr.com/wp-content/uploads/2023/02/Tenth-CEDR-Mediation-Audit-2023.pdf

Əliyev, Z., & Əliyev, E. (2023). Azərbaycanda mediasiya hüququnun formalaşması [Formation of mediation law in Azerbaijan]. *Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri*, 1(37), 58–64.

Fisher, R., & Ury, W. (1991). Getting to yes: Negotiating agreement without giving in. Penguin Books.

Law on Mediation (2019). *Mediasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu* [Law of the Republic of Azerbaijan on Mediation], Republic of Azerbaijan (Law No. 1555-VQ). https://e-qanun.az/framework/41828

Law Reform Commission. (2010). Report: Alternative dispute resolution: Mediation and conciliation (LRC 98-2010). Author.

Mirzayev, R. (2020). *Mediation developments in Azerbaijan*. Weinstein International Foundation. https://weinsteininternational.org/azerbaijan/azerbaijan-bio/

Mujtaba, B. G., & Garner, T. D. (2024). Exploring negotiation and mediation options before arbitration or litigation: Which alternative dispute resolution is best for settling workplace conflicts. *International Journal of Law, Justice and Jurisprudence*, 4(2), 50–63. https://doi.org/10.22271/2790-0673.2024.v4.i2a.125

Oberman, S. (2012). Confidentiality in mediation: An application of the right to privacy. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 27(3), 539–639.

Ray, D. (2026). Using mediation to resolve your case. Nolo Legal Encyclopedia. https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/mediation-six-stages-30252.html.

Rostovska, K. V., Hryshyna, N. V., Kaidash, O. Y., & Syromiatnikova, M. S. (2021). Mediation as a means to resolve administrative disputes: An appraisal of the historical and legal aspects. *DIXI*, 23(1), 1–19. https://doi.org/10.16925/2357-5891.2021.01.11

Rozdeiczer, L., & Alvarez de la Campa, A. (2006). *Alternative dispute resolution manual: Implementing commercial mediation. Small and Medium Enterprise Department*, The World Bank Group. https://documents1.worldbank.org/curated/en/922161468339057329/pdf/384810ADR1Manu111Mediation01PUBLIC1.pdf

Rustamli, V. (2023). Alternative dispute resolution in Azerbaijan: Comparative analysis on main problems. *CIFILE Journal of International Law*, 4(8), 36–58. https://doi.org/10.30489/cifj.2023.388178.1065

Shaliyev, G. G. (2025). *The theoretical-practical obstacles in implementation of mediation in Azerbaijan and the solution ways of them with mutual compare of foreign experience* [Master's thesis, Khazar University]. Graduate School of Economics and Business, Khazar University.

Tanifum, N. T., & Fabien, S. (2024). The importance of mediation as an alternative dispute resolution method. *IQ Research Journal*, 3(12), 1–19.

Younas, F. (2025). Alternative Dispute Resolution (ADR) Future of Justice System. *International Journal of Law and Policy*, 3 (9), 33-49. https://doi.org/10.59022/ijlp.365

Zhomartkyzy, M. (2023). Use of mediation in conflicts between parties on an economic basis [Ispol'zovanie mediatsii pri vozniknovenii konfliktov storon na ekonomicheskoy osnove]. Sustainable Innovative Development: *Design and Management* [Ustoychivoe innovatsionnoe razvitie: proektirovanie i upravlenie], 19(4), Article 61.

Zhomartkyzy, M. (2023a). Mediation for the resolution of international economic conflicts: Effective approaches and perspectives. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2023(6), 195–199. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.34.

AN ANALYSIS OF THE CURRENT PROTESTS AGAINST KIOSKS, CAFES, AND SELLING POINTS IN CISMIGIU PARK FROM BUCHAREST, ROMANIA

Irina-Ana DROBOT

ORCID 0000-0002-2556-6233| E-Posta: anadrobot@yahoo.com

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the current protests and campaign carried out in online social media, namely Facebook, against all places symbolizing consumerism in Cismigiu Park from Bucharest, Romania, such as kiosks, cafes, and other selling points. Popcorn, juices, coffee, and other foods are sold in these selling points, and visitors to the park stop there to buy. However, certain groups of people have decided to stop this and to make disappear all inaesthetic selling points in the park, which they claim are illegally installed anyway. These groups believe that, since Cismigiu Park is the oldest public garden in Bucharest, it should remain as closely to what it has been like in the past. It should maintain its spirit from old Bucharest, when those selling points were not there. At the same time, on a Facebook page dedicated to Bucharest, we can recently find shared an image of an old kiosk in the past vs now, claiming that since old Bucharest days, people could buy from a certain kiosk drinks and food, only that they were healthier foods. We can see that the perspectives on the past and on the presence of selling points varies. The methodological framework is made up of psychology, netnography, and cultural awareness.

Keywords: netnography, cultural awareness, psychology, nostalgia, consumerism, authenticity.

Introduction

According to the historical information posted by Digi24.ro (2014), nowadays, Cismigiu Park is a green space in the city, in-between blocks of flats and boulevards with heavy traffic. In its beginnings, it was a muddy swamt. The name comes from Siulgi Basa, Who was the Chief keeper of the Public Fountains (in Romanian, Marele Cismigiu). This name was given to the park in 1779. The park as we can see it today dates back to around 1830.

Since it is one of the oldest public garden in Bucharest, it is considered a symbol of old Bucharest and its entire atmosphere. This is why once we spark a discussion in online social media over preserving it as it once was, with all its specificities, and not with the present-day selling points and modern kiosks that are associated with kitsch and consumerism it can go on for a very long while. Every user can have a clear position and take one side or the other. In the comments sections they can simply express their reactions, give arguments for them, start a discussion with another user, share, and so on. The reactions and discussions were of these types following the photographs posted in the beginning of 2026 of kiosks and other selling points, and disapproving attitude of some citizens in Facebook groups such as Grupul de Inițiativa Civică Cișmigiu (Citizens' Initiative Cismigiu). The Mayor of Bucharest – Ciprian Ciucu - had announced stopping illegal economic agents' activity in parks. The citizens in this Favebook group take photos and express their disapproving reaction not only to the bad taste terraces, kiosks, and selling points, but also to the inefficient action of the City Hall and empty promises.

Materials and Methods

The paper relies on the participant observation method within the netnographic approach (Bowler, 2010), since the author of this paper has observed posts and comments about the decisions to remove illegally functioning kiosks, terraces, cafes, and other selling points in Cismigiu Park. This is part of a wider decision taken by the City Hall in the beginning of 2026 in order to stop illegally functioning commercial points in all parks in Bucharest. The police has also been involved, when verifying if the commercial points were functioning legally.

The post from April 4, 2026 in Grupul de Initiativa Civica Cismigiu presents an explanatory text, where it is mentioned that the citizens protest against the way in which the mayor had not kept his promise to eradicate illegal kiosks, terraces, cafes, and selling points. They believe that commerce should be going on according to certain established rules suitable for a historical public garden. The text is accompanied by the photographs that can be seen below, in Fig. 1. Comments to this post included remarks about the unsuitability of a figurine represnting a pirate young lady that was too provocative in a place very close to a children's playground. One user shows a before and after picture, where the figurine was wearing more revealing clothes. Some comments included arguments for keeping the kiosks, as users mentioned that they are convenient as sometimes they may buy some

sweets and juice for their children. Other comments claimed that terraces, cafes, and kiosks could be arranged in a more suitable, tasteful way, in line with the setting of a historical public garden. One commentator underlines the fact that the mayor and the citizens in the initiative group's post only wanted to raise awareness that there are some rules that need to be respected by commercial points, and that not all kiosks will be eradicated. Even if the decision of the mayor and the argument in the post in the Citizens' Initiative Group for Cismigiu Garden mentioned the fact that there should be measured taken against unsuibly placed and decorated kiosks, cafes, terraces, and selling points that contrast with the historical setting, most commentators tended to think about the issue in a black or white way, without nuances. Such a way of thinking leads to simplifying the issue and helping to decide on whether to agree or to disagree.

Fig. 1. Illegal and kitch kiosks, selling points, terraces, and statues. Image source: Grupul de Initiativa Civica Bucuresti, April 4, 2026

A post from June 3, 2026 by Descopera Bucurestiul (Discover Bucharest) Facebook page presents a kiosk in Cismigiu Gardens in the 50s, and compares it with one of the modern, criticized kiosks (Fig. 2). The posr claims that there were kiosks even back then, yet they did not sell what they sell today, meaning no beer and juice, but lemonade, ice cream, and mineral water. This suggests to those reading this post that in the past kiosks sold healthier foods than today.

This presentation is in line with current debates about choosing healthier foods and drinks, that are less processed and less artificial. For instance, soft drinks such as Coca-Cola and chips are presented in contrast with healthier alternatives such as natural juices, mineral water, healthy snacks. All of these are in line with current health policies of the European Union, which raise awareness to harmful habits.

In Fig. 2, we notice that the kiosk from past times looks simpler and more orderly, while the kiosk from the modern times looks disorderly and full of things to sell, making it look too full. Indeed, modern kiosks and selling point in Cismigiu and other parks in Bucharest sell lots of products, from soft drinks, popcorn, coffee, ice-cream, to toys and other objects. This suggests that the kiosks could function based on certain rules to preserve the atmosphere from old Bucharest, and that a certain look could lead to them to integrate more harmoniously into the setting.

Fig. 2. Cismigiu Garden kiosks then vs now. Image source: Descoperim Bucurestiul Facebook page, June 3, 2026

Furthermore, on April 17, 2026, we see the City Hall taking action and removing all the illegal annexes. This can be seen in Fig. 3 below. Such an image can show that the City Hall has kept the promise to take action against what they have promises. We notice in this action a fight to preserve the past, the oldest public Garden in Bucharest, which is a symbol of cultural identity. This way of preserving the past shows a sense of respect and attachment to the past Bucharest and its legacy. Bucharest can maintain its historical atmosphere by

preserving Cismigiu Park as it used to be, since the aspect of the park has a highly strong visual impact and can tell us more about old Bucharest than by reading historical information.

Fig. 3. The destruction of illegal kiosks in Cismigiu by the City Hall. Image source: Realitatea.NET Facebook page, April 17, 2026

One of the aspects related to attachment to the past is the following: "Links with the tangible past furnish associations which are, however, essential to individuals and to nations" (Lowenthal, 1975). Places such as Cismigiu Park and the way they were in the past remain meaningful to individuals and to their national identity. People from Bucharest may identify parts still keeping the past city alive, in-between its modern elements. In addition, Lowenthal draws attention to the following aspect which could be considered relevant to the case of the actions taken in Cismigiu Park: "Nostalgia today is an exaggerated affection for the past that reflects disenchantment with the present and foreboding about the future." This could apply to some people living in Bucharest and considering the impact of the current political events at national and international level. There have been recently many protests, especially from teachers, due to the consequences on their professional lives after measures taken by the current political leaders at national level. In addition, inflation from EU expenses to support Ukraine in the war with Russia is also a problem. Next to all of these, the way the city and various places look like, the way the City Hall manages certain issues having an impact on everyday lives such as public transport conditions, garbage that is deposited in teh streets, the state of deterioration of some historical buildings, the state

of trees, alleys, and lakes in public parks, can add to the idea of the need to protect the original aspect of Cismigiu Park and to preserve its authenticity.

If we consider preserving Cismigiu Park in its specific, original aspect, we may consider the need to put aside the commercial aspect of everyday life, which is specific to consumerism. We may take some time in the park to reflect on the past and on specific elements that give us clues to the city's history. A sense of cultural awareness is associated with the need to preserve Cismigiu Park as it was in the past.

From the perspective of environmental psychology, we can speak of attachment to a certain place, and of the memory of a certain place (Lewicka, 2008).

It is also part of human nature to remain attached to the past and to feel nostalgic about moments in personal life as well. We tend to preserve memories in visual forms, such as photographs. We associate various moments in our lives with a certain place as well. Nostalgia is, thus, "prevalent, universal, and experienced by persons of virtually all ages" (Wildschut & Sedikides, 2020). Nostalgia is important since is is "a vital intrapersonal resource that contributes to psychological equanimity, and has potent implications for motivation and behaviour" (Wildschut & Sedikides, 2020). Walking through Cismigiu Park and seeing kiosks as they were in the past, well integrated in the scenery, can lead to a sense of relaxation and emotional stability. We can feel that we have taken for some moments a few steps back in time.

Results

The present paper has presented the context of and aspects that lie below the surface of the recent discussions about the presence of illegal and inaesthetic kiosks and annexes in Cismigiu Park, the oldest public garden in Bucharest. It is a context regarding cultural awareness, as well as place identity. The connections with the past need to be preserved in order to reflect about our city and what makes in particular.

Discussion and Conclusion

The analysis of the interactions in online social media has shown the way in which citizens react to decisions and promises taken by political leaders. They expect to see proofs of what they have been told by leaders that they will do. Removing inaesthetic and illegal selling points is one visible action, since it can visually change the aspect of a historical park like Cismigiu. We notice how the City Hall responded by reacting to the citizens' initiatives. The citizens have signalled that the illegal selling points had reappeared. We may mention that such actions are in line with cultural heritage preservation supported by the European Union, as well as with consumer protection also supported by the European Union. Since the selling points function illegally, the products sold

such as foods and drinks may not be preserved in good conditions, and they may not be safe to have. The presence of citizens' initiatives groups is in line with the democratic society proposed by the European Union. We notice how there is quick interaction and communication on online social media among citizens and political leaders.

References

Bowler Jr, G. M. (2010). Netnography: A method specifically designed to study cultures and communities online. *The qualitative report*, *15*(5), 1270.

Digi24.ro. (2014). Istoria fascinantă a celui mai vechi parc din București. Impresiile unui soldat austro-ungar. Citește mai mult la: https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/divertisment/istoria-fascinanta-a-celui-mai-vechi-parc-din-bucuresti-impresiile-unui-soldat-austro-ungar-299771

Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of environmental psychology*, *28*(3), 209-231.

Lowenthal, D. (1975). Past time, present place: landscape and memory. *Geographical review*, 1-36.

Wildschut, T., & Sedikides, C. (2020). The psychology of nostalgia: Delineating the emotion's nature and functions. In *Nostalgia now* (pp. 47-65). Routledge.

ANALYSING THE VISUAL EFFECT OF ART DECO PERFUME BOTTLES FROM THE LATE NINETEENTH-EARLY TWENTIETH CENTURY

Irina-Ana DROBOT

ORCID 0000-0002-2556-6233| E-Posta: anadrobot@yahoo.com

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the visual impact of Art Deco perfume bottles from the late nineteenth – early twentieth century. The paper starts from an image shared on the Facebook Page Art Deco Dreams on June 5, 2026. This image is accompanied by a text describing the way in which they are considered symbols of creativity and artistic craft. Looking at these perfume bottles makes some users commenting on this image go back in time when they had similar perfume bottles. Nostalgia is strongly associated with such artistic perfume bottles, since we can quickly find plenty of examples of other objects which in the past were highly artistic, e.g. door handles, various details on houses, as well as many other objects which had both practical and artistic value. The past is associated with more attention paid to details, and with a slower passage of time, as well as with a less busy rhythm of everyday life and with more attention paid to the people surrounding us, with more time spent communicating with them. We also tend to make the past events in our lives more beautiful, as well as everything that was surrounding us. The methodological framework is made up of psychology, psychoanalysis, and cultural awareness.

Keywords: nostalgia, psychoanalysis, psychology, creativity, cultural awareness, craftsmanship.

Introduction

We are all, to various extentents, sensitive to what is beautiful, to what is aesthetically pleasing. This is why when we see anything that we find beautiful, we may spend some time looking at it. We can notice this when we walk in the streets and stop to look at shop windows, we notice someone wearing a nice dress, an interesting building, nice flowers in the park or in a garden, which we may stop to take photos and selfies, etc. We can take as proof the photos we come across in online social media: for example, there are groups focused on historical buildings in Bucharest, on magnolias found in Bucharest, where various users upload photos of these.

The present paper will focus on the visual effect of art deco perfume bottles from the late nineteenth – early twentieth century. There is a Facebook page titled Art Deco Dreams where creative, aesthetically pleasing images of old perfume bottles are posted. The research question is related to why we are captivated by these images.

Materials and Methods

We can take as an example an image where several old perfume bottles are presented, which is shown in Fig. 1 below:

Fig. 1. Artistic perfume bottles – late nineteenth – early twentieth centuries. Image source: Art Deco Dreams Facebook page, June 5, 2026

This image is accompanied by the following description: "This captivating collection of antique perfume bottles showcases the remarkable creativity and craftsmanship of the late nineteenth and early twentieth centuries. Created from richly colored glass, enamel, crystal, gilt metal, and carved decorative elements, each bottle possesses its own distinctive personality while reflecting the era's fascination with beauty, luxury, and artistic expression. From elegant atomizers and jewel-like crystal flacons to whimsical figural designs…" (Art Deco Dreams, 2026). This description underlines the special attention paid to crafting the perfume bottle during the late nineteenth – early twentieth century. This is what differentiates these perfume bottles from the ones we are mostly used to nowadays, made of simple glass, with not too many special features and effects, with very few exceptions. More attention was paid, after all, in the past to details of architecture, e.g. on the surface of houses, on doorknobs, on house fences, on doors, on furniture, etc. Nowadays, everything seems, for the large part, to be simplified, commercial, and utilitarian. Scruton (2016) draws our attention to the way in which the surrounding culture and society looks like today and its relation to beauty. Beauty seems, according to Scruton (2016), to no longer be the goal of art and a value, as it has been during 1750-1930. Scruton (2016) underlines the high importance of beauty, which was a value on a par with "truth and goodness," and which would overlap with them. In addition, "Philosophers of the Enlightenment saw beauty as a way in which lasting moral and spiritual values acquire sensuous form" (Scruton, 2016). We can thus better understand the context in which the perfume bottles in Fig. 1 were created and the context in which they belong. Scruton (2016) ties the changes in the way in which beauty has been shaped by our society to modern times, when innovation and subversion led to changes in art, whose purpose was no longer beauty. However, it seems that the way society shaped art does not reflect human beings' need to see beauty around them. Innovative art is only disturbing (Scruton, 2016), it cannot fulfill our actual needs. This state of affairs can explain why we are still drawn to vintage objects, which express an extreme craftsmanship and attention to beauty.

We may claim that aesthetic sensitivity is a defining feature of the human being. Myszkowski (2022) writes about the concept of "aesthetic sensitivity," referring to the fact that "Since the beginning of the time when researchers have endeavored to understand and identify giftedness and individual ability, they have been attentive to how individuals differ in their capacity to recognize aesthetic quality." Corradi et al (2020) mentions that "Aesthetic sensitivity has been defined as the ability to recognize and appreciate beauty and compositional excellence, and to judge artistic merit according to standards of aesthetic value." Thus, in spite of the way in which society has shaped art as associated more with experiment than with beauty, we continue to be sensitive to beauty.

Leder et al (2004) writes about modern art claiming that 'the challenge of art is mainly driven by a need for understanding." In addition, Leder et al (2004), mention that modern art has a "large number of individualized

styles, innovativeness and conceptuality," so that we understand that even modern art can sometimes "offer positive aesthetic experiences." Leder et al (2004) explain that when we look at art, we also process what we see. According to their model, "aesthetic experiences involve five stages: perception, explicit classification, implicit classification, cognitive mastering and evaluation." When we look at the perfume bottles in Fig. 1, first of all we look, and then we move on to other stages: we classify them as belonging to a certain period, to a certain style, and we think about their features and their aesthetic value.

We may tie these perfume bottles in Fig. 1 with nostalgia, as for some users looking at them they may evoke the past. They may remember that a long time ago they had one such bottle, or that they saw such bottles owned by older relatives. They may, further on, associate these bottles with a certain scent, or with certain moments in their personal lives. They may also associate them with the way in which they imagine the past, as highly elegant and refined, and about how these perfume bottles may have been owned and used by elegant ladies in high society. Everyone may start on what psychoanalysis calls a free association process, usual during sessions, where they express everything that comes to their mind related to these perfume bottles. We become attached to objects, which can also be elements included in interior settings such as shops or our own rooms. Here we may consider environmental psychology, which claims that we always have an emotional reaction to what surrounds us (De Groot, 2019). We may feel positive emotions when we are surrounded by objects we find beautiful, such as old perfume bottles. Furthermore, we may associate old objects with a sense of nostalgia for the past, which is often associated with elegance and refinement, as we see the careful attention paid to the craftmanship of the perfume bottles in Fig. 1.

Once we look at advertisements for perfumes, we frequently notice how they are described in association with various sensations, images, and various stories. We may notice that these descriptions in perfume adverstisements are similar to the process of free association (Freud, 2016) we may go through when we feel a smell or see an object. Sometimes, in luxury perfume advertisements, the bottle is part of the story, and its design, if carefully created, can be part of the story.

In addition, part of the mindset related to perfume and perfume bottles can be visible in the way in which an example of vintage perfume bottle is described: "The most recognizable of all perfume bottles is Chanel No 5. The perfume was created in 1921 and its bottle is the epitome of Art Deco design - simple, sleek and sexy as hell. The glass bottle is essentially a simple, neat rectangle with an octagonal stopper, resembling the top of the Place Vendome column in Paris" (Art Deco Styles, 2012). Here we notice the process of free associations, visible in the comparison of the bottle to the Place Vendome column. We also notice how the design is associated with human

features, suggesting a personification of the perfume bottle. This description sounds lyrical, and suggests that it is an artistic form.

Furthermore, we can see perfumes as related to cultural awareness, since function of the time period the perfume bottles reflect the mindset of the time and regarding the perception of beauty. The perfume bottles in Fig. 1 reflect a time when beauty was highly valued in society, and was present everywhere in the art of the time, whose purpose it was.

We may look at the perfume bottles in Fig. 1 as evidence to support the idea that one of the main features of the human being is creativity. Creativity can be related to artistic work, just as it can be related to scientific innovation and to the creation of tools. We are not only appreciating beauty, but we can also create it. Our imagination is at work when we look at the perfume bottles in Fig. 1, as we make free association related to them.

The perfume bottles in Fig. 1 make us reflect on the way in which they looks similar to jewels and valuable objects we expose in our homes. They may tell us about times when perfumes and perfume bottles were luxury items. Nowadays, there are perfumes and perfume bottles for every budget. Everyone can afford perfume nowadays, while in the past it was the priviledge of the elites. The social structure has changed, the division between the elites, middle class, and working classes is no longer valid, social mobility is no longer impossible. Social class mobility started to appear with the Victorian Age, and gradually it was no longer badly seen – since it was, in the past, of doing something dishonest. The rich were born rich, the poor were born poor, and this could not be changed. Industrialization also changed society, and led to the possibility to produce differently and different goods, which could be available in larger numbers and in various forms and with various prices.

Since the perfume bottles in Fig. 1 stand for past times, they are considered as highly valuable and unique.

Results

The fascination for old objects – in the case analysed in this paper, particular perfume bottles from the late nineteenth – early twentieth centuries, can be related to psychological and psychoanalytic aspects, personal impressions, reaction to beauty, as well as to their historical and artistic value. Old perfume bottles stand for our need for beauty vs utilitarianism, in Scruton's (2016) terms.

Discussion and Conclusion

In analysing why we feel attracted to images of and old perfume bottles from the late nineteenth - early twentieth centuries we can start from the way in which the past is different from the present. In addition, why the past is gone, it is still preserved and remains present in our lives. We cannot live without a history and without references

to the past, in both our personal lives and in our culture. The need for beauty is just one aspect why we feel the need to preserve the past and why we are attracted to aesthetically pleasing old objects such as perfume bottles.

References

Art Deco Dreams. (2026). June, 5. https://www.facebook.com/photo/?fbid=122115744362950790&set=a.122111087306950790

Art Deco Style. (2012). Art Deco Perfume Bottles. https://artdecostyle.ca/art-deco-style-blog/art-deco-perfume-bottles

Corradi, G., Chuquichambi, E. G., Barrada, J. R., Clemente, A., & Nadal, M. (2020). A new conception of visual aesthetic sensitivity. British Journal of Psychology, 111(4), 630-658.

De Groot, J. I. (2019). Environmental psychology: An introduction. John Wiley & Sons Ltd.

Freud, S. (2016). Introductory lectures on psycho-analysis. In *Myths and mythologies* (pp. 158-166). Routledge.

Leder, H., Belke, B., Oeberst, A., & Augustin, D. (2004). A model of aesthetic appreciation and aesthetic judgments. *British journal of psychology*, *95*(4), 489-508.

Myszkowski, N. (2022). Aesthetic sensitivity. In M. Nadal & O. Vartanian (Eds.), The Oxford handbook of empirical aesthetics. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198824350.013.40

Scruton, R. (2016). Beauty and desecration. Quaestiones Disputatae, 6(2), 150-163.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS

Azerbaijan-Baku, Gunel Shefiyeva

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

agakishiyeva.g@mail.ru

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology, Foreign Languages Center

Abstract

Social problems such as poverty, inequality, inadequate healthcare, educational disparities, and environmental degradation affect societies worldwide. Traditional methods of addressing these issues often face limitations due to resource constraints, human error, and the complexity of large-scale systems. Artificial Intelligence has the potential to overcome some of these challenges by analyzing vast amounts of data, identifying patterns, and supporting informed decision-making.

AI refers to computer systems capable of performing tasks such as learning, reasoning, problem-solving, and decision-making. Through machine learning, natural language processing, and computer vision, AI can provide efficient and scalable solutions to many social issues. As governments, organizations, and communities increasingly adopt AI technologies, understanding their benefits and limitations becomes essential.

Keywords: Artificial Intelligence, social innovation, sustainable development.

1. AI in Healthcare

One of the most significant contributions of AI is in healthcare. AI-powered systems can analyze medical images, predict disease outbreaks, and assist doctors in diagnosing illnesses more accurately and quickly. For example, machine learning algorithms can detect early signs of diseases such as cancer, diabetes, and heart disease, enabling timely treatment and improving patient outcomes.

AI also supports telemedicine services, making healthcare more accessible in remote and underserved areas. Chatbots and virtual assistants can provide basic medical guidance, helping patients receive information and support without visiting healthcare facilities. These advancements contribute to reducing healthcare inequalities and improving public health.

2. AI in Education

Education is another area where AI can address social challenges. AI-based learning platforms personalize educational content according to students' needs, learning styles, and abilities. This individualized approach can improve learning outcomes and reduce educational disparities.

Furthermore, AI can assist teachers by automating administrative tasks such as grading and attendance tracking, allowing educators to focus more on teaching and student engagement. In regions with limited educational resources, AI-powered online learning tools can provide access to quality education, helping bridge the gap between different socioeconomic groups.

3. AI in Poverty Reduction and Economic Development

AI contributes to poverty reduction by supporting economic development and improving resource allocation. Governments and organizations can use AI to analyze economic data, identify vulnerable populations, and design targeted social assistance programs.

In agriculture, AI technologies help farmers optimize crop production through predictive analytics, weather forecasting, and precision farming techniques. Increased agricultural productivity can enhance food security and generate higher incomes for rural communities. Additionally, AI-driven financial services expand access to banking and credit for underserved populations, promoting financial inclusion and economic growth.

4. AI and Environmental Sustainability

Environmental problems such as climate change, pollution, and resource depletion require innovative solutions. AI can assist in monitoring environmental conditions, predicting natural disasters, and optimizing energy consumption.

For example, AI systems can analyze satellite imagery to detect deforestation, monitor wildlife populations, and assess the effects of climate change. Smart energy management systems use AI to reduce waste and improve efficiency in homes, industries, and transportation networks. These applications support sustainable development and help protect natural resources for future generations.

5. Challenges and Ethical Concerns

Despite its benefits, AI presents several challenges. One major concern is algorithmic bias, which can lead to unfair or discriminatory outcomes if AI systems are trained on biased data. Privacy is another important issue, as AI often relies on large amounts of personal information.

Additionally, automation may lead to job displacement in certain industries, creating economic uncertainty for workers. Ensuring transparency, accountability, and fairness in AI systems is essential to minimizing these risks. Governments, technology companies, and researchers must work together to establish ethical guidelines and regulatory frameworks that promote responsible AI development.

Artificial Intelligence has significant potential to address some of the world's most pressing social problems. Its applications in healthcare, education, economic development, and environmental sustainability demonstrate its ability to improve human well-being and create positive social impact. However, the successful use of AI requires careful consideration of ethical, legal, and social challenges. By implementing responsible policies and ensuring equitable access to AI technologies, societies can harness the power of AI to build a more inclusive, sustainable, and prosperous future.

KÂĞIT ÜZERİNDE HİCAZ'A YOLCULUK: 1844 SURRE-İ HÜMÂYUN'UNDA OSMANLI BÜROKRATİK SÜREÇLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Tahsin HAZIRBULAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi FEF Tarih Bölümü, thazirbulan@hotmail.com, (ORCID: 0000-0001-9779-6022)

Bu makale, 1260/1844 tarihli Surre-i Hümâyun'u geleneksel betimleyici yaklaşımların ötesine taşıyarak süreç odaklı bir perspektifle incelemektedir. Çalışmanın kurgusu, surrenin üç temel süreç üzerinden analiz edilmesine dayanmaktadır: Finansman, tedarik ve lojistik/raporlama.

İlk olarak, finansman süreci ele alınmakta, surrenin hangi gelir kaynaklarından beslendiği ve bu kaynakların nasıl konsolide edildiği muhasebe defterleri üzerinden gösterilmektedir. İkinci olarak, tedarik süreci incelenmekte, hazırlıkların hangi zamanlamayla yapıldığı, alımların hangi kategorilere ayrıldığı ve tedarik ağında hangi aktörlerin yer aldığı bir tedarik defteri üzerinden ortaya konulmaktadır. Üçüncü olarak, lojistik ve raporlama süreci analiz edilmekte, yolculuk boyunca menzil raporlarının nasıl düzenli olarak payitahta iletildiği, bu raporların merkez-çevre iletişimindeki işlevleri ve yolculuk sırasında karşılaşılan güvenlik gibi sorunlara nasıl müdahale edildiği gösterilmektedir.

Makale, bu üç sürecin ortak paydası olan yazılı kayıt disiplini üzerinden, surreyi yalnızca bir dinî tören ve siyasi sembol olarak değil, Osmanlı bürokrasisinin prosedür takibi ve hesap verebilirlik kapasitesini somutlayan bir devlet pratiği olarak yeniden okumayı önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Surre-i Hümâyun, Süreç Analizi, Osmanlı Bürokrasisi, Arşiv, Tanzimat.

JOURNEY TO HİJAZ ON PAPER: OTTOMAN BUREAUCRATİC PROCESSES İN THE 1844 SURRE-İ HÜMÂYUN

Dr. Öğretim Üyesi Tahsin HAZIRBULAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi FEF Tarih Bölümü, thazirbulan@hotmail.com, (ORCID: 0000-0001-9779-6022)

This article examines the 1844 Surre-i Hümâyun through a process-oriented perspective, moving beyond traditional descriptive approaches. The study's structure is based on analyzing the Surre through three fundamental processes: financing, procurement, and logistics/reporting.

First, the financing process is examined, showing through accounting ledgers which revenue sources funded the Surre and how these sources were consolidated. Second, the procurement process is analyzed, revealing through a procurement register the timing of preparations, the categories of purchases, and the actors involved in the supply network. Third, the logistics and reporting process is explored, demonstrating how route reports were regularly sent to the capital during the journey, what functions these reports served in center-periphery communication, and how issues such as security were addressed along the way.

Through the written record-keeping discipline that unites these three processes, the article reinterprets the Surre not merely as a religious ceremony and political symbol, but as a state practice that concretely demonstrates the Ottoman bureaucracy's capacity for procedural monitoring and accountability.and commentary for Ottoman administrative history and bureaucracy studies.

Keywords: Surre-i Hümâyun, Process Analysis, Ottoman Bureaucracy, Archives, Tanzimat.

Giriş

Sözlük anlamı para kesesi, torba, cüzdan olan surre, terim olarak Osmanlı Devleti tarafından her yıl hac mevsiminde Haremeyn (Mekke ve Medine) ahalisine dağıtılmak üzere gönderilen para, altın ve diğer hediyeleri ifade eder (Şemseddin Sami, 1317, s. 326; Buzpınar, 2009, s. 567).

Surre konusunda yapılan çalışmalar genellikle iki ana eksende şekillenmiştir. Birincisi, Münir Atalar'ın Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları (2015) adlı eserinde olduğu gibi, surre kurumunun tarihsel gelişimini bütüncül bir şekilde ele alan betimleyici çalışmalardır. Konuyla ilgili bir diğer önemli kaynak, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayınlanan Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları (2010) adlı belge derlemesidir. Eser, yaklaşık 400 yıllık surre geleneğine ışık tutan 129 belgeyi içermekle birlikte, ağırlıklı olarak 18. ve 19. yüzyılın ikinci yarısına ait malzemeyi kapsamaktadır. İkincisi ise belirli bir döneme odaklanan, ancak yine ağırlıklı olarak törensel, mali veya siyasi boyutları öne çıkaran araştırmalardır. Halide Aslan'ın "Tanzimat'ın İlk Beş Yılında Surre (1839-1844) (2001)" başlıklı yüksek lisans tezi, bu çalışmada aynı dönemi (1844'ü de kapsayan 1839-1844 aralığını) ele alması bakımından özellikle dikkate değerdir. Aslan, bu dönemde surrede önceki dönemlerden belirgin bir farklılık olmadığı sonucuna varmıştır.

Bu çalışma ise, mevcut literatürden farklı bir yaklaşım benimsemektedir. 1844 yılının arşiv belgelerinden hareketle, surreyi süreç odaklı bir perspektifle analiz etmeyi hedeflemektedir. "Süreç" ile kastedilen, surrenin finanse edilmesi, tedarik edilmesi, lojistiğinin sağlanması ve her aşamasının yazılı olarak raporlanmasıdır. Bu yaklaşımın temel sorusu şudur: Surre yalnızca bir dinî tören ve siyasi meşruiyet aracı olmanın ötesinde, Osmanlı bürokrasisinin yazılı kayıt, finansal kontrol, hesap verebilirlik ve prosedür takibi kapasitesini hangi somut pratiklerle ortaya koymaktadır?

Çalışmanın temel kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) 1260/1844 yılına ait surre defterleri, İrade-i Dahiliye ve İrade-i Meclis-i Vâlâ belgeleri, Cevdet tasnifi (Maliye, Evkâf, Dahiliye) ve Sadaret Mektubi Kalemi (A.}MKT.) evrakı oluşturmaktadır. İkincil kaynaklar olarak Atalar'ın kült eseri, konuyla ilgili araştırma/inceleme eserleri, tezler ve ansiklopedi maddeleri kullanılmıştır.

Makale, girişten sonra dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Surre eminliği ve 1844 yılında bu göreve getirilen Seyyid Mehmed Efendi ele alınacaktır. İkinci bölümde, surrenin tedarik süreci ve bu kapsamda esnaftan satın alınan eşyaların dökümü incelenecektir. Üçüncü bölümde, surrenin finansman kaynakları ve muhasebe defterlerinin çözümlemesi yapılacaktır. Dördüncü bölümde ise, surre alayının güzergâhı, menzil raporları ve bu raporların merkez-çevre iletişimindeki işlevi değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde, bulguların genel bir değerlendirmesi yapılarak surrenin Osmanlı bürokrasi tarihi açısından taşıdığı anlam tartışılacaktır.

1. Surre Eminliği ve Seyyid Mehmed Efendi

Mekke'nin fethinden sonra ihdas edilen Emîr-i Hac/Emirü'l-Hac, hac kervanlarının güvenliğini sağlamakla görevliydi. Halife tarafından görevlendirilen emirin tayini, hilafetin Osmanlılara geçmesiyle birlikte padişah tarafından yapılmaya başlandı. Şam ve Mısır Emîr-i Haccı olmak üzere iki farklı kişinin görevlendirilmesiyle hacıların güvenliği daha organize bir hâle dönüştü. Osmanlılarda bu görevi yürüten kişi "Surre Emini" olarak adlandırılırdı (Atalar, 1995, s. 131-133). Görevlendirilecek kişi saray veya idari yapıda görev yapan birisi olabileceği gibi ayan sınıfından da olabilirdi (Sevinç, 2020, s. 33). Surre Emini olacak kişinin dindarlık ve doğrulukta tanınan birisi olmasına dikkat edilir, ayrıca vazifenin resmî niteliği nedeniyle yeterli maddî güce sahip olması gerekirdi. Mali bozuklukların yaşandığı bir dönemde III. Selim, bu görevi yeniden talep edilebilir hâle getirmek için 50.000 kuruşluk bir ilave bütçe sağlamıştır (Pakalın, 1993, s. 283).

Surre emini olmak için padişaha bir arzuhal sunulması gelenek hâline gelmişti. 1260/1844 yılında payitahtın Haremeyn'e göndereceği surre için birden fazla aday başvurmuştur. Arşiv kayıtlarına göre, şıkk-ı sânî-i esbak Mustafa Bey, Istabl-ı Âmire müdürlüğü payelilerinden Kıbrıs Muhassılı esbâk Hacı Mehmed Ağa, Âmedî-i Divân-ı Hümâyun hulefâsından Recai Efendi, Rikâb-ı Hümâyun Kapıcıbaşılarından Haşim Ağa, rikâbdarlıktan mahreç Ahmed Ağa ve Boşnak Mehmed Bey bu göreve talip olmuşlardır (BOA. MAD.d. 15678; İ.DH. 86/4333). Ayrıca Hacı Akif Efendi de ayrı bir takrirle başvuruda bulunmuştur (İ.DH. 86/4333). Defter içerisinde geçen "Sâbık Surre emini El-hâc Keşşaf Efendi'den mübâyaa olunan kazmaların tamiriyesi" adlı kayıttan Keşşaf Efendi'nin ise bir önceki yılın surre emini olduğu anlaşılmaktadır (BOA. EV.d. 12258, s. 13a; A.}MKT.DV. 2-78).

Adayların arzuhalleri, farklı beklenti ve üslupları yansıtmaktadır. Mustafa Bey, uzun yıllar Amedi Odası'nda görev yapmış, şıkk-ı sânî defterdarlığından emekli olmuş bir bürokrattır. Emekli maaşını aldığını ancak asıl arzusunun hacca gitmek ve surre emini olmak olduğunu belirterek, "bu kullarının sinn-i âcizânem kemâlde olup öteden beri edâ-yı farîza-i haccı şerif emelinde olduğumdan emekdarlığıma hürmeten" görevin kendisine verilmesini talep etmiştir (İ.DH. 86/4333). Daha resmi ve tecrübeli bir üslup tercih eden Mustafa Bey, geçmişteki hizmetlerine vurgu yapmaktadır. Haşim Ağa ise çok daha kısa ve doğrudan bir arzuhal kaleme almıştır. "Bu sene olmadıysa inşallah gelecek sene olur diyerek evkat-zara ömrümün âdem-i tahammülü âşikâr olmakla" diyen Haşim Ağa, yaşının ilerlediğini ve daha fazla bekleyemeyeceğini ifade etmiştir (İ.DH. 86/4333). Onun bu ifadesi, surre eminliğine duyulan talebin ve bu talebin aciliyetinin bir göstergesidir.

Adaylar arasında en dikkat çekici başvuru, esbâk Kıbrıs Muhassılı Mehmed Ağa'ya aittir. Arzuhalinde, bu görevi "üç senedir" talep ettiğini, yaşının ilerlediğini (sinn-i âcizânem dahi altmışa varıp) ve vaktinin tükendiğini (bu

sene olmaz ise gelecek sene olur diyerek evkat-zara ömrümün âdem-i tahammülü olmakla") belirtmiştir (İ.DH. 86/4333). Ayrıca, "otuz sene kadar devlet-i âliyye-i ebed-kâra hizmetinde ifnâ-yı ömür ederek emekdar ıtlâka şayan olduğunu" vurgulayan Mehmed Ağa, bu görevi "netice-i hayat ve âhir muradâtım" olarak nitelendirmiştir (İ.DH. 86/4333). Sunulan arizalardan "mumaileyhimden Hacı Mehmed Ağa mukaddemden beri niyâz ve ricâ etmekte bulunmuş olduğuna binaen hizmet-i celîle-i mezkûrenin mumaileyh Hacı Mehmed Ağa uhdesine ihâle olunması" denilerek El-Hâc Seyyid Mehmed Efendi 1260 tarihli surre emini olarak görevlendirilmiştir (İ.DH. 86/4333). Surre eminliği için aday belirleme usulü zaman içinde daha da sistematik hale gelmiştir. Nitekim 1893 yılında alınan bir kararla, Surre Eminliği'ne mülkî ve askerî memurlar arasından kura ile atama yapılması usulü benimsenmiştir (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 79, s. 334-338). Bu durum, göreve atanma sürecinin rastgele olmaktan çıkarılıp kurumsal bir prosedüre bağlandığını göstermektedir.

Surre Emini olarak görevlendirilen El-Hâc Seyyid Mehmed Efendi hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Seyyid Mehmed Efendi görevlendirilmeden önce Kıbrıs muhassıllığı görevinde bulunmuştur. Muhassıllık, Tanzimat öncesi dönemde bir bölgenin vergi gelirlerini toplamak ve merkeze aktarmakla yükümlü olan üst düzey bir mali-idari görevdi (Özkaya-Akyıldız, 2006, s. 18). Kıbrıs'taki muhassıllık görevi sırasında, adada çeşitli vakıflar kurmuştur. Bu vakıflar, onun sadece bir bürokrat değil, aynı zamanda bir hayırsever olduğunu da göstermektedir (Karabıyık, 2017, s. 139-150; Korkmazer, 2023, s. 47; Eyyamoğlu-Kara, 2018, s. 351-352). Vakıf kurma geleneği, Osmanlı seçkinleri arasında yaygın bir uygulamaydı; ancak Seyyid Mehmed Efendi'nin bu faaliyetleri, onun mali sermayesinin yanı sıra toplumsal prestijini de göstermesi açısından önemlidir. Nitekim surre eminliği görevi de benzer şekilde, belirli bir mali gücün yanı sıra itibar sahibi olmayı gerektiren bir konumdu. Seyyid Mehmed Efendi'nin bu görev sırasında edindiği mali tecrübe ve idari birikim, surre eminliği gibi büyük bir organizasyonu yönetmesinde yardımcı olmuştur.

2. Payitaht Esnafından Temin Edilen Eşyalar

Surre Defteri ve Haremeyn Evkâfı merkezli çalışmalarda genellikle var olan defter içeriğinin kısmı değerlendirmelerle aktarılmış olması Haremeyn'e gönderilen surre ve hediyelerin oranlarına dair şüphesiz ki kronolojik, eşsiz ve ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Benzer durum Surre Alayları'nın payitahttan gönderilmesi için yapılan merasimler içinde geçerlidir. En küçük ayrıntısına kadar anlatılan bu merasimlerde gerek alayın, gerek eminin tören ve yolculuğuna dair yaptığı hazırlıktan bahsedilmediği görülmektedir. Oysa 1260/1844 yılına ait bir tedarik defteri (EV.d. 12258), surrenin törensel boyutunun ötesinde, planlı ve kapsamlı bir hazırlık sürecinin varlığını ortaya koymaktadır.

Hazinedar Hasan Ağa tarafından satın alınan eşya ile yaptığı masrafların kayıtlarını ihtiva eden defter, "Surre-i Hümâyun emanetine vesaire dair esnafdan mübâyaa olunan eşyanın defteridir ki ber-vechi âtî zikr ve beyân olunur" kaydıyla başlamakta ve 14 Rebîülevvel 1260 (3 Mayıs 1844) tarihini taşımaktadır. Bilindiği üzere Surre Alayı'nın ihracı genellikle Recep ayının 12. gününde yapılmaktadır. Defter tarihi ile tören tarihi arasındaki yaklaşık üç aylık süre, surre hazırlıklarının törenden çok önce başladığını ve sürecin anlık bir karar olmadığını, surrenin planlı bir devlet projesi olarak yürütüldüğünü göstermektedir.

Defterdeki alımlar, eşyaların cinsine göre üç ana kategoriye ayrılabilir (BOA. EV.d. 12258, s. 2-14):

a) Haremeyn'e gönderilmek üzere alınan hediyelik eşyalar: Kürkçü Dimitri'den alınan 10 kakum kürk ve 8 sof karaca Ankaralı Köse oğlundan alınan 10 âlâ Ankara şalı ve 4 def'a şal; Kaşıkçı Emin Ağa'dan alınan âlâ hoşab kaşıkları ve şimşir kaşık desteleri; Yelpazeci Ahmed Ağa'dan alınan tavus kuşu tüyünden yelpaze (600 kuruş) ve kuğu tüyünden yelpaze. Ayrıca Yağlıkçı Hacı Ahmed Efendi'den Cidde Valisi, Şam Valisi ve Mekke Şerifi için dört âlâ câme-şûy bohçası ile Haremeyn ahalisi için 70 bohça satın alınmıştır.

b) Surre Emini Seyyid Mehmed Efendi'nin şahsi ihtiyaçları (makamının gerektirdiği eşyalar): Defterde "Ağa Efendimiz" ibaresiyle kaydedilen alımlar, Emin'in temsil yetkisinin maddi karşılığını göstermektedir. Bunlar arasında, Haffâf El-Hâc Hüseyin Ağa'dan alınan mest ve pâ-pûslar, Saraç Hacı İzzet Ağa'dan alınan cedîd Osmanlı eğeri, Kapamacı Aliko'dan alınan setre için âlâ çuka ve sırma yaka, Kuyumcu Aryon'dan alınan sim nargile takımı yer almaktadır.

c) Alayın genel lojistik ihtiyaçları: Bu kategori, yolculuk sırasında alayın iaşe, ibadet, barınma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik alımları kapsamaktadır. Örneğin, Doğramacı El-Hac İbrahim Ağa'dan alınan çadır sırıkları ve parmaklıklar; Bakırcı Hacı Raşid Ağa'dan alınan helvahane tencereleri, karavanalar ve güğümler; Mutaf Raşid Ağa'dan alınan çadır artmaları, peksimed gırârları ve pirinç çuvalları; Fenerci Aziz Efendi'den alınan 20 fener ve yedek muşambalar.

Defterin dikkat çekici bir özelliği, tedarik sürecinde gayrimüslim esnafın da yer almasıdır. Kürkçü Dimitri (Rum), Semerci Vartan (Ermeni), Kapamacı Aliko (Ermeni), Kuyumcu Aryon (Yahudi), Enfiyeci Yani (Rum) ve Terzi İstefan (Rum), devletin en kutsal görevlerinden biri olan surre hazırlığına mal ve hizmet sağlamışlardır. Bu durum, Osmanlı bürokrasisinin dinî kimlikten bağımsız olarak piyasa mantığı ve pragmatik tedarik ağları kullandığını göstermektedir. Ayrıca tüm bu alımların deftere kaydedilmiş olması, harcamaların şeffaflığını ve hesap verebilirliğini sağlamış; bu yönüyle defter, yalnızca bir alışveriş listesi değil, aynı zamanda bir denetim aracı işlevi görmüştür.

Bu üç kategorili alım sisteminin sadece 1844 yılına özgü olmadığı, daha erken ve geç dönemlerde de benzer bir lojistik planlamanın yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, 1759 yılında surre ihracı töreni için görevlilere giydirilmek üzere 25 adet hil'at, 14 donluk sof kumaş ve 500 adet sikke-i hasene hazırlandığı kayıtlıdır. 1897 yılı surresi için imal ettirilen ferace ve kürk kaplarının da aynı titizlikle deftere kaydedilmesi (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 15, s. 12-15, 69), tedarik sürecinin Tanzimat sonrasında da kurumsal disiplinini koruduğunu göstermektedir.

Bu tedarik defteri, surrenin sadece "ne gönderildiği" değil, "nasıl hazırlandığı" sorusuna da yanıt vermektedir. Alımların hediyelik, eminin makam eşyaları, alayın genel ihtiyaçları olmak üzere üç kategoride olduğu, surrenin siyasi-sembolik, temsili ve hazırlık boyutlarını aynı anda ortaya koymaktadır. Ayrıca, hazırlıkların törenden üç ay önce başlaması, Osmanlı bürokrasisinin planlama kapasitesini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte ilgili kayıtlar devlet harcamalarının yerel ekonomiye katkısının ve kentteki farklı dini grupların ekonomik ağlara entegrasyonunun somut bir kanıtıdır.

3. Surre İhracı İçin Malî Çalışmalar

Haremeyn'e ilk surrenin ne zaman gönderildiğine dair net bir bilgi bulunmaz. Ancak kayıtlarda Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın döneminde ilk defa 315.426 filorinin Haremeyne surre olarak gönderildiği görüşü hâkimdir. Surre, çağdaş ve sonrası İslam devletleri tarafından da sürdürülmüş ve gelenek haline getirilmiştir. Surre göndermek, hem Haremeyn'e gösterilen hürmetin, hem de devletin siyasi gücünü gösteren bir özellikte taşımaktadır (Atalar, 2015, s. 25-26).

Osmanlılar tarafından gönderilen surrenin iki ana gelir kaynağı vardı: Bunlardan ilki, ilgili padişahın hususi hediyeleri, tahsis ettiği paralar ve kurduğu vakıflar; diğeri ise gelirlerinin tamamını veya bir kısmını Haremeyn'e vakfeden çeşitli vakıflardı (Güler, 2011, s. 200, 209). Osmanlıların Mahmil-i Şerif geleneğine Çelebi Mehmed devrinde başlandığı kayıtlarda geçmektedir (Mekkî, 2009, s. 39). II. Murad döneminde Haremeyn dışında Kudüs ve Halilülrahman'a da surre gönderilmiş, sultanın Manisa'da bulunan mülklerine ait gelirlerin 3/1'i Mekke ve Medine'ye vakfetmiştir (Buzpınar, 2009, s. 568). Fatih devrinde surre gönderilmesinin yanı sıra Hicaz suyollarının tamirine de girişilmiş ancak bu durum Memluklerle siyasi krize neden olmuştur. II. Bayezid döneminde ise gönderilen surre miktarı önceki dönemlere göre artırılmıştır. Bu artışın temelinde Sultan başta olmak üzere, hanedan üyelerinin ve üst düzey Osmanlı bürokratlarının bağışları etkilidir (Güler, 2012, s. 30-31). Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte Haremeyn idaresi tam olarak Osmanlılara geçmiş, gönderilen surreye Sadakât-i Rûmiyye adı verilmiştir (Uzunçarşılı, 2021, s. 14). Osmanlı Devleti'nde Hicaz bölgesi hâkimiyet altına alındıktan sonra surre Mekke ve Medine'ye 1714 yılına kadar Mısır'dan, sonraki tarihlerde ise

Enderun'dan yani Haremeyn Hazinesi'nden gönderilmeye başlanmıştır. Mısır ve İstanbul'dan başka Halep ve Şam, Lugoj, Sebeş, Varad, İsakçı, İsmail Geçidi ve Yergöğü bölgelerinden de surreler gönderilmiştir (Karazeybek, 2017, s. 525).

Surre Emini Seyyid Mehmed Efendi, göreve başlamasının ardından surre için gerekli paranın temini amacıyla ilgili kurumlarla yazışmalar yapmıştır. 25 Eylül 1844 tarihinde Maliye Hazinesi'ne yazdığı bir arızada, "beher sene i'tâ ve irsâli mu'tâd olan mebaliğden iş bu altmış senesine mahsûben devletlü şerif-i âlî-şân hazretlerine atiyye-i seniyye olarak ber mu'tâd irsâl olunan beş bin ve surre-i hümâyun konakçısına harcırâh olarak verilen üç bin iki yüz elli ve Mekke-i Mükerreme'de vâki' şerif için mahallinde mubâyaa olunan ud ve anber bahâsı olarak gönderilen üç bin yedi yüz elli guruş ki cem'an on iki bin guruşun" verilmesini talep etmiştir (C.DH.128-6384). 25 Ekim 1844 tarihli bir başka belgede, surre eminine harcırah ve menzil ücreti olarak 4 yük (400.000) kuruş ve 1.500 kuruş olmak üzere toplam 401.500 kuruş ödeme yapıldığı görülmektedir; aynı belgede, bir önceki yıl surre emini Keşşaf Efendi'ye de aynı miktarın verildiği kayıtlıdır (C.ML.511-20810). Yine aynı tarihte, surre için hazine tarafından 22 yük (2.200.000) kuruş ayrıldığı anlaşılmaktadır (İ.DH.89/4431). Mehmed Efendi bir başka arızasında, daha önceki surreler için Halep hazinesinden 89.500, Şam hazinesinden 20.000 kuruş olmak üzere toplam 109.500 kuruşun 1260/1844 surresi için de verilmesini talep etmiştir (C.EV.585-29511).

1260/1844 yılında Mekke, Medine, Kudüs ve Şam ahalisi için verilecek surreye ilişkin tutulmuş bir muhasebe defteri (EV.HMK.SR.d. 4180), bu gelir kalemlerinin dağılımını ve büyüklüğünü detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Deftere göre, Medine-i Münevvere'ye gönderilecek surrenin toplam miktarı 988.342,5 kuruştur. Bu meblağ, Abdülmecid Han Vakfı, Selâtin-i Âzâm ve Vüzerâ-i Kirâm Evkafı, Merzifonlu Mustafa Paşa Vakfı, Hazine Evkâf-ı Hümâyun ve diğer vakıfların gelirlerinden karşılanmıştır (EV.HMK.SR.d. 4180, s. 2). Mekke-i Mükerreme içinde Abdulmecid Han Vakfı, II. Mahmud Han Vakfı, Haremeyn'e ait mukataa gelirleri, II. Mustafa, IV. Murad, III. Ahmed, I. Mahmud, valide sultanlar, Deli Hüseyin Paşa evkafı vb. gibi vakıfların 99.323 kuruşluk gelirleriyle birlikte toplam 311.910 kuruş Mekke dağıtılacak surrenin kaynağını oluşturur (EV.HMK.SR.d. 4180, s. 2). Bu tür detaylı muhasebe kayıtları, surre geleneğinin kurumsal bir yapıya kavuştuğu 16. yüzyıldan itibaren düzenli olarak tutulmuştur. Devlet Arşivleri tarafından yayınlanan belge derlemesinde, 1857 yılına ait benzer bir ilmuhaber, bu finansman yapısının yüzyılın ortasında da aynı sistematikle devam ettiğini göstermektedir (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 11, s. 36-53)."

Mekke ile Medine arasındaki bu yaklaşık üç katlık fark (Medine lehine) dikkat çekicidir. Bu oransal fark, Osmanlı padişahının "Hâdimü'l-Haremeyn" sıfatında, Peygamber şehri Medine'ye (Ravza-i Mutahhara) daha fazla ağırlık verdiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Medine'nin doğrudan Osmanlı idaresine tabi olması,

Mekke'nin ise görece özerk bir Şeriflik tarafından yönetilmesi, dağıtım stratejisinde bu farkı doğurmuş olabilir. Bu dağılım dengesinin sadece 1844'e özgü olmadığı, 1857 yılına ait bir başka ilmuhaberde de Medine'ye ayrılan payın (1.856.436 kuruş) diğer merkezlere göre katbekat fazla olduğunun kaydedilmesinden anlaşılmaktadır (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 11, s. 36-53; 58-61)."

Defterde ayrıca Kudüs için 6.348 kuruş, Şam için 1.275 kuruş tahsis edildiği kaydedilmiştir. Halep ve Şam civarındaki vakıflar ile mukataa gelirlerinden ise 171.853 kuruş surre geliri elde edilmiştir (EV.HMK.SR.d. 4180, s. 3). Şam-ı Şerif'te el-Hac Beşir Ağa Vakfı'ndan Ravza-i Mutahhara için zeytinyağı bedeli olarak 1.000 kuruş ayrılmış; Mekke Şerifi, kadısı, şeyhü'l-haremi, müftüsü, müderrisi, Medine şeyhü'l-haremi, naibü'l-haremi, kadısı, hazinedarı ve feraşet hizmetlilerine ferace ve sof kumaşından hediyeler ile hacıların kutsal yolculuğu için 2.278 kuruşluk giderler de kayıtlar arasında yer almıştır (EV.HMK.SR.d. 4180, s. 4).

Bu muhasebe kayıtları, Surre-i Hümâyun'un finansman yapısının dağınık ancak koordineli olduğunu ortaya koymaktadır. Surre, merkezî bir hazineden değil, padişahın hususi tahsisatı ile Haremeyn'e vakfedilmiş çok sayıda vakfın gelirlerinin bir araya getirilmesinden oluşmaktaydı. Listede hanedan üyelerinden (Abdülmecid, II. Mahmud, valide sultanlar) üst düzey bürokrat ve askerî figürlere (Merzifonlu Mustafa Paşa, Deli Hüseyin Paşa) uzanan vakıfların yer alması, bu kurumu salt bir hanedan sembolü olmaktan öte, siyasi elitin kolektif dini-siyasi projesi haline getirmekteydi. Gelirlerin dağınık yapısı, Surre Emini'nin kaynak tahsisi için kurumlar arası bir koordinasyon süreci yürüttüğünü göstermektedir.

4. 1844 Surresinin Yolculuğu

I. Bayezid'den, Mehmed Reşad dönemine kadar süreklilik arz eden ve süreç içerisinde Kudüs Surresi, Urban Surresi adıyla çeşitlik kazanan surre için büyük bir organizasyon yapılması gerekliliği söz konusuydu. Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı Sultanlarının İslâm Halifesi olması nedeniyle Haremeyn'e gönderilen surre için "Surre Alayları" adıyla padişahın doğrudan katıldığı büyük bir merasim yapılmış ve bu törenin işleyişi için teşrifat hazırlanmıştır.

Osmanlılar, payitahtta gerçekleşen Surre Alayları için yapılan merasime "İhrâc-ı Surre" tabirini kullanmıştır (Bilge, 2017, s. 337). Haremeyn Vakıfları'ndan sorumlu olan Dârüssaâde Ağası'nın uhdesinde gerçekleştirilen surre ihracı, mahmil-i şerifi taşıyan devenin yularını elinde tutarak Emîrü'l-Hacc'a teslim etmesiyle tamamlanır ve bu merasim her yıl Recep ayının 12. günü yapılırdı. Surre emininin tayin edildiği ve katılanlara yemek ikramının yapıldığı bu tören, teşrifat defterlerine göre belirlenen programa göre yapılırdı. Törende Mekke-i Mükerreme Emirine gönderilecek nâme-i hümâyun, ahaliye gönderilecek surre keseleri ve surre dağıtımını ihtiva eden defterlerin sayım işlemi tamamlanır ve mühürlenerek Surre Eminine teslim edilirdi. Padişahın huzurunda

yapılan seramoniden sonra Mahmil-i Şerif'i taşıyan deve ve alay Sirkeci'den Üsküdar'a uğurlanır ve alay tamamlanırdı (Esad Efendi, 1979, s. 33-37; Atalar, 2015, s. 114-129; Alikılıç, 2004, s. 149-154). Alay Tanzimat'a kadar karadan, Tanzimat'tan 1908 yılına kadar denizden, 1908'den sonra ise demiryolu tercihleriyle gönderilmiştir (Atalar, 1992, s. 122).

1844 yılı surresi ile ilgili yapılan yazışmalarda, surre eminlerinin bundan sonra deniz yoluyla mı yoksa kara yoluyla mı gönderileceği tartışılmıştır. Meclis-i Vâlâ'da görüşülen bir mazbatada, deniz yolunun sağlayacağı kolaylıklar ve masraf avantajları (85.000 kuruş) dile getirilmiş olsa da, eskiden beri kara yolunun bir gelenek olduğu ve bu geleneğin değiştirilmesinin uygun olmayacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, 1844 yılı için surre eminlerinin yine karadan gönderilmesine karar verilmiştir (A.}AMD. 1-24). Bu tartışma, Tanzimat döneminde geleneksel uygulamalar ile modernizasyon çabaları arasındaki gerilimi göstermesi açısından önemlidir. Aynı dönemde, surre ve beraberindeki emanetlerin bir an evvel ve sorunsuz bir şekilde Şam'a ulaştırılması için Tersane-i Âmire vapurlarından birinin kullanılması da gündeme gelmiştir (A.}MKT.20-92).

1260/1844 yılı surre alayı, Recep ayının 12. günü (28 Temmuz 1844) törenle uğurlanmıştır. Surre Emini Seyyid Mehmed Efendi, tören öncesinde Üsküdar'dan hareket izni için payitahta başvurmuş, 16 Recep 1260 (1 Ağustos 1844) Perşembe günü saat 5 sularında hareket etmesi uygun görülmüştür (İ.DH.95-4795; İ.DH.1286-101196). 1281/1864 yılına kadar surre alayları karadan gönderildiğinden, 1844 surresi de geleneksel hac güzergâhını takip etmiştir. Surre yolculuğu öncesinde Cidde valisinden gelen Mekke'de bulunan bazı kutsal yerlerin tamirlerinin sağlanması için verilen izin ve destekte surre yolcularının hac farizalarını sağlamak noktasında ayrıca önemlidir (İ.DH.00088). 1843 yılında hacca giden kafilenin geri dönüş yolunda olduğu ve seyahatlerinde yaşanan genel durumlarla ilgili de zaman zaman payitahtı bilgilendirdikleri görülmektedir. Benzer bilgilendirmeler yeni kafilenin Mekke'ye olan yolculuğunda görülür.

Surre alayının takip ettiği güzergâh hac menzilleri olarak bilinir (Hazırbulan, 2018, s. 1959-1963). Bu güzergâh o kadar standarttı ki, Üsküdar'dan Şam'a, Şam'dan Mekke'ye kadar tüm menziller, konaklama süreleri ve hatta her bir menzilde verilecek hediyeler ve bahşişlerin miktarı dahi önceden belirlenmişti. 19. yüzyılın başlarına ait bir belge, bu güzergâhın muhtemelen yüzyıllardır değişmediğini gösteren detaylı bir rota ve masraf listesi sunmaktadır (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 29, s. 114-140). Yolculuk boyunca Surre Emini, menzil noktalarından düzenli olarak payitahta rapor (tahrirat) göndermiştir. 25 Receb 1260 (10 Ağustos 1844) tarihli bir raporda, Üsküdar'dan çıkıldıktan dokuz gün sonra Eskişehir menziline ulaşıldığı, hacıların sağlık durumunun iyi olduğu ve güzergâh üzerindeki ziyaret mahallerinin ziyaret edildiği bildirilmiştir (A.}MKT.14-95). Devam eden raporlarda, alayın sırasıyla Hama (HR.MKT.6-14), Şam (A.}MKT.16-75; İ.DH.91-4590) ve

Müzeyrib'e (İ.DH.94-4716) ulaştığı kaydedilmiştir. Bu raporlar, merkezin alayın ilerleyişini uzaktan izlemesini ve olası gecikme veya güvenlik sorunlarına karşı önlem almasını sağlamıştır. Ayrıca, Surre Emininin yalnızca kendi görevini değil, aynı zamanda hacı adaylarının güvenliğini ve iaşesini de temin ettiği, Şam Valisi Mehmed Vehbi'nin raporundan anlaşılmaktadır (A.}MKT.14-60).

Bu raporların surrenin imparatorluk sınırları içerisinde de olsa güvenliği ile doğrudan ilgilidir. Surre Alayı, payitahttan Şam ve Halep şehirlerine geldiğinde burada törenlerle karşılanıp belli bir süre konaklamıştır. Bu konaklamada alayda kullanılan develerin tedariki ve değiştirilmesi yanı sıra payihaht dışında gelen hacıların toplanma merkezinin Şam olması önemli bir etmendi (Güler, 2011, s. 72-73). Yolculuğun en zorlu kısmı, Şam'dan sonra gelen ve coğrafi şartların zorluğu ile eşkıyalık faaliyetleriyle bilinen Müzeyrib menzilidir. Bu tehlikeleri bertaraf etmek amacıyla Osmanlı idaresi, "Cerde başbuğluğu" adıyla özel bir askeri birim oluşturmuştur (Doğan, 2012, s. 130-131). 1259 (1843) yılına ait bir belgede, cerde başbuğu olarak Istabl-ı Âmire müdürlüğü payelilerinden Ali Yaver Bey'in tayin edildiği ve maiyetine 500 başıbozuk askerin verildiği kayıtlıdır. Aynı belgede, bu askerlerin görevlerini yerine getirirken, aynı zamanda hacıların güvenliğini sağlamak ve yol boyunca dini merasimleri idare etmekle yükümlü oldukları vurgulanmıştır (İ.DH.83-4176). Bu birim, sadece Müzeyrib'de değil, yol güzergâhının tamamında güvenliği sağlamakla mükellefti. Yol boyunca alınan bu güvenlik tedbirleri o kadar sistematikti ki, alayın bir vilayet sınırından diğerine geçişi sırasında güvenlik sorumluluğu resmî bir devir teslim töreniyle elden ele dolaşmaktaydı. 1861 yılına ait bir belge, Surre Alayı'nın Hama'da karşılanıp Humus'a kadar olan güzergâhta güvenliğinin nasıl sağlandığını detaylı bir şekilde anlatmaktadır (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 115, s. 462-464).

1844 yılı yolculuğunda, güvenlik gerekçesiyle rota değişikliği yapıldığı anlaşılmaktadır. Cedide Boğazı şeyhlerinin anlaşmalarına sadık kalmamaları üzerine, hac kafilesinin güzergâhı değiştirilmiş ve kadim yol kullanılmıştır. Yeni rota, hem bir konak daha kısa hem de hacıların ihtiyacına yetecek suya sahip olduğu için tercih edilmiştir. Rota değişikliğinin ardından güzergâhtaki çalı, çırpı ve taşlar temizlenmiş, ameleler görevlendirilmiştir. Bu sayede hacıların daha rahat ve güvenli bir yolculuk yapması hedeflenmiştir (İ.DH.83-4176-01).

Surre alayı, 17 Zilkade 1260 (28 Kasım 1844) tarihinde Mekke-i Mükerreme'ye salimen ulaşmıştır (A.}MKT.18-94). Mekke-i Mükerreme Müdür Vekili Mehmed Emin tarafından yazılan bir tahriratta, gönderilen surrenin belirtildiği şekilde dağıtıldığı ve makbuzlarının (şukka) İstanbul'a gönderildiği belirtilmiştir (A.}MKT.22-58). Dağıtım sürecine ilişkin detaylı bilgiler, çeşitli vakıflara ait surre defterlerinde kayıtlıdır. Örneğin:

• III. Mustafa Vakfı'ndan Mekke'de 132 kişiye 680 kuruş (EV.HMK.SR.d. 3900)

• Fatma Sultan Daru'l-Hadis ve Kütüphanesi Vakfı, İbrahim Paşa Vakfı, Kethüda Mehmed Ağa Vakfı, Şehzade Sultan Mehmed Vakfı'ndan Mekke'de 30 kişiye 516,5 altın/kuruş (EV.HMK.SR.d. 3901)

• Voynuk Ahmed Ağa ve Küçük Hüseyin Efendi Vakfı'ndan Mekke'de 40 kişiye 340 kuruş (EV.HMK.SR.d. 3902)

• II. Mahmud Vakfı'ndan Mekke'de 21 kişiye 500 eşrefî altın (EV.HMK.SR.d. 3898)

• Abdulmecid Han ve II. Mahmud'la birlikte (EV.d. 40847), III. Ahmed'in Validesi Cami-i Şerif Vakfı'ndan 20 kişiye 216 kuruş (EV.HMK.SR.d. 3899)

• Yine Şam ve havalisinden elde edilen gelirlerin surresi de Mekke ve Medine'de dağıtılmıştır (EV.HMK.SR.d. 3903).

Bu kayıtlar, surrenin dağıtımının da aynen tedarik ve finansman süreçlerinde olduğu gibi yazılı belgelere dayandığını ve makbuz karşılığında yapıldığını göstermektedir. Her bir vakfın geliri, belirlenen kişilere (seyyidler, şerifler, ulema, hademeler) dağıtılmış ve bu dağıtım defterlere kaydedilmiştir. Bu uygulama, vakıf mütevellilerine karşı şer'i meşruiyetin ve devlete karşı mali şeffaflığın bir gereğidir.

Dönüş yolculuğunda, hacılar 14 Safer 1261 (22 Şubat 1845) tarihinde Şam-ı Şerif'e ulaşmıştır (İ.DH.99/4976-4). Dönüş yolculuğu sırasında hacıların sağlık durumları gözetilmiş ve karantina uygulaması başlatılmıştır (A.}MKT.23-17). Osmanlı Devleti'nin hac yollarında sağlık tedbirlerine verdiği önem, sadece karantina uygulamasıyla sınırlı değildi. Salgın hastalık (kolera) durumlarında, merkezden doğrudan sıhhiye heyetleri gönderildiği ve hatta Surre Eminlerinin bu hastalıktan vefat ettiği bilinmektedir (Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Belge No: 122, 123, s. 489-493). Bu durum, sağlık konusunun surre sürecinin en ciddi ve hayati bileşenlerinden biri olduğunu göstermektedir." Dönüş izni için de benzer bir bürokratik prosedür işletilmiştir. Surre Emininin, Kartal'dan Üsküdar'a geçiş için izin istemesi üzerine, kendisine Pazar günü saat 5 sularında Üsküdar'a ulaşması yönünde müsaade edilmiştir (İ.DH.95-4797). Dönüşün ardından Surre Emini Mehmed Efendi'ye bir hac tebriknâmesi yazılmıştır (A.}MKT.24-78). Görevinin tamamlanmasının ardından, kendisine emaneten verilen nişanın Darphane-i Âmire'ye iade edilmesi istenmiştir (A.}MKT.24-90).

1844 Surre-i Hümâyun'unun yolculuğu sadece fiziksel bir hareketlilik değil, aynı zamanda düzenli bir bilgi akışı ve yazılı raporlama sürecidir. Menzil raporları, merkezin alayın her aşamasını izlemesini sağlamış; dağıtım defterleri ve makbuzları, sürecin şeffaf ve denetlenebilir olmasını temin etmiştir. Rota değişikliği kararı, güvenlik kaygılarının önceliğini göstermektedir. Denizden gönderme tartışması ise, geleneksel yöntemlerin değişime ne kadar dirençli olduğunu, ancak bu tür yeniliklerin de gündemde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle surre,

fiziksel olarak Hicaz'a ulaşan bir kervan olmanın ötesinde, kâğıt üzerinde de imparatorluğun merkezi ile çeperi arasında sürekli bir iletişim ve kontrol mekanizması işlevi görmüştür.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin her yıl Haremeyn'e (Mekke ve Medine) gönderdiği Surre-i Hümâyun, geleneksel olarak bir dinî tören ve siyasi meşruiyet aracı olarak algılanmıştır. Ancak, 1844 (H.1260) yılına ait arşiv belgeleri, bu kadim geleneğin, Tanzimat döneminin merkezîleşme ve rasyonalizasyon idealleri ışığında, bir devlet projesi olarak nasıl yürütüldüğünü gözler önüne sermektedir. Bu makalenin önerdiği yaklaşım, Surre'yi, Osmanlı bürokrasisinin yazılı kayıt, finansal kontrol, hesap verebilirlik ve prosedür takibi kapasitelerinin seçkin bir örneği olarak yeniden okumaktır. 1844 yılı, bu süreç odaklı inceleme için ideal bir kesit sunar; zira sürecin finansman, tedarik, lojistik ve raporlama gibi tüm aşamaları olağanüstü bir yazılı belge bolluğu ile kayıt altına alınmıştır.

Surre organizasyonunun temelinde, İslam geleneğindeki Emîr-i Hac/Emirü'l-Hac kurumu yatar. Osmanlılar, hilafeti uhdesine aldıktan sonra bu görevi "Surre Emini" makamına dönüştürerek, dini bir liderliği, devletin mali ve idari bir memuriyetine dönüştürmüşlerdir. Bu terminolojik değişim, merkezin kontrol vurgusunu yansıtır. Şam ve Mısır'da iki ayrı emirin görevlendirilmesi ise, hac hareketliliğinin coğrafi gerçeklerine uygun, rasyonel bir organizasyonel yapılanmayı gösterir. Surre Emini'nin profilinde, "dindarlık ve doğruluk" gibi ahlaki vasıfların yanı sıra yeterli mali güce sahip olma şartı dikkat çeker. Bu durum, görevi sıradan bir memuriyetten öte, ancak belirli bir sosyo-ekonomik seviyedeki kişilerin üstlenebileceği, prestijli ama mali yükümlülükleri ağır bir "imtiyazlı sorumluluk" haline getirmiştir. III. Selim'in mali kriz döneminde makama ek ödenek tahsis etmesi, devletin bu sembolik kurumun işlevselliğini ve cazibesini korumadaki kararlılığını ortaya koyar.

Surre'nin finansmanı, Osmanlı maliyesinin karakteristik "parçalı" fakat koordine yapısını yansıtır. Gelirler, padişahın hususi tahsisatı ile gelirleri tamamen veya kısmen Haremeyn'e vakfedilmiş Abdülmecid Han, II. Mahmud, çeşitli valide sultanlar, Merzifonlu Mustafa Paşa ve Deli Hüseyin Paşa gibi vakıflardan sağlanırdı. 1844 tarihli genel muhasebe defteri, bu kaynakların dökümünü sunar. Bu kayıtlar, surreyi salt bir hanedan sembolü olmaktan çıkarıp, Osmanlı siyasi elitinin (hanedan, bürokrasi, askeri sınıf) kolektif dini-siyasi projesi haline getirir. Surre Emini'nin surrenin mali hazırlıkları nedeniyle "ilgili kurumlara başvurması", bu dağınık kaynakların harekete geçirilmesi için kurumlar arası bir koordinasyon sürecini zorunlu kılmıştır. Burada muhasebe defterinin rolü, salt matematiksel bir kayıttan fazlasıdır. Defter, vakıf mütevellilerine karşı şer'i meşruiyetin, devlete karşı da finansal şeffaflığın ve hesap verebilirliğin yazılı teminatıdır. Her kuruşun kaynağı ve amacı kaydedilerek, kamu kaynağının usulsüz kullanımına karşı en temel bürokratik savunma hattı oluşturulmuştur.

Finansmanın ardından, surrenin "üretim" ve "nakliye" aşamaları, benzer bir yazılı kayıt disipliniyle yönetilmiştir. Törenin Recep ayının 12'sinde yapılacağı bilinmesine rağmen, hazırlıkların en az üç ay önce (14 Rebîülevvel 1260 / 3 Mayıs 1844) başlaması, sürecin planlı bir devlet projesi olduğunu kanıtlar. "Esnaftan mübâyaa olunan eşyanın defteri", bu hazırlığın anatomisini sunar. Defterdeki alımlar üçe ayrılır: Hicaz'a götürülecek hediyeler, Surre Emini'nin "şahsi" (aslında makamının gerektirdiği) ihtiyaçları ve alayın genel lojistik ihtiyaçları (çadır, mutfak malzemesi vb.). Bu ayrım, surrenin hem siyasi-sembolik, hem temsili, hem de operasyonel boyutlarını aynı anda ortaya koyar. Dikkat çekici bir diğer nokta, tedarikte gayrimüslim esnafın da yer almasıdır. Bu durum, devletin, en kutsal görevlerinde dahi pragmatik piyasa mantığını ve İstanbul ekonomisindeki çok-dinli tedarik ağlarını kullandığını gösterir. Tüm bu alımların deftere kaydedilmesi, harcamanın dinî kimlikten bağımsız olarak hesap verilebilirliğini sağlamıştır.

Surre Alayı yola çıktıktan sonra ise, düzenli raporlama (tahrirat) mekanizması devreye girer. Surre Emini Mehmed Efendi, Üsküdar, Eskişehir, Hama, Şam, Müzeyrib gibi menzil noktalarından payitahta durum raporları gönderir. Bu raporlarda, yolculuğun zamanlaması, hacıların sağlık durumu ve kutsal ziyaretlerin ifa edildiği bilgisi yer alır. Bu raporlar, sadece güvenlik amacı taşımaz; aynı zamanda merkezî otoritenin, imparatorluk coğrafyası üzerinde, yazılı iletişim yoluyla sembolik varlığını her menzilde yeniden tesis ettiği bir haberleşme ve kontrol ritüelidir.

Bu çalışmada 1844 yılı özelinde ortaya konan süreç odaklı yaklaşım, sadece tek bir yıla ait bir vaka analizi olmanın ötesinde, Osmanlı bürokrasisinin daha geniş bir zaman dilimindeki işleyişine dair ipuçları da sunmaktadır. Nitekim Devlet Arşivleri tarafından yayınlanan Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları (2010) adlı derlemedeki belgeler, 1844'te tespit edilen yazılı kayıt disiplini, parçalı finansman ve prosedürel lojistik gibi unsurların, 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar benzer bir sistematikle yürütüldüğünü göstermektedir. İster 1759 yılında görevlilere giydirilen hil'atlerin deftere kaydedilmesi, ister 1857 yılında onlarca vakfın gelirinin konsolide edilmesi, ister 1861 yılında bir vilayet sınırından diğerine güvenlik sorumluluğunun elden ele dolaşması, tüm bu örnekler, 1844 yılına ait bulguların tesadüfi olmadığını, köklü ve kurumsal bir geleneğin parçası olduğunu teyit etmektedir. Bu yönüyle Surre-i Hümâyun, Osmanlı devlet pratiğinin, dinî bir geleneği nasıl modern öncesi bir bürokratik makineye dönüştürdüğünün seçkin bir örneği olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç olarak; 1260/1844 Surre-i Hümâyunu, Osmanlı bürokrasisinin, modern öncesi bir dini geleneği, Tanzimat'ın rasyonel idare anlayışıyla nasıl yeniden şekillendirdiğine dair bir vaka çalışmasıdır. Süreç, dağınık vakıf gelirlerinin bir araya getirilmesiyle başlayan bir finansal mühendislik, piyasadan detaylı tedarik ve muhasebe kaydını içeren bir lojistik planlama, ve yol boyunca düzenli yazılı raporlarla tamamlanan bir operasyonel izleme olarak üç aşamalı işlemi kapsar. Bu üç aşamanın ortak paydası, yazılı kaydın mutlak

üstünlüğüdür. Defterler ve tahriratlar, güveni, şeffaflığı ve hesap verebilirliği mümkün kılan somut araçlardır. Surre, bu sayede, sadece Hicaz'a para ve hediye taşıyan bir kervan olmaktan çıkar; imparatorluğun merkezinden en uzak noktalarına uzanan, kâğıt üzerinde işleyen ve iktidarın hem maddi hem de bilgisel akışını kontrol eden sofistike bir bürokratik makineye dönüşür. Bu makine, hanedan, bürokrasi ve vakıf sistemini bir arada tutarak, Osmanlı devlet pratiğinin, sembolik değeri yüksek bir amacı, olağanüstü bir yazılı prosedür disiplini içinde nasıl idare ettiğini gösteren seçkin bir örnektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Eserleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Evkaf Defterleri, (EV.d.) 12258, 40847.

Maliyeden Müdevver, (MAD.d.) 15678.

Cevdet Dahiliye, (C.DH.) 128-6384.

Cevdet Evkaf, (C.EV.) 585-29511-001, 002.

Cevdet Maliye, (C.ML.) 511-20810.

Evkaf-ı Haremeyn Mukaatası Surre Defterleri, (EV.HMK.SR.d.) 3898, 3899, 3900, 3901, 3902 3903, 4180.

İrade Dahiliye, (İ.DH.) 86/4333, 00088, 89/4431, 89/4436, 91-4590, 94-4716, 99/4976-4, 1286-101196.

Sadaret Mektubî Kalemi Deâvî Evrakı, (A.}MKT.DV.) 2-78.

Sadaret Mektubî Kalemi, (A.}MKT.)14-95, 16-75, 18-94, 22-58, 23-17, 24-78, 24-90.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı, (HR.MKT.) 6-14.

Araştırma Eserleri

Alikılıç, D. (2004). Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi. İstanbul: Tarih Düşünce Kitaplığı.

Aslan, H. (2001). Tanzimat'ın İlk Beş Yılında Surre (1839-1844). Ankara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Atalar, M. (1995). "Emîr-i Hac". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 11, İstanbul: TDV Yayınları.11.131-133,

Atalar, M. (1992). "Haremeyne Denizden Surre Gönderilmesi". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 32: 121-128.

Atalar, M. (2015). Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları, Ankara: DİB Yayınları.

Bilge, M. L. (2017). "İhrâc-ı Surre: İstanbul Tarihinin Kutsî Bir Sayfası". Osmanlı İstanbulu V Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 337-377.

Buzpınar, Ş. T. (2009). "Surre". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 39, İstanbul: TDV Yayınları. 39.567-569.

Doğan, F. (2012). "18 ve 19. Yüzyıllarda Şam - Medine Hac Yolu ve Güvenliği: Cerde Başbuğluğu". Tarih Okulu Dergisi. 15: 127-157.

Esad Efendi. (1979). Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme), haz. Yavuz Ercan, İstanbul: Tercüman Yayınları.

Eyyamoğlu, M. - Pilehvarian, N. K. (2018). "Kıbrıs Celvetiliğinde Unutulmuş Bir Mirasın Yeniden Hatırlanışı: Magosa Kutup Osman Efendi Türbe ve Dergâhının İnşa ve İhyası". Osmanlı Araştırmaları. 53: 321-352.

Güler, M. (2012). "Osmanlı Dönemi'nde Hac Yolu ve Hicaz'daki Kutsal Şehirlerin Sosyal Tarihine Ait Önemli Bir Kaynak: Surre Defterleri". Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi-Değişen Ortadoğuda Kültür ve Siyaset. Edit. Yasin Aktay vd., İstanbul: SDE Yayınları. 29-59.

Güler, M. (2011). Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar), İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Hazırbulan, T. (2018). "Anonim Bir Menâzili Hacca Göre Kutsal Yolculuğun Durak Noktaları: Menazil-i Gökbuze ve Menazil-i Hersek Ma' Derbend-i Yeniköy". Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV. 3: 1959-1963.

Karabıyık, H. (2017). "Kıbrıs Muhassılı Es-Seyyid Mehmed Emin Efendi Vakfı". Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları. Edit. M. Mahfuz Söylemez, Lefkoşe: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları. 139-150.

Karazeybek, M. (2017)."XVII. Yüzyılın İkinci Yarısından XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısına Hac Yolu Masrafları, Hizmetleri ve Urban Surreleri". Yeni Türkiye Yayınları Dergisi. 98: 525-549.

Korkmazer, S. (2023). Osmanlı Devleti Döneminde Kıbrıs Vakıfları (1570-1826). Bursa: Emin Yayınları.

Muhammed el-Emîn el-Mekkî. (2009). Osmanlı Padişâhlarının Haremeyn Hizmetleri, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Özkaya Y.-Akyıldız A. (2020). "Muhassıl". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 31, İstanbul: TDV Yayınları. 18-20.

Pakalın, M. Z.. (1993). "Surre Emini". Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB Yayınları, 3: 283.

Sevinç, T. (2020). "Osmanlı Devleti İdaresinde Surre-i Hümâyun". İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Şemseddin Sami. (1317). Kamûs-i Türkî.

Uzunçarşılı, İ. H. (2021). Mekke-i Mükerreme Emirleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA NEDEN APA STİLİ KULLANILMAMALI?

Öğr. Gör. Dr. Gökçe SÜZGÜN IŞIK[1]/ Av. Ensar IŞIK[2]
[1]Bursa Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi, gokcesuzgun@isik.net.tr , ORCID:0000-0002-4679-2862
[2]Bursa Teknik Üniversitesi, Kamu Hukuku, ensar@isik.net.tr , ORCID:0000-0002-1464-1410

Özet

Bilimsel araştırma sonuçlarının diğer bilim insanlarına ve kamuoyuna duyurulması bilimsel yayınlarla gerçekleştirilmektedir. Bilimsel yayınların yazılmasında ve yayımlanmasında kabul gören bilimsel gereklilikler ve yazım ilkeleri ile etik ve hukuki kurallar bulunmaktadır. Bu çalışmada tarih yazımında APA Stilinin kullanılmasına ilişkin bazı eleştiriler ve öneriler ele alınmıştır.

Bilim alanlarına özgü birçok yazım ilkesi bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde dipnot yöntemi (klasik yöntem, Oxford sistemi ya da Chicago not- kaynakça sistemi olarak da bilinir) ve APA Stili yaygın olarak kullanılmaktadır. Dipnot yöntemi 14-15. yüzyıllardan beri, kullanıla gelen ve zamanla geliştirilmiş bir yöntemdir. APA Stili ise Amerikan Psikoloji Derneği tarafından 1950'lerde kuramsallaştırılmıştır.

Osmanlı ve Türkiye tarihi araştırmalarında kullanılan kaynaklar Amerikan tarihi kaynaklarından farklıdır. Tarihi nitelikteki kaynaklar Osmanlı ve Türkiyeye özgü biçimde kayıt ve tasnif edilmiştir. Araştırma yapan kişiler, bu kaynaklara tasnif edilişlerine göre klasik dipnot yöntemiyle atıf yapmış ve uzun zamandan beri de bu atıf yöntemi kullanıla gelmiştir. Fakat bir süreden beri tarih alanında birçok dergi ve yayıncı, eserlerin APA Stiline göre yazılmasını istemektedir. Ancak APA Stili, metin içinde çok kısa atıf yaptığından, Osmanlı ve Türkiye tarihi kaynak tasniflerine uygun olmadığından ve açıklamalar için dipnot kullanılması gerektiğinden tarih yazımında atıf için kullanılmaya elverişli değildir.

Örneğin; APA Stilinin (APA Style) 7. sürümünde yazar-tarih şeklinde gösterilen atıflarda sayfa numarasının belirtilmesi kaldırılmıştır. Sayfa numarası metin içinde sadece editörlü ve bölümlü kitaplarda belirtilmektedir. Yani eserin hangi sayfasına atıf yapıldığı belirli olmamaktadır. Ancak Türk hukukunda Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa (m. 35/2) göre alıntı yapılan yerin yani sayfa sayısının atıfta belirtilmesi kanuni olarak zorunludur. Arşiv belgeleri bakımında da Osmanlı ve Türkiye arşiv belgelerinin APA Stiline göre metin içinde kısaca gösterilmesi uygun olmayıp dipnotta açıkça gösterilmelidir.

Sonuç olarak; tarih araştırmalarında Osmanlı ve Türk tarihi yazımında APA Stili yerine, dipnot yönteminin kullanılmasının bilimsel, etik ve hukuki gereklilikler ışığında benimsenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dipnot, APA, Osmanlı, Türkiye, Tarih

WHY SHOULD THE APA STYLE NOT BE USED IN RESEARCH ON OTTOMAN AND TURKISH HISTORY?

Lect. Dr. Gökçe SÜZGÜN IŞIK[1]/ Atty. Ensar IŞIK[2]

[1]Bursa Technical University, Ataturk's Princibles and Republic History, gokcesuzgun@isik.net.tr , ORCID:0000-0002-4679-2862

[2]Bursa Technical University, Public Law, ensar@isik.net.tr , ORCID:0000-0002-1464-1410

Abstract

The dissemination of scientific research findings to scholars and the general public is achieved through publications governed by established academic requirements, writing principles, and ethical and legal frameworks. This study addresses certain criticisms and recommendations regarding the use of APA Style in historiography.

Discipline-specific guidelines vary. In the social sciences, the footnote method (also known as the classical, Oxford, or Chicago system) and the APA Style are widely utilized. The footnote method has been refined since the 14th and 15th centuries, whereas the APA Style was formalized by the American Psychological Association in the 1950s.

The sources used in Ottoman and Turkish historical research differ significantly from American historical sources, as they are recorded and classified in a unique manner. Researchers have traditionally cited these sources using the classical footnote method based on their archival classification. Recently, however, many history journals and publishers have mandated the APA Style. Nevertheless, because the APA Style relies on concise in-text citations, fails to accommodate Ottoman and Turkish source classifications, and restricts explanatory footnotes, it is ill-suited for historiography.

For instance, the 7th edition of the APA Style omits page numbers in author-date citations, except for edited or multi-volume books, leaving the specific reference page ambiguous. Conversely, Article 35/2 of the Turkish Law on Intellectual and Artistic Works legally mandates specifying the exact page number of a citation. Furthermore, concisely citing Ottoman and Turkish archival documents within the main text is inappropriate; they must be clearly detailed in footnotes.

In conclusion, in light of scientific, ethical, and legal requirements, the footnote method rather than the APA Style must be adopted in historical research and the historiography of Ottoman and Turkish history.

Key Words: Footnote, APA, Ottoman, Turkish, History.

DİYARBAKIR'DA EĞİTİM FAALİYETLERİ İÇERİSİNDE DİYARBAKIR HALKEVİNİN ROLÜ

Doç.Dr., İsmail Özer

Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, iozer01@gmail.com, 0000-0001-5910-4216

Özet

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni rejim, modernleşme hedefleri doğrultusunda eğitim faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Bu süreçte, Türk Ocaklarının mirasını devralan Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde Türkiye genelinde olduğu gibi Diyarbakır'da da toplumsal dönüşümün merkezi olarak faaliyete geçmiştir. 1930'lu yıllarda kısıtlı sosyal imkânlara sahip olan Diyarbakır'da, Halkevi kentin kültürel ve entelektüel hayatını yeniden canlandıran temel yapı olmuştur. Diyarbakır Halkevi, sadece bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda Cumhuriyetin ideolojisini, inkılaplarını ve modern yaşam tarzını halka benimseten bir "yaygın eğitim merkezi" olarak işlev görmüştür. Dokuz farklı şube ile faaliyet gösteren kurum; dil, edebiyat, tarih ve güzel sanatlar gibi alanlarda halkın eğitimi ve gelişimi için kapsamlı programlar yürütmüştür. Özellikle okuryazarlığın artırılması, Türkçe bilmeyen köylülere dilin öğretilmesi ve halkın genel kültür seviyesinin yükseltilmesi için "Türkçe konuşma ve yurt bilgisi" gibi yarışmalar düzenlenmiştir. Halkevi, toplumsal cinsiyet rolleri ve modernleşme konularında da öncü olmuştur. Şube denetiminde kurulan Kadınlar Derneği aracılığıyla düzenlenen toplantılarda, kadınların medeni kıyafetlere geçişi ve sosyal hayata katılımı teşvik edilmiştir. Ayrıca, II. Dünya Savaşı döneminde hava saldırılarına karşı korunma yöntemlerinden sağlık ve hijyen kurallarına kadar geniş bir yelpazede düzenlenen konferanslarla halkın bilinçlendirilmesi sağlanmıştır. Diyarbakır Halkevi, sadece eğitim faaliyetleriyle sınırlı kalmayıp; Ziya Gökalp ve Süleyman Nazif gibi bölgenin yetiştirdiği önemli değerlerin anılmasına, milli bayramların büyük bir coşkuyla kutlanmasına ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına öncülük etmiştir. Kurum, bünyesinde barındırdığı konferanslar, temsiller, konserler ve kütüphane hizmetleri ile halkın eğlence ve bilgi ihtiyacını karşılayarak, "halk eğitimi" kavramını kurumsallaştırmıştır. Birinci Umum Müfettişlik nezdinde yürütülen koordineli çalışmalarla Diyarbakır Halkevi, bölgedeki diğer halkevleri ve halkodaları için de bir örnek teşkil ederek, Cumhuriyetin modernleşme vizyonunu yerel düzeye taşıyan en kritik mekanizma olmuştur. Sonuç olarak, Diyarbakır Halkevi; cehaletle mücadele eden, milli birliği güçlendiren ve bölgenin sosyo-kültürel hayatını dönüştüren dinamik bir güç olarak Cumhuriyet tarihinin önemli bir parçasını oluşturmuştur

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Halkevi, Cumhuriyet Modernleşmesi, Halkevleri

THE ROLE OF THE DIYARBAKIR PEOPLE'S HOUSE IN EDUCATIONAL ACTIVITIES

Assoc. Prof. Dr, İsmail ÖZER

Faculty of Science and Letters, Department of History, iozer01@gmail.com, 0000-0001-5910-4216

Abstract

Following the establishment of the Republic, the new regime placed significant emphasis on educational activities in line with its modernization goals. In this context, the People's Houses (Halkevleri), which inherited the legacy of the Turkish Hearths, commenced operations in Diyarbakır on February 19, 1932, serving as a hub for social transformation as they did throughout Turkey. During the 1930s, when Diyarbakır had limited social amenities, the People's House became the foundational institution that revitalized the city's cultural and intellectual life. The Diyarbakır People's House functioned not merely as an educational institution but as a "center for non-formal education" that fostered the adoption of Republican ideology, reforms, and a modern lifestyle among the public. Operating through nine distinct branches, the institution carried out comprehensive programs for public education and development in fields such as language, literature, history, and the fine arts. In particular, competitions such as "Turkish Speaking and Homeland Knowledge" were organized to increase literacy rates, teach Turkish to villagers who did not speak the language, and raise the general cultural level of the public. The People's House also pioneered efforts regarding gender roles and modernization. Through the Women's Association, which operated under the supervision of the branch, meetings were held to encourage women's transition to modern attire and their participation in social life. Furthermore, by organizing conferences on a wide range of topics from methods of protection against air raids during World War II to health and hygiene rules the institution ensured the public was well-informed. Beyond its educational activities, the Diyarbakır People's House took the lead in commemorating the region's prominent figures such as Ziya Gökalp and Süleyman Nazif, celebrating national holidays with great enthusiasm, and fostering social integration. By providing access to conferences, theatrical performances, concerts, and library services, the institution institutionalized the concept of "public education" by fulfilling the public's needs for entertainment and knowledge. Through coordinated efforts conducted under the First General Inspectorate, the Diyarbakır People's House served as a model for other People's Houses and People's Rooms in the region, acting as the most critical mechanism for implementing the Republic's vision of modernization at the local level. Consequently, as a dynamic force that combated ignorance, strengthened national unity, and transformed the region's socio-cultural life, the Diyarbakır People's House constitutes a vital part of Republican history.

Keywords: Diyarbakır People's House, Republican Modernization, Public Education

GİRİŞ

İnsanoğlu; çevresini tanıma, deneyimleme, biriken bilgi ve tecrübelerini çevresine aktarma yeteneği kazanmış; sürekli bir öğrenme ve öğretme süreci olan eğitim ekseninde yaşamıştır (Geray, 2002, s. 2-3). Eğitim, bireyin kişiliğinin gelişmesine yardımcı olarak, gelecekteki yaşamında gerekli olacak bilgi, beceri ve davranışları kazandırma sürecidir (Özodaışık, 1999, s. 65).

Eğitim; toplumsal bütünleşmeyi sağlama ve toplumun kültürel varlığını sürdürerek geliştirme sorumluluğunu da taşır. Eğitim sistemi, yalnızca birikmiş kültürü yeni kuşaklara aktarmakla yetinmez; aynı zamanda bilinmeyenleri ortaya çıkarmak, yozlaşmış öğeleri ayıklamak, yeni değerler yaratmak ve bunları halka yayarak benimsetmekle yükümlüdür. Toplumsal bir değişimi tetiklemek veya hızlandırmak, özellikle hurafeler ve cehaletle kuşatılmış bir toplumu harekete geçirmek için güçlü bir itici kuvvete ihtiyaç duyulur. Bu anlamda eğitim, toplumu daha ileri bir yaşam düzeyine ulaştırmak için gerekli bilgiyi, yeni düşünce ve teknikleri sunan dinamik bir güçtür.

Eğitim süreci; çocuk, genç ve yaşlı ayrımı gözetmeksizin toplumun tüm üyelerini kapsamalıdır. Yalnızca çocukların eğitimi ile yetinmek, halkın büyük çoğunluğunu her gün yenilenen bilgi birikiminden mahrum bırakmak, bir başka deyişle onları çağın gerisinde bırakmak demektir. Hayat, aralıksız bir öğrenimle zenginleştirilmelidir; bu ihtiyacı karşılayacak temel araç ise halk eğitimidir (Türk, 1968, s. 88). Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türk İstiklal Mücadelesi'nin ardından kurulan yeni rejim, "halk"a dayandığı için halk eğitimine özel bir önem vermesi gerektiğinin bilincindeydi. Genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun hemen ardından bu konuda kapsamlı çalışmalar yürütmeye başlamıştır (Dursunoğlu, 1949, s. 1).

25 Mart 1912'de açılan Türk Ocakları ("Halkevleri 19 Şubatta Kâmilen Açılıyor", 1932), Millî Mücadele'den sonra Halk Partisi hükûmetinin geniş yardımı, teşviki ve ilgisi ile bütün memlekette yayılmıştır. Türk Ocaklarının talep ettiği her türlü emval-i metruke, ya bedelsiz veya oldukça düşük bir bedelle öncelikli olarak tahsis edilmiş ve kurum hazinenin geniş yardımlarını görmüştür. Bu yardım, teşvik ve ilgi süreçlerinde Atatürk'ün faaliyetleri, hükûmetin gayretlerini dahi aşacak düzeydeydi (TBMM, 1951, s. 583). Bu destekler, 1925 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla resmî bir nitelik kazanmıştır (BCA 30.18.1.1/13.26.4).

Mustafa Kemal Atatürk; Meşrutiyet döneminde milliyetçi, halkçı ve medeniyetçi fikirleri savunan, Türk aydınlarını ve gençliğini çatısı altında toplayan, Mütareke döneminde ise millî uyanışı sağlamada büyük yararlılıklar gösteren Türk Ocaklarını maddi ve manevi yönden desteklemiştir. Atatürk, bu kurumlar vasıtasıyla çağdaş Türkiye ülküsünün halk arasında yayılmasını amaçlamış (Türk Ocakları ve Atatürk, 1993, s. 4) ve yurt gezilerinde Türk Ocaklarına özel bir ilgi göstermiştir. Gittiği hemen her şehirde ocakları ziyaret eden Atatürk;

farklı adlar altında faaliyet gösteren derneklerin fahri reisi olarak, bu yapıların "Türk Ocağı" adı altında birleşmelerini, öğretmen ve gençlerin ocaklarda toplanmalarını tavsiye etmiştir (BCA 490.01/1005.880.3).

10 Nisan 1931 tarihinde fesih kararı alan Türk Ocakları Kurultayının, ocakların kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne intikali hakkındaki karar sureti, 10 Mayıs 1931'de CHP Üçüncü Büyük Kongresi'nde okunmuştur. Türk Ocakları Cemiyeti'nin feshi ve sahip olduğu tüm hakların CHP'ye devri hakkındaki teklif, kongrede oy birliğiyle kabul edilmiştir (C.H.F., 1931, s. 280).

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da eğitim faaliyetlerine aralıksız devam eden Türk ocaklılar, inkılâpların halka öğretilmesi için gerek Ankara'da gerekse taşra şubelerinde düzenlenen konferanslara özel bir önem vermişlerdir. Anadolu'daki şubelerde inkılâpları açıklamak ve köylülere benimsetmekle görevli "irşad heyetleri" kurulmuş; Adana, Bursa, Antalya, Kars, Samsun ve Diyarbakır gibi pek çok şube, çevre köylere bu heyetleri göndermiştir (Kongar, 1981, s. 363). Diyarbakır merkezde ve Silvan'da Türk Ocakları oldukça faal bir şekilde çalışmaktaydı (BCA 490.01/65.248.1).

1927 Kurultayı'nda, Türkçenin ülkede yaygınlaştırılması için Türk Ocaklarının Doğu Anadolu'ya yönelerek dil okulları açması, konferanslar vermesi ve belediyelerle iş birliği yaparak halkın sorunlarını çözmesinin daha doğru olacağı kanaati hâkim olmuştur. Ancak bu konuda Yusuf Akçura ve Hâşim Nâhid Erbil daha geniş bir perspektif benimsemişlerdir. Yusuf Akçura, Şeyh Said İsyanı'nı bölgedeki ağa ve şeyhlerin ittifakına bağlamış; bölgede devlet otoritesini hâkim kılmak için bu güçlerin tasfiye edilmesini ve toprak reformu yapılarak halkın ağa ve şeyhlerin tahakkümünden kurtarılmasını teklif etmiştir. Hâşim Nâhid Erbil de bölgede Türk kültürünün yerleşebilmesi için öncelikle iktisadi kalkınmanın gerekliliğine işaret eden bir konuşmayla Akçura'yı desteklemiştir.

1928 Kurultayı'nda ise başta bir Türk kültür merkezi konumunda olan Ahlat olmak üzere, Diyarbakır ve Siirt gibi yerlerde Türk Ocaklarının maddi ve personel yönünden güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim kurultayda Doğu Anadolu Bölgesi için özel bir büro kurulmuş; diğer bölgelerden merkez heyetine aktarılan aidatların %5'lik kısmının bu bölgeye yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca doğudaki ocakların temel amacının Türk kültürünü ve dilini yayarak millî birliği güçlendirmek olduğu belirtilmiş; batı bölgelerinden iyi yetişmiş personelin bu bölgelere gönderilerek "Türk vatanının ve istiklalinin o taraftan tehdit edildiğinin bilinciyle" çalışılması ve bölgenin kalkındırılması için hükûmetle iş birliği yapılması benimsenmiştir (TBMM, 1954, s. 818-819).

Halkevlerinin Kuruluşu

Türkiye'nin çağdaşlaşması için ihtiyaç duyulan vasıtaların en başında bilgi gelmekteydi (İnönü, 1935, s. 2). Türk milletini iç farklılıklarından arındırarak bütünlüğü sanat, spor ve kültür ögeleriyle oluşturmak (Ölçen, 1988, s. 9); yaygın bir halk eğitimiyle halkçılık esasına uygun, sınıfsız bir toplum yaratmak temel amaçlardandı (Girgin, 1971, s. 19). Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) göre Türkiye'de nüfusun büyük bir kısmı bilgiden mahrumdu ve bu durum ülke için önemli bir zaaf teşkil etmekteydi (Çeçen, 1971, s. 10). Milyonlarca köylünün okutulması, fikir ve duygu dünyalarının yükseltilmesi sağlanmadıkça yapılan ve yapılacak olan inkılâpların kalıcı olması mümkün değildi (BCA 490.01/61.233.4). Türk inkılâbının milletin benliğine sindirilmesi gerekiyordu (Saydam, 1939, s. 1). Bu amaçla milletin; kendi unsurlarından oluşacak yeni ve millî bir teşekkülün çalışmalarıyla beslenmesi düşünülmüştür (BCA 490.01/63.242.6).

Dünyanın pek çok ülkesinde halk eğitimi alanında denemeler, reformlar ve yenileştirmeler yapılmaya çalışılmıştır (Kansu, 1938, s. 213). Bu çalışmalar bölgesel ve yöresel özellikler taşıdığı gibi, metodun planlandığı ülkenin rejimine ve siyasal yapısına göre de değişiklikler göstermiştir. Türkiye'deki bu halk eğitimi girişiminin adı ise 19 Şubat 1932'de açılan "Halkevleri" olmuştur (Erim, 1970, s. 411).

Maarif Vekili Reşit Galip Bey de talimatnamenin hazırlanış safhasından hareketle halkevlerinin millî ve orijinal bir yapılanma olduğunu ifade etmiştir: "Talimatname hazırlanmadan önce uzak-yakın birçok ülkelerin benzer kültür ve gençlik teşekkülleri tetkik edilmiş, fakat hiçbirisi taklit olunmamıştır. Ülkemizin çeşitli mıntıkaları, sosyal bünyesi, ihtiyaçları ve genel kültür seviyesi ile faal vazife alacakların ayıracakları zaman göz önüne alınmış ve 19 yıl millî kültür sahasında çalışmış olan Türk ocaklarında geçirilen tecrübelerden istifade edilmiştir. Bu itibarla teşkilat ve mesai programı tamamıyla millîdir, orijinaldir" ("Dün Halkevi Açıldı", 1932).

Halkevlerinin kaynağı aranacaksa ve mutlaka bir örnekten hareketle teşkilatlandığı ifade edilecekse dayandığı temel kaynağın Türk Ocakları olduğunu söylemek afaki bir iddia olmayacaktır. Zira Türk Ocakları bahsinde de ifade edildiği üzere, bu kurumun çalışmalarına bakıldığında, halkevi şubelerinin faaliyetlerinin büyük bir kısmını kapsayan bir çalışma içerisinde olduğu görülebilir. Nitekim bu benzerlikten dolayı sosyolog Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bugünkü halkevleri, 1911'lerde kurulan Türk Ocakları ile 1928'de Ankara ve bazı Anadolu şehirlerinde teşekkül etmiş olan Halk Bilgisi Derneklerini kaynaştırma suretiyle vücuda gelmiştir" demiştir (Fındıkoğlu, 1939, s. 31). Bu iddiayı önemli kılan nokta ise söz konusu ifadenin Halkevlerinin ana yayın organı

olan *Ülkü* dergisinde yayımlanmış olmasıdır. Dolayısıyla Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da bu görüşü benimsediği söylenebilir.

17 ve 18 Şubat 1932'de CHF Genel Sekreterliğinde yapılan iki toplantı ile halkevlerinin açılış programlarına son şekli verilmiş ve tüm hazırlıklar tamamlanarak ("Halkevi Nasıl Açılacak?", 1932) 19 Şubat 1932 tarihinde halkevleri açılmıştır ("Dün Halkevi Açıldı", 1932). Halkevleri; çeşitli ihtisas, yetenek ve arzulara göre her vatandaşın bir faaliyet sahası bulabilmesi amacıyla "Dil, Edebiyat, Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycüler, Tarih ve Müze" şeklinde dokuz değişik şubeden oluşacak şekilde kurulmuştur (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1934, s. 7). Halkevlerinin halka uzanan kolları olarak düşünülen bu şubelerin (Köni, 1937, s. 1), toplumsal ve kültürel yaşamın tüm alanlarını kapsaması hedeflenmişti (Küçüka, 1935, s. 4).

Diyarbakır Halkevi'nin Açılışı

1930'lu yıllarda 34 bin nüfuslu bir vilayet merkezi olan Diyarbakır (BCA 490.01/963.728.1), eğitim ve sosyal imkânlar bakımından kısıtlı olanaklara sahipti. Bu durum, dönemin yerel gazetelerinden birinde dile getirilmiş ve Diyarbakır Halkevi öncesindeki sosyal durum şu şekilde izah edilmiştir: "Büyük inkılâbımızdan sonra halkın sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmalar başladı. Tiyatro, sinema gibi sanat ve zevke dayanan birçok eğlence merkezi oluşturuldu. Yeni hayat cereyanlarına sahne olan Diyarbakır'da bundan beş-altı sene önce halkın zevk ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamak için girişimlere başlanılmıştı. Özellikle iki sene önce kapatılan Türk Ocağı tarafından açılan sinema ve aydınlar tarafından oluşturulan Diyarbakır Kulübü, her 15 günde bir düzenlediği balo ve müsamerelerle Diyarbakır'da yüksek bir zevk hayatı yaratmıştı. Fakat bu sene Diyarbakır'ın eğlence hayatı ölü bir vaziyete geldi. Diyarbakır Kulübü kapandı, sinema ehil olmayan ellerde can çekişen zavallı bir veremliye döndü, balo ve müsamereler ise dillerde dolaşan tatlı bir masal halini aldı. Şimdi sıhhi şartlardan mahrum bir iki kıraathaneden başka bir şey yoktur. Şöyle tam bir huzurla nefes almak ve eğlenmek isteyen bir adam evinden daha emin ve eğlenceli bir yer bulamaz. Diyarbakır'ın zevk ve gece hayatını boğan bu kâbus bakalım ne zaman kalkacak?" ("Bu sene Diyarbekir'de", 1932).

Türk Ocaklarının kapatılmasından sonraki süreçte, hangi illerde halkevi açılacağı tespit edilmiş ve ilgili bölgeler haberdar edilerek gerekli hazırlıkları yapmaları istenmiştir. Bu noktada 19 Şubat 1932'de bina, kaynak ve personel bakımından halkevi açmaya hazır ve elverişli görülen iller arasında Diyarbakır da yer almış

("Halkevlerine Toplu Bir Bakış", 1940); konuyla ilgili kararlar CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından 12 Ocak 1932 tarihli bir yazıyla il idare başkanlıklarına bildirilmiştir (BCA 490.01/937.637.1).

Diyarbakır'da o dönemde CHP il teşkilatı bulunmadığından, Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören görevlendirilmiş; Diyarbakır'ın da dahil olduğu halkevleri için açılış hazırlıklarını yürütecek komitenin seçilmesi ve bölgedeki tüm faaliyetlerin kendisinin emirleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi talimatı verilmiştir (Eti, 1941, s. 11-12). Bu emir üzerine Diyarbakır Halkevi'nin eksikliklerini tamamlamak amacıyla İbrahim Tali Öngören başkanlığında; Süleyman Mümtaz, Vali Faiz Ergun, Osman Şahinbaş, Defterdar Nazım, Belediye Başkanı Dr. Gafur Nüzhet, İzzet Bey, Halil Bey, Muhtar Bey, Müftüzade Şeref, Zülfüzade Adil, Tahsin Cahit ve Basri Konyar'ın katılımıyla geçici bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, 26/27 Ocak 1932 gecesi ilk toplantısını yapmış ve Vali Faiz Ergun'un başkanlığında on kişilik bir tören hazırlık heyeti seçmiştir ("19 Şubatta Halkevi Açılıyor", 1932).

Diyarbakır merkez dışında vilayet sınırları içerisinde Ergani, Lice, Osmaniye, Silvan (BCA 490.01/846.349.2), Hani (BCA 490.01/897.510.1), Çınar, Kulp (BCA 490.01/937.637.1) ve Çermik'te (CHP, 1945, s. 25) halkevleri açılmıştır. Bu merkezlere Behramki, Sinan (BCA 490.01/847.353.2), Bismil, Çüngüş, Eğil, Hazro (BCA 490.01/1242.134.3), Ciksi (BCA 490.01/1242.134.3), Alos (BCA 490.01/8.42.43), Dicle, Kılleş, Büyük Kadı ve Kubin (BCA 490.01/1487.67.1) halkodaları eklenmiştir. Her halkevinin çalışma sınırının bulunduğu yerleşim yeri ile sınırlı olması kuralı bulunmasına rağmen (Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimatnamesi, 1940, s. 3; BCA 490.01/4.21.36), Diyarbakır Halkevi bölgesindeki diğer birimler için bir örnek teşkil etmiştir.

Diyarbakır Halkevi Şubeleri ve Eğitime Katkıları

1- Dil Edebiyat Şubesi

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi, Köycülük Şubesi ile ortaklaşa hazırladığı çalışmayla Diyarbakır ve çevre köylerde "Türkçe konuşma ve yurt bilgisi" müsabakaları düzenlemiş; böylece Türkçe bilmeyen köylülere dil öğretilmesi ve bilenlerin genel kültür seviyelerinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Sosyal faaliyetler kapsamında, halkevi şubesi denetiminde bir "Kadın Birliği" kurulmuş ve kadınların medenî kıyafete geçiş süreçlerini desteklemek amacıyla toplantılar düzenlenmiştir (BCA 490.01/847.353.1; BCA 490.01/1005.880.4). Bu faaliyetlerin yanı sıra, şube tarafından 20 konferans verilmiş ve millî bayramlarda 50 kadar söylev yapılmıştır. Halkevinin teşvikiyle kurulan ve başkanlığını Behiye Baturay'ın üstlendiği "Kadınlar Derneği" tarafından

gerçekleştirilen 20 büyük toplantıya 2000'den fazla kadın katılmış, bu toplantılarda kadınların kıyafetlerinin dönemin ihtiyaçlarına göre modernleştirilmesi teşvik edilmiştir (BCA 490.01/1003.880.2).

1940 yılı Mart ayı başından itibaren II. Dünya Savaşı'nın yarattığı hassas süreç dolayısıyla, İl Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü Fazıl Gökçegören, hava tehlikesine karşı korunma usullerine dair halkevinde konferanslar vermeye başlamıştır ("Hava Tehlikesine Karşı", 1940). Bu doğrultuda 17 Nisan 1940'ta lise öğretmeni Kâzım Baykal pasif korunma yöntemleri üzerine ("Pasif Korunma", 1940), Vali Mithat Altıok ise hava saldırıları ve savunma stratejileri hakkında konuşmalar yapmıştır ("Pasif korunma hakkında", 1940). Bu konferanslar 24 Nisan akşamı tekrarlanmış ("Halkevinde Bir Konferans", 1940) ve halkevi hoparlörleri aracılığıyla şehre yayın yapılmıştır ("Halkevi Faaliyetleri", 1940). Ayrıca veteriner hekimler tarafından; "Ruam Hastalığı", "Kaçak Etlerin Zararları" ("Halkevinde Konuşma", 1940), "Kuduz ve Bulaşma Yolları" ("Halkevi Hoparlörü", 1940), "Verem" ("Halkevi Hoparlörü", 1940), "Şarbon" ve "Tabiat Kanunları" gibi konularda sağlık içerikli bir dizi bilgilendirme yapılmıştır.

CHP Genel Sekreterliği tarafından Diyarbakır'a gönderilen Türkolog Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, 4 Nisan 1940'ta halkevi salonunda "Folklorumuzda Millî Hayat ve Bakiyeleri" konulu bir konferans vermiştir ("Prof. Ahmet Caferoğlu", 1940). 1941 yılı Mayıs ayı içerisinde ise Dil, Edebiyat ve Tarih Komitesi; Süleyman Bölükoğlu, Münir Soykam, Muazzez Tümer, Seyfi Alpan, Osman Ocak, Doç. Dr. Mahmut Gologlu ve Dr. Behçet Kamay gibi isimlerin katılımıyla ziraattan hukuka, tarihten sağlığa kadar geniş bir yelpazede konferanslar dizisi düzenlemiştir (BCA 490.01/1009.893.2; BCA 490.01/1015.915.2).

Millî Korunma Kanunu'nun sağladığı yetkiler çerçevesinde, halkın elindeki ihtiyaç fazlası malların hükûmete bildirilmesi konusunda farkındalık yaratmak amacıyla da çalışmalar yürütülmüştür (Timur, 2001, s. 200). Diyarbakır Halkevi idare heyeti, parti direktifleri doğrultusunda belirlenen hatipler vasıtasıyla halkın yoğun olduğu bölgelerde kanunun amaçlarını açıklamıştır ("Elinde veya Emrinde", 1942). Ayrıca 1943 yılında gerçekleşen TBMM VII. dönem milletvekilliği seçimlerine katılımı artırmak amacıyla halkevleri bünyesinde vatandaşlık bilincini aşılayan konferanslar verilmiş; Ankara Üniversitesi Yüksek Ziraat Enstitüsü öğretim üyelerinden oluşan bir heyet Diyarbakır'a davet edilerek ziraat ve sağlık üzerine bilimsel sunumlar gerçekleştirilmiştir (BCA 490.01/1014.912.1).

Diyarbakır'ın kültürel değerlerini koruma ve yaşatma çalışmaları kapsamında ise 27 Ocak 1945'te Diyarbakır surları üzerine bir konferans düzenlenmiş, ardından şair Nigâhi Baba anılmıştır ("Halkevimizde Konferans", 1945). Şehrin entelektüel simalarından Ziya Gökalp (1944) ve Süleyman Nazif (1945) için düzenlenen anma törenlerinde, bu isimlerin edebi kişilikleri ve hatıraları genç kuşaklara aktarılmıştır. 18 Mart

1947'de gerçekleştirilen Çanakkale Zaferi kutlamaları ile millî şuur pekiştirilmiş ("Halkevi Haberleri", 1947); bayram dönemlerinde ise şehir valilik öncülüğünde taklar ve Türk bayraklarıyla donatılarak büyük bir coşkuyla kutlanmıştır (BCA 490.01/1143.11.2).

Halkevinin eğitim faaliyetleri arasında anma toplantıları önemli bir yere sahipti. 10 Kasım 1949 saat 09.05'te Halkevi tarafından şehir sinemasında gerçekleştirilen Mustafa Kemal Atatürk'ü anma töreninde, saygı duruşunun ardından Sosyal Yardım Komitesi Başkanı Dr. Sadık Baykaner bir konuşma yapmıştır. Kız Sanat Okulu öğrencisi Seniha Altunakar ve lise öğrencisi İzzet Yıldız'ın okuduğu şiirlerin ardından, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "Büyük Türk Milletine" adlı hitabesinin okunmasıyla tören sona ermiştir ("Halkevi Haberleri", 1949).

Namık Kemal'in ölüm yıl dönümü ve Yahya Kemal Beyatlı'nın doğum günü münasebetiyle 4 Aralık 1949'da halkevi salonunda düzenlenen tören, başkan Aziz Tulgar tarafından açılmıştır. Dil ve Edebiyat Komitesi Başkanı Ahmet Kabaklı'nın şairlerin hayatı ve eserleri üzerine yaptığı konuşmanın ardından, gençler tarafından seçme şiirler okunmuş ve tören bir çay ziyafetiyle son bulmuştur ("Halkevi Haberleri", 1949). 27 Aralık 1949'da gerçekleştirilen Mehmet Akif Ersoy'u anma gecesinde ise Çermik Kaymakamı Cihat Mutver konuşmacı olarak yer almıştır ("Halkevi Haberleri", 1950a). 4 Ocak 1950 tarihinde Süleyman Nazif için düzenlenen törende, lise Türkçe öğretmeni Kâzım Vehbi Oral şairin edebi kişiliği hakkında bilgiler vermiştir ("Halkevi Haberleri", 1950b). Halkevlerinin kuruluşunun 18. yıl dönümü olan 19 Şubat 1950'de ise lise öğretmeni Ruhsar Kural'ın açılış konuşmasıyla başlayan kutlamalar; "Artistler Yazıhanesi" adlı komedinin temsili, müzik kolunun konseri ve halk oyunları ile büyük bir coşkuyla gerçekleştirilmiştir ("Halkevi Haberleri", 1950c).

Millî bayramlar da halkevi bünyesinde resmî törenlerle kutlanmıştır. 23 Nisan 1932 tarihli Millî Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları, Diyarbakır Halkevi ve Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından koordine edilmiştir. İstiklal Marşı ile başlayan törende, Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey günün anlam ve önemine dair bir konuşma yapmıştır. Tören, Cumhuriyet andının içilmesi, Belediye Başkanı Hekimbaşızade Muhittin ve Feyzullah Sacit Bey'in konuşmaları ile öğrencilerin geçit resmiyle sona ermiştir. Akşam saatlerinde ise Celal Güzelses'in yönetiminde bir konser verilmiştir ("23 Nisan Bayramı", 1932). 23 Nisan 1934 kutlamalarında ise Atatürk'ün Büyük Nutuk'undan parçalar okunmuş, TBMM'nin açılış süreci anlatılmıştır (BCA 490.01/13.67.1).

Cumhuriyet Bayramı'nın 11. yıl dönümü olan 29 Ekim 1934 hazırlıkları kapsamında, Türkiye'yi temsil etmek üzere her il ve ilçe merkezinden toprak alınarak Genel Sekreterliğe gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Vali Faiz Ergun başkanlığındaki komite, kentin millî bayrama uygun şekilde süslenmesi için büyük bir çaba sarf etmiş; sekiz ayrı noktaya taklar kurulmuş ve şehir Türk bayraklarıyla donatılmıştır (BCA 490.01/1143.11.2). 19 Mayıs

1940'ta coğrafya öğretmeni Seyfi Alpan'ın konuşmasıyla başlayan tören ("Bugün Şerefine", 1940), 1940 Zafer Bayramı kutlamalarında ise Belediye Başkanı Nazım Önen ve Ömer Öner'in Afyon'daki Meçhul Asker Abidesi önünde yapılan programa katılımıyla taçlandırılmıştır ("Zafer Bayramı", 1940).

29 Ekim 1940 Salı günü Cumhuriyet Bayramı törenleri münasebetiyle şehir bayraklarla süslenmiş; Umumi Müfettiş Abidin Özmen, Vali Feyzi Gürel ve Kolordu Komutan Vekili Albay Hulusi Atak gibi mülkî ve askerî idarecilerin katılımıyla tören gerçekleştirilmiştir ("17. Cumhuriyet Bayramı", 1940). Törenin ardından Diyarbakır Halkevi tarafından düzenlenen cumhuriyet balosu, Halkevi salonunda yapılmıştır ("Halkevi Haberleri", 1941).

23 Nisan 1941 Çarşamba günü ise havanın yağışlı olması nedeniyle kutlamalar Halkevi bahçesi yerine büyük salonda gerçekleştirilmiştir. İstiklal Marşı ile başlayan törende Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen bir açılış konuşması yapmış, ardından öğretmen Ömer Öner günün anlam ve önemine dair bir konuşma gerçekleştirmiştir. CHP Genel Sekreterliği tarafından gönderilen filmlerin gösteriminden sonra, öğleden sonra hoparlörler aracılığıyla radyofonik konferanslar verilmiş; gece ise Halkevinde Şevket Bilgisel'in (1940) *Erkek Kukla* isimli oyunu sahnelenmiştir ("Halkevi Haberleri", 1941b).

2- Diyarbakır Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi

19 Şubat 1932'deki açılış töreninde Asayiş Müdürü Şükrü Sökmensüer, Güzel Sanatlar Şubesi'nin görevlerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Şube; musiki, resim, heykeltıraşlık, mimarlık gibi tezyini sanatçıları veya genç amatörleri toplamak, genç yetenekleri himaye ederek geliştirecektir... Büyük inkılâbımızın büyük fırkası Halkevlerini kurarken buna da ehemmiyet vermiş, direktif olarak uluslararası çalgılarla millî türkülerimizi esas çalışma hedefi olarak vermiştir" ("Güzel Sanatlar Şubesi", 1932).

26 Şubat 1932'de yapılan seçimlerde Nafia Müfettişi Şevket Bey, şube başkanlığına getirilmiştir. 28 erkek üyeden oluşan komitede; 1 çiftçi, 14 güzel sanatlar mensubu ve 13 diğer meslek gruplarından temsilciler yer almıştır (BCA 490.01/846.346.1). Şube, en faal birimlerden biri olarak Temsil Şubesi ile birçok ortak çalışma yürütmüştür. Örneğin 14 Mart 1932'de düzenlenen "Canavar" adlı oyunun ardından verilen konserde Celal Bey ve beraberindeki heyetin icraları büyük beğeni toplamış, yerel basında şube için "başlı başına bir servet" ifadesi kullanılmıştır ("Tayyare Cemiyeti", 1932).

1933 yılında 35 kişilik kadrosuyla çalışmalarını sürdüren şube, "modern" ve "millî" musiki grupları oluşturmuştur. 1934 yılı faaliyet raporlarına göre, yıl içerisinde 8 bin kişiye ulaşan 12 konser verilmiş; Silvan ve Lice gibi ilçelerde de benzer etkinlikler düzenlenmiştir. 1935 yılında ise Birinci Umumi Müfettişlik Kültür Müdürü B. Tolunay tarafından kurulan 15 kişilik salon orkestrası, bir yıl içinde 25 konser vererek 5 binden fazla

dinleyiciye ulaşmıştır (BCA 490.01/1341.263.1). Başbakan ve Dışişleri Bakanının da takdirini kazanan orkestra, özel idare bütçesinden sağlanan 2500 liralık tahsisatla piyano ve viyolonsel gibi eksiklerini gidererek "tam takım" hale getirilmiştir (BCA 490.01/984.814.2). Halkevi, orkestrayı güçlendirmek amacıyla 10 Aralık 1935'ten itibaren keman, viyolonsel, piyano ve ağız sazları kursları açarak 28 genci daha bu alanda yetiştirmiştir (BCA 490.01/984.814.2).

1938 yılında Diyarbakır Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi, müzik alanındaki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Modern musikiyi yaymak amacıyla çalışan orkestra, yaz ayları da dahil olmak üzere halkevi salonunda ve hoparlör aracılığıyla halka toplam 60 konser vermiştir. Müzik öğretmeni İhsan Ünal'ın gözetiminde 40 kişilik bir mandolin takımı kurulmuş; ayrıca keman ve piyano kursları düzenlenmiştir. Şube, sadece orkestra faaliyetleriyle yetinmeyerek bir "Halk Müziği Kolu" oluşturmuş ve 200 halk müziği konseri gerçekleştirmiştir. Müziğin teknik kalitesini artırmak amacıyla nota dersleri verilmiş, derlenen halk türkülerinin notaları basılarak ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Müzikal faaliyetlerin yanı sıra Resim Kolu tarafından iki sergi açılarak görsel sanatlara olan ilgi pekiştirilmeye çalışılmıştır (Cumhuriyetin 15'inci Yılında Diyarbakır, 1938, s. 101).

1939 yılına gelindiğinde, şube tarafından verilen ücretsiz piyano ve keman derslerine 20 öğrenci devam etmiştir. Daha önceki yıllarda başlayan koro ve mandolin kursları bu dönemde somut meyvelerini vermeye başlamıştır. 30 kız ve 30 erkekten oluşan 60 kişilik karma koro, çeşitli kutlama ve programlarda konserler vermiş; bu koroya 30 kişilik bir mandolin orkestrası eşlik etmiştir. Diyarbakır Halkevi Orkestrası, piyano, dört keman, bir viyolonsel ve bir trombondan oluşan sekiz kişilik kadrosuyla 1939 yılı içerisinde 21 konser vermiştir. Bunlar arasında en yoğun ilgiyi 12 Haziran ve 23 Haziran tarihlerindeki etkinlikler görmüştür ("Konser", 1939; Öner, 1939). Orkestra sadece şehir merkeziyle sınırlı kalmamış, 3 Mayıs 1939'da Mardin Halkevinden gelen davet üzerine Mardin'de de başarılı konserler sunmuştur ("Halkevi Cazı Mardinde", 1939). Ayrıca şube, batı müziğini tanıtmak amacıyla radyo yayınlarından ve klasik müzik plaklarından da istifade etmiştir.

1940 yılında ise şubenin 35'i kız, 40'ı erkek olmak üzere toplam 75 kişilik bir korosu bulunmaktaydı. Sürekli çalışan bu koro, orkestranın konserlerine iştirak etmekteydi. Kurslarda ise altı öğrenciye piyano, 15 öğrenciye keman eğitimi verilmeye devam edilmiştir ("1939'da Diyarbakır Halkevi", 1940). 5 Şubat 1940 tarihinde Güzel Sanatlar Şubesi için yeni idare heyeti üyeleri seçilmiştir ("Halkevi Başkanlığından", 1940). 14 Mart 1940 akşamı Vali Mithat Altıok'un da katılımıyla gerçekleşen konser, yılın ilk büyük faaliyeti olmuştur ("Halkevinde Konser", 1940a). 20 Nisan 1940 tarihindeki etkinlikte ise İhsan Ünal keman ve telli sazların tarihçesine dair bir konuşma yapmış; ardından piyanist Halit Pars, Dr. Şükrü Kaya'nın eşi ve diğer yetenekli katılımcılar klasik müzik eserleri icra etmiştir ("Halkevinde Konser", 1940b). Son olarak, şubenin sosyal hayata

katkı sağlayan en önemli faaliyetlerinden biri olan aile toplantıları, 15 günde bir düzenlenerek orkestranın eşliğinde vatandaşlara dans ve dinleti imkânı sunmuştur ("Aile Toplantısı", 1940).

3- Diyarbakır Halkevi Temsil Şubesi

Diyarbakır Halkevi Temsil Şubesi, Dil ve Edebiyat Şubesi ile birlikte halkevinin en aktif birimlerinden biridir. Şube, halkevi tarafından düzenlenen hemen her programda aktif rol almıştır. Bu bölümde, mükerrerliği önlemek adına, özel gün, hafta ve resmî bayram kutlamaları dışındaki müstakil faaliyetler ele alınmıştır.

Diyarbakır Halkevi tarafından yayımlanan *Karacadağ* dergisinde, Temsil Şubesi'nin amaçları şu şekilde tanımlanmıştır: "Halka hayatın iyi ve kötü taraflarını gösterip iyiyi veya kötüyü tanıtmak ve göz önüne koymak, sahne vasıtasıyla iyiyi telkin etmek, sahne hayatının kudretini yaymak, halkı sahneye ve halkevlerine ısındırmak, halkevlerinin umumi prensiplerinden olan irşad ve tenvir vasıtası haline gelmektir" (Özbek, 1939, s. 28-29). Bu doğrultuda kurulan şubenin ilk başkanı Telgraf Memuru Şevket Bey, diğer komite üyeleri ise Mustafa Seyfullah Bey ve Avukat Zekai Arman Bey olmuştur (BCA 490.01/846.346.1). Kuruluş aşamasında şubede 16 üye görev yapmaktaydı.

CHP Genel Sekreterliği, millî kültürü geliştirmek amacıyla zaman zaman İstanbul ve Ankara Şehir Tiyatrolarını yurt çapında temsiller vermek üzere görevlendirmiştir. Bu kapsamda Diyarbakır'a gelen İstanbul Şehir Tiyatrosu, 4 Mayıs 1939'da bir gösterim sunmuş; Temsil Şubesi'nin öncülüğünde sanatçılar onuruna bir şölen düzenlenmiştir ("İstanbul Şehir Tiyatrosu", 1939).

Temsil Şubesi, 1939 yılı Haziran ve Ağustos ayları arasında *Yaşayan Ölü, Ateş, Kanun Adamı* ve *Mete* isimli piyesleri sahnelemiş; aynı zamanda *Himmetin Oğlu* adlı müzikal piyesin hazırlıklarına başlamıştır ("Temsiller", 1939; "1939'da Diyarbakır Halkevi", 1940). Şube, faaliyetlerini şehir merkeziyle sınırlı tutmayarak 14 Temmuz 1939'da Büyük Kadı köyüne, Ağustos ayında ise Çüngüş'ün Sımakı köyüne turneler düzenlemiştir ("Evimizin Bir Aylık Çalışması", 1939). Sımakı köyünde Sadık Özbek tarafından köylülere Cumhuriyet rejiminde köylünün rolü üzerine bir konuşma yapılmış, ardından köy meydanında *Kanun Adamı* piyesi sahnelenmiştir ("Köyde Temsil", 1939).

Temsil Şubesi, çalışmalarını başarıyla sürdürmesine rağmen, 1930'ların ortalarından itibaren var olan kadın oyuncu bulma problemi 1939 yılında da devam etmiştir. Halkevi Başkanı Dr. Neşati Üster, dönemin sosyal yapısı nedeniyle sahneye kadın oyuncu çıkarmakta yaşanan zorlukları şu sözlerle ifade etmiştir: "Maalesef kendisinden beklenen faaliyeti göstermekte en çok müşkülata uğrayan kolumuz budur. Bunun tek sebebi kadın eleman yokluğudur. Diyarbakır'da kadınları sahneye çıkarmakta çok güçlük çekiyoruz. Bu noktada kadınlarımız

hâlâ dünün telakkilerinin ağırlığı altındadır. Buna rağmen çalışıyoruz. Elimizdeki tek tük kadın elemandan en büyük randımanı almaya gayret ediyoruz" (Neşati Üster, 1939).

4-Diyarbakır Halkevi Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Diyarbakır Halkevi Başkanı Reşid İskenderoğlu, 1947 yılında halk dershanelerinin toplumsal önemini şu sözlerle vurgulamıştır: "Toplum hayatında kendi ölçüsü içerisinde kültür yayımı bakımından büyük bir önem taşıyan halk dershaneleri, denilebilir ki halkevleri çalışma kollarının en başında yer almaya değer. [...] Çeşitli sebeplerle okuma-yazma nimetinden mahrum kalmış vatandaşın kafasını ve ruhunu kültür ışığıyla aydınlatmak, ona insanlığın ne olduğunu öğretmenin sosyal değeri ölçüye sığmayacak kadar büyüktür" (İskenderoğlu, 1947, s. 1-2).

Diyarbakır'ın coğrafi konumu ve sosyo-ekonomik yapısı göz önüne alındığında, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi'ne önemli görevler düşmekteydi. 26 Şubat 1932'de yapılan seçimle şube başkanlığına Sakin Bey getirilmiş; yönetime Halil Bey ve Nevres Bey seçilmiştir ("Halkevinde Şube Komiteleri", 1932). Şubenin ilk faaliyetleri arasında Fransızca, İngilizce, Almanca ve muhasebe kursları açmak yer almıştır (BCA 490.01/846.349.2). 1934 ve 1935 yıllarında şube kadrosu gelişerek eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. 1935 yılında düzenlenen üç aylık ziraat kursuna 500 kişi katılmış; aynı dönemde açılan yabancı dil kursları ise gençlerin yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır (BCA 490.01/984.814.2).

1937 yılı başında yoğun ilgi gören İngilizce, Fransızca ve Almanca kurslarına 86 kişi kayıt yaptırmıştır. Eğitimler, Reşad Bey ve Salahaddin Serdaroğlu gibi lise öğretmenleri tarafından verilmiştir ("Diyarbekir Halkevi Binası", 1937). 1938 yılında şube, Tillo, Hanik ve Habeşi köylerinde okuma odaları açarak eğitim hizmetini kırsal alana taşımıştır (Cumhuriyetin 15'inci Yılında Diyarbakır, 1938, s. 103). 1939 yılına gelindiğinde, şube yönetimi Şeref Uluğ başkanlığında genişletilmiş ve dil kurslarının yanı sıra bütünlemeye kalan öğrenciler için matematik dersleri verilmeye başlanmıştır ("Evimizin Bir Aylık Çalışması", 1939). Aynı dönemde Ziya Gökalp ve Süleyman Nazif ilkokullarında düzenlenen kurslarla 200 kişiye okuma-yazma öğretilmiş, Diyarbakır Cezaevi'nde açılan kurslarla ise 200'den fazla mahkûma Türkçe ve hayat bilgisi dersleri verilmiştir ("Hapishanede Türkçe Kursları", 1939).

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı tehditler karşısında Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, hava saldırılarına karşı korunma ve zehirli gazlara dair kurslar düzenlemiştir (Özbek, 1939). 1939 yılı içinde toplam 696 öğrenci bu kurslardan faydalanmıştır ("1939'da Diyarbakır Halkevi", 1940). 1940 ve 1941 yıllarında ise polis eğitimi,

itfaiye, sıhhiye ekipleri ve öğrencilere yönelik takviye kursları gibi geniş bir yelpazede faaliyetler sürdürülmüştür ("Evimizin Faaliyetleri", 1941).

20 Ekim 1940'ta yapılacak nüfus sayımı dolayısıyla, Başbakanlık İstatistik Müdür Yardımcısı Selim Sabit Aykut, 7 Ekim 1940 tarihinde Diyarbakır Halkevi salonunda sayım memurlarına yönelik bir eğitim semineri vererek, işlemin sağlıklı yürütülmesi için gereken hususlarda bilgi aktarmıştır ("Sayım Hakkında", 1940). 1942 yılından itibaren halk dershaneleri bünyesinde İngilizce ve Fransızca gibi dil kurslarına ağırlık verilmiş; bu kurslar, öğrencilerin yanı sıra geniş halk kitlelerinden de talep görmüştür ("İngilizce Dersleri", 1942; "Halkevi Tarafından Açılan", 1945).

CHP Genel Sekreterliği, 23 Ekim 1944 tarihli genelgesiyle okuma-yazma kurslarını halkevlerinin en temel faaliyet alanı olarak belirlemiştir (CHP, 1945, s. 13). Tahsin Banguoğlu'nun raporunda da belirtildiği üzere, Türkçe konuşmayan nüfusun yoğun olduğu bölgelerde bu kurslar millî bütünleşme adına hayati bir görev üstlenmiştir (BCA 490.01/1015.915.2). 1944 yılında 21 okuma-yazma kursunun açıldığı Diyarbakır'da, eğitim faaliyetleri cezaevindeki mahkûmlara kadar genişletilmiştir (CHP, 1945, s. 13). 1945 yılında ilkokullarda ve cezaevinde 500'ü aşkın kişiye okuma-yazma öğretilmiş, ayrıca sıtma ile mücadele ve müzik (gitar) gibi toplumsal fayda odaklı kurslar da müfredata eklenmiştir ("Halkevi Haberleri", 1945a, 1945b, 1945c).

5-Diyarbakır Halkevi Kütüphane ve Yayın Şubesi

Kütüphane ve Yayın şubesinin özellikle yayın bölümü kültürel bir faaliyet olmakla birlikte yayıncılık gibi diğerlerinin içeriğinden çok farklı bir yapı arz eder. Yayın faaliyetleri halkevinin bütün şubelerinin çalışmalarının somutlaştırıldığı bir bölümdür. Her şube hazırladığı, yayınlanmaya değer gördüğü eseri kendi şubesi ve halkevi idare kurulu'nun onayı alındıktan sonra, Kütüphane ve Yayın Şubesi'ne verir ve şube bunları ekonomik imkânlar nispetinde bastırmaya çalışırdı (Cumhuriyet Halk Partisi, 1940, s. 27). Kütüphanecilik halkevlerinin olmazsa olmaz çalışmalarından birisiydi. Bir halkevinin açılabilmesi için bünyesinde Kütüphane ve Yayın Şubesinin kütüphanesinin bulunması şarttı (Cumhuriyet Halk Partisi, 1938, s. 42; Cumhuriyet Halk Partisi, 1944, s. 194–195).

1932'de faaliyete geçen Diyarbakır Halkevinde Kütüphane ve Yayın Şubesinin ilk komite üyeleri şunlardır: Kütüphane ve Yayın Şubesi Başkanı; Cahit Çubukçu, üyeler Avukat Cemil ve Avukat Sabir Beyler (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01/846.346.1). Şubede 3 avukat, 2 öğretmen, 4 işçi ve 13'ü de çeşitli mesleklerden olmak üzere toplam 22 kişi bulunmaktaydı.

Diyarbakır kütüphane bakımından zengin bir muhitti. Diyarbakır'ın fikir ve irfan hayatına yardım eden müesseseler arasında Kurtuluş Savaşında Elcezire Cephesi komutanı olarak Diyarbakırda bulunan Cevat Çobanlı

Paşa'nın kıymetli bir eseri ve mirası olduğu iddia edilen ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Milli Kütüphane büyük bir mevki işgal etmekteydi ("Milli Kütüphanemizi Gelecek Nesil İçin Hazırlamalıyız", 1932).

Milli kütüphanenin kitaplarının bir kısmı, tevhid-i tedrisat kanunu gereğince, maarif idaresi tarafından özel kütüphanelerdeki veyahut cami ve medreselerdeki vakıf eserlerin milli kütüphaneye toplanması suretiyle de temin edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1045.1015.2). Bu suretle Sarı Abdurrahman Paşa'nın vakfı olan kütüphaneden milli kütüphaneye intikal eden kitaplar arasında; Türkçe el yazması 14 kitap, Türkçe matbu 13 kitap, Türkçe taş baskı 1 kitap, Arapça el yazması 430 kitap, Arapça matbu 50 kitap, Arapça taş baskı 8 kitap, Farsça el yazması 5 kitap ayrıca; Şeref Uluğ tarafından bağışlanan Türkçe 113 el yazması, Türkçe matbu 86, Türkçe taş baskı 18, Arapça el yazması 855, Arapça matbu 249, Arapça taş baskı 18 kitap, Farsça el yazması 44, 3 Farsça matbu, 3 Farsça taş baskı kitap, 1 adet keçi derisi üzerine yazılmış İbranice Tevrat da bulunmaktaydı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 490.01/1045.1015.2).

1932 yılında bu kütüphane için satın alınan ve birçok zevat tarafından bağış yapılan kitapların adedi 3 bini geçiyordu ("Milli Kütüphanemizi Gelecek Nesil İçin Hazırlamalıyız", 1932). Basri Konyar (1936), Diyarbakır İl Yıllığında kütüphanede 3552 kitap olduğunu ve bunun 295'inin Latin alfabesiyle 3227'sinin de eski yazı ile olduğunu belirtmiştir (s. 157).

Diyarbakır Halkevi Kütüphanesi bir yandan Cumhuriyet Halk Partisinden gelen kitap ve dergilerle kendini büyütürken bir yandan da halkı Halkevi Kütüphanesine kitap bağışı yapmaya teşvik ediyordu. Diyarbakır Halkevi Kütüphanesine ilk kitap bağışını 3 Mart 1932'de Yardımcıoğullarından Mıntıka Ziraat Müdürü Halil Bey yaparak; Doktor Feriç "İçtimai Tetkikat", Edirne Mebusu Faik Bey "Fenni Tekvin", "Aşçılık", Ahmet Tevfik Bey "Ziraat Meteoroloji", İsmail Galip Bey "Meskûkâtı Türkmaniye Kataloğu" "Meskûkât-ı Selçukiye Kataloğu", Ahmet Tevhit Bey "Meskûkât-ı Kademe-i İslamiye Tarihi" Salih Zeki "Asri Tavukçuluk" adlı kitapları bağışlamıştır ("Halkevi Kütüphanesine İlk Teberru", 1932).

1933 senesinde Kütüphane ve Yayın Şubesinde biri kadın toplam 30 kişi görev almakta olup mesleklere göre dağılımları şu şekilde idi: 3 Avukat, 3 Öğretmen, 4 İşçi, 20 serbest meslek. Şube üyelerinin gayretleri ile gelen bağışlar ve Cumhuriyet Halk Partisi tarafından gönderilen kitaplarla 1933 senesi sonunda Diyarbakır

Halkevi Kütüphanesinde kitap sayısı 330'a yükselirken, kütüphaneden faydalananların sayısı da 2000'i buluyordu. Aynı zamanda Diyarbakır Gazetesi vasıtası ile yayın faaliyetleri sürdürülmeye çalışılıyordu.

Diyarbakır Halkevinin Yayınladığı Kitaplar arasında; İlkokul Öğretmenlerinden Pertev Sungur tarafından hazırlanan ve 118 sayfa olup 1-61 sayfalar arası "Maniler", 63-84. sayfalar arası "Hoyratlar", 86-98. sayfalar arası "Mayalar", 100-118. sayfalar arası ise "Atasözleri" bölümlerinden oluşan, Türk Dil Kurumu'na armağan olarak yazılan *Diyarbakır Halkiyatından Mani, Hoyrat ve Atasözleri* (Sungur, 1935, s. i-ii); Cumhuriyetin ilanından 1935'e kadar olan süreçte cumhuriyetin Diyarbakırlılara kazandırdıklarını anlatan *Diyarbakır'a Bir Bakış* (1935); Osman Eti'nin *Diyarbakır* (1937) eseri; Celal Güzelses'in derlediği *Diyarbakır Halk Türküleri* (1937); Kadri Kemal Kop'un Atatürk'ün Kasım 1937'de gerçekleştirdiği Diyarbakır ziyaretini anlatan *Atatürk Diyarbakır'da* (1938) adlı eseri; 15. Cumhuriyet Bayramı Kutlulama Komitesi tarafından hazırlanan *Cumhuriyetin 15inci yılında Diyarbakır* (1938); Bedri Günkut'un *Diyarbakır Tarihi* (1938); Usman Eti'nin *Dicle ve Diyarbakır Hakkında Yazılan Manzum Parçalar* (1939); Kazım Baykal'ın *Atatürk'ün Hayatı, Memleket ve Millete Yaptığı En Büyük Hizmetleri* (1940, 1942); Usman Eti'nin *Diyarbakır'da Gazete Hayatı ve Diyarbakır Neşriyat Tarihi* (1940); Kazım Baykal ve Süleyman Savcı'nın *Diyarbakır Şehri* (1942); Şevket Beysanoğlu'nun *Diyarbakır Folkloru* (1943, 1946) isimli kitapları; ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun demeci ile Diyarbakırlı Aşık Emrah'ın şiirinin de bulunduğu *Toprak Kanunun Büyük Millet Meclisinde Kabulü Dolayısıyla Evimiz Tarafından Çıkarılan Broşür* (1945) yer almaktadır. Şevket Beysanoğlu tarafından 1966 yılında yazılan *Diyarbakır Ağzı* adlı eserin önsözünde *Diyarbakır'a Bir Bakış* eserinin yazarının Tahsin Cahit Çubukçu olduğu ifade edilmiştir (Beysanoğlu, 1966, s. 6).

Sonuç:

Diyarbakır Halkevi, 1930'lu yılların başında kısıtlı sosyal ve kültürel imkânlara sahip olan kentte, sadece bir eğlence merkezi değil, aynı zamanda Cumhuriyet değerlerinin yerel halka aktarıldığı kapsamlı bir eğitim ve aydınlanma odağı olarak işlev görmüştür. Halkevi, şehrin entelektüel hayatını canlandırırken aynı zamanda vatandaşların eğitim seviyesini yükseltmeyi ve toplumsal kalkınmayı hedefleyen yapısal bir reform aracı olmuştur.

Halkevinin yürüttüğü faaliyetlerin temelinde, halkın bilgisini artırmak ve modern toplum gerekliliklerine uyumunu sağlamak yatıyordu. Bu süreçte gerçekleştirilen eğitim çalışmaları çok boyutlu bir eksende şekillenmiştir. Halk dershaneleri, okuma-yazma bilmeyenlerden yabancı dil öğrenmek isteyen gençlere kadar geniş bir kitleye hizmet vererek, sadece temel eğitim değil, aynı zamanda güncel meseleler, tarım, sağlık ve pasif korunma yöntemleri gibi hayati konularda da toplumun aydınlanmasını sağlamıştır.

Şehirdeki irfan hayatını kurumsallaştıran Halkevi, yerel kültürün ve halkın sözlü tarihinin derlenip kitaplaştırılmasında kritik bir rol oynamıştır. Kütüphane ve yayın faaliyetleri, hem millî bir bilinç oluşturulması hem de Diyarbakır'ın tarihsel ve folklorik zenginliğinin kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılması noktasında bir köprü işlevi görmüştür. Aynı zamanda kadınların toplumsal hayata katılımının teşvik edilmesi, medenî kıyafetlerin benimsenmesi ve ailelerin sosyalleşmesine yönelik düzenlenen toplantılar, şehrin geleneksel yapısının Cumhuriyetin modern normlarıyla bütünleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda halkevi binası, fiziksel bir mekân olmanın ötesinde, toplumsal zihniyet dönüşümünün yaşandığı bir "okul" görevi üstlenmiştir.

Güzel sanatlar ve temsil şubeleri aracılığıyla halk hem sanatla buluşturulmuş hem de estetik bir disiplin kazandırılmaya çalışılmıştır. Orkestralar, korolar ve tiyatro toplulukları, halkın eğlence anlayışını daha rafine bir seviyeye taşıyarak toplumsal yaşamın kalitesini yükseltmiştir. Bunun yanı sıra, resmî bayramlar, anma törenleri ve cumhuriyetin temel ilkelerini konu alan söylevler, bireylerde ortak bir aidiyet duygusu yaratmayı hedeflemiştir. Halkevi, sadece sınıflarda verilen bir eğitimin ötesinde, vatandaşlık bilinci aşılayan pratik ve sürdürülebilir bir eğitim platformuna dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhuriyet Arşivi. (BCA 30.18.1.1/13.26.4). 3.5.1925 tarihli bakanlar kurulu kararı.

(BCA 490.01/1003.880.2). 1935 yılı Halkevi dil-tarih çalışmaları.

(BCA 490.01/1005.880.3). Halkevi faaliyet planı.

(BCA 490.01/1005.880.4). Halkevi çalışmalarına dair rapor.

(BCA 490.01/1009.893.2). Diyarbakır Halkevi başkanı Osman Ocak tarafından CHP genel sekreterliğine yazılan 23.5.1941 tarih ve 76 sayılı yazı.

(BCA 490.01/1014.912.1). Diyarbakır Halkevi raporu.

(BCA 490.01/1015.915.2). Halkevleri yüksek danışma heyeti raporları.

(BCA 490.01/1045.1015.2). Vakıf eserleri ve kütüphane envanteri.

(BCA 490.01/1131.127.1). Halkevi etkinlik programları.

(BCA 490.01/1143.11.2). Halkevi faaliyet yazıları.

(BCA 490.01/1242.134.3). Kulp Halkodası yazışmaları.

(BCA 490.01/1277.247.1). Köylere yönelik halkevi faaliyetleri.

(BCA 490.01/13.67.1). Halkevi faaliyet raporları.

(BCA 490.01/1341.263.1). Halkevi etkinlikleri.

(BCA 490.01/1487.67.1). CHP Diyarbakır il idare kurulu başkanı Adil Tiğrel tarafından CHP genel sekreterliğine gönderilen 28.2.1947 tarih ve 193 sayılı yazı.

(BCA 490.01/4.21.36). Bütün halkevlerinin bir yıl içinde yapmaya mecbur oldukları işleri gösterir asgari çalışma planı.

(BCA 490.01/61.233.4). Türkiye nasıl yükselebilir.

(BCA 490.01/63.242.6). Halkevleri genelgeleri.

(BCA 490.01/65.248.1). Birinci umumi müfettişlik tarafından CHF katibiumumiliğine gönderilen 2.2.1934 tarih ve 423 sayılı yazı.

(BCA 490.01/8.42.43). CHP genel sekreterliği tarafından Diyarbakır Halkevi reisliğine gönderilen 15.4.1948 tarih ve 7/9421 sayılı yazı.

(BCA 490.01/832.283.1). Diyarbakır Halkevi idare heyeti tarafından CHF umumi katipliğine gönderilen 2.12.1934 tarih ve 23 sayılı yazı.

(BCA 490.01/846.346.1). Güzel sanatlar, temsil, kütüphane ve neşriyat, halk dershaneleri ve kurslar (1932) şube komite listeleri.

(BCA 490.01/846.349.2). CHP halkevleri fihrist ve istatistiği.

(BCA 490.01/847.353.1). Halkevleri istatistik tabloları.

(BCA 490.01/847.353.2). Türkiye'deki halkodalarını gösterir tablo.

(BCA 490.01/897.510.1). Diyarbakır Halkevi başkanı Reşid İskenderoğlu tarafından CHP genel sekreterliğine yazılan 17.5.1947 tarih ve 165 sayılı yazı.

(BCA 490.01/937.637.1). Diyarbakır Halkevi çalışmaları.

(BCA 490.01/963.728.1). Halkevi faaliyetleri.

(BCA 490.01/984.814.2). Diyarbakır Halkevi başkanı Cahit Çubukçu tarafından CHP genel sekreterliğine gönderilen 23.12.1935 tarih ve 9 sayılı rapor.

KİTAPLAR

Beysanoğlu, Ş. (1966). Diyarbakır ağzı. Diyarbakır Halkevi Yayınları.

Bilgisel, Ş. (1940). Erkek kukla. CHP Halkevleri Temsil Yayınları.

C.H.F. (1931). Üçüncü büyük kongre zabıtları.

C.H.F. (1934). Halkevleri talimatnamesi. Hakimiyeti Milliye Matbaası.

CHP. (1940). Halkevleri çalışma talimatnamesi. Zerbamat Basımevi.

CHP. (1945). Halkevleri ve halkodaları 1944.

CHP. (1945). Halkevleri ve halkodalarının yurd içinde dağılışları-1945-. Doğuş Matbaası.

Cumhuriyetin 15inci yılında Diyarbakır. (1938). Diyarbakır Matbaası.

Diyarbekir'e bir bakış: Cumhuriyetin büyük eserlerinden olan tren Diyarbekir'e yeni bir hayat getirdi. (1935). Diyarbekir Basımevi.

Geray, C. (2002). Halk eğitimi.

Halkevleri. (1940). Halkevleri 1940. Ulusal Matbaa.

Halkevleri. (1940). İdare ve teşkilât talimatnamesi. Zerbamat Matbaası.

Kongar, E. (1981). Atatürk ve devrim kuramları.

Konyar, B. (1936). Diyarbakır il yıllığı.

Ölçen, A. N. (1988). Halkevlerinin yokedilişi.

Özodaışık, M. (1999). Cumhuriyet dönemi yeni bir nesil yetiştirme çalışmaları 1923-1950.

Sungur, P. (1935). Diyarbakır halkiyatından mani, hoyrat ve atasözleri. Diyarbakır Basımevi.

Timur, T. (2001). Türk devrimi ve sonrası.

Türk Ocakları. (1993). Türk ocakları ve Atatürk. Türk Ocakları Neşriyatı.

SÜRELİ YAYINLAR (DERGİ, GAZETE VE TUTANAKLAR)

Cumhuriyet Bayramı. (1940, 30 Ekim). Diyarbakır.

1939'da Diyarbakır Halkevi. (1940, 20 Şubat). Karacadağ, 3(25).

23 Nisan bayramı şehrimizde çok büyük bir heyecanla kutlulandı. (1932, 25 Nisan). Diyarbekir.

Aile toplantısı. (1940, Nisan). Karacadağ, 3(27).

Bir sene Diyarbekir'de gece hayatı ölü bir halde. (1932, 26 Ocak). Diyarbekir.

Bugün şerefine halkevinde konser ve konferans. (1940, 20 Mayıs). Diyarbakır.

Çeçen, A. (1971, Aralık). Atatürk'ün kurduğu halkevleri. Halkevleri, (62).

Diyarbakır Halkevi inşaatının bitmesi için geceleri de çalışılıyor. (1935, 29 Kasım). Akşam.

Diyarbekir Halkevi binası bitmek üzeredir. (1937, 3 Ocak). Akşam.

Diyarbekir kadını halkevinde kadına hak veren Gazi'yi alkışladı. (1934, 14 Şubat). Anadolu.

Dün Halkevi açıldı; Recep Bey'in nutku. (1932, 20 Şubat). Hâkimiyeti Milliye.

Dün Halkevi açıldı; Reşit Galip Bey'in nutku. (1932, 20 Şubat). Hâkimiyeti Milliye.

Dursunoğlu, C. (1949, Mart). Halkevlerinin XVII. yıldönümü. Ülkü, 3(27).

Erim, N. (1970). Halkevleri. Türk Ansiklopedisi, 18. MEB.

Eti, O. (1940). Halkevimiz sekiz yaşında. Karacadağ, 3(25).

Evimizin bir aylık çalışması. (1939, Haziran). Karacadağ, 2(17).

Girgin, O. (1971, Aralık). 40 yıl öncesinden bugüne. Halkevleri, (62).

Güzel Sanatlar; Halkevi açılma gününde Asayiş Müdürü Şükrü Bey'in irat ettiği nutuktan. (1932, 14 Mart). Diyarbekir.

Halkevi açılması hakkında... (1932, 1 Şubat). Diyarbekir.

Halkevi başkanlığından. (1940, 30 Mart). Diyarbakır.

Halkevi başkanlığından. (1940, 31 Ocak). Diyarbakır.

Halkevi faaliyetleri. (1940, 27 Nisan). Diyarbakır.

Halkevi haberleri. (1939-1950). Karacadağ.

Halkevi kütüphanesine ilk teberru. (1932, 7 Mart). Diyarbekir.

Halkevi nasıl açılacak? (1932, 18 Şubat). Cumhuriyet.

Halkevinde konferans verilecek. (1940, 3 Nisan). Diyarbakır.

Halkevinde konser. (1940, 15 Mart). Diyarbakır.

Halkevinde konser. (1940, 20 Nisan). Diyarbakır.

Halkevinde konuşma. (1940, 18 Mayıs). Diyarbakır.

Halkevinde şube komiteleri ve idare heyeti intihabı. (1932, 29 Şubat). Diyarbekir.

Halkevleri. (1940, Mart). Ülkü, 15(85).

Hava tehlikesine karşı zehirli gaz kursları başladı. (1940, 19 Mart). Diyarbakır.

İnönü, İ. (1935, Mart). Yeni halkevlerini açma nutku. Ülkü, 5(25).

İngilizce dersleri başladı. (1942, 6 Kasım). Diyarbakır.

Kansu, N. (1938, Kasım). Halkevlerimiz. Ülkü, 12(69).

Karabulut, A. T. (2013). Türk Halk Bilgisi Derneği tarafından yayımlanan Halk Bilgisi Haberleri dergisi hakkında kısa bir değerlendirme. AÜ TAED, (50).

Köni, Y. K. (1937, 1 Nisan). Halkevinin yıldönümü. Görüşler, (1).

Küçüka, N. A. (1935, Mart). Halkevleri yıldönümü nutku. Ülkü, 5(25).

Milli kütüphanemizi gelecek nesil için hazırlamalıyız. (1932, 26 Ocak). Diyarbekir.

Ocak, O. (1941, Mayıs). Bir hitabe. Karacadağ, 4(40).

Öner, Ö. (1939, Haziran). Evimizin Haziran toplantısı. Karacadağ, 2(17).

Özerdim, S. N. (1950, Mart). Halkevleri ve halkodalarında okuma durumu. Ülkü, 4(39).

Pasif korunma hakkında valimiz halka hitap ettiler. (1940, 17 Nisan). Diyarbakır.

Saydam, R. (1939, Mart). Halkevlerinin yedinci yıldönümü münasebetiyle. Ülkü, 13(73).

Sayım hakkında Halkevi salonunda konferans verildi. (1940, 8 Ekim). Diyarbakır.

TBMM. (1951). Tutanak dergisi, yüz dokuzuncu birleşim.

TBMM. (1954). Zabıt ceridesi, kırk dokuzuncu inikat.

Türk, H. S. (1968). Niçin halk eğitimi? Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1-4).

Tümer, M. (1941, Mayıs). Kira akdi-akdi icar. Karacadağ, 4(40).

Yaman, T. M. (1943, Şubat-Mart). Yeni mebus seçimi münasebetiyle. Karacadağ, 6(58-59).

Zafer Bayramı. (1940, 23 Ağustos). Diyarbakır.

Ziyaeddin, F. (1939, Mart). Halkevlerinin çalışmasına dair. Ülkü, 13(73).

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEK PARTİ YÖNETİMİNİN İŞÇİ SINIFINA VE SOL İDEOLOJİYE YAKLAŞIMI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sefer TOPU1 / Prof. Dr. Zafer KOYLU2

1Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, Tarih Bölümü, sefer.topu@icloud.com, ORCID: 0009-0002-0479-164X.

2Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, zkoylu@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4921-9639.

Özet

Osmanlı Devleti'nde 19.yy sonlarına doğru ortaya çıkan işçi sınıfı 20.yy ve II. Meşrutiyet ile birlikte tamamen görünür olmuştur. İşçi grevleri yaygınlaşmıştır. 1909 Tatil-i Eşgâl ile birlikte grev hakları kısıtlanırken sendikalaşma yasaklanmıştır. 1910 yılında ilk Sosyalist Fırka kurulmuştur. İşçi sınıfı ile ilgili sorunlara eğilim gösteren ilk sol ideolojik fırka olmuştur. Osmanlı Devleti son dönemlerine doğru işçi sınıfı ve sol ideoloji arasında ilişkiler olduğu kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası gibi oluşumlarla belirginleşmiştir. 29 Ekim 1923'te kurulan modern Türkiye Cumhuriyeti ise devraldığı kötü ekonomiyi ve işgücünü sanayileşme atılımları ile aşmaya çalışmıştır. Sanayi atılımlarının yanında erken cumhuriyet döneminde de işçi sınıfı adına hareketlilikler olduğu görülmüştür. 1924 Anayasası ile birlikte sendikalaşma hakkı verilen işçiler hızlıca örgütlenme yoluna girmiştir. Aynı yıl içinde kurulan Amele Teali Cemiyeti işçi sınıfı sendikalaşmasının en büyük örneği olmuştur. 1925 yılında yaşanan Şeyh Said isyanı üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte düzen bozucu olarak görülen sol ideoloji de yasaklanmıştır. Sendikalaşma da yasaklanma düzeyinde kısıtlanmıştır. 1925 yılından itibaren çıkarılan kanun etkisi ile birlikte işçi sınıfı hareketleri ve sol ideolojik yayınlar görünürlüğünü yüksek oranda kaybetmiştir. 1929 yılında yaşanan dünya tarihinin modern dönemlerdeki en büyük ekonomik krizi çıkış noktası ABD ile sınırlı kalmayarak tüm dünyaya yayılmıştır. Ülkemizde yaşanan ekonomik krizden etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Ekonomik ve ticari açıdan olumsuzlukları önleyebilmek adına devletçi programa geçiş yapılmıştır. Dönem içinde yaşanan ekonomik zorluklar işçi sınıfı üzerinde de etkisini göstermiştir. 1933'te grev yasaklanmıştır. İşçi sınıfı hareketlerinin, grevlerinin dönem içindeki varlığı aşırı düşük kalmıştır. 1930'ların işçiler adına en önemli hedefi iş kanunu olmuştur. 1936 yılında da çıkarılan İş Kanunu ile birlikte işçi sınıfı amacına ulaşabilmiştir. 1936 İş Kanunu işçi-işveren ilişkilerini ülkemizde devlet kademesinde düzenleyen ilk kanun olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşçi, Sol, Sendikalaşma, Kanun, Grev.

THE APPROACH OF THE SINGLE-PARTY RULE IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD TO THE WORKING CLASS AND LEFTİST IDEOLOGY

Master's Student, Sefer Topu1 / Prof. Dr. Zafer KOYLU2

1Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, Turkish Republic History Program, Department of History, sefer.topu@icloud.com, ORCID:0009-0002-0479-164X.

2Prof. Dr. Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University, zkoylu@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4921-9639.

Abstract

The working class, which began to emerge in the late 19th century in the Ottoman Empire, became fully visible in the 20th century, particularly with the Second Constitutional Period (II. Meşrutiyet). Workers' strikes became widespread. However, with the 1909 Strike Law (*Tatil-i Eşgâl*), the right to strike was restricted and unionization was prohibited. In 1910, the first Socialist Party was established, becoming the first leftist ideological party to address the problems of the working class. Toward the final years of the Ottoman Empire, the relationship between the working class and socialist ideology became more evident through organizations such as the Turkey Socialist Party.

The modern Republic of Turkey, founded on October 29, 1923, attempted to overcome the poor economic conditions and weak labor force it had inherited through industrialization initiatives. Alongside these efforts, there was also notable mobilization on behalf of the working class during the early Republican period. With the 1924 Constitution, workers were granted the right to unionize, and they quickly moved toward organization. In the same year, the Amele Teali Society was established, becoming one of the most significant examples of working-class organization.

Following the Sheikh Said Rebellion in 1925, the Law on the Maintenance of Order (*Takrir-i Sükûn*) was enacted, and leftist ideologies, which were seen as disruptive, were banned. Unionization was also heavily restricted, almost to the point of prohibition. As a result of this law, from 1925 onward, working-class movements and leftist publications largely lost their visibility.

The Great Depression of 1929, the most severe economic crisis of the modern era, originated in the United States but quickly spread worldwide. Turkey was among the countries affected by this crisis. In order to mitigate the economic and commercial downturn, the state adopted a policy of statism. The economic difficulties of the period also had a direct impact on the working class.

In 1933, strikes were banned, and the presence of working-class movements and strikes during this period remained extremely limited. For workers in the 1930s, the most important goal was the establishment of a labor law. This goal was finally achieved with the enactment of the Labor Law in 1936. The 1936 Labor Law became the first legislation to regulate employer-employee relations at the state level.

Keywords: Worker, Left, Unionization, Law, Strike.

CIVIL LAW PROTECTION OF THE HUMAN BODY: ROMANIAN REGULATIONS IN A COMPARATIVE LAW PERSPECTIVE

Lecturer, Florina Florentina MOROZAN, PhD

University of Oradea, Faculty of Law, Law, florinamorozan@yahoo.com

ORCID number 0009-0008-9009-7729

Abstract

The legal protection of the human body represents a fundamental concern of contemporary civil law, reflecting the need to reconcile personal autonomy with the principles of human dignity and bodily integrity. Scientific and technological developments in medicine have raised complex legal questions regarding the extent of individual control over one's body and the limits imposed by law in the interest of protecting human dignity and public values.

This paper focuses primarily on the regulation of the human body under Romanian civil law, with particular emphasis on the provisions of the Romanian Civil Code concerning personality rights, bodily integrity and acts relating to the human body. The analysis explores the legal principles governing the protection of the human body and examines the extent to which Romanian law provides an adequate framework for addressing contemporary challenges in this field.

In order to place the Romanian legal framework in a broader context, the study also incorporates selected comparative law references, drawing on solutions adopted in other European legal systems and relevant international instruments. The comparative perspective is not intended as a comprehensive analysis of foreign regulations but rather as a means of identifying common principles, distinctive approaches, and potential directions for legal development.

The paper aims to contribute to the doctrinal debate on the legal status of the human body in private law and to assess the effectiveness of existing civil law mechanisms in ensuring the protection of fundamental personality rights in a rapidly evolving social and technological environment.

Keywords: human body, personality rights, bodily integrity, human dignity, Romanian civil law.

CLOSING, BRIDGING, FILLING THE GAPS: REFLECTIONS ON THE PAY TRANSPARENCY DIRECTIVE 2023/970/EU WITH A SPECIAL FOCUS ON ROMANIAN REGULATIONS

Associate Professor Dr. Magdolna VALLASEK

Sapientia Hungarian University of Transylvania, Romaniamvallasek@kv.sapientia.ro**, ORCID 0000-0003-4745-2218**

Abstract

The deadline for EU member states to implement the EU Pay Transparency Directive (Directive (EU) 2023/970) is set to expire in the coming days. It is yet too early to predict the specific impact its implementation will have on pay transparency in different countries, but there are certainly high expectations regarding its positive effects. The primary goal is, without a doubt, to eliminate the gender pay gap and ensure that the principle of equal pay for equal work is truly upheld.

It is not the Directive that first highlights the importance of putting this principle into practice, since the issue of equal pay has been regarded as one of the most fundamental issues in international labour law ever since the ILO was established. The mere fact that, despite all efforts and declarations, this goal has not yet been achieved is proof of just how complex a problem we are dealing with.

In the context of the deadline for implementing the Directive, we aim to examine how the principle of equal pay for equal work is being applied, the extent to which the wage gap presents a serious problem, and the direction lines the new regulations set for EU member states. Finally, using Romania as an example, we will also illustrate the minimum legislative changes required to ensure that the set goals can be achieved.

OBSERVATIONS REGARDING THE REDUCTION OF EXCESSIVE LIBERALITIES DISPOSITIONS

Prof.Dr. Popa CARMEN-TEODORA

Unıversıtatea Dın Oradea, Facultatea De Drept, Bnppopacarmen@Gmail.Com

Abstract

The reduction of excessive liberalities is an institution of inheritance law that protects reserved heirs against acts of liberality by which the deceased would affect their inheritance reserve. Through reduction, the aim is to achieve a balance between a person's freedom to dispose of his or her assets through donations or wills and the minimum protection guaranteed by law to certain heirs designated by the legislator. This paper will analyze from a theoretical and practical point of view the problems raised by this sanction and the effects it produces on donations and bequests made by the deceased. The aim of reduction is to reduce excessive liberalities, to the extent that they affect the reserve, i.e. to render them legally ineffective, and thus to complete, within the necessary value limit, the inheritance reserve. The reduction is directed only against legatees and donees. The issue of reduction arises only after the opening of the inheritance, both in the case of legacies and donations.

Keywords: reduction, reserve, donations, wills, excessive liberalities

PATERNITY LEAVE AND NON-TRANSFERABLE PARENTAL LEAVE RIGHTS: DEVELOPMENTS IN ROMANIAN AND EUROPEAN LABOUR LAW

Dr. Izabella BOKOR- SZŐCS

Babes- Bolyai University, Labour Law, Public Administration, szocs.iza92@gmail.com, 0009-0002-4898-884X

Abstract

The reconciliation of professional and family life has become a key objective of contemporary European labour law. In recent years, the European Union has moved beyond the traditional concept of paternity leave by promoting a broader framework of parental rights aimed at increasing fathers' participation in childcare and advancing gender equality in the labour market. This paper examines the evolution of paternal leave rights in the European Union and Romania, focusing on the relationship between traditional paternity leave and the non-transferable portion of parental leave reserved for each parent.

The analysis begins with the legal nature and purpose of paternity leave, examining its role as an individual labour right granted to fathers or second parents in connection with the birth of a child. It then explores the regulatory developments introduced by Directive (EU) 2019/1158 on work–life balance for parents and carers, which strengthened the principle that a portion of parental leave should be reserved exclusively for each parent and should not be transferable. By encouraging fathers to assume a more active caregiving role, these measures seek to address persistent inequalities in the distribution of family responsibilities and their impact on employment opportunities.

The paper further analyses the Romanian legal framework, including the amendments adopted to implement European requirements, and assesses the extent to which national legislation promotes the effective exercise of fathers' rights. Particular attention is given to the legal challenges arising from the interaction between paternity leave and childcare leave, as well as the practical barriers that continue to limit the uptake of leave by fathers, including the eventual economic impact on the family budget.

The paper argues that the transition from a model centred on maternity protection to one based on shared parental responsibilities represents a significant development in labour law. Nevertheless, the effectiveness of these rights depends not only on legislative guarantees but also on their practical accessibility, economical impact and social acceptance.

Keywords: paternity leave, labour law, childcare leave, parental leave

FACULTY ADOPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HIGHER EDUCATION: THE ROLE OF DATA ANALYTICS AND AI DATASETS IN PEDAGOGICAL INNOVATION, GOVERNANCE AND INSTITUTIONAL DECISION-MAKING

Dr. Erarda VUKA[1] / Jurgen MECAJ[2]

[1]Faculty of Informatics, Mediterranean University of Albania, Tirana, Albania erarda.vuka@umsh.edu.al, ORCID: 0009-0009-9544-0327

[2]Faculty of Informatics, Mediterranean University of Albania, Tirana, Albania jurgen.mecaj@umsh.edu.al, ORCID: 0009-0001-8151-0613

Abstract

This study provides a rigorous, data-driven comparative analysis of faculty adoption of Artificial Intelligence in higher education, placing particular emphasis on the critical role of data analytics and AI datasets. Drawing upon authoritative international sources, including the Digital Education Council Global AI Faculty Survey 2025 (N=1,681), the EDUCAUSE 2026 report (N=1,960), and Ellucian's 3rd Annual Higher Education AI Survey 2026, the research investigates how faculty in transitional and leading global institutions engage with AI datasets for pedagogical analytics, predictive modeling of learning outcomes, personalized instruction, curriculum optimization, and evidence-based institutional decision-making.

The findings reveal a pronounced disparity. Faculty in leading institutions demonstrate high engagement with structured, high-quality, and ethically curated AI datasets (regular usage rates of 70–78%), supported by ma- ture data governance frameworks, advanced analytics platforms, and systematic faculty training. In contrast, faculty in transitional contexts exhibit significantly lower adoption levels (32–48%), severely limited by poor dataset quality, pervasive dataset bias, lack of analytics training, data privacy concerns, insufficient infrastruc- ture, and limited access to curated educational datasets. Key challenges identified include lack of transparency in training data, algorithmic bias affecting fairness in student assessment, privacy risks associated with student data analytics, and low faculty proficiency in data interpretation and responsible analytics practices.

Anchored in the extended Technology Acceptance Model (TAM), supplemented by the NIST AI Risk Manage- ment Framework and established data governance principles, this paper presents 13 comparative tables and 10 reproducible visualizations. The study underscores the fundamental importance of high-quality, representative, and ethically sourced AI datasets as the cornerstone of trustworthy pedagogical analytics and evidence-based decision-making. Comprehensive evidence-based recommendations are offered for building institutional data analytics capacity, establishing ethical AI dataset repositories, developing faculty data

literacy programs, and implementing robust governance mechanisms.

The findings contribute substantially to the emerging literature on data-centric AI adoption in higher education and provide a replicable, actionable framework for institutions seeking to leverage advanced data analytics for improved teaching quality, learning outcomes, equity, and strategic institutional development.

Keywords: Artificial Intelligence, Faculty Adoption, Data Analytics, AI Datasets, Higher Education Peda- gogy, Dataset Quality, Algorithmic Bias, Data Governance, Technology Acceptance Model, Predictive Analytics

1. INTRODUCTION

The convergence of Artificial Intelligence and advanced data analytics represents one of the most profound transformations in contemporary higher education. Faculty members are no longer limited to traditional teaching methods; they increasingly harness AI-powered datasets and sophisticated analytics tools to gain deep insights into student learning behaviors, predict academic outcomes, personalize instructional pathways, optimize curriculum design, and support data-driven institutional decision-making at both departmental and university levels.

High-quality, representative, diverse, and ethically curated AI datasets have emerged as the foundational ele- ment for effective pedagogical analytics. Without reliable datasets, AI systems risk producing biased, inaccu- rate, or unfair recommendations that can negatively impact student equity and academic integrity. Despite the growing recognition of this reality, significant disparities persist between leading global institutions — which maintain curated institutional datasets and enterprise-grade analytics platforms — and transitional higher ed- ucation systems, where faculty often rely on public, third-party, or inadequately governed datasets with limited quality assurance and transparency.

This paper presents a comprehensive, comparative, and data-driven analysis of faculty adoption of Artificial Intelligence, with a central focus on the role of data analytics and AI datasets in pedagogical innovation and institutional governance. It systematically benchmarks transitional higher education systems against leading global institutions, highlighting how variations in dataset availability, data quality, governance maturity, analytics skills, and infrastructural support directly influence both the rate and the effectiveness of AI adoption.

The study is guided by the following research questions:

1. What are the current levels of faculty engagement with AI datasets and data analytics tools across different institutional contexts?
2. In what ways do dataset quality, representativeness, bias, and governance practices influence faculty adoption and the effectiveness of pedagogical applications?
3. What are the primary barriers and enabling factors affecting the integration of data analytics and AI datasets in transitional versus leading institutions?
4. What evidence-based strategies and policy recommendations can institutions implement to build robust, ethical, and sustainable data analytics capacity and responsible AI dataset usage?

Through this analysis, the study aims to bridge the existing knowledge gap regarding the data-centric dimension of AI adoption in higher education and to offer practical, actionable insights for academic leaders and policymakers.

2. LITERATURE REVIEW

The importance of data analytics within AI adoption in higher education has been increasingly documented in recent large-scale surveys. The Digital Education Council Global AI Faculty Survey 2025 reveals that while 61% of faculty have experimented with AI tools, data analytics applications — such as predictive modeling of student success and learning path optimization — are among the most promising yet underutilized areas.

The EDUCAUSE 2026 report emphasizes that faculty members who actively engage with high-quality AI datasets report significantly higher levels of perceived usefulness, particularly in personalized learning support and early intervention for at-risk students. However, the report also highlights persistent challenges related to dataset bias, lack of transparency regarding training data sources, and difficulties in interpreting complex analytics outputs.

Ellucian's 2026 Higher Education AI Survey further stresses that high-quality, representative datasets are essential for building trustworthy AI systems in education. Nevertheless, many institutions — especially in transitional contexts — continue to struggle with incomplete, biased, or poorly documented datasets, raising serious concerns about fairness, accountability, and equity in AI-supported decision-making.

Leading global universities have responded to these challenges by developing curated institutional datasets, implementing enterprise analytics platforms, and establishing dedicated data governance committees. In contrast, transitional systems frequently depend on publicly available or third-party datasets that often lack proper documentation, bias audits, and privacy safeguards. This reliance significantly limits the pedagogical value and increases ethical and legal risks.

Despite the growing body of literature, comparative faculty-centric studies that specifically examine the interplay between AI dataset quality, analytics capabilities, and adoption patterns across different institutional contexts remain relatively scarce. The present study aims to fill this important gap through systematic multi-source analysis and rich visual representations.

3. THEORETICAL FRAMEWORK

The theoretical foundation of this research rests on the extended Technology Acceptance Model (TAM), originally proposed by Davis (1989) and expanded by Venkatesh et al. (2012). The model has been further augmented

with three critical constructs specific to data-centric AI adoption: perceived dataset quality, ana- lytics self-efficacy, and institutional data governance maturity.

Perceived usefulness is hypothesized to be strongly mediated by the quality, representativeness, and trustworthiness of the AI datasets employed. When faculty perceive datasets as biased, incomplete, or poorly governed, their willingness to integrate AI into teaching practices decreases substantially, even if they recognize the potential pedagogical benefits.

The framework is also informed by the NIST AI Risk Management Framework, which provides structured guidance for identifying, assessing, and mitigating risks associated with AI datasets throughout their lifecycle.

Extended TAM Framework for AI Dataset Analytics Adoption

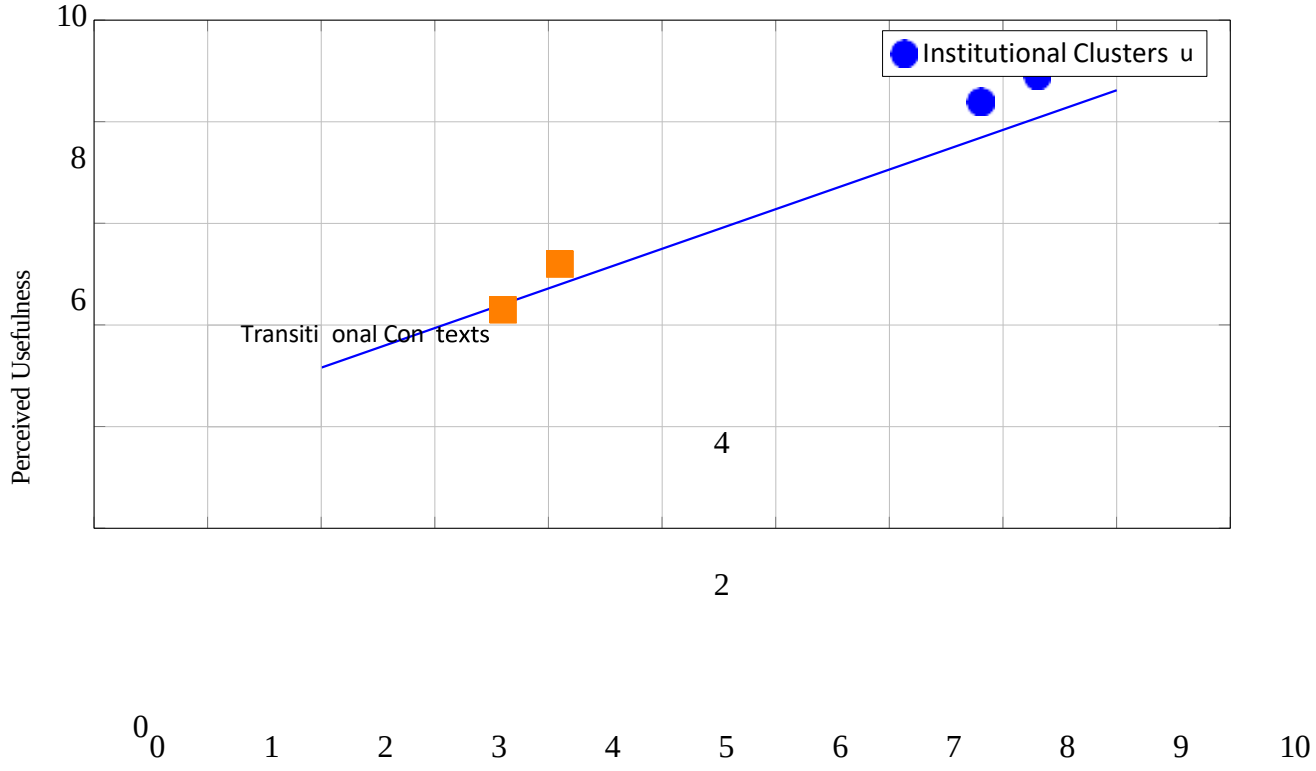

Figure 1: Extended TAM model integrating AI dataset quality, governance, and analytics self-efficacy.

4. METHODOLOGY

This study employs a comparative secondary data analysis approach, synthesizing quantitative and qualitative insights from multiple high-quality sources. The primary datasets include:

•Digital Education Council Global AI Faculty Survey 2025 (N=1,681 faculty members)

•EDUCAUSE 2026 report on AI's impact on higher education work (N=1,960)

•Ellucian 3rd Annual Higher Education AI Survey 2026

•Stanford AI Index 2025

•Peer-reviewed academic literature on educational data analytics and AI dataset governance

Quantitative metrics were calibrated directly from published statistics, while qualitative insights were derived through thematic synthesis. All visualizations were generated using PGFPlots to ensure transparency and reproducibility. The study acknowledges the limitations inherent in secondary data analysis, including potential aggregation biases and the illustrative nature of certain per-context estimates.

5.RESULT

5.1. Faculty Engagement with AI Datasets and Analytics Tools

Table 1: Comparative Faculty Engagement with AI Datasets and Analytics (2025)

Institutional Context Conc	Regular AI Usage (%)	Dataset Analytics Usage (%)	Dataset Quality
Transitional Systems	32–48	22–35	68–79
Global Average	61	48	52
Leading Institutions	70–78	65–72	35–42

5.2. Types of AI Datasets Most Commonly Utilized

Table 2: Prevalent AI Dataset Types and Pedagogical Analytics Applications

Table 2: Prevalent AI Dataset Types and Pedagogical Analytics Applications

Dataset Type / Application	Transitional Contexts (%)	Leading Institutions (
Student Performance & Grade Datasets	48	78
Learning Behavior & Engagement Analytics	35	71
Predictive Learning Outcome Models	28	65
Curriculum Optimization & Recommendation Datasets	22	59
Ethical / Bias-Audited Educational Datasets	15	52
Open Educational Resources Datasets	25	48

5.3. Major Challenges in AI Dataset Quality and Usage

Table 3: Major Challenges in AI Dataset Quality and Analytics

Challenge	Percentage Cited (%)
Poor Dataset Quality and Algorithmic Bias	62–71
Lack of Faculty Data Analytics Skills	58–68
Data Privacy and Consent Issues	55–64
Insufficient Institutional Dataset Repositories	51–59
Limited Access to Curated, High-Quality Educational Datasets	48–55
Lack of Transparency in Dataset Provenance	45–52

6. DISCUSSION

The empirical findings clearly demonstrate that the quality, governance, and accessibility of AI datasets are decisive factors determining the success of faculty AI adoption in higher education. Leading institutions benefit from systematic investment in curated datasets, advanced analytics infrastructure, and continuous faculty development in data literacy. This enables them to achieve higher levels of pedagogical innovation, more accurate predictive analytics, and more equitable learning experiences.

In transitional contexts, despite growing interest in AI, systemic limitations in dataset quality and analytics capabilities severely constrain the potential benefits. Faculty frequently encounter biased datasets, incomplete data, and a lack of transparency regarding data provenance, which undermines trust in AI-generated insights and recommendations. These challenges are further compounded by insufficient training in data analytics and weak institutional governance structures.

Faculty Usage of Different AI Dataset Types for Pedagogical Analytics (2025)

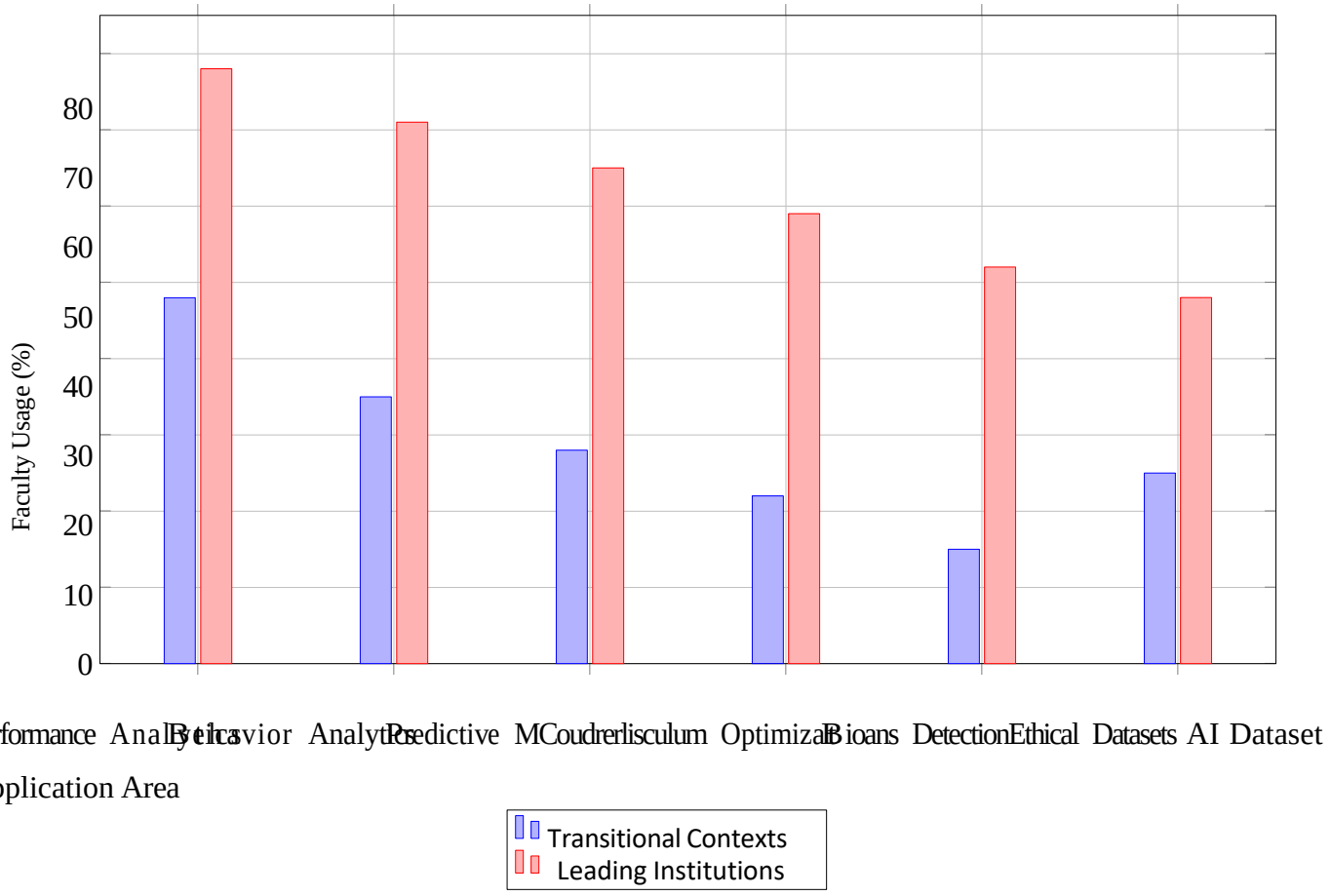

Figure 2: Comparative faculty engagement with various AI dataset types.

The results carry important theoretical and practical implications. From a theoretical perspective, they reinforce the extended TAM by demonstrating the central mediating role of dataset quality and analytics self- efficacy. From a practical standpoint, they highlight the urgent need for institutions — particularly in transi- tional systems — to prioritize the development of ethical dataset repositories, invest in faculty data literacy programs, and establish robust data governance mechanisms.

7. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

This study confirms that effective and responsible faculty adoption of Artificial Intelligence in higher education is fundamentally data-driven. High-quality, representative, diverse, and ethically governed AI datasets, com- bined with strong data analytics capabilities and faculty data literacy, constitute the cornerstone of meaningful pedagogical innovation and evidence-based institutional decision-making.

To bridge the existing gap, institutions — especially in transitional contexts — should implement the following comprehensive recommendations:

•Develop and maintain institutional AI dataset repositories with rigorous quality assurance, bias auditing, and privacy controls

•Design and deliver mandatory, ongoing faculty training programs in data analytics, dataset evaluation, responsible AI usage, and ethical considerations

•Establish cross-functional data governance committees involving academic, IT, legal, and ethics experts

•Invest in enterprise-grade analytics platforms and secure data pipelines that ensure scalability and compliance

•Create and enforce clear ethical AI dataset guidelines aligned with international standards (e.g., NIST AI RMF)

•Promote the use of well-documented open educational datasets while ensuring appropriate licensing and attribution

•Implement regular auditing mechanisms for dataset quality, bias detection, and analytics outcome fairness

•Foster international collaborations for sharing high-quality educational datasets and best practices in data analytics

By systematically addressing these areas, higher education institutions can unlock the full transformative po- tential of Artificial Intelligence while ensuring transparency, fairness, accountability, and protection of student data.

Future research should adopt longitudinal and mixed-methods designs to evaluate the long-term impact of improved dataset governance and analytics training on faculty practices and student learning outcomes.

REFERENCES

Digital Education Council. (2025). *Global AI Faculty Survey 2025*.

EDUCAUSE. (2026). *The Impact of AI on Work in Higher Education*.

Ellucian. (2026). 3rd Annual Higher Education AI Survey.

Stanford HAI. (2025). *AI Index Report 2025*.

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*.

Venkatesh, V., et al. (2012). Consumer acceptance and use of information technology. *MIS Quarterly*.

GENERATIVE AI FOR "POLICY-CO-DESIGN" INCLUDING BENEFICIARY VOICES IN SAFETY NET ARCHITECTURE

MUHAMMAD FAISAL

--ORCID: 0000-0002-5797-766X

Abstract

Most social protection schemes are designed "top-down," often missing the nuanced needs of the poor. This paper explores the use of Generative AI (LLMs) to facilitate "Massive-Scale Co-Design." The AI acts as a moderator, conducting millions of individual voice-conversations with beneficiaries about their crisis needs. The Generative AI then "synthesizes" these millions of qualitative data points into policy recommendations for the government. The research evaluates how this was used to design the 2026 "Crisis-Resilient Urban Safety Net" in Brazil. By ensuring that the architecture of the safety net reflects the actual "lived experience" of the poor, the system becomes more resilient and better targeted. The study highlights that Generative AI is the first tool in history capable of performing "Qualitative Research at Scale," turning the beneficiary from a passive recipient into an active architect of their own resilience.

Keywords: Generative AI, Policy Co-Design, Qualitative Research, Beneficiary Voice, Participatory Governance, Social Safety Net.

AUTOMATED CROSS-BORDER ESCROW MECHANISMS AI-DRIVEN MILESTONE VALIDATION FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT GRANTS

MUHAMMAD FAISAL

Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University

dr.faisalshabbir88@gmail.com, **ORCID: 0000-0002-5797-766X**

Abstract

A common deterrent for international philanthropists funding projects in developing nations is the fear that lump-sum capital grants may be mismanaged before project completion. This research addresses this issue by designing an automated cross-border smart escrow mechanism driven by AI computer vision and data pipelines for Dr. Faisal's NGO in Pakistan. Under this architecture, international grants are held in a secure digital escrow account. The AI system periodically monitors the progress of poverty relief initiatives—such as constructing water filtration plants, building schools, or establishing medical clinics—by analyzing satellite imagery, local supply invoices, and automated IoT sensor data feeds. Once the machine learning model confirms a milestone is met, the escrow system automatically unlocks the next tranche of funding. This setup reduces contractual friction and removes human bias from project validation, offering foreign donors a secure, results-driven framework that guarantees their money translates into tangible progress for Pakistan's poor.

Keywords: Automated Escrow, Smart Contracts, Computer Vision Milestone Verification, IoT Sensor Feeds, International Development Grants, Results-Driven Philanthropy, Project Milestone Validation, Contractual Friction Reduction, Transparent Infrastructure Delivery, Secure Capital Inflow.

OPTIMIZING OUTCOMES IN PSORIASIS: IMPACT OF DENIPLANT NUTRACEUTICALS

Major Gheorghe GIURGIU[1], Prof dr med Manole COJOCARU[2,3]

[1]Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania

deniplant@gmail.com; Telephone: +40 744 827 881, https://orcid.org/0000-0002-5449-2712

[2]Academy of Romanian Scientists

[3]Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania

cojocaru.manole@gmail.com; Telephone: +40 723 326 663, https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Abstract

A growing body of evidence highlights that intestinal dysbiosis is associated with the development of psoriasis. The gut–skin axis is the novel concept of the interaction between skin diseases and microbiome through inflammatory mediators, metabolites and the intestinal barrier. The gut microbiome affects skin homeostasis through its influence on the signaling pathways that coordinate epidermal differentiation.

The objective of this study was to synthesize current data on the Deniplant natural modulator of the gut microbiome in patients with psoriasis.

Materials and methods All studies confirmed the association of psoriasis and gut microbiota dysbiosis. We describe the recent advances regarding the interplay between gut microbiota and the skin. Thus, the microbiome can be considered an effective therapeutical target for treating this disorder.

Results This presentation provides a detailed and comprehensive systematic study regarding gut microbiome in patients with psoriasis. These results are supported by clinical observations based on a case serie showing improvement in psoriatic skin lesions after Deniplant natural modulator. It is still not clear whether psoriasis is an effect or a cause of the observed disbalance between beneficial and pathogenic microbes. In this context, the study provides very interesting results, showing significantly greater changes in the gut microbiome of patients with psoriasis treated Deniplant natural modulator

Conclusion There is a significant association between alterations in gut microbial composition and psoriasis. Intestinal dysbiosis is a state of imbalanced gut microbiome that eventually has a negative impact on skin function and integrity. Deniplant natural modulator is a potential therapeutic strategy in patients with psoriasis

Keywords: dysbiosis, microbiome, psoriasis, gut-skin axis, gut barrier, Deniplant nutraceuticals

ELEKTRİKLİ ARAÇ ÇEKİŞ UYGULAMALARI İÇİN FARKLI ROTOR TOPOLOJİLERİNE SAHİP GÖMÜLÜ MIKNATISLI SENKRON MOTORLARIN ELEKTROMANYETİK VE TERMAL KARŞILAŞTIRMASI

Elektrik-Elektronik Mühendisi, Batuhan DURMAZ

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Ölçü-Kontrol Mühendisi, batuhandrmz@gmail.com, 0000-0002-5662-458X

Özet

Bu çalışma, elektrikli araç çekiş uygulamalarında kullanılan farklı rotor topolojilerine sahip gömülü mıknatıslı senkron motorların elektromanyetik ve termal açıdan karşılaştırmalı olarak incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, rotor geometrisinin yalnızca yapısal bir tasarım değişkeni olmadığını, aynı zamanda motor performansını doğrudan belirleyen kritik bir mühendislik parametresi olduğunu ortaya koymaktır. Bu kapsamda temel rotor yapısı, V tipi rotor, Delta rotor ve çift katmanlı rotor topolojileri; aynı nominal çalışma noktası, ortak geometrik kısıtlar, özdeş besleme koşulları ve standart eksenel boyutlar altında değerlendirilmiştir. Elektromanyetik analiz sonuçları, her rotor topolojisinin farklı bir tasarım önceliğine cevap verdiğini ve hiçbir yapının tüm performans ölçütlerinde mutlak üstünlük sağlamadığını göstermiştir. V tipi rotor en yüksek ortalama tork değerini üretmesine rağmen, bu avantaj daha yüksek tork dalgalanması ve daha zorlayıcı bir elektromanyetik davranışla birlikte ortaya çıkmıştır. Buna karşılık temel motor daha düşük ortalama tork üretmiş; ancak en düşük tork dalgalanması, en yüksek güç faktörü ve en geniş sabit tork hız aralığı ile güçlü bir referans yapı sergilemiştir. Delta rotor, tork kapasitesi ile elektromanyetik kalite arasında dengeli bir ara çözüm sunmuştur. İncelenen topolojiler arasında çift katmanlı rotor, yüksek ortalama torku korurken tork dalgalanması ve vuruntu torkunu önemli ölçüde azaltarak en uygun genel dengeyi sağlamıştır. Termal analizler, su ceketi ve yağ püskürtme soğutması altında tüm topolojilerin güvenli sıcaklık sınırları içinde çalıştığını göstermiştir. Bununla birlikte V tipi rotorun stator bölgesinde daha yüksek termal yük oluşturduğu belirlenmiştir. Elektromanyetik ve termal bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çift katmanlı rotorun elektrikli araç uygulamaları için en pratik ve dengeli tasarım adayı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gömülü mıknatıslı senkron motor, elektrikli araç, rotor topolojisi, elektromanyetik analiz, termal analiz.

ELECTROMAGNETIC AND THERMAL COMPARISON OF INTERIOR PERMANENT MAGNET SYNCHRONOUS MOTORS WITH DIFFERENT ROTOR TOPOLOGIES FOR ELECTRIC VEHICLE TRACTION APPLICATIONS

Electrical and Electronics Engineer, Batuhan DURMAZ

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Instrumentation and Control Engineer, batuhandrmz@gmail.com, 0000-0002-5662-458X

Abstract

This study presents a comparative electromagnetic and thermal investigation of interior permanent magnet synchronous motors (IPMSMs) with different rotor topologies for electric vehicle traction applications. The main objective is to demonstrate that rotor geometry is not merely a structural design variable, but a key engineering parameter that directly determines overall motor performance. For this purpose, a base motor, a V-type rotor, a Delta rotor, and a double-layer rotor were evaluated at a single nominal operating point (3000 rpm, 250 Arms, 400V DC), under common geometric constraints, identical supply conditions, and standardized axial dimensions. The electromagnetic results showed that each rotor topology addressed a distinct design priority, and no single configuration achieved absolute superiority across all performance metrics. While the V-type rotor produced the highest average torque, this advantage was accompanied by increased torque ripple and a more demanding electromagnetic profile. Conversely, the base motor exhibited lower average torque yet provided the lowest torque ripple, the highest power factor, and the widest constant-torque speed range, making it a strong reference design. The Delta rotor offered a balanced intermediate solution between torque capability and electromagnetic quality. Among all alternatives, the double-layer rotor achieved the most favorable overall balance by maintaining a high average torque while significantly reducing torque ripple and cogging torque. Thermal analyses further confirmed that all topologies operated within safe limits under water-jacket and oil-spray cooling, although the V-type rotor imposed a more severe thermal load on the stator region. Considering both the electromagnetic and thermal results, the double-layer rotor was identified as the most practical and balanced multi-objective design candidate for electric vehicle IPMSM applications.

Keywords: Interior permanent magnet synchronous motor, electric vehicle, rotor topology, electromagnetic analysis, thermal analysis.

AŞI DEPOLARINDA SOĞUTMA VE SICAKLIK YÖNETİMİ İÇİN GELİŞMİŞ SOĞUTMA SİSTEMLERİNİN TASARIMI

Yüksek Makine Mühendisi, Süleyman CAN 1 / Prof. Dr., Ömer Faruk CAN 2

1Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü,slcan60@gmail.com, 0009-0005-0082-6755

2Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Makine Mühendisliği Bölümü, faruk.can@dicle.edu.tr, 0000-0003-0799-889X

Özet

Halk sağlığı açısından son derece önemli olan aşıların, depolama ve lojistik sürecinde +2 °C ile +8 °C arasındaki dar bir sıcaklık aralığında tutulması hayati önem taşımaktadır. Günümüz aşı depolarında soğutma işlemi, küresel ısınma potansiyeli çok yüksek olan ve aşırı yaz koşullarında verimlilikte büyük düşüş yaşayan sentetik R404A soğutucu akışkanlı sistemler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, 40 m³'lük modüler bir aşı deposu için yüksek verimli, çevre dostu, doğrudan genleşmeli (DX) yeni nesil bir soğutma sistemi tasarlanmıştır. Sistemin termodinamik analizleri, Python programlama dilindeki CoolProp açık kaynak kütüphanesi kullanılarak sayısal olarak modellenmiştir. Analiz sırasında, geleneksel 50 mm kalınlığındaki EPS yerine 100 mm kalınlığındaki PUR panellerin kullanılması, anlık soğutma yükünün 3,16 kW'tan 1,11 kW'a düşmesine, yani %65'lik bir azalmaya yol açmıştır. Doğal soğutucu akışkan R290 (Propan) kullanılarak, küresel ısınma potansiyeli (GWP) 3922'den 3'e düşürülmüştür. Sayısal analiz, aşırı ortam koşullarında (+55 °C yoğuşma sıcaklığı) bile R290 kullanımının sistemin performans katsayısını (COP) 1,78'den 2,06'ya yükselttiğini ve kompresör güç tüketimini %48 azalttığını ortaya koymuştur. Ayrıca, A3 sınıfı yanıcı R290 soğutucu akışkanının güvenli kullanımını sağlamak için, mikrokanallı ısı eşanjörleri kullanılarak şarj miktarı 280 g'a düşürüldü ve acil durum havalandırma senaryosu için PLC otomasyonunu destekleyen IR sensörlü ATEX sertifikalı ekipmanlar sistem tasarımına dahil edildi. Geliştirilen sistemin, aşılar için en yüksek termal güvenliği, mümkün olan en düşük enerji tüketimini ve çevresel maliyeti sunduğu kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşı deposu, R290 soğutucu akışkan, Termodinamik analiz, Enerji verimliliği, Soğutma katsayısı (COP)

DESIGN OF ADVANCED COOLING SYSTEMS FOR REFRİGERATİON AND TEMPERATURE CONTROL IN VACCINE STORAGE FACILITIES

Mechanical Engineer, Süleyman CAN 1 / Prof. Dr., Ömer Faruk CAN 2

1Department of Mechanical Engineering, Dicle University, slcan60@gmail.com, 0009-0005-0082-6755

2Department of Mechanical Engineering, Dicle University,faruk.can@dicle.edu.tr, 0000-0003-0799-889X

Abstract

Vaccines, which are of utmost importance for public health, must be kept within a narrow temperature range of +2 °C to +8 °C during storage and logistics, which is of critical importance. In today's vaccine storage facilities, cooling is provided by systems using the synthetic refrigerant R404A, which has a very high global warming potential and experiences a significant drop in efficiency under extreme summer conditions. In this study, a high-efficiency, environmentally friendly, direct expansion (DX) next-generation cooling system was designed for a 40 m³ modular vaccine storage facility. The system's thermodynamic analyses were numerically modeled using the open-source CoolProp library in the Python programming language. During the analysis, the use of 100 mm thick PUR panels instead of the traditional 50 mm thick EPS panels resulted in a reduction of the instantaneous cooling load from 3.16 kW to 1.11 kW, representing a 65% decrease. By using the natural refrigerant R290 (Propane), the global warming potential (GWP) was reduced from 3,922 to 3. Numerical analysis has shown that even under extreme operating conditions (condensing temperature of +55 °C), the use of R290 increased the system's coefficient of performance (COP) from 1.78 to 2.06 and reduced compressor power consumption by 48%. Additionally, to ensure the safe use of the Class A3 flammable R290 refrigerant, the charge quantity was reduced to 280 g using microchannel heat exchangers, and ATEX-certified equipment with IR sensors—supporting PLC automation for emergency ventilation scenarios—was incorporated into the system design. The developed system has been proven to offer the highest thermal safety for vaccines, the lowest possible energy consumption, and minimal environmental impact.

Keywords: Vaccine storage, R290 refrigerant, Thermodynamic analysis, Energy efficiency, Coefficient of performance (COP)

1. GİRİŞ

Modern tıp alanında aşılar, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede hayati öneme sahiptir. Üretimden kullanıma kadar etkinliklerini korumak için aşıların +2°C ile +8°C arasındaki belirli bir sıcaklık aralığında tutulması gerekir. Geleneksel aşı depolama tesisleri genellikle önemli sınırlamaları olan soğutma sistemlerine dayanmaktadır. Bunlar arasında EPS (Genleştirilmiş Polistiren) gibi yetersiz yalıtım malzemeleri, çevreye zarar veren R404A gibi sentetik soğutucu akışkanlar ve sıcaklık dalgalanmalarına neden olan mekanik genleşme vanaları bulunmaktadır. Yaz aylarında dış ortam sıcaklıklarının aşırı derecede yükseldiği bölgelerde, bu sistemler büyük bir yükle karşı karşıya kalmaktadır. Kompresörlerin verimliliği keskin bir şekilde düşer. Çok fazla enerji tüketmelerine rağmen, aşılara zarar verebilecek sıcaklık dalgalanmalarını önleyemezler. Bu çalışmanın ana amacı, aşı depolaması için sürdürülebilir ve verimli bir yeni nesil buhar sıkıştırmalı soğutma sistemi oluşturmaktır. Bu yeni sistem, mevcut sistemlerdeki termodinamik, çevresel ve güvenlik sorunlarını aşmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, 100 mm kalınlığında PUR (Poliüretan) paneller kullanarak 40 m³ hacimli modüler bir aşı depolama tesisinin yapısal yalıtımı optimize edilmiştir. Çevresel zararı en aza indirmek için doğal hidrokarbon soğutucu akışkan R290'ı (Propan) tercih edildi. Ayrıca, mekanik stabiliteyi sağlamak için sistemi tamamen hermetik bir scroll kompresör ve bir EEV ile donattık. Çalışma, termodinamik, ısı transferi ve enerji kullanımına odaklanarak, bu yüksek verimli sistemi R404A kullanan mevcut sistemlerle karşılaştırmaktadır. Python'daki CoolProp kütüphanesini kullanarak, çeşitli dış ortam koşulları altında her iki sistem için performans katsayılarını, gerekli kompresör işini ve döngü entalpi değerleri modellenmiştir. Ayrıca, çalışma, dolumu en aza indirmek için bir mikrokanallı ısı eşanjörü tasarlamakta ve kızılötesi sensörlerle desteklenen ATEX sertifikalı PLC otomasyon güvenlik algoritmaları geliştirmektedir. Bunlar, A3 sınıfı yanıcı bir soğutucu akışkan olan R290'ın tıbbi tesislerde güvenli bir şekilde kullanılması için gereklidir. Sonuç olarak, çalışma bu entegre çözümün ekonomik uygulanabilirliğini ele almakta ve bunun bölgesel ve kırsal sağlık sistemlerinde elektrik şebekelerine olan bağımlılığı nasıl azaltabileceğini ve enerji verimliliğini nasıl artırabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, sistemin atık ısı geri kazanımı potansiyelini de öne çıkarmaktadır. Önceki çalışmalarla mukayese edilmiştir. CFC'ler ve HCFC'ler ozon tabakasına zarar verirken iklim değişikliğine de büyük ölçüde katkıda bulundukları için, soğutma teknolojileri artık daha az zararlı alternatifler aramaktadır. Bu seçenekler arasında, R290 (propan olarak da bilinir) ve R600a (izobütan) gibi hidrokarbon bazlı akışkanlar, çevreye bıraktıkları izin çok az olması nedeniyle dikkat çekmektedir: Bu akışkanlar ozon tabakasını inceltmez ve küresel ısınmaya kayda değer bir katkı sağlamaz. Mohanraj ve meslektaşları tarafından yapılan araştırmada, ev ve sağlık hizmetleri soğutma ünitelerinde R134a yerine kullanılan R290 ve R600a karışımları incelendi ve daha yüksek COP değerleri ile ölçülen verimlilikte kayda değer artışlar tespit edildi (Mohanraj, Jayaraj ve Muraleedharan, 2009). Bilim adamları, standart buhar sıkıştırma döngülerine ekserji

tabanlı değerlendirmeler uyguladıklarında, hibrit nano katkı maddelerini azeotropik olmayan çalışma çiftlerine dahil etmek, soğutma çıkışını yaklaşık %5,8 artırırken, performans oranında %10'dan fazla bir iyileşme sağladı; sonuçlar, ekosistemlere veya insan sağlığına risk oluşturmadan daha temiz bir çalışma gösterdi. Aşı depolama araştırmalarındaki önemli odak noktalarından biri, kompresörün çalışmadığı sürelerde sıcaklık dalgalanmalarını azaltmak için soğutma ünitelerinin içinde Faz Değişim Malzemeleri (PCM'ler) kullanmaktır. Aşılar için gerekli olan +2°C ila +8°C aralığında, n-tetradekan gibi maddeler güçlü ısı emilimi ve elverişli faz geçiş davranışları nedeniyle öne çıkmaktadır. Yalnızca standart tasarımlara güvenmek yerine, n-tetradekana gliserol karıştırmak, ısı transferini artırırken uzun süreli soğutma dönemleriyle ilgili maliyetleri düşürmektedir. Bileşenleri ayrı ayrı iyileştirmek yerine, özel yapım kompozit PCM'leri Vakum Yalıtım Panelleri (VIP'ler) ile birleştirme yöntemi, taşınabilir depolama konteynerlerinde simülasyonlar ve gerçek dünya denemeleri yoluyla test edilmiştir. VIP'ler sabit ısı girişine çok etkili bir şekilde direnirken ani değişikliklere yavaş tepki verdikleri için, bunları yüksek kapasiteli PCM'lerle eşleştirmek hızlı değişimleri daha sorunsuz bir şekilde yönetir. Bu ikili yaklaşım, yavaş sızıntı ile hızlı tamponlamayı dengeleyerek toplam soğutma süresini yaklaşık 57,24 saate çıkarmıştır. Şaşırtıcı bir şekilde, PCM katmanlarının depolama bölgesinin üstüne ve altına yerleştirilmesi, gözlemlenen en homojen iç sıcaklıklara yol açmıştır. Sodyum karboksimetil selüloz (özellikle 250 kg/mol veya 90 kg/mol ağırlığındaki Na-CMC varyantları) kullanılarak faz değişim malzemelerinin stabilize edilmesi, kristal oluşum hızını yavaşlatırken, tıbbi kullanımlar için hayati önem taşıyan tabakalaşma sorunlarını önlediği görülmüştür (Chen, Yang, Li ve Wang, 2021). Bu maddeler faz değişimi sırasında sıcaklığı sabit tuttuğundan, aşı soğutma sistemleri daha uzun stabilite sürelerinden yararlanır; bu performans, sağlık lojistik ağlarında bozulmuş malzemelerin sayısını azaltır. Bu çalışmada, sayısal ve termodinamik yöntemler kullanılarak yalıtım iyileştirmeleri, doğal soğutucu akışkan (R290) kullanımına geçiş ve elektronik genleşme valfi (EEV) ile birlikte scroll kompresör kullanımı yakından incelenmiştir.

3. MATERYAL VE METOT

Sistemin kalbini oluşturan buhar sıkıştırmalı mekanik soğutma çevrimi, termodinamiğin birinci (enerji korunumu) ve ikinci (ekserji) yasaları temel alınarak sürekli akışlı açık sistem (SASA) prensiplerine göre modellenmiştir (Çengel ve Boles, 2015). Modellemede, gerçek çalışma koşullarını yansıtması amacıyla izentropik olmayan sıkıştırma, basınç düşüşleri ve ısı kayıpları/kazançları dikkate alınmıştır.

Evaporatörde, soğutucu akışkan sabit buharlaşma basıncında dış ortamdan (aşı deposu içi) ısı çekerek buharlaşır. Evaporatörde çekilen ısı soğutma kapasitesini temsil eder. Evaporatörde çekilen ısı soğutma kapasitesini temsil eder.

$$Q_{evap} = m_{ref} . (h_1 - h_4) \quad (1)$$

$$W_{komp} = m_{ref} . (h_2 - h_1) \quad (2)$$

$$COP = \frac{Q_{evap}}{W_{komp}} = \frac{h_1 - h_4}{h_2 - h_1} \quad (3)$$

Sayısal analizler, Python (Sürüm 3.10) programlama dili ve CoolProp (Sürüm 6.4.1) açık kaynak termofiziksel kütüphanesi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Matplotlib paketi ile veriler görselleştirilmiştir. Sistem modellemesinde girdi parametresi olarak buharlaşma sıcaklığı (-10°C) ve yoğuşma sıcaklığı (+55°C) tanımlanmıştır. Çevrim noktalarındaki entalpi değerleri, CoolProp kütüphanesinin PropsSI fonksiyonu çağrılarak şu şekilde elde edilmiştir:

Kompresör Emişi (h_1): h_1 = PropsSI('H', 'T', T_{evap}, 'Q', 1, Akışkan)

Kompresör Çıkışı (h_2): $h_2 = h_1 + (h_{2s} - h_1) / \eta_{iz}$

Kısılma Valfi Girişi (h_3): h_3 = PropsSI('H', 'T', T_{cond}, 'Q', 0, Akışkan)

Evaporatör Girişi (h_4): İzentalpik genleşme kuralı gereği $h_4 = h_3$

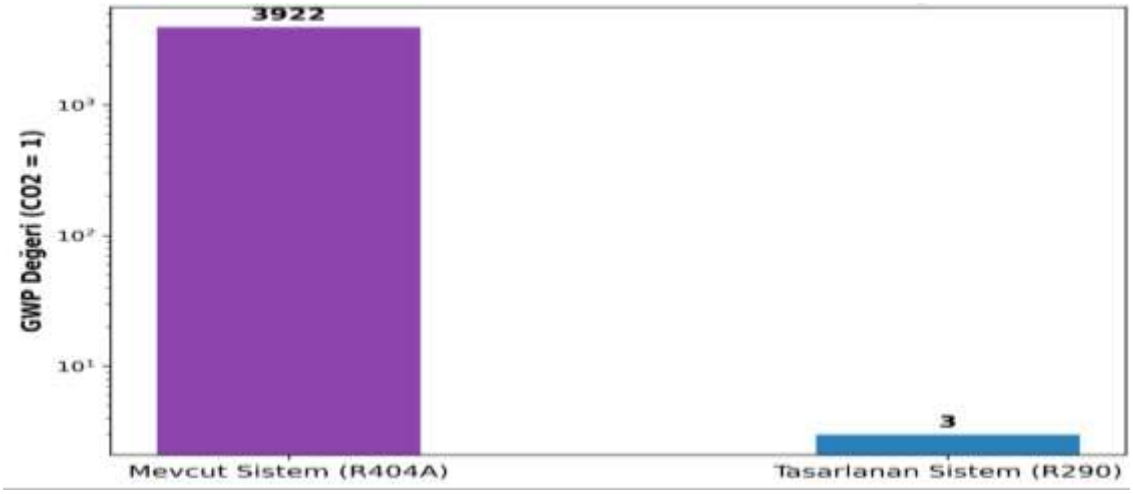

Şekil 1. Mevcut (R404A) ve tasarlanan (R290) soğutucu akışkanların küresel ısınma potansiyeli (GWP) karşılaştırması

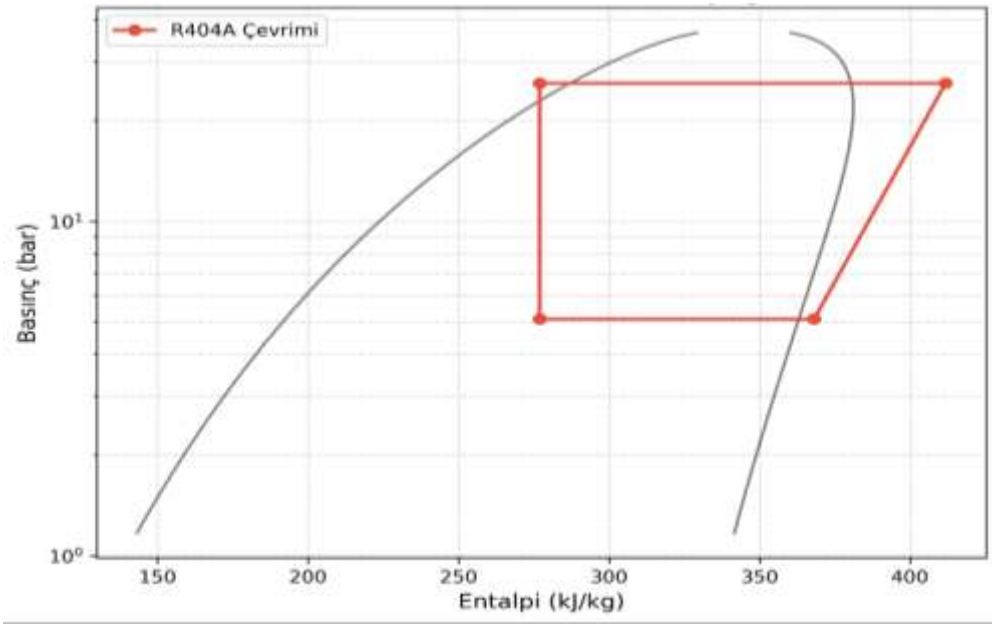

Şekil 2. Tasarlanan Sistem: R290 Akışkanının +55°C Yoğuşma Şartlarındaki P-h diyagramı

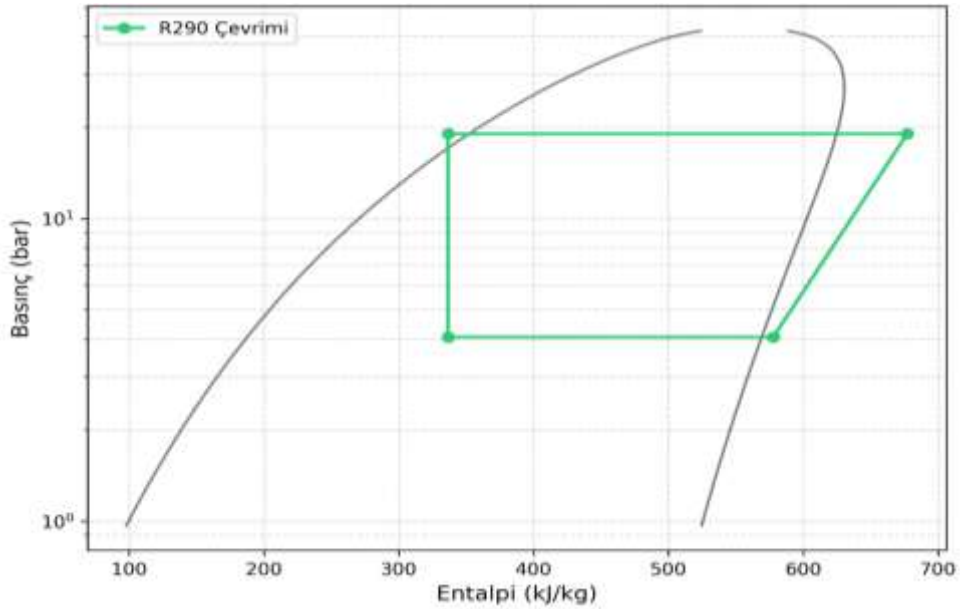

Şekil 3. Tasarlanan sistem: R290 akışkanının +55°C yoğuşma şartlarındaki P-h diyagramı

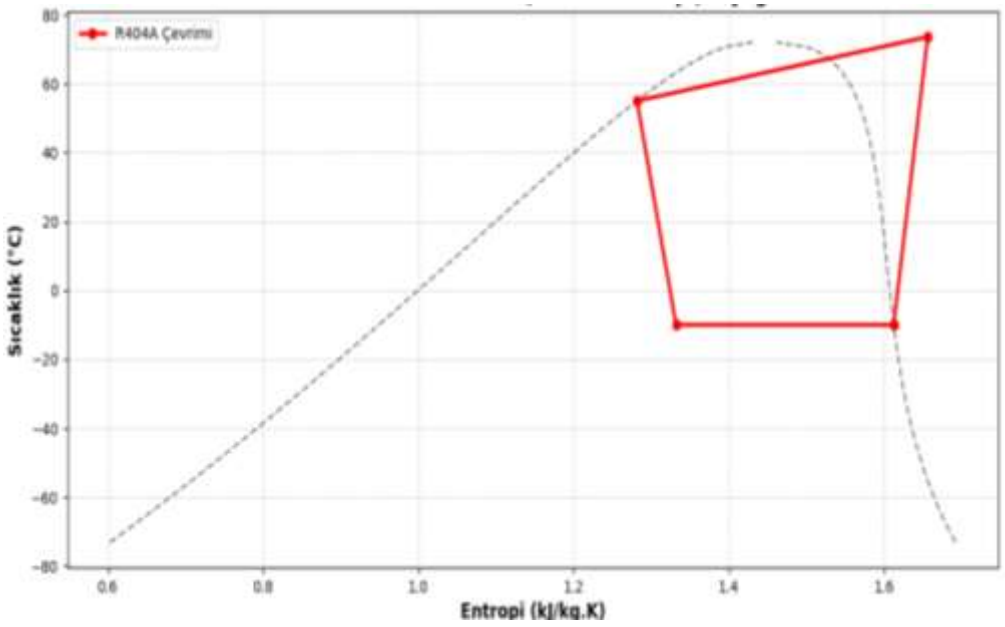

Şekil 4. Mevcut sistem: R404A T-s diyagramı

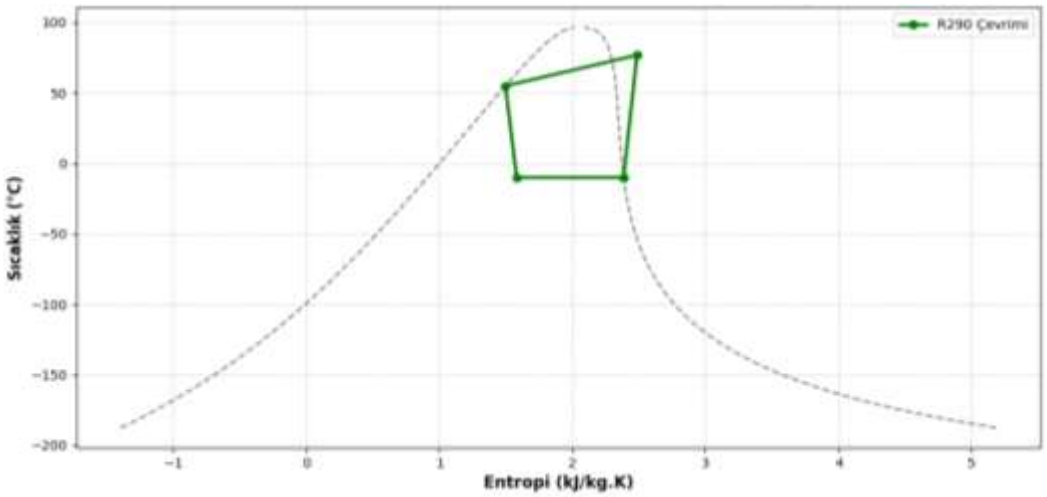

Şekil 5. Tasarlanan sistem R290 T-s diyagramı

6. SONUÇLAR

Bu tezde, aşı depolama tesisleri için yeni nesil bir doğrudan genleşme (DX) soğutma sistemi tasarlanmıştır. Bu tesisler, halk sağlığı ve soğuk zincir lojistiği açısından hayati öneme sahiptir. Sistem çevre dostudur, yüksek enerji verimliliğine sahiptir ve geliştirilmiş elektromekanik güvenlik önlemleri içermektedir. Amaç, 40 m³'lük modüler bir aşı depolama tesisini +2°C ile +8°C arasındaki dar bir sıcaklık aralığında tutmaktır. Bu çalışmada, sayısal ve termodinamik yöntemler kullanılarak yalıtım iyileştirmeleri, doğal soğutucu akışkan (R290) kullanımına geçiş ve elektronik genleşme valfi (EEV) ile birlikte scroll kompresör kullanımı yakından

incelenmiştir.

Bu tezde yer alan mühendislik çalışmaları, yapısal yalıtım, akışkan termodinamiği, elektromekanik güvenlik ve ekonomik fizibilite alanlarında birbirini tamamlayıcı sonuçlar ortaya koymuştur. İlk aşamada, yalıtım kalınlığının 100 mm PUR'a çıkarılması, pasif koruma sağlamanın yanı sıra, iletimden kaynaklanan depolama tankının termal yükünü %71 oranında azaltmıştır. Bu durum, kompresör seçimini doğrudan kolaylaştırmış ve şebeke yükünü azaltmıştır. Isıl yükteki bu önemli düşüş, ikinci aşamada eklenen R290 (Propan) soğutucu akışkanının faydalarıyla birleşerek, en zorlu yaz koşullarında bile sistem verimliliğini (COP) %15,7 oranında artırmıştır. Bu kombine yaklaşımın bir sonucu olarak, tıbbi depolama tesisi, kesintisiz çalışması için hayati önem taşıyan anlık güç tüketiminde %48 oranında tasarruf sağlamıştır.

Sistemin yüksek termal performansı, A3 sınıfı yanıcı bir soğutucu akışkan olan R290 ile ilişkili operasyonel riskleri ortadan kaldıran, iyi tasarlanmış bir elektromekanik güvenlik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sistem, soğutucu akışkan yükünü kritik sınır olan 280 gramın altında tutmak için mikrokanallı alüminyum ısı eşanjörü teknolojisini kullanır ve teorik olarak potansiyel sızıntı durumlarında bile patlayıcı bir atmosferi (ATEX) önler. Zemin seviyesindeki IR gaz sensörleri, PLC otomasyon sistemi ile birlikte çalışarak bir sızıntı meydana geldiğinde sistemi izole eder ve patlamaya dayanıklı zorlamalı havalandırmayı devreye sokar. Bu, uluslararası EN 378 ve IEC standartlarına uygun güvenli bir tıbbi tesis oluşturur.

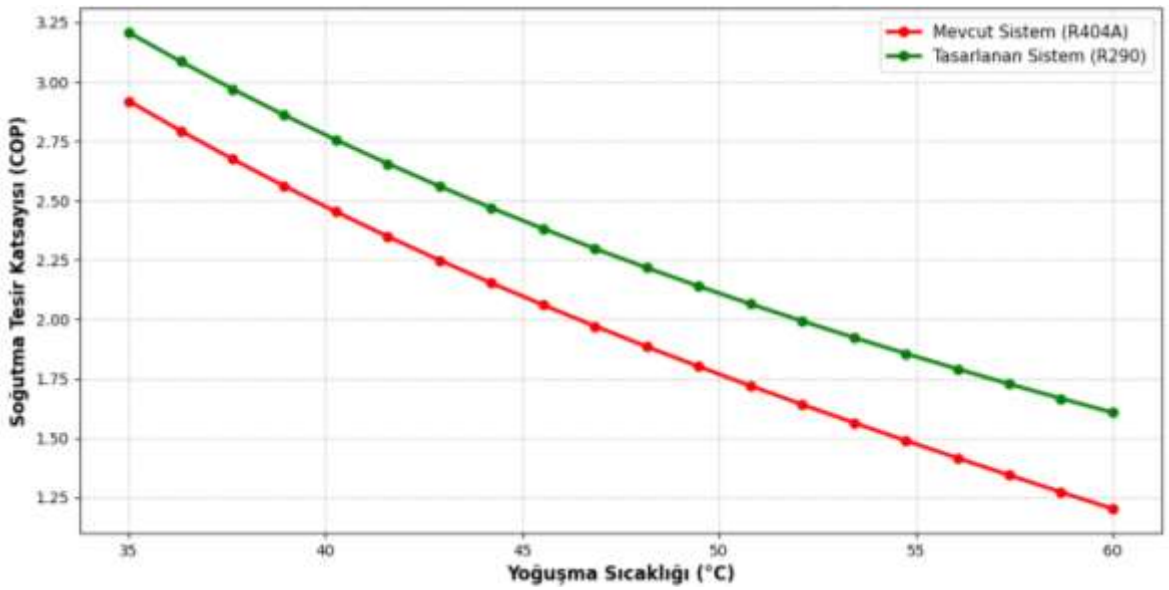

Şekil 6. Dış ortam yoğuşma sıcaklığına bağlı olarak sistemlerin COP değişimi

Tablo 1 Zorlu iklim şartlarında (+55°C Yoğuşma) performans kıyaslaması

Termodinamik Parametre	**Mevcut Sistem (R404A)**	**Tasarlanan Sistem (R290)**
Net Soğutma Yükü İhtiyacı	3.20 kW	1.92 kW
Kompresör Çıkış Sıcaklığı	> 85°C	74.2°C
Çevrim COP Değeri	1.78	2.06
Çekilen Kompresör Gücü	1.79 kW	0.93 kW

Ayrıca, sisteme entegre edilmiş ısı geri kazanım (desuperheater) döngüsü, tez önerisinde belirtilen sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumludur. Kompresörün 74,2 °C'lik tahliye ısısını faydalı enerjiye dönüştürerek, sağlık tesisinin sıcak su ihtiyacını ek maliyet olmadan karşılayabildiğini göstermektedir. Son olarak, bazı hassas kontrol bileşenleri şu anda ithal teknolojiye dayanmakta ve başlangıç maliyetlerini artırmakla birlikte, Türkiye'nin mevcut soğutma üretim kapasitesi göz önüne alındığında, sistem yerli kaynaklar kullanılarak seri üretime geçme potansiyeli yüksektir. Su altyapısından bağımsız olan ve düşük güç tüketimine sahip bu modüler tasarım, özellikle kırsal ve uzak bölgelerdeki sağlık klinikleri ve mobil aşı istasyonları için soğuk zincir güvenliğini sağlayan ekonomik bir ısı yönetimi çözümü sunar ve ülke genelinde yaygın olarak uygulanabilir.

KAYNAKLAR

Bell, I. H., Wronski, J., Quoilin, S., & Lemort, V. (2014). Pure and pseudo-pure fluid thermophysical property evaluation and the open-source thermophysical property library CoolProp. *Industrial & Engineering Chemistry Research*, *53*(6), 2498-2508.

Chen, X., Yang, Y., Li, J., & Wang, Z. (2021). Stabilizing phase change materials using sodium carboxymethyl cellulose for cold chain logistics. *Journal of Energy Storage*, *35*, 102277.

Çengel, Y. A., & Boles, M. A. (2015). *Termodinamik: Mühendislik yaklaşımıyla* (8. bs.). Palme Yayıncılık.

European Committee for Standardization. (2016). *EN 378-1:2016 Refrigerating systems and heat pumps - Safety and environmental requirements*. CEN.

Harby, K. (2017). Hydrocarbons and their mixtures as alternatives to environmental unfriendly halogenated refrigerants: An updated overview. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *73*, 1247-1264.

Mohanraj, M., Jayaraj, S., & Muraleedharan, C. (2009). Experimental investigation of R290/R600a mixture as an alternative to R134a in a domestic refrigerator. *International Journal of Thermal Sciences*, *48*(5), 1036-1042.

World Health Organization. (2015). *Temperature sensitivity of vaccines*. WHO Document Production Services.

BENZER ENLEM VE FARKLI İKLİM KOŞULLARINDA FOTOVOLTAİK PERFORMANS ANALİZİ: ANTALYA VE ŞANLIURFA İLLERİ İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR PVSYST SİMÜLASYONU

Dr. Yusuf Can DEMİR[1]

[1]Kocaeli Üniversitesi, Makine Mühendisliği, yusufcan.demir@kocaeli.edu.tr, 0000-0003-0713-2244

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin benzer enlem derecelerinde (36.89° K) yer alan ancak farklı iklim karakteristiğine sahip Antalya ve Şanlıurfa illerinin fotovoltaik enerji üretim performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma metodolojisi, PV sistem modellemesinde yüksek güvenilirliğe sahip PVsyst 7.4.8 yazılımı üzerinden kurgulanmıştır. Simülasyonlarda her iki lokasyon için de 450 W_p güce sahip CW Enerji monokristal panel, 400 W Hoymiles mikro invertör ve maksimum yıllık ışınımı yakalamak amacıyla 27° eğim (zenit) ile 0° azimut açısı tercih edilmiştir. Elde edilen sayısal bulgular, Şanlıurfa'nın yıllık 2168.0 kWh/m² kollektör düzlemindeki global ışınım potansiyeli ile Antalya'nın (1793.6 kWh/m²) üzerinde bir enerji kaynağına sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Sistem verimliliği açısından Antalya'nın yıllık bazda %83.3 gibi kararlı bir Performans Oranı sergilediği; Şanlıurfa'da ise özellikle yaz aylarında çevre sıcaklığının 34.50°C seviyelerine ulaşmasıyla performans oranı değerinin 0.766 düzeyine kadar gerilediği tespit edilmiştir. Ancak, Şanlıurfa'daki yüksek ışınım potansiyeli, sıcaklık kaynaklı bu verim kayıplarını fazlasıyla telafi ederek ildeki toplam yıllık enerji üretim miktarının Antalya'dan daha yüksek gerçekleşmesini sağlamıştır. Çalışma sonucunda, Şanlıurfa gibi yarı kurak bölgelerde ekstrem sıcaklık artışları ve tozlanma faktörlerinin sistem verimliliği üzerinde baskın negatif etkiler oluşturmasına rağmen toplam enerji çıktısı bakımından Antalya'nın denizel iklim avantajıyla sunduğu stabil performanstan daha üstün bir sonuç sunduğu ortaya konmuştur

Anahtar Kelimeler: PVsyst, Performans Oranı, Işınım Potansiyeli

PHOTOVOLTAİC PERFORMANCE ANALYSİS UNDER SİMİLAR LATİTUDE AND DİFFERENT CLİMATİC CONDİTİONS: A COMPARATİVE PVSYST SİMULATİON FOR THE PROVİNCES OF ANTALYA AND ŞANLIURFA

Dr. Yusuf Can DEMİR[1]

[1]Kocaeli University, Mechanical Engineering, yusufcan.demir@kocaeli.edu.tr, 0000-0003-0713-2244

Abstract

This study aims to provide a comparative analysis of the photovoltaic energy production performances of Antalya and Şanlıurfa, which are located at similar latitudes in Türkiye (36.89° N) but possess distinct climatic characteristics. The research methodology is constructed using PVsyst 7.4.8 software, which offers high reliability in PV system modeling. In the simulations, a 450 Wp CW Enerji monocrystalline panel and a 400 W Hoymiles micro-inverter were selected for both locations, utilizing a 27° tilt and a 0° azimuth angle to capture the maximum annual irradiance. The obtained numerical findings prove that Şanlıurfa, with an annual Global Incident in Collector Plane potential of 2168.0 kWh/m², possesses an energy resource superior to that of Antalya (1793.6 kWh/m²). In terms of system efficiency, it was determined that Antalya exhibits a stable annual Performance Ratio of 83.3%; whereas in Şanlıurfa, the performance ratio value decreased to 0.766, particularly during the summer months when ambient temperatures reached levels of 34.50°C. However, the high irradiance potential in Şanlıurfa more than compensated for these temperature-induced efficiency losses, ensuring that the total annual energy production in the province was higher than in Antalya. As a result of the study, it was revealed that although extreme temperature increases and soiling factors in semi-arid regions like Şanlıurfa create dominant negative effects on system efficiency, the total energy output is superior to the stable performance offered by Antalya's maritime climate advantage.

Keywords: PVsyst, Performance Ratio, Irradiance Potential.

GİRİŞ

Küresel enerji talebindeki artış ve iklim değişikliği ile mücadele zorunluluğu, fotovoltaik sistemlerin dünya çapında yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Friesen ve ark., 2025). Ancak PV sistemlerin performansı sadece coğrafi konuma değil, işletme ortamındaki çevresel stres faktörlerine ve yerel iklim koşullarına da doğrudan bağlıdır (Bamisile ve ark., 2024). Literatürde, PV sistem performansının değerlendirilmesi amacıyla Köppen-Geiger iklim sınıflandırması gibi yöntemler kullanılarak, sıcaklık, yağış ve ışınım parametrelerinin enerji üretimi üzerindeki etkileri küresel ölçekte analiz edilmektedir (Ascencio-Vásquez ve ark., 2019). Bu çalışmalar, benzer enlemlerde yer alan bölgelerin, farklı iklim kuşaklarında bulunmaları nedeniyle oldukça farklı performans göstergelerine sahip olabileceğini ortaya koymaktadır (Heras ve ark., 2025).

Fotovoltaik modüllerin verimliliği, ortam sıcaklığı ve nem gibi meteorolojik değişkenlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Örneğin, Akdeniz iklimine benzer koşullarda yapılan çalışmalar, ortam sıcaklığındaki her 1 °C'lik artışın üretim potansiyeli üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu, bağıl nemdeki artışın ise enerji çıktısını negatif yönde etkilediğini göstermektedir (Gol & Ščasný, 2025). Ayrıca, yarı kurak ve kurak bölgelerde panel yüzeyindeki tozlanma ve yüksek sıcaklıklar verim kayıplarını artıran temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Albatayneh & Al-Omary, 2025; Ammari ve ark., 2022). Bu bağlamda, farklı iklim bölgeleri için özelleşmiş stratejilerin geliştirilmesi, PV sistemlerinin güvenilirliği ve maliyet etkinliği açısından kritik önem taşımaktadır (Friesen ve ark., 2025).

Bu çalışmada benzer enlemlerde bulunan Antalya ve Şanlıurfa'da aynı koşullar altında bulunan 450 W_p'lik paneller yıl boyunca PVsyst programında farklı iklim tiplerinde denenerek enerji üretimleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmadaki amaç Türkiye'de en yüksek güneş ışığı alan iki bölgede güneş enerjisinden alınan performans ve elektrik üretim değerleri karşılaştırılarak hangi bölgenin daha iyi üretim yaptığının belirlenmesidir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Fotovoltaik sistemlerin enerji üretim performansı, panel teknolojisinin yanı sıra kurulum bölgesinin meteorolojik ve coğrafi koşullarıyla doğrudan ilişkilidir (Ascencio-Vásquez ve ark., 2019; Heras ve ark., 2025). Antalya'nın nemli-denizel iklimi ile Şanlıurfa'nın karasal-yarı kurak iklim özellikleri, sistem verimliliği üzerinde farklı stres faktörleri oluşturmaktadır. Şanlıurfa, yıllık global yatay ışınım değeri Antalya'nın üzerinde bir potansiyele sahip olsa da (Aktacir ve ark., 2020) bölgedeki yüksek ortam sıcaklıkları modül verimini negatif yönde etkilemektedir (Gol & Ščasný, 2025; Sepúlveda-Oviedo, 2025). Özellikle Şanlıurfa gibi yarı kurak bölgelerde tozlanma kaynaklı verim kayıpları arttırmaktadır (Hazarika & Bordoloi, 2026; Shaik ve ark., 2023). Antalya'da ise yüksek bağıl nemin ışınım saçılması üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır (Gol & Ščasný, 2025).

Sistemin başarısını ölçmede kullanılan temel parametreler olan Performans Oranı ve Enerji Üretimi, bu çevresel faktörlerin etkisini doğrudan yansıtmaktadır (Ascencio-Vásquez ve ark., 2019; Heras ve ark., 2025). Bu verilerin elde edilmesinde kullanılan ve endüstri standardı kabul edilen PVsyst 7.4.8 yazılımı, saha ölçümleriyle uyumlu olarak yaklaşık %10 hata payı içerisinde güvenilir sonuçlar üretmektedir (Betti ve ark., 2023; Driesse ve ark., 2023; Rahim ve ark., 2024; Westbrook & Collins, 2013). Simülasyon sürecinde ışınım hesaplamaları, anizotropik gökyüzü koşullarını en hassas şekilde modelleyen Perez Transpozisyon Modeli ile gerçekleştirilmiştir (Chinchilla-Sánchez ve ark., 2020; Driesse ve ark., 2023; Lee & Kim, 2018).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye'nin aynı enlem derecelerinde fakat farklı iklim kuşaklarında yer alan Antalya ve Şanlıurfa illerinin fotovoltaik enerji üretim potansiyellerini karşılaştırmak amacıyla bilgisayar tabanlı simülasyon yöntemi kullanılmıştır. Analizler, PV sistem modellemesinde endüstri standardı ve akademik geçerliliği kabul edilen PVsyst 7.4.8 yazılımı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yazılım üzerinde, aynı enlem derecesi üzerinde olan Şanlıurfa Harran bölgesi (36.89^{o}E, 39.03^{o}B) ve Antalya (36.89^{o}E, 30.70^{o}B) olan konumlarda yapılmıştır. Her iki bölgede de 450 W_p'lik CW Enerji markalı paneller seçilmiştir. İnvertör olarak Hoymiles marka MI-400 W'lık çeviriciler seçilmiştir. Güneşe göre panellerin konumu azimut açısı 0° ve zenit açısı 27° olacak şekilde oluşturulmuştur.

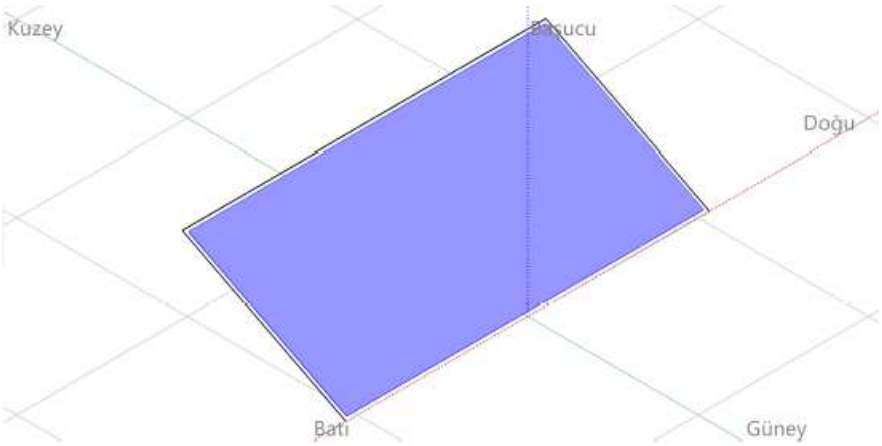

Şekil 1. Panellerin güneşe göre yönelimi (Azimut 0°, Zenit 27°)

Meteorolojik veri tabanı olarak, 2003-2013 yıllarını kapsayan ve yüksek çözünürlüklü sentetik saatlik veriler sunan Meteonorm 8.1 kullanılmıştır. Işınım hesaplamalarında, anizotropik gökyüzü koşullarını ve difüz ışınım bileşenlerini en hassas şekilde modelleyen Perez transpozisyon modeli tercih edilmiştir. Her iki panelde de kirlenme kaybı olarak %3'lük oran seçilmiştir. Modül sıcaklığının enerji üretimi üzerindeki negatif etkisini

modellemek için sabit termal kayıp faktörü 20.0 W/m²K olarak belirlenmiştir. Şanlıurfa bölgesi için 27°'lik zenit ve 0°'lik azimut açısına göre güneşin yörüngesi Şekil 2'de gösterilmiştir.

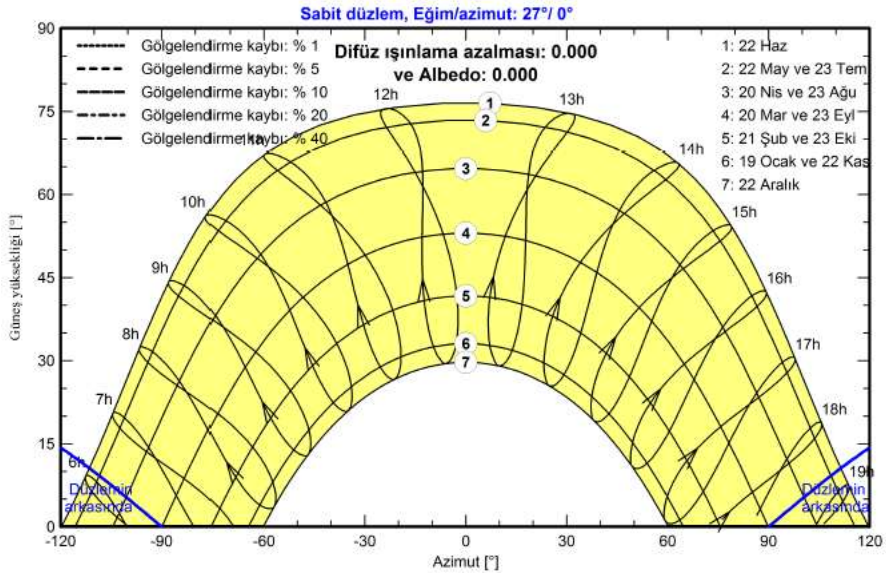

Şekil 2. Şanlıurfa bölgesinde yıl içindeki güneş yörüngesi

3. BULGULAR

PVsyst yazılımında Şanlıurfa için yapılan deney sonucunda çıkan bulgular Tablo 1 ve Şekil 3'te verilmiştir. Antalya için yapılan deney sonucunda çıkan bulgular Tablo 2 ve Şekil 4'te verilmiştir.

Tablo 1. Şanlıurfa Harran konumunda yapılan yıllık deney bulguları

Ay	Global yatay ışınlama (kWh/m²)	Yatay difüz ışınlama (kWh/m²)	Çevre sıcaklığı (°C)	Kolektör düzlemindeki global ışınım (kWh/m²)	IAM ve gölgeleme için düzeltilmiş etkin global ışınım (kWh/m²)	PV dizisinin çıkışındaki etkin enerji (kWh)	Şebekeye enjekte edilen enerji (kWh)	Performans oranı
Ocak	80.5	32.81	6.23	124.6	118.6	52.38	50.48	0.900
Şubat	88.1	44.41	8.07	116.3	110.8	48.45	46.67	0.892
Mart	145.5	55.67	12.94	176.2	167.6	70.62	68.03	0.858
Nisan	177.1	65.35	18.00	193.0	183.5	75.40	72.61	0.836
Mayıs	206.7	81.74	24.32	204.5	193.9	77.71	74.86	0.813
Haziran	240.3	61.38	30.28	228.3	216.1	83.50	80.43	0.783
Temmuz	247.7	53.35	34.50	238.6	225.8	85.31	82.18	0.766
Ağustos	219.7	56.21	33.57	230.3	218.7	83.09	80.06	0.772
Eylül	182.8	37.67	28.32	216.8	206.5	80.01	77.07	0.790
Ekim	133.3	40.67	22.29	179.4	171.2	69.29	66.77	0.827
Kasım	90.7	30.96	13.79	137.4	131.0	55.46	53.44	0.865
Aralık	75.3	29.10	7.96	122.7	116.8	51.23	49.38	0.894
Yıllık Toplam	**1887.6**	**589.32**	**20.09**	**2168.0**	**2060.5**	**832.45**	**801.99**	**0.822**

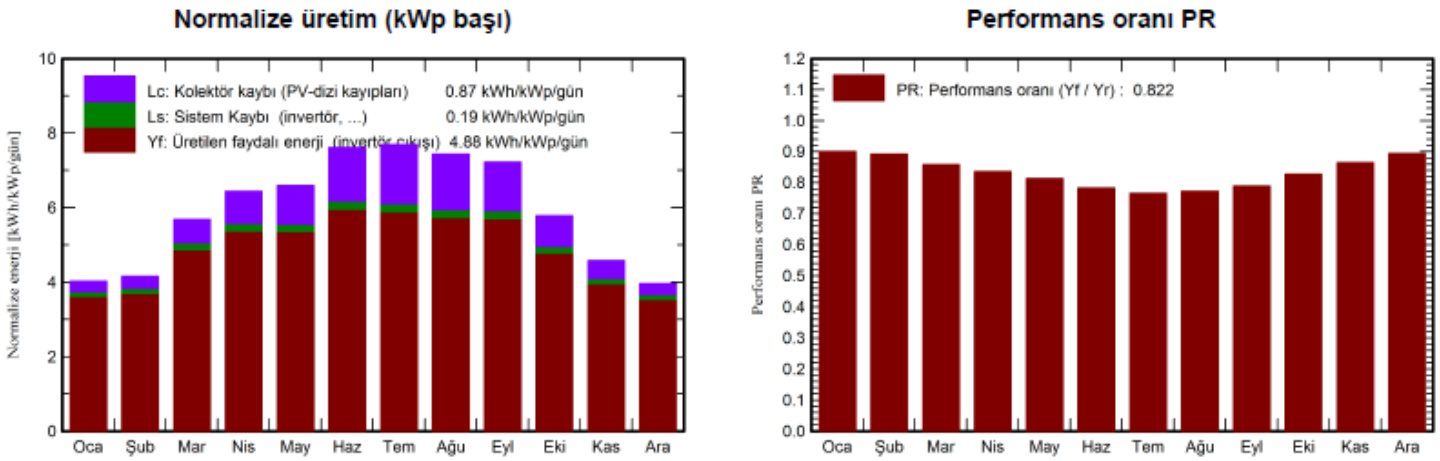

Şekil 3. Şanlıurfa bölgesindeki panelin yıllık enerji üretimi ve performans oranı

Tablo 2. Antalya konumunda yapılan yıllık deney bulguları

Ay	Global yatay ışınlama (kWh/m²)	Yatay difüz ışınlama (kWh/m²)	Çevre sıcaklığı (°C)	Kolektör düzlemindeki global ışınım (kWh/m²)	IAM ve gölgeleme için düzeltilmiş etkin global ışınım (kWh/m²)	PV dizisinin çıkışındaki etkin enerji (kWh)	Şebekeye enjekte edilen enerji (kWh)	Performans oranı
Ocak	67.0	31.65	9.79	98.4	93.4	40.69	39.17	0.884
Şubat	75.9	44.23	10.99	95.9	90.9	39.47	37.99	0.881
Mart	119.6	62.27	13.65	138.4	131.3	55.74	53.67	0.862
Nisan	150.4	72.13	16.60	161.4	152.8	63.85	61.50	0.847
Mayıs	191.9	82.17	21.28	188.1	177.8	72.73	70.04	0.827
Haziran	211.7	81.59	25.95	200.1	189.2	75.69	72.92	0.810
Temmuz	217.1	75.70	29.85	209.9	198.7	77.83	74.97	0.794
Ağustos	190.3	73.71	30.00	199.4	189.0	74.05	71.34	0.795
Eylül	151.2	60.71	25.66	174.8	165.8	66.39	63.96	0.813
Ekim	104.8	55.63	21.02	130.9	124.0	51.43	49.54	0.841
Kasım	74.0	31.63	15.19	107.0	101.9	43.11	41.51	0.862
Aralık	60.2	31.49	11.23	89.3	84.9	36.93	35.55	0.885
Yıllık Toplam	**1614.2**	**702.91**	**19.32**	**1793.6**	**1699.7**	**697.90**	**672.17**	**0.833**

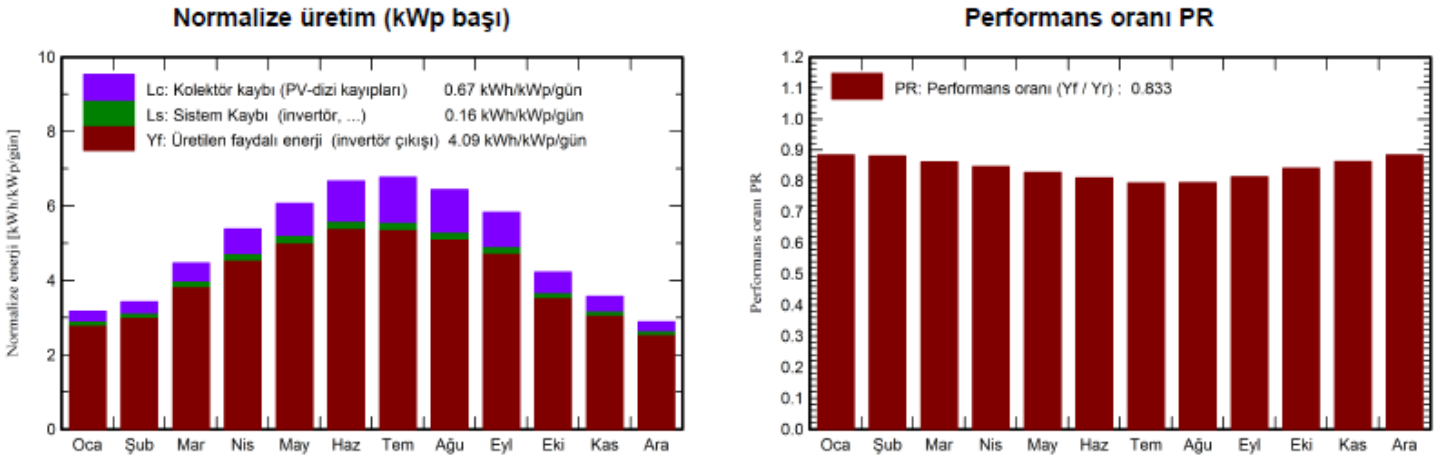

Şekil 4. Antalya bölgesindeki panelin yıllık enerji üretimi ve performans oranı

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre Şanlıurfa bölgesinde kollektör düzlemindeki global ışınım 2168.0 kWh/m² iken Antalya'nın (1793.6 kWh/m²) % 20.8 üzerinde bir ışınım potansiyeli bulunmaktadır. Ancak bu yüksek ışınım potansiyeli, sistem verimliliğine doğrudan ve doğrusal bir artış olarak yansımamaktadır. Antalya bölgesi için yıllık ortalama sıcaklık 19.32^{o} C iken Şanlıurfa bölgesinde 20.09^{o} C'dir. Bu durum Şanlıurfa'nın panel üzerindeki performansını azaltarak gelen toplam ışınımın daha azını elektrik enerjisine çevirmesine yol açmaktadır. Bunun yanında özellikle yaz sıcaklıklarının yüksek olması ve Antalya'ya göre çok daha kurak iklimin olması bu verim düşüklüğüne yol açmaktadır. Özellikle Şanlıurfa'da kollektör kaybı ve sistem kaybı sırasıyla 0.87 kwh/kw$_p$/gün ve 0.19 kwh/kw$_p$/gün iken (Şekil 3) Antalya'da ise kollektör kaybı ve sistem kaybı sırasıyla 0.67 kwh/kw$_p$/gün ve 0.16 kwh/kwp/gün'dür (Şekil 4). Şanlıurfa'nın karasal iklimi nedeniyle yaz aylarında modül sıcaklıklarının aşırı artması, yarı iletken verimliliğini düşürerek verim kayıplarına yol açmaktadır. Antalya'da ise denizel etkinin sıcaklık etkisini yumuşatması, termal kaynaklı verim kayıplarının daha yönetilebilir seviyelerde kalmasını sağlamaktadır. Bu sebeple genel olarak ortalama performansa baktığımızda da Antalya'nın %83.3, Şanlıurfa'nın %82.2 olduğu görülmektedir (Tablo 1 ve Tablo 2).

Şanlıurfa verileri incelendiğinde, çevre sıcaklığının 30.28°C ile 34.50°C arasında seyrettiği Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında performans değerlerinin sırasıyla 0.783, 0.766 ve 0.772 seviyelerine gerilediği tespit edilmiştir (Tablo 1). Buna karşın Antalya'da en yüksek sıcaklıkların kaydedildiği Ağustos ayında bile (30.00°C) performans değeri 0.795 düzeyinde kalarak Şanlıurfa'nın yaz performansının üzerinde seyretmiştir (Tablo 2). Bu durum, sadece ışınım miktarının değil, bölgenin termal rejiminin de sistem başarısında kritik bir değişken olduğunu kanıtlamaktadır.

Her ne kadar Antalya bölgesinin performans oranı daha yüksek olsa da sonuç olarak Şanlıurfa bölgesinin güneşlenme oranı çok daha fazladır. Bu nedenle şebekeye enjekte edilen elektrik enerjisi Şanlıurfa'da yıllık toplam 801.99 kWh olarak (Tablo 1), Antalya'da 672.17 kWh olarak (Tablo 2) kaydedilmiştir. Şanlıurfa Antalya'ya göre %19.3'lük fazla üretim potansiyeline sahiptir. Yılın tüm aylarında Şanlıurfa Antalya'ya göre daha fazla üretim yapmış olmakla birlikte özellikle kışın oran olarak daha yükseklere çıkılmıştır. Bu durum karasal iklimlerde deniz etkisi olan yerlere göre daha yüksek üretim potansiyeli olduğunu gösterebilir. Fakat karasal iklimlerde yüksek ışınım potansiyelinden maksimum düzeyde faydalanmak için tozlanma etkisini minimize edecek otomatik temizleme sistemleri kullanılmalıdır. Ayrıca, yaz aylarındaki performans düşüşünü engellemek adına panellerin arka yüzey havalandırmasının artırılması veya aktif soğutma yöntemlerinin değerlendirilmesi önerilir.

KAYNAKLAR

Aktacir, M. A., Yıldırım, E., & Işıker, Y. (2020). A Detailed Analysis of Daily, Seasonal and Yearly Performance Values of Photovoltaic Modules Using by a Simplified Method. DergiPark (Istanbul University). https://dergipark.org.tr/tr/pub/ems/issue/56850/763303

Albatayneh, A., & Al-Omary, M. (2025). Implications of Climate Change on PV Generation in Semi-Arid Zones. Environmental and Climate Technologies, 29(1), 212–232. https://doi.org/10.2478/rtuect-2025-0015

Ammari, N., Mehdi, M., Merrouni, A. A., Gallassi, H. E., Chaabelasri, E., & Ghennioui, A. (2022). Experimental study on the impact of soiling on the modules temperature and performance of two different PV technologies under hot arid climate. Heliyon, 8(11). https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e11395

Ascencio-Vásquez, J., Brecl, K., & Topič, M. (2019). Methodology of Köppen-Geiger-Photovoltaic climate classification and implications to worldwide mapping of PV system performance. Solar Energy, 191, 672–685. https://doi.org/10.1016/j.solener.2019.08.072

Bamisile, O., Acen, C., Cai, D., Huang, Q., & Staffell, I. (2024). The environmental factors affecting solar photovoltaic output. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 208, 115073–115073. https://doi.org/10.1016/j.rser.2024.115073

Betti, T., Bevanda, I., Marasović, I., & Zulim, I. (2023). A new approach to comparing photovoltaic simulation software. Energy Sources Part A Recovery Utilization and Environmental Effects, 45(2), 6290–6304. https://doi.org/10.1080/15567036.2023.2215196

Chinchilla-Sánchez, M., Santos-Martín, D., Carpintero-Rentería, M., & Lemon, S. (2020). Worldwide annual optimum tilt angle model for solar collectors and photovoltaic systems in the absence of site meteorological data. Applied Energy, 281, 116056–116056. https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2020.116056

Driesse, A., Jensen, A. R., & Perez, R. (2023). A continuous form of the Perez diffuse sky model for forward and reverse transposition. Solar Energy, 267, 112093–112093. https://doi.org/10.1016/j.solener.2023.112093

Friesen, G., Micheli, L., Eder, G. C., Müller, T., Ali, J. S. M., Rivera, M., Vasquez, J. A. T., Oreški, G., Burnham, L., Baldus-Jeursen, C., Granlund, A., Urrejola, E., Rodriguez-Gallegos, C., & Nussbaumer, H. (2025). Optimisation of Photovoltaic Systems for Different Climates. https://doi.org/10.69766/qsyc8858

Gol, A. E., & Ščasný, M. (2025). Dynamic impact of temperature, humidity, and dew point on photovoltaic power output: An empirical analysis of real-case hourly data. Journal of Renewable and Sustainable Energy, 17(6). https://doi.org/10.1063/5.0303007

Hazarika, S., & Bordoloi, S. (2026). Review on Performance improvement of Solar PV Panels with alignment of different Environmental Parameters. International Journal of Latest Technology in Engineering Management & Applied Science, 15(2), 113–122. https://doi.org/10.51583/ijltemas.2026.1502000009

Heras, F. J. T. de las, Isabella, O., & Vogt, M. R. (2025). A machine learning approach to PV-climate classification. Renewable Energy, 256, 123685–123685. https://doi.org/10.1016/j.renene.2025.123685

Lee, S., & Kim, K.-S. (2018). A Research on the Decomposition Model and Transposition Model Using the Measured Pyranometer Irradiation Data. Journal of the Korean Solar Energy Society, 38(3), 1–20. https://doi.org/10.7836/kses.2018.38.3.001

Rahim, Y. I. A. A., Zainuddin, H., Setiawan, E. A., Madsuha, A. F., Hussin, M. Z., Sulaiman, S. I., & Ibrahim, S. N. N. (2024). Performance of grid-connected photovoltaic systems in Northern and Southern Hemispheres under equatorial climate. International Journal of Power Electronics and Drive Systems/International Journal of Electrical and Computer Engineering, 15(2), 858–858. https://doi.org/10.11591/ijpeds.v15.i2.pp858-873

Sepúlveda-Oviedo, E. H. (2025). Impact of environmental factors on photovoltaic system performance degradation. Energy Strategy Reviews, 59, 101682–101682. https://doi.org/10.1016/j.esr.2025.101682

Shaik, F., Sundar, L. S., & Veeraboina, P. (2023). Effect of various parameters on the performance of solar PV power plant: a review and the experimental study. Sustainable Energy Research, 10(1). https://doi.org/10.1186/s40807-023-00076-x

Westbrook, O., & Collins, F. D. (2013). Energy model validation for large-scale photovoltaic systems. 830–835. https://doi.org/10.1109/pvsc.2013.6744274

LEAN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND PERFORMANCE MEASUREMENT IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR WASTE ELIMINATION AND VALUE CREATION

Muhammed DOVLATOV1/ Assistant Professor Ozan ATEŞ2

1Istanbul Gedik University, Engineering Management Master Program,

muhammed.dovlatov@gmail.com, 0009-0007-0657-6560

2Istanbul Gedik University, Industrial Engineering Department, ozan.ates@outlook.com.tr,

0000-0003-4178-2603

Abstract

Although the construction industry contributes approximately 13% of global GDP and employs more than 220 million people worldwide, it continues to suffer from significant inefficiencies, waste, and fragmented supply chain structures. Globally, construction and demolition waste accounts for 25-30% of total waste, while non-value-adding activities generate roughly 20-30% of project costs. This study provides a comprehensive examination of how lean supply chain management principles can be integrated into the construction sector and emphasizes the critical role of performance measurement in this process. Based on a systematic literature review covering the period 2010-2024 and recent empirical evidence, traditional project management practices and lean supply chain management philosophy are comparatively evaluated across ten fundamental dimensions. The findings indicate that successful lean implementations integrated with Building Information Modeling (BIM) achieve 25-35% reductions in project delays, 20-30% cost savings, and substantial gains in labor productivity. The study proposes a multi-dimensional performance indicator matrix that integrates quality, cost, time, and strategic dimensions across five core construction processes (design, procurement, logistics, execution, and delivery). Furthermore, sector-specific implementation barriers are identified, and an evidence-based roadmap for successful lean transformation is presented. The study contributes to the theoretical literature while also offering a practical guide for construction firms pursuing sustainable performance improvement.

Keywords: Lean construction, Lean supply chain management, Performance measurement, Building Information Modeling, Waste reduction

İNŞAAT SEKTÖRÜNDE YALIN TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ VE PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: İSRAFIN AZALTILMASI VE DEĞER YARATIMI İÇİN KAPSAMLI BİR ÇERÇEVE

Muhammed DOVLATOV (Birinci yazar)1, Dr. Öğr. Üyesi Ozan ATEŞ (İkinci yazar)2

2İstanbul Gedik Üniversitesi, Mühendislik Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı,

(Sorumlu Yazar E-posta: muhammed.dovlatov0@gmail.com)

ORCID: 0009-0007-0657-6560

1İstanbul Gedik Üniversitesi , Endüstri Mühendisliği Bölümü, ozan.ates@outlook.com,

0000-0003-4178-2603

Özet

İnşaat sektörü, dünya GSYH'sının yaklaşık %13'ünü oluşturmasına ve 220 milyondan fazla kişiye istihdam sağlamasına rağmen, ciddi düzeyde verimsizlik, israf ve parçalı tedarik zinciri yapısı sorunlarıyla karşı karşıyadır. Küresel ölçekte inşaat ve yıkım atıkları toplam atığın %25-30'unu oluştururken, proje maliyetlerinin yaklaşık %20-30'u değer yaratmayan faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, yalın tedarik zinciri yönetimi ilkelerinin inşaat sektörüne entegrasyonunu ve bu süreçte performans ölçümünün kritik rolünü kapsamlı biçimde incelemektedir. 2010-2024 dönemini kapsayan sistematik literatür taraması ve güncel ampirik bulgular esas alınarak, geleneksel proje yönetimi yaklaşımı ile yalın tedarik zinciri yönetimi felsefesi on temel boyutta karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Yapı Bilgi Modellemesi (BIM) ile entegre yürütülen başarılı yalın uygulamaların proje gecikmelerinde %25-35, maliyetlerde ise %20-30 oranında iyileşme sağladığını ve işgücü verimliliğinde belirgin artışlar yarattığını göstermektedir. Çalışma kapsamında; kalite, maliyet, zaman ve stratejik boyutları beş temel inşaat sürecinde (tasarım, tedarik, lojistik, uygulama ve teslim) bütünleştiren çok boyutlu bir performans göstergeleri matrisi önerilmektedir. Ayrıca inşaat sektörüne özgü uygulama engelleri tespit edilmiş ve başarılı yalın dönüşüm için kanıta dayalı bir yol haritası sunulmuştur. Çalışma hem teorik literatüre katkı sağlamakta hem de inşaat firmalarına sürdürülebilir performans iyileştirmesi açısından pratik bir rehber niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yalın inşaat, Yalın tedarik zinciri yönetimi, Performans ölçümü, Yapı Bilgi Modellemesi, İsraf azaltımı

1. INTRODUCTION

The construction industry holds a strategic position in the world economy, as the driving force in economic expansion, as well as the basic facilitator of the infrastructure in the society. Recent industry reports argue that the global construction industry adds about 13 percent to the global Gross Domestic Product (GDP) and the industry employs more than 220 million people worldwide (Moradi & Kähkönen, 2024). The estimates of the compound annual growth rates in the industry are between 2.5 percent to 6 percent in the various regions due to the emerging trends in needs of infrastructure, housing, and sustainable development solutions (Chen et al., 2024). In Turkey, in particular, the construction sector bring direct contribution of GDP at 4.9% in 2023 and indirect contribution through backward and forward linkages creating a figure of about 30% when multiplier effects are taken into account (Yazar, 2025).

Regardless of this major economic value, an industry with a considerable level of economic importance, the construction industry has traditionally been typified by a rather low rate of productivity in comparison with manufacturing and other industry sector. When it comes to manufacturing productivity, there has been tremendous improvement in productivity in the last few decades through automation, lean manufacturing, and continuous improvement programs but construction productivity has been proved to have stagnated in most countries. This productivity difference is directly converted to increased infrastructure, housing and commercial buildings which the society needs. Empirical information implies that as much as 30 percent of the construction costs could be accredited to processes regarding inefficiency, rework, and delays (Likita et al., 2025).

One of the most acute issues of the industry is the construction and demolition (C&D) waste. The statistics of the global world show that about 1.3 billion tons of waste is produced as a result of C&D activities per year all over the world, and the amount is expected to increase to 2.2 billion tons in 2025 (Arroyo et al., 2023). The construction industry in the United States alone produces about 600 million tons of waste products every year, which is almost a quarter of the national waste stream. Studies have always proven that 10-15% of the materials brought to construction sites are waste, and construction and demolition waste constitute a quarter to a third of all residential waste in the world (Chen et al., 2024).

Economic effects of construction wastes are not limited to the cost of disposal. In construction projects, 20-30% of project costs may be non-value adding. It has been reported that the waste disposal cost alone comprises of 5-10 percent of the total budget of a project. Moreover, these losses are exacerbated by ineffective material management, rework, and breakdown in the coordination, which forms a major waste of resources that would be otherwise utilized in value creation to clients and society (Moradi & Sormunen, 2024).

Fragmentation of supply chains increases wastage and inefficiency in building. Studies have shown that over 40 per cent of construction projects are negatively influenced by supply chain bottlenecks that lead to delays, cost overruns and quality issues. A typical construction project is characterized by dozens of independent organizations that have their own commercial interests, operating abilities, and organizational cultures. In construction supply chains, the relationship is established with each project and ends with its completion, which makes the relationship development, the establishment of trust, and the up-going improvement possible only in a limited way as opposed to manufacturing supply chains which establish relationships that can be long-lasting (Eriksson, 2010).

The concept of lean thinking had started to adapt to the construction situations as early as the early 1990s, although further scholarly interest and industrial acceptance of the concept started to gain momentum after 2006 as the potential of lean to eliminate the structural inefficiencies in the construction industry became more widely recognized. The transformation-flow-value model had offered, conceptual, grounds on the interpretation of construction as a production system, as opposed to a chain of contracted activities. Nonetheless, the translation of the conceptual frameworks into the operational reality has been quite difficult due to underlying differences between construction and manufacturing: production in the form of projects, geographic dispersal, high uncertainty, and cultural practices entrenched in the company (Salem et al., 2006).

Efficiency improvement is urgently needed due to the environmental effects of the construction waste. The construction sector contributes about 40 percent of the global carbon emissions as well as more than half of the global resource usage. Studies record that the 3D printing technologies are capable of saving material waste by 60 percent and increasing the construction speed by half, indicating that the emerging technologies have a great potential of dealing with these challenges (Moradi & Kähkönen, 2024).

In the construction projects, schedule and cost performance are always below expectations. Study of major surveys on projects database reveals that not more than 25-30 percent of construction projects are within time and budget. Cost overruns of an average occur between 10-30 percent in all types of projects, and in mega-projects, the variance is even greater. Delays of up to 20-40% are normal and this results in huge economic losses to both the owners and the contractors. These areas of performance signify a significant room to develop after the systematic use of lean principles (Chen et al., 2024).

This paper is a detailed investigation on how lean supply chain management is related to the performance measurement within the context of a construction industry. The novelty of the work is that it synthesizes the latest empirical results (2010-2024) to comparatively introduce paradigm disparities among conventional project management and lean supply chain management, quantifies the practical implications using confirmed data, and

suggests a comprehensive performance measurement model. The study will offer theoretical information as well as practical advice to construction organizations that want effective lean integration.

2. RESEARCH METHODOLOGY

The research paper is based on the systematic literature review methodology that can be described as the synthesis of the evidence on lean supply chain management in construction. The review was conducted in accordance with the PRISMA recommendations, where Scopus, Web of Science, and Google Scholar databases were searched related to the publications published since 2006-2024. Search terms were based on the combination of lean construction, supply chain management, Last Planner System, BIM integration, construction waste and performance measurement. Preliminary searches have identified more than 500 potentially relevant articles but they have been filtered at the title and abstract levels and only 96 articles have been included in the full-text review because of their relevance to research questions.

The inclusion criteria were as follows: peer-reviewed journals (or major conference papers); empirical data or synthesis of a review; attention to lean principles in construction settings; and published in English or Turkish. Exclusion criteria were: purely theoretical articles lacking any empirical basis; single case studies lacking generalizability of results; and articles which dealt with manufacturing, not construction. The 96 articles sample was the ultimate sample that gave the findings the empirical basis of the findings synthesis.

Data extraction - quantitative performance outcomes where data available, e.g. planning reliability measures (PPC), waste reduction percentage, cost and schedule performance, productivity gains and success factors of implementation. The synthesis of findings was conducted in thematic ways and evidence was grouped in terms of key research questions related to lean tools and techniques, BIM integration, supply chain dynamics, performance measurement, and implementation barriers.

2.1. How Lean Construction Has Theoretical Foundations?

The lean construction conceptual architecture is based on the foundations that have been established in manufacturing and are modified to accommodate the specifics of construction. Lean construction was a by-product of the attempts to apply the lean manufacturing principles, which were first created in the automotive manufacturing industry, to construction. The strategy is aimed at ensuring that the value is maximised to the clients and minimising wastage during project deliveries (Salem et al., 2006).

The identification and the removal of waste are the fundamental pillars of lean philosophy. Modern studies have modified the ancient seven types of waste to construction applications: overproduction (work produced before it

is needed or more than it is needed), waiting (workers, equipment, or material waiting), transportation (unnecessary movement of materials), over-processing (work done that is not specified to be done), inventory (work or material sitting around), motion (workers waiting), and defects (work not made to specification and requiring rework). Other scholars have introduced a eighth type of waste that is unused human potential as it is acknowledged that a lack of involvement of workers in the problem-solving process is a considerable wasted opportunity (Chen et al., 2024).

Quantitative studies have enlightened about the level of waste in construction. Work sampling methodological studies have always determined that direct value-adding work regularly consumes only 30-40 percent of the time spent by workers on construction sites, the remaining part being wasted in waiting, material handling, and traveling, among other non-productive works. Waiting has been revealed to be the most common type of waste, and it is caused by a lack of materials delivered, activities that precede being not finished, unavailability of design information, equipment failures, weather, and inspection hold-ups (Moradi & Kähkönen, 2024).

Value stream mapping has been applied to construction, which allows visualization of the material and information flows starting with the project initiation until its completion. It has been shown that value-adding time during the construction processes tend to be less than 5 percent of the total lead time with the rest of it being used up in non-value-adding activities. The implication of this is immense as it implies that the efforts made in the area of improvement should focus on a reduction of non-value add time instead of increasing the speed of the value add processes (Likita et al., 2025).

2.2. The Last Planner System

The original and most studied and broadly used lean system in construction is the Last Planner System (LPS). The system deals with planning unreliability through reconceptualizing the role of planning in construction, where planning had previously been seen as prediction it is now viewed as planning as commitment. The basic fact is that plans created many years ago by staff not involved in the actual execution of work are always unreliable; the reliability of planning can actually be attained by involving people who will do the work in making commitments (Lagos & Alarcón, 2020).

Percent Plan Complete (PPC) is the key index used in determining the reliability of the planning in LPS. PPC is determined by dividing the amount of work assignments that were done by the amount of planned work assignments that are to be done within a certain period giving a binary measure of the 100 percent completion of the work commitments. A study by Lagos and Alarcón (2020) comparing 25 Chilean construction projects established that successful projects exhibited statistically significant variations in PPC when compared to less

successful projects, diminished PPC fluctuations, and reduced non-completion causes per week. According to their results, PPC measures can be used as the initial predictors of the performance of the entire project.

The empirical research records that organizations that adopt LPS in the new era have found that the initial scores in PPC are sometimes less than 50, indicating the existence of dysfunctional planning that the traditional project management metrics would never reflect. It has been documented in research that the results of mature LPS implementations record 20-40% schedule reliability improvements that relate to analogous cost performance and project prediction improvements. In a comparative study, the authors concluded that projects managed using LPS showed 25-35% fewer delays than the manually managed projects (Moradi & Kähkönen, 2024).

Organizational learning on what can make reliable plans not be executed is made possible by the systematic collection and analysis of Reasons for Non-Completion (RNC). The RNCs commonly used are prerequisite work not complete, material not available, labor not available, equipment not available, design information not complete and external conditions like weather. Those organizations that follow patterns of RNC can detect systemic problems that need improvements in processes instead of treating symptoms by expediting and overtime (Lagos & Alarcón, 2020).

Another lean method that is finding its way to the construction industry is Takt time planning. Devised earlier in the manufacturing industry to coordinate production with the customer demand, takt planning in the construction industry creates routine working lengths of repetitive actions in the construction areas. It is reported that the takt planning implementations have the ability to shorten the project time by 15-25% and enhance predictability of the work flow. The takt planning when combined with LPS offers both the strategic rhythm and the tactical reliability (Likita et al., 2025).

The value stream mapping tailored to construction allows seeing the material and information movement through the project delivery processes. Research using value stream mapping in the construction industry always shows that value adding time takes less than 5-10 percent of the total lead time and 90-95 percent is taken by waiting, transportation, inspection and other non-value adding processes. The results of the study indicate that the returns to improvement initiative aimed at minimizing non-value-adding time are more likely to increase than the returns to improve value-adding operations (Moradi & Sormunen, 2024).

2.3. Dynamics of Construction Supply Chain

Construction supply chains have features that distinguish them essentially compared to manufacturing supply chains, presenting both peculiar challenges and chances of lean implementation. These unique dynamics are

critical to take into account when changing the supply chain management strategies to meet the specific needs of construction (Eriksson, 2010).

The structural characteristic of the construction supply chains is fragmentation. Studies record that the average construction projects are composed of 50-200 unique organizations possessing varied commercial interests, capability, and cultures. The impermanent (temporary) characteristics of project organizations, which are established to accomplish a specific project and are liquidated once the project is mastered, are the basic constraints to the relationship development and continuous improvement across organizational boundaries. Research has shown that transaction costs related to the operation of fragmented supply chains may explain 10-15 percent of project costs (Chen et al., 2024).

Fragmentation is reflected and strengthened through contractual arrangements. Traditional design-bid-build procurement institutionalizes the separation between design and construction phases, which removes any contractor input into the design of construction efficiency decisions. During construction, contractors tend to find out that the design has flaws, there are some constructability issues, and overlaps of coordination that may have been avoided in the course of the previous cooperation. In construction projects it has been estimated that design-related issues amount to 30-40 percent of the cost of rework (Moradi & Sormunen, 2024).

The geographic dispersion increases the challenges of coordination. Construction projects are undertaken using fixed locations that may be quite remote to the suppliers, design offices, and organizational headquarters. Products have to move long distances, employees have to commute to the work places and the management has to be in control of operations that have been distributed. Such distances lead to delays in communication, rising transportation costs and making it difficult to respond rapidly to lean systems. In construction, logistics costs are usually between 5-15% of the total cost of the project and inefficiency may contribute to an extra 3-5% (Likita et al., 2025).

2.4. Integration Processes and Co-operation

Integrated Project Delivery (IPD) is a bold reorganization of the relationships in the supply chain of construction. Multi-party contracts between owner, designer, and key contractors are formed by IPD and integrated teams of contractors are held jointly responsible to accomplish results. Provisions on risk and reward sharing bring about alignment of incentives across the traditional organizational lines. It is recorded that the implementations of IPD can result in a 10-20% cost reduction in relation to conventional delivery methods, and the exceptionally elevated performance of schedules along with the satisfaction of stakeholders (Moradi & Kähkönen, 2024).

Early contractor engagement introduces construction knowledge in the designing processes, which allows the construction to improve its constructability and effective cost estimation prior to the finalization of designs. According to research, the cost of implementing changes in the design will increase exponentially as the project advances: changes in design might cost $1, changes in construction may cost 10, changes in operation may cost 100. Early engagement of the contractors allows that to be identified and addressed at low-cost stages. Research shows that upstream design activities have the potential to decrease design errors by 20-30 percent and enhance cost estimation accuracy by 15-25 percent (Chen et al., 2024).

The cooperation between the supply chains makes it possible to optimize the logistics that were not possible with the traditional arrangement. Those consolidation centers that take delivery of materials provided by numerous suppliers and prepare them to deliver at work places on just in time basis have shown cost of logistics reduction of 10-30%. The vendor-managed inventory systems transfer the burden of material supply to the suppliers that have stronger logistics capabilities. Research records that an efficient supply chain partnership can save up to 20-30% of the material waste and enhance the reliability of delivery to a level of over 95% (Eriksson, 2010).

Prefabrication and modular construction is one of supply chain strategies that have high lean potential. Prefabrication allows quality improvement, reduction of wastage, and schedule compression by removing work that is subject to the unpredictable environment on-site to the predictable factory environment. It has been recorded that prefabrication has the ability to save 20-50 percent of construction period, save 20-40 percent of material wastes and enhance quality due to the controlled manufacturing environment. Nevertheless, effective prefabrication needs supply chain coordination skill that most construction organizations have no (Chen et al., 2024).

The asymmetry of information on various construction supply chains causes huge inefficiencies. Studies have estimated that ineffective information exchange contributes 15-25 percent of the productivity losses in the construction industry. In the case where subcontractors do not see the visible upstream design changes or the visible downstream schedule changes, they are not able to optimize their own operations. These asymmetries can be overcome by information sharing through common data environments and BIM collaboration platforms technology, but will require contractual frameworks to support transparency and not information hoarding (Moradi & Kähkönen, 2024).

2.5. Measures of Performance Measurement Frameworks

Lean construction performance measurement must have structures that can represent both multiple dimensions at once and the fact that the single measure optimization can lead to poor performance. The traditional construction

measurement addresses cost and schedule to the utmost extent and even considers quality, safety and sustainability as parameters to restrict but not maximize. Lean supply chain management requires equal measure techniques that offer visibility of interdependent performance drivers (Moradi & Sormunen, 2024).

The Balanced Scorecard model has been scaled to the construction supply chain performance measurement, with the metrics put under the financial performance, customer perspective, internal business processes, and learning and growth dimensions. This multi-dimensional strategy is an appreciation of the fact that financial results are lagging indicators that come after performance in other dimensions. The evidence of enhanced strategic alignment and performance visibility is documented in the studies that utilized Balanced Scorecard concepts to construction organizations (Chen et al., 2024).

Process-based models establish measures of key construction processes. Modern studies have single out five fundamental construction processes that are worthy of measuring these processes: the design, procurement, site logistics, execution, and delivery. In every process, it should have measures that concern quality, cost, time, and the strategic aspect. With this matrix structure, a thorough evaluation can be conducted, and at the same time, it is practical and applicable in organizations of different sizes and ability levels (Yazar, 2025).

Table 1. Comparison of traditional project management and lean supply chain management

Dimension	**Traditional Approach**	**Lean SCM Approach**
Primary Focus	Cost, time, scope constraints	Customer value, waste elimination
Planning System	Centralized push (PPC <50%)	Distributed pull with LPS (PPC >80%)
Inventory Strategy	High safety stocks (15-25% buffer)	JIT delivery (5-10% buffer)
Supplier Relations	Transactional, lowest-bid selection	Strategic partnerships, value-based
Quality Approach	End inspection (5-15% rework rate)	Built-in quality (<3% rework rate)
Improvement Model	Periodic, expert-driven	Continuous (Kaizen), participatory
Information Flow	Hierarchical, contract-limited	Transparent, BIM-enabled sharing
Risk Management	Contractual risk transfer	Shared risk/reward (IPD)
Typical Waste Rate	25-35% of project cost	Target: <10% of project cost
Productivity Level	30-40% direct work time	55-65% direct work time

Note. Compiled from Salem et al. (2006), Sacks et al. (2010), Lagos & Alarcón (2020), and Chen et al. (2024). PPC = Percent Plan Complete; LPS = Last Planner System; JIT = Just-in-Time; IPD = Integrated Project Delivery.

2.6. Multi-Dimensional Performance Indicator Matrix

Based on systematic literature review and empirical findings, this study proposes a multi-dimensional performance indicator matrix specifically designed for lean construction supply chains. The matrix integrates quality, cost, time, and strategic dimensions across five core processes, enabling comprehensive assessment while maintaining practical applicability (Yazar, 2025).

Table 2. Lean supply chain performance indicator matrix with benchmark values

Process	Quality	Cost	Time	Strategic
Design	Error rate <2%; RFI <0.5/drawing	VE savings >5% of budget	Approval <2 weeks	BIM LOD >300
Procurement	First accept >95%	Rush orders <5%	On-time >95%	Partner retention >70%
Logistics	Damage <1%	Logistics <8% cost	Wait time <2 hrs/day	5S score >80%
Execution	Rework <3%	CPI >1.00	PPC >80%	Kaizen >2/month
Delivery	Client satisfaction >4.0/5	Final variance <5%	Schedule variance <5%	Repeat business >60%

Note. Benchmark values derived from Yazar (2025) and industry best practices. VE = Value Engineering; RFI = Request for Information; LOD = Level of Development; CPI = Cost Performance Index; PPC = Percent Plan Complete.

3. DIGITAL TECHNOLOGIES AND BIM INTEGRATION

The interaction between lean construction and digital technologies is now an important research topic, and Building Information Modeling is getting specific focus as a possible facilitator of lean implementation. The systematic literature reviews (2010-2024) have revealed that there are significant synergies that can be achieved between the BIM capabilities and the lean principles but the synergies can be achieved only through specific integration and not through independent implementation (Sacks et al., 2010; Chen et al., 2024).

A study by Sacks et al. (2010) was a systematic analysis of interactions between the lean concepts and BIM functionalities where 56 different interaction points were found in which BIM capabilities could facilitate, augment or support the lean concepts. Their classic publication proved that the most significant interaction level was observed between the visualization and informational sharing features of BIM and the flow and transparency

principles of lean. These results have been confirmed by other studies which report that combined BIM-lean deployments produce better results than either isolated deployment of these two models.

BIM-lean integration has been recorded to have a major performance improvement. Chen et al. (2024) conducted a systematic review of 96 journal articles (2010-2024) and discovered that BIM-lean integration is a crucial concept to enhance productivity of the construction process and limit environmental impact. Comparative studies established that BIM-lean integrated projects realized 25-35 percent decreases in project delays, 20 percent growth in a cost saving, and a significant decrease in cost-related errors in the design. It is also reported in the research that the implementation of BIM lessens by 25-30 the rework, enhances estimation accuracy of the costs up to 20, and improves the productivity by up to 15 percent (Likita et al., 2025).

Clash detection is one of the most measurably positive BIM-lean interactions. Clash detection allows detection of spatial conflicts between building systems prior to construction, and their resolution through design adjustment as opposed to improvisation in the field at a high cost. Studies record that a successful clash detection system has been shown to remove 70-90 percent of the geometric conflicts which would have to be solved in the field and every clash prevented saves an approximate of $5,000-15,000 of rework costs. Comprehensive use of clash detection in projects usually results in a reduction of RFIs to 20-30 percent and change orders to 15-25 percent (Moradi & Sormunen, 2024).

The BIM models quantity takeoff assists in the more precise planning of materials, therefore minimizing waste due to over-ordering as well as delays due to shortages. Studies show that BIM based quantity takeoff is accurate by 95-98% as compared to 85-90% in case of traditional methods. This increased precision equates to 10-15 percent decrease in wastage of materials and the same saved cost. Together with lean just-in-time delivery strategies, material planning with BIM can reduce the storage need at the site by 30-50% and enhance availability of materials (Sacks et al., 2010).

3.1. Breaking in New Technological Integration

New studies have gone beyond BIM-lean integration to include the new technologies such as Digital Twins, Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), and robotics. Digital Twins introduce virtual copies that provide the possibility to monitor and optimize construction processes virtually. IoT sensors are data streams that aid in predictive maintenance and optimization of resources. AI allows recognizing patterns and providing decision support over project data. According to research, such technologies are capable of further optimizing lean results when specifically set up to promote lean ideas (Chen et al., 2024).

Three-dimensional printing is a new technology that has a high lean potential. It is recorded that 3D printing in construction can save up to 60 percent of material waste, 50 percent of construction time and eco-friendly materials can be used due to 3D printing in construction. Although the existing applications are still scarce, the technology has massive potential to be used in the future lean construction applications, especially when it comes to repetitive elements and prefabricated components (Moradi & Kähkönen, 2024).

Internet of Things (IoT) sensors may also be used to monitor in real time that can support lean operations. Equipment sensors would anticipate what is required in maintenance before a failure occurrence by cutting down unexpected downtime by 25-40. Tracking sensors of materials provide access to tracks of where the inventory is located and moved. Environmental sensors check the situation with the work quality and safety. Studies indicate that the productivity of construction sites that are equipped with the IoT can be enhanced by 10-20% (improved use of resources and less waiting) (Chen et al., 2024).

The applications of artificial intelligence in lean construction consist of automated progress tracking, schedule and cost estimation predictive analytics, and resource allocation optimization algorithms. The analysis of percent complete using computer vision systems that examine site photographs can be done automatically with 85-95% accuracy to decrease the manual reporting requirements and to enhance data quality. Systems based on machine learning, which are trained on historical project data, are capable of determining the probabilities of completion and detecting at-risk activities prior to the emergence of problems (Likita et al., 2025).

Digital twins generate a virtual copy that allows optimizing construction processes continuously. Digital twins can be used to perform scenario analysis, prediction of performance, and support of real-time decision making, by keeping the digital and physical representations synchronized. It is recorded that the implementation of digital twins can lead to a 30-40 percent reduction in design errors, 15-25 percent accuracy in the schedule, and 10-15 percent cost reduction due to improved decision-making (Moradi & Sormunen, 2024).

3.2. Implementation Barriers and Success Factors

Despite evidence of benefits, lean construction implementation is faced with significant barriers for which systematic understanding and mitigation strategies are needed. Research has identified several types of barriers operating at individual, organizational and industry levels (Salem et al., 2006; Chen et al., 2024).

Cultural and behavioral barriers are always observed as major barriers to implementation. Construction people who are used to the way things were done may be resistant to techniques that have their roots in manufacturing applications. Studies document that organizational culture accounts for 40-50% of failure to implement, with lack of leadership commitment, insufficient training, and resistance to transparency among some of the factors.

Successful implementations necessitate long-term leadership commitment over 3-5 year horizons, comprehensive training programs, and cultural change initiatives addressing deeply embedded practices (Likita et al., 2025).

Technical and resource barriers such as lack of BIM skills, poor IT infrastructure, and initial investment requirements are high. Research shows that BIM-lean integration will cost 1-3% upfront of project costs with 2-4 payback projects. Organizations that don't have internal capacities may need external consultants and longer implementation periods. Small and medium enterprises are especially impacted by these challenges because of resource limitations and challenges in absorbing the costs of implementation (Moradi & Sormunen, 2024).

Contractual and institutional barriers exist because of the traditional procurement arrangements that are not compatible with lean concepts. Design-bid-build procurement creates separation for parties that must work together for lean success. Competitive bidding provides an incentive to purchase the lowest cost, not the best value. Risk allocation through terms of contracts is not conducive to the transparency and collaboration lean needs. Research documents that there are contractual barriers that account for 20-30% of implementation difficulties, and the Integrated Project Delivery and relational contracting are potential solutions (Eriksson, 2010).

Supply chain complexity provides barriers at the inter-organizational level. With 50-200 organizations involved in typical projects, to achieve supply chain alignment for lean implementation takes an extraordinary effort in coordination. Suppliers may not have capability or will to participate in lean initiatives. Geographic dispersion makes communication and collaboration an issue. Research indicates that supply chain barriers can be overcome by strategic supplier development, technology facilitated coordination and proper contractual incentives (Chen et al., 2024).

Project-based production presents organizational structure problems for lean implementation. Unlike manufacturing where investments in process improvement pay back over thousands of units, construction process improvements have to show value within individual projects. Knowledge transfer from project to project is challenging as there is a change in team composition and project requirements. Research suggests that organizations can overcome these difficulties through standardized processes, documented lessons learned and investment in organizational capabilities that cross individual projects (Salem et al., 2006).

Success factors in lean construction implementation are a result of research that analyzed both successful and unsuccessful lean construction transformations. Leadership commitment has been consistently shown to be the most critical factor in terms of visible, sustained executive commitment has been shown to distinguish successful from unsuccessful implementations in 70-80% of cases. Training comprehensiveness shows a good correlation with results, with organizations that provide 40+ hours of lean training having much better results than those that

provide minimal training. Pilot project success creates momentum for broad adoption, with organisations using pilot-then-scale approaches achieving 2-3x better outcomes than those that try to implement organization-wide change at the outset (Likita et al., 2025).

3.3. Case Application: Performance Framework Implementation

To illustrate practical application of the performance measurement framework, this section presents analysis based on industry benchmarks and documented implementation outcomes. The analysis demonstrates how the multi-dimensional indicator matrix can guide assessment and improvement efforts in construction project contexts.

Table 3. Representative performance assessment based on industry benchmarks

Performance Indicator	Target	Typical Lean	Traditional	Δ
Percent Plan Complete (PPC)	≥85%	78-85%	45-55%	+30%
Rework Rate	≤3%	2-4%	8-15%	-70%
Material Waste Rate	≤5%	5-8%	10-15%	-45%
On-Time Delivery	≥95%	90-95%	70-80%	+18%
Cost Performance Index	≥1.00	0.98-1.05	0.85-0.95	+12%
Direct Work Time	≥55%	50-60%	30-40%	+50%

Note. Values compiled from Lagos & Alarcón (2020), Moradi & Kähkönen (2024), Chen et al. (2024), and Yazar (2025). Δ represents improvement from traditional to lean implementation.

The comparative information shows the huge performance improvements that can be achieved through lean implementation. Planning reliability (PPC) improvements of some 30 percentage points mean much less schedule uncertainty and better resource utilisation. Rework reduction of 70% amounts to both direct cost savings and significant indirect benefits from reduced schedule disruption. Material waste reduction of 45% resolves both economic and environmental concerns. These improvements, if sustained across several projects, can make a difference to organizational competitiveness.

The economic value of these improvements can be huge. For one construction project of $50 million, the documented improvements would equate to $5-8 million in savings in terms of costs, waste, rework, and delays. Labor productivity gains of 50% in the time spent at direct work allow projects to be done with smaller crews or shorter time frames. Material waste reduction saves procurement costs and disposal costs, with the environmental co-benefits of reduced resource consumption (Chen et al., 2024).

Implementation trajectory analysis intimates that benefits accrue over time as capabilities are developed and practices refined by organizations. Initial PPC improvements often take place in 3-6 months, as the teams adopt

weekly planning disciplines. Waste reduction usually takes 6-12 months because the root cause analysis and countermeasures mature. Cultural transformation which allows continuous improvement can take 2-3 years of sustained effort. Organizations should set realistic expectations and measure leading indicators to keep the momentum going during longer implementation periods (Lagos & Alarcón, 2020).

The performance assessment framework helps organizations identify specific priorities for improvement based upon existing performance gaps. Organizations with PPC less than 60% should first focus on planning reliability before working on other dimensions. Organizations with high rework rates need to focus on quality at source initiatives. Organizations with supply chain inefficiencies should address the coordination of supply chains. This ability to diagnose allows focused efforts on improvement rather than generic lean implementations.

3.4. Discussion

The results of this study add to the theoretical knowledge and also in the practicalities of lean supply chain management in construction settings. The comparative framework in Table 1 highlights basic paradigm differences between traditional and lean approaches across ten dimensions, and reveals that lean implementation involves much more than implementation of new tools- it involves fundamental re-thinking of value creation and inter-organizational relationships.

The performance data synthesized in this study is a robust source of evidence for the benefits of lean construction. The documented improvements - 25-35% reduction in delays, 20-30% cost savings, 70% reduction in rework, and 30+ percentage point improvement in planning reliability- represent economically significant improvements to construction organizations and their clients. These results are consistent with and build on previous studies, further supporting the feasibility of lean in the construction domain (Lagos & Alarcón, 2020; Chen et al., 2024).

The analysis of the integration of BIM and lean identifies that technology has the potential to significantly facilitate lean outcomes when designed to support lean principles. The 56 interaction points that Sacks et al. (2010) have identified have been confirmed by subsequent research reporting that integrated implementations are superior to independent adoption of either. However, technology implementation without accompanying process and cultural change can automate inefficient processes, rather than eliminate waste. Organizations should take problem-driven approaches in terms of pinpointing waste and opportunities for value and then exploring how technology can meet specific needs (Likita et al., 2025).

The implementation barrier analysis identifies that, to implement a successful lean transformation, there is need for sustained multi-year commitment on cultural, technical and institutional barriers at the same time. Research consistently finds that leadership commitment and cultural change are 40-50% of implementation success,

emphasizing that lean is more of a management philosophy than a set of tools. Organizations that are pursuing lean transformation should expect a longer implementation timeframe, and should invest in resources to manage change holistically (Moradi & Sormunen, 2024).

The synthesis of quantitative evidence from more than one study is very good support for lean construction benefits. The fact that findings are converging across different geographical locations - studies have been conducted in Chile, Ireland, Finland, Jordan, and many other countries - suggests that lean principles are not limited to certain construction markets and types of construction projects. However, the size of benefits depends on the maturity of the implementation, context of the organization, and characteristics of the project (Lagos & Alarcón, 2020).

The theoretical contribution of this study is bringing together the fragmented research streams to form a coherent stream. Prior research has considered lean tools, BIM integration, supply chain collaboration and performance measurement in relative isolation. This study illustrates the interrelationships of these elements and the argument that holistic lean transformation demands simultaneous focus on all dimensions. The performance measurement framework that is proposed allows organizations to measure and monitor progress along multiple dimensions instead of optimizing individual ones in isolation.

Practical implications go to construction organizations, industry associations, educational institutions, and policy makers. Organizations can use the comparative framework to analyze where they are and what they need to improve. Industry associations can encourage adoption of lean through training programs and best practice sharing. Educational institutions can use lean principles as part of the construction management curriculum. Policy makers can also design incentives for lean adoption in the form of procurement requirements and performance standards that reward value creation in lieu of lowest bid (Chen et al., 2024).

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

This research has thoroughly analyzed lean supply chain management and performance measurement in construction, compiling knowledge between 2006-2024 to offer both theoretical explanations and practical guidance. The research has shown that construction waste, which accounts for 25-30% of the world's waste generation, and costs 20-30% of a project through non-value adding activities, can be significantly reduced through the systematic implementation of lean.

Key findings: the quantification of the benefits of lean construction implementation (i.e., 25-35% reduction in project delays, 20-30% in costs, 25-30% in rework, and improvement in planning reliability from below 50% to above 80% PPC). When integrated with BIM, lean implementations get other benefits like 95-98% quantity

takeoff accuracy, 70-90% clash prevention, and 20% improvement in cost estimation accuracy. These findings are compelling evidence to invest in lean transformation despite the significant challenges of implementation.

The proposed performance measurement framework presented in this study fills in a gap in the existing literature through integrating quality, cost, time, and strategic dimension in 5 core construction processes. The framework allows all-round evaluation while providing for practicality, helping organizations to determine areas for improvement and measure progress over long implementation periods.

Recommendations for practitioners include: start with pilot projects that demonstrate benefits of lean before carrying out organization-wide rollout; invest in thorough training in both technical tools and cultural change; consider integrated contracting approaches, such as IPD, where possible; take advantage of BIM capabilities that have been deliberately designed to support lean principles; ensure baseline measurements before implementation and systematically track progress; and ensure leadership commitment to sustain 3-5 year transformation time horizons.

For successful implementation, organizations should consider a phased approach that starts with awareness building and pilot projects, with a progression of capability development and process standardization, and culminates with cultural transformation and a continuous improvement institutionalization. Research suggests that organizations following structured implementation approaches have 2-3x better results than organizations trying to do ad hoc implementation. Key milestones include achieving PPC of greater than 70% within 6 months, demonstrating measurable waste reduction within 12 months and establishing self-sustaining improvement culture within 24-36 months (Likita et al., 2025).

Industry-level recommendations are directed at systemic barriers that must be tackled collectively. Professional associations can create lean certification programs with standards of competency. Educational institutions can incorporate lean principles in their construction management coursework in order to prepare future professionals for lean environments. Owners can specify lean requirements in procurement documents and create market demand for lean capabilities. Government agencies can also use lean metrics in public project requirements and leverage their procurement power in encouraging industry transformation (Moradi & Kähkönen, 2024).

Recommendations for future research include: longitudinal studies to follow lean implementations over extended periods of time to understand sustainability of improvements; comparative research across construction segments including residential, commercial and infrastructure; empirical studies of emerging technology integration including Digital Twins, AI and robotics; development and validation of standardized performance measurement

instruments; and investigation of organizational factors that enable or impeded lean transformation in diverse cultural contexts.

The construction industry is at an inflection point where technological capability, environmental pressures, and competitive dynamics present an imperative as well as an opportunity for transformation. Lean supply chain management, combined with digital technologies and underpinned by comprehensive performance measurement can provide a proven route to better productivity, less waste and better value delivery. Organizations that embrace this transformation put themselves in a position of sustainable competitive advantage in an increasingly demanding market environment. The evidence synthesized in this study serves as an inspiration and guide for construction organizations willing to take lean transformation journeys.

REFERENCES

Arroyo, O., Torres-Guevara, L. E., & Casallas-Ojeda, M. (2023). The circular economy in the construction and demolition waste management: A comparative analysis in emerging and developed countries. Journal of Cleaner Production, 418, 138065. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138065

Chen, Y., Qiu, D., & Chen, X. (2024). Integrating lean construction with sustainable construction: Drivers, dilemmas and countermeasures. Sustainability, 16(21), 9387. https://doi.org/10.3390/su16219387

Eastman, C., Teicholz, P., Sacks, R., & Liston, K. (2011). BIM handbook: A guide to building information modeling for owners, managers, designers, engineers, and contractors (2nd ed.). John Wiley & Sons.

Eriksson, P. E. (2010). Improving construction supply chain collaboration and performance: A lean construction pilot project. Supply Chain Management: An International Journal, 15(5), 394-403. https://doi.org/10.1108/13598541011068323

Lagos, C., & Alarcón, L. F. (2020). Using percent plan completed for early success assessment in the Last Planner System. Proceedings of the 28th Annual Conference of the International Group for Lean Construction (IGLC), 469-480. https://doi.org/10.24928/2020/0052

Likita, A. J., Jelodar, M. B., Vishnupriya, V., & Rotimi, J. O. B. (2025). A guideline for BIM and lean integrated construction practice. Smart and Sustainable Built Environment, 14(4), 1264-1291. https://doi.org/10.1108/SASBE-03-2024-0098

Moradi, S., & Kähkönen, K. (2024). Integration of lean construction and BIM in sustainable built environment: A review and future research directions. Buildings, 15(14), 2411. https://doi.org/10.3390/buildings15142411

Moradi, S., & Sormunen, P. (2024). Integrating lean construction with BIM and sustainability: A comparative study of challenges, enablers, techniques, and benefits. Construction Innovation, 24(7), 188-203. https://doi.org/10.1108/CI-02-2023-0023

Sacks, R., Koskela, L., Dave, B. A., & Owen, R. (2010). Interaction of lean and building information modeling in construction. Journal of Construction Engineering and Management, 136(9), 968-980. https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0000203

Salem, O., Solomon, J., Genaidy, A., & Minkarah, I. (2006). Lean construction: From theory to implementation. Journal of Management in Engineering, 22(4), 168-175. https://doi.org/10.1061/(ASCE)0742-597X(2006)22:4(168)

Yazar. (2025). [Thesis-derived work — details removed to preserve anonymity].

MUHARİP GAZİLERDE FİZİKSEL AKTİVİTE DÜZEYİ İLE UYKU KALİTESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Hossein POORGHORBAN NOGHONDAR[1], Dr. Öğr. Üyesi SENA GİZEM ARSLAN[2]

[1] Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya, Türkiye

B210602606@subu.edu.tr, 0009-0003-0918-0538

[2] Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya, Turkiye

senagizemgenc@subu.edu.tr, 0000-0003-3224-829X

Özet

Arkaplan ve Amaç: Bu çalışma, gazilerde fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem: Araştırma kesitsel ve tanımlayıcı tasarımda planlanmıştır. Çalışmaya 40 yaş ve üzeri toplam 70 muharip gazi dahil edilmiştir. Katılımcıların fiziksel aktivite düzeyleri Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi (IPAQ), uyku kaliteleri ise Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) kullanılarak değerlendirilmiştir. Veriler SPSS 25.0 programında analiz edilmiş ve değişkenler arasındaki ilişki Spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Bulgular: Katılımcıların yaş ortalaması 62,53 ± 11,03 yıl olarak belirlenmiştir. Toplam PUKİ puanı ortalaması 6,00 ± 3,62, TOTAL MET ortalaması ise 1257,40 ± 1073,52 olarak bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda PUKİ puanı ile TOTAL MET değeri arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = -0,648$; $p < 0,001$). Fiziksel aktivite düzeyi arttıkça uyku kalitesinin olumlu yönde etkilendiği görülmüştür.

Sonuç: Sonuç olarak, düzenli fiziksel aktivitenin gazilerde uyku kalitesini destekleyen önemli bir yaşam tarzı yaklaşımı olabileceği düşünülmektedir. Gazilere yönelik rehabilitasyon programlarında fiziksel aktivite uygulamalarına daha fazla yer verilmesinin yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muharip gazi, fiziksel aktivite, uyku kalitesi

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PHYSICAL ACTIVITY LEVEL AND SLEEP QUALITY IN COMBAT VETERANS

Hossein POORGHORBAN NOGHONDAR[1], Assist. Prof. Dr. SENA GIZEM ARSLAN[2]

[1] Department of Physiotherapy and Rehabilitation, Sakarya University of Applied Sciences, Sakarya, Türkiye,B210602606@subu.edu.tr, 0009-0003-0918-0538

[2] Department of Physiotherapy and Rehabilitation, Sakarya University of Applied Sciences, Sakarya, Turkiye, senagizemgenc@subu.edu.tr, 0000-0003-3224-829X

Abstract

Background and Aim: This study was conducted to investigate the relationship between physical activity level and sleep quality in veterans.

Methods: The study was designed as a cross-sectional and descriptive research. A total of 70 combat veterans aged 40 years and older were included in the study. Physical activity levels were evaluated using the International Physical Activity Questionnaire (IPAQ), while sleep quality was assessed using the Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI). The data were analyzed using SPSS 25.0 software, and the relationship between variables was evaluated with Spearman correlation analysis.

Results: The mean age of the participants was 62.53 ± 11.03 years. The mean total PSQI score was 6.00 ± 3.62, and the mean TOTAL MET score was 1257.40 ± 1073.52. Correlation analysis revealed a statistically significant, moderate, and negative relationship between PSQI score and TOTAL MET value ($r = -0.648$; $p < 0.001$). As the level of physical activity increased, sleep quality improved.

Conclusion: İn conclusion, regular physical activity may be considered an important lifestyle approach supporting sleep quality in veterans. It is thought that including more physical activity practices in rehabilitation programs for veterans may be beneficial.

Keywords: Combat veteran, physical activity, sleep quality

GİRİŞ

Fiziksel aktivite, iskelet kaslarının kasılması sonucu enerji harcaması gerektiren tüm vücut hareketlerini kapsayan ve bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlığını olumlu yönde etkileyen temel yaşam bileşenlerinden biridir. Düzenli fiziksel aktivite; kas kuvveti, dayanıklılık, esneklik ve dengeyi geliştirirken, kardiyovasküler ve solunum sistemi fonksiyonlarını desteklemekte, kronik hastalık riskini azaltmakta ve yaşam kalitesini artırmaktadır. Buna karşın modern yaşamın getirdiği sedanter yaşam tarzı, fiziksel aktivite düzeyinin azalmasına ve buna bağlı birçok sağlık probleminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (World Health Organization [WHO], 2010; American College of Sports Medicine [ACSM], 2017).

Uyku ise organizmanın fizyolojik ve nörolojik işlevlerinin sürdürülebilmesi için gerekli olan temel biyolojik süreçlerden biridir. Yeterli ve kaliteli uyku; bağışıklık sisteminin güçlenmesi, bilişsel fonksiyonların korunması ve fiziksel iyileşmenin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Buna karşılık yetersiz veya kalitesiz uyku; dikkat azalması, hafıza problemleri, kronik yorgunluk, psikolojik sorunlar ve yaşam kalitesinde düşüş gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Buysse et al., 1989; Sateia, 2014).

Son yıllarda fiziksel aktivite ile uyku kalitesi arasındaki ilişki bilimsel araştırmaların önemli konularından biri hâline gelmiştir. Düzenli fiziksel aktivitenin uykuya dalma süresini kısalttığı, uyku süresini ve verimliliğini artırdığı, ayrıca stres ve anksiyete düzeyini azaltarak uyku kalitesini olumlu yönde etkilediği bildirilmektedir. Bununla birlikte bu ilişkinin yaş, sağlık durumu ve egzersizin özelliklerine göre değişebileceği belirtilmektedir. Fiziksel aktivite ile uyku arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu; kaliteli uykunun fiziksel performansı artırırken, düzenli fiziksel aktivitenin de uyku kalitesini desteklediği kabul edilmektedir (Chennaoui et al., 2015; Kredlow et al., 2015; Driver & Taylor, 2000).

Muharip gaziler, savaş deneyimlerine bağlı olarak fiziksel yaralanmaların yanı sıra travma sonrası stres belirtileri, kronik ağrı ve uyku bozuklukları gibi birçok sağlık sorunu yaşayabilen özel bir gruptur. Bu sorunlar bireylerin fiziksel aktivite düzeyini azaltırken günlük yaşam aktivitelerini ve yaşam kalitesini de olumsuz etkileyebilmektedir. Düzenli fiziksel aktivitenin gazilerin fiziksel kapasitesini artırmasının yanında psikolojik iyilik hâlini desteklediği ve rehabilitasyon sürecine önemli katkılar sağladığı bildirilmektedir (Mysliwiec et al., 2013; Germain, 2013; Stubbs et al., 2017).

Literatürde fiziksel aktivite ile uyku kalitesi arasındaki ilişki farklı popülasyonlarda incelenmiş olmasına rağmen, muharip gaziler üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada muharip gazilerin fiziksel aktivite düzeyleri ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Elde

edilecek bulguların gazilere yönelik rehabilitasyon programlarının geliştirilmesine katkı sağlaması ve bu alandaki literatüre bilimsel destek sunması hedeflenmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Fiziksel Aktivite

Fiziksel aktivite, iskelet kaslarının kasılması sonucu enerji harcanmasını gerektiren tüm vücut hareketlerini ifade etmektedir. Günlük yaşam aktivitelerinin yanı sıra planlı egzersizleri de kapsayan fiziksel aktivite, bireyin fiziksel uygunluğunu korumanın ve geliştirmenin temel unsurlarından biridir. Düzenli fiziksel aktivite; kas kuvveti, dayanıklılık, esneklik ve dengeyi geliştirirken kardiyovasküler ve solunum sistemi fonksiyonlarını desteklemekte, metabolik hastalık riskini azaltmakta ve genel yaşam kalitesini artırmaktadır. Ayrıca fiziksel aktivite sırasında serotonin, dopamin ve endorfin gibi nörotransmitterlerin salınımının artması sayesinde stres düzeyi azalmakta ve psikolojik iyi oluş desteklenmektedir (World Health Organization [WHO], 2010; American College of Sports Medicine [ACSM], 2017; Ainsworth et al., 2011).

1.2. Uyku ve Uyku Kalitesi

Uyku, organizmanın fizyolojik ve nörolojik işlevlerini sürdürebilmesi için gerekli olan temel biyolojik süreçlerden biridir. NREM ve REM evrelerinden oluşan uyku döngüsü; doku onarımı, bağışıklık sisteminin güçlenmesi, öğrenme ve hafıza süreçlerinin düzenlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Uyku kalitesi ise yalnızca uyku süresiyle değil; uykuya dalma süresi, gece uyanmaları, uyku verimliliği ve sabah dinlenmiş uyanma gibi birçok bileşenin birlikte değerlendirilmesiyle belirlenmektedir. Yetersiz uyku; dikkat azalması, bilişsel performans kaybı, kronik yorgunluk ve çeşitli kronik hastalıkların gelişme riskinde artış ile ilişkilidir (Buysse et al., 1989; Sateia, 2014).

1.3. Fiziksel Aktivite ve Uyku Kalitesi Arasındaki İlişki

Fiziksel aktivite ile uyku arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Düzenli egzersiz enerji tüketimini artırarak homeostatik uyku basıncını yükseltmekte, uykuya geçişi kolaylaştırmakta ve daha derin uyku evrelerinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca fiziksel aktivitenin stres ve anksiyeteyi azaltıcı etkileri de uyku kalitesinin iyileşmesinde rol oynamaktadır. Buna karşılık kaliteli uyku da bireyin fiziksel performansını ve egzersize katılımını olumlu yönde etkileyerek bu ilişkinin devamlılığını sağlamaktadır. Egzersizin türü, süresi, yoğunluğu ve uygulanma zamanı bu ilişki üzerinde etkili olabilmektedir (Driver & Taylor, 2000; Chennaoui et al., 2015; Kredlow et al., 2015).

1.4. Muharip Gazilerde Fiziksel Aktivite ve Uyku

Muharip gaziler savaş deneyimlerine bağlı olarak fiziksel yaralanmaların yanı sıra travma sonrası stres bozukluğu, kronik ağrı ve uyku bozuklukları gibi sorunlarla sık karşılaşmaktadır. Bu durum fiziksel aktivite düzeyinin azalmasına, fonksiyonel kapasitenin düşmesine ve yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Düzenli fiziksel aktivite ise kas kuvvetinin korunması, kardiyovasküler sağlığın desteklenmesi, psikolojik iyilik hâlinin artırılması ve rehabilitasyon sürecinin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle gazilere yönelik rehabilitasyon programlarında fiziksel aktivite önemli bir tedavi bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Mysliwiec et al., 2013; Germain, 2013; Stubbs et al., 2017).

1.5. Literatürün Değerlendirilmesi

Literatürde fiziksel aktivite ile uyku kalitesi arasındaki ilişki farklı yaş grupları ve hasta popülasyonlarında incelenmiş, düzenli fiziksel aktivitenin uyku kalitesini olumlu yönde etkilediği birçok çalışmada gösterilmiştir. Bununla birlikte muharip gaziler üzerinde gerçekleştirilen araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Gazilerin kendilerine özgü fiziksel ve psikolojik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu popülasyonda fiziksel aktivite ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin araştırılması hem klinik uygulamalar hem de rehabilitasyon programlarının planlanması açısından önem taşımaktadır (Kredlow et al., 2015; Chennaoui et al., 2015).

2. YÖNTEM

Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, muharip gazilerde fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen kesitsel ve tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş ve katılımcıların mevcut durumları aynı zaman diliminde değerlendirilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmaya, Sakarya Muharip Gaziler Derneği'ne kayıtlı 40 yaş ve üzerindeki toplam 70 muharip gazi gönüllü olarak dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilme kriterleri; muharip gazi statüsüne sahip olmak, 40 yaş ve üzerinde olmak ve değerlendirme formlarını anlayabilecek bilişsel yeterliliğe sahip olmaktır. Anketleri tamamlayamayacak durumda olan bireyler araştırmaya dahil edilmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla sosyodemografik bilgi formu kullanılmıştır. Fiziksel aktivite düzeyi Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi Kısa Formu (IPAQ-SF) ile değerlendirilmiş, elde edilen

veriler MET değerleri kullanılarak hesaplanmıştır. Uyku kalitesi ise Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) ile değerlendirilmiştir. PUKİ toplam puanı 0-21 arasında değişmekte olup yüksek puan kötü uyku kalitesini göstermektedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve gönüllülük esasına göre araştırmaya dahil edilmiştir. Öncelikle sosyodemografik bilgi formu uygulanmış, ardından IPAQ-SF ve PUKİ değerlendirmeleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen tüm veriler gizlilik ilkelerine uygun olarak değerlendirilmiştir.

İstatistiksel Analiz

Verilerin analizi IBM SPSS Statistics 25.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle parametrik olmayan testler tercih edilmiştir. Fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasındaki ilişki Spearman korelasyon analizi ile değerlendirilmiş ve $p<0,05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Katılımcıların demografik özellikleri değerlendirilmiştir. Medeni durum incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun evli olduğu (%81,4), daha az bir kısmının dul (%12,9) ve boşanmış (%5,7) olduğu görülmüştür. Eğitim durumuna bakıldığında ise katılımcıların %42,9'unun önlisans mezunu, %32,9'unun lise mezunu, %11,4'ünün ortaokul mezunu, %10,0'unun ilkokul mezunu ve %2,9'unun yalnızca okur-yazar olduğu belirlenmiştir. Çalışma durumları değerlendirildiğinde katılımcıların %44,3'ünün aktif olarak çalıştığı, %41,4'ünün emekli olduğu ve %14,3'ünün çalışmadığı saptanmıştır. Sigara kullanım durumuna göre katılımcıların %61,4'ünün sigara kullandığı, %38,6'sının ise sigara kullanmadığı belirlenmiştir. Alkol kullanımına ilişkin bulgular incelendiğinde ise katılımcıların %22,9'unun alkol kullandığı, %77,1'inin alkol kullanmadığı görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Değişken		**n**	**%**
Medeni Durum	Evli	57	81,4
	Dul	9	12,9
	Boşanmış	4	5,7
Eğitim Durumu	Okur Yazar	2	2,9
	İlkokul Mezunu	7	10,0
	Ortaokul Mezunu	8	11,4
	Lise Mezunu	23	32,9
	Önlisans Mezunu	30	42,9
Çalışma Durumu	Çalışıyor	31	44,3
	Çalışmıyor	10	14,3
	Emekli	29	41,4
Sigara	Kullanıyor	43	61,4
	Kullanmıyor	27	38,6
Alkol	Kullanıyor	16	22,9
	Kullanmıyor	54	77,1

“Not. Bu tabloda katılımcıların medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, sigara ve alkol kullanımına ilişkin frekans (n) ve yüzde (%) dağılımları sunulmuştur.”

Katılımcıların Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi alt bileşenlerine ait bulguları değerlendirilmiştir. Öznel uyku kalitesi puanı 1,52 ± 0,81, uyku latensi puanı 1,74 ± 0,93 ve uyku süresi puanı 1,28 ± 0,76 olarak belirlenmiştir. Alışılmış uyku etkinliği ortalaması 0,95 ± 0,72 bulunurken, uyku bozuklukları puanının 1,84 ± 0,67 ile diğer alt bileşenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Uyku ilacı kullanımı puanı 0,42 ± 0,59, gündüz işlev bozukluğu puanı ise 1,16 ± 0,71 olarak saptanmıştır. Toplam PUKİ skoru ortalaması 6,00 ± 3,62 olarak belirlenmiştir (Tablo 2.

Tablo 2. Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi Alt Bileşenleri

Alt Bileşen	Minimum	Maksimum	Ortalama ± SS
Öznel Uyku Kalitesi	0	3	1,52 ± 0,81
Uyku Latensi (Uykuya Dalma Süresi)	0	3	1,74 ± 0,93
Uyku Süresi	0	3	1,28 ± 0,76
Alışılmış Uyku Etkinliği	0	3	0,95 ± 0,72
Uyku Bozuklukları	0	3	1,84 ± 0,67
Uyku İlacı Kullanımı	0	3	0,42 ± 0,59
Gündüz İşlev Bozukluğu	0	3	1,16 ± 0,71
Toplam PUKİ Skoru	0	11	6,00 ± 3,62

“Not. Bu tabloda Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) alt bileşenlerine ilişkin minimum, maksimum ve ortalama ± standart sapma (SS) değerleri sunulmuştur.

Fiziksel aktivite düzeyleri değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun orta düzey fiziksel aktivite grubunda yer aldığı (%57,1) görülmüştür. Katılımcıların %37,1’inin düşük fiziksel aktivite düzeyine sahip olduğu, yalnızca %5,7’sinin ise yüksek fiziksel aktivite düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, çalışma grubunda fiziksel aktivite düzeyinin genel olarak düşük ve orta seviyelerde yoğunlaştığını göstermektedir (Tablo 3.

Tablo 3. Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Dağılımı

Fiziksel Aktivite Düzeyi	n	%
Düşük fiziksel aktivite (<600 MET)	26	37,1
Orta fiziksel aktivite (600–2999 MET)	40	57.1
Yüksek fiziksel aktivite (≥3000 MET)	4	5.7

Not: Fiziksel aktivite düzeyleri IPAQ kısa form değerlendirme kriterlerine göre sınıflandırılmıştır.

Katılımcılara ait tanımlayıcı istatistikler değerlendirilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 62,53 ± 11,03 yıl, boy ortalaması 178,90 ± 5,14 cm ve kilo ortalaması 79,43 ± 8,49 kg olarak belirlenmiştir. Toplam PUKİ puan ortalaması 6,00 ± 3,62 olarak saptanırken, puanların 0 ile 11 arasında değiştiği görülmüştür. Katılımcıların fiziksel aktivite düzeyini gösteren TOTAL MET ortalaması ise 1257,40 ± 1073,52 olarak bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	N	Minimum	Maksimum	Ortalama ± SS
Yaş	70	40	85	62,53 ± 11,031
Boy (cm)	70	170	189	178,90 ± 5,148
Kilo (kg)	70	65	100	79,43 ± 8,491
TOPLAM PUKİ puanı	70	0	11	6,00 ± 3,628
TOTAL MET	70	252	4300	1257,40 ± 1073,520

Kısaltmalar: PUKİ = Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi; MET = Metabolik Eşdeğer Görev; SS = Standart Sapma.

Katılımcıların PUKİ puanları ile TOTAL MET değerleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan Spearman rho korelasyon analizi sonucunda, PUKİ ile TOTAL MET arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r = -0,648$; $p < 0,001$). Bu bulgu, fiziksel aktivite düzeyi arttıkça uyku kalitesi puanının azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5. PUKİ ve TOTAL MET Arasındaki Korelasyon

Değişken	r	p
PUKİ ve TOTAL MET	-0,648	<0,001

"Not. Spearman rho korelasyon analizi kullanılmıştır. P<0,05 değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. 'r' değeri ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir."

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1 Tartışma

Bu çalışmada, muharip gazilerde fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir (r=-0,648; p<0,001). Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi'nde düşük puanın daha iyi uyku kalitesini göstermesi nedeniyle, fiziksel aktivite düzeyi arttıkça

katılımcıların uyku kalitesinin iyileştiği söylenebilir. Bu sonuç, düzenli fiziksel aktivitenin uyku kalitesini olumlu yönde etkilediğini bildiren birçok çalışma ile uyumludur (Kredlow et al., 2015; Chennaoui et al., 2015).

Çalışmamızda katılımcıların ortalama PUKİ puanının 6,00±3,62 olarak bulunması, muharip gaziler arasında uyku problemlerinin yaygın olduğunu göstermektedir. Gazilerde travma sonrası stres belirtileri, kronik ağrı, fiziksel yaralanmalar ve psikolojik yük gibi faktörlerin uyku düzenini olumsuz etkileyebildiği bilinmektedir. Bu nedenle elde edilen sonuçların, literatürde bildirilen bulgularla paralellik gösterdiği düşünülmektedir (Mysliwiec et al., 2013; Germain, 2013).

Araştırmada fiziksel aktivite düzeyi yüksek bireylerde uyku kalitesinin daha iyi olması, düzenli egzersizin uykuya dalma süresini kısaltması, uyku verimliliğini artırması ve psikolojik iyilik hâlini desteklemesi ile açıklanabilir. Egzersiz sırasında artan enerji tüketimi ve nörotransmitter salınımı, uyku düzeninin iyileşmesine katkı sağlayan temel mekanizmalar arasında gösterilmektedir. Ayrıca düzenli fiziksel aktivitenin bireylerin sosyal yaşama katılımını ve fonksiyonel bağımsızlığını artırması da dolaylı olarak uyku kalitesini olumlu etkileyebilir (Driver & Taylor, 2000; Chennaoui et al., 2015).

Araştırmanın önemli güçlü yönlerinden biri, muharip gaziler gibi özel bir popülasyonda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın kesitsel tasarımı nedeniyle neden-sonuç ilişkisi kurulamamaktadır. Ayrıca fiziksel aktivite ve uyku kalitesi öz bildirim ölçekleriyle değerlendirilmiş olup objektif ölçüm yöntemleri kullanılmamıştır. Örneklemin yalnızca erkek gazilerden oluşması da sonuçların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır.

Elde edilen bulgular, gazilere yönelik rehabilitasyon programlarında düzenli fiziksel aktivitenin desteklenmesinin yalnızca fiziksel fonksiyonların geliştirilmesi açısından değil, uyku kalitesinin artırılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi açısından da önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle fizyoterapi ve rehabilitasyon uygulamalarında fiziksel aktiviteyi artırmaya yönelik yaklaşımlara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir (American College of Sports Medicine [ACSM], 2017).

4.2 Sonuç

Bu araştırmada, muharip gazilerde fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda fiziksel aktivite düzeyi ile uyku kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, fiziksel aktivite düzeyi arttıkça uyku kalitesinin iyileştiğini ve düzenli fiziksel aktivitenin gazilerin genel sağlık durumunun desteklenmesinde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Çalışmada katılımcıların büyük bölümünün düşük veya orta düzeyde fiziksel aktiviteye sahip olduğu, buna karşılık uyku kalitesi puanlarının genel olarak kötü uyku kalitesini işaret ettiği belirlenmiştir. Bu durum, muharip gazilerde fiziksel aktivitenin artırılmasına yönelik müdahalelerin önemini ortaya koymaktadır. Düzenli fiziksel aktivitenin yalnızca kas-iskelet sistemi ve kardiyovasküler sağlık üzerinde değil; aynı zamanda uyku düzeni, psikolojik iyilik hâli ve günlük yaşam aktivitelerine katılım üzerinde de olumlu etkiler sağlayabileceği düşünülmektedir (World Health Organization [WHO], 2010).

Muharip gaziler, savaş deneyimlerine bağlı olarak kronik ağrı, travma sonrası stres belirtileri ve çeşitli fiziksel kısıtlılıklarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle fiziksel aktivitenin desteklenmesi, yalnızca fiziksel fonksiyonların geliştirilmesi açısından değil; aynı zamanda uyku problemlerinin azaltılması, yaşam kalitesinin artırılması ve rehabilitasyon sürecinin desteklenmesi açısından da önem taşımaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, fizyoterapi ve rehabilitasyon uygulamalarında bireylerin fiziksel aktivite düzeylerinin düzenli olarak değerlendirilmesi ve uygun egzersiz programlarının planlanmasının gerekli olduğunu göstermektedir (American College of Sports Medicine [ACSM], 2017).

Bu çalışmanın bulgularının, muharip gazilere yönelik rehabilitasyon programlarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı ve fiziksel aktivite ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca elde edilen verilerin, bu alanda yapılacak ileri araştırmalar için bilimsel bir temel oluşturması beklenmektedir. Daha geniş örneklem gruplarında, farklı yaş ve cinsiyet gruplarını kapsayan, objektif değerlendirme yöntemlerinin kullanıldığı ve uzun dönem takip içeren çalışmaların gerçekleştirilmesi, elde edilen sonuçların desteklenmesine ve literatüre daha güçlü katkılar sunulmasına olanak sağlayacaktır.

4.3 Öneriler

1. Muharip gazilere yönelik fizyoterapi ve rehabilitasyon programlarında düzenli fiziksel aktiviteyi artırmaya yönelik bireyselleştirilmiş egzersiz programlarına daha fazla yer verilmelidir.
2. Gelecekte yapılacak araştırmalarda daha geniş örneklem gruplarıyla, farklı yaş gruplarını ve kadın gazileri de kapsayan çok merkezli çalışmalar planlanmalıdır.
3. Fiziksel aktivite ve uyku kalitesinin değerlendirilmesinde öz bildirim ölçeklerine ek olarak aktivite monitörleri, aktigrafi ve polisomnografi gibi objektif ölçüm yöntemleri kullanılmalıdır.
4. Farklı egzersiz türleri, yoğunlukları, süreleri ve uygulama zamanlarının uyku kalitesi üzerindeki etkilerini inceleyen randomize kontrollü müdahale çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

5. Gazilerde fiziksel aktivite ve uyku kalitesini etkileyebilecek travma sonrası stres bozukluğu, kronik ağrı, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik ve klinik değişkenler birlikte değerlendirilmelidir.
6. Gazilerin fiziksel aktiviteye katılımını artırmaya yönelik eğitim programları, danışmanlık hizmetleri ve toplum temelli rehabilitasyon uygulamalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.
7. Uzun dönem takip çalışmalarının yapılarak fiziksel aktivite düzeyindeki değişimlerin uyku kalitesi ve yaşam kalitesi üzerindeki uzun vadeli etkilerinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Ainsworth, B. E., Haskell, W. L., Herrmann, S. D., Meckes, N., Bassett, D. R., & Tudor-Locke, C. (2011). 2011 Compendium of Physical Activities. Medicine & Science in Sports & Exercise, 43(8), 1575–1581.

American College of Sports Medicine. (2017). ACSM's guidelines for exercise testing and prescription (10th ed.). Wolters Kluwer.

Buysse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., Berman, S. R., & Kupfer, D. J. (1989). The Pittsburgh Sleep Quality Index: A new instrument for psychiatric practice and research. Psychiatry Research, 28(2), 193–213.

Chennaoui, M., Arnal, P. J., Sauvet, F., & Léger, D. (2015). Sleep and exercise: A reciprocal issue? Sleep Medicine Reviews, 20, 59–72.

Craig, C. L., Marshall, A. L., Sjöström, M., Bauman, A. E., Booth, M. L., & Ainsworth, B. E. (2003). International physical activity questionnaire: 12-country reliability and validity. Medicine & Science in Sports & Exercise, 35(8), 1381–1395.

Driver, H. S., & Taylor, S. R. (2000). Exercise and sleep. Sleep Medicine Reviews, 4(4), 387–402.

Germain, A. (2013). Sleep disturbances as the hallmark of PTSD: Where are we now? American Journal of Psychiatry, 170(4), 372–382.

Kredlow, M. A., Capozzoli, M. C., Hearon, B. A., Calkins, A. W., & Otto, M. W. (2015). The effects of physical activity on sleep: A meta-analytic review. Journal of Behavioral Medicine, 38(3), 427–449.

Mysliwiec, V., Gill, J., Lee, H., Baxter, T., Pierce, R., & Barr, T. L. (2013). Sleep disorders in US military personnel: A high rate of comorbid insomnia and obstructive sleep apnea. Chest, 144(2), 549–557.

World Health Organization. (2010). Global recommendations on physical activity for health. WHO Press.

İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN MEDYADA TEMSİLİ: "DEAF U" DİZİSİ ÜZERİNE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yasin KAYA 1/ Dr. Öğr. Üyesi, Merve Nur OKTAR 2

1 Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,

kayayasin2019@gmail.com, ORCID:0009-0002-2067-4371

2 Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,

mnoktar@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8149-2809

Özet

Bu araştırmanın amacı işitme engelli bireylerin yaşam deneyimlerinin kimlik, aidiyet, grup içi etkileşim ve toplumsal kabul bağlamlarında nasıl temsil edildiğini Roland Barthes'ın göstergebilimsel modeliyle "Deaf U" isimli dizi üzerinden çözümlemektir. Nitel araştırma yöntemiyle tasarlanan çalışmada, veriler belge analizi tekniğiyle elde edilmiş ve amaçlı örneklem tekniğiyle diziden seçilen dört görsel analiz edilmiştir. Bu görseller toplumsal eylemsellik, alt kültür içi hiyerarşi, mekânsal erişilebilirlik ve müziğin beden diliyle görselleştirilmesi temalarını kapsamaktadır. Araştırma bulguları, medyanın tarihsel süreçte ürettiği "yardıma muhtaç, edilgen ve trajik engelli" mitlerini yapı söküme uğratıldığını göstermektedir. Yapım, işitme engelli bireyleri hak arayan aktif toplumsal aktörler olarak yeniden inşa etmekte ve engelli topluluğunun homojen bir topluluk olmadığını ortaya koymaktadır. Sağır alt kültürü içinde de sosyo-ekonomik ve kültürel sermayeye dayalı sınıfsal hiyerarşilerin, statü kaygılarının ve dışlama mekanizmalarının varlığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, adil çevresel koşullar sağlandığında engelli bireylerin yüksek performans gösterebildiği ortaya konmaktadır. Müziğin işaret dili ve jestlerle görselleştirilmesi işitme kaybının bir noksanlık olmadığını, estetik bir kazanım olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, "Deaf U" dizisinin engelliliği patolojik bir eksiklik olarak gören sağlamcı bakış açısından sıyrılarak, içeriden ve kültürel bir anlatı modeli sunduğunu, toplumsal damgalamayı kırmada önemli bir eşik atlatmakla birlikte kendi içinde yeni hiyerarşiler de ürettiğini çelişkili bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli temsili, işitme engelliler, medya, göstergebilim

REPRESENTATION OF DEAF INDIVIDUALS IN THE MEDIA: A SEMIOTIC EXAMINATION OF THE SERIES "DEAF U"

Graduate Student, Yasin KAYA 1/ Asst. Prof. Dr., Merve Nur OKTAR 2

1 Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Graduate School of Social Sciences, Department of Social Work, kayayasin2019@gmail.com, ORCID: 0009-0002-2067-4371

2 Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, mnoktar@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8149-2809

Abstract

This research aims to analyze how the life experiences of deaf individuals are represented in the contexts of identity, belonging, intragroup interaction, and social acceptance, using Roland Barthes' semiotic model and the television series "Deaf U." Designed with a qualitative research method, data were collected using document analysis techniques, and four visual selected from the series were analyzed using purposive sampling. These visuals encompass themes of social activism, subculture hierarchy, spatial accessibility, and the visualization of music through body language. The research findings demonstrate that the myths of the "helpless, passive, and tragically disabled" produced by the media throughout history are deconstructed. The production reconstructs deaf individuals as active social actors seeking their rights and reveals that the disabled community is not homogeneous. The existence of class hierarchies based on socio-economic and cultural capital, status anxieties, and exclusion mechanisms within the deaf subculture is also revealed. Furthermore, it shows that disabled individuals can perform at a high level when equitable environmental conditions are provided. The visualization of music through sign language and gestures demonstrates that hearing loss is not a deficiency, but an aesthetic gain. In conclusion, the study paradoxically reveals that the series "Deaf U," by moving away from the ableist perspective that views disability as a pathological deficiency, offers an insider, culturally oriented narrative model that helps overcome a significant hurdle in breaking down social stigma, while also generating new hierarchies within itself.

Keywords: Disability representation, deaf, media, semiotics

GİRİŞ

Günümüzde medya görsellerinin toplum tarafından yoğun biçimde tüketilmesi, medyanın kitlelere hızlı şekilde ulaşmasını sağlamakta ve toplumsal algılar üzerinde etkili olabilmektedir. Medyanın elinde bulunan bu güç, toplumla olan etkileşimi ile ilişkili birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir (Gezgin, 2022). Medyanın bu gücü, kitlelerin algılarını etkileyen önemli bir anlam üretim alanına dönüşmektedir (Eker ve Aslan, 2010). Medyada üretilen içerikler kitlelerin bakış açısını ve düşünce yapısını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu anlamda medya engelli bireylere yönelik bakış açısını sergilediği gibi var olan kültürel tanımların inşa edilip aktarılmasında da rol oynamaktadır (Polat, 2011). Engelliliğin medyadaki temsili anlam üretim sürecinin önemli bir parçasını oluşturmakta ve engelli bireylerin medyadaki temsili, toplumun engelliğe dair olan bakış açısının şekillenmesinde büyük bir rol oynamaktadır.

Kitlesel etki gücü yüksek olan Hollywood gibi medya mecraları engelli temsillerinin yapılandırılmasında belirleyici birer aktör olarak yer almaktadır. Hollywood yapımcılarının, engelliliğe ilişkin temsillerde hâkim kültürün bakış açısını benimsedikleri, engelli bireyleri toplumun geri kalanından ayrıştırmak için çoğu zaman korku ve acıma, daha sınırlı biçimde ise hayranlık ve mizah unsurlarına başvurdukları görülmektedir (Norden, 2001). Engelliler, "Wait Until Dark, Don't Breathe" filmlerinde ve "Castle Rock, The Haunting of Hill House" gibi dizilerde dezavantaj ve zayıflık unsuru olarak temsil edilirken, "Penny Dreadful, Hannibal, The Walking Dead" gibi dizilerde de korku unsuru olarak temsil edilmektedir. Hollywood filmleri, engelliliğe ilişkin temsillerde hem damgalayıcı hem de güçlendirici anlatılar üretebilmektedir ancak daha gerçekçi ve güçlendirici deneyimlere yer verse bile damgalayıcı kalıp yargılardan bütünüyle uzaklaşamamaktadır (Haller ve Zhang, 2014).

Etki gücü yüksek bir medya aracı olan Netflix'teki film/dizi/belgesel gibi yayınlarında engelli karakterlerin temsili sınırlı kalmaktadır. Netflix'in 2023 yılı ABD yapımı kurmaca dizilerinde konuşan karakterlerin yalnızca %2,6'sı engelli karakter olarak temsil edilirken, engelli karakterler içinde fiziksel engellilik %75, iletişimsel engellilik %25 oranında yer almakta ve bu kategori işitme engelli karakterleri de kapsamaktadır. (Smith vd., 2025). Dolayısıyla etki gücü oldukça yüksek olan medya içeriklerinde işitme engelli bireylerin sınırlı temsil edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Netflix'te yayımlanan "*Deaf U"* gerçeklik dizisi, sağır ve işitme güçlüğü olan bireylerin temsilinde önemli bir örnek sunmaktadır. *"Deaf U"* dizisi gerçeklik formatında olup, sağır ve işitme güçlüğü olan bireylerin kurmaca karakterler üzerinden değil, kendi gündelik yaşamları, kimlikleri, ilişkileri ve iletişim pratikleri üzerinden temsil etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, "*Deaf U"* gerçeklik dizisi üzerinden işitme engeli olan bireylerin yaşam deneyimlerinin, kimlik, aidiyet, beden dili, grup içi etkileşim ve toplumsal kabul bağlamlarında nasıl temsil edildiğini

göstergebilimsel analiz yoluyla incelemektir. Televizyonda Sağırlık temsillerini inceleyen Foss (2014a), 1987-2013 yılları arasındaki eğlence medyası içeriklerinde Sağır kültürüne ilişkin temsillerin arttığını, ancak sağır karakterlerin çoğu zaman eksiklik ya da "tedavi edilmesi gereken" bir durum üzerinden sunulduğunu belirtmektedir. Ulusal literatürde de engelli bireylerin medyada temsiline ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmaların daha çok genel engellilik temsili, yazılı basın, kamu spotu ve çizgi film örnekleri üzerinden şekillendiği görülmektedir (Serttaş ve Eral, 2017; Gazi ve Çakı, 2019; Yavalar, 2020; Şahin, 2025; Yılmazkol, 2025). Buna karşın işitme engeli olan bireylerin medya temsillerini sağır kültürü, kimlik, aidiyet ve iletişim pratikleri bağlamında ele alan çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Bu boşluklardan hareketle bu çalışma, medya temsillerinin niceliksel görünürlüğün ötesinde bu temsillerin ürettiği anlamlar ve oluşturdğu toplumsal algı bakımından da çözümlenmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu kapsamda dizide yer alan sahnelerde sağır kültürü, iletişim biçimleri, erişilebilirlik, toplumsal bakış ve mekânsal düzenlemeler açısından ele alınmıştır. Böylece araştırmada işitme engelliliğin toplumsal ilişkiler, çevresel koşullar ve kültürel kimlik içinde şekillenen bir deneyim olarak anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

1. YÖNTEM

Bu araştırmada, medyadaki engelli temsili ve sağır kültürü görünürlüğünün ardında yatan alt metinleri derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın verileri belge analizi tekniğiyle elde edilmiş olup, toplanan görsel veriler, göstergebilimsel analizle çözümlenmiştir. Göstergebilim, en temel tanımıyla işaretlerin/göstergelerin incelenmesidir (Chandler, 2002). Göstergebilimsel analiz medya çalışmalarında, görsel ve işitsel metinlerin iletişim sürecinde ürettiği gizli anlamları ve sosyo-kültürel bağlamları keşfetmeye olanak tanımaktadır (Bouzida, 2014). Modern göstergebilimin temelleri Ferdinand de Saussure'ün dilbilimsel "gösteren-gösterilen" ikiliğine ve Charles Sanders Peirce'ün "ikon-belirti-simge" üçlemesine dayansa da (Yakin ve Totu, 2014), kitle iletişimi, görsel medya ve sinematografik anlatıların çözümlenmesinde en işlevsel model Roland Barthes tarafından geliştirilmiştir (Bouzida, 2014). Bu araştırmada da Roland Barthes'ın göstergebilimsel modeli temel alınmıştır.

Araştırmanın evrenini, 2020 yılında yayına başlayan "Deaf U" adlı reality dizisi oluşturmaktadır. Toplam 8 bölümden ve yaklaşık 160 dakikadan oluşan yapım, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Gallaudet Üniversitesi'nde öğrenim gören işitme engelli öğrencilerin kimlik inşalarını, sosyal ilişkilerini ve gündelik yaşam deneyimlerini merkeze almaktadır. Çalışmanın amacına uygun veriler elde edebilmek için "amaçlı örneklem tekniği" kullanılmıştır. Bu bağlamda dizi içerisinden, araştırmanın problemini en yoğun göstergelerle yansıtan dört temel kesit/sahne analize dâhil edilmiştir. Bu sahnelerin yansıttığı temalar şunlardır:

- Engelli ve engelsiz bireylerin toplumsal alanlardaki ortak eylemleri,
- Sağır topluluğu içerisindeki sosyo-ekonomik ve sınıfsal hiyerarşi,
- Beden koordinasyonu, spor bağlamında mekânsal erişilebilirlik,
- Müziğin beden dili aracılığıyla görselleştirilmesi.

Veri toplama aşamasında dizinin tüm bölümleri araştırmacılar tarafından izlenmiş, ardından araştırmanın amacına hizmet eden sahnelerin tespiti için tekrarlı izlemeler gerçekleştirilmiştir. Belirlenen sahnelerden belge analizi tekniğiyle ekran görüntüleri alınmış ve bu görseller araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Verilerin güvenirliğini ve nesnelliğini korumak amacıyla, seçilen görseller üzerinde hiçbir değişiklik ya da manipülasyon yapılmadan, sahneler doğrudan analize aktarılmıştır.

Araştırmada "Deaf U" dizisinden elde edilen veriler, Barthes'ın kuramsallaştırdığı üç temel anlam bileşeni (düzanlam, yananlam, mit) üzerinden analiz edilmiştir. Analiz sürecinde anlamın yalnızca bireysel bir okuma olmadığı göstergeler arası ilişkiler ve toplumsal/kültürel yapılar etrafında şekillendiği prensibine sadık kalınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada seçilen her bir sahne kamera açısı, ışık ve renk paleti gibi sinematografik kodlar; jest, mimik ve işaret dili gibi bedensel kodlar ile mekân/nesne ilişkileri çerçevesinde Barthes'ın kuramsallaştırdığı üç temel anlam üzerinden incelenmiştir.

Düzanlam, görsel göstergenin ilk bakışta algılanan, nesnel, çıplak ve herkes tarafından kabul gören evrensel anlam düzeyidir (Çakı, 2018). Düzanlam, görsel göstergenin ilk bakışta görülen, nesnel, çıplak ve sözlük anlamıdır (Barthes, 1977). Başka bir ifadeyle düzanlam göstergenin "neyi" temsil ettiğini gösterir (Karaman, 2017). Bu aşamada oyuncuların fiziksel duruşları, mekân, nesneler ve çerçeve içi ögeler doğrudan betimlenmiştir. Yananlam, göstergenin ideolojik, toplumsal ve kültürel bağlamda kazandığı ikinci katman anlamdır ve göstergenin "nasıl" temsil edildiğiyle ilgilidir (Karaman, 2017). Yananlam, kullanıcıların duyguları ve kültürlerinin değerleriyle etkileşime girdiğinde ortaya çıkmaktadır (Bouzida, 2014). İzleyicinin zihninde oluşan çağrışımları ve alt metinleri kapsar. İşitme engelli bireylerin kimlik mücadeleleri, grup içi etkileşimleri ve sinematografik ögelerin ürettiği gizli/örtük anlamlar bu düzeyde deşifre edilmiştir. Mit, egemen kültürel değerlerin veya toplumsal önyargıların, medya aracılığıyla "sorgulanamaz ve doğal gerçekliklermiş" gibi sunulma biçimidir (Barthes, 1991). Analizde medyanın tarihsel süreçte engelli bireylere atfettiği stereotiplerin (acınası, bağımlı, trajik vb.) "Deaf U" dizisinde nasıl sarsıldığı ve sunulduğu incelenmiştir.

2. BULGULAR

Görsel 1. Eylem, Hak Arayışı ve Aktif Aktörler

Kaynak: "Deaf U" (1. Sezon, 6. Bölüm, Dakika: 01.59), Netflix.

Düzanlam: Sahne görselinde sinematografik bir teknik olarak Geniş Açı/Orta Ölçekli Çekim tekniği kullanılmıştır. Görselde, açık havada bir araya gelmiş engelli ve engelsiz bireylerden oluşan bir topluluk aynı kadrajda yer almaktadır. Ön planda, net bir odaklamayla üç genç işitme engelli kadın öğrenci yer almaktadır. Kadınların ellerinde protesto pankartları bulunmaktadır. Arka planda ise yürüyüşe katılan diğer eylemciler ve ağaçlık bir alan görülmektedir.

Yananlam: Görselde alan derinliği ön plandaki engelli kadınların sosyal hareketler içindeki ağırlığını ve konumunu meşrulaştırıcı için işlev görmektedir. Karedeki eylemciler arasında doğrudan yüz yüze iletişim bulunmamaktadır. Ancak bu durum bir iletişimsizliği değil sözlü olmayan ortak bir eylemsellik bağını simgeler. Kadınları aynı mekânda ve aynı kadrajda buluşturan semiyotik ortaklık, kadın olmaktan kaynaklanan evrensel bir sosyo-ekonomik sorundur (çalışma hayatında menstrüasyon döneminde yaşanan hijyen eksikliği, zor şartlar ve temel ihtiyaçların yüksek maliyeti). İşitme engelli kadınların protestonun en ön safında dik ve kararlı bir beden diliyle konumlandırılması, onların toplumsal farkındalıklarının ve kendi engellilik alanlarına sıkışmadıklarının bir göstergesidir. Bu duruş onların toplumsal problemlere karşı ve hak arama süreçlerindeki aktif rollerini yansıtan yananlamsal kodlardır.

Mit: Bu sahne, egemen medyanın tarhisel süreç boyunca ürettiği "engelli birey sadece kendi engeline odaklıdır ve toplumsal olaylara karşı edilgendir" mitini yıkmaktadır. Engelli bireyi yardıma muhtaç bir "tüketici" olarak sunmaz aksine hak arayan bir "toplumsal aktör" olarak yeniden inşa eder. Ayrıca işitme engelli bir kadının portresi üzerinden "kesişimsel ayrımcılık" (toplumsal cinsiyet ve engellilik) olarak tanımlanan çifte dezavantajlılık efsanesini bozarak, engelli kadının zayıflık mitini yapı söküme uğratır. Sahne aynı zamanda engelli olmayan bireyler için de mesaj taşımaktadır. Engelli olmayan bireylerin ihtiyaçlarının ve sorunlarının

engelli bireylerden farklı olmadığını gösterir. Engelli kadınların yaşadığı ayrımcılık, uluslararası çalışmalarda geçmişten günümüze kadar farklı kavramlarla ifade edilmiştir; bu kavramlar arasında çifte, ikili, çoklu ve güncel olarak da kesişimsel ayrımcılık bulunmaktadır (Kahraman Güloğlu, 2019).

Görsel 2. "Deaf Elite" Söylemi ve Alt Kültür İçi Hiyerarşi

Kaynak: "Deaf U" (1. Sezon, 1. Bölüm, Dakika: 09.19), Netflix.

Düzanlam: Kadrajın merkezinde, kalın, büyük ve beyaz fontlarla İngilizce "DEAF ELITE" (Elit Sağırlar) yazısı ekranı kaplamaktadır. Yazının arkasındaki fonda, loş bir ışıklandırma altında, şık kıyafetlerle bir gece mekanına doğru ilerleyen genç kadınlar flu bir şekilde görülmektedir. Sahne karakterlerin göğüs hizasından yukarısını merkeze alan Orta Plan/Göğüs Çekim tekniğiyle kaydedilmiştir.

Yananlam: Sinematografik bir kod olarak kullanılan neon yeşil/sarı loş ışıklandırma, şık giyim tarzı ve modern gece mekânı atmosferi doğrudan lüks tüketimi, prestiji, eğlence kültürünü, akranlar arası popülariteyi ve yüksek sosyo-ekonomik statüyü çağrıştırmaktadır. "DEAF ELITE" kavramsal göstergesi, Sağır topluluğu içerisindeki bir sosyal hiyerarşiyi deşifre etmektedir. Bu seçkincilik, özellikle Gallaudet Üniversitesi gibi köklü kurumlardan gelen, belirli bir ekonomik ve kültürel sermayeye sahip ailelerin çocuklarını tanımlamaktadır. Bu seçkin hegemonik gruba dahil olmayan diğer işitme engelli bireylerin, onların tüketim kalıplarını taklit etme ve gruba kabul edilme yönündeki çabaları, alt kültürün kendi içindeki asimetrik güç ilişkilerini yansıtan birer yananlamsal koddur. Dolayısıyla işitme engelli bireylerin engelli topluluğundaki kimliğinin yalnızca fiziksel ve duyusal farklılıklarla oluşmadığını bununla birlikte engelli bireyin eğitim geçmişi ve aile kökenlerine de bağlı olduğunu göstermektedir.

Mit: Bu görsel, toplumun ve medyanın bilinçaltına yerleştirdiği "tüm engelliler aynı kaderi, aynı yoksulluğu ve aynı yaşam tarzını paylaşan homojen bir yapıdır" mitini yıkmaktadır. Engelli kimliğinin biyolojik bir duyma probleminden ibaret olmadığını göstermektedir. Bu alt kültürün içinde de toplumda olduğu gibi karmaşık sınıfsal hiyerarşilerin, statü kaygılarının ve dışlama mekanizmalarının var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla "homojen işitme engelli topluluğu" efsanesini yapı söküme uğratmaktadır.

Görsel 3. Sosyal Engellilik Modeli ve Mekansal Erişilebilirlik

Kaynak: "Deaf U" (1. Sezon, 1. Bölüm, Dakika: 13.12), Netflix.

Düzanlam: Geniş açılı genel çekim kadrajda, yeşil bir Amerikan futbolu sahasında, üzerlerinde spor formaları olan işitme engelli erkek sporcular durmaktadır. Sporcuların bir kısmı çimler üzerinde diz çökmüş, bir kısmı ayakta durarak karşılarındaki takım antrenörünü dikkatlice izlemekte ve dinlemektedir.

Yananlam: Amerikan futbolu sahası, salt bir sportif mekân olmanın ötesinde, engelli bireyin yetenek ve performansını sergileyebileceği "uygun koşulların ve mekânsal erişilebilirliğin" sembolüdür. Antrenörün verdiği taktiksel direktiflerin işitme engelli sporcular tarafından dikkatlice izlenip, dinlenilip algılanması, iletişimin sadece işitsel-sözlü olarak sınırlı olmadığını yansıtmaktadır. Beden dilinin ve görsel takibin, en az sözlü dil kadar eksiksiz, akışkan ve işlevsel bir iletişim kanalı olduğunu ortaya koyar. Sporcuların atletik vücut duruşları, yüksek konsantrasyonları beden koordinasyonlarının üst düzeyde olduğunu simgeler. Futbol sahasında oluşturulan bu mikro topluluk, işitme engelli sporcuların işiten akranlarıyla eşit düzeyde bir performans üretebileceğini göstermektedir.

Mit: Sahne, geleneksel medya anlatılarında sarsılmaz sıkça üretilen "engelli birey kısıtlı yeteneklere sahiptir, takım çalışmasına uyum sağlayamaz ve doğası gereği bedensel/mental olarak zayıftır" yönündeki patolojik

eksiklik mitini yıkmaktadır. Sosyal Modeli destekler biçimde engelliliğin çevrenin ve mekanın o bireye göre düzenlenmemesinden kaynaklandığı mitini doğrular. Uygun ortam sağlandığında engelli bireyin, engelsiz bireyle aynı performansı üretebileceğini göstererek "doğuştan eksiklik" mitini yıkmaktadır. Dolayısıyla görsel bir başarı ya da spor hikayesi sunmanın ötesine geçerek engelli bireylerin sosyal ve sportif alanlarda aktif olabilmesi için ihtiyaç duydukları şeyin her zaman "tıbbi tedavi" olmadığını; "uygun ve adil çevresel koşulların sağlanması" olduğunu göstermektedir.

Görsel 4. Müziğin Beden Diliyle Görselleşmesi

Kaynak: "Deaf U" (1. Sezon, 7. Bölüm, Dakika: 15.23), Netflix.

Düzanlam: Küçük bir eğlence mekânında kurulan sahnede, Cheyenna isimli karakter mikrofon ve DJ kabininin önünde durmaktadır. Karakter, kollarını ve ellerini ritmik bir biçimde hareket ettirerek beden diliyle bir şarkıyı icra etmektedir. Arka planda siyah giyimli bir DJ müzik yapmaktadır. Sağ planda ise mikrofon standının önünde, bir diğer erkek sanatçı şarkı söylemektedir. Sahnenin önünde performansı izleyen kitle arkadan profille kadraja yansımaktadır.

Yananlam: Cheyenna'nın müzikle ve altyazıyla uyumlu jest ve mimikleri, işitsel bir olgu olan melodiyi "görsel bir sese" dönüştürmektedir. Bu durum, müziğin sadece kulakla duyulan bir kavram olmadığın, bedenle hissedilen, hareketle aktarılan ve gözle deneyimlenen bir alan olduğunu kanıtlar niteliktedir. İşitme engelli olan ve olmayan bireylerin aynı eğlence mekânında, aynı sanatsal estetik etrafında bir araya gelmesi, insani duyguların ve sosyalleşme ihtiyaçlarının evrenselliğini simgeler. Müziğin görselleştirilmesi ve mekânın işitme engeli olan bireylere uygun bir duyusal çeşitlilikle tasarlanması, çevresel engelleri kaldıran yananlamsal bir kod üretmektedir.

Böylece, işitme engeli bulunan ve bulunmayan kişilerin duygusal haz alanlarının ortaklaştığı bir zemin inşa edilmektedir.

Mit: Görsel, toplumda ve medyada kökleşmiş olan "müzik, dans ve işitsel sanatlar sadece işiten insanlara aittir" mitini sarsar. Mekânın ve performansın işitme engellilere uygun şekilde tasarlanması halinde, engelin bir problem olmaktan çıktığı mesajını vererek, "engellilerin sosyal/kültürel etkinliklerden doğal olarak dışlanması gerektiği" yönündeki toplumsal efsaneyi yapı söküme uğratır. Sonuç olarak, engelin kendisinin ontolojik bir problem olmadığını asıl problemin, ortamın ve mekânsal düzenlemelerin tasarlanmasından kaynaklanan hegemonik yapı olduğu için eleştirilir.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Medya tarihi boyunca engellilik kavramı ve engelli bireylerin temsili, genellikle tıbbi model çerçevesinde ele alınmış, engel tedavi edilmesi gereken bir kusur, biyolojik bir noksanlık veya kişisel bir trajedi olarak sunulmuştur (Lash, 2026). Geleneksel kitle iletişim araçlarında engelli bireyler sıklıkla acınası, kurban, kötü karakter, topluma yük ya da tam zıddı bir şekilde olağanüstü yeteneklere sahip olarak simgelenmektedir (Clogston, 1990; Barnes, 1992; Haller ve Zhang, 2014). Dolayısıyla genel olarak medya, belirli fiziksel ve zihinsel standartlar dayatarak engelli bireyleri anormal karakterler olarak işlemektedir (Alçayır, 2024). Medyanın engelli bireyleri böyle temsil ediyor olması toplumun engelli bireylere olan bakış açısını doğrudan etkilemektedir. Toplumun bilinçaltında oluşan engelli kavramı, engelli bireylerin sosyal hayatta dışlanmaya maruz bırakabilmektedir. Çünkü medyada sunulan bakış açıları ve anlatı biçimleri engelli bireylere olan bakış açısını etkilemektedir (Yavalar, 2020). Bu bağlamda, "Deaf U" dizisinin göstergebilimsel analizi sonucunda elde edilen bulgular, medyadaki bu damgalayıcı temsillerin nasıl yapı söküme uğratıldığını göstermektedir.

Bu çalışmada engelli bireyin medyadaki edilgen, yardıma muhtaç ve pasif "tüketici engelli" imajının yıkılarak politik duruşu olan bir "toplumsal aktör" olarak temsil edildiği sonucuna ulaşılmıştır. İşitme engelli bir kadının menstrüasyon aktivizminin en ön safında konumlandırılması, "kesişimsel ayrımcılık" kavramsallaştırmasını ve çifte dezavantajlılık mitini görünür kılmaktadır (Kahraman Güloğlu, 2019).

Çalışmanın özgün bulguları arasında yer alan "Deaf Elite" (Elit Sağırlar) söylemi ve alt kültür içindeki sınıfsal hiyerarşi, medyanın engellileri tek tip, kimliksiz ve homojen bir grup olarak sunma eğilimine güçlü bir eleştiri niteliğindedir. Bu çalışmanın bulguları da engelli kimliğinin sosyal sermaye, eğitim geçmişi ve sosyo-ekonomik statü yada işitme engelinin durumuna göre şekillenen kendi içinde güç ilişkileri barındıran sosyal bir inşa olduğunu göstermektedir. Sağır alt kültüründe de ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin güç mücadelelerini belirleyici özelliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıcalıklı bir azınlık grubu, alt kültür içinde bir statü ve prestij alanı inşa

etmektedir. Seçkin sınıfa bireylerin bu gruba kabul edilme ve onları taklit etme çabaları, alt kültürün de homojen ve eşitlikçi bir alan olmadığını göstermektedir. Hatta sınıflaşmayı, statü kaygılarını ve dışlama mekanizmalarını da bu alt kültürün bünyesinde barındırdığını kanıtlamaktadır. Sağır kültürüne farklı düzeylerde aidiyet geliştiren karakterler çeşitli iletişim pratikleri bağlamında resmedilmiştir. Genellikle koklear implant veya işitme cihazı kullanan bireylerin farklı iletişim deneyimleri ekranlarda çoğu zaman yeterince temsil edilmemekte ve sağır karakterler yalnızca işaret dili kullanan ve konuşmayan kişiler olarak sunulmaktadır (Parogni, 2021). Bu nedenle dizi, sağır/işitme engelli bireylerin iletişim pratiklerini tek tip bir temsilin ötesinde ele alma potansiyeli taşıdığı için bu bağlamda önemlidir.

Mekânsal erişilebilirlik ve beden koordinasyonu bağlamında çalışmanın bulguları engelliğin bireysel bir noksanlık olmadığını göstermektedir. Bu açıdan engelliliğin çevresel engellerin ve ableist yapıların bir sonucu olduğunu savunan "Sosyal Model" ile örtüşmektedir. Başka bir ifade ile engelli bireylerin yaşadığı dezavantajların biyolojik bir noksanlıktan ziyade, eşit olmayan ve adaletsiz bir toplumsal yapının ürünüdür (Oliver, 1998). "Deaf U" dizisindeki spor ve eylemsellik sahneleri, uygun ortam ve adil çevresel koşullar sağlandığında engelli bireylerin toplumsal yaşama aktif katılım sağlayabildiğini göstermekte, medyanın ürettiği "bağımlı, muhtaç ve pasif engelli" mitini yıkmaktadır.

Çalışmada müziğin beden diliyle görselleştirilmesine yönelik bulgular, işitme engelliliğin bir "kayıp" olmadığını aslında görsel, dokunsal ve dilsel zenginlikler sunan bir "Sağır Kazanımı" olduğunu yansıtmaktadır (Bauman ve Murray, 2014). Medyada işitme engelli bireylerin genellikle iletişim kuramayan, izole veya sessizliğe bürünmüş kişiler olarak resmedilmesinin aksine (Foss, 2014b), analiz edilen sahneler, işitme engellilerin kendilerine özgü, zengin bir kültürel kimliğe ve sanat estetiğine sahip olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, medya temsilleri toplumsal anlamı inşa etmektedir ve toplumun belirli gruplara yönelik algılarını, yargılarını ve değerlerini şekillendirmektedir (Hall, 2013). "Deaf U" dizisi, engelli bireyleri dışarıdan, sağlamcı bir bakış açısıyla sunmamakta, içeriden ve kültürel bir modelle temsil edilen bir anlatı olarak sunmaktadır. Medyada inşa edilen anlatıların, toplumun engelliliğe yönelik önyargılarını beslediği veya azalttığı göz önüne alındığında, bu tür temsillerin artması, engelliliğe yönelik toplumsal damgalamanın kırılması ve engelli bireylerin toplumsal alanda güçlendirilmesi açısından önemlidir. Elde edilen bulgular, yapımın geleneksel medyanın ürettiği klişeleri sarsmada önemli bir eşik atlattığını, ancak kendi içinde yeni sınırlılıklar ve hiyerarşiler de ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, medya içeriklerinde farklı işitme deneyimlerinin, iletişim biçimlerinin, kültürel aidiyetlerin yansıtılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Barnes, C. (1992). *Disabling imagery and the media: An exploration of the principles for media representations of disabled people*. Ryburn Publishing.

Barthes, R. (1977). *Image, music, text* (S. Heath, Çev.). Hill and Wang.

Barthes, R. (1991). *Mythologies* (A. Lavers, Trans.). Noonday Press.

Bauman, H.-D. L. ve Murray, J. (2014). *Deaf gain: Raising the stakes for human diversity*. University of Minnesota Press.

Bouzida, F. (2014). The semiology analysis in media studies: Roland Barthes approach. İçinde *Proceedings of SOCIOINT14: International Conference on Social Sciences and Humanities* (ss. 1001-1007).

Chandler, D. (2002). *Semiotics: The Basics* (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203166277

Clogston, J. S. (1990). *Disability coverage in 16 newspapers*. Advocado Press.

Çakı, C. (2018). Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümlemesi ile Nazi propagandasında engelliler. *SDÜ İFADE, 1*(2), 66-91. https://izlik.org/JA77SM38WU

Eker, M. ve Aslan, H. (2010). Görsel kültür ve medya okuryazarlığı: Sanat eğitiminin kamusal açılımı. *Millî Eğitim Dergisi, 40*(187), 251-268. https://izlik.org/JA63GD73LA

Foss, K. A. (2014a). Constructing hearing loss or "deaf gain?": Voice, agency, and identity in television's representations of d/Deafness. *Critical Studies in Media Communication, 31*(5), 426-447. https://doi.org/10.1080/15295036.2014.968603

Foss, K. A. (2014b). Destigmatizing the silent epidemic: Representations of hearing loss in entertainment television. *Health Communication, 29*(9), 888–900. https://doi.org/10.1080/10410236.2013.814079

Gazi, M. A. ve Çakı, C. (2019). Engelli istihdamına yönelik hazırlanan kamu spotu reklamları: Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Bakanlığı üzerine inceleme. *Sosyal Güvenlik Dergisi, 9*(2), 409-430. https://doi.org/10.32331/sgd.658885

Gezgin, T. (2022). *2000 yılı sonrası Türk sinemasında engellilik temsilleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Hall, S. (2013). The work of representation and the spectacle of the "other". S. Hall, J. Evans ve S. Nixon (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* içinde (2. bs., ss. 1-46). Sage Publications.

Haller, B. ve Zhang, L. (2014). Stigma or empowerment? What do disabled people say about their representation in news and entertainment media? *Review of Disability Studies: An International Journal, 9*(4).

Kahraman Güloğlu, F. (2019). Uluslararası çalışmaların gündeminde engelli kadın ayrımcılığının ifadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(1), 260–285. https://doi.org/10.33417/tsh.516850

Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in göstergebilimsel yaklaşımlarının karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 9*(2), 25–36. https://doi.org/10.17932/IAU.IAUD.13091352.2017.9/34.25-36

Lash, B. N. (2026). Deafness & hearing loss in film and television: Examining media representations of the deaf/Deaf and hard of hearing. *Popular Communication*. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/15405702.2026.2635491

Norden, M. F. (2001). The Hollywood discourse on disability: Some personal reflections. A. Enns ve C. Smit (Ed.), *Screening disability: Essays on cinema and disability* içinde. University Press of America.

Oliver, M. (1998). Theories of disability in health practice and research. *British Medical Journal, 317*(7170), 1446–1449. https://doi.org/10.1136/bmj.317.7170.1446

Parogni, I. (2021). As more deaf people are seen on TV, others want to be heard. The New York Times. https://www.nytimes.com/2021/01/27/arts/television/deaf-tv-representation.html

Polat, Ç. S. (2011). *Engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaların Başka Dilde Aşk filmi üzerinden incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Serttaş, A. ve Eral, A. G. (2017). Türkiye'de yayınlanan çizgi dizilerde engelli bireylerin temsili: TRT Çocuk Kanalı örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 44*, 1-20.

Smith, S. L., Pieper, K., Neff, K. ve Wheeler, S. (2025). *Inclusion in Netflix original U.S. scripted films & series: Full report*. Annenberg Inclusion Initiative. https://assets.uscannenberg.org/docs/aii-2025-netflix-full-report.pdf

Şahin, İ. (2025). Engelsiz çizgi filmlerde engelli çocuk temsili: Kardeşim Ozi örneğinde aile ve çocuk yaklaşımının sunumu. *TRT Akademi, 10*(24), 766-799. https://doi.org/10.37679/trta.1663842

Yakin, H. S. M. ve Totu, A. (2014). The semiotic perspectives of Peirce and Saussure: A brief comparative study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 155*, 4–8. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.10.247

Yavalar, D. E. (2020). Yazılı basında engellilerin temsili: Hürriyet, Milliyet, Sabah gazetesi örneği. *Kurgu, 28*(1), 308–326. https://izlik.org/JA78PW75YZ

Yılmazkol, Ö. (2025). Engelli karakterlerin temsilinde filmlerin enformatik rolü: *CODA* filmi örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 25*(67), 426–450. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1595748

MASKENİN ÖTESİNDE: BLUE EYE SAMURAI'DA STRATEJİK BİR PERFORMANS OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET

Arş. Gör Işılay BALCI İŞAT

Beykent Üniversitesi, İletişim ve Tasarımı / Medya ve Kültürel Çalışmalar, isilayisat@beykent.edu.tr,

ORCID numarası: 0000-0002-3082-6511

Özet

Blue Eye Samurai animasyonu, Japonya'nın Edo dönemine hâkim olan katı toplumsal yapıda, ana karakter Mizu'nun kimlik inşası ve varoluşsal mücadelesi üzerinden dönemin toplumsal normlarını ve kültürel kodlarını açığa çıkaran önemli bir temsil alanı oluşturmaktadır. Mizu karakteri, bu toplumda biyolojik cinsiyetini gizleyerek maskülen bir samuray kimliğini performatif eylemlerle yeniden üretir.

Bu araştırma, Mizu'nun mücadelesini, toplumsal cinsiyetin doğuştan gelen bir öz değil, sürekli bir "yapma" süreci olduğunu savunan Judith Butler'ın Performativite Kuramı çerçevesinde incelemektedir. Bu doğrultuda araştırma Mizu karakterinin belirli jestler, bedensel edimler ve şiddet eylemlerinin stilize edilmiş ve sürekli tekrarı yoluyla inşa ettiği maskülen bir samuray kimliğini eleştirel söylem analizi ve göstergebilimsel analiz yöntemlerini kullanarak ele almakta ve Mizu'nun mavi gözleri ile temsil edilen melez kimliğinin onu Butler'ın "Kültürel Anlaşılabilirlik Matrisi" kavramı çerçevesinde geleneksel normatif düzen içinde nasıl dışlanmış bir figür haline getirdiğini de incelemektedir. Söz konusu dışlanmışlık hali kimliği sabit ve biyolojik bir gerçeklik olmaktan çıkarıp karakterin kendi amaçları doğrultusunda kullandığı stratejik bir araca dönüştürmektedir.

Bu çalışma özetle Mizu karakterinin yansıttığı samuray performansının salt bir fiziksel gizlenmeden çok daha fazlası olduğunu ortaya koymayı ve toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiği gerçeğinden hareketle, Mizu'nun bu performansının egemen kültürel normlara meydan okumak ve direnmek için nasıl güçlü bir yönteme dönüştüğünü göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medya Çalışmaları, Toplumsal Cinsiyet, Görsel Kültür, Kimlik İnşası

BEYOND THE MASK: GENDER AS A STRATEGIC PERFORMANCE IN BLUE EYE SAMURAI

Research Assistant Işılay BALCI İŞAT

Beykent University, Communication and Design / Media and Cultural Studies, isilayisat@beykent.edu.tr,

ORCID number: 0000-0002-3082-6511

Abstract

Framed by the rigid social structure of Japan's Edo period, the animated series Blue Eye Samurai offers a crucial representational space that exposes the era's social norms and cultural codes through the identity construction and existential struggle of the protagonist, Mizu. Within this rigid society, Mizu does not merely conceal her biological sex; rather, she actively reproduces a masculine samurai identity through performative acts.

This study examines Mizu's struggle through the lens of Judith Butler's Theory of Performativity, which posits that gender is not an innate essence but an ongoing process of "doing." Accordingly, employing critical discourse and semiotic analyses, the research investigates the masculine samurai identity Mizu constructs through the stylized and continuous repetition of specific gestures, bodily acts, and acts of violence. Concurrently, it examines how her hybrid identity, symbolized by her blue eyes, renders her an excluded figure within the traditional normative order, contextualized through Butler's concept of the "Matrix of Cultural Intelligibility." In this context, this state of marginalization generates a subversive potential that liberates identity from being a fixed, biological reality, transforming it into a strategic instrument utilized to serve the character's own objectives.

Ultimately, this study aims to demonstrate that the samurai performance exhibited by Mizu transcends mere physical concealment. Drawing upon the premise that gender is socially constructed, it seeks to reveal how Mizu's performance evolves into a powerful modality of resistance and defiance against hegemonic cultural norms.

Keywords: Media Studies, Gender, Visual Culture, Identity Construction

TÜRKİYE'DE SÖYLEM KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR ANALİZ

Doktora Öğrencisi, Burcu ÇULCU 1/ Doç. Dr., Mert GÜRER 2

1Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Girişimcilik, culcu.b@gmail.com, 0009-0000-9401-7134

2Kocaeli Üniversitesi, Radyo, Tv ve Sinema, mertgurer@gmail.com, 0000-0002-2940-2009

Özet

20. yüzyıl düşünürleri tarafından keşfedilen söylemden sonra artık evrensel gerçeklerin değil, gerçekliklerin var olması söz konusudur. Gerçeklik her söylem içinde inşa edilmektedir. Bu durum kendi yüzyılımız içinde de söylem konusunda yapılan çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Söylem konusunda üretilen lisansüstü tez çalışmalarının sayıca fazlalığı, bu alandaki literatürün sistemli bir şekilde incelenmesini ve eksiklerin görülmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 2023-2024 yılları arasında söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarının farklı değişkenler çerçevesinde incelenmesidir. Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nde yer alan söylem konusunda hazırlanmış 219 tez araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında araştırılan çalışmaların yayınlandığı yıl, hazırlandığı üniversite, bağlı olduğu enstitü, ana bilim dalı, tezin türü ve ilişkilendirildiği konular çerçevesinde nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman/metin analizi tekniği ile incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlere yönelik bulguların, söylem literatürüne genel bir bakış sağlayacağı, alanla ilgili eksiklikleri ortaya koyacağı ve güncel çalışmalar için araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Lisansüstü Tez, Yükseköğretim Kurulu, Doküman/Metin Analizi

AN ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON DISCOURSE STUDIES IN TÜRKİYE

PhD Candidate, Burcu ÇULCU 1/ Assoc. Prof. Dr., Mert GÜRER 2

1Kocaeli Metropolitan Municipality, Entrepreneurship Center, culcu.b@gmail.com, 0009-0000-9401-7134

2Kocaeli University, Radio, Tv ve Cinema, mertgurer@gmail.com, 0000-0002-2940-2009

Abstract

After the discovery of discourse by 20th century thinkers, the focus has shifted from universal truths to the existence of multiple realities. Reality is constructed within discourse. This shift has led to an increase in studies on discourse in our own century as well. The large number of graduate theses produced on discourse makes it difficult to systematically analyze the literature and identify gaps in the field. In this context, the aim of this study is to examine graduate theses on discourse written between 2023 and 2024 within the framework of various variables. The research sample consists of 219 theses on discourse available in the Higher Education Council Thesis Center. The study employs the document/text analysis technique, a qualitative research method, to examine the theses based on the year of publication, the university where they were conducted, the affiliated institute, the department, the type of thesis, and the topics they are associated with. The findings from the analyzed graduate theses are expected to provide a general overview of the discourse literature, identify gaps in the field, and guide researchers in their future studies.

Keywords: Discourse, Postgraduate Thesis, Council of Higher Education, Document/Text Analysis

Giriş

Söylem, bireylerin ve toplulukların dünyayı anlama, yorumlama ve ifade etme biçimlerini şekillendiren temel bir kavramdır. Dilin ötesinde, söylem toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarda inşa edilen anlam sistemlerini içermektedir. 20. yüzyıl düşünürleri, özellikle Michel Foucault, Norman Fairclough ve Teun A. van Dijk gibi isimler, söylemin bilgi, iktidar ve ideoloji ile nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyarak, bu alanın önemini vurgulamışlardır. Günümüzde söylem çalışmaları, dilbilimden sosyolojiye, iletişim bilimlerinden politik bilimlere kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır.

Eleştirel Söylem Analizi (CDA), dilin yalnızca gerçekliğin pasif bir yansıması olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapıların oluşumu ve sürdürülmesinde etkin bir güç olduğunu savunmaktadır (Fairclough, 2013). Söylem, yalnızca dilin bir kullanımı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri biçimlendiren ve bireylerin kimliklerini inşa eden bir araçtır. Foucault'nun ifade ettiği gibi, söylem iktidarın bir yansımasıdır ve hangi bilgilerin meşru kabul edileceğini belirlemektedir. Bu bağlamda, söylemin toplumda hegemonya kurmada ve belirli görüşleri yaygınlaştırmada oynadığı rol önemlidir. Eleştirel söylem analizi gibi yöntemler, dilin gücünü çözümleyerek, söylemin altında yatan ideolojik yapıların açığa çıkarılmasını amaçlamaktadır.

Türkiye'de de söylem üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir. Özellikle akademik camiada, çeşitli disiplinler içinde söylem analizine dayalı lisansüstü tezler ve bilimsel makaleler üretilmektedir. Ancak bu çalışmaların sistematik bir analize tabi tutulması, alanın genel eğilimlerini belirlemek ve eksiklikleri tespit etmek açısından önemlidir. Söylem araştırmalarında kullanılan metodolojilerin ve kuramsal yaklaşımların incelenmesi, gelecekteki çalışmalara yön vermede yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Son yıllarda söylem çalışmalarına olan ilginin artmasının temelinde, toplumsal, kültürel ve siyasal dinamiklerin giderek daha karmaşık hâle gelmesi yatmaktadır. Medya, siyaset, eğitim ve günlük yaşam pratikleri gibi birçok alanda dilin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda güç ilişkilerini üreten, meşrulaştıran ve yeniden üreten bir unsur olduğu fark edilmiştir. Bu durum, özellikle Foucault ve Fairclough gibi kuramcıların katkılarıyla söylemin toplumsal yapılar üzerindeki etkisini inceleyen eleştirel yaklaşımların önem kazanmasına neden olmuştur.

Söylem çalışmaları, bireylerin ve kurumların dünyayı nasıl anlamlandırdığını, kimlikleri nasıl kurduğunu ve toplumsal eşitsizliklerin dil aracılığıyla nasıl sürdürüldüğünü analiz etme olanağı sunar. Bu nedenle, söylem analizi hem sosyal bilimler hem de iletişim çalışmaları açısından vazgeçilmez bir yöntem hâline gelmiştir. Bu çalışmada, söylem kavramının farklı disiplinlerdeki uygulamaları ele alınacaktır. 2023-2024 yılları arasında söylem konusunda yazılan lisansüstü tezlerin çeşitli bulgular çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu

kapsamda, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nde yer alan lisansüstü tezler çeşitli değişkenler dikkate alınarak Excel'de analiz edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de söylem üzerine yapılan akademik araştırmaların genel bir değerlendirmesi yapılarak, bu alandaki eğilimler ve boşluklar ortaya konacaktır. Söylem analizine dair yapılan çalışmaların kapsamı ve metodolojik çeşitliliği incelenerek, gelecekteki araştırmalar için öneriler sunulacaktır.

Çalışmanın amacı, söylem literatürünün durumunu ve eğilimlerini ortaya koyarak, gelecekte yapılacak araştırmalara temel oluşturacak bir perspektif sunmaktır. Türkiye'de söylem alanında fazla sayıda tez yazılmış olması sebebiyle, konuyla ilgili hazırlanan tezlere yönelik bulgulara tek bir makalede yer verilerek ortak özelliklerinin ve farklarının belirtilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Söylem literatürü konusunda 2023-2024 yıllarını kapsayan bu şekilde detaylı bir çalışmanın yapılmamış olması bu araştırmanın farkını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde çalışmada hangi yöntemin neden kullanıldığı, temel problem durumu ve amaç gibi yönteme dair içerikler detaylı bir şekilde aktarılacaktır. Araştırma kapsamında elde edilen bulguların değerlendirmesine geçmeden önce, söylem kavramının gelişim süreci hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Söylem, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek toplumsal yapıları, güç ilişkilerini ve düşünce sistemlerini şekillendiren bir unsur olarak ele alındığı geniş kapsamlı bir kavramdır. Dilbilim, felsefe, sosyoloji, iletişim bilimleri ve siyaset bilimi gibi birçok disiplinin ilgi alanına giren söylem, belirli bir bağlam içinde üretilen, anlam kazanan ve toplumsal süreçleri etkileyen bir yapıdır. Teun A. van Dijk (1993), söylemin güç yapılarını sürdürmeye nasıl yardımcı olduğunu, güçlü toplumsal grupların dil aracılığıyla neyin toplumsal olarak kabul edilebilir olduğunun sınırlarını belirleyerek başkalarının dünyayı algılayış biçimini şekillendirdiğini ifade ederek açıklamaktadır.

Michel Foucault, söylemi bilgi ve iktidarın inşasında temel bir mekanizma olarak görerek, bireylerin ve toplumların düşünce sistemlerini belirleyen kurucu bir unsur olarak değerlendirmiştir. Foucault, iktidarı harekete geçiren, onu üreten, güçlendiren ya da zayıflatan şeyin söylem olduğunu söylemektedir. Söylem iktidarı harekete geçirmektedir ve onu üretmekte ve güçlendirmektedir (Rigel, Batuş, Yücedoğan ve Çoban, 2005, s. 101). Varol'un aktardığı gibi ideoloji yerine söylem kavramını tercih eden Foucault, kimliklerin toplumsal düzenleme ve pratiklere bağlı egemen söylemlerin ürünü sayıldığını ifade etmiştir (Varol, 2016, s.197). İdeoloji, söylemin üretimini ya da yorumlanmasını ilk durumda olduğu gibi doğrudan etkileyebileceği gibi, ikinci durumda olduğu üzere diğer katılımcılar veya katılımcılar arasındaki ilişkilere dair önyargılı bir toplumsal durum temsilinin

önceden inşa edilmesi aracılığıyla dolaylı biçimde de etkileyebilmektedir (Dijk, 2001). Bu çalışma (Wodak & Meyer, 2015), dilin toplumsal iktidarın bir mekanizması olarak nasıl işlediğini, ideolojileri nasıl biçimlendirdiğini, hiyerarşileri nasıl sürdürdüğünü ve dışlayıcı pratikleri nasıl meşrulaştırdığını inceleyen Eleştirel Söylem Analizi alanı içinde konumlanmaktadır. Söylemlerle şekillenen kimlikler bireyleri ideolojik olarak inşa etmektedir.

Söylem analizi, görüşmelerin, metinlerin ve ayrıca kaydedilen konuşmaların analizine dayanan çeşitli ve çok türlü sosyal bilim araştırmalarını tanımlamaktadır (Silverman, 2018, s.437). Barthes yazdığı metinlerde sinemanın, müziğin, gazetelerin, dergilerin diline yönelmiş ve onlardaki söylemi çözümlemeye çalışmıştır. Medya, toplumdaki en belirgin mit üretme aracı olmaktadır (Güngör, 2022, s.256). Ruth Wodak (2011), toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine ortaya çıkan ahlaki paniklerin kendiliğinden gelişen tepkiler olmadığını, aksine dil aracılığıyla bilinçli biçimde üretildiğini ve sürdürüldüğünü ileri sürmektedir.

Söylem, medya metinlerinde, edebiyat eserlerinde ya da sosyolojik çalışmalarda sıkça karşılaşılan ve hakkında tartışmalar yapılan bir kavramdır. Söylem kavramı, birbirinden farklı alanlarda, her alanın kendi bakış açısıyla farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak, söylem kelimesinin altındaki genel düşünce; sosyal yaşamdaki farklı düzenlerde kişilerin ifade biçimlerinde dilin yapılandırılmasıdır (Ergeç, 2010, s.1). Söylem, belirli bir düşünceyi veya ideolojiyi yaygınlaştırmak için kullanılan dilsel ve toplumsal pratikleri içermektedir. Eleştirel söylem analizi gibi yaklaşımlar, söylemin ideolojik boyutlarını ve iktidar ilişkileriyle bağlantısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Örneğin, Norman Fairclough, söylemin toplumsal değişimle nasıl etkileşime girdiğini ve dilin nasıl hegemonik bir araç olarak kullanılabileceğini incelemiştir.

Teun A. van Dijk ise söylemin bilişsel ve toplumsal yönlerini birleştirerek, bireylerin söylemler aracılığıyla nasıl yönlendirildiğini ve belirli inanç kalıplarının nasıl oluşturulduğunu analiz etmiştir. Dijk söylemin ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynadığını söylemektedir. İmgelerin, söz dizimlerinin, tonlamaların, konuların, tutarlılıkların, metaforların anlamın pek çok yönüne etki ettiğin söylemektedir (Çoban ve Özarslan, 2003, s.13). Althuesser ideolojide gerçek ilişkilerin hayali biçimde neden çarpıtılıyor sorusunun ortadan kalması gerektiğini ve yerini başka bir soruya bırakması gerektiğini söylemiştir. Bireylere verilen temsilin neden hayali olması zorunludur sorusunu ortaya atmıştır. Böylece devletin ideolojik aygıtlarını ortaya koymuştur (Althuesser, 2014, s.71).

Güçlü anlatılar yalnızca anlatılarak oluşmaz; toplumsal ve kültürel yaşamın çeşitli boyutlarına nüfuz eder ve farklı bireylerin ifade tarzlarına göre yeniden biçimlenmektedir. Söylem yaklaşımı, bir düşüncenin mikro düzeyde nasıl dile getirildiğine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımda sadece söylenen sözler değil, iletilen mesajların içeriksel

ve tematik bütünlüğü de söylemin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Aydoğan ve Karaarslan, 2017: 124). Medyanın sunduğu gerçeklik temsilleri, gerçek dünyaya ilişkin kişisel deneyimlerimizi ve yorumlamalarımızı önemli ölçüde belirlemektedir. Bu nedenle temsil gerçek olaydan sonra değil, yorumladığımız gerçekliğin bir parçasıdır. Temsil yani söylemler gerçekliğin anlamına katkıda bulunmaktadır (Laughey, 2020, s.84). Özçetin bu ideolojilerin eleştirisine yardımcı olarak Gramsci'nin hegemonya kavramına değinmiştir. Adlandırma ve çağırma mekanizması ve gösterenle gösterilen arasındaki ilişkilerin nasıl sabitleneceği sorusu etrafında var olan mücadele Gramsci'nin hegemonyasını devreye sokmakla, kuvvetli bir ideoloji ve politika eleştirisi sunmamıza yardımcı olacaktır (Özçetin, 2021, s.198). Gramsci hegemonya aygıtının kurulmasının yeni bir ideolojik alan yarattığı, bilinçlerde ve bilgi yöntemlerinde bir dönüşüm meydana getirdiği ölçüde bir bilgi olgusu ve felsefe olgusu olduğunu söylemektedir (Gramsci, 2014, s.75). Söylem, tarihsel ve kültürel bağlamlara göre farklı anlamlar kazanabilen dinamik bir yapıya sahiptir. Belirli bir dönemde hâkim olan söylemler, toplumsal normları ve değerleri belirleyerek bireylerin düşünme ve hareket etme biçimlerini şekillendirmektedir. Bu nedenle, söylem yalnızca dilbilimsel bir inceleme konusu değil, aynı zamanda ideolojik, politik ve kültürel süreçlerin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Günümüzde medya, siyaset, akademi ve gündelik yaşamda söylemin nasıl inşa edildiği ve kullanıldığı üzerine yapılan çalışmalar, toplumsal dinamikleri anlama açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Eleştirel söylem analizinde ele alınan meselenin sosyal boyutu, araştırmaların odak noktasıdır. Problem özneler arası etkileşimden ideoloji boyutuna taşınmaktadır. Öznenin de ideolojik olarak inşa edildiği kabul edilmektedir (Arkanoç, 2017, s.203). Sonuç olarak, söylem kavramı, dilin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl işlediğini anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Söylem analizleri, toplumlardaki güç ilişkilerini, kimlik inşasını ve bilgi üretim süreçlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, söylem üzerine yapılan çalışmalar, yalnızca akademik bir araştırma alanı olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıları ve değişimleri anlamak için de önemli bir araç sunmaktadır.

Bu araştırmanın konusuna paralel olarak, Türkiye'de hazırlanan lisansüstü tezler çerçevesinde söylem literatürünün incelendiği çalışmalar mevcuttur. Türkiye'de 2011-2024 yılları arasında dil çalışmalarında kültür ve söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelendiği bir çalışmada (Ünveren, 2024), Web of Science'dan ulaşılan tezler farklı başlıklar altında kategorize edilerek; en sık kullanılan anahtar kelimeler, yıllara göre dağılımı, yazarlara göre dağılımı, dergilere göre dağılımı, yayın indekslerine göre dağılımı, yayıncı kuruluşların bulunduğu ilk 5 ülke, atıf dağılımı, çalışmaların ve atıfların ülkelere göre dağılımı, en çok atıf alan ilk 5 yayın kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda lisansüstü tezlerde söylem kavramı, dil, kültür ve söylem ekseninde ele alınmıştır.

Çiler Dursun, 1980-2003 yıllarını kapsayan haber ve habercilik pratiklerini konu alan araştırmaların literatür araştırmasında incelediği yüksek lisans ve doktora tezlerinin %60,5'nin ideoloji, söylem ve temsile odaklandığını (Dursun, 2004, s. 101) ortaya koymuştur. Çalışmasını yöntem ve yaklaşımlar altında iki sınıfta kategorize etmiştir. Haber sadece bilgi verme değil, aynı zamanda belirli ideolojilerin, dünya görüşlerinin, iktidar ilişkilerinin ve değerlerin yeniden üretildiği bir söylem alanıdır. Bu nedenle söylem analizi, haber metinlerinin yüzeyinin ötesine geçerek altında yatan anlamları ortaya koymak için etkili bir yöntemdir.

2017 yılına kadar yapılan gazete haberlerini konu alan yüksek lisans tezlerine dair bibliyometrik bir analiz de (Pelivan, 2019) toplamda 120 eleştirel söylem çözümlemesi yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Söylem çözümlemesini yapıldığı çalışmaların yıllara göre dağılımı ortaya konmuştur. 2018-2023 yılları arasında yapılan (Ateş, 2024) Post-Truth konusundaki lisansüstü tezler ile ilgili başka bir bibliyometrik analiz çalışmasının sonucunda alan ile ilgili 5 lisansüstü eleştirel söylem analizi yapılan çalışma olduğu sonucuna varılmıştır.

Post-truth çağında gerçek, söylem aracılığıyla kurulmakta ve iktidar mekanizmaları bu söylemleri duygular, korkular ve aidiyetler üzerinden inşa etmektedir. Bu bağlamda Eleştirel Söylem Analizi, sadece söylemin yüzeyini değil, söylemle yaratılan "gerçeklik" algısını ve onun ideolojik işlevini deşifre etme imkânı sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye'de 2023-2024 yılları arasında söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin çeşitli bulgular çerçevesinde incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda YÖK'ün tez merkezinde yer alan lisansüstü tezler çeşitli değişkenler çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 2023-2024 yılları arasında söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır ve en fazla çalışma hangi yılda üretilmiştir?
- Söylem konusunda hazırlanan lisansüstü çalışmaların üniversitelere göre dağılımı nasıldır? En fazla çalışma hangi üniversitede hazırlanmıştır?
- Söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır? Hangi enstitüde söylem alanında kaç tane lisansüstü tez çalışması üretilmiştir?
- Söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerine ana bilim/sanat dalına göre dağılımı nasıldır ve en fazla çalışma hangi ana bilim/sanat dalında üretilmiştir?
- Söylem konusunda hazırlanan tezlerin ilişkilendirildiği konular nelerdir?

Söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelendiği çalışmada, YÖK Tez Merkezi'nden ulaşılan tezler; sayıları, dilleri, yazar cinsiyetleri, ana bilim dalları, yılları, yayınlandıkları

üniversiteler, ilişkilendirildiği konular çerçevesinde Excel'de verilerin bir araya getirilmesiyle değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de 2023-2024 yılları arasında söylem konusunda hazırlanan yüksek lisans ve doktora düzeyindeki tezler incelenmiştir. Yükseköğretim Kurulu tez merkezi üzerinden "söylem" kavramı ile tarama yapıldığında belirtilen yıllar arasında 219 Türkçe tez çalışmasına ulaşılmıştır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan doküman/metin analizi tekniği kullanılmaktadır. Doküman/metin analizi; bir araştırma kapsamında incelenen olgularla ilgili bilgiler içeren belgelerin, araştırmayı destekleyen değişkenler bağlamında analiz edilmesidir.

Bu yöntem, araştırmanın konusuna yönelik incelenen olguların önem sırasının belirlenmesi, yapılandırılmamış verilerin birbirini destekleyen değişkenlerle sınıflandırarak yapılandırılması ve yeni verilerin ortaya çıkarılması konusunda araştırma sürecine katkı sağlamaktadır. Nitel veri analizinin ana özelliği kodlama sürecidir. Kodlama, kanıtları sınıflandırma ve fikirleri giderek daha geniş bakış açılarını yansıtacak şekilde etiketleme sürecidir. Bir veri tabanından elde edilen kanıtlar kodlar, kodlar ise daha geniş temalar altında gruplandırılmaktadır (Creswell ve Clark, 2020, s.224)

Doküman analizi, yazılı veya basılı belgelerin içerik, bağlam ve yapısal özelliklerini inceleyerek bilgi çıkarma sürecidir (Bowen, 2009). Araştırmalarda özellikle tarihî belgeler, politika metinleri, raporlar ve akademik çalışmalar gibi kaynaklar analiz edilmektedir. Bir doküman/metin/içerik analizinde metinlerin içerikleri toplanmakta ve analiz edilmektedir. İçerik kelimler, anlamlar, resimler, semboller, fikirler, temalar veya iletilebilen herhangi bir mesaj olabilmektedir. Metin bir iletişim ortamı görevi gören her türden yazılı, görsel ya da sözlü ögedir (Lawrance, 2022, s.586). Bu sebeple, çalışma kapsamında incelenen tezler doğrudan YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden alınarak nicel verilerle kategorize edildikten sonra ilişkilendirildikleri konular bağlamında nitel olarak analiz edilecektir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın, söylem konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının hazırlandığı yıllara, üniversitelere, enstitülere, ana bilim dallarına ve ilişkilendirildiği konulara yönelik değişkenler çerçevesinde incelenerek literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, araştırmacıların söylem literatürüne yönelik bilgilere çeşitli değişkenlerle birlikte kolayca ulaşabilmesi, konuyla ilgili eksiklerin saptanması ve yapılacak araştırmalara yol göstermesi amacıyla hazırlanmıştır.

2023-2024 yıllarında Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi, akademik bilgi üretiminin güncel yönelimlerini, araştırma eğilimlerini ve toplumsal gündemleri ortaya koymak

açısından önemlidir. Hem akademik bilgi üretiminin yönünü anlamak hem de toplumsal kültürel dönüşümleri okumak açısından önemli bir çalışmadır.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, 2023-2024 yılları arasında söylem konusunda hazırlanan ve YÖK Tez Merkezi'nde yer alan lisansüstü tezlerle sınırlıdır. Daha güncel tarihler seçilerek geçtiğimiz iki yıl ile sınırlandırılmıştır. Her iki yıl içerisinde benzer oranlarda yayın yapılmıştır. 2023 yılına ait 102, 2024 yılına ait 118 lisansüstü tez çalışması incelenmektedir. Ayrıca her iki yılda da 37 İngilizce lisansüstü yayın yapılmıştır. Ancak bu çalışmada sadece Türkçe dilindeki çalışmalar ele alınmıştır. Söylem konusunun üzerinde durulan bir konu olması sebebiyle bu yıllar arasındaki yayınların konu dağılımını incelemek önemli olmaktadır.

3. BULGULAR

2023 ve 2024 yıllarında yalnızca Türkçe yazılmış lisansüstü tezler incelendiğinde, toplamda 223 tez bulunduğu görülmektedir. Bu tezlerin 102'si 2023 yılında, 118'i ise 2024 yılında yazılmıştır. Veriler, 2024 yılında tez üretiminde bir artış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkçe akademik üretimin sürdürülebilir biçimde devam ettiğini ve 2024 yılında önceki yıla kıyasla daha fazla tez yazıldığını göstermektedir. Grafik verisi de bu artışı açık şekilde yansıtmaktadır. 2024 yılında söylem analizine dayalı tezlerde görülen artış, bu yönteme olan akademik ilginin arttığını göstermektedir. Bu eğilim, sosyal bilimlerin güncel meseleleri çözümleme çabasında söylem analizini önemli bir araç olarak konumlandırdığını düşündürmektedir.

Tablo 1: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Söylem konusunda hazırlanan tezlerin türlerine göre dağılımına tablo 2'de yer verilmektedir.

Eğitim Seviyesi	Sayı
Doktora	77
Yüksek Lisans	142
Toplam	219

Tablo 2: Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Ulusal Tez Merkezi verilerine göre, 2023 ve 2024 yıllarında söylem alanında tez yazan toplam 219 çalışmanın incelenmesi sonucunda, 142'sının (%64,8) yüksek lisans tezlerinden, 77'sinin (%34,5) doktora tezlerinden oluştuğu belirlenmiştir. Bu dağılım, söylem alanında yürütülen akademik çalışmaların büyük çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde yoğunlaştığını göstermektedir. Doktora tezlerinin oranı ise yaklaşık üçte bir olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, söylem çalışmalarının akademik düzeyde çeşitlilik gösterdiğini ve alanın hem yüksek lisans hem de doktora seviyesinde aktif araştırmalarla geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, yüksek lisans ve doktora çalışmalarının oranlarının bu denli belirgin olması, alandaki araştırma derinliği ve kapsamı hakkında fikir vermektedir. Söylem konusunda hazırlanan tezlerin üniversitelere göre dağılımına tablo 3'te yer verilmektedir.

Sıra	Üniversite Adı	Tez Sayısı
1	İstanbul Üniversitesi	24
2	Marmara Üniversitesi	14
3	Ankara Üniversitesi	12
4	İstanbul Aydın Üniversitesi	9
5	Akdeniz Üniversitesi	8
6	Hacettepe Üniversitesi	6

Sıra	Üniversite Adı	Tez Sayısı
7	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	6
8	Selçuk Üniversitesi	6
9	Maltepe Üniversitesi	2
10	Atatürk Üniversitesi	2
11	Yıldız Teknik Üniversitesi	4
12	Mersin Üniversitesi	5
13	Kocaeli Üniversitesi	5
14	Gazi Üniversitesi	3
15	Bursa Uludağ Üniversitesi	4
16	Ege Üniversitesi	4
17	Sakarya Üniversitesi	4
18	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	4
19	Giresun Üniversitesi	3
20	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3
21	Galatasaray Üniversitesi	3
22	Bartın Üniversitesi	2
23	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2
24	Karabük Üniversitesi	2
25	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	2
26	Bartın Üniversitesi	2
27	İstanbul Medipol Üniversitesi	1
28	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	1
29	Hitit Üniversitesi	4
30	Anadolu Üniversitesi	4
31	Bursa Uludağ Üniversitesi	4
32	Uşak Üniversitesi	3
33	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	5

Sıra	Üniversite Adı	Tez Sayısı
34	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	3
35	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2
36	Gaziantep Üniversitesi	2
37	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2
38	Siirt Üniversitesi	2
39	Çukurova Üniversitesi	2
40	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
41	İstanbul Gelişim Üniversitesi	1
42	Bahçeşehir Üniversitesi	2
43	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1
44	Kastamonu Üniversitesi	2
45	Fırat Üniversitesi	2
47	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
48	Amasya Üniversitesi	1
49	Başkent Üniversitesi	1
50	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2
51	Bingöl Üniversitesi	1
52	Bartın Üniversitesi	2
53	İstanbul Topkapı Üniversitesi	1
54	Milli Savunma Üniversitesi	1
55	Muş Alparslan Üniversitesi	1
56	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	2
57	Kırıkkale Üniversitesi	2
58	Artvin Çoruh Üniversitesi	1
59	Süleyman Demirel Üniversitesi	1
60	Düzce Üniversitesi	1
61	Trabzon Üniversitesi	1

Sıra	Üniversite Adı	Tez Sayısı
62	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	1
63	Ordu Üniversitesi	2
64	Dokuz Eylül Üniversitesi	2
65	Üsküdar Üniversitesi	1
66	Pamukkale Üniversitesi	2
67	Ordu Üniversitesi	2
68	Mersin Üniversitesi	4
69	Karabük Üniversitesi	2
70	İstanbul Ticaret Üniversitesi	1
71	Atatürk Üniversitesi	2
72	Siirt Üniversitesi	2
73	Maltepe Üniversitesi	2
74	Çankırı Karatekin Üniversitesi	1
75	Iğdır Üniversitesi	1
76	Karadeniz Teknik Üniversitesi	1
77	Kastamonu Üniversitesi	2
78	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1
79	Erzincan Binali Yıldırım	2
80	Beykoz Üniversitesi	1
81	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1
82	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
83	Erciyes Üniversitesi	2
84	Boğaziçi Üniversitesi	2
85	İstanbul Gedik Üniversitesi	1
86	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	1
87	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1
88	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1

Tablo 3: Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde, bazı üniversitelerin tez üretiminde diğerlerine göre daha yoğun olduğu görülmektedir. İstanbul Üniversitesi, 24 tezle en fazla sayıda lisansüstü çalışma üreten kurum olarak ön plana çıkmaktadır. Marmara Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi ise sırasıyla 14 ve 12 tezle bu alanda önemli katkılar sağlamaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesi 9 tezle dikkat çekici bir sayıya ulaşırken, Hacettepe Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Mersin Üniversitesi gibi diğer önde gelen üniversiteler de anlamlı düzeyde tez üretimine sahiptir. Buna karşın diğer 61 üniversitede tez sayıları daha düşük kalmaktadır. Bu durum, tez üretiminde bazı üniversitelerin merkezî rol oynadığını ve akademik üretimin üniversiteler arasında farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı, akademik çalışmaların yoğunlaştığı kurumlar ile daha az tez üretimi yapan kurumlar arasında belirgin bir ayrım olduğunu göstermektedir.

Ana Bilim/Sanat Dalı	**Tekrar Sayısı**
Siyasal Bilimler	47
İletişim Bilimleri	27
Gazetecilik	31
Din	15
Eğitim ve Öğretim	19
Sosyoloji	20
Türk Dili ve Edebiyatı	19
Uluslararası İlişkiler	25
Dilbilim	13
Halkla İlişkiler	12
Felsefe	7
Hukuk	6
Psikoloji	3
Güzel Sanatlar	4
Mühendislik	3
Mimarlık	3

Tablo 4: Tezlerin ana bilim/sanat dalına göre bulgular

Tezlerin ana bilim dallarına bakıldığında, en fazla çalışma yapılan alanların başında Siyasal Bilimler gelmektedir. Siyasal Bilimler, hem bağımsız bir alan olarak hem de Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler gibi alanlarla birlikte sıkça ele alınmıştır. Bu alanların ardından İletişim Bilimleri ve gazetecilik önemli bir yer tutmaktadır. İletişim Bilimleri, Gazetecilik, Radyo-Televizyon ve Halkla İlişkiler gibi alt dallarla birlikte tezlerde sıkça incelenen disiplinlerdendir.

Din konusu da tezlerde sıkça karşılaşılan temalardan biridir. Sosyoloji ise sosyal yapılar ve toplumsal süreçler bağlamında önemli bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Eğitim ve Öğretim alanındaki tezler de sayıca oldukça fazladır. Dilbilim ve Türk Dili ve Edebiyatı alanları da söylem analizlerinde yoğun olarak yer almaktadır. Felsefe, Hukuk ve Psikoloji gibi sosyal ve beşeri bilimlerde de söylemle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Mimarlık,

Güzel Sanatlar ve Sahne ve Görüntü Sanatları gibi sanat disiplinleri ise daha sınırlı sayıda tezle temsil edilmektedir. Ayrıca Bilgisayar Mühendisliği ve Mühendislik Bilimleri gibi teknik alanlarda da belirli sayıda çalışma yer almaktadır. Mühendislik alanlarında yapay zekâ ve sosyal ağlarla ilgili yapılan çalışmaların giderek daha fazla söylem temelli analizlere yönelmesi, teknik sistemlerin toplumsal bağlamlarını dikkate alan disiplinlerarası bir yaklaşımın yükselişini göstermektedir. Algoritmaların tarafsız olduğu varsayımı yerini, söylemdeki güç ilişkilerinin teknolojik yapılarda da yeniden üretilebileceği bilincine bırakmıştır. Bu bağlamda, sosyal medya verilerinin yalnızca sayısal veri olarak değil, bir söylem alanı olarak ele alınması; yapay zekâ sistemlerinin çıktılarının ise ideolojik ve kültürel kalıpları nasıl yansıttığının analiz edilmesi giderek daha büyük bir önem kazanmaktadır.

Söylem konusu sosyoloji, iletişim, psikoloji, antropoloji, medya çalışmaları, yapay zekâ ve mühendislik gibi farklı disiplinlerin perspektiflerini birleştirerek, karmaşık toplumsal olguların çok boyutlu anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle teknolojinin ve dijital medyanın hayatımızdaki artan rolü düşünüldüğünde, söylem analizleri, teknolojik sistemlerin ve algoritmaların toplumsal etkilerini anlamada köprü görevi görmektedir. Böylece söylem, disiplinlerarası diyalog ve iş birliğinin temel araçlarından biri olarak önem kazanmaktadır.

Özetle, tezlerde en çok Siyasal Bilimler, İletişim Bilimleri, Din, Sosyoloji, Eğitim ve Dilbilim alanları üzerine söylem çalışmaları yapılmıştır. Bu alanlar, toplumsal ve kültürel söylemlerin incelenmesinde merkezi konuma sahiptir. Söylem konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin hazırlandıkları enstitülere göre dağılımına tablo 6'da yer verilmektedir.

Enstitü	Bölüm	Sayı
Sosyal Bilimler Enstitüsü	Siyasal Bilimler	47
	İletişim Bilimleri	27
	Gazetecilik	31
	Sosyoloji	20
	Türk Dili ve Edebiyatı	19
	Uluslararası İlişkiler	25
	Dilbilim	13
	Halkla İlişkiler	12
	Felsefe	7
	Hukuk	6
	Psikoloji	3
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Eğitim ve Öğretim	19
İlahiyat Enstitüsü	Din	15
Güzel Sanatlar Enstitüsü	Güzel Sanatlar	4
Fen Bilimleri Enstitüsü	Mimarlık	3
	Mühendislik	3

Tablo 5: Tezlerin enstitülere göre dağılımı

Söylem konusu üzerine hazırlanan lisansüstü tezlerin enstitü ve bölümler bazında dağılımı, bu alanın akademik olarak hangi disiplinlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Tabloya göre, söylem çalışmalarının büyük çoğunluğu Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, özellikle Siyasal Bilimler, İletişim Bilimleri ve Gazetecilik gibi bölümlerde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, söylemin politik, iletişimsel ve toplumsal boyutlarının akademik ilgi odağı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Uluslararası İlişkiler, Dilbilim ve Halkla İlişkiler gibi sosyal bilimler disiplinlerinde de önemli sayıda tez bulunması, söylemin çok disiplinli yapısını desteklemektedir. Söylem araştırmalarının sadece sosyal bilimlerle sınırlı kalmayıp Eğitim Bilimleri, İlahiyat, Güzel Sanatlar ve Fen Bilimleri gibi farklı enstitülerde de sürdürüldüğü görülmektedir. Özellikle Eğitim ve Öğretim, Din, Mimarlık ve Mühendislik alanlarında yapılan çalışmalar, söylemin disiplinlerarası ve disiplinlerötesi bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir. Bu dağılım, söylemin hem toplumsal hem de teknik alanlarda geniş bir uygulama alanına sahip olduğunu ve farklı disiplinlerin söylem analizine artan bir ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Konu Başlığı	Tez Sayısı
Siyasal Söylem	57
Nefret Söylemi	22
Eleştirel Söylem	19
Haber	15
Sosyal Medya	13
Güvenlikleştirme	13
Eğitim Öğretim	13
Kadın	11
Din Söylemi	11
Cinsiyetçi Söylem	11
Dilbilgisi	11
Reklam	7
Göçmen	6
Savaş	6
İdeoloji	5
Çocuk	5
Kimlik	4
Yapay Zeka	4
Kriz	3
Terör	3
Temsil	3
Kültür	3
Sinema Söylemi	2
Mekan	2
Irkçılık	2
Sağlık	2

Erkeklik	2
Kampanya	1
Afiş	1
Dijital Hak	1

Tablo 6: Tezlerin konularına göre bulgular

Bu dağılım, lisansüstü düzeyde söylem konusuna yönelik akademik ilginin yoğunlaştığı temaları, aynı zamanda da söylem analizinin hangi alanlarda yoğunlaştığını ve çeşitlendiğini açık biçimde göstermektedir. En yüksek sayıdaki konu siyasal söylemdir. Bu durum, söylem analizinin en yoğun şekilde siyasal alanda kullanıldığını ortaya koymaktadır. Siyasal söylemler; güç ilişkileri, ideoloji, meşruiyet üretimi ve kamusal temsil gibi kavramlarla doğrudan ilişkili olduğu için, söylem çözümlemesi bu alan için güçlü bir araç sunmaktadır. Bu aynı zamanda Fairclough ve Foucault gibi düşünürlerin söylem ile iktidar arasındaki bağa dair kuramlarının etkisini de yansıtmaktadır. İkinci sırada yer alan nefret söylemi (22) ve onu izleyen eleştirel söylem (19**)**, söylem analizinin sadece yapısal değil, aynı zamanda toplumsal eleştiri işlevi taşıyan bir araç olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bu konular, söylem analizinin hak temelli, ayrımcılık karşıtı ve toplumsal eşitsizlikleri görünür kılmaya yönelik yönünü öne çıkarmaktadır. Haber (15), sosyal medya (13), reklam (7), yapay zekâ (4), dijital hak (1) gibi konular, söylem analizinin yeni medya ortamlarında ve dijitalleşen iletişim pratiklerinde nasıl kullanıldığını göstermektedir. Sosyal medya söylemleri ve dijital içeriklerin ideolojik, politik ya da kültürel kodlarla nasıl üretildiği, önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir.

Güvenlikleştirme (13), göçmen (6), savaş (6), terör (3), kriz (3) gibi konular, söylemin ulusal ve uluslararası siyasetle olan ilişkisini göstermektedir. Bu söylemler genellikle "öteki"nin inşası, tehdit algısı ve meşruiyet

üretimiyle ilgilidir. Bu da söylem analizinin uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmalarıyla kesiştiğini göstermektedir. Kadın (11), cinsiyetçi söylem (11), erkeklik (2), kimlik (4), çocuk (5), ırkçılık (2) gibi konular, kimlik politikalarının söylem düzeyinde nasıl kurulduğuna dair araştırmaların yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Bu konular genellikle toplumsal rollerin, normların ve eşitsizliklerin dil üzerinden nasıl üretildiğini analiz etmektedir. Din söylemi (11), kültür (3), sinema (2), mekan (2), afiş (1) gibi konular ise söylem analizinin kültürel üretim alanlarına da yayıldığını göstermektedir. Bu konular daha çok metinler-arası, kültürler-arası ya da temsile dayalı analizleri içermektedir. Eğitim-öğretim (13), dilbilgisi (11) konuları söylem analizinin pedagojik ve dilbilimsel bağlamlarda da uygulandığını göstermektedir. Bu da söylemin sadece toplumsal ve politik düzeyde değil, kurumsal ve yapısal düzeyde de incelendiğini ortaya koymaktadır. Bu dağılım, söylem analizinin sosyal bilimler içinde disiplinlerarası bir araç olarak giderek çeşitlendiğini, ancak ağırlıklı olarak siyasal, toplumsal eşitsizlik ve medya ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir. Aynı zamanda güncel meselelerle nefret söylemi, göç, toplumsal cinsiyet, dijitalleşme ile yakından ilişkili olması, söylem analizinin eleştirel ve dönüştürücü bir potansiyele sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, 2023–2024 yıllarında Türkiye'deki üniversitelerde söylem konusuna odaklanan lisansüstü tezler bibliyometrik açıdan incelenmiştir. Elde edilen bulgular, söylem analizinin sosyal bilimlerin birçok alt disipliniyle kesişen dinamik ve giderek çeşitlenen bir alan hâline geldiğini göstermektedir. 2023 ve 2024 yıllarında hazırlanan söylem konulu lisansüstü tezlerin incelenmesi, Türkiye'de bu alandaki akademik üretimin hem nicel hem de nitel olarak geliştiğini göstermektedir. Toplamda 219 tez üzerinden yapılan analizde, özellikle 2024 yılında söylem temelli çalışmalarda belirgin bir artış gözlemlenmiş; bu durum söylem analizine duyulan akademik ilginin sürdürülebilir biçimde arttığını ortaya koymuştur. Söylem analizinin yalnızca bir yöntem değil, aynı zamanda farklı disiplinlerin kesişiminde konumlanan eleştirel bir düşünme biçimi olarak konumlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim tezlerin yüksek lisans ve doktora düzeyine göre dağılımı da, söylem araştırmalarının geniş bir akademik tabana yayıldığını ve hem erken akademik aşamalarda hem de ileri araştırma düzeylerinde tercih edilen bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Üniversitelere göre yapılan dağılım, bazı kurumların söylem çalışmalarında merkezî bir rol üstlendiğini göstermektedir. İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi gibi köklü kurumlar başı çekerken; farklı bölgelerden üniversitelerin de bu alana katkı sunduğu görülmektedir. Bu çeşitlilik, söylem analizinin Türkiye genelinde giderek yaygınlaştığını ve farklı akademik merkezlerde kabul gördüğünü göstermektedir. Öte yandan, bazı üniversitelerde söylem temelli tez sayısının oldukça sınırlı kalması, bu alanda

kapasite ve ilgi farklılıklarının hâlâ var olduğunu da ortaya koymaktadır. Tezlerin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı bölümlerde hazırlandığı, özellikle siyasal bilimler, iletişim bilimleri, gazetecilik ve sosyoloji gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmüştür. Bununla birlikte eğitim bilimleri, ilahiyat, güzel sanatlar ve mühendislik gibi farklı alanlarda da söylem temelli çalışmalar yapılmakta; bu durum söylem analizinin disiplinlerarası potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır.

Konusal dağılım açısından, söylem analizlerinin güncel toplumsal meselelere duyarlı bir yön taşıdığı, nefret söylemi, toplumsal cinsiyet, göç, güvenlik, dijitalleşme gibi alanlarda önemli sayıda çalışma üretildiği tespit edilmiştir. En fazla tez, siyasal söylem, nefret söylemi, eleştirel söylem, haber söylemi ve sosyal medya gibi konularda üretilmiş ve bu durum söylemin toplumsal, politik ve dijital temsiller bağlamında yoğun bir akademik ilgi gördüğünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda söylem analizinin yalnızca dilsel bir çözümleme yöntemi değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, ideoloji, kimlik ve güç ilişkileri üzerine düşünmeyi mümkün kılan eleştirel bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir diğer bulgu, mühendislik ve yapay zekâ gibi teknik alanlarda da söylem analizine yönelimin başlamış olmasıdır. Bu, söylem analizinin teknik sistemlerin toplumsal bağlamlarını anlama çabasına katkı sunabilecek bir yöntem olarak disiplinlerarası ve hatta disiplinlerötesi bir şekilde benimsendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle yapay zekâ, algoritmalar, dijital haklar ve sosyal medya gibi alanlarda söylemin bir analiz aracı olarak kullanılmaya başlaması, alanın dinamik yapısını ve çağın ihtiyaçlarına yanıt verebilen esnekliğini yansıtmaktadır. Söylem analizinin bu denli geniş bir alana yayılması, onu sosyal bilimlerde güçlü ve vazgeçilmez bir araştırma yöntemi haline getirmiştir. Foucault ve Fairclough gibi kuramsal çerçeveler üzerinden yapılan analizler, söylemin sadece dilsel bir olgu olmadığını, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin, toplumsal yapının ve kültürel temsillerin yeniden üretildiği bir alan olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda söylem, hem eleştirel düşünmeyi besleyen bir yöntem hem de disiplinlerarası bir kavşak olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, 2023 ve 2024 yıllarında söylem analizine dayalı tez çalışmalarında gözlemlenen artış, bu yöntemin Türkiye'deki akademik çevrelerde giderek daha fazla kabul gördüğünü göstermektedir. Söylem, yalnızca dilsel analizlerle sınırlı kalmayıp, toplumsal dönüşüm süreçlerinin, ideolojik yapıların ve kültürel üretimlerin anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle söylem çalışmaları, çağın karmaşık meselelerini çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alma konusunda büyük bir potansiyele sahiptir.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, söylem analizinin çok disiplinli doğası göz önünde bulundurularak, disiplinlerarası yaklaşımların teşvik edilmesi önem arz etmektedir. Söylem analizi yalnızca dilsel bir çözümleme yöntemi değil, aynı zamanda

sosyolojik, politik, kültürel ve psikolojik bağlamları kapsayan eleştirel bir araçtır. Bu nedenle, farklı alanlarda çalışan araştırmacıların ortak projeler yürütmeleri desteklenmelidir. Öte yandan, sosyal medya ve yapay zekâ gibi dijital teknolojilerle iç içe geçmiş yeni söylem alanlarında henüz sınırlı sayıda tez bulunması, bu konuların akademik çalışmalar içinde daha fazla yer alması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle algoritmik adalet, dijital temsiller ve veriyle kurulan iktidar ilişkilerinin söylemsel boyutlarına odaklanan araştırmalar gelecekteki çalışmalara yön verebilmektedir. Ayrıca, toplumsal eşitsizliklerle doğrudan ilişkili olan nefret söylemi, cinsiyetçi söylem, göçmen temsilleri gibi konulara dair çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi, söylem analizinin toplumsal farkındalık ve dönüşüm yaratma potansiyelini güçlendirecektir. Yöntemsel açıdan ise, tezlerde çoğunlukla eleştirel söylem analizine başvurulduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Foucaultcu söylem analizi, retorik analiz, temsil analizi gibi farklı kuramsal ve yöntemsel çerçevelerin daha fazla benimsenmesi, söylem çözümlemelerine teorik derinlik kazandıracaktır. Son olarak, söylem konulu çalışmaların gelişimini ve yönelimlerini izleyebilmek adına belirli aralıklarla benzer bibliyometrik analizlerin yapılması önerilmektedir. Böylece alandaki tematik değişimler, araştırma boşlukları ve disiplinlerarası eğilimler daha net biçimde izlenebilir hâle gelecektir.

KAYNAKÇA

Althuesser, L. (2014). Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İthaki Yayınları.

Arkanoç, S. (2017). Psikolojide Söz ve Anlam Analizi Niteliksel Duruş. İstanbul: Hiper Yayın.

Ateş, N. B. (2024). Post-Truth Üzerine Yök Tez Veritabanında Yer Alan Lisansüstü Tezler Bağlamında Bibliyometrik Bir Analiz. Erciyes İletişim Dergisi, 11(1), 305-323.

Aydoğan, D. & Karaarslan, M.H. (2017). Üniversiteler Kendini Nasıl Tanımlıyor? Üniversite Tanıtım Filmleri Üzerine Söylem Analizi. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 5(1). 119-146

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40.

Creswell J. W., Clark V. L. (2020). Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çoban, B., Özarslan Z. (2003). Söylem ve İdeoloji. İstanbul: Su Yayınları.

Dursun, Ç. (2004). Türkiye'de Haber ve Habercilik Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi: 1980- 2003. Ç. Dursun (Ed.), Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi içinde (s. 89-147): Elips.

Ergeç, N. E. (2010). Medya Alanında Söylem; Önemi, Özellikleri ve Uygulaması. Ankara: Pegem Akademi.

Fairclough, N. (2013). Critical discourse analysis: The critical study of language. Routledge.

Gramsci, A. (2014). Hapishane Defterleri. İstanbul: Belge Yayınları.

Güngör, N. (2022). İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Laughey, D. (2020). Medya Çalışmaları Teoriler ve Yaklaşımlar. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lawrance, W. (2022). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özçetin, B. (2021). Kitle İletişim Kuramları. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pelivan, M. (2019). Gazete Haberlerini Konu Alan Yüksek Lisans Tezlerine Dair Bibliyometrik Bir Analiz. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilmler Dergisi. 119-148.

Rigel, N., Batuş, G., Yücedoğan G., Çoban B. (2005) Kadife Karanlık 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar. İstanbul: Su Yayınevi.

Silverman, D. (2018). Nitel Verileri Yorumlama. Ankara: Pegem Akademi.

Ünveren, D. (2024). Dil Çalışmalarında Kültür ve Söylem: Bibliyometrik bir Analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi. (6), 351-372.

Wodak, R. (2011). The discourse of politics in action “politics as usual. Palgrave.

Wodak, R., & Meyer, M. (2015). Methods of critical discourse studies. Sage.

Van Dijk, T. A. (1993). Elite discourse and racism (Vol. 6). Sage.

Van Dijk, T.A. (2001) ‘Discourse, Ideology and Context’, *Folia Linguistica* XXX(1-2): 11-40 . (Special issue, ed. R. Wodak.)

Varol, S. F. (2016). Temsil, İdeoloji, Kimlik. İstanbul: Varlık Yayınları.

LEE CHANG-DONG'UN ŞİİR FİLMİNİN KUÇURADİ'NİN DEĞER FELSEFESİ AÇISINDAN YORUMU

Arş. Gör. Dr., Tolga BARMAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Radyo, Televizyon ve Sinema, tolgabarman@comu.edu.tr, 0000-0001-7938-5780

Özet

Lee Chang-dong'un yönettiği Şiir (Poetry, 2010) filmini değer felsefesi bağlamında çözümlemeyi amaçlayan bu çalışmanın kuramsal yapısı, Kuçuradi'nin değer ile değer yargısı arasında yaptığı ayrım, trajik olanı olumlu değerler arası karşılaşma olarak tanımlayan aksiyolojik trajedi anlayışı ve Takiyettin Mengüşoğlu'nun yüksek değerler tarafından yönetilen eylemlere ilişkin doğrudan-refleksiyonlu eylem ayrımı kavramları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu kuramsal çatı, Hartmann ve Scheler'in maddi değer etiği geleneği ile Williams ve Nussbaum'un ahlaki şans tartışmaları ile genişletilmiştir. Filmin başkahramanı Mija'nın ahlaki ikilemi, değer-değer yargısı geriliminin sinematik bir karşılığı olarak okunmuştur. Çalışma, Şiir filminin sadece bireysel bir vicdan anlatısı olmadığını, bunun yanı sıra değişmez insani değerlerin tarihsel olarak değişken değer yargılarıyla nasıl çatıştığını ve bu çatışmanın trajik bir konumlanışı nasıl mümkün kıldığını gösteren bir metin olarak okunabileceğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Film çalışmaları, değer felsefesi, trajik, sinema felsefesi, Lee Chang-dong.

AN INTERPRETATION OF LEE CHANG-DONG'S FILM POETRY IN TERMS OF KUÇURADI'S PHILOSOPHY OF VALUES

Res. Asst. PhD, Tolga BARMAN

Çanakkale Onsekiz Mart University, Radio, Television and Cinema, tolgabarman@comu.edu.tr, 0000-0001-7938-5780

Abstract

This study, which aims to analyse Lee Chang-dong's film Poetry (2010) in the context of the philosophy of values, builds its theoretical structure around Kuçuradi's distinction between value and value judgment, her axiological conception of the tragic that defines the tragic as an encounter between positive values, and Takiyettin Mengüşoğlu's distinction between direct and reflective action concerning acts governed by higher values. This theoretical framework is expanded through the material value-ethics tradition of Hartmann and Scheler and the moral-luck debates of Williams and Nussbaum. The moral dilemma of the film's protagonist, Mija, is read as a cinematic counterpart of the tension between value and value judgment. The study argues that Poetry is not merely a narrative of individual conscience, but can also be read as a text that shows how immutable human values conflict with historically variable value judgments and how this conflict makes a tragic positioning possible.

Keywords: Film studies, philosophy of values, the tragic, philosophy of cinema, Lee Chang-dong

GİRİŞ

Sinema, ahlaki sorunları somut bir dramatik düzlemde sınamak için ayrıcalıklı bir mecra sunar. Soyut kavramların gündelik yaşamdaki karşılıklarını görünür kılan filmler, etik kuramı için yalnızca bir illüstrasyon değil, kavramları yeniden düşünme zemini de oluşturur. Lee Chang-dong'un Şiir (2010) filmi, böyle bir görünür kılma işlemini Alzheimer hastalığının ilk evresindeki bir kadının torununun karıştığı cinsel saldırı vakası karşısında verdiği tepkiler üzerinden gerçekleştirir. Filmin merkezindeki Mija karakteri, kendi içsel ahlaki dünyası ile çevresindeki toplulukların ondan beklediği uyum arasında sıkışmış bir figür olarak konumlanır.

Bu çalışma, Şiir filminin, Ioanna Kuçuradi'nin değer felsefesi bağlamında nasıl okunabileceğine odaklanmaktadır. Mija'nın ikilemi, değişmez insani değerlerin tarihsel olarak değişken değer yargılarıyla karşı karşıya geldiği bir kesişim noktası olarak iş görür. Bu iddia, Kuçuradi'nin değer-değer yargısı ayrımı ve trajik tanımı (Kuçuradi, 1971; 2009c) ile Mengüşoğlu'nun refleksiyonlu eylem analizi (Mengüşoğlu, 2015) etrafında kurulmuş bir kuramsal çerçeve aracılığıyla temellendirilecektir. Hartmann (1932) ve Scheler'in (1973) maddî değer etiği geleneği bu çerçevenin felsefe tarihsel arka planını sunarken; Williams (1981) ve Nussbaum'un (2001) ahlaki şans üzerine geliştirdikleri tartışmalar, Mija'nın trajik konumunu çağdaş etik kuramı içinde de düşünmemizi sağlayacaktır.

Çalışma yöntemsel olarak film-felsefesi yaklaşımının yakın okuma damarına yaslanmaktadır: filmin sahneleri, diyalogları ve sembolik unsurları felsefi kavramlarla birlikte düşünülür; ne film bir kuramın illüstrasyonuna indirgenir, ne de kuram filmden bağımsız bir bütünlük olarak ele alınır. Filmin sunduğu ahlaki manzara ile değer kuramı arasındaki ilişki karşılıklı aydınlatıcı bir ilişki olarak kurulmaya çalışılmıştır.

Çalışma şu şekilde yapılandırılmıştır. Öncelikle değer felsefesinin tarihsel-sistematik çerçevesi sunulmuş; bu çerçeve içinde Kuçuradi'nin değer-değer yargısı ayrımı ve trajik kavramı, Mengüşoğlu'nun refleksiyonlu eylem analizi ve aksiyolojik etiğin Hartmann-Scheler hattıyla bağı kurulmuştur. Ardından filmin künyesi ve özeti aktarılmıştır. Üçüncü bölümde film okuması yapılmıştır. İlk olarak Mija'nın anlam arayışı, varoluşsal tehdit ve trajik tanıklık ekseninde incelenmiştir. Ardından Mija'nın torunu, kurban genç kız ve şiir ile kurduğu üç ilişki değer yargısı çerçevesinde irdelenmiştir. Bir sonraki aşamada ise etiğin askıya alınma anları aksiyolojik bir maskeleme süreci üzerinden analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde filmin değer felsefesi açısından sunduğu temel önermeler değerlendirilmiştir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölüm, çalışmanın analitik aygıtını oluşturan kavramları sistematik biçimde sunmayı amaçlamaktadır. İlk önce çağdaş aksiyolojinin tarihsel arka planı kısaca anılacak; ardından Kuçuradi'nin değer-değer yargısı ayrımı, trajik

kavramı ve Mengüşoğlu'nun yüksek değerler tarafından yönetilen eylemlere ilişkin tipolojisi sırasıyla ele alınacaktır. Son olarak ahlaki şans tartışması üzerinden çağdaş etik kuramına kısa bir bağlantı kurulacaktır.

Yirminci yüzyıl başında Max Scheler ve Nicolai Hartmann tarafından geliştirilen *maddî değer etiği* (Materiale Wertethik), Kant'ın biçimci ahlak felsefesine karşı geliştirilen önemli bir alternatiftir. Scheler *Etikte Biçimcilik ve Maddî Değer Etiği* başlıklı çalışmasında değerlerin bilinçten bağımsız, kendinde varlıklar olduğunu; bu değerlere yönelik kavrayışın ise akıl yürütme yoluyla değil, *değer duygusu* (Wertfühlen) aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürer (Scheler, 1973, ss. 86-100). Hartmann ise *Etik* eserinde bu çizgiyi sürdürerek, değerlerin *idealar* gibi var olduğunu ve insanın bunlara karşı a priori bir kavrayış kapasitesi taşıdığını savunur (Hartmann, 1932, s. 46).

Bu gelenek, Türkiye'de kendine sürekli bir alımlama bulmuştur. Takiyettin Mengüşoğlu, Hartmann'ın doğrudan öğrencisi olarak, antropolojik bir temele oturtulmuş bir değer-felsefesini Türkiye akademisinde sistematik biçimde ortaya koyan öncü düşünürdür (Mengüşoğlu, 2015, s. 161). Ioanna Kuçuradi ise Mengüşoğlu'nun mirasını eleştirel biçimde geliştirerek değer-değer yargısı ayrımını merkeze alan kendine özgü bir aksiyolojik etik kurmuştur (Kuçuradi, 1971, s. 5-7). Bu çalışmanın kuramsal omurgası tam olarak bu Türkiye-merkezli aksiyolojik geleneğe yaslanmaktadır.

Kuçuradi'nin değer felsefesinin temel ayrımı, değişmez *değerler* ile tarihsel olarak değişken *değer yargıları* arasındadır. Toplumsal değer yargıları zamana, kültüre ve toplumsal yapıya göre dönüşebilir; ancak değerin kendisi bu dönüşümlerin ötesindedir. Kuçuradi'nin söylediği gibi, etik düşüncenin temel görevi tam olarak bu iki düzeyi birbirinden ayırt etmektir (Kuçuradi, 2006, s. 31). Bu ayrım, Hartmann'ın değerlerin nesnelliği iddiasıyla yapısal olarak akrabadır; ancak Kuçuradi'nin vurgusu, değerlerin metafizik statüsünden çok, somut etik durumlar içinde nasıl işlediğine yöneliktir.

Kuçuradi etik tutumu basit bir kural takibi olarak değil, durumun değer içeriğine ilişkin sürekli bir değerlendirme süreci olarak konumlandırır: "İlişki kurduğumuz insanlar karşısında tutumumuz, yaşadığımız olaylar ve durumlarda aldığımız her karar ve ilgili davranışlarımız, bunları nasıl değerlendirdiğimize dayanır. Bu tutum, karar ve davranışlarımız yaşamımıza vermeye çalıştığımız yönü gösterir" (Kuçuradi, 1971, s. 13).

Bu çerçevede ahlaki eylem her zaman bir bağlam içindedir: birey, içinde bulunduğu somut koşullarda hangi değerlerin söz konusu olduğunu okumakla yükümlüdür. Kuçuradi'nin *Ahlak, Etik ve Etikler* kitabında belirttiği gibi, etiğin görevi normlar üretmek değil, normların ardındaki değer içeriklerini görünür kılmaktır (Kuçuradi, 2009a). Bu yaklaşım, değer yargılarının değişmez değerlerden türetilebileceği gibi onları perdeleyici bir işlev de görebileceğini ileri sürer. Bu çalışmanın *Şiir* filmine ilişkin temel okuma jesti tam olarak bu ikinci olasılığa odaklanacaktır.

Kuçuradi, trajik olanı klasik dramaturjik tanımlardan farklı, açıkça aksiyolojik bir zeminde tanımlar: "Bir durumun trajik olabilmesi için bir değerin yok olması, bu değerin yok olmasına da başka bir değerin yol açması gerekir" (Kuçuradi, 2009c, s. 10).

Bu tanım, trajiği yalnızca acı verici ya da yıkıcı bir olayla özdeşleştirmekten kaçınır. Trajik durumun yapısal koşulu açıktır: yok olan da yol açan da olumlu birer değer olmalıdır. Salt kötü bir eylemin iyi bir değeri yok etmesi (örneğin sıradan bir cinayet) bu tanımda trajik değildir; trajik, iki olumlu değerin uzlaşmaz biçimde karşı karşıya gelmesi ve birinin diğerine kurban edilmesinin kaçınılmaz hale gelmesidir. Bu tanım, Hartmann'ın değer çatışması (Wertkonflikt) kavramıyla yapısal olarak akrabadır; Hartmann'a göre suçluluk kavramının doğasında doğrudan doğruya bir değer çatışması yatar ve fail, çatışan olumlu değerler karşısında zorunlu bir seçim yaparken kaçınılmaz olarak bir değer suçluluğu yüklenir (Hartmann, 1932, s. 146).

Trajik olan, dolayısıyla, yalnızca değer çoğulculuğunun mümkün olduğu bir ahlaki evrende ortaya çıkabilir: "Trajik, her zaman değerler ya da değer karşılaşmalarıyla ilgilidir. Mekanik bir dünyada trajik ortaya çıkamaz. Yapıp ettikleri, davranışları karşıt değerler gerçekleştiren kişilerin yaşadığı bir dünyada, doğru-eğri, soylu-bayağı, saf-kurnaz insanların yaşadığı bir dünyada trajediye rastlanabilir ancak" (Kuçuradi, 2009c, s. 9).

Kuçuradi'nin bu yorumu iki açıdan önemlidir. Bunlardan ilki, trajik olanın ortaya çıkışı için özgürlüğün zorunlu bir koşul olduğu gerçeğidir. Değerler arasında özgürce seçim yapma imkanının bulunmadığı durumlarda trajik bir durumdan söz edilemez. İkinci olarak ise trajik durumun analizinde her zaman somut faillerin somut tutumlarına bakılmalıdır ki belirli bir kişinin belirli bir karşılaşmadaki tavrı bu durum içerisinde önem kazanır. Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* eserinde tartıştığı akratik eylem ve hekousion-akousion (istemli-istemsiz) ayrımı da benzer bir yapısal kaygıyı taşımaktadır (Aristoteles, 2012, ss. 43-44). Ona göre ahlaki değerlendirmenin nesnesi soyut kurallar değil, somut failin somut durumda verdiği yanıtlardır.

Mengüşoğlu ise yüksek değerler tarafından yönetilen eylemlerin doğrudan ya da dolaylı (refleksiyonlu) olarak iki türlü gerçekleşebileceğini söyler. Bu ikisinden hangisinin gerçekleşeceği ise failin değer duygusunun açıklığına ve eylemin niteliğindeki karmaşıklığa bağlıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 161):

> Eğer değer duygusu çok açık ise, eylemin niteliği karmaşık değilse, o zaman eylem doğrudan bir gerçekleştirme şeklinde olup biter. [...] Fakat açık bir değer duygusuna sahip olmayan bir kimse, dolaylı, refleksiyonlu hareket edecektir. Dolaylı bir yapıp-etmede insan duraksar, bazı düşüncelere kapılır; söz konusu değerli şeyleri yerine verip vermemek üzerinde düşünür. Sonunda onun eylemi ağır basan motiflere göre gerçekleşecektir.

Mengüşoğlu'nun bu ayrımı, etik öznellik için son derece üretken bir analitik araç sunar. Refleksiyonlu eylem basit bir tereddüt hali değildir; öznenin kendi değer dünyasının zaaflarıyla yüzleştiği, motiflerin birbiriyle çatıştığı ve nihai eylemin bu çatışmanın sonucu olarak belirlendiği bir süreçtir. Burada Scheler'in *değer duygusu* kavramı ile yapısal bir akrabalık vardır: değer duygusunun açıklığı, failin değerleri saf ve kavramsal aracılar olmaksızın algılayabilme kapasitesidir (Scheler, 1973); bu kapasitenin zayıflığı, eylemi refleksiyon yoluna sürer.

Çağdaş etik kuramında Bernard Williams (1981) ve Thomas Nagel'in (1979) başlattığı ahlaki şans tartışması, klasik aksiyolojik trajedi anlayışıyla verimli bir kesişim sunar. Williams, ahlaki değerin failin denetiminde olmayan koşullara karşı hassas olduğunu; bunun da Kantçı saf irade temelli ahlak anlayışını sarstığını gösterir (Williams, 1981, ss. 20-39). Martha Nussbaum ise *İyiliğin Kırılganlığı* başlıklı çalışmasında Yunan trajedisi üzerinden, iyi bir yaşamın faillerin denetiminin dışındaki etmenlere karşı kırılgan olduğunu ileri sürer: "Erdemler, dünyaya ve onun olanaklarına karşı bir açıklık duruşunu gerektirir; [...] aşırı bir kendini koruma vurgusuyla bağdaşmayan, boyun eğen ve alıcı bir ruh karakterini. Bu açıklığın kendisi hem kırılgandır hem de kişinin kırılganlığının bir kaynağıdır" (Nussbaum, 2001, s. 325).

Nussbaum'un *kırılganlık* (fragility) kavramı, Kuçuradi'nin trajik tanımıyla doğrudan örtüşmese de tamamlayıcı bir okuma sunar. Değerlerin kendileri değişmez olabilir, ancak bu değerleri gerçekleştirebilme kapasitesi her zaman bağlamsal koşullara, ilişkilere ve şansa açıktır. Bu çalışma boyunca Mija'nın trajik konumu bu çift perspektif altında (bir yandan Kuçuradi'nin değişmez değer-değişken yargı geriliminde, öte yandan Williams-Nussbaum çizgisinin ahlaki şans hassasiyeti içinde) düşünülmeye çalışılacaktır.

2. FİLMİN KÜNYESİ VE ÖZETİ

2010 yılında yapımcılığını Joon dong Lee'nin yaptığı, Lee Chang-dong'un ise senaryosunu yazıp yönettiği Şiir (Poetry) (2010) filmi Cannes Film Festivali'nde En İyi Senaryo Ödülü'nü almıştır. Filmin konusu kısaca şu şekildedir:

Altmışlı yaşlarının ortalarında, bakıcılık yaparak geçinen Mija, sağ kolunda hissettiği uyuşma şikâyetiyle hastaneye başvurur. Doktor, hastalığın asıl belirtisinin bedensel değil bilişsel olduğunu fark eder: Mija bazı kelimeleri unutmaya başlamıştır ve büyük olasılıkla erken evre Alzheimer ile karşı karşıyadır. Aynı gün hastanede, kasabalarındaki bir lise öğrencisinin intiharına dair ailenin yakarışına tanık olur.

Torunu Jongwook ile yalnız yaşayan, eski güzel günlerinin izini süren Mija bir şiir yazma kursuna kaydolur. Ancak torununun bir genç kıza, beş okul arkadaşıyla birlikte aylar süren bir tecavüz vakasına karıştığı ve mağdurun bu yüzden intihar ettiği ortaya çıkınca hayatı altüst olur. Diğer faillerin velileri ve okul yönetimi olayı para karşılığında kapatmaya çalışırken, Mija hem kendi vicdanı hem de torununa duyduğu sorumluluk arasında

sıkışır. Filmin sonunda kursa devam eden bir polis memuru olayı çözer ve torunu tutuklanır; Mija ise yazmayı başardığı tek şiiriyle filmden ayrılır.

3. FİLMİN ÇÖZÜMLENMESİ

Film, nehirde cansız yatan on beş yaşlarındaki bir kızın bedeninin bulunmasıyla açılır. Bu açılış sahnesi Kuçuradi'nin trajik tanımı bağlamında önemli bir okuma sunar. Olumlu bir değerin, hayatın, yine bir başka değer olan ruhsal sıkıntılardan kurtuluş, huzura erme uğruna feda edildiği bir trajik durumdur. Filmin bu açılış sahnesi, daha sonra Mija'nın deneyimleyeceği etik ikilemin habercisidir.

Mija'yı izleyen sahnede hastane bekleme salonunda görürüz; televizyonda yine bir ölüm haberi izlemektedir. Sırası geldiğinde, sağ kolundaki uyuşmadan ziyade kelimeleri unutmaya başladığı ortaya çıkar. Bu sahne, filmin kuramsal çekirdeğini oluşturan üç katmanlı bir karşılaşma şemasını başlatır:

(1) Mija'nın bekleme salonunda televizyonda bir ölüm haberi izlemesi: aracılı, hikâyeleştirilmiş, gündelik bir tanıklık.

(2) Doktorun, Mija'nın bilişsel sağlığına dair bir şüpheyi dile getirmesi: Mija'nın varlığına yönelik somut bir tehdidin belirmesi.

(3) Hastane çıkışında, intihar eden kızın annesinin haykırışına aracısız tanıklık etmesi: medium kalkmıştır; yok oluş doğrudan Mija'nın varlık alanına girer.

Bu üç katmanlı karşılaşma, Kuçuradi'nin *İnsan ve Değerleri* kitabında dile getirdiği bir noktayla doğrudan ilişkilenir. Bir olayın etik açıdan değerlendirilebilir bir karşılaşma haline gelmesi, failin o olaya kendisini yerleştirebilmesini gerektirir (Kuçuradi, 1971, s. 25). Mija anılarına ve aklına tutunan bir kadındır; geçmişiyle var olmaya çalışmaktadır. Bilincini yitirme tehdidinin belirdiği anda dışarıdaki yok oluşla karşılaşması sıradan bir tanıklık olmaktan çıkar; Mija ile genç kız arasında yapısal bir empatinin tohumlarını atar. Burada Nussbaum'un ahlaki şansa ilişkin gözlemi yankılanır: failin değer dünyasındaki incinebilirlik, dışarıdan gelen olayları ahlaki değerlendirmeye konu olmaktan çıkarmaz; aksine, onları daha keskin bir biçimde failin değer dünyasının içine yerleştirir (Nussbaum, 2001, s. 27-28).

Filmin ilerleyen sahnelerinde Mija'nın markette kasiyere bu intiharı anlatmaya çalışması ve kimsenin onu dinlememesi, dikkat çekici bir simetri kurar: ilk sahnedeki televizyon haberi karşısında Mija ne ise, marketteki diğer alışverişçiler de aynı konumdadır. Mija bu kez bir aracı haline gelmiştir; ancak iletmek istediği şey artık sıradan bir haber değil, kendi varlığının da eşiğine yerleştiği bir anlam arayışının başlangıcıdır.

Camus'un "yaşamayı unutmak" (Camus, 2013, s. 32) olarak adlandırdığı tutum hem intihar eden genç kız hem de Mija için geçerli görünmektedir. Ancak iki karakter aynı varoluşsal eşikte farklı yollar tutar: genç kız umutsuzluğa yenik düşerek hayatına son verirken, Mija bir şiir kursuna yazılır. Bu kayıt eyleminin kendisi, varoluş mücadelesinin estetik bir form arayışıyla buluştuğu bir andır. Kuçuradi'nin *Sanata Felsefeyle Bakmak* kitabında sanatın etik bir anlam taşıyıcısı olarak konumlandırılması bu noktada doğrudan devreye girer (Kuçuradi, 2009c, s. 9).

Bir gün Mija'nın kapısı çalınır ve torununun arkadaşlarından birinin babası kendisini bir veli toplantısına davet eder. Mija bu toplantıda gerçeği öğrenir: torunu da dahil olmak üzere altı erkek öğrenci, intihar eden kıza aylarca tecavüz etmiştir. İşte tam bu noktada Kuçuradi'nin trajik tanımı (Kuçuradi, 2009c, s. 10) filmin yapısal eksenine yerleşir. Olayda iki ayrı trajik katman birbirine eklenir: birincisi, daha önce belirttiğimiz gibi genç kızın olumlu bir değer (huzur, dinginlik) uğruna bir başka olumlu değerden, hayattan vazgeçişi; ikincisi ise Mija'nın artık kendi ahlaki dünyasında bir karara varmak zorunda kalmasıdır. Mengüşoğlu'nun terminolojisiyle (Mengüşoğlu, 2015, s. 161) söylenecek olursa, Mija'nın tutumu artık doğrudan değil, refleksiyonludur. Duraksar, düşüncelere kapılır, motifleri tartışır.

Mija'nın bu refleksiyon süreci, üç farklı ilişki ekseninde şekillenir. Bu eksenleri ayrı ayrı incelemek, onun etik tutumunun bileşenlerini görmemizi sağlayacaktır.

Mija torununu kendi başına yetiştirmiştir. Yalnızlığı, evin içinde ancak torununun varlığıyla katlanılabilir hale gelir. Bu durum Mija'nın olay karşısındaki tutumunu belirlerken en güçlü motiflerden birini oluşturmaktadır ancak film, bu ilişkinin ne kadar yüzeysel olduğunu da göstermekten çekinmez. Aralarındaki diyaloglar minimaldir, torun yemeklerde televizyon izler, Mija ev işleriyle uğraşır. Otorite boşluğu, Mija'nın torununun davranışları üzerinde herhangi bir önleyici etki kurma imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu tablo Kuçuradi'nin değer-değer yargısı ayrımı açısından önemli bir okuma fırsatı sunar. Mija'nın torununa karşı koruyucu tutumu, kendi içinde olumlu bir değere, aile bağına ve sorumluluğa dayanır ancak bu değerin, suçun örtbas edilmesine doğru evrildiği anda artık bir değer yargısına dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Burada Kuçuradi'nin *Çağın Olayları Arasında* kitabında dile getirdiği bir uyarı yankılanır: değerler kendi adlarına yapılan eylemlerin gerekçesi haline geldiğinde, çoğu zaman aslında devreye giren şey o değerin kendisi değil, ona benzeyen bir değer yargısıdır (Kuçuradi, 2009b).

Mija ile genç kız arasında film boyunca yapısal bir paralellik kurulur. İki karakter de cinsel bir saldırının izini taşır. Biri doğrudan fail eyleminin nesnesi olarak, diğeri ise olayın haberini bedeniyle ve geçmişiyle taşıyan bir tanık olarak. Mija'nın cenazede kurbanın fotoğrafını çalması ve bu fotoğrafı sonraki sahnelerde torununun

karşısına yerleştirmesi, etik ikilemine verdiği en doğrudan görsel cevaptır. Mija'nın bu hareketi, Mengüşoğlu'nun ifade ettiği tavır takınma durumunun (Mengüşoğlu, 2015, s. 177) çift katmanlı bir görünümünü sergiler. Ev içinde, torununun karşısında, Mija etik bir hüküm vermiştir ve bu açık bir tavır takınmadır. Ancak ev dışında, toplumsal koşulların baskısı altında bu hüküm görünür bir eyleme dönüşemez. Mija burada kapalı bir tavır takınma içine çekilir. Bu asimetrik durum, filmin etik gramerini tanımlayan en kritik unsurlardandır. Burada ahlaki şans tartışmasının önemli bir izdüşümü görünür hale gelir. Williams'ın belirttiği gibi, ahlaki değerlendirmeye konu olan yalnızca failin niyetleri değil, onun içine düştüğü koşulların kendisidir (Williams, 1981). Mija, kendi seçmediği bir trajedinin içine zorla yerleştirilmiştir; ancak bu zorlamanın kendisi onu değer-yargısı geriliminden muaf kılmaz, tam aksine bu gerilimin tam ortasına yerleştirir.

Mija'nın şiir kursuna yazılışı salt bir hobi arayışı değildir. Kelimelerini, dolayısıyla geçmişini ve kimliğini kaybetme tehdidi karşısında dilin içinde bir tutunma noktası aramasıdır. Filmde bizzat Mija'nın anlattığı bir anı, şiirin onun hayatında neden tam olarak bu anda belirdiğini açıklar. İlkokul üçüncü sınıfta öğretmeninin "günün birinde şair olacaksın" sözü, elli yıl sonra bir kursa kaydolurken aklına gelmiştir. Şiir kursunda her öğrenci kendisi için önemli anılarını paylaşır. Mija'nın anlattığı çocukluk anısı, ablasının onu "buraya gel, buraya gel" diye çağırması; güzelliğin, sevilmenin ve yalnız olmamanın geçmişe ait bir hissi olarak belirir. Mija'nın şiir aracılığıyla yapmak istediği şey, geçmişine bir mühür vurmak; kelimelerini kaybetmeden önce, kendiliğine kalıcı bir form vermektir. Ne var ki film boyunca Mija şiirini bir türlü tamamlayamaz. Ancak torununun suçunun ortaya çıkması ve etiği askıya almanın son bulmasıyla birlikte şiir gelir. Bu sıralama tesadüfi değildir. Kuçuradi'nin *Sanata Felsefeyle Bakmak* kitabında savunduğu, sanatın etik bir doğruluğa bağlı olduğu tezi (Kuçuradi, 2009c) tam olarak bu noktada filmin gramerine yerleşir. Şiir, Mija için ancak kendisiyle yüzleşmenin ardından mümkün hale gelen bir ifadedir. Filmin sonunda duyduğumuz şiir Mija'nın sesiyle başlar ve intihar eden genç kızın sesiyle devam eder. İki sesin tek bir şiirde birleşmesi, Mija'nın kurmayı başardığı empati ilişkisinin estetik karşılığıdır.

Filmde Mija'nın etik sorgulamalarını çevreleyen toplumsal arka plan, ayrıca başlı başına bir analiz gerektirir. Velilerin önerisi gayet açıktır. Kız zaten ölmüştür, geri getirilemez. Çocuklarının geleceği ve toplumsal prestijleri korunmalıdır. Bu nedenle aralarında 30 milyon won toplayıp ailesine vereceklerdir. Daha sonra okul yönetimi ve öğretmen de bu meşrulaştırma halkasına dahil olur. Okulun adının lekelenmemesi, neredeyse kızın hayatıyla eşdeğer hatta ondan daha kıymetli bir değer yargısı olarak konumlandırılır. Bu tablo, Kuçuradi'nin değer-değer yargısı ayrımının en yoğun biçimde işlediği yerdir. İnsani değerler; yaşam hakkı, adalet, mağdurun acısının tanınması değişmez şekilde mevcuttur ancak belli bir toplumsal grubun toplumsal prestij, kurumsal itibar, ekonomik istikrar gibi değer yargıları bu değerlerin önüne geçirilir. Kuçuradi'nin terminolojisiyle söylersek, etik askıya alınmış değil, değer yargılarıyla maskelenmiştir (Kuçuradi, 2006, s. 45). Burada önemli olan, velilerin

tutumunun açıkça kötücül olmaması; aksine kendi içlerinde tutarlı bir değer yargısı sistemine dayanmasıdır. Çocuklarının geleceğini koruma kaygısı, kendi başına bakıldığında olumlu bir değere bağlanabilir; ancak bu kaygı, başka birinin ölümünün tazminat işlemine indirgenmesini meşrulaştırdığı anda değerin kendisinden kopmuş bir yargıya dönüşür.

Hartmann'ın değer çatışması analizine geri dönersek: failin her seçimde bir değer suçluluğu yaşaması kaçınılmazdır (Hartmann, 1932). Mija'nın bu noktada parayı bulup velilere teslim etmesi ilk bakışta kendi etik konumunun çöküşü gibi görünebilir. Ancak filmin asıl gücü, bu çöküşü mutlak bir teslim olarak göstermemesinde yatar. Mija'nın eylemi, refleksiyonun ağır basan motiflerce belirlenmiş bir anıdır; ancak refleksiyonun kendisi sona ermemiştir. Şiirin yazılması, polisin olayı çözmesi ve torunun tutuklanması, bu refleksiyonun nihai eylemsel ifadesini taşır.

Burada Mengüşoğlu'nun "değer duygusunun açıklığı" kavramı (Mengüşoğlu, 2015) filmin etik anlamını yorumlamak için kritik bir araca dönüşmektedir. Velilerin değer duygusu kapanmıştır. Kızın hayatı bir tazminat kalemine indirgenebildiğine göre, değer ile değer yargısı arasındaki fark onlar için artık görünmez hale gelmiştir. Mija'nın değer duygusu ise refleksiyonun ağırlığı altında ezilmiş ama kapanmamıştır. Bu açıklığın ısrarı, filmin ahlaki çekirdeğini oluşturur.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Lee Chang-dong'un Şiir filmi, Kuçuradi'nin değer felsefesi ekseninde okunmaya çalışılmıştır. Mija'nın torununun karıştığı suç karşısında giriştiği iç müzakere, Mengüşoğlu'nun "refleksiyonlu eylem" kavramının sinematik bir tezahürü olarak konumlandırılmış; bu refleksiyonun şekillendiği üç ilişki ekseni (torun, kurban ve şiir) ayrı ayrı çözümlenmiştir. Hartmann ve Scheler'in maddî değer etiği geleneği, bu okumaya tarihsel-kavramsal bir derinlik kazandırmış; Williams ve Nussbaum'un ahlaki şans tartışmaları, Mija'nın trajik konumunu çağdaş etik kuramı içinde de düşünmemize imkân vermiştir.

Çalışmanın temel iddiası, Şiir filminin yalnızca bireysel bir vicdan hikâyesi değil, değişmez insani değerlerin değişken değer yargıları aracılığıyla nasıl maskelendiğini açığa çıkaran felsefi bir metin olarak okunabileceğidir. Mija'nın varoluş mücadelesi kendi anılarını yitirme tehdidiyle başlayıp torununun suçunun ortaya çıkmasına uzanan trajik bir yörünge çizer; ancak bu yörüngenin sonunda Mija, kendisini oluşturmanın bir biçimini (şiiri) bulur. Filmin başında ve sonunda yer alan iki ayrılık (genç kızın intiharı ve Mija'nın otobüse binişi), iki karakterin koşullarından farklı yollarla kurtulmasını ifade ederken, aralarında kurulan empati hattını da görünür kılar.

Sonuç olarak Şiir filmi, etik değerlerin hangi koşullarda sorgulandığını, değişmez olan bu değerlerin nasıl değer yargıları aracılığıyla yer değiştirdiğini ve bu yer değiştirmeye karşı bireyin nasıl bir tutum geliştirebileceğini

gösteren bir filmdir. Kuçuradi'nin değer felsefesi açısından okunduğunda, film yalnızca bir trajedi anlatısı olmaktan çıkar; ahlaki öznelliğin somut koşullar içinde nasıl şekillendiğine, değer duygusunun açıklığının nasıl korunabileceğine ve sanatın bu süreçte hangi etik işlevi üstlendiğine dair felsefi bir önerme niteliği kazanır.

KAYNAKLAR

Aristoteles. (2012). Nikomakhos'a etik (Çev. S. Babür). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Camus, A. (2013). Düşüş (Çev. H. Demirhan). İstanbul: Can Yayınları.

Lee, C.-d. (Yönetmen). (2010). *Shi* [Şiir] [Film]. Pine House Film; UniKorea Pictures.

Hartmann, N. (1932). Ethics, Cilt II (Çev. S. Coit). Londra: George Allen & Unwin Ltd.

Kuçuradi, İ. (1971). İnsan ve değerleri. İstanbul: Yankı Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2006). Etik. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009a). Ahlak, etik ve etikler. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009b). Çağın olayları arasında. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009c). Sanata felsefeyle bakmak. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (2015). İnsan felsefesi. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Nagel, T. (1979). Mortal questions. Cambridge: Cambridge University Press.

Nussbaum, M. C. (2001). The fragility of goodness: Luck and ethics in Greek tragedy and philosophy (Updated ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Scheler, M. (1973). Formalism in ethics and non-formal ethics of values (Çev. M. S. Frings & R. L. Funk). Evanston, IL: Northwestern University Press.

Williams, B. (1981). Moral luck: Philosophical papers 1973-1980. Cambridge: Cambridge University Press.

THE PARADIGM SHIFT IN WORKFORCE DYNAMICS: EVALUATING THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON ADMINISTRATIVE EMPLOYMENT AND DIGITAL LITERACY REQUIREMENTS

Khafidhotul Afida[1], Hana Vauziyah[2] , Alfat Ibnu Firdan[3],Afan Rifan Hakim[4]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

Abstract

The rapid advancement of Artificial Intelligence (AI) and automation technologies has initiated a significant transformation across global industries. Recent industrial projections indicate that approximately 30% of traditional administrative roles are highly vulnerable to AI displacement, shifting human responsibilities from routine execution to strategic management. This study investigates the socio-economic implications of this structural shift, focusing on how automated systems reshape organizational productivity and labor demand. Utilizing a mixed-methods approach, the research analyzes data from corporate human resource divisions and educational institutions to evaluate current workforce adaptation. The findings reveal that while manual administrative positions are declining, a concurrent surge in demand exists for high-level digital literacy, data analytics, and cybersecurity skills. Consequently, the traditional boundaries of workplace productivity are being redefined through human-machine collaboration. However, a critical gap remains between academic curricula and emerging technological competencies. This paper concludes that proactive educational adaptation and institutional reskilling frameworks are mandatory to mitigate technological unemployment. Ultimately, the integration of AI should not be viewed merely as a mechanism for cost reduction, but as a catalyst for fostering workplace innovation, reshaping the future of global labor markets toward strategic digital adaptability.

Keywords: Administrative Roles, Artificial Intelligence, Digital Literacy, Labor Market Transformation, Technological Unemployment.

ACCELERATING THE CREATIVE ECONOMY THROUGH THE UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE GRAPHIC DESIGN INDUSTRY

M. Zulfa Attamama[1]

[1]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-0479-9499, m.zulfa.attamama@mhs.uingusdur.ac.id

Yulianti Aulia Diana [2]

[2]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9565-3585, yulianti.aulia.diana@mhs.uingusdur.ac.id

Mohamad Erik Saputra[3]

[1]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

[3]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-1700-0410, eriksaputa1203@gmail.com

Abstract

The creative industry is currently undergoing a radical digital transformation driven by the rapid advancement of Artificial Intelligence (AI). As a primary sub-sector of the creative economy, graphic design is experiencing a fundamental paradigm shift in how visual content is produced, distributed, and consumed. This research aims to analyze the strategic role of AI technology in accelerating the growth of the creative economy and to evaluate the synergy between human intuition and machine efficiency in creating high-value economic outputs. By examining this technological integration, the study seeks to map out the opportunities and systemic challenges faced by creative practitioners in the modern era. This study employs a descriptive qualitative method, utilizing a comprehensive literature review and digital industry trend analysis. Data were synthesized from various academic sources and observations of generative AI tool implementation within the creative workflow. The analysis focuses on how these technologies impact production timelines, cost structures, and the creative barriers to entry for local entrepreneurs. The results indicate that the implementation of AI in graphic design significantly optimizes productivity, with the potential to accelerate workflows by 60-70%. This efficiency allows for large-scale content personalization and enables small-to-medium enterprises (SMEs) to compete more effectively in the global market. However, this acceleration brings critical challenges, particularly regarding intellectual property rights, data ethics, and the potential displacement of traditional technical roles. The research concludes that the successful acceleration of the creative economy depends on a balanced ecosystem: proficient digital literacy among

practitioners, adaptive regulatory frameworks to protect intellectual assets, and a shift in the designer's role from a technical executor to a strategic creative director. This study recommends that stakeholders prioritize AI-integrated education to ensure long-term competitiveness in an increasingly automated global landscape.

Keywords : Creative Economy, Artificial Intelligence, Graphic Design, Digital Acceleration, Innovation, Intellectual Property.

ANALYSIS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FINANCIAL REPORT PREPARATION

Mullyaningsih

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan

Field of Study: Sharia Accounting, Email: mullyaningsih25001@mhs.uingusdur.ac.id, ORCID: 0009-0009-0645-5966

Abstract

The rapid development of Artificial Intelligence (AI) has significantly influenced accounting practices, particularly in the preparation of financial statements. This study aims to analyze the role of AI in enhancing the efficiency, accuracy, and quality of financial reporting while identifying the opportunities and challenges associated with its implementation in accounting activities. The research employs a qualitative approach using a literature review method. Data were collected from academic journals, books, conference proceedings, professional reports, and other relevant publications discussing AI applications in accounting and financial reporting. The findings indicate that AI contributes to the automation of repetitive accounting tasks, accelerates data processing, improves reporting accuracy, and reduces the likelihood of human error. Technologies such as machine learning and intelligent data analytics enable organizations to process large volumes of financial information efficiently and support more informed decision-making. In addition, AI strengthens the reliability of financial reporting through anomaly detection, fraud identification, and compliance support. However, several challenges remain, including data security risks, ethical concerns, implementation costs, technological dependence, and the need for continuous development of digital competencies among accounting professionals. The study concludes that the successful integration of AI in financial reporting requires adequate technological infrastructure, effective governance mechanisms, and enhanced accounting education that incorporates digital and AI-related competencies.

Keywords: Artificial Intelligence, Financial Reporting, Accounting Technology, Digital Accounting, Financial Statements.

THE CREATIVE INDUSTRY'S CONTRIBUTION TO INCREASING COMMUNITY INCOME POST-PANDEMIC

Abelia INTANI[1]
[1]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5866-0322, abelia.intani@mhs.uingusdur.ac.id
Athaya CANDRAKANTA[2]
[2]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-0823-5866, athaya.candrakanta@mhs.uingusdur.ac.id
Lailatul MAULIDYA[3]
[3]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia
[3]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-4628-3065, lailatul.maulidya@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to analyze the contribution of the creative industry to increasing public income after the COVID-19 pandemic. The pandemic has had a significant impact on the economic conditions of the community, particularly on the small and medium-sized business sector. However, the development of the creative industry is considered a potential solution for economic recovery through product innovation, the use of digital technology, and the development of social media-based marketing. The creative industry not only opens up new business opportunities but also creates jobs that can improve public welfare. This study used qualitative methods with a descriptive approach. Data collection techniques included interviews, observations, and documentation of creative industry business actors operating their businesses after the pandemic. The data obtained were analyzed to determine the creative industry's contribution to increasing public income. The results indicate that the creative industry has made a significant contribution to the community's post-pandemic economic recovery. The use of digital platforms, product creativity, and innovative marketing strategies are key factors in increasing sales and revenue for business actors. Furthermore, the creative industry also encourages communities to be more independent and adaptive to changing economic conditions.This research is expected to serve as a reference for the government, business actors, and the community in developing the creative industry sector to support sustainable economic growth.

Keywords: creative industry, community income, post-pandemic, MSMEs, creative economy.

ACCOUNTANTS HUMAN RESOURCE READINESS IN RESPONDING TO TECHNOLOGICAL DISRUPTION: A REVIEW OF TECHNICAL COMPETENCIES AND BUSINESS ETHICS

Agustin., Ummu Hanifah Nur[1] .,Hidayati.,Istijabah[2]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia, umuhni48@gmail.com

Abstract

This study aims to examine the readiness of accounting human resources in responding to technological disruption by analyzing the technical competencies and business ethics required for accountants to remain relevant in an increasingly digitalized business environment. The study particularly highlights how technological advancements, including automation, artificial intelligence, big data analytics, and digital accounting systems, reshape the professional demands placed on accountants while maintaining ethical integrity from a business and sharia accounting perspective.This research employs a literature study approach by reviewing and synthesizing relevant academic literature, scholarly journal articles, books, and credible institutional reports related to accounting competencies, technological disruption, digital transformation, artificial intelligence, and business ethics. The collected sources are analyzed descriptively and critically to identify emerging competency requirements and ethical challenges faced by accounting professionals.The findings indicate that accountants' readiness in facing technological disruption depends not only on technical mastery of digital accounting tools, data analysis, information systems, and artificial intelligence literacy but also on strong ethical awareness, professional judgment, and adaptability. Furthermore, ethical business principles, including transparency, accountability, integrity, and compliance with professional and sharia values, remain essential to mitigate risks associated with technology misuse and declining human oversight. The integration of technical competencies and ethical capabilities emerges as a strategic foundation for sustaining the relevance and credibility of accounting professionals.The study implies that educational institutions, professional organizations, and policymakers should redesign accounting curricula and professional training by integrating digital competencies with ethical and value-based education to prepare accountants for future challenges.This study offers a comprehensive perspective by integrating technological competency readiness with business ethics considerations within the broader discourse of accounting human resource development in the digital era.

Keywords: human resource readiness, accountants, technological disruption, technical competence, business ethics.

THE INFLUENCE OF MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS ON THE SUSTAINABILITY OF MSMES

M. Atha Adhipramana

Faculty of Islamic Economics and Business, UIN K.H Abdurrahman Wahid, Pekalongan, Indonesia

m.athaadhipramana25199@mhs.uingusdur.AC.ID

Abstract

This study aims to analyze how the utilization of Management Information Systems (MIS) empowers Small and Medium Enterprises (SMEs) and its impact on business sustainability amid digital transformation challenges. The issue of suboptimal technology utilization among SMEs, particularly in information management and decision-making processes, serves as the primary focus of this research. The study employs a qualitative approach using a literature review method, with data collected through documentation of reputable academic articles, research reports, and scholarly publications from 2020–2025. The data were analyzed using thematic analysis to identify patterns, concepts, and meanings relevant to the research topic. The findings indicate that the utilization of MIS in SMEs occurs through a gradual mechanism, including data management, information integration, and the use of information for strategic decision-making. Additionally, social, cultural, and digital literacy factors play a significant role in determining the success of MIS implementation. These findings contribute to a deeper understanding of MIS not only as a technical tool but also as a contextual empowerment instrument. In conclusion, optimizing MIS can enhance SME sustainability when supported by adequate human resource readiness and a supportive digital ecosystem. This study suggests the need for more adaptive approaches in SME digitalization policies and practices, while also highlighting opportunities for future research through in-depth field-based studies to strengthen empirical insights.

Keywords: SMEs; MIS; Business Sustainability; Digital Transformation

DIGITAL WALLET VERSUS CASH: AN ANALYSIS OF DOMINANT PAYMENT METHODS AMONG MSMEs DURING CAR FREE DAY AT ALUN-ALUN KAJEN, PEKALONGAN REGENCY

Fasha Septia Ardiansyah

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-0906-1427, fasha.septia.ardiansyah25078@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The rapid penetration of financial technology has significantly altered the global payment landscape, yet the extent of its adoption within informal traditional markets remains a critical subject of academic inquiry. This study examines the transactional dynamics between consumers and Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) during the Car Free Day (CFD) event at Alun-Alun Kajen, specifically comparing the prevalence of digital wallet utilization against traditional cash payments. The primary objective of this research is to identify the dominant payment modality and evaluate the socio-economic factors influencing consumer behavior in this localized economic hub. Employing a quantitative descriptive methodology, the research involves a diverse sample of vendors and visitors categorized through purposive sampling techniques. Primary data are gathered through structured questionnaires and field observations to capture real-time transactional patterns and financial literacy levels. Preliminary observations suggest that while cash remains deeply integrated into low-nominal transactions due to its perceived immediacy, the adoption of Quick Response Code Indonesian Standard (QRIS) demonstrates a significant upward trajectory, particularly among younger demographics and tech-savvy entrepreneurs. The conclusion of this study provides an empirical basis for understanding digital financial inclusion in Pekalongan Regency. Furthermore, it offers strategic recommendations for local authorities to enhance the digital payment ecosystem, ensuring that MSMEs can transition effectively toward a more modern, transparent, and efficient cashless economy while maintaining their competitive edge in traditional settings.

Keywords: Digital Payment, Cash Transaction, Consumer Behavior, Msmes, Alun-Alun Kajen, Financial Literacy.

RESILIENCE OF HALAL MSMES IN THE DIGITAL ERA: THE ROLE OF REGIONAL BUSINESS INCUBATORS IN ACCELERATING LOCAL SHARIA ECONOMIC GROWTH

Muhammad Athif

K.H. Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Sharia Economics Study Program, Central Java, Indonesia

muhammad.athif@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Digital transformation presents challenges as well as opportunities for Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) in maintaining competitiveness, especially in the halal industry sector. This study aims to empirically analyze the effectiveness and strategic role of regional business incubators—by taking case studies on mentoring programs at Pekalongan SOE Houses—in accelerating the resilience and growth of the local sharia economy. A mixed-method approach was used in this study, combining quantitative data analysis from questionnaires distributed to 150 fostered MSME actors with qualitative data from in-depth interviews with incubator facilitators. The indicators measured include the level of adoption of digital technology (social media marketing and creative content production), compliance with halal certification standards, and post-sales income stability. The results of the study validated that the intervention of regional business incubators had a significant positive correlation with the resilience of MSMEs. Digital literacy training and halal legality facilitation have been proven to reduce the rate of business failure in the first year in a measurable manner. Furthermore, the data findings show that MSMEs that integrate Islamic business ethics values in their digital promotions experience a substantial increase in customer retention. In conclusion, business incubators not only function as providers of physical infrastructure and funding, but also as essential catalysts that bridge the digital divide of MSMEs, while strengthening the sharia economic ecosystem at the regional level. The implications of this study recommend the need for more integrated collaboration between incubator institutions, local governments, and academics to design business mentoring curricula that are specifically adaptive to technological trends.

Keywords: Digital Adoption; Local Sharia Economy; Business Incubators; SOE House; Halal MSMEs.

ECONOMIC TRANSFORMATION OF DEVELOPMENT THROUGH DIGITAL-BASED MSME EMPOWERMENT IN INCREASING LOCAL ECONOMIC RESILIENCE

Khulaelatudil Azzah

Khulaelatudil.azzah@uingusdur.ac.id, UIN KH Abdurrahman Wahid Pekalongan

Abstract

Economic development does not only focus on macro growth, but also on strengthening the micro sector which is the economic foundation of the community, one of which is Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs). In recent years, digital transformation has become a key factor in boosting the competitiveness of MSMEs amid global economic dynamics and market uncertainty. This paper aims to analyze the role of digital-based MSME empowerment in increasing local economic resilience and its contribution to inclusive economic development.

The adoption of digital technology by MSME actors, such as the use of e-commerce, social media, and digital payment systems, shows a significant impact on business development. Digitalization is able to expand market access, improve operational efficiency, and encourage product and service innovation. On the other hand, there are still a number of challenges faced, including limited digital literacy, gap in access to infrastructure, and the readiness of human resources in facing technological changes.

From a development economy perspective, digital-based MSME empowerment contributes to creating more equitable economic growth, reducing socio-economic disparities, and strengthening the economic resilience of communities at the local level. Therefore, synergy is needed between the government, the private sector, and the community in providing training, technology access, and policies that support the MSME digital ecosystem. With the right strategy, MSMEs will not only become economic actors, but also the driving force for sustainable and inclusive development.

Keywords: development economy, MSMEs, digitalization, economic resilience, economic empowerment.

THE ROLE OF MSMES AS A PILLAR OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDONESIA

Nasywa Amalia Yulecha

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

nasywa.amalia.yulecha25018@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study examines the strategic role of Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) as a pillar of sustainable economic development in Indonesia. The research aims to analyze the contribution of MSMEs to economic growth, employment generation, poverty reduction, and social inclusion while exploring their relevance within the framework of sustainable development. This study employs a literature review approach by systematically analyzing scholarly articles, government reports, policy documents, and relevant publications related to MSMEs and sustainable economic development in Indonesia. The collected literature was evaluated and synthesized to identify key themes, trends, and empirical evidence concerning the economic and social contributions of MSMEs. The findings indicate that MSMEs play a significant role in supporting Indonesia's economic resilience and sustainability. MSMEs contribute substantially to gross domestic product, create extensive employment opportunities, promote income distribution, and strengthen local economic activities. Furthermore, MSMEs enhance economic inclusiveness by providing accessible business opportunities for various social groups, including women and low-income communities. Despite their considerable contribution, MSMEs continue to face challenges related to limited access to financing, technological adoption, market expansion, and human resource development. Strengthening institutional support, digital transformation, and capacity-building programs is essential to maximize their contribution to sustainable economic development. The study highlights the importance of comprehensive policies and strategic interventions that support MSME growth and sustainability. Policymakers, financial institutions, and other stakeholders should collaborate to improve access to capital, technology, and business development services. Such efforts can enhance MSME competitiveness and reinforce their role in achieving long-term economic sustainability and social welfare. This study provides a comprehensive synthesis of the current literature by integrating economic, social, and sustainability perspectives to explain the strategic importance of MSMEs in Indonesia's sustainable development agenda.

Keywords: MSMEs; Sustainable Economic Development; Economic Growth; Economic Inclusion; Indonesia.

UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN MSME MARKETING STRATEGY FROM THE PERSPECTIVE OF ECONOMIC SOCIOLOGY

AGISTA EKA PRATIWI

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan

Abstract

The development of digital technology has brought major changes in community economic activities, including in the Micro, Small, and Medium Enterprises (UMKM) sector. In the study of economic sociology, the utilization of Artificial Intelligence (AI) is not only seen as technological innovation, but also as part of changes in social relations, consumption patterns, and economic behavior of the community. This research aims to analyze the utilization of AI in MSME marketing strategies from the perspective of economic sociology, especially in building a market network, consumer trust, and social adaptation of business actors. The method used is literature study by reviewing various journals, books, and relevant scientific articles.

Research results show that the use of AI can help MSMEs in reading market trends, analyzing consumer needs, and creating more personalized and effective promotions. In the perspective of economic sociology, AI also strengthens the relationship between producers and consumers through digital services such as chatbots, product recommendations, and fast communication through social media. In addition, AI encourages the formation of a new consumption culture that is more practical, fast, and technology-based. However, the implementation of AI also causes socio-economic disparities, especially for MSMEs who have limited capital, education, and access to technology.

Therefore, the role of the government, educational institutions, and social communities is needed in providing training and assistance to MSMEs to be able to adapt to digital changes. With the proper utilization of AI, MSMEs can not only increase economic benefits, but also strengthen their social position in society. This research is expected to provide an understanding that technology and economy are closely related to the social dynamics of society.

Keywords: Artificial Intelligence, UMKM, economic sociology, digital marketing, social change.

THE CATALYST OF GROWTH: DIGITAL FINANCIAL INCLUSION AND THE RESILIENCE OF MSMES IN THE MODERN ECONOMY

Elsa Triana[1], Vikky Amelia Putri[2], Sheilla Nurul Mauliddah[3], Farras Tsabitah[4], Ikke Nur Khasanah[5].

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

elsa.triana25056@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study investigates the pivotal role of digital financial inclusion in accelerating the economic recovery and sustainability of Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) in the post-pandemic era. Utilizing a mixed-methods approach, data were collected from 450 MSME owners across various sectors through structured questionnaires, supplemented by in-depth interviews with economic policy experts. Quantitative analysis was employed to measure the direct impact of adopting digital payment systems and peer-to-peer lending on operational resilience, while qualitative thematic analysis explored the underlying structural barriers to digital adoption. The empirical findings reveal that MSMEs integrating comprehensive digital financial services experienced a 35% higher revenue stabilization rate compared to their traditional counterparts. Furthermore, access to digital credit significantly mitigated cash flow constraints, allowing businesses to pivot and adapt to shifting market demands. However, the study also identifies critical bottlenecks, including pronounced digital literacy gaps in rural areas and persistent cybersecurity anxieties among micro-entrepreneurs. Based on these insights, this paper argues that financial technology is no longer merely an operational tool, but a fundamental driver of macroeconomic resilience. Ultimately, the study concludes that fostering sustainable economic growth requires a synergistic approach. Governments and financial institutions must collaborate to build robust digital infrastructure, implement targeted digital literacy programs, and establish inclusive regulatory frameworks. These interventions are vital to bridge the digital divide and ensure equitable economic development.

Keywords: Digital Financial Inclusion, MSMEs, Economic Recovery, Financial Technology, Sustainable Growth.

ANALYSIS OF TRADITIONAL SMALL-SCALE TRADERS ADVANTAGES IN FACING MODERN RETAIL COMPETITION

Nayla Tara Chantika[1], Nasywa Amalia Yulecha[2] , Selly Yusfita Arzety[3] , Aura Fitra Andini[4], Callysta Catriona Marshanda[5]

Fakultas Ekonomi dan Bisnis Islam Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid [1], Fakultas Ekonomi dan Bisnis Islam Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid[2], Fakultas Ekonomi dan Bisnis Islam Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid [3], Fakultas Ekonomi dan Bisnis Islam Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid[4], Fakultas Ekonomi dan Bisnis Islam Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid[5] email korespondensi: nayla.tara.chantika25014@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The purpose of this research is to investigate the factors that enable traditional warungs or local traders to survive despite the increasing presence of modern minimarkets in their surroundings. This study focuses on understanding consumer habits and the specific advantages held by small businesses that prevent them from going bankrupt. The methodology applied in this study consists of direct observation and literature analysis, where the researcher directly observes market dynamics and gathers data from various relevant academic sources and publications.

The findings from the observations indicate that traditional warungs possess a unique advantage that modern retail lacks: flexibility. This is evident through the bargaining process, the ability to purchase in very small quantities (retail/fractional), and locations that are deeply integrated into residential areas. Furthermore, the strong social relationships established between sellers and buyers create a level of comfort that fosters customer loyalty. From an economic perspective, traditional warungs play a vital role in providing basic necessities with easier access for low-income communities.

In conclusion, traditional warungs can continue to exist if they maintain friendly service and easy access for their customers. It is recommended that small business owners improve their product organization to make their shops more visually appealing. This research also emphasizes the importance of government support in regulating commercial zoning to ensure that competition between modern stores and traditional markets remains healthy and balanced.

Keywords: Traditional Warung, Modern Retail, Business Competition, Observation, Grassroots Economy.

COMMUNITY EMPOWERMENT THROUGH LOCAL CULTURE-BASED CREATIVE ECONOMY

Athaya CANDRAKANTA[1]
[1]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-0823-5866, athaya.candrakanta@mhs.uingusdur.ac.id
Abelia INTANI[2]
[2]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5866-0322, abelia.intani@mhs.uingusdur.ac.id
Lailatul MAULIDYA[3]
[3]State Islmaic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia
[3]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-4628-3065, lailatul.maulidya@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Creative economy based on local culture is a strategic approach to strengthening community empowerment, particularly in regions with strong cultural, artistic, traditional, and local wisdom potential. This study discusses how local culture can be utilized as a source of economic innovation that creates business opportunities, increases community income, and strengthens regional cultural identity. Through the development of creative products such as handicrafts, traditional culinary products, performing arts, ethnic fashion, and cultural tourism, communities can actively participate as economic actors while preserving cultural heritage. Community empowerment can be achieved through skills development, entrepreneurship training, market access improvement, digital technology utilization, and collaboration among government, communities, academics, and business actors. The study indicates that a local culture-based creative economy contributes not only to economic improvement but also to social and cultural development. Communities become more independent, creative, and aware of the importance of preserving local values. However, the development of the creative economy still faces several challenges, including limited capital, low digital literacy, lack of product innovation, and increasingly competitive markets. Therefore, sustainable strategies are needed to transform local cultural potential into an inclusive and competitive economic strength. In this context, the local culture-based creative economy can serve as an effective means of community empowerment and support regional economic development. By integrating creativity, cultural identity, and entrepreneurship, communities are expected to build sustainable livelihoods while maintaining the uniqueness of their cultural heritage.

Keywords: community empowerment; creative economy; local culture; entrepreneurship; regional development

THE ROLE OF COMMUNITY SOCIAL RELATIONSHIPS IN IMPROVING THE ECONOMIC CONDITIONS OF SMALL TRADERS

Sauqi Masda KAMA

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-5488-8252, sauqi.masda.kama24176@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Economic activities are not only influenced by financial capital but also by social relationships that exist within society. This study aims to examine the role of social relationships in supporting the economic activities of small traders. Small traders often rely on trust, cooperation, and social networks to maintain and develop their businesses. This research uses a qualitative approach by collecting data through observations, interviews, and documentation involving several small traders in traditional market areas. The results show that social relationships play an important role in creating business opportunities, expanding customer networks, and facilitating the exchange of information related to trade activities. In addition, good relationships among traders, customers, and the surrounding community help build trust, which becomes an important factor in sustaining business continuity. Social support from family, neighbors, and fellow traders also contributes to overcoming various economic challenges faced by small traders. The study concludes that social relationships are not only important in social life but also have a significant influence on economic activities. Therefore, strengthening social interaction and community cooperation can support the sustainability and development of small-scale economic enterprises.

Keywords: social relationships, small traders, social networks, trust, economic sociology.

THE EFFECT OF TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY ON VILLAGE FINANCIAL MANAGEMENT

Mutiara Salsabila

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

mutiara.salsabila25081@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to analyze the effect of transparency and accountability on village financial management. Effective village financial management is an essential factor in achieving good governance that is efficient, effective, and free from irregularities. Transparency is necessary to ensure that the public has access to clear information regarding the planning, implementation, administration, reporting, and accountability of village finances. Meanwhile, accountability plays a crucial role in ensuring that the use of public funds can be justified in accordance with applicable laws and regulations. This research employs a quantitative approach using a survey method. Data were collected through questionnaires distributed to village officials and other stakeholders involved in village financial management. The data analysis techniques included validity testing, reliability testing, multiple linear regression analysis, partial tests (t-test), simultaneous tests (F-test), and the coefficient of determination (R^2). The findings indicate that transparency has a positive and significant effect on village financial management. Accountability also has a positive and significant effect on village financial management. Simultaneously, transparency and accountability significantly influence village financial management. These results suggest that higher levels of information disclosure and responsibility in managing village finances contribute to better financial management practices. Therefore, village governments should enhance public access to information, strengthen financial reporting systems, and optimize internal supervision mechanisms to achieve transparent and accountable financial management that supports community welfare. This study is expected to serve as a reference for village governments in improving the quality of financial governance and promoting sustainable, participatory, transparent, and integrity-based village development.

Keywords: Transparency, Accountability, Village Financial Management, Good Governance, Village Finance.

THE IMPACT OF GOVERNMENT POLICIES ON NATIONAL ECONOMIC GROWTH

Amanda SHERLYANA[1]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-8451-7193

amanda.sherlyana25013@mhs.uingusdur.ac.id

Faila Shofa I'ANA[2]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-4249-1600

faila.shofa.iana25067@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Economic growth is a fundamental objective for every country as it reflects the ability of a nation to improve the welfare and living standards of its population. The government plays a crucial role in shaping economic development through various policies, including fiscal policy, monetary regulation, infrastructure investment, and social welfare programs. This study aims to examine the impact of government policies on national economic growth and identify the factors that contribute to sustainable economic development. This research employs a qualitative approach based on a literature review of academic journals, government publications, and economic reports. The analysis focuses on the relationship between government intervention and economic performance in both developed and developing countries. The findings indicate that effective government policies can stimulate economic growth by increasing investment, creating employment opportunities, improving public infrastructure, and enhancing productivity across various sectors. Furthermore, stable political conditions, transparent governance, and efficient resource allocation are essential factors that support long-term economic expansion. However, the study also highlights several challenges that may hinder economic growth, including income inequality, corruption, policy inconsistency, and external economic shocks. These issues can reduce the effectiveness of government programs and limit economic progress. Therefore, governments must adopt comprehensive and inclusive policies that promote economic stability while ensuring equitable distribution of economic benefits among citizens. In conclusion, government policies have a significant influence on national economic growth and development. Well-designed and effectively implemented policies can foster sustainable economic progress, improve social welfare, and strengthen a country's competitiveness in the global economy.

Consequently, policymakers should prioritize strategies that balance economic efficiency, social equity, and long-term sustainability.

Keywords: government policy, economic growth, economic development, public welfare, sustainable development.

TƏHSİLALANLARDA NİTQİN İNKİŞAFI ÜZRƏ İŞİN PSİXOLOJİ VƏ METODİK ƏSASLARI

Baş müəllim, Arzu Kərimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası,

arzukarimova15@gmail.com, ORCİD: 0000-0002-2662-6015

Özet

Konuşma, insanın düşüncelerini ifade etmesinin, çevresiyle iletişim kurmasının ve sosyal ilişkiler sisteminde yer almasının temel araçlarından biridir. Öğrenenlerde konuşmanın gelişimi onların zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Modern pedagojik ve psikolojik araştırmalar göstermektedir ki konuşma yalnızca kelimelerin doğru telaffuzu ve dil bilgisi yapılarının öğrenilmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda düşüncenin şekillenmesi, dikkatin gelişmesi, hafızanın güçlenmesi ve yaratıcı düşüncenin gelişimiyle de yakından ilişkilidir. Konuşma becerilerinin geliştirilmesi, öğrencilerin iletişim kültürünün oluşmasına, düşüncelerini açık ve tutarlı bir şekilde ifade etmelerine ve eğitim sürecine aktif olarak katılmalarına imkân sağlar.

Konuşmanın gelişiminin psikolojik temelleri, çocukların yaş ve bireysel özelliklerinin dikkate alınmasını gerektirir. Her çocuğun konuşma düzeyi, kelime hazinesi, dil becerileri ve duygusal gelişimi farklı olduğundan öğretmen eğitim sürecinde farklılaştırılmış yaklaşımdan yararlanmalıdır. Psikologlar, uygun duygusal ortamın, motivasyonun ve doğru iletişim koşullarının çocuklarda konuşma etkinliğini artırdığını belirtmektedir. Öğrencilerin serbest konuşmaya teşvik edilmesi, onların fikir ve düşüncelerine saygıyla yaklaşılması konuşmanın doğal gelişimine olumlu etki eder.

Konuşmanın gelişiminin metodik temelleri ise çeşitli öğretim yöntem ve araçlarının uygulanmasını kapsamaktadır. Okuma çalışmaları, metin incelemeleri, diyalog ve monolog oluşturma, tartışmalar, yaratıcı görevler, rol oyunları ve etkileşimli öğretim yöntemleri öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişiminde önemli rol oynar. Öğretmen tarafından doğru seçilmiş yöntemler öğrencilerin kelime hazinesini zenginleştirir, konuşma kültürünü geliştirir ve dil kurallarını benimsemelerine yardımcı olur. Konuşmanın geliştirilmesine yönelik sistemli ve amaçlı çalışmalar, öğrencilerin hem akademik başarılarının artmasına hem de sosyal ortamda başarılı iletişim kurmalarına olanak sağlar.

Anahtar kelimeler: konuşma durumu, konuşma etkinliği, dil araçları, dil kuralları, dilin edinimi.

PSYCHOLOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPEECH DEVELOPMENT WORK AMONG LEARNERS

Arzu Karimova

Abstract

Speech is one of the main means through which a person expresses thoughts, communicates with others, and participates in social relations. The development of speech among learners has a significant impact on their intellectual, emotional, and social growth. Modern pedagogical and psychological studies prove that speech development is not limited only to the correct pronunciation of words and the mastery of grammatical structures, but is also closely connected with the formation of thinking, the development of attention, the strengthening of memory, and the enhancement of creative thinking. The development of speech skills helps learners form a culture of communication, express their ideas clearly and coherently, and actively participate in the educational process.

The psychological foundations of speech development require taking into account the age and individual characteristics of children. Since each child differs in speech level, vocabulary, language abilities, and emotional development, teachers should apply a differentiated approach during the teaching process. Psychologists note that a favorable emotional environment, motivation, and proper communication conditions increase children's speech activity. Encouraging learners to speak freely and respecting their opinions and ideas positively influence the natural development of speech.

The methodological foundations of speech development include the application of various teaching methods and tools. Reading activities, text analysis, building dialogues and monologues, discussions, creative tasks, role-playing games, and interactive teaching methods play an important role in developing learners' speech skills. Properly selected methods enrich learners' vocabulary, improve their speech culture, and help them master language norms. Systematic and purposeful work on speech development contributes both to the improvement of learners' academic achievements and to their ability to communicate successfully in a social environment.

Keywords: speech situation, speech activity, language means, language norms, language acquisition.

NARRATİF ANLATIMIN MONOLOJİK KONUŞMANIN GELİŞİMİNDE BİR ARAÇ OLARAK ROLÜ

Başöğretmen, Arzu Karimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azerbaycan dili ve onun öğretimi teknolojisi bölümü

arzukarimova15@gmail.com, ORCİD: 0000-0002-2662-6015

Özet

Anlatma, monolojik konuşmanın gelişiminde önemli bir yere sahip olan ve pedagojik açıdan yüksek önem taşıyan araçlardan biridir. Özellikle okul öncesi ve küçük yaşlı çocuklarda konuşma becerilerinin geliştirilmesi sürecinde anlatma faaliyetinin rolü oldukça büyüktür. Çocukların konuşması ilk aşamada tam olarak gelişmediği için düşüncelerini sıralı, mantıklı ve bağlantılı bir şekilde ifade etmeleri bazı zorluklar yaratmaktadır. Bu bakımdan anlatma, çocukların kelime hazinesinin zenginleştirilmesi, cümle kurma becerilerinin geliştirilmesi ve konuşmanın doğru ve akıcı şekilde kurulması için uygun imkânlar sağlar. Anlatma sırasında çocuk dinlediği veya okuduğu metnin içeriğini kendi sözleriyle yeniden ifade eder; bu da hem konuşma faaliyetini hem de bilişsel süreçlerini etkinleştirir.

Anlatma, çocuğun hafızasını, dikkatini, mantıklı ve imgeli düşünme becerisini geliştirmekle birlikte olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini belirleme becerisini de güçlendirir. Bu süreçte çocuklar olayların sırasını korumayı, ana fikri seçmeyi ve onu dinleyiciye doğru şekilde aktarmayı öğrenirler. Aynı zamanda anlatma, çocuklarda serbest konuşma, kendini ifade etme ve iletişim becerilerinin oluşmasına da olumlu etki göstermektedir.

Çocukların yaş ve psikolojik özellikleri dikkate alınarak anlatma sürecinde çeşitli yöntem ve araçlardan yararlanılır. Resimler, mnemo tabloları, şemalar, plan doğrultusunda anlatma ve öğretmenin yönlendirici soruları çocukların metnin içeriğini daha iyi kavramalarına yardımcı olur. Küçük yaşlı çocuklar için renkli ve sade görsel araçlar daha etkili kabul edilir; çünkü onlar daha çok somut imgeleri hatırda tutarlar. Yaş ilerledikçe çocuklar daha karmaşık ve şematik tasvirlerle çalışma becerisi kazanırlar. Böylece anlatma, çocuklarda monolojik konuşmanın gelişimi için sistemli ve etkili bir pedagojik araç olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar kelimeler: Anlatma, monolojik konuşma, ders kitabı metinleri, düşünme becerileri, empati.

NARRATION AS A MEANS OF DEVELOPING MONOLOGIC SPEECH

Arzu Karimova

Abstract

Narration is one of the important and pedagogically significant means of developing monological speech. Especially in the process of forming speech skills in preschool and young children, narration activities play a major role. Since children's speech is not fully developed at the initial stage, they often experience difficulties in expressing their thoughts in a consistent, logical, and coherent manner. In this regard, narration creates favorable opportunities for enriching children's vocabulary, developing sentence-building skills, and improving fluent and accurate speech. During narration, the child reproduces the content of a listened or read text in their own words, which activates both speech activity and cognitive processes.

Narration not only develops the child's memory, attention, logical and imaginative thinking, but also strengthens the ability to identify cause-and-effect relationships between events. In this process, children learn to preserve the sequence of events, identify the main idea, and convey it correctly to the listener. At the same time, narration positively influences the development of free speaking, self-expression, and communicative skills in children.

Taking into account children's age and psychological characteristics, various methods and tools are used in the narration process. Pictures, mnemonic tables, schemes, narration based on a plan, and the teacher's guiding questions help children better understand the content of the text. Colorful and simple visual aids are considered more effective for younger children because they mainly remember concrete images. As children grow older, they acquire the ability to work with more complex and schematic representations. Thus, narration plays an important role as a systematic and effective pedagogical tool for the development of monological speech in children.

Keywords: Narration, monological speech, textbook texts, thinking skills, empathy.

GİRİŞ

Bağlantılı konuşmanın gelişimi, çocuğun okulda başarılı bir eğitim almasının temel şartlarından biridir. Gelişmiş bağlantılı konuşmaya sahip öğrenci, okul programındaki sorulara ayrıntılı ve kapsamlı cevaplar verebilir. Kendi düşüncelerini gerekçeli ve mantıklı şekilde ifade etmeyi, ders kitabı metinlerinin, edebî eser örneklerinin ve sözlü halk edebiyatı ürünlerinin içeriğini yeniden anlatmayı başarır. Böyle bir öğrenci için açıklama yazmak veya kompozisyon oluşturmak daha kolay olur.

Günümüzde oyuncaklar, televizyon ve bilgisayarlar çocuklar için canlı iletişimin yerini almıştır. Çocuklar okumaya ilgi göstermemekte, konuşma deneyimleri sınırlı kalmakta, dil araçları yeterince gelişmemekte ve konuşmaları yetersiz olmaktadır. Çocuklara monolojik konuşma öğretilmelidir; çünkü günlük yaşamda bunu nadiren duymaktadırlar. Bunun nedeni, yetişkinlerin çocuklarla iletişimde çoğunlukla diyalog biçimini kullanmalarıdır.

ANA BÖLÜM

Bağlantılı monolojik konuşmanın kazanılması, okul öncesi çocuklarda konuşma gelişiminin temel görevlerinden biridir. Bu görevin başarılı şekilde yerine getirilmesi; konuşma ortamının özelliklerine, sosyal çevreye, aile refahına, bireysel kişilik özelliklerine ve çocuğun bilişsel etkinliğine bağlıdır. Bunların tümü amaçlı konuşma eğitimi sürecinde mutlaka dikkate alınmalıdır.

Monolojik konuşmanın öğretim yöntemlerinden biri anlatımdır. Anlatım, dinlenilen edebî eserin (hikâye veya masalın) sözlü konuşmada yeniden ifade edilmesidir. Bu, çocuklara anaokulunda öğretilmeye başlanan ilk hikâye anlatımı türüdür. [1, 58]

Çocuklara anlatım yöntemiyle konuşmayı öğretmek için tüm çalışmalar, çocuklarda farklı türde genişletilmiş ifadeler kurmaya yardımcı olacak bir dil gelişim düzeyi oluşturacak şekilde düzenlenmelidir. Bunun için aşağıdakiler gereklidir:

− Çocuklarda öğretmenin konuşmasını amaçlı biçimde algılama ve diğer çocukların konuşmalarına dikkat etme becerisini geliştirmek;

− Öğretmenin sorularını yanıtlarken cümle biçiminde konuşmayı etkin şekilde kullanmaya yönelik tutum oluşturmak;

− Sorulara geniş cümlelerle cevap verme becerilerini pekiştirmek;

− Resimlerde tasvir edilen basit hareketleri konuşmada uygun biçimde ifade etme becerisini oluşturmak;

− Çocukların çeşitli dil araçlarını, özellikle sözcük hazinesini (niteleyici sözcükler ve fiil söz varlığını) benimsemelerine yardımcı olmak.

Anlatım sırasında görsel materyallerin rolü büyüktür. Küçük yaş gruplarına anlatım öğretirken esere ait destekleyici resimlerden yararlanılabilir. Masalın metnine uygun görseller belirli sırayla yerleştirilir ve çocuklar resimlere bakarak eseri anlatırlar. Resimlerin sistemli şekilde kullanılması sayesinde okul öncesi çocuklar görselleri sıralamayı ve bunlara dayanarak metni anlatmayı öğrenirler. [2, 104]

Çocuklara anlatım öğretiminde mnemo tablolarından da yararlanılabilir. Mnemo tablo, belirli bilgilerin sembollerle ifade edildiği bir şemadır. Mnemo tablolarıyla çalışma yöntemlerinin öğrenilmesi eğitim süresini önemli ölçüde kısaltırken aşağıdaki görevlerin yerine getirilmesine hizmet eder:

−Hafıza, dikkat ve imgesel düşünme gibi temel psikolojik süreçlerin geliştirilmesi;

−Bilginin yeniden kodlanması, yani soyut sembollerin imgelere dönüştürülmesi;

− Kısmi veya tam grafik çizim sırasında ince motor becerilerinin geliştirilmesi.

Mnemo tablo ile çalışma beş aşamadan oluşur:

1.Tablonun incelenmesi ve içerdiği unsurların analiz edilmesi.

2.Soyut sembollerin imgelere dönüştürülmesi.

3.Sembollere (imgelere) dayanarak eserin anlatılması.

4.Mnemo tablonun grafik taslağının çizilmesi.

5.Tablo gösterildiğinde çocuğun onu yeniden canlandırması. [3, 91]

Masalın yeniden anlatımı sırasında temel dikkat başkahramanların tasvirine yöneltilir. Örneğin çocuklara şu soru sorulabilir: “Tabloda hangi masal gizlenmiştir?” veya “Bu masal kim hakkındadır?”

Mnemo tablo kullanılarak anlatım öğretilirken aşağıdaki aşamaları içeren bir plan hazırlanmalıdır:

− Metni anlatım amacı olmadan okumak;

− Metni soru-cevap yöntemiyle analiz etmek;

− Metni anlatım amacıyla yeniden okumak;

− Tablodaki sembollerin açıklanması;

− Çocukların mnemo tabloya dayanarak metni anlatması.

Küçük yaş gruplarında mnemo tabloya dayalı anlatım planlanırken, çocukların hafızasında daha çok ayrı ayrı imgelerin kaldığı dikkate alınmalıdır: tilki — kızıl ve kurnaz, civcivler — sarı, fare — gri, güneş — sarı ve kırmızı vb. Bu nedenle çocuklara renkli mnemo tablolar sunulması daha uygundur. Yaş ilerledikçe tablolar daha şematik hâle getirilebilir.

Anlatım için eser seçerken olay örgüsüne ve eserin diline dikkat edilmelidir. Olay örgüsüne yönelik temel gereklilikler şunlardır:

− Eğitsel değere sahip olması;

− İçeriğin çocuklar için anlaşılabilir olması;

−Çocuğun olaylara kişisel yaklaşım gösterebilmesi için yaşam deneyimine yakın olması;

− Olay sırasının açık biçimde ifade edilmesi;

− Belirgin bir kompozisyona sahip olması;

− Karakter özellikleri açık ve etkileyici olan kahramanlar içermesi;

− Kahramanların davranış nedenlerinin çocuklar tarafından anlaşılabilir olması.

Eserin dili ise şu özelliklere sahip olmalıdır:

− Çocuklar için anlaşılır kelime dağarcığı;

− Kısa, sade ve açık cümleler;

− Karmaşık dil bilgisi yapılarının bulunmaması;

− Doğrudan anlatımın basit biçimleri;

− Dilin canlı ve etkileyici ifade araçları bakımından zengin olması.

Eser seçilirken hacmi de dikkate alınmalıdır. Bu gerekliliklere halk masalları ile birlikte M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, S.Ə.Şirvani ve A.Səhhət gibi yazarların kısa şiir ve hikâyeleri uygundur. [4, 44]

Çocuklar eserleri yeniden anlatmayı çok severler. Onlara aşağıdaki anlatım türleri sunulabilir:

− İllüstrasyonlara dayalı anlatım;

− Olay dizisini gösteren resimlere dayalı anlatım;

− Rollere göre anlatım;

− Bölümlere göre anlatım;

− Öğretmenin hazırladığı plana göre anlatım;

− Mnemo tablolarına dayalı anlatım.

Anlatımın özelliği, hikâye sırasında yalnızca yazarın amacı ve olay örgüsünün değil, aynı zamanda eserin üslubunun da korunmasıdır. Bu nedenle çocuğun masalı anlatırken aşırı modern veya kitap diline ait uygunsuz sözcükler kullanmaması önemlidir. Aksi hâlde masalın üslubu bozulur. Aynı şekilde yazar eserlerinin anlatımı sırasında okul öncesi çocuğun konuşmasında Azerbaycan halk masallarına özgü ifadelerin kullanılmaması gerekir.

Edebî eserlerin yeniden anlatılması okul öncesi çocuklar için anlaşılır ve yakındır; çünkü çocuk hazır bir örnek elde eder. Bu örnek onun duygularını etkiler, empati oluşturur ve dinlediklerini hatırlama ile anlatma isteği uyandırır. Çocuklar gerçek edebî konuşmayı öğrenir, duygusal ve imgeli sözcükleri hafızalarında tutar ve ana dilini doğru kullanmayı öğrenirler. [5, 114]

Anlatım öğretimi sırasında masal ve hikâye metinlerinin açıklanmasına dayalı iletişim için uygun ortamın oluşturulması büyük önem taşır. Eğitimci, çeşitli yöntemlerle çocukları okunanları anlaşılır, açık ve doğru biçimde ifade etmeye, konuşmalarını dinleyicilere yönlendirmeye, arkadaşlarının cevaplarını tamamlamaya ve onlara karşı olumlu yaklaşım göstermeye teşvik eder.

Deneyimler göstermektedir ki büyük yaşlı okul öncesi çocuklar uzun süre boyunca yalnızca okunanın içeriğini değil, aynı zamanda eserin dil biçimini de hafızalarında tutmaktadırlar. Anlatım sayesinde çocuklar doğa hakkındaki hikâyeleri daha derin öğrenmekte; gökyüzünün rengine, ağaç yapraklarına ve kuşların uçuşuna daha dikkatli bakmayı, tanıdık olan şeylerde yeniyi görmeyi ve bunları etkileyici şekilde anlatmayı öğrenmektedirler.

Okula hazırlık grubunda çocuklarla yapılan çalışmalarda öğretim faaliyetlerinin ilk becerilerinin oluşturulmasına özel dikkat verilmelidir: diğer çocukların ve öğretmenin konuşmasını dinleme, anlama, hatırlama ve öğretmenin yönergelerine uygun davranma becerisi. Biriken konuşma iletişimi deneyimi, çocukların okula hazırlanmasında önemli yere sahiptir.

SONUÇ

Sonuç olarak tekrar belirtmek gerekir ki edebî eserlerin yeniden anlatılması, büyük yaşlı okul öncesi çocukların konuşma pratiğinde önemli yer tutmaktadır. Çocuk, farklı anlatım yöntemlerini ne kadar iyi öğrenirse monolojik konuşmayı da o kadar başarılı biçimde kazanır.

Anlatım aynı zamanda çocukların sosyal ve duygusal gelişimine de etki eder. Hikâyeleri dinleyerek empati becerilerini geliştirir, akranlarıyla iletişim sırasında düşüncelerini açık ve doğru ifade etmeyi öğrenirler. Okula hazırlık gruplarında bu faaliyet, çocukların diğer çocukların ve öğretmenin konuşmalarını dinleme, anlama, hatırlama ve yönergelere uygun hareket etme becerilerini artırmaktadır.

Böylece anlatım, yalnızca edebî eserlerin sözlü olarak tekrar edilmesi değil; aynı zamanda çocuğun monolojik konuşmasını, düşünme becerilerini ve duygusal zenginliğini geliştiren önemli bir pedagojik araçtır.

KAYNAKÇA

1.Alekseyeva M. M., Yaşina V. İ. Okul öncesi çocuklarda konuşmanın gelişimi ve ana dil öğretimi metodolojisi. Moskova: Akademiya Yayın Merkezi, 2000. — 400 s.

2.Babayeva T. İ. Okul öncesi eğitim için kapsamlı eğitim programı “Çocukluk”. St. Petersburg: Çocukluk-Press, 2019. — 352 s.

3.Veraksa N. E., Veraksa A. N. Okul öncesi çocukların proje faaliyetleri. Moskova: Mozaika Sentez, 2015. — 108 s.

4.Gerbova V. V. Anaokulunda konuşmanın geliştirilmesi. Moskova: Mozaika Sentez, 2015. — 77 s.

5.Jukova O. G., Truşnina G. İ., Fedorova E. G. “Au!” Alfabesi. St. Petersburg: Çocukluk-Press, 2008. — 144 s.

6.“Okul Öncesi Pedagoji” dergisi. St. Petersburg: Press, 2008. — №1. — 80 s.

7.Uşakova O. S. Anaokulunda okul öncesi çocukların konuşma gelişimi programı. Moskova: Sfera, 2017. — 95 s.

8.Uşakova O. S., Gavriş N. V. Okul öncesi çocukları edebiyatla tanıştırıyoruz. Ders planları. Moskova: Sfera, 2002. — 222 s.

9.Abdullayev A. A. Konuşma kültürü ve iletişim becerileri. Bakü: Maarif Yayınları, 2016. — 240 s.

10.Seyidov Y. M. Azerbaycan dili öğretim metodolojisi. Bakü: Təhsil Yayınları, 2012. — 318 s.

11.Əhmədov A. H. Okul öncesi pedagoji. Bakü: Elm ve Təhsil, 2018. — 280 s.

12.Cəfərov S. C. Çocuklarda konuşma geliştirme yolları. Bakü: Adiloğlu, 2014. — 196 s.

13.Həsənov H. Ə. Azerbaycan dilinde konuşma gelişimi meseleleri. Bakü: Elm, 2010. — 214 s.

AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA TEMA VE TÜR TİPOLOJİSİ

Doçent Doktor, AYGUN AHMADOVA

Azerbaycan Devlet Pedaqoji Universitesi, Edebiyat öğretim teknolojisi bölümü

Aygun Ahmadova *(ahmadovaa708@gmail.com),* **ORCID: 0000-0002-2464-2513**

Özet

Çocuk edebiyatının en parlak ve kesintisiz dönemi, geçen yüzyılın seksenli yıllarıyla bağlantılıdır. Orta Çağ'da ve XX. yüzyılın ilk on yıllarında ortaya çıkan çocuk edebiyatı örnekleri, 1980'lerin çocuk edebiyatı için bir temel oluşturuyorsa (ortaya çıkan gelenekleri görmek ve bunlardan yararlanmak için), o zaman ellili ve seksenli yıllarda ortaya çıkan örnekler de XXI. yüzyıldaki çocuk yazarları için bir temel oluşturmalıdır.1980'lerde Azerbaycan çocuk edebiyatı örnekleri, bireysel yazarların yaratıcılığıyla ilginç bir gelişim dönemi geçirdi. Büyük Edebiyat'ın çocuk edebiyatına olan ilgisini bu yaratıcılıkta unutmak yanlış olur. Büyük Edebiyat'ın çocuk edebiyatı yaratıcıları arasında, yalnızca çocuk edebiyatıyla ilgilenen yazarları değil, diğer yazarlarımızı da görüyoruz. Bu, çocuk edebiyatını mutlak anlamda yalnızca çocuklar için yazan şairlerin ve düzyazı yazarlarının yaratıcılığı olarak algılamanın doğru olmadığı anlamına gelir. 1950'ler-1980'ler çocuk edebiyatından bahsederken, öncelikle bu alanda büyük başarı elde etmiş iki yazarımızı, Mikayil Rzaguluzade ve Mir Mehdi Seyidzade'yi anmalıyız. Merhum Profesör Gara Namazov, "Azerbaycan Çocuk Edebiyatı" adlı ders kitabında bu iki yazarın eserlerinden genişçe bahsetmiştir. Mikayil Rzaguluzade, neredeyse tüm çalışmalarını çocuklara adamış, şiirler, masallar, öyküler yazmış ve hatta çocuk edebiyatı üzerine edebi ve eleştirel makaleler yayınlamıştır. M.M. Seyidzade de çocuklar için harika oyunlar, masallar ve fabllar yazmıştır: "Ayaz", "Fitna", "Cyrtdan", "Büllur Kasr" vb. Bu iki büyük çocuk yazarının listesine Halk Şairi Mirvarid Dilbazi'nin adını da ekleyebiliriz. Mirvarid Hanum'un yaratıcılığının çocuk edebiyatıyla sınırlı olmadığı doğrudur, ancak özellikle orta ve lise öğrencileri için yazdığı şiirleri, oyunları ve diğer eserleri çocuk edebiyatına değerli katkılar sağlamıştır.1950'ler-1980'ler çocuk edebiyatından bahsederken, öncelikle bu alanda büyük başarı elde etmiş iki yazarımızı, Mikayil Rzaguluzade ve Mir Mehdi Seyidzade'yi anmalıyız.

Merhum Profesör Gara Namazov, "Azerbaycan Çocuk Edebiyatı" adlı ders kitabında bu iki yazarın eserlerinden genişçe bahsetmiştir. Mikayil Rzaguluzade, neredeyse tüm çalışmalarını çocuklara adamış, şiirler, masallar, öyküler yazmış ve hatta çocuk edebiyatı üzerine edebi ve eleştirel makaleler yayınlamıştır. M.M. Seyidzade de çocuklar için harika oyunlar, masallar ve fabllar yazmıştır: "Ayaz", "Fitna", "Cyrtdan", "Büllur Kasr" vb. Bu iki büyük çocuk yazarının listesine Halk Şairi Mirvarid Dilbazi'nin adını da ekleyebiliriz. Mirvarid Hanum'un yaratıcılığının çocuk edebiyatıyla sınırlı olmadığı doğrudur, ancak özellikle orta ve lise öğrencileri için yazdığı

şiirleri, oyunları ve diğer eserleri çocuk edebiyatına değerli katkılar sağlamıştır. Şair Ali Kerim'in çocuklar için yazdığı altı şiir, İsa İsmailzade'nin "Anneme Soracağım", Halil Rza Ulutürk'ün tamamen küçük çocuklara adanmış şiir kitapları "Geyikler Tuz Yer mi?" ve Fikret Sadyk, Fikret Koca ve Mammad Aslan'ın çocuklara adadığı şiirler, edebiyatta "yetişkinler için" ve "çocuklar için" diye bir ayrım olmadığını bir kez daha kanıtlıyor. Asıl mesele nasıl yazıldığıdır ve eğer şiir ise, ifade güzelliği, şiirsel imgeler ve özgün sanatsal betimleme araçlarıyla dikkat çekmektir. Eğer eser düzyazı ise, bu, karakteristik bir olayın nasıl canlandırıldığına, anlatım tarzının ve olay örgüsünün sunumuna bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: parlak dönem, imkansız yaratıcılık, edebi örnekler, çocuk kitapları, kısa öyküler, sadece çocuklar, çocuk şiirleri

THEME AND GENRE TYPOLOGY IN AZERBAIJANI CHILDREN'S LITERATURE

Associate Professor, Aygun Ahmadova

Azerbaijan State Pedagogical University, Department of Literature Teaching Technology

(ahmadovaa708@gmail.com) ORCID: 0000-0002-2464-2513

Abstract

The most brilliant and uninterrupted period of children's literature is associated with the 1980s. If examples of children's literature that emerged in the Middle Ages and the first decades of the 20th century formed a basis for children's literature of the 1980s (to see and benefit from emerging traditions), then examples that emerged in the 1950s and 1980s should also form a basis for children's authors of the 21st century. In the 1980s, examples of Azerbaijani children's literature underwent an interesting period of development with the creativity of individual authors. It would be wrong to forget the interest of Great Literature in children's literature in this creativity. Among the creators of children's literature in Great Literature, we see not only authors who were interested in children's literature, but also other writers. This means that it is not correct to perceive children's literature absolutely as the creativity of poets and prose writers who write only for children. When talking about children's literature of the 1950s-1980s, we should first mention two of our authors who achieved great success in this field: Mikayil Rzaguluzade and Mir Mehdi Seyidzade. The late Professor Gara Namazov extensively discussed the works of these two authors in his textbook "Azerbaijani Children's Literature." Mikayil Rzaguluzade dedicated almost all his work to children, writing poems, fairy tales, stories, and even publishing literary and critical articles on children's literature. M.M. Seyidzade also wrote wonderful plays, fairy tales, and fables for children: "Ayaz," "Fitna," "Cyrtdan," "Büllur Kasr," etc. We can also add the name of the People's Poet Mirvarid Dilbazi to this list of two great children's authors. It is true that Mirvarid Hanum's creativity was not limited to children's literature, but her poems, plays, and other works, especially those written for middle and high school students, have made valuable contributions to children's literature. When discussing children's literature of the 1950s-1980s, we must first mention two authors who achieved great success in this field: M. Rzaguluzade and M. Seyidzade.

The late Professor G. Namazov extensively discussed the works of these two authors in his textbook "Azerbaijani Children's Literature." M. Rzaguluzade dedicated almost all his work to children, writing poems, fairy tales, stories, and even publishing literary and critical articles on children's literature. M.M. Seyidzade also wrote wonderful plays, fairy tales, and fables for children: "Ayaz," "Fitna," "Cyrtdan," "Büllur Kasr," etc. It is true that Mirvarid Hanum's creativity was not limited to children's literature, but her poems, plays, and other works, especially those written for middle and high school students, have made valuable contributions to children's

literature. We can also add six poems for children by the poet Ali Kerim, Isa Ismailzade's "I Will Ask My Mother," and Halil Rza Ulutürk's poetry book "Do Deer Eat Salt?", entirely dedicated to young children. The poems that Fikret Sadyk, Fikret Koca, and Mammad Aslan dedicated to children prove once again that there is no distinction between "for adults" and "for children" in literature. The real issue is how it is written, and if it is poetry, it draws attention with beauty of expression, poetic imagery, and original artistic means of description. If the work is prose, it depends on how a characteristic event is depicted, the style of narration, and the presentation of the plot.

Keywords: brilliant period, impossible creativity, literary examples, children's books, short stories, just for children, children's poems

THE PHILOSOPHY OF "COMPREHENSION OF CREATION" IN THE MONOGRAPH OF NIZAMI GANJAVI'S POEM "KHOSROV AND SHIRIN"

Ulduz Farhad Kahramanova, Doctor of Philosophy in Philology,

Azerbaijan State Pedagogical University, Associate Professor at the Department of "Literature"

ulduzkahraman1@gmail.com, Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstract

In the philosophy of "COMPREHENSION OF CREATION" in the monograph of Nizami Ganjavi's poem "Khosrov and Shirin", Nizami Ganjavi thinks that he questions and asks why the travelers of the sky constantly wander around the earth, to whom they prostrate at this altar, and why they come and go like this. He wonders what the purpose of their movements is, why the earth is stationary and the stars are in motion, and he asks himself why someone tells one person to "go" and another to "stop." According to the poet, everything visible is said to be a spell that leads to the treasure of God. A person who breaks these spells with effort finds the treasure of truth beneath them. If a person examines visible beings with thought, his mind becomes enriched and his eyes are opened. However, it is very difficult to fully unravel the secrets of the universe, and not everyone can comprehend this secret. Only certain beings can understand these secrets. When looking at the rotating dome of the sky, only movement is visible, but this movement is not in vain, it has a purpose. In every systematic movement there is a creative force, and this is clear to a rational person. Looking at an ordinary sphere, one can conclude that there is a force that turns it. If there is no initial movement, nothing moves.

Keywords: Nizami Ganjavi, poem "Khosrov and Shirin", monotheism, philosophy of "Understanding Creation"

Nizami Ganjavi, in the philosophy of “UNDERSTANDING CREATION” of the monotheistic poem “Khosrov and Shirin,” wonders why the travelers of the sky are constantly wandering around the earth, to whom do they prostrate at this altar, and why do they come and go like this? He wonders what the purpose of their movements is, why the earth is stationary and the stars are in motion, and he asks himself why someone tells one person to “go” and another to “stop.” He says that the stars seem to be dressed in colorful clothes, ready for worship. This scene amazes him many times and almost makes him want to worship idols. But at this time a voice comes from the unseen and tells him to stop, not to be deceived by these beings. It is explained that they serve not themselves, but their Creator. It shows that they all move like compasses, but that another power moves them. He is told to close the door of this "temple", that is, not to be deceived by external images. Like Abraham, he should recognize the idols, but break them and realize the truth. If he looks at external forms, he will become an idolater; in order to be saved, he must overcome these external idols.

According to the poet, everything visible is said to be a spell leading to the treasure of God. A person who breaks these spells with effort finds the treasure of truth beneath them. If a person examines visible beings with thought, his mind becomes enriched and his eyes are opened. However, it is very difficult to fully unravel the secrets of the universe, and not everyone can comprehend this secret. Only certain beings can understand these secrets. When looking at the rotating dome of the sky, only movement is visible, but this movement is not in vain, it has a purpose. In every systematic movement there is a creative force, and this is clear to a wise person. Looking at an ordinary wheel, one can conclude that there is a force that turns it. If there is no initial movement, nothing moves. Just as a person sets a wheel in motion, there is a power that ensures the movement of the universe. If this power does not rule the world and does not give the light of wisdom to consciousness, no new idea will arise, no new work will be done. If it is not asked, the darkness will not be illuminated, and the moon will not shine. It has given beauty to everything, and the stars have also shared in this beauty. Some interpret these beings in different ways, one accepts them as an altar, while the other explains them as a measuring instrument.

The celestial wheel, which rotates at this speed, eventually turns into a simple result like barley and stone. Although man says that he is created from the four elements (fire, water, earth, wind), and that these elements come from the stars, when he says that “the cause is above all things,” he actually belittles the great power. If there is a cause at the beginning of existence, why is this cause hidden from everyone? Even if fire, water, earth, and wind combine in a suitable way, if there is no decree from that great God, no living thing will be created. If a person worships himself, he is no longer considered a servant of the Creator. Not everyone who says “I believe” truly believes; those who say “I am the Qiblah” are self-absorbed people. Day and night are never in the same

place, it is impossible to see them together. The Creator loves such a servant who can pass through his existence in the way of God. Nizam, when you forget yourself, you will be able to drink the juice of Vusal.

Literature

History of Azerbaijani literature. 1 vol. Baku, Elm, 1960.

History of Azerbaijani literature. In volume VI, 2 vol., Baku, Elm, 2007

A. Safarli, Kh. Yusifov. Ancient and medieval Azerbaijani literature. Baku, Maarif, 1982, 1998

Alibeyzade E. History of Azerbaijani literature. The most ancient periods. Baku, Karabakh, 2009

Nizami Ganjavi, “Leyli and Majnun”, Baku, “Lider” publishing house, 2004

COMPLETE AZERBAIJAN LITERATURE: CLASSIC POETISM AND NEW VITAL CONTENT IN THE LYRICS OF MOHAMMED KHALIFA AJIZ

DOÇ.DR. ƏBÜLFƏZ TAHİR ƏZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425 ezimliebulfez@yahoo.com.tr Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri; Nobel Prıze & Indıa- Birliyinin Yönətici üzvü; Qlobal Yazarlar Akademiyası üzvü-Hindistan; Türk Dünyası Vətəndaşlığı və Eyitimçilər Birliyi üzvü-Bişkek; TÜRKSOY üzvü; Poetas İntergaláctıcos-üzvü; Naxçıvan Dövlet Üniversiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu: BÜTÖV AZERBAYCAN

Abstract

Mohammed Khalifa Ajiz lived and created in the late 18th and early 19th centuries.

Distinguished by his artistic genius and creative path in South Azerbaijan, Mohammed Khalifa Ajiz left behind an excellent divan. Like other contemporaries, M.Kh. Ajiz lived in both the classical and folk poetry styles. Ajiz wrote poems in such genres of classical poetry as ghazal, qasida, and muhammas, and compiled them in his divan. Unfortunately, there is no detailed information about his author in the Divan.

Mohammed Khalifa Ajiz lived for 72 years, composed a divan, and the divan was published in Tabriz in 1273 AH, 1856 AD.

The Russians and the British divided Azerbaijan into two parts. In this sense, great troubles and disasters were happening in both Northern and Southern Azerbaijan. The first and biggest trouble was the war. The Russians and the British attacked in order to occupy the whole of Azerbaijan. The wars caused by international enemies brought troubles to Azerbaijan. Starting from the first years of the 20th century, the Russians began to invade the territories of Azerbaijan. These wars were inevitable tragedies for the future of Azerbaijan. The Shah's army was defeated in all the beys and lost territories. The Gulustan /1813/ and Turkmenchay /1828/ treaties were signed for the sake of the division of Azerbaijan. Northern Azerbaijan, with the Araz River as the border, fell under the rule of Russia. A very large part of Azerbaijan - the South - was taken under the rule of the Persians.

Caliph Muhammad was a genius of his time in writing the Qubar Calligraphy, he wrote the Nastaliq line of prayers and Quranic verses so beautifully that it was indistinguishable from Mir Imad's line. His writing with the suls line was superior to the line of Molla Alabay Tabrizi. He wrote delicate, beautifully styled prayers with this line. His poems are in Turkish, and he wrote his poems under the pseudonym "Aciz". The Caliph's divan was published in Tabriz. He died at the age of 72 in Tabriz and was buried in the poets' mausoleum in the Surkhab neighborhood.

In the lyrics of Muhammad Khalifa Aciz, the Ghazal and Qasida have a special place in the literature of the new era due to their new style and ideological poetics.

The qasid also occupies a special place in the work of M.Kh. Aciz. In this qasid, he writes about historical events, their socio-political character, and brings artistic reality to the forefront. Other qasids are dedicated to the praise of individual historical figures. In this sense, we can conclude that the material and spiritual sources of Ajiz's real thoughts and feelings are connected with the current political situation and historical reality.

In his qasid dedicated to Fatali Shah, he also reflects the socio-political hadiths of the period. In the qasid, the personality of Fatali Shah and his greatness as a ruler are described first.

Keywords: 19th century Azerbaijani literature as a whole; Muhammad Khalifa Ajiz; Ghazal and qasid poetics in Ajiz.

SOUTH AZERBAIJAN LITERATURE AND M. IBRAHIMOV

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi

ulker.baxsiyeva@mail.ru, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Abstract

M.Ibrahimov does not have such a study of the literature of South Azerbaijan that does not mention the connection between the literary processes of the North and the South. M.Ibrahimov highlights the influence of the literary and social processes of North Azerbaijan on the literature of South Azerbaijan in the 19th century.

Keywords: M.Ibrahimov, South Azerbaijani literature, homeland, mother, unity

ÂŞIK VEYSEL YARATICILIĞI VE MİLLİ DEĞERLER

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filologiya fakültesinin, Edebiyyatın tədrisi tehnolojisi, bölümünün baş öğretim üyesi,

ulker.baxsiyeva@mail.ru, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

Aşık Veysel'in şiirlerinin ana temalarından biri vatanseverlik ve yurt sevgili şiirleri üstünlük tutmuş.Âşık Veysel'in çalışmaları hem geleneksel hem de özgün bir bakış açısıyla vatanseverliğe bir bakış açısına sahiptir. O vatanseverlikten bahseterken, vatana gönülden bağlı olmak, vatan için ölebilmek, vatanın her taşının kıymetini bilmek, vatan için dökülen şehit kanının kıymetini bilmek ve başkalarını dikkat önüne çekmışdır.Ona göre genci yaşlısı herkes vatanına düşkün olmalı, milletine değer veren ve seven herkes vatanı için yanmalı ve kaderine kayıtsız kalmamalıdır.Aşık Veysel kalkınmanın tek yolunu bilim ve eğitimde insanların ilerlemesinde görmüştür. "İnsan olmak için okumak gerekir" diyen Aşık Veysel, eğitimin insan niteliklerinin yanı sıra kültürel ve bilimsel düzeydeki rolüne de vurgu yapmıştır.Âşık Veysel de şiirlerinde milli birlik fikrini öne sürmüş ve milletini sürekli ilerlemeye çağırmıştır. O zamankı durumda Aşık Veysel, halkın mutluluğunu tek bayrak, tek amaç ve tek iş altında birleşmesinde görmüştür. Dünya Türklerini aynı kökten ve soydan oldukları için onları kardeş saymıştır.

Anahtar kelmeler: Türk, vətən sevgisi, xalq, Aşıq Veysəl, Atatürk

Abstract

One of the main themes of Ashig Veysel's poems is patriotism and patriotism. Ashig Veysel's work has a traditional and unique approach to patriotism. When he speaks of patriotism, he means to be attached to the homeland with a sincere heart, to be able to die for the homeland, to know the value of every stone of the homeland, the blood of a martyr shed for the land, and so on. draws attention.According to him, everyone, young and old, should be passionate about their homeland, and everyone who values and loves his nation should burn for his homeland and not be indifferent to his fate. Ashig Veysel saw the only way for the development and progress of the people in science and education. "You have to study to be a human being," said Ashig Veysel, emphasizing the role of education in the formation of human qualities, as well as cultural and scientific level.Also, in his poems, Ashig Veysel put forward the idea of national unity and constantly called his nation to progress. In this case, Ashig Veysel saw the happiness of the people in their unification under one flag, one goal and one deed. He considered the Turks of the world to be brothers because they are of the same origin and lineage.

Keywords: Turk, patriotism, nationality, Ashik Veysel, Ataturk .

GİRİŞ

Âşık Veysal'ın eseri konu ve içerik bakımından zengindir.Bele ki tanrı'ya adanmış, ahlaki ve öğretici bir içeriğe sahiplik, sevgi tarafından motive edilmiş ve ayrılık, kader hakkında şikayetler vb. şiirleri sanattaki temaların çeşitliliğini yansıtır.Aşık Veysel'in şiirlerinin ana temalarından biri vatanseverlik ve yurtseverlik teşkil etmiştir.Aşık Veysel'in şiirlerinde vatanseverliğe geleneksel ve özgün bir yaklaşım vardır. O Vatanseverlikten bahsetmişken, vatana gönülden bağlı olmak, vatan için ölebilmek, vatanın her taşının kıymetini bilmek, vatan için dökülen şehit kanının kıymetini bilmek ve başka makamları dikkata çekmişdir.Ona göre çocukdan büyüye herkesin yüreği vatan sevgisiyle dolmalı, milletine değer veren ve seven herkes vatanı için yanmalı ve kaderine kayıtsız kalmamalıdır.

Vatan sevgisini içten duyanlar
Sıtkı ile çalışır benimseyerek
Milletine ulusuna uyanlar,
Demez neme lazım, neyime gerek.

Aşık Veysel, insanların tek gelişmesini ve ilerlemesini ilim ve eğitimde görmüştür. "İnsan olmak için okumak gerekir" diyen Aşık Veysel, eğitimin insan niteliklerinin yanı sıra kültürel ve bilimsel düzeydeki rolüne de vurgu yapmıştır.

Olmak istiyorsan dünyada mesut
Hakka, halka yarayacaq bir iş tut
Çalıştır oğlunu, kızını okut,
İnsan olmak için okumak gerek.

Âşık Veysel kalemiyle vatana hizmet etmekten gurur duysa da bir şiirinde körlüğünden dolayı vatana hakkıyla hizmet edememekten duyduğu hayal kırıklığını dile getirir. Vatan savaşlarında düşmana karşı kılıç çalamadığına, düşmanın kanını dökmediğine üzülür, kara bahtından şikayetlenmiştir.

Nə yazık ki, bana olmadı kısmet
Düşmanı denize dökerken millet,
Felek kırdı kolum vermedi nöbet,
Kılıç vurmak için düşman başına.

Âşık Veysel, Türk evladı olmaktan, Türk atalarının şanlı kahramanlık tarihi sayfalarını yazmaktan büyük gurur duymuştur. Bu sebeple Türk olarak yaşamayı, Türk olarak ölmeyi, Türk olarak şehit olmayı bir şeref saymışdır.

İftihar ettiğim büyük muradım
Türkoğluyum temiz Türktür ecdadım,
Şehit ismi yazılsaydı soyadım,
Kanım ilə mezarımın taşına.

Âşık Veysel, şiirlerinde milli birlik fikrini öne sürmüş ve milletini daima ilerlemeye çağırmıştır. Bu durumda Âşık Veysel, halkın mutluluğunu tek bayrak, tek hedef ve tek iş altında birlik ve beraberliğinde görmüştür. Dünya Türklerini aynı kökenden ve aynı soydan geldikleri için kardeş sayardı. Şair birçok şiirinde halka hitaben "Halkın acısı, sizin kederiniz ve acınız olmalıdır" demiştir.

Birleşiriz bir bayrağın altında
Biz Türklərin ikilik yok aslında,
Yanar tutuşuruz vatan aşkında,
Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız.

Aşık Veysel, Türk gençliğinin aydınlık geleceğine büyük bir güven duymuşdur. Çağdaş Türk gençliğini Atatürk'ün yarattığı devlet geleneğine bağlı kalmaya ve belirlediği doğru yolda devam etmeye çağırmışdır. Şair, şiirlerinde gençlerin bilimle ilerleyeceğine ve aydınlık bir gelecek inşa edeceğine dair de büyük umutlar beslemiştir.

Kitaplar yazılmış nasihat dolu
Birlikte güclenir gencliğin kolu
Gençliğe emanet Atatürk yolu,
Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız.

Âşık Veysali her zaman devletin sosyo-politik, kültürel ve ekonomik gelişimini düşünmüştür. Halkını her zaman müreffeh, yüksek kültürlü ve bilimsel görmek istemişdir. Âşık Veysel'in düşüncesinde vatanın anlamı dar anlamda değildir, yani vatan derken sadece coğrafi anlamda Türkiye'yi kastetmemiştir. Âşık Veysel anlamında vatan, her şeyden önce topraktır, ata mirasıdır, milletin tarihidir, yarattığı kültürün tarihidir, inancın yeridir,

inancın kaynağıdır.Bu anlamda Âşık Veysal'ın vatan düşüncesi biraz farklı ve felsefi ama aynı zamanda somuttur. Her bireyi vatanının kalkınması için hizmet etmeye, vatanı, milleti bütün kalbi ve ruhuyla sevmeye çağırmışdır. Âşık Veysel'in iç dünyasının hep bu eylemle, bu düşünceyle yandığını şiirlerinde görmek mümkündür.

Vətən sevgisini içten duyanlar,

Sıtkı ile çalışır benimseyerek,

Milletine ulusuna uyanlar,

Demez neme lazım, neyime gerek.

Bilindiği gibi dünyada 20-ci yüzyılın başlarından itibaren bilimsel ve teknolojik ilerlemeler yaşanmaktadır. Toplumda meydana gelen sosyo-ekonomik süreçler de bilimsel ve kültürel gelişmeyi etkilemiştir. Aşık Veysel her zaman Türkiye'nin Avrupa düzeyinde gelişmesini istemişdir. O,halkının uyanışını her şeyden önce halkın eğitiminde görmüşdür. O, haklı olarak, Avrupa'nın şu anki ilerlemesinin ancak bilimsel ilerleme yoluyla elde edildiğini düşünüyordu. Bu nedenle özellikle Avrupa modelinin kendi ülkesinde yaratılmasıyla ilgilenmiş ve sürekli olarak bunun tanıtımını yapmaya çalışmışdır. Âşık Veysel modernite taraftarı olmasına rağmen İslami dini değerleri koruyarak milli ve manevi değerleri kaybetmeden moderniteyi geliştirmeyi tavsiye etmiştir.

Zarar gelmez sana kaçınma sazdan,

Günahın korkusu çıkmıyor bizden

Vazgeç demiyoruz sana namazdan,

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş.

Tarihe baktığımızda Türk topraklarının tarihsel olarak savaş alanları olduğunu ve bu toprakların birçok kahraman kahramanlar yetiştirdiğini görüyoruz.Bu kahramanların isimleri tarihimizde altın harflerle yazılıdır. Bunlar arasında Atilla, Şah İsmail Khatai, Sultan Süleyman Kanuni, Yıldırım Beyazid, Amir Teymur ve diğerleri sayılabilir, bir örnek gösterile bilir. 20-ci yüzyılda atalarımızdan miras kalan bu kahramanlık görevini Atatürk sürdürmüşdür.Âşık Veysel'in dediği gibi Mustafa Kemal Atatürk "ölü vatanı" diriltti. Türk halkı, Atatürk'ün doğru siyasi liderliği ve kanı pahasına özgürlüğünü kazanmış ve kendi cumhuriyetini kurmuştur. Bu zafer kolay elde edilmedi, ancak halkın sarsılmaz kararlılığı, düşmana karşı yumruk gibi birlik ve son nefese kadar savaşması sayesinde elde edildi.

Atatürkün Türkiyenin ihyası,

Kurtardı vatanı düşmanımızdan,

Canını bu yolda eyledi feda

Bir dahi geçelim öz canımızdan.

İddiaçı Türkiyenin insanı

Çalışmakla kazandık biz vatanı,

Aç kurt gibi parçaladık düşmanı,

Şecaat görünce aslanımızdan.

Aşık Veysel vatanının her köşesini, memleketinin her karışını severdi.Halk ve devlet adına Atatürk'ün politikasını sevgiyle yüceltmiş, izlediği siyaset sonucunda gelişen Türkiye Cumhuriyeti imajını şiirlerine yansıtmıştır.

Âşık Veysel'in "Ziyaret eyledim Koca Sivası", "Karaözü", "Erzincan", "Yurt ürünleri", "İstanbul" ve diğer şiirlerinde adı geçen yerli topraklar büyük bir aşkla anlatılır.

"Ziyaret edelim Koca Sivasi" şiirinde Sivas antik şehirinin günden güne gelişimi anlatılır. Sivas'ın bugünü tarihi mevzu olarak araştırılmışdır. Sivas, zengin, kadim bir kültür ve edebiyata sahip bir şehir olarak övülmektedir. Şair, Sivas topraklarının Ruhsati Pir Sultan kibi bilinen bir şair yetişdirmesini gururla kutlamıştır.

Cevre yanı Yıldız Tecer kar imiş,

İnsanların bağı bir ikrar imiş

Çok küvvetli şairleri var imiş,

Ruhsatı Pir Sultan varı Sivasın.

"Karaözü" şiiri, Karaözü'nün hem kültürel hem de ekonomik kalkınmadaki liderliğini ve burada yaşayan insanların cesaret ve yiğitliğini anlatmaktadır. Şair, şiirde Karaözülleri Atatürk okulunun varisleri olarak değerlendirmiştir. Tasavvuf edebiyatının önde gelen temsilcilerinden ve tanınmış Tekke şairlerinden Sadık Baba'nın Karaözü sakini olması şiire de yansımıştır.

Bu köyü kuranlar hayırlı kurmuş

Veysel der bu köyde kimler oturmuş.

Şair Sadık felsefeden okurmuş,

Her biri bir ehl-i dildir Kar'özü

"Yurt ürünleri" şiirinde şair, memleketinin topraklarının ne kadar bereketli ve müreffeh olduğundan bahseder.Böylece Amasyanın elması, Zil'in bahmezi, Tokad'ın güzel bahçeleri, Erzurum kaymağı, Konya buğdayı, Ayıntab çiğ köftesi, Mersin portakalı, Maraş pirinci, İzmir üzümü, Bursa ipek mendili, Samsun tütünü, Urfa'nın atı, Trabzon fındığı ile tanınması ve başkaları şiirde gerçek sevgi ilə yer almışdır.

Adanada biter pamuk

Geze geze hep usanduk,

Trabzonda çoktur fındık,

Yesem amma yesem ama.

Aşık Veysel, "İstanbul" adlı şiirinde İstanbul'un güzelliklerini sanatsal metaforlarla anlatmıştır. Şair, İstanbul'un gizemli bir coğrafi kabartma içinde yer alan bir denizler şehri olmasını Tanrı'nın bir mucizesi hesab etmişdir ve bu muhteşem liman şehrine dünya ticaret merkezinin beşiği adını vermiştir.Şair Fateh Mehmet Sultan tarafından İstanbul'un bir Türk ülkesine dönüşmesinden gurur duyduğunu söylemişdir. Şiirde şair Türk halkının kadim tarihi, kültürü ile ve güzel manzarasıyla zengin İstanbul şehrini türklerin anne şehiri adlandırmışdır.

Fatih Mehmet Sultan temeli kurdu,

Ondan sonra olduTürklerin yurdu

Edirneden gelen o büyük ordu

Ayyıldız bayrak nurun İstanbul.

Denizler kilidi boğazların var,

Dünyaya haykıran avazların var,

Yılmaz Türk ordusu şahbazların var.

Ferah tut gönlünü şerin İstanbul.

Cumhuriyetin kurulmasından önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa yanlısı ve Batı edebiyatına ilgi hakim idi.Bunun sonucu olarak Türk edebiyatında Avrupa kelimeleri ve deyimleri yer almaya başlamışdır. Ancak buna karşılık Türk aşık edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Âşık Veysel'in dili oldukça sade ve halkın anlayacağı bir dilde idi.Çunki o, Yunus İmre'nin yaradıcılığından behrelendiği için şiirlerinde halk çeşmesinden yararlanmıştır. Unutulmamalıyık ki, Türk edebiyatında bir süre Avrupa edebiyatına yöneliş olmuşdur ,ancak halk şiirinin etkisiyle yeniden milli edebiyata, milli ve manevi değerlere dönüş başlamıştır. Bu anlamda Aşık

Veysel'in eserleri milli bağlılığın zirvesinde dayanmaktadır.Çünkü Âşık Veysal'ın eserlerinde Türk milli ve manevi değerleri korunmuştur. Türk folklor geleneğine dayalı halk sanatından yararlanan ve millî pratiği korurken çağdaşlık düzeyine ulaşan Âşık Veysel, ahlaki-didaktik bir içerik, vatanseverlik, dini-İslam motifleri, aşk içeriği vb. olması doğaldır.Öyle demek mümkünse Âşık Veysel'in eserleri halka doğrudan hizmet etmesi, halkın ruhunun taklidi, insanların ahlaki değerlerinin zenginleşmesi açısından önemlidir. Bu nedenle şairin edebî mirasının kapsamı geniş olmuş , eserleri halk dilinde ezberlenmiş, şiirlerine çeşitli şarkılar bestelenmiştir.

KAYNAKÇA

1.Aşık Veysel. (1991). Dostlar beni hatırlasın.İstanbul.

2.N.S.Banarlı. (1998). Resimli Türk edebiyatı tarihi 2cilddə, II cild. İstanbul.

3.P.Əfəndiyev. (1992). Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı.

4.E.Alkan. (1991). Kör oldum Veysel oldum.İstanbul.

5.Ahmet Özdemir. (2010). İki Kapılı Handa Aşık Veysel. İstanbul.

6.Z.Yaqub. Aşıq Veysəl dünyası. Ədəbiyyat qəzeti, 2013, 13 sentyabr, s.4

AŞIQ MİKAYIL AZAFLI POEZİYASINDA FORMA VƏ MƏZMUN VƏHDƏTİNİN YARADILMASINDA ALLİTERASİYANIN POETİK İMKANLARI

Rəhilə Hümmətova

f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü, rahilahummetova@gmail.com tel.: 050 510 01 91

ORCİD 0000-0003-2521-6361

Özet

Məlumdur ki, səs təklikdə heç bir məna ifadə edə bilmir. Ancaq səs səsə söykənəndə fikirlər aydınlaşır, ideya və məzmun daha asan dərk edilir. Eynicinsli səslərin misralardakı nizamlı düzülüşü kəmiyyət çoxluğundan daha çox üslubi zəriflik yaradır. Aşıq Mikayıl Azaflının yaradıcılığında səslərin harmonik düzülüşündən yaranan ahəngdarlıq, musiqili ton oxucunu heyrətə salır. Azaflı hər bir fonetik vahidi poetik təfəkküründün süzgəcindən keçirir, onların yaratdığı estetik dəyəri şeirlərinin semantik yükü ilə birləşdirir. Aşığın yaratdığı yüzlərlə poetik lövhələrdə böyük ustalıqla yaradılan səs düzümü təsvir obyektinin daxili mahiyyətini aşkara çıxarır. Mikayıl Azaflı poeziyasının melodik axarında alliterasiya (samit səslərin təkrarı) olduqca mühüm poetik faktor kimi çıxış edir. Poeziya dili üçün əlamətdar olan alliterasiya sadəcə təkrar xarakteri daşımır, onların melodik düzülüşü ilə musiqili ahəng, ritm yaradılır. Səslərin təkrarı ifadə olunan poetik mənanın daha qabarıq nəzərə çatdırılmasına, sözlərin məntiqi və bədii cəhətdən bir-birinə daha möhkəm bağlanmasına şərait yaradır: *Sənsən maral, gəl canım al, ay maral, Bir yada sal, yanımda qal, olum lal! Ağ üzdə xal, dodaqda bal, gülcamal, Eyləmə naz, gedər qalmaz, gözəlim.* Göründüyü kimi, misralar başdan-başa avazdan, tondan yoğrulub. Musiqili ahəngin yaranmasında cingiltili samitlərin xüsusi əhəmiyyəti var. Lirik qəhrəmanı ovsunlayan gözəlin bədii portreti cingiltili samitlər və saitlər assosiativliyində tamamlanır. Səs, söz, musiqi və gözəllik işığında mahiyyət daha aydın görünür, forma və məzmun bir-birini tamamlayır: *Ay sərvinaz, söhbəti saz, xoş avaz, Qalxsın avaz, söz dayanmaz, deyim yaz. Azaflı saz, söyləyər az, eylə naz, Vurma almaz, dözmək olmaz, gözəlim.* Göründüyü kimi, "z" və "s" səslərinin melodik sıralanması, səslərin təkrarı ilə formalaşan sözlərin bir-birinə uyğunluğu əsrarəngiz bir tablo yaradır. Şeir "Azaflı gözəlləməsi" üstündə oxunan nəğməni xatırladır.

Beləliklə, Aşıq Azaflı səslərin həssaslığı və melodik sıralanması ilə sözün sehrini, semantik, poetik gücünü açır, ona yeni nəfəs verir. Bu poeziya başdan-başa səslərin ahəngindən, sözlərin cazibəsindən yoğrulub.

Açar sözlər: Mikayıl Azaflı, samitlərin təkrarı, samitlərin daxili və xarici təkrarının ideyanın açılmasında rolu

POETICAL POSSIBILITIES OF ALLITERATION IN CREATING THE UNITY OF FORM AND CONTENT IN THE POETRY OF ASHIG MIKAYIL AZAFLI

Rahila Hummetova

PhD, Associate Professor, Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology, Department of Azerbaijani Language and Its Teaching Technology, rahilahummetova@gmail.com, ORCID 0000-0003-2521-6361

Abstract

It is known that sound alone cannot express any meaning. However, when sound is based on sound, thoughts become clearer, ideas and content are more easily understood. The orderly arrangement of homogeneous sounds in verses creates more stylistic elegance than quantitative abundance. The harmony and musical tone created by the harmonic arrangement of sounds in the works of Ashiq Mikayil Azafly amazes the reader. Azafly filters each phonetic unit through his poetic thinking, combining the aesthetic value they create with the semantic load of his poems. The sound arrangement created with great skill in the hundreds of poetic panels created by the Ashiq reveals the inner essence of the depicted object. In the melodic flow of Mikayil Azafly's poetry, alliteration (repetition of consonant sounds) acts as a very important poetic factor. Alliteration, which is characteristic of the language of poetry, does not simply have the character of repetition; its melodic arrangement creates musical harmony and rhythm. The repetition of sounds creates conditions for the poetic meaning to be conveyed more clearly and for the words to be more firmly connected to each other in logical and artistic terms: You are a deer, come and take my soul, oh deer, Remember me, stay with me, I will be a fool! White face with a halo, honey on my lips, beautiful flower, Do not be tempted, do not go, my beauty. As can be seen, the verses are kneaded from beginning to end with voice and tone. Ringing consonants have a special importance in the creation of musical harmony. The artistic portrait of the beauty who captivates the lyrical hero is completed in the associativity of ringing consonants and vowels. In the light of sound, words, music and beauty, the essence is clearer, the form and content complement each other: Oh, cervinaz, the chatter is a saz, a pleasant voice, Let the voice rise, the word will not stop, write a saying. Azafly saz, says a little, be gentle, The blow cannot be struck, it cannot be endured, my beauty. As can be seen, the melodic arrangement of the sounds “z” and “s”, the harmony of the words formed by the repetition of sounds, creates a mysterious picture. The poem is reminiscent of the song sung on “Azafly beautification”.

Thus, Ashıg Azafly, with the sensitivity and melodic arrangement of sounds, reveals the magic, semantic, poetic power of the word, gives it new breath. This poetry is kneaded from the harmony of sounds, the charm of words.

Keywords: Mikayıl Azafly, repetition of consonants, the role of internal and external repetition of consonants in the opening of the idea

GİRİŞ

Yaradıcılığı elmi araşdırmaya cəlb edilmiş Mikayıl Azaflı iyirminci əsrin dahi söz ustadıdır. Mikayıl Azaflı böyük coşqunluqla yazıb-yaratmış, şifahi xalq ədəbiyyatının xüsusi qolu olan aşıq sənətini zirvələrinə qaldırmış, onu inkişaf etdirmiş, bənzərsiz sənət dünyası yaratmışdır. Aşıq Azaflının sənəti "Kitabi-Dədə Qorqud" dan, xalqımızın bədii təfəkküründən süzülüb gələn ecazkar söz dünyasından, ana laylası kimi şirin dilimizin imkanlarından qidalanmışdır. Ona görə də Aşıq Azaflı sənətində fəlsəfə dərin, semantika sonsuz, ifadə imkanları intəhasız, janr rəngarəngdir. Mikayıl Azaflı aşıqlıq sənətinin zirvəsini fəth edən, hələ sağlığında klassikləşən söz insanıdır.

METOD: Araşdırmada təsviri, analiz-sintez, müqayisəli metodlardan istifadə edilmişdir.

TAPINTILAR

Azaflının poeziyasına xalq şeirinin sadəliyi, axıcılığı, təbiiliyi hopub. Aşıq hər bir misrasında xalq dilinin zəngin ifadə imkanlarından – fonetik, leksik, qrammatik vasitələrindən məharətlə faydalanıb, hər bir səsi, sözü fikir və düşüncələrinin ifadəçisinə çevirib. Məlumdur ki, səs təklikdə heç bir məna ifadə edə bilmir. Ancaq səs səsə söykənəndə fikirlər aydınlaşır, ideya və məzmun daha asan dərk edilir. Eynicinsli səslərin misralardakı nizamlı düzülüşü kəmiyyət çoxluğundan daha çox poetik zəriflik yaradır. Səs təkrarlarının şeirin misralarına vurduğu naxış təbiətin yaz fəslində vurduğu əsrarəngiz naxışlara bənzəyir. Aşığın yaradıcılığında səslərin harmonik düzülüşündən yaranan ahəngdarlıq, musiqili ton oxucunu heyrətə salır. Azaflı hər bir fonetik vahidi poetik təfəkküründün süzgəcindən keçirir, onların yaratdığı estetik dəyəri şeirlərinin semantik yükü ilə birləşdirir. Aşığın yaratdığı yüzlərlə poetik lövhələrdə böyük ustalıqla yaradılan səs düzümü təsvir obyektinin daxili mahiyyətini aşkara çıxarır, mətnin məzmunu misralarda hökm sürən səslər ahəngində, ritmik melodiya içərisində "rəqs edərək" oxucuda səmimi hisslər oyadır, forma və məzmunun harmoniyası sənətkarın poetik niyyətinin dərkini asanlaşdırır. "Eyni və yaxın məxrəcli saitlərin bir-birini izləməsi ahəngdarlıq yaratma üsulunun ən bariz nümunəsidir. İfadə strukturlarının zənginliyi, estetik sadəlik yaradıcılığında assonans mətnə professional poeziya səviyyəsi qazandırır. Bu isə "lirik" mənin hisslər aləminin mahiyyətinə varmaq işində misilsiz rol oynayır; şeir dilinə təzə ruh, yeni bədii-estetik çalarlar gətirir". (M.Hüseynov, 2010)

Mikayıl Azaflı poeziyasının melodik axarında alliterasiya (samit səslərin təkrarı) olduqca mühüm poetik faktor kimi çıxış edir. Poeziya dili üçün əlamətdar olan alliterasiya sadəcə təkrar xarakteri daşımır. Aşıq Azaflı samit səslərin təkrarı, onların melodik düzülüşü ilə musiqili ahəng, ritm yaradır. Səslərin təkrarı ifadə olunan poetik mənanın daha qabarıq nəzərə çatdırılmasına, sözlərin məntiqi və bədii cəhətdən bir-birinə daha möhkəm bağlanmasına şərait yaradır. Aşığın şeirlərində elə bir samit səs tapılmaz ki, təkrarlanmasın. Samit səslərin xarici və daxili alliterasiyasını nəzərdən keçirək:

“l” və “m” - nın alliterasiyası: *Sənsən maral, gəl canım al, ay maral, Bir yada sal, yanımda qal, olum lal! Ağ üzdə xal, dodaqda bal, gülcamal, Eyləmə naz, gedər qalmaz, gözəlim.* “Gözəlim” rədifli qoşmanın bu bəndində həm əsas (misraların sonunda gəlir), həm də daxili qafiyələrin yaradılması “l” alliterasiyası ilə (15 dəfə istifadə edilib) bağlıdır. Misralar başdan-başa avazdan, tondan yoğrulub. Oxuduqca qulaqlarında nəğmə kimi səslənir. Musiqili ahəngin yaranmasında cingiltili samitlərin xüsusi əhəmiyyəti var. Misralarda “s”, “x” samitlərindən başqa, yerdə dalan digər samitlər (n, m, r, l –sonor, g, c, y, b, d, q, ğ, z) cingiltili samitlərdir. Bu cür samitlərin tələffüzündə ton, avaz üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan misralardakı ahəng, ritm məhz həmin samitlərin təkrarı ilə formalaşır. Lirik qəhrəmanı ovsunlayan gözəlin bədii portreti də cingiltili samitlər və saitlər assosiativliyində tamamlanır. Səs, söz, musiqi və gözəllik işığında mahiyyət daha aydın görünür.

Qoşmanın digər bir bəndinə də nəzər yetirək **(“z” və “s” -nın alliterasiyası):** *Ay sərvinaz, söhbəti saz, xoş avaz, Qalxsın avaz, söz dayanmaz, deyim yaz. Azaflı saz, söyləyər az, eylə naz, Vurma almaz, dözmək olmaz, gözəlim.* Göründüyü kimi, “z” və “s” səslərinin melodik sıralanması, səslərin təkrarı ilə formalaşan sözlərin bir-birinə uyğunluğu əsrarəngiz bir tablo yaradır. Şeir “Azaflı gözəlləməsi” üstündə oxunan nəğməni xatırladır. Nəğmə səsi yüksəldikcə gözlərinin qarşısında sədəfli sazını sinəsinə, başını isə sazına söykəyib böyük şövqlə çalan Azaflını, bir də sevgilisinə naz-qəmzə satan gözəli görürsən. Bu möhtəşəm tablo səslərin sehrindən, sözlərin hikmətindən qaynaqlanır.

“B” alliterasiyası və “a” assonansı: *Baharın şah çağı bir bağa girdim, Bülbül ağlayırdı, **a xar baxardı.** Bağban incimişdi güldən, çiçəkdən, Hayana baxırdın, **axar-baxardı.*** Poetik kateqoriyaların vəhdəti–səslərin harmoniyası, fonemlər kompleksi (b-b-b-b-b-b), xüsusilə assonansın (“a” 22 dəfə işlədilib) lirik mətndə yaratdığı poetik təravət, ritm, intonasiya, digər poetik fiqurlar (epitet, metafora), sözlərin (bahar, bağ, bülbül, bağban, baxardı) semantik bağlılığı mətnin daxili mahiyyətini, aşığın üslubi niyyətini oxucuya çatdırmaqda müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Bir, iki və üçüncü misraların eyni səslə – “b” səsi ilə başlanması (səslərlə yaranan anafora), bahar, bağ, bülbül, bağban, baxardı leksemlərinin məna və məzmunca sıralanması məntiqə söykənən məqsəddir.

“Q” alliterasiyası; “a” və “ı” assonansı: *Qanun haqqı danır, pul haqqı danır, Ağa haqqı danır, qul haqqı danır, Ərli haqqı danır, dul haqqı danır, Dilləri öldürər, özü ağlıyar.* Bəndə başdan-başa poetik vasitələrlə, xüsusən assonans, alliterasiya və təkrarlarla naxış vuran ustad aşıq poetik məqsədini də məhz həmin vasitələrlə açır. Təkrir, alliterasiya, assonans, metafora, antiteza assosiativliyində cəmiyyətdəki ziddiyyətlər, hər şeyin pulla alınıb-satılması daha təmiz və aydın canlandırır. Poetik vasitələrin vəhdəti “haqqı danır” ifadəsinin məna tutumunu gücləndirdiyi kimi, misraların emosional tələffüz axarını da nizamlayır. Xüsusilə “q” alliterasiyası (14 dəfə təkrarlanıb) emosional təsiri gücləndirməklə bərabər, diqqəti məntiqi olaraq “haqq” sözünün üzərinə yönəldir. Eləcə

də “a” (17 dəfə təkrarlanıb), “ı” (13 dəfə təkrarlanıb) assonansının melodik düzülüşü “haqqı danır” harayını ictimai-sosial müstəviyə qaldırır.

“D” - nın alliterasiyası: *Dahilərin dərdi dəryadan dərin, Dəhşəti daxili didər, didərdi. Dağları dağlarda dağlayar daşı, Dadını dərindən di dər, di dərdi.* Bir hərf üstündə yaradılmış “Didər didərdi” təcnisində “d” alliterasiyası bəndin semantik yükünü qüvvətləndirir və əsas poetik məram da məhz onunla bağlıdır. Dahilərin dəryadan dərin olan dərdiinin dəhşəti insanın daxilini, qəlbini didib-parçalayır. Eyni ifadənin (didər) təkrarı dərdin çoxluğunu və dəhşətini bildirməyə yönəldilib. Bu dərdin dəhşəti, onun daşı dağlarda dağları dağlayıb, külə döndərir. Axırıncı misranın mənası bu cür izah oluna bilər: Dərdin dadını duy, hiss elə, dər (məcazi mənada). “Di” əmr ədatıdır. Göründüyü kimi, “d” alliterasiyası “dərdin böyüklüyünü” qabarıq şəkildə canlandıran poetik vasitə funksiyasının öhdəsindən məharətlə gəlir.

“Z” - nın alliterasiyası: *Zatı naxələfdə etibar olmaz, Zayıl oğul ana, atanı saymaz. Zalımda, namərddə namus, ar olmaz, Zər nadana çatsa, a tanı saymaz.* “Z” samiti ilə yaradılan “Atanı saymaz” hərf əvvəl-axır təcnisi, göründüyü kimi, səslərin ahəngdar sıralanması ilə formalaşır. Alliterativ mühitdə formalaşan sətirlər xalq dilinin təbii, regional ifadə üsulları ilə yoğrulduğu üçün emosional təsir daha qüvvətlidir. Sətirlərin semantik yükü və onun bədii dərki “z” alliterasiyası ilə birbaşa bağlıdır. Səslərin poetik ahəngdarlığında leksik vahidlərin semantik təbiəti sıralanaraq bir-birini tamamlayır. Zatında (soyunda, kökündə) naxələflik olan insandan, yəqin ki, etibar gözləmək olma**z.** Birləşmənin semantik tutumu *olmaz* inkar felini tələb edir. *Zat* ifadəsi canlı xalq dilində, bədii üslubda ümumişlək xarakteri ilə seçilir. Bu ifadədən sonra əslində əksər qrup dialektlər üçün səciyyəvi olan *zayıl oğul* birləşməsi gəlir. İstər səslər, istərsə sözlər bir-birini mükəmməl formada tamamlayır. Əgər oğul *zayıldırsa* (axmaq, səfehdirsə), ata-ananı saymamağı da təbiidir (**z**ayıl –sayma**z**; yenə də inkar feli). Sonrakı misrada məlumdur ki, **z**alımda – ar olma**z** **(**inkar fel**).** Nəhayət, axırıncı misranın mənası belədir: Qızıl (**z**ər) cahilə, qanmaza çatsa, sərvəti olsa, sən onu tanısan da, səni sayma**z.** Mənəviyyatı cılız olan insanların varlığındakı bu əlamətlərdən sonra inkar feillərin (qeyri-qəti gələcək zamanın inkarı) işlənməsi realdır. Yenə də möhtəşəm struktur-semantik vəhdət: səslərin melodikası, sözlərin semantik uyğunluğu və onları tamamlayan forma gözəlliyi!

Beləliklə, Aşıq Azaflı səslərin həssaslığı və melodik sıralanması ilə sözün sehrini, semantik, poetik gücünü açır, ona yeni nəfəs verir. Başdan-başa səslərin ahəngindən, sözlərin cazibəsindən yoğrulan Azaflı poeziyasından alliterasiya ilə bağlı onlarla səhifə yazmaq olar. Fikrimizcə, verdiyimiz bu nümunələr də Azaflı lirikasında səslərin axarlı düzülüşündən nəşət alan musiqili ahəngi duymağa kifayət edər.

NƏTİCƏ

* Aşıq M.Azaflı xalq dilinin zəngin ifadə imkanlarından məharətlə faydalanıb, hər bir səsi, sözü fikir və düşüncələrinin ifadəçisinə çevirib.

* Azaflı hər bir fonetik vahidin yaratdığı estetik dəyəri şeirlərinin semantik yükü ilə birləşdirir.

* Mikayıl Azaflı poeziyasının melodik axarında alliterasiya olduqca mühüm poetik faktor kimi çıxış edir.

* Aşıq Azaflı səslərin həssaslığı və melodik sıralanması ilə sözün sehrini, semantik, poetik gücünü açır, ona yeni nəfəs verir.

* Mikayıl Azaflı misralarında samitlərin həm daxili, həm xarici alliterasiyasını yaradaraq forma və məzmun arasında harmonik vəhdəti məharətlə vurğulaya bilmişdir.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

1. Azaflı M. (2008). Qoca Azaflıyam. “Nərgiz” nəşriyyatı. Bakı
2. A.Qurbanov. (2003). Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild. “Nurlan”. Bakı
3. Əfəndiyeva T. (2011). Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyatı. “Elm və təhsil”. Bakı
4. Hüseynov M. (2010). Səsin poeziyası. Milli Kitabxana. Bakı
5. Hümmətova R. (2016). M.Azaflının poetikası. “Elm və təhsil”. Bakı
6. https://www .wikimedia.az-az
7. Paşayev S. (1990). XIX əsr Azərbaycan aşıq yaradıcılığı. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı
8. Paşayev S. (2002) Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar. II cild. “Pirsultan”. Cəncə

THE IMPACT OF JCI VOLATİLİTY AND RUPİAH DEPRECİATİON ON GENERATİON Z STUDENTS' INVESTMENT BEHAVİOR

Muhammaad Umar CHASANI[1], Dinda Daniela ASIFA[2]

1UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Sharia Accounting,

muhammad.umar.chasani25061@mhs.uingusdur.ac.id, https://orcid.org/0009-0009-1331-2437

2UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Islamic Elementary School Teacher Education,

dinda.daniela.asifa25182@mhs.uingusdur.ac.id, https://orcid.org/0009-0002-5667-3477

Özet

Bu çalışma, İpek Yolu (IHS) / Cakarta Bileşik Endeksi (JCI) oynaklığının ve Endonezya Rupisi'ndeki değer kaybının Z kuşağı üniversite öğrencilerinin yatırım davranışları üzerindeki etkisini, özellikle İslami muhasebe ilkeleri ve Yapay Zeka (YZ) öngörüsel analizlerinin ikili perspektifi aracılığıyla incelemektedir. Bu araştırmada, gençlerin davranışsal finansını analiz etmek amacıyla güncel akademik dergiler, İslami finans teorileri ve yapay zeka güdümlü piyasa duyarlılığı verilerini sentezleyen bir literatür taraması metodolojisi kullanılmıştır. Literatür, piyasa oynaklığının Z kuşağı yatırımcıları arasında finansal kaygıyı artırdığını ve tercihlerini Katılım Finans / Şeriat uyumlu mikro yatırımlara doğru kaydırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, yapay zeka destekli finansal araçların entegrasyonu, İslami etik yatırım kılavuzlarıyla uyumlu, objektif ve algoritmik risk değerlendirmeleri sunarak panik satışlarını azaltmaktadır. Elde edilen bulgular, İslami finans kurumlarına ve finansal teknoloji (fintech) geliştiricilerine, makroekonomik gerileme dönemlerinde genç yatırımcılar arasında finansal direnci ve Şeriat uyumluluğunu destekleyen yapay zeka destekli eğitim platformları tasarlama konusunda rehberlik etmektedir. Bu çalışma, Şeriat muhasebesi kısıtlamalarını ve yapay zeka davranışsal analitiğini tek bir kavramsal çerçevede benzersiz bir şekilde entegre ederek, makroekonomik dalgalanmalar ile genç yatırımcı psikolojisi arasında bir köprü kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı Yatırımcıları, JCI Oynaklığı, Rupi Değer Kaybı, İslami Muhasebe, Yapay Zeka

Abstract

This study investigates the impact of Jakarta Composite Index (JCI) volatility and Indonesian Rupiah depreciation on the investment behavior of Generation Z college students, specifically analyzed through the dual lenses of Islamic accounting principles and Artificial Intelligence (AI) predictive insights. This research employs a literature review methodology, synthesizing recent academic journals, Islamic financial theories, and AI-driven market sentiment data to analyze youth behavioral finance. The literature reveals that market volatility triggers heightened financial anxiety among Gen Z investors, shifting their preferences toward Shariah-compliant micro-investments. Furthermore, the integration of AI-powered financial tools mitigates panic selling by providing objective, algorithmic risk assessments aligned with Islamic ethical investment guidelines. The insights guide Islamic financial institutions and fintech developers in designing AI-assisted educational platforms that foster financial resilience and Shariah compliance among young investors during macroeconomic downturns. This paper bridges macroeconomic fluctuations with youth investor psychology by uniquely integrating Shariah accounting constraints and AI behavioral analytics within a single conceptual framework.

Keywords: Gen Z Investors, JCI Volatility, Rupiah Depreciation, Islamic Accounting, Artificial Intelligence.

THE INFLUENCE OF DIGITAL FINANCIAL LITERACY ON GENERATION Z INVESTMENT DECISIONS

Ajeng Virjatullah Aziz[1]

Arlenti Lidya Kirani[2]

Elsa Nor Rohma[3]

Luli Iryani[4]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

ajeng.virjatullah.aziz25112@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The rapid development of digital technology has transformed the financial sector and expanded public access to various investment instruments. However, the ease of access to investment platforms is not always accompanied by adequate digital financial literacy, especially among Generation Z, who are the most active users of digital technology. This condition raises concerns regarding the quality of investment decisions made by young investors and the potential risks arising from misinformation and speculative investment behavior. Therefore, this study aims to analyze the influence of digital financial literacy on the investment decisions of Generation Z. The research employs a qualitative approach through a literature review method by examining various academic journals, books, official reports, and relevant publications related to digital financial literacy and investment behavior. The collected data are analyzed descriptively to identify the relationship between the level of digital financial literacy and investment decision-making among Generation Z. The findings indicate that digital financial literacy plays a significant role in shaping rational and informed investment decisions. Individuals with higher levels of digital financial literacy tend to have a better understanding of investment risks and returns, are more capable of evaluating available financial information, and are less likely to engage in impulsive investment behavior. Conversely, low levels of digital financial literacy may increase vulnerability to investment fraud and poor financial decisions. The study concludes that improving digital financial literacy is essential to support sound investment behavior among Generation Z. The findings imply that educational institutions, financial service providers, and policymakers should strengthen financial literacy programs to encourage responsible investment practices and enhance financial well-being among young generations.

Keywords: Digital Financial Literacy, Investment Decisions, Generation Z, Financial Behavior, Digital Finance.

VISUAL SEMIOTIC PSYCHOLOGY IN LOCAL PRODUCT PACKAGING: AN ANALYSIS OF GEN Z CONSUMERS' EMOTIONAL RESPONSES TO MINIMALIST DESIGN

Widia Reza Valentina[1]

[1]K.H Abdurrahman Wahid State Islamic Universisy, Faculty of Islamic Economics and Business, Islamic Banking Study Program, Central Java, Indonesia

[1] https://orcid.org/0009-0002-8789-6489, widia.reza.valentina@mhs.uingusdur.ac.id

Nala Maghfiroh[2]

[2]K.H Abdurrahman Wahid State Islamic Universisy, Faculty of Islamic Economics and Business, Islamic Banking Study Program, Central Java, Indonesia

[2]https://orcid.org/0009-0009-0480-8553, nala.maghfiroh@mhs.uingusdur.ac.id

Navila Bunga Safira

[3]K.H Abdurrahman Wahid State Islamic Universisy, Faculty of Islamic Economics and Business, Islamic Banking Study Program, Central Java, Indonesia

[3]https://orcid.org/0009-0001-0218-7046, navila.bunga.safira@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Introduction and Purpose: The rapid development of the creative economy and halal industry in Indonesia requires local business actors to adapt visual strategies that are able to compete in the digital market. Packaging design is not just a protective wrapper, but a semiotic communication instrument that carries a message of value and brand identity. This study aims to analyze how the application of visual semiotic psychology on local product packaging with a minimalist design approach affects the emotional response of Gen Z consumers. halal.

Material and Methodology: This study uses a descriptive qualitative approach with the Roland Barthes model semiotic analysis method to dissect the meaning of denotations, connotations, and myths in various prototypes of local product packaging. The researcher collected primary data through in-depth observation of typography elements, color palettes, and *white space* on packaging. In addition, the researcher conducted a *Focus Group Discussion* involving 30 respondents from Gen Z students to explore their psychological perceptions and affective reactions to minimalist visual stimuli. The integration of *eye-tracking* technology is also used on a limited basis to validate the focal point of consumer attention when they first see packaging on digital platforms.

Results: The findings showed that minimalist packaging design on local products significantly triggered a positive emotional response in the form of a sense of calm, perception of luxury (*premiumness*), and a higher level of trust compared to information-dense designs. Semiotic elements such as the use of *earth tones* and sans-

serif typography create an honest and modern product image for Gen Z consumers. This emotional response is directly correlated with consumer purchase intent who views the simplicity of design as a representation of the efficiency and originality of the product.

Discussion and Conclusion: Minimalist design in the context of local products serves as a strong communication bridge between creative economy producers and the aesthetic preferences of the younger generation. The conclusion of this study confirms that the power of visual psychology lies in the ability of designers to curate essential elements without losing the essence of product information. The use of artificial intelligence in predicting future visual trends can help halal industry players to continue to innovate packaging that is culturally and psychologically relevant. This study recommends that local MSME actors adopt minimalist principles to strengthen *branding* in the global market, while maintaining subtly extracted elements of local identity in their packaging designs.

Keywords: Visual Semiotics, Minimalist Design, Gen Z, Creative Economy, Emotional Response.

ANALYSIS OF GENERATION Z'S INTEREST IN BECOMING A CONTENT CREATOR AS A PRIMARY CAREER CHOICE IN THE CREATIVE ECONOMY SECTOR

Ita Idzil Qurba, Chusnul Aulia Hadi, Afwa Zanuba

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

itaidzil.q@gmail.com

Abstract

The rapid evolution of the digital economy has significantly shifted career paradigms, particularly for Generation Z, a demographic that has grown up alongside the internet and social media advancements. This study aims to analyze the underlying factors influencing Generation Z's interest in pursuing a career as a content creator as a primary professional choice within the creative economy sector, rather than merely viewing it as a side hustle. This research employs a quantitative descriptive approach. Data collection was conducted through the distribution of online questionnaires targeting Generation Z respondents aged 18 to 27 residing in urban areas. The data analysis utilizes multiple linear regression to measure the impact of variables such as work flexibility, income potential, freedom of expression, and digital literacy on their career selection interest. The findings indicate that work flexibility and freedom of expression are the most dominant factors driving Generation Z's interest, followed closely by the lucrative income potential generated through digital platform monetization. Furthermore, their high level of digital literacy equips them to compete effectively in the creative industry. However, this study also identifies critical challenges acknowledged by this generation, specifically regarding income instability caused by dynamic social media algorithms and the high risk of mental burnout. In conclusion, the content creator profession has fundamentally transitioned into a valid, promising, and mainstream career path for Generation Z. These findings present essential implications for educational institutions and policymakers to develop curricula relevant to the creator economy and to strengthen intellectual property regulations, ensuring the long-term sustainability of workers in the creative economy.

Keywords: Generation Z, Content Creator, Creative Economy, Career Choice, Digital Economy.

WARDAH PRODUCT DIGITAL MARKETING STRATEGY IN INFLUENCING GENERATION Z CONSUMER BEHAVIOR

Aisyah Dini Rahmawati

aisyah.dini.rahmawati@mhs.uingusdur.ac.id, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Abstract

The development of digital technology has significantly changed the marketing landscape, especially in reaching Generation Z who have adaptive, critical, and highly connected characteristics to social media. This article aims to analyze how the digital marketing strategy implemented by Wardah is able to influence the consumption behavior of Generation Z. The approach used in this study is descriptive qualitative, with data collection methods through literature studies, digital content observations, and analysis of marketing activities on platforms such as Instagram, TikTok, and YouTube.

The results of the study show that Wardah's success in attracting the attention of Generation Z is influenced by several main factors, namely the use of relevant influencer marketing, trend-based creative content creation, and consistency in building a modern and religious brand image. In addition, an authentic and interactive storytelling approach is able to create emotional engagement between brands and consumers. Generation Z tends to respond positively to content that is not only informative but also entertaining and relatable to their daily lives.

However, the high intensity of digital marketing exposure also has the potential to encourage consumptive behavior, especially when purchasing decisions are based solely on social trends and influences. This shows that although digital marketing strategies are effective in increasing brand awareness and loyalty, there is a risk of irrational consumption patterns.

Therefore, this study emphasizes the importance of a balance between marketing innovation and improving consumer digital literacy. Thus, marketing strategies are not only oriented towards increasing sales, but are also able to encourage wiser, critical, and sustainable consumption behavior among Generation Z.

Keywords: Digital marketing, consumption behavior, influencer marketing, brand awareness, digital literacy

THE IMPACT OF JCI VOLATİLİTY AND RUPİAH DEPRECİATİON ON GENERATİON Z STUDENTS' INVESTMENT BEHAVİOR

Muhammaad Umar CHASANI[1], Dinda Daniela ASIFA[2]

1UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Sharia Accounting,

muhammad.umar.chasani25061@mhs.uingusdur.ac.id, https://orcid.org/0009-0009-1331-2437

2UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Islamic Elementary School Teacher Education,

dinda.daniela.asifa25182@mhs.uingusdur.ac.id, https://orcid.org/0009-0002-5667-3477

Özet

Bu çalışma, İpek Yolu (IHS) / Cakarta Bileşik Endeksi (JCI) oynaklığının ve Endonezya Rupisi'ndeki değer kaybının Z kuşağı üniversite öğrencilerinin yatırım davranışları üzerindeki etkisini, özellikle İslami muhasebe ilkeleri ve Yapay Zeka (YZ) öngörüsel analizlerinin ikili perspektifi aracılığıyla incelemektedir. Bu araştırmada, gençlerin davranışsal finansını analiz etmek amacıyla güncel akademik dergiler, İslami finans teorileri ve yapay zeka güdümlü piyasa duyarlılığı verilerini sentezleyen bir literatür taraması metodolojisi kullanılmıştır. Literatür, piyasa oynaklığının Z kuşağı yatırımcıları arasında finansal kaygıyı artırdığını ve tercihlerini Katılım Finans / Şeriat uyumlu mikro yatırımlara doğru kaydırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, yapay zeka destekli finansal araçların entegrasyonu, İslami etik yatırım kılavuzlarıyla uyumlu, objektif ve algoritmik risk değerlendirmeleri sunarak panik satışlarını azaltmaktadır. Elde edilen bulgular, İslami finans kurumlarına ve finansal teknoloji (fintech) geliştiricilerine, makroekonomik gerileme dönemlerinde genç yatırımcılar arasında finansal direnci ve Şeriat uyumluluğunu destekleyen yapay zeka destekli eğitim platformları tasarlama konusunda rehberlik etmektedir. Bu çalışma, Şeriat muhasebesi kısıtlamalarını ve yapay zeka davranışsal analitiğini tek bir kavramsal çerçevede benzersiz bir şekilde entegre ederek, makroekonomik dalgalanmalar ile genç yatırımcı psikolojisi arasında bir köprü kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı Yatırımcıları, JCI Oynaklığı, Rupi Değer Kaybı, İslami Muhasebe, Yapay Zeka

ABSTRACT

This study investigates the impact of Jakarta Composite Index (JCI) volatility and Indonesian Rupiah depreciation on the investment behavior of Generation Z college students, specifically analyzed through the dual lenses of Islamic accounting principles and Artificial Intelligence (AI) predictive insights. This research employs a literature review methodology, synthesizing recent academic journals, Islamic financial theories, and AI-driven market sentiment data to analyze youth behavioral finance. The literature reveals that market volatility triggers heightened financial anxiety among Gen Z investors, shifting their preferences toward Shariah-compliant micro-investments. Furthermore, the integration of AI-powered financial tools mitigates panic selling by providing objective, algorithmic risk assessments aligned with Islamic ethical investment guidelines. The insights guide Islamic financial institutions and fintech developers in designing AI-assisted educational platforms that foster financial resilience and Shariah compliance among young investors during macroeconomic downturns. This paper bridges macroeconomic fluctuations with youth investor psychology by uniquely integrating Shariah accounting constraints and AI behavioral analytics within a single conceptual framework.

Keywords: Gen Z Investors, JCI Volatility, Rupiah Depreciation, Islamic Accounting, Artificial Intelligence.

DIGITAL SHIFT IN THE FASHION BUSINESS ERA: FROM CONVENTIONAL TO ONLINE MARKET

Nayla Tara Chantika[1]

Fakultas Ekonomi dan Bisnis Islam Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid [1]

email korespondensi: nayla.tara.chantika25014@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The massive development of information and communication technology has brought a major shift in the global business landscape, especially in the fashion retail industry. Entering today's fast-paced digital era, there has been a significant shift in society's shopping culture, where consumers who previously relied on conventional physical stores are now turning to various digital platforms such as e-commerce, marketplaces, and social media. The fast-moving and volatile dynamics of clothing trends require business actors to always be adaptive and responsive to changes in algorithms and digital market tastes. Conventional marketing strategies are no longer relevant, shifting toward much more interactive methods, such as utilizing live streaming features and creating aesthetic visual content to instantly attract consumer attention. In addition, the customer service aspect has also undergone a total digitalization through the demand for fast chat responses, clear product descriptions, and the use of digital reviews from previous buyers as the main instrument in building consumer trust and reputation. Without strong digital engagement and good review management, an online fashion business will be highly vulnerable to losing out amid fierce price competition among competitors. In conclusion, the sustainability of online fashion businesses today heavily depends on the ability of business actors to read consumer behavior, utilize current technology creatively, and provide a personalized shopping experience to maintain long-term customer loyalty.

Keywords: Fashion Business Trends, Digital Era, Interactive Marketing, Consumer Behavior, Business Sustainability.

CRACKING THE ALGORITHM: HOW TO MAXIMIZE YOUR AFFILIATE SALES PERFORMANCE

[1]Risna Vika Amalia, [2] Ida Fadhilah, [3]Dwi Novi Fitri
Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia,
risna.vika.amalia25122@mhs.uingusdur.ac.id, Ida.fadhilah25123@mhs.uingusdur.ac.id, dwi.novi.fitri25140@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This research aims to investigate the intersection of algorithmic optimization and ethical financial frameworks within the affiliate marketing ecosystem. By deconstructing the operational mechanisms of recommendation algorithms, the study seeks to identify how affiliate sales metrics can be maximized without compromising the principles of Sharia, specifically focusing on transparency, fairness, and the avoidance of deceptive marketing practices (gharar). The study employs a qualitative library research method (studi pustaka), systematically reviewing contemporary literature on machine learning algorithms, affiliate marketing performance indicators, and Islamic economic jurisprudence. The researcher synthesizes data from academic journals, technical white papers on social commerce dashboards, and classical Sharia accounting texts to develop an integrated model for ethical algorithmic optimization. The analysis reveals that maximizing affiliate metrics—such as click-through rates and conversion optimization—depends heavily on the precision of predictive modeling and consumer behavioral data. However, the findings suggest that an "ethical algorithm" approach, which prioritizes honest product representation and value-based targeting, aligns more closely with long-term consumer trust and Sharia compliance. The research identifies that while aggressive algorithmic tactics may yield short-term gains, a Sharia-compliant framework fosters sustainable growth by mitigating the risks of information asymmetry. This study provides a roadmap for digital marketers and affiliate practitioners to utilize advanced AI tools responsibly. It suggests that integrating Sharia-compliant checks into digital marketing strategies can serve as a risk management tool that enhances brand reputation. Furthermore, the findings encourage policymakers to consider ethical AI guidelines that protect both consumers and creators within the rapidly evolving digital economy. This research contributes a novel perspective by bridging the gap between technical AI performance and religious ethical standards. Unlike conventional marketing studies that focus solely on quantitative growth, this work establishes a unique synthesis of Sharia accounting principles and data-driven affiliate strategies, offering a rare ethical critique of modern digital sales optimization.

Keywords: Affiliate Marketing, Artificial Intelligence, Sharia Accounting, Algorithmic Optimization, Digital Ethics

DIGITAL DEVELOPMENT AND THE TRANSFORMATION OF SOCIETY IN THE MODERN ERA

Siska Afriani[1]
[1]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Banking, Central Java, Indonesia, siska.afriani23032@mhs.uingusdur.ac.id
Hani Hidayah[2]
[2]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Banking, Central Java, Indonesia, hani.hidayah@mhs.uingusdur.ac.id
Velisah Intan Editriya[3]
[3]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Banking, Central Java, Indonesia, velisah.intan.editriya@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Digital development has brought about significant changes in various aspects of society, from economics and education to health and social communication. Advances in information and communication technology have led to the creation of faster, more efficient, and more accessible systems. This study aims to determine the impact of digital development on society's activities and to identify the benefits and challenges arising from technological transformation in the modern era. The method used in this study is a qualitative descriptive method with a literature review approach. Data was obtained from various sources, such as journals, scientific articles, books, and reports related to the development of digital technology. The analysis was conducted by examining changes in people's lifestyles and the impact of digital technology use on daily life. The results show that digital development has had a positive impact in the form of increased work efficiency, easier access to information, the development of digital businesses, and support for technology-based learning systems and health services. Furthermore, digital media also facilitates communication without the constraints of space and time. However, digital development also presents challenges such as data security threats, the spread of hoaxes, social media addiction, and disparities in technology access in some regions. This research shows that digital development plays a crucial role in supporting the progress of modern society. Wise use of technology, increased digital literacy, and adequate regulatory and infrastructure support are necessary to ensure that the positive impacts of digital development can be optimally felt by all levels of society.

Keywords: Digital Development, Transformation, Modern Era

FINANCIAL LITERACY IN THE DIGITAL MARKETPLACE: IMPLEMENTING FINANCIAL MANAGEMENT PRACTICES AMONG ONLINE SHOP BUSINESSES IN PEKALONGAN CITY

Muhammad Hala Fathurrizqi

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

muhammad.hala.fathurrizqi25147@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to examine the implementation of financial management literacy among online shop businesses in Pekalongan City and to explore its role in supporting business sustainability, financial decision-making, and long-term growth in the increasingly competitive digital economy. Using a qualitative approach with a library research method, this study collected data from various academic sources, including journal articles, books, research reports, government publications, and other relevant scientific documents related to financial literacy, financial management, digital entrepreneurship, and online business development. The data were analyzed through content analysis to identify patterns, concepts, and empirical findings regarding the implementation of financial management literacy among online shop entrepreneurs. The findings reveal that financial management literacy significantly contributes to improving financial planning, budgeting, cash flow management, transaction recording, and business performance evaluation. Entrepreneurs with adequate financial literacy are more capable of separating personal and business finances, allocating capital efficiently, managing financial risks, and making informed financial decisions. Furthermore, the adoption of digital financial tools and applications enhances the effectiveness of financial management practices when supported by sufficient financial knowledge and skills. However, several challenges continue to hinder optimal implementation, including limited accounting knowledge, inadequate financial education, insufficient awareness of systematic financial recordkeeping, and a lack of commitment to consistent financial management practices. These findings suggest that strengthening financial literacy through continuous training programs, educational initiatives, and digital financial capacity-building efforts is essential to improving the financial resilience and sustainability of online shop businesses. This study offers a comprehensive synthesis of existing literature by highlighting the strategic relationship between financial literacy and digital entrepreneurship within the context of online shop businesses in Pekalongan City, thereby contributing to the development of more sustainable and financially informed digital business practices.

Keywords: Financial Literacy, Financial Management, Online Shop, Digital Entrepreneurship, Business Sustainability

SOCIO-ECONOMIC IMPACTS OF INDUSTRY 4.0: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITALIZATION, LABOR TRANSFORMATION, AND SOCIAL INEQUALITY

Luna Rahma Agustin[1]

[1]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-2536-5420, luna.rahma.agustin25085@mhs.uingusdur.ac.id

Muhammad Nailul Azka[2]

[2]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-4223-2027, azkaa9405@gmail.con

Shofa Ainy[3]

[1]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-7075-3741, shofa.ainy25118@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The rapid advancement of Industry 4.0 has significantly transformed economic activities through the integration of digital technologies such as the Internet of Things (IoT), big data, artificial intelligence, and automation. While these innovations improve industrial efficiency and productivity, they also generate complex social and economic challenges. The main problem addressed in this study is how Industry 4.0 influences socio-economic structures, particularly in terms of labor transformation, social interaction, environmental sustainability, and economic inequality. This issue is important because technological progress does not affect all social groups equally and may create new forms of exclusion and concentration of economic power. The objective of this research is to analyze the socio-economic impacts of Industry 4.0 from the perspective of economic sociology and to examine the role of social institutions and public policies in managing these changes. This study employs a qualitative literature review method by analyzing academic articles, books, and relevant research findings related to economic sociology, digitalization, and Industry 4.0. The findings indicate that Industry 4.0 has created both opportunities and challenges for society. On the positive side, digitalization enhances productivity, promotes innovation, supports the growth of the digital economy, and creates new employment opportunities in technology-based sectors. However, automation also reduces demand for low-skilled labor, increases the risk of unemployment, and widens the digital divide among social groups. Furthermore, platform-based economic

systems tend to strengthen monopolistic market structures, while growing energy consumption raises concerns regarding environmental sustainability. The study concludes that the benefits of Industry 4.0 can be maximized only through inclusive policies, workforce skill development, equitable access to technology, and effective regulatory frameworks that support sustainable and socially balanced economic growth.

Keywords: Economic Sociology; Industry 4.0; Digitalization; Labor Transformation; Social Inequality

THE EFFECT OF TOTAL ASSETS, SECURITIES ISSUED, AND THIRD PARTY FUNDS OF BANKS AND SHARIA BUSINESS UNITS ON ECONOMIC GROWTH IN INDONESIA 2014-2024

Dwi Alfiatur ROKHMAH[1]

[1]Universitas Islam Negeri KH Abdurrahman Wahid Pekalongan, Ekonomi Syariah,

dwi.alfiatur.rokhmah@mhs.uingusdur.ac.id

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-5462-2991

Abstract

This study aims to analyze the comparative economic structure between Sleman Regency and the Special Region of Yogyakarta (DIY) based on Gross Regional Domestic Product (GRDP) at constant prices (ADHK) by sector during the period 2020–2024. Specifically, this research examines economic growth trends, sectoral structure differences, and leading sectors in both regions as a basis for more targeted and sustainable regional development policies. This study employs a quantitative descriptive approach using secondary data obtained from the Central Bureau of Statistics (BPS). The analysis applies three main methods: Klassen Typology to determine the regional growth position, Location Quotient (LQ) to identify basic sectors, and Shift Share (SS) to evaluate sectoral competitiveness and growth dynamics. The results indicate that Sleman Regency is undergoing a structural transformation toward a tertiary-dominated economy, particularly in sectors such as information and communication, education services, real estate, construction, and accommodation and food services. These sectors are not only classified as basic sectors but also demonstrate strong competitive advantages. Meanwhile, the economic structure of DIY is relatively more balanced, supported by significant contributions from manufacturing, construction, and trade sectors. Based on Klassen Typology, Sleman is categorized as an advanced and rapidly growing region, whereas DIY tends to exhibit stable and evenly distributed growth. Therefore, Sleman plays a strategic role as a service-based growth center, while DIY maintains regional economic balance, creating a complementary and sustainable economic relationship.

Keywords: Economic Structure, GRDP (ADHK), Klassen Typology, Location Quotient, Shift Share, Regional Development, Sleman Regency, Special Region of Yogyakarta.

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE WAQF AS AN INSTRUMENT OF ISLAMIC ECONOMIC DEVELOPMENT

MUHAMAD HAIKAL MUZZAMIL

ORCID : 0009-0001-3168-7437, UIN KH ABDURRAHMAN WAHID

Abstract

Waqf is one of the Islamic economic instruments that has great potential in supporting economic development and improving people's welfare. So far, the management of waqf in Indonesia is still dominated by consumptive uses, such as the construction of mosques, tombs, and other means of worship. In fact, the concept of productive waqf offers a more sustainable approach through professional management of waqf assets so that it is able to produce economic benefits that can be widely felt by the community. This research aims to analyze the role of productive waqf as an instrument of Islamic economic development and identify its development strategies in supporting inclusive and equitable economic growth.

The method used in this study is library research by examining various literature, scientific journals, books, and regulations related to productive waqf and Islamic economic development. The results of the study show that productive waqf can contribute to economic development through job creation, empowerment of micro, small, and medium enterprises (MSMEs), increased access to education and health, and poverty reduction. In addition, the development of productive waqf also supports the achievement of the goals of sharia maqashid, especially in maintaining and improving the welfare of the community.

However, the implementation of productive waqf still faces various challenges, such as low public literacy, limited nazir competence, and not optimal management of waqf assets. Therefore, synergy is needed between the government, waqf institutions, Islamic financial institutions, and the community to increase the effectiveness of productive waqf management. With professional, transparent, and innovative management, productive waqf has the potential to become a strategic instrument in realizing sustainable and equitable Islamic economic development.

Keywords: productive waqf, Islamic economic development, community welfare, sharia maqashid, economic empowerment.

THE ROLE OF ISLAMIC FINANCIAL TECHNOLOGY IN SUPPORTING THE GROWTH OF THE ISLAMIC ECONOMY

Auliyail Izzah

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia, auliyailizzah1207@gmail,com

Abstract

This study aims to examine the role of Islamic Financial Technology (Islamic FinTech) in supporting the growth of the Islamic economy. The rapid advancement of digital technology has transformed financial services worldwide, creating new opportunities for Islamic financial institutions to expand their reach, improve service efficiency, and promote financial inclusion. This study explores how Islamic FinTech contributes to the development of the Islamic economic ecosystem through innovative, Sharia-compliant financial solutions. This study employs a qualitative approach using a literature review method. Relevant data were collected from scholarly journals, books, conference proceedings, industry reports, and official publications related to Islamic FinTech, digital finance, and Islamic economics. The selected literature was analyzed systematically to identify key themes, trends, opportunities, and challenges associated with the implementation of Islamic Financial Technology in supporting economic development. The findings reveal that Islamic FinTech plays a significant role in accelerating the growth of the Islamic economy by enhancing financial accessibility, promoting financial inclusion, facilitating Sharia-compliant transactions, and supporting the development of Islamic banking and non-banking financial services. Digital platforms such as peer-to-peer financing, crowdfunding, digital payment systems, and investment applications enable broader participation in Islamic economic activities. Furthermore, Islamic FinTech contributes to improving operational efficiency, reducing transaction costs, and expanding access to financial services for underserved communities. However, challenges related to regulatory frameworks, digital literacy, cybersecurity, and Sharia compliance remain important issues that require continuous attention. The study highlights the importance of strengthening collaboration among regulators, Islamic financial institutions, technology providers, and educational institutions to foster a sustainable Islamic FinTech ecosystem. Improved regulatory support and digital literacy programs are essential to maximize the contribution of Islamic FinTech to economic growth. This study provides a comprehensive conceptual analysis of the strategic role of Islamic FinTech in fostering Islamic economic growth within the context of digital transformation and technological innovation

Keywords: Islamic Financial Technology, Islamic Economy, Financial Inclusion, Digital Finance, Sharia Compliance

THE IMPACT OF MANAGEMENT ACCOUNTING IMPLEMENTATION ON BUSINESS DECISION MAKING

Rista Dzurrotun Nashikhah[1]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

email korespondensi: rista.dzurrotun.nashikhah25020@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to examine the influence of management accounting implementation on business decision-making processes. In an increasingly dynamic and competitive business environment, management accounting plays a strategic role in providing relevant, timely, and accurate information that supports managerial planning, control, and decision-making activities. This research seeks to analyze how management accounting contributes to improving the quality and effectiveness of business decisions. This study employs a literature review approach by examining and synthesizing findings from various academic journals, books, conference proceedings, and other relevant scholarly sources related to management accounting and business decision-making. The selected literature was analyzed systematically to identify key concepts, theoretical perspectives, and empirical evidence regarding the relationship between management accounting practices and organizational decision outcomes. The findings indicate that the implementation of management accounting significantly enhances the quality of business decision-making by providing reliable financial and non-financial information. Management accounting assists managers in evaluating alternatives, assessing risks, allocating resources efficiently, and improving organizational performance. The literature also highlights that advanced management accounting techniques, supported by information technology and data analytics, enable organizations to respond more effectively to environmental changes and market uncertainties. The study suggests that organizations should strengthen the implementation of management accounting systems and continuously improve managerial competencies in utilizing accounting information. Effective management accounting practices can support strategic decision-making, increase operational efficiency, and enhance organizational competitiveness. This study provides a comprehensive synthesis of previous literature on the role of management accounting in business decision-making and emphasizes the growing importance of integrating management accounting information with modern analytical tools to support sustainable business performance.

Keywords: Management Accounting, Business Decision-Making, Accounting Information, Organizational Performance, Strategic Management.

ATİPİK ÇALIŞMA ÇAĞINDA SOSYAL GÜVENLİK VE REFAHIN YENİDEN DÜŞÜNÜLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Bahar ALTUNOK1/ Dr. Öğr. Üyesi Nurten Ebru ÖZDEMİR2

1İnönü Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Malatya/Türkiye.

Email: bahar.altunok@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8106-3609

2 Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bitlis Türkiye

Email: neozdemir@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3113-2378

Özet

Atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, çalışma yaşamının yapısında köklü değişikliklere yol açmakta ve işgücü piyasalarının geleceğine ilişkin önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Standart istihdam ilişkisinin temel unsurlarının giderek zayıflaması, çalışanların iş güvencesi, gelir istikrarı, sosyal güvenlik hakları ve çalışma koşulları üzerinde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bunun yanında işverenler açısından esneklik, maliyetlerin azaltılması ve verimlilik artışı gibi avantajlar sağlayabilmektedir. Devletler ise ekonomik rekabet gücünü artırma hedefi ile çalışanların korunması arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Bu nedenle çalışma, atipik istihdamın yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve politik boyutlarını da ele alarak sosyal politika literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca OECD ülkelerindeki güncel eğilimlerin değerlendirilmesi, farklı istihdam modellerinin sosyal refah ve kapsayıcı kalkınma üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda işgücü piyasalarında giderek yaygınlaşan atipik istihdam biçimlerini, Standart İstihdam İlişkisi (Standard Employment Relationship-SER) çerçevesinde değerlendirmek ve bu dönüşümün iş kalitesi, sosyal koruma, iş sağlığı ve güvenliği ile sosyal politika üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada, belirli süreli iş sözleşmeleri, geçici iş ilişkileri, platform temelli çalışma, bağımsız serbest çalışma, çağrı üzerine çalışma, düzensiz çalışma saatleri ve kayıt dışı istihdam gibi standart dışı çalışma biçimlerinin ortaya çıkış nedenleri ve yaygınlaşma dinamikleri analiz edilmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler, hizmet sektörünün büyümesi, işlerin uzmanlaşması ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesine yönelik reformların istihdam ilişkilerinde meydana getirdiği yapısal dönüşümler değerlendirilerek, standart istihdam modelinin geçirdiği değişim ortaya konulmaktadır.

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak gerçekleştirilmiş olup literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, uluslararası kuruluşların raporları, özellikle OECD ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayımlanan veriler ve ilgili sosyal politika literatürü incelenmiştir.

Elde edilen veriler doğrultusunda atipik istihdam biçimlerinin gelişim süreci, yaygınlaşma nedenleri ve çalışma yaşamı üzerindeki etkileri karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, atipik istihdam biçimlerinin küresel ölçekte giderek yaygınlaştığını ve standart istihdam ilişkisinin geleneksel özelliklerinin önemli ölçüde dönüşüme uğradığını göstermektedir. Teknolojik gelişmeler, dijitalleşme, hizmet sektörünün genişlemesi ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi yönündeki politikalar bu dönüşümün temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Atipik çalışma biçimleri işverenlere esneklik ve maliyet avantajları sağlarken, çalışanlar açısından iş güvencesinin azalması, gelir belirsizliği, sosyal güvenlik haklarına erişimde güçlükler ve iş sağlığı ve güvenliği risklerinin artması gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle atipik istihdamın yaygınlaşması karşısında sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi, çalışan haklarının yeni çalışma biçimlerini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve kapsayıcı sosyal politika uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak sosyal refahın sürdürülebilir biçimde sağlanabilmesi için devlet, işverenler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve yerel topluluklar arasında iş birliğine dayalı çok aktörlü bir sosyal politika anlayışının benimsenmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atipik istihdam, standart istihdam ilişkisi, işgücü piyasası esnekliği, sosyal gücenlik, sosyal politika, sosyal refah.

RETHINKING SOCIAL SECURITY AND WELFARE IN THE AGE OF ATYPICAL EMPLOYMENT

Asst. Prof. Dr. Bahar ALTUNOK1/ Asst. Prof. Dr. Nurten Ebru ÖZDEMİR2

1 Department of Labor Economics and Industrial Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, İnönü University, Malatya, Türkiye; E-mail: bahar.altunok@inonu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8106-3609.

2 Bitlis Eren University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Malatya, Türkiye; E-mail: neozdemir@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3113-2378

Abstract

The proliferation of atypical forms of employment has led to profound transformations in the structure of working life and has stimulated significant debates concerning the future of labor markets. The gradual erosion of the fundamental characteristics of the Standard Employment Relationship (SER) has generated important implications for job security, income stability, social protection rights, and working conditions. At the same time, atypical employment may provide employers with advantages such as increased flexibility, reduced labor costs, and enhanced productivity. Governments, on the other hand, seek to strike a balance between improving economic competitiveness and ensuring adequate protection for workers. Accordingly, this study aims to contribute to the social policy literature by examining atypical employment not only from an economic perspective but also through its social and political dimensions. Furthermore, evaluating current trends across OECD countries is essential for understanding the implications of different employment models for social welfare and inclusive development.

The primary objective of this study is to examine the increasingly widespread forms of atypical employment within the framework of the Standard Employment Relationship (SER) and to analyze the effects of this transformation on job quality, social protection, occupational health and safety, and social policy. The study investigates the underlying causes and expansion dynamics of various non-standard forms of employment, including fixed-term employment contracts, temporary employment relationships, platform-based work, independent self-employment, on-call work, irregular working hours, and informal employment. In addition, structural changes in employment relations are assessed by considering the impacts of technological advancements, the growth of the service sector, increasing job specialization, and labor market flexibilization reforms, thereby revealing the transformation experienced by the traditional employment model.

This research adopts a qualitative research approach and employs the literature review method. National and international academic studies, reports published by international organizations, particularly the Organisation for

Economic Co-operation and Development (OECD) and the International Labour Organization (ILO), as well as the broader social policy literature, were systematically examined. Based on the collected data, the development process, expansion dynamics, and impacts of atypical employment forms on working life were analyzed from a comparative perspective.

The findings indicate that atypical employment arrangements are becoming increasingly prevalent worldwide and that the traditional characteristics of the Standard Employment Relationship have undergone substantial transformation. Technological innovation, digitalization, the expansion of the service sector, and labor market flexibilization policies have emerged as key drivers of this process. While atypical forms of work offer employers greater flexibility and cost advantages, they may also lead to adverse outcomes for workers, including reduced job security, income uncertainty, difficulties in accessing social protection rights, and increased occupational health and safety risks. Therefore, in response to the growing prevalence of atypical employment, there is a need to strengthen social protection mechanisms, redesign labor rights frameworks to encompass emerging forms of work, and develop inclusive social policy measures. Ultimately, ensuring sustainable social welfare requires the adoption of a multi-actor social policy approach based on cooperation among governments, employers, trade unions, civil society organizations, and local communities.

Keywords: Atypical employment, standard employment relationship, labor market flexibility, social security, social policy, social welfare.

İŞKUR GENÇLİK PROGRAMI KAPSAMINDA ÇALIŞAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI, İYİ OLUŞ HALLERİ VE SOSYAL KORUMA ALGILARININ SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurten Ebru ÖZDEMİR1/ Dr. Öğr. Üyesi Bahar ALTUNOK2

1İnönü Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Malatya/Türkiye.

Email: bahar.altunok@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8106-3609

2 Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bitlis Türkiye

Email: neozdemir@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3113-2378

Özet

Genç işsizliği, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı temel sosyal ve ekonomik sorunlardan biridir. Özellikle üniversite öğrencileri ve yeni mezunlar, işgücü piyasasına giriş süreçlerinde deneyim eksikliği, iş bulma güçlüğü, gelir yetersizliği ve mesleki uyumsuzluk gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Türkiye'de genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının yüksek olması, gençlerin istihdamının desteklenmesini sosyal politika alanının öncelikli konularından biri haline getirmektedir. Bu bağlamda aktif işgücü piyasası politikaları, gençlerin işgücü piyasasına entegrasyonunu kolaylaştırmak, istihdam edilebilirliklerini artırmak ve işsizlik risklerini azaltmak amacıyla uygulanan önemli araçlar arasında yer almaktadır. İŞKUR tarafından yürütülen Gençlik Programı da üniversite öğrencilerine çalışma deneyimi kazandırmayı, gelir desteği sağlamayı ve çalışma yaşamına uyumlarını güçlendirmeyi hedefleyen önemli bir uygulamadır. Ancak söz konusu programların yalnızca ekonomik çıktılar açısından değil, öğrencilerin çalışma koşulları, iyi oluş halleri, sosyal koruma algıları ve kariyer gelişimleri üzerindeki etkileri bakımından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu araştırma, İŞKUR Gençlik Programı kapsamında çalışan üniversite öğrencilerinin deneyimlerini sosyal politika perspektifiyle inceleyerek genç istihdamına yönelik uygulamaların etkinliğinin değerlendirilmesine katkı sunacaktır. Ayrıca çalışma, öğrenci emeğinin görünürlüğünü artırması, gençlerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları ortaya koyması ve sosyal koruma mekanizmalarının gençler üzerindeki etkilerini analiz etmesi bakımından literatüre özgün katkılar sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlayarak İŞKUR Gençlik Programını çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, aktif işgücü piyasası politikaları kapsamında uygulanan İŞKUR Gençlik Programının üniversite öğrencilerinin çalışma koşulları, iyi oluş halleri ve sosyal koruma algıları üzerindeki etkilerini incelemektir.

Araştırmada veri toplama sürecinin bir diğer boyutunu doküman incelemesi oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan doküman incelemesi tekniği kapsamında, İŞKUR Gençlik Programının hukuki ve kurumsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla ilgili mevzuat ve politika belgeleri analiz edilecektir.

Sonuç olarak İŞKUR Gençlik Programının genç işsizliğiyle mücadelede önemli bir aktif işgücü piyasası politikası olduğu, ancak programın etkinliğinin artırılabilmesi için öğrencilerin mesleki gelişimlerine uygun görevlerde istihdam edilmeleri, kariyer danışmanlığı hizmetleriyle desteklenmeleri, sosyal güvenlik farkındalıklarının artırılması ve programın sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Araştırmadan elde edilecek bulguların genç istihdamına yönelik sosyal politika uygulamalarının geliştirilmesine ve karar vericilere yol gösterici öneriler sunulmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İŞKUR Gençlik Programı, Üniversite Öğrencileri, Çalışma Koşulları, İyi Oluş, Sosyal Koruma Algısı, Sosyal Politika.

EVALUATION OF THE WORKING CONDITIONS, WELL-BEING, AND SOCIAL PROTECTION PERCEPTIONS OF UNIVERSITY STUDENTS EMPLOYED UNDER THE İŞKUR YOUTH PROGRAM FROM A SOCIAL POLICY PERSPECTIVE

Asst. Prof. Dr. Nurten Ebru ÖZDEMİR1/ Asst. Prof. Dr. Bahar ALTUNOK2

1 Department of Labor Economics and Industrial Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, İnönü University, Malatya, Türkiye; E-mail: bahar.altunok@inonu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8106-3609.

2 Bitlis Eren University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Malatya, Türkiye; E-mail: neozdemir@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3113-2378

Abstract

Youth unemployment is one of the major social and economic challenges faced by both developed and developing countries today. University students and recent graduates, in particular, encounter various difficulties in their transition to the labor market, including lack of work experience, difficulties in finding employment, insufficient income, and occupational mismatch. In Türkiye, the relatively high proportion of young people within the total population has made the promotion of youth employment a priority issue in the field of social policy. In this context, active labor market policies constitute important instruments designed to facilitate young people's integration into the labor market, enhance their employability, and reduce the risks associated with unemployment.

The Youth Program implemented by İŞKUR (Turkish Employment Agency) is an important initiative aimed at providing university students with work experience, financial support, and greater adaptation to working life. However, such programs should be evaluated not only in terms of their economic outcomes but also with regard to their effects on students' working conditions, well-being, perceptions of social protection, and career development. By examining the experiences of university students employed under the İŞKUR Youth Program from a social policy perspective, this study seeks to contribute to the evaluation of the effectiveness of youth employment policies. Furthermore, the study is expected to make an original contribution to the literature by increasing the visibility of student labor, identifying the challenges that young people face in working life, and analyzing the impact of social protection mechanisms on youth. In this respect, the research aims to address an important gap in the literature by evaluating the İŞKUR Youth Program through a multidimensional perspective.

The primary objective of this study is to examine the effects of the İŞKUR Youth Program, implemented within the framework of active labor market policies, on the working conditions, well-being, and perceptions of social protection among university students.

Another component of the data collection process consists of document analysis. Within the scope of this qualitative research technique, which is widely used in social science research, relevant legislation and policy documents will be analyzed in order to reveal the legal and institutional framework of the İŞKUR Youth Program.

The study concludes that the İŞKUR Youth Program represents an important active labor market policy instrument in combating youth unemployment. However, to enhance the effectiveness of the program, it is necessary to employ students in positions that are compatible with their professional development, support them through career counseling services, increase their awareness of social security rights and mechanisms, and strengthen the sustainability of the program. The findings of this research are expected to contribute to the development of social policy practices aimed at promoting youth employment and to provide policymakers with evidence-based recommendations.

Keywords: İŞKUR Youth Program, University Students, Working Conditions, Well-Being, Perceptions of Social Protection, Social Policy.

HIZLI KENTLEŞME VE SOSYAL YARDIM REJİMLERİ: YEREL YÖNETİMLERİN ARTAN ROLÜ

Doç. Dr. Ali Yeşildal

1Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, ali.yesildal@kocaeli.bel.tr, https://orcid.org/0000-0003-0927-7498

Özet

Hızlı nüfus artışı, kentlerin hızla büyümesi ve göç hareketlerinden dolayı kentleşme sürecinin sürekli olarak değişikliğe uğraması nedeniyle ekonomik, sosyal ve çevresel problemlerin etkisi de artmaktadır. Kentlerde yoğun olarak görülmekte olan yoksulluk, işsizlik, barınma sorunu, geçim problemleri, gelir eşitsizliği ve sosyal dışlanma şeklindeki toplumsal sorunlar da artışların olması hızlı kentleşme sürecinde sosyal yardım rejimlerinin gözden geçirilmesini gerekli hale getirmiştir. Aynı zamanda da geleneksel refah devleti modellerinin yerel ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması, sosyal yardım rejimlerinde yerelleşme ihtiyacını ortaya çıkarmış, belediyeleri sosyal hizmet ve sosyal yardımların başlıca sağlayıcıları haline gelmiştir. Bu bağlamda toplumsal dengenin sağlanması için merkezi yönetimin yükü artarken sosyal yardımların temin edilmesinde ve refahın artırılmasında yerel yönetimlerin destekleyici rolü ön plana çıkmaktadır. Söz konusu çerçevede bakıldığında çalışmanın amacı, hızlı kentleşme süreci ile ortaya çıkan çeşitli sosyal problemleri ve bu problemlerle mücadele edilmesinde yerel yönetimlerin rolünü incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmakta olup literatür taraması ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise hızlı kentleşme durumunun sosyal yardım ihtiyaçlarını artırdığını ve yerel yönetimlerin rolünü kilit bir unsur haline getirdiği saptanmıştır. Sosyal belediyecilik anlayışının da sosyal refahı sağlaması noktasında önemli bir aktör olduğunu ancak günümüzde yaşanan mali kaynak yetersizliği, kapasite farklılıkları ve yerel düzeyde sosyal yardımların etkililiği bakımından uygulanma noktasında belirli sınırların olabileceği de tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki entegrasyonun kuvvetlendirilmesi, somut verilere dayalı sosyal yardım sistemlerinin artırılması ve sosyal hizmet odaklı yerel yönetim anlayışının yaygınlaştırılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hızlı Kentleşme, Sosyal Yardım Rejimleri, Yerel Yönetim, Sosyal Belediyecilik

RAPID URBANIZATION AND SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS: THE GROWING ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS

Assoc. Prof. Ali Yeşildal

1Kocaeli Metropolitan Municipality, ali.yesildal@kocaeli.bel.tr, https://orcid.org/0000-0003-0927-7498

Abstract

Due to rapid population growth, the rapid expansion of cities, and the constant evolution of the urbanization process driven by migration, the impact of economic, social, and environmental problems is also increasing. Social issues such as poverty, unemployment, housing shortages, livelihood problems, income inequality, and social exclusion—which are prevalent in cities—have necessitated a review of social assistance systems in the context of rapid urbanization. At the same time, the inadequacy of traditional welfare state models in meeting local needs has highlighted the need for decentralization in social assistance systems, transforming municipalities into the primary providers of social services and assistance. In this context, while the burden on central government increases to maintain social balance, the supportive role of local governments in providing social assistance and enhancing welfare comes to the fore. Within this framework, the aim of this study is to examine the various social problems arising from the rapid urbanization process and the role of local governments in addressing these issues. The study employs a qualitative research method, utilizing literature review and document analysis techniques. The findings reveal that rapid urbanization has increased the need for social assistance and has made the role of local governments a key factor. It was also determined that the concept of social municipal governance is an important actor in ensuring social welfare; however, there may be certain limitations in its implementation due to current financial resource shortages, capacity disparities, and the effectiveness of social assistance at the local level. Based on the findings, it was concluded that there is a need to strengthen integration between central and local governments, expand social assistance systems grounded in concrete data, and promote a local governance approach focused on social services.

Keywords: Rapid Urbanization, Social Assistance Systems, Local Government, Social Municipalism

INTRODUCTION

The trend for a significant proportion of the world's population to move to cities is making urban areas the focal point of economic and social change. However, this excessive concentration of demand has led to the emergence of problems such as population overcrowding, economic difficulties, housing shortages, poverty, the spread of informal settlements and inadequate infrastructure services. As is widely observed across the world, this problem, which is also acutely felt in our country, continues to persist. Social assistance schemes constitute the institutionalised form of support developed for individuals facing income insufficiency or the risk of poverty. Social assistance schemes can vary in terms of eligibility criteria, funding models and methods of implementation. Local authorities play a crucial role in the establishment of these schemes and in ensuring that assistance reaches those in need promptly and in a manner appropriate to their requirements. Local authorities are also the primary actors responsible for identifying individuals in need of assistance, distributing aid and monitoring social issues at the local level.

This study examines the various social problems arising from the process of rapid urbanisation and the role of local authorities in tackling these problems. The study begins by explaining the concepts of social welfare systems and local government within a theoretical framework. It then discusses the social risks resulting from rapid urbanisation and the impact of local authorities, highlighting the growing importance of local authorities in social welfare activities and social welfare systems.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

The concepts set out in the theoretical framework section form the main themes of the study. These concepts—namely social assistance schemes and local authorities—enhance the study's relevance.

1.1. Social Assistance Schemes

Social assistance schemes are implemented in different ways in each country, depending on the country's level of development and specific circumstances. Various differences can be observed in the implementation of social assistance schemes, which are closely linked to countries' welfare systems. These differences include the manner in which social assistance is provided, the amount, whether it is provided at central or local level, and its scope. The concept of the social assistance system was first introduced by Ian Gough (Gough, 1997: 247). Whilst the fundamental aim of these systems is to reduce poverty and ensure an equitable distribution of rights, they also seek to reduce social inequalities and promote social justice. Social assistance regimes aim to ensure the continuity, within an institutional framework, of protective and supportive policies designed to safeguard individuals experiencing social exclusion, vulnerability and insecurity within a society. Social assistance systems

both guarantee minimum living standards for individuals and help to build a welfare state model centred on strengthening social integration (Andreotti, 2012: 1935).

In social assistance schemes that provide social protection, the aim is to enhance social welfare and create a decent standard of living. These schemes primarily target groups such as individuals living below a certain income threshold, orphaned children, migrants, the homeless and victims of natural disasters. The assistance provided to these groups consists of financial support delivered through public bodies, charitable organisations or philanthropists (Seyyar, 2007: 939). Thanks to the in-kind and cash assistance provided by these organisations, individuals facing financial hardship are able to maintain a minimum standard of living (Türkoğlu, 2013: 280).

1.2. Local Authorities

Local authorities are shaped according to the needs and views of the citizens living in their respective countries. The structuring process of local governments takes shape within the framework of identifying local citizens, and services are provided to stakeholders within an autonomous structure in accordance with their countries and political views (Tortop et al. 2014: 1). Another defining concept in this context is ‘decentralisation’ in local and public administration. The administrative functioning of local government is determined through elections held by the citizens of a region (Ulusoy and Akdemir, 2008: 19). Local governments, which have produced significant results in regional development, carry out coordinated efforts through civil society organisations and public institutions and organisations to enhance regional development and foster prosperity. Among the initiatives carried out through local government are improvements to infrastructure issues such as road maintenance, water supply, waste management and information and communication technology. Local governments, which implement measures focused on the needs of local residents, are self-organising and autonomous (Sarıipek and Çöpoğlu, 2020: 31).

Local authorities, which form a key pillar of the welfare state, play a significant role in enhancing welfare. Whilst ensuring equitable distribution and protecting individuals from social problems such as poverty, unemployment, old age, illness and social exclusion is largely achieved through the state in welfare states, local authorities hold an influential position at the implementation stage. Viewed in this context, it is evident that local authorities form the on-the-ground foundation of the welfare state. The fact that local authorities consistently provide services such as education, healthcare and housing at the local level, and undertake initiatives to enhance citizens’ welfare through their own departments, clearly demonstrates the relationship between welfare and social policy and local government (Ersöz, 2011: 772).

2. SOCIAL RISKS ARISING FROM RAPID URBANISATION AND THE ROLE OF LOCAL AUTHORITIES

The concept of urbanisation is defined as areas where the livelihoods of those living in towns and cities are sustained by means other than agriculture and livestock farming, and which possess characteristics distinct from those of rural areas. Among the defining features of urbanisation are the diversity of social relationships and cultural codes, and high population density. Furthermore, the prevalence of social problems such as unemployment, poverty, housing shortages and livelihood difficulties—which are rarely seen in rural areas—also constitute several of these characteristics (Ulusoy and Vural, 2001: 8). The concept of urbanisation emerged with the Industrial Revolution. Population growth begins as areas experiencing rapid industrialisation and economic development attract large numbers of migrants, and cities subsequently begin to expand. The technological changes and economic developments that occurred during this process directly influenced urbanisation trends, marking the beginning of a new era in urbanisation (Gerald and James, 2000).

With the acceleration of rapid urbanisation, the frequency of various social problems has also increased noticeably. When examining the issues arising in this context, it is evident that urban poverty and income inequality, unemployment and precarious work, housing problems and spatial segregation, social exclusion and vulnerable groups, migration flows and urban pressures are experienced with considerable frequency. For a country's development and progress, in addition to an increase in per capita national income, the improvement in the quality of production dynamics and the realisation of a fair economic distribution are of paramount importance (Keyifli, 2020: 212). In cities, which are characterised as a process of change, efforts are being made to create wealth by harnessing the potential of human and technical resources. Consequently, as countries develop, urban areas account for a significant portion of national income and offer considerable opportunities in terms of employment and investment (Sulemana et al., 2019: 10).

Behind the façade of urban affluence lie groups struggling with slum formation, unemployment, poverty and housing problems. Income inequality amongst individuals in this group, which makes up a large proportion of the urban population, constitutes another significant challenge they face. The measures implemented by local authorities, which are in direct contact with this section of society, to address these issues are also of great importance. The remedial efforts of local authorities—which extend beyond the local level—and the activities they carry out in collaboration with central government demonstrate their commitment to tackling the social risks arising from rapid urbanisation. Where the reach of the central government's initiatives in this regard remains limited, local authorities step in to provide support and fill the gap (Güloğlu and Es, 2008: 257).

Failure to manage the rapid migration of the population from rural areas to cities in a planned manner gives rise to various risks. These include a shortage of housing, insufficient resources and negative repercussions on social welfare. In response to this situation, which concerns both central and local government, the aim is to improve the welfare of the urban population through the provision of social assistance services, housing policies, education and health services, the development of policies to boost employment, and initiatives to support social participation. Furthermore, within the framework of the local government approach, the development of sustainable and inclusive urban planning is a key factor in mitigating the consequences of the social risks arising from the rapid urbanisation process (Şal and Göze Kaya, 2024: 200–213).

3. SOCIAL ASSISTANCE ACTIVITIES OF LOCAL AUTHORITIES AND THEIR GROWING IMPORTANCE IN SOCIAL ASSISTANCE SCHEMES

The efforts of central and local government are of critical importance in ensuring that social assistance schemes aimed at improving national welfare reach all sections of society equally. In-kind and cash assistance provided by local government bodies to individuals in disadvantaged groups, together with education, healthcare, housing, services for people with disabilities, care services for the elderly and social support, ensure decent living conditions (Ersöz, 2011: 770). One of the proactive measures taken by local government to address the dynamics of rapid urbanisation and the various social problems it engenders is social assistance activities. Given the changing social order, the growing importance of social assistance schemes brings every such proactive initiative to the fore. These forms of assistance, provided through local authorities, include, amongst others, the social assistance functions of local councils, food, housing and cash benefit schemes, services for the elderly, children and disadvantaged groups, social cards and digital support systems, the social municipalism approach within local government, and local welfare management (Şal and Göze Kaya, 2024: 203).

The main reasons why social assistance programmes are decisive at the local level are migration and rapid urbanisation. The rapidly growing population in cities, rapid and unplanned urbanisation, and the social problems these bring with them are increasing the burden on central government; in this context, the support provided and the sharing of the burden clearly highlight the importance of local government (Daly and Davis, 2011: 354). In order to ensure the continued sustainability of social assistance schemes in line with their intended objectives, it is important to expand the remit of local authorities in social assistance activities. However, it is also evident that there are currently some structural problems in local government practices (Tiyek, 2012: 63–64).

Some of these structural problems include a lack of coordination between departments, the absence of a common data system, and waste resulting from duplicate aid. Furthermore, limited resources, staff lacking

adequate equipment, or insufficient staffing levels are also among these problems (Kesgin, 2016: 131). The role of local authorities is of great importance in transforming rapidly growing cities into centres of sustainable living and in building urban resilience. In this context, establishing strong links between central and local government and strengthening the concept of social municipal governance are of critical importance. Furthermore, as key actors in urban well-being, local authorities act as a buffer in ensuring social peace and justice, thereby enhancing the sustainability of aid (Ökmen and Yılmaz, 2015: 455).

4. CONCLUSION

The current adverse conditions and the growing number of disadvantaged groups have made social assistance schemes a matter of great importance. Social assistance schemes, which constitute a significant part of the relationship and division of powers between central and local government stakeholders, play a decisive role in improving the welfare of the rapidly growing urban population in particular. In order to achieve the intended outcomes from social services and, in this context, the social assistance provided to those in need, it is necessary to increase the number of knowledgeable and skilled staff and ensure their employment. The duties and responsibilities of local authorities—which are the units closest to citizens—are increasing in the context of rapid urbanisation. In this context, local authorities have evolved beyond merely being institutions responsible for directly identifying local needs to become key actors in resolving urban issues.

Based on the information obtained, an analysis of the study's findings reveals that rapid urbanisation has increased the need for social assistance and made the role of local authorities a key factor. It has also been established that the concept of social municipal governance is an important actor in ensuring social welfare; however, it was noted that there may be certain limitations in its implementation due to the current shortage of financial resources, variations in capacity, and the effectiveness of social assistance at the local level. Based on these findings, it has been concluded that there is a need to strengthen integration between central and local government, to expand social assistance systems based on concrete data, and to promote a local government approach centred on social services.

REFERENCES

Andreotti, A., Enzo, M. and Emanuele, P. (2012). Local Welfare Systems: A Challenge for Social Cohesion. Urban Studies, 49(9), 1925-1940.

Daly, G. ve Howard, D. (2011). Yerel ve Bölgesel Yönetim, Yönetişim ve Sosyal Politika. (Çev. Taştan, O. C. ve Şenay, E.) Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ersöz, H. Y. (2011). Sosyal Politika-Refah Devleti-Yerel Yönetimler İlişkisi. II. Ulusal Siyaset ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 27-29 Eylül 2011, Kocaeli, 759-775.

Kesgin, B. (2016). Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü. MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4), 319-340.

Keyifli, N. (2020). Kentleşme İle Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi. UİİİD_IJEAS, 2021(30), 211-228.

Gerald, M. M. and James, E. R. (2000). Leading Issues in Economic Devolopment. Seventh Edition, OxfordUniversity Press.

Gough, I. (1997). The Political Economy of the Welfare State. London: Macmillan.

Güloğlu, 7. ve Es, M. (2008). Yerelleşen Sosyal Yardım ve Hizmetler. I. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu. Bildiriler Kitabı, 257-267.

Ökmen, M. ve Yılmaz, A. (2015). Kenteşme Sürecinde Yerel Yönetimlerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre. (Ed. Ökmen, M.). Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler. Bursa: Ekin Yayınevi, 459-478.

Sarıipek, D. B. ve Çöpoğlu, M. (2020). Yerel Yönetimler ve Sosyal Politika. İstanbul: Der Yayınları, 1-184.

Seyyar, A. (2007). İnsan ve Toplum Bilimleri: Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü. İstanbul: Değişim Yayınları.

Sulemena, I., Nketiah-Amponsah, E. and Codjoe, E. A. (2019). Urbanization and Income Inequality in Sub-Saharan Africa. Sustainable Cities and Society, 48, 10-15.

Şal, H. ve Göze Kaya, D. (2024). Yerel Yönetimlerde Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele: İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyeleri Örnekleri. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 7(3), 200-213.

Tiyek, R. (2012). Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Uygulamalarındaki Rolü: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Yardım Birimi Örneği. 14. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi, 25-27 Mayıs 2012.

Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2014). Mahalli İdareler. 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(3), 275-305.

Ulusoy, A. ve Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri. Belediye Dergisi, 7(12), 8-14.

Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2008). Mahalli İdareler Teorisi Uygulama Maliye. Ankara: Seçkin Yayınları.

SOSYAL DEVLETTEN YEREL REFAHA: KENTLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Ali Yeşildal

1Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, ali.yesildal@kocaeli.bel.tr, https://orcid.org/0000-0003-0927-7498

Özet

Sosyal devlet anlayışının temelinde toplumsal refahın sağlanması, asgari yaşam düzeyinin temin edilmesi ve sosyal güvenlik erişiminin kolaylaştırılması yer almaktadır. Toplumsal barışın ve adaletin esas alındığı bu anlayış biçiminde sosyal yardımlar önemli rol oynamaktadır. Ancak küreselleşme, ekonomik sorunlar, neoliberal politikalar ve hızlanan kentleşme şeklindeki sorunlar sosyal yardımların dönüşüme uğramasının başlıca nedeni olmuştur. Yoğun kentleşmelerin yaşandığı yerler de artan toplumsal sorunların görülmesiyle birlikte, merkezi sosyal politikaları tek başına yeterli olamamaktadır. Bu durum sonucunda yerel yönetimlere önemli bir ihtiyaç doğmakta ve sosyal yardımların istenilen kapsamda erişilebilir hale gelmesi için de belirleyici olmaktadır. Söz konusu çerçevede yerel refah yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal devlet anlayışından yerel refah modeline entegrasyon sürecini, kentleşme dinamikleri kapsamında incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmakta olup literatür taraması ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise sosyal yardıma ihtiyacı olan bireylerin doğru ve yerinde tespiti için yerel refahın önemli olduğu ve kentleşme sürecinde sosyal yardımların belirtilen kapsamda dönüşümü ile katkı sağlayabileceği tespit edilmiştir. Ancak yeterli maddi koşula sahip olunmaması, kurumsal eşitsizlikler, merkezi ve yerel yönetim arasındaki koordinasyon eksikliği hedeflenen başarının sağlanması noktasında engel teşkil etmektedir. Belirtilen doğrultuda, merkezi ve yerel yönetim arasında koordinasyonun geliştirilmesi, dijital hizmetli sosyal yardım sistemlerinin artırılması ve yerel refah politikalarının iyileştirilmesinin göz ardı edilemez öneme sahip olduğu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Yerel Refah, Kentleşme, Sosyal Yardım

FROM THE WELFARE STATE TO LOCAL WELL-BEING: THE TRANSFORMATION OF SOCIAL ASSISTANCE IN THE URBANIZATION PROCESS

Assoc. Prof. Ali Yeşildal

1Kocaeli Metropolitan Municipality, ali.yesildal@kocaeli.bel.tr, https://orcid.org/0000-0003-0927-7498

Abstract

The concept of the welfare state is founded on ensuring social well-being, guaranteeing a minimum standard of living, and facilitating access to social security. In this framework, which is based on social peace and justice, social assistance plays a significant role. However, challenges such as globalization, economic difficulties, neoliberal policies, and rapid urbanization have been the primary drivers of the transformation of social assistance programs. In areas experiencing intense urbanization, where social problems are on the rise, central social policies alone are insufficient. Consequently, there is a significant need for local governments, which also plays a decisive role in making social assistance accessible to the desired extent. Within this framework, the local welfare approach comes to the fore. The aim of this study is to examine the integration process from the welfare state paradigm to the local welfare model within the context of urbanization dynamics. The study employs a qualitative research method, utilizing literature review and document analysis techniques. The findings reveal that local welfare is crucial for the accurate and timely identification of individuals in need of social assistance and that the transformation of social assistance programs within the specified scope during the urbanization process can contribute to this goal. However, the lack of sufficient financial resources, institutional inequalities, and the lack of coordination between central and local governments pose obstacles to achieving the desired success. In this regard, it has been concluded that improving coordination between central and local governments, expanding digital social assistance systems, and enhancing local welfare policies are of paramount importance.

Keywords: Welfare State, Local Welfare, Urbanization, Social Assistance

INTRODUCTION

The process of urbanisation, which emerged rapidly and gained momentum in the wake of the Industrial Revolution, brought about a radical transformation in every aspect of social structure. The intense migration from rural areas to towns and cities during the industrialisation process led to serious social problems in urban centres. Some of these problems included unemployment, poverty, and a lack of housing and infrastructure. The rapid demographic changes and economic transformations that accompanied this process made it necessary to review the functioning and implementation of social welfare policies and revise them to adapt to these changes. In light of these developments, the restructuring of the existing policies under the traditional welfare state model—which plays a role in maintaining social order—has become a matter of great importance. The strengthening of the role of social policy in addressing emerging new needs and problems, alongside the transformation of social assistance, have become inevitable, interlinked developments arising from the current situation.

This study examines the implications of the urbanisation process for social assistance and analyses developments relating to the shift from the welfare state paradigm to the local welfare approach. Within the theoretical framework of this study, the concepts of the welfare state, welfare, local welfare and social assistance are explained. The following section then comprehensively examines the impact of the welfare state paradigm on local welfare and the transformation of social assistance within the urbanisation process.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

The concepts set out in the theoretical framework section form the main topics of the study. These concepts—the concept of the welfare state, the concept of welfare and local welfare, and social assistance—enhance the quality of the study.

1.1. The Concept of the Welfare State

One of the key principles of the welfare state is the provision of social welfare, social peace and social justice in a manner befitting human dignity (Özbudun, 2010: 135). Ensuring that social security is accessible by establishing a minimum standard of living within the social order is among the fundamental objectives of the welfare state. Viewed in this context, the concept of the welfare state plays a significant role not merely as a structure that establishes security and the legal order, but also in providing individuals with a minimum standard of living that meets their basic needs in terms of education, healthcare, social security and housing (Karagöz, 2020: 152–153).

It is the state that plays a role in ensuring social security, reducing poverty and income inequality, preventing unemployment, protecting workers' labour rights, and carrying out remedial measures to address social inequalities (Yılmaz, 2006: 7). The economic transformations brought about by globalisation and

urbanisation have led to changes in the concept of the welfare state. This situation has brought local authorities to the fore as a decisive factor in the creation of local welfare, alongside emerging developments. The flexible and target-oriented approaches that are decisive in the creation of local welfare have, in turn, led to the expansion of the scope of social assistance and the creation of a structure involving various actors in access to social services. In the concept of the welfare state, the enhancement of welfare and local welfare takes precedence above all else (Özbudun, 2010: 138; Türkoğlu, 2013: 278–279). In this context, clarifying the concepts outlined will be crucial in strengthening the fundamental framework of the subject.

1.2. The Concept of Well-being and Local Well-being

When considering the concepts of welfare and local welfare, the concept of local welfare is one that has been shaped by developments within the broader framework of welfare. The concepts of welfare and local welfare, which aim to ensure the well-being of all individuals in society and enable them to lead a dignified life, are interrelated. From a definitional perspective, welfare is described as the provision of a minimum level of well-being and opportunities for well-being to the people within a society (Pierson, 2001: 120). At the same time, it involves meeting the basic needs of those in need and safeguarding their well-being. Well-being is the outcome of policies implemented to ensure that individuals lead a life befitting human dignity through the fulfilment of their economic, social, cultural and psychological needs (Gümüş, 2018: 34–35).

Local well-being is fostered through the efforts of local authorities, local institutions, civil society organisations and local actors to ensure that the welfare policies implemented by the state reach all sections of society. Among the key institutions playing a role in delivering local welfare policies—which represent a significant step towards addressing the ever-increasing needs of societies—are local authorities (Ezer, 2017: 52). Within the framework of local welfare policies implemented in line with the concept of social municipalism, social services and social assistance aim to establish social protection, care services, the fight against poverty, social inclusion and social solidarity at the local level. In this context, governments are providing services that are closer to the individual and are implementing significant policies to prevent any adverse situations from arising and to enhance social solidarity (Can, 2013: 5).

1.3. Social Assistance

Social assistance, which constitutes one of the cornerstones of the welfare state, is a key factor in ensuring social welfare. Thanks to social assistance, which plays a role in the provision of the social security system, individuals in need are guaranteed a minimum standard of living. Social assistance programmes, implemented to alleviate the growing problems of poverty and social exclusion, aim to redress the hardships experienced by individuals (Taşçı, 2008: 2–5; Barrientos, 2013: 45). Social assistance may be provided in kind or in cash and is,

in all cases, non-repayable. It is evident that, within this framework, social assistance measures implemented outside the social security system include healthcare services, social services, education, employment support, housing assistance, free courses run by local authorities, and support for marriage and childbirth (Güvercin, 2004: 94).

Within the framework of social assistance programmes—which are an outcome of the welfare state paradigm—initiatives are being carried out to support individuals and groups living in poverty. Social assistance does not require repayment and may vary according to geographical and cultural factors (Yılmaz, Aksanyar and Güler, 2018: 599–601). Social assistance programmes in different societies may vary according to their level of development. However, they also share common objectives in practice. These objectives include combating poverty, social exclusion and inequality, enhancing social welfare, and ensuring that individuals in need can lead a dignified life (Davis et al., 2002).

2. THE IMPACT OF THE CONCEPT OF THE WELFARE STATE ON LOCAL WELFARE

One of the primary aims of the welfare state is to ensure social peace and justice within society. Furthermore, steps are taken to guarantee that individuals achieve an adequate standard of living, to ensure fairness in income distribution, and to protect them from social problems. The concept of the welfare state is not implemented solely at central government level; it also encompasses activities at local level. The key criterion underpinning activities at local level is the provision of local welfare. Globalisation, the effects of which are being felt intensely, and the accompanying demographic transformation are significant factors in the emergence of various social problems (Ezer, 2017: 52). In this context, it is of great importance to develop local welfare and accurately identify the income levels, educational status and primary needs of the local population in order to ensure that equal services are provided to all sections of society. Within the framework of the welfare state, a large proportion of the efforts to integrate social policies at the local level in order to enhance social welfare are carried out through local authorities. Since 2000, with the laws enacted under the local government reforms in Turkey, local authorities and activities related to social policy have begun to be carried out jointly (Kıratoğlu, 2020: 1).

These initiatives, carried out within the framework of the welfare state, are not limited to the traditional responsibilities of local authorities, such as infrastructure and cleaning; they also aim to enhance the social, cultural and economic well-being of individuals. The close contact that local authorities maintain with those in need is crucial for the early identification and resolution of problems. Local authorities assess the income levels, educational status and basic needs of individuals residing in their area on the ground and intervene in an equitable manner. In this context, significant steps are being taken to improve the living conditions of those in

disadvantaged groups, particularly women, people with disabilities, the elderly and the poor. Common objectives are adopted with regard to the concept of the welfare state and the provision of local welfare (Toprak and Şataf, 2009: 9–11).

Local well-being is fostered through the provision of services aimed at meeting the economic, social and cultural needs of individuals in a specific region, as well as through the planning, implementation and management of these services within a local framework. Social services are one of the key elements through which the impact of the welfare state approach on enhancing local well-being is evident (Güzel, 2020: 2698). Social assistance and social support mechanisms implemented at the local level, particularly those aimed at reducing poverty, are shaped in accordance with local needs. In this context, individuals within the community, local authorities, civil society organisations, the private sector and voluntary organisations work in collaboration to strengthen local well-being (Koch and James, 2020: 2). In societies characterised by the welfare state approach, various social policy instruments are applied to individuals in lower-income groups to support their progression to a middle-income level. At the same time, to enhance societal well-being, it is possible to intervene in potential situations by establishing a balance between individuals in social and economic life. When viewed within this framework, it is evident that these practices under the welfare state concept play a crucial role in enhancing local well-being (Güzel, 2020: 2699; Yay, 2015: 19).

3. THE TRANSFORMATION OF SOCIAL WELFARE IN THE URBANISATION PROCESS

The phenomenon of urbanisation, which is a consequence of technological developments, arises from the concentration of population moving from rural areas to towns and cities. The main reasons for this rapid population shift towards urban centres are industrialisation, economic development and the availability of employment opportunities (Olgun and Mazlum, 2024: 402). However, urbanisation varies from region to region in terms of economic, social and spatial conditions. For a region to attract population, it must meet certain conditions. Where these conditions are met, rapid urbanisation occurs, whilst at the same time ensuring sustainability within the cities. However, the process of urbanisation also brings with it numerous social problems. The current problems that have arisen include increases in rent and land prices, the spread of informal settlements, rising costs, infrastructure problems and shortcomings in meeting basic needs (Ulusoy and Vural, 2001: 8–11).

In the context of urbanisation, social relations are beginning to be reshaped, new social risks are emerging, and the scope of welfare policies is expanding. In the face of these emerging circumstances, the traditional concept of social assistance has given way to practices tailored to new needs. Looking at the historical process, it is observed that social assistance implemented at the local level was predominantly directed towards the family, kinship ties, neighbourly bonds and religious beliefs. However, the process of urbanisation, which gained

momentum alongside industrialisation, has led to extended families being replaced by nuclear families, leaving individuals vulnerable to social risks. Consequently, policies based on voluntarism, philanthropy and benevolence—characteristic of the traditional understanding of assistance—have given way to social rights-centred programmes (Karagöz, 2020: 147–152).

The process of urbanisation has numerous effects on the transformation of social assistance. One of these is the diversification of the areas in which assistance is provided. Changing basic needs within the evolving framework of this process have made it necessary to develop new forms of social support. The role of local authorities in the context of these developments has also become increasingly important. The increasing number of social problems, which central governments find difficult to tackle on their own, has led local authorities to intensify their work in the field of social policy. In line with the expansion of activities at the local level, local authorities have emerged as significant implementers of social assistance programmes (Görmez, 2013; Ökmen and Yılmaz, 2015: 4–6). Another impact of urbanisation on the shaping of social assistance lies in the fundamental changes it has brought about in the structure, scope and functioning of such programmes. Alongside these changes, social assistance has taken on visible importance not only in meeting basic needs but also in mitigating social problems in cities, enhancing social justice and ensuring the sustainability of local welfare—all of which are key elements of social policy (Duru, 2012: 163–180).

4. CONCLUSION

In line with the changing structure of society today, the corresponding shifts in social policy have brought about fundamental changes in social services and social assistance. The changing needs of societies have made innovations and reforms necessary at both central and local levels. In this context, the existing social assistance and services must be developed and reviewed in order to ensure social and local welfare. Under current conditions, the expected outcome of policies implemented at the local level is the equitable delivery of equality, democracy and support to all sections of society. Within the evolving concept of the welfare state, the phenomenon of urbanisation is also increasing rapidly.

In light of the information obtained, it has been established that local welfare is of considerable importance for the accurate and appropriate identification of individuals in need of social assistance, and that it can contribute to this through the transformation of social assistance schemes within the specified scope during the urbanisation process. However, a lack of sufficient financial resources, institutional inequalities and a lack of coordination between central and local government pose obstacles to achieving the intended success. Accordingly, it has been established that improving coordination between central and local government, expanding digital social assistance systems, and enhancing local welfare policies are of paramount importance.

REFERENCES

Barrientos, A. (2013). Social Assistance in Developing Countries. Cambridge: Cambridge University Press.

Can, M. (2013). Günümüz Sosyal Politikaları Bağlamında Sosyal Hizmetlerin Farklı Modelleri: Dünya Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme. Ankara: Nobel Yayınları.

Davis, B., Handa, S., Ruiz-Arranz, M., Stampini, M. and Winters, P. (2002). Conditionality and the Impact of Programme Design on Household Welfare: Comparing Two Diverse Cash Transfer Programmes in Rural Mexico. (No. 02-10). Washington, DC: International Food Policy Research Institute.

Duru, B. (2012). Türkiye Nüfusunda Yeni Eğilimler: Görünüm, Sorunlar, Politikalar. Faruk Alpkaya ve Bület Duru (Drl.). 1920'den Günümüze: Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara: Phoenix Yayınevi, 163-180.

Ezer, M. (2017). Refah Devleti Anlayışının Belediyelere Yansıması: Ankara Pursaklar Belediyesi Örneği. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2(1), 50-66.

Görmez, K. (2013). Yerel Demokrasi ve Türk Belediyeciliği. İstanbul: Tüm Belediye ve Genel Hizmet İş Sendikası Yayını.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1(1), 33-66.

Güvercin, C. H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 57(2), 89-95.

Güzel, İ. H. (2020). Sosyal Devlet Anlayışındaki Değişimin Kalkınma Planlarına Yansıması. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(59), 2696-2706.

Karagöz, S. (2020). Türkiye'de Sosyal Devletin Sosyal Yardım Bağlamında Değerlendirilmesi. Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 2(2), 146-169.

Kıratoğlu, E. (2020). Sosyal Devlet Anlayışının Yerel Yönetim Perspektifi "Sosyal Belediyecilik": 2020 Yılı Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. Ekonomi Politik Araştırmalar Dergisi, 1(3), 1-15.

Koch, I. and James, D. (2020). The State of the Welfare State: Advice, Governance, and Care in Settings of Austerity. Ethnos. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00141844.2019.1688371 (Erişim Tarihi: 27.06.2026).

Olgun, A. ve Mazlum, U. (2024). Hızlı Kentleşme Hareketinin Önlenmesi Amacıyla Tarımsal Üretimi Artıracak Çeşitli Destekleme Politikaları. Balkan 11th International Conference on Social Sciences, April 4-7, 401-410.

Ökmen, M. ve Yılmaz, A. (2015). Kentleşme Sürecinde Yerel Yönetimlerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre. Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler, (Ed. Ökmen, M.). Bursa: Ekin Yayınevi, 459-478.

Özbudun, E. (2010). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 1-140.

Pierson, C. (2001). Beyond The Welfare State? The New Political Economy of Welfare. Polity Press, Cambridge.

Taşçı, F. (2008). Sosyal Yardım Yapma(ma) Gerekçeleri Üzerine Yaklaşımlar. Kamu-İş Dergisi, 9(4), 1-17.

Toprak, D. ve Şataf, C. (2009). Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(1), 1-15.

Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(3), 275-305.

Ulusoy, A. ve Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri. Belediye Dergisi, 7(12), 8-14.

Yay, S. (2015). 1980'den Günümüze Türkiye'de Sosyal Yardım Alanındaki Gelişmeler ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 7(1), 18-33.

Yılmaz, A., Aksanyar, Y. ve Güler, T. (2018). Sosyal Yardım Olgusu ve Türkiye'de Şartlı Sosyal Yardım Uygulamaları. Ekev Akademi Dergisi, 22(73), 595-612.

Yılmaz, G. A. (2006). OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar. İstanbul: Arıkan Yayınları.

ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE TOPLUMSAL CİNSİYETLE BİÇİMLENEN SOSYAL KİMLİKLER

Özge KARAGÖZ (Birinci yazar)1/ Doç. Ayşin KONAK (İkinci yazar)2

1Kocaeli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Yüksek Lisans, kozge577@gmail.com, 0009-0006-2348-0635

2Kocaeli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Umuttepe Kampüsü. İzmit Kocaeli, y.aysin@gmail.com, 0000-0002-0620-2573

Özet

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Güneybatı Asya'da avcı-toplayıcı yaşam biçiminden yerleşik yaşama geçildiği, tarımın ve hayvan evcilleştirmenin ortaya çıktığı, toplumsal örgütlenmenin köklü biçimde değiştiği bir süreçtir. Güneydoğu Anadolu, Zagroslar, Doğu Akdeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde ortaya çıkarılan yerleşimlerin; mimari, törensel ve ekonomik dönüşümlerin yanı sıra toplumsal kimliklerin yeniden biçimlenmesine de öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, Çanak Çömleksiz Neolitik araştırmalarında uzun süre göz ardı edilmiştir. Erken dönem arkeolojik yorumlarda kadın ve erkek sorumlulukları çoğunlukla çağdaş toplumların kuralları üzerinden açıklanmış; erkekler avcılıkla ve liderlikle, kadınlar da ev içi üretim ve doğurganlık göreviyle ilişkilendirilmiştir. Ancak günümüzde toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklar üzerinden değil; iş bölümü, mekânsal kullanım alanları, törensel uygulamalar, beden temsilleri ve kimlik üretimi çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde toplumsal cinsiyet görevlerindeki dönüşüm doğrusal ya da tek tip değildir. Farklı bölgelerde farklı sosyal modeller görülmektedir. Bu durum toplumsal örgütlenme biçimlerinin farklı olduğunu göstermektedir. Sembolik sistemler çok katmanlı bir yapıya sahip olabilmektedir. Körtik Tepe, Karahantepe, Göbekli Tepe, Çayönü, Nevali Çori ve Boncuklu, Aşıklı Höyük ile Çatalhöyük gibi yerleşimlerde elde edilen veriler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bölgesel olarak farklı biçimlerde örgütlendiğini göstermektedir. Bu nedenle bu geniş coğrafya içinde toplumsal cinsiyetin bölgesel bağlam içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan insan kemikleri üzerine yapılan analizler, kadın ve erkek bireylerin benzer beslenme örüntülerine sahip olduğunu, ağır fiziksel etkinliklerin her iki cinsiyette de görüldüğünü ve belirgin sınıfsal ayrımların sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tören alanlarında kadın ya da erkek temsillerinin az olması, kadınların ya da erkeklerin bu alanlardan dışlandığını göstermez. Bu durumda törenler belirli bir cinsiyet grubuna ait uygulamalar olarak değil, topluluk temelli kolektif etkinlikler olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyetin, evrensel görevler, sorumluluklar ve beklentiler üzerinden değil; arkeolojik veriler, insan kemikleri üzerine yapılan analizler, mekânsal kullanım örüntüleri, üretim

etkinlikleri ve törensel uygulamalarla birlikte antropolojik ve kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde, topluluk içindeki ilişkisel ve bağlamsal uygulamalar üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neolitik, Toplumsal Cinsiyet, Ritüel, Kadın ve Erkek Rolleri.

GENDERED SOCIAL IDENTITIES IN THE PRE-POTTERY NEOLITHIC

Özge KARAGÖZ 1/ Doç. Dr. Ayşin KONAK 2

1 Department of Archaeology, Master's Degree Program, Kocaeli University, kozge577@gmail.com, 0009-0006-2348-0635

2Department of Archaeology, Division of Prehistoric Archaeology, Kocaeli University, Umuttepe Campus, İzmit, Kocaeli, Türkiye, y.aysin@gmail.com, 0000-0002-0620-2573

Abstract

The Pre-Pottery Neolithic Period represents a transformative process in Southwest Asia during which hunter-gatherer lifeways shifted toward sedentary settlement, agriculture and animal domestication emerged, and social organization underwent profound changes. Settlements uncovered in Southeast Anatolia, the Zagros region, the Eastern Mediterranean, and Central Anatolia pioneered not only architectural, ritual, and economic transformations, but also the reshaping of social identities. For a long time, the concept of gender was largely overlooked in Pre-Pottery Neolithic studies. Early archaeological interpretations generally explained male and female roles through the norms of modern societies; men were associated with hunting and leadership, whereas women were linked to domestic production and fertility roles. Today, however, gender is evaluated not only through biological sex differences, but also within the framework of labor division, spatial organization, ritual practices, body representations, and identity construction.

The transformation of gender roles during the Pre-Pottery Neolithic Period was neither linear nor uniform. Different social models can be observed across different regions, indicating variations in forms of social organization. Symbolic systems may also possess multilayered structures. Data obtained from settlements such as Göbekli Tepe, Çayönü and Aşıklı Höyük demonstrate that gender relations were organized differently on a regional basis. Therefore, gender within this broad geography must be evaluated in its regional context. On the other hand, analyses conducted on human skeletal remains reveal that female and male individuals shared similar dietary patterns, that heavy physical activities were carried out by both sexes, and that clear class distinctions remained limited. In this context, the limited representation of women or men within ritual areas does not indicate the exclusion of either sex from these spaces. Rather, rituals should be interpreted as collective, community-based practices rather than activities belonging to a particular gender group. Consequently, gender in the Pre-Pottery Neolithic Period should not be interpreted through universal roles alone, but rather through archaeological data, analyses of human skeletal remains, spatial usage patterns, production activities, and ritual practices, evaluated within anthropological and theoretical approaches and through relational and contextual practices within the community.

GİRİŞ

Conkey ve Spector'un çalışması, tarihöncesi topluluklarda toplumsal cinsiyetin uzun süre örtük varsayımlar üzerinden ele alındığını göstermiştir ve toplumsal cinsiyet kavramını açık ve kuramsal temellere dayalı bir yaklaşımla arkeoloji disiplininin gündemine taşınmıştır. Bu çalışma aynı zamanda tarihöncesi toplumların, kültürel, sosyal, ekonomik ya da teknolojik açıdan değil, sosyal kimlikler ve toplumsal ilişkiler bağlamında da değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Diğer yandan bu çalışma, kadın ve erkek sorumluluklarına ve görevlerine ilişkin yorumların çoğu zaman günümüz toplumsal kabulleri doğrultusunda şekillendiğini de anlamamıza da olanak sağlamıştır (Conkey & Spector, 1984). Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten ibaret olmadığı, sosyal ve kültürel olarak şekillenen bir kimliğin de olduğu güçlü biçimde gösterilmiştir (Gero & Conkey, 1991).

Sosyal kimlik, bireyin belirli bir sosyal gruba üyeliğini ve bu üyeliğe yüklediği değeri tanımlayan bir kavramdır (Tajfel, 1981). Aynı zamanda, bireylerin yaş, cinsiyet, akrabalık, sosyal konum, toplumsal aidiyet, sosyal beklentiler, meslek ve inanç sistemi gibi çeşitli toplumsal unsurlar çerçevesinde şekillenen kimliklerini de tanımlamaktadır. Arkeolojik çalışmalarda sosyal kimlik araştırmaları, geçmiş toplumların örgütlenmelerini, bireyler arası ilişkileri ve topluluk içindeki farklılaşmaları da açıklamaya çalışmaktadır (Meskell, 2002; Díaz-Andreu et al., 2005; Casella & Fowler, 2005). Sosyal kimlik, sosyal uygulamalarla, törenlerle, mekânsal düzenlemelerle ve maddi kültür aracılığıyla inşa edilen çok boyutlu ve dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır (Kuijt, 2000; Meskell & Preucel, 2007).

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Güneybatı Asya'da yerleşik yaşamın geliştiği, tarım üretiminin başladığı ve hayvanları evcilleştirmenin temellerinin atıldığı, anıtsal mimariye dayalı geleneklerin belirginleştiği önemli bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir (Asouti, 2017; Cauvin, 1994; Kuijt & Goring-Morris, 2002). Bu dönemde konutların mekânsal düzenlenmesi, hane temelli sosyal yapının güçlendiğine işaret etmektedir. Ev tabanı altına gömülen gömüler, bireylerin aile ve toplulukla kurdukları bağların maddi göstergelerini oluşturmaktadır (Flannery, 2002; Kuijt, 2008).

Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar, Neolitik toplumların sosyal örgütlenme biçimi, hane yapısı, topluluk ve bölge ölçeğinde yapılan törensel uygulamalar, emek yatırımı, sosyal kimliklerin oluşturulması, törensel uygulamalar ve topluluk içi ilişkiler bakımından da ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yerleşik yaşama geçişle birlikte toplumsal ilişkilerin karmaşıklaştığı görülmektedir (Kuijt, 2000; Kuijt & Goring-Morris, 2002). Bu çerçevede Çanak Çömleksiz Neolitik topluluklarda toplumsal cinsiyet, Çanak Çömleksiz Neolitik toplumlarda kadınların ve erkeklerin konumlarının tanımlanmasıyla sınırlı bir kavram değildir. Yaş,

cinsiyet, akrabalık ilişkileri, mekân kullanımı, toplumsal konum, inanç sistemine katılım, mezar buluntuları, beden temsilleri ve iş bölümü gibi unsurlar sosyal kimliğin oluşumu ve yeniden üretiminde belirleyici olmuştur (Díaz-Andreu et al., 2005; Sofaer, 2006). Bu bağlamda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem toplumlarında sosyal kimlik, bireysel özelliklerle sınırlı olarak şekillenmez. Ortak inanç sistemleri, ekonomik etkinlikler, törensel uygulamalar ve toplumsal iletişim doğrultusunda şekillenmiştir (Verhoeven, 2002; Hodder, 2018). Bu bağlam içinde toplumsal cinsiyet farklı sosyal unsurlarla birlikte düşünülmesi gereken çok katmanlı bir kimlik alanıdır.

Özellikle Çanak Çömleksiz Dönemin B Evresi'nde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ve Güneydoğu Anadolu'da gözlenen törensel ve sembolik uygulamalar, cinsel kimliğinin oluşumunda ortak eylemlerin önemli bir görev üstlendiğini göstermektedir (Hodder, 2006; Hodder, 2010; Hodder, 2018; Schmidt, 2007; Schmidt, 2010; Verhoeven, 2002). Bununla birlikte tören alanlarının ya da sembolik unsurların doğrudan belirli bir cinsiyet grubuna bağlanması her zaman olanaklı değildir; bu nedenle yorumların bağlamsal ve temkinli biçimde yapılmasının gerekliliği öne çıkmaktadır (Peters & Schmidt, 2004).

Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyetin sosyal kimliklerin oluşumundaki yerini arkeolojik veriler üzerinden tartışmaktır. Bu kapsamda ölü gömme uygulamaları, osteolojik veriler, figürinler, emek yatırımı, mimari düzenlemeler ve tören alanları birlikte değerlendirilmektedir. Daha sonra da toplumsal cinsiyetin sosyal yapılanma içindeki yeri ele alınmaktadır. Çalışmada ayrıca çağdaş kadın–erkek ayrımlarının Neolitik toplumlara doğrudan uygulanmasının yaratabileceği sorunlar açıklanmaktadır. Bu kapsamda bu çalışma üç temel soruya odaklanmaktadır: Çanak Çömleksiz Neolitik toplumlarda sosyal kimlikler nasıl şekillenmiştir? Toplumsal cinsiyet, sosyal düzen içinde nasıl bir yere sahiptir? Arkeolojik veriler bu ilişkilerin anlaşılmasında ne ölçüde bilgi sağlamaktadır? Bu sorular doğrultusunda toplumsal cinsiyet, tek başına belirleyici bir unsur olarak değil, Neolitik toplumların çok katmanlı sosyal yapısı içinde değerlendirilmesi gereken dinamik bir kimlik bileşeni olarak ele alınmaktadır.

1.ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMİN ANA ÖZELLİKLERİ

Son Buzul Çağı'nın etkisini kaybetmeye başladığı G.Ö. 20.000'lerden itibaren dünyada önemli çevresel değişimler yaşanmış ve bununla ilişkili olarak Güneybatı Asya'da köklü sosyokültürel dönüşümler görülmeye başlamıştır. Küresel ısınma buzulların erimesine, deniz seviyesinin yükselmesine yol açmıştır. Bu durum bitki örtüsü ile hayvanların doğal yaşam alanlarının dağılımında önemli değişikliklere neden olmuştur (Roberts, 2014; Simmons, 2011; Mithen, 2003). Bu süreç, Younger Dryas (G.Ö. 12,9–11,7 ky) olarak adlandırılan kısa süreli soğuk bir evreyle kesintiye uğramış olsa da ardından başlayan Holosen Dönem'in ılık ve nemli koşullarıyla birlikte çevresel ve toplumsal dönüşümler hız kazanmıştır (Asouti, 2017; Bar-Yosef, 2011; Sagona ve Zimansky,

2015; Dolukhanov, 1998). Bu çevresel değişimlerin etkisiyle Yakındoğu'da Doğu Akdeniz kıyılarının güneyinden başlayarak Ürdün Vadisi, Suriye ovaları, Orta ve Güneydoğu Anadolu ile Zagros Dağları'ndan Basra Körfezi'ne uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan insan toplulukları yeni ekonomik ve sosyolojik arayışlara yönelmiştir. Bölgenin sunduğu zengin ve çeşitlenmiş besin kaynakları sayesinde yerleşik yaşamın Epipaleolitik Dönem'den itibaren gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır (Sagona ve Zimansky, 2015; Maisels, 199; Özdoğan, 1996; Özdoğan, 2017).

G.Ö. 12. binyıldan itibaren başlayan Neolitik dönüşüm süreciyle tarım ve hayvancılığa dayalı üretim biçimleri gelişmiş, yarı-göçer yaşamdan yerleşik köy yaşamına geçiş hız kazanmıştır (Bar-Yosef, 2011). Bu süreç, daha güvenilir besin kaynaklarının elde edilmesini sağlamıştır; buna bağlı olarak da yeni teknolojiler ortaya çıkmış ve toplumsal yapı yeniden şekillenmiştir (Kuijt ve Goring-Morris, 2002). İnsan toplulukları, bu dönemden itibaren bitkilerin ve hayvanların çoğalmasına müdahale etmiştir. Tarla açmak için geniş orman örtüleri kesilmiş, doğal çevre hızla değişmiştir (Simmons, 2007; Sagona ve Zimansky, 2015; Özdoğan & Hauptmann, 2007). Bununla birlikte, zihniyet dünyasında da önemli değişimler yaşanmış; yeni inanç sistemleri ortaya çıkmıştır. Giderek karmaşıklaşan sosyal ilişkiler, özellikle sembolik anlamlar taşıyan arkeolojik buluntularda kendini göstermeye başlamıştır (Hauptmann ve Özdoğan, 2007 Sagona & Zimansky, 2015).

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde yerleşim yeri seçiminde su kaynaklarına yakınlık belirleyici olmuştur. Nehir ve göl kenarları, vadiler ve kıyı ovaları tercih edilmiştir (Dolukhanov, 1998). Bu dönemde yerleşmeler genellikle 0,3–5 hektar büyüklüğündedir (Aurenche, 2007). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin ilk evresi (PPNA Evresi) "Yuvarlak Yapılar Dönemi" olarak da tanımlanmaktadır. Bu evre çukur tabanlı, yuvarlak planlı, taşla desteklenmiş ve kerpiçle sıvanmış bitkisel malzemeden yapılmış konutlarıyla dikkat çekmektedir. Yapıların çapları genellikle 3–8 metre arasında değişmekte, yapıların içinde öğütme taşları ve ocaklar yer almaktadır. Bazı örneklerde sekiler ve depolama alanları görülmektedir (Aurenche, 2007).

Neolitik yaşam tarzının gelişiminde ikinci evre (PPNB Evresi), Neolitik kültürün ilk doruk noktası olarak değerlendirilmektedir (Kartal, 2019). Bu evrede yerleşim sayısı ve yoğunluğu artmıştır. Yerleşim alanları 12 hektarın üzerine çıkmış ve yerleşim örüntüsünde önemli değişimler yaşanmıştır. Mimari açıdan en belirgin yenilik, yuvarlak planlı yapılardan dörtgen planlı yapılara geçiştir. Bu durum, köşe bağlantıları, temel, kapı ve taşıyıcı duvar gibi dörtgen mimarinin teknik sorunlarının çözüldüğünü göstermektedir (Özdoğan, 2001; Aurenche, 2007). Bu evrede artan nüfus ve gelişen besin üretimi, konutların daha sağlam ve işlevsel hale gelmesini sağlamış; barınma alanı olmaktan çıkarak üretim, depolama ve işlik işlevlerini de üstlenmiştir (Özdoğan & Hauptmann, 2007; Dolukhanov, 1998).

Bu evrede tarım ve hayvancılık daha da gelişmiş; koyun ve keçi Toroslar'ın güneyinde, sığır Orta Fırat Havzası'nda, domuz Güneydoğu Anadolu'da evcilleştirilmiştir. Einkorn buğdayının anavatanının Karacadağ olduğu anlaşılmıştır (Aurenche, 2007). Basit sulama tekniklerine dair veriler besin üretiminin güvence altına alındığını ve artı ürünün ortaya çıktığını göstermektedir (Dolukhanov, 1998). Taş alet endüstrisinde naviform çekirdekler ve farklı ok ucu tipleri (Byblos, Nemrik vb.) ortaya çıkmıştır. Bu buluntular teknik bilginin ve kültürel etkileşimin yayılımını göstermesi açısından önem taşımaktadır (Kartal, 2019). Aynı dönemde obsidiyen ve sileksit ticaretine ek olarak deniz kabukları ve akik gibi malzemelerin ticareti de yapılmıştır. Çeşitli zanaat alanları ve uzmanlaşma gelişmiş, toplumsal konum sembolleri belirginleşmiştir (Özdoğan & Hauptmann, 2007).

Bu evrede kült yapıları da önemli bir yer tutmaktadır. Karahantepe, Çayönü, Nevali Çori gibi yerleşim alanlarında görülen anıtsal yapılar, PPNA geleneğinin devamı niteliğinde olup megalitik heykellerle süslenmiştir. Bu yapılarda insan betimlemeleri ön plana çıkmakta, nişler içinde kült heykelleri yer almaktadır (Özdoğan & Hauptmann, 2007; Dolukhanov, 1998). Ölü gömme geleneklerinde bireyler çoğunlukla yapıların altına gömülmüştür. Kafataslarının gövdeden ayrılarak sıvanması ve yapı içine yerleştirilmesi gibi uygulamalar ata kültüyle ilişkilendirilmiştir.

2.KURAMSAL ÇERÇEVE: TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYAL KİMLİK

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem toplumlarında, toplumsal cinsiyetin ve sosyal kimliklerin nasıl şekillendiğini tartışabilmek için öncelikle toplumsal cinsiyet ve sosyal kimlik kavramları için kuramsal çerçevenin ortaya konulması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet ve sosyal kimlik, günümüzde sosyal bilimler ve arkeoloji disiplinlerinde bireylerin toplum içerisindeki konumlarını, toplumsal ilişkilerini ve kimlik oluşum süreçlerini açıklamada kullanılan temel kavramlar arasında yer almaktadır. Ancak bu kavramlar, çağdaş toplumları açıklamak amacıyla geliştirilmiş kuramsal yaklaşımlardır. Bu kavramların tarihöncesi toplumlara doğrudan uygulanması çeşitli metodolojik tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Bu nedenle bu bölümde öncelikle toplumsal cinsiyet ve sosyal kimlik kavramlarının kuramsal temelleri ele alınacaktır. Ardından bu kavramların arkeolojik araştırmalarda nasıl kullanıldığı ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem toplumlarının yorumlanmasına hangi ölçüde katkı sağladığı değerlendirilecektir.

2.1. Toplumsal Cinsiyet

"Cinsiyet" kavramı, bireyler arasındaki fiziksel, morfolojik ve biyolojik farklılıkları ifade etmek amacıyla kullanılırken "toplumsal cinsiyet", kadınların ve erkeklerin toplumsal olarak yapılanmasını ifade etmektedir. Kadın ve erkek olmak üzere iki toplumsal cinsiyet bulunmaktadır ancak birçok toplumda başka toplumsal cinsiyetler olduğu da kabul edilmektedir (Meskell, 2005). Bu ikili toplumsal cinsiyet sistemi, çoğu zaman

beden/ruh, kamusal/özel, doğa/kültür, ışık/karanlık, yukarı/aşağı, dış/iç, yin/yang, sağ/sol ve güneş/ay gibi karşıtlıklar üzerine kurulu diğer ikili sembolik karşıtlıklarla ve düşünce sistemleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu ikili sistemde, erilin kamusal alan, kültür, ışık, sağ ve güneş gibi olumlu ve üstün niteliklerle özdeşleştirildiği görülmektedir. Dişinin de özel alan, doğa, karanlık, sol ve ay gibi görece ikincil ve daha az değer atfedilen kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Böylece bu karşıtlık hiyerarşik bir yapı oluşturmaktadır (Wiesner-Hanks, 2020).

Bazı arkeologlar, toplumsal cinsiyeti bireysel kimliğin temel bileşenlerinden biri olarak kabul etmektedir. Bu kapsamda, bireylerin toplumsal cinsiyet temelinde nasıl farklılaştıkları, sosyal yaşam içindeki yaşam koşulları incelenmektedir. Aynı kapsam içinde kişisel tercihlerin toplumsal cinsiyet tarafından nasıl biçimlendirildiği ve yaşam döngüsü boyunca toplumsal cinsiyet algısında oluşan değişimler de ele alınmaktadır (Meskell, 2005: 303). Scott'a göre toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arasındaki farklılıkların 'algılanması' temelinde ortaya çıkmaktadır. Bu algı, toplumsal ilişkilerin kurucu bileşenini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, güç ilişkilerini anlamlandırmak ve göstermek için kullanılan başlıca araçlardan biridir (Scott, 1986).

Toplumsal cinsiyet, bireyin üremeyle olan ilişkisine göre belirlenmiştir ve yetişkinler dişi ve eril olarak ayrılmaktadır, çocuklar ve yaşlılar farklı birer toplumsal cinsiyet sınıfını oluşturmaktadır (Scott, 1988). Bununla birlikte gündelik yaşam içinde bireylere atfedilen toplumsal cinsiyet kimlikleri, biyolojik özelliklerin ötesinde toplumun kuralları, değerleri ve beklentileri doğrultusunda şekillenmektedir. Bireyin toplum içerisindeki konumunu, üstlendiği görevleri ve sorumlulukları, diğer bireylerle kurduğu ilişkileri ve kendisini nasıl tanımladığını da etkileyen temel kimlik bileşenlerinden biridir (Wiesner-Hanks, 2020). Bu nedenle toplumsal cinsiyet, yaş, toplumsal konum, akrabalık, meslek ve sosyal köken gibi diğer kimlik unsurlarıyla birlikte değerlendirilmekte ve bireyin sosyal kimliğinin oluşumunda belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Özellikle sosyal bilimler ve arkeoloji literatüründe toplumsal cinsiyet, tek başına ele alınan bir kategori olmaktan öte, sosyal kimlik kavramı içinde diğer toplumsal aidiyetlerle birlikte ele alınmaktadır. Bu nedenle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem toplumlarında toplumsal cinsiyetin anlaşılabilmesi, öncelikle sosyal kimlik kavramının kuramsal çerçevesinin değerlendirilmesini gerektirmektedir.

2.2. Sosyal Kimlik Nedir?

Tajfel (1972), bireylerin toplum içindeki konumlarını nasıl oluşturduklarını, nasıl tanımladıklarını ve kendilerini farklı toplumsal gruplar karşısında nasıl konumlandırdıklarını açıklamak için "sosyal kimlik" kavramını ortaya atmıştır. Sosyal kimlik, bireyin üyesi olduğu toplumsal gruba yönelik aidiyet duygusuyla oluşmaktadır. Ayrıca benlik kavramının temel bileşenlerinden birini oluşturan dinamik bir yapı sunmaktadır (Tajfel, 1981). Sosyal

kimlik kavramı, birçok sosyal bilimci tarafından aile, ırk, sınıf, cinsiyet meslek, inanç sistemi ve kültürel köken gibi çok katmanlı toplumsal aidiyet türleri ile bunların kesişimsel ilişkilerini açıklamada kullanılan toplumsal bir sınıflandırma biçimi olarak değerlendirilmektedir (Brubaker & Cooper, 2000; Hall, 1996; Jenkins, 2014). Kimliklerin sabit ve değişmez özellikler olmadığı; tarihsel, kültürel ve toplumsal süreçler içerisinde sürekli yeniden üretildiği, yeniden tanımlandığı ve yeniden oluşturulduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle kimlik, bir bireyin kendisini nasıl tanımladığıyla değil, aynı zamanda toplum tarafından nasıl algılandığıyla, hangi gruplara dâhil edildiğiyle ve bu gruplar arasındaki güç ilişkilerinin nasıl şekillendiğiyle de yakından ilişkilidir (Scott, 1986; Jenkins, 2014; Tajfel & Turner, 1979; Brubaker & Cooper, 2000).

3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYAL KİMLİK ÇALIŞMALARINDA ÖNE ÇIKAN ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM YERLEŞİMLERİ

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve sosyal kimliklerin doğrudan gözlemlenmesini sağlayacak yazılı belgeler bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu kavramların değerlendirilmesi, arkeolojik kazısı yapılmış yerleşmelerden elde edilen arkeolojik verilerin bütüncül olarak yorumlanmasına dayanmaktadır. Mimari düzenlemeler, tören yapıları, ölü gömme gelenekleri, figürinler, taş heykeller, günlük yaşam alanları ve osteolojik buluntular, toplumsal örgütlenmenin ve bireylerin toplum içerisindeki konumlarının anlaşılmasına katkı sağlayan başlıca veri gruplarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Körtik Tepe, Göbeklitepe, Karahantepe, Çayönü ve Nevali Çori, Orta Anadolu Bölgesi'nden Boncuklu Höyük, Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük yerleşimleri değerlendirilmiştir. Bu yerleşim alanları Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in farklı coğrafi bölgelerini ve kronolojik evrelerini temsil etmelerinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet ve sosyal kimlik tartışmalarına katkı sağlayabilecek nitelikte zengin arkeolojik buluntular sunmaktadır.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in önemli yerleşmelerinden biri olan Körtik Tepe, Batman il merkezinin yaklaşık 30 km batısında, Batman Çayı'nın Dicle Nehri ile birleştiği noktada yer almaktadır. Yerleşmeden elde edilen radyokarbon tarihlendirmeleri, höyükte G.Ö. 12400–11200 yılları arasında kesintisiz bir yerleşimin varlığını ortaya koymuştur. Yerleşmede yuvarlak planlı yapı geleneği hâkimdir. Çapları 2 ile 3 metre arasında değişen çukur planlı yapıların zeminleri sıkıştırılmış topraktan oluşmaktadır. Genellikle birkaç sıra taş temel üzerine yükselen duvarların üstü saz türü malzemeyle yükseltilmiştir. Yapılarda herhangi bir iç bölmeye rastlanmamıştır. Taş döşeli zeminlere sahip olan yapıların depolama amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Yerleşmedeki bir diğer yapı grubunu daha büyük boyutlu özel yapılar oluşturmaktadır (Özkaya, 2009).

Körtik Tepe yerleşimi zengin taş kap repertuvarı ile dikkat çekmektedir. Taş kaplar üzerinde insan, hayvan ve geometrik bezemeler yer almaktadır. Hayvan betimlemeleri arasında dağ keçisine benzeyen figürlerin daha sık tercih edildiği görülmektedir (Özkaya ve Coşkun, 2011; Özkaya ve Siddiq, 2025). Klorit taşından üretilen ve farklı biçimsel özellikler gösteren taş kaplar kullanım amaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Günlük kullanım için üretilen örnekler daha sade bir işçilik sergilerken, ölü armağanı olarak hazırlanan kaplar oldukça özenli bir işçilik göstermektedir. Mezarlara çoğunlukla kırılarak bırakılan bu taş kaplar, dönemin ölü gömme geleneklerinin ve törenlerin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Ayrıca üzerinde çeşitli figürlerin bulunduğu taş ve kemik plakalar Körtik Tepe'nin diğer özgün buluntuları arasında değerlendirilmektedir (Özkaya, 2009).

Şanlıurfa il merkezinin yaklaşık 55 km doğusunda, Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde yer alan Karahantepe höyüğü, Göbekli Tepe, Sefertepe, Harbetsuvan ve Çakmaktepe gibi arkeolojik yerleşmelerle birlikte 'Taş Tepeler' olarak adlandırılan yerleşim ağı içinde yer almaktadır (Karul, 2022). Karahantepe'nin bulunduğu topoğrafya, yukarıdan aşağıya doğru genişleyen ve yataya yakın kireçtaşı tabakalarının oluşturduğu basamaklı yükseltilerle belirginleşmiştir. Bu jeolojik yapı hem yerleşimin planlanmasını hem de mimari uygulamaları doğrudan etkilemiştir. Basamaklı yükseltiler arasında uzanan doğal vadilerde taş duvarlarla sınırlandırılmış alanların bulunması, bu kesimlerin yabani hayvanların yönlendirilmesi ve avlanmasına yönelik düzenlenmiş avlak sistemleri olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Karul, 2021). Kireçtaşı, yapı duvarlarının inşasında, ana kayaya oyulan mimari düzenlemelerde ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in simgesel unsurları arasında yer alan T biçimli dikilitaşların üretiminde temel hammaddeyi oluşturmuştur. Yerleşme çevresinde belirlenen taş ocakları, dikilitaşların ve diğer büyük taş blokların doğrudan yerleşmenin yakın çevresinden temin edildiğini göstermekte ve taş işçiliğinin yerleşimin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

Bugüne kadar gerçekleştirilen kazılar, Karahantepe'deki arkeolojik dolguların yaklaşık 10 hektarlık bir alanı kapladığını göstermektedir. Yerleşmenin çevresindeki taş ocakları ve dikilitaş üretim alanları da dikkate alındığında bu alan yaklaşık 15 hektara ulaşmaktadır (Karul, 2021). Bu büyüklük, Karahantepe'yi Güneybatı Asya'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi'nin en geniş yerleşimlerinden biri hâline getirmektedir. Karahantepe'de yapılan çalışmalar farklı işlevlere sahip en az dört ana yerleşim kesiminden oluştuğunu ortaya koymaktadır (Karul, 2021, 2022). İlk kesimi, yüzeyde üst bölümleri görülebilen T biçimli dikilitaşların oluşturduğu Batı ve Doğu Terasları oluşturmaktadır. Dikilitaşların dizilişi, bu alanlarda farklı çaplarda yuvarlak ya da oval planlı yapıların bulunduğunu göstermektedir (Karul, 2021). İkinci kesim, ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş mimari düzenlemeleri içermektedir. Bu bölümde gerçekleştirilen kazılar, ana kayaya oyulmuş mekânlar, oturma sekileri, nişler, dikilitaş yuvaları gibi mimari unsurların varlığını ortaya koymuştur. Bu özellikler, Karahantepe'de doğal kaya yüzeyinin doğrudan mimarinin bir parçası olarak değerlendirildiğini

göstermektedir (Karul, 2022). Üçüncü yerleşim kesimi, yüzeyde anıtsal dikilitaş kalıntılarının bulunmadığı, buna karşılık öğütme taşları, havanlar, el değirmenleri ve diğer günlük yaşamla ilişkili taş aletlerin yoğunlaştığı güney düzlüğüdür. Bu buluntular, bu alanın gündelik etkinliklerin yürütüldüğü yaşam alanları olduğunu düşündürmektedir. Son kesim, T biçimli dikilitaşların ve büyük taş blokların üretildiği taş ocaklarından oluşmaktadır (Karul, 2022). Bu alanda yarım bırakılmış dikilitaş taslakları, çıkarım izleri ve taş işleme izlerinin korunmuş olması, anıtsal taş blokların üretim teknolojisini doğrudan belgeleyen veriler sunmaktadır (Karul, 2021; 2022).

Göbeklitepe'de kazı çalışmalarına başkanlık yapan Schmidt, yerleşmede ortaya çıkarılan G.Ö. 12. ve 11. binyıllara tarihlenen anıtsal yapıların sıradan bir köy yerleşimine ya da sürekli iskân edilen bir yaşam alanına ait olmadığını, aksine törensel etkinliklerin gerçekleştirildiği özel bir merkez olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Schmidt, 2005; 2010, 2011). Bu yorum, yerleşmede şimdiye kadar açığa çıkarılan mimari düzenlemelerin ölçeği, T biçimli dikilitaşların anıtsal karakteri ve sembolik bezemelerin yoğunluğu ile desteklenmektedir. Göbeklitepe'de çok sayıda dairesel planlı yapı ortaya çıkarılmıştır (Schmidt, 2007; 2010). Çapları yaklaşık 10 ile 30 m arasında değişen bu yuvarlak ya da oval planlı yapılar, iç içe inşa edilmiş dairesel mekânlardan oluşmaktadır. Yapıların çevresini oluşturan taş duvarların içine on iki adet T biçimli dikilitaş yerleştirilmiştir. Yapının merkezinde de diğerlerinden daha büyük boyutlu iki dikilitaş bulunmaktadır. Böylece her yapıda toplam on dört dikilitaşın yer aldığı anlaşılmaktadır (Schmidt, 2010, 2011). Jeofizik veriler dikkate alındığında Göbeklitepe'de benzer plan şemasına sahip çok sayıda yapının bulunduğu ve yerleşmede toplam 200'ün üzerinde T biçimli dikilitaşın yer aldığı öngörülmüştür (Schmidt, 2005; 2010).

Göbeklitepe'deki T biçimli dikilitaşlar, mimari taşıyıcı elemanlar olmanın ötesinde, insanı simgeleyen anıtsal unsurlardır. Dikilitaşların bir bölümünde kabartma tekniğiyle işlenmiş yılan, tilki, yaban domuzu, yaban öküzü, turna, akbaba, ceylan ve çeşitli yırtıcı hayvan betimlemeleri ile soyut semboller yer almaktadır. Bazı dikilitaşlarda kollar, eller ve kemer gibi insan anatomisini yansıtan ayrıntılar açıkça görülmektedir. Bu özellikler, T biçimli dikilitaşların stilize insan tasvirleri olarak yorumlanmasına neden olmuştur (Schmidt, 2010; Schmidt, 2011). Anıtsal mimarinin inşası, büyük taş blokların taşınması ve işlenmesi, çok sayıda yapının benzer plan anlayışı çerçevesinde inşa edilmiş olması, farklı toplulukların ortak emek gerektiren işlerde bir araya gelebildiğini ve gelişmiş bir örgütlenme becerisine sahip olduklarını düşündürmektedir (Schmidt, 2010, 2011).

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in önemli yerleşmelerinden biri olan Çayönü'nde yapılan kazı çalışmaları, yuvarlak planlı yapılardan başlayarak Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in sonuna kadar kesintisiz yapılaşma gösteren uzun süreli bir yerleşim dizisini ortaya çıkarmıştır (Özdoğan ve Hauptmann, 2007). Yerleşme, Yukarı

Dicle Vadisi'nde, Dicle Nehri'nin bir kolu olan Boğazçay kenarındaki bir taraça üzerinde konumlanmaktadır. Yerleşmenin en erken evresini oluşturan Yuvarlak Planlı Yapılar Evresi'nde, duvarları saz ve dallardan örülmüş, üzeri kil ile sıvanmış küçük kulübeler ortaya çıkarılmıştır. Bu kulübeler zaman içerisinde oval planlı bir forma dönüşmüştür. Aynı evrede ölüler, kıvrılmış şekilde hem açık alanlara hem de kulübe tabanlarının altına gömülmüştür (Sagona ve Zimanski, 2009).

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin B Evresine gelindiğinde yerleşmede mimari açıdan önemli değişimler yaşanmıştır. Yuvarlak planlı yapılardan ızgara planlı yapılara, taş döşemeli ve kanallı yapılara, ardından da hücre planlı yapılara geçilmiştir. Bu yapıların duvarları taş temeller üzerine kerpiç harç kullanılarak taştan ya da kerpiçten inşa edilmiştir (Özdoğan & Hauptmann, 2007). Çayönü'nde ayrıca tamamen ölülere ayrılmış özel bir yapı ortaya çıkarılmıştır. "Kafataslı Yapı" olarak adlandırılan bu yapının küçük hücrelerine 400'den fazla birey gömülmüş ve hücrelerin üzeri taş levhalarla kapatılmıştır.

Fırat Havzası'nın önemli PPNB yerleşmelerinden biri olan Nevali Çori yerel kireç taşından yapılmış anıtsal insan ve hayvan heykelleri ile tanınmaktadır. Yerleşmenin Kanallı Yapılar Evresi'nde konutların düz damlı olduğu ve dış duvar boyunca sıralanan ek desteklerle taşındığı anlaşılmaktadır (Özdoğan & Hauptmann, 2007; Hauptmann, 2007). Nevali Çori'deki konut mimarisi, yapıların belirli bir plana göre inşa edilmesi ve yerleşim boyunca benzer yapı tekniklerinin sürdürülmesi bakımından gelişmiş bir mimari bilgi birikimine işaret etmektedir. Yerleşmenin kuzeybatı kesiminde, diğer yapılardan planı, iç düzenlemesi ve buluntuları bakımından ayrılan bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Hauptmann tarafından "kült yapısı" olarak tanımlanan bu yapı, birbirini izleyen üç mimari evreden oluşmaktadır. Yapının geç evresinde terrazzo taban bulunmuş; taş duvarların iç yüzlerine T biçimli dikilitaşlar yerleştirilmiştir. Yapının merkezinde, duvarlardan bağımsız olarak duran iki büyük dikilitaşın bulunduğu anlaşılmaktadır (Hauptmann, 2007a). Yerleşmede heykeller, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem taş işçiliğinin ulaştığı teknik ve sembolik düzeyi göstermektedir. Bazı heykel parçalarının özel işlevli yapının içinde veya yakınında ele geçirilmesi, bu eserlerin törensel ve sembolik uygulamalarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Hauptmann, 2007; 2007a). Nevali Çori'de çok sayıda küçük boyutlu kil insan ve hayvan figürini de bulunmuştur. Küçük kil figürinlerin yerleşmenin farklı alanlarına dağılmış olması, figüratif anlatımların gündelik bağlamlarda kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir (Hauptmann, 1988).

Anadolu'da başka bir kültür bölgesi olan Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin önemli yerleşmelerinden biri olan Boncuklu Höyük, Çatalhöyük'ten birkaç yüzyıl daha eskiye tarihlenmektedir. G.Ö. 8500–7500 yılları arasına yerleşim gören bu höyük, yaklaşık 1 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Avcı-toplayıcı yaşam biçiminden üretime dayalı ekonomiye geçiş sürecini yansıtan karma bir ekonomik yapıya sahiptir.

Yerleşmede yabani bitkilerin toplanması ve yabani hayvan avcılığı önemini korurken, tarıma ve koyun güdülmesine ilişkin erken veriler tespit edilmiştir (Baird, 2014; Baird et al., 2012; Baird et al., 2018). Yerleşmede bugüne kadar açığa çıkarılan yapılar, çoğunlukla dairesel ya da oval planlı, kerpiç duvarlı küçük konutlardan oluşmaktadır. Yapı tabanlarında kırmızı boya ile renklendirilmiş sıvalar, kabartmalar ve sığır kafataslarının kullanıldığı bezemeler tespit edilmiştir. Bu uygulamalar, yaklaşık bin yıl sonra Çatalhöyük'te görülen mimari ve sembolik geleneklerin erken örnekleri olarak değerlendirilmektedir (Baird et al., 2012). Boncuklu Höyük'te ölüler, konut tabanlarının altına gömülmüştür. Ölülerin aynı yapı içerisine tekrar tekrar defnedildiği anlaşılmakta, bu durum hane, aile ve atalara dayalı sosyal ilişkilerin erken dönemden itibaren önem kazandığını göstermektedir. Ele geçen boncuklar, taş kaplar, kemik aletler, öğütme taşları ve çeşitli süs eşyaları gündelik yaşamın yanı sıra sembolik uygulamalara ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır (Baird et al., 2012; Baird et al., 2012; Baird, 2018).

Aşıklı Höyük, Orta Anadolu'da yerleşik yaşamın başlangıcını belgeleyen önemli yerleşmelerden biridir. Bu yerleşme aynı zamanda Neolitik toplulukların ekonomik stratejileri, mimari gelenekleri ve toplumsal örgütlenmelerinin uzun erimli gelişimini anlamak açısından temel başvuru merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Özbaşaran, 2012). Yaklaşık dört hektarlık bir alanı kaplayan yerleşme, Melendiz Çayı'nın sağladığı verimli ekolojik koşullar sayesinde uzun süre kesintisiz yerleşim görmüştür (Esin & Harmankaya, 1999, 2007). Kazılar, yerleşmenin G.Ö. 11. binyılın ortalarından başlayarak yaklaşık bin yıl boyunca kullanıldığını göstermiştir. Bu süreç içerisinde mimari düzende, üretim etkinliklerinde ve toplumsal örgütlenmede süreklilik korunmuştur.

Yerleşmede konutlar bitişik düzende inşa edilmiş ve mahalleler şeklinde örgütlenmiştir. Yapılar arasında doğrudan geçişler bulunmamaktadır. Konutlara damda bırakılan açıklıklar aracılığıyla girilmektedir. Bu durum, damların günlük yaşamın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir (Esin & Harmankaya, 1999, 2007). Ekonomik yapı büyük ölçüde karma bir geçim sistemine dayanmaktadır. Avcılık önemini korurken, koyun ve keçi güdülmeye başlamıştır. Tahıl üretimi ve obsidiyen işçiliği yerleşme ekonomisinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Aşıklı Höyük, obsidiyen üretimi ve dağıtımında önemli bir merkezdir (Esin & Harmankaya, 1999; Esin & Harmankaya, 2007).

Yerleşmede ölüler çoğunlukla konut tabanlarının altına gömülmüştür. Bazı yapıların uzun süre aynı aile ya da topluluk tarafından kullanıldığı anlaşılmıştır. Yapıların belirli aralıklarla yenilenmesine rağmen aynı mekânsal düzenin korunması, topluluğun yerleşim planına ve mekânsal belleğe verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca yerleşmede ateş kullanımı, ocak düzenlemeleri, iç mekânın düzenlenmesi ve çeşitli üretim alanlarının belirli

kurallar çerçevesinde planlanmış olması, toplumsal yaşamın yüksek düzeyde örgütlü olduğunu ortaya koymaktadır (Esin & Harmankaya, 1999, 2007).

Orta Anadolu'nun Konya Ovası'nda yer alan Çatalhöyük, G.Ö. 9500–8200 yılları arasında yerleşim görmüştür. Neolitik Dönem'in en büyük ve en iyi korunmuş yerleşmelerinden biridir. Yaklaşık 13 hektarlık bir alana yayılan yerleşme, kalabalık nüfusu, gelişmiş mimari düzeni ve zengin arkeolojik buluntuları sayesinde yerleşik yaşamın sosyal, ekonomik ve düşünsel boyutlarını bütüncül olarak değerlendirmeye olanak sağlayan temel merkezlerden biridir (Hodder, 2006).

Çatalhöyük'te yerleşim dokusu, birbirine bitişik kerpiç konutlardan oluşmaktadır. Yapılara dam üzerindeki açıklıklardan girilmektedir. Düz damlar aynı zamanda günlük üretim etkinliklerinin, sosyal etkileşimlerin ve çeşitli ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği ortak kullanım alanları olarak işlev görmektedir. Konutların belirli aralıklarla yıkılarak aynı plan korunacak biçimde yeniden inşa edilmesi, yerleşmede mekânsal sürekliliğin ve hane temelli yaşamın önemini ortaya koymaktadır (Hodder, 2006). Yerleşmede geçim ekonomisi avcılığa, toplayıcılığa, tarıma ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunun yanında obsidiyen işçiliği, kemik alet üretimi, taş kap yapımı ve çeşitli süs eşyalarının şekillendirilmesi Çatalhöyük'ün uzmanlaşmış üretim etkinlikleri arasında yer almaktadır. Bu durum yerleşmenin bölgesel değişim ağları içinde önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir (Hodder, 2006).

Çatalhöyük'ün en dikkat çekici özelliklerinden bir diğeri, gündelik yaşam ile tören uygulamalarının aynı mekân içerisinde iç içe geçmiş olmasıdır. Duvar resimleri, kabartmalar, boğa başları ve boynuzlar evlerin ayrılmaz birer parçasını oluşturmuştur. Bu nedenle törenlerin toplumdan ayrılmış özel yapılarda değil, haneler içerisinde gündelik yaşamla birlikte sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Hodder, Çatalhöyük'te inanç sisteminin günlük eylemlerin ve toplumsal ilişkilerin doğal bir bileşeni olarak örgütlendiğini vurgulamaktadır (Hodder, 2010; 2018).

4.TOPLUMSAL CİNSİYETİN ARKEOLOJİK GÖSTERGELERİ

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak bireylerin toplum içerisindeki davranış biçimlerini, sorumluluklarını, kimliklerini ve sosyal ilişkilerini belirleyen kültürel bir olgudur (Scott, 1986). Bu nedenle toplumsal cinsiyet, arkeolojik kayıtlarda doğrudan gözlemlenebilen bir özellik değil; maddi kültür, mekânsal düzenlemeler, üretim etkinlikleri, ölü gömme uygulamaları, sembolik anlatımlar ve biyoarkeolojik veriler aracılığıyla yorumlanabilen toplumsal bir kimlik bileşenidir. Arkeolojide toplumsal cinsiyet çalışmalarının gelişmesiyle birlikte geçmiş toplumların uzun yıllar erkek merkezli yaklaşımlarla değerlendirildiği, kadınların çoğunlukla annelikle ve ev içi etkinliklerle ele alındığı ortaya konmuştur. Kadınların ve erkeklerin toplumsal

kimlikleri ve maddi kültürdeki temsilleri daha eleştirel ve bütüncül bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır (Conkey & Spector, 1984; Gero & Conkey, 1991; Meskell, 2002).

Toplumsal cinsiyet, yaş, toplumsal konum, akrabalık, uzmanlaşma ve üretim ilişkileri gibi birçok toplumsal unsurla şekillenen dinamik bir kimlik alanıdır. Kimliklerin sabit ve değişmez olmadığı; toplumsal etkileşimler içerisinde sürekli yeniden üretildiği ve dönüştüğü yönündeki kuramsal yaklaşımlar, arkeolojik yorumları da önemli ölçüde etkilemiştir (Hall, 1996; Brubaker & Cooper, 2000; Jenkins, 2014). Bazı arkeolojik buluntuların sadece kadınlara veya sadece erkeklere ait olduğu varsayımı sorgulanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, tek bir veri grubundan hareketle kadınlara ve erkeklere yüklenen görevler hakkında kesin yargılara ulaşmak olanaklı değildir. Bu nedenle arkeolojik buluntuların kullanım bağlamı, mekânsal dağılımı, diğer arkeolojik verilerle olan ilişkisi ve farklı arkeolojik göstergeler birlikte ele alınmalıdır (Casella & Fowler, 2005; Díaz-Andreu et al., 2005).

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem topluluklarında toplumsal cinsiyet araştırmaları, yerleşik yaşamın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan yeni ekonomik, sosyal ve sembolik örgütlenme biçimlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Yerleşik yaşam, mimarinin, üretim etkinliklerinin, törensel uygulamaların ve toplumsal ilişkilerin daha karmaşık hâle gelmesine yol açmış; buna bağlı olarak toplumsal kimliklerin maddi kültürdeki yansımaları da çeşitlenmiştir (Kuijt, 2000; Watkins, 2010; Watkins, 2017).

4.1.Ölü Gömme Uygulamaları

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de ölü gömme uygulamaları, toplumsal kimliklerin, törensel uygulamaların ve birikimli belleğin nasıl inşa edildiğini anlamaya olanak sağlayan arkeolojik veri gruplarından birini oluşturmaktadır. Yerleşmeler arasında ölü gömme biçimleri, mezarların konumu ve ölüm sonrasında insan bedenine yönelik uygulamalar bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu dönemde ölülerin toplumsal yaşamdan tamamen ayrılmadığını gösteren eğilimler dikkat çekmektedir. Özellikle insan bedeninin ölüm sonrasında törensel süreçlere dâhil edilmesi, kafataslarının ayrılması, ikincil ölü gömme uygulamaları ve ev tabanı altına gerçekleştirilen definler, bireyin ölümden sonra da topluluğun sosyal ve sembolik dünyasında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Clemens Lichter, 2020; Hodder & Whitehouse, 2017).

Göbekli Tepe, bu açıdan diğer yerleşmelerden farklı bir görünüm sergilemektedir. Yerleşimde bugüne kadar doğrudan herhangi bir mezar bağlamının tespit edilmemiş olması, toplumsal kimliklerin klasik ölü gömme uygulamaları üzerinden değerlendirilmesini güçleştirmektedir (Stordeur, 2000; Hauptmann, 2007). Buna karşın dolgu katmanlarında ve yerleşim çevresinde ele geçirilen parçalanmış insan kemikleri ile insan kafatasları üzerinde belirlenen kesik izleri, ölüm sonrasında insan bedenine yönelik bilinçli uygulamaların gerçekleştirildiğini göstermektedir. Özellikle kafataslarının gövdeden ayrılması ve ölüm sonrasında işlenmiş

olması, Yakın Doğu Neolitik topluluklarında yaygın biçimde görülen kafatası kültü ile benzerlik göstermektedir. Belirli bireylerin ölümden sonra da topluluk belleğinde sembolik önemini koruduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte mevcut veriler, bu uygulamaların kadın ya da erkek bireylere özgü farklı törenler içerdiğini gösterecek doğrudan kanıt sunmamaktadır (Clemens Lichter, 2020).

İnsan bedenine yönelik ölüm sonrası müdahalelerin en belirgin örneklerinden biri Çayönü'nde görülmektedir. Kafataslı Yapı'da ortaya çıkarılan 450'den fazla bireye ait iskelet kalıntısı ile kafatasları ve uzun kemiklerin seçilerek belirli mekânlarda biriktirilmesi, ölüm törenlerinin uzun süre devam eden toplu uygulamalar olduğunu göstermektedir. Omurlar üzerinde belirlenen kesik izleri ve kemikler üzerinde gözlenen sıyırma izleri, kafatasının gövdeden bilinçli olarak ayrıldığını göstermektedir. Bu işlemler anatomik bilgi ve tören deneyimi gerektirmektedir. Yapının uzun süre aynı konumda yeniden inşa edilmesi ve bilinçli olarak yakılması da bu mekânın toplumsal bellekte özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İzotop analizleri farklı sosyal grupların varlığına işaret etse de kadın ve erkek bireylerin farklı törenlere tabi tutulduğunu gösteren veriler bulunmamaktadır (Clemens Lichter, 2020).

Benzer uygulamalar Nevali Çori'de de izlenmektedir. Ev tabanları altına ve açık alanlara gömülen gömüler, ölülerin gündelik yaşamdan ayrıştırılmadığını göstermektedir. İkincil ölü gömme uygulamaları ölüm törenlerinin tek aşamalı definlerden oluşmadığını ortaya koymaktadır. Bazı mezarlarda ele geçirilen çakmaktaşı hançerlerin bu işlemlerde kullanılmış olabileceği yönündeki değerlendirmeler, tören uygulamalarının belirli bilgi ve uzmanlık gerektirdiğini düşündürmektedir. Ancak Çayönü'nde olduğu gibi Nevali Çori'nde de mevcut bulgular, kadın ve erkek bireylerin farklı ölü gömme uygulamalarına tabi tutulduğunu ortaya koymamaktadır (Clemens Lichter, 2020).

Orta Anadolu yerleşmeleri olan Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'te farklı bir ölü gömme geleneği görülmektedir. Her iki yerleşmede de ölülerin büyük ölçüde konut tabanları altına gömülmesi, bireylerin ölüm sonrasında da hane ile ilişkilerinin sürdürüldüğünü göstermektedir (Hodder & Whitehouse, 2017). Aşıklı Höyük'ün erken evrelerinde mezar hediyelerinin bulunmaması, toplumsal farklılaşmanın arkeolojik olarak görünür olmadığını düşündürmektedir. Geç evrelerde bireysel eşyaların mezarlarda eşlik etmeye başlaması sosyal kimliklerin daha belirgin biçimde ifade edilmeye başlandığını göstermektedir (Kalkan, Uzdurum & Yelözer, 2017). Buna karşın ölülerin yatırılma şekilleri, mezarların yerleşim içerisindeki konumu ve defin gelenekleri kadın ve erkek bireyler arasında belirgin farklılıklar ortaya koymamaktadır. Çatalhöyük'te de gömüler büyük ölçüde konut tabanları altına gömülmüştür, bazı yapıların çok sayıda gömü içermesi, bazılarında da hiç gömü bulunmaması, hane temelli sosyal kimliklerin önemini ortaya koymuştur (Hodder & Whitehouse, 2017; Wason, 2017). Yerleşmede

kafataslarının bedenden ayrılması, sıvanması, boyanması ve yeniden gömülmesi belirli bireylerin topluluk belleğinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu düşündürmektedir (Hodder & Meskell, 2017; Wason, 2017). Bununla birlikte mezar mimarisi, mezar hediyeleri ve ölü gömme uygulamaları kadın ve erkek bireyler arasında belirgin bir farklılaşma göstermemektedir (Whitehouse & Hodder, 2017).

Bu örnekler, Orta Anadolu'da ve Güneydoğu Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde ölü gömme uygulamalarının, toplumsal belleğin ve kolektif kimliğin yeniden üretilmesinde kullanılan törensel bir süreç olduğunu göstermektedir. Kafataslarının bedenden ayrılması, ikincil gömüler, ev tabanı altı definler ve ölüm sonrası beden uygulamaları, bireylerin topluluk içindeki sembolik varlığının ölümden sonra da sürdürülmeye çalışıldığını göstermektedir (Clemens Lichter, 2020; Hodder & Meskell, 2017; Wason, 2017). Buna karşılık mevcut arkeolojik veriler, kadın ve erkek bireyler arasında sistematik gömü farklılıkları bulunduğunu gösterecek yeterli kanıt sunmamaktadır (Whitehouse & Hodder, 2017). Bu nedenle ölü gömme uygulamaları, toplumsal cinsiyetten çok sosyal kimlik oluşumu, törensel uzmanlaşma, hane aidiyeti ve ortak bellek bağlamında değerlendirilmelidir.

4.2.Sembolik Betimler

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve sosyal kimliğin değerlendirilmesinde sembolik betimler en önemli arkeolojik veri gruplarından birini oluşturmaktadır. İnsan figürleri, T biçimli dikilitaşlar, figürinler, hayvan betimleri ve anıtsal heykeller tek yönlü sanatsal üretimler olarak değil; toplulukların dünya görüşünü, sosyal ilişkilerini ve törensel sistemlerini yansıtan sembolik anlatılar olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte bu betimlerin doğrudan kadın ve erkeklerin toplumsal konumlarını yansıttığını söylemek olanaklı değildir. Aksine sembolik repertuvar, toplumsal cinsiyetin biyolojik farklılıklardan çok törensel kimlik, kolektif bellek, üretkenlik, güç ve toplumsal temsil gibi kavramlarla birlikte ele alındığını göstermektedir (Hodder & Meskell, 2017; Wason, 2017).

Bu sembolik sistemin en gelişmiş örnekleri Göbekli Tepe ve Karahantepe'de görülmektedir. Göbekli Tepe'de T biçimli dikilitaşların, antropomorfik özellikleri, stilize insan bedenlerini temsil etmektedir. Bu dikilitaşların hazırlanması, taşınması ve yerleştirilmesi çok sayıda bireyin ortak emeğini gerektirmiştir. Bu durum gelişmiş bir sosyal örgütlenmeye işaret etmektedir (Fred ve Hodder, 2017). İnsan biçimli dikilitaşlar ile yabani hayvan kabartmalarının aynı kompozisyon içinde kullanılması insan ve doğa ilişkisinin yeni bir sembolik anlayış çerçevesinde tanımlandığını göstermektedir (Hodder, 2017; Wason, 2017). Benzer biçimde Karahantepe'de ortaya çıkarılan yaklaşık 2,3 metre yüksekliğindeki erkek heykeli ile akbaba heykeli, insan, ölüm ve ruh kavramlarının ortak bir sembolik sistem içerisinde ele alındığını ortaya koymaktadır. Özellikle ellerin penisin

üzerinde son bulacak biçimde betimlenmiş olması, erkek bedenine ait cinsiyet özelliklerinin bilinçli olarak vurgulandığını göstermektedir. Bununla birlikte bu betimleme doğrudan erkek egemenliğinin kanıtı olarak değil; üretkenlik, güç, soyun devamlılığı veya törensel otoritenin sembolik ifadesi olarak değerlendirilmelidir (Collins, 2026).

Eril sembolizmin belirginliği sadece Taş Tepeler yerleşmeleriyle sınırlı değildir. Nevali Çori'de ele geçirilen yedi yüzden fazla figürin içerisinde erkek figürlerinin sayısal olarak daha fazla temsil edilmesi ve fallik özelliklerin belirgin biçimde vurgulanması, Çanak Çömleksiz Neolitik boyunca ortak bir sembolik geleneğin varlığına işaret etmektedir (Morsch, 2002; Hodder & Meskell, 2017). Buna karşılık kadın figürlerinin daha sınırlı sayıda temsil edilmesi, kadınların toplumsal yaşamda ikincil konumda bulunduğunu göstermez. Bu durum daha çok törensel ideoloji, temsil tercihleri ve sembolik anlatımın özellikleriyle ilişkilidir. Benzer biçimde Göbekli Tepe'de bugüne kadar tek bir kadın betiminin ele geçirilmiş olması da kadınların toplumsal konumuna ilişkin doğrudan bir çıkarım yapılmasına olanak vermemektedir (Hodder & Meskell, 2017).

İnsan bedeninin yanı sıra hayvan sembolizmi de sosyal kimliğin önemli bileşenlerinden biridir. Göbekli Tepe'de yılan, akrep, tilki, yabani sığır, leopar ve diğer yabani hayvanların yoğun biçimde betimlenmesi; Çatalhöyük'te boğa, akbaba, leopar ve diğer yırtıcı hayvanlara ait boynuz, kafatası ve pençelerin mimariye dâhil edilmesi; Karahantepe'de akbabanın ölüm ve ruh anlayışıyla ilişkilendirilmesi; doğal dünyanın çevresel bir unsur değil, aynı zamanda sembolik düşüncenin temel bileşeni olduğunu göstermektedir (Schmidt, 2006, 2007, 2011; Collins, 2026; Hodder & Meskell, 2017). Özellikle başsız insan figürleri, kuş betimleri ve ölümle ilişkilendirilen hayvan sembolleri, yaşam, ölüm, yeniden doğuş ve toplumsal belleğin aynı ideolojik sistem içerisinde bütünleştiğini düşündürmektedir.

Boncuklu Höyük ve Çatalhöyük, sembolik anlatımın, anıtsal yapılardan çok, hane ölçeğinde nasıl şekilendiğini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Boncuklu Höyük'te yapı tabanlarında kırmızı boya kullanımı, ölülerin gömüldüğü alanların işaretlenmesi ve duvar kabartmalarının sürekli yenilenmesi törensel uygulamaların gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir (Baird, Baysal & Fairbairn, 2012). Çatalhöyük'te de duvar resimleri, boğa boynuzları, figürinler ve hayvan kalıntıları, sosyal kimliğin hane yaşamı içerisinde nasıl görünür hâle getirildiğini göstermektedir (Hodder & Meskell, 2017; Leron Shults, 2017; Webb Keane, 2017).

Hem Orta Anadolu Bölgesi'ndeki hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yerleşmelerde sembolik repertuvarın ortak özellikleri açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Eril temsillerin birçok yerleşmede daha görünür olması, fallik sembollerin yaygın biçimde kullanılması ve yabani hayvanların törensel bağlamlarda öne çıkması oldukça dikkat çekicidir. Fakat bu durum erkek egemen bir toplumsal düzeni doğrudan yansıtmaz. Aksine

sembolik anlatılar; üretkenlik, güç, törensel otorite, atalar kültü, ortak bellek ve insan-doğa ilişkisi gibi çok katmanlı kavramların maddi kültürdeki yansımaları olarak değerlendirilmelidir (Hodder & Meskell, 2017; Wason, 2017; Collins, 2026).

4.3. Mekansal Düzenleme ve Hane Kimliği

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve sosyal kimlik yerleşimlerin mekânsal düzenlemeleri üzerinden de değerlendirilebilmektedir. Yapıların plan özellikleri, kamusal ve özel alanların düzenlenişi, törensel yapıların konutlarla ilişkisi ve üretim etkinliklerinin mekânsal dağılımı, toplulukların sosyal örgütlenmesine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte mevcut arkeolojik veriler, kadın ve erkeklere ait kesin biçimde ayrılmış kullanım alanlarının varlığını desteklememektedir. Aksine yerleşmeler, toplumsal yaşamın büyük ölçüde ortak kullanım alanları ve hane temelinde örgütlendiğini göstermektedir (Flannery, 1972; Hodder, 2017).

Kamusal ve törensel yapıların en belirgin örnekleri Taş Tepeler yerleşmelerinde görülmektedir. Göbekli Tepe'deki dairesel planlı anıtsal yapılar, T biçimli dikilitaşlar etrafında şekillenen ortak kullanım alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu yapıların inşası, taş blokların taşınması ve mimari düzenlemelerin gerçekleştirilmesi yüksek düzeyde ortak iş gücü ve toplumsal örgütlenme gerektirmiştir. Dolayısıyla bu alanlar törensel etkinliklerin gerçekleştirildiği yapılar değil, aynı zamanda topluluğun ortak kimliğinin üretildiği ve yeniden tanımlandığı sosyal merkezler olarak değerlendirilmektedir (Schmidt, 2006, 2011; Hodder, 2017). Karahantepe'de ortaya çıkarılan arkeolojik veriler törensel etkinliklerin belirli yapı gruplarında yoğunlaştığını göstermektedir (Collins, 2026). Bu kamusal mekânlar belirli bireylere değil, bütün topluluğa ait ortak kimlik alanları olarak işlev görmüş olmalıdır.

Boncuklu Höyük, Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'te toplumsal yaşamın odağını konutlar oluşturmaktadır. Konutların benzer büyüklükte olması, standart plan özellikleri göstermesi ve üretim etkinliklerinin ev ölçeğinde yürütülmesi, belirgin sosyal sınıfların veya mekânsal hiyerarşilerin bulunmadığını düşündürmektedir (Baird et al., 2012; Kalkan, Uzdurum & Yelözer, 2017; Hodder, 2017). Özellikle Boncuklu Höyük'te törensel uygulamaların doğrudan konut içerisinde gerçekleştirilmesi, gündelik yaşam ile törensel uygulamalar arasında kesin bir ayrım bulunmadığını göstermektedir (Baird et al., 2012). Benzer biçimde Aşıklı Höyük'te üretim süreçleri, mezarlar ve gündelik yaşam aynı yapı içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, hanelerin temel toplumsal örgütlenme birimlerini oluşturduğunu göstermektedir.

Çatalhöyük, hane kimliğinin en ayrıntılı biçimde izlenebildiği yerleşmelerden biridir. Yapıların büyük ölçüde benzer mimari özelliklere sahip olması, duvar resimleri, platformlar, gömüler ve törensel düzenlemelerin her ev

içerisinde farklı biçimlerde kullanılması, sosyal kimliğin hane temelinde örgütlendiğini göstermektedir (Hodder & Pels, 2010; Hodder & Whitehouse, 2017). Bazı evlerde çok sayıda gömünün bulunması, bazılarında da törensel öğelerin yoğunlaşması, farklı hanelerin farklı sosyal işlevler üstlenmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Bununla birlikte bu farklılaşma kadın ve erkeklerin mekânsal olarak ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Bioarkeolojik veriler ve kullanım izleri, her iki cinsiyetin de aynı yaşam alanlarını paylaştığını göstermektedir (Hodder & Whitehouse, 2017).

Yerleşmeler karşılaştırıldığında iki farklı mekânsal model dikkat çekmektedir. Taş Tepeler yerleşmelerinde kamusal tören yapıları topluluğun ortak kimliğinin oluşturulduğu merkezler olarak öne çıkarken, Orta Anadolu yerleşmelerinde sosyal yaşam büyük ölçüde hane ölçeğinde örgütlenmiştir. Buna rağmen her iki modelde de toplumsal cinsiyet temelinde ayrılmış mimari düzenlemelere ilişkin doğrudan kanıt bulunmamaktadır. Mekânsal düzenlemeler, daha çok tören uygulamaları, topluluğun örgütlenme biçimi ve hane yapısıyla ilişkilidir (Flannery, 1972; Hodder, 2017; Baird et al., 2012). Bu nedenle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de mekânın toplumsal cinsiyetten çok kolektif kimlik, hane aidiyeti ve toplumsal bütünleşmenin maddi yansıması olarak değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir.

4.4.Üretim Etkinlikleri ve İş Bölümü

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem topluluklarında toplumsal cinsiyetin değerlendirilmesinde üretim etkinlikleri ve iş bölümüne ilişkin arkeolojik veriler önemli bir yer tutmaktadır. Uzun yıllar boyunca etnografik verilerden hareketle avcılık erkeklerle gıda hazırlama ve çocuk bakımı da kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Ancak son yıllarda gerçekleştirilen biyoarkeolojik çalışmalar, kullanım izi analizleri ve mekânsal dağılım araştırmaları, bu ikili modelin Çanak Çömleksiz Neolitik toplumlarını açıklamak için yeterli olmadığını göstermektedir. Mevcut veriler, birçok üretim etkinliklerinin hane ölçeğinde ortaklaşa yürütüldüğünü ve kadın ile erkeklerin gündelik yaşam içerisinde birbirini tamamlayan görevler üstlendiğini düşündürmektedir (Kuijt, 2000; Wright, 2014).

Taş alet üretimi, taş elet işçiliği, obsidiyen kullanımı, Çanak Çömleksiz Neolitik ekonomisinin temel bileşenlerinden biridir. Göbekli Tepe, Nevali Çori ve Çayönü gibi yerleşmelerde ele geçirilen yontmataş endüstrisi, yüksek düzeyde teknik bilgi ve uzmanlaşmayı göstermektedir. Bununla birlikte üretim alanlarının belirli bir cinsiyete ait olduğuna ilişkin doğrudan kanıt bulunmamaktadır. Benzer biçimde Aşıklı Höyük ve Boncuklu Höyük'te taş alet üretim atıkları ile kullanım alanlarının konutlar içerisinde dağılmış olması, üretimin hane ölçeğinde gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Bu durum, teknolojik bilgi aktarımının belirli bireyler tarafından değil, topluluk içerisinde kuşaklar boyunca paylaşılan bir süreç olduğunu göstermektedir (Kuijt, 2000; Wright, 2014).

Gıdanın hazırlaması da benzer bir görünüm sergilemektedir. Öğütme taşları, ezgi taşları, havanlar ve diğer öğütme ekipmanlarının hem kamusal binalarda hem de konutlarda bulunması, gıda üretiminin gündelik yaşamın temel bileşeni olduğunu göstermektedir. Kullanım izleri ve mekânsal dağılım analizleri, bu uygulamalar kadınlara özgü olduğunu gösterecek yeterli kanıt sunmamaktadır. Aksine üretim etkinliklerinin hane üyeleri arasında paylaşılmış olması daha olası görünmektedir (Wright, 2014; Hodder, 2017). Özellikle Çatalhöyük'te aynı yapı içerisinde üretim, depolama, tüketim ve tören uygulamaları birlikte yürütülmesi, emek örgütlenmesinin bireysel uzmanlaşmadan çok hane temelli iş birliğine dayandığını ortaya koymaktadır (Hodder & Whitehouse, 2017).

Biyoarkeolojik veriler de bu değerlendirmeleri desteklemektedir. Kas-iskelet sistemi üzerindeki yüklenme izleri, eklem aşınmaları ve diğer göstergeler, kadın ve erkek bireylerin benzer düzeyde yoğun fiziksel etkinliklerde bulunduğunu göstermektedir. Bazı etkinlik türlerinde farklılaşmalar gözlenebilmektedir fakat bunlar katı ve değişmez bir cinsiyete dayalı iş bölümünü ortaya koymamaktadır. Benzer şekilde karbon ve azot izotop analizleri, kadın ve erkek bireylerin büyük ölçüde benzer beslenme örüntülerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum besin kaynaklarına erişimde belirgin bir eşitsizlik bulunmadığını düşündürmektedir (Larsen, 2015; Stojanowski & Knudson, 2014).

Hayvancılık, avcılık ve toplayıcılık da toplumsal iş bölümünün esnek yapısını ortaya koymaktadır. Zooarkeolojik veriler avcılığın önemli bir ekonomik etkinlik olduğunu gösterse de bu etkinliğin erkekler tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koyacak doğrudan kanıt bulunmamaktadır. Benzer şekilde erken tarım ve tarım ürünlerinin hasadının kadın emeğine dayandığını söylemek olanaklı değildir. Arkeolojik bulgular, üretim süreçlerinin hane üyeleri arasında paylaşıldığını ve topluluğun ekonomik sürdürülebilirliğinin ortak emek üzerinden sağlandığını göstermektedir (Kuijt, 2000; Wright, 2014). Bu durum, toplumsal sorumlulukların biyolojik cinsiyetten çok yaş, deneyim, beceri ve hane içerisindeki konum gibi değişkenlere bağlı olarak şekillenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bağlamda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de üretim etkinliklerinin belirgin ve katı bir cinsiyet temelli iş bölümünden çok, ortak emek ve hane iş birliği çerçevesinde örgütlendiği anlaşılmaktadır. Taş alet üretimi, gıda hazırlama, tarla işleri ve diğer gündelik etkinliklere ilişkin mevcut arkeolojik ve biyoarkeolojik veriler, kadın ve erkeklerin birbirinden tamamen ayrılmış ekonomik iş bölümleri üstlendiğini desteklememektedir. Aksine emek örgütlenmesi, topluluk dayanışmasını güçlendiren, bilgi aktarımını sağlayan ve sosyal kimliklerin oluşumuna katkıda bulunan ortak paylaşılan bir süreç olarak değerlendirilmelidir (Kuijt, 2000; Wright, 2014; Hodder & Whitehouse, 2017).

4.5.Biyoarkeolojik Bulgular

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyet ve sosyal kimliklerin anlaşılmasında biyoarkeolojik veriler önemli bir tamamlayıcı kanıt grubu oluşturmaktadır. İskelet biyolojisi, paleopatolojik veriler, stabil izotop analizleri, antik DNA araştırmaları ve fiziksel iş örüntülerine ilişkin çalışmalar ile maddi kültürden elde edilen bulguların birlikte değerlendirilmiştir. Bu araştırmalar, uzun yıllar boyunca kabul gören katı cinsiyete dayalı iş bölümü modellerini sorgulatmış, kadın ile erkek bireylerin gündelik yaşam içerisindeki görevlerinin sanıldığından daha esnek olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle biyoarkeolojik veriler, ölü gömme uygulamaları, sembolik temsil biçimleri, mekânsal düzenleme ve üretim etkinliklerine ilişkin arkeolojik gözlemlerle birlikte ele alındığında toplumsal cinsiyetin biyolojik farklılıklardan çok sosyal ilişkiler çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.

Duraylı karbon ve azot izotop analizleri, Çanak Çömleksiz Neolitik topluluklarında kadın ve erkek bireylerin büyük ölçüde benzer beslenme örüntülerine sahip olduğunu göstermektedir. Beslenme rejimindeki bu benzerlik, besin kaynaklarına erişimde belirgin bir toplumsal ayrışmanın bulunmadığını düşündürmektedir. Bazı yerleşmelerde yaş grupları veya bireysel farklılıklara bağlı küçük değişimler gözlenebilmekle birlikte, bunların sistematik bir cinsiyet ayrımını yansıttığı söylenemez. Bu durum, üretim ve tüketim etkinliklerinin büyük ölçüde hane ölçeğinde ortaklaşa yürütüldüğünü desteklemektedir (Larsen, 2015; Stojanowski & Knudson, 2014).

İskelet biyolojisine dayalı fiziksel hareket analizleri de benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. İskelet sistemindeki yüklenme ve stres hatları, eklem hastalıkları hem kadın hem de erkek bireylerin yoğun fiziksel etkinliklerde bulunduğunu göstermektedir. Bazı bireylerde farklı fiziksel örüntüler görülmesine rağmen bunlar, katı ve değişmez bir cinsiyete dayalı iş bölümünü destekleyecek düzeyde değildir. Aksine bu farklılıkların yaş, bireysel deneyim, uzmanlaşma veya hane içerisindeki görev dağılımıyla ilişkili olduğu değerlendirilmektedir (Larsen, 2015). Böylece arkeolojik üretim alanlarından elde edilen veriler ile iskelet biyolojisi birbirini destekleyen bir görünüm sunmaktadır.

Paleopatolojik bulgular da toplumsal yaşamın ortak emek temelinde örgütlendiğine işaret etmektedir. Travmalar, eklem hastalıkları ve fiziksel zorlanmaya bağlı değişimler kadın ve erkek bireylerde benzer biçimde gözlenmekte; bu durum gündelik etkinliklerin geniş ölçüde paylaşıldığını düşündürmektedir. Aynı şekilde yaşam süresi, sağlık durumu ve beslenme göstergeleri de cinsiyetler arasında belirgin eşitsizlikler ortaya koymamaktadır. Bu bulgular, üretim etkinliklerinin ve gündelik emeğin biyolojik cinsiyet üzerinden tanımlanamayacağını göstermektedir (Larsen, 2015).

Son yıllarda antik DNA analizleri ve akrabalık araştırmaları da sosyal kimliklerin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bazı yerleşmelerde hane temelli örgütlenme biyolojik akrabalığa dayanmaz. Sosyal bağlar ve ortak yaşam eylemleri de topluluk yapısının oluşumunda belirleyici olabilmektedir. Bu durum özellikle ölü gömme uygulamaları ve hane kimliği üzerine yapılan yorumları desteklemekte; toplumsal aidiyetin biyolojik soy ilişkileriyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Böylece biyolojik veriler ile maddi kültür verileri birbirini tamamlayan iki farklı bilgi kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, biyoarkeolojik araştırmalar Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de kadın ve erkek bireyler arasında belirgin sosyal eşitsizlikler veya katı iş bölümleri bulunduğunu gösteren güçlü kanıtlar sunmamaktadır. Aksine beslenme, sağlık, fiziksel aktivite ve akrabalık örüntülerine ilişkin veriler; ölü gömme uygulamaları, sembolik sistemler, mekânsal düzenlemelerden ve üretim etkinliklerinden elde edilen arkeolojik bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyetin çok boyutlu sosyal kimlikler içerisinde şekillendiğini göstermektedir. Bu nedenle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem topluluklarında toplumsal ilişkilerin açıklanmasında biyolojik cinsiyet kadar yaş, deneyim, hane aidiyeti, törenlerde üstlenilen görevler ve kolektif kimlik gibi değişkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

5.TARTIŞMA VE SONUÇ

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Güneybatı Asya'da yerleşik yaşamın başlaması, üretim ekonomisinin gelişmesi ve toplumsal örgütlenmenin yeniden yapılanmasıyla birlikte sosyal kimliklerin de önemli ölçüde dönüşüme uğradığı bir dönemdir. Bu çalışma, söz konusu dönüşüm sürecini toplumsal cinsiyet ve sosyal kimlik perspektifinden değerlendirerek, ölü gömme uygulamaları, sembolik betimler, mekânsal düzenleme, üretim etkinlikleri ve biyoarkeolojik verileri bütüncül bir yaklaşımla incelemiştir. Arkeolojik veriler, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu, Levant ve Zagros bölgelerinde toplumsal örgütlenmenin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiğini ve tek tip bir modelle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Güneydoğu Anadolu'daki Taş Tepeler yerleşmeleri ile Orta Anadolu yerleşmeleri arasında törensel uygulamalar, mimari düzen ve sembolik anlatım bakımından önemli farklılıklar bulunmasına rağmen, her iki bölgede de toplumsal kimliklerin kolektif yaşam, hane örgütlenmesi ve ortak üretim süreçleri çerçevesinde biçimlendiği anlaşılmaktadır.

Ölü gömme uygulamaları, toplumsal cinsiyetten çok ortak kimlik, hane aidiyeti ve atalar kültünün ön plana çıktığını göstermektedir. Göbekli Tepe, Çayönü, Nevali Çori, Boncuklu Höyük, Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'te görülen farklı ölü gömme geleneklerine göre, ölümle birlikte biyolojik yaşam sona ermez. Bu uygulamalar toplumsal belleğin yeniden üretildiği törensel birer süreçtir. Kafataslarının bedenden ayrılması, ikincil gömüler

ve konut tabanı altına yapılan definler, bireylerin ölüm sonrasında da toplulukla olan ilişkilerini sürdürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte mevcut veriler, kadın ve erkek bireylerin sistematik olarak farklı ölü gömme uygulamalarına tabi tutulduğunu gösterecek yeterli kanıt sunmamaktadır. Bu nedenle ölü gömme geleneklerinin doğrudan toplumsal cinsiyet farklılaşmasının göstergesi olarak yorumlanmamalıdır. Toplumsal bellek ve kolektif kimlik bağlamında değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir.

Sembolik betimler de benzer biçimde tek boyutlu yorumlara izin vermemektedir. Göbekli Tepe ve Karahantepe'deki insanı temsil eden dikilitaşlar, Nevali Çori'nin taş heykelleri, Boncuklu Höyük ve Çatalhöyük'teki figüratif anlatımlar ile hayvan betimleri, Çanak Çömleksiz Neolitik topluluklarının zengin ve çok katmanlı sembolik dünyasını yansıtmaktadır. Eril özellikler taşıyan figürlerin daha görünür olması ya da fallik sembollerin kullanılması, doğrudan erkek egemen bir toplumsal düzenin varlığını kanıtlamamaktadır. Aynı şekilde kadın temsillerinin sınırlı sayıda olması da kadınların törensel yaşamdan dışlandığı anlamına gelmemektedir. Sembolik sistemler; üretkenlik, yaşam, ölüm, atalar, insan-doğa ilişkisi ve törensel otorite gibi birbirini tamamlayan çok katmanlı anlamlar üretmektedir. Bu nedenle sembolik anlatımların çağdaş toplumsal cinsiyet kalıplarıyla açıklanması yerine, kendi kültürel bağlamları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Mekânsal düzenlemeler ve üretim etkinlikleri de toplumsal cinsiyet ilişkilerine farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Taş Tepeler yerleşmelerinde kamusal törensel yapıları topluluğun ortak kimliğini pekiştiren mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Orta Anadolu yerleşmelerinde hane yaşamı sosyal örgütlenmenin temelini oluşturmaktadır. Ancak her iki yerleşim modelinde de kadın ve erkeklere ayrılmış mimari alanları destekleyen doğrudan arkeolojik kanıtlar bulunmamaktadır. Benzer şekilde taş alet üretimi, gıda üretimi ve gıda hazırlama ile diğer ekonomik etkinliklere ilişkin veriler de katı bir cinsiyet temelli iş bölümünü doğrulamamaktadır. Üretim etkinliklerinin büyük ölçüde hane ölçeğinde örgütlendiği ve ortak emek yatırımıyla yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Biyoarkeolojik araştırmalar, arkeolojik verilerden elde edilen bu değerlendirmeleri büyük ölçüde desteklemektedir. Duraylı izotop analizleri, kadın ve erkek bireylerin benzer beslenme örüntülerine sahip olduğunu göstermektedir. Paleopatolojik incelemeler ve kas-iskelet sistemi analizleri de her iki cinsiyetin yoğun fiziksel etkinliklerde bulunduğunu doğrulamaktadır. Bu bulgular, toplumsal yaşamın kadın ve erkek arasında kesin sınırlarla ayrılmış görevler üzerine kurulmadığını, aksine iş birliği ve ortak üretim ilkeleri doğrultusunda şekillendiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla biyolojik cinsiyet tek başına sosyal kimliği belirleyen temel unsur olarak değerlendirilmemelidir.

Bu çalışma aynı zamanda tarihöncesi toplumların çağdaş toplumsal cinsiyet kalıpları üzerinden yorumlanmasının metodolojik sorunlarını da ortaya koymaktadır. Uzun yıllar boyunca kadınlar ev içi etkinliklerle, erkekler de

avcılık, liderlik ve törensel otoriteyle ilişkilendirilmiştir. Bu durum arkeolojik verilerden çok çağdaş toplumsal kabullerin geçmişe yansıtılmasıyla ilişkilidir. Günümüzde gelişen kuramsal yaklaşımlar ve biyoarkeolojik yöntemler, bu varsayımların önemli ölçüde yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu nedenle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem topluluklarının yorumlanmasında toplumsal cinsiyet, yaş, akrabalık, toplumsal konum, uzmanlaşma, törensel görevler ve hane aidiyeti gibi diğer sosyal kimlik bileşenleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de toplumsal cinsiyetin, sosyal kimliklerin önemli bir bileşenini oluşturduğu görülmektedir. Sosyal kimlikler; törenler, üretim ilişkileri, mekânsal düzenleme, maddi kültür ve toplumsal etkileşim süreçlerinin birlikte şekillendirdiği dinamik ve çok katmanlı yapılardır. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı veri gruplarını bütünleştiren disiplinler arası yaklaşımların benimsenmesi, Çanak Çömleksiz Neolitik toplulukların sosyal yapısının daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Asouti, E. (2017). Human palaeoecology in Southwest Asia during the early Pre-Pottery Neolithic (c. 9700–8500 cal BC): The plant story. In M. Benz, H. G. K. Gebel, & T. Watkins (Eds.), *Neolithic corporate identities* (Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment, Vol. 20, pp. 21–53). Ex Oriente.

Baird, D. (2014). The Boncuklu Project: The spread of farming and the antecedents of Çatalhöyük. *Heritage Turkey, 4*, 22–24. https://doi.org/10.18866/biaa2015.092

Baird, D., Fairbairn, A., Martin, L., & Middleton, C. (2012). The Boncuklu Project: The origins of sedentism, cultivation and herding in Central Anatolia. In M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey: New excavations, new research: Vol. 3. Central Turkey* (pp. 219–244). Archaeology and Art Publications.

Baird, D., Fairbairn, A., Jenkins, E., Martin, L., Middleton, C., Pearson, J., et al. (2018). Agricultural origins on the Anatolian plateau.*Proceedings of the National Academy of Sciences, 115*(14), E3077–E3086. https://doi.org/10.1073/pnas.1800163115

Bar-Yosef, O. (2011). Climatic fluctuations and early farming in West and East Asia. *Current Anthropology, 52*(4), S175–S193. https://doi.org/10.1086/659784

Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). Beyond "identity." *Theory and Society, 29*(1), 1–47. https://doi.org/10.1023/A:1007068714468

Casella, E. C., & Fowler, C. (Eds.). (2005). *The archaeology of plural and changing identities: Beyond identification*. Springer.

Cauvin, J. (1994). *Naissance des divinités, naissance de l'agriculture: La révolution des symboles au Néolithique*. Paris: CNRS Éditions.

Conkey, M. W. & Spector, J. D. 1984. "Archaeology and the Study of Gender." *Advances in Archaeological Method and Theory* 7: 1–38.

Díaz-Andreu, M., Lucy, S., Babić, S., & Edwards, D. N. (Eds.). (2005). *The archaeology of identity: Approaches to gender, age, status, ethnicity and religion*. Routledge.

Esin, U., & Harmankaya, S. (1999). Aşıklı. İçinde M. Özdoğan & N. Başgelen (Ed.), *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization* (ss. 115–132). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Esin, U., & Harmankaya, S. (2007). Aşıklı Höyük. İçinde M. Özdoğan & N. Başgelen (Ed.), *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni kazılar, yeni bulgular* (ss. 255–272). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Flannery, K. V. (2002). The origins of the village revisited: From nuclear to extended households. *American Antiquity, 67*(3), 417–433. https://doi.org/10.2307/1593820

Erim-Özdoğan, A. (2011). Çayönü. In M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey: New excavations and new research. Vol. 1. The Tigris Basin* (pp. 185–269). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Hall, S. (1996). Who needs identity? In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of Cultural Identity* (pp. 1–17). SAGE Publications.

Hauptmann, H. (1988). Nevali Çori: Architektur. *Anatolica, 15*, 99–110.

Hauptmann, H. (2007). Nevali Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem. İçinde M. Özdoğan & N. Başgelen (Ed.), *Anadolu'da uygarlığın doğuşu ve Avrupa'ya yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni kazılar, yeni bulgular* (ss. 131–164). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Hauptmann, H. (2007a). Nevali Çori. İçinde *12.000 yıl önce: Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya yolculuğunun başlangıcı—Neolitik Dönem* (ss. 91–98). Yapı Kredi Yayınları.

Hodder, I. (2006). *Çatalhöyük: Leoparın Öyküsü* (D. Şendil, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Hodder, I. (2010). *Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study*. Cambridge University Press.

Hodder, I. (2018). *Dolanıklık: İnsanlar ile şeyler arasındaki ilişkilerin arkeolojisi* (B. C. Yılmazyiğit, Çev.). Alfa Yayıncılık.

Gero, J. M. & Conkey, M. W. 1991. *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*. Oxford: Basil Blackwell.

Karul, N. (2021). Buried Buildings at Pre-Pottery Neolithic Karahantepe. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 82*, 21–31.

Karul, N. (2022). Karahantepe Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Arkeoloji ve Sanat, 169*, 1–8.

Kuijt, I. 2000. *Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and Differentiation*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Kuijt, I. (2008). The regeneration of life: Neolithic structures of symbolic remembering and forgetting. *Current Anthropology, 49*(2), 171–197. https://doi.org/10.1086/526097

Kuijt, I., & Goring-Morris, A. N. (2002). Foraging, farming, and social complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the south-central Levant: A review and synthesis. *Journal of World Prehistory, 16*(4), 361–440. https://doi.org/10.1023/A:1022973114090

Jenkins, R. (2014). *Social Identity*. Routledge.

Meskell, L. (2002). The intersections of identity and politics in archaeology. *Annual Review of Anthropology, 31*, 279–301. https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.31.040402.085457

Meskell, L., & Preucel, R. W. (Eds.). (2007). *A companion to social archaeology*. Blackwell Publishing. https://doi.org/10.1002/9780470693605

Mithen, S. (2003). *After the Ice: A global human history, 20,000–5000 BC*. Weidenfeld & Nicolson.

Özbaşaran, M. (2012). Aşıklı. İçinde M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Ed.), *The Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research, Vol. 3: Central Turkey* (ss. 135–158). Archaeology and Art Publications.

Özdoğan, M. (1996). Yakındoğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu: Eleştirel bir değerlendirme. In *Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler: Metin Akyurt–Bahattin Devam Anı Kitabı* (ss. 267–280). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özdoğan, M. (2017). The archaeology of early farming in southeast Turkey. In Y. Enzel & O. Bar-Yosef (Eds.), *Quaternary of the Levant: Environments, climate change, and humans* (pp. 723–732). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316106754.080

Özkaya, V. (2009). Excavations at Körtik Tepe. A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia. *Neo-Lithics: The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, 2/09*, 3–8.

Özkaya, V., & Coşkun, A. (2011). *Körtik Tepe.* In M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Eds.), The Neolithic in Turkey: New Excavations & New Research. Vol. 1: The Tigris Basin (pp. 89–127). Archaeology & Art Publications.

Özkaya, V., & Siddiq, A. B. (2025). Körtiktepe and the Early Neolithization in Upper Mesopotamia. *Höyük, 16*, 27–54. https://doi.org/10.37879/hoyuk.2025.2.027

Peters, J., & Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: A preliminary assessment. *Anthropozoologica, 39*(1), 179–218.

Roberts, N. (2014). *The Holocene: An environmental history* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.

Schmidt, K. (2005). Ritual Centres and the Neolithisation of Upper Mesopotamia. *Neo-Lithics, 2/05*, 13–21.

Schmidt, K. (2007). *Göbekli Tepe: En eski tapınağı yapanlar* (R. Aslan, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Schmidt, K. (2010). Göbekli Tepe – the Stone Age sanctuaries: New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs. *Documenta Praehistorica, 37*, 239–256. https://doi.org/10.4312/dp.37.21

Schmidt, K. (2011). Göbekli Tepe: A Neolithic Site in Southeastern Anatolia. In S. R. Steadman & G. McMahon (Eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10,000–323 BCE)* (pp. 917–933). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195376142.013.0042

Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review, 91*(5), 1053–1075. https://doi.org/10.2307/1864376

Scott, J. W. (1988). Gender: A useful category of historical analysis. In *Gender and the Politics of History*m(pp. 28–50). Columbia University Press. https://doi.org/10.7312/scot91266-004

Simmons, A. H. (2011). *The Neolithic Revolution in the Near East: Transforming the human landscape*. University of Arizona Press.

Sofaer, J. R. (2006). *The body as material culture: A theoretical osteoarchaeology*. Cambridge University Press.

Tajfel, H. (1972). Social categorization. In S. Moscovici (Ed.), *Introduction à la psychologie sociale* (Vol. 1, pp. 272–302). Paris: Larousse.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.

Verhoeven, M. 2002. "Ritual and Ideology in the Pre-Pottery Neolithic B of the Levant and Southeast Anatolia." *Cambridge Archaeological Journal* 12(2): 233–258. https://doi.org/10.1017/S0959774302000124

Watkins, T. (2010). New light on the Neolithic revolution in south-west Asia. *Antiquity, 84*(325), 621–634. https://doi.org/10.1017/S0003598X00100122

Watkins, T. (2017). From Pleistocene to Holocene: The prehistory of southwest Asia in evolutionary context. *History and Philosophy of the Life Sciences, 39*(3), Article 22. https://doi.org/10.1007/s40656-017-0152-3

İŞVERENİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KURULU OLUŞTURMA VE SAĞLIK PERSONELİ ÇALIŞTIRMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi, Atanur KARAAHMETOĞLU1

1Kırklareli Üniversitesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, atanurkartal@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8306-3178

Özet

İş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması açısından 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda çeşitli paydaşlara yükümlülük yüklenmiştir. Buna göre hem işverenin hem çalışanların hem de devletin birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda işverene iş sağlığı ve güvenliğini farklı boyutlarıyla etkileyebilecek mesuliyetler getirilmiştir. Bu yükümlülüklerden biri iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlüğüdür. Bu yükümlülüklerden diğeri ise, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli istihdam etme mükellefiyetidir. İş sağlığı ve güvenliği kurulu sayesinde işçi ile işveren koordineli bir şekilde birlikte çalışabilmektedir. İş sağlığı ve güvenliği kurulu, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin uygulamaların hayata geçirilmesine katkı sağlamaktadır. Ancak iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması için işyerinde belli sayıda sigortalının çalışıyor olması ve belli şartların sağlanması gerekmektedir. İşverenin iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli istihdam etme mükellefiyeti de işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin daha yüksek merhalelere taşınmasına katkı sağlamaktadır. Böylelikle koordineli olarak iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili eksiklikler giderilebilmektedir. Bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü ele alınmıştır. Böylelikle hem bu müesseselerin daha iyi anlaşılması hem de iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşveren, İş Sağlığı ve Güvenliği, Yükümlülük, İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu, Sağlık Personeli.

AN EVALUATION OF EMPLOYER'S OBLİGATİON TO ESTABLİSH AN OCCUPATİONAL HEALTH AND SAFETY BOARD AND EMPLOY HEALTH PERSONNEL

Dr. Assistant Professor, Atanur KARAAHMETOĞLU1

1Kırklareli University, Labor and Social Security Law, atanurkartal@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8306-3178.

Abstract

Occupational Health and Safety Law No. 6331 imposes responsibilities on various stakeholders in terms of ensuring occupational health and safety. Accordingly, both employers, employees and the state have certain obligations. The Occupational Health and Safety Law imposes obligations on the employer that may affect occupational health and safety in different dimensions. One of these obligations is the obligation to establish an occupational health and safety board. Another of these obligations is the obligation to employ occupational safety experts, workplace physicians and other health personnel. Thanks to the occupational health and safety board, employees and employers can work together in a coordinated manner. The occupational health and safety board contributes to the implementation of occupational health and safety practices. However, in order to establish an occupational health and safety board, a certain number of insured people must be working in the workplace and certain conditions must be met. The employer's obligation to employ occupational safety experts, workplace physicians and other health personnel also contributes to raising occupational health and safety in the workplace to higher levels. In this way, deficiencies related to occupational health and safety can be eliminated in a coordinated manner. In this study, the employer's obligation to establish an occupational health and safety board and its obligation to employ health personnel are discussed. Thus, it is aimed to both better understand these institutions and contribute to occupational health and safety practi.

KeyWords: Employer, Occupational Health and Safety, Obligation, Occupational Health and Safety Board, Health Personnel.

GİRİŞ

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda kanun koyucu iş sağlığı ve güvenliği açısından paydaşlara çeşitli mükellefiyetler getirmiştir. Bu kapsamda kanun koyucu işverene yükümlülük yüklediği gibi, çalışanları da sorumluluk altına almıştır. Hatta kanun koyucu devlete de mesuliyet yüklemiştir. Ancak hemen belirtelim ki kanun koyucu işverene birçok yükümlülük yüklemiş ve bunu çok önemsemiştir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması açısından kanun koyucunun işvereni asli sorumlu gördüğünü ifade etmek mümkündür. Şunu da belirtelim ki kanun koyucunun işverenin yükümlülüklerini bu şekilde önemsemesi diğer paydaşların sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Lakin her ne surette olursa olsun işverenin bu mesuliyetlerini yerine getirmesi gerekmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında kanun koyucu işverene her türlü önlemi alma, risk değerlendirmesi yapma veya yaptırma, iş kazası bildirimi yapma, sağlık gözetimi, çalışanlara iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verme, çalışanlara iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda bilgilendirme, acil durum, tahliye yangınla mücadele, iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma ve sağlık personeli çalıştırma gibi yükümlülükler yüklemiştir. Bu çalışmada tüm bu yükümlülükler ele alınmamış, sadece işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü ele alınmıştır. Önemine binaen söz konusu bu iki yükümlülüğü bir çalışmada ele alma fikriyatı bizde hasıl olmuştur. Böyle bir fikriyatın ortaya çıkmasında ise uygulamada karşılaşılan bazı sorunlar etkili olmuştur. Buna göre iş sağlığı ve güvenliği kurulunun işlevinin ve amaçlarının ne olduğu, işverenin sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü denildiğinde de sağlık personeli çalıştırılacak denip hangi sağlık personelinin nasıl çalıştırılacağı konusunda işverenlerin gerekli bilgiye vakıf olmadığı görülmektedir. Bilhassa sağlık personeli denilince sadece işyerinde bir tane sağlıkçı olsun yeter şeklinde bir düşünce hasıl olabilmekte, ancak konunun detayları tam bilinememektedir. Bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü konularının daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Konunun önemine binaen bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği açısından iki temel yükümlülüğü ele alınmıştır. Ele alınan bu yükümlülüklerden biri, işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğüdür. Çalışmaya konu olan işverenin diğer yükümlülüğü ise işverenin iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma

yükümlülüğüdür. İşverenin bu yükümlülükleri, işverenin diğer yükümlülükleri gibi 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda düzenlenmiştir. O nedenle bahse konu çalışmada mevzuat hükümleri çerçevesinde bir araştırma yapılmış, yapılan bu araştırma öğreti görüşleri ile desteklenmiştir. Bu yönüyle teorik bir çalışma özelliği taşıyan bu çalışmada bir saha çalışması, anket, mülakat veya gözlem yapılmamıştır.

2..2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli istihdam etme yükümlülüğünün daha iyi anlaşılması, işverene böyle yükümlülükler getirilmesinin nedeni ve bu yükümlüklerin iş sağlığı ve güvenliği üzerinde ne gibi etkileri olduğu konusunun aydınlığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Zira işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü büyük öneme sahiptir. İş sağlığı ve güvenliği kurulunun varlığı halinde işçi ile işveren koordineli hareket edebilmektedir. Ayrıca işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu tarafından alınan kararlara riayet etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Böylece iş sağlığı ve güvenliği açısından işyerinde bir istişare ortamının oluşturulması, iş sağlığı ve güvenliği açısından gerekli adımların atılması ve iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin alınan kararlara tüm paydaşların katılımı amaçlanmıştır. Bu yönüyle işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü önemli bir yere sahiptir. Keza işverenin iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü de büyük öneme sahiptir. Zira kanun koyucu alanında uzman olan gerekli eğitimleri almış durumda olan iş güvenliği uzmanlarının istihdam edilmesini zorunlu kılması da iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında daha profesyonel hareket edilmesini amaçlamıştır. Yine işyerinde işyeri hekimlerinin varlığı da çalışanların sağlığını tehdit eden durumlara profesyonel kişilerin el atması ve iş sağlığı ve güvenliği açısından daha etkin, hızlı ve doğru adımların atılması amaçlanmıştır. Bu şekilde iş sağlığı ve güvenliği açısından daha olumlu sonuçların elde edilmesi mümkün hale gelmiştir. Aynı şekilde işverene getirilen diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü ile belli şartlar çerçevesinde gerekli durumlarda ilave sağlık personelinin istihdam edilmesi gündeme gelmektedir. Tüm bu yükümlülükler iş sağlığı ve güvenliğinin geliştirilmesi ve daha iyi hale gelmesi için büyük öneme sahiptir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğünün ne olduğu, bu yükümlülüklerle elde edilmek istenen sonuçların ne olduğu, işverenin bu yükümlülükler kapsamında neler yapması gerektiğine ilişkin veri toplanmıştır.

Bu verileri toplamak amacıyla öncelikli olarak İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa ve ilgili yönetmeliklere başvurulmuş, elde edilen veriler öğreti görüşleri ile desteklenmiştir.

2.4. Araştırmanın Sınırları

İşverenin kaynağını İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'ndan alan iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak üzere çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada işverenin tüm bu yükümlülükleri ele alınmamış, işverenin bu yükümlülükleri açısından bir sınırlandırma getirilmiştir. Yapılan bu sınırlandırma çerçevesinde işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlüğü ele alınmış, çizilen bu çerçevenin dışına çıkılmamıştır.

3. BULGULAR

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması açısından işverene çeşitli yükümlülükler yüklenmiştir. Bu yükümlülüklerden biri, işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma, diğeri sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğüdür. Ancak işverenin söz konusu yükümlülüklerini ele almadan önce iş sağlığı ve iş güvenliği kavramlarını ele almanın isabetli olacağı kanaatindeyiz. Zira işverenin söz konusu yükümlülüklerinin temelinde iş sağlığı ve iş güvenliği bulunmakta ve her iki yükümlülük de bu kavramlardan beslenmektedir. Ayrıca işverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında başkaca yükümlülükleri olmakla birlikte bu çalışmanın işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma ve sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü çerçevesinde sınırlandırılması nedeniyle işverenin diğer yükümlülükleri ele alınmayacaktır. Hemen belirtelim ki, bu çalışmanın bu şekilde sınırlandırılması ve bu nedenle işverenin diğer yükümlülüklerine değinilmemesi işverenin diğer yükümlülüklerinin önemini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma ve sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü özelinde sınırlar çizilmiştir. Ancak konunun sağlam bir zemine oturması açısından öncelikli olarak iş sağlığı ve iş güvenliği kavramlarını incelemek isabetli olacaktır.

Söz konusu açıklamalar ışığında iş sağlığı temelde çalışan sağlığını esas alan bir kavramdır. Çalışan sağlığının korunması için birtakım sağlık kurallarına riayet edilmesi gerekmektedir. Böylelikle çalışanlar daha sağlıklı bir yaşam alanına kavuşabilmektedir (Tozkoparan ve Taşoğlu, 2011). Yeri gelmişken belirtelim ki, iş sağlığı çalışanların daha sağlıklı bir yaşam sürmesini amaçlamakla birlikte, daha huzurlu olmalarını da amaçlamaktadır (Akpınar ve Çakmakkaya, 2014). Zira iş sağlığı, bireyin beden sağlığını, ruh sağlığını ve sosyal yaşam dengesi içinde daha iyi durumda olmasını hedeflemektedir (Akı, 2014). Ayrıca iş sağlığı sadece çalışanların sağlığını değil, diğer ilgili paydaşların da sağlığını korumaktadır. Bir bütün olarak yapılan işten etkilenebilecek tüm paydaşların sağlık içinde olması temel bir gayedir (Şen, 2015). İş sağlığını tamamlayan ve daha anlamlı hale

getiren diğer bir kavram ise iş güvenliği kavramıdır. Zira iş sağlığı ile iş güvenliği kavramları birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde daha anlamlı olmaktadır.

Bu doğrultuda iş güvenliği bir yandan çalışanların bir yandan da çalışma ortamının güvenli olması, daha güvenli hale gelmesi için gerekli adımların atılması anlamına gelmektedir (Tozkoparan ve Taşoğlu, 2011). İşyerinde güvenliğin sağlanabilmesi açısından işyerinde bulunan araç, gereç ve makinelerin güvenli bir şekilde kullanılması, bunun için gerekli adımların atılması ve çalışanların muhtemel risklere karşı korunması gerekmektedir (Jonathan ve Mbogo, 2016). Bu bağlamda iş güvenliğinin temelinde işin gerekli güvenlik önlemlerinin alınarak yapılması bulunmaktadır. Ayrıca iş güvenliğinin sağlanması, işyerinde güvenli ortamın sürdürülebilir olması beklenmektedir (Şen, 2015).

Yapılan açıklamalar çerçevesinde iş sağlığı ve güvenliği kavramını ele aldığımızda, çalışanların sağlığının ve beden bütünlüğünün korunması açısından iş ve işyeri kaynaklı muhtemel risklerin önlenmesi ve buna dönük adımların atılması gerekmektedir(Kol, 2016). Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği, çalışan sağlığına zarar verebilecek işyeri içinden veya işyeri dışından kaynaklanan tehlikelere karşı koruyucu tedbirlerin alınması anlamına gelmektedir (Şen, 2015). İş sağlığı ve güvenliği, sadece işyeri içindeki risklerle ilgilenmeyip, çalışan sağlığına zarar verebilecek işyeri dışından kaynaklanan risklerle de ilgilenmektedir. Böylelikle çalışanlar için daha elverişli bir çalışma ortamının hazırlanması amaçlanmaktadır (Yılmaz, 2009). Ayrıca belirtelim ki, iş sağlığı ve güvenliğinden söz edebilmek için iş sağlığı ve güvenliğine yönelik tedbirlerin alınması yeterli olmayıp, alınan bu tedbirlerin uygulanması gerekmektedir (Özveri 2015; Sümer, 2017).

3.1. İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Genel Yükümlülükleri

İşverenin iş sözleşmesinden kaynaklanan genel yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülükler iş sağlığı ve güvenliğine de etki etmektedir. İş sağlığı ve güvenliğine etki eden işverenin en temel yükümlülüğü ise işverenin gözetme borcudur (Alper ve Kılkış, 2017). Bu kapsamda işverenin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik işçinin yaşamına, sağlığına ve kişiliğine yönelik her tür önlemi alması beklenmektedir (Baloğlu, 2015a; Özdemir, 2014). İşverenin iş sağlığı ve güvenliği açısından yükümlülüklerine ilişkin İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda düzenlemeler bulunmakla birlikte, işverenin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yükümlülükleri bu düzenlemelerle sınırlı değildir. Zira işverenin iş sağlığı ve güvenliği açısından "her tür önlemi alma yükümlülüğü" bulunmaktadır. Bu bağlamda yasalarla düzenlenmemiş konularda dahi işverenin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili önlemleri alması gerekmektedir. Zira işveren iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili gerekli önlemleri almadığı takdirde işverenin sorumluluğu söz konusu olmaktadır (Baloğlu, 2015b). Bu bağlamda işverenin iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak açısından çalışanların sağlığını tehlikeye düşürebilecek riskleri belirlemesi, ortadan kaldırması, riskten

arındırılmış bir çalışma ortamı hazırlama yükümlülüğü bulunmaktadır (Öztürk, 2015:). O halde işverenin bu esaslar çerçevesinde iş sağlığı ve güvenliği politikalarını belirlemesi ve iş sağlığı ve güvenliği organizasyonunu yapması isabetli olacaktır(Baloğlu, 2015a; Baybora, 2012). İşverenin iş sağlığı ve güvenliği açısından genel yükümlülükleri, bu kapsamda her türlü önlemi alma yükümlülüğü açısından daha detaylı açıklamalar yapmak mümkündür. Zira söz konusu yükümlülük çok geniş kapsamlı bir yükümlülük olup, işverenin iş sağlığı ve güvenliğinden kaynaklanan diğer yükümlülüklerine de etki edebilme imkanını haizdir. Bu kapsamda işverenin her türlü önlemi alma yükümlülüğü işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğünü de kapsamaktadır. "Her tür yükümlülük" denildiğinde iş sağlığı ve güvenliği açısından işverene getirilen yükümlülükler açısından bir sınırlandırmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğünün de bu üst yükümlülük altında olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak önemine binaen İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda kanun koyucu bu yükümlülükleri münhasır olarak düzenlemiştir. Yapılan bu açıklamalar çerçevesinde işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğünü ayrı başlıklar halinde ele almanın isabetli olacağı kanaatindeyiz.

3.2. İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu Oluşturma Yükümlülüğü

İşverenin iş sağlığı ve güvenliğini sağlama açısından kendisine yüklenen yükümlülüklerden biri de iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğüdür. Zira oluşturulan kurul sayesinde çalışanların iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına katılımı sağlanmakta ve iş sağlığı ve güvenliği sistemi daha iyi işlemektedir (Yılmaz, 2009). Bir başka ifadeyle iş sağlığı ve güvenliği kurullarının oluşturulmasıyla işçi ve işveren arasında bir iletişim kurulmakta, iş sağlığı ve güvenliği alanında değerlendirmeler yapılabilmekte, iş sağlığı ve güvenliği faaliyetleri programlanmakta ve ortaya çıkan sorunlar çözüme kavuşmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2016). Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği kurullarına gereken önemin verilmesi ve iş sağlığı ve güvenliği kurullarına kurumsal bir kimlik kazandırılması oldukça önemlidir (Tiftik ve Adıgüzel, 2016). İSGK'nin 22. maddesinde işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü düzenlenmiştir. İSGK m. 22/1 hükmüne göre,

"Elli ve daha fazla çalışanın bulunduğu ve altı aydan fazla süren sürekli işlerin yapıldığı işyerlerinde işveren, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere kurul oluşturur. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatına uygun kurul kararlarını uygular..."

Bu doğrultuda, İSGK'nin 22. maddesi ile 50 ve daha fazla çalışanın bulunduğu işyerlerinde işverenin kurul oluşturma mecburiyeti bulunmaktadır. Burada, işyerinde sigortalı işçi olarak görünen herkes 50 ve daha fazla işçi

sayısının kapsamına dahil edilmektedir. Buna göre, işyerinin sahibi olsa dahi, işyerinde sigortalı olarak görünen kimseler, işyerini yöneten müdürler, genel müdürler ve şirket ortakları da işçi sayısı hesaplanırken toplam işçi sayısına dahil edilmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2016). Ayrıca, İSGK'nin 22. maddesi ile iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması açısından 4857 sayılı İş Kanunu'nun mülga 80. maddesinde olduğu gibi sadece sanayiden sayılan işyerlerinde kurul oluşturma yükümlülüğü kaldırılmıştır. Dolayısıyla, kurul oluşturmakla yükümlü olan işverenlerin kapsamı genişletilmiştir. Buna göre, okul, hastane, tatil köyü gibi işyerlerinde de elliden fazla çalışanın bulunması durumunda işverenin kurul oluşturma yükümlülüğü söz konusu olmaktadır (Yılmaz, 2013). Bir başka ifadeyle sanayiden sayılan ya da sanayiden sayılmayan tüm işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması adına bir engel bulunmamaktadır (Akı, 2014).

Söz konusu açıklamalara göre, iş sağlığı ve güvenliği kurulu; işveren veya vekili, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi, insan kaynakları, personeli, sosyal işler veya idari ve mali işleri yürütmekle görevli bir kişi, çalışan temsilcisi veya baş temsilci, hazırsa usta, ustabaşı veya formen, hazırsa sivil savunma uzmanından olmaktadır. Dolayısıyla, kurul farklı alanlarda görev yapan kişilerin katılımı ile oluşmaktadır (Şimşek, 2015). Ayrıca, kurulun oluşturulmasıyla birlikte işverenin kurulda alınan kararlara uyma yükümlülüğü doğmaktadır. Zira işverenin kurulun almış bulunduğu kararları uygulamaması üzerine iş kazası veya meslek hastalıklarının meydana gelmesi halinde, işveren kusurlu tutulmaktadır (Baycık, 2013). Ancak, işverenin bu yükümlülüğü kurulun mevzuata uygun olarak aldığı kararlar bakımından söz konusu olmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2016).

İSGK'nin 22. maddesinde asıl işveren-alt işveren ilişkilerinde kurul oluşturulması adına farklı durumlar göz önünde bulundurularak bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre,

"...(2) Altı aydan fazla süren asıl işveren-alt işveren ilişkisinin bulunduğu hallerde;

a) Asıl işveren ve alt işveren tarafından ayrı ayrı *kurul oluşturulmuş ise, faaliyetlerin yürütülmesi ve kararların uygulanması konusunda iş birliği ve koordinasyon asıl işverence sağlanır.*

b) Asıl işveren tarafından kurul oluşturulmuş ise, kurul oluşturması gerekmeyen alt işveren, koordinasyonu sağlamak üzere vekâleten yetkili bir temsilci atar.

c) İşyerinde kurul oluşturması gerekmeyen asıl işveren, alt işverenin oluşturduğu kurula iş birliği ve koordinasyonu sağlamak üzere vekâleten yetkili bir temsilci atar.

ç) Kurul oluşturması gerekmeyen asıl işveren ve alt işverenin toplam çalışan sayısı elliden fazla ise, koordinasyonu asıl işverence yapılmak kaydıyla, asıl işveren ve alt işveren tarafından birlikte bir kurul oluşturulur.."

İSGKm.22/2 hükmü doğrultusunda İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik (RG: T.18.01.2013, S.28532) m.4/2 hükmünde de benzer bir düzenleme bulunmaktadır. Buna göre,

Bu doğrultuda, alt işverenlere yaptırılan işlerde çalışan sayısı 50'nin altında olsa dahi işverenlere kurul oluşturma yükümlülüğü getirilmiştir. Böyle bir yükümlülüğün getirilmesi bir açıdan isabetlidir. Zira alt işverenler tarafından işletilen işyerlerinde çok sayıda iş kazası yaşanmaktadır (Kılkış, 2013). Ancak, şu soru akla gelmektedir. Toplamda işçi sayısı 50 veya üzeri olmakla birlikte, alt işverenin işyerinde 50'nin altında çalışanın ve asıl işverenin de alt işverenin çalıştırdığı işçinin çok altında işçisi varsa iş sağlığı ve güvenliği kurulu birlikte kurulabilir mi? Kurul oluşturulduğunda mali yükü kim sırtlanacak? gibi konularda tam bir netlik bulunmamaktadır (Akı, 2014). Öğretide bir görüşe göre böyle bir durumda asıl işveren ile alt işverenin müteselsil sorumluluğu doğacaktır. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında alt işverenin kanundan doğan yükümlülüklerinden dolayı sorumluluk gündeme geldiğinde asıl işveren ile alt işveren birlikte sorumludur (Özden, 2022; Özdemir, 2016). Alt işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturmaması halinde de yine asıl işveren ile alt işveren birlikte sorumlu olmaktadır. Zira alt işveren işçilerine karşı asıl işveren ile alt işverenin birlikte sorumluluğu yasal bir sorumluluktur (Akyiğit, 2011; Narmanlıoğlu, 2014; Demirçevi, 2015). Öğretide bir diğer görüşe göre asıl işveren ile alt işveren müteselsilen işçilere karşı birlikte sorumlu olmaktadır. Ancak sözleşme ile nihai sorumluluğun alt işverene yüklenmesi mümkündür (Şafak, 2004; Boydak, 2020). Kanaatimizce iş sağlığı ve güvenliği kurulu açısından asıl işveren ile alt işverenin ortaya çıkacak mali sorumluluk açısından müteselsilen sorumlu tutulması yerinde olacaktır. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda alt işverenin yükümlülüklerinden doğan sorumluluk açısından asıl işveren ile alt işverenin müteselsilen sorumlu olacağı düzenlenmiştir. Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu'nun 2. maddesinin 7. fıkrasında da alt işveren işçilerine karşı asıl işveren ile alt işverenin müteselsilen sorumlu olacağı düzenlenmiştir. Bu iki düzenleme birlikte ele alındığında asıl işveren ile alt işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması bağlamında oluşacak mali sorumluluk açısından asıl işveren ile alt işverenin birlikte sorumlu tutulması isabetli olacaktır.

Görüldüğü üzere iş sağlığı ve güvenliği kurulu açısından 50 işçi sayısının belirlenmesinde alt işverenlik ilişkisi açısından bazı tespit sorunları söz konusu olmaktadır (Centel, 2013). Ancak iş sağlığı ve güvenliği kurulu açısından 50 işçinin belirlenmesi hususunda başkaca tespit sorunları da bulunmaktadır (TÜRMOB, 2004). Mevsimsel veya geçici personelin takibinde yaşanan sorunlar, sürekli işçi sirkülasyonunun olması, işyerine

sürekli işçi giriş çıkışının olması, işyerinin birden çok şubesinin olması, örneğin aynı ilde veya farklı illerde işyerinin başkaca şubelerinin olması 50 işçi sayısının tespitinde sorunlara yol açmaktadır (ÇSGB, 2024). İş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulmasında 50 işçi sayısının tespitinde aynı il sınırları içinde toplam çalışan sayısı baz alınmamaktadır (Özer, 2018). İş sağlığı ve güvenliği kurulu açısından işyeri bazlı SGK sicil numarası ve adres odaklı hareket edilmektedir. Bu durum da uygulamada farklılıklara yol açmaktadır (Centel, 2013). Bir şirketin bir şubesinde 50'dn az çalışanın olması durumunda iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü doğmayabilir (Yılmaz, 2010). Oysa şirketin toplamda 50'nin çok üzerinde çalışanı olabilir. Bu durum da uygulamada sorunlara yol açabilmektedir (ÇSGB, 2024). 50 sayısının tespitinde yaşanan bir diğer sorun ise çalışan tanımı ile ilgili olarak kapsama dahil edilecek kişilere ilişkindir. Eğitim gören stajyerlerle çırakların çalışan sayısına dahil edilip edilmemesi de 50 sayısının tespitinde sorunlara yol açabilmektedir. Uygulamada bazı işyerleri eğitim gören stajyerleri ve çırakları çalışan sayısına dahil ederken bazı işyerleri ise sigortalılık durumları nedeniyle eğitim gören stajyerleri ve çırakları çalışan sayısına dahil etmemektedir. Böylesi bir durum da İş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması açısından 50 sayısının tespitinde sorunlara yol açabilmektedir (TÜRMOB, 2004). Dolayısıyla işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması belli şartlar dahilinde mümkün olmaktadır. Ancak iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulmasına ilişkin birtakım sorunlar yaşanmaktadır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2019).

Kanaatimizce iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulmasında 50 işçinin oluşup oluşmadığı noktasında yaşanan ihtilaflarda 50 işçi sayısının sağlandığı yönünde hareket edilmesi, bu konuda İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu hükümlerinden 50 işçi sayısının tespiti noktasında net bir çözüme varılamamakta ise 50 işçi sayısının oluşacağı yönünde yorum yapılması isabetli olacaktır. Zira iş sağlığı ve güvenliği kurulunun varlığı işçiler için oldukça lehe bir uygulamadır. Ancak bazı durumlarda sırf 50 sayısının oluşup oluşmadığı noktasında belirsizliğin yaşanması nedeniyle işçiler bu olanaktan faydalanamamaktadır. İş sağlığı ve güvenliğinin gerektiği şekilde tesis edilebilmesi, iş sağlığı ve güvenliği kurallarının doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve işçilerin sağlığının ve işyeri güvenliğinin tehlikeye düşmemesi açısından iş sağlığı ve güvenliği kurulu önemli bir yere sahiptir.

3.3. İşverenin İş Güvenliği Uzmanı İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelini Çalıştırma Yükümlülüğü

İş yaşamına sadece emeğini ve beden gücünü ortaya koyarak katılan çalışanların sağlığının korunması son derece önemlidir (Bıyıkcı, 2010). Aksi halde, çalışan ve çalışanın ailesi zarar görmekle birlikte işyerinde de verim düşmektedir (Akı, 2014). Bu düşüncenin bir ürünü olarak, 6331 sayılı İSGK'nin 6. maddesinde işverenlerin iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi haricini ve diğer sağlık personelini görevlendirmeleri gerektiği düzenlenmiştir. Zira İş sağlığı ve güvenliğinin oluşması için teknik alt yapının oluşmasının yanında iş sağlığı ve güvenliği ile

ilgili personelinin de istihdam edilmesi büyük önem taşımaktadır (Karadeniz, 2012). Ayrıca, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin koordineli çalışarak işyerinde görülen ya da görülmesi muhtemel risklere karşı hareket etmesi gerekmektedir (Karakaş, 2015). Ancak, sağlık hizmetlerini yürüten bu görevliler arasındaki koordinasyonu ve iş birliğini işveren sağlamakla yükümlüdür. Zira işyerinde iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin yerine getirilmesinde gereken her türlü ihtiyacın karşılanması işverenin sorumluluğu altında bulunmaktadır (Akı, 2014). Bu nedenle işverenin her türlü olasılığı düşünerek görevlendirdiği veya dışarıdan hizmet aldığı kişileri çalışanlarına tanıtması, bu kişilerin görevlerinin ne olduğunu, yetkilerini ve çalışma sürelerini kendi çalışanlarına ve dışarıdan çalışmak için gelen kişilere ve bu kişilerin bağlı bulunduğu işverenlere bildirmesi gerekir (Şimşek, 2015).

İSGKm.6 hükmüne göre, *"on veya daha fazla çalışanı olan çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde"* işverenler iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi dışında diğer sağlık personellerini de görevlendirmektedir. Buna göre, İSG profesyonellerini işveren kendi işyerinden iş sözleşmesi kapsamında karşılamakla birlikte, dışarıdan da satın almaktadır (Kılkış, 2013). Ancak, bahse konu işyerlerinde çalışan sayısının ondan az olması durumunda, işverenin diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır (Gerek, 2014). Bu kapsamda iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi ile ilgili olarak İSGKm.8 hükmünde konu düzenlenmiştir. Buna göre, *"....İşverene iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda rehberlik ve danışmanlık yapmak üzere görevlendirilen işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı, görev aldığı işyerinde göreviyle ilgili mevzuat ve teknik gelişmeleri göz önünde bulundurarak iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili eksiklik ve aksaklıkları, tedbir ve tavsiyeleri belirler ve işverene yazılı olarak bildirir....."* Bunun yanında, İş Güvenliği Uzmanlarının Görev Yetki Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik'in (RG: T.30.04.2015, S.29342) 5. maddesinde işverenin çalışanları arasından 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (f) bendindeki niteliklere sahip çalışanı, işyerinin tehlike sınıfı ve çalışan sayısını dikkate alarak iş güvenliği uzmanı olarak görevlendireceği düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Yönetmelik m.4/1-f hükmüne gitmek gerekirse, iş sağlığı ve güvenliği alanında görev yapmak üzere Bakanlıkça yetkilendirilmiş, iş güvenliği uzmanlığı belgesine sahip mühendis, mimar veya teknik elemanların iş güvenliği uzmanının işverence görevlendirilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Ayrıca, Yönetmelik m.5 hükmünde, işverenin çalışanları arasında belirlenen niteliklere sahip personelinin bulunmaması hâlinde, işverenin bu yükümlülüğünü ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden hizmet alarak yerine getirebileceği düzenlenmiştir. Ancak, işverenin iş güvenliği uzmanı olabilmek için Yönetmelikte belirtilen niteliklere ve gerekli belgeye sahip olması halinde, çalışan sayısı ve tehlike sınıfı dikkate alınarak işverenin kendi işyerinde, iş güvenliği uzmanlığı görevini üstlenebilmesi de mümkün bulunmaktadır. Ayrıca, şu husus da belirtilmelidir ki, istenen niteliklere ve gerekli belgesi bulunmayan işverenin 50'den az çalışanının bulunması ve işyerinin de az tehlikeli sınıfta yer alan bir işyeri olması halinde, işveren işe giriş ile

periyodik muayeneler ve tetkikler dışında iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerini kendisi icra edebilmektedir. Söz konusu eğitimler Aile ve Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü ile protokol imzalamış kurum, kuruluşlar veya üniversiteler tarafından verilmektedir (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2018).

İş Güvenliği Uzmanlarının Görev Yetki Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik m. 5 hükmüne göre işveren, bu alanda görevlendirme yapmışsa, görevlendirdiği kişi veya hizmet aldığı kurum ve kuruluşların görevlerini yerine getirmeleri amacıyla araç, gereç, mekân ve zaman gibi gerekli bütün ihtiyaçları karşılamakla yükümlüdür. Buna ek olarak işveren, işyerinde sağlık ve güvenlik hizmetlerini yürütenler arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür. Bunun yanında işverenin işyerinde sağlık hizmetlerinin aksamaması için işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini de görevlendirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak, İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev Yetki Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik (RG: T.20.07.2013, S.28713). m.14 hükmüne göre işverence tam süreli işyeri hekimi görevlendirilen işyerlerinde diğer sağlık personelinin görevlendirilmesi zorunlu tutulmuştur.

Bu açıklamalardan hareketle, iş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimleri işyerinde danışmanlık, risk değerlendirmesi, eğitim, bilgilendirme ve sağlık gözetimi açısından tavsiye ve önerilerde bulunmaktadır (Akyiğit, 2015). Ayrıca, işveren bu kişilerin mevzuata uygun ve yazılı verdikleri önerilere uymakla yükümlüdür(Şimşek, 2015).Bu nedenle iş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimleri önerilerini işverene bildirildiği halde, işveren işyerinde iş sağlığı güvenliği tedbirlerini almadığı taktirde iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimlerinin sorumluluğuna gidilmesi söz konusu değildir. Zira iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimlerinin görevi, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili hizmetlerde ortaya çıkan eksiklik ve yanlışlıklar hakkında görüş ve tavsiyelerini işveren veya işveren adına hareket eden işveren vekillerine bildirmektir. Bu kişilerin iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerine dönük eksiklikleri işverene bildirmesine karşın bu eksiklikleri gidermeyip, gerekli önlemleri almayan işveren sorumlu olmaktadır (Süzek, 2019). Bu nedenle iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimlerinin gerekli eğitimleri almış olması gerekmektedir. Zira bu kişilerin iş sağlığı ve güvenliğine dönük ortaya çıkan eksiklikleri tespit edebilmesi ve iyi hizmet sunabilmeleri için yeterli bilgi donanımına sahip olmaları gerekmektedir Aksi halde, iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekiminin kusuru nedeniyle iş sağlığı ve güvenliği konusunda bir aksaklık olmuşsa örneğin iş kazası ya da meslek hastalığı meydana gelmişse ortaya çıkan zararlardan bu kişiler sorumlu olacaktır (Süzek, 2019).

Bu bağlamda çalışanın vücut bütünlüğünün zarar görmesine ya da ölümüne neden olan iş kazası veya meslek hastalıkları açısından iş güvenliği uzmanı ya da işyeri hekiminin bir ihmalinin bulunduğu yargı kararı ile

kesinleştiği taktirde işverenin bu durumu Aile ve Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğüne bildirme yükümlülüğü bulunmaktadır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, 2018). Ancak, işveren dışarıdan hizmet aldığı ya da işyeri bünyesinde görevlendirdiği kişi ve kurumların sertifika ve yetki belgelerinin geçerliliğini kontrol etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda yetki belgesi ve gerekli sertifikaları olmayan kişileri görevlendiren ya da hizmet alan işveren iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerini sağlama yükümlülüğüne aykırı hareket etmiş olmaktadır (Şimşek, 2015).

İşyerlerinde İşveren veya Vekili Tarafından Yürütülecek İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile "Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" 05.03.2025 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan düzenleme ile bu konuyu ilgilendirebilecek hususlarda da değişiklikler getirilmiştir. Yapılan değişikliklerle;

"İlgili yönetmelikte belirtilen eğitimleri tamamlayan işveren veya işveren vekilleri, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatında iş güvenliği uzmanı veya işyeri hekimine verilen görevleri, işe giriş ve periyodik muayeneler ve tetkikler hariç olmak üzere iş güvenliği uzmanı veya işyeri hekimi görevlendirme şartı olmadan yürütebilecektir.

50'den az çalışanı olan ve az tehlikeli sınıfta yer alan işyerleri için, sağlık raporları Çalışan Sağlığı Merkezi'nden(ÇASMER), aile hekimlerinden veya diğer kamu sağlık hizmet sunucularından alınabilecektir." Böylelikle iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimlerine verilen görevler açısından çalışan sayısının 50 olup olmamasına göre bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre çalışan sayısının 50'nin altında olması halinde iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimlerinin yapacağı işleri işveren veya işveren vekilinin yürütebileceği düzenlenmiştir.Yine yapılan değişiklikle "İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinin Yürütümüne İlişkin İşveren veya İşveren Vekili Eğitimi Tamamlama Belgesi" bulunan işverenler, **toplam çalışan sayısı 50'den az olmak şartıyla** kendilerine ait az tehlikeli sınıfta yer alan aynı il sınırları içerisinde birden fazla işyerinin iş sağlığı güvenliği hizmetlerini üstelenebilecektir. Buna göre gerekli belgeye sahip işverenler aynı il sınırları içinde az tehlikeli sınıfta birden fazla işyeri olsa dahi işçi sayısı 50'yi geçmemek kaydıyla tüm bu işyerlerinin iş güvenliği hizmetlerini yürütebilmektedir.

Görüldüğü üzere kanun koyucu iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin eksiksiz ve doğru bir şekilde yürütülmesine büyük önem vermiştir. Bu açıdan iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin çalıştırılması, nasıl çalıştırılacağı hangi kapsamda ve n e şekilde çalıştırılacağı ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Bu konuda İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu nezdinde düzenlemeler yapmakla birlikte yönetmelik düzeyinde de düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca ihtiyaca binaen konu ile ilgili yönetmeliklerde yapılan düzenlemelerde

değişikliğe giderek yeni düzenlemeler de getirmiştir. Böylece iş sağlığı ve güvenliğinin daha iyi hale gelmesi iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin daha iyi verilmesini amaçlamıştır. Kanun koyucu işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve gerekli hallerde diğer sağlık personelinin çalıştırılmasına büyük önem vermiştir. Bu uygulamanın oturması amacıyla zaman zaman yeni düzenlemeler getirmiştir. En son konuya ilişkin 2025 yılında düzenleme yapılmıştır. Ancak iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekiminin çalıştırılmasında belli şartların varlığı aranmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

iş sağlığI ve güvenliği, genel olarak çok yönlü çeşitli kurallardan oluşan bir sistemdir. Bu sistem içinde işverenin, çalışanların ve devletin yükümlülükleri bulunmaktadır.İşverenin iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması açısından, her türlü önlemi alma, risk değerlendirmesi yapma veya yaptırma, iş kazası veya meslek hastalığı bildiriminde bulunma, sağlık gözetimi, çalışanlara iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verme, çalışanlara iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin gerekli bilgilendirmeleri yapma, iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma, iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini istihdam etme yükümlülüğü bulunmaktadır.

İşverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini istihdam etme yükümlülüğü büyük öneme sahiptir. İşyerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması ile işçilerle işveren koordineli hareket edebilmektedir. Ancak tüm işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması zaruri değildir. Bir işyerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulabilmesi için belli şartların gerçeklemiş olması gerekmektedir. Buna göre işyerinde en az 50 sigortalının bulunması gerekmektedir. 50'den daha az sigortalı bulunması halinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması adına bir zorunluluk doğmamaktadır. Ayrıca 50 sayısının içine sadece çalışanlar girmemekte sigortalılık vasfına haiz herkes girmektedir. Zira kanun koyucu "çalışan" demek suretiyle bir sınırlama getirmemiştir. İş sağlığı ve güvenliği kurulunda farklı birimlerde bulunan görevliler yer almaktadır. Böylelikle iş sağlığı ve güvenliği kurulunda dengeli bir dağılımın sağlanması arzu edilmiştir. Şu hususu da belirtelim ki, işveren iş sağlığı ve güvenliği kurulunun aldığı kararlara uymakla yükümlüdür. Aksi halde iş kazası veya meslek hastalığı olduğunda sorumluluk işverene ait olacaktır. Zira işverenin gerekli şartların varlığı halinde iş sağlığı ve güvenliği kurulunu oluşturma ve iş sağlığı ve güvenliği kurulunun aldığı kararlara uyma mükellefiyeti bulunmaktadır.

İşverenin bir diğer yükümlülüğü iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini istihdam etmek üzerine belirlenmiştir. İşveren işyerinde daha sağlıklı ve güvenli bir ortamın oluşması için iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini istihdam etme mükellefiyeti altındadır. Ayrıca işverenin söz konusu mükellefiyeti bu görevlileri istihdam etmekten ibaret olmayıp, çalışanlarına bu görevlileri tanıtması, bu

görevlilerin görevleri hakkında bilgi vermesi ve bu görevlilerle çalışanlar arasında iletişimi sağlamakla yükümlüdür. İşveren tüm bu koordinasyonun sağlanmasından sorumludur. Yeri gelmişken belirtelim ki, işverenin iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini istihdam etme yükümlülüğü olmakla birlikte, diğer sağlık personelinin istihdam edilmesi açısından bir sınırlama getirilmiştir. Buna göre çalışan sayısı 10'dan fazla olan işyerleri açısından işveren diğer sağlık personelini istihdam etme noktasında zorunlu tutulmuştur. O halde işyerinde çalışan sayısının 10'dan az olması halinde işverenin diğer sağlık personeli istihdam etme mükellefiyeti bulunmamaktadır. Böyle bir durumda işverenin sorumluluğuna gidilmesi söz konusu değildir.

İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında, iş sağlığı ve güvenliği açısından her tür önlemi alma, risk değerlendirmesi yapma veya yaptırma, iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verme, sağlık gözetimi, koruyucu donanım sağlama, acil durum tahliye yangınla mücadele yükümlülüklerinin yanında iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma, iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü bulunmaktadır. İşverenin tüm bu yükümlülükleri iş sağlığı ve güvenliği açısından büyük öneme sahiptir. Ancak bu çalışmanın konusunu teşkil etmediği için işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü dışındaki yükümlülükleri ele alınmamıştır. İşverenin iş sağlığı ve güvenliği açısından tüm yükümlülükleri birbiriyle ilişkilidir. Ancak kanaatimizce işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülükleri birbiri ile daha fazla ilişkidir. Bu nedenle bu çalışmada işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli çalıştırma yükümlülüğü birlikte ele alınmıştır. İşverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü bir yönüyle de işçinin çalışmaktan kaçınma hakkı ile de ilgilidir. Zira işçinin gerekli şartların varlığı halinde çalışmaktan kaçınma hakkını kullanma talebinde bulunduğunda sürecin bir ayağında da iş sağlığı ve güvenliği kurulu bulunmaktadır. Ancak kanaatimizce çalışmaktan kaçınma hakkı başlı başına ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturduğu için bu çalışmada ele alınmamıştır. Ancak önemine binaen işçilerin çalışmaktan kaçınma hakkı söz konusu olduğunda da iş sağlığı ve güvenliği kurulunun bir fonksiyonu olduğuna değinilmiştir. Ayrıca işyerinde istihdam edilen iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin de gerekli hallerde iş sağlığı ve güvenliği kurulunda yer alması mümkündür. İhtiyaç hasıl olması halinde kurulun, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin görüşlerine başvurması mümkündür. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği kurulu ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Ayrıca işçilerin daha sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışabilmesi açısından iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli ile koordineli hareket edilmesi de çok önemlidir. İş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personeli ile koordineli hareket edildiğinde iş sağlığı

ve güvenliğini tehdit eden risklerin hafifletilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması daha olanaklı hale gelebilmektedir. İş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin görev tanımı ve yetkileri ise İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde gösterilmiştir. İş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin de bu çerçevede hareket etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak işverenin işyerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturma yükümlülüğü ile iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelini istihdam etme yükümlülükleri büyük öneme sahiptir. Bu şekilde işyerinde iş sağlığı ve güvenliği standartlarının daha yüksek merhalelere çıkması mümkündür. Her iki müessesenin de getiriliş amacı, işyerinde iş sağlığı ve güvenliği açısından daha yüksek standartların oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Zira iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturulduğunda işçilerle işverenler daha koordineli hareket edebilmektedir. Ayrıca iş sağlığı ve güvenliği kurulunun oluşturulması ile işveren kurul ile iş birliği içinde kalmak suretiyle kurul ile istişare ederek gerekli adımları atabilmektedir. Ayrıca önem arz eden bir mesele de işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurulunda alınan kararlara uyma zorunluluğunun olmasıdır. İstişareler sonucu ortaya çıkan kurul kararı doğrultusunda işverenin hareket etmesi büyük öneme sahiptir. Böylelikle işverenin hata yapma riski azalmaktadır. Böyle bir durumda iş sağlığı ve güvenliği açısından olumsuz sonuçların önüne çekilmesine katkı sağlamaktadır. Koordineli bir şekilde hareket edilmesi neticesinde iş kazası ve meslek hastalıklarının yaşanmaması için tedbirler alınabilmekte, iş kazası ve meslek hastalıkları risklerinin bertaraf edilmesi açısından önemli mesafeler kat edilmektedir. Ayrıca çalışanlar da iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili taleplerini iletme noktasında bir muhatap bulmakta ve iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili taleplerini kurula iletebilmekte ve bu yönde karar alınmasını isteyebilmektedir. Böylelikle iş sağlığı ve güvenliği kurulu işçilerle işveren arasında bir denge mekanizması kurmaktadır. İş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve diğer sağlık personelinin istihdamı da iş sağlığı ve güvenliği açısından büyük öneme sahiptir. İş güvenliği uzmanının istihdamı ile bu konuda uzman kişilerin attığı adımlar işyerinde daha sağlıklı ve güvenli bir ortamın oluşması için önemlidir. Yine işyeri hekiminin istihdamı ilke acil durumlarda işyerinde bir hekimin olması, acil müdahalenin yapılması, işverenin ve çalışanın doğru yönlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Aynı şekilde diğer sağlık personelinin istihdamı da ihtiyaç duyulan hallerde diğer sağlık personelinden de yardım alınmasına ve böylece çalışanların daha sağlıklı bir yaşam sürmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla işverenin her iki yükümlülüğü de büyük öneme sahiptir ve her iki yükümlülük de iş sağlığı ve güvenliğine katkı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü(2018).*Sıkça Sorulan Sorular.* Ankara: Aile ve Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü(2019). *Kamuda İş Sağlığı ve Güvenliği.* Ankara: Aile ve Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Akı, E. (2014).6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve Çalışma Yaşamına Etkileri.*Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(Özel Sayı),* 3-24.

Akpınar, T. & Çakmakkaya, B. Y. (2014).İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İşverenin Risk Değerlendirme Yükümlülüğü.*Çalışma ve Toplum, 1(40),* 273-304.

Akyiğit, E. (2011).*Alt İşverenlik*.Ankara:Seçkin Yayıncılık.

Akyiğit, E. (2015).İşyeri Hekimi ve İş Güvenliği Uzmanlarının İş Güvencesi.*Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2,*11-38.

Alper, Y. & Kılkış, İ. (2017).*İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku.*Bursa:Dora Yayıncılık.

Baloğlu, C. (2015a).Avrupa Birliği'nde İş Sağlığı ve Güvenliği Politikaları.*Kamu İş, 14(2),*97-104.

Baloğlu, C. (2015b).İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Yükümlülükleri ve Ayrımcılığın İş İlişkilerine Etkisi.*TBB Dergisi,118,* 297-322.

Baybora, D. (2012).İş Sağlığı ve Güvenliğine Genel Bakış. (Ed. D. Baybora).*İş Sağlığı ve Güvenliği* içinde(2-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Baycık, G.(2013).*Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Haklarında Yeni Düzenlemeler.Ankara Barosu Dergisi,3,* 104-171.

Kol, İ. (2016).*İskele iş Sağlığı ve Güvenliğinde Operasyonel Dsiplin (İş Sağlığı ve Güvenliği).*Yayınlanmış-Yüksek Lisans Tezi, Gedik Üniversitesi, İstanbul.

Bıyıkcı, E. T. (2010).*İş Sağlığı ve Güvenliğinin Sağlanmasında İş Güvenliği Uzmanlığı*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Boydak, A. B. (2020).Anayasa Mahkemesinin Asıl İşveren Alt İşveren Arasındaki Rücu İlişkisine Dair Kararının Değerlendirilmesi.*TAAD,* 43, 23-30.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü (2016).*İşyerleri İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Çalışma Rehberi.*Ankara: ÇSGB.

Centel, T. (2013).İş Sağlığı ve Güvenliği Kurullarının Kuruluş ve İşleyişi. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 20, 19-23.

ÇSGB. (2024).*İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Çalışma Rehberi.* Ankara: ÇSGB.

Çakıroğlu Demirçivi, T. (2015).Asıl İşveren ve Alt İşveren Arasındaki Müteselsil Sorumluluğun Yeni Borçlar Kanunu Hükümleri Çerçevesinde İşçi Alacaklarının Tahsili Davasında Zamanaşımı Bakımından Etkisi (Karar İncelemesi).*TBB Dergisi*, 120, 542-548.

Gerek, N. (2014).İş Kanunu ile Bazı Kanunun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair 6552 sayılı Kanunun Düşündürdükleri.*TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 3-4-5-6*, 1-20.

Jonathan, G. K. & Mbogo, R. W. (2016).Maintaining Health and Safety at Workplace: Employee and Employer's Role in Ensuring a Safe Working Environment.*Journal of Education and Practice, 7 (29),* 1-7.

Karadeniz, O. (2012).Dünya'da ve Türkiye'de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği.*Çalışma ve Toplum, 34*, 15-73.

Karakaş İ. (2015).İşçi Açısından İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları. *İş Sağlığı ve Güvenliği Ders Notları (2014).*Ankara: Gurup Matbaacılık.

Kılkış, İ. (2013).İş Sağlığı ve Güvenliği'nde Yeni Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK).*İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 1,*17-41.

Kol, İ. (2016).*İskele iş Sağlığı ve Güvenliğinde Operasyonel Dsiplin (İş Sağlığı ve Güvenliği).*Yayınlanmış-Yüksek Lisans Tezi, Gedik Üniversitesi, İstanbul.

Özden, B. (2022).Asıl İşveren Alt İşveren İlişkisinde İş Sağlığı ve Güvenliği Kurullarının Oluşumu ve İşleyişi.*İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(12), 139-145.

Özdemir, C. S. (2016).Kamu Kurumlarının Alt İşveren Çalışanlarına Karşı İş Sağlığı ve Güvenliği Yönünden Sorumluluğu.*Vergi Raporu,* 2, 99-100.

Özdemir, E. (2014).*İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku.*İstanbul:Vedat Kitapçılık.

Özer, H. D. (2018). İşverenlerin İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu Oluşturma Yükümlülüğü.*EBYÜHFD,* XXII(3-4), 489-546.

Öztürk, G. S. (2015).*İş Sağlığı ve Güvenliği Yükümlülüklerinin Yerine Getirilmemesinin Hukuki, İdari ve Cezai Sonuçları.*İstanbul:Beta Yayıncılık.

Özveri, M. (2015).***İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri.***İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayını.

Sümer, H. H. (2017).*İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku.***Ankara:**Seçkin Yayıncılık.

Süzek, S. (2019).İş Güvenliği Uzmanları ve İşyeri Hekimleri (İş Sağlığı ve Güvenliği Profosyonelleri).*Kamu-İş, 3*, 1-18.

Şafak, C. (2004).4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Taşeron (Alt İşveren) Meselesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 51, 111-132.

Şen, M. (2015).İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı Tarihsel Gelişim ve Dayanakları.*MÜHFD,4(1),* 117-143.

Şimşek, C. (2015).Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği Haklar ve Ödevler.*İş Sağlığı ve Güvenliği Ders Notları (2014).* Ankara: Gurup Matbaacılık.

Tiftik, M. & Adıgüzel, A.(2016).*İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na Göre Genel Hizmet Sözleşmelerinde İşverenin İşçiyi Koruma Borcu.Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 1(1),* 319-366.

Tozkoparan, G. & Taşoğlu, J. (2011),İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları İle İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma.*Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XXX (1),*181-209.

TÜRMOB. (2024).Elliden Az Çalışanı Olan ve Az Tehlikeli Sınıfta Bulunan İşyerlerinde İş Güvenliği Uzmanı ve İşyeri Hekimi Hizmeti Alma Zorunluluğu. *Mevzuat Seküleri. Özel Seküler*, 26.01.2025, 38-1.

Yılmaz, F. (2009).Avrupa Birliği ve Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği: Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği Kurallarının Etkinlik Düzeyinin Ölçülmesi. Yayınlanmış-Yüksek Lisans Tezi.İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

Yılmaz, F. (2010).Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de İş sağlığı ve Güvenliği Kurulları: Türkiye'de Kurulların Etkinliği Konusunda Bir Araştırma.*Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 7(1), 149-192.

Yılmaz, F. (2013).6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda Önleyici Yaklaşım ve İşverenin Yükümlülükler.*TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 1-2*, 44-66.

YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖĞRENİM GÖREN GENÇLERDE İŞSİZLİK KAYGISI: GENÇ İŞSİZLİĞİ ÜZERİNE BİR DERLEME

Meryem BOYUKTAŞ[1]/ Doç. Dr., Bora YENİHAN[2]

1 Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi, meryem.boyuktas@gmail.com, 0009-0001-4710-4996

2 Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi, bora.yenihan@kocaeli.edu.tr, 0009-0001-3818-4891

Özet

Yükseköğretim kurumlarında eğitim hayatı devam eden gençler, mezuniyet sonrası emek piyasasına dahil olacak potansiyel işgücü kitlesinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iş bulma olanakları, açık işlerle nitelik uyumsuzluğu, iş bulma süresinin belirsizliği, çalışma hayatına geçiş sürecinde karşılaşılacak zorluklar, işgücü piyasasının koşulları gibi birçok faktör üniversite öğrencisi gençlerin işsizlik kaygısını arttıran temel unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle Türkiye özelinde bakıldığında üniversite sayısının artması ve buna paralel olarak yükseköğretim mezunu genç sayısının artması, eğitim alınan alanda mezun olan genç sayısı ile orantılı bir istihdam olanağının olmaması genç işsizliği sorununa yapısal bir boyut kazandırabilmektedir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısını literatür derleme metodu kullanılarak değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmada işsizlik kaygısı yalnızca bireye özel bir sorun olarak değil; eğitim sistemi ile emek piyasası arasındaki uyumsuzluk, eğitim hayatı sonrası istihdam olanakları, eğitim görülen bölüm ve alan farklılıkları, sosyo-ekonomik şartlar gibi farklı dinamikler çerçevesinde genç işsizliği çok boyutlu olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle konu, yükseköğretim planlaması, işgücü piyasalarının emek talebinin hangi yönde olduğu, uygulanan istihdam politikaları gibi etkenlerle birlikte değerlendirmesi gereken bir problemdir. Literatürde yapılan çalışmalarda öğrencilerin öğrenim gördükleri alan, sınıf düzeyi, demografik etkenler, akademik başarı, mezun olduktan sonra iş bulma süresi, yaşanan şehrin iş bulma olanaklarının işsizlik kaygısı üzerinde etkilerinin olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra mezun sayısının fazlalığından dolayı artan rekabet ve yeni mezunlardan iş tecrübesi beklentisi, coğrafi olarak iş olanaklarının farklılaşması kaygıyı arttıran faktörler arasında yer almaktadır. Çalışmada, işsizlik kaygısının üniversite öğrencilerinin bireysel özelliklerinden ötesinde bir durum olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum, eğitim ve istihdam arasındaki uyumsuzluğun ve kaygıyı arttıran yapısal faktörlerin bir göstergesidir. Yükseköğretime girişten, piyasalara geçiş süreci daha planlı, kapsayıcı, sürdürülebilir politikalarla desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Genç İşsizliği, İşsizlik Kaygısı, Yükseköğretim Öğrencileri

UNEMPLOYMENT ANXIETY AMONG YOUNG PEOPLE IN HIGHER EDUCATION: A REVIEW OF YOUTH UNEMPLOYMENT

Ms, Meryem BOYUKTAŞ[1]/ Assoc. Prof. Dr., Bora YENİHAN[2]
1 Kocaeli University, Labour Economics, meryem.boyuktas@gmail.com, 0009-0001-4710-4996
2 Kocaeli University, Labour Economics, bora.yenihan@kocaeli.edu.tr, 0009-0001-3818-4891

Abstract

Young people currently studying at higher education institutions constitute a significant proportion of the potential workforce that will enter the labour market after graduation. From this perspective, factors such as employment opportunities, a mismatch between qualifications and available jobs, the uncertainty of the job search duration, the difficulties encountered during the transition to working life, and the conditions of the labour market are among the key elements contributing to the anxiety about unemployment among young university students. Particularly in the case of Turkey, the increase in the number of universities and, in parallel, the rise in the number of young higher education graduates, coupled with the lack of employment opportunities proportional to the number of young people graduating in their field of study, can lend a structural dimension to the problem of youth unemployment. This study aims to assess university students' anxiety about unemployment using a literature review method. The study evaluates youth unemployment in a multidimensional manner, considering not only anxiety about unemployment as a problem specific to the individual, but also various dynamics such as the mismatch between the education system and the labour market, employment opportunities after completing education, differences in the departments and fields of study, and socio-economic conditions. In this respect, the issue is a problem that must be assessed in conjunction with factors such as higher education planning, the direction of labour demand in the labour market, and the employment policies being implemented. Studies in the literature have shown that the field of study, year of study, demographic factors, academic achievement, the time taken to find employment after graduation, and the employment opportunities in the city of residence all have an impact on anxiety regarding unemployment. Furthermore, increased competition due to the high number of graduates, the expectation of work experience from new graduates, and geographical variations in job opportunities are among the factors that heighten this anxiety. The study concludes that anxiety about unemployment is a situation that extends beyond the individual characteristics of university students. This situation is an indication of the mismatch between education and employment, as well as the structural factors that exacerbate anxiety. The transition from higher education to the labour market should be supported by more planned, inclusive and sustainable policies.

Keywords: Youth Unemployment, Unemployment Anxiety, Higher Education Students

GİRİŞ

Günümüz dünyasının önde gelen küresel sorunlarının biri de işsizliktir. Ülke ekonomisi, kültür, eğitim durumu, coğrafi şartlar, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, ülke nüfusunun yoğunluğu, eğitim politikaları gibi birçok nedenle işsizliğin boyutları ve nedenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. İşsizlik oranlarının yüksek oluşu, deneyim eksikliği, artan rekabet koşulları, teknolojik dönüşüm, teknolojik dönüşüme uyum sağlayabilecek bilgi ve beceri yeterliliği gibi olgular gençlerin eğitim hayatı devam ederken mezuniyet sonrası iş bulmaya dair ümidinin kırılmasında etkili olabilmektedir (Ürüt Kelleci ve Türk, 2016: 15). İşsizlik genç nüfus arasında da oldukça yaygın olarak görülmektedir. Bu bağlamda mezuniyet sonrası istihdam olanakları, iş bulma sürecinin uzunluğu ve çalışma hayatına geçişin koşulları, söz konusu bireyler açısından ciddi bir belirsizlik kaynağı niteliği taşımaktadır.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, yükseköğretime erişimin giderek yaygınlaşması ve üniversite mezunu sayısındaki süregelen artış; işgücü piyasasının her mezuna, nitelikli ve yeterliliğe uygun istihdam sunma kapasitesinden yoksun kalmasıyla birleşerek genç işsizliği sorununu yapısal bir mesele olarak belirginleştirmektedir. Bu tablo, eğitimini henüz tamamlamamış öğrenciler arasında işsizlik kaygısının derinleşmesine zemin hazırlamakta ve söz konusu sorunun; genç işsizliği, eğitim-istihdam ilişkisi ve işgücü piyasasına geçiş dinamikleri ekseninde irdelenmesi gereğini ortaya koymaktadır (Korkmazer, 2020: 141-143)

Bu çalışmada işsizlik ve işsizlik kaygısı olguları kavramsal olarak ele alınmış ve literatürde daha önce yapılmış olan benzer akademik yayınlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda genç işsizliği, eğitim-istihdam ilişkisi, işgücü piyasasına geçiş süreci, mezuniyet sonrası iş bulma beklentisi, bölüm ve alan farklılıkları, iş deneyimi ve sosyoekonomik değişkenler çerçevesinde literatürdeki bulgular derlenmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

TÜİK normlarına göre, "*belirli bir referans dönemi içinde hale hazırda istihdamda bulunmayan, son dört hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış olan, işe alınması durumunda iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan 15-64 yaş arasındaki kişiler*" işsiz sayılmaktadır (TÜİK, Erişim Tarihi: 06.06.2026). İşgücü piyasalarının önemli bir bileşeni olan genç işgücü TÜİK tanımına göre 15-24 yaş, OECD tanımına göre ise 15-29 yaş aralığındaki nüfusu kapsamaktadır (Kara ve Karaaslan, 2021: 160).

En önemli üretim faktörü olan emeğin üretime koşulmaması durumunu ifade eden işsizlik genç nüfus arasında da artmaktadır. Bir ülkenin beşeri sermayesinin ana kaynağını oluşturan gençlerin işsizlikle erken yaşlarda karşı karşıya kalması bireysel sorunların yanı sıra toplumsal sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında bu sorunun sadece ekonomik politikalarla çözülemeyeceği görülmektedir. Ülke

ekonomileri bakımından en verimli çağlarında genç nüfusun üretkenliğinin ekonomiye dahil olmaması milli gelir açısından kalkınma sorununu beraberinde getirebilmektedir İşsizlik, ekonomik maliyetlerinin yanında sosyal dışlanma, kaygı, umutsuzluk gibi psikolojik sorunlara da neden olabilmektedir (Bayrakdar ve İncekara, 2013: 24).

Kaygı, "bireyin içinde bulunduğu anda ya da gelecekte nasıl olacağı belli olmayan ya da hiç gerçekleşme olasılığı olmayan bir durum ile ilgili endişe duyması" olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2019: 119). İşsizlik kaygısı, kişinin hayatını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu geliri elde edeceği bir iş bulamamaya dair duyduğu korkuyu ifade etmektedir. İşsizlik kaygısının ana nedenlerinden birinin her an işini kaybedebilme korkusunun olduğu söylenebilmektedir. Çünkü işsizlik gelir kaybı, aile içi itibar kaybı, yaşam kalitesinin düşmesi gibi sorunları da beraberinde getirebilmekte birey üzerinde kaygı ve baskıya neden olabilmektedir (Korkmazer, 2020: 143-144).

Ülkemizde genç işsizliğinin işsizlik oranı içindeki payı oldukça yüksektir ve yükseköğretim mezunu gençler arasında işsizlik yaygın olarak görülmektedir. Genç işsizliğindeki bu artış ve özellikle eğitimli gençler arasında mezuniyet sonrası iş bulamama kaygısı birçok araştırmaya konu olmuştur (Kutlu, Çetinbakış vd.,2019: 513).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, literatür taraması yapılarak derleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, yükseköğretimde öğrenim gören gençlerin işsizlik kaygısına ilişkin yapılmış akademik araştırmalarla sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede lisans ve önlisans düzeyde eğitim gören öğrenciler, son sınıf öğrencileri ile farklı fakülte ve bölümlerde kayıtlı öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen akademik çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın problem cümlesi, "Yükseköğretimde öğrenim gören gençlerin işsizlik kaygısı, genç işsizliği ve eğitimden işgücü piyasasına geçiş süreci bağlamında literatürde nasıl ele alınmaktadır?" şeklindedir. Çalışmada, üniversite öğrencilerinin henüz eğitim sürecindeyken işgücü piyasasına ilişkin taşıdıkları işsizlik kaygısının hangi faktörlerle ilişkilendirildiği incelenmektedir.

3. BULGULAR

Bu çalışmaya konu olan akademik çalışmalarda, çeşitli demografik faktörler, eğitim düzeyi, eğitim görülen bölüm, ekonomik faktörler gibi etkenlerin gençlerin iş bulma kaygısı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Farklı değişkenlerin yanı sıra cinsiyet, gelir düzeyi, iş deneyimi, iş bulma ümidi, iş bulma süresinin uzaması, sınıf düzeyi, akademik başarı, eğitim görülen bölüme kendi isteği ile girme, eğitim görülen bölümden memnuniyet gibi değişkenler de ele alınarak bu değişkenlerin işsizlik kaygısına etkisi incelenmiştir.

Literatür Araştırması

Araştırma	Örneklem	Sonuç
Koç, Bayramoğlu vd., (2024). Genç Nüfusta İşsizlik Kaygısı Üzerine Bir Saha Araştırması.	Hitit Üniversitesi lisans ve önlisans öğrencileri	İş bulma süresinin uzamasının ve demografik etkenlerin işsizlik kaygısını etkilediği sonucuna varılmıştır.
Çetineli ve Tüzün, (2022). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı, Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki	Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencileri, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta MYO Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Programı öğrencileri	Çalışma sonucunda öğrencilerin genelinde işsizlik kaygısı olduğu tespit edilmiştir.
Dursun ve Şen, (2022). İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı: Demografik Faktörler ve Psikolojik Semptomlar Açısından Bir İnceleme	İİBF son sınıf öğrencileri	Çalışmanın sonucunda İİBF öğrencilerinin işsizlik kaygısı taşıdığı bulgusuna varılmıştır.
Korkmazer, F., (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı Algılarının İncelenmesi	Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri	Öğrencilerin işsizlik kaygısı taşıdığı, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı fark bulunmadığı, not ortalaması bakımından anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.
Surat, A. ve Ceran, D. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi son sınıf öğrencileri	Araştırma sonucunda, öğrencilerin büyük bir kısmının işsizlik kaygısı taşıdığı ve işsizlik kaygısının demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
Güney ve Çelik, (2019). Sosyal Sermaye ile İşsizlik Kaygısı Arasındaki İlişki: Atatürk Üniversitesi İİBF Son Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama	Anadolu Üniversitesi son sınıf öğrencileri	Araştırma sonucunda sosyal sermaye ile işsizlik kaygısı arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Demir ve Taşkıran, (2018). İİBF Mezun Adaylarının İş Bulma Ümitlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Nicel Bir Araştırma	İİBF son sınıf öğrencileri	Çalışmanın sonucunda demografik etkenlerin, akademik başarının, mezun olunan alandan memnuniyetin iş bulma ümidini etkilediği tespit edilmiştir.
Tayfun ve Korkmaz, (2016). Üniversite Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma	Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Mühendislik Fakültesi' nde eğitim gören öğrenciler	Araştırma sonucunda öğrencilerin işsizlik kaygısı taşıdığı ve işsizlik kaygısının alt boyutları tespit edilmiştir.

Ele alınan çalışmalara konu olan üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı taşıdığı tespit edilmiştir. Araştırmalarda dikkate alınan diğer değişkenlerden, gelir düzeyi, eğitim görülen alan, not ortalaması, iş bulma süresinin uzaması değişkenlerinin kaygı düzeyini etkilediği, bir iş deneyimine sahip olan öğrencilerin iş tecrübesi olmayan öğrencilere göre daha az işsizlik kaygısı duyduğu tespit edilmiştir. Ayrıca son sınıf öğrencilerinin diğer sınıf düzeylerine göre daha fazla işsizlik kaygısı taşıdıkları, okudukları bölümü isteyerek tercih etme ve bölümünden memnun olma değişkenlerine göre işsizlik kaygısında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların bir kısmında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre işsizlik kaygı düzeyi yüksek çıkarken bazı çalışmalarda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Genç işsizliği bugün bütün dünyada hem bireysel hem de toplumsal sorunlara neden olabilmektedir. Literatür çalışmaları gösteriyor ki üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı çok sayıda bağımsız değişkenle ilişki içindedir. Gençlerin yaşadığı işsizlik kaygısının, gençlerin emek piyasasına eklemlenme sürecinde karşılaştıkları yapısal sorunları, eğitim-istihdam arasındaki kronik uyumsuzluğu ve genç işsizliği olgusunun boyutlarını yansıtan toplumsal bir gösterge niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. Bu sebeple gençlerin işsizlik kaygısının azalmasına yönelik politikaların yalnızca bireysel bazda bir çözüm değil, yükseköğretim kurumları, kamu kurumları ve piyasa aktörlerinin işbirliği zemini oluşturularak bir çözüm geliştirmeleri zorunluluğu doğmaktadır.

KAYNAKLAR

Bayrakdar, S., & İncekara, A. (2013). Türkiye'nin Genç İşsizlik Profili. Çalışma İlişkileri Dergisi, 4(1), 15-38. https://izlik.org/JA37DE23UA

Demir, Ö., & Taşkıran, G. (2018). İİBF Mezun Adaylarının İş Bulma Ümitlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Nicel Bir Araştırma. Çalışma İlişkileri Dergisi, 9(1), 42-57. https://izlik.org/JA95PP27TA

Dönmez Kara, C. Ö., & Karaaslan, İ. (2022). Covid-19 Pandemisinin Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı Üzerine Etkileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 82, 155-194. https://doi.org/10.26650/jspc.2022.82.941212

Dursun, S., & Şen, M. (2022). İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı: Demografik Faktörler ve Psikolojik Semptomlar Açısından Bir İnceleme. Sosyal Güvenlik Dergisi, 12(2), 251-266. https://doi.org/10.32331/sgd.1223464

Güney, A., & Çelik, E. (2019). Sosyal Sermaye ile İşsizlik Kaygısı Arasındaki İlişki: Atatürk Üniversitesi İİBF Son Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul İktisat Dergisi*, *69*(1), 103-131. https://doi.org/10.26650/ISTJECON2019-0005

Koç, Ö. E., Bayramoğlu, G., & Koç, N. (2024). Genç Nüfusta İşsizlik Kaygısı Üzerine Bir Saha Araştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(3), 73-92. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1466759

Korkmazer, F. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygisi Algilarinin İncelemesi. İşletme Ekonomisi ve Yönetimi Araştırma Dergisi, 3 (2), 141-152. https://izlik.org/JA76GP92JM

Surat, A. & Ceran, D. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı. ISPEC Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4 (3), 145–166. https://doi.org/10.46291/ISPECIJSSHvol4iss3pp145-166

Şahin, M. (2019). Korku, Kaygi ve Kaygi (Anksiyete) Bozukluklari. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(10), 117-135. https://izlik.org/JA32WL38LD

Şahin Kutlu, Ş., Çetinbakış, M., & Kutlu, M. (2019). Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *EKEV Akademi Dergisi*, *78*, 511-522. https://izlik.org/JA98WZ68NX

Tekin Tayfun, A. N., & Korkmaz, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma The Unemployment Anxiety Of University Students: A

Research On Süleyman Demirel University Students. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(17), 534-558. https://izlik.org/JA58UT84CN

TÜİK, (2026). Erişim Tarihi 06.06.2026. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/57996/metadata

Tüzün, P., & Çetinceli, K. (2022). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı, Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki. Current Perspectives in Social Sciences, 26(1), 21-30. https://doi.org/10.54614/JSSI.2022.952094

Ürüt Kelleci, S., & Türk, Z. (2016). Genç İşsizliğin İncelenmesi: OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(13), 10-25.

İSTİHDAMIN GENÇ YETİŞKİN KADINLARIN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ

Öğretim Görevlisi, Büşra SAĞLIK/ Doç. Dr., Bora YENİHAN

Kırklareli Üniversitesi/Sosyal Politika, busrasaglik93@gmail.com, 0000-0003-4030-0465

Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, borayenihan@gmail.com, 009-0001-3818-4891

Özet

İstihdamın genç yetişkin kadınların yaşam kalitesi üzerindeki etkisi, çoğunlukla gelir ekseninde ve tek boyutlu biçimde ölçülmekte, bu yaklaşım ise literatürdeki bulgular arasındaki farklılıkları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, 25-34 yaş aralığındaki kadınlar için istihdam ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi yeniden kurgulamakta ve söz konusu etkinin tek yönlü biçimde olumlu sayılamayacağını ileri sürmektedir. Çalışmanın temel savı, istihdamın yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin işin varlığından çok niteliğiyle ilişkili olduğudur. Güvencesiz ve düşük ücretli işler beklenen refah kazanımlarını sınırlarken, güvenceli ve insana yakışır çalışma koşulları bu etkiyi belirgin biçimde güçlendirmektedir. Bakım hizmetlerinin yeterliliği, izin düzenlemeleri ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin beklentiler de ilişkinin yönünü belirleyen başlıca etkenler arasında öne çıkmaktadır. Dolayısıyla istihdam ile yaşam kalitesi arasındaki ilişki, çalışma koşulları ve toplumsal bağlam dikkate alınmadan tam olarak anlaşılamamaktadır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada, dökman (belge) inceleme tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadın istihdamına yönelik politikaların işgücüne katılım oranlarını artırmanın ötesine geçerek işin niteliğine ve ev içi sorumlulukların paylaşımına odaklanması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Yaşam Kalitesi, İş Kalitesi, Toplumsal Cinsiyet.

THE EFFECT OF EMPLOYMENT ON THE QUALITY OF LIFE OF YOUNG ADULT WOMEN

Lecturer, Büşra SAĞLIK/ Assoc. Prof., Bora YENİHAN

Kırklareli University, Social Policy, busrasaglik93@gmail.com, 0000-0003-4030-0465

Kocaeli University, Labor Economics and Industrial Relations, borayenihan@gmail.com, 009-0001-3818-4891

Abstract

The effect of employment on the quality of life of young adult women is predominantly measured along the income axis and in a unidimensional manner, an approach that proves inadequate in accounting for the divergent findings within the literature. This study reconceptualizes the relationship between employment and quality of life for women aged 25-34, arguing that this effect cannot be regarded as uniformly positive. The central thesis of the study is that the impact of employment on quality of life is associated less with the mere presence of work than with its quality. While precarious and low-paid jobs limit the anticipated welfare gains, secure and decent working conditions substantially reinforce this effect. The adequacy of care services, leave arrangements, and expectations concerning gender roles likewise stand out among the principal factors determining the direction of this relationship. Accordingly, the relationship between employment and quality of life cannot be fully understood without taking working conditions and the social context into account. The study adopts a qualitative research design and employs the document analysis technique. The findings indicate that policies aimed at female employment should move beyond merely increasing labor force participation rates and instead focus on job quality and the distribution of domestic responsibilities.

Keywords: women's employment, quality of life, job quality, gender.

GİRİŞ

Bir kadının çalışıp çalışmaması ile yaşamından ne ölçüde memnun olduğu arasındaki bağ, ilk bakışta sanıldığından çok daha kaygan bir zemin üzerinde durmaktadır. İktisat yazınının önemli bir bölümü bu bağı gelir üzerinden okumakta, istihdamın gelir getirdiğini ve gelirin de refahı yükselttiğini varsaymaktadır. Oysa aynı yazının biriktirdiği ampirik bulgular tek bir yöne işaret etmemektedir. Gelirin, öznel refahla ilişkisinin ülkeler ve dönemler arasında değiştiği, ekonomik büyümenin yaşam memnuniyetine yansımasının sanılandan zayıf kaldığı gösterilmiştir (Stevenson ve Wolfers, 2008: 1). Bu tutarsızlık çoğu zaman ölçüm hataları ya da örneklem farklılıklarıyla açıklanmaktadır. Bu çalışma ise söz konusu tutarsızlıkların, ölçümün yanı sıra ilişkinin ele alındığı kavramsal çerçeveyle de ilişkili olabileceğini öne sürmektedir.

Araştırmalar, gelir ile refah arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını göstermekte, bireylerin gelirlerini başkalarının gelirleriyle karşılaştırması ve zamanla gelir düzeylerine uyum sağlamaları, mutlak gelir artışının refaha katkısını sınırlamaktadır (Clark, Frijters ve Shields, 2007: 99-100). Yüksek gelirin yaşam değerlendirmesini iyileştirdiği, ancak duygusal iyi oluş üzerindeki etkisinin belirli bir eşikten sonra zayıfladığı yönündeki bulgular, refahın tek bir parasal ölçütle temsil edilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Killingsworth, Kahneman ve Mellers, 2023: 1). İstihdam söz konusu olduğunda tablo daha da karmaşıklaşmakta, çünkü iş yalnızca bir gelir kaynağı olmayıp zamanın, kimliğin ve toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlendiği bir alan olarak işlev görmektedir.

Genç yetişkinlik, bu gerilimin en yoğun biçimde yaşandığı dönem olarak öne çıkmaktadır. 25 ile 34[1] yaş arası, mesleki yörüngenin biçimlendiği ve ilk kalıcı iş ilişkilerinin kurulduğu, aynı zamanda evlilik ve çocuk sahibi olma kararlarının yoğunlaştığı bir kesit oluşturmaktadır. Özellikle kariyerlerinin başlarında olan genç yetişkin kadınların işgücü piyasası koşulları nedeniyle kariyer ve çocuk sahibi olmayı bir arada sürdürememe riskiyle karşı karşıya kaldığı bilinmekte, bu risk ise genç yetişkin kadınların çoğu kez işgücüne katılım ve doğurganlık arasında tercih yapmalarına sebep olmaktadır (Karabchuk, 2020: 225; Knijn, 2012: 20). Diğer yaş gruplarına da yansıyan bu ikilemin, günümüzde yetişkinliğe geçişin uzun yıllar sürmesi nedeniyle 25-34 yaş grubundaki genç yetişkin kadınlar için daha belirgin olduğu belirtilmektedir (Görkey ve Çağlı Kaynak, 2022: 2690). Dahası, bu dönemde alınan kararların kadınların sonraki yaşam seyri üzerinde uzun süreli izler bıraktığı, kariyerin erken evresindeki

[1] Bu araştırmada genç yetişkinlik dönemi 25-34 yaş aralığı olarak ele alınmıştır. Alt yaş sınırı olan 25 yaş, uluslararası sınıflandırmalarda gençliğin 15-24 yaş olarak kabul edilmesi ve yetişkinliğe geçişte yer alan eğitimin tamamlanması, işgücüne katılım ve ekonomik bağımsızlık gibi süreçlerin çoğunlukla 25 yaş sonrasında gerçekleşmesi nedeniyle belirlenmiştir. Üst yaş sınırı olan 34 yaş ise Knijn (2012), Karabchuk (2020) ve Rumbaut'un (2004) genç yetişkinliği 18-34 yaş arasında tanımlayan yaklaşımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda 25-34 yaş grubu, gençlerden ayrışan ancak yetişkinliğe geçiş sürecini sürdüren bireyleri temsil etmektedir.

gelişmelerin ileri yaşlardaki ücret ve terfi olanaklarını da belirlediği ifade edilmektedir (Staff ve Mortimer, 2011: 2-3). Kadınların işgücüne katılımını biçimlendiren etkenlerin bu yaş grubunda özellikle güçlü hissedildiği, katılım kararının yaşam döngüsünün bu evresinde yoğunlaştığı gösterilmiştir (Thévenon, 2013: 10).

Bu çalışma, istihdam ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi iki temel soru çevresinde ele almaktadır. İstihdamın yaşam kalitesini hangi kanallar aracılığıyla etkilediği ve bu etkinin hangi koşullar altında olumluya, hangi koşullar altında olumsuza döndüğü sorgulanmaktadır. Bu sorulara verilecek yanıt çalışmanın merkezî tezini oluşturmakta, istihdamın genç yetişkin kadınların yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin tek yönlü ve olumlu olmadığını, etkinin işareti ve büyüklüğünün işin niceliğinden çok niteliği ve içine yerleştiği toplumsal bağlam tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Kadın istihdamı ile toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri arasındaki ilişkinin bağlama duyarlı biçimde değiştiği, tek düze bir örüntü sergilemediği literatürde de vurgulanmaktadır (Verick, 2018: 1).

Çalışmanın özgün katkısı, genç yetişkin kadınları merkeze alarak birbirinden ayrı ilerleyen iki yazın alanını birleştiren bir çerçeve sunmasıdır. İşgücüne katılımın yaşam kalitesine etkisini inceleyen yazın ile işin niteliğini ölçmeye çalışan insana yakışır iş yazını çoğunlukla ayrı sorular sormakta ve ayrı yöntemler kullanmaktadır (Burchell, Sehnbruch, Piasna ve Agloni, 2014: 460). Bu çalışma, yaşam kalitesini ekonomik güvence, zaman kullanımı, özerklik ve psikolojik iyi oluş boyutlarında tanımlayarak istihdamın bu boyutların her biri üzerindeki etkisini ayrı ayrı incelemekte, ardından bu etkiyi şekillendiren işin niteliği, bakım altyapısı ve toplumsal cinsiyet normlarını tek bir çerçevede birleştirmektedir. Böylece istihdamın yaşam kalitesine etkisinin neden bağlamdan bağlama değiştiği bütünsel biçimde açıklanabilir hâle gelmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yaşam kalitesini gelir üzerinden okumak, ölçme kolaylığı sunduğu için yaygınlaşmış bir tercih olarak öne çıkmaktadır. Gelir gözlemlenebilir, karşılaştırılabilir ve zaman içinde izlenebilir bir büyüklük olduğundan araştırmacılara pratik bir dayanak sağlamaktadır. Ne var ki bu kolaylık, kavramın kendisini daralttığı ölçüde yanıltıcı hâle gelmektedir. İyi bir yaşamı gelire indirgeyen bir çerçeve, aynı ücreti alan iki kadının yaşam deneyimindeki derin farkları görünmez kılmakta, birinin işi güvenceli ve zamanı kendi denetimindeyken diğerinin işi geçici ve mesaisi öngörülemez olabilmektedir. Subjektif yaşam kalitesi ölçümlerinin gelir dışındaki etkenlere güçlü biçimde bağlı olduğu, yaşam kalitesinin çok bileşenli bir yapı taşıdığı yerleşik bir bulgu olarak kabul edilmektedir (Clark, Frijters ve Shields, 2007: 99-100).

Bu çalışma, yaşam kalitesini kapasite yaklaşımının sunduğu zeminde tanımlamaktadır. Amartya Sen tarafından geliştirilen ve Martha Nussbaum tarafından kadınların durumu bağlamında derinleştirilen bu yaklaşım, yaşam kalitesini ve refahı sahip olunan kaynaklarla değil, kişinin değer verdiği yaşamı sürdürebilme özgürlüğü ve fiilî

imkânlarıyla ölçmektedir (Nussbaum, 2000: 7-8). Gelir, bu imkânları genişletebilecek bir araç olarak görülmekte, ancak imkânın kendisiyle özdeşleştirilmemektedir. Kapasite yaklaşımının yaşam kalitesi ölçümüne uygulanmasında hangi boyutların seçileceği başlı başına bir yöntem sorunu oluşturmakta, bu seçimin gerekçelendirilmiş ve bağlama duyarlı biçimde yapılması gerekmektedir (Robeyns, 2005: 191-192). Bir kadının kazandığı ücreti kendi zamanı ve bedeni üzerindeki denetimi pahasına elde etmesi durumunda, gelirdeki artışın yaşam kalitesindeki artışa doğrudan tercüme olmadığı görülmektedir.

Kapasite temelli yaşam kalitesi ölçümlerinin ampirik araçlara dönüştürülmesi son yıllarda önemli mesafe kat etmiştir. Yetişkinler için geliştirilen kapasite temelli iyi oluş ölçekleri, refahın işlevsel sonuçların ötesinde kişinin gerçekleştirebileceği yaşam biçimlerine dayandığını göstermektedir (Al-Janabi, Flynn ve Coast, 2011: 168). Bu ölçüm geleneğinin yaşlı bireyler üzerinde uygulanması, kapasite boyutlarının parasal ölçütlerden farklı ve onları tamamlayan bir bilgi ürettiğini ortaya koymuştur (Coast, Flynn, Natarajan, Sproston ve Lewis, 2008: 875). Bu birikim, yaşam kalitesinin çok boyutlu biçimde işlevselleştirilmesinin kavramsal bir tercih olmanın ötesinde ölçülebilir bir program olduğunu göstermektedir.

Bu zemin üzerinde yaşam kalitesi dört boyutta ele alınmaktadır. Birinci boyut ekonomik güvence olup yalnızca gelirin düzeyini değil, sürekliliğini, öngörülebilirliğini ve beklenmedik risklere karşı sağladığı tamponu kapsamaktadır. İkinci boyut zaman kullanımı olarak tanımlanmakta, kişinin ücretli iş, ev içi emek ve kendine ayırdığı zaman arasındaki dağılımı ve bu dağılım üzerindeki denetimi ifade etmektedir (Sayer, 2005: 289). Üçüncü boyut özerklik olup kadının kendi yaşamına ilişkin kararları alabilme kapasitesini ve hane içindeki pazarlık gücünü içermektedir (Friedberg ve Webb, 2006: 3-4). Dördüncü boyut psikolojik iyi oluş olarak belirlenmekte, iş kaynaklı stres ve rol çatışmasının yanı sıra mesleki kimliğin ve toplumsal katılımın sağladığı doyumu kapsamaktadır (Blustein, Olle ve Connors-Kellgren, 2016: 6).

Bu dört boyut birbirinden bağımsız işlememekte, aralarında değiş tokuşlar barındırmaktadır. İstihdam bir boyutu güçlendirirken bir diğerini zayıflatabilmekte, gelir ve ekonomik güvence yükselirken zaman kıtlığı derinleşebilmektedir. Kadınların ücretli işe ayırdığı zamanın artmasının karşılıksız emek ve serbest zaman aleyhine gerçekleştiği, bu değiş tokuşun toplumsal cinsiyete göre asimetrik dağıldığı gösterilmiştir (Sayer, 2005: 296). Yaşam kalitesinin tek bir sayıya indirgenememesinin nedeni tam da bu boyutlar arası gerilimde yatmakta, istihdamın net etkisi bu kazanç ve kayıpların bileşkesi olarak ortaya çıkmakta ve bu bileşke herkes için aynı işareti taşımamaktadır.

2. İSTIHDAMIN GENÇ YETİŞKIN KADINLARIN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ

İstihdamın yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği kanallar, çalışan kadınların deneyiminde somut karşılıklar bulmaktadır. En dolaysız kazanç kadının kendi geliri olup, bu gelir tüketim kapasitesini artırmanın ötesinde hane içinde bağımsız bir kaynak yaratmaktadır. Kendi geliri olan kadın, ortak kararlarda daha güçlü bir pazarlık konumu edinmekte, hane içi kaynak dağılımının, eşlerin görece gelirine duyarlı biçimde değiştiği görülmektedir (Friedberg ve Webb, 2006: 3-4). Bu pazarlık gücü, kadının yalnızca günlük harcamalar üzerindeki karar alma gücünü değil, ilişkinin sürdürülüp sürdürülmeyeceği gibi önemli kararları da etkilemektedir. Ayrıca ekonomik bağımsızlık, kadının, gerektiğinde ilişkiyi sonlandırabilme olanaklarını da artırmaktadır. (Cooke, 2006: 449).

Ekonomik güvencenin sağladığı tampon işlevi, yaşam kalitesinin yalnızca ortalama düzeyini değil düşük ihtimalli ama yüksek maliyetli risklere karşı dayanıklılığını da yükseltmektedir. Gelirin yaşam değerlendirmesini iyileştirdiği, ancak bu iyileşmenin duygusal iyi oluşta belirli bir eşikten sonra zayıfladığı yönündeki bulgular, gelirin yaşam kalitesine katkısının özellikle güvence boyutunda yoğunlaştığını düşündürmektedir (Killingsworth, Kahneman ve Mellers, 2023: 2-3). Toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkının kadınların kazanç ve güvence düzeyini sistematik biçimde sınırladığı, bu farkın kadınların ekonomik güvence kapasitesini doğrudan aşındırdığı ortaya konmuştur (Blau ve Kahn, 2017: 789-791).

İş, gelir ve özerkliğin ötesinde bir aidiyet ve kimlik kaynağı olarak işlev görmektedir. Çalışma yaşamı kadını hane dışında bir toplumsal ağa bağlamakta, mesleki bir kimlik ve tanınma imkânı sunmaktadır. Psikolojik iyi oluş yazını, işin yalnızca gelir aracı olmadığını, anlam ve toplumsal bağ üreten bir alan olarak yaşam kalitesinin psikolojik boyutunu beslediğini göstermektedir (Blustein, Olle ve Connors-Kellgren, 2016: 6). Bu kanal, işsizliğin gelir kaybından bağımsız biçimde neden yaşam kalitesini düşürdüğünü de açıklamakta, kaybedilenin yalnızca ücret olmadığını, aynı zamanda bir kimlik ve katılım alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kazanımlar, istihdamın yalnızca olumlu yönlerini yansıtmaktadır. Aynı iş ilişkisi kadının zamanı ve enerjisi üzerinde talepler de doğurmakta, bu talepler ev içi ve bakım sorumluluklarıyla çakıştığında yaşam kalitesinin kazanç tarafını aşındırmaktadır. Sorunun kökeninde ücretli işin ev içi emeği azaltmamış olması yatmakta, kadınlar işgücüne kitlesel biçimde katılırken ev içi emeğin bölüşümü aynı hızda değişmemektedir (Bianchi, Sayer, Milkie ve Robinson, 2012: 55). Bu asimetri, çalışan kadının ücretli mesaisinin üzerine karşılıksız ev içi emekten oluşan ikinci bir vardiyayı eklemesi anlamına gelmektedir.

Ev içi ve bakım emeğinin cinsiyete göre eşitsiz dağılımının kadınların psikolojik iyi oluşunu doğrudan zedelediği belgelenmiştir. Karşılıksız bakım emeğinin kadınlarda erkeklere kıyasla belirgin biçimde yüksek psikolojik sıkıntı düzeyiyle ilişkili olduğu, dış şoklar karşısında bu yükün orantısız biçimde kadınlara bindiği gösterilmiştir (Xue ve McMunn, 2021: 8). Pandemi döneminde kadınların ev işi ve çocuk bakımındaki payının erkeklerinkinden

belirgin biçimde yüksek kaldığı, kriz koşullarının mevcut asimetriyi derinleştirdiği ortaya konmuştur (Del Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2020: 1001). Toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru ilerlemenin son on yıllarda yavaşladığı, hatta duraklamış olması bu asimetrinin geçici değil yapısal bir nitelik taşıdığını göstermektedir (England, Levine ve Mishel, 2020: 6992).

Bu çatışmanın yaşam kalitesi üzerindeki etkisi zaman kullanımı boyutunda yoğunlaşmaktadır. Zaman, gelirden farklı olarak biriktirilemeyen ve genişletilemeyen bir kaynak olduğundan, ücretli işe ayrılan her saat ev içi emek ya da kişisel zaman aleyhine harcanmaktadır. Kadınların toplam iş yükünün ücretli ve karşılıksız emek birlikte hesaba katıldığında erkeklerinkini aştığı, serbest zaman eşitsizliğinin toplumsal cinsiyet çizgisinde derinleştiği gösterilmiştir (Sayer, 2005: 285). Genç yetişkinlik döneminde bu kısıt en sert biçimini almakta, kariyerin en çok emek isteyen erken evresi ile çocuk bakımının en yoğun dönemi zaman içinde üst üste binmektedir.

Zaman kıtlığı, ölçülebilir bir kayıp olmanın ötesinde iş yaşam çatışması olarak psikolojik iyi oluşu da etkilemektedir. İşin talepleriyle ev yaşamının taleplerinin birbiriyle yarıştığı durumlarda ortaya çıkan gerilimin, hem çalışanlar hem de kendi hesabına çalışanlar için yaşam kalitesini düşüren tutarlı bir etken olduğu belgelenmiştir (Annink, den Dulk ve Steijn, 2015: 572). Gündelik yaşamın çoğu zaman göz ardı edilen bileşenlerinin bile yaşam kalitesi üzerinde ölçülebilir etkiler ürettiği, örneğin uzun işe gidiş gelişlerin öznel iyi oluşu düşürdüğü gösterilmiş ve zaman temelli yüklerin yaşam kalitesi üzerindeki ağırlığını ortaya koymuştur (Clark, Chatterjee, Martin ve Davis, 2019: 2777).

Buraya kadarki çözümleme, istihdamın karşıt yönlü etkiler doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bir yanda gelir, güvence, özerklik ve kimlik, diğer yanda zaman kıtlığı, yorgunluk ve rol çatışması bulunmaktadır. Bu karşıtlık çalışmanın merkezî tezini gündeme getirmekte, istihdamın yaşam kalitesine net etkisini belirleyen etkenin kadının çalışıp çalışmadığı değil nasıl bir işte çalıştığı olduğunu vurgulamaktadır. İşin niteliğinin çok boyutlu bir kavram olduğu, ücretin yanı sıra sözleşme güvencesini, çalışma saatlerinin öngörülebilirliğini, sosyal koruma kapsamını ve mesleki gelişim imkânlarını kapsadığı ortaya konmuştur (Burchell, Sehnbruch, Piasna ve Agloni, 2014: 462).

Bu boyutlar birlikte değerlendirildiğinde istihdamın iki farklı görünümü ortaya çıkmaktadır. Güvencesiz iş, geçici sözleşmesi, düşük ücreti, öngörülemeyen mesaisi ve zayıf sosyal korumasıyla istihdamın vaat ettiği yaşam kalitesi kazanımlarını daha baştan sınırlamaktadır. Güvencesiz istihdamın tanımlanmasına ve ölçülmesine yönelik sistematik derlemeler, bu istihdam biçiminin gelir düşüklüğünün ötesinde belirsizlik ve korumasızlık boyutlarıyla tanımlandığını göstermektedir (Kreshpaj, Orellana, Burström, Davis ve Bodin, 2020: 235). İnsana yakışır iş ise güvenceli sözleşmesi, yeterli ücreti, denetlenebilir zamanı ve kapsayıcı sosyal korumasıyla aynı kazanımları belirgin biçimde güçlendirmektedir (Blustein, Olle ve Connors-Kellgren, 2016: 6).

Bu ayrımın etkileri, kavramsal çerçevede tanımlanan dört boyutun her birinde ayrı ayrı görülmektedir. Güvencesiz iş gelirin düzeyini düşürmekle kalmamakta, sürekliliğini ve öngörülebilirliğini ortadan kaldırarak ekonomik güvence boyutuna asıl darbeyi vurmaktadır. Öngörülemeyen mesai, zaman kullanımı üzerindeki denetimi elinden almakta, zayıf sosyal koruma ise hastalık ya da doğum gibi yaşam olayları karşısında kadını korunmasız bırakarak özerkliği zedelemektedir. Güvencesiz istihdamın ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini boylamsal verilerle belgeleyen meta-analizler, bu kanalların psikolojik iyi oluşta somut karşılıklar bulduğunu doğrulamaktadır (Rönnblad, Grönholm, Jonsson, Kreshpaj ve Bodin, 2019: 437).

Bu tespit, önceki paragraflardaki karşıtlığı çözmektedir. İstihdamın refah kanalları ile gerilim kanalları aynı anda işlemekte, hangisinin baskın çıkacağını iş niteliği belirlemektedir. Yüksek nitelikli bir işte gelir ve özerklik kazancının, zaman denetimi sayesinde çatışma yükünü aşarak net olumlu bir etki ürettiği görülmektedir. Düşük nitelikli bir işte ise zaman kıtlığı ve güvencesizlik, gelirin sağladığı sınırlı kazancı geçersiz kılarak net etkiyi olumsuza çevirebilmektedir. İstihdamın yaşam kalitesine etkisinin neden çelişkili bulgular ürettiği tam olarak buradan anlaşılmakta, farklı örneklemlerin farklı iş niteliği bileşimlerini gözlemlemesi farklı işaretlerin raporlanmasına yol açmaktadır (Burchell, Sehnbruch, Piasna ve Agloni, 2014: 464).

İş niteliği istihdamın yaşam kalitesine etkisini belirleyen temel değişken olmakla birlikte, bu değişken bir boşlukta işlememektedir. Aynı nitelikteki bir işin farklı kurumsal ve kültürel bağlamlarda farklı yaşam kalitesi sonuçları ürettiği görülmektedir. Bakım altyapısı, zaman kıtlığını doğrudan hafifleten ya da ağırlaştıran kurumsal çerçeve olarak öne çıkmaktadır. Erişilebilir ve nitelikli çocuk bakım hizmetlerinin annelerin istihdamını artırdığı, bu hizmetlerin yokluğunda ise bakım yükünün ücretli işe katılımı sınırladığı gösterilmiştir (Vuri, 2016: 1). Çocuk bakımına erişimin ülkeler arasında kadın istihdamındaki farkların önemli bir bölümünü açıkladığı da ortaya konmuştur (Thévenon, 2013: 39).

Bakım hizmetlerinin devlet tarafından sağlanmadığı bağlamlarda, bu boşluğun büyük ölçüde geniş aile içindeki karşılıksız emekle doldurulduğu görülmektedir. Büyükanne ve büyükbabaların bakım verici olarak erişilebilirliğinin azalmasının, kadınların istihdam kararları üzerinde doğrudan kısıtlayıcı etki yarattığı belgelenmiştir (Gray, 2005: 567). İzin düzenlemeleri de bu çerçevenin bir parçası olup, cömert ve iyi tasarlanmış ebeveyn izni politikaları, çocuk sahibi olmanın kadın işgücü üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaktadır (Budig, Misra ve Boeckmann, 2012: 185). İşgücü piyasasında çocuk sahibi olan kadınların karşılaştığı annelik cezasının, kurumsal düzenlemelere göre ülkeler arasında büyük farklılık gösterdiği, bu farkın politika tercihleriyle ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Kleven, Landais, Posch, Steinhauer ve Zweimüller, 2019: 1-3).

Esnek çalışma düzenlemelerinin etkisi çift yönlü işlemektedir. Uygun kurumsal çerçevede esnekliğin iş yaşam dengesini iyileştirdiği, ancak denetimsiz uygulandığında işin özel yaşama sızmasını kolaylaştırdığı gösterilmiştir (Chung ve van der Lippe, 2018: 369). Makro düzeydeki sosyal politikaların kadın sağlığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, refah devleti düzenlemelerinin istihdamın yaşam kalitesi sonuçlarını sistematik biçimde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Borrell, Palencia-Madrid, Muntañer, Urquía ve Malmusi, 2013: 32). Bu bulgular, işin niteliğinin yaşam kalitesine etkisinin, kurumsal bağlamdan ayrı düşünülemeyeceğini göstermektedir.

İkinci şekillendirici eksen toplumsal cinsiyet normlarıdır. Ev içi emeğin ve bakımın öncelikle kadının sorumluluğu sayıldığı bir normatif ortamda kadının istihdamı mevcut yükün üzerine eklenmekte, bu da çifte mesainin kültürel kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet normlarının kadınların sağlık ve istihdam olanaklarını biçimlendiren güçlü ve çoğu zaman görünmez bir yapı oluşturduğu belirtilmektedir. (Gupta, Oomman, Grown, Conn ve Hawkes, 2019: 2555). Ev içi emeğin cinsiyete dayalı bölüşümünün ebeveynliğe geçişle birlikte belirginleştiği, bu geçişin eşitsizliği yeniden üreten bir kırılma noktası oluşturduğu ifade edilmektedir (Yavorsky, Kamp Dush ve Schoppe-Sullivan, 2015: 673-674).

Türkiye bağlamı, bu belirleyici eksenlerin birlikte nasıl işlediğini örneklemektedir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının benzer gelir düzeyindeki ülkelere kıyasla düşük kaldığı, bu durumun geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle yakından ilişkili olduğu gösterilmiştir (Atasoy, 2016: 675). Gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılımının eğitim, kentleşme ve toplumsal normların etkileşimiyle biçimlendiği, katılımın kendiliğinden refaha dönüşmediği ortaya konmuştur (Verick, 2014: 1). Bu bağlamda kadın istihdamının niteliğine ve normatif çerçeveye bakılmadan yalnızca katılım oranı üzerinden değerlendirilmesinin yanıltıcı sonuçlar doğurabileceği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın iddiasına yöneltilebilecek en güçlü itiraz, işin niteliğine yapılan vurgunun, katılımın kendi başına taşıdığı değeri gölgede bıraktığı yönündedir. Bu itiraz en sağlam biçimiyle şöyle kurulabilmektedir. Güvencesiz de olsa bir iş, hiç çalışmamaya kıyasla kadına bağımsız bir gelir, hane dışında bir toplumsal ağ ve olası bir kötü ilişkiden çıkış imkânı sağlamaktadır. Dolayısıyla düşük nitelikli işler bile özerklik ve pazarlık gücü üzerinden yaşam kalitesini yükseltmektedir. Bu görüşü destekleyen bir bulgu olarak, kadının hane içindeki pazarlık gücünün kendi geliriyle birlikte arttığı ve bu gücün ilişkinin sürdürülmesine dair kararları dahi etkilediği gösterilmiştir (Cooke, 2006: 449).

İtiraz güçlü olmakla birlikte iddiayı çürütmemekte, sınırlarını çizmektedir. İtirazın örtük varsayımı, katılımın sağladığı özerklik kazancının, işin niteliğinden bağımsız olduğunu kabul etmektedir. Oysa bu varsayım ekonomik

güvence boyutu devreye girdiğinde zayıflamaktadır. Güvencesiz bir işin sağladığı özerklik kırılgan kalmakta, öngörülemeyen mesai ve iş kaybı riski kadını yeni bir bağımlılık biçimine sürükleyebilmektedir. Kapasite yaklaşımının diliyle söylendiğinde, güvencesiz iş biçimsel bir seçenek sunmakta ancak bu seçeneği güvenle kullanma özgürlüğünü sağlamamaktadır (Robeyns, 2017). Dahası, annelik ücret cezasının, özellikle düşük ücretli ve güvencesiz işlerde daha ağır işlediği yönündeki bulgular, katılımın refaha dönüşmesinin yine işin niteliğine bağlı olduğunu doğrulamaktadır (Glauber, 2018: 637). Bu durum, genç yetişkinlik gibi kritik bir dönemde iddiayı daha da güçlendirmekte, bu dönemde girilen güvencesiz işler geçici bir özerklik sağlasa da uzun vadede bireyin istihdam ve yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bu yaklaşım, kadın istihdamı politikalarının yönü açısından önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. İşgücüne katılım oranını tek başarı ölçütü olarak kabul eden bir yaklaşım, bu çalışmada ortaya konulan mekanizmayı gözden kaçırmaktadır. Katılım oranı yükselirken kadınların ağırlıklı olarak güvencesiz ve düşük nitelikli işlere yönlendirilmesi durumunda, istatistiksel başarının yaşam kalitesinde karşılığı olmayan bir göstergeye dönüşebileceği görülmektedir. Kadın istihdamının gelişmişlik düzeyiyle ilişkisinin doğrusal olmadığı, bu ilişkinin işin niteliği ve kurumsal çerçeveye göre değiştiği yerleşik bir bulgu olarak kabul edilmektedir (Verick, 2018: 1).

Bu çerçeveden üç öncelik belirmektedir. İş niteliğinin doğrudan politika hedefi hâline getirilmesi gerekmekte, asgari ücret, sözleşme güvencesi, çalışma saatlerinin öngörülebilirliği ve sosyal koruma kapsamının katılım oranı kadar izlenmesi zorunlu görünmektedir (Burchell, Sehnbruch, Piasna ve Agloni, 2014: 468). Bakım altyapısına yapılan yatırımın istihdamın zaman maliyetini hafiflettiği, erişilebilir çocuk bakımı ve ücretli ebeveyn izninin en nitelikli işin bile refah etkisini serbest bıraktığı gösterilmiştir (Vuri, 2016: 1). Ev içi sorumlulukların paylaşımını teşvik eden düzenlemelerin, özellikle babaya ayrılmış devredilemez izin gibi araçların, çifte mesainin kültürel kaynağına müdahale ederek normların dönüşümünü hızlandırabileceği ortaya konmuştur (Kleven, Landais, Posch, Steinhauer ve Zweimüller, 2019: 5-6).

Genç yetişkin kadınlar özelinde bu öncelikler ek bir aciliyet kazanmaktadır. Bu dönemde girilen işin niteliğinin yalnızca o anın değil sonraki on yılların yörüngesini belirlediği, kariyerin erken evresindeki iş kalitesine yönelik müdahalelerin getirisinin ömür boyu biriktiği belirtilmektedir (Staff ve Mortimer, 2011: 17-18). Güvencesiz bir başlangıcın uzun vadeli maliyetinin, aynı dönemde sağlanan nitelikli istihdamın uzun vadeli getirisi kadar kalıcı olduğu anlaşılmaktadır. Politika tasarımının bu yaşam seyri boyutunu dikkate aldığında en yüksek etkiyi üretebileceği söylenebilir.

Bu çalışma, istihdamın genç yetişkin kadınların yaşam kalitesi üzerindeki etkisini gelir merkezli okumanın ötesine taşıyarak yeniden çerçevelendirmektedir. İstihdamın ekonomik güvence, özerklik ve mesleki kimlik

üzerinden yaşam kalitesini yükselten güçlü kanallar açtığı, aynı zamanda zaman kıtlığı, çifte mesai ve iş yaşam çatışması üzerinden yaşam kalitesini aşındıran gerilimler doğurduğu gösterilmektedir. Bu iki karşıt kanalın bileşkesini belirleyen etkenin işin varlığı değil niteliği olduğu, güvencesiz işin kaliteli yaşam vaadini sınırlarken insana yakışır işin bu vaadi gerçeğe dönüştürdüğü ortaya konmaktadır.

3. SONUÇ

Bu çalışma, söz konusu mekanizmayı çok boyutlu bir yaşam kalitesi çerçevesinde ele almakta; iş niteliğinin refah üzerindeki etkisini şekillendiren bakım altyapısı ile toplumsal cinsiyet normlarını aynı kavramsal modelde bir araya getirmektedir. Bu çerçeve, alandaki çelişkili bulguları birbirinden bağımsız hataların sonucu olarak değil, tek bir koşullu mekanizmanın farklı bağlamlardaki yansımaları olarak açıklamaktadır. Böylece, istihdam ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin çalışma koşulları ve toplumsal bağlam dikkate alınmadan anlaşılamayacağı; kadın istihdamının refah üzerindeki etkilerinin ise bağlama göre değiştiği ortaya konulmaktadır.

Buradan çıkan sonuç hem kuramsal tartışma hem de politika tasarımı açısından açık bir yön işaret etmektedir. Genç yetişkin kadınların yaşam kalitesinde kalıcı bir iyileşmenin istihdamın niceliğinden çok niteliğine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Katılım oranlarını yükseltmeye odaklanan ama işin niteliğini ve ev içi emeğin bölüşümünü ihmal eden bir politikanın, kadınları çalışma yaşamına sokarken yaşam kalitesini yükseltmekte yetersiz kalabileceği görülmektedir. Gerçek ilerlemenin kadınların yalnızca çalışması değil, insana yakışır koşullarda ve adil bir sorumluluk paylaşımı içinde çalışabilmesiyle mümkün olduğu, işin niteliğinin yaşam kalitesinin psikolojik boyutunu belirleyen temel etken olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmanın sunduğu çerçeve, gelecekteki ampirik araştırmalar için sınanabilir bir zemin oluşturmakta ve politika yapımı açısından önceliklerin yeniden sıralanması gerektiğine işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

Al-Janabi, H., Flynn, T. ve Coast, J. (2011). Development of a self-report measure of capability wellbeing for adults: the ICECAP-A. Quality of Life Research. https://doi.org/10.1007/s11136-011-9927-2.

Annink, A., Dulk, L. ve Steijn, B. (2015). Work–family conflict among employees and the self-employed across Europe. Social Indicators Research. https://doi.org/10.1007/s11205-015-0899-4.

Atasoy, B. (2016). Female Labour Force Participation in Turkey: The Role of Traditionalism. European Journal of Development Research. https://doi.org/10.1057/s41287-016-0013-z.

Bianchi, S., Sayer, L., Milkie, M. ve Robinson, J. (2012). Housework: Who Did, Does or Will Do It, and How Much Does It Matter?. Social Forces. https://doi.org/10.1093/sf/sos120.

Blau, F. ve Kahn, L. (2017). The Gender Wage Gap: Extent, Trends, and Explanations. Journal of Economic Literature. https://doi.org/10.1257/jel.20160995.

Blustein, D., Olle, C. ve Connors-Kellgren, A. (2016). Decent work: A psychological perspective. Frontiers in Psychology. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00407.

Boca, D., Oggero, N., Profeta, P. ve Rossi, M. (2020). Women's and men's work, housework and childcare, before and during COVID-19. Review of Economics of the Household. https://doi.org/10.1007/s11150-020-09502-1.

Borrell, C., Palencia-Madrid, L., Muntañer, C., Urquía, M. ve Malmusi, D. (2013). Influence of Macrosocial Policies on Women's Health and Gender Inequalities in Health. Epidemiologic Reviews. https://doi.org/10.1093/epirev/mxt002.

Budig, M., Misra, J. ve Boeckmann, I. (2012). The Motherhood Penalty in Cross-National Perspective: The Importance of Work-Family Policies and Cultural Attitudes. Social Politics International Studies in Gender State & Society. https://doi.org/10.1093/sp/jxs006.

Burchell, B., Sehnbruch, K., Piasna, A. ve Agloni, N. (2014). The quality of employment and decent work: definitions, methodologies, and ongoing debates. Cambridge Journal of Economics. https://doi.org/10.1093/cje/bet067.

Chung, H. ve Lippe, T. (2018). Flexible Working, Work–Life Balance, and Gender Equality: Introduction. Social Indicators Research. https://doi.org/10.1007/s11205-018-2025-x.

Clark, A., Frijters, P. ve Shields, M. (2007). Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. Journal of Economic Literature. https://doi.org/10.1257/jel.46.1.95.

Clark, B., Chatterjee, K., Martin, A. ve Davis, A. (2019). How commuting affects subjective wellbeing. Transportation. https://doi.org/10.1007/s11116-019-09983-9.

Coast, J., Flynn, T., Natarajan, L., Sproston, K. ve Lewis, J. (2008). Valuing the ICECAP capability index for older people. Social Science & Medicine. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.05.015.

Cooke, L. (2006). "Doing" Gender in Context: Household Bargaining and Risk of Divorce in Germany and the United States. American Journal of Sociology. https://doi.org/10.1086/506417.

England, P., Levine, A. ve Mishel, E. (2020). Progress toward gender equality in the United States has slowed or stalled. Proceedings of the National Academy of Sciences. https://doi.org/10.1073/pnas.1918891117.

Friedberg, L. ve Webb, A. (2006). Determinants and Consequences of Bargaining Power in Households. National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w12367.

Glauber, R. (2018). Trends in the Motherhood Wage Penalty and Fatherhood Wage Premium for Low, Middle, and High Earners. Demography. https://doi.org/10.1007/s13524-018-0712-5.

Görkey, S. Çağli Kaynak, E. (2022), "Türkiye'de Genç Yetişkin Kadınların İşgücü Durumuna Yönelik Bir İnceleme", Çalışma ve Toplum, C.4, S.75. s. 2687-2734.

Gray, A. (2005). The Changing Availability of Grandparents as Carers and its Implications for Childcare Policy in the UK. Journal of Social Policy. https://doi.org/10.1017/s0047279405009153.

Gupta, G., Oomman, N., Grown, C., Conn, K. ve Hawkes, S. (2019). Gender equality and gender norms: framing the opportunities for health. The Lancet. https://doi.org/10.1016/s0140-6736(19)30651-8.

Karabchuk, T. (2020). Job Instability and Fertility Intentions of Young Adults in Europe: Does Labor Market Legislation Matter? The Annals of the American Academy of Political and Social Science , 688(1), 225-245.

Killingsworth, M., Kahneman, D. ve Mellers, B. (2023). Income and emotional well-being: A conflict resolved. Proceedings of the National Academy of Sciences. https://doi.org/10.1073/pnas.2208661120.

Kleven, H., Landais, C., Posch, J., Steinhauer, A. ve Zweimüller, J. (2019). Child Penalties across Countries: Evidence and Explanations. AEA Papers and Proceedings. https://doi.org/10.1257/pandp.20191078.

Knijn, T. (2012). New Social Risks for Young Adults: A Conceptual Framework. T. Knijn içinde, Work, Family Policies and Transitions to Adulthood in Europe (s. 3-16). US: UK: Palgrave Macmillan.

Kreshpaj, B., Orellana, C., Burström, B., Davis, L. ve Bodin, T. (2020). What is precarious employment? A systematic review of definitions and operationalizations. Scandinavian Journal of Work, Environment & Health. https://doi.org/10.5271/sjweh.3875.

Nussbaum, M. (2000). Women and human development: The capabilities approach. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/cbo9780511841286.

Robeyns, I. (2005). Selecting Capabilities for Quality of Life Measurement. Social Indicators Research. https://doi.org/10.1007/s11205-005-6524-1.

Robeyns, I. (2017). Wellbeing, freedom and social justice: The capability approach re-examined. Open Book Publishers. https://doi.org/10.11647/obp.0130.

Rönnblad, T., Grönholm, E., Jonsson, J., Kreshpaj, B. ve Bodin, T. (2019). Precarious employment and mental health: a systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. Scandinavian Journal of Work, Environment & Health. https://doi.org/10.5271/sjweh.3797.

Rumbaut, R. G. (2004). Young Adults in the United States: A Profile. SSRN Electronic Journal, 1-8.

Sayer, L. (2005). Gender, Time and Inequality: Trends in Women's and Men's Paid Work, Unpaid Work and Free Time. Social Forces. https://doi.org/10.1353/sof.2005.0126.

Staff, J. ve Mortimer, J. (2011). Explaining the Motherhood Wage Penalty During the Early Occupational Career. Demography. https://doi.org/10.1007/s13524-011-0068-6.

Stevenson, B. ve Wolfers, J. (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w14282.

Thévenon, O. (2013). Drivers of Female Labour Force Participation in the OECD. OECD social employment and migration working papers. https://doi.org/10.1787/5k46cvrgnms6-en.

Verick, S. (2014). Female labor force participation in developing countries. IZA World of Labor. https://doi.org/10.15185/izawol.87.

Verick, S. (2018). Female labor force participation and development. IZA World of Labor. https://doi.org/10.15185/izawol.87.v2.

Vuri, D. (2016). Do childcare policies increase maternal employment?. IZA World of Labor. https://doi.org/10.15185/izawol.241.

Xue, B. ve McMunn, A. (2021). Gender differences in unpaid care work and psychological distress in the UK Covid-19 lockdown. PLoS ONE. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247959.

Yavorsky, J., Dush, C. ve Schoppe-Sullivan, S. (2015). The Production of Inequality: The Gender Division of Labor Across the Transition to Parenthood. Journal of Marriage and the Family. https://doi.org/10.1111/jomf.12189.

KAMU GÖREVLİLERİNİN EYLEMLERİNDEN DOĞAN ZARARLARDA İDARENİN SORUMLULUĞU: TÜRK VE İSVİÇRE HUKUKUNUN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TURAN 1/ Nimet TÜRKMEN 2

1 Hitit Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, hakanturan19@hotmail.com, 0000-0001-5922-9668

2 Hitit Üniversitesi Erol Olçok Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Kalite Yönetim Direktörlüğü, nimetturkmen777@gmail.commail adresi, 0009-0007-1959-9788

Özet

Modern devlet yapısında, kamu hizmeti sunan ve kamu gücü kullanma yetisine sahip idarenin yaptığı eylem ve işlemler kimi zaman vatandaşları zarara uğratabilmekte ve ortaya çıkan zararların nasıl giderileceği idare hukuku açısından önemli tartışmalara neden olmaktadır. Türk hukuk sisteminde idarenin sorumluluğu anayasal hükme bağlı olup sorumluluğun kapsamı da büyük ölçüde içtihatlarla şekillendirilmiştir. Söz konusu sorumluluğu karşılaştırmalı idare hukuku perspektifi çerçevesinde ele alan bu çalışma, Türkiye ve İsviçre ülke incelemelerine dayanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, her iki hukuk sisteminde idarenin sorumluluğunun anayasal dayanakları, kurumsal yapısı ve sorumluluk anlayışı ele alınmış; kamu görevlilerinin bireysel kusuru ile idarenin kurumsal sorumluluğu arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu analiz edilmiştir. İsviçre hukukunda 1958 tarihli Federal Sorumluluk Kanunu ile benimsenen asli devlet sorumluluğu modeli, kamu görevlisinin kamu hizmeti sunarken yaptığı bireysel kusurunu ikincil konuma yerleştirerek devleti doğrudan sorumlu kabul eden bir anlayışa sahiptir. Türkiye ve İsviçre'yi ele alan karşılaştırmalı analiz, Türk hukukunda kurumsallaşmış kusur anlayışının, İsviçre hukukunda ise organizasyon temelli devlet sorumluluğu yaklaşımının belirleyici olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte her iki sistemde de kamu gücü kullanımından doğan mali riskin birey üzerinde bırakılmaması ve sorumluluğun öncelikle kamu tüzel kişiliğine yöneltilmesi ortak bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu görevlileri, İdarenin sorumluluğu, Karşılaştırmalı idare hukuku, Türk ve İsviçre hukuku.

LIABILITY OF THE ADMINISTRATION FOR DAMAGES ARISING FROM THE ACTS OF PUBLIC OFFICIALS: A COMPARATIVE STUDY OF TURKISH AND SWISS LAW

Asst. Prof. Dr. Hakan TURAN 1/ Nimet TÜRKMEN 2

1 Department of Political Science and Public Administration, Hitit University,

hakanturan19@hotmail.com, 0000-0001-5922-9668

2 Quality Management Directorate, Hitit University Erol Olçok Training and Research Hospital,

nimetturkmen777@gmail.com, 0009-0007-1959-9788

Abstract

In the modern state structure, the actions and procedures of the administration, which provides public services and has the ability to use public power, can sometimes cause harm to citizens, and how to remedy these damages gives rise to important debates in terms of administrative law. In the Turkish legal system, the responsibility of the administration is based on a constitutional provision, and the scope of this responsibility has been largely shaped by case law. This study, which examines this responsibility within the framework of a comparative administrative law perspective, is based on country studies of Türkiye and Switzerland. In this context, the study examines the constitutional basis, institutional structure, and understanding of responsibility of the administration in both legal systems; and analyzes how the relationship between the individual fault of public officials and the institutional responsibility of the administration is established. The primary state responsibility model adopted in Swiss law with the Federal Liability Act of 1958 has an understanding that places the individual fault of the public official in providing public service in a secondary position and holds the state directly responsible. The comparative analysis of Türkiye and Switzerland shows that the institutionalized understanding of fault is decisive in Turkish law, while the organization-based state responsibility approach is decisive in Swiss law. However, a common principle in both systems is that the financial risk arising from the use of public power should not be left to the individual, and that responsibility should primarily be directed to the public legal entity.

Keywords: Public Officials, Administrative Liability, Comparative Administrative Law, Turkish and Swiss Law

MHRS VE E-NABIZ SİSTEMLERİNİN YAŞLILAR AÇISINDAN KULLANILABİLİRLİK SORUNU: DİJİTAL SAĞLIK EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doktorant Gülnihal TUNCEL1 / Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK2

1Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, tuncelgulnihal23@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-0872-5300

2Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, dsariipek@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-3525-5199

Özet

Günümüzde hızla artan yaşlı nüfusunun, teknoloji merkezli toplumsal yapılanma içerisine entegre edilmesi ve yaşlı refahının sağlanması için çeşitli koşulların oluşturulması gerekmektedir. Türkiye'nin sağlık sisteminde önemli bir dönüşüm programı olan Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) ve e-Nabız sistemleri, bireylerin sağlık ile ilgili işlemlerini ve hizmetleri kolaylıkla yapabilmelerini hedeflemektedir. Ancak söz konusu hizmetin kullanımı yaşlı bireyler için dijital sağlık eşitsizliği durumunu ortaya çıkarmaktadır. Teknoloji kullanımında yeterli bilgiye sahip olamayan yaşlı bireylerin, bu hizmetlerden haberleri olsa bile mobil cihazlarına yükleme yapma ve aktif şekilde kullanma durumları sınırlı kalmaktadır. Bu durum yaşlı bireylerin özgüven eksikliği yaşamalarına neden olabileceği gibi aynı zamanda da yanlış kullanma endişesi ile uygulamaları kullanma da çekinme eğilimi gösterebilmektedir. Bu çalışmanın amacı MHRS ve e-Nabız sistemlerinin yaşlılar açısından kullanılabilirlik sorununu ve maruz kaldıkları dijital sağlık eşitsizliği durumunu incelemektir. Yaşlı bireylerin çalışmada yer alan uygulamaları kullanmada karşılaşmış oldukları teknik, bilişsel, fiziksel ve sosyoekonomik engeller ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem nitel bir araştırma niteliğinde olup doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık eksikliği, karışık arayüz içeriği, güvenlik doğrulama aşamaları, teknik bilgi azlığı ve fiziksel kısıtlılıklardan dolayı MHRS ve e-Nabız sistemlerini kullanırken birçok zorlukla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bu durum yaşlıların dijital sağlık eşitsizliği sorunu ile karşı karşıya kalmalarına neden olduğu gibi yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminde de büyük ölçekli sorunlar yaşadığını da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sağlık, MHRS, E-Nabız, Yaşlılar, Dijital Sağlık Eşitsizliği

USABILITY ISSUES WITH THE MHRS AND E-NABIZ SYSTEMS FROM THE PERSPECTIVE OF THE ELDERLY: AN EXAMINATION OF DIGITAL HEALTH INEQUALITY

PhD. Candidate Gülnihal TUNCEL1 / Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK2

1Kocaeli University, Faculty of Political Science, tuncelgulnihal23@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-0872-5300

2Kocaeli University, Faculty of Political Science, Department of Labor Economics and Industrial Relations, dsariipek@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-3525-5199

Abstract

To integrate the rapidly growing elderly population into a technology-driven social structure and ensure their well-being, various conditions must be established. The Central Physician Appointment System (MHRS) and e-Nabız systems, which are part of a major transformation program in Turkey's healthcare system, aim to enable individuals to easily perform health-related procedures and access services. However, the use of these services highlights a digital health disparity for older adults. Elderly individuals who lack sufficient knowledge about technology may be aware of these services, but their ability to download and actively use them on their mobile devices remains limited. This situation may lead to a lack of self-confidence among the elderly and may also cause them to hesitate to use the applications due to concerns about incorrect usage. The aim of this study is to examine the usability issues of the MHRS and e-Nabız systems from the perspective of older adults and the digital health inequity they face. The study addresses the technical, cognitive, physical, and socioeconomic barriers older adults encountered when using the applications included in the study. The method used in the study is qualitative in nature and employs the document review technique. The results of the study revealed that older adults faced numerous difficulties while using the MHRS and e-Nabız systems due to a lack of digital literacy, complex interface content, security verification steps, limited technical knowledge, and physical limitations. This situation not only leads to digital health inequity among the elderly but also indicates that they face significant challenges in accessing healthcare services.

Keywords: Digital Health, MHRS, E-Nabız, Older Adults, Digital Health Inequality

GİRİŞ

Teknoloji alanında yaşanan sürekli değişimler ile şekillenen süreç toplumsal yapının da aynı hızla gelişmesine ve yeni bir dönüşüm sürecine girmesine sebep olmuştur. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olmak üzere her alanda görülen bu değişimlerin etkileri farklı biçimlerde görülebilmektedir. Söz konusu farklılık ise özellikle de yaş grupları bakımından net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gelişen teknolojilerin ve dijitalleşmenin bir çıktısı, modernize olmuş yapıya entegre olmakta zorluk yaşayan kesimlerden biri de yaşlı bireyler olmaktadır. Özellikle de dijital teknolojilerin sağlık hizmetlerinde yaygın kullanımı; sağlık hizmetlerine erişimin hızlandırılması ve hizmet sunumunda performansın artırılması şeklinde avantajlı durumları sağlasa da beraberinde birçok olumsuz gelişmenin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dijital sağlık teknolojisinin önemli bir çıktısı olan MHRS ve E-Nabız uygulamaları ise Türkiye'de sağlık hizmetlerinin dijitalleşmesi bakımından gözle görülür kolaylık sağlamaktadır. Ancak toplumun tüm kesimi açısından duruma bakıldığında herkesin eşit düzeyde yararlanabildiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Yaşlı bireyler ise bu kesimin ilk sırasında yer almaktadır. Türkiye'de artan yaşlı nüfusu, sağlık hizmetlerinin önemini süreç itibari ile artırmaktadır. Bu bağlamda sağlık hizmetlerinde yaşanan değişim ve gelişime, yaşlıların da entegre edilerek sağlanabilecek en fazla faydanın oluşabilmesi ve dijital kapsayıcılığın artırılmasının gerekliliği öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, MHRS ve E-Nabız sistemlerinin yaşlılar açısından kullanılabilirlik sorununu inceleyerek dijital sağlık eşitsizliği çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bahsi geçen doğrultuda öncelikle yaşlılık ve dijital teknoloji kavramları açıklanacak olup dijital sağlık uygulamalarına yer verilecektir. Ardından yaşlılık ve dijital teknolojilerinin kullanım alanları ve yaşlıların MHRS ve E-Nabız sistemlerini kullanım sorunlarından bahsedilecektir.

1. YAŞLILIK VE DİJİTAL TEKNOLOJİ

İnsan yaşamının kaçınılmaz bir sonu olan yaşlılık sadece fizyolojik bir süreç değil aynı zamanda da sosyolojik, psikolojik, kültürel ve ekonomik çerçeveden değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir evre olmaktadır (Açıkgöz, 2021: 83). Yaşlanan bireyler, fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin zayıflaması ile gündelik yaptıkları işleri yapmakta zorlanmaktadır. Aynı zamanda yaşlılar, gelişen toplumsal yapı içerisinde değişime ayak uydurmakta güçlük çektikleri için çeşitli sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Bu sorunlardan birkaçı ise toplumsal ilişkilerin zayıflaması, sosyal destek ağlarının zayıflaması, yaş ayrımcılığının artması, yalnızlık, çeşitli fiziksel ve sağlık ile ilgili rahatsızlıkların meydana gelmesi ve teknolojik aygıtların kullanımın da zorlukların yaşanması şeklindedir (Atiker, 2026: 54).

Türkiye'de artan yaşlı nüfusu ile birlikte sosyal politika, sosyal hizmet ve kamu yöntemi alanlarının önemi süreç itibari ile daha fazla artmaktadır. Yaşlılık boyunca bakıma olan ihtiyaç önemli olduğu gibi aynı zamanda da sağlıklı yaşlanma ve yaşam kalitesinin artırılması da zorunlu hale gelmektedir (Özkan, 2026: 402-404). Bu doğrultuda oluşturulan dijital teknolojiler ile de yaşlı refahının artırılması amaçlanmaktadır. Dijital teknolojiler, bilginin elektronik ortamda şekillenmesi, depolanması ve yayılmasını sağlayan, yazılım ve donanım sistemlerinin tamamı şeklinde ifade edilmektedir. Dijital teknolojilerin hızla gelişim göstermesi ise hayatımızın birçok alanında kolaylık sağladığı gibi aynı zamanda da yeni fırsatlar da oluşturmaktadır. Toplumsal yapının gündelik pratiklerini biçimlendiren dijital teknolojiler, günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen önemli unsurlar haline gelmiştir (Özçelik Baloğlu, 2023: 1190).

Dijital teknolojilerin her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerinde de yoğun bir şekilde kullanılması özellikle yaşlı bireyler için birçok kolaylığı beraberinde getirmiştir. Söz konusu teknolojiler, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine kolay erişimleri, sosyal katılımın geliştirilmesi, özgür yaşamın temin edilmesi ve yaşam kalitelerinin artırılması bakımından oldukça önemli bir hale gelmektedir. Süreç itibari ile gelişen teknolojiler ile dijital sağlık uygulamalarında da çeşitlilik görülmektedir (Dizbay, 2025: 132-135).

2. DİJİTAL SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ VE KULLANIM ALANLARI

Teknolojinin hızlı gelişimi ve dijitalleşmenin hayatımızın her alanına yoğun bir şekilde entegre olması devrim niteliğinde sayılabilecek gelişmelerin yaşanmasına da neden olmaktadır. Özellikle de sağlık hizmetlerinin sunumunda büyük katkıları olan dijital sağlık uygulamaları hastaların en yüksek verimle ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân sunmaktadır. E-sağlık olarak da ifade edilen dijital sağlık uygulamaları, bilgi ve iletişim teknolojilerinin birleşerek sağlık hizmetlerinin dijital dünyaya aktarılmasına kolaylık sağlamaktadır (Mathews vd. 2019: 5-7). Dijital sağlık uygulamalarının yaygınlık kazandığı dönemlerden biri de Covid-19 pandemisi sürecidir. Pandemi süresi boyunca uzaktan hekim desteği, elektronik reçete sistemi, online randevu sisteminin geliştirilmesi ve uzaktan dijital takip sisteminin sunulması ile bu uygulamalar toplum sağlığı için büyük önem kazanmıştır (Özen, 2021: 5442-5445).

Dijital sağlık uygulamalarının bir diğer sağladığı faydalar arasında, mobil sağlık hizmetleri, tele tıp uygulamaları, uzaktan hekim görüşmeleri, hastalıkların erken teşhisi ve kişiselleştirilmiş sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi yer almaktadır. Özellikle de Türkiye'de sıklıkla görülmekte olan dijital sağlık uygulamaları ise Sağlık Bakanlığı aracılığıyla icra edilen dijital dönüşüm politikaları çerçevesinde yürütülmektedir (Akdağ, 2012). Sağlık Dönüşüm Programı'nın hayata geçirilmesi ile beraber sağlık alanında teknoloji alt yapısı güçlendirilmiş ve sağlık hizmetlerinin dijital ortamda temin edilmesine ilişkin dikkate değer yatırımlar yapılmıştır. Ülkemizde

en fazla kullanılan dijital sağlık uygulamalarının arasında Mesleki Hekim Randevu Sistemi (MHRS) ve Kişisel Sağlık Sistemi (e-Nabız) yer almaktadır. Aynı zamanda da Ulusal Sağlık Veri Sözlüğü (USVS), Aile Hekimi Bilgi Sistemi, Elektronik Belge Yönetim Sistemi, Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi, İlaç Karar Destek Sistemi de yaygın olarak kullanılan dijital sağlık uygulamalarıdır (Peker, Giersbergen ve Biçersoy, 2018: 228-240).

Türkiye'de uygulanan dijital sağlık uygulamaları güçlü bir dijital altyapıya sahip olmaktadır. Ancak mevcut uygulamaların sunmuş olduğu fırsatlar kadar özellikle de kullanımında ve kullananların yaş gruplarına göre zorluklarla karşılaşılabilmektedir. Bu noktada dezavantajlı grup olarak adlandırılan yaşlı bireylerin karşılaşmış olduğu çeşitli zorluklar görülebilmektedir. Yaşlı bireylerin dijital teknoloji kullanımında maruz kalmış olduğu bu sorunlardan birkaçı ise dijital okuryazarlık eksikliği, fiziksel ve duyusal sınırlılıklar, bilişsel güçlükler, dijital güvenlik ve gizlilik endişesi, ekonomik engeller ve dijital sağlık hizmetlerini kullanımda zorluklar şeklindedir. Özellikle de en fazla dijital sağlık uygulamalarının kullanımın da karşılaşılan bu engellerin Türkiye'de en fazla kullanılan sağlık uygulamaları olan E-Nabız ve MHRS sistemleri üzerinden bakılması başlıca sorunların neler olduğunu net bir şekilde ortaya koyacaktır.

3. YAŞLILARIN MHRS VE E-NABIZ SİSTEMLERİNİ KULLANIM SORUNLARI

Dijital sağlık uygulamaları, ülke genelinde sağlanan sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde uygulanmasını kolaylaştıran önemli araçlardan biri olmaktadır. Özellikle de dezavantajlı grupların ve kırsal kesimde yaşayan bireylerin uzaktan hizmet almalarına imkân tanıyarak sağlık ile ilgili tüm ihtiyaçlarını temin etmelerini kolaylaştırması noktasında gözle görülür faydalar sunmaktadır. Türkiye'de artan yaşlı nüfusu göz önüne alındığında, yaşlı bireylere sunulan hizmetlerin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu kapsamda özellikle de sağlık hizmetleri bağlamında sunulan hizmetlerden yaşlıların en fazla verimi alabilmeleri ve kullanım aşamasında da zorluk çekmeden işlerini kolaylıkla halledebilmeleri de hayati bir önem taşımaktadır (Sertler ve Semiz, 2022: 28-30). Yaşlı bireylerin temel ihtiyaçları olan sağlık hizmetlerinde, evde bakım ve kişisel bakım ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı çeşitli uygulamalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında telesağlık, teletıp, telebakım uygulamaları, dijital ikiz hizmetleri, E-Nabız ve MHRS sistemleri yer almaktadır (Artan ve Urhan, 2019: 66-71).

Bahsi geçen uygulamalardan E-Nabız ve MHRS sistemlerine bakıldığında, her iki uygulamanın da toplum sağlığı için gerekli olan hizmetlere kolay ve hızlı bir şekilde erişimi mümkün kılması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu sistemler bireylerin sağlık hizmetlerine ivedi bir şekilde ulaşmalarına, kişisel sağlık kayıtlarını kolaylıkla görüntülemelerine ve sağlık süreçlerini dijital platformda takip edebilmelerine olanak tanımaktadır (Tuna Uysal, 2020: 50-53). Ancak bu süreçte yaşlı bireylerin karşılaşmış olduğu faydalar kadar çeşitli zorluklar da ortaya çıkabilmektedir. Sürekli olarak değişen dijital araçların kullanımı için gerekli olan dijital okuryazarlık

yetkinliğinin yaşlı bireylerde yeterli düzeyde veya hiç olmaması durumunda bu bireylerin E-Nabız ve MHRS sistemlerinde ihtiyaçlarına yönelik işlemleri yapmaları belirli güçlükleri ortaya çıkarmaktadır (İlgar ve Bilgili, 2023: 130-132).

Yaşlı bireylerin bu sistemleri kullanabilme aşamasında karşı karşıya kalmış oldukları güçlükler ise, sisteme giriş ve kimlik doğrulamada problemler, randevu oluşturma sürecinin birkaç adımdan oluşması, sağlık bilgilerine erişime yönelik eksiklikler, kullanıcı arayüzünün bilinmemesinden dolayı karmaşık ve zorlayıcı gelişmelerin yaşanması olmaktadır. Aynı zamanda dijital okuryazarlık eksikliği, teknolojik aygıtları kullanmadaki bilgi eksikliği, yakınlarına bağımlı halde olmaları, ön işlemler için istenilen bilgileri vermekte güvenlik ve gizlilik endişelerinin olması, internet ve akıllı cihazlara sahip olmamaları, sürekli olarak güncellenme isteyen bu uygulamaların hem güncellemesinin yapılmasında hem de güncellemeden sonra değişen arayüz görünümünde kullanım alışkanlıklarının değişmesi de bu zorluklardan bir kaçını oluşturmaktadır (Evirgen ve Yorulmaz, 2019: 435-440; İnal ve Ercil Cagiltay, 2019: 379-383).

4. SONUÇ

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda, dijital sağlık hizmetlerinin toplum genelinde çeşitli faydaları olsa da yaşlı bireyler için aynı durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bu çalışmada, yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık eksikliği, karışık arayüz içeriği, güvenlik doğrulama aşamaları, teknik bilgi azlığı ve fiziksel kısıtlılıklardan dolayı MHRS ve E-Nabız sistemlerini kullanırken birçok zorlukla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Söz konusu durum, yaşlıların dijital sağlık eşitsizliği sorunu ile karşı karşıya kalmalarına neden olduğu gibi yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminde de büyük ölçekli sorunlar yaşadığını da ortaya koymaktadır. Mevcut gelişmeler karşısında yapılacak düzenlemeler yaşlı refahının artırılmasında ve topluma kazandırılmalarındaki sürecin şekillenmesinde önemli rol oynayacaktır.

Bu doğrultuda yapılacak çalışmaların ise, yaşlı bireylerin dijital sağlık uygulamalarını kimseden yardım almadan kolaylıkla kullanabilmeleri için dijital okuryazarlık eğitimlerini almalarının kolaylaştırılması, dijital sağlık uygulamalarının tüm aşamalarında adım adım nasıl ilerlemeleri gerektiğini anlatacak yapay zekâ destekli aygıtların entegre edilmesi, yaşlı dostu dijital arayüzlerinin yaygınlaştırılması ve sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi dikkate değer faydalar sunacaktır. Bahsi geçen gelişmelerden hedeflenen başarının sağlanabilmesi için ortaya çıkacak fırsatlardan tüm yaşlı bireylerin eşit bir biçimde faydalanması ve sağlanan uygulamalara tam katılımın yapılması amacıyla sürecin sürekli olarak takip edilmesi de gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, R. (2021). Şehirde Yaşlanmak. (Eds. Birekul, M. ve Kaleci, F.). Geleneğin Yenilikle Sentezi. Konya Şehir Modeli, 3-90.

Akdağ, R. (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı. Değerlendirme Raporu (2003-2011).

Atiker, M. (2026). Kent Yaşamının Yaşlılık Deneyimi Üzerindeki Etkileri. Olgu Sosyoloji Dergisi, 5(1), 53-64.

Artan, T. ve Urhan, G. (2019). Yaşlıların Teknoloji Kullanarak Ulaşabilecekleri Sosyal Ağlar ve İletişim Teknolojileri. (Ed. Akgül, A.), Geronteknoloji. 1. Baskı, Ankara: Türkiye Klinikleri, 66-71.

Dizbay, S. (2025). Türkiye'de Yaşlıların Dijital Teknoloji Kullanımı: Nicel Bir İnceleme. Senectus, 3(1), 129-1533.

Evirgen, H. ve Yorulmaz, M. (2019). Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS): Bir Kamu Hastanesi Örneği. AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(16), 432-443.

İlgar, Y. ve Bilgili, N. (2023). Yaşlı Bireylerde E-Sağlık Okuryazarlık Düzeyi ve Dijital Sağlık Hizmetlerinin Kullanımı. Euroasia Journal Of Social Sciences & Humanities, 10(32), 126-135.

İnsal, Y. ve Ercil Cagiltay, N. (2019). E-Nabız Mobil Sağlık Uygulamasına Yönelik Kullanıcı Değerlendirmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 22(2), 375-388.

Mathews, S. C., McShea, M., Hanley, C. L., Ravitz, A., Labrique, A. B. and Cohen, A. B. (2019). Digital Health: A Path to Validation. NPJ Digital Medicine, 2, 1-9.

Özçelik Baloğlu, Ö. (2023). Teknolojik Bir Dönüşüm Olarak Dijitalleşme Kavramı ve Etkileri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2), 1189-1210.

Özen, H. (2021). Dijital Sağlık Hizmetlerinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(38), 5440-5472.

Özkan, G. (2026). Yaşlılığın Değişen Anlamı ve Yaşlı Ayrımcılığı. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (72), 400-418.

Peker, S. V., Giersbergen, M. Y. V. ve Biçersoy, G. (2018). Sağlık Bilişimi ve Türkiye'de Hastanelerin Dijitalleşmesi. Sağlık Akademisi, Kastamonu, 3(3), 228-267.

Sertler, N. ve Semiz, T. (2022). Yaşlılarda Dijital Sağlık Sistemleri Kullanımı: Bir Literatür Çalışması. Journal of Innovative Healthcare Practices (JOINIHP), 3(1), 26-35.

Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (50), 43-59.

ILO SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE 4688 SAYILI KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktorant Gülnihal TUNCEL[1]/ Prof. Dr. Gökçe CEREV[2]

1Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, tuncelgulnihal23@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-0872-5300

2Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, gokce.cerev@kocaeli.edu, https://orcid.org/0000-0001-9908-343X

Özet

Çalışma hayatının başlıca unsurlarından biri olan sendikal haklar, uluslararası çalışma standartları bağlamında muhafaza edilmektedir. Türkiye'de kamu görevlilerinin sendikal hakları kapsamında temel yasal çerçeveyi 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu sağlamaktadır. Kamu görevlilerinin sendikalaşma ve toplu pazarlık haklarının Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 87, 98, 151 ve 154 sayılı sözleşmeleri ile düzenleniyor olması, 4688 sayılı kanun ve ILO sözleşmesi arasındaki ortak ilişkinin bir parçasını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, ILO sözleşmesi çerçevesinde 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu'nu incelemek ve bahsi geçen düzenlemenin uluslararası çalışma standartlarıyla uyum durumunu değerlendirmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise 4688 Sayılı Kanun'un kamu görevlileri için dikkate değer bir hukuki çerçeve oluşturduğu ve bununla birlikte ILO'nun kamu görevlilerinin sendikal haklarına yönelik durumuna bakıldığında birtakım uyumsuzlukların devam ettiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda, sendikal hakların etkinliğinin artırılması, toplu pazarlık sisteminde daha kapsayıcı bir yapının tasarlanması ve ILO denetim organlarının fikirlerinin mevzuata aktarılması uluslararası çerçevede tutarlılığın artırılması bakımından belirleyici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: ILO Sözleşmesi, 4688 Sayılı Kanun, Kamu Görevlileri, Toplu Pazarlık

AN ASSESSMENT OF LAW NO. 4688 WITHIN THE FRAMEWORK OF THE ILO CONVENTION

PhD. Candidate Gülnihal TUNCEL[1] / Prof. Dr. Gökçe CEREV[2]

1Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, tuncelgulnihal23@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-0872-5300

2Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, gokce.cerev@kocaeli.edu, https://orcid.org/0000-0001-9908-343X

Abstract

Trade union rights, one of the key elements of working life, are safeguarded within the context of international labor standards. In Turkey, the fundamental legal framework for the trade union rights of public servants is provided by Law No. 4688 on Public Servants' Trade Unions and Collective Bargaining. The fact that public servants' rights to organize and engage in collective bargaining are regulated by International Labour Organization (ILO) Conventions No. 87, 98, 151, and 154 demonstrates the common relationship between Law No. 4688 and the ILO conventions. The purpose of this study is to examine Law No. 4688 on Public Servants' Trade Unions and Collective Bargaining within the framework of the ILO Convention and to assess the extent to which the aforementioned regulation aligns with international labor standards. The study employs a qualitative research method, utilizing document analysis. The findings reveal that Law No. 4688 establishes a significant legal framework for public servants; however, when considering the ILO's stance on the trade union rights of public servants, certain inconsistencies persist. In this context, enhancing the effectiveness of trade union rights, designing a more inclusive structure within the collective bargaining system, and incorporating the recommendations of ILO supervisory bodies into legislation will be crucial for improving consistency within the international framework.

Keywords: ILO Convention, Law No. 4688, Public Servants, Collective Bargaining

GİRİŞ

Temel insani haklardan biri olan sendikal haklar, çalışma hayatında sosyal eşitliğin ve adaletin temin edilmesi için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Çalışma hayatındaki ekonomik, sosyal ve mesleki çıkarları muhafaza etmesi ve geliştirebilmesinin ötesinde toplu pazarlık hakkının güvence altına alınarak sendikalaşma özgürlüğünün oluşmasında belirleyici olmaktadır. Söz konusu haklar yalnızca ulusal düzeyde değil aynı zamanda da uluslararası çalışma hukukunda da başlıca ilkeler içerisinde yer almaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), kapsamında kabul edilen sözleşmeler ile bu haklar uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu sözleşmeler içerisinde 87 sayılı "*Örgütlenme Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesi*" ile 98 sayılı "*Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi*" sendikal hakların uluslararası çerçevede muhafaza edilmesine ilişkin başlıca normatif kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, direk olarak kamu görevlilerinin sendikalaşma haklarını kapsayan 151 sayılı "*Kamu Hizmetinde Örgütlenme Hakkının Korunması ve İstihdam Koşullarının Belirlenmesi Yöntemleri Sözleşmesi*" ve 154 sayılı "*Toplu Pazarlığın Geliştirilmesi Sözleşmesi*" kamu kesiminde sendikal hakların uygulanma alanlarının netleşmesi bağlamında dikkate değer hukuki bir temel oluşturmaktadır.

Türkiye'de kamu görevlilerinin sendikal haklarını düzenleyen başlıca yasal düzenleme 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu, kamu çalışanlarının sendikal örgütlenme ilkelerini, sendikaların kuruluş ve faaliyetlerini, toplu sözleşme ve sosyal diyalog uygulamalarını düzenlemektedir. Bu kanunda süreç içerisinde birçok değişim yaşanmıştır. Bahsi geçen değişimlerin en yaygın görüldüğü alanlar ise toplu pazarlık sistemi, grev hakkı, hakem kurulu mekanizması, sendikal özgürlükler ve toplum eylem hakları şeklindedir. Bu çalışma, ILO sözleşmesi çerçevesinde 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu'nu incelemek ve bahsi geçen düzenlemenin uluslararası çalışma standartlarıyla uyum durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu çerçevede öncelikle ILO sözleşmelerinde kamu sendikacılığının yeri ve önemi kapsamında tarihsel gelişim süreçlerine, güncel gelişmeler ve eğilimlere yer verilecektir. Devamında ise Türkiye'de kamu sendikacılığına değinilerek ILO sözleşmelerinin kamu sendikacılığına etkisi ve güncel tartışmalar açıklanacaktır.

1. ILO SÖZLEŞMELERİNDE KAMU SENDİKACILIĞININ YERİ VE ÖNEMİ

Çalışmanın bu kısmında, ILO sözleşmelerinde kamu sendikacılığının yeri ve öneminin detaylı bir görünümünü sağlamak amacıyla ILO sözleşmesinin ve kamu sendikacılığının tarihsel gelişim süreçleri açıklanacak olup devamında ise güncel gelişmeler ve eğilimlere yer verilecektir.

1.1. Tarihsel Gelişim Süreçleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1919 yılında meydana gelen I. Dünya Savaşı'nın bitmesini sağlayan Versay Antlaşması doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu oluşumun temelinde uluslararası ve sürdürülebilir barışın yalnızca sosyal adalet ile mümkün olacağı düşüncesi yer almaktadır (ILO, 2026). ILO'nun kurulmasıyla birlikte siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarda gözle görülür değişimler meydana gelmiştir. Bununla birlikte teknoloji ve verimlilikte, çalışma biçimlerinde, ulusal ve uluslararası üretim organizasyonlarında da bu değişimler net bir şekilde görülmüştür (Nurdoğan, 2018: 80). Söz konusu değişimler ile birlikte çalışma şartlarında yeni düzenlemelerin getirilmesi, çalışan haklarının geliştirilmesi ve küresel çapta ortak istihdam çalışmaları yapılmıştır. 1945 yılının sonlarında Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda, içerisinde hükümetin, işçinin ve işverenin bulunduğu üçlü yapıda, küresel bir kuruluşun oluşturulması kararına varılmıştır. Komisyonun yapmış olduğu çalışmaların sonunda oluşturulan ve sosyal adalet çerçevesinde sosyal barışı gerçekleştirmek ve toplumsal yaşamın ve çalışma standartlarının iyileştirmek amacıyla onaylanan Versay Anlaşması ile ILO ortaya çıkmıştır (Altekin, 2013).

1946 yılında ILO, Birleşmiş Milletler'in ilk uzman kuruluşu olmuştur. 1969 yılında 50. yıldönümü olan ILO, Nobel Barış Ödülü almaya hak kazanmıştır. 1970'te istihdam ve sosyal güvenlik alanlarındaki çalışmalarına küresel düzeyde yoğunluk vermiştir. Dünya genelinde artan işsizlik sorununa karşılık, 1976 yılında Cenevre'de istihdam, gelir dağılımı, sosyal gelişme ve işbölümü ile ilgili konularda konferanslar düzenlemiştir. 1994 ve 1995 yıllarında birçok sözleşme kabul edilmiştir. 1998 yılında Uluslararası Çalışma Konferansında *"Temel İlkeler ve İşyerindeki Haklar"* konusu kapsamında ILO Deklarasyonu kabul edilmiştir. 2015 yılı süresince, ILO'ya üye 185 devlet yer almaktadır. Türkiye ise bu süreçte ILO sözleşmelerinden 59'unu kabul etmiştir. Günümüzde ise ülkemiz tarafından kabul edilen sözleşmelerin 53'ü yürütülmeye devam etmektedir (Sayın, 2013: 15-20).

Söz konusu sözleşmelerden birkaçı ise;

- 2 No'lu İşsizlik Sözleşmesi
- 11 No'lu Örgütlenme Özgürlüğü (Tarım) Sözleşmesi
- 14 No'lu Haftalık Dinlenme (Sanayi) Sözleşmesi
- 15 No'lu Asgari Yaş (Trimciler ve Ateşçiler) Sözleşmesi
- 26 No'lu Asgari Ücret Belirleme Yöntemi Sözleşmesi
- 29 No'lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi, şeklinde olmaktadır (ILO, 2026).

Kamu görevlilerinin ekonomik, sosyal ve mesleki haklarının muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi için oluşturulan örgütlenmenin tarihsel süreç içerisindeki ilk adımları işçi sendikacılığına kıyasla daha geç ortaya

çıkmıştır. Kamu sendikacılığının geç ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de 19. Yüzyılın sonlarında birçok ülkede kamu görevlilerinin örgütlenme kapsamında faaliyetlerde bulunmalarının yasaklanmış olmasıdır. Bununla birlikte ilk kamu sendikası ise yine aynı süreçte, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki posta işletmesinde oluşturulmuş ve 1917'de de Amerikan kongresi tarafından onaylanmıştır (Tortop, 1994: 79). Bir diğer kamu örgütlenmesi ise 1908 yılında İngiltere'de başlamış olan ve 1916 yılında Whitley Meclisleri şeklinde ifade edilen örgütlenme olmaktadır. Fransa'da ise kamu sendikacılığı 1946 yılında görülmüştür. Sanayi Devriminin beraberinde sendikal haklar küresel çapta yaygınlaşmış olsa da kamu görevlilerinin bu haklara sahip olması görüldüğü üzere 20. yüzyılın başlarından itibaren başlamıştır. Bu süreç içerisinde kamu görevlilerine ücret, çalışma koşulları ve mesleki güvenceler doğrultusunda müşterek talep ve istekler için örgütlenme adımları atılmıştır (Cerev, 2014: 25).

Kamu sendikacılığı süreç itibariyle çeşitli ülkelerde görülmeye devam etmiştir. Bu ülkelerden bir diğeri de İsveç olmuştur. Demokratik yönetim şeklininin bir çıktısı olan sendikal haklar çerçevesinde İsveç'te bu ilk adım 1938 yılında atılmıştır. İsveç'teki kamu sendikalarının işleyişi sanayileşme ile aynı paralelde ilerleme göstererek ekonomik ve sosyal bakımdan yeni haklar kazanılmıştır. 1937'de ise kamu görevlilerine toplu sözleşme yapabilme hakkı verilmiştir. 1966 yılına gelindiğinde ise kamu görevlilerinin yasal hakları genişletilerek "grev" hakkı elde etmeleri sağlanmıştır (Mumucuoğlu, 1979: 2). Bu süreçte kamu sendikalarının oluşmaya başladığı diğer ülkeler arasında ise Arjantin, Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Filipinler, Hollanda, İrlanda, İsrail, İtalya, İzlanda, Portekiz, Polanya, Macaristan, Mısır ve Norveç yer almıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren kamu sektöründe yaşanan gelişim devletlerin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yerel yönetim hizmetlerinin öneminin gelişmesine neden olmuştur. Söz konusu durum sonucunda artan kamu görevlilerinin sayısı ise göz ardı edilemez bir düzeye gelmiştir. Bu artış ile kamu görevlilerinin ücret, çalışma şartları ve sosyal haklarının güvence altına alınmasına ilişkin ortak beklentileri artırmış ve kamu sendikacılığının resmi olarak kurumsallaşması kaçınılmaz olmuştur (Yazıcı, 2004: 24).

2. TÜRKİYE'DE KAMU SENDİKACILIĞI

Türkiye'de kamu görevlilerinin sendikalaşma sürecinde, diğer örgütlenmelerde yaşandığı gibi tarih boyunca baskı ve yasaklamalarla mücadele edilmiştir. Osmanlı döneminden günümüze kadar geçen süreç itibari ile kamu görevlilerinin sendikalaşma çalışmaları sürekli olarak engellenerek çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir (Eğitim-Sen, 2004: 18). Dünya genelinde kamu sendikacılığının geç ortaya çıkması ve Türkiye'de siyasal baskıların mevcut hükümet tarafından sert bir biçimde uygulanması, kamu görevlilerinin sendikalaşma çabalarının gecikmesinin başlıca nedenleri olmuştur (Işıklı, 2005: 175-177).

Türkiye'de kamu görevlilerinin sendikalaşma çabaları dönemlere göre çeşitlilik göstermektedir. Bu dönemlere Cumhuriyet öncesi dönem, Cumhuriyet sonrası dönem, 1960-1980 yılları arası ve 1980 ve sonrası şeklinde bakmak süreç içerisinde yaşanan gelişmeleri net bir şekilde açıklayacaktır. İlk olarak Cumhuriyet öncesi dönem de yaşanan sendikalaşma mücadelesine bakıldığında, bu dönemde modern anlamda kamu sendikacılığı yer almadığı saptanmaktadır. Memurların çalışma ilişkileri tek taraflı idari işlemler ile belirlenmiş ve çalışma sürecindeki tüm yasal hakları devlet otoritesinin kontrolünde yapılmıştır. Bu dönemde memur örgütlenmeleri, mesleki dayanışma derneği biçimindeydi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda kabul edilen ilk sendikal örgütlenme ise İstanbul'da Tophane fabrikasında oluşturulan "*Amale-i Osmani Cemiyeti*" olmuştur. Ancak 1909 yılında oluşturulan "*Tatil-i Eşgal Kanunuyla*" kamuya ilişkin hizmetlerde görev yapan çalışanların sendikalaşması yasaklanarak bu kapsamda herhangi bir faaliyetin yapılması engellenmiştir (Cerev, 2014: 24-25).

1923-1960 yılları arasındaki Cumhuriyet sonrası dönemde, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte çağdaş bir devlet yapılanmasının temelleri atılmış ve bu doğrultuda küçük çaplı da olsa olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyet rejimi ile meydana gelen 1924 Anayasasında memurların sendikal haklarına yönelik hiçbir düzenleme yer almamış ancak Anayasanın 70. maddesinde ilk dernek kurma özgürlüğü yasal güvence altına alınmıştır (Bingöl, 1993: 119). 1926 yılında çıkarılan "*788 sayılı Memurin Kanunu*", 1927 yılında çıkarılan "*1108 sayılı maaş kanunu ve 1452 sayılı Devlet Memurları Maaşlarını Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun*" ile kamu görevlilerine ilişkin birkaç düzenleme getirilmiş olsa da beraberinde ortaya çıkan yasa ve kanunlarla sınırlandırmalar ve engeller devam etmiştir. 1945 yılında Türkiye'nin çok partili parlamenter demokrasi rejimine geçiş süreci ile kamu görevlilerinin sendikal haklarının önü kısmi olarak açılmıştır (Cerev, 2014: 27).

1960-1980 yılları arasında bu durum, demokratikleşme sürecine geçilmesiyle birlikte değişmeye başlamıştır. Kamu görevlilerinin sendikalaşmasına ilişkin kırılma noktalarından biri de 1961 Anayasası olmuştur. Temelinde demokrasiyi ve sosyal hukuk devlet anlayışını barındıran bu Anayasa ile kamu görevlilerine sendika kurma hakkı verilmiştir. 1965 yılında "*624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu'nun*" yürürlüğe girmesi ile kamu görevlilerine resmi olarak sendika kurma hakkı tanınmıştır. Ancak 1488 sayılı kanunun kabul edilmesi ile 1971 yılında 624 sayılı kanun yürürlükten kaldırmış ve bu nedenle kamu personeli sendikaları da kapatılarak tüm faaliyetler yeniden yasaklanmıştır (Gülmez, 1990: 90).

1980 sonrası dönemde yaşanan önemli gelişmeler ile kamu sendikacılığı için dönüm noktası yaşanmaya başlanmıştır. 1992 yılında oyçokluğu ile kamu görevlilerine sendika kurma hakkı tesis edilmiştir. 2001 yılında kabul edilen "*4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu'nun*" kamu görevlilerine yönelik önemli sendikal hakların gelişmesinde belirleyici olmuştur. 2012 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle kamu görevlilerine toplu

sözleşme hakkı verilmiş ve "*4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu'nun*" adı "*Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu*" olarak değiştirilmiştir. 2012 yılında günümüze kadar yaşanan süreç itibariyle OHAL süreci, dijitalleşme ve uluslararası çalışma şekilleriyle tam uyumun sağlanmasına yönelik tartışmaları da devam eden gelişmeler arasında yer almıştır (Güneyi, 2026: 921-930).

3. ILO SÖZLEŞMELERİNİN KAMU SENDİKACILIĞINA ETKİSİ VE GÜNCEL TARTIŞMALAR

Günümüzde ise dünya genelinde kamu sendikacılığı bağlamında yaşanan güncel gelişmelere bakıldığında, ILO tarafından kabul edilen sözleşmeler, kamu görevlilerinin sendikal haklarının geliştirilmesi ve uluslararası çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin dikkate değer hukuki bir çerçeve oluşturmaktadır. Söz konusu durumda 87 sayılı, 98 sayılı, 151 sayılı ve 154 sayılı sözleşmeler önemli rol oynamaktadır. Bu rollerden birkaçı ise örgütlenme özgürlüğünü oluşturması, toplu pazarlık, sosyal diyalog ve çalışma koşullarının belirlenmesine ilişkin düzenlemeler olmaktadır. Aşağıdaki tabloda ILO sözleşmelerinin Türkiye kamu sendikacılığına etkileri ve bu kapsamda dikkat çeken güncel tartışmalara yer verilmektedir.

Tablo 1. ILO Sözleşmelerinin Türkiye Kamu Sendikacılığına Etkileri ve Güncel Tartışmalar

ILO'nun Kamu Sendikacılığına Yaklaşımı	ILO, kamu görevlilerinin sendikal haklarının şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Özellikle de örgütlenme serbestliği, sendika kurma hakkı, sendikal faaliyetler yapma ve çalışma şartlarının düzenlenmesinde belirleyici olduğu görülmektedir (Gülmez, 2005: 144).
Türkiye'de Hukuki Dönüşüme Etkisi	Türkiye'nin ILO sözleşmesini onaylaması ile birlikte kamu görevlilerinin sendikal haklarının gelişiminde önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. 1995 yılında Anayasa'nın 53. Maddesinde yer alan değişiklik, 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu'nun onaylanması ve 2010 Anayasa değişikliği, toplu sözleşme hakkının anayasa ile koruma altına alınmasını sağlamıştır (Tosun, 2011: 76-77).
87 Sayılı Sözleşmenin Etkisi	ILO'nun 1948 yılında kabul edilen 87 sayılı sözleşmesi ile kamu görevlileri öncesinden herhangi bir izin almadan sendika kurabilme ve sendikalara üye olabilme haklarına sahip olmuşlardır. Aynı zamanda da, silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri bağlamında zorunluluk belirtilmemiştir. Bu sözleşme doğrultusunda kamu görevlilerinin sendikal örgütlenme süreci dikkate değer biçimde gelişim göstermiştir (Sarı, 2009: 14).

98 Sayılı Sözleşmenin Etkisi

1949 yılında kabul edilen ve 1951 yılında ise Türkiye'nin onayladığı, 98 sayılı "*Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi*", sendikal ayrımcılığın engellenmesi ve toplu pazarlığın geliştirilmesini hedeflemiştir (Gülmez, 2005: 145-146).

151 Sayılı Sözleşmenin Etkisi

1978 yılında kabul edilen ve 1993 yılında Türkiye tarafından onaylanan "*Kamu Hizmetlerinde Örgütlenme Hakkının Korunması ve İstihdam Koşullarının Yöntemlerine İlişkin Sözleşme*" direk olarak kamu görevlilerini konu alan önemli uluslararası belgelerden biri olmaktadır. Bu sözleşme kapsamında, kamu görevlilerinin sendikal ayrımcılığa karşı muhafaza edilmesi, sendikaların bağımsızlığının oluşturulması ve çalışma şartlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. 151 sayılı sözleşme yeni bir sözleşme olmamakta aksine 87 sayılı ve 98 sayılı sözleşmelerinin geliştirilmiş şekli olmaktadır (Tosun, 2011: 82-83).

Grev Hakkına İlişkin Tartışmalar

Kamu görevlilerine grev hakkı tanınması hem Türkiye hem de dünyada önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Ancak günümüz çağdaş dünya yapılanmasında ve çalışma ilişkilerinde kamu görevlilerinin grev hakkının olmaması dikkat çekicidir. ILO, grev hakkını sadece kamu hizmetlerinde görev yapan belirli personel grupları için olduğunu belirtmektedir. Ancak bunun dışında kalan kamu görevlilerinin ise grev hakkının olmaması ise önemli tartışmalardan birini oluşturmaktadır (Memur-Sen, 2024: 15-17).

Toplu Pazarlık Sistemine İlişkin Tartışmalar

Toplu pazarlık, sendika faaliyetlerin içerisindeki en önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. ILO'nun 98 sayılı "*Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi'nde*" önemli düzenlemeler yer almış olsa da Türkiye'de kamu görevlilerine yönelik toplu pazarlık sürecinde taraflara bağımsız şekilde süreci yönetme hakkı tanınmamıştır. Bu süreç kamunun denetimi ve kontrolü doğrultusunda ilerlemekte ve fiili müdahaleler yer almaktadır. Aynı zamanda da bahsi geçen duruma yönelik önemli tartışmalar da bulunmaktadır (Yorğun, 2023: 107-108).

Güncel Tartışmalar

Dijitalleşme ve beraberinde ortaya çıkan yeni çalışma biçimleri güncel tartışmaların şekillenmesinde önemli konulardan biri

olmuştur. Hızla gelişen ve dijitalleşen süreç içerisinde kamu hizmetlerinin de dijitalleşmeye başlaması, uzaktan çalışma ve yapay zekâ mekanizmalarının kullanımlarının artması ile sendikaların yeni uygulamalara geçmesine neden olmuştur. Bununla birlikte kamu görevlilerinin bağlı oldukları sistemdeki değişiklikler ve sosyal diyalog mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkan güncel tartışmalar arasında yer almaktadır (Akçaöz ve Akçaöz, 2023: 3650).

Tabloda yer alan bilgiler ışığında ILO sözleşmelerinin, Türkiye'deki kamu sendikacılığı sisteminin şekillenmesindeki önemi net bir biçimde görülmektedir. Sözleşmenin sendikal örgütlenme özgürlüğü, toplu sözleşme hakkı ve sosyal diyaloğun güçlendirilmesine yönelik katkıları kamu görevlilerinin sendikalaşmasında dikkate değer öneme sahiptir. ILO'nun sözleşmelerinden özellikle de 87 sayılı, 98 sayılı ve 151 sayılı sözleşmeler, kamu görevlilerinin sendikal haklarının uluslararası kapsamda gelişmesinde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, grev hakkının kamu görevlilerine verilmemesi, toplu pazarlık sisteminin etkinliği ve dijitalleşme ile birlikte değişen çalışma koşullarına uyum noktasında da önemli tartışmalar yer almaktadır. Bu bağlamda, uluslararası çalışma şekillerine entegre bir biçimde kamu sendikacılığı sürecinin hayata geçirilmesi, sendikal hakların geliştirilmesinde ve sosyal diyalog mekanizmalarının güçlendirilmesinde kayda değer bir etkiye sahiptir.

4. SONUÇ

Tarih boyunca 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu'na yönelik olumlu birçok düzenleme yapılmıştır. Dünya genelinde yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmelerin artmasıyla birlikte kamu görevlilerinin çalışma koşulları değişerek süreç içerisinde sendikalaşma eğilimleri de artmaya başlamıştır. Bu artışlar beraberinde kamu görevlilerinin sendikalaşmasını önemli hale getirmiş ve ILO sözleşmeleri ise bu süreçte önemli rollere sahip olmuştur. Ancak yaşanan bu gelişmelere rağmen kamu görevlilerinin grev haklarının olmayışı, toplu pazarlık haklarını ve sendikal özgürlüklerini kısıtlayan idari ve hukuki düzenlemelerin var oluşu birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

Çalışmada elde edilen bilgiler doğrultusunda, 4688 Sayılı Kanun'un kamu görevlileri için dikkate değer bir hukuki çerçeve oluşturduğu ve bununla birlikte ILO'nun kamu görevlilerinin sendikal haklarına yönelik durumuna bakıldığında birtakım uyumsuzlukların devam ettiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, sendikal hakların etkinliğinin artırılması, toplu pazarlık sisteminde daha kapsayıcı bir yapının tasarlanması ve ILO denetim organlarının fikirlerinin mevzuata aktarılması uluslararası çerçevede tutarlılığın artırılması bakımından belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

Akçaöz, M. ve Akçaöz, V. (2023). Kamu Yönetiminde Dijitalleşme ve Türkiye'deki Dijital Devlet Uygulamaları. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(69), 3648-3660.

Altekin, N. (2013). Uluslararası Çalışma Örgütü ve Türkiye'ye İlişkin Kararları. ÇSGB. İş Teftiş Kurulu Başkanlığı İş Müfettişi Yardımcılığı Etüdü, İstanbul.

Bingöl, İ. (1993). Ülkemizde Anayasa Hareketleri. Atak Ofset, Ankara.

Cerev, G. (2014). Türkiye'de Kamu Çalışanlarının Örgütlenme Mücadelesinin Hukuksal Gelişim Süreci: 6289 Sayılı Kanun ve Sendikal Haklara Etkileri. Çalışma İlişkileri Dergisi, 5(2), 24-39.

Eğitim-Sen (2004). Sendikal Örgütlenme Üzerine. Eğitim-Sen Yayınları, Sendikal Eğitim Dizisi, 1, Ankara.

Gülmez, M. (1990). Memurlar ve Sendikal Haklar: Türkiye'de ve Dünya'da. Ankara: İmge Kitapevi.

Gülmez, M. (2005). Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu. Belediye-İş Yayınları, Ankara, 144.

Güneyi, A. (2026). Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikacılığının Kamu Personel Sistemi ve Kamu Personelinin Özlük Haklarına Etkisi: Toplu Sözleşme Hükümleri Üzerinden Bir Analiz. Çalışma ve Toplum, 2(89), 921-958.

ILO (2026). Uluslararası Çalışma Örgütü. https://www.ilo.org/tr/ilo-hakk%C4%B1nda/ilo%E2%80%99nun-tarih%C3%A7esi. (Erişim Tarihi: 09.07.2026).

ILO (2026). Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_645630.pdf. (Erişim Tarihi: 09.07.2026).

Işıklı, A. (2005). Sendikacılık ve Siyaset. Ankara: İmge Kitapevi, 175-177.

Memur-Sen (2024). Kamu Görevlileri Sendikacılığında Grev Hakkı. Memur-Sen Akademi, Araştırma Raporu, Şubat 2024, 6-129.

Mumucuoğlu, M. (1979). Sendikacılık Siyasal İktidar İlişkileri. Doruk Yayınları, Ankara.

Nurdoğan, A. K. (2018). Uluslararası Çalışma Örgütünün (UÇÖ-ILO) Yüzüncü Yıl Dönümü ve Türkiye İlişkileri. Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 3(4), 78-95.

Sarı, O. A. (2009). ILO Normları Karşısında Kamu Görevlilerinin Toplu Sözleşme ve Grev Hakları. Kamuda Sosyal Politika Dergisi, 3(1), 4-14.

Sayın, A. K. (2013). ILO Normlarının ve Örgütün Denetim Mekanizmasının Türk İş Hukukuna Etkisi. ÇSBG Çalışma Dünyası Dergisi, 11-34.

Tortop, N. (1994). Personel Yönetimi. Yargı Yayınları, Ankara, 79.

Tosun, S. (2011). 87, 98, 151 Sayılı ILO Sözleşmelerine Göre Kamu Görevlilerinin Sendikal Hakları. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 23(5-6), 76-86.

Yazıcı, E. (2004). Sendikal Hareket. İlke Emek Yayınları, Ankara.

Yorğun, S. (2023). Sendikaların Toplu Pazarlık Yetkisi ve Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Çerçeve Anlaşma Protokolü'nün Hukuki Boyutu. Çalışma ve Toplum, 1(76), 97-120.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YENİ NESİL ÇALIŞMA MODELLERİNE BAKIŞI VE BEKLENTİLERİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

İshak KELEŞ[1]/ Arş. Gör. Zahide PEKER[2]/ İlayda Ecenaz ELMASCIOĞLU[1]/ İlayda ATICI[1]

[1]Kocaeli Üniversitesi Mezunu, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, ishakkeles2@gmail.com,

https://orcid.org/0009-0008-7901-5446

[2]Kocaeli Üniversitesi , Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, zahide.peker@kocaeli.edu.tr,

https://orcid.org/0000-0002-0588-2837

[3] Kocaeli Üniversitesi Mezunu, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, ecenazelmascioglu@gmail.com,

https://orcid.org/0009-0004-3368-491X

[4] Kocaeli Üniversitesi Mezunu, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, ilaydaatc_@hotmail.com,

https://orcid.org/0009-0001-3709-6486

Özet

Teknolojinin hızla ilerlemesi, artan rekabet ve küreselleşmenin boyutları, çalışmanın doğasında ve işle ilgili görevlerin yerine getirilmesinde kullanılan yöntemlerde önemli değişikliklere yol açmıştır. Çalışma yaşamında son yıllarda meydana gelen dönüşümler, özellikle teknolojik gelişmeler ve dijitalleşmenin etkisiyle hız kazanmıştır. Pandemi sonrası dönemde, yeni nesil çalışma modellerinin yaygınlaşması, çalışma hayatının her alanında görülen köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, dijital devrim ve bilginin küreselleşmesi, sanayi ekonomisindeki seleflerine kıyasla belirgin şekilde farklı özellikler sergileyen mevcut genç neslin bakış açısını da şekillendirmiştir. Dolayısıyla, bilgi ekonomisinin gelecekteki çalışanları olarak üniversite öğrencileri, işyerindeki önceki kuşaklara kıyasla önemli ölçüde farklı tutumlara, yeteneklere ve taleplere sahiptir. Yeni nesillerin gelişen yeni çalışma modellerine yönelik beklenti ve algıları; verimlilik, motivasyon ve yetkinlik açısından büyük önem taşımakta olup, işletmelerin geleceğe yönelik talebi karşılamak için uygulamalarını dönüştürmelerini gerektirmektedir. Bu anlamda, ilgili çalışma üniversite öğrencilerinin beklentilerinin değişen çalışma yaşamının gerçekleriyle uyumlu hale getirilmesi, kariyerlerine sorunsuz geçiş yapmaları ve başarı sağlamaları açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma hayatında meydana gelen değişimlerin çıktıları ile üniversite öğrencilerinin beklentileri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, algılar ve olgular arasındaki ilişkiyi analiz etme imkânı veren derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma hayatına başlama ihtimallerinin daha yüksek olması bakımından seçilen 3. ve 4. öğrencileri ile yarı yapılandırılmış sorular kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmış ve sahadan elde edilen bulgular, nitel araştırmalarda sıklıkla yararlanılan MAXQDA analiz programı ile kelime bulutları, frekans dağılımları ve kod matrisi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, geleneksel modellerde çalışmak öğrenciler

açısından zaman, motivasyon ve verimlilik kaybıyla nitelendirilmiştir. Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu bu anlamda yeni çalışma modellerinden olan hibrit çalışmayı, çalışma hayatının avantaj ve dezavantajını dengeleyen bir model olarak tercih etme eğilimindedir. Bunun yanı sıra, öğrenciler üniversite aldıkları eğitimin onları dijital dönüşüm sürecine ve istihdam piyasasının bu yeni modellerine hazırlamadığını belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: yeni nesil çalışma modelleri, esnek çalışma, hibrit çalışma, uzaktan çalışma, üniversite öğrencileri

THE PERSPECTIVES AND EXPECTATIONS OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARD NEW-GENERATION WORKING MODELS: THE CASE OF KOCAELI UNIVERSITY FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

İshak KELEŞ[1] / Res. Asst. Zahide PEKER[2] / İlayda Ecenaz ELMASCIOĞLU[3] / İlayda ATICI[4]

[1]Graduate of Kocaeli University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, ishakkeles2@gmail.com, https://orcid.org/0009-0008-7901-5446

[2]Kocaeli University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, zahide.peker@kocaeli.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-0588-2837

[3]Graduate of Kocaeli University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, ecenazelmascioglu@gmail.com, https://orcid.org/0009-0004-3368-491X

[4]Graduate of Kocaeli University, Department of Labour Economics and Industrial Relations, ilaydaatc_@hotmail.com, https://orcid.org/0009-0001-3709-6486

Abstract

Rapid technological advancement, increasing competition, and the expanding scope of globalization have led to significant changes in the nature of work and the methods used to perform work-related tasks. In recent years, transformations in working life have accelerated, particularly due to technological developments and digitalization. In the post-pandemic era, the widespread adoption of new-generation working models has brought about profound changes across all aspects of working life. At the same time, the digital revolution and the globalization of knowledge have shaped the perspectives of the current younger generation, whose characteristics differ considerably from those of previous generations raised within the industrial economy. Consequently, as the future workforce of the knowledge economy, university students possess attitudes, competencies, and expectations that differ substantially from those of previous generations in the workplace.

The expectations and perceptions of new generations regarding emerging working models are of great importance in terms of productivity, motivation, and competence, requiring organizations to transform their practices to meet future workforce demands. In this context, understanding university students' expectations and aligning them with the realities of the changing world of work is crucial for facilitating their transition into professional life and supporting their future success.

Accordingly, this study aims to identify the relationship between the outcomes of changes in working life and the expectations of university students. To achieve this objective, an in-depth interview method, which enables the analysis of the relationship between perceptions and realities, was employed. Semi-structured, in-depth interviews

were conducted with third- and fourth-year students, who were selected due to their higher likelihood of entering the labour market in the near future. The qualitative data obtained from the field were analyzed using MAXQDA, a software widely employed in qualitative research, through word clouds, frequency distributions, and code matrix analyses.

The findings indicate that traditional working models are perceived by students as leading to losses in time, motivation, and productivity. A substantial majority of participants expressed a preference for hybrid working, considering it a model that effectively balances the advantages and disadvantages of working life. Furthermore, students stated that the education they receive at university does not adequately prepare them for the digital transformation process or for the new working models emerging in the labour market.

Keywords: new-generation working models, flexible working, hybrid working, remote working, university students.

TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE KAYBI: SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BEYİN GÖÇÜ

Arş. Gör., Zahide PEKER

Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

zahide.peker@kocaeli.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-0588-2837

Özet

Beşerî sermaye, bir ülkenin ekonomik büyümesi ve toplumsal kalkınması için en stratejik değer olan bilgi, beceri ve sağlıkla donatılmış nitelikli insan gücünü temsil eder. Sağlık profesyonelleri, bu sermaye birikiminin hem üreticisi hem de koruyucusu konumunda yer alarak ulusal refahın sürdürülebilirliğinde vazgeçilmez bir role sahiptir. Bu kitleyi kaybetmek, bir ülkenin sadece istihdam gücünü değil, aynı zamanda gelecekteki kalkınma potansiyelini ve ulusal sağlık güvenliğini doğrudan feda etmesi anlamına gelmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de hekim ve hemşirelerin beyin göçünü tetikleyen yapısal ve bireysel faktörleri analiz ederek bu hareketliliğin beşerî sermaye kaybı çerçevesindeki sosyo-ekonomik sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında araştırma; resmi kurum verileri, uluslararası raporlar ve ilgili akademik literatürün betimsel içerik analizi yöntemiyle olarak incelenmesine dayanmaktadır. İlgili çalışma, sağlık sistemindeki çözülme riskini beşeri sermaye teorisi kapsamında ele alarak, nitelikli iş gücü kaybının önlenmesine yönelik bütüncül bir bakış açısı sunması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: beşeri sermaye, beyin göçü, sağlık çalışanları

TURKEY'S LOSS OF HUMAN CAPITAL: THE BRAIN DRAIN OF HEALTHCARE WORKERS

Res. Asst., Zahide PEKER

Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Labour Economics and Industrial Relations Department,

zahide.peker@kocaeli.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-0588-2837

Abstract

The most important strategic asset for the economic growth and social development of a nation is its human capital, which is a trained workforce that is also equipped with information, skills, and good health. In this regard, as one of the groups with the highest human capital level in a country, health professionals play an indispensable role in ensuring the sustainability of national well-being, acting as both producers and guardians of this capital accumulation. The international transfer of qualified healthcare professionals is leading to a crisis in the national healthcare system by causing the human capital that the country has trained at great expense to flow freely into developed economies. Forfeiting this workforce would entail a nation directly compromising not only its employment capability but also its future developmental potential and national health security. This study aims to analyse the structural and individual factors triggering the brain drain of doctors and nurses in Turkey, thereby highlighting the socio-economic consequences of this mobility within the framework of human capital loss. To this end, the research is based on a systematic examination of official institutional data, international reports and academic literature using content analysis methods. This study is significant in that it addresses the risk of disintegration within the healthcare system through the lens of human capital theory, thereby offering a holistic perspective on preventing the loss of skilled labour.

Keywords: human capital, brain drain, healthcare workers

GİRİŞ

Bilgi çağında ülkelerin en büyük sürdürülebilir kalkınma gücü, nitelikli ve yüksek eğitim seviyesine sahip beşerî sermaye stokudur. Kamu kaynaklarıyla finanse edilen ve yetiştirilmesi uzun yıllar alan sağlık profesyonelleri, bu sermaye stokunun en stratejik unsurlarından birini oluşturmaktadır. Hekimler, hemşireler ve diğer sağlık çalışanları sadece tanı ve tedavi süreçlerini yürütmekle kalmayıp, ülkenin tıbbi bilgi birikimini, kurumsal hafızasını ve sağlık sisteminin krizlere karşı adaptasyon kapasitesini de temsil ederler. Ancak gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ekonomilere doğru ivme kazanan uluslararası hareketlilik, kaynak ülkeler açısından telafisi güç bir kapasite kaybı ve yapısal bir kriz alanı yaratmaktadır. Sağlıkta beyin göçü olarak nitelendirilen bu olgu, bireysel bir kariyer veya yaşam alanı tercihinin ötesinde, sistemik sorunlardan beslenen çok boyutlu bir süreçtir. Çalışma ortamlarında karşılaşılan mobbing ve tırmanan şiddet vakaları, ağır nöbet yükü, yetersiz özlük hakları ve mesleki itibar kaybı gibi itici faktörler yetişmiş insan kaynağını sistemin dışına iterken; hedef ülkelerin vaat ettiği yüksek gelir, düzenli çalışma saatleri, hukuki güvence ve mesleki özerklik gibi çekici faktörler bu eğilimi pekiştirmektedir. Nitelikli iş gücünün bedelsiz transferiyle sonuçlanan bu durum, tecrübeli hekimlerin aktardığı zımni bilginin aşınmasına, uzmanlık dallarında hizmet aksamalarına ve geride kalan personelde kronik tükenmişliğe yol açmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye özelinde giderek görünür hale gelen sağlık çalışanı göçünü beşerî sermaye kuramı çerçevesinde ele alması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Sorunun sadece doğrudan ekonomik kayıplar boyutuyla değil; kamu sağlığının korunması, bölgesel hizmet eşitsizlikleri ve bilimsel üretim kapasitesinin sürdürülebilirliği üzerindeki derin etkileriyle irdelenmesi, yürütülecek kamu reformlarına zemin hazırlayacaktır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı; farklı branş ve unvanlardaki sağlık profesyonellerinin yurt dışına yönelmesine neden olan yapısal etkenleri betimsel analizler yoluyla, ortaya çıkan beşerî sermaye kaybının sağlık hizmet sunumu üzerindeki yansımalarını değerlendirmek ve nitelikli insan kaynağının ülkede tutulmasını sağlayacak stratejik politika müdahalelerine katkı sağlamaktır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Beşerî Sermaye Yaklaşımı ve Sağlık Çalışanları

Beşerî sermaye kuramı, bireylerin eğitim ve mesleki deneyim yoluyla kazandıkları bilgi, beceri ve yetkinliklerin ekonomik verimliliği artıran temel bir sermaye unsuru olduğunu varsayar (Çakır et al., 2025). Bireylerin eğitimine ve sağlığına ayrılan kaynakların yüksek maliyeti göz önüne alındığında, nitelikli iş gücünün göçü ile sonuçlanan bu sermaye kaybı, sadece mali bir yük değil, aynı zamanda toplumun uzun vadeli üretim potansiyelini doğrudan tehlikeye atan yapısal bir eksiklik olarak tezahür etmektedir (Bayar, 2023; Kızıl & Ceylan, 2018). Özellikle

gelişmekte olan ülkeler perspektifinden bakıldığında, eğitim yoluyla finanse edilen bu beşerî sermayenin başka ülkelere transferi, kaynak ülkelerin söz konusu eğitime harcadığı kamu bütçesinin "karşılıksız bir dışsal fayda" olarak hedef ülkelere aktarılmasına ve dolayısıyla kaynak ülkede kronik bir kalkınma kaybına neden olmaktadır (Aksu, 2016). Bu durum, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan kamu yatırımlarının geri dönüş oranını düşürerek ülkenin beşerî sermaye stokunun verimliliğini doğrudan kısıtlamaktadır (Akyüz & Yeşil, 2024; Albayrak & Öztürk, 2021).

Bu kapsamda beşerî sermaye kuramı, sağlık sistemindeki kaybı yalnızca eğitim yatırımlarının maliyetiyle sınırlı görmeyip, aynı zamanda hekimlerin ve sağlık profesyonellerinin beraberinde götürdüğü "örtük/zımni bilgi" (tacit knowledge), klinik deneyim ve kurumsal hafıza gibi, yerine konulması zor olan entelektüel değerlerin aşınması olarak da tanımlamaktadır (Williams & Baláž, 2008). Nitelikli iş gücü kaybı, yalnızca somut eğitim yatırımlarının heba olmasıyla kalmayıp, klinik deneyimlerin aktarılması ve kurumsal belleğin sürdürülebilirliği için elzem olan zımni bilgi ve mentorluk ağlarının da ciddi şekilde erozyona uğramasına yol açmaktadır (Nwalieji et al., 2025; Wendo et al., 2025). Bu bağlamda, Türkiye'den gerçekleşen hekim göçü, klinik pratiklerin yenilenme hızını ve inovasyon kültürünün transferini sekteye uğratarak, sistemin uzun vadeli adaptasyon ve kriz yönetimi kapasitesini de zayıflatmaktadır (Chen et al., 2004). Dolayısıyla nitelikli iş gücünün bu kaybı, sadece bir ekonomik transfer değil, sağlık sisteminin kendi içinde birikmiş deneyimsel sermayesinin çözülmesine neden olan yapısal bir erozyon sürecidir (Eser et al., 2023; OECD, 2025; HEKİMSEN, 2026).

1.2. İtme-Çekme Modeli ve Sağlık Çalışanları

Sağlık çalışanlarının uluslararası hareketliliğini açıklayan temel kuramsal yaklaşımlardan biri Lee'nin "İtme-Çekme" modelidir (Türkan, 2009). Bu model, göç olgusunu yalnızca bireysel tercihlerden ibaret görmeyip, köken ülkedeki yapısal itici güçler ile hedef ülkedeki çekici fırsatların karmaşık ve dinamik bir etkileşimi üzerinden değerlendiren kapsamlı bir teorik çerçeve sunmaktadır (Al-Khudairy, 2024; Ruyssen, 2013).

Makro düzeyde ekonomik dengesizlikler, siyasi istikrarsızlık veya sınırlı kariyer imkânları bireyleri göçe zorlarken; mikro düzeyde daha iyi yaşam standartları, mesleki özerklik ve kişisel gelişim beklentileri, bireylerin hareketliliğini yönlendiren temel motivasyon unsurları olarak öne çıkmaktadır (Fratsea, 2019; Vega-Muñoz et al., 2025). Lee'nin bu yaklaşımı, nitelikli iş gücü göçünü sadece ekonomik bir transfer değil, toplumsal ve kurumsal faktörlerin bir sonucu olarak ele almaya imkân sağladığı için genel göç literatüründe temel bir referans noktasıdır (Hagen-Zanker, 2008).

Söz konusu model sağlık sektörü açısından değerlendirildiğindr; gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik krizler, yoğun iş yükü ve yetersiz özlük hakları gibi "itici" faktörlerin, gelişmiş ülkelerin sunduğu yüksek yaşam kalitesi

ve bilimsel araştırma olanakları gibi "çekici" faktörlerle birleştiğini gösterir (Çakır et al., 2025; Karatuzla, 2024). Bununla birlikte, neoliberal sağlık politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan "küresel hekim göçü zinciri" kavramı, bu hareketliliği yalnızca bireysel rasyonellikten öte, sağlık sistemlerinin piyasalaşması ve hekim emeğinin proleterleşmesi gibi makro yapısal süreçlerle ilişkilendirerek teorik çerçeveyi derinleştirmektedir (Ünlütürk, 2026).

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, Türkiye'deki sağlık çalışanlarının göç dinamiklerini ve beşerî sermaye kaybını bütüncül bir perspektifle incelemek amacıyla literatür taramasına dayalı betimsel analiz yöntemini benimsemektedir. Sosyal bilimlerde karmaşık toplumsal olguların sistematik biçimde kavramsallaştırılmasını sağlayan betimsel analiz yaklaşımı, literatürdeki verilerin karşılaştırmalı ve bütüncül bir sentezine olanak tanıdığı için bu çalışmada temel yöntem olarak seçilmiştir (Çakır et al., 2025; Karatuzla, 2024). Böylece göçün neden olduğu beşerî sermaye kaybı, sadece nicel bir veri yığını olmaktan öte, toplumsal ve kurumsal boyuttaki yapısal çözülme süreçleri ve bunlar arasındaki nedensellik ilişkileri ele alınmıştır (OECD, 2025; HEKİMSEN, 2026).

3. TÜRKİYE'DE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MEVCUT DURUMU VE GÖÇ EĞİLİMLERİ

Türkiye bağlamında ampirik çalışmalar ve literatür; düşük ücretler, ağır çalışma koşulları, maruz kalınan şiddet, mobbing ve siyasal/ekonomik belirsizlik gibi çok boyutlu itici faktörlerin, göç kararında bireysel tercihlerden ziyade temel belirleyiciler olduğunu vurgulamaktadır (Alkan et al., 2022; Çiçek, 2024; Yetişkin & Uyanık, 2026). Öte yandan, göç edilen ülkelerin sunduğu yüksek gelir potansiyeli ve gelişmiş kariyer imkânları güçlü birer çekim merkezi oluşturmaktadır (Amarat et al., 2023; Demiray et al., 2020). Bu süreç, hekimlerin sağlık sistemindeki "aidiyet erozyonu" ile doğrudan bağlantılı olup, yalnızca ekonomik veya fiziksel güvenlik parametreleriyle açıklanamayacak kadar derin bir mesleki yabancılaşma boyutuna sahiptir (Çınar, 2022). Teknokratik dönüşümün mesleki özerkliği sınırlayan yapısı, hekimlerin etik değerleri ile klinik pratikleri arasındaki uçurumu derinleştirerek, göç kararını kişisel bir kariyer arayışından ziyade mesleki saygınlığın korunmasına yönelik yapısal bir tepkiye dönüştürmektedir (Ay et al., 2024; Önal & Akay, 2023; Ünlütürk, 2023).

Türkiye'de son yıllarda giderek artan nitelikli sağlık personeli kaybı, sadece mesleki bir değişim değil, ulusal sağlık hizmeti sunum kapasitesini tehdit eden yapısal bir kriz niteliğindedir (FİLİZ et al., 2022). İstihdam koşullarının yetersizliği, sağlıkta şiddet olaylarının artışı ve düşük gelir düzeyi gibi faktörler, hekimler ve hemşireler başta olmak üzere uzmanların daha güvenli ülkelere yönelmesine zemin hazırlamaktadır (Ay et al., 2024; Şen & Yurt, 2023). Türk Tabipleri Birliği verilerine göre "iyi hal belgesi" başvuru sayılarındaki dramatik artış, mesleki tatminsizliğin ve tükenmişliğin sadece mevcut çalışanlarla sınırlı kalmayıp, gelecek planlarını yurt

dışı üzerine kuran tıp fakültesi öğrencilerinde de yaygınlaştığını ortaya koymaktadır (Çiçek, 2024; Yekdeş et al., 2024).

Bireysel tercihler ve yapısal zorlukların ötesinde, Türkiye'deki sağlık çalışanı göçü, "göç ağları kuramı"nın da işaret ettiği üzere, daha önce yurt dışına yerleşmiş meslektaşların oluşturduğu sosyal ekosistemler üzerinden ilerleyen, bilgi ve destek maliyetlerini minimize eden bir 'kurumsallaşmış hareketlilik' dinamiğine evrilmektedir (Çakır et al., 2025). Bu sosyal ağlar, potansiyel göçmenler için bilgi akışı sağlamakla kalmayıp, bürokratik engellerin aşılmasında rehberlik ederek göç kararını kişisel bir riskten kolektif bir stratejiye dönüştürmektedir. Özellikle dijital iletişim araçlarının bu ağları pekiştirmesi, Türkiye'deki hekim ve yardımcı personel için 'öngörülebilir bir gelecek' senaryosunu, yerel sistemdeki belirsizliklere karşı daha cazip bir alternatif haline getirmektedir.

Sağlık çalışanlarının göç profilleri; hekimlerin bilimsel ve akademik beklentileri ile hemşirelerin daha iyi çalışma koşulları ve sosyal refah arayışları gibi farklılaşan motivasyon temelleri üzerinde şekillenmektedir (Bilgiç et al., 2024; Zaralioğlu & Erden, 2026). Hekimlerin göç motivasyonlarında mesleki saygınlık ve akademik özerklik kaybı belirleyici faktörler olarak öne çıkarken (Zaralioğlu & Erden, 2026), hekim adayları arasında yapılan araştırmalar mezuniyet sonrası yurt dışı beklentisinin yarısına yaklaştığını göstermektedir.

Buna karşın, Türk Hemşireler Derneği'nin (THD) 2023 verilerine göre hemşirelerin %76,3'ünün yurt dışında çalışma niyetinde olması, bu grupta ekonomik sıkıntılar ve ağır iş yükünün baskın itici güçler olduğunu doğrulamaktadır (Çakır et al., 2025). Hemşireler ve diğer sağlık profesyonelleri daha çok iş güvencesi ve yapısal standartların netleştirildiği kurumsal ekosistemlere yönelmektedir (Karatuzla, 2024). Göç destinasyonları incelendiğinde de hekimlerin akademik ve bilimsel altyapısı güçlü merkezi kurumlara; hemşirelerin ise iş güvencesi ve sosyal entegrasyonu destekleyen düzenlemelere sahip ülkelere odaklandığı gözlemlenmektedir (OECD, 2025).

4. BEŞERÎ SERMAYE KAYBININ ÇOK BOYUTLU ETKİLERİ

4.1. Sağlık Sistemi ve Hizmet Sunumuna Etkileri

Sağlık personelinin yurt dışına göçü, kamu kaynaklarıyla finanse edilen eğitim yatırımlarının geri dönüşünü imkansız kılarken, uzmanlaşmış iş gücünün kaybı kurumsal hafızanın ve bilgi aktarım süreçlerinin sürdürülebilirliğini ciddi şekilde zayıflatmaktadır. Bu durum, halihazırda yoğun bir iş yükü altında hizmet veren sağlık sisteminde personel yetersizliğini kronikleştirerek, hizmete erişimi kısıtlamakta ve tedavi süreçlerinde nitelik kaybına yol açmaktadır (OECD, 2025; HEKİMSEN, 2026). Özellikle uzman hekimlerin göçü, genç meslektaşların klinik eğitim süreçlerini sekteye uğratırken, kurumsal deneyimin aktarımını zorlaştırarak sağlık

hizmetlerinin sürekliliğini ve kalitesini riske atmaktadır (Yetişkin & Uyanık, 2026). Ayrıca, metropollerden ziyade kırsal veya dezavantajlı bölgelerde daha ağır hissedilen bu iş gücü eksikliği, bölgesel sağlık hizmeti eşitsizliklerini derinleştirerek, sistemin genelindeki verimliliği ve toplumsal adaleti zedeleyen yapısal bir boşluğa dönüşmektedir (Çakır et al., 2025).

Buna ek olarak, artan personel açığı, geride kalan sağlık çalışanlarının üzerindeki iş yükünü katlanılamaz seviyelere çıkararak tükenmişlik sendromunu tetiklemekte (Filiz et al., 2022; Yetişkin & Uyanık, 2026) ve nitelikli hizmet sunumunda sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir (Filiz et al., 2022; Zaralioğlu & Erden, 2026). Kamu kaynaklarıyla finanse edilen eğitim yatırımlarının kaybı (Acar & Sağbaş, 2025), uzmanlaşmış iş gücünün azalmasıyla birlikte kurumsal hafızanın ve bilgi aktarım süreçlerinin sekteye uğramasına yol açarak hizmet kalitesini düşürmektedir (OECD, 2025; HEKİMSEN, 2026). Ayrıca, kırsal bölgelerde daha belirgin hale gelen personel yetersizliği, bölgesel sağlık hizmeti eşitsizliklerini derinleştiren yapısal bir boşluğa dönüşmektedir (Çakır et al., 2025). Bu durum, hizmet sunum kapasitesini kısıtlayarak uzmanlaşmış hizmetlerin merkezi birimlerde yoğunlaşmasını tetiklemekte ve "tersine bakım yasası" uyarınca merkez dışı bölgelerdeki sağlık hizmeti erişim eşitsizliklerini derinleştirmektedir (Demiray et al., 2020; Yılmaz & Aydın, 2023). Özellikle uzman hekim göçü, taşra ve kırsal bölgelerde mevcut coğrafi eşitsizlikleri belirginleştirerek temel uzmanlık dallarında sunulan hizmetleri aksatmaktadır (Aydan, 2023; Çakır et al., 2025). Ayrıca uzman hekim kaybı, genç meslektaşların klinik eğitim süreçlerini ve mentorluk mekanizmalarını sekteye uğratarak sağlık sisteminin uzun vadeli nitelik gelişimini riske atmaktadır (OECD, 2025; HEKİMSEN, 2026; Yetişkin & Uyanık, 2026).

4.2. Sosyo-Ekonomik ve Akademik Maliyetler

Kamu bütçesinden karşılanan kapsamlı eğitim yatırımları, sağlık profesyonellerinin göçüyle birlikte kalıcı bir "değer transferine" dönüşerek ülkenin uzun vadeli beşerî sermaye birikiminde telafisi imkânsız bir erozyona yol açmaktadır (Acar & Sağbaş, 2025). Bu durum, kamu eliyle finanse edilen yüksek maliyetli mesleki eğitimin sağladığı getirilerin, söz konusu profesyonellerin yurt dışına göçüyle birlikte hedef ülkelere aktarılmasına ve yerel sağlık hizmetleri kapasitesinde ciddi bir insan gücü açığına neden olmaktadır (Ünlü & Daşlı, 2024). Bu durum, ulusal sağlık harcamalarının verimliliğini sistematik olarak düşürürken, sağlık hizmetlerinin maliyet-etkinliğini sarsmakta ve sistemin gelecekteki yatırım kapasitesi ile krizlere direnç gösterme yetisini doğrudan kısıtlamaktadır (Akyüz & Yeşil, 2024; Bayar, 2023; Demiray et al., 2020; Ünlü & DAŞLI, 2024).

Ekonomik maliyetlerin yanı sıra, nitelikli insan gücü kaybı akademik ekosistemi de zayıflatmaktadır. Uzmanlaşmış araştırmacıların ve akademisyen hekimlerin kaybı, yerel tıbbi bilgi üretiminin hızını yavaşlatmakta, Türkiye'nin evrensel sağlık standartlarına adaptasyonunu ve kanıta dayalı tıp uygulamalarının

yaygınlaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu akademik boşluk, kurumsal inovasyon potansiyelini kısıtlayan bir "bilgi durgunluğu" yaratarak, sağlık sisteminin kendi kendine yetebilme ve güncel tıbbi gelişmeleri içselleştirme yetisini kökten zedelemektedir.

5. SONUÇ

Türkiye'deki sağlık profesyonellerinin beyin göçüne dair yürütülen araştırmalar, bu hareketliliğin bireysel tercihlerden ziyade; ekonomik belirsizlikler, artan şiddet vakaları ve çalışma koşullarındaki yapısal yetersizlikler gibi makro düzeydeki faktörlerden kaynaklandığını göstermektedir. Nitelikli sağlık iş gücü arasında yurt dışına göç etme niyetinin yüksek düzeyde seyrettiği; özellikle hekim ve hemşirelerin daha yüksek yaşam standartları, gelişmiş kariyer imkânları ve güvenli çalışma ortamları arayışıyla uluslararası göç eğilimi gösterdikleri saptanmıştır.

Bu nitelikli iş gücü kaybı, sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği üzerinde ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu çerçevede, sağlık çalışanlarının ülkede kalmasını teşvik etmeye yönelik politika önceliklerinin; özlük haklarının iyileştirilmesi, şiddetin önlenmesi adına somut adımlar atılması, iş yükünün dengelenmesi ve mesleki tatminin artırılması gibi bütüncül ve stratejik müdahalelere dayanması gerekmektedir.

Gelecekteki araştırmalar için önerilen yöntemsel ve tematik yaklaşımlar ise göç sonrası süreçlerin derinlemesine irdelendiği nitel çalışmaların artırılmasını, sağlık politikalarının göç kararları üzerindeki etkilerinin kapsamlı analiz edilmesini ve sağlık profesyonellerinin deneyimlerini sosyokültürel bağlamlarıyla ele alan daha geniş perspektifli çalışmaları kapsamaktadır.

KAYNAKLAR

Acar, G., & Sağbaş, M. (2025). SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA İŞ YAŞAM KALİTESİ, YURTDIŞINA GÖÇ NİYETİ VE ŞİDDET ARASINDAKİ İLİŞKİ. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *28*(1), 113–126. https://doi.org/10.61859/hacettepesid.1505681

Aksu, L. (2016). Türkiye'de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme İle İlişkisi, Sosyal Ve Stratejik Analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 68-129. https://izlik.org/JA48JR33AF

Akyüz, A., & Yeşil, E. (2024). Maliye Politikasının Eğitim ve Sağlık Harcamaları Üzerine Etkileri. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(1), 65-83. https://izlik.org/JA28ZJ43MW

Albayrak, S., & Öztürk, İ. (2021). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Araştırma. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *7*(2), 233–257. https://doi.org/10.20979/ueyd.970495

Alkan, A., GÜDER, M., ÖZYILDIZ, K. H., & DERE, T. (2022). Hekim Göçünün Twitter Perspektifinden İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *26*(3), 615-640. https://izlik.org/JA66TF57ZE

Al-Khudairy, S. I. A. (2024). Theories of Migration: Sociological and Conceptual Dilemmas. *European Journal of Sustainable Development*, *13*(1), 31–31. https://doi.org/10.14207/ejsd.2024.v13n1p31

Amarat, M., Akbolat, M., & Adıyaman, O. (2023). A Study on the Push and Pull Factors Affecting the International Emigration Intentions of Turkish Physicians. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *10*(2), 172–179. https://doi.org/10.54304/shyd.2023.60251

Ay, M. K., Sivri, B. B., Burggraf, L., Canbaz, M., Çelik, K., Çetiner, M. A., Çiftçi, A. M., Demirtürk, M., Eryiğit, U., Gehrmann, J., Kurt, Ş., Kunisch, R., Zehirlioğlu, L., Roos, M., & Aktürk, Z. (2024). Navigating Exodus: Understanding the Migration Dynamics of Health Care Professionals from Turkey. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, *4*(1), 48–58. https://doi.org/10.24018/ejsocial.2024.4.1.519

Aydan, S. (2023). Hekim Göçü Açısından Türkiye'nin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 26(3), 895-920. https://izlik.org/JA45BE46BZ

Bayar, İ. (2023). Türkiye'nin Ekonomik Büyümesinde Sağlık Harcamalarının Etkisi: Fourier Birim Kök ve Eşbütünleşme Testinden Kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 127-146. https://doi.org/10.18657/yonveek.1360267

Bilgiç, F. Ş., Azizoğlu, F., & Karaahmet, A. Y. (2024). Brain drain in health professionals: a bibliometric study. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10*(3), 276–288. https://doi.org/10.30569/adiyamansaglik.1476131

Çakır, Ö., Akkoç, M., ÇAKIR, Ç. I., & GENÇER, A. Ş. (2025). Brain Drain Among Health Workers in Türkiye. *Forbes Journal of Medicine*, *6*(3), 242–248. https://doi.org/10.4274/forbes.galenos.2025.13540

Chen, L., Evans, T., Anand, S., Boufford, J. I., Brown, H. K., Chowdhury, M., Cueto, M., Dare, L., Dussault, G., Elzinga, G., Fee, E., Habte, D., Hanvoravongchai, P., Jacobs, M., Kurowski, C., Michael, S., Pablos-Méndez, A., Sewankambo, N. K., Solimano, G., … Wibulpolprasert, S. (2004). Human resources for health: overcoming the crisis. *The Lancet*, *364*(9449), 1984–1990. https://doi.org/10.1016/s0140-6736(04)17482-5

Çiçek, A. (2024). Türkiye'deki Hekim Adaylarının Yurt Dışına Göç Etme Eğilimleri. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 67-80. https://doi.org/10.52539/mad.1348476

Çınar, S. (2022). *International migration of Turkish physicians on the axis of neoliberal populist policies and authoritarianism*. https://doi.org/10.22541/au.166673036.63668136/v1

Demiray, A., İlaslan, N., & Açıl, A. (2020). Evaluatıon of nursıng students 'attıtudes towards braın draın. *Journal of Human Sciences*, *17*(2), 632–641. https://doi.org/10.14687/jhs.v17i2.5956

Eser, E., Çil, E., Gündoğan, N. E. Ş., Çöl, M., Öztürk, E. N. Y., Thomas, D. T., Sünter, A. T., Arslan, H. N., Çitil, R., Önder, Y., Pıçakçıefe, M., Dede, B., Demirel, C., Aydın, N., Çağlayan, Ç., Aker, A. A., Borlu, A., Durmuş, H., Can, G., … Turan, M. (2023). Push and Pull Factors of Why Medical Students Want to Leave Türkiye: A Countrywide Multicenter Study. *Teaching and Learning in Medicine*, *36*(5), 588–600. https://doi.org/10.1080/10401334.2023.2229810

Filiz, M., Çelik, M., Akyıldız, S., Yıldız, S., & Aslan, P. (2024). Sağlık Alanıyla İlgili Eğitim Alan Öğrencilerin Beyin Göçüne Yönelik Algılarının İncelenmesi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 6(2), 87-99. https://izlik.org/JA73NP95EA

Filiz, M., Karagöz, M. B., & Karagöz, N. (2022). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(27), 679–692. https://doi.org/10.38155/ksbd.1171838

Fratsea, L. (2019). The unwritten 'laws of migration': reflections on inequalities, aspirations and cultures of migration. *Europa XXI*, *37*, 23–36. https://doi.org/10.7163/eu21.2019.37.2

Hagen-Zanker, J. (2008). Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.1105657

Karatuzla, M. (2024). Sağlık Çalışanlarında Güncel Konu İncelemesi: Beyin Göçü. *Journal of General Health Sciences (JGEHES) Necmettin Erbakan University*. https://doi.org/10.51123/jgehes.2024.119

Kaya, A. E., Aktürk, B. E., & Aslan, E. (2023). Factors predicting the motivation to study abroad in Turkish medical students: a causal investigation into the problem of brain drain. *Journal of Health Sciences and Medicine*, *6*(2), 526–531. https://doi.org/10.32322/jhsm.1253308

Kızıl, B. C., & Ceylan, R. (2018). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Yaşar University*, *13*(50), 197–209. https://doi.org/10.19168/jyasar.343055

Nwalieji, C. A., Onukansi, F. O., Anokwuru, C. C., Ikhuoria, O. V., Eneh, S. C., Nwuzoh, M. I., Shaibu, P. Y., Ojo, T. O., & Chigozie, O. C. (2025). Mentorship in African health and clinical research: addressing

barriers and building research capacity. *Human Resources for Health*, *23*(1), 55–55. https://doi.org/10.1186/s12960-025-01024-0

OECD. (2025). International Migration Outlook 2025. In *International migration outlook*. Organization for Economic Cooperation and Development. https://doi.org/10.1787/ae26c893-en

HEKİMSEN. (2026, 16 Şubat). "Türkiye'de Sağlıkta Beyin Göçü: OECD Verileri Ne Söylüyor?". https://hekimsen.org/gonderiler/gonderi/detay/turkiye-de-saglikta-beyin-gocu-oecd-verileri-ne-soyluyor/721

Önal, F. G., & Akay, F. E. (2023). Are Turkish doctors in deep water? The role of professional ethics and factors affecting the medical brain drain: A qualitative study from Turkey. *Developing World Bioethics*, *24*(4), 284–295. https://doi.org/10.1111/dewb.12426

Ruyssen, I. (2013). Determinants of international migration [Ghent University]. In *Ghent University Academic Bibliography (Ghent University)*. https://biblio.ugent.be/publication/3230504

Şen, S., & Yurt, S. (2023). Determination of the Reasons for Migration and Life Satisfaction of Health Workers Who Migrated from Turkey to United Kingdom. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *10*(1), 99–107. https://doi.org/10.54304/shyd.2023.60565

Türkan, Y. (2009). Sağlık Çalışanları ve Uluslararası Göç: Göç Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *62*(3), 87–94. https://doi.org/10.1501/tipfak_0000000727

Ünlü, H. Y., & DAŞLI, Y. (2024). Sağlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları (Attitudes of Students Receiving Health Education Towards Brain Drain). *Turk Turizm Arastirmalari Dergisi*. https://doi.org/10.26677/tr1010.2024.1431

Ünlütürk, Ç. (2023). Sağlık Hizmetleri Dönüşürken Hekim Emeği Nasıl Dönüştü: Proleterleşme, Şiddet ve Göç. *Çalışma ve Toplum*, *4*(79), 3311–3332. https://doi.org/10.54752/ct.1364610

Ünlütürk, Ç. (2026). Neoliberal Sağlık Krizinin Gölgesinde Küresel Hekim Göçü Zinciri. *Mülkiye Dergisi*, *50*(1), 1–29. https://doi.org/10.25064/mulkiye.1809607

Vega-Muñoz, A., González-Gómez-del-Miño, P., & Contreras-Barraza, N. (2025). The Determinants of Brain Drain and the Role of Citizenship in Skilled Migration. *Social Sciences*, *14*(3), 132–132. https://doi.org/10.3390/socsci14030132

Wendo, A., Oyieke, L., & Chebon, P. (2025). Exchange and Retention Practices of Tacit Knowledge among Kenyan and Cuban Doctors in Selected Hospitals in Kenya. *Journal of Information and Technology*, *5*(6), 12–33. https://doi.org/10.70619/vol5iss6pp12-33

Williams, A. M., & Baláž, V. (2008). International return mobility, learning and knowledge transfer: A case study of Slovak doctors. *Social Science & Medicine*, *67*(11), 1924–1933. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.09.003

Han Yekdeş, D., Aktaş Aycan, K., Yekdeş, A. C., Çelikkalp, Ü., & Ekuklu, G. (2025). Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Diğer Belirleyenler İntern Hekimlerin Uzmanlık Seçimleri ve Yurt Dışına Göç Kararını Etkiliyor mu? *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 33(6), 434-444. https://doi.org/10.17942/sted.1552408

Yetişkin, Y., & Uyanık, Y. (2026). Türkiye'den Yurtdışına Hekim Göçü: Göç Eden ve Göç Etmeyen Hekimlerin İten Faktör Algılarının Karşılaştırmalı Analizi. *3 SEKTÖR SOSYAL EKONOMİ DERGİSİ*, *61*(1), 713–734. https://doi.org/10.63556/tisej.2026.1803

Yılmaz, S., & Aydın, S. K. (2023). Why is Turkey losing its doctors? A cross-sectional study on the primary complaints of Turkish doctors. *PubMed Central*, *9*(9). https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19882

Zaralioğlu, F. B., & Erden, N. S. (2026). Türk Hekimlerin Göçü: Mesleki Faktörlerin Etkisi. *Journal of Humanity and Society (insan & toplum)*, *16*(1), 100–128. https://doi.org/10.12658/m0788

CULTURE AND POLITICAL PARTICIPATION IN THE AGE OF E-DEMOCRACY

Prof. Antimo CESARO 1/ PhD Candidate Chiara SARGIOTTA 2

1 Full Professor of Political Philosophy, Department of Political Science, University of Campania Luigi Vanvitelli, Caserta (Italy), antimo.cesaro@unicampania.it; ORCID: 0000-0002-1461-7701

2 PhD in comparative law and integration processes; research fellow in political philosophy, Department of Political Science, University of Campania Luigi Vanvitelli, Caserta (Italy), chiara.sargiotta@unicampania.it; ORCID: 0009-0007-6665-5914

Abstract

This contribution aims to identify precisely in culture decay, one of the possible causes of degeneration of the form of democracy state, expression of a hermeneutic catastrophe that has called into question the very relationship between representatives and representatives in the terms in which, today, we know. Politics, according to these reflections, he began to look for increasingly simplistic linguistic and cognitive structures, lacking further horizons of meaning that inevitably narrow the margin of conscious participation of the citizen/voter. The massive use of the new digital communication channels, since governed by algorithms, not only allow you can predict the user's choices and tastes but create the cd. "filter bubble", a bubble that filters information from the outside world,bringing us only what is in accordance with our opinions (...) obviously also political. This is the profiling strategy in the individual's network enclosing the subject in an echo chamber "within which our beliefs can only be strengthened". It's not a coincidence that this type of communication, based on instantaneity and polycontuality of the "network", looks precisely at emotional contagion as a desirable source of greater consensus because it can model "digital swarms (...), victims of the manipulation of intelligent demagogues incapable of distinguishing the true from the false". Electronic democracy becomes, in this sense, a technique of production of binding collective decisions and formalized in laws or other regulatory acts through digital technologies. A mere indexing of the opinions in favour or against, which does not aim to educate citizens on the issues in advance, achieves, however, as the only objective, to orient the dynamics of public opinion, demand consensus and trigger dysfunctional mechanisms of legitimization of political power potentially detrimental to the fundamental rights of freedom of individuals.

Keywords: Democracy, Culture, Technology,

INTRODUCTION

Two beliefs underlie this essay: the first is that culture is a pre-requirement of democracy; the second is that even the democratic form of government (considered the best possible) is inevitably exposed to multiple forms of decay. The emerging modesty – already at a terminological level – of the analysis of the disturbing trans-democratic scenario (superficially summarized in the successful term post-democracy), can instead find in the study of the classics an undoubted condition of awareness of the present and orientation for the future. Just think of the dual possibility offered by the Greek historian Polybius to describe the corrupt form of democracy: cheirocracy or ochlocracy. Let's start with the latter.

The authorship of the word ochlocracy (from óklos, mass/crowd and krátos, power/dominion), unknown to all previous Greek philosophical literature, it is probably to be attributed to the Greek historian Polybius of Megalopolis (Polibio, Storie, VI, 4, 10 and VI, 57, 8-9; cfr. Bianchi, 1937), it will be used, later, by Plutarch. It defines the political predominance of the crowd (tó óklos), of the mass (tà pléthe) which, prey to unscrupulous demagogues, in the end, "reducing himself to a wild state, he finds a master and a monarch" (Plutarco, VI, 9,9). Since Polybius himself the term has been used as a synonym for cheirocracy (Polibio, Storie, VI, 9), a word whose translation could be "brute force domain" o "manesco power" (Bovero, 1997) (from cheír-cheirós, hand and krátos, power/dominion), revealing its entire horizon of meaning in reference to the verb cheirokratéo, in the sense of "being grasped or managed by someone".

1. CULTURE IN THE TIME OF OCHLOCRACY

Polybius, echoing above all Platonic themes, uses the concept of "decadence" (Polibio, Storie, VI, 3, 1; VI, 4, 12; VI, 9, 12-13; VI, 51, 4 etc. Platone, Repubblica, 545e) to explain the cause of the inevitable alternation of forms of government. Since everything lives according to a natural sequence of birth, development and decay, there can be no doubt about the states. All political regimes, by necessity of nature, follow a vital parable (fúseos oikonomía) according to a scheme that provides for the following phases: "formation" (sústasis), "growth" (aúxesis), "maximum development" (akmé), "decadence or corruption" (fthorá), "fall or end" (télos). In this organic conception of history, it seems entirely congruent that, alongside the three fundamental political constitutions, Polybius also considers their respective degenerations: the kingdom and its counterpart, tyranny; the aristocracy and the oligarchy; democracy and ochlocracy.

Since the creation of the successful neologism "post-democracy" (Crouch, 2004) by the English sociologist Colin Crouch, there has been no shortage of careful analyses which, from different perspectives, have tried to provide plausible explanations for the democratic involution taking place. I would like, in this regard, to

open a parenthesis on the overused term "post-democracy" which, while very fashionable (and in some ways "comfortable"), betrays a philosophical depth inversely proportional to semantic diffusivity. Upon closer inspection, in fact, he limits himself to proposing a simple time horizon: "he designates what comes 'after' and which, having not found its own name, that is, being still undefined, is defined by the name of what came before itself". After all, Crouch proposes a word that, taken literally, says nothing perfectly (even if it says it very well), failing to emancipate itself from the concept from which it proposes –linguistically, but not theoretically– to distance itself. Given the decline of the democratic horizon, what follows? The disturbing trans-democratic scenario would seem impossible to understand by verb. The disturbing transdemocratic scenario, which would seem impossible to understand per verba, instead finds in Polybius'Histories also a double definitional possibility: cheirocracy "domination of brute force" and ochlocracy "demagogic government of the masses". Now, convinced as I am that the "classics" are an undoubted condition of awareness of the present and orientation towards the future, I confess that I no longer have any doubts about the title of my publication: Culture in the Time of ochlocracy. And this is also because of the sign of hope that – anacyclically – induces conscious attraction to the past, in the form of an appetite for rebirth.

1.1. An "Epigonal" Gaze

To try to explain and, at the same time, actualize the concept of ochlocracy, I will use the method of the historical arc and the epigonal observatory, borrowing it from the writings of Giulio M. Chiodi (Chiodi, 1990). It should be pointed out, at the outset, that by historical span we do not mean a more or less long period of time, but a reasoned criterion for the analysis of a phenomenon that we intend to discuss: in our case, democracy in its degenerative phase. The suggested method is very congenial to me because it proposes to assume, as a starting point, precisely the moment of decline of a concept, and then identify its exact identity through the rediscovery of its germinal context. In other words, a diachronic excursus on the object of study is not proposed, but, rather, the synchronic consideration of his vital parable (Chiodi, cit.).

This is evident through a careful analysis of the two principles that govern the construction of the historical arc: the preservation of the historical matrix and the re-emergence of germinal factors. The first reminds us that an observed phenomenon, while changing its contents over time, never completely betrays its nature, its primordial essence. The second (re-emergence of germinal factors) highlights that it is precisely in the epigonal moment that the characteristics of the original phase become evident again, certainly not as a simple return to the origin, but as a re-proposal, at a level of enriched and consumed historical experience, in problematic and complex situations. Assuming, therefore, an epigonal look at the historical parable of democracy and using the expedient

of a fictio philosophica to place ourselves in the full chaos of an ochlocratic dimension, we will try to offer an analysis of the catastrophe (Barberi, 2009) from a particular point of view: that of cultural decay.

1.2. Mal Democratique

Having concluded the terminological reflection, I resume my reasoning on the various causes proposed to interpret the corrosion, the crisis, and the pathology of democracy. I will point out some of them (without any pretense of exhaustiveness): global governance, the deregulation of financial markets, job insecurity, the impact of financial oligarchies on decision-making processes, the irruption of artificial intelligence into society, the weakening of state sovereignty, the exaggerated bureaucratization of procedures, the crisis of parliamentarism, the identification of the company as an institutional model, the decline of the welfare state. These are all well-founded, concomitant and conflicting reasons in determining the incessant expansion of inequalities which – thanks to the stubborn privatization of public services– has caused a dramatic involution of the system. In ochlocracy, what are the spaces for active and incidental participation for a citizen? What are the margins of manifestation of sovereignty (which, by definition, as a member of the δῆμος, belongs to it)? Formally, political life continues to take place within democratic rules, but one gets the impression that some (certainly not many), while unaware of the meaning of words like isonomia or isegoria, still harbor the feeling of "being at the mercy of".

Some (certainly not many) feel the vague sense of being in the strange condition of passive consumers of policy options they have not helped to outline. Some (certainly not many), even in the sublime moment of the call to the polls, are crossed by Luciferian doubt blown into them by a poor reading of Ambrose Bierce's "Dictionary of the Devil under the title Elector": enjoying the sacred privilege of voting for the man chosen by another (Bierce, 2014).

Now, so that we can – at least – hope that the number of privileged people who, harboring doubts, can continue to escape the mimetic indifferentiation typical of the man in the crowd (Poe, 1989) (ὄχλος), in view of the desirable reconstruction of a δῆμος worthy of the name, I intend here to raise the (much overlooked) topic of culture as a prerequisite for democracy. Convinced as I am that cultural poverty is the cause and not the effect of material poverty, I will not delve into the paths of economic sociology (the excuses or accusations leveled at the market hide, after all, the thinly veiled plan to erase politics by abandoning the complexity of existence to its economic nature). Rather, I will try to illustrate the paradox of democracy in the 21st century which, masked by the pompous adjective liberal, demonstrates its full fragility. I am convinced, in fact, that before the problem of a more equitable distribution of wealth, we must address the problem of the redistribution and circulation of culture.

Anti-poverty measures, in fact, such as those of so-called income support, risk turning into humiliating forms of welfare that, rather than valorizing the human capital of a democracy, instead precipitate it into surrogate forms of citizenship, demanding rights and forgetting duties.

Considering inequalities only as a problem of wealth redistribution can also lead to the (ideological) belief that social differences are natural and inescapable: a sort of incurable evil that, impossible to eradicate, can only be chronicized. Without excluding the magnanimous use of therapeutic approaches to pain containment, even in home care (which offers the advantage of keeping l' ἀγορά clear). Such a social context, evidently not innocent, entails multiple and significant consequences: the devaluation of every tool for social mobility (starting with schools and universities); the inhibition of dissent among large segments of the population, while ensuring the possibility of participation in consumerist rituals; and the proposal of forms of citizenship free from the dignity of the workplace. A hypothesis, the latter, which has as its corollary the possibility of imagining a jobless market. An Edenic jobless society in which more or less vast portions of the population, while not participating in the production of value (a factor that would remain firmly in a few hands), are, however, differently useful to the cause: for example, as active consumers, as producers of masses of data from which companies draw valuable information and, finally, as a legitimizing function of power.

In this way, through the pursuit of a deceptively inclusive logic, the "maximum level of minimum participation" (Crouch, cit.) that accompanies the slow slide towards a post-democratic ochlocracy potentially capable of assuming the unprecedented forms of a democratic Republic based on income would be achieved. In such a context – but it should not be forgotten that, as specified above, we are within a fictio philosophica – it is evident that the foundation of politics is reduced to a relationship of mutual convenience between rulers and governed, from which derives the most complete de-responsibility, not only of public decision-makers but also of the dèmos (at least if we want to continue to use the concept of political responsibility which presupposes democratic legitimacy based on a shared system of values).

When the presupposition of a political structure is mere opportunity, it follows that political responsibility does not concern how, but whether one governs: therefore the ruler who does not govern is responsible (in negative), not the one who governs badly. Consequently, the concept of responsibility is replaced by that of effectiveness, in the sense – reductive and complacent – of advantageous effects of the action of rulers. The latter, consciously acting in the context of pure politics, arrogate to themselves the possibility of considering themselves ethically – and, also, legally – irresponsible; they are nothing more, however, than the projection of the electoral

body that generated them, in a perverse dialectic in which the opportunistic "intellectual capacity of the multitude" should not be underestimated.

It seems evident that, more than the possible apolitical enjoyment of widespread well-being (which brutally corresponds to the overcoming of an ideological threshold of poverty), it is rather the cultural investment that is the most effective means to counter that democratic rhetoric that has an interest in circumscribing its horizons in an economic dimension, degrading human complexity to the mere satisfaction of primary needs. In my humble opinion, therefore, it is knowledge that restores dignity to the agora, the vital space as open to discussion as it is alien to easy solutions. On the assumption – of course – of a par potestas: freedom of judgment, suitability to understand the issues in question, widespread critical capacity and possession of information capable of directing choices towards reasoned and plausible solutions.

In conclusion, it should be remembered that the advantage of the methodologically assumed epigonal position was precisely that of using the results of observation as a guide for a re-proposition of the germinal elements, so that the object of analysis (democracy) emerges strengthened by its own crisis, exalted in its peculiar characteristics and re-afferable in its original identity. The alternative – dramatic, but not impossible – is to emulate the choice of Oedipus, expelled from the city after blinding himself so as not to look at the devastation he had generated. Now, the weakening of abilities (apathy, blindness, aphasia) and social marginality –we will see this in depth – are characteristic aspects of the Greek ἰδιώτης (Aristotele, 1253a): the individual who –by necessity or choice– was completely indifferent to the destinies of the πόλις and, therefore, was made the object of collective contempt. It is a luxury that one cannot always afford but which, sometimes, one is forced to indulge in.

2. NATURE AND ARTIFICIAL IN CONTEMPORARY SUBJECTIVITY

There is no doubt that the digital is the most interesting element of contemporaneity (Sargiotta, 2025), a complex paradigm that has redefined the categories of space and time not only in the transmission of veri but also in the reproduction of material reality that would now seem to have dissolved into a new metaphysics of the existing: the network. The technological means, therefore, would seem to affect the mind both from a physiological point of view and from a cognitive organization point of view, in the sense that the use of technology produces effects on the ways in which information is received and reprocessed. Sensory knowledge would seem to be filtered by the medium that interferes with the functional interactions between the nerve endings of the brain by influencing thought, imagination and, therefore, the relationship with the surrounding environment (Ferrara, 2018). In this scenario, digital becomes a channel for the reworking of interpersonal communication codes

because it directly affects human and social conventions, on that Adamic ability (Cesaro, 2020) to give a name to things because it changes their essence and the meanings that emanate from it. This means "that technological structures from prosthetics become mimetic, in the sense that they are capable of replicating to the point of replacing the most qualifying aspects of the human dimension in processes that are not only communicative and interactive, but also decision-making, value and behavioral in general" (Ricci, 2023).

Orienting oneself within the global environment – wisely defined by Floridi as the infosphere (Floridi, 2013) – is the challenge of the twenty-first century; which also means rewriting the characterization of the rights that gravitate around the person who is shifting his existential center of gravity towards new spaces of action marked by new technologies. A critical analysis of technological innovation is proposed not with the aim of cultivating a conservative spirit but in order to outline a political and legal model that considers the new instances of protection and protection of the human person.

Contemporaneity would seem to reveal, however, a sort of fallacy of historical becoming, conceived as a unidirectional process of scientific progress. The eruption of Christianity, in addition to having shifted attention to an anthropocentric conception of the world, introduced an idea of creation (cfr. Agostino D'Appona), understood as the first immobile principle from which everything is produced according to a linear movement of cause and effect. It is a concept that has been received by the Enlightenment tradition that has incorporated the myth of progress, as an inevitable expression of historical becoming, into reason. This means having considered the one-sidedness of this multiphase temporal sequence that has led to the conception according to which new technologies can be considered as a factor of stabilization of human intuitions and, even, envisage further and futuristic scenarios of total prevalence with respect to human activity. The optimistic vision of scientific progress remains, in this perspective, stuck in the mythologization of a becoming as a necessary expression of an improvement in the human and social condition. It would seem to prefigure a sort of paradox of innovation which, having forgotten the third law of dynamics, does not take into account that equal and opposite force that could interfere with its vital parabola. In this dialectical inversion of preaching relationships, the desire to eternalize one's own image is transformed into the desire to be forgotten, to become human again and, therefore, vulnerable, fragile, finite. In the context of these reflections, the only apparently antithetical relationship between nature and artifice re-emerges, which must be mediated by tools for strengthening the hermeneutical capacities of individuals, of that symbolic and liminal consciousness (Chiodi, 2011), not only cognitive, which stands between the conscious and the unconscious because it is able to exalt pathological energies, that value apparatus that cannot be controlled by the domain of reason alone. It is necessary to overcome the presumed oppositional conception

between the natural and artificial order in the awareness that there is a contiguity between these two systems deriving from the fact that technology is a product of nature because it derives from its capacity for ingenuity.

What is engraved, more than any other, is certainly the relational component which, being constitutive of the existential structures of the person, animates the process of policy making which should represent one of the most important exploratory channels of the imagination. The latter can only take shape through the social and cultural experience of the individual who, having gone beyond the level of mere representation, becomes the interpreter of a creative and poetic process in which intellect, emotion, instinct and feeling contribute (Bellini, Ferrara and Storace, 2017). The political process is closely connected to the hermeneutical capacities of the person who is called, in this two-way relationship between cultural and political dimensions, to appropriate the cultural experience in order to rework it, generating new and unprecedented horizons of meaning. It is a significant approach to human experience (Eco, 2007) that can only be achieved through an exercise in hermeneutics in the strong sense (Cesaro, 2020), of the high capacity for interpretation and understanding of the world that derives from a refined use of reason and passion which, together, form that symbolic consciousness capable of decoding the material world in an attempt to attribute new and unexplored meanings.

Exalting the relational component requires not only a dynamic vision of the relationship between user and work of art but also between citizen and public resolution, terms of a synallagmatic relationship based on reciprocity in terms of rights but also duties. On the other hand, the person, especially in his or her declination as an active citizen, must appropriate that liminal consciousness that is capable of combining the cognitive and the pathetic aspects and that allows us to frame political experience as a channel for experiencing democratic participation. While technology opens up new spaces for participation, we must also question the type of use we intend to preserve.

2.1. The Citizen in the Technological Society: The Challanges of E-democracy

One must ask oneself whether this process of total digitization of existence and progressive delegation of decision-making processes to machines still considers the “reserve of humanity” as indispensable, considered not only in its normative meaning and, that is, as the conferral on the human being of an ultimate decision-making power in the context of specific matters, but also from a more strictly philosophical and, therefore, as a policy of protection of his cognitive, creative and hermeneutical capacities. The overlap between material reality and virtual reality, as well as the experiments of amplification of physical reality, are appreciable in terms of intent, but they risk replacing entirely the individual's ability to project into the sphere of the imaginary. The activity of creative reconstruction takes place on the basis of data whose elaboration, in fact, replaces the human being in his

imaginative capacity of the world. It is a further piece of what, intuitively, had already been defined as contemptus mundi (significantis) (Cesaro, 2010), the contempt for the world that still strives to mean something.

The decision to outsource cognitive processes to machines, on the other hand, produces passive receptors of meanings that others will have predetermined. It is the crumbling of the dimension of the imaginary, or rather, its slipping between the results of the machine's elaboration processes. The focus – however – must not be on the clash between conservative positions and progressive positions that tend to polarize the relationship between the natural order and the artificial order, but on the need to stabilize the tools that should act as counterlimits to the ideological distortions that are inherent in the technological order. Consistent with the red thread traced in this work, the personalist paradigm and, in particular, its relational component is the nucleus around which to theorize those principles that act as a counterlimit to the potentially pathological use of new technologies and AI systems. If the crumbling of the person in the metaphysics of the network, through data, were also transformed into the slippage of his relational skills into the multimedia universe, the effect could be the exasperation of that hermeneutical catastrophe that Cesaro had already elevated to the presupposition of a possible crisis of democracy. The weakening of the dimension of the imaginary is considered closely interconnected with the weakening of forms of democratic participation that require rational knowledge but also pathetic energies that translate into a political vision for the future. In this sense, we can glimpse a world that could be defined as submodern in which not only does it become complicated to discern the imaginary from reality but it is reality that, as we have tried to argue, undergoes an extreme process of falsification that has as a consequence the loss of contact with the other and with reality itself.

In this scenario, the digital revolution has profoundly affected the relationship between citizens and political power and, more generally, the very essence of democracy (Bellini, 2020). The expression e-democracy intends to qualify the possible redefinition of the democratic structure in the face of the pervasive activity of new technologies in the various sectors of socio-political life and in the management of public affairs. The main objective would seem to be to increase the efficiency, equity and quality of democratic participation through remote access to various categories of services, public data or public interest. If we consider the vital parable of democracy (Cesaro, cit.), it is good to understand how much e-democracy can be considered a factor of degeneration or development of the modern concept of democracy. The construction of a network\ in which the categories of space and time know no boundaries has cancelled that distance that has always constituted an essential perimeter for reflection and weighting, in particular, of deliberations in decision-making processes (Urbinati, 2013; Ricci, 2020; Cepernich, 2017).

On the other hand, “space tells us about the ways in which reality is determined, and a change in anthropological space is always also a change in the hierarchies of power” (Archetti, 2003) a change, that is, “in the instruments of understanding and controlling political action”. This tendency towards hyper-connection has progressively put pressure on the intermediate structures, connecting civil society and democratic institutions in the belief that they were, in some way, expendable in the face of an already full-blown crisis of the party system (Staiano et al. 2020; Lanchester, 2019; Curreri, 2018; Staiano, 2018) and a dislocation of the representative instance towards new centers of interest (lobbies) (Ronga, 2019; Ronga, 2020). In the twentieth-century narrative, the party was the guardian of different visions of the world, today, however, it seems to chase - in a rather disorderly way - emotionality and easy enthusiasm increasingly changing of a “liquid society” (Bauman, 2011), a symptom of a process of “deconsolidation” that is characterizing democracy in the twenty-first century.

Contemporary democratic systems (Giannone, 2019; Harvey, 2007), in fact, are increasingly dominated by the laws of the financial market or by the economic empires of multinationals that make the action of institutions ineffective in many areas, especially because they are part of a multilevel system of competences. In this scenario, populist movements and parties have been asserting themselves which, promising to defend the interests of the people, fear a substantial reform of democracy. On the other hand, political identity is based on emotionality which, as an instrument of political symbolism (Cesaro and Lombardo, 2011; Chiodi, 2010; Bonvecchio, 1995), acts as a fundamental glue to build the identity of a people.

The word consent, in fact, derives from the Latin cum sensu which evokes the dual dimension of politics imbued with sensitivity and reason. Consensus was born in Greece to trigger processes of recognition and justification of power through the wise use of rhetoric (Storace, 2017) and, for these reasons, the discourse on the legitimacy of a state is not merely rational but also emotional because it refers to the founding myths of political organizations as an identity factor of citizenship. The word is the tool through which it is possible to formalize the world, to express knowledge linguistically, as perception and learning of the multiplicity of existence. The word allows us to give a guise to reality, to codify a language through which it is possible to communicate, dialogue, and therefore, recognize oneself (Irti, 2020). In this sense, within a political-institutional community, semantic entrustment expresses precisely the ability to rely on a linguistic system through which individuals are able to belong to each other in a defined space and time.

If, on the one hand, the emotionalization of political discourse (Lombardo, Faggiano and Gallo, 2019) represents a factor in legitimizing political power precisely because it is aimed at seeking consensus, it must however be counterbalanced with the rationality of the law which cannot be short-sighted and devoid of prospects

(Lombardo, 2018) for the future. Political immediacy becomes, in the digital scenario, an a-technical form of communication that debases the potential of the interlocutor (citizen), his possibilities to establish a contradictory and, therefore, to express a structured and reasoned dissent, the result of a deep understanding and reworking of the directions proposed by politics. Authoritative doctrine has identified, precisely in cultural decay, one of the possible causes of degeneration of the democratic form of state, the expression of a hermeneutical catastrophe that has called into question the very relationship between representatives and represented in the terms in which we know it today. Politics, according to these reflections, has begun to search for increasingly simplistic linguistic and cognitive structures, devoid of further horizons of meaning that inevitably restrict the margin of conscious participation of the citizen/voter. The massive use of new digital communication channels, as it is governed by algorithms, not only make it possible to predict the user's choices and tastes but also create the so-called "digital communication system".

The "filter bubble (Pariser, 2011), is a bubble that filters information from the outside world, making it reach us only what conforms to our opinions (...) obviously also political". This is the aforementioned strategy of online profiling of the individual that locks the subject in an "echo chamber within which our beliefs can only be strengthened". It is no coincidence that this type of communication, based on the instantaneousness and polycontextuality of the "network", looks precisely at emotional contagion as a desirable source of greater consensus because it is able to shape "digital swarms (...), victims of the manipulation of skilled demagogues and unable to distinguish the true from the false".

3. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

In this perspective, electronic democracy becomes a form of self-government of the people in which new technologies become the means to promote procedures for the direct participation of citizens in public life. In fact, the suggestions related to direct democracy as a new mode of social legitimacy against political power are evoked. The idea of a democracy that relies on the "people of the internet" and the virtual assembly of millions of voters would seem to recall the Athenian experience of the 5th/4th century a.C. Greek democracy, in fact, was similar to a sort of "populism", understood as politics managed, in an isocratic position, by men for other men through the wise use of rhetoric. However, it was a political experience that had as its main limit the ability to project itself onto large numbers. The same problem was also encountered in the eighteenth century by Rousseau (Chevalier, 1998) who, in his main work (The Social Contract), explains how direct democracy, more than all other forms of state, incurs the essential vice of forms of government because it exasperates the possible overlap between the exercise of legislative and executive power.

Direct democracy itself becomes a short circuit in which, while denying political representation, the philosopher brings out the figure of the Legislator as a demiurgic character who, although not the creator of the law, is chosen as a subject capable of shaping the general will of the body politic. These premises are fundamental to understand the typical suggestions of direct democracy that have found a new possibility of expression in the digital world. Just think, to cite an example, of the Rousseau platform used by the M5S to gather voters' approval around the policy choices pursued by the movement in the implementation of the political agenda. Electronic democracy becomes, in this sense, a technique for producing binding collective decisions formalized in laws or other regulatory acts through digital technologies. A mere indexing of opinions for or against, which does not propose to educate citizens on the issues, nevertheless achieves, as its sole objective, that of orienting the dynamics of public opinion, claiming consensus and triggering dysfunctional mechanisms of legitimization of political power potentially detrimental to the fundamental rights of freedom of individuals. The dynamics of the digital state reflect, in this sense, the crisis of citizenship, understood as the individual's capacity for self-determination in the domain of the public scene.

REFERENCES

Agostino d'Ippona (2000). Amore assoluto e "Terza navigazione", a cura di G. Reale. Bompiani, Milano.

Archetti, M. (2003). Lo spazio ritrovato. Antropologia della contemporaneità. Booklet Milano, Milano.

Aristotele (1253a). Politica.

Barberi, M. S. (ed). (2009). Generative catastrophes. Myth, history, literature. Transeuropa, Massa.

Bauman, Z. (trans. by S. MINUCCI), (2011). Modernità liquida. Laterza, Bari.

Bellini, P., Ferrara, F. and Storace, E. S. (2017). Simboli e potere. Studi sull'immaginario politico. Alboversorio, Milan.

Bellini, P. (2020). La liberaldemocrazia e la civiltà tecnologica. Alboversorio, Milan.

Bianchi, R. (ed.), (1937). Dizionarietto polibiano. Sansoni, Florence, 203.

Bierce, A. (2014). Il dizionario del Diavolo. BUR, Milano.

Bonvecchio, C. (1995). Immagine del politico: Saggi su simbolo e mito politico. Cedam, Padova.

Bovero, M. (1997). La ricetta di Polibio e il suo rovescio, Ovvero: kakistocrazia, la pessima repubblica. In D. Losurdo – M. Viroli (a cura di), Ascesa e declino delle repubbliche, Edizioni Quattroventi, Urbino, 31.

Cassio Dione, Historiae Romanae, 44, 2.

Cepernich, C. (2017). Le campagne elettorali al tempo della networked politics. Laterza, Roma-Bari.

Cesaro, A. (2020). L'Utile idiota. La cultura nel tempo dell'oclocrazia. Mimesis, Milano-Udine.

Cesaro, A. (2010). Lo sguardo di Ulisse. Due esercizi di ermeneutica simbolico-politica. Luciano editore, Napoli, 5.

Cesaro, A. and Lombardo, G. (2011). Sguardi in ascolto. Il simbolo tra parola e immagine. Mucchi editore, Modena.

Chevallier, J. J. (1998). Le grandi opere del pensiero politico. Feltrinelli, Milano.

Chiodi, G. M. (2011). La coscienza liminare. Sui fondamenti della simbolica politica. FrancoAngeli, Milan.

Chiodi, G. M. (2006). Propedeutica alla simbolica politica I, II. Milano 2006-2010.

Chiodi, G. M. (1990). Tacito dissenso. Giappichelli, Torino, 11-18.

Crouch, C. (2004). Postdemocracy. Polity Press, Oxford.

Curreri, S. (2018). I partiti politici in Italia. In «federalismi.it», No. 23/2018, 10.

Eco, U. (2007). Dall'albero al labirinto. Studi storici sul segno e sull'interpretazione. Bompiani, Milano, 44.

Ferrara, F. (2018). Brainframe, technology and social relations: The trust in social networks age. In: Metabasis. Filosofia e comunicazione, (26), 123.

Floridi, L. (2013). The ethics of information. Oxford University Press, Oxford.

Floridi, L. (2017). The fourth revolution. How the infosphere is transforming the World. Raffaello Cortina Editore, Milan, 1-240.

Giannone, D. (2019). In perfetto stato. Indicatori globali e politiche di valutazione dello Stato neoliberale, Mimesis. Milano-Udine.

Harvey, D. (2007). Breve storia del neoliberismo. Il saggiatore, Milano.

Irti, N. (2020). Riconoscersi nella parola, Il Mulino, Bologna.

Lanchester, F. (2019). Dallo stato partito allo Stato dei partiti. E ora?, Cedam, Padova.

Lombardo, C., Faggiano, M. P. and Gallo R. (2019). Le campagne digitali del M5S 2018-2019. Dalla squadra al leader? In: Democrazia e diritto, n. 1/2019.

Lombardo, C. (2018). L'ordine del discorso politico. Rome.

Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the internet is hiding from you. London.

Platone, Repubblica, 545e.

Plutarco, Moralia, 53-54, De tribus rei publicae generibus. 826f.

Poe, E. A. (1989). Tutti i racconti del mistero, dell'incubo e del terrore. Newton Compton, Roma, 126-133.

Polibio, Storie, VI, 4, 10 e VI, 57, 8-9.

Ricci, F. (2023). Ipertrofie comunicative e ipotrofia del logos. La parola nella rete tra il nulla e il silenzio. In: Metabasis. Filosofia e comunicazione, 36/2023, 108.

Ricci, F. (2020). Luoghi e non luoghi di partecipazione politica nell'agorà digitale: simulacri e virtualità delle istituzioni, in Going digital? Citizen partecipation and the future of direct democracy, Schwabe Verlag, Basilea, 202.

Ronga, U. (2018). La legislazione negoziata. Autonomia e regolazione nei processi di decisione politica. Editoriale Scientifica, Napoli.

Ronga, U. (2019). La rappresentanza degli interessi nel procedimento legislativo. In: Nomos. Le attualità del diritto, n. 1/2019.

Sargiotta, C. (2025). La persona nell'era digitale. La mediazione tra natura e artificio. In: G. Rotondo (a cura di), Intelligenza Artificiale e Scienze Sociali. Un'analisi multidisciplinare, ESI, Napoli, 3-20.

Staiano, S., Ferraiuolo, G. and Vuolo, A. (a cura di), (2020). Partiti politici e dinamiche della forma di governo. Editoriale Scientifica, Napoli.

Staiano, S. (2018). La forma di governo Italiano. Permanenza e transizione, In: Osservatorio Costituzionale, n. 2/2018, 1-8.

Storace, E. S. (2017). I linguaggi politici della civiltà occidentale. Retorica, democrazia e populismo, Jouvence, Milano.

Urbinati, N. (2013). Democrazia in-diretta. Le nuove sfide alla rappresentanza, Feltrinelli, Milano.

Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism. The fight for a human future and the new frontier of power, public affairs. New York.

LAW IN TRANSITION: CRISIS OF LEGAL MODELS AND IDEOLOGICAL CONSTRUCTIONS

Assoc. Prof. Giovanna PALERMO

Department of Political Science, University of Campania Luigi Vanvitelli, Caserta, Italy,

associate professor of Sociology of law and deviance

giovanna.palermo@unicampania.it., https://orcid.org/0000-0002-6905-4133

Abstract

The profound social, economic, cultural, and legal transformations that have affected our societies have led many scholars to speak of a "crisis of law." The feeling is that we are facing a profound, probably epochal, transition, but historically, law has proven not only to survive crises, but also to be one of the best tools for managing and facilitating their resolution.

A fundamental role in this revolution must be attributed to the extraordinary advances in technology, primarily information technology. It pervades every sphere and will very likely quickly make humanity and societies very different from what we have known them for the last two thousand years. This sudden transformation, however, is nothing new to humanity, sociology, or even the law, which has demonstrated an extraordinary capacity for adaptation, re-emerging with renewed vigor in the face of the challenges of major cultural, social, political, technological, and economic transformations.

It is a law in transition. This paper will attempt to demonstrate that the law, as a tool for managing social crises and conflicts, continues to effectively fulfill its function, albeit with the necessary time to adapt to the processes of globalization. We are therefore not faced with a "crisis of law," nor with its malfunction, but rather with a "crisis of expectations" regarding the law, which appear to have changed and become overly demanding.

Keywords: Crisis of Law, Conflict, Social Change, Sociology of the Crisis of Law.

INTRODUCTION

Speaking of a "sociology of the crisis of law" means considering the crisis not as a pathology, but as a category for analyzing how law enters into crisis, transforms, and reconstructs itself within social dynamics. Crisis is not only a questioning of the regulatory function of law, but also a phase in which the balance between institutional actors and social expectations shifts, and new forms of legal production emerge. From this perspective, crisis is inherent in the life of complex societies, with their accelerations, differentiations, fragmentations, and legal pluralism. It is a physiological condition, part of the processes of social change.

Law, as a tool for mediating between stability and transformation, order and chaos, cooperation and conflict, is constitutively unstable: a dynamic process driven precisely by crisis, which is transition, a disruption of balance, a conflict between old and new. Crisis, therefore, is transition, a disruption of balance, a conflict between old and new. It is an integral and relevant part of the functioning of law. It is an opportunity for law to understand the structural transformations of societies and reposition itself, also taking into account emerging forms of legal pluralism and transnational regulations. The crisis of law, as a loss of correspondence between law and society, between legal forms and dynamics of social change, has been studied by the sociology of law, which has developed a broad interpretative lexicon. Law is not limited to state law, and this plurality produces conflicting norms and challenges the monist model of legality.

Law, as Durkheim observed (1893), is the most visible organization of social solidarity, but, at the same time, it is also the driving force of change. It reflects the existing social order, promotes its transformation, and helps structure and direct solidarity. It translates the form of solidarity that corresponds to a given social type into rules of conduct, and if this solidarity changes, the law changes as well. If law is, therefore, a "social fact" that reflects the form of solidarity that asserts itself in a given society, its "crisis" is an expression of the imbalance of solidarity itself. The crisis of law coincides with that moment of suspension, questioning, and disruption of the balance between social norms and values, which occurs in the face of the fragmentation and weakening of collective consciousness. Law thus loses the capacity and strength to express and regulate interactions and manage conflicts, producing disorientation (Durkheim, 1893).

This is what we can observe, by interpreting his model, for example, in the present day, faced with social disenchantment, the gap between formal law and substantive justice, distrust in institutions, and normative fragmentation. This conception of the crisis of law, as a loss of normative and symbolic effectiveness, reflecting the inability to govern social interactions, is later found, albeit with a different paradigm, in Max Weber. In his discussion of the process of rationalization and bureaucratization of modern society, he considers law as a form

of legitimate domination (Form der legitimen Herrschaft dar), which through formalization, predictability, and impersonality, guarantees stability and security in social interactions (Weber, 1922). From a Weberian perspective, law, therefore, must be analyzed as a type of social action, with its own functional and structural characteristics, and not merely as a set of norms. Its crisis is the product of the internal tension between demands for systematic coherence and substantive justice, between formal rationality and material rationality.

1. TOWARDS A SOCIOLOGY OF THE CRISIS OF LAW

In Economy and Society (Wirtschaft und Gesellschaft, 1922), Weber argues that modern law is characterized by "rationality" and distinguishes between formal rationality (formale Rationalité) and material or substantive rationality (material Rationalité). The former is characterized by generality, systematic coherence, impersonal application, and predictability; the latter aligns law with social needs and refers to substantive values and goals. Therefore, if law prioritizes only formal rationality, it becomes excessively abstract and disconnected from social needs; conversely, if it allows material rationality to prevail, it loses systematic coherence. Formal rationality, in fact, pushes the law to close itself off and be indifferent to real issues of justice, through rigid legalism and bureaucratization. It therefore tends increasingly toward strong formalization, to ensure generality and predictability. Material rationality, on the other hand, opens the law to social values and needs, but this puts the certainty and predictability of rules at risk.

A crisis in law arises when the tension between the two forms of rationality fails to find a balance and becomes unmanageable. When rationality becomes excessively formal, the law distances itself from the social demands of substantive justice; if, however, material rationality prevails, the law loses its autonomy and predictability, threatened by pressures exerted by political, religious, or economic values, and risks becoming an ideological or political instrument. This tension between the law's claim to autonomy and the pressure exerted by other values has been explored in a systemic perspective by Niklas Luhmann (1984). Law, for the German sociologist, is an autopoietic system, capable of self-generating through legal communications, and autonomous from other systems, such as politics or economics. This does not mean that it is isolated, but that it retains its binary logic while remaining structurally connected to these other systems.

Law is therefore understood as a self-referential communication system, operationally closed but open to environmental disturbances. It is not a content, but a differentiated function of society, which serves to stabilize normative expectations through the licit/illicit code. From this perspective, it does not represent society, nor is it a mirror of it. It observes society according to its own binary code and, in this way, constructs its reality (Luhmann,

1993). From Luhmann's perspective, law thus understood can fulfill its stabilizing function only if it is capable of reducing the complexity of social expectations, thus stabilizing behaviors and decisions.

From this perspective, the crisis of law is therefore the product of the legal system's inability to fulfill this primary function, a circumstance that occurs, for example, when it is faced with a plurality of normative sources and the interpenetration of systems. Interpreting Luhmann's perspective, it is therefore not the product of anomie or excessive rationalization, but rather of the inability to preserve its autonomy in the face of pressure from other systems—political, economic, etc. Law has also been considered in sociological scholarship for its highly symbolic value.

Pierre Bourdieu, in particular, in his work La force du droit. Éléments pour une sociologie du champ juridique (1986), recognizes the symbolic power of law to convert social power relations into recognized legal relations, thus legitimizing and imposing a particular vision of the social world. The crisis of law can thus be understood as the product of the questioning and loss of its symbolic force: the legal field is no longer able to maintain its relative autonomy and the symbolic power to transform social power relations into legitimate legal relations.

It is true that Bourdieu, like Durkheim, Weber, Luhmann, and Foucault, never explicitly speaks of a crisis of law. Each of them, however, refers to interpretative categories, such as symbolic power, social solidarity, rationalization, autopoiesis, and disciplinary mechanisms, which allow us to understand the tensions, transformations, and functions of law. Michel Foucault (1976), while considering law as a field of power and a symbolic device, places it within a broader network of disciplinary/biopolitical practices, which leads us to interpret the crisis of law as a transformation of the devices of power. For Foucault, law does not have the function of limiting power, but of organizing it, translating techniques for governing bodies and populations into legal norms (Foucault, 1976).

From this perspective, the crisis of law does not express its weakening, but rather its hybridization with other forms of normativity, with a plurality of disciplinary and biopolitical practices, which complement, and sometimes replace, the law. The sociology of law has, moreover, progressively demonstrated that law should not be considered a priori as an isolated system, but rather as profoundly interconnected and disrupted by social, cultural, technological, political, and economic transformations. Roger Cotterrell (2006) emphasizes that “Law is a social phenomenon. It exists only in and through social relations” (p. 15), “depends upon community, and community depends upon law” (Cotterrell, 1995: 306). Its legitimacy does not derive solely from formal validity, but depends on the social and cultural context, that is, on the ability to maintain a relationship of mutual

correspondence with legal culture and social expectations: legal ideas are inseparable from the social conditions in which they develop and acquire meaning. The crisis of law is, therefore, also a crisis of relationships, weakening the bonds of trust between institutions, citizens, and the legal system.

The sociology of the crisis of law proposed in this paper is precisely within this theoretical horizon. It does not interpret the crisis as an indicator of the failure of the legal system, but rather as a manifestation of the inevitable tension between the growing complexity of society and the need for law to continue to ensure stability of normative expectations, predictability of decisions, and social integration. The crisis, therefore, does not constitute the antithesis of law, but one of the main drivers of its historical evolution. The sociology of the crisis of law, therefore, highlights the need to analyze it not as a mere set of abstract norms, but as a social institution, immersed in the conflicts that permeate modernity, taking into account the dialectic between the necessary autonomy, predictability, and legal certainty on the one hand, and the openness to material, political, and ethical values on the other.

2. THE CRISIS OF LAW BETWEEN TRANSITION AND IDEOLOGICAL RHETORIC

The crisis of law can be analyzed from various perspectives. From a pluralistic perspective, which, in the era of globalization, transcends the traditional vision of a single state legal system, law is no longer a state monopoly, and the crisis of law is a crisis of coordination between norms. It generates legal uncertainty and should therefore be interpreted as a progressive erosion of the state's original regulatory capacity, which produces new forms of normativity outside the state itself.

This progressive erosion of the state's monopoly on normative production does not imply, however, a loss of legality, but rather a different distribution of that monopoly among multiple regulatory centers. As Maria Rosaria Ferrarese (2006) observes, contemporary law increasingly presents itself as a "boundless" law, in which national, supranational, and transnational sources coexist and interact according to logics of cooperation, competition, and mutual adaptation. Globalization does not eliminate law, but profoundly changes its organizational forms and the ways in which normative power is exercised.

Gunther Teubner (1997; 2012) also interprets normative fragmentation as a structural characteristic of global society. The sociologist of polycontextural law (2010) highlights how, beyond the nation-state, global law loses its unitary character and develops not as a unitary legal order, but as a polycentric law, characterized by the multiplication of autonomous legal orders operating in diverse social and transnational contexts. "Global law can only be adequately explained by a theory of legal pluralism which turned from the law of colonial societies to the laws of diverse ethnic, cultural and religious communities in modern nation-states. It needs to make another turn

- from groups to discourses. It should focus its attention on a new body of law that emerges from various globalization processes in multiple sectors of civil society independently of the laws of the nation states. The emerging global (not inter-national!) law is a legal order in its own right which should not be measured against the standards of national legal systems. It is not - as is usually understood - an underdeveloped body of law which has certain structural deficiencies in comparison to national law. Rather, its peculiar characteristics as fully fledged law distinguishes it from the traditional law of the nation states (Teubner, 1997: 2).

The diffusion of multiple systems generates inevitable collisions between different regulatory regimes, without there being a central authority capable of bringing them back into unity. The crisis of law thus takes the form of growing complexity regulatory, in which the problem is the excess of norms, their heterogeneity, and the difficulty of coordination. In his work Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism and Globalization (2012), Teubner develops the idea that there is no longer even a single constitution, but rather constitutional fragments. Global society is characterized by increasing constitutional fragmentation: different subsystems—the economy, finance, technology, and the environment—autonomously produce their own rules, giving rise to a plurality of sectoral constitutions lacking a single coordinating center.

In a complementary vein, Boaventura de Sousa Santos (2002) introduces the concept of interlegality to describe how in contemporary societies individuals live within a plurality of overlapping and intertwined legal orders. The legal pluralism identified by Santi Romano (1918) thus finds a new expression in the global context: no longer simply a multiplicity of legal systems alongside the state, but a network of constitutional fragments that reflect the complexity and conflicts of global society.

The plurality of normative sources, therefore, makes it increasingly difficult to trace law back to a single center of production, forcing the sociology of law to transcend an exclusively state-centric vision. We are therefore witnessing a transformative crisis of law, a law in transition. This does not represent an exceptional phase, but rather the ordinary way in which contemporary legal systems seek new balances between the universalism of rights, cultural pluralism, and global interdependence. Law is redefining itself in new legal forms, including those independent of state power, polycentric and produced in a transnational context, which reflect the growing plurality of normative spaces in global society. A different approach still attributes the crisis of law not only to fragmentation (Teubner, 1997), but also to the loss of effectiveness of socially shared values.

The idea that law requires shared values emerging from public discourse (Habermas, 1992) is a constant in sociological thought. Durkheim (1893) had already emphasized how law reflects the shared values of society and how a crisis in these values inevitably results in a loss of effectiveness of formally existing norms. Teubner

himself (1997; 2012), in analyzing the global fragmentation of law, highlights that the lack of a shared normative meaning—that is, the absence of a commo normative "language" and universally recognized values—highens the risk of legal conflict.

Also interesting is the position of François Ost (2004). While not arguing that the crisis of law stems from the loss of shared values, he maintains that law thrives on a "common symbolic heritage" made up of memory, narratives, language, and institutions. Law has a symbolic function; it is a shared language through which a society constructs common meanings, organizes collective memory, enables civil coexistence, and builds belonging, trust, and social integration.

Le droit est un récit (Ost, 2004: 25), in the sense that it contributes to shaping collective identity through shared narratives, symbols, and values. The crisis of law, in his view, arises when the legal system loses its capacity to produce meaning, to build belonging, to mediate between interests and values, and to symbolically represent the community—that is, when we witness the weakening of symbolic bonds and shared references. From another perspective, we can place the so-called "crisis" in the context of changing social expectations of the law.

Analyzing the crisis of law in relation to changing social expectations of the legal system requires defining one of the primary functions of law: conflict resolution. To understand whether law, as a tool for conflict resolution, is in crisis, it is necessary to begin with the analysis of conflict. Johan Galtung (1965) shows us the complex structure of conflict, consisting of a manifest and a latent level, which we can find both in the macro-social dimension and in the micro-dimension of interpersonal relationships.

Conflict, as Galtung (1969) observes, can be represented by a triangle, in which one vertex indicates the contradiction, that is, the "object of contention" between the parties, the reason for the argument; a "subjective" vertex identifies the perceptions, feelings, and generally the experiences that originate from the conflict situation or that contributed to triggering and/or developing it; the other vertex represents visible conflictual behavior. "In order to intervene in the conflict circuit, it is important to identify this articulation, not always recognizable at first glance, and observe the dynamics of this interaction over time" (Palermo, 2023: 27).

The manifest conflict, which Johan Galtung (1965; 1969) speaks of, is that which is visibly expressed in oppositional behavior, claims, or normative violations, such as wars, protests, and disputes. It is that level of conflict. which appears to us with all its presumed evidence. The latent level of conflict, however, cannot be reduced to overt violence: it exists when two or more actors have irreconcilable objectives, regardless of whether

they act openly" (J. Galtung, 1969). It is the set of interests, subjective perceptions, and attitudes that constitute the underlying and invisible structure, the silent but potentially activating tension of overt conflict.

Lewis Coser (1956), in line with this approach, had already emphasized that latent conflicts "remain in a state of potential tension until an event brings them to the surface"; they are "potential tensions" that can remain silent, but which, if ignored, tend to emerge sooner or later. Given the complex nature of conflict, it is clear that the law is structurally required to address only the manifest level.

Indeed, the law operates through an essentially binary logic—guilty/innocent, responsible/not responsible, lawful/unlawful—which significantly reduces the complexity of real conflicts. Conflicts are embedded in complex relational systems that influence their evolution, and the law, with its causal-linear approach, focusing on the visible aspects of the conflict and limiting itself to addressing the symptoms rather than the structural causes (Merry, 1990), fails to grasp the systemic dynamics that fuel conflict (Moore, 2003).

This idea of the complexity of conflict and the attribution to the law of managing only the manifest level allows us to understand that the law is not actually in crisis. By managing only the manifest level, the law tends, in some ways, to exaggerate the conflict. At the macro-social level, intertwined with the global processes of transformation of contemporary societies, the law interacts to perform its regulatory function, but appears unable to address those power imbalances, the structural disparities that produce economic inequalities, and the latent tensions of recognizing cultural pluralism.

At the micro-social level, the law intervenes to regulate everyday relationships, family conflicts, criminally relevant conflicts, and labor disputes, which visibly translate into legal proceedings. However, it does not address the latent dimension of conflict, which, as Galtung points out, is constituted by a set of interests, subjective perceptions, and attitudes—that is, by power dynamics, emotional or economic imbalances. In cases of marital separation, for example, the parties seek a judge's resolution of issues such as child custody or division of property. Faced with such requests, the law will provide answers and resolve the conflict that has been brought to its attention, but it will certainly not enter into that latent level, made up of emotional wounds, resentments and inequalities (Ahrons, 1994), which will end up, if not managed, giving rise to new visible behaviors and new legal disputes.

The legal system, by focusing on the parties' requests, can therefore resolve the manifest level of conflict, but without addressing the latent dynamics, which thus continue to generate new conflict (Johnston and Campbell, 1988). The judicial process will, in fact, take into account only revealed truths, requests, and evidence produced

by the parties, and will manage the dispute exclusively on a logical-rational level, to which the judge's decision must adhere.

The law is not invested "with conflict in its most complex triangulation, enriched and complicated by the unsaid and subjective perceptions. It leaves no room for logics other than opposition, but aims to establish a 'winner'" (Palermo, 2023: 60). The legal system, therefore, while representing a response to the conflict presented to it, paradoxically tends to increase and exacerbate it, often ending up creating new ones. These observations support an important starting point for discussing the feared crisis of law, at least from this perspective: the law has never had the function of managing conflicts in their complexity, but only of resolving the part of the conflict that has manifested itself.

It does not address the structural causes. This, both at the micro and macro-social levels, produces distrust in institutions, which are perceived as inadequate with respect to the needs of substantive justice, distant from citizens, and incapable of resolving fundamental relational issues. Starting from this clarification, we can then discuss whether the law has failed in this function and whether, therefore, on this level we can speak of a "crisis" of law. A more careful analysis, starting precisely from an observation of the structure of the conflict, suggests that the crisis does not concern the law's ability to fulfill its primary functions, but rather the expectation, often excessive and ideologically constructed, that it can manage not only the manifest level of conflict, but also the latent one.

If the law exists to channel and regulate the manifest aspects of conflict through norms and procedures, it cannot be held responsible for transforming the structures that generate latent violence. Calling the law to perform the different function of going beyond the contradictions brought to its attention and addressing conflict in its complexity is equivalent to distorting its nature and projecting needs that belong instead to politics, ethics, economics, culture, and psychology. The rhetoric of "crisis" arises, therefore, when the law is asked to govern not only the manifest level of conflict, but also the latent level: unexplained cultural and emotional tensions, silent processes of exclusion, and structural inequalities.

Dimensions that do not belong to the law. To expect the law to address the latent level of conflict is therefore to attribute to it inappropriate functions. It is from this disproportion between what the law can actually do—managing the manifest level of conflict—and what is required of it—that is, addressing the latent level, the inequalities, and the underlying and often invisible tensions that permeate society—that the narrative of its alleged crisis arises. With strength and resilience, the law, in the face of social change, adapts to new fields and expands into transnational contexts, identifying common languages of legitimacy. It is a law in transition, continually

reorganizing its tools to adapt to changes in social structure, power relations, and technological innovations, redefining the delicate balance between legal certainty and the ability to respond to an increasingly complex and diverse society.

3. CONCLUSION

Arguing that law is not capable of grasping and managing all the nuances of social life today means attributing to it responsibilities that go beyond its function. This idea presupposes a conception of law as an all-encompassing tool for regulating social reality, capable not only of disciplining behavior, but also of recomposing cultural fractures, healing inequalities, rebuilding community bonds and transforming the relational dynamics that fuel conflict. This is, however, an expectation that the law has never claimed nor, due to its very structure, could realistically satisfy. The persistent rhetoric of the "crisis of law" therefore seems to derive, at least in part, from a theoretical misunderstanding: what is expected from law is what belongs to other areas of collective action. Law was born as a device for regulating manifest conflict, translating disputes into legal categories and offering formalized procedures for their settlement. Its strength lies precisely in the ability to select the legally relevant elements of the conflict, necessarily renouncing to grasp the totality of its emotional, symbolic and relational dimensions. The latent level of conflict, made up of feelings of injustice, lack of recognition, resentment, identity dynamics, structural inequalities and cultural fractures, belongs, however, to social processes that require tools of a political, educational and cultural nature.

This does not mean that law has remained unchanged; on the contrary, today it is a law "in transition," called upon to address a growing demand for social effectiveness and substantive legitimacy. If the modern paradigm based the legitimacy of law on formal legality and the certainty of rules, contemporary societies require the law to also contribute to the management of social complexity, conflict prevention, rebuilding trust, and promoting social cohesion. This does not mean, however, transforming the law into a tool capable of fully absorbing these functions, but rather a progressive opening toward integrated regulatory models, in which the law engages with tools and practices that are not strictly legal.

This perspective, for example, includes the increasingly widespread use of restorative justice. Indeed, the legal system, recognizing that conflict resolution cannot be exhausted by judicial decisions, complements the criminal process with a relational space for listening, mutual recognition, and the elaboration of the latent dimensions of the conflict (Palermo, 2023). Restorative justice, therefore, does not deny the function of law, but rather confirms it, demonstrating how managing the deepest dimensions of conflict requires interaction between the legal system and other social systems. The law continues to perform its regulatory function, but recognizes

that certain needs, such as mutual recognition, rebuilding trust, and repairing relationships, can be effectively pursued only through tools that operate according to logics other than strictly legal ones.

The perspective developed in this paper therefore offers a different interpretation of the so-called "crisis of law." It does not necessarily represent a symptom of the law's decline, but rather a permanent analytical category through which to observe the processes of adaptation, differentiation, and recomposition that characterize the law in complex societies. This perspective allows us to transcend the traditional opposition between stability and change. Indeed, law continues to perform the function of stabilizing normative expectations, as highlighted by Luhmann (1993), but it does so within contexts characterized by growing institutional pluralism, normative polycentrism, global interdependence, and new social expectations. Its ability to guarantee certainty no longer derives exclusively from the centrality of the State, but rather from the construction of forms of coordination between different levels of normative production.

Rather than a crisis of law, it seems appropriate to speak, on the one hand, of new expectations that go beyond the law's proper function, and, on the other, of a continuous transition in the forms of legality. The category of "law in transition" proposed in this paper aims precisely to highlight this dynamic. Therefore, speaking of a "crisis of law" risks obscuring the true nature of the transformations underway. Today, rather than a crisis, we are witnessing a redefinition of the ways in which law exercises its function within societies characterized by increasing complexity, pluralism, and interdependence. Law does not abdicate its role or lose its centrality; it evolves, experimenting with new forms of integration with other social regulatory mechanisms, without renouncing its specificity. The real theoretical question, therefore, is not whether law is in crisis or not, but rather understanding the current boundaries of its action and what forms of institutional cooperation can allow it to effectively respond to society's new demands for justice. The challenge for contemporary democracies is not to transform law into a universal panacea, but to preserve its function as a guarantor, while recognizing its limits and enhancing its capacity for dialogue with other fields of knowledge and other regulatory instruments.

From this perspective, law in transition is not a symptom of its own weakness, but rather the expression of the adaptive capacity of a system that, without renouncing its fundamental principles, continually redefines the relationship between legality, justice, and society. Its strength lies in its ability to identify its own space for intervention within a broader governance architecture, in which law, politics, institutions, communities, and social practices contribute, each according to its own function, to the construction of the social order. In this sense, the sociology of the crisis of law presents itself as an interpretative paradigm capable of connecting the different

perspectives of classical and contemporary legal sociology, contributing to integration, dialogue, and a transversal reading of the transformations of normativity in global societies.

REFERENCES

Altopiedi, R. and De Felice, D. an Ferraris, V. (Eds.). (2022). Comprendere la sociologia del diritto. Concetti e temi. Carocci.

Ahrons, C. R. (1994). The good divorce: Keeping your family together when your marriage comes apart. HarperCollins.

Bourdieu, P. (1986). La force du droit. Éléments pour une sociologie du champ juridique. Actes de la recherche en sciences sociales, 64, 3–19.

Commaille, J. (2015). À quoi nous sert le droit? Gallimard.

Coser, L. A. (1956). The functions of social conflict. Free Press.

Cotterrell, R. (1992). The sociology of law: An introduction (2nd ed.). Butterworths.

Cotterrell, R. (1995). Law's community: Legal theory in sociological perspective. Oxford University Press.

Cotterrell, R. (1997). The concept of legal culture. In D. Nelken (Ed.), Comparing legal cultures (13–32). Dartmouth.

Cotterrell, R. (2006). Law, culture and society: Legal ideas in the mirror of social theory. Ashgate.

Cotterrell, R. (2023). A socio-legal quest: From jurisprudence to sociology of law and back again. Journal of Law and Society, 50(2), 225–245.

Dahrendorf, R. (1957). Out of utopia: Toward a reorientation of sociological analysis. American Journal of Sociology, 64(2), 115–127.

De Felice, D. (2022). Cultura giuridica. In R. Altopiedi, D. De Felice, and V. Ferraris (Eds.). Comprendere la sociologia del diritto. Concetti e temi (pp. 151–183). Carocci.

Delmas-Marty, M. (1994). Pour un droit commun. Éditions du Seuil.

Delmas-Marty, M. (2003). Études juridiques comparatives et internationalisation du droit: Leçons inaugurales du Collège de France. Fayard/Collège de France.

Durkheim, É. (1893). De la division du travail social. Alcan.

Ferrarese, M. R. (2000). Le istituzioni della globalizzazione. Diritto e diritti nella società transnazionale. Il Mulino.

Ferrarese, M. R. (2006). Diritto sconfinato. Inventiva giuridica e spazi nel mondo globale. Laterza.

Ferrarese, M. R. (2018). Il costituzionalismo puntiforme e l'invisibilità dei poteri globali. Nomos. Le attualità nel diritto, 2, 1-11.

Ferrari, V. (2004). Lineamenti di sociologia del diritto. Laterza.

Ferrari, V. (2010). Diritto e società. Elementi di sociologia del diritto (9a ed.). Laterza.

Foucault, M. (1975). Surveiller et punir: Naissance de la prison. Gallimard.

Foucault, M. (1976). La volonté de savoir. Gallimard.

Friedman, L. M. (1975). The legal system: A social science perspective. Russell Sage Foundation.

Galtung, J. (1965). Institutionalized conflict resolution: A theoretical paradigm. Journal of Peace Research, 2(4), 348–397.

Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. Journal of Peace Research, 6(3), 167–191.

Galtung, J. (1990). Cultural violence. Journal of Peace Research, 27(3), 291–305.

Garfinkel, H. (1956). Conditions of successful degradation ceremonies. American Journal of Sociology, 61(5), 420–424.

Habermas, J. (1992). Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats. Suhrkamp.

Hobbes, T. (2001). Il Leviatano. Laterza. (Original work published 1651).

Johnston, J. R. and Campbell, L. E. (1988). Impasses of divorce. Free Press.

Luhmann, N. (1984). Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie. Suhrkamp.

Luhmann, N. (1993). Das Recht der Gesellschaft. Suhrkamp.

Merry, S. E. (1990). Getting justice and getting even. University of Chicago Press.

Minow, M. (2016). Making all the difference: Inclusion, exclusion, and American law. Cornell University Press.

Mnookin, R. H. and Kornhauser, L. (1979). Bargaining in the shadow of the law: The case of divorce. The Yale Law Journal, 88(5), 950–997. https://doi.org/10.2307/795824.

Moore, C. W. (2003). The mediation process (3rd ed.). Jossey-Bass.

Mosconi, G. (2004). Crisi del diritto, pluralismo religioso e mutamento culturale in Europa. Sociologia del diritto, 2, 225–238.

Nelken, D. (1982). Is there a crisis in law and legal ideology? The British Journal of Sociology, 33(4), 561–578.

Ost, F. (2004). Raconter la loi. Aux sources de l'imaginaire juridique. Odile Jacob.

Palermo, G. (2023). Conflitto e crimine tra punizione e giustizia riparativa: Il D.Lgs. 10 ottobre 2022, n. 150. Cedam.

Pennisi, C. (2024). Il diritto come rappresentazione del sistema giuridico. Spunti di sociologia del diritto. Maggioli Editore.

Rinaldi, C. (2017). Una sociologia delle imposture legittimate. La costruzione del campo giuridico. In P. Bourdieu, La forza del diritto. Elementi per una sociologia del campo giuridico (7–57). Armando.

Rinaldi, C. and Caldarera, R. (2026). La normalità contesa. Guida allo studio della sociologia della devianza e del crimine. PM Edizioni.

Romano, S. (1918). L'ordinamento giuridico. Mariotti.

Santos, B. de S. (1987). Law: A map of misreading. Toward a postmodern conception of law. Journal of Law and Society, 14(3), 279–302.

Santos, B. de S. (2002). Toward a new legal common sense: Law, globalization, and emancipation (2nd ed.). Butterworths LexisNexis.

Simmel, G. (1908). Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Duncker & Humblot.

Simonelli, M. A. (2018). Pratiche, funzioni e scopi del diritto. Note su À quoi sert le droit? di François Ost. Sociologia del diritto, 45(3), 187–196. https://doi.org/10.3280/SD2018-003009

Teubner, G. (1983). Substantive and reflexive elements in modern law. Law & Society Review, 17(2), 239–285.

Teubner, G. (1993). Law as an autopoietic system. Blackwell.

Teubner, G. (1997). Global law without a state. Dartmouth.

Teubner, G. (2010). Constitutionalising polycontexturality. Social & Legal Studies, 19(4), 447–463. https://doi.org/10.1177/0964663910376417

Teubner, G. (2012). Constitutional fragments: Societal constitutionalism and globalization. Oxford University Press.

Weber, M. (1922). Wirtschaft und Gesellschaft. Mohr.

THE ABUSED CHILD: RELATIONSHIP MODELS AND DYSFUNCTIONAL BONDS

Associate Professor Raffaella Perrella

University of Campania "Luigi Vanvitelli" – Italy, raffaella.perrella@unicampania.it.it,

http://orcid.org/0000-0003-2301-2066

Abstract

According to the World Health Organization (WHO), a large percentage of people worldwide have been exposed to at least one traumatic event during their lifetime, with an average of 3.2 traumatic events each (Bromet et al., 2018; Benjet et al., 2018). Psychological trauma increases the risk of developing psychopathological disorders as well as other forms of impairment (Agorastos et al., 2014; Zettler, 2021). In particular, childhood trauma, of a relational nature, increases the risk of exposure to other subsequent traumatic experiences (Bromet et al., 2018).

Children involved in altered and/or dysfunctional relational experiences, which can be considered traumatic, can develop a range of problematic behaviors. Some research, in particular, has shown that such children tend to exhibit greater withdrawal and passivity (Crittenden, 1994).

Attachment theory clarifies how a child's early relationships with significant others influence both healthy and pathological development, shaping the structure of their personality (Schore, 2003).

NO LAW ZONE URBAN TRANSFORMATIONS IN THE AREAS OF INTERDICTION

Michele LANNA

Department of Political Science, University of Campania *Luigi Vanvitelli,* Caserta, Italy, associate professor of Political philosophy, michele.lanna@unicampania.iy, https://orcid.org/0009-0009-3022-0657

Abstract

This work explores the intricate relationship between power mechanisms and social exclusion processes, shedding light on the shifting spatial dynamics of deviance. The article building on current management practices, it hypothesizes the existence of a latent social and institutional mechanism through which deviance are confined to specific spaces, referred to as "*Interdiction areas*." These areas, whether embedded in the urban fabric (*Shadow Space)* or at its margins (*No Law Zone*), tolerate a range of deviant behaviors (such as prostitution) and illicit economic activities, which, for ethical or legal reasons, cannot be negotiated openly, but they do exist because there is still significant demand for the services they offer. These areas, which are publicly condemned and strongly opposed in the collective imagination, are in fact tolerated and represent the hidden side of the city—the unspoken and repressed shadow. Their existence serves a paradoxical function: maintaining the illusion of moral integrity and adherence to societal norms.

Keywords: No Law Zone, Interdiction Areas, Shadow spaces, Necessary crime.

1. URBAN CONFIGURATION AND LOCALIZATION OF DEVIANCE

In the United States, in the 1994, New York City Mayor Rudolph Giuliani, of Italian-American heritage, implemented the "Zero Tolerance" policy. This initiative aimed to eradicate all forms of deviance and criminality, regardless of severity, in the city's most troubled areas.

The policy was grounded in the "Broken Windows" theory, introduced in the early 1980s by criminologists George Kelling and James Wilson (Kelling & Wilson, 1982). This theory argued that urban disorder and decay could foster additional criminal behavior by encouraging antisocial actions[1].

It suggested that maintaining order by addressing even minor offenses, such as vandalism and petty crime, would create a general atmosphere of legality and order, thereby reducing more serious crimes.

Regardless of its empirical support, such theories often resonate strongly with the public. They offer a reassuring narrative that suggests all forms of deviant and criminal behavior can be effectively managed by law enforcement, and that the success of such efforts relies solely on the state's genuine commitment to suppressing these issues.

By implementing appropriate criminal policies, effective intervention strategies, and substantial economic investments, institutions might aim to eradicate all forms of deviance and criminality.

The hypothesis underlying our theory, in contrast, is based on a fundamentally different idea, one that is less optimistic, reassuring, and appealing (Lanna, 2023).

We argue that not all crimes are fully prosecutable or eradicated. Specifically, regarding what we term "*Necessary Crime*," the state often adopts policies of substantial tolerance or, at best, limited and localized repression.

To clarify "*Necessary Crime*" refers to a category of offenses that serve specific social needs. These crimes involve goods or services with high demand and are situated within economies that are more or less overtly criminal in nature.

The term "illegal economy," in which "*Necessary Crime"* constitutes a small part, encompasses a broad spectrum of illicit economic activities.

[1] In 1969, Philip Zimbardo, the renowned American social psychologist known for the Lucifer Effect and the Stanford Prison Experiment, conducted an experiment similar to that of Kelling and Wilson. He left two identical cars (same make, model, and color) abandoned: one in a street in the Bronx, a known area of poverty and marginalization, and the other in Palo Alto, a wealthy and peaceful city in California. The study demonstrated that the car left in the Bronx was quickly vandalized, while the car in Palo Alto remained virtually untouched. This situation is often attributed to poverty, a stereotype Zimbardo aimed to test. After a week, the researchers decided to break a window of the car in Palo Alto, which had previously been intact. Shortly thereafter, this car also began to experience the same vandalism and theft that had occurred in the Bronx.

More specifically, this can include both the case when the activity, product, or service offered is classified as *contra legem* by the legal system and the legitimate activities conducted illegally that is when otherwise lawful activities, goods, or services are carried out in ways that violate criminal laws.

At the beginning of the 1970s, Deleuze and Guattari perceived the dissolution of the urban dimension, a phenomenon that today seems even more evident. They observed that there (already at that time) was no longer anything akin to the historically established city, but only *équipements* ("infrastructures") and urban agglomerations (Foucault, 2001).

This opacity and indeterminacy are evident in the growing variety of theoretical definitions used to describe "urban spaces", such as conurbations (Geddes, 2012), global cities (Sassen, 2002), diffuse cities (Indovina, Matassoni, Savino, Sernini, Torres, Vettoretto, 2002), postmodern cities (Amendola, 2003, p. 146), infinite cities (Abruzzese, 2004), and urban networks (Castells, 2004).

The proliferation of these varied terms likely stems from the evolving and increasingly fragmented nature of urban formations. Unlike Lefebvre's paradigm of "centrality" and "simultaneity," which posits that the city is a cohesive entity capable of integrating diverse elements within a unified structure, contemporary urban landscapes are marked by irregularity and dispersion. This shift highlights the departure from traditional notions of the city as a central, self-contained entity, emphasizing instead a more dispersed and interconnected urban reality.

According to the French philosopher:

"The urban realm, indifferent to the myriad differences it encompasses, is frequently mistaken for the indifference of Nature itself…. However, this is a misunderstanding. The urban is not indifferent to every difference; rather, it actively brings them together. In this sense, the city constructs, reveals and free the essence of social relationships by fostering the reciprocal existence and the manifestation of differences which emerge from conflicts or lead to them" (Lefebvre, 1973, p. 33).

It is difficult, if not impossible, to offer an image of the city that fully captures its essence and complexity.

Since the Industrial Revolution, dominant social, political, economic, and urban dynamics have driven an irreversible trend toward peripheralization, fracturing the traditional forms of the medieval *urbis.*

In its place, a new urban model has emerged, shaped by post-fordist and neoliberal ideologies, which adheres—albeit in increasingly diffuse and blurred forms—to the "center-periphery" framework. In this model, the city center is largely inhabited by affluent, bourgeois classes, while the peripheries, often sprawling around it, house the poor and marginalized populations.

Over time, this dynamic has become even more complex. Contemporary peripheries now accommodate not only the working class of the past but also immigrants, retirees, and various marginalized groups.

This results in a paradoxical effect: urban centers are becoming increasingly homogeneous in social, economic, and ethno-cultural terms, while the peripheries are characterized by the "heterogeneity" that Luis Wirth, at the beginning of the last century, considered the true wealth of the city. This diversity is the most important element, as it is fertile and generative (Wirth, 1968, p. 11-15).

It is no coincidence that historically, the periphery—more than the center—has often served as a fertile ground for artistic innovation, as well as civil, social, and political activism.

For the purposes of our theoretical model, it is crucial to recognize that the complex process of peripheralization has been the subject of extensive analysis across various disciplines, including urban and economic sociology, urban planning, criminology, and the sociology of deviance. These fields have shed light on issues such as marginalization, poverty, crime, and the resulting sense of insecurity often associated with peripheral areas.

However, while these perspectives have undoubtedly captured important dimensions of the phenomenon, their primary limitation lies in the tendency to frame segregation exclusively through the lens of exclusion driven by political, social, religious, or economic motivations. In doing so, they frequently overlook other key factors, such as the need for "legal, ethical, and moral concealment" of certain behaviors—an aspect we have previously discussed.

This is not to deny the ongoing historical shift we are witnessing. Indeed, we are in the midst of a transition characterized by the entrenchment of an increasingly exclusionary and marginalizing economic model.

The keynesian period, despite being marked by deep social inequalities, wealth disparity, and racism, had the notable advantage of being inclusive to large segments of the population, particularly the working class. This inclusivity, however, was not driven by ethical concerns but by structural and economic factors, primarily the need to expand production and consumption, which in turn required the growth of the middle class. From the 1980s onward, with the rise of economic financialization, exclusionary dynamics have increasingly taken hold. As Saskia Sassen describes it, we have entered an era defined by processes of "expulsion" (S. Sassen, 2018).

2. AN HYSTORIC AN ANTHROPOLOGICAL READING OF THE *PROHIBITED AREAS*

The social and economic “process of expulsion” has intensified the dynamics of peripheralization, solidifying the ghetto housing model as a persistent and deeply rooted feature of the urban landscape.

Social and ethnic minorities have historically gravitated and tended to cluster and concentrate in specific, confined areas of the city. This occurs in response to social, cultural, and religious needs, even in the absence of external coercion.

The shift towards a "coercive" formation of the ghetto began in the 12th century, when specific ecclesiastical decrees started to restrict Jewish populations to certain areas. The medieval Church, viewing interactions between Christians and Jews with suspicion, led the Third Lateran Council of 1179 to prohibit their cohabitation. It was not until the 16th century, however, that this coercive practice was institutionalized in Venice. On March 29, 1516, the Venetian Senate decreed that Jews must reside in a designated area called the ghetto, derived from the Venetian term "geto" meaning "to throw" or "to cast out." The decree required Jews to "live together in the court of houses known as the ghetto near San Girolamo." Over time, the term "ghetto" evolved to describe any urban area densely populated by marginalized minorities who are socially and economically deprived. It came to signify neighborhoods inhabited by the poorest and most disadvantaged segments of the urban population.

Building on Wirth's framework (Wirth, 1968) two types of ghettos can be distinguished, from which historical forms emerge: a) the ghetto as a stable form of domination and expression of racial prejudice, representing the ultimate stage of marginality; and b) the ghetto as a temporary social structure arising from migration processes, which may eventually lead to the integration of the minority.

Marginalization processes can result in either persistent exclusion or gradual assimilation. Marginality is inherently unstable and can be linked to two distinct but overlapping dimensions of the social structure: socio-cultural and economic[1].

Commercial relations can exist even in the absence of other forms of social and cultural interaction, as they are based on utilitarian, rational, and impersonal dynamics (Park, 1928).

For a ghetto to form, it is not enough for a dominant social group to marginalize an ethnic, cultural, political, or social minority; a corresponding internal dynamic within the "ghettoized" group is also required. This internal dynamic involves identification, subjectification, and recognition.

Thus, a ghetto can be understood as a dynamic system with two interrelated components: a) an internal dimension that acts as an identity marker for its community, embodying specific social, religious, ethnic, or cultural

[1] Aggregation can also occur voluntarily, driven by religious beliefs, cultural and social affinities, or the desire for protection from crime. In recent decades, affluent individuals have increasingly self-segregated into *Gated Communities*—self-contained "cities within cities" that house tens of thousands of residents and provide a *range of services,* from hospitals and fire stations to private security and shopping centers.

characteristics; and b) an external dimension that operates as a mechanism of exclusion and marginalization. This external aspect is defined by both physical and symbolic boundaries, which create discontinuities in the urban, ethical, ethnic, social, and cultural fabric.

This paper, through a socio-legal and philosophical-political perspective, addresses the relationship between mechanisms of power, processes of exclusion of deviance, and spatial dimensions, problematizing the theories of Michel Foucault and the French structuralists[1].

It is hypothesized that space continues to serve as an element of segregation and marginalization of deviance, albeit in a new form: through what we have defined as "*Prohibited Areas,*" which can take on the characteristics of either a "*Shadow Space*" or a "*No Law Zone"* (Lanna, 2023).

These areas of exclusion are situated either within or at the fringes of the "*Light zone*," the dominant part of the city that forms the *structural framework* and establishes the normative and semantic codes of urban standardization. It is within this context that the mechanisms directing deviance toward these “Interdiction areas” emerge.

These spaces, shaped by both centrifugal and centripetal forces, serve not only to confine deviants but also to facilitate forms of criminality known as "*Necessary crim*e." These crimes address specific social needs, meeting a significant internal demand from the "*Light zone*".

From our theoretical perspective, the spatial confinement of deviance has not disappeared, contrary to what was predicted by Foucault, Deleuze, and Guattari. However, as we will explore in detail later, it has undergone significant transformation[2]. The technological and information revolution has fostered a distinctly 'rhizomatic' social structure. Unlike centric systems with hierarchical communication and fixed connections, the contemporary system is characterized as 'acentric, non-hierarchical, and non-signifying where social control now assumes entirely different forms compared to the past (Deleuze, Guattari, 1997).

The technological and information revolution has indeed produced a markedly "rhizomatic" social structure. Unlike centric systems with hierarchical communication and predetermined connections, the contemporary system is characterized as "acentric, non-hierarchical, and non-signifying, wherein social control takes on completely different connotations than in the past.

[1] Therefore, it is assumed that mechanisms of spatial segregation of deviance are still in operation, albeit functioning outside the classic places of confinement such as asylums, prisons, and hospitals.
[2] Certainly, it is not our intention to deny that contemporary forms of deviance control have taken on significantly different characteristics compared to the "spatial confinement" of the past, as Deleuze and Guattari had already anticipated in the 1970s.

"Liquid modernity" has led to the disappearance of effectively hierarchical institutional structures once capable of adequately filtering information, controlling behaviors, and inducing desired conduct, largely due to the significant decentralization of social dynamics (Bauman, 2011).

As a result, the controller and the controlled become mirror images within a reciprocal and circular "discourse," differential poles that "implode into one another, or recycle each other, with differential poles that implode into one another or recycle each other, creating a simultaneity of contradictions that is at once the parody and the end of all dialectics" (Baudrillard, 1980, p. 90).

However, when examining the urban landscape of our cities, it becomes evident that this social condition has not entirely eradicated traditional forms of spatial social control. Rather, these mechanisms have evolved significantly from their previous forms. While it is undeniable that traditional sites of internment and exclusion (such as asylums and prisons) have either disappeared or become largely residual, new forms of exclusionary "spaces" still persist.

These spaces, often, manifest as "*Shadow spaces*" or "*No law zones"*. While it is clear that classic sites of internment and exclusion, such as (asylums and prisons), have either disappeared or become largely obsolete, As we will explore in detail later, new forms of exclusionary "spaces" continue to exist. These contemporary spaces often manifest as '*Shadow spaces*' or *'no-law zones*,' where conventional legal and social norms are suspended.

Before exploring the specifics of the new mechanisms of spatial control over deviance[1], it is important to emphasize that society can only accommodate and "tolerate" a limited amount of deviant behavior within its structure. Therefore, society employs both formal and informal social controls to exclude the "excess" deviance it cannot assimilate. Without such controls, social structures would quickly disintegrate, fragmented by the "anomic" disorganization that deviance, when it exceeds certain limits, can cause.

As sociology has emphasized since its inception, an excess of deviance leads to "anomic" consequences within social organizations, *weakening the effectiveness* and enforcement of both social and legal norms, and ultimately destabilizing social structures. Conversely, small amounts of deviance, which society can integrate, have positive effects as they enhance social cohesion among members and facilitate the socio-cultural evolution of structures and institutions.

[1] The term "deviance" refers to any act or behavior that conflicts with the dominant social normative structure of a community and, as a result, it is subject to some form of disapproval, condemnation, or discrimination. Deviance, therefore, does not pertain to the intrinsic nature of the behavior itself but rather to the response it elicits within the socio-cultural environment in which it occurs.

According to the perspective we will explore in detail, social, legal, economic, and political structures aim to prevent such excessive accumulation of deviance. They employ various strategies to manage this, including spatial confinement within designated urban areas (*Interdiction areas*), whether in less conspicuous inner-city zones (*Shadow spaces*) or in more visible, decentralized, and peripheral regions (*No law zones*).

This approach ensures that deviance in these areas is either tolerated with minimal intervention or managed with a light touch.

However, *"Interdiction areas"* should not be seen as inherently marginal or insignificant. They can encompass parts of the urban landscape that are, at times, densely populated, expansive, and critical from anthropological, political, social, and economic perspectives.

A key issue lies in understanding the mechanism behind this spatial confinement of deviance.

We propose that a distinctive form of dynamic social control, which we term "liminal," is at work. This control seeks to contain or channel deviant and criminal activities into these designated urban areas. It operates along the "fault lines" that separate these spaces from the surrounding urban environment, known as the "*Light zone"*[1].

From a philosophical and political standpoint*, "Areas of Interdiction"*, primarily defined as spaces of exclusion, can be likened to Michel Foucault's concept of heterotopias.

Foucault characterizes heterotopias as "spaces that are in relation to all other spaces, but in such a way that they either suspend, neutralize, or invert the relationships they designate, reflect, or mirror" (Foucault, 2006, p. 77).

A quintessential example of a heterotopia is the mirror, which reveals an alternate dimension not accessible to us, presenting an unreal realm existing virtually behind its surface, yet tangibly connected to the surrounding space. Similarly, a cemetery exemplifies a symbolic "union/separation" between the living and the dead, functioning as "the other city where each family has its own dark abode." Other instances of heterotopias include theaters, cinemas, asylums, and prisons (Foucault, 2006, p. 77).

In his 1963 work "*The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*," Foucault distinguishes between utopias and heterotopias: "Utopias provide solace; although they lack a real location, they manifest in a seamless and enchanting realm, presenting cities with grand boulevards, meticulously maintained gardens, and idealized settings, even if their access remains illusory. In contrast, heterotopias unsettle us because they subtly disrupt

[1] With this term, we refer to the dominant part of the city—the "normal" city, the city for everyone. This is the structure of the *city scaffolding*, which develops the normative and semantic codes of *city standardization*, from which the mechanism pushing deviance toward the "*Interdiction areas"*—whether "**S***hadow spaces"* or *"No-law zones"*—originates.

language. They obstruct the naming of things, entangle and unsettle commonplaces, and prematurely dismantle the 'syntax'—not just the grammatical structure of sentences but also the more subtle syntax that binds together... words and things. This is why utopias support fables and discourse; they align with the smooth trajectory of language, fitting within the fundamental framework of narrative. Heterotopias (such as those often depicted by Borges) dry up discourse, confine words to themselves, challenge the very essence of grammar, unravel myths, and render the lyrical quality of sentences barren" (2006, pp. 7-8).

The French philosopher also distinguishes between different types of heterotopias based on their functions: heterotopias of "crisis" and heterotopias of "deviation". "Heterotopias of crisis" are reserved for individuals experiencing a state of crisis or whose behavior exceeds normative boundaries, while heterotopias of deviation create a space for alternative "forms of existence": *other sites.*

Although each era and civilization generates its own heterotopias, contemporary society is particularly characterized by heterotopias of "deviation". Examples include retirement homes and psychiatric clinics, which accommodate social outcasts, old age, madness, and death.

The most vivid and poetic depiction of the "heterotopic space" is undoubtedly Foucault's image of the sailing vessel: "…a floating piece of space, " a place without a place", which exists by itself, and at the same time is given over to the infinity of the sea". It from port to port, from tack to tack, …… and enables us to go[es] as far as the colonies in search of the most precious treasures they conceal in their gardens" This is why the ship has been for our civilization not only the greatest instrument of economic development but also the most profound reservoir of imagination. The ship is the quintessential heterotopia. In civilizations without ships, dreams wither, espionage replaces adventure, and the police replace the corsairs" (2006, p. 158).

"Areas of Interdiction" differ significantly from Marc Augé's concept of "Non-Places". While Non-Places are characterized by a lack of relational, identity, and historical attributes, "Areas of interdiction" possess these very characteristics.

Marc Augé contrasts "Non-Places" with anthropological places, which are characterized by their identity, relational ties, and historical significance. In his framework, "Non-Places" encompass spaces essential for the rapid circulation of people and goods, such as highways, airports, and shopping malls. The defining feature of these spaces is that interactions within them rarely form genuine relationships. Although "Non-Places" rarely appear in their pure form, they are readily identifiable and perceptibly linked to anonymity and standardization (Augé, 2009).

"Areas of Interdiction" stand apart from the "*Light zone"* primarily because they are hubs of significant deviance and spaces for more or less illegal activities, often with a degree of institutional tolerance.

Despite this, they remain urban realities akin to the cities in which they are located. They are built on social connections, a sense of identity, albeit often negative but deeply rooted, stability, and internal cohesion.

From a socio-cultural perspective, a key difference is that the inhabitants of these areas typically have limited cultural education, belong to the most vulnerable and deprived socio-economic strata: this often results in diminished political, economic, and social influence. Consequently, their lack of power and resources hinders their ability to effect meaningful change within their communities, making it difficult to address and mitigate the excessive deviant and criminal activities prevalent in these areas.

From a sociological perspective, "*Areas of Interdictio*n" can be viewed, through a structural-functional lens, as embodying what Talcott Parsons, in his renowned A.G.I.L. model, describes as "*Integration*" or what Robert K. Merton would term "*Latent Function*".

"Interdiction areas", in a covert and unspoken way, contribute to the 'integration' and harmonization of deviant behaviors within the various structures and subsystems of the social system. This helps maintain order and ensure proper functioning, thereby protecting the system from the destabilizing effects of deviance and "*Necessary crime"*.

However, when analyzed through the Mertonian theoretical-conceptual framework, which differentiates between manifest functions (those that society and its actors are aware of) and latent functions (those that are repressed and denied), "*Interdiction area*s" can indeed be categorized as the "latter".

In these areas, a true functional differentiation occurs—using Luhmann's terminology (2014)—intended to address the latent needs that are concealed and originating from the "*Light zone"*.

Systemically and functionally, the *interdiction area*'s role is to support the effective operation of the manifest area within the "*Light zone"*, which could otherwise be compromised by excessive deviance and the delivery of goods and services that conflict with its legal and social norms.

3. THE FUNCTIONAL SPECIALIZATION OF SPACE

Our hypothesis that "*Interdiction areas"* function as containment zones for deviant and criminal activities—thereby "purifying" the surrounding "L*ight zone"*—is supported by empirical evidence.

This theory effectively explains why drug trafficking is concentrated in specific urban areas. For example, in Campania Region, in Italy, drug trade is predominantly focused in locations such as the "Vele di Scampia" in Naples and the "Parco Verde" in Caivano.

The “Parco Verde” in Caivano is a challenging subject to describe: it is a site of investigations into drug trafficking and the backdrop of horrific child abuse cases, occurring amidst the anonymous apartment blocks in the northern outskirts of Naples. This enclave of disadvantage, poverty and marginalization, a stark example of a *No-law zone*, is home to approximately 6,000 people who are effectively removed from society and institutions. The building complex, established to house the displaced and homeless from the 1980 earthquake, is primarily a product of real estate speculation and the mismanagement of funds meant for the reconstruction of the Irpinia earthquake. The “Camorra” controls the area, and drug trafficking is the predominant criminal activity, though other forms of crime, such as theft, robbery, and extortion, are also present. The buildings are an indistinguishable mass of identical, dilapidated apartment blocks, lacking gardens, with few public spaces and poorly maintained streets. Consequently, this area has become one of Italy's most significant drug trafficking hubs, *off-limits* to firefighters, postal workers, and even police force.

More broadly, this hypothesis also helps explain why prostitution is often confined to specific urban areas, frequently in a state of semi-obscurity, and why undocumented or irregular immigrants tend to settle predominantly in peripheral and degraded neighborhoods (such as Castel Volturno in Campania Region) rather than in more residential parts of the city.

One particularly illuminating insight came from *the feedback* we received over the years, which played a significant role in shaping this essay. It was provided by a Carabinieri officer from Northern Italy[1].

When asked about the distressing issue of street prostitution, including cases involving minors, we inquired: "What can we do to prevent these young girls, often minor “prostitutes”, from being exploited on our streets?".

The officer's response was both somber and revealing: "Unfortunately, nothing concrete or permanent can be achieved because the problem is with the clients. We can only 'relocate' them. We monitor them once, twice, three times, and eventually, the girls disappear from our area... only to reappear on another street, perhaps in a different city".

[1] Captain Domenico Cavallo, commander of the Carabinieri Company in Legnano (city in north Italy), has conducted remarkable operations and has become a key figure for the local community.

Some years later, a senior officer from the State Police[1] who had previously served in a district of Naples, shared his insights during a criminology master's program (which I coordinated with my colleague Giovanna Palermo at the University of Campania). He remarked: "I was aware that it was impossible to completely eradicate drug trafficking from that area, but I could not tolerate that they (the criminals) sold drugs openly 'in broad daylight,' humiliating the State. At the very least, they should have to conceal their activities".

Thus, the hypothesis emerged that these observations might be intricately linked by a common thread; reflecting different facets of a singular, underlying reality. This perspective suggests a reading of deviance and certain criminal phenomena that transcends the conventional criminal justice narratives presented by institutions, the judiciary, and law enforcement agencies.

Our developed thesis posits that there are areas, places, spaces, and niches—both within and beyond urban aggregates—where society and the State "relocate" deviant phenomena and "*Necessary crime*" phenomena through both formal and informal mechanisms.

These areas are ones where society and the State cannot ethically, politically, socially, or legally manage or contain these phenomena within their own structures. At the same time, there is a significant internal "demand" for their existence, indicating a complex interplay between the need for such phenomena and the mechanisms designed to push them out of central societal focus.

At the same time, we have explored the "push mechanism" that drives deviance into the "*Interdiction area*s," proposing that it operates in two distinct ways: vertically, from top to bottom, and horizontally, through lateral shifts of deviance towards peripheral areas.

The direction of this centrifugal force is influenced by the volume of deviance to be managed. This results in two distinct types of confinement areas (for both deviance and *"Necessary crime"*).

Vertical pushes, (which manage smaller amounts of deviance) create what we term a *"Shadow space*".

This type of space is relatively concealed and integrates into the social fabric of the "*Light zone"* through significant camouflage.

In contrast, horizontal pushes, (which address larger quantities of deviance) establish a different type of space: larger and more visible (often but not always) situated on the periphery. These areas can be extensive and densely

[1] Michele Spina, senior officer of the State Police; the "superintendent," later appointed as Chief of Police, who created the "Scampia model," dismantling drug trafficking areas and earning the trust of the residents.

populated, characterized by a prominent and observable structure (where many legal norms are either ignored or replaced by internal meta-rules). We refer to these as *"No law zones*".

If deviance exists in excess but remains below a certain threshold, it becomes more concealable and is integrated into the social structure, forming an invisible, subterranean current: a *"Shadow space"*.

However, when deviance surpasses this "threshold of tolerance," internal absorption within social structures ceases to be effective for its exclusion and concealment. Instead, a centrifugal mechanism pushes it outward, creating larger and, above all, more visible pockets of deviance and illegality: "*No law zones"*.

These areas, whether physical or symbolic, vary in size and visibility and are classified as "*Areas of Interdiction"*. They are not merely new forms of "mobile ghettos" but possess specific "functional specializations".

Within these zones, the State essentially relinquishes much, if not all, of its power and control, not only to accommodate excess deviance but also to permit certain specific illegal activities.

The area of Castel Volturno, in the Province of Caserta, in Italy, serves as a paradigmatic example of a "*No law zone*" from this perspective.

Despite being portrayed in official narratives—whether political, social, cultural, or media driven—as a high-density immigrant enclave in urgent need of cleanup and effective integration policies, the reality is different. In these areas, the state not only tolerates a range of "*Necessary crimes"* but also implicitly delegates the management of vast and lucrative illegal markets to third parties, thereby abdicating its administrative responsibilities[1].

"Areas of Interdiction", however, differ from ghettos, with which they often physically overlap, in that their primary function is not merely to "exclude" but to "conceal and specialize." These areas are designed to facilitate specific activities, whether legal or illegal, that are necessary for the community within the "*Light zone*."

Spatial segregation transcends the traditional ghetto model, though it remains the most prevalent and historically rooted example. The ghetto serves as a conceptual framework for analyzing a broader spectrum of aggregative phenomena, characterized by varying levels of intensity and homogeneity. This framework takes into account a range of distinguishing and identifying factors—social, economic, religious, and ethnic—that shape and influence the character and dynamics of these segregated spaces.

[1] However, the state's presence in these areas is not entirely absent, though it is limited to providing a range of "low-cost" services. The state does engage in monitoring and combating other types of "non-essential" crimes, which are generally more severe or particularly odious according to moral and common standards.

Characterized by varying levels of intensity and homogeneity, these aggregative phenomena are based on distinguishing and identifying parameters of various kinds, where social, economic, religious, or ethnic components can play a significant role.

CONCLUSIONS

If we accept the argument that deviance, once it reaches a certain threshold, has triggering and destabilizing effects on the social system—activating automatic mechanisms of control and expulsion—and if we also acknowledge the hypothesis that certain criminal phenomena are "necessary" due to the significant internal demand from the "L*ight zone",* then the sobering conclusion is that completely eradicating *"Interdiction Areas"* may be an unattainable goal.

Daily experience confirms that when the state attempts to clear an "*Interdiction Areas"*, whether a "*Shadow Space"* or a "*No Law Zone"*, the activities previously conducted there will soon relocate, forming new "*Interdiction Areas"* elsewhere.

The reason lies in the fact that these areas, as extensively discussed, perform an essential function for the "Light zone" by removing excess deviance while providing goods and services—some of which are illegal—that cannot be openly traded but are in significant internal demand.

Thus, it is crucial to recognize that "*Interdiction Areas"*, much like Jungian "Shadows" in analytical theory, represent the repressed elements of the city. They embody everything the city contains and simultaneously rejects, as they evoke guilt, shame, embarrassment, and pain.

These areas are parts of the social space relegated to the hidden, unconscious dimension, alienated from social consciousness, thereby maintaining a false sense of moral integrity within the community.

Staying within the psychoanalytic paradigm, therefore, in order to truly understand who we are and what the cities we live in really represent, we must first recognize the presence of the "Shadow" within them, spatially represented by "*Interdiction Areas"*. All the darkness we perceive around is, in fact, a reflection of what resides within us. This realization often triggers significant emotional resistance, as it is understandably painful and difficult to accept.

To engage with our socially and urbanistically repressed "Social Shadows", we must begin by reflecting on the symbolic boundaries that separate us from these areas, boundaries that are both physical and conceptual. We need to muster the courage to cross these boundaries, culturally and ethically.

Instead of viewing the boundary merely as a line of demarcation that protects us from what is unfamiliar, alien, or deemed not part of us, we should see it as an interface, a communication channel with other parts of ourselves and the surrounding social reality that we are connected to.

Thus, beyond metaphor, a potentially viable solution—though not necessarily a complete one might be to engage with these areas rather than removing and denying them through ineffective and flawed Zero-tolerance policies.

This could involve decriminalizing certain offenses, such as drug trafficking, by implementing state-controlled distribution systems, and regulating other highly deviant activities like prostitution.

Zero-tolerance policies, which enforce strict measures and coercion, often exacerbate social removal, deviance, and criminal activity. These approaches can inadvertently drive up the prices of illicit goods and services, ultimately bolstering criminal organizations and increasing their power.

Ultimately, since "*Necessary Crime"* addresses specific social needs and generates illegal economies, the most effective solution to mitigate its impact may involve radical and structural legal reforms.

These reforms could include the legalization and regulation of markets currently operating in the shadows, removing them from the control of organized crime, violence, and exploitation. By placing these markets under direct state management, they could be integrated into the social, economic, political, legal, and institutional fabric.

We fully recognize that such measures could never achieve the complete eradication of *"Interdiction areas"*, as deviance is an inherent feature of every social system, inevitably generating a residual margin of deviant behavior. Moreover, even if eradication were feasible, it might not be entirely desirable. Within certain limits, deviance can have positive effects, contributing to social cohesion and driving the evolution of socio-cultural systems, with significant political and economic repercussions.

Nevertheless, liberalization and countering prohibitionist policies would likely lead to a reduction in both the scope and nature of these areas. This would have the valuable "collateral" effect of facilitating the integration of Social Shadows and addressing the latent issues within our cities and ourselves.

REFERENCES

Abruzzese, A., & Bonomi, A. (Eds.). (2004). *La città infinita*. Bruno Mondadori.

Amendola, G. (2003). *La città postmoderna. Magie e paure della metropoli contemporanea*. Laterza.

Augé, M. (2009). *Nonluoghi. Introduzione a una antropologia della surmodernità*. Elèuthera. (Original work published in 1992).

Auyero, J., & Jensen, K. (2015). For political ethnographies of urban marginality. *City & Community, 14*(4), 359–363. https://doi.org/10.1111/cico.12135

Baudrillard, J. (1980). *Simulacri e impostura. Bestie, Beaubourg, apparenze e altri oggetti*. Cappelli.

Bauman, Z. (2000). *La solitudine del cittadino globale*. Feltrinelli. (Original work published in 1999).

Bauman, Z. (2002). *Modernità liquida*. Laterza. (Original work published in 2000).

Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. Free Press of Glencoe.

Berten, A. (2006). Intervista a Michel Foucault (1981). *Aut Aut*, (331).

Castells, M. (2004). *La città delle reti* (C. Rizzo, Trans.). Marsilio.

Castells, M., & Portes, A. (1989). World underneath: The origins, dynamics, and effects of the informal economy. In A. Portes, M. Castells, & L. A. Benton (Eds.), *The informal economy: Studies in advanced and less developed countries*. Johns Hopkins University Press.

Cavalli, A. (1968). Introduzione. In L. Wirth, *Il ghetto*. Edizioni di Comunità.

Dal Lago, A. (2022). *La produzione della devianza. Teoria sociale e meccanismi di controllo*. Ombre Corte.

Davis, M. (1999). *Geografie della paura. Los Angeles: L'immaginario collettivo del disastro*. Feltrinelli. (Original work published in 1998).

Davis, M. (2008). Fortezza Los Angeles. In *Il muro del benessere*. Feltrinelli.

Deleuze, G. (2003). *Pourparlers 1972–1990*. Éditions de Minuit. (Original work published in 1990).

Deleuze, G., & Guattari, F. (1978). *Rizoma*. Pratiche. (Original work published in 1976).

Deleuze, G., & Guattari, F. (1997). *Mille piani. Capitalismo e schizofrenia*. Castelvecchi. (Original work published in 1980).

Foucault, M. (2001). *Dits et écrits* (Vol. 4, 1980–1988). Gallimard.

Foucault, M. (2006). *Utopie. Eterotopie*. Cronopio. (Original work delivered in 1966).

Geddes, P. (2012). *Cities in evolution: An introduction to the town planning movement and the study of civics*. Forgotten Books. (Original work published in 1915).

Hilberg, R. (1999). *La distruzione degli Ebrei d'Europa*. Einaudi. (Original work published in 1961; revised edition published in 1985).

Indovina, F., Matassoni, F., Savino, M., Sernini, M., Torres, M., & Vettoretto, L. (2002). *La città diffusa*. DAEST.

Jacobs, J. (2009). *Vita e morte delle grandi città. Saggio sulle metropoli americane*. Einaudi. (Original work published in 1961).

Kelling, G. L., & Wilson, J. Q. (1982). Broken windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly, 249*(3), 29–36, 38.

Lanna, M. (2011). La presenza degli immigrati in Campania tra sfruttamento e integrazione. In *Vittime immigrate. Esigenze regolative e tutela dell'identità nella società complessa*. FrancoAngeli.

Lanna, M. (2023). *Aree d'interdizione. No law zone e shadow space*. AlboVersorio.

Lefebvre, H. (1973). *La rivoluzione urbana*. Armando Editore. (Original work published in 1970).

Lefebvre, H. (2014). *Il diritto alla città*. Ombre Corte. (Original work published in 1968)

Luhmann, N. (2014). *Introduzione alla teoria dei sistemi*. Pensa MultiMedia. (Original work published in 2002).

Lyon, D. (2002). *La società sorvegliata. Tecnologie di controllo della vita quotidiana*. Feltrinelli.

Mayntz, R. (1982). *Sociologia dell'amministrazione pubblica* (A. Buoncompagni, Trans.; S. Cassese, Ed.). Il Mulino.

Merton, R. K. (1983). *Teoria e struttura sociale*. Il Mulino. (Original work published in 1949).

Nordstrom, C. (2000). Shadows and sovereigns. *Theory, Culture & Society, 17*(4), 35–54. https://doi.org/10.1177/02632760022051301

Palidda, S. (2000). *Polizia postmoderna: Etnografia del nuovo controllo sociale*. Feltrinelli.

Park, R. E. (1928). Human migration and the marginal man. *American Journal of Sociology, 33*(6), 881–893.

Petrillo, A. (2003). *La città delle paure: Per un'archeologia delle insicurezze urbane*. Sellino Editore.

Sassen, S. (2002). *Globalizzati e scontenti. Il destino delle minoranze nel nuovo ordine mondiale*. Il Saggiatore. (Original work published in 1998).

Sassen, S. (2018). *Expulsions*. Il Mulino. (Original work published in 2014).

Sennett, R. (1982). *Il declino dell'uomo pubblico*. Bompiani. (Original work published in 1977).

Wacquant, L. (2000). *Parola d'ordine: Tolleranza zero*. Feltrinelli. (Original work published in 1999).

Wacquant, L. (2006). *Punire i poveri. Il nuovo governo dell'insicurezza sociale*. DeriveApprodi. (Original work published in 2004).

Wirth, L. (1968). *Il ghetto*. Edizioni di Comunità. (Original work published in 1928).

Wirth, L. (1998). *L'urbanesimo come modo di vita* (R. Rauty, Trans. & Ed.). Armando Editore. (Original work published in 1938).

YOUTH DEVIANCE IN CONTEMPORARY SOCIETY: BETWEEN VULNERABILITY, IDENTITY CONSTRUCTION AND THE SEARCH FOR RECOGNITION

PhD Annachiara LAMBERTI ZANARDI

PhD in Human Sciences, University "Guglielmo Marconi", Rome, Italy,

a.lambertizanardi@unimarconi.it **https://orcid.org/0009-0001-9764-0578**

Abstract

Globalization has fostered the widespread diffusion of a sense of uncertainty that pervades every sector of society. Socially shared values are faltering, and the family is wavering: as Giddens observed in 1999, globalization "is not only 'out there', remote and far away from the individual. It is also an 'in here' phenomenon, influencing intimate and personal aspects of our lives …. is not a single process but a complex mixture of processes, which often act in contradictory ways, producing conflicts, disjunctions and new forms of stratification".

The global transformation of contemporary societies therefore also impacts youth deviance, which takes on profoundly different characteristics and etiological explanations than in the past.

In the paper, the author argues that deviant behavior cannot be interpreted exclusively as violations of the norm, as highlighted by the literature on the topic, but rather as responses to processes of identity fragmentation, vulnerability, and lack of social recognition.

From this perspective, it is a relational practice, through which one attempts to gain recognition, visibility, and legitimacy within contexts dominated by increasing individualization and the weakening of traditional agents of socialization.

Keywords: Youth Deviance; Social Recognition; Sociology of Deviance; Identity.

INTRODUCTION

Contemporary societies – which are becoming increasingly complex, individualistic and morally uncertain – are called upon to address youth deviance, which manifests itself in new ways that reflect profound changes in socialization processes, in the construction of individual and collective identity, and in the ways in which young people seek recognition and a sense of belonging. In contemporary society, deviance must increasingly be analyzed as a product of the cultural, communicative and relational dynamics that shape the construction of identity.

Having moved beyond the nineteenth-century positivist approach to deviance, sociology has shifted its focus from the individual and his or her behavior to society and its processes of labeling and the collective construction of normality (Becker, 1963; Goffman, 1963; Lemert, 1951). This perspective is certainly still highly relevant, but it must also be integrated with etiological explanations that must be sought in the profound transformations characterizing contemporary society. Individualization, existential precarity, social acceleration, and the false myths that pervade our societies profoundly impact the formation of personal identity, just as the weakening of social bonds and a sense of belonging, constant exposure to social media, and the altered ways of constructing recognition also alter the meaning of youth deviance.

In this context, many deviant behaviors cannot be interpreted as mere violations of the law, but require careful attention to identify them as a response to the difficulty of building a recognized identity within a society characterized by growing uncertainty. Therefore, the question we must ask is no longer simply "why do young people deviate," but "what social, relational, and identity needs are expressed through these new forms of deviance." The paper, therefore, with a view to moving beyond reductionist, individualistic and exclusively normative community, and institutions, and proposes a dialogue between classical and contemporary authors to develop an interpretive framework suited to the transformations of today's society.

1. FROM DEVIANCE AS A BREACH OF NORMS TO DEVIANCE AS A SOCIAL CONSTRUCTION

Deviance is a relative concept that must be defined in relation to the historical, social, and cultural context in which it manifests itself. It is therefore not an intrinsic quality of action, but rather the result of a process through which a society defines the boundaries between legal and illegal. Crime, and more broadly deviance, as Émile Durkheim (1895, 1897) had already observed, is a "social fact" and is functional to the maintenance of social bonds.

"Le crime - and we could say deviance more generally - est donc nécessaire; il est lié aux conditions fondamentales de toute vie sociale, mais par cela même il est utile; car ces conditions dont il est solidaire sont elles-mêmes indispensables à l'évolution normale de la morale et du droit" (Durkheim, 1895: 67).

Crime, therefore, plays a positive role and defines the moral boundaries of actions; the punishment of the guilty does not serve to repay or correct the offender, but is a symbolic moment through which the community confirms its fundamental values, strengthening the collective conscience.

Deviance is not an individual "anomaly," but a structural phenomenon connected to the functioning of society. A landmark shift occurred with Robert K. Merton (1938), who introduced a perspective that remains highly relevant today: deviance as the product of a tension and imbalance between culturally valued objectives and the legitimate means available to achieve them. Another fundamental theoretical shift was represented by the Chicago School. In particular, the studies of Shaw and McKay (1942) demonstrated how the distribution of deviance was closely related to processes of social disorganization, highlighting the role played by urban contexts in the formation of deviant careers. The city thus becomes a privileged laboratory through which to observe the effects of marginalization, social mobility, and the weakening of informal controls.

Edwin Sutherland (1947) and the theory of differential association focus on social relations and the learning processes of deviance, believing that deviant behaviors are learned through interaction with significant groups. The constructionist shift was definitively achieved with Howard Becker (1963), who emphasized that "Social groups create deviance by making the rules whose infringement constitutes deviance" and that "The deviant is one to whom that label has been successfully applied" (Becker, 1963: 9). Deviance does not coincide with the act itself, but is the result of a social process of defining and assigning labels. The deviant is constructed as an "outsider."

This perspective was expanded by Erving Goffman (1963) with the introduction of the concept of stigma, which does not simply describe a behavior, but involves the entire identity of the individual, modifying all relational opportunities. "Society establishes the means of categorizing persons and the complement of attributes felt to be ordinary and natural for members of each of these categories" (Goffman, 1963: 1), and the stigmatized person progressively identifies with the social image attributed to them, fostering processes of internalization of the deviant identity. With Link and Phelan (2001), stigma becomes a social process composed of various elements: labeling, stereotyping, separation between "us" and "them," loss of status, discrimination, and the exercise of power.

"Stigma exists when elements of labeling, stereotyping, separation, status loss, and discrimination occur together in a power situation" (Link and Phelan, 2001: 367). Patrick W. Corrigan and Amy C. Watson (2002) introduce the concept of self-stigma, or internalized stigma, which represents one of the most significant developments in Goffman's concept of stigma. While Goffman's stigma is a process of social devaluation that emerges in interactions between individuals, Corrigan and Watson highlight how the effects of stigma are not limited to the relational dimension but can be progressively internalized by the individual, influencing their identity, self-perception, and behavior. Internalized stigma "refers to the harm that occurs when a person internalizes the prejudice held by the general public" (Corrigan and Watson, 2002: 16). Social prejudice, through a process of internalization, thus becomes a personal judgment, with profound psychological and social consequences, such as reduced self-esteem and expectations regarding one's ability to actively participate in social life.

This social construction of deviance takes on an even deeper meaning today. In an era where communication is amplified by the spread of social media and digital technologies, labeling becomes the product not only of institutions, but also of the media, social networks, and algorithms, which, by amplifying the public visibility of behavior, contribute to the construction of stigmatized identities.

2. THE CONSTRUCTION OF YOUTH IDENTITY IN CONTEMPORARY SOCIETIES: BETWEEN NEW FRAILTIES, VULNERABILITIES, AND THE SEARCH FOR RECOGNITION

To understand new forms of youth deviance, it is necessary to take into account the profound transformations that have affected Western societies in recent decades. Contemporary society is characterized by increasing complexity, fluidity, and uncertainty, amplified by the spread of digital networks, which have weakened traditional agencies of socialization, causing them to lose part of their capacity to consistently guide identity-building processes (Bauman, 2000, 2007; Castells, 1996).

Youth deviance lies at the intersection of cultural transformations, individual fragilities, and the redefinition of identity-building processes. The growing complexity of contemporary society – with the accelerating pace of economic, social and technological change, the increasing precariousness of work and the spread of digital platforms – is creating a sense of vulnerability amongst young people as they navigate the process of forging their own identities whilst seeking a social role. Youth fragility represents a structural component of the youth experience. Ulrich Beck (1986), in describing the "risk society," highlighted, among other things, how young people are exposed to global risks that fuel a widespread sense of existential precariousness and

uncertainty, which profoundly impacts the construction of identity, fostering feelings of vulnerability that can lead to deviant behavior.

Byung-Chul Han (2010) notes that contemporary societies are no longer dominated primarily by Foucaultian disciplines, but rather by the logic of performance. Individuals autonomously internalize the obligation to consistently demonstrate performance, competitiveness, and social desirability. This pressure gives rise to new forms of psychological distress, anxiety, depression, and feelings of inadequacy, which increasingly affect adolescents and young adults. This is what Hartmut Rosa (2013, 2019) calls social acceleration, typical of contemporary society: the time for personal growth is progressively replaced by the time for performance, and in this context, the time and space dedicated to building deep relationships and developing personal identity diminishes, resulting in a progressive breakdown of traditional forms of social integration and potential for deviant behavior.

During adolescence, individuals experience belonging, define their social position, and progressively construct their personal identity. Identity, therefore, is the result of continuous engagement with the community to which they belong and with significant others, which today multiply exponentially on digital platforms, making social recognition a permanent dimension of daily experience. While digital technologies offer an opportunity for learning and building social networks, they can also amplify dynamics of exclusion and marginalization, contributing to new forms of vulnerability. Cyberbullying, revenge porn, hate speech, and challenges, for example, are manifestations through which digital dynamics can foster processes of victimization or deviance. Similarly, the spread of child gangs, gratuitous violence, and filmed assaults represent deviant behaviors that respond to the need to seek visibility, recognition, and identity.

These new youth vulnerabilities are not the expression of individual problems, but rather of profound social transformations that affect the construction of relationships, belonging, and identities. They are not simply individual risk factors, but indicators of the quality of relationships a society is able to offer its young generations. It is precisely within this context that youth deviance takes on a new meaning: some deviant behaviors do not simply represent a rejection of norms, but rather attempts to meet fundamental needs for belonging, visibility, and recognition. Deviance thus becomes a form of social communication. This perspective finds an interesting development in Axel Honneth's theory of recognition. In Kampf um Anerkennung, Honneth (1992) argues that "The possibility of a positive relationship with oneself depends on the possibility of being recognized by others" (Honneth, 1992: 114). This thesis, which draws on Hegel and was reworked by the German philosopher with great originality, goes so far as to argue that individual identity can no longer be conceived as an original given,

but as the result of intersubjective processes: each person becomes what they are only through meaningful relationships with others.

An individual's identity and moral development depend on intersubjective recognition and the possibility of being recognized within emotional, legal, and social relationships. “The reproduction of social life is governed by the imperative of mutual recognition because one can develop a practical relation-to-self only when one has learned to view oneself, from the normative perspective of one's partners in interaction, as their social addressee… The integrity of human subjects, vulnerable as they are to injury through insult and disrespect, depends on their receiving approval and respect from others” (Honneth, 1995: 92).

“Non-recognition,” therefore, represents not the mere lack of an external condition, but a violation of the internal dimension of subjectivity: not being recognized affects the full development of oneself. In this sense, the theory of recognition of one of the leading exponents of the Frankfurt School is primarily a theory of human vulnerability and sociability. Honneth, re-enacting Hegel's three forms of recognition, identifies three fundamental relationships of recognition, each of which corresponds to a specific form of positive relationship with oneself: love, rights, and solidarity.

The first arises in primary emotional relationships with family, caregivers, and romantic relationships, which allow individuals to develop self-confidence—the certainty of being worthy of care and of being able to express their needs without fear. Where this is not recognized, we see violence, abuse, mistreatment, neglect, and abandonment—experiences that undermine trust in oneself and others. For Honneth, the deprivation of love represents the most radical form of identity damage. The second form of relationship concerns legal recognition, or the ownership of rights, which allows each individual to develop self-respect. In the case of misrecognition, manifested by the denial of rights, discrimination, unequal treatment, and exclusion from social citizenship, the individual will not feel like a member of the community and will not develop self-respect.

Finally, the dimension of solidarity, which concerns the appreciation and social recognition of individual qualities, produces self-esteem. Misrecognition, manifested through humiliation, stigmatization, devaluation, and marginalization, undermines self-esteem and the value attributed to one's social contribution. This misrecognition generates humiliation, vulnerability, contempt, and frustration in the individual, compromising the development of self-esteem and personal autonomy. Misrecognition is therefore the main driver of social conflict. Although Honneth did not develop a theory of deviance, he offers interpretative categories that allow us to interpret some forms of contemporary deviance as a distorted quest for recognition.

Deviance can therefore be understood as an expression of the failure of social recognition processes and as a distorted response to the lack of recognition. Some young people, unable to gain legitimacy through socially recognized channels, seek visibility through transgressive behaviors capable of guaranteeing belonging, notoriety, or prestige within the peer group. Many forms of deviance could, therefore, be interpreted as a distorted quest for social recognition rather than as simple opposition to norms. Moreover, Robert Agnew's General Strain Theory (GST) itself notes that individuals are more likely to engage in deviant behavior when they experience tensions that produce negative emotions, such as anger or frustration, especially when they lack effective coping mechanisms. “Individuals are pressured into delinquency by the negative affective states—most notably anger and related emotions—that often result from negative relationships” (Agnew, 1992: 49).

The importance of recognition as a fundamental human need is also emphasized by Charles Taylor (1992), who observes that “Our identity is partly shaped by recognition or its absence, often by the misrecognition of others… Nonrecognition or misrecognition can inflict harm, can be a form of oppression, imprisoning someone in a false, distorted, and reduced mode of being” (Taylor, 1992: 25).

Individual identity is therefore constructed through dialogue with others and is compromised when such dialogue takes on forms of devaluation or exclusion. The construction of youth identity therefore appears increasingly intertwined with processes of social recognition. When these processes are fragmented, unstable, or absent, the likelihood increases that young people will seek alternative avenues of self-affirmation, some of which may be deviant. This perspective shifts the focus from defining deviance as a violation of norms or social construction to the relational conditions that precede the construction of a deviant identity, offering new and diverse insights into the analysis and definition of youth deviance.

3. DEVIANCE AS A QUEST FOR RECOGNITION: TOWARD A RELATIONAL PARADIGM OF YOUTH DEVIANCE

As we've seen, profound and rapid social changes have fostered new and diverse analyses of the meaning and etiology of youth deviance. Part of the sociology of deviance has interpreted deviant behavior primarily as a violation of norms, an adaptation to conditions of anomie, or a social construct. Today, a different perspective is emerging, one that stems precisely from young people's need for social recognition. As previously highlighted, adolescents and young adults act deviantly not only to transgress norms and, therefore, the legal or moral order, but also to make themselves visible and to seek recognition that no longer finds its answers in traditional social contexts. This perspective clearly isn't intended to be self-justifying, but rather aims to understand the meaning of deviant behavior within a network of social, emotional, and symbolic relationships.

The sociological question we must ask goes beyond the reasons why a young person violates a norm and involves the ways in which they construct their identity within a society that offers increasingly unequal, inattentive, and weak opportunities for recognition. George Herbert Mead (1934), in the tradition of symbolic interactionism, had already highlighted how "The self is something which has a development; it is not initially there, at birth, but arises in the process of social experience and activity" (Mead, 1934: 135).

The individual therefore constructs their identity in relationships with others, internalizing expectations, judgments, and representations. Each of us's identity is the product of mutual recognition and the possibility of being considered legitimate members of a community. Mead's reflection was later explored further by Erving Goffman (1963), who emphasized the importance of stigmatization processes that can impact social recognition. “A stigma, then, is really a special kind of relationship between attribute and stereotype” (Goffman, 1963: 4), it is a social device that progressively reduces the individual to the characteristic attributed to him.

Within Goffman's theoretical framework of stigma, social identity, and interaction processes, Howard Becker (1963) defines deviance as the result of a labeling process. No behavior is deviant in itself; social groups create "deviance by making the rules whose infringement constitutes deviance, and by applying those rules to particular people and labeling them as outsiders". Therefore, "The deviant is one to whom that label has successfully been applied; deviant behavior is behavior that people so label" (Becker, 1963: 9). This insight remains extraordinarily relevant today, but can be further developed.

In digital societies, labeling is not produced exclusively by formal institutions, but by a plurality of actors—media, digital platforms, social networks—that contribute daily to the construction of individual reputations. Deviant identity can thus consolidate much more rapidly than in the past, since the permanent visibility inherent in the digital environment makes it difficult to escape the social representations attributed to the individual. While Goffman analyzes the effects of stigma on identity and Becker highlights that deviant identity is the product of a process of social labeling, Honneth, as highlighted, broadens the perspective with his social recognition theory. While Becker and Goffman demonstrate how society constructs the deviant, Axel Honneth (1995) provides insight into why this construction can take on such profound meaning for the individual: deviant behaviors can become strategies through which young people seek alternative forms of belonging, recognition, and visibility.

This interpretation integrates effectively with Becker's labeling theory, Goffman's concept of stigma, and Corrigan's developments on self-stigma, highlighted previously. Applied to youth deviance, recognition theory offers a particularly fruitful interpretative framework. Many adolescents today experience widespread forms of

social invisibility. They live in families with little time for social interaction, attend educational institutions that are often overcrowded, and build a significant portion of their relationships through digital platforms based on constant exposure to the judgment of others. In this context, recognition becomes a scarce resource, unequally distributed and often subordinated to the ability to attract attention.

It is precisely here that deviance takes on a communicative function: certain behaviors can be interpreted as a need to be visible, to be recognized, and to gain belonging to a social group. Violence, membership in child gangs, cyberbullying, extreme challenges, and the display of criminal behavior on social networks generate attention, which in turn generates recognition, albeit negative. This dynamic also appears consistent with the reflections of Pierre Bourdieu (1979, 1980, 1986). Social space is characterized by an unequal distribution of different forms of capital: economic, cultural, social, and symbolic. Young people with limited educational, cultural, or relational resources may encounter considerable difficulty in acquiring prestige through socially legitimized channels.

Deviance can then transform into an alternative mode of accumulating symbolic capital. Within certain groups, transgression becomes a source of prestige, leadership, and belonging, offering forms of recognition that are difficult to achieve in institutional contexts. Thus, from this perspective, deviance can represent an alternative mode of acquiring symbolic capital. Belonging to deviant groups, youth gangs, or "illegal"—or at least "transgressive"—virtual communities allows "non-legitimized" young people to acquire prestige and recognition that are difficult to obtain through institutional channels. Randall Collins (2004), through the theory of interaction ritual chains, also emphasizes how the emotional energy produced by collective relationships constitutes a powerful factor of identity and cohesion. “Successful interaction rituals create symbols of social relationship and group membership” (Collins, 2004: 48).

Youth groups, including deviant ones, therefore generate intense feelings of belonging and solidarity, which contribute to the construction of personal identity. The attractiveness of some deviant groups derives not exclusively from the transgression of norms, but also from the ability to offer their members "group solidarity, emotional energy in the individual, symbols of social relationship, and standards of morality" meaningful relationships, shared identities, and forms of symbolic integration (Collins, 2004: 48).

From this perspective, it is possible to propose a different interpretation of youth deviance, which we might define as the "relational paradigm of deviance." This paradigm assumes that deviance is not simply the result of individual deficits or normative shortcomings, but the expression of a fracture in the processes of social recognition. Breaching the norm represents the final stage of a much more complex process, which begins with

relational vulnerability. This socio-legal paradigm of relational recognition does not replace traditional theories of deviance, but rather complements them, taking the relational nature of human identity as its starting point.

The process can be described through a dynamic sequence. Transformations in contemporary society produce fragile identities and reduce the opportunities for recognition offered by traditional educational contexts. The difficulty in experiencing belonging and recognition fuels feelings of invisibility and marginalization. Young people therefore seek alternative ways to construct their own identity, often within groups that attribute symbolic value to transgression.

Deviance thus becomes a tool for gaining recognition, and subsequent social labeling risks further consolidating this identity, giving rise to what Becker (1963) calls a "deviant career." From this perspective, another particularly significant socio-legal consequence emerges. On the one hand, deviance is no longer simply a violation of legal or social norms, nor simply a social construction, but a phenomenon that emerges from the intertwining of processes of misrecognition, the weakening of social bonds, and the crisis of inclusion institutions; on the other, the law must not only perform the function of social regulation and control, but also promote mutual recognition, inclusion, empowerment, and the reconstruction of social bonds.

The law cannot simply intervene once deviance has already manifested itself, since at that stage, behavior often represents the final outcome of a process of progressive marginalization. Rather, it is called upon to act as an institution capable of preventing processes of exclusion, promoting favorable conditions for personal development and social participation. The law's function thus expands from conflict resolution to building the conditions that make inclusion possible.

4. CONCLUSIONS

Today, youth deviance cannot be understood and interpreted by limiting itself to the analysis of individual conduct, nor by focusing solely on labeling processes. It is necessary to take into account the processes that impact the quality of social relationships, the construction of identity, and the functioning of institutions. The analysis developed in this paper has highlighted how contemporary deviance lies at the intersection of individual vulnerabilities and structural transformations in society, and how it is necessary to understand youth deviance not only as a problem of legality, but also as a relational phenomenon. Many forms of deviance, in fact, arise when the recognition processes that allow individuals to build a positive identity and feel part of the community are interrupted or distorted.

From this perspective, law must also be conceived not only as a system of norms and sanctions, but also as an institution capable of promoting inclusion, participation, and responsibility. Studies on the prevention of

deviance have already highlighted the ineffectiveness of criminal justice. For this reason, too, it is necessary to create social contexts in which every young person can feel an active and recognized member. Naturally, numerous fields of action remain open: first and foremost, examining the relationship between social recognition, identity construction, and deviant behavior, as well as evaluating the effectiveness of educational and socialization policies in preventing new forms of youth marginalization.

That is, we need to question the type of society we are building. All deviant behavior certainly constitutes a violation of the legal order, but it also represents an indicator of the quality of social relations, the capacity of institutions to include, and the strength of community bonds. If deviance is also a demand for recognition, it is necessary to invest in recognition, in education, and in active participation. It is necessary, therefore, to build a more inclusive society, attentive to the recognition of every young person. The institutional response cannot be solely repressive, but must also address the social conditions that produce invisibility, exclusion, and a loss of belonging. The more a community is able to offer its young people opportunities for recognition, participation, and belonging, the less need there will be to seek such experiences through alternative paths based on transgression. From this perspective, understanding deviance means questioning not only the norms violated, but also the capacity of institutions, educational communities, and the law to create environments in which every young person can feel recognized as an individual and a citizen.

REFERENCES

Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. Criminology, 30(1), 47-87. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x

Agnew, R. (2013). When criminal coping is likely: An extension of general strain theory. Deviant Behavior, 34(8), 653-670. https://doi.org/10.1080/01639625.2013.766529

Basılıo, J. L. and Arun, M. O. (2022). A relational conception of justice: The theory of recognition and moral injury—Proposals for a practical evaluative framework. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 931–954. https://doi.org/10.18037/ausbd.1181539

Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Polity Press.

Bauman, Z. (2007). Consuming Life. Polity Press

Beck, U. (1986). Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne. Suhrkamp.

Becker, H. S. (1963). Outsiders: Studies in the sociology of deviance. Free Press.

Berger, P. L. and Luckmann, T. (1966). The social construction of reality. Anchor Books.

Bourdieu, P. (1979). La distinction: Critique sociale du jugement. Les Éditions de Minuit.

Bourdieu, P. (1980). Le sens pratique. Les Éditions de Minuit.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of theory and research for the sociology of education, 241–258. Greenwood.

Castells, M. (1996). The rise of the network society. Blackwell.

Collins, R. (2004). Interaction ritual chains. Princeton University Press.

Corrigan, P. W. (2004). How stigma interferes with mental health care. American Psychologist, 59(7), 614-625.

Corrigan, P. W., Larson, J. E. and Rüsch, N. (2009). Self-stigma and the "why try" effect: Impact on life goals and evidence-based practices. World Psychiatry, 8(2), 75-81.

Corrigan, P. W. and Watson, A. C. (2002). Understanding the impact of stigma on people with mental illness. World Psychiatry, 1(1), 16-20.

Cotterrell, R. (1998). Law's community: Legal theory in sociological perspective. Oxford University Press.

Cotterrell, R. (2006). Culture, comparison, community. International Journal of Law in Context, 2(1), 1-10. https://doi.org/10.1017/S1744552306001017

Cotterrell, R. (2006). Law, culture and society: Legal ideas in the mirror of social theory. Ashgate.

Cotterrell, R. (2017). Sociological perspectives on law. Routledge.

Crocitti, S. and Bozzetti, A. (2023). Youth deviance, urban security and "moral panic": The case of Italy. Rassegna Italiana di Criminologia, 17, 198-210.

Crocitti, S. and Selmini, R. (2025). Bande e gruppi giovanili di strada. Prospettive teoriche, approcci interdisciplinari e ricerca empirica. FrancoAngeli.

De Felice, D. (2017). The right to security of online childhood. The International Journal of Children's Rights, 25(3-4), 573-598. https://doi.org/10.1163/15718182-02503001

Donati, P. (2011). Relational sociology: A new paradigm for the social sciences. Routledge.

Donati, P. (2019). Sociologia della relazione. Il Mulino.

Durkheim, É. (1895). Les règles de la méthode sociologique. Félix Alcan.

Durkheim, É. (1897). Le suicide: Étude de sociologie. Félix Alcan.

Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and crisis. W. W. Norton.

Ferrajoli, L. (1989). Diritto e ragione. Teoria del garantismo penale. Laterza.

Garland, D. (2001). The culture of control. Oxford University Press.

Giddens, A. (1991). Modernity and self-identity. Polity Press.

Giddens, A. (1999). Runaway World: How Globalisation Is Reshaping Our Lives. Profile Books.

Goffman, E. (1963). Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Prentice-Hall.

Gozzo, S. (ed.). (2026). Vulnerabilità e minori. La povertà educativa da una prospettiva sociologica. FrancoAngeli.

Haidt, J. (2024). The anxious generation. Penguin Press.

Han, B. C. (2010). Müdigkeitsgesellschaft, Matthes & Seitz Verlag.

Han, B. C. (2015). The transparency society. Stanford University Press.

Honneth, A. (1992). Kampf um Anerkennung: Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte, tr. en. (1995). The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts (J. Anderson, Trans.). MIT Press.

Honneth, A. (2014). Freedom's right: The social foundations of democratic life. Columbia University Press.

Lemert, E. M. (1951). Social pathology. McGraw-Hill.

Link, B. G. and Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. Annual Review of Sociology, 27(1), 363-385. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.363

Livingston, J. D. and Boyd, J. E. (2010). Correlates and consequences of internalized stigma for people living with mental illness: A systematic review and meta-analysis. Social Science & Medicine, 71(12), 2150-2161.

Luhmann, N. (1993). Das Recht der Gesellschaft. Suhrkamp.

Luhmann, N. (2004). Law as a social system. Oxford University Press.

Mead, G. H. (1934). Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist. University of Chicago Press.

Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. American Sociological Review, 3(5), 672–682.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). Beyond academic learning: First results from the survey of social and emotional skills.

Prina, F. (2025). Devianze e violenza tra gli adolescenti: Elementi per una lettura sociologica. Adolescenze. Rivista transdisciplinare, (2), 11-41.

Prina, F. (2019a). Devianza e criminalità. Concetti, metodi di ricerca, cause, politiche. Carocci.

Prina, F. (2019b). Gang giovanili. Perché nascono, chi ne fa parte, come intervenire. Il Mulino.

Rinaldi, C. (2025). Sociologia della devianza. Interazione, significati, processi. Pearson.

Rinaldi, C. and Caldarera, R. (2026). La normalità contesa. Guida allo studio della sociologia della devianza e del crimine. PM Edizioni.

Rosa, H. (2013). Social acceleration: A new theory of modernity. Columbia University Press.

Rosa, H. (2019). Resonance: A sociology of our relationship to the world. Polity Press.

Saponaro, A. (2021). “Visible” and “Invisible” Victims in the Criminal Justice System: Victim-Oriented Paradigms and Models. In R. Blasdell, L. Krieger-Sample, & M. Kilburn (Eds.), Invisible Victims and the Pursuit of Justice (1-23). IGI Global.

Scivoletto, C. (2022). Sistema penale e minori. Carocci.

Shaw, C. R. and McKay, H. D. (1942). Juvenile delinquency and urban areas. University of Chicago Press.

Sutherland, E. H. (1947). Principles of Criminology (4th ed.). J. B. Lippincott.

Taylor, C. (1992). The politics of recognition. In A. Gutmann (Ed.), Multiculturalism and "The Politics of Recognition" (pp. 25–73). Princeton University Press.

Twenge, J. M. (2023). Generations: The real differences between Gen Z, Millennials, Gen X, Boomers, and Silents—and what they mean for America's future. Atria Books.

MINORS, DIGITAL PLATFORMS AND ALGORITHMIC VULNERABILITY: THE RISKS OF EARLY INTERNET ACCESS BETWEEN SELF-DETERMINATION, DIGITAL REPUTATION AND THE PROTECTION OF THE CHILD'S BEST INTERESTS

Assoc. Prof. Marzia ROSSI
Università degli Studi "Guglielmo Marconi" di Roma, m.rossi@unimarconi.it, https://orcid.org/0000-0001-9059-9931

Abstract

The increasingly early access of minors to digital platforms and information society services raises unprecedented questions regarding young users' actual ability to understand the consequences of their online choices. Although the European legal framework recognizes growing forms of digital self-determination for minors, participation in social media platforms, content-sharing services, and algorithm-driven ecosystems often occurs without a genuine awareness of the risks associated with personal data collection, automated profiling, the construction of digital reputation, and the long-term persistence of online information.

This article critically examines the relationship between a minor's capacity for discernment, the age of digital consent, and the protection of the child's best interests, highlighting how current regulatory models, largely based on age thresholds, are insufficient to address the complexity of today's digital environment. Particular attention is devoted to the harms arising from the uncritical and uninformed use of digital platforms, including loss of control over one's digital identity, exposure to cyberbullying, algorithmic behavioral manipulation, commercial profiling, access to inappropriate content, and the long-term impairment of future reputation and opportunities.

The analysis further demonstrates that the construction of a child's digital identity is not determined solely by the child's own choices, but is significantly shaped by platform practices, parental decisions through sharenting, and automated data-processing mechanisms. In this context, the right to be forgotten and traditional privacy protections often prove inadequate to counteract the lasting effects of the digital footprint generated during childhood and adolescence.

Drawing on the principles established by the United Nations Convention on the Rights of the Child, the General Data Protection Regulation (GDPR), and the Digital Services Act (DSA), the article argues for the development of new protection models based on safety by design, enhanced platform accountability, digital citizenship education, and forms of progressive digital capacity capable of balancing autonomy, protection, and the safeguarding of a child's future identity development. The ultimate objective is to identify legal and regulatory tools that ensure access to the digital environment becomes an opportunity for participation and growth rather than a source of permanent harm to the dignity, freedom, and reputation of future generations.

Keywords: digital platforms, algorithmic vulnerability, self-determination, digital reputation

FROM SANCTION TO RESTORATION: RETHINKING THE MEANING OF PUNISHMENT IN CONTEMPORARY SOCIETY

Assoc. Prof. Pasquale PELUSO

Università degli Studi "Guglielmo Marconi" di Roma, p.peluso@unimarconi.it, https://orcid.org/0000-0002-9004-1812

Abstract

The concept of punishment represents one of the most complex and controversial topics in the sociology of law and contemporary criminal law scholarship. While, from a normative perspective, punishment continues to be traditionally associated with the functions of deterrence, retribution, social defense, and the rehabilitation of offenders, from a social perspective it assumes multiple meanings, often diverging from the objectives formally declared by the legislator.

This contribution aims to analyze the relationship between the legal function of punishment and the social representations of penal sanctions, highlighting how collective perceptions of punitive responses are shaped by cultural, media, and political dynamics that contribute to the construction of public narratives of crime and justice. Within this framework, a constant tension emerges between society's demand for security and the need to uphold the constitutional principles of humanity, proportionality, and the rehabilitative purpose of punishment.

Particular attention will be devoted to the growing recognition of restorative justice, which is now acknowledged within the Italian legal system as a complementary paradigm to traditional criminal justice. Restorative justice proposes a different understanding of the response to crime, based not exclusively on the punishment of the offender but also on the restoration of relationships damaged by the offence, the active involvement of victims, the assumption of responsibility by offenders, and the participation of the wider community.

Through an interdisciplinary perspective that integrates legal, sociological, and criminological analysis, this paper seeks to explore the meaning of punishment in contemporary societies, examining the potential of restorative justice as a tool for recognition, dialogue, and conflict transformation. In doing so, it highlights its capacity to complement the punitive dimension of criminal sanctions with a broader perspective centered on restoration, social healing, and reconciliation.

Keywords: punishment, penal sanctions, restorative justice

ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARININ İŞ–YAŞAM SINIR YÖNETİMİ: SINIR TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN SORUNLAR, FIRSATLAR VE ÖRGÜTSEL DİNAMİKLER

Prof. Dr. Doğa Başar SARIİPEK

ORCİD: 0000-0002-3525-5199, dsariipek@gmail.com, Kocaeli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bahar ÜNAL

baharrunal@gmail.com, Kocaeli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışma, çağrı merkezi çalışanlarının iş–yaşam sınır yönetimi deneyimlerini Sınır Teorisi çerçevesinde ele alarak karşılaştıkları sorunları, elde ettikleri fırsatları ve bu süreci şekillendiren örgütsel dinamikleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Gelişen teknolojilerle birlikte yaygınlaşan uzaktan çalışma uygulamaları, çalışanlara mekânsal ve zamansal esneklik sağlarken, iş ve özel yaşam alanları arasında sınırların bulanıklaşmasına neden olabilmektedir. Çağrı merkezleri yoğun iş temposu, vardiyalı çalışma düzeni ve gelişmiş dijital denetim mekanizmaları nedeniyle bu sürecin belirgin şekilde yaşandığı sektörlerden biri olarak öne çıkmıştır.

Çalışma literatür taramasına dayalı kuramsal bir inceleme niteliğindedir. Literatür, uzaktan çalışmanın çalışanlara esneklik, zaman tasarrufu gibi önemli avantajlar sağladığını ortaya koyarken, diğer tarafta iş ve özel yaşam alanlarının iç içe geçmesinin yeni sorunlar ortaya çıkarabileceğini de işaret etmektedir. Fiziksel sınırların ortadan kalkması çalışanların işten psikolojik olarak uzaklaşmasını zorlaştırmaktadır. Sürekli ulaşılabilirlik baskısı, mesai sonrası iletiler ve dijital takip sistemleri ise iş ve özel alanlar arasındaki sınırları bulanıklaştırabilmektedir. Bu durum roller arasında geçiş yapmayı güçleştirerek rol çatışmalarına, strese, yalnızlık ve tükenmişlik riskine yol açabilmektedir.

Çalışmanın sonunda çağrı merkezi çalışanlarına tanınan zamansal ve mekânsal esnekliklerin çalışanın refahını desteklemek açısından tek başına yeterli olmayacağı, bireylerin ‘’sınır yönetimi’’ becerilerini de geliştirmesi gerektiğinin önemi ön plana çıkmaktadır. Kurumların da mesai saatlerine sadık kalması ve personelin mesai dışındaki "ulaşılamama hakkına" saygı göstermesi, iş–yaşam sınırlarının korunmasına katkı sağlayabilecek temel örgütsel yaklaşımlar arasında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağrı Merkezi, Uzaktan Çalışma, Sınır Teorisi, Rol Çatışması, İş-Yaşam Dengesi.

CALL CENTER EMPLOYEES' WORK-LIFE BOUNDARY MANAGEMENT: PROBLEMS, OPPORTUNITIES, AND ORGANIZATIONAL DYNAMICS FROM THE PERSPECTIVE OF BOUNDARY THEORY

Prof. Dr. Doğa Başar SARİİPEK
ORCİD: 0000-0002-3525-5199, dsariipek@gmail.com,
Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Master's Degree Student, Bahar ÜNAL
baharrunal@gmail.com, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Department of Labour Economics and Industrial

Abstract

This study aims to examine call center employees' work–life boundary management experiences within the framework of Boundary Theory by analyzing the problems they encounter, the opportunities they obtain, and the organizational dynamics shaping this process.

With the spread of developing technologies, remote work practices have provided employees with spatial and temporal flexibility, while also leading to blurred boundaries between work and private life domains. Call centers have emerged as one of the sectors where this process is particularly evident due to their intense workload, shift-based working arrangements, and advanced digital monitoring mechanisms..

The study is a literature review-based theoretical analysis. The literature indicates that remote work provides employees with significant advantages such as flexibility and time savings, while also suggesting that the intertwining of work and private life domains may create new problems. The removal of physical boundaries makes it more difficult for employees to psychologically detach from work. Constant availability pressure, after-hours messages, and digital tracking systems may blur the boundaries between work and personal domains. This situation can make it harder to transition between roles, leading to role conflict, stress, loneliness, and burnout risk.

At the end of the study, it is emphasized that the temporal and spatial flexibility offered to call center employees is not sufficient on its own to support employee well-being, and that individuals also need to develop their "boundary management" skills. It is also considered that organizations adhering to working hours and respecting employees' "right to disconnect" outside working time are among the key organizational approaches that can contribute to the preservation of work–life boundaries.

Keywords: Call Center, Remote Work, Boundary Theory, Role Conflict, Work-Life Balance.

GİRİŞ

Dijitalleşme ile yaşanan yapısal dönüşümler emek piyasasında fiziksel bağımlılıkları büyük ölçüde azaltmıştır. Bulut tabanlı sistemler, dijital iletişim platformları, elektronik performans izleme araçları ve ekran temelli çalışma düzenlerinin yaygınlaşmasıyla yaşanan dönüşüm daha da görünür hale gelmiştir. Çağrı merkezleri, internet ve teknolojik imkanlar sayesinde geleneksel ofis ortamından ayrılarak mekândan bağımsız evden çalışma sistemini deneyimleme imkânı bulmuştur. Bu geçiş ile çalışanlar için yol stresi azalmış, maliyetler düşmüş ve esneklik sağlayan birçok fırsat oluşmuştur ancak zaman içerisinde iş ve özel yaşam alanlarının fiziki olarak bütünleşmesiyle yeni sorunlar da ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, çağrı merkezi çalışanlarının iş–yaşam sınır yönetimi deneyimler, uzaktan çalışmanın sunduğu fırsatlar, ortaya çıkardığı sorunlar ve bu süreci şekillendiren örgütsel dinamikler Sınır Teorisi çerçevesinde literatür bulgularından yararlanılarak kuramsal bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: SINIR TEORİSİ

İş ve özel yaşam arasındaki etkileşimi açıklamada yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan biri Sınır Teorisi'dir. Bireylerin günlük yaşamlarında üstlendikleri farklı roller arasında nasıl geçiş yaptıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Teorinin temelini oluşturan çalışmalardan biri olan Ashforth, Kreiner ve Fugate (2000), bireylerin iş, aile ve sosyal yaşam arasında gün içerisinde gerçekleştirdikleri rutin rol geçişlerine odaklanmış; bir rolden diğerine geçiş sırasında yaşadıkları fiziksel ve zihinsel uyum süreçlerini incelemiştir. Clark (2000), iş ve aile yaşamı arasındaki ilişkinin sınırlar aracılığıyla düzenlendiğini savunmuş ve bu sınırların nasıl korunduğu ve yönetildiği üzerinde durmuştur. Her iki yaklaşım da bireyin farklı roller arasında denge kurabilmesinde sınırların önemine vurgu yapmıştır.

Günümüzde uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte sınır kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle evden çalışma düzeninde sınırlar yalnızca fiziksel ayrımları ifade etmemekte; bireylerin iş ve özel yaşam rollerini yönetebilmek amacıyla oluşturdukları zamansal, psikolojik ve dijital düzenlemeleri de kapsamaktadır. Bu sınırlar, çalışanların bir rolden diğerine geçerken zihinsel olarak hazırlanmasına yardımcı olmakta ve farklı yaşam alanları arasındaki dengeyi desteklemektedir. Geleneksel çalışma düzeninde iş yerine gidiş ve dönüş süreçleri doğal bir geçiş mekanizması işlevi görürken, uzaktan çalışmada bu geçişlerin ortadan kalkması iş ve özel yaşam arasındaki ayrımın zayıflamasına neden olabilmektedir. Uzaktan çalışma koşullarında sınırların korunmasının, iş-yaşam dengesinin sürdürülebilmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir. (Allen vd., 2021).

Sınır Teorisi'ne göre sınırların yapısını belirleyen iki temel özellik bulunmakta olup bunlar ‘’ esneklik ‘’ ve ‘’

geçirgenlik '' kavramlarıyla ifade edilmiştir. Sınır esnekliği ise uyum kavramını öne çıkarmıştır. Ashforth, Kreiner ve Fugate'ın (2000) aktardığına göre Hall ve Richter (1988), esnekliği mekânsal ve zamansal sınırların değişime uyum sağlayabilme derecesi olarak tanımlamaktadır. Bir yaşam alanının diğer alanın taleplerine ne ölçüde uyum sağlayabildiğini ifade etmektedir. Bir çalışan için çalışma saatlerini aile sorumluluklarına göre yeniden düzenleyebilmesi, ya da çalışma yerini fiziki bağımlılık olmadan mekânsal tercih sağlayabilmesi sınır esnekliğine örnek gösterilebilir.

Sınır geçirgenliği ise bir çeşit ele geçirme durumu olarak ifade edilebilir. Bir alana ait unsurların diğer alana ne derece nüfuz edebildiğini açıklamaktadır. Buradaki geçirgenlik bireyin fiziksel olarak bir rolde bulunurken, zihinsel olarak başka bir role de dahil olmasına izin verme derecesi olarak ifade edilmiştir. Örneğin; iş saatleri dışında gelen e-postaların takip edilmesi, ailesiyle vakit geçirirken işle ilgili telefon görüşmeleri yapılması veya iş sorunlarının devamlı zihinsel olarak düşünülmesi iş rolüne ait unsurların özel yaşam alanına sızmasına neden olan sınır geçirgenliğinin göstergelerinden bazılarıdır. (Pleck, 1977; Richter, 1992, akt. Ashforth, Kreiner ve Fugate, 2000). Tersi durumu ifade etmek gerekirse; çalışma alanı diye nitelendirdiğimiz bir odanın kapısı kapatıp çalışmamız dışında farklı bir düşünceyi içeri almadığımızda burada sınır geçirgenliğinin düşük olacağından bahsedebiliriz.

Uzaktan çalışan çağrı merkezi personeli özelinde bu iki boyut incelendiğinde esneklik ve geçirgenliğin iş-yaşam dengesini önemli ölçüde etkilediği, sınırların etkin bir şekilde korunamaması halinde birçok olumsuz durum yaşanacağı öngörülebilmektedir. Bu nedenle Sınır Teorisi, çağrı merkezi çalışanlarının iş-yaşam dengesi

deneyimlerini açıklamada önemli bir kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, çağrı merkezi personelinin iş-yaşam sınır yönetimini Sınır Teorisi çerçevesinde yorumlayan kuramsal bir inceleme niteliğindedir. İnceleme kapsamında konuya ilişkin ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar değerlendirilmiştir. Literatür özellikle uzaktan çalışma, bağlantıyı kesme hakkı, rol çatışması, iş-yaşam entegrasyonu ve sınır esnekliği gibi temel kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen kuramsal bilgiler, çağrı merkezi çalışanlarının iş ve özel yaşam alanları arasında karşılaştıkları sınır sorunlarını, uzaktan çalışmanın sunduğu olanakları ve bu süreci şekillendiren örgütsel dinamikleri açıklamak ve değerlendirmek amacıyla bir araya getirilmiştir.

3. ÇAĞRI MERKEZLERİNDE ÖRGÜTSEL DİNAMİKLER VE İŞ-YAŞAM SINIRLARININ YÖNETİMİ

Dijitalleşme ve uzaktan çalışma imkanlarının yaygınlaşması, çağrı merkezi personelinin iş ve özel yaşamları arasındaki sınırlarını koruma ihtiyacını öne çıkarmıştır. Kurumlar kullanılan dijital platformlar sayesinde çalışanları sürekli olarak kontrol edebilmektedir. Bu denetimlere sorun çıkaran müşteri görüşmelerinin getirdiği duygusal yükler de eklendiğinde çalışan üzerinde yüksek baskı oluşabilmektedir. Bir tarafta yüksek performans hedefleri ve stres seviyesi yüksek müşteri görüşmeleri, diğer tarafta ise ev ortamındaki rolden kaynaklı karşılanması beklenen talepler sebebiyle bireyin gerginlik seviyesini artırabilmektedir. Ofis ortamında yapılan çalışmalarda meslektaşlarının da benzer zorluklar yaşadığını gören personeller, karşılaştığı zorluk karşısında iş arkadaşlarından da destek alarak daha kolay teselli bulabilirken, ev ortamında bu sosyal destekten mahrum kalabilmektedir. Bununla beraber günlük hayatın akışında üzerindeki baskıyı tek başına yönetmek zorunda kalmakta ve yaşadığı gergin ruh halinden kolayca sıyrılamamaktadır. Mekânsal sınırların ofis dışı çalışma ile ortadan kalkması eve taşınan iş yükünü de günlük rutinin bir parçası haline getirmiştir. Roller arasındaki sınırların belirsizleşmesi, bireyin kendi özel alanındayken bile zihnen işçi rolünden kurtulamayıp ailevi sorumluluklarına odaklanamamasına yol açabilmektedir.

Sınır Teorisi'ne göre bireyler, iş ve özel yaşam rollerini fiziksel, zamansal ve psikolojik sınırlar aracılığıyla birbirinden ayırmaya çalışmaktadır (Clark, 2000). Bu sınırlar bireyin farklı yaşam alanlarındaki rol beklentilerini yönetmesine yardımcı olmakta ve roller arasındaki geçişleri düzenlemektedir (Ashforth, Kreiner ve Fugate, 2000) ancak evden çalışma uygulamaları bu sınırların zayıflamasına neden olabilmektedir. Fiziksel olarak geleneksel ofis düzeninde işe gidiş ve dönüş yolculukları, bireyin zihnini bir rolden diğerine hazırlayan doğal bir geçiş mekanızması olurken; evden çalışma modelinde bu geçişlerin ortadan kalkması, çalışanların gün sonunda zihinsel olarak işten uzaklaşmasını güçleştirebilmektedir. Evden çalışan bireylerde mesai saati bitse bile kurumların olası acil iş taleplerinde çalışandan erişilebilir kalması beklenebilmektedir. Bu durum bireyin mesaisi bitse bile bağlantıda kalmaya devam etmesine ve zaman çerçevesinin bulanıklaşmasıyla mesai saati kavramının anlamını yitirmesine neden olabilmektedir. Bu ifadelerle bağlantılı olarak araştırmalar, sürekli ulaşılabilir olma beklentisinin iş ve iş dışı yaşam arasındaki dengeyi olumsuz etkileyebildiğini de ortaya koymaktadır.

Psikolojik sınırlar açısından değerlendirildiğinde ise evden çalışma, bireyin zihinsel olarak iş rolünden uzaklaşmasını zorlaştırabilmektedir. Çalışanlar fiziksel olarak iş ortamından ayrılsalar bile iş ile ilgili sorumlulukları, performans hedefleri veya dijital iletişim araçlarından gelen bildirimler nedeniyle zihinsel olarak işte kalmaya devam edebilmektedir. Bu durum bireyin aile yaşamına, sosyal ilişkilerine veya kendine ayırdığı

zamana odaklanmasını güçleştirebilmektedir. Çalışanların sürekli iş düşünceleriyle meşgul olması da dinlenme süreçlerinin kesintiye uğramasına ve uzun vadede tükenmişlik düzeylerinin artmasına zemin hazırlayabilmektedir.

3.1. Çağrı Merkezlerinde Çalışma Düzeni ve Örgütsel Kontrol Mekanizmaları

Çağrı merkezleri hizmet üretiminin yapıldığı, taleplerin kesintisiz ve yüksek memnuniyetle karşılanması gerektiği çalışma ortamlarından biridir. Hizmet sunduğu için çoğunlukla geç saatlerde de erişilebilir olması beklenmekte hatta bazı iş yerlerinde 7/24 hizmet verilebilmektedir. (Prabhaker ve Coppett, 1997, akt. Mert, 2017) Yoğun temponun olduğu bu çalışma merkezleri belli bir plan ve kurallar çerçevesinde faaliyet göstermekte, vardiya düzeni ve performans değerlendirme uygulamaları gibi çalışanı doğrudan ilgilendiren bir işleyiş etrafında şekillenebilmektedir

Hizmetin sürekliliğini sağlamak amacıyla vardiyalı çalışma sistemleri uygulanmakta, çalışan performansı çeşitli göstergeler üzerinden değerlendirilmekte ve teknolojik araçlar yardımıyla iş süreçleri takip edilmektedir. (Holman, Chissick ve Totterdell, 2002). Bunun yanında çalışanlardan yalnızca teknik görevlerini yerine getirmeleri değil, aynı zamanda kurumun belirlediği duygusal davranış standartlarına uygun hareket etmeleri de beklenebilmektedir. (Tekin ve Akgemci, 2019) Çağrı merkezlerinde yaygın olarak kullanılan vardiyalı çalışma sistemi, hizmetin günün farklı saatlerinde sürdürülebilmesini sağlamaktadır. Özellikle farklı zaman dilimlerindeki müşterilere hizmet veren işletmelerde çalışanlar sabah, akşam veya gece vardiyalarında görev yapabilmektedir. Bu durum işletmeler açısından operasyonel verimlilik sağlarken çalışanların günlük yaşam rutinlerini ve sosyal ilişkilerini etkileyebilmektedir.

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte çağrı merkezlerinde denetim süreçleri de büyük ölçüde elektronik sistemler aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır. Çağrı kayıt sistemleri, ekran izleme uygulamaları ve anlık performans raporları yöneticilere iş süreçlerini takip etme imkânı sağlamaktadır. Yapılan denetimler ve performans ölçümleri gelişen teknoloji sayesinde anlık ve daha detaylı ölçülebilmektedir. Çalışma sırasında kullanılan bilgisayar, telefon ve kulaklık gibi teknolojik araçlar, hizmet üretiminin gerçekleştiği temel argümanlar olmanın yanı sıra denetimin yapıldığı en güçlü araçlardan biri haline gelmiştir (Köse ve Güllüpınar, 2022). Çalışma düzeninin temel unsurlarından biri de performans değerlendirme sistemleridir. Çalışanların performansı genellikle çağrı sayısı, görüşme süresi, çözüm oranı ve müşteri memnuniyeti gibi göstergeler üzerinden değerlendirilmektedir. Hizmet sunumunda standartlaşmayı sağlamak amacıyla görüşmeler çoğu zaman kurum tarafından önceden hazırlanan konuşma metinlerine dayandırılmaktadır. (Turan 2007, akt.Özkan, 2013) Bu nedenle çalışanların belirlenen standartların dışına çıkması performans değerlendirmelerinde olumsuz sonuçlara

yol açabilmektedir..

Performans takibi çoğu zaman çağrı süresi, çağrı sayısı, sisteme giriş-çıkış zamanları gibi nicel göstergelerin elektronik ortamda sürekli izlenmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında hizmet kalitesinin değerlendirilmesi amacıyla görüşmeler kayıt altına alınabilmekte veya sonradan dinlenebilmektedir (Holman vd., 2002). Bu uygulamalar hizmet kalitesinin korunmasına katkı sağlamaktadır ancak çalışanların sürekli izlendiklerine dair düşüncesini de desteklemektedir.

Çağrı merkezi çalışanlarının görevleri yalnızca teknik bilgi sunmakla sınırlı değildir. Çalışanlardan müşteriyle kurdukları iletişimde sakin, sabırlı, anlayışlı ve çözüm odaklı bir tutum sergilemeleri beklenmektedir. (Köse ve Güllüpınar, 2022). Özellikle şikâyet ve sorun bildiren müşterilerle yapılan görüşmelerde çalışanlar kendi duygularını kontrol etmek ve kurumun belirlediği davranış standartlarına uygun hareket etmek durumunda kalmaktadır. Hochschild'e (1983) göre ücret karşılığında belirli duyguların yönetilmesi ve sergilenmesi "duygusal emek" olarak tanımlanmıştır. (akt.; Holman vd., 2002) . Buna göre çağrı merkezi çalışanlarından konuşma sırasında kullanılacakları metinler dışında, pozitif hitap ve duygu yansıtmaları da beklenmektedir. Müşteri temsilcilerinin görüşmeler sırasında kullanacakları pozitif ve yardımcı olmak istediğini ima eden bir iletişim tarzı benimsemeleri çoğu zaman işin bir gerekliliği olarak değerlendirilmektedir. Hatta bu durum yapacakları işlemlerin yanında tamamlayıcı bir yan görev olarak da talep edilmektedir (Zapf vd., 2003, akt.Özkan, 2013) Olumsuz durumlarda bile kurumun belirlediği standartlara uygun davranılması ve müşteride istenen etkiyi oluşturacak duygu yaklaşımının sunulması beklenebilmektedir (Zapf, 2002, akt. Holman vd., 2002) Bu noktada müşteri temsilcileri, kişisel duygu durumlarından bağımsız olarak örgütün kurumsal kimliğini yansıtan bir davranış biçimi sergilemeye yönlendirilmektedir. (Erikson ve Wharton, 1997, akt. Özkan, 2013).

Çağrı merkezlerinde çalışanların mola ve yemek araları da belirlenen süreler çerçevesinde kullandırılmaktadır. Birçok işyerinde çalışanların mola başlangıç ve bitişlerini dijital sistemler üzerinden işaretlemeleri veya ekip içi iletişim kanallarında bildirmeleri beklenebilmektedir. Vardiyalar beklenen çağrı yoğunluğuna göre detaylı bir biçimde planlanmakta ve operasyonel ihtiyaçlara uygun olarak çalışanların uyum sağlaması beklenmektedir (Koole ve Li, 2021). Bu durum hizmet sürekliliğini desteklemekle birlikte çalışanların zaman üzerindeki kontrol algısını sınırlandırabilmektedir

3.2. Çağrı Merkezi Çalışanlarının Karşılaştığı Sorunlar ve Fırsatlar

Çağrı merkezi sektörü, teknolojik altyapısı ve esnek çalışma modelleri sayesinde çalışanlara çeşitli olanaklar sunarken, çalışma koşullarının niteliği nedeniyle birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Özellikle uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte iş ve özel yaşam arasındaki sınırların yönetimi daha

karmaşık hale gelmiştir. Sınır Teorisi açısından değerlendirildiğinde, çağrı merkezi çalışanlarının karşılaştığı sorunlar ve elde ettikleri avantajlar büyük ölçüde iş ve özel yaşam alanları arasındaki sınırların geçirgenliği ile ilgili olmuştur. (Ashforth, Kreiner ve Fugate, 2000).

Uzaktan çalışma düzeninde en sık karşılaşılan sorunlardan biri işin ev ortamına taşınmasıdır. Ofis ortamında sonlanan bir çalışma gününde fiziksel olarak işyerinden ayrılıp eve dönüş yolculuğu yapan birey, işyerindeki çalışan rolünden görece daha kolay sıyrılabilmektedir. Evden çalışma yapılan işlerde ise çalışanlar fiziksel ortam değişikliği ve eve dönüş yolculuğu yaşamadığı için roller arasında geçişte görece daha zorlanabilmektedir. (Ashforth vd., 2000) Bu durum, iş ve özel yaşam arasındaki sınırların belirsizleşmesine neden olmakta ve çalışanların işten psikolojik olarak uzaklaşmasını güçleştirebilmektedir (Sonnentag, 2012). Ayrıca ekip arkadaşlarıyla yüz yüze etkileşimin azalması, çalışanların yalnızlık ve sosyal izolasyon duygularını daha yoğun hissetmelerine yol açabilmektedir (Hanaylı, 2025).

Bir diğer önemli sorun sürekli ulaşılabilir olma beklentisidir. Dijital iletişim araçları sayesinde çalışanlara günün her saatinde erişilebilmesi, mesai sonrasında da işle ilgili sorumlulukların devam ettiği algısı oluşturmaktadır. Bu durum çalışanların bağlantıda kalma sorumluluğu hissetmesine neden olarak iş-yaşam dengesini olumsuz etkileyebilmekte ve beraberinde rol çatışmalarının da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çalışanların aynı ortam içerisinde hem iş rollerini hem de ailevi sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaları, roller arasında geçiş yapmayı güçleştirerek, iş ve özel yaşam alanı arasında uyuşmazlık çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Tunçel, 2024).

Dijital teknolojilere yoğun biçimde bağımlı olan çağrı merkezi faaliyetleri, çalışanların teknostres yaşama riskini de artırmaktadır. Bilgisayar vb. teknolojik aletlerin gün içinde yoğun kullanımı ve dijital takip sistemleri zihinsel yorgunluğa neden olmakta, bu durum yoğun iş temposu ve vardiyalı çalışma düzeniyle birleştiğinde çalışanların stres seviyelerini yükseltebilmektedir. (Akman, 2023). Özellikle zor müşterilerle sürekli iletişim halinde olmak ve hedeflenen müşteri memnuniyeti beklentilerini karşılamaya çalışmak uzun vadede tükenmişlik sendromu riskini ortaya çıkarabilmektedir. (Köse ve Güllüpınar, 2022)

Tüm bu sorunların yanı sıra uzaktan çalışma düzeni çağrı merkezi çalışanlarına çeşitli fırsatlar da sunmaktadır. Çalışanlar işe ulaşım için harcanan zaman ve maliyetlerden tasarruf edebilmekte, çalışma ortamlarını kişisel ihtiyaçlarına göre düzenleyebilmektedir. İş ve özel yaşam sorumluluklarının daha uyumlu şekilde planlanabilmesi, özellikle aile yükümlülükleri bulunan çalışanlar açısından önemli avantajlar sağlayabilmektedir. Sınır Teorisi açısından değerlendirildiğinde bu durum, sınır esnekliğinin çalışan lehine kullanılabildiği örneklerden biri olarak görülmektedir.

Vardiya çalışma sisteminin kullanıldığı çağrı merkezlerinde öğrenciler ders saatleri dışında çalışabilmeke, çocuğu olan ebeveynler veya engelli bireyler de çalışma hayatına daha kolay katılım sağlayabilmektedir.Bu düzen çalışanın iş saatlerini özel yaşamındaki sorumluluklarına göre ayarlamasına olanak sağlamaktadır. (Uysal & Yılmaz, 2020)

Dijitalleşmenin ve gelişen teknolojilerin etkisiyle kazanılan en önemli avantajlardan biri mekânsal bağımsızlık olmuştur. İşin büyük ölçüde dijital platformlar üzerinden yürütülmesi, çalışanların belirli bir fiziksel ofise bağlı kalmadan faaliyetlerini sürdürebilmelerine imkan vermiştir. (Katı, 2023) Özellikle COVID-19 pandemisi döneminde birçok sektör faaliyetlerini durdurmak zorunda kalırken, çağrı merkezleri dijital çalışma sistemleri üzerinden hizmet sunmaya devam edebilmiş ve personellerinin istihdamla kalmasına katkı sağlamıştır. (Köse ve Güllüpınar, 2022)

Esnekliğe bağlı olarak son dönemlerde sıklıkla uygulamaya konulan uzaktan çalışma sistemi ise önemli ölçüde zaman tasarrufu sağlamaktadır. İşe ulaşım için harcanan sürenin ortadan kalkması, çalışanların ailelerine, sosyal yaşamlarına veya kişisel gelişim faaliyetlerine daha fazla zaman ayırabilmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum her iki taraf için de maliyet avantajı da sağlamaktadır. Çalışanlar ulaşım ve yemek giderlerinden tasarruf edebilmekte, işletmeler de elektrik, internet, su vb. fiziksel alt yapı maliyetlerini düşürme imkanı elde etmektedir. (Hanaylı, 2025).

3.3. İş-Yaşam Entegrasyonu ve Sınır Yönetimi Dinamikleri

Çağrı merkezi iş kolu, gerek operasyonel yapısı gerekse yoğun teknoloji kullanımı nedeniyle iş ve özel yaşam arasındaki yapısal sınırların en fazla aşındığı alanlardan biridir. Sınır Teorisi'ne göre bireyler, iş ve yaşam alanlarını birbirinden ayırma ya da bu alanları iç içe geçirme yönünde farklı stratejiler geliştirmektedir. (Ashforth, Kreiner ve Fugate, 2000). Bu sınırlar, bireyin tercihine ve işin doğasına göre katı bir ayrışmayı ya da alanların iç içe geçerek entegre olmasını temel alabilir. Bu durum bireyin roller arasındaki geçiş kolaylığını belirlerken aynı zamanda yaşayabileceği olası rol çatışmalarının da zeminini hazırlayabilmektedir.

Çağrı merkezlerinde uygulanan vardiya sistemleri, performans izleme mekanizmaları ve sürekli erişilebilirlik beklentisi, bu sınırların daha geçirgen hale gelmesine yol açmaktadır. Özellikle dijital sistemler aracılığıyla yapılan anlık izleme ve performans geri bildirimleri, çalışanların yalnızca çalışma saatlerinde değil, iş sonrası zamanlarında da işle ilgili düşüncelerinin devam etmesine neden olabilir. Bu durum, sınır geçirgenliğinin artmasıyla birlikte işteki rolün özel yaşam alanına sızmasına zemin hazırlamaktadır. Clark'ın (2000) ifade ettiği gibi sınırların geçirgenliği ve esnekliği arttıkça, roller arası geçişler sık yaşanmakta, bu da bireylerin iş-yaşam dengesini kurma sürecini olumsuz etkilemektedir.

Kossek vd. (2012), çalışanların iş ve özel yaşam alanları arasındaki sınırları kontrol etme düzeylerinin farklılık gösterdiğini ve bu farklılığın iş-yaşam dengesi üzerinde önemli etkileri olduğunu belirtmiştir. Sınırlar üzerinde daha fazla söz sahibi olduğunu hisseden çalışanların iş ve aile rollerini daha uyumlu bir şekilde sürdürebildiği, sınırlarını yönetmekte zorlanan bireylerin ise daha yoğun rol çatışması ve stres yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu görüş, iş-yaşam dengesinin yalnızca uygulanan stratejilere değil, bireyin sınırlarını ne ölçüde kontrol edebildiğine ilişkin algısına da bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Kossek vd., 2012, akt. Elden, 2026). Bireyin karar verici olarak aksiyon almasının yaşam memnuniyetini artırdığı düşünülmektedir.

Ashforth ve diğerlerinin (2000) ifade ettiği gibi, sınırların bireyin kontrolü dışında aşırı geçirgen hale gelmesi, roller arasındaki çizgileri belirsizleştirerek rol çatışmalarına yol açmakta ve bireyin psikolojik olarak yıpranmasına neden olmaktadır. Bu da beraberinde tükenmişlik riskini artırmaktadır. Bu durumların engellenebilmesi için kurumsal düzeyde "bağlantıyı kesme hakkının" tanınması ve mesai dışı iletişimin kurum politikalarıyla sınırlandırılması önem teşkil etmektedir. Ayrıca psikolojik yükü hafifletmek adına çalışanın sınır yönetimi becerelerini geliştirecek bir diğer önemli örgütsel dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, çağrı merkezi çalışanlarının iş ve özel yaşam sınırlarının gelişen teknolojiyle birlikte nasıl yeniden şekillendiğini Sınır Teorisi çerçevesinde ele almıştır. Literatür temelli değerlendirme, çağrı merkezlerindeki iş süreçlerinin yüksek performans beklentisi, sürekli izleme mekanizmaları ve duygusal emek gereklilikleri ile birlikte yürütülmesinin, iş ve özel yaşam arasındaki sınırları giderek daha geçirgen hale getirdiğini göstermektedir. Çalışanların psikolojik iyi oluşunu da dikkate alan bütüncül yaklaşımlar geliştirilmesi iş-yaşam dengesi ve çalışan refahını olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte zaman ve mekân esnekliği, ulaşım maliyetlerinin azalması ve bireysel çalışma düzeni oluşturma imkânı, özellikle belirli çalışan grupları açısından önemli avantajlar sağlamaktadır.

Kurumların mesai saatlerine yönelik net politikalar oluşturması, mesai dışı erişilebilirlik beklentisini sınırlandırması ve çalışanların bağlantıyı kesme hakkına saygı göstermesi, iş–yaşam sınırlarının korunması ve sürdürülebilir bir çalışma deneyiminin geliştirilmesi açısından katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak literatürden elde edilen kuramsal değerlendirmeler, çağrı merkezi çalışma yapısının iş–yaşam sınırlarını belirgin biçimde etkilediğini ve bu etkinin yalnızca bireysel değil örgütsel düzeyde de yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Akman, A. Z. (2023). Türkiye'de "teknostres" konusunda gerçekleştirilen çalışmalara yönelik bir inceleme. International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries, Özel Sayı 2, 71–86. https://doi.org/10.55775/ijemi.1326272

Allen, T. D., Merlo, K., Lawrence, R. C., Slutsky, J., & Gray, C. E. (2021). Boundary management and work-nonwork balance while working from home. Applied Psychology, 70(1), 60–84. https://doi.org/10.1111/apps.12300

Ashforth, B. E., Kreiner, G. E., & Fugate, M. (2000). All in a day's work: Boundaries and micro role transitions.

Academy of Management Review, 25(3), 472–491. https://doi.org/10.5465/amr.2000.3363315

Clark, S. C. (2000). Work/family border theory: A new theory of work/family balance. Human Relations, 53(6), 747–770. https://doi.org/10.1177/0018726700536001

Çevik Tekin, İ., & Akgemci, T. (2019). Çağrı merkezi çalışanlarının duygusal emek ve işten ayrılma niyetlerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. International Social Sciences Studies Journal, 5(45), 5274–5284. https://doi.org/10.26449/sssj.1773

Elden, B. (2026). İş-aile sınır yönetimi taktikleri: Bir ölçek uyarlama çalışması. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(Özel Sayı), 203–221. https://doi.org/10.31592/aeusbed.1784457

Hanaylı, B. (2025). Uzaktan çalışan çağrı merkezi çalışanlarının iş yaşamındaki yalnızlık deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. Çalışma ve Toplum, 4(87), 1631–1670. https://doi.org/10.54752/ct.1696844

Holman, D., Chissick, C., & Totterdell, P. (2002). The effects of performance monitoring on emotional labor and well-being in call centres. Motivation and Emotion, 26(1), 57–81. https://doi.org/10.1023/A:1015194108376

Katı, Y. (2023). Evden çalışma ve sosyal izolasyonun görev performansı üzerindeki etkisi: Kişilik tipleri açısından bir değerlendirme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), 340–356. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1039850

Koole, G., & Li, S. (2021). A practice-oriented overview of call center workforce planning. arXiv. https://arxiv.org/abs/2101.10122

Kossek, E. E., Ruderman, M. N., Braddy, P. W., & Hannum, K. M. (2012). Work–nonwork boundary management profiles: A person-centered approach. Journal of Vocational Behavior, 81(1), 112–128. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.04.003

Kossek, E. E., & Lautsch, B. A. (2017). Work–life flexibility for whom? Occupational status and work–life inequality in upper, middle, and lower level jobs. Academy of Management Annals, 12(1), 5–36. https://doi.org/10.5465/annals.2016.0059

Köse, H., & Güllüpınar, F. (2022). Bilgisayar, telefon ve kulaklık üçgeninde çağrı merkezinde duygusal emek süreçleri: Bir saha çalışmasının sonuçlarıyla yüzleşmek. Çalışma ve Toplum, 1(73), 143–166. https://doi.org/10.54752/ct.1060786

Mert, Y. L. (2017). Kamu kurumlarının çağrı merkezleri üzerine bir analiz. Selçuk İletişim, 10(1), 134–157. https://doi.org/10.18094/josc.306794

Özkan, G. (2013). Çağrı merkezlerinde duygusal emek ve örgütsel iletişim. Selçuk İletişim, 7(4), 64–80. https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/article/200549

Sonnentag, S. (2012). Psychological detachment from work during leisure time: The benefits of mentally disengaging from work. Current Directions in Psychological Science, 21(2), 114–118. https://doi.org/10.1177/0963721411434979

Tunçel, Ö. (2024). İş/kişisel yaşam sınırı yönetimi ölçeklerinin yapısökümüne uğratılması ve yeniden yapılandırılması: Bir meta-sentez. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 15(41), 137–166. https://doi.org/10.21076/vizyoner.1316315

Uysal, N., & Yılmaz, M. Ç. (2020). Akademisyenlerde iş yaşam dengesi ve uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerin belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 4(2), 26–37. https://dergipark.org.tr/tr/pub/utsobilder/article/789827

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ PERSPEKTİFİNDE AVRUPALILIK KİMLİĞİ VE AVRUPA VATANDAŞLIĞI

Dr. Bilge HAMARAT YALÇIN

Kocaeli Üniversitesi, Avrupa Birliği, bilgehamaratt@gmail.com, 0000-0001-6325-8242

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kıtada barış sağlamak için hayata geçirilen Avrupa bütünleşme projesi (Avrupa Birliği) tam bir siyasi topluluk hedefi ile yıllarca gelişim göstermiştir. Bu hedef için özellikle vatandaşlar açısından da ortak bir kimliğe ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Avrupa'daki bütünleşme sürecinin en hararetli tartışma konularından biri olan ortak kimlik ile ilgili çeşitli görüşler genel olarak iki ana akım üzerinde toplanmıştır. Bunlardan birincisi Avro-milliyetçilik (Pan Avrupacılık) kavramıyla özetlenebilecek ve ortak tarih, kültürel, mitsel referanslar ile ulus devletlere özgü kimi sembolik unsurlara (bayrak, marş, vs.) yer veren akımdır. Diğer akım ise siyasi, ekonomik ve sosyal haklara dayanan ve yurttaşlık temelinde inşa edilen siyasi bir kimliktir (Post milliyetçilik) (Samur, 2012, s.97). Post milliyetçiliğe göre ulus devlet ve ona aidiyeti temsil eden ulusal kimlik geleneksel anlamını yitirmektedir. Bunun yerine evrensel değerlerle anayasal ve yasal unsurlarla birbirine bağlanmış farklı kimlikleri barındıran bir devlet tanımı ortaya çıkmaktadır. Post milliyetçilikle aidiyet, hakların temeli ve meşruiyeti uluslarüstü seviyeye kaydırılmışsa da gerçekte Maastricht Antlaşması ile getirilen Avrupa vatandaşlığı kavramı da ulusal yurttaşlığın bir türevi olmaya devam etmiştir. Amsterdam Antlaşması'nda da Avrupa vatandaşlığının ulusal vatandaşlıkların uzantısı olduğu belirtilmiştir.

AB'nin geleceği açısından değerlendirecek olursak Avrupa çapında vatandaşlık ancak demokrasi, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerler ve bu değerleri güvence altına alan anayasal ilkeler temeli ile mümkün olabilecektir (Habermas, 1995, ss. 255-282). Anayasal yurttaşlık olarak kavramsallaşan bu politik kültür her ne kadar Lizbon Antlaşması ile bir noktaya gelmişse de aradan geçen yaklaşık 20 yılda istenen seviyede benimsenmemiştir. Ekonomik krizler, Brexit, göçmen krizi sonrası yaşanan milliyetçi görüşlerin popülerleşmesi ve dış politikadaki ayrık görüşler gibi sebeplerle AB Vatandaşlığı bugün hala post millliyetçi bir siyasi kimliğe kavuşamamıştır. Sonuç olarak Avrupa Vatandaşlığının bu durumunun Birliğin geleceği açısından endişe verici olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Vatandaşlığı, Avrupalılık, Kimlik

EUROPEAN IDENTITY AND EUROPEAN CITIZENSHIP IN THE CONTEXT OF THE FUTURE OF THE EUROPEAN UNION

Dr. Bilge HAMARAT YALÇIN

Kocaeli University, European Union, bilgehamaratt@gmail.com, 0000-0001-6325-8242

Abstract

The European integration project (the European Union), launched after World War II to establish peace on the continent, has evolved over the years with the goal of becoming a full-fledged political community. It is clear that achieving this goal requires a shared identity, particularly from the perspective of citizens.

Various views on shared identity—one of the most heated topics of debate in the European integration process—have generally coalesced around two main currents. The first of these is a movement that can be summarized by the concept of Euro-nationalism (Pan-Europeanism), which incorporates shared historical, cultural, and mythical references, as well as certain symbolic elements specific to nation-states (flag, anthem, etc.). The other current is a political identity grounded in political, economic, and social rights and built on the foundation of citizenship (post-nationalism) (Samur, 2012, p. 97). According to post-nationalism, the nation-state and the national identity representing allegiance to it are losing their traditional meaning. Instead, a definition of the state is emerging that encompasses diverse identities linked by universal values and constitutional and legal elements. Although post-nationalism shifts the basis and legitimacy of belonging and rights to a supranational level, in reality, the concept of European citizenship introduced by the Maastricht Treaty has continued to be a derivative of national citizenship. The Amsterdam Treaty also states that European citizenship is an extension of national citizenship.

When considering the future of the EU, European citizenship can only be realized on the basis of shared values such as democracy, justice, and the rule of law, as well as the constitutional principles that safeguard these values (Habermas, 1995, pp. 255–282). Although this political culture, conceptualized as constitutional citizenship, reached a certain point with the Treaty of Lisbon, it has not been adopted to the desired extent in the nearly 20 years since. Due to factors such as economic crises, Brexit, the rise in popularity of nationalist views following the migrant crisis, and divergent views in foreign policy, EU citizenship has still not attained a post-nationalist political identity. Consequently, it can be said that the current state of European citizenship is cause for concern regarding the future of the Union.

Keywords: European Union, European Citizenship, Europeanness, Identity

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDEKİ DÖNÜŞÜM: İŞE ALIM SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKA

YL Öğrencisi, Seyit Yusuf YILDIRIM[1]/ Doç. Dr., Arzu ÖZSOY ÖZMEN[2]

[1]Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi, seyit.yldrm@gmail.com, 0009-0001-4345-5318

[2] Kocaeli Üniversitesi, Çalışma Psikolojisi, arzuozsoy@kocaeli.edu.tr, 0000-0002-8571-6299

Özet

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), yapay zeka (YZ) ve dijital teknolojilerin kurumsal süreçlere entegrasyonu ile birlikte, geleneksel olarak operasyonel ve idari faaliyetlere odaklanan yapısından uzaklaşarak; stratejik karar alma süreçlerini destekleyen, veri temelli, dinamik ve katma değer üreten bir yapıya dönüşmektedir. Bu dönüşümde YZ, işe alım süreçlerini daha hızlı, verimli ve objektif hale getirerek insan kaynakları profesyonellerinin iş yükünü azaltmakta ve stratejik kararlar alabilmelerine olanak tanımaktadır. İKY alanında yaşanan teknolojik dönüşümün en belirgin etkileri işe alım (yetenek kazanımı) süreçlerinde görülmekte olup; geleneksel, yoğun insan müdahalesi gerektiren, zaman alıcı ve önyargılara açık manuel süreçler yerini YZ destekli, veriye dayalı ve proaktif sistemlere bırakmaktadır. YZ'nin işe alım süreçlerindeki avantajları arasında hız, verimlilik, geniş aday havuzu ve aday deneyimini iyileştirme gibi unsurlar yer almaktadır. Ancak, bu dönüşüm bazı etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle veri gizliliği, algoritma önyargıları ve iş kaybı endişeleri gibi konular dikkatle ele alınmalıdır. YZ'nin işe alım süreçlerine entegrasyonu, verimliliği artırıp geleneksel insan önyargılarını en aza indirmeyi vaat etse de algoritmaların eğitildiği verilerdeki olası yanlılıkların (örneğin cinsiyet eşitsizliği) devam etmesini önlemek amacıyla kurumların sürekli denetim, etik çerçeveler ve şeffaflık politikaları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Sonuç olarak, yapay zekanın insan kaynakları alanındaki etkisi, insan kaynağının yönetiminde hem yeni fırsatlar hem de yeni sorun alanları sunmaktadır. Bu riskleri en aza indirmek ve teknolojinin sunduğu potansiyelden tam anlamıyla yararlanabilmek için, kurumların teknolojik yenilikleri şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan odaklı bir yaklaşımla harmanlaması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Yapay Zeka, Dijital Dönüşüm, İşe Alım Süreçleri, Etik

TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT: ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN RECRUITMENT PROCESSES

Master Student, Seyit Yusuf YILDIRIM[1]/ Assoc. Prof, Arzu ÖZSOY ÖZMEN[2]

1Kocaeli University, Labour Economics, seyit.yldrm@gmail.com, 0009-0001-4345-5318

2 Kocaeli University, Work Psychology, arzuozsoy@kocaeli.edu.tr, 0000-0002-8571-6299

Abstract

Human Resources Management (HRM), with the integration of artificial intelligence (AI) and digital technologies into corporate processes, is moving away from its traditional operational and administrative focus and transforming into a data-driven, dynamic, and value-generating structure that supports strategic decision-making processes. In this transformation, AI reduces the workload of HR professionals by making recruitment processes faster, more efficient, and more objective, enabling them to make strategic decisions. The most noticeable effects of the technological transformation in the HRM field are seen in recruitment (talent acquisition) processes; traditional, time-consuming, and bias-prone manual processes requiring intensive human intervention are being replaced by AI-supported, data-driven, and proactive systems. The advantages of AI in recruitment processes include speed, efficiency, a large candidate pool, and improved candidate experience. However, this transformation also brings with it some ethical issues. In particular, issues such as data privacy, algorithmic bias, and concerns about job loss must be carefully considered. While the integration of AI into recruitment processes promises to increase efficiency and minimize traditional human biases, it necessitates the development of continuous monitoring, ethical frameworks, and transparency policies by organizations to prevent the persistence of potential biases (e.g., gender inequality) in the data used to train algorithms. Consequently, the impact of AI in the field of human resources presents both new opportunities and new challenge areas in human resource management. To minimize these risks and fully leverage the potential offered by the technology, organizations need to blend technological innovations with transparency, accountability, and a human-centered approach.

Keywords: Human Resources Management, Artificial Intelligence, Digital Transformation, Recruitment Processes, Ethics

FİNANSAL İŞLEM AĞLARINDA YAPISAL RİSKLERİN TESPİTİ: GRAFİK TABANLI BİR DENETİM ZEKÂSI YAKLAŞIMI

Prof. Dr. Ednan AYVAZ[1] / Ramazan MUTLUER[2]

[1]Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe Bilgi Sistemleri ve Maliyet Yönetimi,

ednan.ayvaz@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5328-1884

[2]Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Yüksek Lisans Programı,

mutluer.ramazan@gmail.com, ORCID: 0009-0007-6805-416X

Özet

Dijital muhasebe sistemlerinde artan veri hacmi ve işlem karmaşıklığı, denetim risklerinin yalnızca bireysel işlemler üzerinden değil, işlemler arasındaki ilişkiler ve ağ yapıları üzerinden de değerlendirilmesini gerekli hale getirmektedir. Geleneksel denetim yaklaşımları büyük ölçüde işlem doğruluğuna ve kontrol mekanizmalarına odaklanırken, finansal işlem ağları içerisinde ortaya çıkan davranışsal ve ilişkisel risk örüntüleri çoğu zaman görünür hale getirilememektedir. Bu çalışma, Dynamic Capabilities Theory çerçevesinde finansal sistemlerdeki yapısal risklerin belirlenmesine yönelik ağ temelli bir denetim zekâsı yaklaşımı önermektedir. Araştırmada finansal işlemler, düğümler ve bağlantılardan oluşan bir ilişki ağı olarak modellenmiş; işlem ilişkileri, davranışsal örüntüler ve ağ içerisindeki yapısal kırılganlıklar Graph Neural Networks tabanlı bir analiz çerçevesi kullanılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca model çıktılarının yorumlanabilirliğini artırmak amacıyla açıklanabilir yapay zekâ tekniklerinden yararlanılmıştır. Bulgular, finansal risklerin önemli bir bölümünün bireysel işlemlerden ziyade işlem ağları içerisindeki ilişkisel yapılardan kaynaklandığını ve ağ temelli analizlerin geleneksel denetim prosedürleri tarafından tespit edilmesi güç olan risk kümelerini görünür hale getirebildiğini göstermektedir. Sonuçlar, ağ temelli denetim zekâsı yaklaşımlarının dijital muhasebe ortamlarında risk görünürlüğünü artırabileceğini ve denetçilerin karar süreçlerini destekleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, denetim analitiği literatürüne ilişki odaklı bir bakış açısı kazandırırken, yapay zekâ destekli denetim sistemlerinin geliştirilmesine yönelik teorik ve metodolojik katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal İşlem Ağları; Denetim Zekâsı; Yapısal Risk; Grafik Sinir Ağları; Denetim Analitiği,

DETECTING STRUCTURAL RISKS IN FINANCIAL TRANSACTION NETWORKS: A GRAPH-BASED AUDIT INTELLIGENCE APPROACH

Prof. Dr. Ednan AYVAZ[1] / Ramazan MUTLUER[2]

[1]Kocaeli University, Faculty of Business Administration, Accounting Information Systems and Cost Management, ednan.ayvaz@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5328-1884

[2]Kocaeli University, Graduate School of Social Sciences, Master's Program in Accounting and Finance, mutluer.ramazan@gmail.com, ORCID: 0009-0007-6805-416X

Abstract

The increasing volume of data and growing complexity of transactions in digital accounting systems require audit risks to be evaluated not only at the individual transaction level but also through the relationships and network structures among transactions. While traditional auditing approaches primarily focus on transaction accuracy and control mechanisms, behavioral and relational risk patterns emerging within financial transaction networks often remain difficult to identify. This study proposes a network-based audit intelligence approach for detecting structural risks in financial systems from the perspective of Dynamic Capabilities Theory. Financial transactions are modeled as a relational network consisting of nodes and connections, and transaction relationships, behavioral patterns, and structural vulnerabilities within the network are analyzed using a Graph Neural Network (GNN)-based framework. In addition, explainable artificial intelligence techniques are incorporated to enhance the interpretability of model outputs. The findings indicate that a significant proportion of financial risks originate from relational structures embedded within transaction networks rather than from individual transactions alone. The results further demonstrate that network-based analytical approaches can reveal risk clusters that are difficult to detect through conventional auditing procedures. Consequently, graph-based audit intelligence systems have the potential to improve risk visibility in digital accounting environments and support auditors' decision-making processes. This study contributes to the audit analytics literature by introducing a relationship-oriented perspective on risk assessment and provides theoretical and methodological insights for the development of artificial intelligence-driven auditing systems.

Keywords: Financial Transaction Networks; Audit Intelligence; Structural Risk; Graph Neural Networks; Audit Analytics.

REFAH DÜNYASINDA YENİ TARTIŞMALAR: ŞÖVENİZM, POPÜLİZM VE MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DERLEME

Melih KURAN[1]

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, melih.kuran@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-5809-5802

Özet

Refah devletinin geleceğine ilişkin tartışmalar, son yıllarda göç, ulusal kimlik ve popülizmin kesişiminde yeni bir evreye girmiştir. İngilizce alanyazında bu dönüşüm; refah şövenizmi (welfare chauvinism), refah popülizmi (welfare populism) ve refah milliyetçiliği (welfare nationalism) gibi birbiriyle ilişkili fakat ayrışan kavramlar etrafında yoğun biçimde tartışılmaktadır. Buna karşın söz konusu kavramsal çerçeve Türkçe sosyal politika yazınına henüz yeterince taşınmamıştır. Bu çalışma, anılan üç kavramı sistematik bir derleme yoluyla birlikte ele almayı ve aralarındaki kuramsal ayrımları Türkçe literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır. Andersen ve Bjørklund'un (1990) öncü çalışmasından günümüze uzanan literatür incelenerek; refah şövenizminin sosyal hakların "yerlilere" ayrılması, refah popülizminin sosyal yardımların "hak etmeyenlere" karşı korunması ve refah milliyetçiliğinin ulusal aidiyet temelli bir önceliklendirme olarak nasıl kavramsallaştırıldığı karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Çalışma, bu söylemlerin popülist radikal sağın yerlicilik (nativizm), otoriterlik ve popülizm bileşenleriyle ilişkisini; ayrıca 2008 sonrası ekonomik kriz bağlamında ana akım siyasete sızma ve refah devletini yeniden yapılandırma biçimlerini tartışmaktadır. Yazında dördüncü bir eksen olarak yer alan refah Euroskeptisizmi (welfare Euroscepticism) ise ulus-üstü ölçeğe ilişkin olması ve Türkiye bağlamındaki doğrudan karşılığının sınırlılığı nedeniyle gerekçeli biçimde kapsam dışında tutulmaktadır. Derleme, kavramların tanım, operasyonelleştirme ve ölçüm düzeyindeki bulanıklıklarına dikkat çekerek, üç kavram arasındaki sınırların netleştirilmesinin hem kuramsal tutarlılık hem de Türkiye bağlamına yönelik gelecekteki ampirik araştırmalar için taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Refah şövenizmi, refah popülizmi, refah milliyetçiliği, refah devleti, popülist radikal sağ.

NEW DEBATES IN THE WORLD OF WELFARE: A CONCEPTUAL REVIEW OF CHAUVINISM, POPULISM, AND NATIONALISM

Melih KURAN

Çanakkale Onsekiz Mart University, melih.kuran@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-5809-5802

Abstract

Debates on the future of the welfare state have recently entered a new phase at the intersection of immigration, national identity, and populism. In the English-language literature, this transformation is intensely discussed around interrelated yet distinct concepts such as welfare chauvinism, welfare populism, and welfare nationalism. However, this conceptual framework has not yet been adequately transferred to the Turkish social policy literature. This study aims to address these three concepts together through a systematic review and to introduce the theoretical distinctions among them into the Turkish literature. Examining the literature from the pioneering work of Andersen and Bjørklund (1990) to the present, it comparatively assesses how welfare chauvinism is conceptualized as the restriction of social rights to "natives," welfare populism as the protection of social benefits against the "undeserving," and welfare nationalism as a prioritization based on national belonging. The study discusses the relationship of these discourses with the nativism, authoritarianism, and populism components of the populist radical right, as well as their modes of entering mainstream politics and restructuring the welfare state in the context of the post-2008 economic crisis. Welfare Euroscepticism, which appears as a fourth axis in the literature, is deliberately kept outside the scope, as it concerns the supranational scale and has limited direct relevance to the Turkish context. By drawing attention to the ambiguities at the level of definition, operationalization, and measurement, the review emphasizes the importance of clarifying the boundaries among the three concepts for both theoretical consistency and future empirical research oriented toward the Turkish context.

Keywords: Welfare chauvinism, welfare populism, welfare nationalism, welfare state, populist radical right.

THE EFFECT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS ON POVERTY REDUCTION IN RURAL AREAS OF INDONESIA

Dina Indah Maulida

dina.indah.maulida@mhs.uingusdur.ac.id, Universitas Islam Negeri K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan

Abstract

Poverty remains a persistent development challenge in rural Indonesia, where access to basic services, employment opportunities, and economic resources is significantly limited. This study aims to analyze the effect of social assistance programs, including the Family Hope Program (*Program Keluarga Harapan*/PKH), the Smart Indonesia Program (*Program Indonesia Pintar*/PIP), and the Food Assistance Program (*Bantuan Pangan Non-Tunai*/BPNT), on poverty reduction in rural areas of Indonesia. This research employs a quantitative approach using panel data from 34 provinces over the period 2018–2023, sourced from the Central Bureau of Statistics (BPS) and the Ministry of Social Affairs. The analytical method used is the Fixed Effect Model (FEM) to control for unobserved heterogeneity across regions. The results indicate that social assistance programs have a significant and negative effect on the poverty rate in rural areas, meaning that an increase in social assistance disbursement is associated with a reduction in the percentage of the rural poor. Among the programs examined, PKH demonstrates the strongest impact, followed by BPNT and PIP. However, the study also finds that the effectiveness of these programs is moderated by regional governance quality and the availability of complementary public services such as health facilities and rural infrastructure. These findings suggest that social assistance programs remain a vital instrument in Indonesia's poverty alleviation strategy, yet their long-term effectiveness depends on integrated policy implementation and improvements in local institutional capacity.

Keywords: social assistance program, poverty reduction, rural areas, Program Keluarga Harapan, fixed effect model, panel data, Indonesia

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY IN REDUCING REGIONAL INEQUALITY IN INDONESIA

Kibrat Barahama

K.H. Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Sharia Economics Study Program, Central Java, Indonesia

kibrat.masalon.barahama23215@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Economic development is one of the main efforts to improve people's welfare, but in practice it often causes inequality between regions. This study aims to analyze sustainable economic development strategies in reducing regional inequality in Indonesia. The approach used is qualitative with literature study methods and secondary data analysis from various sources related to national economic development policies. The results of the study show that regional inequality is caused by differences in infrastructure, quality of human resources, access to investment, and uneven development policies. The application of the concept of sustainable development that integrates economic, social, and environmental aspects is considered to be a solution in reducing these inequality. Strategies that can be carried out include equitable distribution of infrastructure development, improving the quality of education and workforce training, strengthening the local economy based on regional potential, and optimizing the role of local governments in development planning. In addition, technology support and economic digitalization also play an important role in expanding market access and increasing regional competitiveness. In conclusion, sustainable economic development that is carried out in an inclusive and integrated manner can be the key to reducing regional inequality in Indonesia, so that more equitable and equitable economic growth is created.

Keywords: Economic Development, Regional Inequality, Sustainable Development, Infrastructure, Regional Economy, Public Policy, Economic Digitalization

ECONOMIC GROWTH, INCOME INEQUALITY, AND POVERTY REDUCTION IN INDONESIA: A PANEL DATA APPROACH

Kamila Savana Enriq[1], Ayu Amelia Amandhita[2], Najma Faela Sufa[3], Waynee Sheptiani Shalsalavena[4], Maulida Nuril Arifin[5]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

kamila.savana.enriq25150@mhs.uingusdur.ac.id, ayu.amalia.amandhita25142@mhs.uingusdur.ac.id, najma.faela.sufa25144@mhs.uingusdur.ac.id, waynee.sheptiani.shalsalavena25151@mhs.uingusdur.ac.id, maulida.nuril.arifin25152@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study examines the dynamic relationship between economic growth, income inequality, and poverty reduction in Indonesia at the provincial level, specifically investigating whether economic growth translates into meaningful poverty reduction and how income inequality moderates this relationship across Indonesian provinces over the period 2010–2023. This study employs a panel data approach using secondary data collected from the Central Statistics Agency (BPS) and the World Bank database covering 34 provinces in Indonesia, utilizing Fixed Effects Model (FEM) and Random Effects Model (REM), with the Hausman test applied to determine the most appropriate estimation model, where the Gini coefficient serves as the primary measure of income inequality, the poverty headcount ratio represents the dependent variable, and GDP per capita growth serves as the main independent variable alongside control variables including government social expenditure, unemployment rate, and human development index. The results demonstrate that economic growth significantly reduces poverty across Indonesian provinces; however, the magnitude of this effect is substantially weakened in provinces with higher income inequality, confirming that growth alone is insufficient to accelerate poverty reduction when income distribution remains highly unequal, and that government social expenditure plays a statistically significant role in strengthening the pro-poor impact of economic growth. These findings suggest that policymakers must prioritize inclusive economic policies that simultaneously stimulate growth and address structural inequality, where targeted fiscal interventions, particularly social protection programs, are essential to ensure that the benefits of economic growth reach the poorest segments of Indonesian society. This study contributes to the existing literature by providing updated provincial-level empirical evidence on the growth-inequality-poverty nexus in Indonesia, incorporating the post-pandemic economic recovery period 2020–2023 which remains underexplored in prior research.

Keywords: Economic Growth, Income Inequality, Poverty Reduction, Panel Data, Indonesia

EMPOWERING THE POOR THROUGH PRODUCTIVE ZAKAT: AN ISLAMIC SOCIAL FINANCE APPROACH TO SUSTAINABLE POVERTY ALLEVIATION

Eva Tia Putri

evatiaputri@gmail.com

UIN K.H. Abdurrahman Wahid, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economic, Central Java, Indonesian

Abstract

Poverty remains one of the most persistent socioeconomic challenges in many developing countries, limiting access to education, healthcare, employment opportunities, and overall welfare. Within the framework of Islamic economics, productive zakat has emerged as a strategic instrument not only for providing short-term financial assistance but also for empowering beneficiaries to achieve long-term economic independence. This study examines the contribution of productive zakat to poverty alleviation by analyzing its role in improving household income, strengthening micro-enterprises, enhancing financial inclusion, and promoting sustainable livelihoods among zakat recipients. Using a qualitative literature review approach, the study synthesizes findings from previous empirical research, institutional reports, and scholarly publications related to productive zakat programs implemented in various regions. The results indicate that productive zakat contributes significantly to poverty reduction when it is distributed through empowerment-based mechanisms, such as business capital assistance, entrepreneurship training, mentoring programs, and skills development initiatives. Beneficiaries who receive productive zakat tend to experience increased income generation, improved business performance, and greater economic resilience compared to those receiving purely consumptive assistance. Furthermore, productive zakat encourages social inclusion and strengthens community-based economic development by enabling recipients to participate more actively in economic activities. However, the effectiveness of productive zakat depends on several factors, including proper beneficiary selection, continuous supervision, institutional capacity, and the integration of zakat programs with broader poverty reduction policies. The study concludes that productive zakat represents a viable and sustainable Islamic social finance instrument capable of transforming beneficiaries from aid recipients into economically self-reliant individuals. Therefore, optimizing productive zakat management and strengthening collaboration among zakat institutions, government agencies, and community organizations are essential to maximizing its impact on poverty alleviation and inclusive economic development.

Keywords: Productive Zakat, Poverty Alleviation, Islamic Social Finance, Economic Empowerment, Sustainable Development.

THE IMPACT OF INVESTMENT, TRADE, AND CONSUMPTION ON ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM DEVELOPING REGIONS

Eva Tia Putri

evatiaputri@gmail.com

UIN K.H. Abdurrahman Wahid, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economic, Central Java, Indonesian

Abstract

This study analyzes the relationship between investment, international trade, and consumption on economic growth in developing regions. Economic growth is a key indicator of a country's development, reflecting the increase in the production of goods and services over time. Classical economic theory assumes that growth is driven by capital accumulation, trade openness, and household consumption. However, in practice, economic behavior is often influenced by non-rational factors such as limited information, behavioral biases, and external conditions, which can affect economic outcomes. Behavioral economics highlights that individuals do not always make optimal decisions due to psychological and environmental influences, leading to deviations from traditional economic assumptions ([Berita Universitas Chicago. This research employs a quantitative approach using secondary data collected from official statistical sources across selected provinces over a specific period. The variables include domestic investment, exports, imports, and household consumption as independent variables, while economic growth is used as the dependent variable. The data are analyzed using multiple regression methods to examine both partial and simultaneous effects. The results indicate that investment and exports have a positive and significant impact on economic growth, as they contribute to capital formation and increased production capacity. Imports show a mixed effect depending on their composition, particularly between raw materials and consumer goods. Meanwhile, household consumption plays a dominant role in sustaining short-term growth but may not always contribute to long-term productivity.

Keywords: Economic Growth, Investment, Exports, Imports, Consumption, Developing Regions, Quantitative Analysis

ISLAMIC ECONOMICS AS A DRIVER OF INCLUSIVE DEVELOPMENT: ADDRESSING GLOBAL INEQUALITY AND POVERTY CHALLENGES

Arfania Zuhru Fila

Universitas Islam Negeri K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-1549-5398

Email: arfania.zuhru.fila@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The increasing level of global economic inequality and persistent poverty remains a major challenge for both developed and developing countries. Conventional development approaches often emphasize economic growth without adequately addressing equitable wealth distribution and social justice. In this context, Islamic economics offers a comprehensive framework that integrates economic efficiency with ethical, social, and spiritual values to promote inclusive and sustainable development. This study aims to analyze the role of Islamic economics in addressing inequality and poverty while fostering inclusive economic growth. The research employs a qualitative approach using literature review and descriptive analysis methods. Data were collected from academic journals, books, policy reports, and previous studies related to Islamic economics, social finance, and development policies. The findings indicate that Islamic economic instruments, including zakat, waqf, sadaqah, Islamic microfinance, and profit-sharing mechanisms, contribute significantly to poverty reduction, financial inclusion, and community empowerment. These instruments facilitate a more equitable distribution of wealth and provide opportunities for vulnerable groups to participate in economic activities. Furthermore, the principles of justice (*adl*), public welfare (*maslahah*), and social responsibility embedded in Islamic teachings encourage sustainable economic practices and strengthen social solidarity. However, the implementation of Islamic economic principles still faces several challenges, such as limited financial literacy, regulatory constraints, institutional inefficiencies, and uneven technological adaptation. Therefore, stronger policy support, institutional innovation, and digital transformation are necessary to maximize the contribution of Islamic economics to global development. In conclusion, Islamic economics has substantial potential to serve as a driver of inclusive development by reducing inequality, alleviating poverty, and promoting sustainable prosperity while maintaining ethical and social values.

Keywords: Islamic economics, inclusive development, poverty alleviation, economic inequality, social welfare, sustainable development.

SHARIA ECONOMIC DEVELOPMENT: EMPOWERMENT OF MICRO AND SMALL ENTERPRISES BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES

Muhammad Nailul Azka

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

muhammad.nailul.azka25155@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to analyze the role of sharia economics in empowering micro and small enterprises (MSEs) through the implementation of Islamic economic principles. In many developing regions, MSEs often face challenges such as limited access to capital, lack of financial literacy, and low competitiveness. Sharia economics offers an alternative approach by emphasizing justice, transparency, and ethical business practices, which can strengthen the sustainability of small businesses. The main objective of this research is to explore how sharia based financial instruments and business ethics contribute to improving the performance and resilience of MSEs. This study employs a qualitative approach using literature review and case analysis, supported by data from previous studies, reports, and relevant documentation. The findings indicate that the application of sharia principles, such as profit-sharing (mudharabah and musyarakah), prohibition of riba, and the implementation of halal standards, significantly enhances business trust, financial stability, and market expansion. Furthermore, sharia economic practices encourage social responsibility and equitable wealth distribution among stakeholders. In conclusion, sharia economics plays a crucial role in fostering inclusive and sustainable economic development, particularly for micro and small enterprises. It is recommended that policymakers and institutions strengthen support systems, including education, regulation, and access to sharia-compliant financial services, to optimize the potential of this economic model.

Keywords: sharia economics, micro and small enterprises, empowerment, Islamic finance, sustainable development

SHARIA DIGITAL ECONOMIC TRANSFORMATION AS A STRATEGY FOR STRENGTHENING NATIONAL ECONOMIC RESILIENCE IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Laroaena Nadia Ayu FATHMASARI[1]

State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongn, Faculty of Islamic Economics and Business, Departement of Sharia Banking, Pekalongan Indonesia[1]

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-8097-2988

laroaena.nadia.ayu.fathmasari@mhs.uingusdur.ac.id

Nafila Tri AFRIZA[2]

State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongn, Faculty of Islamic Economics and Business, Departement of Sharia Banking, Pekalongan Indonesia[2]

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-1765-933X

nafila.tri.afriza@mhs.uingusdur.ac.id

Takawa MAFAZA[3]

[3]State Islamic University K.H. Abdurrahaman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Bussiness, Department of Sharia Banking, Pekalongan, Indonesia

[3]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-2661-5748

takawa.mafaza@mhs.uingusdur.ac.id

Alfi Anita SASIA[4]

[4]State Islamic University K.H. Abdurrahaman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Bussiness, Department of Sharia Banking, Pekalongan, Indonesia

[4]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4481-9560

alfi.anita.sasia@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The development of digital technology has brought significant changes to the global economic system, including the growth of the sharia economy in Indonesia. The transformation of the sharia digital economy has become an important strategy in strengthening national economic resilience because it is capable of creating a more inclusive, efficient, and sustainable economic system. This study aims to analyze the role of the sharia digital economy in supporting national economic growth through the strengthening of the Islamic finance sector, halal industry, digital-based MSMEs, and technology-based economic service innovations. The research method used is a qualitative approach through a literature study by analyzing scientific journals, books, and economic reports related to the development of the sharia digital economy. The results of the study indicate that the utilization of

digital technology in the sharia economy is able to improve transaction efficiency, expand market access, strengthen financial inclusion, and enhance the competitiveness of the halal industry at both national and global levels. The presence of sharia fintech, halal marketplaces, and sharia digital payment systems also provides positive contributions to community economic empowerment. However, the transformation of the sharia digital economy still faces several challenges, such as low digital literacy, limited technological infrastructure, and regulations that are not yet fully adaptive to digital developments. Therefore, synergy among the government, financial institutions, business actors, and academics is needed to create an innovative and sustainable sharia digital economic ecosystem to support national economic development in the era of globalization.

Keywords: sharia digital economy, national economic resilience, sharia fintech, halal industry, digital transformation.

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF CASH-INTENSIVE LABOR PROGRAMS IN IMPROVING VILLAGE COMMUNITY WELFARE FROM A SHARIA ECONOMIC PERSPECTIVE IN 2025

Dwi Alfiatur ROKHMAH[1]

[1]Universitas Islam Negeri KH Abdurrahman Wahid Pekalongan

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-5462-2991, dwi.alfiatur.rokhmah@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to analyze the effectiveness of the Cash-Intensive Labor Program (PKT) in improving the welfare of rural communities and examine its implementation from a sharia economic perspective. This research uses a descriptive qualitative approach with a literature review method, utilizing secondary data from scientific journals, official government reports, and publications related to the 2025 PKT implementation. Data analysis techniques were carried out through the stages of data reduction, data presentation, and systematic conclusion drawing. The results indicate that the Cash-Intensive Labor Program has made a significant contribution to increasing community income, reducing unemployment, and strengthening the local economy through a multiplier effect at the village level. The program also encourages community participation in development and improves access to basic infrastructure. However, the program's effectiveness is not optimal due to various obstacles, such as delays in fund disbursement, limited capacity of village officials, and a weak oversight system that potentially creates transparency and accountability issues. From a sharia economic perspective, the PKT aligns with the principles of maqasid sharia, particularly in safeguarding assets (hifz al-mal), realizing justice (al-adl), and creating public welfare (maslahah). Nevertheless, the implementation of Sharia values in program governance still needs to be strengthened, particularly in terms of trustworthiness and transparency. Therefore, optimization of governance, increased human resource capacity, and integration of Sharia economic values are necessary to ensure the PKT program runs more effectively, sustainably, and has a broader impact on community welfare.

THE ROLE OF ISLAM IN THE ETHICS OF TECHNOLOGY USE IN THE DIGITAL ERA

[1] [2] [3]
Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia
edgina.amelia.asih25128@mhs.uingusdur.ac.id[1], meitya.djasmine.hayati25067@mhs.uingusdur.ac.id[2], julia.fitriyani25116@mhs.uingusdur.ac.id[3]

Abstract

The development of digital technology has transformed human life in many aspects, including communication, education, business, and social interaction. The widespread use of social media, artificial intelligence, and internet-based platforms has created both opportunities and ethical challenges. Problems such as cyberbullying, misinformation, online fraud, privacy violations, and digital addiction have become increasingly common in modern society. Therefore, ethical guidance is needed to ensure that technology is used responsibly and beneficially. This article aims to analyze the role of Islamic values in guiding ethical technology use in the digital era. The study employs a qualitative literature review method by examining sources from the Qur'an, Hadith, books, and academic journals related to Islamic ethics and technology. The findings show that Islam provides comprehensive moral principles that are relevant to technological development. Values such as honesty (sidq), trustworthiness (amanah), justice (adl), moderation (wasatiyyah), and responsibility encourage individuals to use technology wisely and avoid harmful behavior. In addition, Islamic teachings emphasize the importance of seeking beneficial knowledge and maintaining respect for others in digital interactions. The integration of Islamic ethical values into education and digital literacy programs can help build responsible digital citizens and reduce unethical practices in cyberspace. This study concludes that Islamic ethics can serve as a moral foundation for addressing contemporary technological challenges while supporting the positive and productive use of technology for individual and social well-being.

Keywords: Islamic values; technology ethics; digital era; digital literacy; Islamic education; cyberspace ethics.

INTEGRATION OF SCIENCE, TECHNOLOGY, AND ISLAMIC VALUES

Meitya Djasmine Hayati, Julia Fitriyani, Edgina Amelia Asih

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

Meitya.djasmine.hayati25067@mhs.uingusdur.ac.id

0009-0001-9963-9386

Abstract

The integration of science, technology, and Islamic values has become increasingly important in the digital era due to the rapid development of modern technology and its significant influence on human life. Advances in information technology, artificial intelligence, digital communication, and internet-based systems have transformed various sectors, including education, economics, healthcare, and social interaction. While these developments provide many benefits such as efficiency, accessibility, and improved quality of life, they also create challenges related to morality, ethics, and social behavior. Problems such as misinformation, cyberbullying, digital fraud, social media addiction, and the erosion of cultural and religious values demonstrate the need for ethical guidance in the use of technology. This article aims to examine the concept of integrating science, technology, and Islamic values, the Islamic perspective on scientific development, and the importance of applying Islamic ethics in modern technological life. The study uses a descriptive qualitative approach based on literature review from Islamic and scientific sources. The findings show that Islam strongly encourages the pursuit of knowledge and supports scientific advancement as long as it is directed toward the welfare of humanity and remains consistent with Islamic principles. Historical evidence from Muslim scholars such as Al-Khawarizmi, Ibnu Sina, and Ibnu Khaldun demonstrates the successful integration of religion and science in Islamic civilization. Therefore, strengthening moral education, digital literacy, and collaboration between scholars and scientists is essential to create a balanced, ethical, and innovative society that harmonizes technological progress with Islamic values.

Keywords : Science Integration, Technology, Islamic Values, Digital Era, Islamic Ethics, Digital Literacy, Moral Education, Islamic Civilization.

ECONOMIC INEQUALITY AND ITS IMPLICATIONS FOR SOCIAL WELFARE

Eka Fairus Sabila[1], Lafita Atiyani[2]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

eka.fairus.sabila25036@mhs.uingusdur.ac.id[1], lafita.atiyani25027@mhs.uingusdur.ac.id[2]

Abstract

This study aims to analyze economic inequality and its implications for community welfare in the context of social and economic development. Economic inequality remains one of the major challenges faced by many developing countries because unequal income distribution, limited access to resources, and disparities in economic opportunities can influence living standards and social welfare. This study seeks to examine the relationship between economic inequality and its impact on welfare indicators, including income levels, access to education, health services, employment opportunities, and social stability. This research employs a literature study approach by collecting and reviewing secondary data derived from scientific journals, books, government reports, statistical publications, institutional documents, and previous empirical studies related to economic inequality and social welfare. The study uses a qualitative descriptive method to synthesize theoretical perspectives and empirical evidence regarding the effects of unequal economic distribution on community welfare. The findings indicate that economic inequality significantly affects community welfare through various dimensions. High levels of inequality contribute to reduced access to quality education and healthcare, limited employment opportunities, weakened purchasing power, and increasing social vulnerability. Furthermore, unequal income distribution may widen social gaps and hinder inclusive economic growth. However, effective public policies, equitable resource allocation, improved financial inclusion, and sustainable development strategies can reduce inequality and enhance welfare outcomes. The study also reveals that strengthening human capital development plays an important role in minimizing socioeconomic disparities. The results imply the need for inclusive economic policies, equitable income distribution mechanisms, social protection programs, and stronger access to education and financial services to improve long-term community welfare. This study provides an integrated understanding of economic inequality by linking socioeconomic disparities with welfare dimensions and sustainable development perspectives.

Keywords: Economic Inequality, Community Welfare, Income Distribution, Social Development, Inclusive Growth.

THE ROLE OF THE HALAL INDUSTRY IN DRIVING GLOBAL ECONOMIC GROWTH: A REVIEW OF INNOVATION AND CHANGES IN MODERN CONSUMER BEHAVIOR

Alfi Anita SASIA[1]

[1]State Islamic University K.H. Abdurrahaman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Bussiness, Department of Sharia Banking, Pekalongan, Indonesia[1]

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4481-9560, alfi.anita.sasia@mhs.uingusdur.ac.id

Takawa MAFAZA[2]

[2]State Islamic University K.H. Abdurrahaman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Bussiness, Department of Sharia Banking, Pekalongan, Indonesia[2]

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-2661-5748, takawa.mafaza@mhs.uingusdur.ac.id

Nafila Tri AFRİZA[3]

[3]State Islamic University K.H. Abdurrahaman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Bussiness, Department of Sharia Banking, Pekalongan, Indonesia[3]

[3]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-1765-933X, nafila.tri.afriza@mhs.uingusdur.ac.id

Laroaena Nadia Ayu FATHMASARI[4]

[4]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongn, Faculty of Islamic Economics and Business, Departement of Sharia Banking, Pekalongan Indonesia[4]

[4]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-8097-2988, laroaena.nadia.ayu.fathmasari@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The halal industry has experienced rapid growth and has become one of the important sectors in the global economy. Initially associated only with food and beverages, the halal industry has now expanded into various sectors such as cosmetics, pharmaceuticals, fashion, tourism, and financial services. This development is driven not only by the increasing Muslim population worldwide but also by the growing awareness of non-Muslim consumers regarding product quality, safety, hygiene, and ethical values offered by halal products. In the era of globalization and digital transformation, innovation has become a key factor in enhancing the competitiveness of the halal industry in international markets.

This study aims to examine the role of the halal industry in supporting global economic growth through innovation and changes in modern consumer behavior. The research uses a qualitative descriptive approach based on literature review and conceptual analysis from various academic sources, reports, and related studies. The findings indicate that innovation in product development, digital marketing, technology utilization, and halal

certification systems significantly contribute to strengthening consumer trust and expanding market opportunities. In addition, changes in consumer lifestyles that prioritize sustainability, transparency, and ethical consumption have increased the global demand for halal products and services.

Therefore, the halal industry has significant potential to become a strategic driver of inclusive and sustainable economic growth in the future. Collaboration among governments, businesses, and financial institutions is necessary to strengthen the global halal ecosystem and improve international competitiveness.

Keywords: Halal Industry, Global Economic Growth, Innovation, Consumer Behavior, Halal Products, Digital Transformation, Global Market, Sustainable Economy

THE DEVELOPMENT OF THE HALAL INDUSTRY IN SUPPORTING INDONESIA'S CREATIVE ECONOMY IN 2025

Lailatul MAULIDYA[1]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

,ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-4628-3065, lailatul.maulidya@mhs.uingusdur.ac.id ,

Athaya CANDRAKANTA[2]

[2]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-0823-5866, athaya.candrakanta@mhs.uingusdur.ac.id, dan

Abelia INTANI[3]

[3]State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

[3]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5866-0322, abelia.intani@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The development of the halal industry in Indonesia in 2025 has shown increasingly significant growth and has become one of the strategic sectors in supporting the strengthening of the national creative economy. As the country with the largest Muslim population in the world, Indonesia possesses substantial potential to develop the halal industry, including food and beverages, Muslim fashion, cosmetics, halal tourism, creative media, and sharia-based digital products. This study aims to analyze the development of the halal industry and its contribution to supporting the growth of Indonesia's creative economy in 2025. The research method employed is a descriptive qualitative approach using data collection techniques through literature studies, government reports, scientific journals, and various supporting data related to the creative economy and halal industry. The results indicate that the advancement of digital technology, increasing public awareness of halal products, and government support through regulations and halal certification are the main factors accelerating the growth of the halal industry in Indonesia. Furthermore, the integration of the halal industry with creative economy subsectors has been able to create product innovation, enhance the competitiveness of micro, small, and medium enterprises (MSMEs), expand global markets, and generate new employment opportunities for society. The halal industry also plays an important role in increasing the added value of local products through creativity, innovation, and the utilization of digital platforms as modern marketing media. However, challenges such as low digital literacy, limited human resources, and restricted access to financing remain obstacles to the development of a creative economy-based

halal industry. Therefore, synergy among the government, business actors, academics, and society is required to create a sustainable and globally competitive halal industry ecosystem. Thus, the development of the halal industry in 2025 is expected to become a driving force for an inclusive, innovative, and highly competitive Indonesian creative economy.

Keywords: Halal Industry, Creative Economy, Digitalization, MSMEs, Innovation

DIPLOMACY ECONOMY CREATIVE HALAL: STRATEGY PROMOSI PRODUK BUDAYA INDONESIA MELALUI PAMERAN GLOBAL DAN PLATFORM DIGITAL

Nala Maghfiroh[1]

[1]K. H Abdurrahman Wahid State Islamic Universisy, Faculty of Islamic Economics and Business, Islamic Banking Study Program, Central Java, Indonesia

[1] https://orcid.org/0009-0009-0480-8553, nala.maghfiroh@mhs.uingusdur.ac.id

Widia Reza Valentina[2]

[2]K.H Abdurrahman Wahid State Islamic Universisy, Faculty of Islamic Economics and Business, Islamic Banking Study Program, Central Java, Indonesia

[2] https://orcid.org/0009-0002-8789-6489 , widia.reza.valentina@mhs.uingusdur.ac.id

Navila Bunga Safira[3]

[3]K.H Abdurrahman Wahid State Islamic Universisy, Faculty of Islamic Economics and Business, Islamic Banking Study Program, Central Java, Indonesia

[3] https://orcid.org/0009-0001-0218-7046, navila.bunga.safira@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study examines halal creative economy diplomacy as a strategic approach to promoting Indonesian cultural products in global markets. It focuses on how Indonesia can strengthen its international branding by integrating halal values, cultural authenticity, and digital innovation through global exhibitions and online platforms. The purpose of this research is to analyze the effectiveness of combining cultural promotion, halal certification, and artificial intelligence-based digital marketing as a modern diplomacy instrument to increase global market penetration and consumer trust. This research applies a qualitative descriptive approach using literature review, policy analysis, and case-based observation of Indonesian participation in international exhibitions and digital campaigns. Data are collected from official government reports, creative industry publications, global halal market studies, and digital platform analytics. The analysis employs public diplomacy theory, nation branding framework, and digital marketing strategy models, supported by an AI-driven perspective to evaluate promotional performance and audience engagement patter. The findings show that halal-based creative economy diplomacy increases the competitiveness of Indonesian cultural products by enhancing credibility, cultural differentiation, and global consumer confidence. Global exhibitions create strong institutional legitimacy and networking opportunities, while digital platforms expand market reach and enable direct interaction with international audiences. AI-supported promotion improves targeting accuracy, content personalization, and consumer behavior prediction, leading to higher engagement and conversion potential. This study concludes that Indonesia can

optimize its creative economy diplomacy by combining offline cultural exhibitions with AI-enhanced digital promotion strategies. Integrating halal certification with cultural storytelling strengthens Indonesia's position in the global creative market. A hybrid diplomacy model supported by digital platforms and artificial intelligence is essential to build sustainable international partnerships, expand export opportunities, and reinforce Indonesia's identity as a leading halal creative economy hub.

Keywords: halal creative economy, cultural diplomacy, global exhibition, digital platform, artificial intelligence

THE ROLE OF DIGITAL INNOVATION IN ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF THE HALAL CREATIVE INDUSTRY AMID GLOBAL MARKET COMPETITION AND CHANGES IN CONSUMER BEHAVIOR

Yulianti Aulia Diana1

1State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

1ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9565-3585, yulianti.aulia.diana@mhs.uingusdur.ac.id

Mohamad Erik Saputra2

2State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

2ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-1700-0410, eriksaputa1203@gmail.com

M. Zulfa Attamama3

3State Islmaic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Islamic Banking, Central Java, Indonesia

3ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-4628-3065, m.zulfa.attamama@mhs.uingusdur.ac.id

Özet

The rapid development of digital technology and changes in global consumer behavior have driven significant transformation in the halal creative industry, particularly in the aspects of production, marketing, and distribution of sharia-based products. This study aims to analyze the role of digital innovation in enhancing the competitiveness of the halal creative industry amid global market competition and the changing preferences of modern consumers who increasingly prioritize halal values, product quality, and digital accessibility. The research employs a descriptive qualitative approach using literature review methods and secondary data analysis obtained from scientific journals, halal industry reports, and digital economy publications. The findings indicate that digital innovations, such as e-commerce, digital marketing, artificial intelligence, and social media utilization, are capable of expanding market reach, improving operational efficiency, and strengthening halal product branding at both national and international levels. Furthermore, digital transformation encourages the creation of more adaptive creative business models that respond effectively to changes in consumer behavior, particularly among young Muslim consumers who heavily rely on digital platforms in their consumption activities. However, this study also identifies several challenges, including low digital literacy among halal MSME actors, limited access to technology, and increasingly competitive global market pressures. Therefore, collaborative strategies involving governments, business actors, and educational institutions are needed to strengthen the digital ecosystem of the

halal creative industry through technological capacity building, product innovation, and reinforcement of sharia economic regulations. This research provides important implications for the sustainable and globally competitive development of the halal creative industry.

Keywords: Digital Innovation, Halal Creative Industry, Global Market Competition, Consumer Behavior, Digital Transformation, Halal Economy, MSMEs, Sharia Economy.

ANALYSIS OF DETERMINANT FACTORS ON THE DEPRECIATION OF THE INDONESIAN RUPIAH AGAINST THE US DOLLAR AND ITS IMPACT ON THE DOMESTIC ECONOMY

Muhamad Izan Zahriya

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

mizzanzahria@gmail.com

Abstract

Background: The development of technology in the digital era has significantly changed the work patterns of urban communities. Office workers now spend most of their working time in front of computer screens, which has led to an increase in sedentary lifestyles. The lack of consistent physical activity is allegedly the main factor in the decline in the quality of health and body fitness in the productive group.

Objective: This study aims to analyze the correlation between sedentary lifestyle levels and physical fitness levels in office workers in a digital corporate environment.

Methods: This quantitative study used a correlational design. The research sample consisted of 150 office workers who were selected using purposive sampling techniques. Sedentary lifestyle was measured using the Global Physical Activity Questionnaire (GPAQ) instrument, while physical fitness level was evaluated through a series of physical tests, including cardiorespiratory endurance tests (Harvard Step Test) and body composition (body mass index). Data analysis was carried out using the Pearson Product Moment correlation test.

Results: The results of the data analysis are expected to show a significant negative relationship between sedentary lifestyle and physical fitness of office workers. The higher the duration of sedentary time that workers spend each day, the lower their physical fitness levels, especially in the components of lung-heart capacity and body flexibility.

Conclusion: This study concludes that the digitalization of the workplace contributes greatly to the formation of passive lifestyles that decrease the physical fitness of workers. These results confirm the importance of workplace wellness program interventions, such as regular stretching and the provision of active facilities, to maintain productivity and prevent the risk of non-communicable diseases among office workers in the digital age.

Keywords: Sedentary Lifestyle, Physical Fitness, Office Worker, Digital Age.

THE IMPACT OF ACCOUNTING SYSTEM DIGITALIZATION ON THE TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY OF FINANCIAL STATEMENTS IN COMPANIES IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION

Rani Aulia Sari

Faculty of Islamic Economics and Business, K.H. Abdurrahman Wahid State Islamic University [1]

email korespondensi:rani.aulia.sari25024@mhs.uingusdur.ac.id, kocelisobitkon@gmail.com

Abstract

This study examines the impact of accounting system digitalization on the transparency and accountability of financial statements in companies operating in the era of digital transformation, with particular attention to its alignment with Sharia accounting principles and the integration of artificial intelligence. This research employs a literature study approach by reviewing relevant academic articles, books, and authoritative reports on digital accounting systems, financial reporting transparency, accountability, Sharia accounting, and artificial intelligence. The study systematically analyzes and synthesizes theoretical and empirical findings to construct a comprehensive understanding of the topic. The findings indicate that the digitalization of accounting systems significantly enhances the transparency and accountability of financial statements by improving data accuracy, enabling real-time reporting, and strengthening audit traceability. Furthermore, the integration of artificial intelligence improves internal control systems and minimizes the risk of fraud and human error. In the context of Sharia accounting, digital systems support compliance with ethical values such as fairness, honesty, and accountability, although challenges related to data security, technological readiness, and regulatory adaptation persist. This study provides practical implications for companies to adopt advanced digital accounting technologies to improve financial reporting quality and offers insights for regulators to develop frameworks that ensure ethical compliance, particularly in Sharia-based financial environments. This research contributes to the existing literature by integrating digital accounting, artificial intelligence, and Sharia accounting perspectives into a unified analytical framework.

Keywords: Digital Accounting, Transparency, Accountability, Artificial Intelligence, Sharia Accounting

THE ROLE OF BLOCKCHAIN IN MODERN ACCOUNTING TRANSFORMATION

Nova Eliza

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

novaeliza0217@gmail.com

Abstract

This study examines the role of blockchain technology in the transformation of modern accounting practices. The research aims to analyze how blockchain enhances transparency, accuracy, security, and efficiency in accounting processes while addressing challenges associated with traditional financial reporting systems. The study also explores the potential integration of blockchain technology with artificial intelligence to support more reliable and innovative accounting practices.This study employs a literature review approach by analyzing and synthesizing relevant academic journals, books, conference papers, and previous studies related to blockchain technology, accounting systems, and digital transformation. The research reviews theoretical and empirical findings concerning the adoption of blockchain in accounting, auditing, and financial reporting. In addition, the study evaluates recent developments regarding the interaction between blockchain and artificial intelligence in financial management and reporting processes. The findings indicate that blockchain technology significantly improves the quality of accounting information by providing a decentralized, transparent, and immutable record of transactions. The technology reduces the risk of fraud, minimizes data manipulation, and enhances the reliability of financial reporting. Blockchain also facilitates real-time transaction recording and verification, which increases operational efficiency and reduces administrative costs. Furthermore, the integration of blockchain with artificial intelligence enables automated data analysis, anomaly detection, and predictive financial insights, thereby strengthening decision-making processes. Despite these advantages, challenges related to regulatory frameworks, technological infrastructure, implementation costs, and professional readiness remain important considerations for organizations adopting blockchain-based accounting systems.This study provides practical implications for accountants, auditors, managers, regulators, and policymakers in understanding the opportunities and challenges associated with blockchain adoption. The findings emphasize the importance of technological innovation, professional competency development, and regulatory adaptation to maximize the benefits of blockchain in modern accounting environments.This study contributes to the accounting literature by integrating discussions of blockchain technology and artificial intelligence within the context of modern

accounting transformation, offering a comprehensive perspective on the future direction of financial reporting and accounting practices.

Keywords: blockchain, modern accounting, financial reporting, artificial intelligence, digital transformation.

THE ROLE OF ACCOUNTING TRANSPARENCY IN ENHANCING FIRM VALUE IN THE DIGITAL ECONOMY ERA

Arlenti Lidya Kirani[1]

Elsa Nor Rohma[2]

Ajeng Virjatullah Aziz[3]

Luli Iryani[4]

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

arlenti.lidya.kirani25108@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The rapid development of the digital economy has transformed the business environment, increasing the demand for high-quality financial information and greater corporate accountability. In this context, accounting transparency has emerged as a critical factor influencing stakeholders' trust, investment decisions, and overall firm value. This study aims to examine the role of accounting transparency in enhancing firm value in the digital economy era and to analyze how transparent financial reporting contributes to corporate sustainability and competitiveness. This research employs a quantitative approach using secondary data obtained from annual reports and financial statements of publicly listed companies. Data were analyzed using descriptive statistics and multiple regression analysis to evaluate the relationship between accounting transparency and firm value. Accounting transparency is measured through the extent of financial disclosure, timeliness of reporting, and information quality, while firm value is represented by market-based indicators. The study is supported by signaling theory and stakeholder theory, which explain the importance of transparent information in reducing information asymmetry and strengthening stakeholder confidence. The findings reveal that accounting transparency has a significant positive effect on firm value. Companies that provide comprehensive, accurate, and timely financial information tend to gain higher investor confidence, lower information risk, and achieve stronger market performance. Furthermore, the integration of digital technologies in financial reporting enhances the accessibility and reliability of accounting information, thereby improving corporate reputation and market valuation. The results also indicate that transparency serves as a strategic mechanism for strengthening corporate governance and supporting sustainable business growth. In conclusion, accounting transparency plays a vital role in increasing firm value in the digital economy era. The study highlights the importance of improving disclosure practices and leveraging digital technologies to enhance financial reporting quality. These findings provide

valuable implications for corporate managers, investors, regulators, and policymakers in promoting transparency and creating long-term corporate value.

Keywords: Accounting Transparency, Firm Value, Digital Economy, Financial Reporting, Corporate Governance.

THE APPLICATION OF THE PROHIBITION OF GHARAR IN E-COMMERCE TRANSACTIONS ON INDONESIAN MARKETPLACES

Dian Riski Aprilia

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

dianriskiaprilia16@gmail.com

Abstract

The rapid growth of e-commerce in Indonesia has transformed commercial transactions and created new challenges regarding compliance with Islamic business principles. One of the fundamental principles in Islamic commercial law is the prohibition of gharar, which refers to excessive uncertainty, ambiguity, or deception in transactions. The application of this principle in e-commerce transactions on Indonesian marketplaces has become increasingly important as digital platforms continue to expand and influence consumer behavior. This study examines the extent to which online marketplace transactions in Indonesia comply with the prohibition of gharar from the perspective of Islamic economics and accounting. Employing a qualitative library research approach, this study analyzes relevant academic literature, Islamic jurisprudential sources, regulations, and previous research related to gharar and e-commerce. The findings indicate that most e-commerce transactions generally comply with Shariah principles due to the availability of detailed product information, transparent pricing, customer review systems, payment verification mechanisms, and consumer protection features. However, certain practices still exhibit elements of uncertainty, particularly in cases involving misleading product descriptions, inadequate disclosure, ambiguous delivery terms, and discrepancies between advertised and delivered products. These conditions may create potential gharar and compromise fairness in commercial transactions. The study underscores the need for greater transparency, accountability, and ethical business conduct among marketplace operators and sellers to strengthen Shariah compliance in digital commerce. This research contributes to the growing literature on Islamic economics by providing a comprehensive analysis of the application of the prohibition of gharar in Indonesian e-commerce marketplaces and offering insights for the development of more ethical and Shariah-compliant online transaction systems.

Keywords: Gharar, E-Commerce, Islamic Economics, Indonesian Marketplaces, Shariah Compliance.

THE EFFECT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMS ON POVERTY REDUCTION IN RURAL AREAS OF INDONESIA

Dina Indah Maulida

dina.indah.maulida@mhs.uingusdur.ac.id

Universitas Islam Negeri K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan

Abstract

Poverty remains a persistent development challenge in rural Indonesia, where access to basic services, employment opportunities, and economic resources is significantly limited. This study aims to analyze the effect of social assistance programs, including the Family Hope Program (*Program Keluarga Harapan*/PKH), the Smart Indonesia Program (*Program Indonesia Pintar*/PIP), and the Food Assistance Program (*Bantuan Pangan Non-Tunai*/BPNT), on poverty reduction in rural areas of Indonesia. This research employs a quantitative approach using panel data from 34 provinces over the period 2018–2023, sourced from the Central Bureau of Statistics (BPS) and the Ministry of Social Affairs. The analytical method used is the Fixed Effect Model (FEM) to control for unobserved heterogeneity across regions. The results indicate that social assistance programs have a significant and negative effect on the poverty rate in rural areas, meaning that an increase in social assistance disbursement is associated with a reduction in the percentage of the rural poor. Among the programs examined, PKH demonstrates the strongest impact, followed by BPNT and PIP. However, the study also finds that the effectiveness of these programs is moderated by regional governance quality and the availability of complementary public services such as health facilities and rural infrastructure. These findings suggest that social assistance programs remain a vital instrument in Indonesia's poverty alleviation strategy, yet their long-term effectiveness depends on integrated policy implementation and improvements in local institutional capacity.

Keywords: social assistance program, poverty reduction, rural areas, Program Keluarga Harapan, fixed effect model, panel data, Indonesia

THE ROLE OF INVESTMENT IN ENCOURAGING ECONOMIC DEVELOPMENT AND JOB CREATION

Yanuar Setiaji

ORCID :0009-0002-0754-6826, UIN KH ABDURRAHMAN WAHID

Abstract

Investment is one of the important factors that plays a role in encouraging the economic development of a country. Through investment, both domestically and abroad, production capacity can be increased so that it can accelerate economic growth and create job opportunities for the community. In the context of developing countries such as Indonesia, investment has a strategic role in supporting infrastructure development, industrial sector development, and increasing national economic competitiveness. Therefore, increasing investment is one of the policies that the government continues to push to achieve sustainable economic growth.

This research aims to analyze the role of investment in encouraging economic development and job creation. The method used is library research by reviewing various scientific literature, economic reports, and government policies related to investment and economic development. The results of the study show that investment contributes to increasing production output, technology transfer, increasing labor productivity, and the growth of various economic sectors. In addition, investment also opens up new job opportunities that can reduce the unemployment rate and increase people's income.

However, the effectiveness of investment in creating jobs is influenced by various factors, such as the quality of human resources, economic stability, ease of doing business, and the availability of infrastructure. Therefore, policies that are able to create a conducive investment climate are needed so that the benefits of investment can be felt optimally by the community. With the increase in quality and sustainable investment, inclusive economic development and improved people's welfare can be more easily realized.

Keywords: investment, economic development, economic growth, employment, community welfare.

THE DUAL MANIFESTATIONS OF SOCIAL CHANGE : ANALYZING THE SOCIO-ECONOMIC PROGRESS AND CULTURAL DISRUPTION IN MODERN SOCIETY

Shofa AINY

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-7075-3741 shofa.ainy25118@mhs.uingusdur.ac.id

Luna Rahma AGUSTIN

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia, ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-2536-5420 luna.rahma.agustin25085@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study addresses the core problem of how rapid social change induces a critical imbalance between technological advancement and cultural adaptation, which often triggers severe socio- cultural friction and psychological distress. The primary objective of this research is to investigate both the progressive and regressive impacts of social change on community dynamics, specifically focusing on how modern transactional efficiencies and industrialization alter human behavior and lifestyle choices. The methodology employs a qualitative literature review and thematic analysis, synthesizing various contemporary sociological concepts such as modern institutional frameworks, William F. Ogburn's theory of culture lag, and Émile Durkheim's concept of anomie. The research findings indicate that while social change significantly enhances societal welfare through technological modernization, increased economic efficiency, and institutional reorganization, it simultaneously accelerates severe culture shock, hedonistic consumerism, and widespread environmental degradation. Furthermore, the study reveals that the rapid growth of material culture continuously outpaces non-material social norms, which directly weakens traditional family supervision, diminishes community solidarity, and promotes deviant behaviors such as online gambling and cybercrimes. Ultimately, the dualistic nature of social transformation requires proactive institutional frameworks and adaptive regulatory policies to effectively mitigate cultural lag, prevent structural marginalization, and reinforce harmonious social integration.

Keywords: Social change, modernization, culture lag, social disorganization, consumerism

THE ROLE OF RELIGION IN SOCIAL SOLIDARITY AND STATE FORMATION: AN ANALYSIS OF IBN KHALDUN'S SOCIOLOGY OF RELIGION

Agista Eka Pratiwi

[1]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[1]ORCID ID: agista.eka.pratiwi25174@mhs.uingusdur.ac.id

Muhammad Adhie Massardy

[2]Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia

[2]ORCID ID: Mmassardy@gmail.com

Abstract

Religion has long been recognized as a significant force in shaping social cohesion and political stability. However, modern societies often face challenges related to social fragmentation, weakening collective values, and declining solidarity among citizens. This study examines Ibn Khaldun's perspective on the role of religion in strengthening social solidarity (asabiyyah) and supporting the formation and sustainability of the state. The main problem addressed in this research is how religion functions as a unifying force in society and contributes to the development of strong political institutions according to Ibn Khaldun's sociological thought.The objective of this study is to analyze Ibn Khaldun's concept of religion as a social, political, and moral foundation for collective life. This research employs a qualitative descriptive method using a literature review approach. Data were collected from Ibn Khaldun's Muqaddimah and relevant scholarly sources discussing his sociology of religion.The findings indicate that religion plays a crucial role in fostering unity, reducing social conflict, and strengthening collective commitment among members of society. According to Ibn Khaldun, religion reinforces asabiyyah by directing individuals toward shared moral values and common goals. The combination of religious commitment and social solidarity creates a powerful foundation for state formation and political stability. Furthermore, the study reveals that the weakening of religious values may contribute to the decline of social cohesion and eventually threaten the stability of a state. Therefore, religion is not merely a personal belief system but also a significant social force that promotes harmony, cooperation, and sustainable governance. Ibn Khaldun's perspective remains relevant for understanding the relationship between religion, society, and state development in contemporary contexts.

Keywords: Religion, Social Solidarity, Asabiyyah, State Formation, Ibn Khaldun.

FOREIGN INVESTMENT AND LOCATION ADVANTAGES OF CENTRAL JAVA: A LITERATURE STUDY BASED ON OLI THEORY

M. Najmuddin

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economic and Business, Pekalongan, Indonesia

m.najmuddin@mhs.uingusdur.ac.id | **ORCID: 0009-0006-0811-3466**

Abstract

Foreign Direct Investment (FDI) has a strategic role in encouraging regional economic growth through increasing production capacity, technology transfer, job creation, and strengthening regional competitiveness. Central Java Province is one of the investment destination areas that continues to experience development in attracting foreign investors because it is supported by various economic potentials and conducive investment policies. This study aims to analyze the attractiveness of foreign investment in Central Java based on the perspective of the Eclectic Paradigm Theory (OLI Theory) proposed by John H. Dunning. This theory explains that the decision of multinational companies to invest is influenced by three main advantages, namely Ownership Advantage, Location Advantage, and Internalization Advantage. This research uses a qualitative method with a library research approach. Data was obtained from various secondary sources in the form of books, scientific articles, national and international journals, and government reports related to foreign investment and economic development in Central Java. Data analysis was carried out through content analysis techniques by identifying, reviewing, and interpreting various relevant literature to explain the factors influencing the entry of FDI in Central Java based on the framework of the OLI Theory. The results Central Java has a strong location advantage in attracting PMA, including competitive labor availability, relatively low production costs, better infrastructure development, and a strategic geographical position. In addition, various government policies in creating ease of doing business and investment certainty have also strengthened the attractiveness of the region for foreign investors. From the perspective of OLI Theory, the location advantage factor is the most dominant aspect in encouraging the entry of FDI into Central Java. Therefore, improving the quality of human resources, strengthening infrastructure, and simplifying investment regulations need to continue to be carried out to increase regional competitiveness in attracting sustainable foreign investment.

Keywords: Foreign Investment, OLI Theory, Central Java.

THE IMPACT OF ONLINE LEARNING ON STUDENTS ACADEMIC PERFORMANCE

Cesi Listiani

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

cesi.listiani25050@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study aims to examine the impact of online learning on students' academic performance and to identify the factors that influence learning outcomes in digital learning environments. The study focuses on understanding both the benefits and challenges of online learning in supporting students' academic achievement. This research employs a literature review approach by analyzing and synthesizing findings from scholarly articles, academic journals, books, and relevant research reports published on online learning and academic performance. The selected literature was reviewed systematically to identify patterns, trends, and key factors affecting students' learning outcomes in online education settings. The findings indicate that online learning has both positive and negative effects on students' academic performance. Online learning enhances flexibility, accessibility, independent learning skills, and technological competence. It allows students to access educational resources more efficiently and manage their learning schedules effectively. However, several challenges, including limited internet connectivity, lack of direct interaction, reduced learning motivation, and difficulties in maintaining concentration, may negatively affect academic achievement. The effectiveness of online learning largely depends on students' self-discipline, technological readiness, learning environment, and the quality of instructional design. The study suggests that educational institutions should improve digital infrastructure, provide effective learning support, and develop interactive teaching strategies to maximize the benefits of online learning and improve students' academic outcomes. This study provides a comprehensive synthesis of existing literature on online learning and academic performance, highlighting critical factors that contribute to successful digital education and offering insights for future educational practices.

Keywords: Online Learning, Academic Performance, Digital Education, Student Achievement, Literature Review

SOCIO-PSYCHOLOGICAL STUDY OF THE JUST FRIENDS RELATIONSHIP AND ITS IMPACT ON ADOLESCENTS' SOCIAL BEHAVIOR

Muhammad Haidar Asykar

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Economics, Central Java, Indonesia,
muhammad.haidar.asykar25052@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

This study examines the sosiopsychological dynamics of "just friend" relationships among Indonesian adolescents and evaluates how these relationships influence social behaviors, including peer interaction, boundary-setting, and prosocial or risky conduct. The research aims to clarify whether "just friend" labels function as protective social roles, ambiguous relational scripts, or sources of conflict that shape adolescent social development. A systematic literature review was conducted, sourcing peer-reviewed articles, book chapters, and regional studies published between 2005 and 2025 from databases including Scopus, PsycINFO, and Google Scholar. Inclusion criteria emphasized empirical and theoretical works addressing friendship, romantic ambiguity, adolescent socialization, and Southeast Asian cultural contexts. Articles were screened for relevance, quality, and methodological rigor, and thematic synthesis was applied to integrate findings across qualitative, quantitative, and mixed-methods studies. The synthesis reveals that "just friend" relationships commonly serve multiple functions: they provide emotional support and social capital, regulate romantic expectations, and mediate peer group cohesion. However, ambiguity inherent in the label can elevate relational uncertainty, foster jealousy or boundary violations, and contribute to inconsistent social behaviors. Cultural norms around gender, honor, and family expectations significantly moderate these outcomes, making effects context-dependent. Studies report mixed associations with prosocial behavior, some indicating enhanced cooperation and social skills, others linking ambiguous friendships to increased risk-taking when emotional needs remain unmet. Practitioners and educators should recognize the dual potential of "just friend" relationships to support or destabilize adolescent social functioning. Interventions should promote clear communication skills, boundary management, and culturally sensitive guidance to reduce relational ambiguity and its negative behavioral consequences. Policy and school-based programs can incorporate friendship literacy into social-emotional learning curricula. This review synthesizes interdisciplinary evidence with particular attention to sociocultural moderators in Southeast Asian settings, offering a comprehensive framework that reconceptualizes "just friend" labels as dynamic relational scripts influencing adolescent social behavior.

Keywords: just friend, adolescent social behavior, relational ambiguity

UTILIZATION OF E-COMMERCE AS AN EDUCATIONAL MEDIUM AND ENTREPRENEURIAL OPPORTUNITY FOR STUDENTS

Widi Budhi Utomo1, Rifki Khoirul Amin2, Kodam Wijoyo Saputra3

Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Islamic Economics and Business, Department of Sharia Accounting, Central Java, Indonesia

widi.budhi.utomo25004@mhs.uingusdur.ac.id, rifki.khoirul.amin25003@mhs.uingusdur.ac.id, kodam.wijoyo.saputra25069@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

The rapid development of digital technology has significantly transformed various aspects of life, including education and entrepreneurship. E-commerce has emerged not only as a platform for buying and selling goods and services but also as a medium that can support learning activities and foster entrepreneurial skills among students. This study aims to examine the utilization of e-commerce as an educational medium and its role in creating entrepreneurial opportunities for students in the digital era. The research employs a qualitative descriptive approach through a literature review of relevant academic articles, books, and reports discussing e-commerce, digital entrepreneurship, and student learning. The findings indicate that e-commerce provides students with practical learning experiences in digital marketing, business management, financial literacy, customer service, and technological adaptation. Through direct involvement in online business activities, students can develop critical thinking, creativity, communication skills, and problem-solving abilities. Furthermore, e-commerce lowers barriers to entrepreneurship by reducing startup costs and enabling students to reach broader markets through digital platforms. The accessibility of various online marketplaces and social commerce features also encourages students to explore business opportunities while continuing their education. However, several challenges remain, including limited digital literacy, lack of entrepreneurial knowledge, intense market competition, and concerns regarding online transaction security. Therefore, support from educational institutions, families, and government agencies is essential to enhance students' digital competencies and entrepreneurial readiness. Integrating e-commerce-based entrepreneurship education into the learning process can help students become more adaptive, innovative, and economically independent. In conclusion, e-commerce serves as both an effective educational medium and a promising entrepreneurial platform for students. Its proper utilization can contribute to the development of entrepreneurial mindsets and digital competencies needed to face the challenges and opportunities of the modern economy.

Keywords: Entrepreneurship, Students, Digital Education, Digital Literacy, Business Opportunities.

NAVIGATING DISRUPTION: THE EFFECTS OF A HORMUZ CLOSURE ON INTERNATIONAL TRADE, ENERGY FLOWS, AND GLOBAL SUPPLY CHAINS

Assoc. Prof. Dr. Hasan Bora USLUER

T.R. Galatasaray University, Maritime Vocational School, hbusluer@gsu.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

T.R. Piri Reis University, Maritime Management, hbusluer@pirireis.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

Abstract

The Strait of Hormuz, like other major maritime chokepoints, plays an important role in aiding global trade. The strait serves as the main transit route for a significant share of globally traded crude oil, liquefied natural gas (LNG), and other energy commodities. Disruptions in the Strait would have major impacts on international trade, energy security, and global supply chain stability. A study analyzes the possible impacts of a partial or complete closure of the Strait of Hormuz by combining geopolitical, maritime transportation, and global supply chain perspectives, and also tries to show the strait's strategic role in the international maritime network and its effects on energy markets, freight transportation, insurance costs, and industrial production. A review of the literature reveals that assessments of the ripple effects on the economy from short- or long-term disruptions to strait use involve synthesizing local and international maritime trade volumes, maritime traffic density data, and recent political developments. This commentary analyzes the impact of recent and ongoing developments in the Strait of Hormuz on crude oil prices, liquefied natural gas (LNG) availability, shipping routes, logistics, and energy-intensive production. Disruptions to maritime traffic due to the closure of the strait, whatever the cause, could contribute to rising global inflation, thus disrupting the timing of raw material or product deliveries. While alternative routes and oil reserves may provide some mitigation, they are insufficient to fully compensate for the loss of capacity. Key policy measures recommended to enhance supply chain resilience include diversifying energy sources, developing alternative sea routes, investing in critical infrastructure, and promoting international maritime cooperation. The collective findings emphasize the essential role of Hormuz in the global economy and the critical importance of its security for international economic stability. Governments, energy markets, and the maritime sector should prioritize resilience to disruptions at maritime transit points.

Keywords: Maritime Transportation, Strait of Hormuz, Maritime Management, Maritime Politics

SEYR-Ü SEFER ENGELLENMESİ: HORMUZ KAPANMASININ ULUSLARARASI TİCARET, ENERJİ AKIŞLARI VE KÜRESEL TEDARİK ZİNCİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Hasan Bora USLUER

T.R. Galatasaray Üniversitesi, Denizcilik MYO, hbusluer@gsu.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

T.R. Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Yönetimi, hbusluer@pirireis.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

Özet

Hürmüz Boğazı, diğer önemli deniz geçiş noktaları gibi, küresel ticarete katkıda bulunmada önemli bir rol oynamaktadır. Boğaz, küresel ölçekte ticareti yapılan ham petrol, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ve diğer enerji emtialarının önemli bir bölümü için ana geçiş güzergâhı görevi görmektedir. Boğazdaki aksamalar, uluslararası ticaret, enerji güvenliği ve küresel tedarik zinciri istikrarı üzerinde büyük etkiler yaratacaktır. Bu çalışma, jeopolitik, deniz taşımacılığı ve küresel tedarik zinciri perspektiflerini birleştirerek Hürmüz Boğazı'nın kısmi veya tam kapanmasının olası etkilerini analiz etmekte; ayrıca boğazın uluslararası denizcilik ağındaki stratejik rolünü ve enerji piyasaları, yük taşımacılığı, sigorta maliyetleri ve endüstriyel üretim üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Literatür taraması, boğaz kullanımındaki kısa veya uzun vadeli aksamaların ekonomi üzerindeki dalgalanma etkilerinin değerlendirilmesinin, yerel ve uluslararası deniz ticareti hacimleri, deniz trafiği yoğunluğu verileri ve son siyasi gelişmelerin sentezlenmesini içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu yorum, Hürmüz Boğazı'ndaki son ve devam eden gelişmelerin ham petrol fiyatları, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) bulunabilirliği, nakliye rotaları, lojistik ve enerji yoğun üretim üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Boğazın kapanması nedeniyle deniz trafiğinde meydana gelen aksamalar, nedeni ne olursa olsun, küresel enflasyonun yükselmesine katkıda bulunabilir ve böylece hammadde veya ürün teslimatlarının zamanlamasını bozabilir. Alternatif rotalar ve petrol rezervleri bir miktar hafifletme sağlayabilse de, kapasite kaybını tamamen telafi etmek için yetersiz kalır. Tedarik zinciri dayanıklılığını artırmak için önerilen temel politika önlemleri arasında enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, alternatif deniz rotalarının geliştirilmesi, kritik altyapıya yatırım yapılması ve uluslararası denizcilik iş birliğinin teşvik edilmesi yer almaktadır. Bulguların tamamı, Hürmüz'ün küresel ekonomideki temel rolünü ve güvenliğinin uluslararası ekonomik istikrar açısından kritik önemini vurgulamaktadır. Hükümetler, enerji piyasaları ve denizcilik sektörü, deniz geçiş noktalarındaki aksaklıklara karşı dayanıklılığa öncelik vermelidir.

Anahtar Kelimeler: Deniz Taşımacılığı, Hürmüz Boğazı, Denizcilik İşletmesi, Deniz Politikası

1. INTRODUCTION

The Strait of Hormuz is one of the world's most critical maritime chokepoints and plays a strategic role in the transportation of crude oil and liquefied natural gas (LNG) (International Energy Agency [IEA], 2026). An average of approximately 20 million barrels per day of crude oil and petroleum products transited the Strait in 2025, representing nearly one-quarter of global seaborne oil trade, while significant volumes of LNG also pass through this corridor (IEA, 2026). Any closure or disruption of navigation through the Strait of Hormuz would affect not only global energy markets but also international shipping, marine insurance, port operations, and global supply chains, with particularly severe consequences for energy-importing economies and developing countries (United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD], 2026; U.S. Energy Information Administration [EIA], 2026).

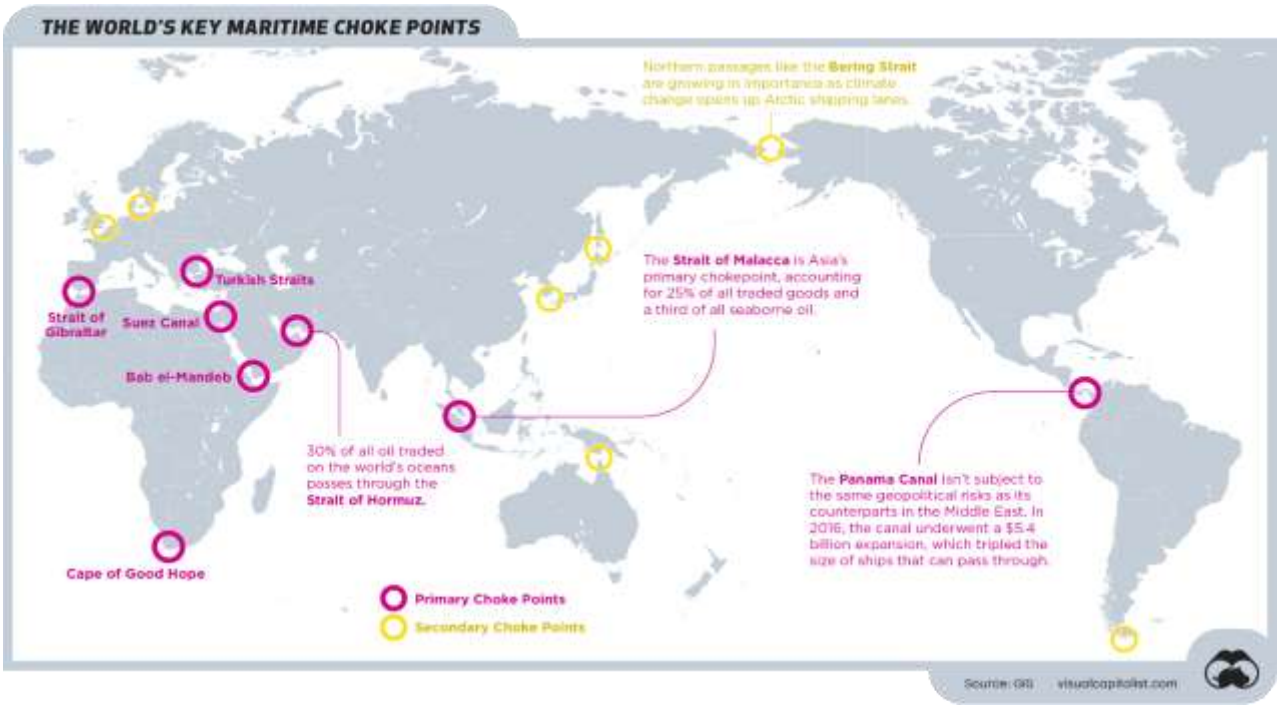

Figure 1 Global Chokepoints (Visual Capitalist, 2026)

This study evaluates the potential consequences of a closure of the Strait of Hormuz from the perspectives of energy security, freight markets, maritime insurance, and alternative logistics corridors. The analysis suggests that a prolonged closure could lead to substantial increases in global oil prices, reduced tanker market capacity, rising freight costs, and significant disruptions to the global economy.

The closure of the Strait of Hormuz constitutes a major geopolitical event within maritime transport. The closure, blockade, or accidental disabling of strategic maritime chokepoints, once regarded as hypothetical risks, has now

demonstrated tangible relevance and the ability to reshape international trade flows, alter geopolitical bargaining power, and generate substantial economic consequences (Pratson, 2023; Verschuur et al., 2024). Disruptions affecting critical maritime corridors have highlighted the vulnerability of global shipping networks and emphasized the need for resilient logistics systems capable of adapting to prolonged geopolitical uncertainty (Li & Wang, 2026; Ivanov & Dolgui, 2021; Notteboom et al., 2023). The reduction or cessation of maritime activity in the Iranian-controlled Strait of Hormuz has prompted significant changes in global maritime routes and revealed previously underestimated vulnerabilities in international shipping networks and global supply chains (Pratson, 2023; Yang et al., 2026; Li & Wang, 2026; Verschuur et al., 2025; Devetak et al., 2026). Beyond immediate market fluctuations, the closure of the Strait has, over several months, demonstrated its continuing impact on risk assessment and risk pricing within global supply chain networks that rely on multiple critical maritime chokepoints (Zhao & Li, 2026; Ivanov & Dolgui, 2020; Lee & Wong, 2021). The science of economics and commercial necessities require companies and investors engaged in international trade to consider the fragility of global trade corridors, geopolitical risks, logistics security, and the potential impacts of regional and international sanctions when designing resilient supply chains and investment strategies (Christopher & Peck, 2004; Pettit et al., 2010; Wieland & Wallenburg, 2013; Hosseini et al., 2019; Ivanov & Keskin, 2023; Dolgui & Ivanov, 2020).

Figure 2. The Strait of Hormuz

This situation necessitates identifying critical bottlenecks in the supply chain, evaluating alternative transportation routes, including road, rail, air, and maritime modes, anticipating cost variations under different disruption scenarios, and adopting more rigorous supply chain due diligence practices (Shi et al., 2023; Li et al., 2025; Tsantis et al., 2026).

The Strait of Hormuz illustrates how the just-in-time (JIT) approach in supply chain management increases the vulnerability of global logistics to geopolitical disruptions and challenges delivery reliability and operational continuity (Nguyen et al., 2026; Dolgui et al., 2019). These developments are expected to accelerate production relocation strategies, including nearshoring and friend-shoring, particularly in energy-intensive industries and strategic manufacturing sectors, to enhance supply chain resilience and reduce geopolitical exposure (Cui et al., 2026; Ivanov & Dolgui, 2021; Wang et al., 2023).

2. STRATEGIC IMPORTANCE OF THE STRAIT OF HORMUZ IN GLOBAL MARITIME TRADE

The great question is ''Why is the Strait of Hormuz Important?''

- One of the world's most strategic maritime chokepoints,
- Connects the Persian Gulf to the Gulf of Oman and the Arabian Sea,
- Essential route for global energy transportation,
- Supports international trade and economic stability,
- Any disruption may trigger worldwide economic consequences.
-

The Strait of Hormuz is one of the world's busiest and most strategically significant maritime chokepoints, connecting the Persian Gulf to the Gulf of Oman and the Arabian Sea. This narrow waterway serves as a critical gateway for global maritime trade and energy transportation, with substantial volumes of crude oil and liquefied natural gas (LNG) passing through the Strait each day. Consequently, the Strait plays a pivotal role in maintaining global energy security and supporting international economic stability. Because of its central position within the global maritime network, disruptions in the Strait can substantially affect shipping routes, freight markets, and international trade by increasing transportation costs, amplifying geopolitical uncertainty, and exposing vulnerabilities in global supply chains (Shepard & Pratson, 2020; Pratson, 2023; Christopher & Peck, 2004; Hosseini et al., 2019; Ivanov & Dolgui, 2020).

The Strait of Hormuz represents one of the world’s most critical oil chokepoints and functions as the sole maritime passage for approximately one-fifth of global oil and liquefied natural gas exports. Despite spanning just 39 kilometers at its tightest stretch, the Strait of Hormuz squeezes massive tankers and cargo ships into narrow deep-

water corridors, making navigation a high-stakes endeavor. To guide the steady flow of vessels, the strait is divided into two main shipping lanes, each about 3.7 kilometers wide, with a buffer zone standing guard between them.

Figure 3. Importance of Hormuz (MP,2026)

What is the Maritime Shipping's Global Role?

Maritime shipping transports over 90 % of global goods, making it vital to international trade networks. More than 80% of global trade by volume is transported by sea. A significant portion of the world's energy supply depends on a limited number of strategic maritime chokepoints. Among these, the Strait of Hormuz occupies a central position in global energy security. The Strait of Hormuz is located between Iran and Oman, connecting the Persian Gulf to the Gulf of Oman and the Arabian Sea. At its narrowest point, it is approximately 21 nautical miles wide and accommodates some of the world's busiest tanker traffic. Major Oil Companies and Major Gulf producers, including Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Kuwait, Iraq, and Qatar, rely heavily on the strait for exporting hydrocarbons to global markets.

2.1 Oil and LNG Transportation

The Strait of Hormuz facilitates the transit of:

- Approximately 20% of global oil consumption,
- Nearly 30% of global seaborne crude oil trade,
- Around 20–25% of global LNG trade.
- Countries such as Qatar, Kuwait, Iraq, and Saudi Arabia remain highly dependent on this route for energy exports.

Figure 4. Strait of Homuz (Breakbulk News)

2.2 Tanker Vessel Traffic

The strait accommodates:

- More than 15,000 tanker transits annually,
- Very Large Crude Carriers (VLCCs),
- Ultra Large Crude Carriers (ULCCs),
- LNG carriers.

Consequently, any disruption would have immediate implications for the global tanker market and maritime logistics networks.

Figure 5. From February to July Moderate Ship Traffic in Strait of Hormuz by Statista.(Statista,2026)

Table 1. Dependence on the Strait of Hormuz

	Moderate–High

3. POTENTIAL CLOSURE SCENARIOS

Scenario 1: Short-Term Closure (1–2 Weeks)

Potential impacts include:

- Sharp increases in crude oil prices,
- Higher war-risk insurance premiums,
- Vessel congestion and delays,
- Increased volatility in financial markets.

Scenario 2: Medium-Term Closure (1–3 Months)

Potential impacts include:

- Significant disruptions to global energy supply,
- Maximum utilization of alternative pipeline systems,
- Severe pressure on tanker freight markets.

Scenario 3: Long-Term Closure (More Than 3 Months)

Potential impacts include:

- Elevated risk of global economic recession,
- Strategic petroleum reserve releases,
- Structural reconfiguration of international energy trade routes.

4. IMPACTS ON MARITIME TRANSPORTATION

4.1 Tanker Freight Markets

A closure of the Strait of Hormuz would:

- Disrupt the balance between tanker supply and demand,
- Cause substantial increases in spot freight rates,
- Lead to dramatic increases in VLCC charter rates.

In particular, crude oil exports from the Persian Gulf could decline significantly, while Atlantic Basin suppliers may gain market share.

4.2 Marine Insurance

War-risk insurance premiums would likely rise sharply.

Potential consequences include:

- Increased transportation costs,
- Reduced willingness of insurers to provide coverage in the region,
- Additional operational risks for shipowners and charterers.

4.3 Port Operations

The following ports would be among the most affected:

- Ras Tanura Port,
- Jebel Ali Port,
- Mina Al Ahmadi,
- Umm Qasr Port.

Figure 6. Major Ports ın the Persian Gulf

Expected consequences include:

- Port congestion,
- Loading and unloading delays,
- Increased operational costs.

Major Ports in the Persian Gulf Region

- **•Ras Tanura Port (Saudi Arabia):** One of the world's largest oil export terminals and the primary gateway for Saudi Arabia's crude oil exports to global markets.

- **•Jebel Ali Port (United Arab Emirates):** The largest container port in the Middle East and one of the busiest logistics and transshipment hubs in the world.
- **•Mina Al Ahmadi Port (Kuwait):** Kuwait's principal oil export terminal, playing a critical role in the country's petroleum industry and energy trade.
- **•Umm Qasr Port (Iraq):** Iraq's most important seaport and main maritime gateway, handling the majority of the country's international trade and imports.

Strategic Importance:

These ports are highly dependent on uninterrupted navigation through the **Strait of Hormuz**, one of the world's most critical maritime chokepoints. Any disruption in the strait could significantly affect global energy supplies, regional trade flows, and international shipping operations.

5. IMPACTS ON MARITIME TRANSPORTATION

5.1 Energy Transportation

The most immediate effect is on crude oil and LNG shipments.

Affected exporters:

- Saudi Arabia
- Qatar
- United Arab Emirates
- Kuwait
- Iraq

Consequences:

- Reduced export capacity.
- Higher tanker charter rates.
- Increased fuel prices globally.
- Greater utilization of pipelines and alternative export terminals.

5.2 Container Shipping

Major impacts include:

- Service cancellations,
- Blank sailings,
- Increased transit times,
- Equipment imbalances.

Shipping lines may reroute vessels around the Cape of Good Hope, adding:

- 3,500–4,000 nautical miles,
- Approximately 10–14 days to voyages.

5.3 Maritime Insurance

- Risk premiums increase dramatically due to:
- War risk surcharges.
- Crew safety concerns.
- Vessel damage risks.

Consequences:

- Higher shipping costs.
- Reduced profitability for carriers.
- Increased costs transferred to cargo owners.

6. IMPACTS ON GLOBAL SUPPLY CHAINS

6.1 Energy Supply Chains

Most vulnerable sectors:

- Aviation
- Shipping
- Petrochemicals
- Power generation
- Manufacturing

Consequences:

- Rising energy prices.
- Increased production costs.
- Inflationary pressures worldwide

6.2 Manufacturing Supply Chains

Industries affected:

- Automotive
- Electronics
- Chemicals
- Steel production
- Fertilizer manufacturing

Consequences:

- Raw material shortages,
- Production delays,
- Increased inventory costs,
- Reduced industrial output.

6.3 Food and Consumer Goods Supply Chains

Potential impacts:

- Delayed imports.
- Increased transportation expenses.
- Higher food prices.
- Reduced availability of imported products.
- **Countries heavily dependent on imports are particularly vulnerable.**

7. ALTERNATIVE TRANSPORTATION STRATEGIES

7.1.Maritime Alternatives

1. **Cape of Good Hope Route**
   - Main alternative for Europe–Asia trade.
   - Longer transit times.
   - Higher fuel consumption.
2. **Red Sea Routes**

   Limited effectiveness due to concurrent regional security risks.
3. **Regional Transshipment Hubs**

   Increased use of ports outside the Gulf region.

7.2.Land-Based Alternatives

- Pipelines,
- Rail corridors,
- Multimodal transport systems.

Examples:

- Saudi East-West Pipeline,
- UAE pipeline infrastructure.

However, these alternatives cannot fully replace Hormuz capacity.

Long-Term Strategic Consequences

For Maritime Transportation

- Greater diversification of shipping routes.
- Increased investment in port resilience.
- Enhanced maritime security measures.
- Expansion of strategic energy reserves.

For Global Supply Chains

- Nearshoring and reshoring trends.
- Supply chain diversification.
- Increased inventory buffers.
- Greater use of digital risk monitoring systems.

8. RESULTS AND DISCUSSIONS

A closure of the Strait of Hormuz represents one of the most significant risks to global maritime transportation and supply chains. While a short-term disruption would primarily increase transportation costs and delivery times, a prolonged closure could trigger severe energy shortages, supply chain bottlenecks, inflationary pressures, and widespread economic disruption. The crisis highlights the strategic importance of maritime chokepoints and reinforces the need for resilient, diversified, and adaptable global logistics networks.

RERENCES

Breakbulk News. (2026). *Oil majors halt tanker movements through Strait of Hormuz as Iran strikes escalate*. Retrieved August 2026.

Christopher, M., & Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *The International Journal of Logistics Management, 15*(2), 1–14. https://doi.org/10.1108/09574090410700275

Cui, L., Feng, J., Zhang, Y., Li, Z., Hao, F., Zhao, J., Shao, A., & Xing, L. (2026). Friend-shoring versus near-shoring: A counterfactual network analysis of differential impacts on China's position in global value chains. *Systems, 14*(5), 512. https://doi.org/10.3390/systems14050512

Dolgui, A., & Ivanov, D. (2020). Exploring supply chain structural dynamics: New disruptive technologies and disruption risks. *International Journal of Production Economics, 229*, 107886. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107886

Dolgui, A., Ivanov, D., & Sokolov, B. (2020). Reconfigurable supply chain: The X-network. *International Journal of Production Research, 58*(13), 4138–4163. https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1774679

Hosseini, S., Ivanov, D., & Dolgui, A. (2019). Review of quantitative methods for supply chain resilience analysis. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 125*, 285–307. https://doi.org/10.1016/j.tre.2019.03.001

International Energy Agency. (2026a). *Sheltering from oil shocks*. IEA. https://www.iea.org/reports/sheltering-from-oil-shocks

International Energy Agency. (2026b). *Strait of Hormuz*. https://www.iea.org/about/oil-security-and-emergency-response/strait-of-hormuz

Ivanov, D., & Dolgui, A. (2021). A digital supply chain twin for managing the disruption risks and resilience in the era of Industry 4.0. *Production Planning & Control, 32*(9), 775–788. https://doi.org/10.1080/09537287.2020.1768450

Ivanov, D., & Keskin, B. B. (2023). Post-pandemic adaptation and development of supply chain viability theory. *Omega, 116*, 102806. https://doi.org/10.1016/j.omega.2022.102806

Lee, P. T.-W., & Wong, G. K. C. (2021). Shipping and port resilience in the post-pandemic era: Implications for global supply chains. *Maritime Policy & Management*. https://doi.org/10.1080/03088839.2021.1914875

Li, D., Jiao, J., Wang, S., & Zhou, G. (2025). Supply chain resilience from the maritime transportation perspective: A bibliometric analysis and research directions. *Fundamental Research*, *5*(2), 437–449. https://doi.org/10.1016/j.fmre.2023.04.003

Liu, J., Wu, J., & Gong, Y. (2023). Maritime supply chain resilience: From concept to practice. *Computers & Industrial Engineering*, *182*, 109366. https://doi.org/10.1016/j.cie.2023.109366

Moiane, J. (n.d.). *Strait of Hormuz 3D map* [Digital image]. Metal Posters. Retrieved May 2026, from https://metalposters.com/featured/strait-of-hormuz-3d-map-jafeth-moiane.html

Nguyen, S., Fu, X., Zhao, L., Xu, H., Zhang, X., Li, N., Zhang, W., Yin, X. F., Daichi, O., Koh, J., & Zheng, Q. (2026). AI-driven Just-In-Time coordination between port and ships: Advancing maritime decarbonization. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, *207*, 104569. https://doi.org/10.1016/j.tre.2025.104569

Notteboom, T., Pallis, A. A., & Rodrigue, J.-P. (2023). Disruptions and resilience in global container shipping and port systems. *Maritime Policy & Management*, *50*(6), 697–714.

Pettit, T. J., Fiksel, J., & Croxton, K. L. (2010). Ensuring supply chain resilience: Development of a conceptual framework. *Journal of Business Logistics*, *31*(1), 1–21. https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2010.tb00125.x

Pratson, L. F. (2023). Assessing impacts to maritime shipping from marine chokepoint closures. *Communications in Transportation Research*, *3*, 100083. https://doi.org/10.1016/j.commtr.2022.100083

Saidi, M., Esmaeildoost, F., Khankan, R., Masarani, H., & Toyasaki, F. (2026). Logistical agility at the Strait of Hormuz: A framework for managing sustained geopolitical disruption risks in global supply chains. *Transport Policy*, *183*, 104168. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2026.104168

Shepard, J. U., & Pratson, L. F. (2020). Maritime piracy in the Strait of Hormuz and implications of energy export security. *Energy Policy*, *140*, 111379. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111379

Shi, J., Chen, J., Xu, L., Di, Z., & Qu, Q. (2023). Improving the resilience of maritime supply chains: The integration of ports and inland transporters in duopoly markets. *Frontiers of Engineering Management*, *10*, 51–66. https://doi.org/10.1007/s42524-022-0231-3

Statista. (2026). *Ship traffic in the Strait of Hormuz*. Retrieved August 2026, from https://www.statista.com/chart/35984/ship-traffic-in-the-strait-of-hormuz/

Tsantis, A., Mangan, J., & Palacin, R. (2026). Trade shocks and direct shipping connections: Causal insights into network adaptability and supply chain resilience. *WMU Journal of Maritime Affairs*. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s13437-025-00399-0

United Nations Conference on Trade and Development. (2026). *Hormuz shipping disruptions raise risks for energy, fertilizers and vulnerable economies*. https://unctad.org/news/hormuz-shipping-disruptions-raise-risks-energy-fertilizers-and-vulnerable-economies

U.S. Energy Information Administration. (2026). *EIA expects a drop in global oil demand will limit price increases from Hormuz disruptions*. https://www.eia.gov/pressroom/releases/press589.php

Verschuur, J., Koks, E. E., & Hall, J. W. (2022). Ports' criticality in international trade and global supply-chains. *Nature Communications, 13*, 4351. https://doi.org/10.1038/s41467-022-32070-0

Visual Capitalist. (n.d.). *Mapping the world's key maritime choke points*. Retrieved May 2026, from https://www.visualcapitalist.com/mapping-the-worlds-key-maritime-choke-points/

Wieland, A., & Wallenburg, C. M. (2013). The influence of relational competencies on supply chain resilience: A relational view. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 43*(4), 300–320. https://doi.org/10.1108/IJPDLM-08-2012-0243

Yang, H., Xu, N., Chen, J., Wang, Y., Cao, Y., Su, F., Zhang, H.-S., Chen, C., Ou, Y., & Li, Q. (2026). SAR-based monitoring of shipping reorganization under a maritime chokepoint disruption: Evidence from the Strait of Hormuz crisis. *Ocean & Coastal Management, 279*, 108265. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2026.108265

Zhao, X., & Li, H. (2026). Assessing the resilience dynamics of global crude oil maritime transportation network and the impact of chokepoints based on mass trajectory data. *Maritime Policy & Management*. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/03088839.2026.2649342

ELECTRONIC BILL OF LADING IN MARITIME TRADE, APPLICATIONS, BENEFITS AND CHALLENGES

Assoc. Prof. Dr. Hasan Bora USLUER

T.R. Galatasaray University, Maritime Vocational School, hbusluer@gsu.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

T.R. Piri Reis University, Maritime Management, hbusluer@pirireis.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

Abstract

The bill of lading (B/L) is a rudimentary record in the shipping industry, historically serving principal functions including privileging the carriage of goods, evidencing the contract of carriage, and acting as a document of title. Traditional paper-based bills of lading present significant management challenges, including slow processing times, elevated transaction costs, and heightened risks of loss, fraud, and forgery. The Electronic Bill of Lading (e-BL) has become central to maritime digitalization by enabling the creation, transfer, acceptance, and surrender of bills of lading through secure electronic platforms. This study examines the current applications of e-BLs in maritime trade and evaluates their primary benefits and implementation challenges from legal, operational, technological, and commercial perspectives. The adoption of e-BLs streamlines record circulation, reduces organizational and courier expenses, enhances data precision and traceability, enhances supply chain visibility, and facilitates integration with digital trade systems. Technologies including blockchain, distributed ledger systems, electronic signatures, and secure platforms further reinforce document authenticity, integrity, and transferability. Nevertheless, widespread implementation remains constrained by several factors. Variations in national law processes, uncertainty regarding the recognition of electronic transferable records, cybersecurity and data protection risks, platform interoperability challenges, and differing levels of digital readiness among stakeholders continue to impede global adoption. Recent regulatory developments, particularly the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (MLETR), along with national legislative reforms and industry-led digitalization initiatives, are establishing a more robust framework to support e-BL implementation. The study finds that e-BLs have the potential to significantly enhance the efficiency, security, transparency, and sustainability of maritime trade. However, widespread adoption will require greater legal harmonization, internationally recognized technical standards, interoperable electronic infrastructure, robust cybersecurity measures, and coordinated participation from all industry stakeholders.

Keywords: Electronic Bill of Lading, eBL, maritime trade, digitalization, blockchain, MLETR, electronic transferable records, maritime transport

DENİZ TİCARETİNDE ELEKTRONİK KONŞİMENTO: UYGULAMALARI, FAYDALARI VE ZORLUKLARI

Doç. Dr. Hasan Bora USLUER

T.R. Galatasaray Üniversitesi, Denizcilik MYO, hbusluer@gsu.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

T.R. Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Yönetimi, hbusluer@pirireis.edu.tr, 0000-0001-8988-9288

Özet

Konşimento (B/L), denizcilik sektöründe tarihsel olarak malların taşınmasını ayrıcalıklı kılmak, taşıma sözleşmesini kanıtlamak ve mülkiyet belgesi olarak hareket etmek gibi temel işlevleri yerine getiren temel bir kayıttır. Geleneksel kağıt tabanlı konşimentolar, yavaş işlem süreleri, yüksek işlem maliyetleri ve kayıp, dolandırıcılık ve sahtecilik risklerinin artması gibi önemli yönetim zorlukları sunmaktadır. Elektronik Konşimento (e-BL), güvenli elektronik platformlar aracılığıyla konşimentoların oluşturulmasını, transferini, kabulünü ve teslimini sağlayarak denizcilik dijitalleşmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu çalışma, e-BL'lerin denizcilik ticaretindeki mevcut uygulamalarını incelemekte ve yasal, operasyonel, teknolojik ve ticari açılardan temel faydalarını ve uygulama zorluklarını değerlendirmektedir. E-BL'lerin benimsenmesi, kayıt dolaşımını kolaylaştırır, organizasyonel ve kurye giderlerini azaltır, veri doğruluğunu ve izlenebilirliğini artırır, tedarik zinciri görünürlüğünü artırır ve dijital ticaret sistemleriyle entegrasyonu kolaylaştırır. Blok zinciri, dağıtılmış defter sistemleri, elektronik imzalar ve güvenli platformlar gibi teknolojiler, belge orijinalliğini, bütünlüğünü ve transfer edilebilirliğini daha da güçlendirir. Bununla birlikte, yaygın uygulama çeşitli faktörler nedeniyle kısıtlanmaya devam etmektedir. Ulusal hukuk süreçlerindeki farklılıklar, elektronik devredilebilir kayıtların tanınmasına ilişkin belirsizlik, siber güvenlik ve veri koruma riskleri, platformlar arası birlikte çalışabilirlik zorlukları ve paydaşlar arasındaki farklı dijital hazırlık seviyeleri, küresel benimsemeyi engellemeye devam etmektedir. Son düzenleyici gelişmeler, özellikle UNCITRAL Elektronik Devredilebilir Kayıtlar Model Yasası (MLETR), ulusal yasal reformlar ve sektör öncülüğündeki dijitalleşme girişimleriyle birlikte, e-BL uygulamasını desteklemek için daha sağlam bir çerçeve oluşturmaktadır. Çalışma, e-BL'lerin deniz ticaretinin verimliliğini, güvenliğini, şeffaflığını ve sürdürülebilirliğini önemli ölçüde artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yaygın benimseme, daha fazla yasal uyum, uluslararası kabul görmüş teknik standartlar, birlikte çalışabilir elektronik altyapı, sağlam siber güvenlik önlemleri ve tüm sektör paydaşlarının koordineli katılımını gerektirecektir.

Anahtar Kelimeler: Elektronik Konşimento (e-BL), Deniz Ticareti, Dijitalleşme, Blok Zinciri, MLETR, Elektronik Devredilebilir Kayıtlar, Deniz Taşımacılığı

1. INFORMATIONS

A bill of lading (B/L) is one of the fundamental documents in maritime trade, serving as evidence of the contract of carriage, a receipt for the goods shipped, and, under appropriate legal conditions, a document capable of representing rights to the goods (Irannezhad & Faroqi, 2023; Yang, 2019). It contains essential information concerning the cargo, parties involved, ports of loading and discharge, and conditions of carriage, thereby facilitating the physical and documentary movement of goods throughout the maritime supply chain (Jović et al., 2020; Pu & Lam, 2021).

Traditional paper-based bills of lading, however, create several operational and administrative difficulties. The requirement to transfer and present original paper documents may result in delays, additional documentation and courier costs, and risks associated with document loss, duplication, fraud, and inaccurate information (Irannezhad & Faroqi, 2023; Yang, 2019). These limitations have increased interest in electronic bills of lading (eBLs), which seek to reproduce the principal commercial and legal functions of conventional bills of lading in a digital environment (Todd, 2020; Sun & He, 2024).

Rapid developments in information and communication technologies, particularly blockchain, distributed ledger technologies, electronic signatures, and secure digital platforms, have accelerated the transition toward electronic documentation in maritime trade (Pu & Lam, 2021; Wang et al., 2021). Blockchain-based systems are particularly relevant because they can improve document integrity, traceability, transparency, and information sharing while reducing the risk of unauthorized alteration and duplicated documentation (Irannezhad & Faroqi, 2023; Jović et al., 2020).

Nevertheless, compared with several other industries, the maritime sector has historically demonstrated relatively slow adoption of digital technologies because of its fragmented stakeholder structure, international regulatory complexity, interoperability requirements, and concerns regarding legal recognition and cybersecurity (Yang, 2019; Pu & Lam, 2021). More recently, increasing trade volumes and the need for faster, more reliable, and less paper-intensive processes have encouraged shipping companies and other maritime stakeholders to adopt electronic documentation and eBL solutions (Kouhizadeh et al., 2021; Irannezhad & Faroqi, 2023). Consequently, eBLs are increasingly regarded as an important component of maritime digital transformation, with the potential to reduce human error, accelerate document transfer, enhance supply-chain visibility, and improve the efficiency and security of international trade transactions (Todd, 2020; Yoon et al., 2020).

2. GENERAL INFORMATION ABOUT CLASSIC AND E-BILL OF LADING

Maritime transportation forms the spine of international business, incorporating a vast network of carriers, shippers, consignees, freight forwarders, ports, customs authorities, banks, insurers, and numerous other intermediaries. While cargo now moves across oceans with the support of automation, digital platforms, and advanced tracking systems, the documentation underlying these transactions has remained comparatively dependent on traditional processes. Digital transformation has therefore become an increasingly important priority for the maritime sector, particularly in relation to information exchange, documentation, interoperability, and coordination among stakeholders (Tijan et al., 2021; Jović et al., 2022). One of the most important documents within this system is the bill of lading, which has considerable commercial, operational, and legal significance.

A traditional bill of lading typically fulfills three primary functions. It acts as a receipt issued by the carrier for goods received or loaded, serves as evidence of the terms of the contract of carriage, and, when issued in negotiable form, functions as a document of title that enables the transfer of rights related to the goods. Consequently, the bill of lading plays a central role in coordinating transactions among carriers, cargo interests, banks, insurers, traders, freight forwarders, and other participants in maritime supply chains. Its proper transmission is also important for ensuring the timely release and onward movement of cargo at the destination port (Amico & Cigolini, 2024).

Reliance on original paper bills of lading, however, creates significant operational inefficiencies. Physical documents must often circulate among multiple commercial parties while the cargo itself is already in transit, creating the possibility that the goods may arrive before the required documentation. Such delays can interfere with cargo release and contribute to longer dwell times, storage costs, demurrage, and additional administrative procedures. More broadly, paper-intensive processes and fragmented information flows have been identified as important obstacles to efficient maritime and logistics operations (Bavassano et al., 2020; Ahmad et al., 2021). Traditional documentation may also be vulnerable to loss, damage, unauthorized duplication, manipulation, and fraud, reinforcing the need for more secure and transparent mechanisms for managing trade documentation (Dutta et al., 2020).

Electronic Bills of Lading (eBLs) seek to transfer the established commercial functions of traditional bills of lading into a digital environment. Instead of relying on the physical transfer of paper documents, electronic systems can enable bills of lading to be issued, transferred, endorsed, controlled, and surrendered digitally. Advances in electronic signatures, cryptography, blockchain, distributed ledger technology, application programming interfaces (APIs), and secure cloud-based platforms have considerably expanded the technological

possibilities for implementing such systems. In particular, blockchain technology has attracted attention in maritime transport because of its potential to provide secure information exchange, traceability, transparency, immutability, and trusted transactions among multiple stakeholders (Pu & Lam, 2021; Choi & Siqin, 2022). Research specifically examining blockchain-based bills of lading has demonstrated their potential to improve trust, security, information visibility, and operational efficiency within port supply chains (Amico & Cigolini, 2024). The potential advantages of eBLs extend beyond simply replacing paper with electronic files. Digital and blockchain-enabled documentation can support faster information exchange, reduce administrative duplication, increase supply-chain visibility, facilitate automation, and strengthen the integrity of transaction records (Dutta et al., 2020; Ahmad et al., 2021).

Simulation-based evidence from port operations also indicates that blockchain-based bill-of-lading processes may reduce container lead and dwell times, illustrating the potential operational consequences of document digitalization (Amico & Cigolini, 2024). These developments form part of the broader digital transformation of maritime transport, in which interoperability and stakeholder collaboration are becoming increasingly important determinants of successful implementation (Tijan et al., 2021). Nevertheless, technological capability alone does not guarantee widespread adoption. The maritime industry consists of numerous organizations operating across different jurisdictions, regulatory environments, technological infrastructures, and levels of digital maturity. Consequently, interoperability, regulatory recognition, organizational readiness, infrastructure, investment costs, stakeholder cooperation, cybersecurity, and governance remain important challenges. Studies examining blockchain adoption in freight logistics and maritime transportation consistently identify technological, organizational, and regulatory factors as major determinants of successful implementation (Orji et al., 2020; Pu & Lam, 2021; Lin, 2024). The absence of common standards and insufficient cooperation among stakeholders can further slow digital transformation across the maritime sector (Tijan et al., 2021). The transition is also increasingly supported by international legal and industry initiatives. The UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (MLETR) provides an important legal framework based on functional equivalence between electronic transferable records and their paper counterparts. In parallel, industry initiatives seek to improve technical standardization and interoperability for electronic trade documentation. Such standardization is particularly important because the value of eBL systems depends not only on the technology itself but also on their acceptance across carriers, ports, financial institutions, regulators, and other actors within international supply chains. Research on blockchain adoption similarly emphasizes that technological compatibility, regulatory support, and coordination among organizations are fundamental to large-scale implementation (Orji et al., 2020; Lin, 2024). this study investigates the evolving role of electronic bills of lading in modern maritime trade by

addressing three main questions: How are eBLs currently being applied in maritime trade? What operational, economic, and security advantages do they offer compared with traditional paper bills of lading? And what technological, organizational, legal, and regulatory obstacles continue to restrict their widespread adoption? By examining these dimensions together, the study aims to provide an integrated assessment of the opportunities and challenges associated with the transition from traditional paper bills of lading to electronic documentation in international maritime trade.

3. METHODOLOGY OF STUDY

This study uses a qualitative literature review approach, examining a substantial body of academic work on electronic bills of lading, maritime digitalization, blockchain innovations, digital trade documentation, and maritime supply chain technologies. It also explores key international legal instruments and industry standards shaping the field. Recent literature has increasingly approached maritime digitalization as a multidimensional transformation involving technological innovation, organizational change, stakeholder collaboration, regulatory development, and the integration of digital platforms across maritime supply chains (Tijan et al., 2021; Jović et al., 2022; Zeng et al., 2025).

The review examines four interconnected dimensions: the evolution from traditional to digital bills of lading; the expanding technological and commercial applications of electronic bill of lading systems; their operational, economic, security, and sustainability benefits; and the legal, technological, organizational, and interoperability barriers that may restrict widespread implementation. These dimensions are consistent with the broader literature on maritime digitalization and blockchain-enabled logistics, which emphasizes efficiency, transparency, traceability, information security, stakeholder integration, and interoperability while also identifying technological readiness, regulatory uncertainty, infrastructure requirements, and organizational resistance as significant adoption challenges (Bavassano et al., 2020; Dutta et al., 2020; Orji et al., 2020; Pu & Lam, 2021).

Particular attention is given to the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (MLETR), developments concerning electronic trade documents, and initiatives undertaken by maritime sector organizations to facilitate the transition from paper-based to electronic documentation. In parallel, peer-reviewed studies addressing blockchain and digitalization in maritime transport and logistics are evaluated to identify the technological, organizational, environmental, and institutional factors influencing adoption (Orji et al., 2020; Tijan et al., 2021; Jović et al., 2022). Particular consideration is also given to blockchain-based bills of lading because they illustrate how distributed ledger technologies may be applied to document transfer, information sharing, transaction security, and cargo-related processes within maritime supply chains (Amico & Cigolini,

2024). As a conceptual exploration, this study synthesizes current academic literature and regulatory developments to establish an integrated framework for evaluating the evolving role of electronic bills of lading in the future of maritime trade. Rather than evaluating eBLs solely as a technological replacement for paper documentation, the review considers their implementation within the broader transformation of maritime logistics and international supply chains, where digital connectivity, interoperability, institutional acceptance, and stakeholder collaboration are increasingly important determinants of successful digitalization (Ahmad et al., 2021; Choi & Siqin, 2022; Tijan et al., 2021).

4. THE BILL OF LADING AND ITS DIGITAL TRANSFORMATION

4.1.Oldways Bill of Lading

For centuries, the bill of lading has been central to maritime commerce. Its significance extends beyond the physical carriage of cargo, encompassing contractual, documentary, economic, and proprietary functions that underpin international trade. In particular, its role as a transferable document connecting the physical movement of goods with commercial and legal rights has made the bill of lading one of the most important documents in maritime transactions (Sun & He, 2024; Amico & Cigolini, 2024).

The primary function of a bill of lading is to serve as a receipt for goods, documenting details such as description, quantity, apparent condition, marks, and other relevant particulars of the cargo received or loaded by the carrier. It also serves as evidence of the contractual relationship governing carriage. A negotiable bill of lading additionally represents rights relating to the goods, enabling the transfer of these rights through established mechanisms of endorsement and delivery (Todd, 2020; Sun & He, 2024). Consequently, possession of the original bill of lading has traditionally played a fundamental role in determining who is entitled to exercise rights over the goods represented by the document (Šenol et al., 2025).

Digitalizing this third function presents significant challenges. While ordinary electronic documents can be easily copied and distributed, an electronic transferable document requires a reliable mechanism ensuring that only the legitimate holder can exercise the associated rights at any given time. This issue, commonly described as the "possession problem" of electronic bills of lading, represents one of the central legal and technological challenges in replacing paper bills with electronic equivalents (Sun & He, 2024). The digital environment must therefore reproduce the functional characteristics associated with the original document—including uniqueness, exclusive control, integrity, endorsement, and transferability—while preventing the simultaneous existence or use of competing authoritative versions (Šenol et al., 2025). Technologies such as blockchain and distributed ledgers have consequently attracted considerable attention because their characteristics may facilitate secure transfer,

traceability, integrity, and verification of transactions across maritime supply chains (Bavassano et al., 2020; Amico & Cigolini, 2024).

4.2.The Development of the Electronic Bill of Lading

An electronic bill of lading (e-BL) is distinct from a scanned copy or PDF version of a traditional bill of lading. A genuine e-BL requires a digital system capable of fulfilling the legally and commercially significant functions of the paper original, including the reliable identification of the party entitled to exercise control over the document and the secure transfer of the rights represented by it. Accordingly, the transition from paper bills of lading to electronic equivalents involves not merely document digitization but the creation of a trusted digital environment capable of reproducing the functions of possession, transfer, authenticity, and integrity associated with the traditional bill of lading (Todd, 2020; Amico & Cigolini, 2023).

Initial e-BL solutions typically operated within closed contractual systems. Participants entered into multilateral agreements stipulating that electronic records exchanged through a particular platform would have effects equivalent to those of paper bills. Although such systems demonstrated the practical feasibility of electronic trade documentation, their closed structure created important network and adoption limitations because all relevant parties generally needed to participate in the same system. This dependence on platform membership, together with regulatory uncertainty, technological fragmentation, stakeholder acceptance, and limited interoperability, has been identified as an important obstacle to the wider digitalization of maritime documentation (Todd, 2020; Yang, 2019; Pu & Lam, 2021; Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022).

Contemporary systems increasingly employ interoperable digital standards, distributed platforms, application programming interfaces (APIs), cloud-based infrastructure, cryptographic mechanisms, and blockchain or other distributed ledger technologies. These developments aim to move electronic trade documentation beyond isolated proprietary environments toward integrated digital trade ecosystems in which information and transferable records can circulate securely among carriers, shippers, ports, freight forwarders, financial institutions, customs authorities, and other supply-chain participants. Blockchain-based architectures are particularly relevant because of their potential to enhance data integrity, traceability, transparency, and secure information exchange, while reducing reliance on paper-based documentation and fragmented organizational processes (Ahmad et al., 2021; Liu et al., 2021; Nguyen et al., 2022; Li et al., 2024; Shin et al., 2024). However, successful implementation depends not only on technological capability but also on interoperability, scalability, common standards, regulatory recognition, stakeholder cooperation, and integration with existing maritime information systems (Pu & Lam, 2021; Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022; Shin et al., 2024).

5. TECHNOLOGIES SUPPORTING ELECTRONIC BILLS OF LADING

5.1. Newest Era: Digital Platforms

Digital electronic bill of lading (e-BL) platforms enable carriers and authorized parties to issue, sign, transfer, endorse, amend, and surrender electronic bills efficiently. These platforms may operate through centralized registries or distributed architectures, providing flexibility, operational efficiency, and improved information exchange among maritime and supply-chain stakeholders (Yang, 2019; Pu & Lam, 2021; Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022).

A key requirement is the ability to identify which participant holds exclusive control over the electronic record at any given time. The platform must also provide a reliable audit trail documenting every creation, amendment, transfer, endorsement, and surrender, thereby supporting transparency, traceability, and accountability. In this context, digital platforms can reduce dependence on fragmented paper-based processes while facilitating more rapid and secure information exchange between carriers, shippers, freight forwarders, financial institutions, ports, and other supply-chain participants (Ahmad et al., 2021; Amico & Cigolini, 2023; Li et al., 2024).

Nevertheless, the effectiveness of digital platforms depends heavily on interoperability and widespread stakeholder adoption. A platform that cannot communicate effectively with other systems or accommodate participants across different jurisdictions may reproduce, in digital form, some of the fragmentation associated with traditional documentation processes. Consequently, common standards, interoperability, governance mechanisms, and industry-wide participation are important prerequisites for the broader adoption of eBL systems (Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022; Shin et al., 2024).

5.2. The Inevitable Outcome: Blockchain and Distributed Ledger Technology

Blockchain technology has gained prominence in maritime documentation because of its capacity to maintain a shared, chronological, and tamper-resistant transaction history. Distributed ledger technologies can facilitate trusted information exchange among multiple actors while reducing dependence on a single intermediary and increasing transparency and traceability across maritime supply chains (Yang, 2019; Chang et al., 2020; Ahmad et al., 2021; Pu & Lam, 2021).

Yang (2019) identifies blockchain as an important technology within maritime digitalization, particularly because of its potential applications in documentation, cargo tracking, and supply-chain transactions. Similarly, Jović et al. (2020) emphasize the potential contribution of blockchain-based information exchange to maritime transportation and supply-chain sustainability. Such technologies may improve visibility, data integrity,

traceability, and coordination across complex maritime networks involving actors that do not necessarily have direct contractual or institutional relationships (Jović et al., 2020; Ahmad et al., 2021; Liu et al., 2021).

For bills of lading, blockchain can provide a tamper-resistant record of document issuance, endorsement, and transfer. Transactions recorded sequentially on a distributed ledger can create a transparent audit trail, potentially reducing risks associated with unauthorized alteration, inconsistent records, and fraudulent duplication. Blockchain-based bills of lading may therefore contribute to faster documentary processing, improved transparency, and more efficient coordination between participants in international trade (Amico & Cigolini, 2023; Liu et al., 2021; Nguyen et al., 2022).

The potential of blockchain becomes particularly significant when it is integrated with other digital technologies. Irannezhad and Faroqi (2023) propose a framework combining blockchain and Internet of Things (IoT) technologies to address longstanding challenges associated with bills of lading. IoT devices can generate information concerning the location and physical condition of cargo, while blockchain can provide an infrastructure through which relevant records are securely shared and verified. Integrating trusted documentation with real-time cargo information may therefore enable the documentary representation of goods to more closely reflect their physical status during transportation (Irannezhad & Faroqi, 2023; Tijan et al., 2021).

Despite these advantages, blockchain should not be considered synonymous with an electronic bill of lading. An eBL can operate without blockchain, and blockchain technology alone does not establish the legal status of an electronic transferable document. Moreover, technological adoption continues to face challenges related to interoperability, scalability, standardization, governance, cybersecurity, implementation costs, stakeholder acceptance, and regulatory uncertainty (Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022; Li et al., 2024; Shin et al., 2024).

Accordingly, the effectiveness of blockchain-based eBL solutions ultimately depends on the interaction between technological infrastructure and the broader legal and institutional environment. Digital technologies can provide authenticity, traceability, security, and efficient information exchange, but legal frameworks must determine whether electronic records can perform the transferable and proprietary functions traditionally associated with paper bills of lading. Therefore, technological innovation, legal recognition, interoperability, and institutional cooperation should develop together if eBLs are to achieve widespread adoption in international maritime trade (Pu & Lam, 2021; Amico & Cigolini, 2023; Shin et al., 2024).

6. ELECTRONIC BILLS OF LADING AND MARITIME TRADE COOPERATION

6.1. Shipping and Cargo Documentation

One of the most transformative uses of electronic bill of lading (eBL) technology is turning paperwork into seamless digital exchanges among carriers, shippers, consignees, and freight forwarders. By issuing documents electronically, companies can reduce their dependence on printing, physically transporting, and manually processing original paper documents, thereby improving information flows and operational efficiency across maritime supply chains (Yang, 2019; Plomaritou & Jeropoulos, 2022; Carlan et al., 2022).

Digital processes make it considerably faster to amend documents or transfer them to new parties. This speed is particularly important when goods change hands during transit or when documentary information needs to be modified as the voyage progresses. Digital platforms can also facilitate information exchange among geographically dispersed stakeholders and reduce delays arising from fragmented documentation processes (Jovanovic et al., 2022; Surucu-Balci et al., 2024).

6.2. Cargo Release

A major problem associated with paper bills of lading occurs when vessels and cargo arrive at the destination before the original documents. Because delivery traditionally depends on presentation of the relevant bill of lading, delayed documentary transmission can postpone cargo release and generate additional operational and storage costs (Plomaritou & Jeropoulos, 2022; Irannezhad & Faroqi, 2023).

Electronic transfer substantially reduces this documentary time gap. An eBL can be transmitted between authorized parties almost instantaneously, allowing consignees or other entitled parties to demonstrate their right to obtain delivery without waiting for physical documents to be transported internationally. Blockchain-enabled eBL applications may further support this process by providing secure records of document ownership, transfer, and surrender (Nguyen et al., 2022; Irannezhad & Faroqi, 2023).

6.3. Trade Finance

Bills of lading are integral to documentary credit and other trade-finance mechanisms. Banks examine bills of lading and accompanying commercial documents when determining whether a documentary presentation complies with the conditions governing letters of credit and related financing arrangements. The continuing reliance of international trade finance on paper documentation contributes to processing costs, manual verification requirements, delays, and fraud risks (Ioannou & Demirel, 2022).

Digital documents can accelerate both presentation and verification. Structured electronic data can also facilitate automated compliance procedures and integration with digital trade-finance platforms, while blockchain-based infrastructures may improve the integrity, transparency, and traceability of financial and documentary information exchanged among trading parties and financial institutions (Koh et al., 2020; Ioannou & Demirel, 2022).

However, banks require assurance that an eBL is legally valid, authentic, transferable, and subject to the exclusive control of the party presenting it. Technological functionality alone is therefore insufficient: legal recognition, interoperability, governance, standardization, and stakeholder acceptance remain essential to the broader integration of eBLs into international trade-finance systems (Jovanovic et al., 2022; Balci & Surucu-Balci, 2021).

6.4. Integration with Ports and Customs

e-BL systems can be integrated with port community systems, customs administrations, terminal operating systems, and national single-window platforms. Such integration allows documentary and cargo information to be exchanged electronically between public and private stakeholders and reduces repeated manual entry of the same information across multiple systems (Carlan et al., 2022; Surucu-Balci et al., 2024). This form of integration supports the transition from document-based procedures toward data-driven maritime trade. Rather than requiring each organization to recreate, transmit, and verify the same information independently, standardized digital data can be reused and securely shared among authorized parties. Integration can therefore improve data accuracy, cargo coordination, customs processing, and visibility across port and hinterland operations (Carlan et al., 2022; Jovanovic et al., 2022).

Blockchain and related digital platforms may further strengthen this integration by enabling carriers, ports, customs authorities, shippers, exporters, importers, and consignees to access synchronized documentary information. However, the value of these systems depends substantially on interoperability between platforms and the willingness of stakeholders to participate in common digital ecosystems (Balci & Surucu-Balci, 2021; Surucu-Balci et al., 2024).

6.5. Supply-Chain Visibility

Integrating eBLs with Internet of Things (IoT) devices, cargo-tracking technologies, and logistics platforms can enhance end-to-end supply-chain visibility. Documentary events such as issuance, endorsement, transfer, and surrender of an eBL can potentially be linked with physical logistics events including container loading, vessel departure, transshipment, arrival, and cargo release (Irannezhad & Faroqi, 2023; Nguyen et al., 2022). This integration is particularly important because maritime supply chains involve numerous independent organizations that operate different information systems. Fragmented information flows can create discrepancies between the

physical movement of goods and the documentary records accompanying them. The combination of IoT-generated information with trusted digital documentation can help bridge this gap and provide stakeholders with a more consistent representation of cargo status and documentary status throughout the transportation process (Irannezhad & Faroqi, 2023). Greater information sharing and transparency can consequently reduce information silos, improve coordination, and support more timely supply-chain decisions. Nevertheless, realizing these benefits requires technological interoperability, common data standards, reliable governance arrangements, information security, and broad stakeholder adoption across the maritime trade ecosystem (Yang, 2019; Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022).

7. ADVANTAGES OF USING ELECTRONIC BILLS OF LADING

7.1. Speed of Document Transfer

One of the most significant advantages of electronic bills of lading (e-BLs) is the substantial increase in the speed of document transmission. While traditional paper bills of lading may require several days to reach their destination by courier, electronic records can be transmitted between authorized parties almost instantaneously. Digitalization therefore reduces the time required for document circulation and facilitates faster information exchange among participants in maritime supply chains (Yang, 2019; Tijan et al., 2021; Surucu-Balci et al., 2024). Faster document transfer also reduces the possibility of cargo arriving at the port of destination before the original bill of lading. This is particularly important in short-sea shipping and other transactions where the physical transportation of cargo may be completed before the circulation of paper documents. By accelerating documentary processes, eBLs can contribute to faster cargo release, shorter administrative lead times, and more efficient maritime trade operations (Plomaritou & Jeropoulos, 2022; Irannezhad & Faroqi, 2023).

7.2. Cost Reduction

Traditional paper bills of lading generate costs associated with printing, handling, courier services, document storage, administrative processing, and physical archiving. The transition to electronic documentation can reduce many of these expenses by eliminating or substantially decreasing the need for physical document production and transportation (Tijan et al., 2021; Surucu-Balci et al., 2024).

The economic benefits may become particularly significant when considered across the large volume of documentation generated by international maritime trade. In addition to direct savings in paper, printing, and courier expenses, digitalization may generate indirect benefits through faster cargo release, reduced administrative workload, improved information processing, and more efficient utilization of personnel (Jovanovic

et al., 2022; Surucu-Balci et al., 2024). However, these benefits must be considered alongside implementation, integration, governance, and technological infrastructure costs associated with digital platforms.

7.3. Reduction of Human Error

Manual data entry remains an important source of errors and inconsistencies within fragmented logistics systems. Information such as cargo descriptions, container numbers, shipper and consignee details, ports of loading and discharge, and shipment instructions may be repeatedly entered into separate systems operated by different stakeholders. Repetitive manual processing increases the possibility of transcription errors, inconsistent records, and delays in information exchange (Tijan et al., 2021; Surucu-Balci et al., 2024). Structured electronic documentation enables data to be transferred and reused across compatible digital systems without repeatedly recreating the same information. Such interoperability can improve data consistency and accuracy while reducing unnecessary administrative intervention. Digital information sharing can therefore contribute to improved information-processing capabilities and more coordinated decision-making across maritime supply chains (Yang, 2019; Surucu-Balci et al., 2024).

7.4. Improved Security and Fraud Prevention

Traditional paper bills of lading are vulnerable to loss, theft, unauthorized alteration, duplication, and forgery. Electronic platforms can incorporate security mechanisms such as authentication, electronic signatures, encryption, access controls, and detailed transaction histories to strengthen the integrity and authenticity of trade documents (Todd, 2020; Irannezhad & Faroqi, 2023). Blockchain-based architectures can provide an additional layer of protection by maintaining chronological and tamper-resistant records of transactions. Once properly recorded, document-related transactions can be traced through the ledger, potentially improving the detection of unauthorized modifications and reducing opportunities for fraudulent duplication or manipulation (Yang, 2019; Balci & Surucu-Balci, 2021). Nevertheless, digitalization does not eliminate security risks; rather, it changes their nature. Electronic systems can be exposed to cyberattacks, compromised credentials, unauthorized system access, privacy breaches, and technological vulnerabilities. Consequently, the security advantages of eBL systems depend on appropriate cybersecurity controls, identity management, governance arrangements, platform reliability, and stakeholder compliance with security procedures (Balci & Surucu-Balci, 2021; Nguyen et al., 2022).

7.5. Transparency and Traceability

Digital documentation systems can provide a detailed audit trail for events occurring throughout the lifecycle of an electronic bill of lading. The issuance, endorsement, transfer, amendment, and surrender of the document can

be recorded electronically, enabling authorized participants to determine when particular actions occurred and which parties were involved (Todd, 2020; Irannezhad & Faroqi, 2023).

Blockchain and other distributed ledger technologies can further enhance traceability by creating shared and tamper-resistant transaction histories. Improved visibility of documentary events may strengthen accountability among supply-chain participants and facilitate the investigation and resolution of disputes concerning the history, authenticity, or transfer of an electronic record (Yang, 2019; Jovanovic et al., 2022; Surucu-Balci et al., 2024).

Greater transparency also has broader supply-chain implications. Maritime trade involves numerous independent actors, and fragmented information systems may prevent stakeholders from obtaining a consistent view of transactions. Digital information-sharing platforms can reduce these information silos and improve coordination among carriers, shippers, ports, freight forwarders, customs authorities, financial institutions, and cargo owners (Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022).

7.6. Environmental Sustainability and Operational Resilience

Replacing paper-based documentation with electronic records can contribute to environmental sustainability by reducing paper consumption, printing, physical storage, and international courier transportation. Although these savings are relatively modest compared with the overall environmental footprint of maritime transportation, paperless documentation represents one component of the broader digital transformation toward more resource-efficient maritime operations (Tijan et al., 2021; Surucu-Balci et al., 2024). Digital documentation may also improve the resilience of maritime trade. The COVID-19 pandemic highlighted the vulnerability of business processes that depended heavily on physical offices, face-to-face interactions, and international movement of paper documents. Digitalization enables documentation and information exchange to continue even when physical access to offices or conventional logistics channels is disrupted, thereby supporting business continuity and more resilient maritime supply chains (Tijan et al., 2021). Electronic bills of lading can therefore provide benefits extending beyond document-processing efficiency. Faster transmission, lower administrative costs, reduced manual intervention, enhanced traceability, improved information sharing, and greater operational resilience collectively support the transition toward more integrated and data-driven maritime trade. Nevertheless, these advantages depend on widespread adoption, interoperability, cybersecurity, appropriate governance, and legal recognition of electronic transferable records (Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022; Krebs, 2023).

8. CHALLENGES AND BARRIERS TO E-BL ADOPTION

8.1. Legal Recognition

Perhaps the most fundamental challenge to the widespread adoption of electronic bills of lading (eBLs) is legal recognition. Traditional paper bills of lading have historically relied on concepts such as possession, delivery, and endorsement, which developed around tangible documents. Electronic records, by contrast, require legal mechanisms capable of reproducing these functions in a digital environment (Todd, 2020; Takahashi, 2021).

The central challenge is therefore to establish a legally recognized digital equivalent of possession. Modern legal frameworks increasingly address this issue through the concept of "control," under which a reliable electronic system identifies the person who has exclusive control over an electronic transferable record and enables that control to be transferred to another party (Todd, 2020; Krebs, 2023).

The UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (MLETR) represents an important development in addressing this problem. It is based on functional equivalence and enables electronic transferable records to perform functions traditionally associated with transferable paper documents, provided that requirements relating to reliability, integrity, identification, and control are satisfied (Takahashi, 2021; Krebs, 2023).

Nevertheless, international maritime trade involves multiple jurisdictions. An eBL may be issued in one country, transferred through parties located in several others, presented to a bank in another jurisdiction, and ultimately surrendered at the port of destination. Differences in national legislation and the uneven adoption of legal frameworks recognizing electronic transferable records may therefore create uncertainty concerning validity, transferability, enforcement, and conflict of laws (Todd, 2020; Takahashi, 2021; Krebs, 2023).

8.2. Interoperability

Interoperability represents another major obstacle to large-scale eBL adoption. Maritime trade involves carriers, shippers, freight forwarders, banks, ports, customs authorities, terminal operators, and consignees that may use different digital platforms and information systems. When these systems cannot communicate effectively, digitalization may simply replace fragmented paper processes with fragmented digital processes (Jovanovic et al., 2022; Surucu-Balci et al., 2024).

Ideally, an eBL should be transferable between different systems while preserving its authenticity, integrity, legal status, transaction history, and exclusive control. Achieving such interoperability requires common data standards, technical protocols, digital identity mechanisms, governance arrangements, and clearly defined

procedures for transferring electronic records between platforms (Balci & Surucu-Balci, 2021; Jovanovic et al., 2022).

Industry-wide standardization initiatives are therefore important for scaling eBL adoption. Common standards can reduce technological fragmentation and facilitate communication among carriers and other maritime stakeholders. However, technical interoperability alone is insufficient; organizational cooperation, common governance frameworks, legal compatibility, and broad participation across the maritime ecosystem are also required (Pu & Lam, 2021; Surucu-Balci et al., 2024).

8.3. Cybersecurity

The transition from paper-based to electronic documentation changes rather than eliminates security risks. Digital maritime platforms may be exposed to cyberattacks, ransomware, credential theft, identity fraud, unauthorized access, data manipulation, malware, and denial-of-service attacks. Increasing connectivity between shipping companies, ports, logistics providers, and external information systems may further expand the potential attack surface (Tam & Jones, 2019; Nguyen et al., 2022).

Cybersecurity must therefore be incorporated into eBL platforms from the design stage. Appropriate measures may include encryption, multifactor authentication, access controls, secure identity and key management, system monitoring, backups, audit mechanisms, vulnerability management, and incident-response procedures. These mechanisms are particularly important because unauthorized access to an eBL system could affect commercially and legally significant records concerning cargo ownership, transfer, and delivery (Tam & Jones, 2019).

Blockchain and distributed ledger technologies may improve certain aspects of data integrity and transaction traceability, but they do not eliminate cybersecurity risks. Vulnerabilities may remain at the level of digital identities, private keys, interfaces, applications, smart contracts, and external systems connected to the ledger. Consequently, cybersecurity remains a governance and operational requirement even when blockchain-based architectures are employed (Nguyen et al., 2022; Balci & Surucu-Balci, 2021).

8.4. Data Protection and Confidentiality

Bills of lading contain commercially sensitive information concerning shippers, consignees, cargo, routes, ports, quantities, and contractual relationships. The digital storage and transmission of such information may therefore create concerns regarding confidentiality, privacy, unauthorized disclosure, and cross-border data governance (Tam & Jones, 2019; Surucu-Balci et al., 2024).

Digital platforms must determine which stakeholders are entitled to access particular information and under what circumstances. Important governance questions include where data are stored, how long records are retained, how access permissions are allocated, and how information is protected when transferred between organizations and jurisdictions.

These concerns become increasingly significant when blockchain or distributed ledger architectures are used because information may be shared or replicated across multiple participants. The transparency offered by distributed systems must therefore be balanced against commercial confidentiality and applicable data-protection requirements (Pu & Lam, 2021; Nguyen et al., 2022).

8.5. Organizational Resistance and Stakeholder Participation

Digital adoption is shaped not only by technological capabilities but also by organizational and behavioral factors. Maritime transportation involves numerous stakeholders with different technological capabilities, commercial interests, levels of digital maturity, and incentives to participate in new systems (Yang, 2019; Balci & Surucu-Balci, 2021).

Balci and Surucu-Balci (2021) identify lack of support from influential stakeholders, insufficient understanding of blockchain technology, and inadequate governmental regulation among the significant barriers to blockchain adoption in containerized international trade. Their stakeholder analysis demonstrates the importance of container shipping lines, ports, beneficial cargo owners, freight forwarders, and customs authorities in determining whether new digital systems achieve industry-wide adoption.

Similarly, research on digital and blockchain adoption in maritime environments emphasizes the importance of management commitment, collaboration, stakeholder participation, trust, organizational readiness, and perceived benefits (Yang, 2019; Pu & Lam, 2021; Jovanovic et al., 2022).

These findings are directly relevant to eBL adoption because the value of an electronic transferable document depends heavily on network participation. Even a technologically advanced eBL system may deliver limited benefits if a major bank, consignee, freight forwarder, port authority, customs administration, or trading partner continues to require paper documentation. The challenge is therefore not merely to digitize an individual document but to coordinate adoption across an entire trade ecosystem (Jovanovic et al., 2022; Surucu-Balci et al., 2024).

8.6. Implementation Costs

Although eBL adoption may generate long-term savings through reduced paper handling, courier costs, administrative processing, and delays, implementation requires initial investment. Organizations may need to acquire or develop software, integrate existing information systems with digital platforms, establish cybersecurity infrastructure, implement digital identity solutions, train employees, and undertake legal and compliance reviews (Balci & Surucu-Balci, 2021; Surucu-Balci et al., 2024).

The distribution of these costs across the maritime supply chain may also be uneven. Large shipping companies, banks, terminal operators, and multinational logistics providers may have greater financial and technological capacity to absorb digital-transformation costs. Smaller freight forwarders, exporters, importers, and logistics providers may face proportionally greater barriers because of limited financial resources, technical expertise, and bargaining power (Pu & Lam, 2021; Balci & Surucu-Balci, 2021).

Implementation costs should therefore be evaluated against potential long-term benefits such as faster processing, lower administrative expenses, reduced errors, improved traceability, and more efficient information sharing. Achieving a positive business case may depend on transaction volumes, interoperability, stakeholder participation, and the extent to which paper-based processes can actually be eliminated rather than maintained alongside digital systems (Surucu-Balci et al., 2024).

8.7. Digital Divide

The level of digital readiness varies substantially across maritime stakeholders and jurisdictions. While some shipping companies, ports, customs administrations, and financial institutions have developed sophisticated digital infrastructures, others continue to rely heavily on paper documents and manual procedures. Differences in digital maturity can therefore constrain the development of fully electronic end-to-end trade processes (Tijan et al., 2021; Surucu-Balci et al., 2024).

This digital divide may result in hybrid documentation environments in which electronic records must coexist with paper processes. If one participant in a transaction is unable or unwilling to accept an eBL, conversion to paper may become necessary. Such conversions can reduce efficiency, interrupt digital information flows, and potentially create additional operational and legal complexity (Todd, 2020; Jovanovic et al., 2022).

Consequently, widespread eBL adoption requires more than technological innovation among leading shipping companies. It also requires broader digital capacity building, affordable access to interoperable platforms, common standards, legal harmonization, and participation by smaller organizations and less digitally developed

jurisdictions. Closing this digital divide will be essential if the efficiency gains of electronic bills of lading are to be realized across the global maritime trade network (Tijan et al., 2021; Surucu-Balci et al., 2024).

9. LEGAL AND REGULATORY DEVELOPMENTS: UNCITRAL MLETR

Adopted in 2017, the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (MLETR) represents a landmark development in the transition toward paperless international trade. The Model Law establishes a legal framework under which electronic transferable records can perform functions equivalent to traditional transferable documents or instruments, including bills of lading, bills of exchange, promissory notes, and warehouse receipts (Gabriel, 2019; Abdellatif, 2020; Pejovic & Lee, 2022).

Rather than requiring electronic records to reproduce the physical characteristics of paper documents, MLETR is based on the principles of functional equivalence and technological neutrality. Functional equivalence allows the legal requirements traditionally associated with paper documents to be satisfied electronically when reliable methods are used to ensure the identity, integrity, and control of the electronic transferable record (Gabriel, 2019; Yang, 2019; Şenol et al., 2024).

Central to this framework is the concept of "control," which performs a function analogous to possession in the paper-based environment. Because an electronic record cannot be physically possessed in the conventional sense, MLETR requires a reliable method to establish exclusive control over the electronic transferable record and to identify the person exercising that control. This mechanism enables electronic records to reproduce one of the fundamental characteristics of negotiable paper documents: the ability to transfer legally significant rights through a change in control (Abdellatif, 2020; Krebs, 2023; Şenol et al., 2024).

The principle of technological neutrality is particularly important for the long-term development of eBL systems. MLETR does not prescribe a specific technology for creating, managing, or transferring electronic transferable records. Consequently, its legal framework can accommodate centralized registries, token-based systems, distributed ledgers, blockchain architectures, and potentially future technologies, provided that the relevant requirements concerning reliability, integrity, identification, and control are satisfied (Gabriel, 2019; Abdellatif, 2020; Krebs, 2023).

This technology-neutral approach is particularly relevant to blockchain-based bills of lading. Blockchain systems can potentially provide mechanisms for establishing the uniqueness, integrity, traceability, and transfer of an electronic record, while smart-contract architectures may facilitate the execution of certain documentary processes. Nevertheless, the use of blockchain does not itself establish legal validity; rather, the technological

system must satisfy the applicable legal requirements governing electronic transferable records (Yang, 2019; Abdellatif, 2020; Krebs, 2023).

MLETR therefore provides an important bridge between technological innovation and established principles of commercial law. By focusing on the functions performed by transferable documents rather than their physical form or the particular technology used to create them, it provides a flexible foundation for the continuing development and legal recognition of electronic bills of lading in international trade (Gabriel, 2019; Pejovic & Lee, 2022; Krebs, 2023).

10. CONCLUSION

The bill of lading has long been one of the fundamental documents of maritime commerce, performing essential functions as evidence of the contract of carriage, a receipt for goods, and, where applicable, a transferable document representing rights relating to the cargo. However, the traditional paper-based bill of lading increasingly conflicts with the speed, complexity, and interconnected nature of contemporary international trade. The electronic bill of lading (eBL) represents an important step in the digital transformation of maritime commerce by transferring these established commercial and legal functions into a digital environment.

This study demonstrates that eBL adoption can generate significant operational and economic benefits. Electronic transmission can substantially reduce document-transfer times, courier and administrative costs, repetitive manual data entry, and the risk of physical documents being lost, delayed, or fraudulently manipulated. Digital platforms can additionally improve traceability and transparency by providing auditable records of document issuance, endorsement, transfer, amendment, and surrender. When integrated with port systems, customs platforms, trade-finance infrastructure, cargo-tracking technologies, and Internet of Things applications, eBLs may also contribute to greater supply-chain visibility and more efficient information exchange among maritime stakeholders.

Emerging technologies, particularly blockchain and distributed ledger technology, may further enhance some of these capabilities by providing tamper-resistant transaction histories, improved traceability, and mechanisms for trusted information exchange among parties that do not necessarily have established bilateral relationships. Nevertheless, blockchain should be regarded as an enabling technology rather than as a prerequisite for electronic bills of lading. An eBL may operate through centralized or distributed architectures, provided that the system can reliably establish the authenticity, integrity, uniqueness, and exclusive control of the electronic record.

Despite these advantages, technological capability alone cannot ensure widespread adoption. Legal uncertainty, differences between national regulatory frameworks, limited interoperability between competing platforms, cybersecurity threats, data-protection concerns, implementation costs, organizational resistance, and disparities

in digital readiness remain significant barriers. The network-dependent nature of maritime trade further complicates adoption because the benefits of an eBL system increase substantially when carriers, shippers, consignees, freight forwarders, banks, ports, customs authorities, and other participants are capable of interacting within compatible digital environments.

Recent legal and institutional developments nevertheless indicate a transition toward broader acceptance of electronic transferable records. The UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records (MLETR) provides an important technology-neutral framework based on functional equivalence and the concept of control, enabling electronic transferable records to perform functions traditionally associated with possession of paper documents. National reforms, including the United Kingdom's Electronic Trade Documents Act 2023, further demonstrate the movement toward formal legal recognition of electronic trade documents. At the industry level, standardization initiatives led by organizations such as DCSA and commitments by major container carriers to increase the use of electronic bills of lading indicate growing momentum toward paperless maritime trade.

The future development of the eBL will therefore depend on the alignment of four interrelated dimensions: law, technology, standardization, and stakeholder participation. Legal harmonization must be accompanied by interoperable platforms, standardized data structures, reliable digital identity mechanisms, effective cybersecurity frameworks, and institutional cooperation. Equally important is the development of solutions that are accessible not only to large shipping companies and financial institutions but also to smaller freight forwarders, exporters, importers, and other participants in global trade.

Ultimately, the transition from paper bills of lading to electronic transferable records should not be understood merely as the replacement of paper with a digital document. It represents a broader transformation from document-based maritime commerce toward integrated, data-driven trade ecosystems. If legal recognition, technological interoperability, security, and broad stakeholder participation can be achieved simultaneously, electronic bills of lading have the potential to become a central infrastructure of a more efficient, transparent, secure, resilient, and sustainable global maritime trading system.

REFERENCES

Ahmad, R. W., Hasan, H., Jayaraman, R., Salah, K., & Omar, M. (2021). Blockchain applications and architectures for port operations and logistics management. *Research in Transportation Business & Management, 41*, 100620. DOI: 10.1016/j.rtbm.2021.100620

Amico, C., & Cigolini, R. (2024). Improving port supply chain through blockchain-based bills of lading: A quantitative approach and a case study. *Maritime Economics & Logistics, 26*(1), 74–104. DOI: 10.1057/s41278-023-00256-y

Balci, G., & Surucu-Balci, E. (2021). Blockchain adoption in the maritime supply chain: Examining barriers and salient stakeholders in containerized international trade. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 156*, 102539. DOI: 10.1016/j.tre.2021.102539

Bavassano, G., Ferrari, C., & Tei, A. (2020). Blockchain: How shipping industry is dealing with the ultimate technological leap. *Research in Transportation Business & Management, 34*, 100428. DOI: 10.1016/j.rtbm.2020.100428

Carlan, V., Sys, C., & Vanelslander, T. (2022). Cost-effectiveness and gain-sharing scenarios for purchasing a blockchain-based application in the maritime supply chain. *European Transport Research Review, 14*, 21. DOI: 10.1186/s12544-022-00545-2

Chang, Y., Iakovou, E., & Shi, W. (2020). Blockchain in global supply chains and cross border trade: A critical synthesis of the state-of-the-art, challenges and opportunities. *International Journal of Production Research, 58*(7), 2082–2099. DOI: 10.1080/00207543.2019.1651946

Choi, T. M., & Siqin, T. (2022). Blockchain in logistics and production from Blockchain 1.0 to Blockchain 5.0: An intra-inter-organizational framework. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 160*, 102653. DOI: 10.1016/j.tre.2022.102653

Dutta, P., Choi, T. M., Somani, S., & Butala, R. (2020). Blockchain technology in supply chain operations: Applications, challenges and research opportunities. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 142*, 102067. DOI: 10.1016/j.tre.2020.102067

Ioannou, I., & Demirel, G. (2022). Blockchain and supply chain finance: A critical literature review at the intersection of operations, finance and law. *Journal of Banking and Financial Technology, 6*, 83–107. DOI: 10.1007/s42786-022-00040-1

Irannezhad, E., & Faroqi, H. (2023). Addressing some of bill of lading issues using the Internet of Things and blockchain technologies: A digitalized conceptual framework. *Maritime Policy & Management, 50*(4), 428–446. DOI: 10.1080/03088839.2021.1930223

Jovanovic, M., Kostić, N., Sebastian, I. M., & Sedej, T. (2022). Managing a blockchain-based platform ecosystem for industry-wide adoption: The case of TradeLens. *Technological Forecasting and Social Change, 184*, 121981. DOI: 10.1016/j.techfore.2022.121981

Jović, M., Tijan, E., Žgaljić, D., & Aksentijević, S. (2020). Improving maritime transport sustainability using blockchain-based information exchange. *Sustainability, 12*(21), 8866. DOI: 10.3390/su12218866

Jović, M., Tijan, E., Aksentijević, S., & Čišić, D. (2020). An overview of security challenges of seaport IoT systems. *Journal of Marine Science and Engineering, 8*(12), 1005. DOI: 10.3390/jmse8121005

Jović, M., Tijan, E., Vidmar, D., & Pucihar, A. (2022). Factors of digital transformation in the maritime transport sector. *Sustainability, 14*(15), 9776. DOI: 10.3390/su14159776

Koh, L., Dolgui, A., & Sarkis, J. (2020). Blockchain in transport and logistics—Paradigms and transitions. *International Journal of Production Research, 58*(7), 2054–2062. DOI: 10.1080/00207543.2020.1736428

Krebs, T. (2023). Electronic bills of lading, transnational and English law: Blocking the blockchain? *Uniform Law Review, 28*(3–4), 323–338. DOI: 10.1093/ulr/unad022

Li, X., Zhou, Y., & Yuen, K. F. (2024). Blockchain implementation in the maritime industry: Critical success factors and strategy formulation. *Maritime Policy & Management, 51*(2), 304–322. DOI: 10.1080/03088839.2022.2119614

Lin, H. F. (2024). Blockchain adoption in the maritime industry: Empirical evidence from the technological-organizational-environmental framework. *Maritime Policy & Management, 51*(7), 1474–1496. DOI: 10.1080/03088839.2023.2175063

Liu, J., Zhang, H., & Zhen, L. (2021). Blockchain technology in maritime supply chains: Applications, architecture and challenges. *International Journal of Production Research*. DOI: 10.1080/00207543.2021.1930239

Nguyen, S., Chen, P. S.-L., & Du, Y. (2022). Risk assessment of maritime container shipping blockchain-integrated systems: An analysis of multi-event scenarios. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 163*, 102764. DOI: 10.1016/j.tre.2022.102764

Orji, I. J., Kusi-Sarpong, S., Huang, S., & Vazquez-Brust, D. A. (2020). Evaluating the factors that influence blockchain adoption in the freight logistics industry. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 141*, 102025. DOI: 10.1016/j.tre.2020.102025

Plomaritou, E., & Jeropoulos, S. (2022). The digitalisation in chartering business: Special reference to the role of e-bill of lading in the bulk and liner markets. *Journal of Shipping and Trade, 7*, 28. DOI: 10.1186/s41072-022-00129-2

Pu, S., & Lam, J. S. L. (2021). Blockchain adoptions in the maritime industry: A conceptual framework. *Maritime Policy & Management, 48*(6), 777–794. DOI: 10.1080/03088839.2020.1825855

Šenol, A. N., Özer, I., & Meriç, G. (2025). UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records: Is it an applicable legal framework for bills of lading under Turkish law? *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul, 75*, 255–280. DOI: 10.26650/annales.2024.75.0010

Shin, S., Wang, Y., Pettit, S., & Abouarghoub, W. (2024). Blockchain application in maritime supply chain: A systematic literature review and conceptual framework. *Maritime Policy & Management, 51*(6), 1062–1095. DOI: 10.1080/03088839.2023.2234896

Sun, S., & He, R. (2024). How to possess an electronic bill of lading as information? A comparative perspective of the legislation on the "possession problem" of electronic bills of lading. *Frontiers in Marine Science, 11*, 1493647. DOI: 10.3389/fmars.2024.1493647

Surucu-Balci, E., Iris, Ç., & Balci, G. (2024). Digital information in maritime supply chains with blockchain and cloud platforms: Supply chain capabilities, barriers, and research opportunities. *Technological Forecasting and Social Change, 198*, 122978. DOI: 10.1016/j.techfore.2023.122978

Takahashi, K. (2021). Blockchain technology for letters of credit and escrow arrangements. *Journal of Corporate Accounting & Finance, 32*(1), 99–107.

Tam, K., & Jones, K. (2019). MaCRA: A model-based framework for maritime cyber-risk assessment. *WMU Journal of Maritime Affairs, 18*, 129–163. DOI: 10.1007/s13437-019-00162-2

Tijan, E., Jović, M., Aksentijević, S., & Pucihar, A. (2021). Digital transformation in the maritime transport sector. *Technological Forecasting and Social Change, 170*, 120879. DOI: 10.1016/j.techfore.2021.120879

Todd, P. (2020). Electronic bills of lading, blockchains and smart contracts. *International Journal of Law and Information Technology, 27*(4), 339–371. DOI: 10.1093/ijlit/eaaa002

Yang, C.-S. (2019). Maritime shipping digitalization: Blockchain-based technology applications, future improvements, and intention to use. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 131*, 108–117. DOI: 10.1016/j.tre.2019.09.020

Yoon, J., Talluri, S., Yildiz, H., & Sheu, C. (2020). The value of blockchain technology implementation in international trades under demand volatility risk. *International Journal of Production Research, 58*(7), 2163–2183. DOI: 10.1080/00207543.2019.1693651

Zeng, F., Chen, A., Xu, S., Chan, H. K., & Li, Y. (2025). Digitalization in the maritime logistics industry: A systematic literature review of enablers and barriers. *Journal of Marine Science and Engineering, 13*(4), 797. DOI: 10.3390/jmse13040797

Zhu, G., Chou, M. C., & Tsai, C. W. (2022). Lessons learned from the diffusion of blockchain technology in supply chains. *International Journal of Logistics Research and Applications, 25*(4–5), 596–616.